
VIRTUS SOLA NOBILITAS

Wm. J. Dwyer

BELLARMINI OPERA

VEN. CARDINALIS

ROBERTI BELLARMINI

POLITIANI S. J.

OPERA OMNIA

EX EDITIONE VENETA, PLURIBUS TUM ADDITIS TUM CORRECTIS,

ITERUM EDIDIT

JUSTINUS FÈVRE,

PROTONOTARIUS APOSTOLICUS

TOMUS PRIMUS

L. V.

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, EDITOREM

VIA DICTA DELAMBRE, 13.

1870

DEO OMNIPOTENTI MAXIMO

CHRISTO SALVATORI ET SPIRITUI SANCTO

IMMACULATÆ VIRGINI

MATRI MIRABILITER ASSUMPTÆ

PIO PAPÆ NONO

PASTORI PERSONALITER INFALLIBILI

BENEFICIORUM MEMOR GRATI ANIMI MONUMENTUM

HÆC OMNIA BELLARMINI OPERA

DEVOTO DICAT CORDE

EDITOR

JUSTINUS FEVRE

PROTONOTARIUS APOSTOLICUS.

EDITORIS PRÆFATIO

Hoc erat in votis, vigesimo abhinc anno, ut omnia, genuina et completa Bellarmini Cardinalis opera, iterum atque iterum edere possemus. Cum enim, theologus junior, ad doctorum libros, manus et oculos admovere cœpissem, nihil suavius et optabilius videbatur, quam ut, post lectum Aquinatem Thomam, erudita Suarezii placita et fusas Bellarmini demonstrationes, perlegere liceret. At, proh dolor! aberat Suarezius et frustra desiderabantur Bellarmini volumina. Hi doctores, qui, cum Thoma et Delugo, principum theologiæ quatuorvirum, ut ita dicam, constituunt, licet excellentes et laudibus superiores, multis ab annis jam non fuerant in Gallia editi, et eorum opera, a Gallicanis novatoribus proscripta, incassum requirebantur. Quapropter, ut juvenilibus desideriis satisfacere aliquo modo permitteretur, indaganda erant veterata volumina, blattis et tæniis diutius tradita, et sic ea undequaque perquirendo, parabantur elementa ut novæ brevi eruerentur editiones. Nunc temporis — et ob hoc beneficium, Deo gratiæ referantur amplissimæ — dum Delugo septem tomis recuditur; dum Angelicus doctor, spissis triginta voluminibus, ut decet, paratur; Suarezius tribus et viginti tomis constat, et Bellarminus adest totus et in brevi edendus. Multi cæterum in lucem prodeunt theologi et canonistæ, Petavius scilicet, Thomassinus, Thomas ex Charmes, Lacroix, Reiffenstuel, Salmanticenses et alii optime merentes, quos non memoro, quia in omnium mente vigent. Et si in memoriam revocantur nuper edita Sanctorum Acta a Bollandistis conscripta et Baronii Cardinalis Annales Ecclesiastici, et alia plura, nostris editoribus prorsus laudanda, vix relinquitur desiderio locus et indefesso presbyterorum labori copiosa defertur materia.

Quoad Bellarminum, ut de ejus operibus et de præsentis æditionis œconomia, ut dicunt Græci, sapienter judicetur, plura sunt prænotanda, quæ breviter referemus.

§ I.

De Bellarmini excellentia.

De Bellarmino hæc habet Neapolitanus editor : « Cum mihi proposuerim, artificium typorum, quo perditissimi homines miserrimis hisce temporibus ad omnem impietatem et morum labem disseminandam maxime abutuntur, pro mea virili parte, ab infamia et dedecore vindicare, inque christianæ rei emolumentum pietatisque cultum amplificandum unice convertere ; diu anceps animi pependi, quodnam potissimum tot inter egregia opera seligerem quo facilius optatum fructum, uberrímamque frugem consecuturum me fore sperare possem. Ex hac dubitatione doctissimi piissimique viri animum meum expedivere, qui omnes id consilium obtulerunt ut, cæteris posthabitis, in Bellarmini operibus consisterem. Quid ením accidere posse fortunatius plebi christianæ, quid opportunius culturæ animorum, quam clerum sortiri omni sapientia et pietate ornatum ? Quapropter optimam me operam in communi Christi cultorum bono promovendo collocaturum, si quid in publicum conferrem quo doctior sanctiorque Clerus evaderet. Nec tamen directe mihi magnopere de pietate laborandum esse, (licet neque neglexerit in suis asceticis opellis cœlestis delibutis dulcedine V. Bellarminus) cum tot prostent, apud bibliopolas quosque pii libelli; nec quisquam sit sacris initiatus cui talium non suppetat ingens copia. Desiderari adhuc a typis nostris opus quod universam, aut certe potissimam, doctrinam catholicam complectatur, ut nihil opportunæ eruditionis desit, idemque tanta facilitate ad omnimodam sapientiam iter muniet, ut nedum celerrimis ingeniis, sed etiam tenui cuique accommodatum videatur. Hanc porro doctrinæ amplitudinem tantam cum mira quadam intellectus facilitate, unum Robertum Cardinalem Bellarminum assecutum esse in suis doctissimis controversiis non secus ac cæteris quibusque operibus quibus Purpuram illustravit. Quocirca si rem acceptissimam universo clero facere velim, maxime junioribus, si eorum eruditioni consulere, iisque veluti instrumenta præbere quibus Cœlestis Domini campum omni arte operari et excolere

valeant, nihil dudum morarer Bellarmini opera typis meis iterare. Nefas existimavi ab eorum sententia, quorum auctoritas tanta est, vel arctum unguem recedere. Itaque in id statim incubui ut quantocius quod ii suaderent, opere perficerem (1). »

Elogia hæc quam sint vera facile demonstratur. Primo, si doctrinæ puritatem spectes et scientiæ abundantiam, nulli cedit Bellarminus. De multis quæstionibus a pseudo-reformatoribus agitatis, in primis scribens, nunquam offenso pede graditur, nunquam ad privatas opiniones deflectit, nunquam utitur sive probationibus dubiis sive ratiocinatione obscura; sed semper regali Romanarum sententiarum via procedens, tum Scripturæ sacræ textibus, tum Traditionis monumentis, neotericos arguit, novas detegit inventiones, captiosa destruit argumenta, errori tandem veritatem integram opponit et theologi munus sic adimplet ut videatur quasi novus David Philistinorum gigantes humi sternens aut velut novus Thomas pura scholis præferens lumina.

Secundo, si methodi securitatem consideremus, non minoris fiunt Controversiæ. Quamvis enim Disputationum titulo inscribantur, non ita disputant ut fidei rationem substituant, libertatem auctoritati. Adversus Protestantes agens, non libero Bellarminus prævalet examine, sed libertinorum insidiis se subripiens, Librorum Sacrorum pollet oraculis, Patres longo agmine profert, a Verbo Dei revelato principium sumit et sic argumentatur ut semper erranti præbeat, pro pædagogo, Jesum Christum.

Tertio, si veritatis evolutionem peroptamus, quis non Bellarminum miretur? A Sancto Thoma, est facile unus e Theologorum principibus. Siluerat Angelicus Doctor, de Religionis Christianæ divinitate, de divina Christi Ecclesia et de multis quæ Theologiæ prolegomena dicuntur. Tunc temporis, tredecimo scilicet seculo, fides valebat, moresque, si non semper observabantur ad amussim, saltem semper corrigebantur pœnitentiæ virga. Ecclesia cæterum, ut mater honorata, non frustra suo jure nitebatur, nec in vanum sacra prædicabat officia. Tria autem post secula, post Lutherum, post Calvinum et totam reformistarum colluviem, jam non servatur analogia rationis et fidei; jam non habetur Ecclesia ut columna et firmamentum veritatis; jam non veneratur Relligio ut lex divina omnes sibi tum leges particulares, tum instinctuum cupiditates subjiciens. Unusquisque est sibi suus papa; unusquisque, pro ficto personæ solius jure, sibi religionem humanam fabricat et proin Ecclesiam Catholicam rejicit; unusquisque, ex ordine gratiæ supernaturali cadens, ad corruptum naturæ lapsæ statum se accommodat, sibi hanc dejectionem ut ascensionem vindicans. Ad hæc Bellarminus christianam veritatem opponit et tractatus ædificat, qui sint, in futurum, probatæ veritatis et morum regulæ. Venerabilis enim Cardinalis noster,

(1) *Disputationum Bellarmini* tomus I, Xisto e Ducibus Riario Sforza epistola dedicatoria.

non descendit, ut Scholastici (et hoc dicatur absque censura) ad quæstiones innumeras, ut rectas speculativæ scientiæ formulas definiat; sed, licet omnes defendens veritates, præsertim de practicis doctorum officiis disserit, atque ante omnia, Ecclesiæ Catholicæ et Sanctæ Apostolicæ sedis prærogativas vindicat. Sic Protestantismi portentosis erroribus objicitur; sic sæculi malis remedia præbet et in futurum apparet ut semper beneficus pastor.

Cum enim, luctuosis hisce nostris temporibus, quæ sint veritatis pericula inspicimus, clarius luce videtur pericula hæc nefanda, ex uno fonte oriri, scilicet naturalismo, id est, hæresi contra ordinem tum naturalem tum supernaturalem quorum distinctionem, conjunctionem et subordinationem negant. His positis, homo non potest intelligere ut bene agat; mente corrumpitur et in suo corde vociferatur: Non est Deus! tandem se comparat jumentis insipientibus, similis fit illis, et cum in profundum venerit, contemnit. His opponit Bellarminus præsertim sacra summorum Pontificum jura, ostendens Petri successorem ut Christi vicarium, ut Christum in Vicario permanentem et proinde ut infallibilem omnium magistrum. Quare, ut in medio Tridentino Concilio, prope Scripturam sacram, reponebatur Theologica Doctoris Angelici Summa, sic nobis prorsus credibile videtur Bellarminianas Disputationes Vaticani Concilio adfore, definiendas veritates ut indicant et canones dictent. Nostri temporis sic evadet Bellarminus præcipuus doctor et coætanorum Theologorum princeps.

Et ut ad particulare punctum deveniamus, nobis arridet spes omnino certa, Bellarmini doctrinam de infallibilitate Papæ, a sacrosancta Vaticani Synodo, ecclesiastice, ut de fide, definiendam. Hucusque de fide divina tantum erat, ex Scripturis, ex Conciliis et Patribus, ex sensu Ecclesiæ et consensu Theologorum, etiam ex ratione et ex quasi necessitate, Summum Pontificem ex Cathedra, ut aiunt, loquentem, esse non solum indefectibilem, sed personaliter infallibilem. Ut autem tollatur dubitandi locus, ut lethalibus gallicanismi placitis radix præcidatur, Concilium, si spiritui qui loquitur in nobis credimus, expressis terminis decretum feret quo definietur esse veritatem catholicam et inconcussum dogma: Pontificem Romanum, ex cathedra loquentem, non esse errori obnoxium, et quæcumque in materia fidei aut morum, damnat et reprobat, decernit et præcipit, etiam inconsulto episcopatu, hæc ab omnibus Christi fidelibus, etiam ab episcopis, vel credenda et absolute retinenda, vel rejicienda et illico damnanda. Sic fantur oracula divina; sic habet universalis et constans traditio; sic volunt piorum corda, familiæ honos, societatis bonum et summopere optandus Ecclesiæ triumphus, cum omnia divina et humana susdeque vertuntur.

Atvero, cum ad tempus præteritum redimus, ut canonicos interrogemus Bellarmini

judices, omnes uno ore inclyta illius merita clamant. Multa dantur, a Philippo Alegambe et Nathanaele Sotuello, in Epitome vitæ Bellarmini, contemporaneorum testimonia. Hic revocantur tantum canonicæ approbationes.

Opus hoc R. P. Roberti Bellarmini, Societatis Jesu, quoniam omnes Christianæ Fidei Controversias adversus hujus temporis hæreticos, ita copiose, orthodoxe, erudite, ac solide explicat, ut non immerito integerrimum, pulcherrimum, absolutissimumque controversiarum omnium corpus appellari queat; dignum profecto cum primis est, quod ad plurimorum utilitatem multo maximam typis producatur.

Ita sentio ego Albertus Hungerus, Sac. Theologiæ Doct. Professor, et Procancellarius in alma Academia Ingolstadiensi.

Cum D. Roberti Bellarmini, Societatis Jesu, exactissima controversiarum, quæ Catholicis cum hæreticis, et novatoribus intercedunt, discussio, singularem Christianæ veritati lucem afferat, ad majorem Reipublicæ Christianæ utilitatem, maximam vero Sectariorum confusionem, publicari potest, et debet.

Ita censui Petrus Stevartius Deodius, Sac. Theologiæ Doct. et Professor, ac ejusdem facultatis Ingolstadii pro tempore Decanus.

Cætera Bellarmini opera similibus approbationibus corroborantur et facile esset eas hic congerere : sed hæc sufficiant. Nunc, ut in medio stet virtus, non tacenda est censura, licet indigna. Fatendum est ergo ; Bellarmino adhuc superstite, multi in eum insurrexerunt et ei pluries conscribenda fuit apologia. Amesius Calvinista notanter in Disputationum corpus ita invectus est ut, ni forent vindiciæ Bellarminianæ, totum periisset. Etiam inter catholicos, fuit quidam, stultus quidem, qui uno ore et Baronium et Bellarminum vorare tentavit, sed helluo præ ambitione suffocatus est. Nostris temporibus et admodum recenter, Maretus, Facultatis theologicæ, sed non canonicæ, decanus et episcopus in partibus infidelium, in opere quod inscripsit : *De Concilio generali et pace religiosa,* Bellarminum agitat ut imbellem Scholæ Italicæ (non audet dicere Romanæ) magistrum, jamjam a Bossuetio devictum, et, quod mirum est, iterum a Mareto devincendum. Sed hic confutatione non opus est, cum abundet confusio : Maretus enim, solus Scholæ Mareticæ doctor et discipulus, satis manifestat quam

male olet Facultas in partibus Sorbonicorum; et cum cæteri, ut aiunt, non sine superbia, in nostros doctores arma nudarent, non esset timendi locus. Bellarminus et alii, tum aliorum conviciis, tum eorum meritis, ut veritatis Romanæ præcones, manent in æternum; et Gallicanistæ, licet victores superbi, licet docti et sapientes, licet Sorbonistæ, et divites et honoribus redundantes, adversus petram Romanam non prævalebunt.

§ II.

De seligendo novæ editionis textu et ordinanda materia.

In iterum excudendis doctorum libris, omni ope et opera nitendum est ut purior textus inveniatur et detur vera auctoris sententia.

Atvero multæ sunt Bellarmini editiones, quarum indicationem reperies apud Gustavium Brunet, in Bibliopolæ Manuali. Pro controversiarum corpore, expurgatior editio erat quondam Parisiensis, vulgo Triadelphorum; at nunc cedit Pragensi quæ prodiit anno 1721 et, ut prior, quatuor constat tomis. Altera editio erat Coloniensis, anno 1619 typis mandata, et Commentaria super Psalmos, Sermones, Tractatum de Scriptoribus ecclesiasticis tantum continens. Plura interea Romæ prodierant opuscula spiritualia, Grammatica hebraica et Tractatus de Episcoporum officiis.

Inter editiones completas, prima, ni fallimur, debetur Sixto Quinto, magno illi Pontifici, qui S. Thomam Aquinatem, S. Bonaventuram et alios multos edi jussit tanquam faustiora reipublicæ christianæ præsidia : Huic Sixtianæ editioni jam accedit duplex index : alter locorum Scripturæ Sacræ in Operibus expositorum, alter rerum et verborum notabilium. Secunda completa editio est Lugdunensis, anno 1596, apud Joannem Pillehote, sub signo nominis Jesu : in qua editione, duplex index, eo longe copiosior est, qui antea constructus fuerat; augetur insuper indice theologorum et scriptorum in opere citatorum, indice sectariorum et hæreticorum quorum errores perstringuntur et elencho locorum controversorum, qui a priscis Patribus Orientis et Occidentis deprompti sunt, in veritatis tutelam et Catholicæ doctrinæ assertionem. Tertia editio est Veneta, quæ prodiit anno 1599, correctionibus et additionibus auctoris in fine, necnon indicibus locupletissimis nobilitatur, et quum pluries recusa fuerit, tum Venetiis, tum Mediolani, in concinnandis istis editionibus plura superaddita sunt, no-

tanter, pro controversiarum corpore, Vindiciæ Bellarminianæ, auctore Vito Erbmann, Societatis Jesu Theologo, et, pro Tractatu de Scriptoribus ecclesiasticis, dissertatio philologica et historica Philippi Labbe, necnon supplementum de scriptis et scriptobus a Bellarmino omissis, ad annum 1460, vel ad artem typographicam inventam. Fuit autem, si infideli memoriæ creditur, et altera editio Ingolstadiensis.

Inter recentiores, cœpta fuerat editio Germanica, quæ ad finem non devenit. Duo tantum numerandæ sunt completæ editiones, scilicet : Romana ab anno 1830 ad annum 1840; et Neapolitana, annis 1859-1860 : ambæ ex Veneta editione, pluribus tum correctis, tum additis, sed licet omnibus revisis, mendis dehonestantur plurimis, præsertim Neapolitana.

In seligendo præsentis editionis textu, pro lege habuimus Bellarmini voto deferre et anteriorum editorum imitari exempla. Cum vero, multis abhinc annis, pro archetypo teneatur editio Veneta et cum Bellarminus ipse hanc declaraverit sub omni respectu meliorem et velut definitivam mentis expressionem exhibuerit, hanc elegimus. At, in editione Veneta, plura erant typographorum errata quæ correximus. Aliunde, in hac editione, plura addita vel correcta, ad voluminum calcem fuerant rejecta quæ, loco indicato, ad Neapolitani editoris instar, posuimus. Sic emendatissimus evadet textus et nisi, imbecillitate nostra, plurima caderent, nobis tandem liceret verum et integrum Bellarminum venditare.

Cum, in editione Veneta, plurima deficiant, notanter sermones et ascetica opuscula, hæc ex cæteris editionibus desumpsimus.

In ordinanda vero materiarum distributione, primo Bellarmini vitæ epitomem præposuimus, deinde Recognitiones librorum suorum, auctore Bellarmino, licet in excudendis disputationibus plurima correcta sint quæ hic corrigenda dicuntur. Ut Augustinus Hipponensis et Alphonsus de Liguorio, Bellarminus fecit hanc intellectus confessionem non raro cordis confessione difficiliorem, quam frustra requirimus in Bossuetii Meldensis et plurimorum aliorum operibus. Omnis homo mendax : hic mendacior qui infirmitatem non confitetur; ille fortior qui se humiliat.

Hæc autem editio in plures partes distribuitur :

Prima pars constat quindecim controversiis generalibus, juxta logicum auctoris ordinem, sibi invicem succedentibus;

Secunda pars continet opuscula controversias illustrantia : hæc autem opuscula possent in duas partes iterum subdistingui, quarum una de punctis specialibus tractat, altera præbet, in tractatu de Scriptoribus ecclesiasticis, velut *Lexicon Patristicum*;

Tertia pars commentario super Psalmos efficitur;

Quarta pars comprehendit Sermones;

Quinta pars affert opuscula spiritualia;

Sexta pars, si nostris votis annuitur, epistolis et anecdotis constabit et fiat ut possimus hanc, pro desiderio nostro, partem constituere.

Nunc moris est, in cudendis libris veteribus, scholias multiplicare, varias lectiones proferre et notis expressis ad fontes remittere. Morem sequimur, sed necessitatis aut utilitatis mensura tantum et eo modo quem hic volumus explicare.

Quoad varia Scripturæ sacræ testimonia, hæc in textu servamus, ut a Bellarmino producta fuerant. At cum scripserit auctor noster ante Clementinam Bibliæ sacræ correctionem, sæpe textum profert Vulgatæ non omnimode conformem. Prolatus autem textus, cum discussioni locum dat aut argumentationi vim affert, non erat corrigendus; aliter, ex illo correcto secuta fuisset auctorem ipsum corrigendi necessitas; et insuper, in illo correcto idem fuisset anachronismus, ac si, in antiquis Patribus, nostra dabatur Vulgata. Sed quia retinenda est Ecclesiæ correctio, in notis indicamus citatum Scripturæ locum: numerus Romanus indicat librum et caput, numerus Arabicus indicat versiculum; et sic unusquisque theologus genuinos textus sibi quam facillime poterit comparare.

Quoad varia Patrum testimonia et testimoniorum auctoritatem, triplici modo a Bellarmino proferuntur: primo modo, auctoris nomen tantum inscribitur; secundo modo, cum auctoris nomine, datur operis titulus et aliquoties cum indicatione libri, capitis et numeri; tertio modo, post has indicationes, datur textus. Cum auctor traditionis argumento uti soleat, hæc omnia, si in notis recensenda fuissent cum omnibus annexis indicationibus numerorum, auctorum et librorum, hic eo magis necessariis quod minus abundat Bellarminus, notarum amplitudo auctoris textum superasset. Imo, hæ notæ fusissimæ et multiplicatissimæ, ob fusionem evasissent obscuræ et ob multiplicationem inutiles. Cum dantur aliunde, in operum cursu, et Elenchus locorum controversorum cum remissione ad Patres et Dictionarium patristicum cum Patribus a perillustri abbate Migne editis concordans, satius duximus omnia in statu quo ante permittere. Sic egerant jam omnes, nec uno excepto, Bellarmini editores.

Patres ergo, prout Bellarminus hos indicavit, proferuntur. Indicationes generaliores, ut liber, pars, etc. numero Romano indicantur; divisiones particulares, ut caput, oratio, catechesis, articulus, etc. numero Arabico. Hinc sequitur inter numerationem Scripturalem et numerationem Patristicam, quædem differentia. Hæc autem differentia ex eo provenit quod, in Patribus, non datur versiculus, et proin ut distinguantur oculo notæ ut luceant et vere prosint, ponenda erat typographica differentia: nam, ob numerorum multitudinem quasi infinitam, uniformitas minus lucem peperisset quam genuisset confusionem.

Quoad Concilia, cum indicatur Concilii locus et numerus chronologicus; cum ponitur canon, aut caput, aut decretum : inveniantur apud Binium, Labbe, Hardouin, Mansi et alibi apud alios, parum refert. Indicatio sufficit, et unusquisque, pro armamentariorum divitiis, facillime quæ desideraret, inveniet.

Apud Bellarminum, multi citantur hæretici et sectarii; multi adducuntur historici, theologi, scripturæ interpretes, canonistæ, quorum indicantur, opera sive vulgata, sive antiquata. Cum agitur de libris vulgatis, ut Baronii Annales et sancti Thomæ opera, vix opus est morari, quod in omnium manibus versentur. Cum autem de his libris qui vel perierunt, vel in bibliothecarum ignotarum pulvere dormiunt, vix satis fuisset Mathusalem vita ut exquiri possint. Quæ adduxit auctor, pro fide pio Cardinali debita, credenda sunt.

Cæterum nemo potest oblivisci Bellarminianas disputationes non semel a Protestantibus refutatas fuisse. Porro declarant adversarii a Bellarmino eorum objecta exacte prolata, rationes eorum fidenter auditas et omnia pro honoris legibus facta. Strenuus athleta, postquam adversarii thesim proposuit, eam deturbat fidei armis et scientiæ probationibus. Cum autem a Bellarmino adducta testimonia vim faciant argumentationis, invido adversariorum oculo rimata sunt. Omnes tum Scripturæ, tum Patrum et Conciliorum textus, ad fidem manuscriptorum codicum et cusorum librorum reducti, accepti sunt ad pugnam ut veri et authentici. Nullus ergo remaneat timor ne fictis aut falsis depugnetur armis : lucis arma tantum proferuntur et in hoc conflictu, quod lucet non nocet, aut si infliguntur vulnera, sunt amici vulnera et feliciores victi quam victores. Quid amplius? Victores et victi, per veritatem fratres, sibi invicem gratulantur pro fide propugnata, et detecta et quod omnia omnibus facta sunt, omnes æque superabundant.

Hæc scribebam octavo Decembris die anni 1869, Lutosæ diœcesis Lingonensis in Gallia, dum episcopi, Romæ congregati, ad Petri sepulcrum convenirent in Concilio generali. Cum solus in cubiculo hæc, coram Deo, profiteor, pulsantur campana, reboant sancti Michaelis Archangeli tonitrua, universalis alacri gaudio exultat Ecclesia, quod totius orbis episcopi clamant : Petrus per Pium locutus est ! O utinam, ex hoc Concilio prodeant definitiones dogmaticæ præsertim infallibilitatis Papæ et Assumptionis Mariæ; fiant canones et decreta quæ sint controversiarum finis, fidei et caritatis extensio ad ultimum terræ, et, ut omnia uno verbo dicam, gesta Dei per episcopos, ad majorem Sedis Apostolicæ gloriam.

Hæc dum fidenter expectamus, sit omnibus Concilium oratio, meditatio, studium, quies et spes, ut abundantem Spiritus sancti luminum partem recipere possimus.

Dixi. Vale, studiose lector, et ora pro me, qui oras pro te, ut in ambobus sit semper et super omnia Christus.

EPITOME VITÆ

SIVE ELOGIUM ROBERTI S. R. E. CARDINALIS BELLARMINI EXSCRIPTUM E BIBLIOTHECA SCRIPTORUM SOCIETATIS JESU IMPRESSA ROMÆ ANNO 1676, AUCTORIBUS PATRIBUS PHILIPPO ALEGAMBE, ET NATHANAELE SOTUELLO EJUSDEM SOCIETATIS.

Robertus Bellarminus S. R. E. Cardinalis, natione Italus, patria Politianus, Marcelli II, Pontificis Maximi, sororis Cynthiæ Cervinæ filius, adolescentulus se Deo in nostra Societate consecravit die 20 Septembris anno salutis 1560, ætatis suæ 18, atque excellenti ingenio, magno judicio, improbo et pertinaci studio liberales artes didicit, docuit, et professus est. Valuit sacra eloquentia plurimum, et summa cum admiratione omnium, atque insigni fructu celeberrimis in locis concionatus est, priusquam per ætatem Sacerdos esse posset. Eo sacro Ordine, Gandavi a Cornelio Jansenio illius Urbis Antistite inauguratus est anno 1569, et postero sacram doctrinam Lovanii explicare exorsus est, primus qui de Societate id ea in Urbe præstitit : fausto principio, etiamsi quæstiones adhuc non ita multas ex Prima tantum, Tertiaque Parte S. Thomæ audivisset. Rumor autem, quem excitavit in tradenda Theologia, auditus est adeo late, ut fere fidem excedat, unde et primus in Academia honores obtinuit, habitus semper ab omnibus magister. Hanc tantam sapientiæ laudem cum ornaret paribus incrementis virtutum, jussus est die 6 Julii anni 1572, quartum Societatis solemne votum tribus aliis addere, quæ ex Pii Quinti decreto in Sacerdotii susceptione prius ediderat. Post septennium, quam in Belgium venerat, repetivit Italiam, et Romæ primus Sociorum prælectionem de controversiis fidei suscepit anno 1576, tanta præstantia, ut famam per se celeberrimam longe etiam superarit. Anno 1590, missus a Sixto Quinto Pont. Max. in Gallias est cum Henrico Cardinali Cajetano Legato, ut si quid de rebus ad fidem spectantibus, tractari oporteret, ipse esset in promptu. Inde, post 10 menses redux, jubente Gregorio XV, sacra Biblia unus e paucis ad id designatis liberavit erratis, quæ in primam Editionem a Sixto imperatam irrepserant, et Præfationem ipse composuit, quæ impressa hodieque prælegitur, et castigaverat antea jam Biblia Regia imperante Gregorio X , quorum Chaldæa Paraphrasis Rabbinicis scatebat erroribus. Anno 1597, Romani Collegii Rector, et nondum circumacto triennio, Neapolitanæ Provinciæ Præpositus est appellatus. Utramque Præfecturam incredibili sociorum bono administravit, donec vita functo Francisco Cardinali Toleto a Clemente V, Pont. Maximo, anno ineunte 1597, Romam accitus est, ut ejus locum impleret. Adscriptus paulo post inter eos est, qui sacræ Inquisitioni sunt a Consiliis ; examini Episcoporum præpositus. Cumque Rector in Pœnitentiario Collegio factus esset, vix lapso bimestri die 3 Martii, anno 1599, ab eodem Clemente Cardinalis nominatus est, cum hoc elogio ; « Hunc elegimus quia non habet parem Ecclesia Dei, quoad doctrinam, et quia est nepos optimi, et sanctissimi Pontificis. » Cum autem se subtrahere moliretur sub anathemate vetitus est repugnare, sic publicæ utilitati serviendo inducta sunt Cardinalis insignia lacrymanti. Hinc factum, ut quamvis esset sacra Purpura donatus, nihil tamen de pristina modestia mutaverit, suique omnino similis, et pauper Societatis Jesu presbyter, et Ecclesiæ Romanæ Princeps idem semper fuerit, in unum religiosæ vi-

tæ, et sacræ dignitatis munia conjungens. Triennio post acceptam Purpuram, Ecclesiæ Capuanæ Archiepiscopus ab ipso Clemente Pont. die 21 Aprilis anno 1602, inauguratus est, acclamante Sacro Collegio, uti testatur Card. Baronius ad annum Christi 968 : « Dignus Dignæ. » Qualis fuerit ejus administratio in ea Ecclesia, tum maxime patuit cum per obitum Clementis VIII, anno 1605, ad nova Comitia Romam abire debuit. Cum enim populo de suggestu valediceret, ominareturque se minime reversurum, lacrymæ omnibus obortæ sunt, quas clamor excepit, et luctus publicus, cum dicerent universi : « Ne derelinquas nos, Pastor bone, ne deseras nos, nos orphanos, sub te, quæ peccavimus, Pater, filii, emendabimus. » Postridie adfuit mœsta Civitas, et cum primum Cardinalis in conspectu fuit, repente cum fletu clamor exortus est, Pastorem, Parentem, Tutorem, confusis vocibus appellantium, suamque orbitatem lamentantium : vestis laciniam exosculabantur nonnulli; alii rosariis pie contingebant, omnes benedictionem flagitabant. Novus Pontifex Paulus V, mox ut electus est, vetuit Bellarminum abire a suo latere, cujus vellet consiliis plurimum uti. Ea causa ipsi fuit Ecclesiæ Capuanæ renuntiandi, quod nollet gregi præesse, cui non se posset exhibere præsentem. Procuravit tamen caritatis officio Politianam tantisper Ecclesiam, dum abesset in Gallias Legatus, Antistes ejus Ubaldinus; et Cœlestini Ordinis, ac Monasterii S. Marthæ Germanicique Collegii patrocinium admisit. Vixit in purpura Robertus, summis Ecclesiæ negotiis admotus, usque ad annum salutis 1621, quo propter ingravescentes annos, et ægritudinis ætatem, impetrata ab occupationibus publicis missione die 16. Augusti, ex Vaticano secessit in Domum nostram Probationis S. Andreæ, et paulo post febri tentari cœpit, quo tempore mortem sibi ominatus, canere auditus est: « Nunc dimittis servum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace. » Exprimi non potest, quam fuerit illi jucunda cogitatio propinquæ mortis. Omnino in hoc argumento multus erat, ut ostenderet vivendi fastidium, et incredibilem sitim æternitatis. Invisit eum decumbentem Gregorius XV, Pont. Max. ac bis peramanter amplexus, Sacrum se pro ejus valetudine facturum promisit. Ipse Christi Vicarium obsequiosissime reveritus, usurpavit illud Centurionis : « Domine non sum dignus, ut intres sub tectum meum. » Postquam Sacramentis munitus est, mandavit P. Andreæ Eudæmonianni intimo suo, ut testaretur litteris se per Dei misericordiam in Ecclesia Catholica, atque in fide decedere, quam ad eam diem et sincero coluisset animo, et suis voluminibus defendisset; ac ne de divinis quidem auxiliis aliter morientem sentire, vel unquam sensisse, quam in Controversiarum libris docuisset. Ubi imminere felicissimi transitus horam sensit, Apostolicum Symbolum, Psalmum L, Orationem Dominicam, et Salutationem Angelicam sæpius recitavit, interponens subinde suavissima Jesu ac Mariæ nomina, tum sacram Christi cruci affixi effigiem, detracto sibi pileolo, capiti venerabundus imposuit, et reductis brachiis ad pectus strinxit, ac demum inter nostrorum preces leniter anhelans spiritum Conditori suo placidissime tradidit die 17 Septembris anno salutis 1621, et 79 ætatis. Funus illi jubente Pontifice, comparatum est eo splendore, quo Cardinalibus fieri consuevit, sed adversus undam populi concursantis ad osculum, tactumque sacri pignoris, adhibere oportuit Helveticos e stipatoribus Pontificiis. Decimo post die parentavit illi Societas, Tarquinio Galluccio perorante. Quidquid rerum in usu habuit, raptum distractumque in postulantes est ad venerationem. Anno vertente, in vacuum S. Ignatii Parentis nostri tumulum corpus ejus illatum est, cui honorarium e lapidibus versicoloribus, ac statuis dispositis monumentum Odoardus Cardinalis Farnesius addidit cum hac Inscriptione :

ROBERTO CARDINALI BELLARMINO, POLITIANO E SOCIETATE JESU, MARCELLI II. P. M. SORORIS FILIO, ODOARDUS CARDINALIS FARNESIUS, SUI, ERGA VIRUM, QUEM PATRIS LOCO SEMPER COLUIT, AMORIS NUNQUAM MORITURI MONUMENTUM POS. OBDORMIVIT IN DOMINO ANNO SAL. MDCXXI. ÆTATIS SUÆ LXXIX.

De Religione porro Roberti Bellarmini, pietate, demissione animi, modestia, cæterisque virtutibus, de miraculis etiam, et propheticis prædictionibus, aliisque ornamentis, tacere melius puto, ut illa de Carthagine ait, quam pauca dicere, omnia vero complecti voluminis justi est opus ; est in manibus ejus vita luculenter descripta, quæ sitim possit extinguere, minutius ejus decora cognoscere cupientis. Ego satis habuero, pauca de ipso clarissimorum hominum suffragia præsentare.

Maphæus Barberinus Cardinalis, qui jam Urbanus VIII est, dicebat Bellarminum etiam tum viventem a se tam æstimari Sanctum, atque alios, qui antiquitatis etiam adjuncta commendatione

publicam habent venerationem, nec dubitavit illum in quodam carmine S. Carolo Borromæo virtute geminum facere.

Cardinalis a Monte, Deum aiebat commodare usibus Ecclesiæ exemplar hoc perfectissimum voluisse, ut sacer Senatus, ac seculum nostrum ab illo, uti superius seculum a S. Carolo, illustraretur,

Cardinalis Bandinus adsimilem dicit Sanctis Ecclesiæ Doctoribus, tum in doctrina, tum in moribus, semper vero visum exemplar excogitatissimum Præsulum Ecclesiasticorum, et sacri Collegii singulare lumen.

Cardinalis Estensis vocat singulare exemplar nostrorum temporum, quem non honoraret ut Cardinalem, sed honoraret ut Sanctum, in cujus obitu magnum acceperat damnum Ecclesia Dei.

Cardinalis Verallus ipsum ait ita vixisse, ut exemplar, unde sumere virtutem Cardinales possent et Ecclesiastici omnes ; ita scripsisse, ut alter nostri seculi Augustinus haberi possit.

Cardinalis Cobellutius ait excedente illo, cecidisse coronam capitis sacro Senatui, qui fuerit Ecclesiæ sanctæ lumen grande.

Cardinalis Ubaldinus existimat hoc seculo neminem fuisse illo potiorem sanctæ Fidei defensorem, ut merito possit appellari Athanasius, atque Augustinus ætatis nostræ; denique Doctrina sanctis Ecclesiæ Doctoribus parem, virtute speculum sanctimoniæ, Purpura formam fuisse Ecclesiasticorum.

Cardinalis Centinus appellat Hæreticorum malleum, sanctæ Ecclesiæ propugnaculum, Christianæ Fidei columen, Catholicæ veritatis assertorem et vindicem.

Cardinalis Valerius ait se haud reperisse tot virtutes in multis, quos noverat, viris laudatissimis simul omnibus, quot repererat gradu quodam excellente in uno hoc magno Christi athleta, in hoc magno Apostolo seculi nostri.

Cardinalis Ursinus celebrat in eo castitatem in florenti ævo, quo perinde atque in Josepho; paupertatem inter divitias, sicut in Davide; liberalitatem in egestate, uti in Tobia; solitudinem interiorem inter aulæ occupationes tamquam in Gregorio ; humilem opinionem de se in conferta multitudine virtutum excellentissimarum, ut in Paulo ; denique liberam vocem erga Dominantes, ut in Joanne Baptista.

Cardinalis a Sabaudia eum in honore a se habitum ait, propter doctrinæ miraculum, qua Hæreticos religionis propugnator afflixit, atque adeo propter integritatis, sanctimoniæque ejus laudem.

Cardinalis de Sourdis vocat sidus, malleum Hæreticorum, verticem Theologorum hujus seculi.

Atque ut velut per saturam colligam ex ceteris aliqua, dictus est vitæ cœlestis ac perfectæ Magister, et Dux, qui intra limites ævi sui neminem habuerit majorem se, validus Ecclesiæ Dei colossus ; piissimus fidei athleta, et Hæreticorum hostis acerrimus ; novus Antoninus in sublevandis pauperibus ; in vitæ perfectione Basilius; in confutandis Hæreticis Irenæus a Divina providentia destinatus; numquam satis laudatus nostro sæculo, et posterioribus semper laudandus : Tutor, Præses, Consiliarius, Senator Christianæ Reipubl. magnus : magnum Ecclesiæ columen : lucerna lucens in caliginoso loco, tenebrasque omnes discutiens ; rerum divinarum consultissimus ; amplissimi Ordinis, suique sæculi ornamentum : hæresum debellator, novus Alcides Aquilonis ; eximium pietatis Christianæ, et eruditionis omnimodæ nostri ævi sidus, Romanæ sacræ Purpuræ decus immortale in medio Ecclesiæ a Deo positus, tanquam lucerna lucens et ardens; sacræ militiæ Princeps, ingens gloria temporum suorum, et sexcenta in hanc sententiam elogia, quæ brevitati condono. Hinc continuata semper per annos amplius 50, atque etiam aucta de sanctitate hujus celebratissimi Cardinalis fama, jussu Sanctissimi P. N. Clementis X. denuo institutus est hoc anno 1674, a S. Congregatione Rituum processus, de Vita, et miraculis ejusdem, ut in Beatorum album, si legitime de requisitis ad id constiterit, referatur. Scripsit porro Robertus Bellarminus :

De controversiis Christianæ fidei adversus sui temporis Hæreticos. Opus spissum sane, atque operosum, et omnibus numeris absolutum in Tomos III, distinctum, et 64 libris comprehensum, cujus Tomus I, primum prodiit anno 1581, Tomus II, anno 1583, Tomus III, anno 1592. Sed exinde in solo Septentrione vigesimam habuit editionem : et quanti sit factum in Ecclesia Dei, declarant Scriptores celeberrimi : Cardinalis Perronius pluris asserit a se illud fieri, quam ullum opus aliud quod vel ab annis mille sit editum pro Ecclesiæ defensione, Cardinalis Baronius censet esse propu

gnaculum, et Turrim David, ex qua mille clypei pendent, et omnis armatura fortium, ut Hierusalem nostra adversus oppugnationes hostium defensa sit. Vocarunt alii contra hujus seculi hæreses primarium antidotum, murumque et antemurale Domus Dei. Nec ipsi hostes ausi sunt diffiteri, ex quibus Theodorus Beza : « Unus hic liber, aiebat, nos omnes humi proturbat. » Igitur in Angliæ Academia Cantabrigiensi primum, mox etiam in Oxoniensi nova prælectio instituta est, ad Controversias Bellarmini, si possent, refellendas. Hujus autem operis generalis divisio hæc est.

Tomus I. in septem generales controversias divisus :

De verbo Dei scripto, et non scripto. Lib. IV.

De Christo capite totius Ecclesiæ. Lib. V.

De Summo Pontifice capite militantis Ecclesiæ. Lib. V.

De Ecclesia tum in Conciliis congregata, tum sparsa toto Orbe terrarum. Lib. IV.

De membris Ecclesiæ militantis, Clericis, Monachis, et Laicis. Lib. III.

De Ecclesia, quæ est in Purgatorio. Lib. II.

De Ecclesia, quæ triumphat in Cœlis. Lib. III. (1)

Est autem hic Tomus in editione Coloniensi a Gymico, et Hierato facta anno 1615, ex recensione Auctoris, divisus in duos Tomos, ita ut prior contineat tres primas controversias, posterior reliquas quatuor cum additamento VII Opusculorum, quæ sunt ista :

Appendix ad libros de Summo Pontifice.

De Translatione Romani Imperii. Lib. III.

Appendix ad Disputationem, de Cultu imaginum.

De indulgentiis. Lib. II.

Judicium de Concordia Lutheranorum.

Apologia brevis pro eodem libello.

Recognitio Auctoris omnium suorum Librorum.

Tomus II. seu juxta aliam editionem III, in IV. Controversias generales :

De Sacramentis in genere. Lib. II.

De Baptismo, et Confirmatione. Lib. I.

De Eucharistia, et Sacrificio Missæ. Lib. VI.

De Pœnitentia. Lib. IV.

De Extrema Unctione, Ordine, et Matrimonio. Lib. III.

Tomus III. vel ex alia editione IV. in tres Controversias generales :

De gratia primi hominis, et statu Innocentiæ. Lib. 1.

De Gratiæ amissione. Lib. VI.

De Gratiæ reparatione, et statu Justificatorum per Christum. Lib. IV.

Controversiarum autem Epitomen ediderunt Antuerpiæ Balduinus Junius Ordinis Minorum, et Fr. Joannes Baptista des Bois, Gallus Ordinis Minorum, Parisiis apud Calderium 1602. et novissime Andreas Coppastain Ordinis Prædicatorum. Eas autem Gallice reddidit, jussu Cardinalis Perronii Chiastillonius ejusdem Cardinalis Secretarius. Scripsit etiam Bellarminus alia, quæ Coloniæ prodierunt typis Bernardi Gualteri 1617, tomis III. comprehensa post alias editiones, quibus ea seorsim vulgata sunt, ea sunt Tomo IV, seu malis V.

Explanatio in Psalmos. Tom. V. seu VI.

Conciones Sacræ. Tomo VI. seu VII.

Opuscula XVIII *varii argumenti.* Nimirum præter sex priora, quæ supra Tom. I. et II. recensui :

De Scriptoribus Ecclesiasticis. Lib. 1. *cum brevi Chronologia ab orbe condito usque ad annum Domini 1612*, et postea usque ad annum 1622, Coloniæ 1622, in 8.

Responsio ad librum inscriptum : Triplici nodo triplex cuneus, « adversus Jacobum Regem Angliæ. » Prodiit primo sub nomine Matthæi Torti (et non Tosti, ut in Bibliotheca legitur) Presbyteri, et Theologi Papiensis.

Apologia pro eadem responsione in qua ejusdem Regis Præfatio monitoria refutatur.

De Potestate Summi Pontificis in Temporalibus contra Gulielmum Barclaium. Lib. 1.

(1) In præsenti editione, controversiæ eodem ordine, sed non eadem tomorum distributione ponuntur.

Responsio ad duos libros in favorem Reip. Venetæ conscriptos adversus interdictum Pauli V, Pont. Max.

Responsio ad Tractatum septem Theologorum pro causa ejusdem Reipub.

Responsio ad oppositiones F. Pauli Servitæ, necnon Joannis Marsilii Neapolitani.

Explicatio Symboli Apostolici, etc.

Christianæ Doctrinæ pro iis qui erudiunt alios copiosior explicatio. Hæc duo Italice conscripta fuerunt (1).

De Ascensione mentis in Deum. Lib. I.

De Æterna Felicitate Sanctorum. Lib. V.

De gemitu Columbæ sive de bono lacrymarum. Lib. III. (2).

Accessit huic postremo Tomo supplementum typis ejusdem Gualteri anno 1619. in quo sunt:

De septem Verbis Domini in Cruce prolatis. Lib. II.

De Officio Principis Christiani. Lib. III.

Admonitio ad Nepotem Episcop. Theanensem de Officio Episcopi

Institutiones linguæ Hebraicæ.

De Arte bene moriendi. Lib. II.

Denique ut nullum tanti Doctoris, quamvis exiguum fragmentum omittam ejus est :

Hymnus de Spiritu Sancto, hoc initio: *Spiritus celsi dominator axis*, qui tacito ejus nomine extat inter selecta carmina Virorum Illustrium. Item :

Hymnus de S. Maria Magdalena brevissimus, qui a Clem. VIII. Pont. Max. positus est in Breviario Romano, et incipit *Pater superni luminis*.

Liturgia Apostolica.

In Hæreticum carptorem fulminis Sixti V.

Correctorium Errorum, qui Typographorum negligentia in Libros Roberti Bellarmini S. R. E. Card. Editionis Venetæ irrepserunt. Prodierunt demum ex ipsius Bibliotheca depromptæ :

Novæ declarationes S. R. E. Cardinalium ad Decreta Sac. Concilii Tridentini, Lugduni per Laurentium Durand 1634.

Concio quam de B. Aloysio Gonzaga ad socios habuit Italice anno 1608, relata ad calcem ejusdem B. Vitæ a Virgilio Cepario recusæ anno 1629. Prodiit demum ejus:

Oratio de Passione Domini habita ad Gregorium XIII, anno 1577, cum aliis ejusdem argumenti,

Recognitio librorum omnium Cardin. Bellarmini ab ipso Auctore edita, in folio.

Epistolas varias Bellarmini, collegit in unum volumen, et typis vulgavit noster Jacobus Fuligattus. Romæ apud Manelphum anno 1650, in 12.

Decora Roberti Cardinalis Bellarmini, collegit, et edidit Sebastianus Badus, Genuæ typis Antonii Georgii Franchelli 1671, in 4 (3).

(1) Advertendum hic non solum hæc duo opuscula, sed etiam tres prædictas Responsiones ad libros, seu tractatus pro causa Reipublicæ Venetæ a Cardinali Bellarmino conscriptas esse, atque impressas Romæ, et Mediolani lingua Italica; namque eadem editi erant libri, quos oppugnabat, et patet ex Præfatione responsionis ad tractatum septem Theologorum, in cujus initio Cardinalis testatur se quibusdam libellis vulgaribus vulgariter, id est Italicis Italice, non Latine, ob rationes ibi positas, coactum esse respondere.

(2) His mysticis opusculis jungendum est opusculum: *De cognitione Dei*: opus hucusque ineditum, qui venit apud Lethielleux, via vulgo dicta Cassette, 23, Parisiis.

(3) Si RR. PP. Perrone et V. de Buck fides, plurima supersunt, in Collegio Romano, Bellarmini inedita manuscripta. Quæ, ut nunc edantur, omni ope et opere satagemus.

RECOGNITIO LIBRORUM OMNIUM

ROBERTI BELLARMINI

S. R. E. CARDINALIS,

AB IPSO AUCTORE EDITA

PRÆFATIO AD LECTOREM

Scripsi, Deo teste, quod verum esse existimavi, non gratiam hominum, vel propriam utilitatem, sed honorem Dei, et Ecclesiæ commodum respiciens. Neque in scriptis meis aliquid a Divinis Litteris, aut Sanctorum Patrum regulis alienum sciens posui. Quia tamen scriptum est : *In multiloquio non deerit peccatum*, quod etiam de multa scriptione dici posse non dubito : Ego ipse jam senex, et morti proximus, S. Augustinum imitatus, libros meos recognoscere et dijudicare volui. Quod opus, Deo adjuvante, aggressus, nundem cum, eodem adjuvante, perfeci, et aliqua obscure dicta explicavi, quædam etiam nimis breviter indicata ; non paucis additis locupletavi, paucis denique, quæ minus placebant correctis, extremam manum omnibus libris a me conscriptis imposui. Precor autem Typographos omnes, si qui forte libros meos iterum excudere velint, ut textum librorum non mutent, sed hanc recognitionem, vel ad initium, vel ad finem operis addere non graventur.

RECOGNITIO LIBRORUM

De verbo Dei.

Principium operum meorum sunt libri de Verbo Dei, in quibus ea quæ sequuntur annotanda esse censui.

Lib. I, cap. 3. in ipso titulo ponitur D. Pauli pro B. Pauli. Ego enim nunquam probavi vocem, Divus, nec Diva, cum de Sanctis agitur, tum quod eam vocem apud veteres latinos Patres non inveniam, tum quod apud Ethnicos Divi nomen, Diis tantum tribui soleat. Itaque ubicumque in libris meis lector inveniet, Divum, sciat vel mihi imprudenter excidisse, vel, quod sæpius accidit, me scripsisse Beatum. Sed Typographi ubi legerunt B. quod Beatum significat, illud in D. mutarunt, et sic ex Beato Divum effecerunt.

Lib. II, cap. 12. in ultimis verbis respondetur ad contradictionem, quæ videtur esse inter Micheam Prophetam, et Matthæum Evangelistam, quod verba Micheæ : *Et tu Bethlehem parvula es* (1), debent legi cum interrogatione, et hoc modo non sint contraria verbis Matthæi : *Et tu Bethlehem non*

(1) Mich. V, 2.

minima es (1). Sed hæc responsio, ut brevis, et expedita est, si probari possit : ita non est solida et firma, si probari non possit. Et quidem non satis video, unde probari possit. Nam neque in codice Hebraico, neque in Chaldæo, neque in interpretatione LXX Interpretum, neque in versione S. Hieronymi, ullum invenitur signum interrogationis apud Micheam. Quod autem alii dicunt a S. Matthæo fideliter relata fuisse verba sacerdotum, et scribarum; sed ab illis non fideliter fuisse relata verba Micheæ, incredibile mihi esse videtur. Nam neque verisimile est, sacerdotes et scribas, quos Herodes convocaverat, non intellexisse verba satis aperta Micheæ; neque ulla causa est, cur voluerint Prophetæ verba studiose corrumpere. Existimo igitur S. Evangelistam non verba Micheæ referre, sed sententiam adducere, atque exponere voluisse. Quamvis autem Micheas dixerit, Bethlehem parvulam fuisse in millibus Juda, id est, tam exiguam quoad numerum domorum, ut vix digna esset, quæ in millibus oppidorum Tribus Juda numeraretur : tamen ipse idem satis indicavit, eamdem Bethlehem privilegio nativitatis Christi fuisse maximam, et dignam numerari inter principales Urbes Juda, cum addidit : *Ex te mihi egredietur qui regat populum meum Israel.* Ad hoc igitur privilegium respexit Sanctus Matthæus, et non ad numerum domorum, vel frequentiam incolarum, et ideo ait : *Non minima es in principibus Juda* : et adjungit particulam *enim*, dicens : *Ex te enim mihi exiet Dux*, *qui regat populum meum Israel*, ut reddat rationem cur dixerit non esse minimam. Itaque non negavit Matthæus, quod Micheas expresse posuerat, sed expressit quod ille obscure significaverat. Nulla igitur discordia est inter Prophetam, et Evangelistam, cum ille mimimam dixerit Bethlehem propter exiguum numerum domorum, iste non minimam dixerit propter maximam gloriam Nativitatis Christi.

Lib. II, cap. 16, prope finem objicitur exemplum quorumdam populorum, qui linguis suis vulgaribus sacra celebrant; et respondetur eorum exemplum non esse magnifaciendum cum sint Hæretici, vel Schismatici. Non omnino approbo hanc solutionem. Nam sunt etiam inter Ruthenos, et Armenos Catholici, ut etiam inter Syros sunt Maronitæ Catholici, qui tamen Divina officia non celebrant græce, vel hebraice, vel latine. Dicendum igitur est, in iis regionibus desiisse plane usum harum trium linguarum, ut nulli, aut pene nulli sint, qui eas intelligant. Proinde necessitas ipsa cogit, ut Divina officia, aliqua alia lingua apud eos celebrentur, qualem necessitatem Germani, et Galli non patiuntur. Addendum est præterea apud eas nationes non esse omnino vulgarem linguam, qua Divina officia celebrantur; sed esse linguam aliam, quæ non magis intelligitur a plebe ipsarum nationum, quam intelligatur ab Italica plebe lingua latina. Certe quidem Maronitæ vulgo loquuntur Arabice juxta morem totius Orientis, et tamen in sacris utuntur lingua Chaldaica. Quod idem de aliis nationibus dici potest. Nam ipsa lingua Arabica, et etiam Græca, et Syriaca, alia est Popularis, alia Erudita : et quemadmodum Græci vulgo utuntur lingua Græca populari, in sacris vero lingua Græca erudita, qua libri scripti sunt : sic etiam ipsi utuntnr in sacris lingua Arabica, vel Syriaca, non vulgari, sed erudita utuntur.

Lib. III, cap. 3, §. *De ipso autem sensu litterali.* Ubi dicitur in illo Matth. XXVI. *Bibite ex hoc omnes* : illud *omnes* (2), est ambiguum : nescitur enim an omnes homines absolute significet, an omnes fideles tantum, an omnes Apostolos. Ista verba non sic accipienda sunt, quasi dicere voluerim absolute, dubium esse sensum hujus loci Evangelici, sed esse dubium, si sola ista verba Evangelii inspiciantur, alioqui enim jam supra diximus sensum esse clarissimum ex verbis Marci qui addidit : *Et biberunt ex eo omnes* (3), Apostoli videlicet. Proinde perperam colligunt Hæretici ex illis verbis : *Bibite ex hoc omnes*, teneri omnes fideles ad communicandam Eucharistiam sub utraque specie.

Eodem lib. cap. 5. §. *Octavum testimonium.* Ubi dicitur : « Porro Ecclesia non aliter loquitur, quam per os Pastorum, ac Doctorum, ac præcipue in generali Concilio congregatorum. » Hæc intelligo de Concilio, quod vel summum Pontificem habuerit præsentem, et præsidentem, vel ab eo confirmationem, atque approbationem meruerit obtinere.

Eodem libro cap. 8, §. *Gregorius Nazianzenus*, citatur oratio Gregorii Nazianzeni ad cives timore perculsos, et Imperatorem iras-

(1) Matth. II, 6. — (2) Matth. XXVI, 27. — (3) Marc. XIV, 23.

centem. Sed animadverti ex eadem oratione diligentius perlecta, non ad Imperatorem, sed ad Præsidem esse habitam. Fefellerat me nomen Principis a Billio Interprete in inscriptione positum. Siquidem Principis nomine Imperator eo tempore intelligi solebat. Quamvis autem erratum sit in nomine, non est erratum in re. Nam ex sententia S. Gregorii aperte colligitur Principes terrenos, sive minores, sive majores, sive etiam summos, quia oviculæ Christi sunt, subjectos esse Pastoribus a Christo ovili suo præpositis, atque ab iis doctrinæ pabula percipere, non iis tradere debere.

Libro IV, cap. 3, §. *Octavum est*, quod dixi, sanctum Sylvestrum auctorem fuisse consecrationis altarium: debet intelligi de altari lapideo, et plena, atque solemni consecratione. Nam ante Sylvestri tempora, S. Dionysius Areopagita (1) scripsit altaria oleo inungi debere, cum ab Episcopo consecrantur.

Eodem lib. IV, cap. 4, §. *Quod autem Scripturæ*. Ubi sic legitur: « Non potest dici, quod singuli libri sint sufficientes; nam tunc falsum esset quod dicit Kemnitius, » id tantum significare volui, non posse Kemnitium dicere, singulos libros sufficientes esse, quia tunc falsum esset quod ipse alibi dicit, sibique ipse nimis aperte contradiceret.

Eodem capite, §. *Præterea Esdras*. Non probo, quod dixi, certum esse, periisse Epistolam Pauli ad Laodicenses. Nam probabile quidem est Apostolum in Epistola ad Coloss. extrema, loqui de Epistola sua scripta ad Laodicenses, ut Anselmus, et aliqui alii in Commentario ejus loci docent, tamen non est omnino certum, quia S. Chrysostomus in commentario ejus loci scribit, aliquos existimasse Apostolum loqui de Epistola scripta a Laodicensibus ad ipsum, non de Epistola scripta ad Laodicenses ab ipso, et ponderat verba græca, ubi legitur, *et eam quæ est ex Laodicea*, non autem, *et ea quæ est ad Laodicenses*. Verba latina sunt ambigua; quod enim nos legimus: *et ea quæ Laodicensium est*, potest significare Epistolam scriptam ad Laodicenses, et Epistolam scriptam a Laodicensibus. Certum est Epistolam unam scriptam ad Corinthios periisse, ut Anselmus, Cajetanus, et alii colligunt ex illis verbis: « *Scripsi vobis in Epistola*, » etc. (2).

RECOGNITIO LIBRORUM.

De Christo.

Libro I, cap. 3, in fine, consulendus est, S. Anselmus in libro de Incarnatione, qui ex professo disputat adversus quemdam, qui docuerat, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum esse tres res separatas, ut tres Angelos, vel tres animas.

Lib. II, cap. 5, ultimo. Mirantur nonnulli cur Calvinum defenderim adversus ea, quæ illi Genebrardus objecerat. Ego vere non Calvinum defendere volui, qui se indignum reddidit, qui a Catholicis defenderetur, et quem in omnibus meis scriptis in primis oppugno. Sed lectores admonui, in ea controversia, quæ est inter duos hæreticos, Valentium Gentilem, et Joannem Calvinum, non esse ita Calvinum accusandum, ut Gentilis excusari videatur, cum in ea re Gentilis, isque solus erraverit, quod Genebrardus vir Catholicus et pius non advertit, cum libros Gentilis in fonte fortasse non legerit.

Eodem lib. cap. 8, §. *Cæterum Catechismi*, quod scripsi haberi in Symbolo Apostolico Christum esse unicum Dominum nostrum: verum quidem est, sed etiam est verum Christum esse unicum filium Dei. Recte enim annotavit Ruffinus in expositione Symboli, vocem, *Unicum*, quæ legitur in secundo articulo Symboli: *Et in Jesum Christum filium ejus unicum Dominum nostrum*, posse referri, tum ad filium, tum ad Dominum. Vere siquidem Jesus Christus est filius unicus Dei, naturalis videlicet, cum cæteri sint adoptivi: et vere est unicus Dominus noster: principalis, et summus, cum cæteri sint Domini minus principales; fateor tamen communiorem lectionem apud Ecclesiasticos eam esse, quæ vocem *Unicum* refert ad filium, quam lectionem, ego quoque secutus sum, tum in Catechismo, tum in Symboli explicatione Italica.

Lib. III, capite 2, §. ultimo, modum loquendi, quo dixi, naturam Divinam, et humanam in Verbo subsistere inveni in auctoribus non malis: tamen quia subsistere ad personam, non ad naturam proprie pertinet: rectius cum S. Leone dixissem, naturam di-

(1) Ecclesiast. Hierarch. Cap. V. — (2) I. Cor. V, 9.

vinam et humanam in unam Verbi convenisse personam, vel cum S. Thoma (1), Verbi personam in natura divina, et humana subsistere. Sic etiam non probo modum loquendi, quo dixi, naturam divinam non esse natam, neque passam, sed solum humanam : nasci enim, et pati, et similia, quæ actionem, vel passionem significant, suppositorum sunt, non naturarum. Itaque magis proprie dixissem naturam divinam non esse natam, neque passam, sed Deum in natura humana natum ex Virgine, et passum in Cruce, quo modo S. Petrus loquitur, cum ait, Christo igitur in carne passo, etc. (2).

Lib. IV, cap. 16, §. *At probabile.* Re melius considerata sequendam esse existimo sententiam S. Thomæ quæ est et aliorum Scholasticorum in III Sent. dist. 22. præsertim cum testimonium Ecclesiastici, et sanctorum Patrum, qui videntur affirmare Christum descendisse ad loca omnia inferni, verificari possint, etiamsi dicamus Christi animam non descendisse ultra limbum sanctorum Patrum; nam ex eo loco potuit apparere omnibus spiritibus, qui in variis inferni locis degebant, et alios terrere, alios consolari, prout expedire ipsi videbatur. Si enim dives ille Epulo, ex loco damnatorum videre potuit Lazarum in sinu Abrahæ, id est, in limbo Patrum commorantem, et cum ipso Abraham sermones miscere : quanto facilius potuit Christus ex eodem Abrahæ sinu inspicere omnes partes Inferni, et ab omnibus spiritibus, sive purgatorii, sive gehennæ conspici? Sic igitur penetravit omnes inferiores partes, usque ad sedem magnæ illius mentis, quæ dicitur Diabolus, non substantiam animæ suæ in omnibus partibus constituendo, sed ex limbo præsentem se, et conspicuum omnibus partibus exhibendo.

RECOGNITIO LIBRORUM

De Summo Pontifice.

Lib. I, cap. 5. Dum hæc scripta recognoscerem, anno videlicet 1606. forte accidit, ut quidam scriptor librum Italicum ederet, in quo, præter alia, probare conatus est, Episcopos S. Cypriani tempore a plebe judicari consuevisse, cujus contrarium in hoc sexto capitulo nos docuimus. Adduxit autem locum S. Cypriani (3) ubi hæc habentur : « Quando ipsa plebs maxime habeat potestatem, vel eligendi dignos Sacerdotes, vel indignos recusandi. » Sed fallitur, nam in hoc loco non agitur de potestate judicandi Episcopos electos, sed de potestate admittendi, vel recusandi, cum eliguntur, quando nondum Episcopi sunt. Neque vult S. Cyprianus ad plebem spectare proprie electionem Episcoporum, sed tantum consentire in electionem præbendo testimonium de bona vita, et sanctis moribus eligendorum; vel dissentire præbendo testimonium de mala vita, et perditis moribus eorumdem. Hæc enim sunt verba ejus post verba superius recitata : « Quod, inquit, videmus de divina auctoritate descendere, ut Sacerdos plebe præsente, sub omnium oculis deligatur, et dignus atque idoneus publico judicio, ac testimonio comprobetur : » et infra : « Coram omni Synagoga jubet Deus constitui Sacerdotem, id est; instruit, et ostendit ordinationes Sacerdotum tales, nonnisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe præsente, vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita prædicentur, et sit ordinatio justa, et legitima quæ omnium suffragio, et judicio fuerit examinata. »

Eodem libro cap. VIII, §. 2. Video me nimis obscure esse locutum, cum dixi : « Si enim Ecclesia regitur ab optimatibus, ut habet secundus error : certe presbyteri non sunt optimates : vel si presbyteri sunt optimates, Ecclesia non regitur ab optimatibus, » etc. Sic igitur explico quod eo loco scripsi. Calvinus duo docet, Ecclesiam regi a cœtu seniorum, quos optimates appellat; et Episcopos, et Presbyteros jure divino pares esse : harum duarum sententiarum alteram refello ex altera. Sic enim disputo : Si Ecclesia regitur a cœtu seniorum, id est, ab optimatibus; vel in cœtu seniorum includuntur soli Episcopi, qui sunt veri Ecclesiæ optimates, vel includuntur etiam presbyteri: si includuntur soli Episcopi, sequitur presbyteros non esse pares Episcopis, neque esse optimates : et tunc refellitur ille Calvini error, quo Episcopos et presbyteros divino jure pares faciebat. Si includuntur etiam presbyteri, sequitur, Ecclesiam non regi a cœtu seniorum, sive ab optimatibus, qui erat

(1) Sum. Theol. III. pars, quæst. II, art. 4. — (2) I. Petr. IV, 1. — (3) Lib. I, epist. 4.

alter error ejusdem Calvini. Constat enim in Conciliis generalibus, in quibus de administratione totius Ecclesiæ agitur, et ubi leges, quibus Ecclesia regitur, feruntur, vel abrogantur, nunquam interfuisse presbyteros, cum auctoritate definiendi, nisi essent legati et locum tenerent absentium aliquorum Episcoporum, id quod non opus est aliter probare, quam ex actis Conciliorum, quæ adhuc extant.

Lib. II. cap. 4, §. *In Concilio* V, act. 1. Quod hoc loco vocamus Concilium quintum, secuti veteres tomos Conciliorum, id non est vere Concilium quintum generale, sed est Concilium quoddam particulare, quod ipsam quintam Synodum generalem præcessit, de qua re vide quod scripsimus lib. I de Conciliis cap. 5, ubi diligentius Conciliorum historiam consideravimus.

Eodem lib. cap. 6, ubi explicatur quomodo sit intelligendum, quod scribit S. Ignatius Christum baptizatum fuisse cum explesset tres annorum decades, cum tamen communis sententia sit Christum baptizatum anno trigesimo inchoato, non expleto : posset facilius responderi, si diceretur, tres annorum decades rectissime dici posse expletas, quando perventum est ud annum trigesimum, etiamsi annus ille non sit finitus. Complementum enim trium decadum, hoc solum requirit, ut possit in numero poni annus trigesimus, sive completus, sive inchoatus. Quomodo loquitur S. Lucas cum dicit : *Postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer* (1). Significat enim perventum esse numerando ad octavum diem, non autem expletum fuisse diem octavum. Sic etiam loquitur idem Lucas, dum ait : *Cum complerentur dies Pentecostes* (2) ; non enim significat completum fuisse diem quinquagesimum, sed inchoatum. Illo enim inchoato complebatur numerus quinquagenarius, quia dici poterat, hodie est dies quinquagesimus. Sic igitur completæ sunt tres annorum decades, quando dici potest, jam agitur annus trigesimus.

Eodem lib. cap. 13, §. 1. Ubi dicitur, *Ex quibus novem ita generalia fuerunt, ut in eis Græci, et Latini interfuerint*, vox illa, *novem*, omitti potuisset, nam in Concilio secundo generali, nulli fuerunt Latini : et Synodus Constantinopolitana, quæ in causa Anthimi celebrata est, non fuit proprie generalis.

Eodem lib. cap. 28, §. ultimo. Non sine causa dixi, sanctum Gregorium partim ex humilitate, partim ex necessitate se Imperatori Mauritio subjecisse. Siquidem Mauritius Imperator usque adeo tyrannice Romanam Ecclesiam premebat, ut ipse S. Gregorius, quamvis mitissimus esset, eum cum Diocletiano, et Nerone comparaverit. Sic enim loquitur in explicatione Psal. CI, qui est unus ex pœnitentialibus : « Sunt, inquit, portæ inferi quædam potestates hujus mundi. Quid enim Nero, quid Diocletianus, quid denique iste, qui hoc tempore Ecclesiam persequitur, numquid non omnes portæ inferi? » Et paulo ante de eodem Imperatore loquens : « Contra Catholicam veritatem suæ furore tyrannidis efferatur : in tantum autem suæ temeritatem extendit væsaniæ, ut caput omnium Ecclesiarum Romanam Eeclesiam sibi vendicet, et in Domina gentium terrenæ jus potestatis usurpet. » Quare idem S. Gregorius scribens ad Phocam Mauritii successorem, et ad Leontiam Augustam, deplorat jugum durissimum, quod longo tempore sub Mauritio ferre coactus fuerat (3). Ex quo sequitur, ut obedientia quam S. Gregorius Mauritio exhibebat, non debita fuerit, sed eoacta.

Eodem lib. cap. 19, §. *Secundo dici potest.* Non probo, quod eo loco dixi cum Alberto Pighio S. Paulum appellasse ad Cæsarem, tanquam ad suum legitimum Principem. Nam si ratio exemptionis Ecclesiasticorum est, quia sunt ministri Christi, qui est Princeps Regum terræ, et Rex Regum, certe sunt exempti de jure, non solum a potestate principum Christianorum, sed etiam principum Ethnicorum. Permanendum igitur est in prima solutione, quod Apostolus Paulus fuerit subjectus Cæsari de facto, non de jure, et appellaverit ad ipsum, non tanquam ad superiorem suum, sed tanquam ad superiorem Præsidis Judææ, et Judæorum, a quibus injuriam patiebatur. Non enim potuit aliter liberare se ab injusto illo judicio, et periculo injustissimæ mortis, nisi recurrendo ad ipsorum Principem, et Judicem, quod ipse idem significavit, cum ait : *Coactus sum appellare Cæsarem* (4).

Eodem lib. et cap. §. *Ab Othone* : Sciendum est, quod Otho non propria auctoritate Joannem Pontificem deposuit, sed auctoritate Concilii deponendum curavit. Quod

(1) Luc. II, 21. — (2) Act. Apost. II, 1. — (3) Lib. II, epist. 43. et 44. In dic. 6. — (4) Act. XXVIII, 19.

Concilium in multis erravit, nec tam Concilium, quam Conciliabulum fuit, et ideo paulo post abrogatum, vide Card. Baronium tomo X. Annalium ad annum Domini 963.

Eodem lib. et cap. §. *Respondeo illud Gregorii.* Admisi duos Canones ex Gratiano, dist. 63, videlicet, can. *Adrianus*, et can. *In Synodo.* Sed Card. Baronius in tomo IX *Annalium*, ad annum Domini 774, probat, hos Canones non videri legitimos, tum quod eos Gratianus non aliunde collegerit, nisi ex Chronico Sigeberti, qui Pontificibus fuit infensus, tum quod contrarium ex aliis auctoribus colligatur.

Eodem lib. cap. 31, §. *Secundum nomen.* Addi potest testimonium Tertulliani, qui in libro *De pudicitia*, in principio, Romanum Pontificem vocat Episcopum Episcoporum, qui titulus satis aperte docet Pontificis primatum semper in Ecclesia agnitum fuisse.

Libro III, cap. 9, §. ultimo. Dixi de Antichristo : « Non apparebit, nec regnare incipiet, nisi tribus annis cum dimidio ante mundi finem. » Quod ideo dixi, quia quod intercedet inter mortem Antichristi, et finem mundi, tam erit modicum, ut pro nihilo reputari possit. Alioquin enim non eram oblitus, a nobis paulo ante demonstratum esse, inter mortem Antichristi et finem mundi intercessuros dies quadraginta quinque ex cap. XII, Danielis.

Eodem lib. cap. 21, §. *Denique si ad sanctos.* Ubi dicitur : « Omitto cæteros Patres, vereor enim ne si eos excutiamus, nullum inveniamus, qui non negaverit Jesum esse Christum. » Non loquimur absolute, sed ex hypothesi, videlicet si vera sit Illyrici doctrina, non enim id nos affirmamus, quod esset omnino blasphemum, sed ex doctrina Illyrici hoc absurdum sequi dicimus.

Libro IV, cap. 2, §. *Quarta sententia.* Ubi dicitur : « Hæc est communissima opinio fere omnium Catholicorum. » Rectius dictum fuisset : « Hæc est communissima sententia. » Opinio enim incertitudinem habet, eam vero sententiam certam esse credimus, atque ut talem in sequenti capite defendimus.

Eodem lib. et cap. §. ultim. Ubi dicimus sententiam illorum, qui docent infallibilitatem judicii non esse penes Papam, sed penes Concilium generale, non esse plane hæreticam, sed erroneam, et hæresi proximam : Rectius dicemus, nos non audere eam sententiam, plane hæreticam judicare, quoniam qui sententiam illam sequuntur, neque ab Ecclesia ipsi damnati, neque libri eorum prohibiti unquam fuerunt. Videri tamen nobis ita manifeste erroneam, ut merito possit Ecclesiæ judicio hæretica declarari.

Eodem lib. cap. 5, §. ultimo. Ubi diximus, quod si Papa præciperet vitium, aut prohiberet virtutem, Ecclesia teneretur credere virtutem esse malam, et vitium esse bonum : locuti sumus de actibus dubiis virtutum, aut vitiorum, nam si præciperet manifestum vitium, aut prohiberet manifestam virtutem, dicendum esset cum Petro : *Obedire oportet magis Deo quam hominibus* (1). Loquimur enim de actibus virtutum necessariis ; alioquin enim non ignoramus, posse Pontificem justa de causa jubere, ut tali die non jejunetur, tali loco divina officia non celebrentur, et similia. Neque enim necessarium est, omni die jejunare, aut in omni loco divina officia celebrare : non poterit autem jubere, ut non colatur Deus, ut non diligatur proximus, et alia id genus.

Eodem lib. cap. 8. §. ultimo. Concessimus S. Marcellinum Idolis sacrificasse. Sed non videtur id esse omnino certum. Siquidem S. Augustinus lib. *De unico baptismo*, cap. 16, scribit, id objectum fuisse a Donatistis, sed minime probatum, et addit S. Marcellinum innocentem fuisse, quod etiam confirmari videtur ex eo quod Eusebius nec in *Historia*, neque in *Chronico*, neque alii veteres hujus rei meminerunt, imo Theodoretus lib. I. cap. 3. laudat Marcellinum, quod præclarissime in persecutione se gesserit.

Eodem lib. cap. 10, §. *Respondeo ad primum.* Admonemus hoc loco, sententiam Gelasii, quicunque tandem is Gelasius fuerit, in libro *De duabus naturis Christi*, quæ videtur asserere in Sacramento Eucharistiæ, substantiam panis adesse cum corpore Christi, explicatam esse a nobis lib. II. de Eucharistia cap. 28.

Eodem lib. cap. 14, §. ultimo. Indicavimus uno verbo, narrationem Volaterrani, quod Norwegi ex permissione Innocentii VIII, sine vino sacrificium Eucharistiæ habuerint, videri falsam ; sed postea quo magis de hac cogitavimus, eo magis falsa, aut certe valde suspecta falsitatis ea narratio nobis visa est, tum quia nemo alius eam rem prodidit, nisi

(1) Act. V, 29.

ex ipsius Volaterrani auctoritate, tum quia nullum extat ejus rei vestigium, tum quia non est verum tantam inopiam vini unquam in Norwegia fuisse, ut ad sacrificium deesse potuerit, tum denique quia verba Volaterrani secum ipsa pugnare videntur. Ait enim permissum fuisse Norwegis calicem sine vino sacrificare; quasi calicem vacuum, aut aliquo alio liquore plenum sacrificaverint.

Eodem libro. cap. 16. §. *Tertius locus.* Hoc loco brevissime indicatum est, ex illis verbis Joan. XXI. *Pasce oves meas*, colligi auctoritatem imperandi regio more, quia de hac re satis copiose scriptum fuerat lib. I, de Pontifice cap. 16. Itaque si cui locus hic obscurus videatur, consulat locum superiorem citatum.

Eodem libro cap. 21, §. *Respondet Joannes.* Ubi dicitur de S. Joanne Chrysostomo, quod Hom. 83 in Matthæum alloquatur Presbyteros, cum dicit: « Si dux quispiam, si Consul, si ipse denique, qui diademate ornatur, indigne adeat, cohibe, et coerce. » Rectius dicemus, illis verbis allocutum esse Diaconos, sed parum refert.

Eodem lib. cap. 13, §. 2. Ubi dixi potestatem ordinis, et potestatem jurisdictionis internæ pertinere ad materiam de clavibus Ecclesiæ, et eam materiam eo loco non disputari: non volui significare, potestatem jurisdictionis exterioris, de qua eo loco disputabatur, non pertinere ad claves Ecclesiæ. Sed hoc solum dicere volui, potestatem ordinis, et jurisdictionis interioris, tractandam esse in libris de Sacramentis, ubi tractatur integra materia de clavibus: nam in libris de summo Pontifice non susceperam disputationem de clavibus in genere, sed solum de potestate jurisdictionis externæ, seu forensi summi Pontificis.

Libro V. cap. 2, §. ultimo. Quod attinet ad Bullam Alexandri VI de divisione orbis nuper inventi, et debellatione Indorum Occidentalium, cum ea scriberem, Bullam non videram, et ideo secutus sum doctrinam Cardinalis Cajetani in II, 2 q. 66. art. 8. Francisci Victoriæ in 2, relectione de jure belli, et Dominici a Soto in quartum sententiarum d. 5. q. unica, art. 10. ad. 5. Argumentum, tum propter eorum rationes, tum quia Cajetanus vixit tempore Alexandri VI et ei supervixit, proinde facile scire potuit, quid sibi voluerit Alexander Pontifex, cum Orbem recens inventum divisit.

Eodem libro cap. 3, §. *Item si Papa.* Quod dixi, id esse Episcopum in Ecclesia particulari, quod est Papa in universali, ita accipiendum est, ut sicut Papa est verus Pastor et Princeps Ecclesiæ universæ: ita sit Episcopus verus Pastor et Princeps Ecclesiæ particularis, non Vicarius, aut administrator ad certum aliquod tempus, alioquin enim non ignoramus, neque negamus cum majori potestate præesse Papam Ecclesiæ universæ, quam præsit Episcopus Ecclesiæ suæ.

Eodem lib. cap. 4, §. 1. Distinctio illa de jurisdictione temporali summi Pontificis directe, vel indirecte, non solum habetur apud auctores ibi citatos, sed etiam apud glossam in cap. Novit. de Judiciis §. de feudo, quam etiam sequitur Innocentius IV, ibidem, ubi dicitur: Papam non judicare de feudo directe, secus indirecte ratione peccati. Intelligimus autem per jurisdictionem indirecte, jurisdictionem quam summus Pontifex habet super temporalia in ordine ad spiritualia, quæ spiritualia proprie et per se respicit ejus jurisdictio, ut declaramus cap. VI.

Lib. V, cap. 4, §. *Cæterum hoc etiam.* De regno Christi scripsi, quæ vera esse credidi, atque etiam nunc credo. Sed quia dum hæc recognoscerem, acriter de hac re inter scriptores disceptabatur, operæ pretium esse duxi paulo clarius, et fusius meam sententiam aperire. Igitur cavendum esse censeo piis hominibus, ne sic regnum Christi temporale defendant, ut veram ejus paupertatem negare videantur, atque eo modo ingrati sint magnæ illi gratiæ, de qua dicit Apostolus ad Corinthios: *Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, qui propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis.* (1). Et contra ne sic paupertatem Christi propugnent, ut verum ejus Regnum oppugnent, et eo modo desinant in ipsius Regno partem habere. In Scripturis sanctis, Christi Regnum evidentissime prædicatur, neque unum tantum, sed tria. Primum et proprium Christi Regnum est illud de quo loquitur Angelus ad Virginem: *Dabit ei Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, et Regni ejus non erit finis* (2), quæ verba videntur de-

(1) II. Cor. VIII, 9. — (2) Luc. I, 32.

sumpta ex capite Isaiæ, ubi dicitur: *Super solium David et super Regnum ejus sedebit, ut corroboret illud, et confirmet in justitia, et judicio amodo, et usque in sempiternum* (1), quibus locis conformia sunt multa alia, ut illud Psalmi: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus.* Et Psalmi alterius: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam*, etc.(2). Et Danielis II. *In diebus regnorum illorum suscitabit Deus regnum*, etc. Et Zach. IX. *Ecce Rex tuus veniet tibi*, etc. Et Mich. V. *Et tu Bethleem Ephrata parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel.* Et Hierem XXIII. *Suscitabo David germen justum, et regnabit Rex et sapiens erit*, etc. Et Ezech. XXXVIII. *Et faciam eos in gentem unam, in terra, in montibus Israel, et Rex unus erit omnibus imperans* etc. (3). Hoc autem Regnum proprium Messiæ non temporale, sed spirituale futurum fuisse, præter Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, et Bernardum, qui paulo post citabuntur, docent duo interpretes Scripturarum accuratissimi. Cornelius Jansenius, et Adamus Sasbout. Ille, Jansenius videlicet, sic scribit in cap.3, Concordiæ, explicans verba Evangelii, Lucæ I: « Dicitur, inquit, Regnum Messiæ sedes, et Regnum David, non quod temporale esset, sensibile, et terrenum, sed quod in Regno Davidis adumbratum fuit. Et Davidi id proprio semine promissum sub typo Regni ejus. Ita et domus Jacob hic non potest accipi pro familia Jacob carnali, sed pro spirituali, quæ est omnium fidelium congregatio. »

Adamus Sasbout in commentario Isaiæ, declarans illud: *Super solium David, et super Regnum ejus sedebit* (4): « Ad hæc verba, inquit, alludit Angelus Gabriel, apud Lucam ubi ait: *Dabit ei Dominus sedem David patris ejus.* Et quemadmodum locum illum apud Lucam male intelligunt illi qui millenarii dicuntur, putantes Christum in terra mille annos regnaturum: sic Judæi præsentem locum interpretantur de Regno corporeo, quale est Regnum Principum hujus mundi; cum apertissimæ Scripturæ sint in testamento veteri, testantes Regnum Christi hujusmodi non futurum. Dicitur enim apud Zachariam IX, et ipse erit pauper, etc. Dicitur autem Christus super solium David sedere, et Regnum ejus non habiturum finem, quoniam in Ecclesia, et populo fideli, cujus typus erat Regnum David, ipse dominium tenet, et imperium a modo usque in sempiternum, » hæc ille, et confirmantur hæc omnia ex Evangelio, et Epistolis B. Pauli. Nam Princeps cum quo pugnavit Christus, ut Regnum sibi acquireret, non fuit Herodes, aut Cæsar, sed Diabolus, et sicut Diabolus Princeps erat hujus mundi, quia invisibiliter regnabat in cordibus hominum per infidelitatem, et inobedientiam: sic Diabolo per Christum superato, et triumphato, cœpit Christus regnare in cordibus fidelium per fidem, et obedientiam mandatorum Dei. *Si in digito Dei ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos Regnum Dei. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet: si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa ejus arma auferet in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet* (5). Et clarius Joannes: *Nunc judicium est mundi, nunc Princeps hujus mundi ejicietur foras, et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum* (6). Et Coloss. I, *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in Regnum, filii dilectionis suæ.* Et cap. II. *Et expolians principatus, et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso* (7). De qua re S. Augustinus: « Attende gloriam crucis ipsius: Jam in fronte Regum Crux illa fixa est, cui inimici insultaverunt. Effectus probavit virtutem, domuit orbem, non ferro, sed ligno (8). » Et S. Leo: « O admirabilis potentia Crucis, o ineffabilis gloria passionis, in qua, et tribunal Domini, et judicium mundi et potestas est crucifixi (9). » Nec sine magno mysterio in titulo Crucis, scriptum fuit litteris Hebraicis, Græcis, et Latinis *Rex Judæorum*, ut totus mundus agnosceret Christum per passionem suam de Diabolo triumphasse, et Regnum sibi peperisse. Quamvis autem hoc Regnum proprie spirituale sit, et per fidem ad illud pertinere incipiamus, tamen negari non potest, quin etiam ad temporalia se extendat: quatenus ad spiritualia ordinantur, ut omnes Theologi confitentur. Neque hoc regnum veræ paupertati Christi repugnat, quia aliud est habere potestatem disponendi de temporalibus

(1) Isaiæ Cap. IX, 7. — (2) Psalm. II, 6. et CXXXI, 11. — (3) Dan. II, 44.; Zach. IX, 9.; Mich. V. 2.; Jerem. XXIII, 5.; Ezech. XXXVII, 22. — (4) Cap. IX, 7. — (5) Luc. XI, 20. — (6) Joan. XII, 31. — (7) Colos. I, 13. II, 15. — (8) Tract. in Psalm. LIV. — (9) Serm. VIII, de passione Christi.

in ordine ad spiritualia, aliud habere proprietatem, et dominium particulare rerum temporalium. Prælati enim Ecclesiastici, ac præsertim ii, qui sunt Præpositi ordinum Religiosorum, habent potestatem disponendi de rebus temporalibus suæ Ecclesiæ, vel Religionis, et tamen non habent dominium, vel proprietatem rerum temporalium. Sic igitur Christus, ut Rex Ecclesiæ, disponere potuit de temporalibus rebus Ecclesiæ, imo etiam de rebus totius mundi, et tamen vere dicere potuit : *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet* (1), et verbo et exemplo docuit statum Religiosæ vitæ, quæ abdicat omne dominium in particulari, ut definierunt summi Pontifices, Nicolaus IV, Clemens V, et Joannes XXII; qui Joannes definivit quidem in Extravaganti : *Quia quorumdam*, Christum habuisse dominium in communi cum Apostolis earum pecuniarum, quas ex eleemosynis collectas in loculis Judas ferebat : sed admisit Christum vere fuisse pauperem, ut sunt omnes veri Religiosi, sive habeant. dominium in communi, sive non habeant.

Alterum Christi Regnum est Regnum divinum universale, quod Christo convenit, ratione unionis hypostaticæ, sed recte Cajetanus admonet in Commentario primi capitis Epistolæ ad Hebræos, hoc dominium convenire Christo homini, ratione divinæ filiationis, non ratione humanæ, ille enim homo Christus, quia vere est filius Dei naturalis, est hæres universorum sine ulla exceptione, quamvis autem Christus non habeat ex humana filiatione dominium universale, habet tamen Christi humanitas ex donatione Patris, ratione hypostaticæ unionis, dominium quoddam universale, simile dominio divino, quod non tollit dominia particularia, sed ea conservat, et in hoc dominio fundatur jus illud, quo potuisset Christus, si voluisset, regna omnia sibi assumere, ut etiam in libro nostro diximus. De hoc Regno intelligimus illa verba Matth. XI. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Et Joann. XIII. *Omnia dedit ei Pater in manus.* Et Joann. XVIII. *Omnia tua mea sunt, et sicut dedisti et potestatem omnis carnis.* Et Hebr. I. *Quem constituit hæredem uuiversorum.* Et Apoc. XIX. *Habet in vestimento et in femore suo scriptum* : *Rex Regum, et Dominus Dominantium* (2). Hoc Regnum accepit Christus ab initio conceptionis : et est illi commune cum Patre, sed non potest communicari cum ulla pura creatura, neque repugnat veræ paupertati, quam Christus elegit, pro tempore mortalitatis suæ, nam ipse idem Christus homo ratione dominii universalis ditissimus erat, ratione particularis, pauperimus. Ipse idem vere in propria venit, ut dicitur Joan. I. quia Domini est terra, et plenitudo ejus, et simul vere non erat ei locus in diversorio, ut dicitur Luc. II. et in alieno natus est, ut dicit Gregorius homil. 8. in Evangelia, neque enim privare voluit ullum hominem dominio rerum suarum. Neque Regnum hoc temporale dici potest, quale est Regnum hujus mundi, nam neque opibus, neque militibus, neque armis, neque arcibus, neque aliis ejusmodi præsidiis indiget, sine quibus Regna temporalia conservari non possunt : neque tollit hoc Regnum Regna hominum, qui juste illis possident, sed illis præest potestate quadam altiore, et sublimiore, quam sit potestas ullius Regis, aut Monarchæ temporalis. Et potuisset quidem Christus ex hac potestate sua eminentissima privare Regnis temporalibus quoscumque Reges terræ, neque fecisset illis injuriam, si hoc fecisset : sed maluit Regna temporalia iis dimittere, qui ea possidebant, ut humilitatis, et paupertatis, patientiæ, et obedientiæ exemplum daret.

Tertium Regnum, est Regnum gloriæ, quod in perfecta corporis, et animæ beatitudine, et felicitate consistit, ex qua sequitur exemptio, et libertas ab omni subjectione creaturarum, et potestas, seu potestatis executio super omnes creaturas. Hoc Regnum adeptus est Christus in ipsa resurrectione, et ascensione, quamvis ei destinatum fuisset ab initio conceptionis. Sicut enim David, qui figura Christi fuit, in pueritia Rex inunctus est a Samuele, et tamen Regni possessionem, non nisi post multos labores, et dolores obtinuit : sic etiam Christus ab initio conceptionis Dominus gloriæ esse cœpit : sed tamen oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam. Luc. ult. De hoc Regno dicitur Luc. XIX. *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi Regnum, et reverti* (3). Ubi aperte loquitur de Passione sua, per quam abiturus erat accipere sibi Regnum gloriæ cœlestis, et reversurus tandem in die Judicii. De hoc etiam

(1) Luc. IV, 58. — (2) Math. XI, 27.; Joan. XIII, 3. et XVIII, 10.; Hæbr. I, 2.; Apoc. XIX, 16. — (3) Luc. XIX, 12.

dicitur Marci VIII. *Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant Regnum Dei in virtute veniens* (1), et paulo post describitur transfiguratio Domini per quam viderunt tres Apostoli gloriam claritatis Christi, quam Regnum Dei paulo ante nominaverat. De hoc quoque Regno intelligitur illud Lucæ XXII. *Non bibam de generatione vitis, donec Regnum Dei veniat.* Et Luc. XXIII. *Memento mei dum veneris in Regnum tuum* (2), de hoc Regno intelligimus illud Matth. ult. *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra* (3). Nam tunc demum datum est Christo homini, ut non amplius subjectus esset ulli creaturæ, non solum de jure, quomodo nunquam fuit, sed neque de facto, id est, neque hominibus, neque fami, neque siti, neque laboribus, aut doloribus, aut ipsi morti : sed contra omnibus omnino dominaretur : *In hoc*, inquit Apostolus Rom. XIV. *Christus mortuus est, et resurrexit, ut vivorum et mortuorum dominaretur* (4).

De hoc etiam dicitur Danielis VII. *Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli, quasi filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestatem, et honorem, et Regnum, et omnes populi, tribus, et linguæ ei servient, potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, et Regnum ejus quod non corrumpetur* (5). Et B. Petrus cap. III. prioris Epistolæ dicit de Christo : *Profectus in cœlum, subjectis sibi Angelis, potestatibus et virtutibus.* Et in epist. II, c. 1. *Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternam Regnum Domini nostri, et Salvatoris Jesu Christi.* Et B. Paulus Philipp. II. *Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu, omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum.* Et Beatus Joannes cap. I. Apocalyp. *Primogenitus mortuorum, et princeps Regum terræ.* Hoc Regnum nunc est invisibile, et sola fide percipitur, sed in die Judicii visibile fiet, ut ipse Dominus ait Matth. XXVI. *Amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cœli.* De quo etiam Apostolus dicit II. Timoth. IV. *Testificor coram Deo, et Christo Jesu, qui judicaturus est vivos, et mortuos, et per adventum ipsius, et Regnum ejus.* Hoc Regnum comminabitur a Christo suis electis, ut dicit Apostolus Philipp. III. *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ configaratum corpori claritatis suæ.* Et Rom. VIII. *Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat.* Et Colossens III. *Cum apparuerit Christus vita vestra, tunc, et vos apparebitis cum ipso in gloria.* Et B. Joannes Apocal. III. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo.* Et clarius Matth. XIX. *In regeneratiane cum sederit filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis, et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel* (6). De hoc Regno non oportet quærere an repugnet paupertati Christi, quia paupertas illa non erat duratura, nisi pro tempore mortalitatis. Neque dici potest hoc Regnum temporale, cum sit alterius rationis, et longe eminentius omni Regno temporali, et tandem in die Judicii, ut prædixit Dan. cap. II. consumere, et destruere debet omnia Regna temporalia, et ipsum in æternum permanere. Sunt igitur tria Christi Regna, unum proprium ipsius, alterum commune cum Patre, tertium commune cum electis. Illud primum incipit a Prædicatione, secundum a Conceptione, tertium a Resurrectione.

Præter ista Regna, quartum Regnum, quod proprie temporale dici debet, qualia sunt Regna principum terrenorum, nos quidem in Scripturis, et in Patribus non invenimus; imo existimamus repugnare Christi paupertati, et sapere errorem Judæorum, et Hæreticorum, quo nomine refutatur ab Adriano Fino in *Flagello Judæorum*, et Adamo Sasbout in cap. IX. Isaiæ, Augustino de Ancona *De potestate Ecclesiæ.* quæst. I. art. 9. et fusissime a Thoma Valdensi lib. II. doctrinalis fidei antiquæ. At, inquies, Christus figuratus fuit per Mosem, et per Melchisedech, ut Apostolus docet ad Hebr. III et VII. proinde non debuit habere minorem potestatem, quam habuerint Moses, et Melchisedech : sed illi fuerunt simul Pontifices, et Reges temporales : igitur Christus etiam debuit simul esse Pontifex summus, et Rex maximus temporalis. Respondeo, Christum ob hoc ipsum, quod figuratus fuit per Mosem, et Melchisedech, non debuisse esse Regem temporalem, ut illi fuerunt, sed Regem altioris or-

(1) Marc. VIII, 39. — (2) Luc. XXII, 18. et XXIII, 42. — (3) Matth. XXVIII, 18. — (4) Rom. XIV, 9. — (5) Dan. VII, 12. — (6) I. Petr. III, 22.; II. Petr. I, 2.; Philipp. II, 9.; Apoc. I, 5.; Matth XXVI, 64.; II. Tim. IV, 1.; Philipp. III, 20.; Rom. VIII, 19.; Coloss. III. 4.; Apoc. III, 21.; Matth. XIX, 28.

dinis, nam figura semper est inferior, et imperfectior figurato, et hoc manifestum est ex figura sacerdotii. Moses enim sacrificabat oves et boves : Christus autem sacrificavit se ipsum Agnum rationalem, et divinum: Melchisedech obtulit panem et vinum, Christus obtulit corpus et sanguinem suum. Sicut igitur sacerdotium Christi fuit longe sublimius sacerdotio Mosis, et Melchisedech : sic etiam Regnum Christi debuit esse multo excellentius, id est, non temporale, ut illorum, sed æternum, spirituale, et cœleste; nam etiam Regnum Davidis fuit figura Regni Christi, et tamen Patres aperte dicunt Christum non regnasse in Hierusalem terrena, ubi regnavit David, sed in Hierusalem spirituali, quæ est Ecclesia. Quod autem Christus non habuerit Regnum temporale, non fuit in causa, quia non potuerit illud habere : sed, quia indignum erat Christo, qui est Rex Angelorum, ut fieret quasi unus de Regibus terræ, et sederet ad judicandas lites terrenas, ut sederunt Moses, Melchisedech, et David. Quod si ii, qui Regnum temporale Christo tribuunt, per Regnum temporale, nihil aliud intelligant, nisi dominium universale, quod non tollit particularia, et eminentem potestatem disponendi de rebus temporalibus, in sententia convenimus, et solum de verbis disceptamus. Et ego quidem libros veterum Patrum ea qua potui diligentia, evolvi, et legi non raro Patres negantes Christi Regnum temporale, aut terrenum; affirmantes autem idipsum non legi, placuit autem aliquot testimonia hic adscribere.

Hegesippus, apud Eusebium, in Eccles. hist. ex versione Ruffini III, scribit a Domitiano interrogatos affines Christi, quale esset ipsius Christi Regnum, ita respondisse : « Responderunt, inquit, quod non hujus mundi Regnum, neque hujus terræ ei designetur imperium : sed quia cœleste ei Regnum per Angelorum ministeria in consummatione seculi præparetur, quando scilicet adventans in gloria, de vivis, et mortuis judicabit. » (1)

S. Irenæus describens visionem Heliæ, et accommodans ad Regnum Christi, sic ait : « Ostendebatur autem, et Regni ejus mitis, et pacifica requietio, post enim Spiritum, qui conterit montes, et post terræmotum, et ignem, tranquilla, et pacifica Regni ejus, adveniunt tempora, in quibus cum omni tranquillitate Spiritus Dei vivificat, et auget hominem » (2), hæc ille, qui satis aperte describit Regnum spirituale in quo Christus per spiritum gratiæ regnat in cordibus.

Tertullianus in lib. adversus Judæos, cap. de Nativitate Christi, exponit verba Isaiæ, qui per Cyrum intelligit Christum ubique regnaturum : « In omnibus locis, inquit, Christi nomen regnat, utpote ante quem omnium civitatum portæ sunt apertæ, et cui nullæ sunt clausæ, quanquam et ista spiritualiter sunt intelligenda, quo præcordia singulorum variis modis a Diabolo obsessa, fide Christi sint reserata : attamen perspicue sunt adimpleta, utpote in quibus omnibus locis populus nominis Christi habitat, quis enim omnibus regnare potuisset, nisi filius Dei, qui omnibus in æternum regnaturus nuntiabatur? » Similia vide capite sequenti, quod et de Regno Christi æterno.

S. Cyprianus in II libro adversus Judæos, secutus Tertullianum, multa scribit de Regno Christi, sed potissimum loquitur de Regno glorioso, quod accepit post Resurrectionem, sic enim loquitur cap. XXVI. « Quod cum resurrexisset, acciperet a Patre omnem potestatem, ac potestas ejus æterna sit apud Danielem. Videbam in visu nocte, et ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniens, venit usque ad veterem dierum, et stetit in conspectu ejus, et quia assistebant ei obtulerunt eum, et data est ei potestas regia, et omnes Reges terræ per genus, et omnis claritas serviens ei, et potestas ejus æterna, quæ non auferetur, et Regnum ejus non corrumpetur » (3). Et cap. XXVIII, iterum probat Christum in æternum regnaturum, multis testimoniis, et nusquam meminit Regni temporalis, seu contra potius allegat verba Domini Joannis : *Regnum meum non est de hoc mundo* (4).

Eusebius Cæsariensis VII de demonstratione Evangelica, de Regno Christi sic loquitur· « Ubi vero Dominus et Salvator noster Jesus Christus, qui de semine David ortus est, in totum orbem Rex denuntiatus est, tanquam ea quæ de terra, et ruina instaurata sit ipsa illa sedes David, per divinum Salvatoris nostri Regnum, erecta est, et per manebit in æ

(1) Lib. III. Cap. 20. — (2) Lib. IV. Cap. 37. — (3) Adv. Jud. Cap. 26. et 28. — (4) Joan. XVIII. 36.

ternum, veluti sol in conspectu Dei, illius lucis radiis, quam doctrina illius præsefert, totum orbem terrarum illustrans » (1), hæc ille, qui apertissime demonstrat Christi Regnum esse spirituale, et cœleste, dicit enim sedem David fuisse eversam, et regnum destructum : sed per Christum instauratam esse sedem illam David, et Regnum ejus renovatum, certum autem est non fuisse instauratum Regnum temporale Davidis, sed illud quod eo figurabatur. Idem patet ex eo, quod Eusebius hoc Christi novum Regnum divinum appellat: item quia dicit per doctrinam Christi, quæ in toto orbe fulget, hoc Regnum ubique dilatari.

Hilarius exponens illa verba : «*Ego autem constitutus sum Rex ab eo super montem sanctum ejus*, sic ait : « Non super illum utique terrenæ civitatis montem, comploratæ scilicet, et homicidæ et parricidæ Hierusalem, sed Hierusalem ejus, quæ in cœlis est, quæ est mater nostra, quæ civitas magni Regis est » (2).

Cyrillus Hierosolymitanus Regnum Christi gloriosum docet, neque de temporali unquam meminit : « Regnat, inquit, Christus in sæcula, qui judicat vivos, et mortuos, qui pro vivis et mortuis mortuus est, ut Paulus dicit » (3).

S. Ambrosius in Lucam tractat quæstionem, quomodo apud Lucam legatur Christus habiturus sedem David patris ejus, cum apud Hieremiam dicatur, nullum de semine David post Jechoniam sessurum in illa sede : et concludit Prophetam loqui de Regno temporali, Evangelistam de regno spirituali : «Ipsum, inquit, Regem secundum honorem sæculi non accepimus Christum. » Et infra : « Quod regnavit Christus, non contra prophetiam est, non enim sæculi honore regnavit, nec in Jechoniæ sedibus sedit, et ibidem regnare se dixit, qui non regnavit in terris » (4).

S. Epiphanius, hæresi XXIX, quæ est Nazaræorum, quærit quomodo impletum sit, quod dicitur in Psal. CXXXI. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* « Qua ratione, inquit, super sedem David non sedit? Venerunt, inquit Evangelium, ut ungerent eum Regem : quo cognito, secessit, etc. qua ratione carnaliter impletum non est in Salvatore, ut sedeat super thronum David, » et paulo post: « Thronus igitur David, et regia sedes ejus, est sacerdotium in Sancta Ecclesia, quam dignitatem regiam, simulque Pontificiam simul conjunctim largitus est Dominus Sanctæ Ecclesiæ, translato in ipsam throno David non deficiente in æternum » (5), hæc ille, qui per Regiam dignitatem, cum sacerdotio conjunctam, non intelligit Regnum aliquod temporale, sed potestatem Ecclesiasticam, quæ non consistit solum in officio sacerdotali sacrificandi, et orandi, sed etiam in vera jurisdictione gubernandi, et regendi fideles secundum leges Evangelii. Ideo enim Pontifices nostri dicuntur etiam Pastores, et Doctores, et ut sæpe retulimus, Gregorius Nazianzenus in oratione ad Populum timore perculsum, et Præsidem irascentem, dicit : « Imperamus et nos, addo etiam imperio altiore et sublimiore, etc. »

Nam Epiphanius sequitur Eusebium, et alios, qui docuerunt, Regnum David fuisse typum Regni Christi spiritualis, quo regnat in Ecclesia, cujus Regni participes sunt omnes Episcopi, sed præcipue summus Pontifex, qui in universam Ecclesiam potestatem habet. Satis enim clare dixit antea idem Epiphanius, Christum non sedisse carnaliter in throno David.

S. Hieronymus in Hieremiam, exponens verba capitis XXII : «Non sedebit, inquit, super thronum David vir, et homo, sed sedebit Deus, Regnumque ejus non erit terrenum, et breve, ut fuit David, sed perpetuum, et cæleste, dicente Scriptura, regnabit super domum Jacob in æternum, et Regni ejus non erit finis » (6). Ubi S. Hieronymus solvit quæstionem de contradictione ; quæ videtur esse, inter Hieremiam, et Lucam, eo modo quo Ambrosius, et alii Patres, videlicet, quod Propheta, qui dicit neminem post Jechoniam ex stirpe David sessurum in throno David, loquatur de Regno terreno, Lucas autem, qui dicit, Christum sessurum in throno David, loquatur de Regno spirituali.

S. Joannes Chrysostomus in Joann. explicans verba illa : *Regnum meum non est de hoc mundo*, dicit : « Christi Regnum esse divinum et cœleste, non autem tale, quale putaverat Pilatus. At non est, inquit, mundi hujus Christi Regnum? quidni? quomodo dicit non esse? Non quod hoc etiam non possideat, sed quod in cœlo habeat Imperium

(1) Dem. Evang. Lib. VII. — (2) In Psal. II. — (3) Catech. XIII. — (4) Lib. III. non longe a fine. — (5) Hæres. XXIX. — (6) Lib. IV.

non humanum, sed longe majus, atque præstantius.» Et infra : « Regnum suum dicit, non esse hinc, non quod Mundum providentia sua, et protectione privet, sed ut dixi, ut neque humanum, neque caducum esse demonstret. (1) ».

S. Augustinus super verba : *Regnum meum non est de hoc mundo.* « Audite, inquit, Judæi, et Gentes, audi circumcisio, audi præputium, audite omnia regna terrena, non impedio dominationem vestram in hoc mundo. Nolite timere timore vanissimo » ; et paulo post : « Venite ad Regnum quod non est de hoc mundo, venite credendo et nolite sævire metuendo. Dicit quidem Propheta de Deo Patre : *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.* Sed Sion ille, et Mons ille non est de hoc mundo, quod est enim Regnum, nisi credentes in eum? » Et lib. XVII. de Civit. Dei, exponens illud : *Dirumpet Dominus Regnum Israël de manu tua*, sic ait : « Populi ergo Israël personam figurate gerebat homo iste, qui populus Regnum fuerat amissurus, Christo Jesu Domino nostro, per novum testamentum, non carnaliter regnaturo. » Idem tract. L. in Joannem, « Rex Israël Christus est, quod mentes regat, quod in æternum consulat, quod in Regnum cœlorum credentes, sperantes, amantesque perducat (1). »

S. Cyrillus Alexandrinus in Joan. explicans illud : *Regnum meum non est de hoc mundo* : « Liberavit, inquit, a formidine Pilatum, qui dignitatem Cæsaris in Judæa servare debebat. » Et infra : « Christus Pilato respondens, Regem se esse non negat, mentiri enim non poterat, sed Regno Cæsaris non esse hostem ostendit, quia principatus suus mundanus non est, sed cœli, terræ, cæterarumque omnium rerum (3). » Vide etiam cap. II. et cap. XII. ubi rursus docet, Christi Regnum non esse mundanum, quale suspicabatur Pilatus, sed divinum et cœleste.

S. Gregorius Papa, in primum Regum, explicans illa verba : *Sublimabit cornu Christi sui,* per *cornu*, intelligit Regnum Christi, et Regnum Christi Ecclesiam credentium esse dicit ; « Per Regnum Christi, inquit, Sancta Ecclesia designatur, quod profecto cornu sublimabitur; quia ima nostra ad Angelorum æqualitatem perducentur, » et infra : « Sublimabitur ergo cornu Christi, quia Sancta Ecclesia in æterna contemplatione sui Redemptoris extollitur (4). ».

S. Isidorus : « Nomen, inquit, Melchisedech Rex pacis, vel Rex justitiæ interpretatur, quod bene refertur ad Christum, ipse enim est Rex pacis, quia per ipsum reconciliamur Deo, ipse est Rex justitiæ, quia ipse venit, ut discerneret justos ab impiis (5). »

S. Joannes Damascenus oratione secunda de Nativitate Virginis, sic de Rege Christo loquitur : « Ut autem Rex pacis, ac Princeps, et Dux in Israël, non partis in oculorum sensum cadentis ratione, in Davidis Patris sui solio sedere ostenditur, verum spiritualiter in domo Jacob in æternum regnasse, nec Regni finem unquam accepisse. »

Beda in Psalmum quintum : « Christus, inquit, Deus noster Rex secundum humanitatem ; secundum quam nos doctrina et vitæ exemplo rexit.» Idem in caput primum Lucæ, super illud : *Regnabit in Domo Jacob in æternum.* « Non dixit, inquit, in acquisitione gloriæ, gazarumque terrenarum, non in acquisitione gentium plurimarum, urbiumque debellatione superbarum : sed in judicio, et justitia ; per hæc enim Regnum Christi, et in singulis quibusque fidelibus, et in universa pariter multiplicatur, et confirmatur Ecclesia. »

S. Bernardus super Missus est : « Quæro, inquit, quomodo dederit ei Dominus sedem David ; cum ipse in Hierusalem non regnaverit, quin imo turbis volentibus eum constituere Regem, non acquieverit ; sed et ante faciem Pilati protestatus sit : *Regnum meum non est de hoc mundo ;* denique quid magnum promittitur ei, qui sedet super Cherubim, quem Propheta vidit sedentem super solium excelsum, et elevatum, sedere in throno David Patris sui? Sed novimus quamdam aliam Hierusalem multo ista nobiliorem, multo ditiorem. Hanc igitur puto hic significatam, » et infra : *Dabit ergo ei Dominus sedem David Patris ejus*, non typicam, sed veram, non temporalem, sed æternam, non terrenam, sed cœlestem (6). »

S. Thomas in Commentario ad cap. XVIII. Joann. « Sciendum est, inquit, quod Domi-

(1) Hom. 82. — (2) Tract. 115 in Joan.; Civit. Dei, Lib. XVII. Cap. 7. — (3) Lib. XII. Cap. 10. — (4) Lib. I. prope finem. — (5) In Cap. XII. Genesis. — (6) Hom. 4.

nus ad questionem respondens de Regno, ita responsionem temperavit, ut nec manifeste confiteretur se esse Regem, cum Rex non esset, eo modo, quo intelligebat Pilatus, nec negaret, cum spiritualiter esset Rex Regum, dicit ergo, ut dicis, quia Rex sum ego, scilicet carnaliter, secundum quem modum Rex non sum : sed alio modo, Rex sum ego. »

S, Bonaventura, in Evangelium Joannis, declarans illud : *Regnum meum non est de hoc mundo*, sic loquitur : « Ait ergo Regnum meum, ad differentiam aliorum Regnorum. Est enim Regnum Satanicum quo regnat Diabolus. Item est Regnum mundanum, quod est infimum ordine, quia de hoc mundo, et est Regnum Divinum, quod est sublime majestate, quia Regnum cœlorum. » Hæc ille, qui Regnum Christi dicit non esse mundanum, sed divinum. Et paulo infra : « Credentes, inquit, sunt Regnum ejus, qui non sunt de hoc mundo. » Vide eumdem in Postilla super caput XII et XVIII Joannis (1).

Eodem quinto libro, cap. VIII. §. *Probatur hujus argumenti propositio.* Non approbo quod dixi, non posse Principes infideles privari per Ecclesiam dominio, quod habent, super fideles, nisi avertere conentur fideles sibi subjectos a fide. Quamvis enim Durandus, quem ego secutus sum, in II. sent. dist. 44. q. 3. probabiliter disputet contra Sanctum Thomam docentem in 2. 2. q. X. art. 10. posse Ecclesiam privare infideles dominio, quod habent super fideles : tamen auctoritas S. Thomæ merito prævalere debet. Itaque si tales Principes non conantur fideles a fide avertere, possent quidem per Ecclesiam privari dominio : tamen Ecclesia non semper id facit, vel quia vires non habet, vel quia non judicat expedire. At si isti iidem Principes conentur avertere populum a fide, possunt et debent privari suo dominio.

Eodem lib. cap. IX. §. *Item vero quod jure.* Probavi ex Adone, et Leone Ostiensi principatum temporalem Apostolicæ sedis : sed inveni postea auctorem utroque antiquiorem. Paulus Diaconus. de gestis Longobardorum sic ait : « Aripertus Rex Longobardorum donationem patrimonii Alpium Cottiarum, quæ ad jus pertinuerant Apost. sedis ; sed a Longobardis multo tempore fuerant ablatæ ; restituit, et hanc donationem aureis litteris exaratam, Romam direxit (2). » Ejusdem rei meminit Beda in lib. de sex ætatibus. Videmus autem hoc loco, Aripertum Regem non fuisse primum, qui donavit Alpes Cottias, Apostolicæ sedi, sed fuisse primum ex Longobardis, qui eas restituit, cum antea ad jus ejusdem sedis pertinuissent, quod est diligenter notandum.

Eodem lib. cap. ultimo. §. *Dico secundo.* Ubi dixi, Reges ignorantes Deum, id est infideles, Tyrannos potius esse quam Reges ; non volui significare omnes Reges infideles esse Tyrannos, quoad jus dominandi, ac per hoc illegitimos Principes, sed esse Tyrannos quoad modum dominandi, sive quoad usum potestatis : neque de omnibus omnino intellexi, sed de plerisque. Nam et ipse Dominus cum ait : *Reges gentium dominantur eorum*, de plerisque loquitur, non de omnibus ; certe Augustus, et Titus, et Antonius æquissimi Principes fuerunt.

RECOGNITIO LIBRORUM

Quatuor de Conciliis, et Ecclesia.

Lib. primo. cap. V. §. *Est vero animadvertendum*, et cap. XIII, probavi ex epistola Concilii Constantinopolitani ad Damasum, quæ habetur apud Theodoretum lib. V. hist. cap. IX, secundam synodum generalem fuisse congregatam jussu Damasi Papæ, et unam, et eamdem haberi debere cum synodo Romana, eodem tempore celebrata. Sed postea animadverti eam Epistolam non esse secundæ synodi generalis, sed Episcoporum, qui in ea synodo interfuerant, et sequenti anno iterum Constantinopoli convenerant, quamvis autem ex ea Epistola non probetur secundam synodum indictam fuisse jussu Damasi : id tamen satis probatur ex Concilio sexto, Act. XVIII. ut ibidem annotavimus ; quod autem secunda synodus, et Synodus Romana sub Damaso in eamdem sententiam convenerint, et pro una et eadem haberi possint, in materia fidei, ex epistola illa satis probatur, ut etiam ex Epistola Damasi quæ habetur apud Theodoretum lib. V. cap. X.

Cap. XIII. §. *Quarta ratio est.* Quod in eo paragrapho dicimus, Pontificem olim subjectum fuisse Imperatoribus, ut Dominis

(1) Collat. 85. — (2) Lib. VI. Cap. 28.

suis temporalibus, intelligimus de facto, non de jure, cum enim potestas spiritualis superior temporali sit, nulla ratio patitur, ut Princeps supremus spiritualis jure subjiciatur Principi temporali, quamvis supremo, sed auctoritas summi Pontificis paulatim magis ac magis declarata est.

Libro eodem, cap. XIX. §. *Quartum Concilium.* Dixi hoc loco, judices sæculi, qui in Concilio quarto interfuerunt, non tulisse sententiam, neque aliquid sibi usurpasse in negotio Ecclesiastico, quod verissimum est. Quamvis enim in fine primæ actionis videantur judices seculares sententiam tulisse contra Dioscorum, et alios Episcopos : tamen non fuit illa proprie sententia judicialis, sed exposuerunt judices illi, quid sibi videretur de causa, quæ tractabatur, et judicium integrum Episcopis reliquerunt. Siquidem in tertia actione dicunt episcopi : judices dixisse sententiam contra Dioscorum, si ita sanctissimis Episcopis videretur, quibus hanc inferre a Domino Deo creditum est. Itaque synodus in illa tertia actione, tertio citari jubet Dioscorum, et non comparentem, legati Papæ Romani, ut veri Præsides condemnaverunt, et eorum sententiam tota synodus approbavit.

Lib. III. cap. VI. §. *Chrysostomus.* Ad testimonium sanctorum Patrum, quibus probatur excommunicatos non esse in Ecclesia, addi potest testimonium S. Gregorii, qui in expositione primi versiculi Psalmi quinti pœnitentialis sic ait : « De hoc spiritu non vivit hæreticus, non vivit schismaticus, non vivit excommunicatus, quia non sunt de corpore. »

Eodem cap. §. *Probatur ultimo.* Quod dixi; in quarta ratione, non posse excommunicari nisi contumaces, et incorrigibles, intelligi debet de excommunicatione ab homine, quæ cum trinam monitionem requirat ex jure Canonico, recte dicitur ferri in incorrigibiles, cum in eos feratur, qui bis, terve, admoniti, corrigi non potuerunt. At excommunicatio a jure contumaciam quidem requirit sed non incorrigibilitatem.

Cap. VII. §. I. Ubi dicitur, *ex parabolis Domini*, rectius diceturr, ex parabolis Evangelicis, nam prima illa parabola de area, tritico, et paleis, non est parabola Domini, sed Joannis Baptistæ.

Lib. IV. cap. VI. §. *Sed nec Zwinglius*, Scripsi Calvini sectam diminui cœpisse per Puritanos in Anglia. Sed Puritani ut postea didici, puri Calviniani sunt.

Cap. IX. §. IV. *Peputiani.* Ubi dixi, Calvinianis in Anglia mulierem esse summum Pontificem, rectius dixissem, Protestantibus in Anglia mulierem esse caput Ecclesiæ. Calviniani enim abhorrent a regimine unius capitis, et in cœtu seniorum regimen Ecclesiæ ponunt.

Et §. XVIII. *Xenaias.* Citavi Paulinum in vita S. Felicis, et Athanasium in questionibus ad Antiochum. Sed per vitam S. Felicis intellexi, Natales S. Felicis carmine scriptos. Quod autem dixi haberi in vita S. Felicis, habetur natali decimo.

Librum quæstionum ad Antiochum, non existimo esse S. Athanasii Alexandrini Episcopi; quippe qui in ipso libro alicubi citatur, et rejicitur, nisi forte inserta sint multa ab aliquo posteriore auctore. Certe liber auctoris veteris est, et inter opera S. Athanasii excudi solet. Et fortasse libri auctor Athanasius est, sed ab illo priore, et celebriore diversus.

Cap. XIV. §. *Decimoquarto sæculo.* Non recte positus est S. Bernardinus sæculo quartodecimo, cum ponendus fuerit sæculo sequenti cum S. Vincentio.

Cap. XVII. §. II. In fine paragraphi desunt hæc : « Maxentius denique Imperator in decipulam conjectus, quam Constantino paraverat, misere periit, et incruentam victoriam Constantino reliquit, ut scribit Eusebius lib. IX. hist. cap. IX. ex versione Ruffini. »

RECOGNITIO LIBRORUM.

De membris Ecclesiæ, id est, Clericis, Monachis, Laicis.

Libro I. qui est de Clericis, cap. 5. §. 1. ad tertiam propositionem, quæ est hæc: *Electio ministrorum Ecclesiæ non fit a solo Deo.* Animadvertendum est, non negari a nobis, posse electionem fieri a solo Deo, quomodo scimus electos fuisse Mosem, Petrum, et alios. Sed quod voluimus dicere, est, non fieri ordinarie electionem ministrorum a solo Deo, ratione Prædestinationis, id est quia ipse solus novit, quia sint Prædestinati. Est enim propositio adversus Wiclefum, qui solos Prædestinatos admittit ad Ecclesiæ ministerium.

Eodem cap. §. 3. *ex Patribus.* Non appro-

bo quod dixi, fuisse Caipham verissimum Pontificem, quia dignitatis illius gratia Prophetaverit : Nam potuit Deus dono illo Prophetiæ ornare Caipham, quia de facto Pontifex erat, etiam si fortasse de jure non erat. Constat enim, ex Josephi historia, Pontificatum ab Herode Rege delatum ad homines, qui non erant ex familia Pontificia, factumque annuum et vendibilem, aliisque modis degenerasse a divina institutione. Sed placuit Deo honorare nomen ipsum, ac forte umbram solum Pontificatus.

Capit. 9. §. *Quartus modus.* Animadverti postea quam hæc scripseram, et prælo commiseram : non esse omnino certos Canones illos duos, qui hoc loco citantur ex Gratiano dist. 63. can. Adrianus. et can. In Synodo; ut supra diximus in recognitione libri II. de Pontifice cap. 29. et infra dicemus in recognitione lib. I. de translatione imperii cap. 13.

Cap. 16. §. *Hæc Onufrii.* Ubi probatur ex Synodo S. Gregorii plures presbyteros Cardinales fuisse in eodem titulo, potest addi aliud argumentum simile ex prima Synodo sub Symmacho, in qua subscribunt sexaginta septem presbyteri et tamen non inveniuntur tituli Cardinalium tempore Symmachi, nisi viginti octo, quia videlicet plures erant Cardinales ejusdem tituli, ut ex illis ipsis subscriptionibus apparet. Potest etiam addi insigne testimonium ex epistola Joannis III Papæ, quam refert Cardinal Baronius in appendice ad tomum nonum Annalium. Nam in ea epistola dedicat Joannes Papa Ecclesiam Apostolorum, eamque titulum Cardinalem declarat. Atque in eo titulo non unum, sed plures Cardinales constituit, ut ex initio epistolæ intelligi potest. Sic enim incipit epistola : « Joannes Episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis Cardinalibus, et Clericis Ecclesiæ Apostolorum. »

Eodem cap. §. *Postea tamen.* Ubi dicitur Pontifices solitos fuisse eligi aliquando ab Imperatoribus. Potest et forte debet nomen Imperatorum deleri. Id enim scripseram secutus Canones illos, Adrianus, et In Synodo distin. 63. Sed eos Canones didici postea non esse satis probatos, et quamvis aliquando Imperatores nominaverint viros aliquos ad Pontificatum, tamen irrita censebatur electio, nisi Clerus Romanus eosdem iterum elegisset. Itaque Leo IX, cum ab imperatore nominatus, purpura indutus Pontificia Romam veniret, occurrit ei Hildebrandus, qui postea fuit Papa Gregorius VII, eique persuasit, ut privato habitu urbem ingrederetur, quod Imperatoris nominatio non satis esset ad Pontificem rite creandum, nisi Cleri Romani accessisset electio. Vide Othonem Frisingensem in historia.

Cap. 26. §. 2. in fine paragraphi, verba illa : « At certe discipuli Christi, clerici omnes esse debent », ambigua sunt. Posset enim his verbis significari, debere omnes qui discipuli Christi esse volunt, ad clericatum transire. Sed vera interpretatio est omnino contraria, voluimus enim significare, Clericis omnibus convenire, ut discipuli Christi sint.

Cap. 27. §. ultimo, in ultimis verbis : « Vide quæ scripsimus in III. tomo lib. ultim. cap. 7. » rectius dictum fuisset : « Vide quæ scripsimus in libro III. de bonis operibus, qui est de eleemosyna cap. 7. » Nam in editione Veneta hi libri sunt in quarto tomo : in prioribus editionibus in tertio.

Cap. 28. §. *Tertia propositio.* Ad Concilia citata, pro exemptione clericorum a jurisdictione Principum secularium, addi possent Concilium Milevitanum can. 19. et Concilium Constantiense Sess. 31. cujus verba sunt hæc : « Laici in Clericos nullam habent jurisdictionem, et potestatem. » Vide etiam quæ allegantur paulo infra pro quinta propositione.

RECOGNITIO LIBRI SECUNDI

Qui est de Monachis.

Cap. 14. §. 2. Ubi dixi : « Apud Græcos, et Latinos non erat ulla vera pietas. « Rectius dixissem : « Vix erat ulla vera pietas. » Quamvis enim regnaret eo tempore apud omnes fere nationes Idololatria, tamen non certo scimus, non fuisse etiam tunc aliquos vere pios qualis fuit Job, et amici ejus; et posteriore tempore Cornelius Centurio, et alii.

Cap. 22. §. *Sed primum, si sola conjectura.* Non approbo quod hoc loco dixi, B. Virginem non statim cogitasse se fore matrem Messiæ, cum Angelus ei dixit : *Ecce concipies in utero, et paries filium* : et quod addidi, probabile esse, tunc eam non scivisse, Matrem Messiæ Virginem futuram. Hæc, inquam,

non approbo, quia satis aperte Angelus locutus est et Virgo prudentissima facile intelligebat quod dicebatur. Quod autem sciverit Matrem Messiæ Virginem futuram, scribit B. Ambrosius hunc ipsum locum exponens. Nam cum probasset Matrem Messiæ debuisse Virginem esse, ex illis verbis Isaiæ : *Ecce Virgo concipiet, et pariet filium*, addidit : « Legerat hoc Maria, et ideo credidit futurum, sed quomodo fieret, ante non legerat, » hæc ille. At, inquies, si noverat B. Maria Christum ex Virgine nasciturum, et se Christi matrem futuram, Angelo id nuntianti credidit, cur timuit Virginitati suæ? timuisse enim verba illa declarant: *Quoniam virum non cognosco*, quæ sic exponuntur a S. Bernardo : « Si oportuerit me frangere votum, ut pariam filium, et gaudeo de filio, et doleo de voto ; » Et a S. Athanasio in serm. de Sancta Deipara, qui ait : « Hic hæsitat Virgo, utpote ad naturam respiciens, et de Josepho cogitans, cui nupta erat. » Respondeo, fortasse non venisse tunc statim illi in mentem quod antea legerat, de virginitate matris Messiæ, et ideo virginitati suæ timuisse, atque hoc videtur dicendum, secundum S. Bernardi, et S. Athanasii expositionem. Addo, fortasse non timuisse virginitati suæ, sed cupivisse discere modum, quo futurum erat, ut virgo pareret, ac si dicere voluisset, quoniam virum non cognosco, sine dubio non pariam filium naturali ordine, et modo, sed si paritura sum, certe Virgo paritura sum : quomodo autem res tam nova, et insolita fiet? Atque hæc videtur esse sententia B. Ambrosii, qui dicit B. Mariam credidisse se Virginem parituram, sed interrogasse de modo, quo id futurum esset. Et quadrat huic expositioni responsio Angeli dicentis : *Spiritus Sanctus superveniet in te*, etc. id est, ideo Virgo paries, quia Spiritus sancti, non viri alicujus opera, paries.

Cap. 27. §. 3. Epistolæ Martialis Apostoli, et liber Abdiæ de rebus gestis Apostolorum citantur a nobis, tum hoc loco, tum etiam alibi, quoniam ab aliquibus recipiuntur : quamvis non ignoremus eos libros non esse tantæ auctoritatis, ut in iis dogmata fundari possint.

Cap. 27. §. *Quintum est*, quæ adducuntur ex S. Augustino, potuissent omitti, valde enim probabile est in illis locis per sponsas intelligi eas, quæ promissæ fuerant, non quæ per verba de præsenti matrimonium contraxerant.

RECOGNITIO LIBRI TERTII

Qui est de Laicis.

Cap. 3. §. *Ad primum ergo*. Quod hoc loco scripsi, illud : « *Ergo liberi sunt filii*; » Matt. XVII, ad litteram de solo Christo intelligi, verum est. Sed non ideo excluduntur Ecclesiastici ab exemptione tributorum, imo includuntur, quia cum filius Regis liber est a tributo, consequenter liberi sunt ejus famuli, et familiares, ut supra diximus in lib. de Clericis cap. 28.

Cap. 6. § *Quinto nota*. Docuimus hoc loco, potestatem politicam in Regibus, aliisque Principibus non esse immediate a Deo, sed mediante consilio et consensu hominum. Et quoniam hæc communis sententia est, non curavimus ullis argumentis eam communire. Quia vero dum hunc locum recognosceremus, nonnulli scripserant : Regum Potestatem politicam, non minus immediate esse a Deo, quam sit potestas summi Pontificis : necessarium esse duxi aliquid hoc loco addere. Primum igitur adfero auctores hujus sententiæ, ex Theologis antiquis S. Thomam II. II. q. 10. art. 10. ex recentioribus, Dominicum a Soto, lib. IV. de Justitia, et Jure, q. 4. art. 1. ex Canonistis Navarum in cap. Novit. de Judic. notab. III. num. 41. et 85. quibus plurimi alii adjungi possent, II. Addo experientiam, nam Romana civitas primo Reges habuit : deinde populus ipse Reges sustulit, et Magistratus annuos creavit, et quemadmodum Regum Imperium justum habebatur : ita postea justum habitum est imperium consulare, quia Populo ita placuit, et hoc regimen Romanorum laudatur lib. I. Machab. c. VIII. Sed rursus eadem civitas ad unius absoluti Principis regimen rediit, quod non minus justum habitum fuit, cum Scriptura jubeat talibus Principibus obediri (1), et rationem reddit Justinianus in Instit. de jure natur. gent. et civili, §. *Sed et quod Principi*, ubi sic ait : « Quod Principi placuit, legis habet vigorem, quia Populus lege regia, quæ de ejus imperio lata est ei, et in eum omnem

(1) Rom. XIII. et alibi.

suam auctoritatem, et jurisdictionem transtulit, » hæc ille. Qui aperte fatetur, potestatem Principis a Populo dimanasse. Addidit autem Seneca in epist. CVIII, etiam ab ipsis Regibus provocationem ad populum fuisse. Quod Livius lib. I. confirmat exemplo Tulli Hostilii Regis. Quod autem diximus de Romana civitate, de multis aliis dici posset, quæ regimen unius in Aristocraticum, vel Democraticum aliquando mutaverunt, et rursum ad regimen unius Principis redierunt. Itaque Navarrus loco notato non dubitat affirmare, nunquam populum ita potestatem suam in Regem transferre, quin illam sibi in habitu retineat, ut in certis casibus etiam actu recipere possit. Addo postremo testimonia et exempla Scripturæ. Deut. XII, habemus, ad populum pertinere constituere super se Regem ; quamvis Deus voluerit eum eligi in Populo suo, quem ipse designasset. Quod docent exempla Scripturæ divinæ, videmus enim illos ipsos, quos Deus immediate ad P incipatum elegisse videtur, consensu populi opus habuisse, ut reipsa Regnum obtinerent, pacificeque regnarent. Lib. I. Regum c. X. Samuel Propheta, Dei jussu, Saulem unxit in Regem, tamen hæc unctio fuit potius prædictio quædam, quam traditio Regiæ potestatis, nam paulo post Samuel forte Regem elegit, et sors in Saulem cecidit ; et quia non pauci non acquiescebant illi electioni, capite sequenti dixit, Samuel ad Populum : *Venite et eamus in Galgala, et innovemus ibi Regnum. Et perrexit*, inquit Scriptura, *omnis populus, et fecerunt ibi Regem Saul coram Domino in Galgala.* Deus igitur Saulem secreto designavit Regem, et providentia sua fecit ut sors in eum caderet, et rursum inclinavit populi voluntatem, ut eumdem Regem habere vellent, proinde non sine consensu populi, neque immediate a Deo, Saul Rex factus est. Idem multo clarius in Davide perspicitur. Nam libro I. Regum cap. XVI. dixit Deus Samueli : « *Imple cornu tuum oleo, et veni, ut mittam te ad Isai Bethleemitam, providi enim in filiis ejus mihi Regem.* » Et paulo post unxit Samuel Davidem in Regem super Israel, sed quod hæc designatio quædam, et prædictio fuerit, et non proprie Regiæ potestatis collatio : perspicuum est ex eo, quod David Saulem, donec vixit, pro vero Rege, et Domino suo coluit : neque etiam Saule defuncto ausus est sibi Regnum vindicare, nisi a populo regiam potestatem acciperet. Sic enim legimus lib. II. Reg. cap. II. *Veneruntque viri Judæ, et venerunt ibi David, ut regnaret super domum Juda.* Et paulo post, dicit ipse David : *Licet mortuus sit Dominus vester Saul, tamen me unxit domus Juda in Regem sibi.* Et cum aliquandiu fuisset bellum inter David, quem sequebatur domus Juda, et Isboseth filium Saul, quem ut hæredem Regni sequebatur domus Israel, tandem post annos septem defuncto Isboseth, venit etiam domus Israel, et pactum iniit cum Davide, eumque unxit in Regem super omnem Israel, ut scribitur lib. II. Regum cap. V; fecit igitur Deus Davidem Regem, sicut tanto antea illi promiserat, sed fecit mediante consensu populi, quem providentia sua inclinavit, ut Davidem inungerent, Regemque constituerent. Sic etiam lib. III. Regum cap. II. per Ahiam Silonitem Prophetam elegit Deus Hieroboam in Regem Israel sed complevit opus suum cap. XII, mediante consensu populi, qui rebellavit a Rege Roboam, et constituit sibi Regem Hieroboam. Si ergo illos quos Deus ipse Reges fecit, non sine consensu populi fecit : certe multo minus ulli alii recte dici possunt immediate a Deo regiam potestatem accepisse.

Cap. II. §. 7. et ult. septima illa ratio ducta ex doctrina Apostolorum, ad probandum, legem humanam obligare in conscientia, nimis obscure, et breviter posita est. Ideo suppleatur hoc modo : « Hæc loca divinæ Scripturæ satis demonstrant quod volumus. Nam si Principes habent a Deo potestatem imperandi, certe, qui eis non parent, non solum Principes, sed ipsum etiam Deum offendunt, et si qui Principi resistunt, Dei ordinationi resistunt ; certe peccant in conscientia, non secus ac si divinas leges prævaricarentur, et si qui resistunt, damnationem sibi acquirunt, certe culpam in conscientia dignam ea pœna incurrunt, et si ex necessitate subditi sunt homines privati Principibus, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam, quo modo non peccant in conscientia, qui eis justa imperantibus non obediunt ? Denique si Principes, Dei sunt ministri, et eis propter Deum parendum est, certe Dei majestatem lædunt, qui Principum leges non servant. »

Cap. XIII. §. ult. Tractatur locus Evangelii Matth. V. *Dictum est antiquis, oculum, pro oculo, dentem, pro dente : ego autem dico vobis, non resistere malo*, etc. (1) Adhibitæ sunt au-

(1) Matth. V. 38.

tem duæ explicationes, sed adhiberi potest alia tertia, quæ nobis magis litteralis esse videtur. Igitur Christus non reprehendit legem talionis, quæ sancta, et justa erat, data enim est judicibus publicis, non personis privatis, et ipsi Judici datur lex servanda inter æquales, nam inter inæquales lex talionis injusta esset, gravius enim est peccatum filii in parentem, quam parentis in filium, et ideo in ipsa lege præcipitur, ut qui maledixerit Patri, morte moriatur, ubi non servatur forma talionis, cum maledictioni non maledictio, sed mortis pœna rependitur. Neque solum pœna talionis inter æquales justissima est, ut etiam Philosophus docet in lib. V. de moribus, sed etiam clemens. Semper enim læsus pluris æstimat suam læsionem, quam revera sit, et qui vulnus accepit, mortem pro vulnere referret, si posset. Deus autem hunc affectum temperavit, et voluit læsos contentos esse simili pœna. Addit autem Josephus lib. IV. antiq. c. ult. licuisse reo pœnam illam pecunia redimere, si læsus consensisset. Itaque Dominus, ut diximus, legem veterem non reprehendit; sed jubet tolli discordiarum initia, ut non sit opus, ut Judex usque ad pœnam talionis desæviat : quasi dicat, lex jubet puniri crimina gravium offensionum per talionem ; ego autem jubeo tolli occasiones gravium offensionum; non resistatis malo, sed patienter feratis initium offensionis. Omnis enim magna contentio initio fuit levissima, sicut magna incendia a modica scintilla, et maxima flumina ab exiguo fonte incipiunt. Recte igitur S. Hilarius in commentario hujus loci scribit, legem veterem excidere ramos vitiorum, Evangelium securim ponere ad radices. Et clarius S. Hieronymus in hunc ipsum locum : « Ibi, inquit, id est, in lege, emendatur culpa ; hic peccatorum auferuntur exordia. » Et potest id cognosci ex superioribus. Lex enim, ut ipse Dominus ait, prohibuit homicidium, ipse autem prohibuit iracundiam, quia iracundia semen est homicidii. Lex prohibuit perjurium, ipse prohibuit juramentum, sine necessitate susceptum. Lex prohibuit adulterium, ipse prohibuit aspectum lascivum, et sic de cæteris.

Cap. XX. §. *Ad illud.* Adde, quod ex libris Pelagii nihil extat sub nomine Pelagii, sed solum sub nomine S. Hieronymi, qualia sunt Commentaria in omnes Epistolas S. Pauli, Epistola quædam ad Demetriadem, et Symbolum falso inscriptum ad Damasum.

Cap. XXII. §. *Respondeo*, *et si nunc.* Non probo quod dixi incertum esse, quæ sit lectio verior in Epistola ad Titum cap. III. *Post unam correptionem*, vel, *post unam, et alteram correptionem* (1). Nam etiam si prior lectio sit apud Irenæum, Tertulianum, Cyprianum, Ambrosium, et Hieronymum : tamen in editione vulgata, quam sequi debemus, nulla est varietas lectionis, sed omnes codices tum impressi, tum manuscripti legunt *post unam, et alteram.* et S. Hieronymus in commentario hujus loci affirmat in latinis exemplaribus haberi, *post unam*, *et alteram*, ut nos modo legimus, eamque lectionem magis placuisse S. Athanasio, quam aliam, ex quo etiam colligitur lectionem illam priorem, non fuisse in omnibus codicibus græcis, sed in aliquibus tantum. Itaque non debet in dubium revocari, lectionem quam nunc habemus in latinis, et græcis codicibus, esse verissimam,

RECOGNITIO DUORUM LIBRORUM.

De Purgatorio.

Lib. I. cap. 7. §. *Eusebius Emisenus.* Citatur hoc loco Eusebius Emisenus in homilia de Epiphania, quia sub tali nomine circumferuntur homiliæ illæ. Sed revera Eusebius Emisenus non potuit esse auctor, tum quia ille Græcus fuit, et Arianus, ut scribit S. Hieronymus in Chronico : homiliæ autem illæ Latinum, et Catholicum auctorem ; quod attinet ad fidem consubstantialitatis filii, sine dubio habuerunt, tum quia auctor homiliarum illarum significat variis in locis se Monachum fuisse in Monasterio Lirinensi, quod erat in Gallia. Eusebius autem Episcopus fuit Emisenus in Græcia. Verus auctor creditur fuisse a nonnullis Faustus Episcopus Regiensis ; ab aliis Cæsarius Arelatensis, uterque enim ex monasterio Lirinensi assumptus est ad Episcopatum.

Cap. X. §. 1. Citatur Athanasius in quæstionibus ad Antiochum. Sed ut supra diximus, verus auctor ignoratur.

(1) Tit. I. III. 10.

Lib. II. cap. 3. §. *Ad tertium dico.* Dixi B. Joannem cum ait : *Perfecta charitas foras mittit timorem* (1), non loqui de timore pœnæ, sed de timore culpæ præcipue propter pœnam, quibus verbis volui significare, Joannem non loqui de timore naturali, vel filiali, qui cum perfecta charitate consistunt; sed de timore servili tantum, quo timemus culpam propter pœnam, ac per hoc præcipue timemus pœnam. Sed facilius dici posset, Joannem loqui proprie de timore rei amatæ, qui omnino charitati repugnat. Dicit enim, timorem non esse in charitate, quia charitas non gignit timorem, sed desiderium rei amatæ; imo, ut ipse addit: *Perfecta charitas foras mittit timorem,* quia, qui diligit, non timet, sed cupit præsentiam ejus quem diligit, et addit rationem, quia timor pœnam habet, et contra charitas gaudium habet. Loquitur enim de adventu Christi ad judicium, et docet, eos qui non diligunt Christum, timere adventum ejus, et refugere apparere ante conspectum ejus : eos autem, qui perfecte diligunt, non timere, sed desiderare adventum ejus, neque reformidare conspectum ipsius, sed ad illum inhiare, ac dicere cum Propheta in Psal. XLI. *Quando veniam et apparebo ante faciem Dei?* Et cum sponsa in Apocalypsi cap. ult. *Veni Domine Jesu.* De quibus dicit Apostolus II. Timoth. IV. *Non solum autem mihi, sed et iis qui diligunt,* id est, desiderant, *adventum ejus* (2). Atque hæc expositio nihil juvat intentionem Lutheri, qui ex hoc loco probari existimabat, animas in Purgatorio non esse perfectas in charitate, quia timent pœnas. Nam ex hoc loco probatur potius eas esse perfectas in charitate, quia timent sive horrent pœnas illas, propter quas differtur visio Dei, ad quam vehementer anhelant, et ex altera parte libenter tolerant easdem pœnas, quia vident per eas se purgari et disponi ad videndum Deum, quem toto corde diligunt.

Capite octavo §. *De damnatis similiter.* Dixi orari pro obstinatis in malo, ut Deus det illis gratiam efficacem, quæ certe non datur nisi ex privilegio : quo loco non volui dicere gratiam efficacem non dari absolute nisi ex privilegio ; sed non dari obstinatis in malo, peccantibus videlicet, in spiritum, nisi ex privilegio; horum enim peccatum dicitur irremissibile, quia nonnisi rarissime, et difficillime remittitur, quomodo morbus dicitur incurabilis, quia non curatur nisi miraculo.

RECOGNITIO TRIUM LIBRORUM.

De gloria et cultu Sanctorum.

Lib. I. cap. 8. §. ult. Quod diximus sanctos veteres cœpisse coli in Ecclesia universali, non tam lege aliqua, quam consuetudine, consensu summorum Pontificum, saltem tacito, approbata : non ita intelligimus, quasi in sua etiam Provincia sancti illi absque ullo Episcopali decreto coli cœperint. Scimus enim semper in Ecclesia Catholica morem fuisse, ut sine examine, et judicio Episcoporum, ne Martyres quidem publice colerentur, ut ex Cypriano lib. III. epist. 6. Optato lib. I. adversus Parmenianum, ex Augustino in Breviculo collationis tertiæ diei c. XIII. agnosci potest. Sed quod dicere voluimus, est, sanctos, qui colebantur in certis Provinciis ex decreto particularium Episcoporum, paulatim cœpisse coli in aliis Provinciis, et in ipsa universali Ecclesia, non tam lege aliqua summi Pontificis, qui solus potest toti Ecclesiæ leges dare, quam consuetudine ubique recepta, et ab ipso Pontifice, consensu saltem tacito, approbata. Quibus autem id non placet, ii proferant certius aliquod fundamentum unde probetur sanctos plurimos, ut Hilarium, Martinum, Nicolaum, et similes in Ecclesia universa recte coli, cum nulla extent summorum Pontificum de eorum canonisatione diplomata : neque ullæ historiæ de ipsorum canonisatione aliquid testentur.

Eodem libro capite 10. §. *Quoad septimum.* Ad eos honores, qui exhiberi possunt sanctis nondum canonisatis, addi potuisset pia devotione frequentare sepulcra illorum, et tabellas indices gratiarum per eorum intercessionem adeptarum appendere. Nam id fieri videmus passim in tota Ecclesia, et inter alia, quæ investigantur cum agitur de canonisatione alicujus, quæri solet, utrum sepulcrum ejus frequentari soleat. Scribitur etiam in historia de vita et rebus gestis S. Antonini Archiepiscopi Florentini, ipsum sanctum virum ante ipsius canonisationem per visum apparuisse cuidam feminæ, comi-

(1) I. Epist. IV. 28. — (2) Ps. XLI. v. 3.; Apoc. XVII. 22.; II. Tim. IV. 8.

tiali morbo gravissime laboranti, atque eam sanitati perfectæ restitutam admonuisse, ut ad sepulcrum suum ceream imaginem, et tabellam sanitatis testem appendere non negligeret.

Libro II. cap. 3. §. *Eusebius Emisenus.* Jam supra monuimus nos non ignorare auctorem homiliarum, quæ sub nomine Eusebii Emiseni circumferuntur, non esse illum Eusebium Emisenum Græcum, cujus meminit S. Hieronymus in Chronico, et in libro de scriptoribus Ecclesiasticis, sed esse Faustum Regiensem, vel Cæsarium Arelatensem, vel alium aliquem : sed citamus sæpe sub eo nomine quo vulgo inscribi solent.

Eodem libro cap. 11. §. *Tertio adducunt.* Diximus non esse credibile extare librum Ludovici Pii Imperatoris adversus Imagines Christi et Sanctorum, ut Centuriatores scribunt. Sed posteaquam ista scripseram, prodiit liber inscriptus « Synodus Parisiensis de Imaginibus, anno Christi DCCCXXIV» ; atque hunc esse librum animadverti de quo Centuriatores loquebantur. Eum libellum continuo refutavi, et refutatio edita fuit Venetiis cum aliis quibusdam opusculis, quæ addita fuerunt secundo tomo controversiarum.

Eodem libro cap. 27. §. *Jam vero modus crucifigendi.* Dixi S. Andream clavis fuisse cruci affixum, non funibus alligatum eo quod omnes qui crucifigendi erant, solerent crucem suam gestare, et verberari, cruci clavis affigi. Sed non recolui tunc quod sæpe legeram in libello de passione S. Andreæ, jussisse Ægeam Proconsulem, ut S. Andreas præter ordinarium modum, ad longiorem cruciatum, non clavis figeretur, sed funibus quasi in equuleo suspensus alligaretur. Modum autem ordinarium fuisse, quem dixi, cognosci potest ex eodem libro de Passione S. Andreæ : loquitur enim Ægeas in eo libro ad S. Andream dicens : « In ipsa cruce, quam laudas, te fustigatum affigi præcipiam. » Cæterum postea fustigari quidem illum jussit, sed clavis affigi noluit : « Mandavit enim, inquit auctor libri, quæstionariis, ut ligatis manibus, et pedibus, quasi in equuleo tenderetur, ne clavis affixus cito deficeret. »

Libro III. cap. 7. §. *De benedictione cerei paschalis.* Ubi diximus ex Pontificali patere Zozimum Papam mentionem fecisse cerei paschalis ; per Pontificale, intelligimus librum de Romanis Pontificibus, qui habetur in primo tomo Conciliorum, quo loco annotandum est, non fuisse auctorem Zozimum, benedictionis cerei paschalis, cum de eodem cereo insigne carmen conscripserit Prudentius, qui Zozimum ætate præcedit ; sed Zozimum concessisset, ut in singulis parochiis cereus paschalis accenderetur, cum antea in solis majoribus Ecclesiis ejus cerei usus fuisset.

RECOGNITIO DUORUM LIBRORUM.

De Sacramentis in genere.

Lib. I. cap. 18. § *Probatur hæc propositio.* Dixi verba consecrationis Eucharistiæ ex Concilio Florentino non esse formam Sacramenti, sed formam consecrationis. Quo loco non retuli verba, sed sensum Concilii : neque negare volui verba illa : *Hoc est corpus meum*, posse dici formam Sacramenti Eucharistiæ, sed solum admonere volui, non esse illa verba, formam ex qua Sacramentum constet, sed ex qua conficiatur, ac per hoc non esse in Sacramento Eucharistiæ materiam, et formam ita proprie, ut in composito Physico. Verba Concilii hæc sunt : « Forma hujus Sacramenti sunt Verba Salvatoris, quibus hoc conficit Sacramentum. » Ubi vides, verba Domini dici formam Sacramenti, quia per illa conficitur Sacramentum.

Lib. II. cap. 15. Citatur Eusebius Emisenus inter Græcos auctores. Sed revera homiliæ, quæ inscribuntur Eusebio Emiseno, Latinum auctorem habuerunt quamvis non omnino certum.

Eodem lib. II. post caput. 17. Admonendum censui lectorem, in tota præcedenti disputatione nunquam me negare voluisse in circumcisione remitti solitum peccatum originale, sed solum ipsam circumcisionem non remisisse peccatum vi sua, et ex opere operato, ut facit baptismus, nam paulo infra, videlicet cap. 26. §. *Sed hæc levia sunt*, aperte circumcisionem excepi, quando dixi, Sacramenta vetera non fuisse instituta ad remittenda peccata. Quamvis enim aliqui veteres Patres, quos adduxi ad probandum nulla Sacramenta vetera gratiam contulisse ex opere operato, videantur aliquando significare, circumcisionem nullo modo valuisse ad peccati remissionem, tamen non ignora-

bam sanctum Augustinum et Patres, ac Doctores, qui sancti Augustini tempore floruerunt, magno consensu tradidisse, in circumcisione, peccatum originale remissum fuisse, videlicet S. Gregorium lib. VI. Moralium cap. 2. Auctorem sermonum de operibus Cardinalibus Christi, serm. de circumcisione, qui falso inscribitur S. Cypriano, Bedam lib. variarum quæstionum quæst. 15. et in commentario ad caput II. Lucæ, S. Bernardum epist. 77, denique Magistrum sent. lib. IV. dist. 1. Quem omnes Theologi Scholastici sequuntur, et ipse etiam Innocentius Pontifex III. cap. Majores de baptismo, et ejus effectu. Quem Doctorum consensum, præsertim accedente sententia summi Pontificis, neque ego contemnere ausus fuissem, neque ullus pius Doctor unquam me auctore contemnet.

Eodem libro cap. 27. §. *Paschasius in libro de cœna.* Dixi Cyprianum, sive auctorem de operibus Cardinalibus Christi, in sermonibus de cœna Domini, de ablutione pedum, et de Chrismate, explicasse tria Sacramenta, quæ Dominus instituit in cœna, quæ sunt Eucharistia, Chrisma, et Ordinatio. Sed non recte dictum est auctorem illum explicasse Sacramenta, quæ Christus instituit in cœna : cum potius dicendum fuisset, ab auctore illo explicari mysteria, quæ Ecclesia celebrat in die cœnæ Domini, quæ sunt Eucharistiæ institutio, ablutio pedum, reconciliatio pœnitentium, et confectio Chrismatis.

RECOGNITIO LIBRI.

De Baptismo.

Cap. 7. §. *Tertio probatur exemplis.* Dixi Ananiam cum apud Damascum baptizavit Apostolum Paulum, non fuisse Sacerdotem, neque Diaconum, sed mere laicum. Quod satis probari existimavi ex eo quod conversio et baptismus sancti Pauli inciderit in primum annum a passione Domini. Animadverti postea non deesse qui conversionem S. Pauli ponant anno secundo a passione Domini, et qui velint Ananiam illum Diaconum fuisse. Sed nos in assignando tempore conversionis S. Pauli secuti sumus Eusebium, qui in Chronico, tum necem S. Stephani, tum conversionem S. Pauli ponit anno trigesimoquarto a Nativitate Domini, et decimo nono Tiberii Imperatoris, et hoc tempus satis cohæret cum iis, quæ scribit Apostolus in epist. ad Galatas cap. I et II. videlicet post annos tres a sua conversione venisse Hierosolymam videre Petrum, et rursum post annos quatuordecim iterum Hierosolymam rediisse, et cum Apostolis cæteris Evangelium contulisse. Id enim communiter accidisse creditur anno decimo octavo a passione Domini, quando primum Concilium Hierosolymis celebratum est, de quo agitur Act. XV. Nam si ad annos tres, et quatuordecim addas annum unum, qui fluxit a passione Domini, licet non integrum, fient anni decem et octo. Neque obstat quod quidam dicunt non potuisse martyrium S. Stephani, et conversionem S. Pauli incidere in eumdem annum, cum post mortem S. Stephani narrentur in actis Apostolorum multæ res gestæ ante conversionem S. Pauli, quæ non potuerunt brevi tempore compleri. Hoc, inquam, non obstat, nam quæ narrantur de rebus gestis a Philippo Diacono, non est necesse, ut omnia contigerint ante conversionem sancti Pauli. Potuerunt enim eodem tempore et Philippus prædicare in Samaria et Paulus proficisci in Damascum. Sed S. Lucas non potuit omnia simul narrare. An autem Ananias fuerit eo tempore Diaconus, nec ne, incertum esse arbitror : et quod scripsi ex conjectura, non ex certa scientia, scripsi. Œcumenius quidem affirmat Ananiam fuisse tunc Diaconum, id quod ex canone Clementis probat. Sed, Clemens in Constit. Apostolicarum lib. VIII, contrarium significare videtur. Cum enim de Philippo, et Anania loquitur, Philippum Diaconum, Ananiam fidelem fratrem appellat.

RECOGNITIO LIBRI

De Confirmatione.

Cap. 4. Prope finem citatur Concilium Constantinopolitanum tertium, can. 7. Sciendum autem est, hunc Canonem esse unum ex illis novem, qui adscribuntur sextæ Synodo generali, quæ fuit tertia Constantinopolitana, in quodam codice reperto in Monasterio S. Bavonis apud Gandavum ; ut annotatur in secundo tomo Conciliorum, quod

admonere volui; ne quis putaret citatos esse canones Synodi Trullanæ.

Cap. 10. §. 1. Dixi formam Sacramenti Confirmationis esse : « Consigno te signo Crucis» , etc. Et quidem verbum, Consigno, habetur apud S. Thomam loco citato, 3. p. q. LXXII. art. 4. Tamen in Concilio Florentino, et in Pontificali Romano non habetur *Consigno*, sed *Signo*. Et quamvis idem sensus sit : tamen retinendum est *Signo*, quod etiam habetur in ordine Romano antiquissimo, et apud Ambrosium de iis, qui initiantur mysteriis cap. 7. et apud Apostolum II. Corinth. I. 21. 22.

RECOGNITIO LIBRORUM

De Eucharistia.

Lib. I. cap. 8. §. *Quantum ad primum*. Dicuntur novem esse explicationes hæreticorum ad illa verba : *Hoc est corpus meum*, et ex iis tres dicuntur fundari in pronomine, *hoc*, postea tamen capite decimo refutantur quatuor explicationes ad pronomen *hoc*, sed nulla est contradictio, nam capite octavo dicuntur tres esse expositiones, quæ per tropum exponunt pronomen *hoc*, quibus additur quarta in capite decimo, quæ est sine tropo, falsa tamen. Si libeat tamen decem explicationes numerare : facile erit mutare numeros.

Cap. 10. §. *Secundo omissa ista inepta*. Cum dicitur : « Ergo ineptus est etiam, qui dicit, Panis Eucharistiæ est ipsum corpus Domini, non nudum Symbolum. » Non infertur conclusio absolute, sed ex hypothesi, id est, si vera sit Calvini sententia.

Lib. II. c. 18. §. *Aliud testimonium*. Quod scripsi, Gorgoniam ante altare, coram venerabili Sacramento, orasse, posset alicui videri falsum, cum illis temporibus non soleret asservari Sacramentum super altare, sed solum per certa momenta ibi esse, ut scribit Optatus lib. VI. adversus Parmenianum. Sed ego cum dixi orasse illam coram venerabili Sacramento, non volui significare Sacramentum super altare tunc fuisse asservatum, sed referre volui breviter, quod fusissime in ea oratione Gregorius narrat. Scribit enim Gregorius, Gorgoniam ante altare procubuisse, ac deinde particulam Eucharistiæ, quam apud se recondiderat, pro more illius temporis, protulisse, et quomodo Maria Magdalena olim Christi pedes lacrymis rigaverat, ita Gorgoniam super Eucharistiam, id est, super Christum in specie illa panis delitescentem lacrymas orando fudisse, et impetrasse sanitatem, quam postulabat. Sed forte dicet aliquis, per signacula pretiosi corporis, non significari eo loco Eucharistiam, sed panem benedictum, ex quo Eucharistia confici solebat. Videtur enim Gorgonia tunc adhuc catuchumena fuisse, ex illa ipsa oratione Gregorii extrema : Catechumenis autem non licebat Eucharistiam cernere, nedum apud se habere. At non admitto Gorgoniam tunc fuisse adhuc catechumenam, Gregorius enim scribit quidem illam non longe ante mortem baptizatam fuisse, sed indicat, non tam exiguum tempus inter baptismum, et mortem intercessisse, cum dicat, illam orasse Deum, ut maritum quoque ad baptismum pervenire concederet, sicut ipsa jam per Dei gratiam ad baptismum pervenerat, idque impetrasse. Itaque fieri potest, ut miraculum illud per Eucharistiæ venerationem contigerit in ultima ejus ætate, cum jam baptizata non longe abesset ab ultima die.

Lib. III. cap. 2. §. *Quinta sententia*. Dixi, Rupertum Tuitiensem Abbatem fuisse auctorem erroris eorum, qui docent verbum assumpsisse panem ad unionem hypostaticam, et addidi hunc errorem a Dominico a Soto non recte expositum fuisse. Reprehendit utrumque dictum meum Franciscus Suarez in III. tomo super tertiam partem Sancti Thomæ, disput. 49. sect. 2. his verbis : « Robertus Bellarminus Sotum reprehendit quod Rupertum excusare voluerit ab errore. Non solum enim putat non posse excusari ab errore, sed etiam fuisse primum auctorem erroris de impanatione per hypostaticam unionem. Ego vero nec invenio, ubi Sotus eum excusaverit : nam potius in eo loco, quem ipse citat, scilicet in IV. d. 9. q. 2. art. 2. illi tribuit hunc errorem. Deinde censeo non fore reprehensione dignum eum, qui varia hujus auctoris dicta observando eum pie interpretari studuerit. Sunt enim in prædictis ejus locis multa, quæ indicare possunt illum non habuisse erroneum sensum », hæc ille. Quæ fateor, non sine magna admiratione legi. Ego enim nusquam Sotum reprehendi, quod excusare voluerit Rupertum ab errore : sed quod eam sententiam, quam ipse tribuit Valerano, quæ tamen revera

Ruperti est, perperam exposuerit. Sic enim eam exposuit loco notato in IV. d. 9. q. 2. art. 2. « Posuit, inquit, cum corpore Christi manere substantiam panis, non quod aliquo pacto unirentur, sed taliter existerent, ut essent duo supposita omnino distincta.» Hanc Soti expositionem, dixi non esse bonam, sicut revera non est, ut patet legenti opera Ruperti in locis a me notatis. Neque verum est, quod addit Suarez, Sotum tribuere Ruperto errorem impanationis ; quia error Ruperti, non est error impanationis, ut paulo ante demonstravi. Ea enim causa fuit, cur dixerim sententiam Valerani, sive potius Ruperti perperam fuisse a Soto expositam. Quod denique Suarez dicit, ex dictis Ruperti colligi posse, eum non habuisse erroneum sensum : repugnat iis, quæ idem Suarez ante duas pagellas de Ruperto scripserat : Hæc enim sunt verba Suarez, pag. 612. col. 1. « Ubi sentit, Rupertus, panem, et carnem Christi uniri inter se, medio verbo. Idem lib. V. in Joannem circa illa verba : *Panis quem ego dabo*, *caro mea est*, *pro mundi vita ;* sicut Verbum caro factum est, non mutatum in carnem ; ita Verbum caro factum, panis visibilis fit, non mutatum in panem, sed assumendo, et in unitatem personæ suæ transferendo panem », hæc ille. Jam igitur si teste Suarez, Rupertus sentit, panem, et carnem Christi uniri inter se medio Verbo, quia videlicet Verbum assumpsit panem ad unitatem suæ personæ, et hæc sententia erronea est in fide, eodem teste Suarez in eadem pagina columna sequenti : quomodo idem Suarez paulo post, id est, pag. 616 affirmat Rupertum non habuisse erroneum sensum ? Num sentire contra fidem, non est habere erroneum sensum ? « At, inquit Suarez, Rupertus aliquando dicit panem converti in corpus Christi. » Ita est, sed intelligit consequenter ad suum errorem, nimirum, converti in corpus Christi, quia fit corpus Christi per unionem hypostaticam. Sed ut ipse Rupertus scripsit, lib. II. de divinis officiis cap. 2. et citat etiam Suarez pag. 612. « Panis, et corpus de Virgine sumptum, non sunt duo corpora, quia unum et idem Verbum utrumque assumpsit, et sursum est in carne, in altari est in pane. » Sed de his satis.

Eodem lib. III. cap. 18. §. *Ex his colligimus*. Dixi conversionem panis in corpus Christi, non esse productivam, sed adductivam. Quod dictum video a nonnullis perperam esse acceptum, qui inde colligunt hanc non esse vere conversionem, sive transsubstantiationem, sed translocationem. At pace ipsorum, aperte falluntur; sicut enim conversio, et transsubstantiatio ad panem pertinent, non ad corpus Christi : Sic etiam translocatio, si cui conveniret, pani conveniret, non corpori Christi. At pani nullo modo convenit, cum non mutet locum, sed transeat in corpus Christi. Sed neque corpus Christi per conversionem adductivam translocari dici potest, cum neque deserat locum suum in cœlo, neque incipiat esse sub speciebus, ut in loco, sed ut substantia sub accidentibus, remota tamen inhærentia. Itaque adductivam conversionem appellavimus, ut significaremus, corpus Christi per consecrationem Eucharistiæ non produci de novo, sed præexistere, et per conversionem panis in ipsum incipere esse sub speciebus panis. At, inquiunt, aliqui Patres dicunt, corpus Christi fieri, vel etiam creari per verba consecrationis, ut patet ex Ambrosio lib. IV. de Sacramentis cap. 4. et Hieronymo in epist. 1, ad Heliodorum. Respondeo, nullus Patrum dicit, corpus Christi fieri, vel creari absolute, per verba consecrationis : sed fieri ex pane, vel per consecrationem, id est, fieri ut sub speciebus panis non sit amplius panis, sed corpus Christi : neque desunt alii Patres, qui quoad modum loquendi, videntur probare adductionem, ut patet ex Chrysostomo lib. III. de Sacerdotio, et Gregorio libro IV. Dialogorum cap. 58. et sanctus Bonaventura in IV. sent. q. 10. parte 2. art. 1. q. 1. expresse dicit, in transsubstantiatione fieri, ut quod erat alicubi, sine sua mutatione sit alibi. et q. 2. dicit, per transsubstantiationem corpus Christi non fieri, quia factum est in conceptione. Sed quidquid sit de modis loquendi, illud tenendum est, conversionem panis et vini in corpus, et sanguinem Christi esse substantialem, sed arcanam, et ineffabilem, et nullis naturalibus conversionibus per omnia similem, et quam solus Deus facere potest, qui solus in totam entis naturam ut S. Thomas loquitur III. p. q. LXXV. art. 4. absolutam potestatem habet.

Lib. IV. cap. 27. §. *Respondeo*, *si proprie*. Dixi haberi in Evangelio Lucæ cap. XXII. *Cœnantibus illis accepit Jesus panem*, etc. Et postmodum multis interjectis : *Similiter*, *et calicem postquam cœnavit*. Ut probarem, speciem panis datam esse inter cœnandum, speciem autem vini, post cœnam. Sed non adverti verba illa, cœnantibus illis, non esse

apud Lucam, sed apud Matthæum cap. XXVI. illa autem : *Similiter, et calicem postquam cœnavit*, esse apud Lucam loco citato. Quare argumentum quod feci, non habet eam vim, quam haberet, si omnia illa verba essent apud eumdem Evangelistam. Tamen non videtur carere mysterio, quod S. Lucas cap. XXII. et S. Paulus I. Cor. XI. proprie de calice dicant : *Similiter, et calicem postquam cœnavit.* Poterant enim eadem facilitate dicere, *postquam cœnavit, accepit panem*, etc. Quod etiam servat Ecclesia, quæ in consecratione solius calicis dicit, *postquam cœnatum est.* Quare non est improbabile, Sacramentum in specie panis, datum esse statim post lotionem pedum, ut nulla comestio esset media inter esum Agni paschalis, qui figura erat Eucharistiæ in specie panis, et ipsam Eucharistiam in specie panis, quæ erat res figurata; et hanc vocari cœnam ab Evangelista, qui scripsit : *Cœnantibus illis accepit Jesus panem.* Deinde post eam cœnam, manducato ab omnibus agno cœlesti, ultimo loco, consecratum fuisse, et præbitum calicem sanguinis in specie vini. Illud certe negari non potest, discrimen esse inter cœnam Domini, et nostram, quod Dominus primo consecravit, et dedit manducandum corpus suum in specie panis ut impleret figuram Agni Paschalis : et alimentum spirituale præberet. Deinde repetita gratiarum actione, consecravit, et dedit bibendum sanguinem suum in specie vini, tum ut impleret sacrificium secundum ordinem Melchisedech, tum ut mœstos discipulos consolaretur : Nos autem nemini damus edendum Christi corpus, nisi prius utramque speciem consecraverimus. Franciscus Suarez disput. XLI. De Sacramento Eucharistiæ, sect. 4. videtur reprehendere Joannem a Lovanio, et me, quod scripserimus, Sacramentum in specie panis datum esse a Domino inter cœnandum legali cœna : in specie autem vini, post finitam omnino cœnam, multis interpositis aliis rebus vel actionibus. Sed quidquid sit de sententia Joannis a Lovanio, mihi nunquam venit in mentem dicere, vel sentire, Sacramentum Eucharistiæ datum fuisse inter cœnandum cœna legali, ac per hoc ante lotionem pedum ; neque inter consecrationem panis, et calicis a Domino factam, aliam actionem interpositam fuisse, præter ipsam manducationem Sacramenti in specie panis, et de hac intellexi, cum dixi, multis interjectis : « Id est, manducatione a multis facta, quæ sine aliqua mora fieri non potuit. »

RECOGNITIO LIBRORUM.

De Missa.

Libro primo cap. ultim. §. *Denique manducatio.* Mirantur aliqui, cur dixerim, feria sexta majoris hebdomadæ non celebrari sacrificium Missæ ; cum tamen in actione illa Sacerdos dicat : « Orate fratres, ut meum, ac vestrum sacrificium, etc.» Et paulo ante : « In spiritu humilitatis et animo contrito suscipiamur a te Domine, et sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo, ut placeat tibi Domine Deus. » Sed in his duobus locis vox sacrificium, non videtur proprie accipienda, sed largo modo pro tota illa sacra actione, quomodo in Sabbato sancto vocatur sacrificium, incensi, et cerei Paschalis oblatio. Cum dicitur : « Suscipe sancte Pater incensi hujus sacrificium vespertinum, quod tibi in hac cerei oblatione solemni reddit Ecclesia. » Nam quod in sexta feria majoris hebdomadæ Missa proprie non celebretur, legimus in Ordine Romano antiquissimo. Item in libro Alcuini de divinis officiis cap. de feria sexta, quæ et Parasceve, ubi etiam citatur epistola decretalis Innocentii primi. In primo libre de Eccles. officiis Amalarii cap. 13. et lib. II. Rabani de institutione clericorum cap. 37. et apud Thomam Waldensem de Sacram. cap. 88 et 89. Quod idem docent multi Scholastici Theologi lib. IV. sent. dist. 13. et S. Thom. III. p. q. 83. art. 2. et multi alii ex Canonistis super can. Visum præterea, de consec. d. 1. et can. Sabbato, de cons. d. 3. et cum his Navarrus in Enchiridio cap. XXV. num. 68. Et ratio est, tum quia in illa actione omittitur totus Canon in quo præcipue sacrificium Missæ consistit, tum quia non sumitur Sacramentum nisi in specie panis : Cum tamen sacrificium Christi, quod est secundum ordinem Melchisedech, necessario in specie panis, et vini celebretur. Denique quia Sacramentum Eucharistiæ non ponitur illo die in altari, nisi ad communionem. Omnes enim ea die sub silentio communicabant, ut dicitur in Ordine Romano, et eo modo ut scribit S. Thomas loco notato ad 2. partici-

pabant fideles fructum Passionis Domini, quæ potissimum in die illa recolitur.

RECOGNITIO LIBRORUM.

De Sacramento Pœnitentiæ.

Lib. I. cap. 1. §. *Proprie autem.* Posui inter libros Catholicos, tum hoc loco, tum in præfatione libri de Matrimonio, Enchiridion Joannis Gropperi, quod scripsisse fertur sub nomine Concilii Coloniensis. Sed quamquam Gropperus ipse vir Catholicus semper habitus est, tamen in Enchiridio non leves errores inveniuntur, ut nos indicavimus lib. III. de Justificatione, cap. 3. ut non sine causa is liber in Indicem librorum prohibitorum redactus sit, anno Domini MDXCVI.

Cap. 4. §. 2. habentur hæc verba : « His autem omnibus de numero illo detractis, ad exiguum sane reducetur cumulum ille ingens acervus errorum. » Ex quibus verbis forte suspicabitur aliquis nos admittere ex numero octinginta trium errorum, quos Heshusius Catholicis tribuit, saltem paucos aliquos vere esse Catholicorum errores. Sed ego id solum significare volui, detractis illis tribus generibus, quæ nullam habent speciem errorum, paucissimas remanere sententias, quæ nonnullis errores videri possent, antequam cur disputando veras esse, et ab omni errore liberas demonstraremus. Cæterum quia revera nulli sunt errores Catholicorum ex iis quos Heshusius eo loco notavit, rectius dixissem : « His autem omnibus de numero illo detractis ad nihilum plane redigetur ille ingens acervus errorum. »

Lib. IV. cap. 11. §. *Verumtamen non erit difficile.* Ubi agitur de satisfactione determinata ad certum numerum annorum, vel mensium, vel dierum, posset addi ex lib. Num. cap. XII, exemplum Mariæ sororis Mosis quæ post remissam culpam jussa est a Deo per septem dies morari extra castra.

RECOGNITIO LIBRORUM

De Sacramentis extremæ Unctionis, et Ordinis.

De Sacramento extremæ Unctionis nihil occurrit notandum.

De Sacramento Ordinis cap. V. §. *Ac primum.* Dixi Cajetanum tomo I. opusc. 11. admisisse Episcopatum esse Sacramentum. Quamvis autem hic auctor non expresse nominet Sacramentum, sed Ordinem : tamen videtur omnino idem sensisse quod nos diximus. Qui enim negant Episcopatum esse Sacramentum, iidem negant esse Ordinem. Nam cum Ordo presbyteratus sit Sacramentum ; sine dubio Episcopatus, qui est presbyteratu major, aut non est Ordo, aut est etiam Sacramentum, alioqui Ordo superior non esset Sacramentum, et Ordo inferior Sacramentum esset. Et contra, qui docent Episcopatum esse Sacramentum, iidem docent esse Ordinis Sacramentum, ac per hoc Ordinem, alioqui plura numerarentur Sacramenta quam septem.

In eodem capite, ubi dixi, solos Episcopos posse confirmare, et ordinare, et, si inferiores ista attentent, nihil prorsus efficere : intellexi per ordinariam potestatem ; non enim eo loco negare volui, quod alibi affirmaveram, posse presbyterum ex dispensatione Apostolica confirmare.

In eodem capite, ubi dixi, Episcopatum, et Presbyteratum esse unum Ordinem, sed genere, non specie, et paulo infra, Presbyteros, et Episcopos, esse duas species sacerdotum, rectius dixissem esse unum Ordinem, sed gradus diversos, nam tam Episcopus, quam Presbyter sacerdos et dicitur et est : sed ille major, iste minor, quare in libro Pontificali, ubi traditur ritus ordinandi presbyteros, dicuntur presbyteri secundi ordinis sacerdotes.

Eodem modo ubi dixi, capite octavo extremo, septem ordines esse unum Sacramentum, vel genere, vel quia ad unum finem omnes referuntur : potuisset omitti illud, *vel genere* ; nam ut S. Thomas recte docet in IV. d. 24. q. 2. sive in additione ad III. p. qu. 37. art. 1. ad 2. Ordinis Sacramentum non est unum universale, quod dividatur in species, neque integrale, quod dividatur in

membra ; sed unum potestativum, quod plene reperiatur in ordine sacerdotii, in aliis per participationem, ut ad sacerdotium referuntur.

RECOGNITIO LIBRI

De Matrimonio.

Cap. XVII. §. *Ad tertiam probationem.* Dixi adversus Bucerum, qui contendebat nuptias esse necessarias omnibus hominibus, Christum, B. Virginem, et S. Joannem Baptistam sine conjuge esse voluisse, quo loco non volui significare, S. Josephum non fuisse verum conjugem Beatissimæ Virginis Mariæ, quorum verum Matrimonium alibi defenderam : sed probare volui exemplo trium excellentissimarum personarum, Christi, Mariæ et Joannis, non esse necessarium omnibus adhærere conjugi in ordine ad carnis commistionem, de qua ibi cum Bucero disputabatur.

Cap. XXII. §. *Sed intelliguntur.* Quod hoc loco dicitur, non dirimi Matrimonium quando contractum est inter virum habentem aliam uxorem, et mulierem ignorantem virum illum esse conjugatum ; non intelligitur dum vivit prima uxor, sed posteaquam ea mortua fuerit, dum enim vivit prima uxor, non potest vir ejus aliam ducere, ut supra dictum est in quæstione de polygamia : sed ea mortua, si tam mulier quam vir sciebant, vivere primam illam uxorem, et nihilominus inter se Matrimonium contraxerunt, secundum leges Ecclesiæ omnino separandi sunt. Sed si mulier a viro decepta existimabat, illum vel uxorem nunquam habuisse, vel priorem esse defunctam : Matrimonium non dirimitur, nisi ipsa velit : si enim nolit, cogitur vir illam in uxorem ducere, et illi ut veræ uxori deinceps cohabitare, atque hic est sensus capitis primi, de eo qui duxit, etc. et hoc idem nos dicere voluimus, sed obscurius locuti sumus, dum brevitati nimium studemus.

RECOGNITIO LIBRI

De gratia primi hominis.

Cap. IV. §. *Jam igitur primus homo.* Diximus primum hominem in statu innocentiæ non eguisse auxilio excitante, dirigente et protegente. Et quidem si agatur de his auxiliis quatenus nobis necessaria sunt ob ignorantiam, et infirmitatem relictam ex peccato originali, ut S. Thomas dicit I. 2. q. CIX. art. 9, verissimum est quod diximus, nam ut S. Augustinus scribit lib. de corrept. et gratia c. 2. Adam in statu innocentiæ non opus habebat eo adjutorio, quod implorant isti cum dicunt : *Video aliam legem in membris meis*, etc. Verumtamen quia primi illi homines adhuc tentari a Dæmone, et seduci poterant, ideo non videtur absolute negandum, eguisse homines in statu innocentiæ auxilio excitante, dirigente, et protegente, præsertim cum dicat S. Augustinus : « Cur non permitteret Deus ut ab illo primus homo tentaretur, quandoquidem sic erat institutus, ut, si de adjutorio Dei fideret, bonus homo malum Angelum vinceret ? » (1)

RECOGNITIO LIBRORUM

De amissione gratiæ, et statu peccati.

Lib. II. cap. 17. Cum solverem secundum Calvini argumentum, videor mihi paulo brevius, atque obscurius esse locutus. Probare volebat Calvinus Adamum peccasse, quia Deus decreverat, ut peccaret, adducit autem hanc rationem. Non est factum naturaliter ut a salute exciderent omnes, unius parentis culpa : cum igitur hoc naturæ adscribi nequeat, ab admirabili consilio Dei profectum esse minime obscurum est, quid ergo prohibet fateri de primo homine, quod inviti de toto humano genere concedunt ? Respondi, falsum esse antecedens, atque ostendi, naturaliter factum esse, ut primo homine cadente, ut suo casu naturam corrumpente,

(1) Civ. Dei, Lib. XIV. Cap. 37.

omnes posteri nascerentur vitiati, et peccatores. Sed contra objici posset, non ita esse, nam si donum justitiæ originalis fuisset personale, id est, soli Adamo concessum, ut vere esse poterat, cum supernaturale donum esset: posteri ejus nascerentur sine justitia originali, et tamen peccatores non essent. Quod igitur peccatores nascerentur Adami filii, non debet tribui soli propagationi naturali, sed etiam decreto Dei, quo statuerat, ut tum donum justitiæ originalis, tum prævaricatio Adami, si de ligno vetito vesceretur, transfunderetur ad posteros per naturalem propagationem. Hinc enim factum est, ut peccatores nascamur, quia nascimur sine justitia, quam in primo parente accepimus, et quia ex pacto Dei, illo peccante, omnes peccavimus. Respondeo, negari non posse, quin propagatio peccati originalis præsupponat decretum, sive pactum Dei de dono justitiæ, et de primo peccato transfundendo in posteros. Sed hoc decreto præsupposito, omnino naturaliter transfunditur peccatum originale per carnalem generationem. Et hoc breviter insinuavimus, cum in nostro libro diximus, naturam humanam in se primus homo vitiavit, cum justitiam illam originalem amisit, quam Deus illi pro se, et pro toto genere humano donaverat. Quare cum paulo infra dicimus, sine alio decreto Dei, per ipsam naturalem propagationem nascimur omnes peccatores, non excludimus decretum illud de dono justitiæ, et de primo peccato transfundendo in posteros; sed decretum novum, quo Deus decreverit, ut filii Adam nascerentur peccatores; sicut ex sententia Calvini, Deus decrevit, ut Adam peccaret, multum enim interest inter decretum Dei, ut justitiæ originalis donum, et ejus privatio transfunderetur ad posteros, quod agnoscimus, ut bonum, et Deo dignum: et decretum, ut Adam peccaret, et peccato suo totam naturam corrumperet, quod ut iniquum, et Deo indignissimum detestamur.

Lib. IV. cap. 15. §. *Habemus octavo.* Scripsi auctorem, nomine Idiotam, vixisse paulo post annum octingentesimum a Natali Domini, id autem scripsi, secutus fidem aliorum. Sed postea animadverti ab eo auctore verba sancti Bernardi usurpari, ex quo colligitur, ut vixerit post annum Domini millesimum centesimum quinquagesimum tertium, hoc enim anno S. Bernardus obiit.

RECOGNITIO LIBRORUM

De gratia, et libero arbitrio.

Libro I. capite 6. §. *Primo Concilium.* Ubi dixi, ex mente Concilii Tridentini unicam esse formalem causam justificationis, eamque in fide, spe, et charitate consistere: magis proprie dixissem, eam in charitate consistere, quamvis enim fides, et spes necessario requirantur ad justificationem, tamen id quod verissime propriissimeque justificat tanquam unica formalis causa, charitas est; de qua Concilium loquitur cum ait, ut ibi citavimus: « Quamquam nemo possit esse justus, nisi cui merita passionis Domini nostri Jesu Christi communicantur: id tamen in hac impii justificatione fit, dum ejusdem sanctissimæ passionis merito per Spiritum sanctum charitas Dei diffunditur in cordibus eorum, qui justificantur, atque ipsis inhæret;» neque enim homo incipit vivere, aut justus esse, nisi cum incipit diligere: dicente Apostolo Joanne, *qui non diligit manet in morte* (1), cui subscribit Augustinus in libro de natura, et gratia, cap. ult. cum ait: « Charitas inchoata, inchoata justitia est, charitas perfecta, justitia est. »

Eodem libro cap. 12. §. *Rursus idem Augustinus.* Diximus vocationem Dei internam esse moralem inclinationem, et impulsionem cui libere consentimus. Et paulo infra §. *Postremum argumentum.* Iterum dicimus, gratiam Dei determinare voluntatem non physice, sed moraliter, per modum persuasionis. Quo loco per vocem, determinare, non intelleximus determinationem proprie dictam, quæ tollit indifferentiam, sed persuasionem, quæ moralis motio quædam est voluntatis, neque enim potest moveri voluntas nisi moraliter, quando movetur mediante intellectu proponente objectum. Sed non ideo negare voluimus, voluntatem moveri per gratiam etiam efficienter, et physice ut explicavimus in eodem libro capite 13, ubi diximus: Deum non solum illustrando intellectum proponere objectum voluntati, sed etiam aspirare voluntati bonum desiderium, et infra, afflare initium bonæ voluntatis, quæ

(2) I. Joann. III. 14.

aspiratio, sive afflatio, physica actio est, et Deo propria, qui novit facere intus operando, ut voluntati placeat objectum propositum; neque tamen illa delectatio a Deo infusa, sive complacentia, sive suavitas, ut eam S. Augustinus vocat, necessitat voluntatem, sed inclinat solum. Ibidem etiam diximus, Deum per gratiam adjuvantem vere efficienter, et physice movere voluntatem. Quæ repetere voluimus, ne quis existimaret, nullam nos agnoscere motionem voluntatis per gratiam, nisi moralem.

Ad idem caput duodecimum, ubi ex Augustini sententia demonstrare conati sumus, gratiam efficacem non consistere in gratia adjuvante, et prædeterminante physice, sed in gratia congruæ vocationis, sive excitationis, visum est addere alia testimonia ejusdem Augustini, quoniam res gravissima est. Igitur idem Augustinus : « Illi, inquit, electi, qui congruenter vocati; illi autem, qui non congruebant, nec contemparabantur vocationi, non electi, quia non secuti, quamvis vocati (1). »

Idem Augustinus libro de correp. et gratia: « Quare, inquit, iste sic, et ille aliter, atque alii aliter diversis, et innumerabilibus modis vocentur, ut reformentur : absit ut dicamus judicium luti esse debere, sed figuli (2). » Hæc ille. Ubi docet, homines vocari, ut reformentur, non uno modo, qualis est physica prædeterminatio, quæ in omnibus eadem est, sed variis, et innumerabilibus modis, prout sunt varia, et innumerabilia objecta, quæ ad movendas hominum voluntates, per internas inspirationes a Deo repræsentari possunt.

Similis locus est in libro contra duas epistolas Pelagianorum : « Trahitur, inquit, miris modis, ut velit, ab illo, qui novit intus in ipsis cordibus operari, non ut homines, quod fieri non potest, nolentes credant, sed ut volentes ex non volentibus fiant (3). »

Idem Augustinus in libro de gratia Christi : « Hæc gratia, inquit, si doctrina dicenda est, certe sic dicatur, ut altius, et interius eam Deus cum ineffabili suavitate credatur infundere, non solum per eos, qui plantant, et rigant extrinsecus, sed etiam per se ipsum, qui incrementum suum ministrat occultus, ita ut non ostendat tantummodo veritatem, verum etiam impendat charitatem (4). » Hæc ille. Ubi admittit, gratiam efficacem posse dici doctrinam, sed interiorem, et efficacem, ut non solum suadeat, sed etiam persuadeat, illuminando videlicet intellectum, et inflammando voluntatem.

Denique idem Augustinus in eodem libro de gratia Christi, explicat quomodo gratia interius operetur, exemplo conversionis S. Petri, post trinam negationem. « Quod scriptum est, inquit, respexit eum Dominus, intus actum est, in mente actum est, in voluntate actum est. Misericordia Dominus latenter subvenit, cor tetigit, memoriam revocavit, interiore gratia visitavit Petrum, interioris hominis usque ad exteriores lacrimas movit, et produxit affectum. Ecce quemadmodum Deus adjuvando adest voluntatibus, et actionibus nostris, ecce quemadmodum et velle, et operari, operatur in nobis (5). » Hæc ille. Qui non meminit ullius physicæ prædeterminationis, sed illuminationis intellectus, cum ait, *cor tetigit*; excitationis memoriæ, cum addit, *memoriam revocavit;* inflammationis voluntatis, cum ait, *interioris hominis produxit affectum.*

Eodem lib. I. cap. 13. solvimus argumentum quo probari posse videbatur, internam illuminationem non esse proprie gratiam Christi, quam Pelagiani negabant, sed pertinere ad legem, atque doctrinam, quam iidem Pelagiani gratiæ nomine appellabant. Potest addi aliud argumentum ex testimonio S. Augustini. Nam in lib. de gratia Christi refert S. Augustinus hæc verba Pelagii : « Adjuvat nos Deus per doctrinam, et revelationem suam, dum cordis nostri oculos aperit, dum nobis, ne præsentibus occupemur, futura demonstrat, dum Diaboli pandit insidias, dum nos multiformi, et ineffabili dono gratiæ cœlestis, illuminat. » Deinde his recitatis addit Augustinus : « In his omnibus non recessit a commendatione legis, atque doctrinæ (6). » Ubi videtur Sanctus Augustinus cœlestem illuminationem non ad veram Christi gratiam, sed ad legem atque doctrinam referre. Respondeo, Pelagium non agnovisse ullam gratiam interiorem, sed solum externam doctrinam sanctarum Scripturarum, quæ dum legitur, vel auditur, oculos cordis aperit, et futura demonstrat, et Diaboli pandit insidias, et multiformi dono, per promissiones, vel minas, vel exempla, quæ

(1) Lib. I. ad simplic. quæst. 2. — (2) Cap. V. — (3) Lib. I. Cap. 19. — (4) Cap. XIII. — (5) Cap. XLI. — (6) Cap. VII.

in Scripturis continentur, illuminat. Id ita esse ejusdem Augustini testimonia ex eodem lib. petita demonstrant. Nam cap. seq. sic ait : « Quid ergo est, quod iste, Pelagius videlicet, legem atque doctrinam deputat gratiam, qua juvamur ad operandam justitiam? quæ ut multum adjuvet, ad hoc adjuvat, ut gratia requiratur, nemo enim potest legem implere per legem, plenitudo enim legis charitas, charitas autem Dei non per legem diffusa est in cordibus nostris, sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, proinde per legem gratia demonstratur, ut lex per gratiam compleatur. Quid enim juvat Pelagium, quia diversis verbis eamdem rem dicit, ut non intelligatur in lege atque doctrina gratiam constituere (1)?» Hæc ille. At lex, quæ impletur per gratiam, lex est scripta in divinis libris.

Idem auctor in eodem lib. cum retulisset verba Pelagii, qui dicebat gratiam, qua Deus operatur in nobis velle bonum, consistere in promissione gloriæ, in revelatione sapientiæ, in persuasione omnis boni, ait : « Quid manifestius, nihil aliud eum dicere gratiam, qua Deus in nobis operatur, velle quod bonum est, quam legem atque doctrinam ? In lege namque, et doctrina sanctarum Scripturarum futuræ gloriæ, atque præmiorum promittitur magnitudo. Ad doctrinam pertinet etiam, quod sapientia revelatur, ad dotrinam pertinet, cum suadetur omne quod bonum est, et si inter docere, et suadere, vel potius exhortari distare aliquid videtur, etiam hoc doctrinæ generaliter concluditur, quæ quibuscumque sermonibus, vel litteris continetur, nam sanctæ Scripturæ docent, et exhortantur (2). » Hæc ibi. Ubi vides per legem, et doctrinam nihil significari nisi doctrinam Scripturarum, sermones et litteras.

Idem Augustinus in eodem lib. « Legant, inquit, et intelligant, intueantur, non lege atque doctrina insonante forinsecus, sed interna, atque occulta, mirabili, ac ineffabili potestate operari Deum in cordibus hominum, non solum veras revelationes, sed etiam bonas voluntates. » Nota illud, *forinsecus insonante* (3).

Idem Augustinus in eodem lib. (4) cum dixisset, Pelagium confiteri, liberum arbitrium in omnibus operibus semper divino auxilio adjuvari : addit, per hoc auxilium intellexisse Pelagium more suo legem, atque doctrinam; et dixisse, semper juvari, quia scriptum est : *In lege ejus meditabitur die, ac nocte.*

Idem Augustinus in eodem : « Sed hoc adjutorium, inquit, legis, atque doctrinæ, etiam propheticis fuisse temporibus : adjutorium autem gratiæ, quæ proprie gratia nuncupatur, in Christi esse arbitratur exemplo, quod nihilominus ad doctrinam pertinere perspicitis, quæ nobis evangelica prædicatur, etc. (5) »

Idem Augustinus : « Quid est ergo, inquit, quod ait Apostolus, Deus in nobis operatur et velle, et perficere? respondeo, per legem suam, per Scripturas suas, Deum operari, ut velimus, quas vel legimus, vel audivimus. » Et infra : « Corrigantur, inquit, qui putant gratiam Dei esse naturam liberi arbitrii, cum qua nascimur, aut gratiam Dei esse doctrinam, quamvis utilem, quæ per linguas et litteras prædicatur (6). » Denique ut idem Augustinus ostendit, nullam internam excitationem bonam Pelagianos confiteri solitos, cum tamen suggestiones malas dæmonibus tribuerent : «Vos autem, inquit, in bono opere sic putatis adjuvari hominem gratia Dei, ut in excitanda ejus ad ipsum bonum voluntate, nihil eam credatis operari, quod satis tua verba declarant. Cur enim non dixisti hominem Dei gratia in bonum opus excitari, sicut dixisti in malum Diaboli suggestionibus excitari? (7) » Constat igitur ex Augustino, nullam internam gratiam agnovisse Pelagianos. Et certe si interna illuminatio non esset vera gratia, sed lex atque doctrina, quam solam agnoscebant Pelagiani, Concilium Tridentinum non diceret sess. VI, Cap. 5, exordium justificationis fieri a præveniente gratia, hoc est, a Dei vocatione : quam declarat cum ait : « Tangente Deo cor hominis per Spiritus sancti illuminationem. Et cap. 6. Disponuntur autem ad ipsam justificationem, dum excitati divina gratia et adjuti, fidem ex auditu concipientes, etc. » Adde quod idem Concilium separat doctrinam legis, quam Pelagiani agnoscebant, ab interna inspiratione, ut intelligi potest ex can. I et III. Proinde Concilium internas inspirationes non legem, atque doctrinam, sed Christi veram gratiam esse credebat.

(1) Cap. IX. — (2) Cap. X. — (3) Cap. XX. — (4) Cap. XXXI. — (5) Lib. XLI. — (6) In epist. ad Vitalem. — (7) Contra duas epist. Pelagian. Lib. I. Cap. 19.

Lib. II. cap. 3. §. *Quartum sumunt.* Quod fides sit donum Dei, probatum est ex illo I. Cor. XII. *Alteri datur fides in eodem spiritu.* (1) Sed hoc loco non agitur de fide, quam Christiani omnes habent, quam esse donum Dei probandum erat; sed de excellenti quadam fide, quæ necessaria est ad miracula facienda. Rectius igitur allatus fuisset locus ex c. II. ad Ephes. *Gratia estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis. Dei enim donum est* (2).

Eodem lib. II. cap. 6. allegantur multi auctores, qui docent auxilium sufficiens, non dari omnibus momentis ad resurgendnm a peccato, sed pro loco et tempore, ut Abulensis, Adrianus, Cajetanus. Sed observandum est, auctores istos non hoc solum dicere, quod nos dicimus, sed aliquid etiam aliud, quod nos non dicimus, videlicet, aliquibus hominibus, vel ob gravitatem, vel ob multitudinem peccatorum, Deum in reliqua vita certo decreto auxilium denegare. Siquidem Episcopus Abulensis quæst. XII. in IV. caput Exodi, cum dixisset, propter certum numerum peccatorum damnari interdum aliquos ad hanc pœnam, ut non detur eis deinceps gratia necessaria ad conversionem, addit hæc verba: « Et quando ista pœna alicui infligitur, tantum est ac si actualiter in infernum demergatur, vel si tunc in peccato mortali moriatur ». Adrianus quæst. III. de pœnitentia in responsione ad argumenta: « Ex his, inquit, respondeo, quod sicut damnatis nulla est facultas per pœnitentiam revertendi ad Deum; ita peccatoribus in via perditæ vitæ merito adimitur sæpe facultas, sine qua non sint convertendi. » Cajetanus Jentaculo VIII. q. 1. « Et quamvis, inquit, etiam istis, si pœnitentiam agerent, venia daretur, disponit tamen divina justitia permittere istos impœnitentes perseverare, ita quod sub hac dominica revelatione cadit non solum negatio remissionis, sed negatio doni pœnitentiæ, tanquam si dictum fuerit, quod peccantibus spiritu blasphemiæ nunquam concedetur remissio, quia nunquam concedetur gratia pœnitendi, exigente hoc maxima ipsorum nequitia. » Quibus Doctoribus tres sancti Patres favere videntur. Ait enim S. Anselmus in commentario ad caput XII S. Matthæi: « Quidam recognoscunt veritatem, et tamen ex invidia, et pravitate animi contra conscientiam suam bonitati Dei resistunt. » Et paulo post: « Isti tales in Diabolicum peccatum cadunt, et Deus deserit eos, sicut Judam, ita quod non possunt pœnitere, et humiliare se, sed per obstinationem detenti sunt. » S. Isidorus lib. II. de summo bono cap. 15. « Nonnulli, inquit, ita despiciuntur a Deo, ut deplorare mala sua non possint. » Et infra: « Ingemiscendum est jugiter, et postposita securitate lugendum, ne Dei secreto, et justo judicio deseratur homo, et perdendus in potestate Dæmonum relinquatur. » S. Augustinus in explicatione quarumdam sententiarum epistolæ ad Romanos, sententia 62. « Non deputabatur, inquit, Pharaoni in peccatum, quod Deo non obtemperaret, quoniam obdurato corde obedire non poterat. » Ego sicut tantos auctores reprehendere non audeo, ita pium esse credo sentire de Domino in bonitate, ut nulli sint, qui pro loco, et tempore dum vivunt, divinæ gratiæ respectu non visitentur. Atque ad hoc tantum confirmandum auctores illos initio capitis allegavi. Quod admonere volui, ne quis existimet, me sententiam illorum, quos citavi, in omnibus esse secutum.

In eodem sexto capite explicatur locus S. Thomæ ex III. p. q. LXXXVI. art. 1. Sed paulo obscurius. Ideo sciendum est, cum S. Thomas dicit, erroneum esse asserere, aliquod peccatum per pœnitentiam deleri non posse: duplicem esse sensum eorum verborum, ut ipse dicit; unum, aliquod peccatum per pœnitentiam deleri non posse, quia pœnitentiæ Sacramentum non sufficiat ad illud delendum. Alterum, quod ideo peccatum aliquod per pœnitentiam deleri non possit, quia non possit qui illud commisit converti ad Deum, et pœnitentiam agere. In utroque sensu recte dicit S. Thomas erroneam esse illam sententiam, Et in priori quidem, manifestum est esse erroneam, quia derogat virtuti passionis Christi, unde vim habent omnia sacramenta. In posteriore vero, dicit esse erroneam, quia præsupponit gratiam Dei in illo, qui dicitur non posse pœnitentiam agere, et ad Deum converti, ac si dictum esset, posse hominem de aliquo gravissimo peccato pœnitere etiam adjutum gratia Dei. Probat enim S. Thomas illam sententiam esse erroneam, quia repugnat libertati arbitrii, et virtuti gratiæ Dei. Vere autem repugnat libertati arbitrii, qui dicit non posse hominem gratia Dei adjutum pœnitentiam agere:

(1) I. Cor. XII. 9. — (2) Eph. II. 8.

Non autem repugnat, qui dicit, non posse hominem sine auxilio gratiæ pœnitere, et pari ratione repugnat virtuti gratiæ, qui dicit hominem gratia præveniente, et sufficiente adjutum, non posse pœnitere : non autem repugnat, qui dicit hominem gratiæ auxilio destitutum, non posse pœnitere. Atque hinc etiam declaratur sententia Concilii Lateranensis, quæ habet, semper posse hominem per veram pœnitentiam reparari. Est enim sensus ex doctrina S. Thomæ, semper posse hominem, per veram pœnitentiam reparari, et quia Sacramentum pœnitentiæ vim habet ad omnia peccata delenda, et quia potest homo gratia Dei adjutus semper veram pœnitentiam agere. At ex his non sequitur, auxilium gratiæ omnibus momentis cuivis peccatori semper adesse. Quod etiam non sequi ex eodem S. Thoma probari potest, qui in II. 2. q. II. art. 5. ad primum dicit, hominem non posse sine auxilio gratiæ credere, et diligere : Hoc autem auxilium quibus datur, ex misericordia dari, quibus non datur, ex justitia non dari in pœnam peccatorum præcedentium. Itaque admittit S. Thomas auxilium necessarium aliquando non dari.

Lib. IV. cap. 11. §. *Secundo efficienter.* Ubi diximus, a S. Thoma notari in q. XXII. de verit. art. 8. duos modos quibus potest Deus inclinare voluntatem ad operandum, unum, efficienter et physice, immediate illam movendo, et determinando ad unum : alterum efficienter quidem, sed mediante aliqua forma, quam imprimit in voluntate. Non voluimus significare, Deum ex mente Sancti Thomæ reipsa uti illo primo modo, cum movet homines per gratiam efficacem. Existimamus enim Deum posse quidem ut illo primo modo, si velit, sed tunc tolli omnino libertatem arbitrii, ac per hoc non putamus Deum uti de facto illo primo modo, neque absolute, neque ex mente S. Thomæ, ut probamus in hoc eodem libro cap. 14. Itaque hoc loco non diximus quid reipsa faciat Deus, sed quid facere possit, si velit. Sed quia S. Thomas dum explicat primum modum, non utitur illis verbis, quibus nos usi sumus, videlicet efficienter, et physice immediate determinando; sed solum dicit Deum operari in ipsa voluntate, movendo illam sine appositione ullius formæ : Verisimile est, S. Thomam per priorem modum non intellexisse solam physicam determinationem, sed in genere locutum esse de motione Dei, sine appositione formæ, ita ut comprehendat tum physicam determinationem, quæ necessitat, licet non cogat, tum motionem moralem, quæ neque cogit, neque necessitat. Nam in explicatione posterioris modi, qui est per appositionem formæ, explicat: Deum hoc facere aliquando necessitando, ut cum apponit formam perfectam, qualis est charitas Beatorum; aliquando non necessitando, ut cum apponit formam imperfectam, qualis est charitas viatorum.

Eodem libro, et capite, §. *Quarto objective.* Ubi diximus, Deum aliquando movere voluntatem objective, et efficaciter, sed ita ut efficacia proveniat non tam ex vehementia persuasionis, quam ex dispositione voluntatis, quam Deus prævidet. Non sumus locuti de efficacia gratiæ, sed de efficaci motione ad actiones civiles, sive indifferentes, de quibus tantum eo loco disputabatur. Nam cum agitur de actibus supernaturalibus ad gratiam pertinentibus, non dubitamus, efficaciæ ipsius gratiæ actionem esse tribuendum : et cum dicimus Deum ita vocare, ut videt, voluntatem esse aptam ad sequendum, non volumus significare, voluntatem aptam esse ad sequendum solis suis viribus, sed præparatam et adjutam a gratia.

Cap. 14. §. *S. Thomas.* Attulimus aliqua loca S. Thomæ in quibus videtur nobis satis aperte indicasse sententiam suam de concursu Dei cum libero arbitrio. Sed possumus addere sequentia loca, adhuc fortasse clariora. Quodlibeto primo art. 7. ad 2. « Deus, inquit, movet omnia secundum modum eorum, et ideo divina motio a quibusdam participatur cum necessitate, et natura autem rationali cum libertate, propter hoc quod virtus rationalis se habet ad opposita. Et ideo sic Deus movet mentem humanam ad bonum, quod tamen potest huic motioni resistere. » Idem in II. sent. dist. 25. art. 1. ad 3. « In libro arbitrio hoc modo agit, ut virtutem agendi illi ministret, et illo operante liberum arbitrium agat, sed tamen determinatio actionis, et finis in potestate liberi arbitrii constituitur. » Accedunt ad hæc principia quædam, quasi propria S. Thomæ, cum quibus doctrina de prædeterminatione non videtur posse consistere. Certe S. Thomas in prima p. q. LXIII. art. 5. et alibi constanter docet, primum actum voluntatis tribuendum esse Deo, reliquos autem ipsi voluntati. Cujus differentiæ non est causa, quod ad primum actum voluntas habeat se mere

passive, vel quod fiat sine judicio rationis; sed solum quod ad illum prædeterminetur à Deo. Igitur in aliis actibus non prædeterminatur. Alioqui non esset discrimen inter primum, et sequentes.

Deinde idem S. Thomas in I. p. q. XIV. art. 13. magno labore inquirit, unde Deus noverit futura contingentia, et recurrit ad coexistentiam omnium temporum cum æternitate, atque addit, in causis suis futura contingentia non posse cognosci, quia causæ contingentium sunt indeterminatæ, et ad opposita se habent. At si Deus prædeterminaret omnes causas, etiam liberas, certe in illis futura contingentia facile cognosceret.

Ad hæc idem S. Doctor q. VI. de veritate, art. 3. in corpore, certitudinem prædestinationis declarat exemplo conservationis speciei per multiplicationem individuorum. Liberum enim arbitrium deficere potest, et excidere a salute: Deus tamen in iis, quos prædestinavit, tot adminicula præparat, ut vel prædestinati non cadant, vel si cadunt omnino resurgant. At profecto si Deus prædeterminaret voluntates ad singulos actus, non esset opus tot adminiculis. Ex ipsa enim prædeterminatione infallibilis esset, et certissima prædestinatio. Denique idem auctor in q. XXIV. de verit. art. 9. scribit, confirmatos in gratia non habere ex solo intrinseco dono, ut nunquam peccent mortaliter, sed ex variis adminiculis, et continua Dei custodia. At si prædeterminatio admitteretur, illa sola pro adminiculis omnibus plane sufficeret.

Lib. V. cap. 27. §. *Deinde nos egemus*. Dixi, Adamum non eguisse auxilio speciali ad superandas tentationes, sed potuisse tentationes omnes liberi arbitrii viribus superare. Rectius dixissem Adamum in statu innocentiæ non eguisse auxilio speciali ad superandas tentationes; quia carnis rebellio, et concupiscentia in eo non erant. Nam de tentationibus agitur eo loco, quæ ex concupiscentia oriuntur.

Lib. VI. cap. 7. §. *Nos igitur*. Quod scripsi, nullam dilectionem Dei neque perfectam, neque imperfectam haberi posse sine auxilio speciali Dei, intelligo de vera dilectione, quæ sit pius erga Deum affectus, et initium veræ conversionis. Alioquin enim dubitari non potest, quin homo queat propriis viribus elicere quosdam actus, qui videri poterunt actus dilectionis. Sed erunt potius velleitates, quam voluntates, et imagines dilectionis, quam veræ dilectionis actus; quales sunt cum iis, qui in peccatis lætalibus perseverantes aliquando dicunt: Volo Deum super omnia diligere; vel cum hæretici Deum se amare jactant, et forte in oratione lacrymas fundunt, cum tamen sine fide, qua hæretici carent, vera dilectio Dei esse non possit. Atque hinc fortasse Concilium Tridentinum, sess. VI. can. 3. cum docet, non posse hominem sine auxilio gratiæ credere, sperare, diligere, addit, *sicut oportet*, et Theologi docent, unam ex causis, cur non possimus certitudinem habere de nostra justitia, esse similitudinem actuum naturalium et supernaturalium, vide S. Thomam.

Denique S. Gregorius hom. 30. in Evangelia, scribit, nullum fere esse, qui interrogatus, an diligat Deum, non respondeat « diligo. » Et tamen multi falluntur, cum I. Joan. IV. scriptum sit: *Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, et fratrem suum oderit, mendax est.*

Eodem libro cap. 13. §. *Octava sententia.* Ubi dicimus, gratiam excitantem efficacem non tollere arbitrii libertatem, quia nihil est aliud, nisi suasio, quæ non determinat voluntatem, sed inclinat per modum proponentis objectum: non excludimus actionem Dei immediate in voluntatem, nam in eodem cap. §. *Ad quartum*, paulo ante habentur hæc verba: « Respondeo, ad gratiam excitantem pertinere, ut proponat objectum aliquod congruum menti, per quod homo persuaderi possit; et præterea excitet mentem ad illud considerandum, et ut moveat voluntatem, eamque inclinet ad illud acceptandum. » Quo loco per motionem voluntatis, et inclinationem ad objectum acceptandum, intelligimus complacentiam, sive affectionem erga illud, quam Deus immediate, et latenter miro modo infundit per actionem vere efficientem, ut alibi diximus. Hoc igitur loco brevissime indicavimus, quæ paulo ante pluribus verbis docueramus, et cum diximus, *nihil est aliud nisi suasio*, intelligi debet, cum aliis quæ ad persuadendum infallibiliter requiruntur.

RECOGNITIO LIBRORUM

Quinque de Justificatione.

Lib. I. cap. 17. §. *Alterum argumentum.* Dixi, fidem esse causam formalem inchoa-

tam justificationis. Quod ex eo colligitur, quia Concilium Tridentinum, et Patres citati dicunt, fidem esse initium, et fundamentum justificationis. Sed hoc loco attente considerandum est, longe aliter fidem esse initium justificationis, ac justitiam imperfectam, et inchoatam : quam S. Augustinus lib. de natura et gratia, cap. ult. dicat, charitatem imperfectam, et inchoatam, esse imperfectam, inchoatamque justitiam : Charitas enim vere, et absolute formalis justitia est, et ideo qui vel unum gradum veræ charitatis habet, absolute justus est, et vivit vita gratiæ. At fides ita inchoata, et imperfecta justitia est, ut neque ipsa possit absolute dici justitia, neque qui habet omnem fidem, ut etiam montes transferat, si charitatem non habeat, justus dicatur, aut vivus : *Qui enim non diligit, manet in morte* (1). Itaque imperfecta charitas, imperfecta justitia est, quomodo puer est homo imperfectus, qui tamen vere, absolute, et simpliciter est homo. Fides autem est imperfecta justitia, quomodo embrio nondum animatus est homo inchoatus, et imperfectus, qui absolute, et simpliciter non est homo. Qua similitudine utitur S. Augustinus lib. I. ad Simplic. q. 2. Item charitas imperfecta, est imperfecta justitia, quomodo domus ex fundamento, parietibus, et tecto constans imperfecta dicitur, si desit aliqua vel fenestra, vel aula, cum absolute, et simpliciter domus sit : At fides, inchoata justitia quomodo fundamentum sine parietibus, et tecto inchoata domus est, sed simpliciter domus non est. Fides igitur proprie, et simpliciter justificat per modum dispositionis ; ormaliter autem simpliciter et absolute non justificat, ut probamus in libro sequenti, cap. 4.

Lib. III. cap. 9. Propositum est argumentum pro certitudine gratiæ ex verbis Domini : *Cum feceritis hæc omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite servi inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus* (2). Videtur enim ex his verbis colligi, posse hominem agnoscere, et secure affirmare, se fecisse omnia, quæ debuit facere, ac per hoc, se implevisse omnia mandata, et ideo justum esse, quia factores legis justificabuntur. Ad hoc argumentum respondimus quidem, sed dum brevitati studuimus, obscuritatem vitare non potuimus. Addendum igitur est, verba illa, *quod debuimus facere fecimus*, non significare, implevimus omnia Dei mandata ; sed quod fecimus, si quid fecimus, ex debito fecimus, quia facere tenebamur, et ideo servi inutiles sumus, quia nihil fecimus amplius quam deberemus. Ideo enim Dominus non dixit, cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, fecimus omnia, quæ præcepisti nobis, sed *quod debuimus facere, fecimus*, id est, si quid fecimus, non debetur nobis magna laus, quia debuimus facere. Quod etiam aperte colligitur ex parabola præcedenti, ex qua hæc dominica admonitio processit. Ait enim Dominus : *Quis vestrum habens servum arantem, aut pascentem, qui regresso de agro dicat illi : Statim transi, recumbe ; et non dicat ei :* « *para quod cœnem, et præcinge te, et ministra mihi, donec manducem, et bibam, et post hæc tu manducabis, et bibes ? numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quod ei imperaverat ? Non puto ; sic et vos cum feceritis omnia*, etc. (3) » Itaque non colligitur ex his verbis, hominem justum posse, aut debere secure, affirmare se mandata omnia implevisse : sed agnoscere conditionem suam servilem, seque facere debuisse quod fecit, graviter puniendum nisi fecisset. Huc respexisse videtur S. Hieronymus in epistola ad Ctesiphontem adversus Pelagianos cum ait : « Hæc hominibus sola perfectio, si imperfectos esse se noverint. Et vos, inquit, cum feceritis omnia, dicite, servi inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. » Hinc etiam S. Cyprianus lib. III. ad Quirinum, scribit, verba Domini, *cum feceritis omnia*, etc. dicta esse ad docendum, quod nemo ex opere suo extolli debeat (4).

Et S. Bernardus in Psalmum : *Qui habitat.* « Quod debuimus, inquit, facere, fecimus ; væ enim nobis si non fecissemus. Hæc est utique magna virtus et summa securitas, quando et pie vivis, et tamen plus attendis, quæ desunt tibi, quam quæ obtinuisse videris (5). » Quomodo autem ex his verbis non colligatur, mandatorum observationem non mereri ex condigno mercedem, explicatur infra suo loco. Sed interim dicimus, ex parabola præmissa satis aperte colligi, non agi hoc loco de mercede debita operi, sed de gratia, et dono, quod debetur beneficio præcedenti. Sic enim loquitur Dominus de servo faciente quod debuit, «Numquid gratiam habet servo illi, qui fecit quod ei imperavit? non puto. » Non ait Dominus,

(1) I. Joan. III. 14. — (2) Luc. XVII. 10. — (3) Luc. XVII. 7. — (4) Lib. III. Cap. 51. — (5) Serm. IV

non redderet ei debitam mercedem pro labore, sed non habebit illi gratiam, quasi ab eo beneficium accepisset. Sic etiam dicitur Luc. VI. *Si diligitis eos, qui vos diligunt, quod vobis est gratia* (1)? Et tamen diligere amicos, qui nos diligunt, virtus est, et digna mercede, sed non est aliquid eximium, pro quo gratiæ habendæ sint, et beneficia rependenda. Sic etiam loquitur B. Paulus I. Cor. IX. *Nam et si evangelizavero, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit* (2). Ubi non negat sibi deberi mercedem pro labore evangelizandi, sed negat sibi deberi aliquid peculiare, et egregium pro opere supererogationis, quale sibi debebatur ex eo quod sine sumptibus, ut ipse loquitur, poneret Evangelium, id est, sumptus necessarios non acciperet a populis, quibus Evangelium prædicabat. Sic denique intellexit S. Ambrosius in libro de Viduis, ubi cum posuisset verba illa Domini : *Dicite servi inutiles sumus*, addit : «Hoc Virgo non dicit, hoc non dicit ille, qui bona sua vendidit, sed quasi reposita expectat præmia, sicut S. Apostolus ait : *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te, quid ergo erit nobis?* Non enim quasi inutilis servus quod debuit facere, fecisse se dicit, sed quasi utilis Domino, etc. »

RECOGNITIO LIBRORUM TRIUM

De bonis operibus, id est, oratione, jejunio, et eleemosyna.

Nihil occurrit notandum in his libris.

RECOGNITIO OPUSCULI

De Translatione Imperii.

Lib. I. cap. 7. §. 1. Dixi, Mosem, Aaronem, Saulem, Davidem, et Petrum singulari Dei vocatione Principatum, vel Ecclesiasiasticum, vel Politicum accepisse. Id quidem verum est, sed non eodem modo per omnia accipiendum. Moses enim, et Petrus immediate a Deo sine ulla hominum electione, vel consecratione, vel requisito consensu, Principatum adepti sunt. Aaron a Deo quidem vocatus, sed a Mose consecratus fuit. Saul, et David a Deo designati Reges fuerunt, sed a Populis facti dicuntur in libro I. Regum c. II. et lib. II. Reg. c. II. et V. de qua re plura scripsimus in Recognitione libri de Laicis, qui est tertius de membris Ecclesiæ.

Eodem lib. I. cap. 13. §. *Multa sunt hoc loco*. Admisi tanquam legitimos canones, qui habentur apud Gratianum dist. 63, can. *Adrianus*, et can. *In Synodo*. Sed postea animadverti, canones illos esse vel falsos vel certe dubiæ fidei, ut etiam admonui in recognitione libri secundi de summo Pontifice c. 29. et libro de Clericis cap. 9 et cap. 16. quia non nituntur auctoritate ulla, nisi Sigeberti, qui suspectus haberi potest ob nimiam propensionem erga Imperatores, qui suo tempore cum Romanis Pontificibus de investituris Episcoporum contendebant. Neque responderi potest, hos duos canones niti etiam auctoritate Ivonis Carnotensis, qui Sigeberto antiquior fuit, extant enim in Panormia, sive Pannomia, ut rectius scribi deberet, Ivonis lib. VIII. cap. 135. et 136. Hoc, inquam, responderi non potest, quoniam auctor Panormiæ Ivonis non fuit Ivo, sed alius recentior, qui canones collegit magna ex parte ex Ivone, sed addidit etiam aliquos ex decretis, quæ facta sunt post obitum Ivonis. Itaque vocatur Panormia Ivonis, quia est quasi compendium Decreti Ivonis, non quod auctor compendii fuerit Ivo. Quod enim auctor Panormiæ fuerit Ivone posterior, colligitur ex libro octavo, ubi ponuntur multa Decreta Innocentii II, qui sedit post obitum Ivonis : Vide lib. VIII. cap. 141. 142. 143. 149 152. quemadmodum igitur in Panormia inveniuntur canones Innocentii II, qui fuit Ivone posterior, ita potest fieri ut canones illi duo, *Adrianus*, et *In Synodo*, desumpti sint ex auctore qui vixerit post Ivonem. Certe canones isti in Decreto Ivonis, cujus Panormiæ dicitur esse compendium, nullo loco inveniuntur.

Lib. III. cap. 2. Dixi, Electores Imperii constitutos fuisse a Gregorio V. Sed Decretum ejus Pontificis fuisse quidem continuo executione mandatum ; quatenus constituebat, ut Rex eligeretur a Principibus Imperii, sed non fuisse nisi post ducentos annos, et amplius usu receptum quo ad restrictionem

(1) Luc. VI, 32. — (2) I. Cor. IX, 16.

ad numerum septenarium. Sed postea Cardinalis Baronius, cui multum omnino Ecclesia debet ob immensos labores, quos pertulit, toto fere vitæ suæ tempore, in historia Ecclesiastica undique colligenda et litteris commendanda, invenit librum cujusdam Matthæi Parisiensis Monachi S. Albani in Anglia, qui Anglicanam historiam scripsit ab anno Domini MLXVI usque ad annum MCCL, atque ex eo auctore haberi scripsit ab Innocentio IV, in Concilio Lugdunensi Generali, quod celebratum est anno Domini MCCXLV, restrictum fuisse numerum Electorum Imperialium ad septem; videlicet, ad Ducem Austriæ, Ducem Bavariæ, Ducem Saxoniæ, Ducem Brabantiæ, Archiepiscopum Coloniensem, Archiepiscopum Moguntinum, et Archiepiscopum Salsburgensem. Sed videtur omnino vel in eodem Concilio, vel paulo post in locum Salsburgensis substitutus fuisse Archiepiscopus Trevirensis, et in locum Ducum Austriæ, Bavariæ, et Brabantiæ, substituti, Rex Bohemiæ, Marchio Brandeburgensis, et Comes Palatinus Rheni: Hos enim septem nominant Martinus Polonus, qui fuit Pœnitentiarius ejusdem Innocentii IV Pontificis, S. Thomas, Augustinus Triumphus, et Henricus Ostiensis, qui eodem fere tempore floruerunt, et omnes alii posteriores. Et quamvis nemo historicus tradat, quis auctor fuerit, ut illa mutatio, et substitutio fieret: tamen certum omnino haberi debet, factam esse vel ab eodem Innocentio, vel ab aliquo ejus successore. Non enim Decretum summi Pontificis Innocentii in Concilio generali factum, ullus Pontifice maximo inferior mutare ausus fuisset, vel jure potuisset.

In aliis opusculis nihil notandum occurrit, sicut nec in libris lingua Italica scriptis.

FINIS

OPERUM

ROBERTI BELLARMINI

PARS PRIMA

DE CONTROVERSIIS FIDEI

BEATISSIMO SANCTISSIMOQUE PATRI

SIXTO QUINTO

PONT. MAX.

ROBERTUS BELLARMINUS

Vere omnino ac sapienter, Beatissime Pater, scriptum reliquit S. Hieronymus (1), neminem esse tam impium, quem hæreticus impietate non vincat. Nam cum fides spiritualis totius ædificii, atque omnium cælestium beneficiorum fundamentum et origo sit: qui fidem tollere de Ecclesia moliuntur, quod hæretici faciunt, omnia Ecclesiæ bona simul corrumpere, atque ipsam Ecclesiam funditus evertere moliuntur. Quare S. Joannes, et eum secuti multi veteres Patres (2), ut uno verbo exprimerent innumerabiles clades, atque horribilem vastitatem, quam et Ecclesiæ, et Reipublicæ hæretici adferunt, Antichristi nomine eos appellandos esse censerunt. Nulla enim inter omnes Ecclesiæ persecutiones atrocior, nulla gravior futura est ea, quam Antichristus in ipso mundi interitu excitabit. Itaque majores nostri etsi in persecutionibus omnibus, contra portas inferorum, rem fortiter gererent, cum tamen causa fidei agebatur, ita animis omnes commovebantur, ut non sibi satisfacerent, nisi universas Ecclesiæ vires colligerent, ac, tanquam communi classico evocati, omnes una ad resistendum occurrerent. Alios hostes ut ab Ecclesiæ finibus submoverent, nemo custodiam gregis sibi crediti deserebat : hæresim ut propulsarent, relictis gregibus, altaribus, sedibus, longe positas regiones, non sine magno et sumptu, et periculo, adire non dubitabant. Neque vero Episcopi tantum in Conciliis congregati, quasi instructa acie, adversus hæreses depugnabant; sed et ante Episcopos ceteros, summi ipsi Pontifices, ex celsissima specula, atque arce religionis primi signum dabant, primi fulmina anathematum in adversarios jaculabantur; et post Episcopos, Imperatores edictis, legibus,

(1) Lib. VI. in Isai.— (2) I. Joan. II. et IV. Cyprianus Lib. IV. Epist. 7.; Hilar. *Contra Auxent.* Augustin. Lib. II. *Contra advers. leg. et proph.* Cap. II.

mulctis pie in hæreticos sæviebant; una autem omnium ordinum et nationum Doctores, et litteris et sermonibus, tanquam ad commune restinguendum incendium, accurrebant.

Quod si, priscis illis temporibus, unus aliquis error totum Christianum orbem usque adeo commovebat, ut aliquando, summo Pontifice convocante, sexcenti et eo amplius Episcopi ex remotissimis provinciis in una, ut ita dicam, castra momento temporis convenirent : quo tandem animo nos esse oporteret, qui non uno aliquo errore, sed ipsa hæresum colluvione appetimur et exercemur; nec de uno vel altero capite fidei, sed de tota propemodum religionis summa, cum Eecclesiæ hostibus dimicamus? Et tu quidem, Sixte V, Pontifex beatissime, in hoc spirituali prælio, operam atque industriam tuam Ecclesiæ Catholicæ ita probasti, ut, hac maxime de causa, in hæc periculosissima tempora a divina providentia reservatus, et in summum spiritualis militiæ ducem lectus fuisse videare. Multarum quidem in te virtutum splendor elucebat, quæ te summo sacerdotio dignissimum ostenderent; integritas morum ex singulari indole tùa, et religiosæ vitæ instituto, quod in clarissima B. Francisci familia suscepisti puer, adolescens pie coluisti, illustrasti Doctor insignis, Generalis autem Minister in pristinum decus et candorem revocare conatus es : Prudentia singularis, qua ibi facem præferente, in Quæsitoris officio, in supremo religiosi ordinis magistratu, in Episcopali functione, in amplissimo et sacrosancto Cardinalium Collegio, inoffenso semper pede, cucurristi : Celsitudo animi, robur mentis, constantia summo Principe digna, quam nihil unquam a recto, nihil a legum severitate deflexit; quæ etsi nunc cum summa potestate conjuncta in improborum comprimenda audacia cernitur maxime; non eam tamen Pontificatus peperit, sed ostendit.

Hæc et alia id genus multa, gradum tibi ad summam dignitatem opinione omnium faciebant : sed inter tot clarissimas virtutes illa te, præter ceteras, Deo Ecclesiæ suæ prospiciente, ad fastigium istud evexit, quæ est, hoc tempore, summo Sacerdoti præcipue necessaria, ardor videlicet ac studium hæreticæ pestis ab Ecclesia avertendæ, quod quidem jam dudum in te spiritus Domini, et sacrarum litterarum scientia excitavit; acuit deinde Quæsitoris munus fortiter administratum; incenderunt tandem Pii V, Pontificis vere pii exempla, qui te, ut sacrilegis impiorum hominum sectis infestissimum, simul inter Illustrissimos Romanæ Ecclesiæ Patres ac Principes cooptavit, et Ecclesiæ universæ ad hæreses horum temporum profligandas, Ducem præstantissimum præparavit, cujus quidem sapientissimi, sanctissimique viri judicium continuo Pontificatus tui primordia comprobarunt. Sub ipsum enim tui Apostolatus initium cum actionum tuarum cursum instituisti facile ut omnes intelligant, quid in omne reliquum tempus a tua ista magnitudine animi sperandum Catholicis, quid hæreticis pertimescendum.

Ego vero, ut ad me ipse nunc veniam, qualiscumque Ecclesiæ Catholicæ filius, piæ matri tam graviter laboranti, accedente præsertim Superiorum meorum imperio, opem, quam potui, tuli. Et cum annos jam quindecim in controversiis fidei explicandis posuerim, partim Lovanii, in florentissima totius Germaniæ Academia, partim Romæ, ad eos juvenes instituendos, quos e Transalpinis regionibus Apostolica benignitas evocarat : ea quæ docendo disserueram, aliquando typis mandarem, atque in lucem ederem, eorumdem me

superiorum meorum compulit auctoritas. Quæ porro disputationes, in cujus potissimum nomine apparere deberent, non fuit mihi magnopere cogitandum, sive enim in libros, qui hoc volumine continentur, sive in rationes dedicandi hujuscemodi laboris, mentem animumque converterem, sola occurrebat Sanctitas tua, quæ omnibus aliis summo jure anteponenda videretur; ut non quærendus fuerit qui legeretur, sed legendus qui emineret. Libri qui offerendi erant, quod fidei Controversias ex veræ Theologiæ principiis explicent, nulli sane justius debebantur, quam tibi, qui et summus Theologus es, et unus Controversiarum omnium judex, ab ipso Deo singulari providentia constitutus.

Quod si, in operum nuncupatione, ejus potissimum ratio haberi solet, qui possit, et velit oblatum sibi munus, vel patrocinio defendere, vel splendore nominis illustrare, nullius certe ratio mihi potius habenda fuit, quam tui, qui et ea es potestate, qua proxime accedis ad Deum, eaque benignitate, qua (ut communis omnium parens) concedis hominum nemini, et a quo patrocinium ac tutelam opus hoc nostrum jure suo postulare videbatur, quod enim hoc seculo inter tam multas hæreses, quibus Catholica oppugnatur fides, nulla sit longius latiusque diffusa atque propagata, nulla gravior, nulla infestior ea, quæ summum istum Pontificatum labefactare contendit; ut non jam alio nomine Catholici, ab hæreticis, quam Papistæ vocitemur; quasi sola sit inter nos et illos de Papatu contentio : ea causa fuit, cur in nostro opere nulla disputatio esset diligentius copiosiusque tractanda, nulla major, nulla instructior ea, qua summi Pontificatus institutio et auctoritas asseritur atque defenditur. Quare non immerito patrocinium Apostolicæ sedis libri illi vicissim flagitare videntur, qui in ejusdem sedis auctoritate tuenda, atque ab hæreticorum morsibus et calumniis vindicanda, potissimum consumuntur. Postremo, si librorum dedicationes testimonia esse solent animi grati, ac memoris acceptorum a magno aliquo Principe beneficiorum, non poterat ullo modo Societatis Jesu alumnus quemquam tuæ Beatitudini in hoc officii genere anteferre, quidquid enim a nobis prodit, id suo sibi jure deposcit amplissima sedis Apostolicæ in universam ordinis mei Societatem beneficentia, quam tu, Parens optime Sixte, facis in dies cumulatiorem. Vixdum enim inito Pontificatu, Sodalitas nostra a te non humanissimis modo accepta verbis, ac bene sperare jussa, sed paulo post ubi se primum obtulit occasio, ea beneficia consecuta est, ut et re in præsens accepta gaudeat, et spem etiam præcipere possit rerum ampliorum in futurum.

Accipe igitur, Beatissime Pater, munusculum tibi multis nominibus debitum, ac de nostra Sodalitate, exigua illa quidem, sed tibi addictissima, deque universa Christiana Republica, ut hactenus fecisti, bene mereri perge, nostræ videlicet partes erunt, assidue Deum precari, ut Sanctitatem tuam universo orbi Christiano conservet incolumem, tuumque istum Pontificatum maxime diuturnum, et, quod nomini tuo respondeat, consiliorum ac rerum tuarum cursum jubeat esse felicem.

AD LECTOREM

Tres omnino, Christiane Lector, me causæ impulerunt, ut has qualescumque disputationes meas in lucem prodire sinerem. Illa prima me ratio movit, quod non solum non obesse, sed etiam prodesse censeam Ecclesiasticæ causæ, si plurimi hoc tempore scribant. Sancti Augustini sententia est, (1) *et nota multis, et digna quæ ab omnibus cognoscatur, optandum esse, ubi hæreses vigent, ut quicumque aliqua scribendi facultate præditi sunt, ii scribant omnes, etsi non modo de rebus iisdem scripturi sint, sed eadem etiam aliis verbis fortasse scripturi. Expedit enim ut hæretici intelligant, in castris Catholicorum non unum, aut alterum esse, sed multos, qui cum eis adversa fronte congredi audeant. Illud præterea ex multorum scriptione commodum accedit, quod brevius, et facilius libri ipsi Catholici ad manus omnium deferuntur, et, cum alii in alios incidant, omnes tamen armis iisdem in communi periculo instruuntur. Quam sententiam hominis prudentissimi, atque doctissimi, et veterum Patrum exempla, et experimenta quotidiana confirmant. Ariana hæresi quondam grassante, scripserunt accurate, et copiose, tum Græci, tum Latini propemodum infiniti: Athanasius, Basilius, Epiphanius, Dydimus, uterque Gregorius, uterque Cyrillus, Hilarius, Ambrosius, Augustinus, Gregorius Beticus, Idacius Clarus, Phœgadius, Fulgentius, et alii. Ita vero conveniunt inter se, et quasi conspirant, sive testimonia Scripturæ pro Catholica fide adducant, sive ad hæreticorum argumenta respondeant, ut eadem omnes repetere, atque inculcare, et omnes etiam ab uno aliquo accepisse videantur. Neque id illis vitio verti solet, aut potest. Nam quod multi scriberent, causa erat ardor fidei, et zelus religionis, quem in eorum pectoribus Spiritus Sanctus accenderat; quod eadem scriberent, inde fiebat, quod antidotum veneni ejusdem ex eodem spiritu hauserant et ex iisdem præsidiis, adversus hostes eosdem, de possessione eadem, eodem auctore, ac duce Deo pugnabant.*

(1) I. Trin. Cap. III. Contra mendacium, Cap. VI.

Quod si veteres illi tanto ardore tum ipsi scribebant, tum alios ad scribendum provocabant, cum una, vel altera hæresi orbis terræ laboraret; et inter hæreticos non admodum multi scriberent; et nondum ars Typographica excogitata esset, quæ ex uno volumine librorum examina pene momento extrudit; quid hoc nostro sæculo fieri par esset, quo et innumerabiles hæreses Ecclesiam undique lacerant, et rari sunt apud adversarios, qui non aliquid scribant, quorum libri non jam, ut cancer serpunt, sed veluti agmina locustarum volitant: et denique certum est atque exploratum, non modo multis hominibus hæretica scripta quotidie pestem adferre, sed, totis aliquando provinciis perniciem attulisse? Hæc igitur causa fuit, cur has disputationes typis mandari paterer; alioqui enim ab ea re non mediocriter abhorrebam. Sed altera me ratio vehementius incitavit.

Ediderunt hac ætate præclara volumina, omnium ordinum et nationum scriptores, et communis fidei causam adversus communes hostes, conspirantibus animis, egregie propugnarunt. Et quoniam alius aliud argumentum explicandum suscepit, atque in eo quam accurratissime pertractando totis viribus laboravit; extant hodie de singulis ferme controversiarum capitibus variorum auctorum plurimæ, eæque doctissimæ, et (quod necesse erat) longissimæ disputationes. Sed non multi tanta librorum copia, tantoque otio abundant, ut ex tam variis et prolixis disputationibus controversias omnes brevi tempore cognoscere, et ea præsidia atque arma facile sibi comparare possint, quibus ad omnes partes fidei pro virili tuendas egent, qui apud Germanos, Gallos, Britannos, Polonos, Bohemos, Pannones, Illyricos, Helvetios, aliasque nationes hæresi laborantes, pastorum ac doctorum munere fungi debent. Quapropter post insignium virorum doctissimos labores, id etiam desiderari videbatur, ut controversiæ omnes in unum quasi corpus redigerentur, certaque ratione et via ita proponerentur, et explicarentur, ut parvo tempore, facili sumptu, nec magno labore, ex uno armamentario, qui vellent, arma peterent, quibus utcumque saltem instructi, sine magno suo periculo adversus hostes in acie starent. Quod quidem ego non mea sane sponte, sed Superiorum meorum jussu efficere conatus sum; an perfecerim, aliorum erit judicium. Cæterum, quia genus ipsum scriptionis utilissimum videbatur, disputationes hasce in lucem dedimus, ut iis utantur qui volent, donec aliquid plenius et elaboratius ab alio aliquo, qui magis abundet et otio et ingenio, in eodem genere prodeat.

Tertia restat causa, quæ me non incitavit modo, sed plane etiam, ut initio dicebam, impulit, et coegit, ut hosce labores posteritati mandarem. Cum beatæ memoriæ Gregorius XIII. Pontifex Maximus, Germanicæ atque Anglicæ nationis adjuvandæ studio, Germanorum Anglorumque adolescentium amplissima duo Collegia in Urbe

Roma, id est, in ipsa arce religionis, instituisset; ea mihi provincia demandata est, ut eorum Collegiorum alumnis controversias fidei, quam diligentissime et planissime fieri poterat, nostro in Gymnasio explicarem; et quasi novos Ecclesiæ milites, in suis ipsorum provinciis cum inferorum copiis congressuros, pro mea tenuitate armarem. Ea igitur oblata occasione rem aggressus, eam disputandi rationem inivi, ut controversias fidei omnes complecterer, ac partim eas in sua membra tribuerem, partim cum aliis jungerem, et copularem, ut alia aliam sereret, et alia penderet, et nasceretur ex alia, et ex omnibus unum doctrinæ corpus integrum, et perfectum, suisque numeris absolutum existeret. Quæ nostræ disputationes ab auditoribus primum in Gymnasio inter docendum exceptæ, deinde a multis iterum, atque iterum non sine magno vel labore, vel sumptu descriptæ, atque ad varia loca delatæ, tanta contentione ad prælum cœpta sunt postulari, ut etiam aliqui minarentur se typis eas nobis invitis, ac repugnantibus mandaturos. Quare coactus sum, opus adhuc rude, et impolitum (neque enim quotidiano docendi munere impeditus, extremam illi manum imponere potui) ipse emittere, ne magno meo cum dolore disputationes in scholis exceptas, laceras videlicet, ac mutilas, et mendis undique refertas, typis excusas cernerem.

Tu velim, optime Lector, si quid erit in his commentariis, quod ad Dei gloriam et Ecclesiæ Catholicæ utilitatem tibi usui esse possit, eo utare, et uni bonorum auctori Deo, non mihi, gratias agas : si quid vero inter legendum occurrerit, quod sæpe fiet, aut nimis breve, aut parum æquabile, aut minus proprie, et eleganter dictum : illud memineris, non eo animo hæc initio scripta fuisse, ut ederentur, sed ut memoriam inter docendum juvarent; nec quomodo quidque dicatur, sed quid dicatur, attendas.

AD EUMDEM, ET TYPOGRAPHOS,

DE RECOGNITIONE HUJUS OPERIS,

AUCTORIS ADMONITIO

Cum inter legendum libros Controversiarum mearum, subinde inciderem in aliqua errata non levis momenti : operæ pretium me facturum existimavi, si occasione ejusmodi erratorum Opus meum ipse perlegerem, et castigarem, nec solum menda, quæ irrepserant auferrem, sed etiam pro jure, quod unusquisque in proprios partus habet, quædam nonnullis in locis adderem, pauca quoque detraherem, vel mutarem. Id ita feci, ut disputationes ipsas, vel locupletiores, vel clariores, adeoque meliores effectas esse plane confidam. Quare Typographos, qui forte libros hos meos (1), (cum legitima tamen facultate) recudent, hortor, et oro, ut juxta hanc editionem diligenter fideliterque recudant. (2)

(1) Hanc editionem, ab auctore commendatam, iterum atque iterum typis mandamus.

(2) Præter correcta et addita in Recognitione librorum Rob. Bellarmini, plura sunt, in editione Veneta, superaddita, quæ opportunius controversiarum textui inserentur.

PRÆFATIO

ROBERTI BELLARMINI

SOCIETATIS JESU,

IN DISPUTATIONES DE CONTROVERSIIS CHRISTIANÆ FIDEI ADVERSUS HUJUS TEMPORIS HÆRETICOS

HABITA IN GYMNASIO ROMANO ANNO MDLXXVI.

Aggredior de Controversiis Fidei adversus omnes hujus temporis hæreticos disputare, et quæstiones plurimas, ac diversissimas, in unum quasi locum cogere, et tanquam unius corporis membra, pro viribus, quas Deus e cœlo suppeditare dignabitur, singula quæque complecti. Arduum sane opus, et certe, mea quidem sententia, ejusmodi, ut si non leviter, et perfunctorie, sed accurate, ac ut rei dignitas, et difficultas exigit, tractandum sit : scientiam prope infinitam, non modo variarum disciplinarum, et linguarum, sed etiam totius antiquitatis omnium historiarum, et temporum requirat : Quæ omnia cum ipse sentiam in me, quam sint exigua, et tamen onus mihi impositum sustinere, ac perferre, necesse sit : enitar saltem ingenii tarditatem, labore, ac diligentia compensare ; atque id efficere, ut quando cætera omnia doctrinæ præsidia, atque adjumenta nobis desint, studium certe, et industria minime desiderentur.

Sed antequam de propositis quæstionibus disputare incipiam, pauca quædam dicenda mihi esse videntur de utilitate ejusmodi disputationum : deinde exponendum breviter, quæ sint, et quot hujus temporis controversiæ.

Ac utilitas quidem propositarum nobis disputationum ex eo intelligi acile potest, quod meliorem, ac magis necessariam totius Theologiæ par-

tem comprehendunt. Agendum est enim non de stillicidiis et fundis, non de rebus levibus, quæ parum refert, utrum sic an aliter se habeant : non de Metaphysicis subtilitatibus, quæ sine periculo ignorari, et interdum etiam cum laude oppugnari possunt : sed de Deo, de Christo, de Ecclesia, de Sacramentis, de justificatione, de auxilio gratiæ, de arbitrii libertate, deque aliis permultis gravissimis, et difficillimus quæstionibus, quæ ad ipsa fidei pertinent fundamenta ; quorum si vel unum quis labefactare disputando velit, ut Sanctus Augustinus libro primo contra Julianum, capite secundo sapienter monuit, totum quod in Christum credimus, is auferat necesse est. Deinde hæreticos homines, ad lumen fidei revocare, vel saltem impetum eorum, et furorem frangere, ab ovili Dominico feras illas arcere, Ecclesiam Christi protegere, et jam captas oviculas, de faucibus luporum eruere, et in caulas Domini restituere : quanta, quæso, utilitas est, quam vera causa lætitiæ, quam copiosa gloriæ seges ? At nihil horum unquam efficiet, qui non prius in his quæstionibus diu, et multum versatus, cum ipse se armis Ecclesiæ diligenter instruxerit, tum hostium tela repellere, atque in ipsos hostes retorquere didicerit.

Ac ne forte aliquibus minus nostra probetur oratio, quod pestem hæreseos esse judicent leviorem, quam revera sit, cum eam ex communibus vitiis, et peccatis forte metiantur, quæ quotidie per Sacramentum pœnitentiæ purgari, sanarique animadvertunt : dicam de gravitate hæreseos non omnia, quæ dici possent, nec etiam plurima, ne immensam orationem suscipiam, sed pauca tantum, quæ cum necessaria esse, tum etiam sufficere hoc loco posse videantur.

Omittam enim quod S Joannes Chrysostomus, homilia ad populum Antiochenum 50, et S. Augustinus Lib. XXI. Cap. 25. de Civitate Dei, hæreticum hominem longe pejorem Ethnicis, et Publicanis faciunt : non commemorabo, quod, ut procellæ ventorum maria commovere, et perturbare solent, sic hæresis, quam regionem invaserit, mox in ea tumultus, prælia, seditiones excitat : tacebo, quod majores nostri, cum in aliis persecutionibus, tranquillo animo hostem expectarent ; tamen bello fidei ingruente, ita animis omnes commovebantur, ut non sibi satisfacerent, nisi universas Ecclesiæ vires colligerent, et tanquam communi classico evocati, omnes una ad resistendum occurrerent. Alia vitia ut depellerent, nemo de sua statione discedebat : haeresim ut propulsarent, domos, ac provincias suas deserere, et ignotas, ac longe positas regiones, cum maximo rerum et vitæ discrimine, adire non dubitabant. Alia prope infinita libenter patiar sileri, quae me tamen alioqui mediocriter juvarent. Hoc unum dicam, hæreseos perversitatem tanto esse graviorem cæteris omni-

bus sceleribus, atque flagitiis : quanto communibus morbis magis est formidolosa, et metuenda pestis.

Duo sunt, quæ pestem præ cæteris morbis merito horrendam, terribilemque efficiunt. Unum, quod summa velocitate venenum suum ad cor usque diffundit, et hominem, paulo ante sanum, pene in momento temporis extinguit : Alterum, quod cum unum interficit, centum alios inficit, et longe, lateque tam celeriter serpit, ut si hodie domum unam invaserit, brevi civitatem totam cadaveribus repleat.

Id ipsum omnino est in animis, hæresis; quod in corporibus, pestis. Primum gratiæ munus, quod a Patre cælesti in conversione, ac justificatione recipimus, primus cordis reviviscentis motus, primus vitæ spiritualis sensus, absque ulla controversia, et dubitatione, fides est : inde paulatim postea ad sperandum animus excitatur, ad amandum voluntas accenditur, lingua solvitur ad confessionem, manus expediuntur ad opera. Cum igitur hæresis cor ipsum animæ continuo petat, et in eripiendis muneribus gratiæ ad primum usque deveniat, et initium illud vitæ divinæ, atque cælestis extinguat : quæ lues hæresi perniciosior, ac pestilentior cogitari potest?

Primum ædificii spiritualis fundamentum, omnium confessione, ac sententia, fides est. Inde enim spei parietes paulatim consurgunt, tectum caritatis extenditur, ac demum varia multipliciaque operum bonorum ornamenta accedunt. Domus Dei, inquit S Augustinus serm. 22, de verbis Apostoli, credendo fundatur, sperando erigitur, diligendo perficitur : quando igitur in hujus ædificii concussione, et motu, non in tecto, non in parietibus sistitur, sed usque ad ultima fundamenta effodienda, ac evertenda, quod facit hæresis, pervenitur : quanta, quæso, est illa ruina? quanta jactura? quid tunc remanet spei, quando nulla pars ædificii reliqua est, sed totum simul uno impetu funditus corruit? Primus lucis divinæ radius, quem in cordibus nostris ille accendit, qui nos de tenebris vocavit in admirabile lumen suum, quid aliud est quam fides? inde enim, quasi ab aurora incipiens, lumen justorum procedit, et crescit, ut Sapiens ait, usque ad perfectam diem.

Cum igitur hæresis menti humanæ subito diem eripiat, et ne illum quidem primum auroræ fulgorem accensum relinquat : quid hæresi horribilius, miserius, funestius? Dicam hæc ipsa planius. Si Catholicus quispiam labitur in peccatum, si furtum, si adulterium, si homicidium forte committit : misere certe cum illo agitur. At nihilominus quoniam adhuc aliquis vitæ sensus, adhuc ædificii fundamentum, adhuc lumen auroræ, id est fides, in ipso est; multa, et magna præsidia ad salutem

æternam habet, non ambulat in tenebris, novit medicum suum, potest adhuc ex fide, quam habet, ad Deum clamare, super fundamentum ædificare, communem liberatorem appellare, clementiam ejus, et misericordiam implorare; neque deest illi maternus Ecclesiæ sinus, et patent quoque officinæ omnes spiritualium pharmacorum. At homo hæreticus nihil horum habet, sed extincto in corde ipsius lumine fidei, umbras inanes, et phantasmata consectatur; nescit quo vadat, et quo magis currit, eo longius a via recedit, et tenebris densioribus semper involvitur, donec a tenebris interioribus, quas in animo patitur, ad exteriores illas, quæ sunt in gehenna, perveniat. Neque vero hæc amplificatio est, sed extenuatio potius.

An tibi tenebræ densissimæ, atque palpabiles non videntur iis esse offusæ, qui cum sapientissimi omnium hominum videri velint, tamen ea dicunt interdum, ea proferunt in medium, ea pro Evangelio venditant, quæ somnia, ac deliramenta esse, pueri quoque, atque anus etiam decrepitæ intelligerent? quid magis impium, ac stultum fingi potest quam Deum, qui fons est bonitatis et justitiæ auctorem, omnium scelerum, et flagitiorum facere? At hoc facit Petrus Martyr in commentario libri secundi Regum, nec non Joannes Calvinus in lib. *Instit.* I. cap. 18. §. 4.

Quid magis puerile, et ineptum, quam dicere Deum in lapide, vere, et proprie esse lapidem; in ferro, ferrum; in trunco, truncum; in stipite, stipitem; in rebus omnibus, res omnes? at hoc docet Michaël Servetus in epistola sexta ad Calvinum. Quid magis absurdum, et contra omnem non solum rationem, sed etiam sensum, quam palam asserere, infantes dum baptizantur, exemplo S. Joannis Baptistæ divinas quasdam motiones internis sensibus percipere, promissiones Evangelicas audire, et promittenti Deo fidem habere? At hoc palam asserit Martinus Lutherus, in commentario tertii capitis epistolæ ad Galatas, et qui eum secuti sunt Centuriatores, Centuriæ II. cap. 4. nec saltem reverentur S. Augustinum, qui in epist. ad Dardanum, quæst 2. scriptum reliquit. Si propter unum Joannem credibile est infantes omnes ante ætatem consilio, et ratione uti: et propter Asinam Balaam, quæ sapienter aliquando locuta est, admonendos esse homines, in deliberationibus suis Asinina expectare consilia.

Deinde, quis non obstupescat potuisse homines reperiri, qui sibi persuaderent, nihil aliud ad justificationem impiorum requiri, quam ut certo statuant se esse justos, sibi remissa esse peccata; ut jam non opinio, a veritate rei, sed e contrario, rei veritas ab opinione dependeat; et tamen hoc ipsum incredibile paradoxum, est articulus quartus illius celeberri-

mæ Augustanæ Confessionis, quæ pro Evangelio, est maximæ parti nostri temporis hæreticorum.

Quid jam de Joanne Wiclefo dicemus, cujus hic est articulus sextus, in Concilio Constantiensi damnatus Sess. VIII. «Deus debet obedire Diabolo? quid de Joanne Calvino, qui in lib. *Institutionis* II. cap. 16. tam serio, tam ex proposito docet, Dominum nostrum Jesum Christum, quod certe piæ aures audire recusant, cruciatus gehennæ cum damnatis, ac reprobis spiritibus aliquando pertulisse? unde etiam extiterunt postea qui dicerent, Christum in Cruce desperasse, atque adeo ad inferos esse damnatum. Quam tetra, putas, caligne tenebatur animus ille, qui tantam impietatem cogitare potuit?

Sed quo in loco ponemus Martini Lutheri verba illa, quæ is in libro de *Conciliis* scripta reliquit : « Mihi paulo ante negotium fuit cum Nestorianis, qui pertinacissime contra me disputabant, quod divinitas Christi non possit pati? »

En tibi, Christiane Lector, quibus non tam erroribus laborant, quam furoribus agitantur, quibus tenebris involvuntur, in quæ præcipitia ruunt, qui semel circa fidem naufragium fecerunt : Nec tamen attingere volui mysteria longe absurdiora Anabaptistarum, et Libertinorum. En quanto miraculo divisit Deus Israelem ab Ægyptiis: ubi Israel, id est, Catholica Christi Ecclesia est, ibi lux est, ut omnes omnino a maximo usque ad minimum viam justitiæ, et veritatis agnoscant : ubi vero Ægyptii, id est, hæretici sunt, ibi tenebræ sunt horrendæ, atque palpabiles, ut etiam in ipsos humanos sensus frequenter incurrant.

Atque utinam soli sibi noceret hæreticus, et non continuo venenum suum longe, lateque diffunderet, sed verissime scriptum ab Apostolo esse, hæreticorum verba, ut cancrum serpere: testis est locupletissimus nostra hæc ætas. Quis enim ignorat pestem Lutheranam Saxonia paulo ante exortam, mox Germaniam pene totam occupasse ; inde ad Aquilonem, et Orientem profectam; Daniam, Norwegiam, Suetiam, Gothiam, Pannoniam, Hungariam absumpsisse ; tum ad Occidentem, et Meridiem pari celeritate delatam, et Galliam, Angliam, Scotiam, florentissima quondam regna, brevi tempore populatam ; ad extremum Alpes transcendisse, et in Italiam usque penetrasse?

Quæ cum ita sint, ut ii, qui peste laborant, ne cæteros inficiant, ab aliorum consortio merito excluduntur, et neque domos illorum ingredi, neque aliquid, quod ipsorum fuerit, contingere audemus : sic etiam hæreticorum libros, congressus, colloquia, convivia, jam inde a primo Ecclesiæ ortu, sapientissimo consilio, fidelibus omnibus majorum nostrorum

auctoritas interdixit. « Nulla, inquit S. Cyprianus (1), cum talibus commercia copulentur, nulla convivia, vel colloquia misceantur ; simusque ab eis tam separati, quam sunt illi de Ecclesia profugi. » Et S. Leo (2) : « Viperea, inquit, hæreticorum vitate colloquia, nihil nobis commune sit cum eis, qui Catholicæ adversantes fidei, solo sunt nomine Christiani. » Beatus quoque Athanasius in vita Magni Antonii : « Sic, inquit, hæreticos detestabatur Antonius, ut omnibus diceret, nec juxta eos quidem esse accedendum. » Quid, quod Apostolus Paulus tam sæpe, et tam serio, de hæreticis loquens, illud inculcat: *Et hos devita?* Et S. Joannes Apostolus, et Evangelista, ut contra Valentinum auctor est Irenæus, (3) cum balneum aliquando esset ingressus, mox, ut Cerinthum hæreticum intus esse cognovit, de balneo exilivit non lotus; nimirum exemplo suo posteros omnes admonere volens, hæresim morbum esse contagiosum, totisque viribus, et summa animi provisione cavendum.

Intellexit hoc sane quondam, Ariana peste grassante, Ecclesia Samosatensis; nam ut est apud Theodoretum (4) cum esset in ea civitate populus Catholicus, et Episcopus hæreticus, concionabatur Episcopus in Ecclesia, sed scamnis, et parietibus; omnes enim eum ut peste laborantem fugiebant. Ibat Episcopus ab balnea, et alios qui forte aderant, ut secum lavarent, comiter invitabat : at nemo unquam ipso præsente locum introivit ; nemo etiam postea, nisi prius aqua omni ejecta, et nova rursum adducta, lavit : ludebant aliquando pueri in foro, contigit vero, ut lusoria pila pedem contingeret jumenti, quo Episcopus vehebatur, continuo exclamant omnes, et magno, in ipso foro, accenso igne, in eum pilam conjiciunt.

Talis erat veterum Christianorum zelus, talis pro pietate contentio, talis fidei Catholicæ ardor, quem si Germania, si Bohemia, si Anglia, si Gallia, si populi cæteri imitari voluissent, aliam profecto Rempublicam haberemus, si ad hæresim arcendam ea saltem diligentia initio adhibita fuisset, quam ad pestem excludendam ubique adhiberi videmus : multa certe Ecclesiæ membra, quorum jam prope est desperata salus, adhuc integra et incorrupta manerent. Sed quando, peccatis nostris exigentibus, pestis hæreseos tam vehementer crevit, et crescit in dies, et res nostræ in tam magnum atque apertum discrimen adductæ sunt, ut non nisi longo tempore, et multis multorum laboribus et sudoribus, tantis malis remedium adferri possit : hoc unum superest, ut Ecclesiæ filii, atque ii præ-

(1) In Epist. III, Lib. I. — (2) Sermone de Passione Dom. 18.— (3) Lib. III. Cap. 3. — (4) Hist. Lib. IV, Cap. 14.

sertim, qui ad alios juvandos a Domino vocati sunt, ad resistendum hæreticis diligenter se parent. Quod ita fiet, sit in iis cognoscendis, quæ tum illi contra Ecclesiam adferunt, tum pro Ecclesia nostri respondent, satis magnam curam operamque ponant : quoram studiis hos nostros qualescumque labores, aliquid etiam prodesse vehementer optamus, et profuturos Domino adjuvante confidimus. Atque hæc sunt quæ de utilitate nostrarum disputationum dicenda esse putavimus.

Nunc paucis exponam, quæ sint, et quot eæ controversiæ, quas explicaturi sumus. Humani generis hostis etsi totus alioqui perversus et ordinis perturbator esse soleat, tamen non sine quodam ordine Catholicæ Ecclesiæ veritatem oppugnare voluit. Itaque primis CC annis ab Ecclesiæ Christianæ exortu, totus fuit in ipso primo articulo Apostolici Symboli labefactendo occupatus. Quid enim aliud volebant Simoniani, Menandriani, Basilidiani, Valentinistæ, Marcionistæ, Manichæi, et universa schola Gnosticorum, quam non esse unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem cœli et terræ ? Ubi vero id non successit, rursus tempore consequente post annum Domini CC, nova Castra Diabolus instruxit, et articulum secundum, quo Christi Domini nostri divinitas explicatur, exagitare aggressus est. Inde enim Praxeas, Noetus ac Sabellius, necnon Paulus Samosatenus.

Post annum vero CCC, Photinus, Arius et Eunomius extiterunt : qui vel Christi divinam personam a Patris persona non distinguebant, atque eam proinde, ut Hilarius loquitur, perimebant; vel divinam ejus naturam diversam atque alienam a Patris natura faciebant, et ea ratione non vere divinam, sed creatam esse disputabant. At cum ne tunc quidem adversus Ecclesiam portæ inferi prævalere potuissent, tertio Diabolus, novo delectu habito, articulum tertium et simul quartum, quintum, sextum, et septimum, quoniam inter se connexionem quamdam et quasi cognationem habent, majori conatu et viribus oppugnare instituit.

Itaque Nestorium excitavit ac Theodorum Mopsuestenum, post annum CCCC. Deinde paulo post, Eutychem, et Dioscorum : circa vero annum quingentesimum, Petrum Gnapheum, Severum Antiochenum, Julium Halicarnasseum : post annum autem DC et DCC, Jacobum Syrum, Cyrum Alexandrinum, Sergium, Pyrrhum, ac Paulum Constantinopolitanos : denique omnem illam innumerabilem Eutychetis in minutissimas sectas varie concisam ac dissectam posteritatem, cujus adhuc hodie germina in Oriente reperiuntur.

Isti siquidem omnes, diversis quidem, atque inter se contrariis artibus, et machinis; sed tamen unum, et idem divinæ Incarnationis mysterium,

necnon passionis, resurrectionis, atque adventus ad judicium, id est, quinque sequentes Symboli Apostolici partes destruere atque evertere studuerunt. Priores enim, duas in Christo personas constituentes, divinam unam, humanam alteram, et Christum Deum ab homine Christo separantes, solum hominem, non etiam Deum esse volebant eum, qui conceptus de Spiritu Sancto, natus de Maria Virgine, passus, mortuus, et sepultus, ac deinde redivivus in cœlum ascendisse, et rursum ad judicandum orbem terrarum reversurus, ab Ecclesia Catholica prædicatur. Posteriores autem, naturas ipsas divinam et humanam in Christo permiscentes, et unam conflantes ex duabus, mysteria salutis nostræ, incarnationem, passionem, resurrectionem, ascensionem, adventum ad judicium, ficta et simulata esse docebant.

Sed posteaquam de his etiam copiis Ecclesia Catholica more solito triumphavit, non propterea deterritus Diabolus est, sed rursum exercitum reparavit, et articulum sequentem, id est, octavum, qui est Spiritu Sancto, magno impetu labefactare adorsus est. Nam circa annum Domini DCCC, LX temporibus Nicolai primi Romani Pontificis exortum est (ut ego quidem arbitrior, quamvis alii aliter sentiant) schisma Græcorum, ab Apostolica Sede, et Ecclesiis Occidentis : cujus quidem schismatis fundamentum est error ille Græcorum in tot Conciliis confutatus, quo Spiritum Sanctum a Filio non procedere, pertinacissime contendunt. Tametsi enim multo ante Macedonius Spiritum Sanctum Deum esse, et Theodoretus eumdem Spiritum Sanctum a Filio procedere negavit : adeo tamen eo tempore in ipsa Christi vera Divinitate, atque humanitate oppugnanda Satanas occupabatur, ut articulum fidei, qui ad Spiritum Sanctum pertinet, ac potissimum eam partem, quæ de processione est a Patre, et Filio, nonnisi leviter tentasse.

Verumenimvero, cum versutissimus hostis noster animadverteret, parum se in articulis illis convellendis proficere, qui ad ipsas divinas personas pertinerent, totum se ad eos commovendos, et destruendos convertit, qui ad Ecclesiam, et Sacramenta pertinent. Hos duos articulos; Credo sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem, Remissionem peccatorum, ab anno millesimo usque ad hanc diem, sæpius mutatis, auctis, renovatis exercitibus, per Berengarianos, Petrobrusianos, Waldenses, Albigenses, Wiclefistas, Hussitas, Lutheranos, Zwinglianos, Confessionistas, et Anabaptistas, omni arte, atque industria et omnibus totius inferni viribus evertere conatus est, et adhuc hodie conatur.

Illud autem mirabile et animadversione dignum mihi videri solet, quod Berengarius tanquam auctor et parens hæreticorum hujus temporis, tribus

suis erroribus fundamenta jecerit trium præcipuarum sectarum, ad quas hoc tempore cæteræ omnes revocari possunt; Sacramentoriorum videlicet, Confessionistarum, Anabaptistarum. Primus enim Berengarii error fuit, non esse in Eucharistia verum Christi corpus, sed tantum ea significari. Hunc errorem tanquam suum et proprium Sacramentarii receperunt. Alter ejusdem fuit error, quem post secundam palinodiam excogitavit, esse quidem in Eucharistia verum Christi corpus, sed una cum substantia panis, atque hunc suum fecit Confessio Augustana, et in eo Confessionistæ omnes perseverant. Tertius ejusdem Berengarii error fuit, parvulos non esse baptizandos, nec Matrimonia colenda, cum omnes feminæ omnibus masculis sint communes, ut Guitmundus libro I contra Berengarium auctor est, ista vero ipsissima est Anabaptistarum fides et doctrina.

Cum igitur hæreses hujus temporis proprie circa hos duos articulos Symboli Apostolici nonum, et decimum fere omnes versentur, nos etiam controversias omnes ad eosdem duos articulos referemus. Initio igitur de Sancta Ecclesia disseremus : in qua disputatione agendum erit primum de ipso Christo, qui caput est, et Princeps Ecclesiæ universæ : deinde de parte Ecclesiæ, quæ laborat in terris, nec non de capite ejus visibili Summo Pontifice, deque omnibus ejus membris, id est, Clericis, Monachis, Laicis : tum de altera parte Ecclesiæ, quæ in locis Purgatoriis expiatur : postremo de illa, quæ jam cum Christo beata in Cœlis triumphat, ubi de cultu, et invocatione Sanctorum, de reliquiis, et imaginibus, aliisque similibus rebus disputabitur. Quibus expeditis ad Sanctorum communionem, id est, ad Sacramentorum tractationem accedemus, ubi tot erunt capita controversiarum, quo sunt Sacramenta.

Nam quidquid fere Theologi de Sacramentis affirmant, id totum hæretici hujus temporis negant. Sequitur postremo, remissio peccatorum, ad quam illæ quæstiones omnes pertinebunt, quæ sunt de gratia hominis, de gratiæ amissione, de vulneribus ex peccato relictis, de gratiæ reparatione, de libero arbitrio, de justificatione, de meritis operum bonorum.

Porro his omnibus quæstionibus præmittenda erit, quasi magnum quoddam procemium controversia de verbo Dei. Neque enim disputari potest, nisi prius in aliquo communi principio cum adversariis conveniamus : convenit autem inter nos, et omnes omnino hæreticos, verbum Dei esse regulam fidei; ex qua de dogmatibus judicandum sit : esse commune principium ab omnibus concessum, unde argumenta ducantur : denique esse gladium spiritualem, qui in hoc certamine recusari non possit. Tamen de

isto ipso communi principio multæ quæstiones sunt. Alii : enim verbum Dei solum internum recipiunt; alii externum, sed scriptum; alii partim scriptum, partim voce traditum. Rursum alii hos libros, alii illos pro verbo Dei habent ; alii hac editione, alii illa utendum censent : alii Scripturam clarissimam esse per se, alii obscuram, et interprete indigere contendunt : denique alii sensum Scripturarum a Spirito interno revelante, alii ab Ecclesia, ejusque Summo Pastore petendum docent ; quæ omnes quæstiones initio exponi debent, ut habeamus aliquid, unde de cæteris statuamus; sed hæc omnia index totius Operis plenius explicabit.

INDEX

TOTIUS OPERIS

CONTROVERSIÆ GENERALES (1)

I. De Verbo Dei scripto et non scripto.

II. De Christo capite totius Ecclesiæ.

III. De Summo Pontifice capite militantis Ecclesiæ.

IV. De Ecclesia militante, tum in Concilis congregata, tum sparsa toto orbe terrarum.

V. De Membris Ecclesiæ militantis, Clericis, Monachis, Laicis.

VI. De Ecclesia quæ est in Purgatorio.

VII. De Ecclesia quæ triumphat in Cœlis.

VIII. De Sacramentis in genere.

IX. De Baptismo, et Confirmatione.

X. De Eucharistia, et Sacrificio Missæ.

(1) Unaquæque generalis controversia pluribus explicit libris, et unusqu isque liber, rerum ordinem, concatenationemque dogmatum clarius evolvit. Hæc materiarum distributios tomorum tabulis explicabiur.

XI. De Pœnitentia.

XII. De Sacramentis cœteris.

XIII. De Gratia primi hominis, et statu innocentiæ.

XIV. De Gratiæ amissione, et statu peccati.

XV. De Gratiæ reparatione, et statu justificatorum per Christum.

PRIMA CONTROVERSIA GENERALIS

DE VERBO DEI

QUATUOR LIBRIS EXPLICATA

CONTROVERSIARUM

DE VERBO DEI

LIBER PRIMUS

UBI AGITUR DE LIBRIS SACRIS IN GENERE.

CAPUT I.

Sitne Scriptura Verbum Dei.

Instituenti mihi de libris sacris disputare, primo se offert illa Quæstio : Sitne Scriptura Prophetica et Apostolica ut verbum Dei recipienda : an id solum pro verbo Dei habendum sit, quod Spiritus sanctus privatim unicuique in corde loquitur. Quam quæstionem, indignam alioqui quæ tractetur apud Theologos Christianos, peperit nobis, hoc tempore, partim Swenckfeldii et Libertinorum deliratio, partim imprôbitas et impudentia Lutheranorum. Gaspar Swenckfeldius (ut Fredericus Staphilus, in libro De Concordia discipulorum Lutheri, et Petrus Palladius in libro De hæresibus hujus temporis testantur) verbum scriptum tanquam litteram occidentem respuit, soloque spiritu interno contentos nos esse jubet. De Libertinis, qui auctoribus Copino et Quintino exorti sunt, in hunc modum scribit Joannes Calvinus : « Jam, inquit, diximus, istos initio aperte ridere solitos si quis Scripturas allegaret : nec dissimulasse quin eas pro fabulis haberent. Interim tamen non desinebant iis uti, si quis esset locus, quem in sensum suum torquere possent. Non quod eis adhiberent fidem, sed tantum ut perturbarent idiotas, atque ita concuterent, ut tandem eos ad se possent facilius adducere. Si quis locus ipsis objiceretur respondebant : Nos litteræ minime obnoxios esse, sed spiritum qui vivificat sequi oportere. Quin etiam porcus ille Quintinus unumquemque Apostolorum aliquo scommate notaverat, veluti Picardico suo sermone, Paulum vocans vas fractum, Joannem juvenem stolidulum, Petrum abnegatorem Dei, Matthæum fœneratorem (1). » Hæc ille.

Porro Martinus Lutherus, et Joannes Calvinus, et quotquot sectatores et discipuli eorum sunt, hunc ipsum Swenckfeldii et Libertinorum errorem Romano Pontifici totique Catholicæ Ecclesiæ impudentissimo mendacio adscribere non verentur. Lutheri verba in libro De Conciliis et Ecclesia, prope extremo sic habent : « Papa, hac ipsa de re pene totum orbem terrarum immani mole commentariorum et librorum refersit, et in meros laqueos conscientiarum, leges, exactiones, jura divina et humana, articulos Fidei, nomen peccati et justitiæ convertit : ut meritus sit denuo tradi ignibus suum Decretale; facile enim carere posset Ecclesia tali libro, qui horribile et irreparabile damnum dedit in magna parte generis humani : sacram Scripturam in cœno et pulvere sepeliit, et doctrinam Christianam pene integram delevit.» Hæc Lutherus, quorum similia passim leguntur in libro adversus Regem Angliæ, et in libro de falso statu Cleri, et alibi. Calvini verba initio libri seu Instructionis adversus Anabaptistas hæc sunt : « Nec enim Papistarum more dicimus, sacrosanctas Scripturas missas fieri oportere, ut auctoritati hominum acquiescamus; hoc enim effugium censemus blasphemiam execrabilem esse. » Quapropter ut et illorum erro-

(1) In Instruct. adv. Libertinos, Cap. IX.

rem, et horum mendacium breviter refellamus, illud imprimis statuendum erit : Propheticos et Apostolicos libros juxta mentem Ecclesiæ Catholicæ, et olim in Concilio III Carthaginiensi (1) et nuper in Concilio Tridentino (2) explicatam, verum esse verbum Dei, et certam ac stabilem regulam Fidei. Id vero his argumentis comprobamus.

CAPUT II.

Libris, qui Canonici nominantur, verbum Dei contineri.

Principio Moses, Prophetæ, Christus ipse, Joannes, Apostoli, vel divina dogmata ex Scripturis ipsi confirmabant, vel certe ad Scripturas legendas alios hortabantur, nec ullum unquam ad interni spiritus judicium Scripturis neglectis remiserunt. Quorum testimonia non eo a nobis adferentur, quod ab adversariis magnifieri existimemus; sed ne Scripturæ, quarum auctoritate adversus nos qui eas merito veneramur, adversarii interdum abutuntur, pro eorum sententia facere videantur.

Moses igitur : *Si difficile*, inquit, *et ambiguum apud te judicium esse perspexeris*, etc. Et infra : *Facies quodcumque dixerint*, *qui præsunt loco quem elegerit Dominus*, *et docuerint te juxta legem ejus* (3). Ubi satis aperte S. Moses controversias exortas in populo Dei ex lege Domini dijudicandas docet. Ad eumdem modum et Isaias clamat : *Ad legem magis*, *et ad testimonium* (4). Et Malach. *Labia Sacerdotis custodient scientiam*, *et legem requirent ex ore ejus : quia Angelus Domini exercituum est* (5). David quoque : *Beati qui scrutantur testimonia ejus* (6).

Christus vero primum legationem suam Scripturæ testimonio confirmat, illis Prophetæ verbis in medium allatis : *Spiritus Domini super me*, *eo quod unxerit me*, etc. (7). Deinde Sadducæos ex divinis litteris confutat, cum ait : *Nonne ideo erratis non scientes Scripturas?* Et infra : *De mortuis autem quod resurgant*, *non legistis in libro Moysi* etc. (8) Porro Pharisæis quo alio argumento silentium imposuit quam illo, quod ex David deprompsit? Et rursus eosdem Pharisæos, non ad spiritum aliquem internum, sed ad Scripturas divinas rejicit dicens : *Scrutamini Scripturas* (9).

Jam vero Joannes Baptista testem legationis suæ, non spiritus interni judicium, sed Isaiam Prophetam adhibuit; siquidem interrogatus quis esset : *Ego*, inquit, *vox clamantis in deserto*, *dirigite viam Domini*, *sicut dixit Isaias Propheta* (10). De Berœensibus illud non sine laude commemoratur in Actis Apost. quod cum Paulum Apostolum audivissent, scrutabantur quotidie Scripturas, si hæc ita se haberent (11). Ipsi vero Apostoli Petrus, Paulus, Joannes, Jacobus, Judas, non modo in singulis epistolis frequenter adhibent testimonia Legis et Prophetarum, quæ nimis longum esset hoc loco recensere; sed interdum etiam Scripturarum auctoritatem universe prædicant : *Habemus*, inquit S. Petrus, *firmiorem propheticum sermonem*, *cui bene facitis attendentes*, *tanquam lucernæ lucenti in caliginoso loco* (12). Et S. Paul. : *Ab infantia*, inquit, *sacras Litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem. Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum*, *ad arguendum*, *ad corrigendum*, *ad erudiendum in justitia*, *ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus* (13). Denique Deus ipse ad Josue : *Non recedat*, inquit, *volumen legis hujus ab ore tuo*, *sed meditaberis in eo diebus ac noctibus*. (14) Cum Mose igitur pugnant, cum Prophetis, cum Apostolis, cum Christo ipso, ac Deo Patre, et Spiritu sancto, qui sacras litteras et oracula divina contemnunt.

Deinde regula Catholicæ Fidei certa notaque esse debet; nam si nota non sit, regula nobis non erit : si certa non sit, ne regula quidem erit. Porro privata Spiritus revelatio, utut in se certa sit, nobis tamen nota esse nullo modo potest, nisi forte divinis testimoniis, id est, veris miraculis confirmetur; quorum extrema penuria ii præsertim laborant, qui hoc nostro sæculo non minus quam cæteri spiritum jactant. Nam quis mihi fidem faciet, non mentiri Anabaptis-

(1) Cap. 47. — (2) Sess. IV. — (3) Deut. XVII. 8. et 10. — (4) Cap. VIII. 20. — (5) Cap. II. 7. — (6) Ps. CXVIII. 2. — (7) Isai. LXI. 1. — (8) Marc. XII. 24 et 26. — (9) Math. XXII. 43. et Joan. V. 39. — (10) Joan. I. 23. — (11) Cap. XVII. 11. — (12) II. Petr. I. 19. — (13) II. Timot. III. 15. — (14) Jos. I. 8.

tam, cum se a spiritu afflatum dicit? Sed fac; non mentiri : qua via cognoscam spiritum illum, spiritum lucis et non spiritum tenebrarum esse? Et cum tam multi hoc tempore ducem ac doctorem Spiritum Sanctum habere se glorientur, et tamen inter se sic animis sententiisque dissideant ut alii aliis sint hæretici, fieri certe non potest ut omnes recte sentiant. Quod si aut falluntur omnes, aut quod est omnino necessarium, aliqui : quis affirmare audebit, ex eorum numero se non esse, qui a spiritu Satanæ deluduntur ?

At sacris Scripturis, quæ Propheticis et Apostolicis litteris continentur, nihil est notius, nihil certius; ut stultissimum esse necesse sit, qui illis fidem esse habendam neget. Notissimas enim esse, testis est orbis Christianus et consensio omnium gentium, apud quas multis jam sæculis summam semper auctoritatem obtinuerunt : certissimas autem atque verissimas esse, nec humana inventa, sed oracula divina continere.

Primo testis est veritas vaticiniorum, de qua sic loquitur S. Augustinus : « Scripturæ fides mirabilem auctoritatem non immerito habet in orbe terrarum atque in omnibus gentibus, quas sibi esse credituras, inter cætera vera quæ dixit, vera divinitate prædixit. » Et rursus : « Quanto minus, inquit, credendum est illis litteris quas plenas fabulosis velut antiquitatibus proferre voluerint, contra auctoritatem notissimorum divinorumque librorum, quæ totum orbem sibi crediturum esse prædixit, et cui totus orbis, sicut ab ea prædictum est, credidit : quæ vera se narrasse præterita, ex his quæ futura prænuntiavit, cum tanta veritate implentur, ostendit (1). »

Secundo testis est incredibilis quædam et plane divina conspiratio atque concordia tot virorum, qui diversis locis, temporibus, linguis, occasionibus sacra volumina conscripserunt, ut non tam ipsi scriptores diversi, quam unius scriptoris diversi calami fuisse videantur. Itaque recte Theod. præfatione in Psal. et Sanctus Greg. præfat. in Job, linguas et manus Scriptorum sacrorum nihil aliud, quam Spiritus sancti calamos appellandos esse censuerunt.

Et S. Augustinus de hac admirabili concordia Scripturarum loquens : « Auctores nostri, inquit, in quibus non frustra sacrarum litterarum figitur et terminatur Canon, absit ut inter se aliqua ratione dissentiant. Unde non immerito cum illa scriberent, eis Deum, vel per eos locutum, non pauci in scholis atque Gymnasiis litigiosis disputationibus garruli, sed in agris atque urbibus, cum doctis atque indoctis, tot tantique populi crediderunt. Ipsi sane pauci esse debuerunt, ne multitudine vilesceret, quod religione carum esse oporteret, nec tamen ita pauci, ut eorum non sit miranda consensio. Neque enim in multitudine Philosophorum, qui labore etiam litterario monumenta suorum dogmatum reliquerunt, facile quis invenerit, inter quos cuncta quæ sensere conveniant (2).

Tertio testis est Deus ipse, qui aliquando cœlesti animadversione Scripturam hanc suam ab humana profanatione defendit. Miranti siquidem Ptolemæo Regi, cur divinorum librorum nulli, neque Historici, neque Poetæ veteres meminissent; Demetrius Phaleræus respondit, ut ex Aristæo referunt Joseph, et Euseb. Præpar. Evang. (3) Divinam hanc Scripturam esse, atque a Deo ipso datam; propterea si qui profanorum hominum eam attingere voluerunt, eos a Deo percussos continuo resiliisse. Affirmavitque, Theopompum quemdam, quod aliquid divinorum voluminum Græca oratione ornare voluerat, subito, mentis quadam agitatione divinitus immissa, vehementer perturbatum ab incœpto opere coactum esse desistere : Theodorum vero Tragœdiarum scriptorem, quod nescio quid e divina Scriptura ad fabulam quamdam transferre decreverat, luminibus captum orbatumque esse : ita repentina calamitate insignem temeritatem continuo esse repressam.

Quarto testis est ipsa Scriptura, cujus si veræ fuerunt prædictiones rerum futurarum, ut eventus postea comprobavit, cur vera non sint rerum præsentium testimonia? Verum igitur est, quod ait David : *Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam* (4). Verum quod ait Zacharias : *Benedictus Dominus Deus Israel etc. Sicut locutus est per os Sanctorum, qui a sæculo sunt, Prophetarum ejus* (5). Verum quod ait

(1) Civ. Dei. Lib. XII. Cap. 9. et 10. — (2) Civ. Dei Lib. XVIII. Cap. 41. — (3) Antiq. Jud. Lib. XII. Cap. 2.; Præpar. Ev. Lib. VIII. Cap. 1. — (4) II. Reg. XXIII. 2. — (5) Luc. I. 68 et 70.

Petrus : *Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines* (1). Et Paulus : *Omnis Scriptura divinitus inspirata* (2). Verum denique id quod omnes prophetæ identidem repetunt : *Hæc dicit Dominus.*

Postremo testis est infinitus prope numerus divinorum miraculorum, quæ omnibus sæculis facta sunt ad ea dogmata comprobanda, quæ in his Litteris continentur.

Quare cum sacra Scriptura regula credendi certissima tutissimaque sit, sanus profecto non erit, qui ea neglecta, spiritus interni sæpe fallacis, et semper incerti, judicio se commiserit. Et probe sanctus Augustinus in prologo de Doctrina Christiana, his verbis Christianos admonuit: «Caveamus tales tentationes superbissimas et periculosissimas, magisque cogitemus, et ipsum Apostolum Paulum, licet divina et cœlesti voce prostratum et instructum, ad hominem tamen missum esse, ut Sacramenta perciperet, atque copularetur Ecclesiæ : et Centurionem Cornelium, quamvis exauditas orationes ejus, eleemosynasque respectas ei Angelus nuntiaverit, Petro tamen traditum imbuendum; per quem non solum Sacramenta perciperet, sed etiam quid credendum, quid sperandum, quid diligendum esset, audiret. »

Huc accedit, quod providentia Dei ita quodque regit et moderatur, ut cujusque natura postulat : natura autem hominum id postulat, ut quoniam animo et corpore præditi sumus, et corporalia facilius quam spiritualia capimus ; per ea, quæ sensibus corporis percipiuntur, quasi per quosdam gradus, ad spiritualia et cœlestia deducamur. Non igitur omnes vulgo, per internum afflatum Deus docet, quid de se credi, quidve a suis agi velit : sed per corporales litteras, quas et cerneremus, et legeremus, erudire nos voluit. «De illa civitate, unde peregrinamur, inquit Augustinus, litteræ nobis venerunt; ipsæ sunt Scripturæ, quæ nos hortantur, ut bene vivamus (3). »

Neque vero si David, Moses, Isaias, Petrus, Paulus, Joannes, et alii quidam pauci in cœtum quodammodo Angelorum admissi, ab ipso fonte veritatis per se sapientiam hauserunt, continuo cæteri etiam homines, neque divinis litteris, neque ullis doctoribus opus habebunt. Alia siquidem ratio esse debet fundamentorum, alia parietum, alia montium, alia collium. Numquid omnes Apostoli? numquid omnes Prophetæ? numquid omnes fundamenta? numquid omnes montes? et si omnes montes; ubi colles? si omnes fundamenta ; ubi domus? si omnes Apostoli et Prophetæ; ubi synagoga populorum? de qua scriptum est in Psalm. VII. *Et synagoga populorum circumdabit te* (4). Nos igitur superædificamur, ut Apostolus ait, super fundamentum Apostolorum et Prophetarum (5), quorum prædicatione et litteris erudimur : illi vero, qui ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis, sustentantur atque nituntur ipso summo angulari lapide Christo Jesu.

Sole exoriente, montium cacumina illustrantur; inde autem ad colles, et usque ad imas valles radii luminis derivantur. Ita juxta Psalm. LXXI, suscipiunt montes pacem populo, et colles justitiam : « Montes, inquit S. Augustinus, excelsæ animæ sunt, colles parvæ animæ sunt; sed ideo montes excipiunt pacem, ut colles possint excipere justitiam. Quæ est justitia quam colles excipiunt? Fides : quia justus ex fide vivit. Non autem exciperent minores animæ fidem, nisi majores animæ, quæ montes dictæ sunt, ab ipsa sapientia illustrarentur, ut possent parvulis trajicere, quod possint parvuli capere.» Et infra : « Oculos nostros cum levamus ad Scripturas, quia per homines ministratæ sunt Scripturæ, levamus oculos nostros ad montes, unde auxilium veniet nobis (6). »

Postremo, si in quavis humana Republica, sublatis legibus institutisque majorum, id unicuique liceret, quod naturali sua prudentia æquum ac justum censeret; quanta perturbatio rerum omnium? quanta confusio sequeretur? quam brevi tempore tota ea Respublica funditus interiret? et nemo tamen est, qui non aliquid sapiat in rebus humanis, quique omni prorsus judicio careat. Quid igitur fieret, si in ea Republica, quæ divina potius quam humana est, et in qua multa necessario supra rationem naturalem credenda, multa supra humanas vires agenda sunt, sacra eloquia divinitus inspirata tollerentur e medio, et solus internus afflatus expectandus et sequendus esset? quid, quod maxima pars hominum ex rudibus et imperitis constat, qui nihil sibi divinitus indicari, ne per somnium quidem unquam senserunt; quid igitur isti? expectabunt sem-

(1) II. Petr. I. 21. — (2) II. Timoth. III. 16. — (3) Conc. ll. in Psal. 90. — (4) Psalm. VII. 8. — (5) Eph. II, 20. — (6) Tract. I. in Joan.

per? nihil interim credent? in omnem æternitatem peribunt? an assequentur sine fide justitiam? vel beatitudinem sine justitia? Sed habent Swenckfeldiani ac Libertini argumenta, quibus sententiam confirment ac tueantur suam, scilicet, ut non sine ratione insanire videantur. Illa igitur qualia sint inspiciamus.

CAPUT III.

Refellitur objectio ex verbis B. Pauli : Littera occidit, spiritus autem vivificat.

« Apostolus Paulus, inquiunt, disertis verbis litteram a spiritu distinguit, et illam ad Testamentum vetus aperte rejicit, quam etiam occidentem vocat; hunc autem novi Testamenti proprium esse confirmat, et vivificantem nominat. *Idoneos*, inquit, *nos fecit ministros novi Testamenti non littera, sed spiritu. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat* (1). Igitur quemadmodum vetus Testamentum Judæorum est, et nihil ad homines Christianos pertinet; ita nec Scripturæ divinæ, quæ nihil aliud, quam litteræ sunt, ad Christianos homines pertinebunt. »

Ad hoc argumentum facile respondemus, ac primum si res ita se habet, et nihil ad nos sacræ litteræ pertinent, cur ipse Christus ait Joan. V: *Scrutamini Scripturas?* cur Paulus tot litteras scripsit? cur I. Tim. IV discipulum monuit, ut lectioni operam daret? Sed nimirum Apost. Paulus, neque per litteram occidentem, sacram Scripturam; neque per spiritum vivificantem, internam Spiritus allocutionem intelligi voluit. Neque aliud sunt Paulo littera et spiritus, quam Joanni lex et gratia. *Lex*, inquit Joan. cap. I, *per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est* (2). Et S. Aug. Contra Faustum : « Eadem, inquit, lex, quæ per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est, cum accessit litteræ spiritus, ut inciperet impleri justitia legis, quæ non impleta reos etiam prævaricatione faciebat (3). » Quod autem Paulus per litteram legem significet, ex verbis sequentibus potest intelligi. Nam cum dixisset : *Idoneos nos fecit ministros novi Testamenti; non littera, sed spiritu : Littera enim occidit, spiritus autem vivificat;* subjecit continuo : *Quod si ministratio mortis, litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur; quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria* (4)? Quibus verbis nullum reliquit dubitandi locum, quin per litteram occidentem lex in lapidibus descripta intelligenda sit.

Sed operæ pretium erit breviter explicare, lex illa per Mosem data, cur littera, cur occidens, cur Testamenti veteris propria esse dicatur; ne, dum Libertinos et Swenckfeldianos refellimus, aliquid Lutheranis concedere videamur.

Ac prima quidem dubitatio facillima et pene nulla erit, si Moses cum Christo, et lex conferatur cum gratia. Etenim Moses cum legem datam a Deo deferret ad populum, nihil detulit aliud quam litteras incisas in lapide; Christus vero, nec litteras ullas scripsit, nec ab alio scriptas attulit, sed spiritum dilectionis et gratiæ, qui ne scribi quidem potest, cordibus suorum afflavit. Itaque merito Christi lex, spiritus et gratia : lex Mosis, littera nominata est.

Cur autem occidere lex dicatur, non eamdem omnium sententia est. Origines Contra Celsum (5), litteram occidentem significare videtur esse Scripturam ipsam, cum juxta propriam verborum significationem exponitur : eamdem autem spiritum esse vivificantem, si mystice et spiritualiter exponatur : « Litteram, inquit, nominavit, cum juxta sensum divinas litteras accipimus; spiritum vero cum juxta intellectum. » Et clarius lib. VII, ante medium : « Dicimus, inquit, legem esse duplicem, videlicet, alteram juxta litteram, alteram juxta sententiam, sicut et majores nostri docuerunt. Jam illam, quæ sic, ut scriptum est, accipitur, non tam nos, quam Deus, per quemdam Prophetam jus non bonum nominat, et præcepta non bona. Quem imitatus Paulus noster pronuntiavit litteram occidere, quod perinde est, ac si verba dixisset occidere. Cæterum, Spiritus, inquit, vivificat, quod tantumdem valeat, ac si nos eorum intellectu vitam consequi scripsisset. »

(1) II. Cor. III, 6. — (2) Joan. I, 17. — (3) Lib. XV. cap. 8. — (4) II. Cor. III, 8. — (5) Lib. VI. prope extremo.

Hæc Origenes ; cujus sententia si ita accipiatur, ut nihil omnino in divinis Scripturis ad litteram exponi possit, exploratum errorem continet, et jam dudum a Patribus explosa est. Vide Epiph. epist. ad Joan. et in hæresi Origenis. Chrysost. hom. XIII in Gen. Hieron. in epist. ad Pammachium, de erroribus Jo. Hierosol. et in cap. X Danielis. August. lib. XIII. de Civ. Dei, cap. 21. et lib. VIII Gen. cap. 1. Si sic autem, ut quæ figurate dicta sunt, ea secundum propriam verborum significationem explicare prohibeantur; vera quidem sententia est, sed in hunc Pauli locum minime quadrat. Nec enim Apostolus, cum litteram dicit occidere, de figuris Scripturarum loquitur; sed de notissimis illis præceptis, quæ in duabus tabulis lapideis scripta erant. Sic enim ait : *Littera occidit, spiritus autem vivificat. Quod si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus fuit in gloria*, etc. Et rursum iu epist. ad Rom. ubi aliquoties repetit, legem occidere, non aliam legem adfert in medium, quam illam : Non concupisces. « Et utique, ut verbis utar August., non figurate aliquid dicitur, quod accipiendum non sit secundum litteræ sonum, cum dicitur : Non concupisces : sed apertissimum saluberrimumque præceptum est : quod si quis impleverit, nullum habebit omnino peccatum (1). »

Jam vero S. Joan. Chrysost. in II ad Corinth, cap. III. et qui eum secuti sunt, Theodor. Theoph. Œcumenius, necnon Commentarius, qui S. Ambrosio attribuitur, et alii nonnulli, litteram occidentem, legem punientem; spiritum vivificantem, gratiam liberantem a peccatis esse docent. Lex enim non modo adulteros et latrones, sed etiam eum, qui Sabbato ligna collegerat, imperabat occidi (2). Gratia vero sceleratissimos etiam homines, et omni flagitiorum genere contaminatos, per lavacrum regenerationis, aut per verbum reconciliationis absolvit.

Cæterum hæc etiam explicatio non omnino satisfacit : nam lex divina sicut improbis pœnas, ita præmia bonis constituit : et sicut scriptum est *Maledictus qui non permanet in sermonibus legis hujus, nec eos opere perficit* (3) ; ita scriptum etiam est : Levit. XVIII : *Custodite leges meas, atque judicia, quæ faciens homo, vivet in eis* (4). Cur igitur lex occidere dicitur, non etiam vitam afferre ? nam si propterea littera occidens merito appellari potest, quod transgressores suos occidat; pari ratione littera vivificans dici poterit, quod cultoribus suis vitam propaget.

Verissima igitur, et verbis Apostoli maxime consentanea S. Augustini sententia est, legem videlicet sine gratia litteram occidentem ab Apostolo Paulo, duabus de causis esse appellatam. Primum, quod cum impleri non possit, eum cui datur quodammodo prævaricatorem efficiat. *Lex*, inquit idem Apostolus Rom. IV, *iram operatur : ubi enim non est lex, nec prævaricatio* (5). Deinde, quod ipsa prohibitione concupiscentiam augeat : nam, ut ille recte ait : Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata : *Occasione*, inquit Apostolus, *accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam* (6), et S. Augustinus de spiritu et littera : « Doctrina, inquit, illa quæ præcipit : Non concupisces, bona et laudabilis lex est : sed ubi sanctus non adjuvat Spiritus inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, hoc est, charitatem diffundens in cordibus nostris ; profecto illa lex, quamvis bona, auget prohibendo desiderium malum : sicut aquæ impetus, si in eam partem non cesset influere, vehementior fit obice opposito, cujus molem cum evicerit, majore cumulo præcipitatus violentius per prona provolvitur. Et hoc est, quod fallit peccatum per mandatum, et per illud occidit, cum accedit etiam prævaricatio, quæ nulla est, ubi lex non est (7). »

Quare nec per se, nec aliqua propria vitiositate sua, sed ex occasione solum, eaque accepta, non data, lex occidit. Nam *peccatum*, ut Apostolus ait : *Occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum, quod ergo bonum est, mihi factum est mors ? absit : sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem* (8).

Postrema restat quæstio : cur lex, sive littera propria Testamenti veteris esse dicatur. Nam nec in Testamento veteri viguit lex sine gratia, sive littera sine spiritu ; cum tam multi floruerint eo tempore justissimi, viri *incedentes*, ut ait Luc. de Zacharia et Elizabeth, *in omnibus mandatis, et justificationibus Domini sine querela* (9) : nec in Testamento

(1) De spirit et litt. Cap. IV. — (2) Num. XV. 35. — (3) Deut. XXVII. 15. — (4) Levit. XVIII. 5. — (5) Rom. IV. 15. — Rom. VII. 8. — (7) Cap. IV. — (8) Rom. VII. 11. — (9) Luc. 1. 6.

novo regnat spiritus sine littera, sive gratia sine lege, cum Christus dixerit: *Audistis quia dictum est Antiquis, non occides : qui autem occiderit reus erit judicio. Ego autem dico vobis, quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit judicio* (1); et quæ sequuntur. Et rursum : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto non potest introire in regum Dei* (2); et : *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes, eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti : docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis* (3).

Quid est igitur quod Apostolus ait : *Idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non littera, sed spiritu* (4), qua ratione litteram, hoc est, legem a Testamento novo excludit, in quo tot leges ab ipso Christo præscribi videmus? Sed facile quæstio ista dissolvitur, si quid per se, et proprie ad utrumque Testamentum pertineat, ex proprio utriusque Testamenti fine discernamus. Testamenti veteris finis proprius erat id efficere, ut genus humanum in ipso primo parente, tanquam in radice corruptum, et vitiatum, ægrotationis vulnerumque suorum admoneretur, atque inde timore et dolore concepto Medicum quæreret. Ad hunc finem lex perducit. *Per legem cognitio peccati*, inquit Apostolus (5) et rursum : *Peccatum non cognovi, nisi per legem* (6), et B. Augustinus : « Utilitas, inquit, legis est ut hominem de sua infirmitate convincat, et gratiæ medicinam, quæ in Christo est, implorare compellat » (7).

Quare per se, ac proprie Testamentum vetus, quod legibus ac litteris continetur, timorem adducit, in servitutem generat, ut Paulus loquitur Rom. VIII et Galat. IV. Qui vero sub veteri Testamento justi liberique fuisse leguntur, ii non littera Testamenti veteris, sed spiritu Testamenti novi tales fuerunt. « Dispensabant, inquit S. August. illi sancti pro congruentia temporis Testamenmentum vetus, pertinebant vero ad Testamentum novum (8). » Et de peccatorum merit. et remiss. « Regnum mortis, sola in quolibet homine gratia destruit Salvatoris, quæ operata est etiam in antiquis sanctis, quicumque antequam in Carne Christus veniret, ad ejus tamen adjuvantem gratiam, non ad legis litteram, quæ jubere tantum, non adjuvare poterat, pertinebant (9). » Finis autem Testamenti novi non alius est, quam mederi, sanare, liberare. Id vero totum præstat gratia. *Infelix ego homo*, inquit Paulus, *quis me liberabit de corpore mortis hujus ? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum* (10) : et S. Augustinus libro De spiritu et littera : « Per legem, inquit, cognitio peccati, per gratiam sanatio animæ a vitio peccati (11). »

Igitur Testamentum novum per se ac proprie, non legem adfert, sed gratiam, nec litteræ, sed spiritus solius ministerium est, nihilque est aliud, quam charitas Dei diffusa in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis, quod tanto ante Propheta prædixit, cum ait Hierem. *Ecce, dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; pactum, quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus : Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam* (12). Itaque si de eo agatur, quod per se ac proprie ad utrumque Testamentum pertinet, verissime Paulus dixit : *Idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non littera, sed spiritu.* Nec minus vere Joannis : *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est* (13).

Sed quanquam Testamentum novum per se ac proprie leges non adferat, leges tamen duplici ratione complectitur. Primum enim eas omnes leges, quæ ad bene beateque vivendum referuntur, gratia novi Testamenti non destruit, sed confirmat : quippe quæ humanæ infirmitati ad eas implendas vires præbet : *Legem*, inquit Apostolus, *destruimus per fidem ? absit, sed legem statuimus*, et infra : *Quod enim impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem ; Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis* (14), et S. August. lib. de spiritu et littera : « Lex ergo data est, inquit, ut gratia quæreretur, gratia data est, ut lex impleretur. Neque enim suo vitio non

(1) Matth. V. 21. — (2) Joan. III. 3. — (3) Matth. XVIII. 19. — (4) II. Cor. III. 6. — (5) Rom. III. 20. (6) Rom. VII. 7. — (7) Epist. 200. *ad Asellicum.* — (8) Epist. 120. *ad Honoratum.* — (9) Lib. I. Cap. 2. — (10) Rom. VII. 24. — (11) Cap. XXX. — (12) Jerem. XXXI. 31. — (13) II. Cor. III. 6. ; Joan. I. 17. — (14) Rom. III. 31. ; VIII. 3.

implebatur lex, sed vitio prudentiæ carnis. Quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit (1). »

Deinde novas etiam quasdam leges Christus tulit, ut de Baptismo, de Eucharistia, de Sacramentis cæteris, vel exhibendis, vel suscipiendis : quia tametsi Christus non ideo ad nos venit, ut tanquam alter Moses novæ legis pondere nos premeret, sed ut jacentes sub onere legis auxilio gratiæ sublevaret; tamen ad vetera morum præcepta saluberrimas illas leges adjungendas putavit, quæ dum ad Sacramenta nos ducunt, atque ad gratiam per Sacramenta perducunt: non solum non premunt onere ponderum, verum attollunt etiam vice pennarum, ut loquitur Augustinus lib. de perfect. just. Sed de prima objectione satis dictum est.

Objectiones cæteræ, quia communes sunt Swenckfeldianis et Libertinis, cum Lutheranis et Calvinistis, in ea disputatione commodius dissolventur, in qua de interprete Scripturarum, et judice controversiarum adjuvante Domino disseremus.

CAPUT IV.

Qui sint libri Sacri.

Scripturam Propheticam et Apostolicam, sacram divinamque esse, satis, ut arbitror, demonstratum est disputatione superiore. Sequitur, ut qui sint vere Prophetici et Apostolici libri deinceps explicemus. Est autem omnis hæc de numero sacrorum librorum disputatio divisa in partes tres. Primum enim de iis libris agendum erit, de quorum auctoritate nulla unquam fuit inter Catholicos homines disceptatio. Deinde de iis qui tametsi vere Prophetici, aut Apostolici sint, non tamen semper æque certa et explorata eorum auctoritas fuit. Postremo de iis, qui quanquam a nonnullis clarissimis doctissimisque viris aliquando in numero divinorum voluminum haberentur, publico tamen totius Ecclesiæ judicio nunquam approbati sunt.

Primi ordinis librorum hæc sunt nomina: Pentateuchus Mosis, liber Josue, Judicum, Ruth, Regnum quatuor, Paralipomenon duo, Esdræ et Nehemiæ duo, Job, Psalterium CL Psalmorum, Proverbia, Ecclesiastes, Cantica, Prophetæ majores quatuor, Prophetæ minores duodecim, Evangeliorum libri quatuor, Acta Apostolorum, Epistolæ Pauli numero XIII, omissa videlicet sola Epistola ad Hebræos, Epistolæ Canonicæ duæ, Petri una, Joannis altera.

Secundus ordo hos libros continet: Esther, Baruch, Danielis partem, Tobiam, Judith, Sapientiam, Ecclesiasticum, Machabæorum primum et secundum, Marci, Lucæ, Joannis partes quasdam, Epistolam ad Hebræos, Epistolam Jacobi, posteriorem Petri, primæ Joannis particulam, secundam et tertiam Joannis, Epistolam Judæ, Apocalypsim.

Tertius ordo illa omnia comprehendit, quæ recensentur ab Innocentio epist. III ad Exuperium, Gelasio dist. XV. can. Sancta Romana, Athanasio in Synopsi, Eusebio l. III hist. cap. 25 ex quibus hæc pauca videntur exstare, oratio Manassæ III et IV, lib. Esdræ III, item et IV Machabæorum. Psalmus CLI, Appendix libri Job, liber Hermetis qui inscribitur Pastor.

Ac primi quidem ordinis libros in Ecclesia Catholica divinam auctoritatem semper habuisse, testes sunt omnes summi Pontifices, omnia Concilia, omnes Patres, qui quacumque de causa libros enumerare studuerunt. Vide ex Pontificibus Innocentium I. in epist. III ad Exuperium c. ult. Gelasium I in decreto de libris sacris, quod exstat in II Tomo Conciliorum. Ex Conciliis Laodicenum can. LIX, Carthaginense III, can. 47, Florentinum in Institut. Armenorum juxta fidem summæ Conciliorum, Tridentinum sess. IV.

Ex Græcis Patribus, Origenem apud Eusebium lib. VI hist. cap. 18. Ipsum vero Eusebium lib. III hist. c. 25. Athanasium in Synopsi, Gregorium Nazianzenum in lib. de Genuinis Scripturis carmine conscripto, Epiphanium in lib. de mensuris et ponderibus, Item eumdem adversus hæresim Anomæorum, Cyrillum Hierosolymit. catechesi IV, Joannem Damascenum libr. IV, de Fide, cap. 18.

Ex patribus Latinis, Hieronymum, cum in prologo Galeato, tum in epist. ad Paulinum de studio sanctarum Scripturarum, Ruffinum

(1) Cap. XIX.

in explicatione symboli, Augustinum lib. II de Doctrina Christiana capite 8. Isidorum lib. VI Etymologiarum, c. 1. His adde tres alios scriptores, qui solius Testamenti veteris libros recensent, Josephum lib. I adversus Appionem, Melitonem Sardensem apud Eusebium lib. IV hist. c. 26. (1), et Hilarium præfatione in Psalmos.

Porro cæteri Patres Justinus, Irenæus, Basilius, Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, omnesque alii, tum Græci, tum Latini, quamvis divinorum librorum seriem non describant, passim tamen eorum testimoniis sic utuntur, ut eos omnes in sacris divinisque libris a se habitos non obscure testentur.

CAPUT V.

De hæreticis, qui libros Testamenti veteris primi ordinis oppugnarunt.

Et si vero in Ecclesia Catholica, Orthodoxorum omnium consensione enumeratorum librorum semper viguit auctoritas; non defuere tamen hæretici, qui libris iisdem omnem prorsus auctoritatem detrahere niterentur. Quoniam autem illas eorum hæreses majorum nostrorum diligentia jamdudum exstinctas ac sepultas, rursum hoc nostro sæculo Sixtus Senensis in extrema sua Bibliotheca stylo prosecutus est, quam brevissime potero ab antiquis istis non tam hostibus, quam umbris hostium me expediam. Igitur decem et octo hæreses adversus eos libros, quos in primo ordine recensuimus, diversis temporibus exstiterunt.

Prima eorum est, qui libros Testamenti veteris, quod eos a malo Deo quodam dictatos existimarent, in universum respuebant. Ita sensere primum Simoniani, Basilidiani, Marcionitæ apud Irenæum lib. I cap. 20, 22, 29., deinde Manichæi apud Epiphan. hæres. 66. Bogomiles apud Eutymium Panopliæ par. II. tit. 23. cap. 1. Albigenses apud Antonin. par. IV. tit. 11. c. 7. Nostro etiam sæculo, quindecim Anabaptistarum prædicantes in Colloquio Franckenthal, vetus Testamentum haud aliter in disputationem Fidei admittendum censuerunt, quam quatenus cum novo Testamento concordat.

Refellunt hanc hæresim Epiphanius in hæresi Manichæorum, Augustinus, cum in lib. adversus Faustum Manichæum, tum in aliis duobus contra adversarium legis et Prophetarum, et Petrus Cluniacensis in epist. contra Petrobrusianos.

Et sane mirandum videtur, eos hæreticos qui Testamenti novi libros venerabantur, contemnere potuisse libros Testamenti veteris, cum hi ab illis et plurima et luculentissima suæ auctoritatis habeant testimonia: *Necesse est*, inquit Dominus, *impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me* (2). Et Apostolus: *Paulus*, inquit, *Apostolus segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis* (3). et rursum: *Scriptum est, quia Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera, quæ sunt per allegoriam dicta: hæc enim sunt duo Testamenta* (4). Item alibi: *Multifiariam multisquæ modis, olim Deus loquens Patribus in Prophetis, novissime locutus est nobis in Filio*, etc. (5)

Altera hæresis Ptolomæi cujusdam fuit: qui, ut Epiphanius refert hæres. XXXIII, legem Mosis tres in patres dividebat; atque unius quidem mundi Opificem auctorem faciebat, alterius Mosem, tertiæ Seniores Synagogæ. Nec vero mundi Opifex Ptolomæo Deus verus erat, sed medium quoddam numen inter Deum, et Diabolum. Itaque non modo legem universam, sed nec ullam ejus partem sacram divinamque esse censebat.

Refellit hanc hæresim Zacharias apud Lucam, c. I., ubi testatur, Dominum Deum Israel locutum esse per ora Sanctorum, qui a sæculo sunt, id est, omnium Prophetarum ejus. Refellit eamdem Apostolus Paulus, cum omnem Scripturam divinitus inspiratam esse affirmat, II Timoth. III.

Tertia est hæresis Theodori Mopsuestiæ Episcopi, qui Prophetas omnes, non quidem aperte rejicit, sed dum impudenter affirmat, nihil eos de Christo unquam prædixisse, ut ex fragmentis commentariorum ejus quæ in V Synodo collat 4, recitantur intelligi potest, cum ipsorum Prophetarum utilitatem et auctoritatem nimium extenuat, tum ipsum Christum et Apostolos clarissimorum men-

(1) Nunc videri potest explicitius in Spicilegio Solesmensi. — (2) Luc. XXIV. 44. — (3) Rom. I. 1. — (4) Galat. IV. 22. — (5) Hebr. I. 1. 2.

daciorum reos facit. Quid enim aliud, quam mendacium erit, quod ipsa veritas de se ait, cum perlecto testimonio Isaiæ subjunxit: *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris?* (1) quid aliud quam mendacium erit, quod Petrus ait : *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent?* (2)

Omitto cætera Prophetarum testimonia, quæ passim in Testamento novo de Christo ab Evangelistis et Apostolis explicantur. Tot enim sunt, ut brevi enumerari non possint. Vide Matth. I, II, IV, XII, XXI, XXVII, Marc. XII, XV, Luc. XI, Joan. II, XII, XIX, Actor. II, IV, XIII, Ephes. IV, Hebr. I, X, etc.

Quarta hæresis Psalmos Davidis ut humana, vel profana potius cantica, sine ullo divino afflatu conscripta repudiat. Auctores hujus erroris Philastrius in catalogo hæret. cap. 127, Nicolaitas et Gnosticos facit. Paulum Samosatenum scriptum reliquit Eusebius lib. VII. hist. c. 25, Psalmos illos, qui in Christum canebantur, tanquam recens excogitatos de Ecclesia sustulisse.

Sed fortasse Paulus iste non tam Psalmos Davidis, quam Hymnos aliquos Ecclesiasticos ab Ecclesia sua removit. Neque enim credibile est, Davidis Psalmos post tot secula Samosateno recens excogitatos videri potuisse. Sane deliramentum hoc refellunt apertissimis verbis, cum ipse David, tum etiam Christus et Apostoli : *Hæc sunt novissima verba*, inquit auctor libri Regum, *quæ dixit David filius Isai : dixit vir cui constitutum est de Christo Dei Jacob, egregius Psaltes Israel : Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam* (3) ; et Dominus: *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum dicens : Dixit Dominus Domino meo sede a dextris meis ?* (4) quæ verba in CIX Psal. scripta leguntur. Et Apostoli omnes una voce, *Tu Domine*, inquiunt, *qui Spiritu sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti : Quare fremuerunt gentes*, Ps. II. (5) Denique Apost. Paulus in epist. ad Hebræos : *Sicut dixit*, inquit, *Spiritus sanctus : hodie si vocem ejus audieritis* ; quæ sunt verba Ps. XCIV. (6)

Quinta hæresis Hebræorum est, qui in Talmud. ord. IV, tract. 3., nec librum Job in divinis voluminibus habent, nec ipsum Job unquam vixisse inter homines putant. Posteriores Rabbini, ut R. Salomon. R. Levi ben Gerson, et alii nonnulli, librum quidem recipere videntur, quippe quem commentariis illustrare conati sunt; sed ipsum Job non semel, nec leviter reprehendunt. Siquidem R. Salomon audacter affirmat, Sanctum Job impatientem calamitatis quæ illi acciderat, non verbis, sed corde peccasse ; R. autem Levi ulterius progressus scribit : hunc beatum virum abnegatæ providentiæ divinæ, resurrectionisque mortuorum justissimas pœnas dedisse.

Martinus quoque Lutherus in convivialibus sermonibus, tit. de Patriarchis et Prophetis, affirmat, se non credere omnia ita esse gesta, ut in lib. Job narrantur. Et rursus tit. de lib. veteris et novi Testamenti ait : librum Job esse veluti fabulæ argumentum ad proponendum patientiæ exemplum.

At profecto, nec historiam Job esse confictam, et ipsum Job vere Sanctum atque perfectum virum fuisse, locupletissimus testis adversus Hebræos Ezechiel esse potest : *Si fuerint*, inquit Deus per Ezechielem, *tres viri isti in medio ejus*, *Noe*, *Daniel*, *et Job*, *ipsi in justitia sua liberabunt animas suas* (7) : ut interim omittamus, quæ de S. Job, Tobias c. III. et Jacobus cap. V. scribunt; necnon quæ ex hoc libro c. V. Apostolus, ut ex reliqua divina Scriptura, in medium adducit I. Corint. III ; horum enim testimonia Thalmudistæ non recipiunt.

Sexta hæresis eorum est hæreticorum, qui teste Philastrio in Catal. hæreseon, cap. 132. et Jacobo Christopolitano, præfatione commentariorum in Cantica, librum Salomonis repudiant, qui inscribitur Ecclesiastes, quod eum librum Salomon in extrema senectute composuisse videatur, cum depravatus amore mulierum, summum bonum in corporis voluptatibus constituebat, atque ad Epicuri, sive Aristippi philosophiam aditum parabat.

Martinus Lutherus in convivialibus sermonibus, tit. de lib. veteris et novi Testamenti, dicit, auctorem libri, qui Ecclesiastes inscribitur, sibi videri ocreis et calcaribus destitutum, equitare tantum in soccis, quemadmodum ipse soleret, cum adhuc esset in cœnobio.

Sed tantum abest, ut Salomonis Ecclesiastes de voluptate concionetur, ut omnes po-

(1) Luc. IV, 21. — (2) Act. X. 46. — (3) II. Reg. XIII. 1. — (4) Math. XXII. 46. — (5) Act. IV. 26. — (6) Hebr. III. 7. 8. — (7) Cap. XIV. 14.

tius ad humanarum rerum despicientiam Deique metum, quasi magister morum severus et vehemens, oratione gravissima adhortetur. Quale est illud exordium? *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes : Vanitas vanitatum et omnia vanitas* (1). Qualis illa peroratio? *Finem loquendi pariter omnes audiamus ; Deum time, et mandata ejus observa, hoc est enim omnis homo* (2). Nec vero media dissentiunt : *Risum*, inquit, *reputavi errorem, et gaudio dixi, cur frustra deciperis?* (3). Et : *Dixi in corde meo, justum et impium judicabit Deus* (4). Et : *Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei et appropinqua ut audias : multo enim melior est obedientia, quam stultorum victimæ* (5). Et: *Ne temere quid loquaris, nec cor tuum sit velox ad proferendum sermonem*. Et: *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii* (6). Et : *Quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala* (7). Et : *Melior est sapientia, quam arma bellica, et qui in uno peccaverit, multa bona perdet* (8). Et : *Væ tibi terra, cujus Rex puer est, et cujus Principes mane comedunt. Beata terra, cujus Rex nobilis est, et cujus Principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, et non ad luxuriam* (9). Denique : *Scito, quod pro his omnibus adducet te Deus in judicium. Aufer iram a corde tuo, et amove malitiam a carne tua : adolescentia enim et voluptas vana sunt* (10). Num ista sapiunt Aristippum? Anne unquam ex Epicuri officina tam severa præcepta prodierunt?

Quod si Ecclesiastes interdum edendi et bibendi delectationem non esse aspernandam præcipit, non eo facit, quod omnia voluptate metiatur, sed ut avaros et sordidos quosdam perstringat, qui malunt necessariis ac licitis vitæ humanæ commodis et delectationibus seipsos fraudare, quam de cumulo pecuniarum vel minimum detrahere.

Nec pauca etiam sunt, quæ in hoc libro non ex sententia Salomonis, sed ex vulgi, atque insipientium, et voluptariorum hominum opinione dicuntur : quod eleganter et copiose demonstrat S. Gregorius, lib. IV Dialog. cap. 4.

Sed nec illud vere ab hæreticis affirmatur, librum hunc eo tempore esse conscriptum, quo Salomon amore mulierum corruptus erat; id quod quatuor rationibus demonstrari potest. Primum enim in III. lib. Reg. cap. IV et XI. et in eo libro qui Ecclesiasticus inscribitur, cap. XLVII, cum ordine recenseantur acta Salomonis prius de libris ejus, quam de amoribus narratur.

Deinde in hoc ipso libro, de quo agimus, constanter affirmat Ecclesiastes, sapientiam suam, quam videlicet divino munere quondam acceperat, ad eam usque ætatem secum permansisse : *Sapientia quoque*, inquit, *perseveravit mecum* (11) : non est autem verisimile, cœlestis sapientiæ lumen cum ea cordis depravatione simul habitare potuisse, de qua loquitur Scriptura, cum ait III Reg. XI. *Et averterunt mulieres cor ejus; cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur Deos alienos* (12).

Deinde in secundo capite hujus libri enumerat Salomon omnes delicias suas, palatia, piscinas, pomaria, servos, ancillas, cantica, modulationes, aurea vasa atque argentea, et alia id genus permulta; tot vero concubinarum atque uxorum, præ quibus omnes alias delicias facile contemnebat, quæque solæ cor ejus emollire atque corrumpere potuerunt, nec meminit quidem. Amare igitur nondum cœperat, quo tempore librum hunc conficiebat.

Postremo, quis credat ab animo illo tam molli, atque effeminato, qualis erat Salomonis, cum is septingentarum conjugum, et trecentarum pellicum amoribus inserviret, tam graves sententias, quales paulo ante recitavimus, proficisci potuisse?

Non ignoro, sententiam veterum Judæorum esse, teste S. Hieronymo in c. I Ecclesiastæ, librum hunc esse compositum a Salomone post peractam peccatorum pœnitentiam, quam etiam sententiam idem Hieronymus approbare videtur in Commentario Ezechielis, cap. XLIII, sed probabiliorem semper existimavi S. Augustini sententiam, qui in Psal. CXXVI et alibi sæpe, Salomonem reprobatum a Deo fuisse scribit, quod Scriptura divina senectutem ejus gravissime reprehendat, nec de pœnitentia aliquid usquam addat. Si quis tamen priorem sententiam sequi malit, nihil impedio, cum utraque sententia ad id, quod modo agimus, deserviat. Atque hactenus de Ecclesiaste.

Septima hæresis non dissimilis est supe-

(1) Eccl. I. 2. — (2) Eccl. XII. 13. — (3) Eccl. II. 2. — (4) Eccl. III. 17. — (5) Eccl. IV. 17. — (6) Eccl. VII. 3. — (7) Eccl. VIII. 11. — (8) Eccl. IX. 18. — (9) Eccl. X. 16. — (10) Eccl. XI, 9. — (11) Eccl. II. 9. — (12) II. Reg. IX. 3. et 4.

riori, ut enim Philastrius c. 133. et Jacobus Christopolitanus loco notato scriptum reliquerunt; non defuerunt ex antiquis hæreticis, qui existimarunt, Canticum Canticorum, non spiritu Dei veri, sed Cupidinis afflatu scriptum esse, nihilque aliud eo Cantico comprehendi, quam sermones amatorios Salomonis Regis, et uxoris ejus filiæ Pharaonis. Quocirca profanum esse Canticum, eaque de causa nullum in toto libro Dei nomen inveniri, quod idem Castalioni tribuit Beza, præfatione in Josue.

At si sponsa illa quæ in his carminibus tantopere celebratur, filia Pharaonis, id est, potentissimi Regis esset, quam multa ineptissime a sapientissimo homine dicerentur! An illud Cant. I. in filiam Regis convenire potest : *Filii matris meæ pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis : Vineam meam non custodivi* (1)? Num etiam illud ibidem : *Abi post vestigia gregum tuorum, et pasce hædos tuos* (2)? Quid illud : *Invenerunt me custodes, qui circumeunt civitatem, percusserunt me, et vulneraverunt me* (3)? Quid item illud : *Quis mihi det, te fratrem meum sugentem ubera matris meæ, ut inveniam te foris, et deosculer te* (4)? Quis credat filiam Regis Ægypti vel mulierem rusticanam, vel sororem Salomonis esse, vel a custodibus murorum vulnerari potuisse?

At eadem, quæ alicubi ut rusticana describitur, alibi filia principis appellatur : *Quam pulchri*, inquit, *sunt gressus tui in calceamentis filia Principis* (4). Et rursum, quæ cap. V vulnerata dicitur a murorum custodibus, eadem cap. VI, terribilis introducitur, ut castrorum acies ordinata. Nimirum hæc est prudentia Spiritus sancti, ut explicaret Deus benevolentiam suam in genus humanum, et quam ardenti charitate per mysterium Incarnationis Ecclesiam, quasi sponsam aliquam, sibi Christus copulaverit, multo ante cani voluit carmen nuptiale.

Ut autem nulla daretur occasio suspicandi, vel filiam Pharaonis, vel aliam certam feminam isto carmine laudari, ea de sponsa sua scribi voluit, quæ nulli uni mulieri aptari possent.

Qua etiam ratione factum esse credimus, ut cum sponsæ forma commendatur, et quasi coloribus suis depingitur, ea dicantur, quæ aptissime quidem in Ecclesiam conveniunt, feminam vero aliquam dedecorare potius quam ornare possint. Quæ namque esset species ejus mulieris, cujus caput esset vastum ut Carmelus, nasus ut turris, oculi ut piscinæ, dentes ut greges ovium detonsarum, ipsa vero tota nigra ut tabernacula Cedar.

Neque vero illud alienum est, quod ex decem nominibus Dei, quæ passim occurrunt in divinis libris Testamenti veteris, quæque breviter explicantur in epist. S. Hieronymi ad Marcellam, quæ est n. 136, nullum in hoc spirituali epithalamio locum habet. Siquidem in reliquis libris Testamenti veteris, Deus, quod ageret cum synagoga, id est, cum ancilla, identidem se Deum, Dominum, fortem, omnipotentem nominabat; in Canticis vero amoris, ubi Dei Filius cum Ecclesia, id est, sponsus cum sponsa colloquitur, merito ea nomina prætermittit, quæ ad incutiendum terrorem accommodata erant: et solum se sponsum, patrem, amicum, amantem, atque amatum appellat; quæ nomina ad amorem fovendum, vel excitandum pertinent.

Octava hæresis Porphyrii est, de quo ita scribit S. Hieronymus, præfatione Commentariorum in Danielem : « Contra Prophetam Danielem duodecimum librum scribit Porphyrius, nolens eum ab ipso, cujus inscriptus est nomine, esse compositum, sed a quodam, qui temporibus Antiochi, qui appellatus est Epiphanes, fuerit in Judæa : et non tam Danielem ventura dixisse, quam illum narrasse præterita. Denique quidquid usque ad Antiochum dixerit, veram historiam continere : si quid autem ultra opinatus sit, quia futura nescierit, esse mentitum. »

Ac, ut omittamus de libro Danielis divinum Christi testimonium ex cap. XXIV S. Matthæi, quod a Porphyrio non recipitur, scribit Joseph. lib. XI. Antiq. cap. 8., Alexandro Magno venienti Hierosolymam, oblatum a sacerdotibus fuisse volumen Danielis, atque eum locum c. VIII demonstratum, ubi arietem ab hirco, id est, Regem Persarum a Rege Græcorum devictum ac profligatum iri, Daniel idem et prædicabat, et explanabat. Cum autem Alexander Antiochum annis amplius centum et quinquaginta præcesserit, qua ratione fieri potest ut is liber Antiochi tempore scriptus fuerit, qui tanto ante Alexandro demonstratus fuit? Quæ vero post Antiochi ætatem in Daniele sequuntur vati-

(1) Cantic. I. 5. et 7. — (2) Cantic. V. 7. — (3) Cantic. VIII. 1. — (4) Cantic. VII. 1.

cinia, ea non mendacia, ut vult Porphyrius, sed oracula esse verissima is demum intelliget, qui eos libros diligenter evolvet, quos S. Hieronymus præfatione Commentarii in Danielem legendos monet.

CAPUT VI.

De hæreticis, qui libros Testamenti novi supra numeratos oppugnarunt.

Nona hæresis Evangeliorum libros in universum fere repudiat. Auctores hujus erroris bifariam dividuntur. Nonnulli enim in ea hæresi sunt, ut neque ab Apostolis, neque ab aliis discipulis Domini scripta esse Evangelia arbitrentur, sed a quibusdam impostoribus, qui multa falsa veris admiscuerint, et tamen hæc sua commenta pro scriptis Apostolicis venditaverint. Ita sensisse atque scripsisse Faustum Manichæum, auctor est S. Augustinus lib. XXXII, Contra Faustum, cap. 2. et lib. XXXIII, cap. 3. Nonnulli vero Evangelia quidem, ab Apostolis scripta esse non negant, sed ea tamen plurimis in locis, vel ipsa secum, vel cum veritate pugnare contendunt : propterea quod Apostoli partim, ut homines interdum erraverint, partim studiose magistri sui gloriam confictis narrationibus ornare non dubitaverint.

Atque hæc sententia permultos habuit patronos. Primum Ethnicos, teste Augustino II. Retract. c. 16. deinde Julianum apostatam, teste Cyrillo lib. X. in Julianum; tum Mahumetem Pseudoprophetam, teste Joanne Damasceno, libro De centum hæresibus; denique etiam nostris temporibus Othonem Brunfelsium, teste Joanne Cochlæo libro De Scripturæ et Ecclesiæ auctoritate, cap. 3 et 4.

Ac priorem quidem hæresim, qui est Manichæorum, S. Augustinus, lib. XXXII Contra Faustum, c. 16 et 21. et lib. XXXIII c. 7, duplici ratione confutat : Primum, quod Manichæi, cum ex Evangeliis errores suos confirmare nitantur, et tamen eadem Evangelia ab impostoribus quibusdam scripta esse contendant; ita sane agere videantur, ac si quis testem suum prius dicat falsitate esse corruptum, et tunc demum eum producat ad testimonium.

Deinde, quoniam si ex tam clara tot sæculorum sibi invicem succedentium contestatione continua, non satis probatur, Apostolorum esse eas litteras, quas Apostolorum dicit, et tenet Ecclesia ab ipsis Apostolis propagata, et per omnes gentes longe lateque diffusa ; omnium litterarum atque librorum fides pereat necesse sit. Siquidem Hippocratis libros, Platonis, Aristotelis, Ciceronis, Varronis, aliorumque hujusmodi auctorum, unde constat esse ipsorum? Unde, si quis hoc neget; nec saltem refellitur, sed ridetur; nisi quia sic eos ab ipso eorum tempore usque ad hoc tempus successionis series commendavit, ut plane sit hac de re dubitare dementis?

Alteram deinde hæresim hisce argumentis idem Augustinus lib. I De consen. Evangel. cap. 7 et 8, non minus breviter, quam acute refellit : Primum, si de Pythagora atque Socrate, qui nihil ipsi suum scripserunt, discipulis eorum scribentibus credimus; quæ causa est, cur Apostolis de magistro suo scribentibus non sit fides habenda? An illi fortassis, quoniam sapientes erant, discipulos facere veraces potuerunt; non potuit veraces facere discipulos Christus, qui, ipsis etiam consentientibus, sapientia omnibus præstitit?

Deinde cum illi ipsi, qui falsa scripsisse Apostolos clamant, Christum sapientissimum hominem fuisse censeant, neque id aliunde, quam ex Apostolorum litteris discere potuerint; an non satis perspicue convincuntur, Apostolorum libris modo credere, modo non credere, non rationis judicio, sed arbitrio voluntatis? Præterea si magistri gloriam discipuli nimis cupide scriptis suis amplificare studuissent, debebant certe crucis ignominiam aut silentio tegere, aut attingere quam brevissime : in reditu vero ab inferis, atque ascensione in cœlum explicandâ orationem longissimam ponere. Quo igitur consilio Evangelistæ omnes resurrectionem atque ascensionem vix commemorant; in exponendis vinculis, flagellis, cruce, contumeliis, dedecore, cruciatibus, quam diutissime immorantur? Nimirum non magistri laudes falsa narratione prosequi, sed Christi sermones, resque ab eo gestas simpliciter ac vere litteris commendare propositum habuerunt.

Decima hæresis tres Evangelistas recipit, Matthæum, Marcum, Lucam, Joannem ut

illis contrarium repudiat Hanc hæresim sine nomine auctoris Philastrius refert c. 60. sed Alogianorum, sive Alogorum dici posse, censet Epiphanius hæres. 51, quem sequitur S. Augustinus hæres. 30.

Undecima hæresis solum Matthæum ex Evangelistis probat : auctorem hujus hæresis Ebionem fuisse, scribit Irenæus lib. I, cap. 26. Vide etiam de hac re Epiphanium hæres. 30, et Eusebium lib. III hist. Eccles. cap. 21.

Duodecima hæresis, quæ est Cerinthi, eodem teste Irenæo, l. III c. 11, solius Marci Evangelio utitur.

Decimatertia hæresis Marcionis est, ut Irenæus ibidem, et Tertullianus libro de præscrip. adversus hæreticos scriptum reliquerunt, solum Lucam in pretio habet; quanquam nec integrum, sed mutilum et corruptum, ut ex Tertulliano lib. IV contra Marcionem, et Epiphanio hæres. 24 planum est.

Decimaquarta hæresis Evangelistam nullum agnoscit, præter unum Joannem ; cujus hæresis auctorem Valentinum ibidem Irenæus facit. Atque hanc hæresim vigere ac florere vehementer optasse videtur Martinus Lutherus, tametsi, quoniam rem esse hoc tempore nimis difficilem intellexit, non nimium operæ ac laboris in eo ponendum esse putavit. Certe præfatione in novum Testamentum, ut etiam Joannes Cochlæus animadvertit in libro de Scripturæ et Ecclesiæ auctoritate, cap. 3. et in Septicipite cap. 5. abolendam esse dicit illam falsam opinionem, quod sint tantum quatuor Evangelia. Item Joannis Evangelium esse unicum, pulchrum, verum, ac principale Evangelium, aliisque tribus longe ac late præferendum, adeo ut etiam Pauli ac Petri Epistolæ longe præcedant tria illa Evangelia Matthæi, Marci, ac Lucæ.

Has quinque postremas hæreses veteres Patres ut refutarent, multis rationibus demonstrare conati sunt, non modo quatuor tantum esse libros Evangeliorum, verum etiam nec plures, nec pauciores confici debuisse. Vide Irenæum lib. III, c. 11 ; Tertull. lib. IV. in Marcionem ; Ambrosium præfatione Commentariorum in Lucam, et lib. X, cap. 101 ; Eucherium lib. I in Gen. c. 14 ; Hieronymum præfat. Commentariorum in Matth. August. lib. I, de consensu Evangel. c. 6 ; Greg. hom. IV in Ezech. Et sane, ut rationes alias interim omittamus, quid significare credenda sunt quatuor illa animantia, quæ Ezechieli et Joanni divinitus ostensa sunt, Homo, Leo, Vitulus, Aquila ; nisi quatuor Evangelistas, Matthæum, Marcum, Lucam et Joannem? Id enim non solum litteris et vocibus populi ubique testantur, sed ipsi etiam parietes signis et imaginibus clamant.

Quintadecima hæresis librum Actorum Apostolorum e numero divinorum voluminum detrahit. Auctores hujus hæresis multos habemus, Cerinthum apud Philastrium cap. 36 ; Cerdonem apud Tertull. de præscript. ; Tatianum apud Eusebium lib. IV hist. cap. 29.; Manichæum apud Augustinum lib. de utilitate credendi cap. 3.

Sextadecima hæresis Ebionitarum est, qui scripta omnia Pauli Apostoli rejiciunt, et ipsum Paulum Græcum atque apostatam vocant : testes sunt Irenæus lib. I, cap. 26., et Epiphanius hæres. 30. Eumdem errorem Helcheseitis postmodum placuisse, scribit Eusebius in VI libro hist. Eccles. cap. 27.

Decimaseptima hæresis, quæ est Marcionis, testibus Epiphanio, hæres. 42., ac Hieronymo præfat. Comment. Ep. ad Titum, Epistolas ad Timotheum et Titum integras respuit : e cæteris, quod sibi videtur, spongia sua delet. Refellit has tres hæreses accurate Petrus Cluniacensis Abbas in epistola priore adversus Henricianos et Petrobusianos : nec est operæ pretium in re tam perspicua tempus terere.

Postrema, eorum hæresis est, qui in ipsis B. Pauli epistolis, aliisque sacris ac divinis libris, non omnia scripta esse volunt dictitante Spiritu sancto, sed aliqua interdum sola prudentia et ratione humana duce. Quocirca totam Epistolam ad Philemonem, ut more humano scriptam contempserunt. Laborabant olim hoc errore, tum Anomœi apud Epiphanium hæres. 76, tum etiam alii quidam apud Hieronymum in cap. VI Micheæ, et præfat. Comment. epist. ad Philemonem, et apud Augustinum lib. II contra adversarium legis et Prophetarum cap. 2.

Nostro sæculo Erasmus eamdem hæresim renovavit : siquidem in annotationibus suis ad II et XXVII cap. Matth. non obscure scripsit, non esse metuendum, ne totius Scripturæ corruat auctoritas, si levis aliquis error in ea deprehendatur, præsertim cum Evangelistas interdum memoria lapsos Augustinus concedat, lib. III de consensu Evangel. cap. 7 ; et negari nullo modo posse videatur.

Refellunt hanc hæresim Epiphanius, Hieronymus, et Augustinus locis paulo ante notatis. Quia vero S. Augustini testimonio Erasmus abutitur, operæ pretium erit, ut hujus unius doctoris verba in medium adferamus. Sic igitur loquitur S. Augustinus, II de *consensu Evangelistarum* : «Omnem autem falsitatem abesse ab Evangelistis decet, non solum eam, quæ mentiendo promitur, sed etiam eam, quæ obliviscendo (1). » Non igitur, ut vult Erasmus, errorem ex memoriæ lapsu Evangelistæ tribuit Augustinus.

Rursum in epist. 8 ad S. Hieronymum, inquit : « Admisso enim semel in tantum auctoritatis fastigium officioso aliquo mendacio, nulla illorum librorum particula remanebit, non ut cuique videbitur, vel ad mores difficilis, vel ad fidem incredibilis, eadem perniciosissima regula ad mentientis auctoris consilium officiumque referatur. » Quæ ratio Augustini firmissima est, si enim erratum aliquod in Scripturis, sive imperitia, sive oblivione, sive alia quacumque humana imbecillitate ab auctore committi potuit, quicumque locus proferatur, de eo quæstio esse poterit, an in eo scribendo auctor non dormitaverit.

Quid igitur, inquies, sibi voluit Augustinus, cum in tertio libro, de *consensu Evangelistarum*, quod apud Matthæum legatur Hieremias pro Zacharia, nominis errorem tribuit lapsui memoriæ? Respondeo, non legisse me apud Augustinum errorem, vel lapsum, ut Erasmus dicit, sed a Spiritu sancto mirabiliter gubernatam mentem Evangelistæ, sine errore et sine lapsu. Id unum Augustinus dicit, scribenti Evangelistæ, divina providentia unius Prophetæ nomen pro alio occurrisse : in quo si lapsus, aut error fuit, certe Spiritus sancti fuit. Spiritum sanctum vero labi, aut errare posse, nemo sanæ mentis unquam dixit. Sed verba ipsa S. Augustini audiamus.

« Quid, inquit, intelligendum est, nisi hoc actum esse secretiore consilio providentiæ Dei, qua mentes Evangelistarum sunt gubernatæ? Potuit enim fieri, ut animo Matthæi Evangelium conscribentis pro Zacharia Hieremias occurreret, ut fieri solet, quod tamen sine ulla dubitatione emendaret, saltem ab aliis admonitus, qui ipso adhuc in carne vivente hoc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi suæ, quæ sancto Spiritu regebatur, non frustra occurrisse aliud pro alio nomen Prophetæ, nisi quia ita Dominus hoc scribi constituit. Cur autem ita constituerit Dominus, prima illa causa utilissima debet facillime cogitari, etiam sic esse insinuatum, ita omnes sanctos Prophetas uno spiritu locutos mirabili inter se consensione constare, ut hoc multo amplius sit, quam si omnia Prophetarum uno unius hominis ore dicerentur, et ideo indubitanter accipi debere quæcumque per eos Spiritus sanctus dixit, et singula esse omnium, et omnia singulorum. Cum igitur et quæ dicta sunt per Hieremiam tam sint Zachariæ quam Hieremiæ; et quæ dicta sunt per Zachariam tam sint Hieremiæ quam Zachariæ; quid opus erat ut emendaret Matthæus, cum aliud pro alio sibi nomen occurrens a se scriptum relegisset, ac non potius sequens auctoritatem Spiritus sancti, a quo mentem suam regi plus nobis ille utique sentiebat, ita hoc scriptum relinqueret, sicut cum admonendo constituerat ei Dominus, ad informandos nos tantam verborum suorum inter Prophetas esse concordiam, ut non absurde, imo congruentissime etiam Hieremiæ deputaremus, quod per Zachariam dictum reperimus (2)? »

Argumenta quæ Melchior Canus lib. II. *De locis Theolog.* cap. 16, 17, 18, pro hac hæresi adducit, et diluit, prætermittenda mihi esse putavi, tum quod ea apud nullum hæreticorum legerim, tum etiam quod ab ipso Cano facile peti possint.

CAPUT VII.

De libro Esther.

Hactenus de primo ordine sacrorum librorum disputatum est : nunc de libris singulis secundi ordinis, de quibus major difficultas est, seorsim disseremus. Ac primus se offert liber Esther, quem librum tres gravissimi scriptores extra Canonem posuerunt, Melito Asianus apud Eusebium lib. IV hist. cap. 26., Athanasius in Synopsi, et Gregorius Nazianzenus in eo carmine quod scripsit de

(1) Lib. II. Cap. 12. — (2) De consens. Ev. Lib. III. Cap. 7.

genuinis Scripturis. Non defuerunt etiam qui librum quidem Esther inter sacros libros numerandum censuerint; septem vero postrema capita, quod in Hebraicis textibus non habeantur, ejus libri vera membra esse negaverint, et tamquam adulterina, atque aliena a reliquo corpore resecanda putaverint. In qua sententia fuisse B. Hieronymum, ex ejus præfatione colligitur. Secuti S. Hieronymum sunt, non modo ante Concilium Tridentinum Nicolaus Lyranus, Dionysius Carthusianus, Hugo et Thomas de Vio Cardinales in Commentariis hujus libri; verum etiam post Concilium Sixtus Senensis in lib. I et VIII Bibliothecæ sanctæ.

At librum hunc sacrum et divinum esse, satis certe probant omnia illa Pontificum et Conciliorum decreta; necnon tam multa Patrum Hebræorum, Græcorum et Latinorum testimonia, quæ supra in quarto hujus libri capite annotavimus. Nam si Melitonem, Athanasium, et Gregorium detrahas, reliqui omnes de libri hujus divina auctoritate consentiunt. Quod vero attinet ad ea capita, quæ in Hebraicis codicibus non habentur, ea quoque ad sacrum Canonem pertinere his rationibus confirmamus.

Primum enim negari non potest, quin vetera Concilia, Laodicænum cap. 59, et Carthaginiense III can. 47., veteresque Patres Græci, Origenes in primum Psalmum, Eusebius lib. III Hist. cap. 25, Cyrillus Catech. IV, et Damascenus lib. IV cap. 18, necnon Patres Latini, Hilarius in primum Psalmum, Innocentius epist. 3, Ruffinus in Symbolo, et Augustinus lib. II Doctr. Christ. cap. 8, cum inter sacros libros volumen Esther numerant, de eo volumine esse locutos, quo tum ipsi, tum Ecclesia universa eo tempore utebatur. Utebatur autem eo tempore universa Ecclesia libris sacris juxta eam editionem, quam S. Hieronymus præfatione in librum Esther, et sæpe alibi, vulgatam appellare solet, quæ, ut ipse ait, Græcorum lingua et litteris continetur; in qua editione septem illa capita libri Esther, de quibus nunc agimus, non defuisse, testes sunt in primis ipsi Græci textus, qui nomine septuaginta duorum Interpretum circumferuntur; testis quoque est S. Athanasius in Synopsi, ubi summam, et primas sententias singulorum librorum adscribit; testis denique est S. Hieronymus, qui in sua translatione aliquot locis admonet, septem ista capita in Hebræis textibus non haberi, sed ex vulgata editione a se esse deprompta. Quare si Concilia et Patres librum Esther, qualem ipsi legere consueverant in sacrum Canonem retulerunt; certe librum integrum, atque his septem adjunctis capitibus retulerunt.

Quid, quod Patres non modo librum ipsum inter sacros numerant, sed etiam ex postremis septem capitibus non raro testimonia petunt? Vide Chrysost. hom. 3 ad populum Antiochenum, et Augustinum epistol. 199 ad Ediciam. Quid, quod Origenes in Epistola ad Julium Africanum, hanc ipsam partem libri Esther, quæ in Hebræorum voluminibus non habetur, sacram et canonicam esse demonstrat? « In libro, inquit, Esther, neque Mardochæi, neque Esther preces, quæ legentes possunt ædificare, habentur apud Hebræos; sed neque epistolæ, neque quæ ab Aman scripta est de eversione gentis Judæorum, neque Mardochæi ex nomine Regis Artaxerxis gentem a morte liberans. » Apud septuaginta autem et Thedotionem ea sunt. Et infra: « Vide ergo, ne imprudentes, et inscientes abrogemus exemplaria, quæ habentur passim in Ecclesiis, et legem statuamus fraternitati, ut deponant quidem sacros, qui apud eos feruntur, libros : assententur autem Hebræis, et persuadeant ut nos puris impertiant, et qui nihil habeant figmenti. An non providentia in sanctis Scripturis dedit omnibus Christi Ecclesiis ædificationem? non curam gessit eorum, qui empti sunt pretio, pro quibus Christus est mortuus »?

Accedit postremo decretum Trident. Conc. sess. IV, quo libri omnes in ipso decreto paulo ante numerati, cum omnibus suis partibus approbantur, prout in Ecclesia legi consueverunt, et in Latina vulgata editione habentur : cujus Concilii auctoritas, quamvis apud hæreticos nulla sit, apud Sixtum tamen cæterosque Catholicos maxima atque antiquissima est.

Sed Concilium, inquit Sixtus lib. I, de veris librorum partibus loquitur, non de additamentis, qualia sunt postrema capita libri Esther. Atqui si ista Sixti responsio vera esset, multæ aliæ partes sacrorum librorum, Danielis, Marci, Lucæ, Joannis apud Catholicos in discrimen vocarentur. Quid enim haberet Sixtus quod diceret, si ei ad eas partes divinorum voluminum conservandas, Concilii decretum quasi murum quemdam objicienti, responderetur ab adversariis : Concilium de veris partibus esse locutum, ea vero additamenta esse, non partes?

Deinde quis ambigere poterat, certis libris a Concilio approbatis, omnes etiam veras partes eorum librorum esse approbatas? Quorsum igitur addit Concilium illa verba, cum omnibus suis partibus, nisi ut omnes intelligant, eas etiam partes, de quibus aliquando controversia fuerat, ad sacrorum librorum Canonem pertinere?

Denique Tridentinum Concilium sententiam suam sequentibus verbis ita luculenter explicuit, ut nullus omnino tergiversationi locus sit relictus. Cum enim dixisset : « Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus », adjunxit continuo : « prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt (1). » Quis autem nescit, feria quarta post Dominicam secundam Quadragesimæ, publice in Ecclesia inter ipsa sacrorum solemnia lectionem decantari ex XIII cap. Esther? Et rursum ex eodem capite lectionem pronuntiari in ea Missa, quæ legi solet adversus Paganos? Ac demum orationem Esther recitari ex cap. XIV ejusdem libri, in Dominica 22 post Pentecosten, Evangelio ac Symbolo decantato? Sed operæ pretium erit jam adversariorum argumenta diluere.

Aiunt primo, cum liber Esther Hebraico sermone scriptus sit, septem ista capita quæ apud Hebræos non habentur, sine dubio censeri debere supposititia. Respondemus cum Origine loco notato, probabile esse aliquando ista etiam capita in textu Hebraico fuisse, deinde casu aliquo excidisse. Certe Josephus lib. XI. Antiq. cap. 6. dum historiam Esther narrat, duas epistolas Assueri et orationem Mardochæi non prætermittit : cum tamen nihil horum nunc in Hebræorum codicibus habeatur : neque credibile est a Josepho hæc esse conficta, cum ipse idem de se ista loquatur : « In ipso, inquit, historiæ meæ principio propter eos qui quæstionem faciunt, aut in aliquo culpare nituntur, astruxi dicens, translaturum me libros Hebraicos in eloquium Græcum : et hos volentibus aperire, neque adjicere me aliquid seorsum, neque subtrahere me promittens (2). »

Potest etiam responderi, primum libri hujus auctorem qui Hebraice historiam Esther scribendam suscepit, summam tantum historiæ conscripsisse : deinde alio tempore scriptam fuisse historiam eamdem ab aliquo alio copiosius, et translatam in linguam Græcam a Lysimacho, regnante in Ægypto Ptolemæo Epiphane et Cleopatra, ut indicatur in hoc ipso libro cap. XI. Porro prioris auctoris librum ipsum Hebraicum, posterioris autem non ipsum librum, sed solum translationem ad nos pervenisse.

Secundo objiciunt; non cohærere postrema ista capita cum superioribus : nam cap. II. narrantur insidiæ duorum Eunuchorum, et detectio earumdem industria Mardochæi. Deinde rursum eædem narrantur cap. XI et XII, sed priori loco dicuntur insidiæ factæ fuisse anno septimo Assueri ; et cap. VI additur, nihil omnino mercedis accepisse Mardochæum, qui eas patefecerat: in loco autem posteriore, dicuntur factæ anno secundo Assueri, et additur, datis pro delatione muneribus.

Respondeo septem illa capita libri Esther, quæ sunt postrema in editione Latina vulgata, non esse revera postrema, sed quædam eorum pertinere ad initium libri, ut cap. XI, et XII, quædam ad medium, ut cap. XIII, XIV, XV, XVI; quædam ad finem, ut cap. X; quod perspicuum est, tum ex Græcis codicibus ubi omnia suo ordine collocata sunt; tum ex annotatione S. Hieronymi inserta cap. X, XI, et sequentibus hujus libri in Bibliis Latinis. Patitur autem Ecclesia ea capita simul ad finem libri permanere, ubi ea S. Hieronymus collocavit, ut intelligamus, quid hujus libri sit, et quid etiam non sit in codicibus Hebræorum.

Narratio igitur insidiarum quæ habetur cap. XII, in Latinis Bibliis, ad initium libri pertinet, atque ibi narrantur insidiæ per anticipationem, quæ rursum narrantur postea suo loco c. II. Factæ sunt autem anno septimo ut habetur cap. II; non autem anno secundo ut videtur colligi ex c. XI; siquidem illa verba c. XI: *Anno secundo regnante Artaxerxe*, etc. non debent extendi usque ad narrationem insidiarum, sed solum ad ea quæ dicuntur idipso c. XI, id est ad somnium quod Mardochæus vidit, antequam Esther Assuero conjungeretur.

Quod vero objiciebatur de mercede delationis, non habet difficultatem. Nam etsi non habuerat Mardochæus mercedem pro delatione quando Rex jussit relegi sibi annales, ut dicitur cap. VI, tamen habuit postea amplissimam mercedem, quæ describitur in eodem VI capite, et ea significatur cap. XII, per illa verba : *Datis pro delatione muneribus.*

(1) Sess. IV. — (2) Lib. X. Cap. 12.

Dices fortasse : si ista narrantur per anticipationem, cur in Græcis textibus sequitur: *Et factum est post hæc in diebus Artaxerxis*, etc.? narratur enim convivium Regis Assueri factum anno tertio regni ejus, et indicat Scriptura id factum esse post detectionem insidiarum, quas supra diximus anno septimo factas esse. Respondemus, illud *post hæc* non referri ad ea, quæ narrata sunt per anticipationem, sed ad somnium Mardochæi quod suo leco narratum fuerat.

Objiciunt tertio : pugnare ista capita postrema cum aliis partibus hujus libri, totumque librum suspectum reddere. Siquidem in epistola Assueri quæ habetur c. XVI, dicitur Aman gente atque animo Macedo fuisse, Persarumque imperium ad Macedones transferre voluisse : ex quibus verbis colligitur, historiam Esther incidisse in ultima tempora Regum Persarum. Nec enim timere potuit Assuerus, ne Regnum Persarum ad Macedones transferretur, nisi esset jam illud regnum alicujus nominis. Fuit autem regnum Macedonum obscurissimum usque ad tempora Philippi patris Alexandri Magni, ut Justinus testatur ad finem lib. VI., nec initio regni Philippi, sed anno vicesimo primum cœperunt vires ejus regni suspectæ esse Persis, ut Diodorus refert lib. XVI. Incidit autem annus Philippi vicesimus in annum vicesimumtertium Regis Artaxerxis Ochi, ut ex Chronico Eusebii cognosci potest. Atqui nullo modo fieri potest, ut post annum vicesimumtertium Ochi contigerit historia Esther: quæro enim, quis fuit Rex ille Persarum qui habuit Esther uxorem? Ochusne? At hæc historia non post annum XXIII, sed anno XII regni Assueri completa est, ut habetur in libro Esther cap. III. Num Arses Ochi successor? At ille solis quatuor annis regnavit; qua ratione nec Darius Arsis successor et prostremus Persarum Rex maritus Esther esse potuit; quippe qui sex tantum annis regno potitus est.

Adde, quod si ad finem regni Persarum pertineret historia Esther, supervixisset Mardochæus fere ad trecentos annos. Fuit enim Mardochæus translatus cum Jechonia ex Jerusalem in Babylonem a Nabuchodonosor Rege Chaldæorum, Esther II et XI., et certe habuit tunc aliquot annos : deinde mansit in captivitate annis LXX. Supervixisset postea ab initio regni Cyri usque ad finem Ochi, qui sunt anni ducenti et viginti. Conjunge annos LXX cum annis CCXX., et adde adhuc aliquot alios quos egit ante captivitatem, et invenies fere CCC annos. Et augetur difficultas etiam propter Esther; nam cum ipsa fuerit neptis Mardochæi juxta Hieronymi versionem, aut patruelis juxta Hebraicos et Græcos codices, vel fuit æqualis Mardochæo, vel non multo junior; et quando etiam fuisset centum annis posterior, habuisset saltem vitæ annos ducentos cum ad nuptias Assueri pervenit. Quis autem credat annum ducentorum annorum esse illam formosissimam virginem, quam Rex Persarum præ omnibus mulieribus adamavit?

Respondemus : multas esse de tempore quo vixit Esther Scriptorum sententias ; et quamquam non sunt omnes æque probabiles, tamen nulla est tam improbabilis, ut si eam sequamur, propositam objectionem diluere non possimus.

Aliqui igitur historiam Esther ante solutionem captivitatis Babylonicæ constituunt, voluntque Assuerum Darii Medi patrem, cujus fit mentio Daniel IX, eum esse, qui duxit uxorem. Quæ opinio placuisse videtur Melchiori Cano lib. XI. de locis cap. VI., et Gerardo Mercatori in Chronologia; qui auctores ad illam objectionem de Aman, qui transferre voluit imperium Persarum ad Macedones responderent : non ideo hoc voluisse Aman, quod jam tum regnum Macedonum ita floreret, ut cum Persis de imperio orbis terræ contenderet; sed contra potius, quia cum ipse gente Macedo esset, voluit gentem suam per ea tempora obscuram illustrissimam reddere, translato ad se et suos nobilissimo imperio.

Est tamen improbabilis hæc sententia. Primo, quia maritus Esther passim dicitur Artaxerxes, quod nomen Medis non convenit, cum sit proprium Regum Persarum.

Secundo, quia maritus Esther regnabat ab India usque ad Æthiopiam, Esther I. Nunquam autem Medi tam amplum imperium possederunt. Loquimur autem de temporibus regni Medorum ante Cyri Monarchiam : tametsi enim eo tempore majus esset Medorum quam Persarum regnum, ut S. Hieronymus testatur in cap. V. Danielis ; non tamen erat regnum illud Medorum tam amplum, quam postea fuit Monarchia Persarum, sive regnum Assueri mariti Esther.

Tertio, quia maritus Esther se et Persam et Persarum Regem diserte vocat, Esther ult. At Assuerus, de quo agitur Dan. IX., de semine Medorum erat.

Quarto, quia maritus Esther regnum suum a Deo Hebræorum recognoscit, Esther ultimo. Nusquam autem legimus, Medos coluisse Deum Judæorum : de Cyro vero et posteris ejus id legimus. Nam Cyrus dicit : *Omnia regna mundi dedit mihi Deus cœli, et ipse jussit, ut ædificarem domum in Hierusalem* (1), et I. Esdr. (2) leguntur epistolæ Darii et Artaxerxis Regum Persarum, quibus Deum Judæorum hi Reges agnoscunt, et sacrificari pro se ac regno suo jubent.

Quinto, quia maritus Esther Susis regiam suam habebat, Esther I. At Susa non erat Medorum regia sed Persarum, ut scribunt Solinus cap. LVIII., Diodorus libr. XI. et Plutarchus in Artaxerxe. Neque his repugnant Justinus lib. I. et Q. Curtius lib. IV. qui Regiam Persarum scribunt fuisse Persepolim. Nam, ut refert Strabo lib. XV, et Persepolis et Susa Regiæ urbes Persarum erant : sed Persepolis ideo Regia dicebatur, quod apud eam gazæ et sepulcra Regum essent; Susa vero, quod in ea Reges ipsi morarentur. Susis autem sedem suam Cyrus constituit, quod cum ea civitas sita esset in finibus Assyriæ, Persidis, et Mediæ, commodissime poterat inde universum imperium defendi et regi. Non igitur Assuerus maritus Esther Medus aliquis fuit, sed Persa.

Aliorum opinio est, maritum Esther non alium esse posse quam Cambysem, qui etiam Assuerus dicitur, I. Esdr. 4. Quæ sententia Judæorum est in ea Chronologia, quæ סדר עולם, id est, ordo sæculi inscribitur; et eamdem sequitur Gilbertus Genebrardus in sua Chronologia.

Porro Judæi tres tantum numerant Reges Persarum, Cyrum, Assuerum, et Darium, qui a Magno Alexandro victus fuit : quocirca nulla eis quæstio remanet de ætate Mardochæi et Esther, vel de Aman et regno Macedoniæ. Tres autem tantum fuisse Reges Persarum, duobus testimoniis Scripturarum probant. Unum est Dan. XI., ubi Daniel posteaquam dixerat tres Reges futuros fuisse in Perside post Darium Medum, continuo subjungit de Alexandro : *Surget vero Rex fortis, et dominabitur*, etc. (3) Alterum est in II libro Esdr. c. XII., ubi enumerat Nehemias magnos sacerdotes a Josue filio Josedech usque ad Jaddum, quem constat temporibus Alexandri Magni sacerdotio functum. Ex quo sequi videtur, ut pauci admodum fuerint Reges Persarum, cum Nehemias, qui tempore Cyri primi Regis vir maturus erat, tempora Alexandri Magni attigerit, qui Persarum Monarchiam destruxit.

Sed hæc Judæorum opinio nullo modo nobis probari potest. Nam Assuerus maritus Esther supra duodecim annos regnavit, Esth. III. Cambyses autem non vixit in regno nisi annos septem et menses quinque, juxta Herodotum libro III., vel annos tantum sex, si Josepho Hebræo credimus, libro XI Antiquit. cap. II., quibus omnes alii Scriptores assentiuntur. Nec possunt Judæi dicere, multos præterea annos Cambysem regnasse cum patre suo Cyro, cum ipsum Cyrum tribus tantum annis regnasse iidem Judæi velint.

Deinde Cambyses toto tempore imperii sui Judæos odio prosecutus est, nec unquam permisit templum ædificari Hierosolymæ; ut aperte colligitur ex lib. I Esdræ. c. IV. Quis igitur credat, Cambysem illum Assuerum esse, qui post mortem Aman Judæorum amantissimus fuit? Quid quod Assuerus noster in libro Esther cap. ultimo indicat, se longo intervallo distare a temporibus Cyri, cum dicit, beneficio Dei cœli datum fuisse regnum majoribus suis, atque usque ad sua tempora conservatum! quæ certe in Cambysem non conveniunt, qui Cyro proximus fuit.

Neque fundamentum Hebræorum de tribus Persarum Regibus solidum est, cum non solum omnes omnino historici Græci et Latini contradicant, et ipse etiam Josephus natione ac religione Hebræus, sed etiam Daniel atque Esdras : Nam Danielis c. XI. post illa verba : *Ecce adhuc tres Reges stabunt in Perside*, sequitur : *Et quartus ditabitur opibus nimiis super omnes; et cum invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversus regnum Græcorum* (4). Quibus verbis aperte describitur, Xerxes, qui cum innumerabili exercitu venit in Græciam.

In libro autem I. Esdræ cap. IV. fit mentio Cyri, qui Templum exstrui jussit; Assueri seu Artaxerxis, qui idipsum prohibuit; et Darii, qui iterum imperavit ut Templum ædificaretur. Deinde cap. VI. post Darium ponitur alius Artaxerxes, qui etiam nominatur in lib. II Esdræ cap. II. Cur autem Daniel

(1) II. Paralip. XXVI. 23.; et I. Esdr. I. 2. — (2) I. Esdr. VI. et VII. — (3) Dan. XI. 3. — (4) Dan. XI. 2.

post Xerxem continuo transeat ad Alexandrum Magnum, ratio est, ut scribit in eum locum S. Hieronymus, quia Daniel non proposuerat historiam Regum texere, sed prædicere regnorum mutationes. Numeravit igitur Reges Persarum usque ad Xerxem, qui bellum gessit adversus Græcos, ut indicaret, inde postea natam esse occasionem, ut Græci armarentur in Persas, eosque tandem Alexandro duce imperio spoliarent.

Alterum illud argumentum de numero Pontificum, diluit Beda lib. III in Esdr. cap. 32. ubi docet: Nehemiam enumerasse genealogiam Josue Pontificis usque ad Jaddum, quia Jaddi infantiam attigit. Nam, ut habemus in II lib. Esdræ cap. ult., tempore Nehemiæ summus Pontifex erat Eliasib nepos Josue, et proavus Jaddi, qui tempore Alexandri jam senex pontificatum gerebat : inter finem autem Artaxerxis Longimani, cujus pincerna erat Nehemias, et initium Alexandri, sunt anni nonaginta quinque. Fieri igitur optime potuit, ut Jaddus qui tempore Alexandri senex erat, tempore Nehemiæ infans esset.

Alia sententia aliorum est, maritum Esther esse Darium Hystaspis, qui Cambysi successit. Quæ sententia Joannis Carionis est in Chronico, et Joannis Benedicti in annotationibus marginalibus ad librum Esther; et quanquam superioribus duabus probabilior est, mihi tamen ob illa ipsa argumenta, quæ ipsi pro se adferunt, rejicienda videtur.

Dicunt, existimare se Darium Hystaspis esse Assuerum nostrum, tum quia duos uxores habuit, Atossam, et Arystonam; tum etiam quia morabatur in urbe Susa : quæ duo referuntur de Assuero nostro in lib. Esther. At Herodotus lib. III. docet, tam Atossam quam Artistonam uxores Darii, filias Cyri fuisse; quod certe nostræ Esther non convenit : incoluisse autem Susam non est proprium Darii, sed commune Regibus Persarum, ut supra docuimus ex Strabone.

Alia sententia, et quidem valde celebris, Artaxerxem Mnemonem maritum Esther facit : ita Eusebius docet in Chronico, quem Beda in libro de sex ætatibus, et permulti alii Scriptores sequuntur.

Sed adversus hanc sententiam duo sunt non levia argumenta. Primum scribit Josephus in primo libro Contra Appionem, non haberi apud Hebræos in canone sacrorum librorum eos libros, qui post tempora Artaxerxis Longimani scripti sunt. Siquidem librorum sacrorum canonem Esdras composuit, cujus vita non extenditur ultra tempora Longimani : at liber Esther semper in canone Hebræorum fuit, ut ex eodem Josepho in lib. XI. Antiquitatum, cap. 6. et in eodem lib. I. Contra Appionem colligitur : non igitur historia hujus libri ad tempora Mnemonis referenda est.

Deinde Artaxerxis Mnemonis vitam diligenter scripsit Plutarchus, qui tamen ne innuit quidem aliquid eorum, quæ habentur in lib. Esther, quin potius contrarium inde colligitur. Narrat enim Plutarchus, Artaxerxem Mnemonem duas conjuges habuisse, Statiram et Atossam : neutra autem esse potest Vasthi aut Esther, quæ uxores Assueri nostri fuerant. Nam Vasthi repudiata fuit, Esther 1., Statira autem veneficio interfecta dum adhuc Regina esset, et cum ingenti Regis dolore : Atossa vero repudiata nunquam fuit, sed vixit cum Artaxerxe usque ad ejus mortem. Jam vero Esther Hebræa erat genere, et in matrimonium accepta ab Artaxerxe anno septimo regni ejus, Esther II., Atossa autem non Hebræa, sed Persica, et ipsius Artaxerxis filia erat : Statira vero, non anno septimo regni assumpta, sed antequam regnare inciperet Artaxerxes ab eo ducta fuerat.

Est igitur postrema sententia, eaque meo quidem judicio maxime probabilis, Josephi libro XI cap. 6., nec non Sulpitii lib. II sacræ historiæ, et Nicephori Constantinopolitani in Chronico, et multorum aliorum, quos sine nomine refert Eusebius in Chronico, qui docent, Assuerum maritum Esther non alium esse posse, quam Artaxerxem, qui dictus est Longimanus, quam sententiam nos etiam sequimur, tum quod argumenta, quibus alias sententias refutavimus, adversus hanc sententiam nihil efficiant, tum etiam quia, si cui fides adhibenda est in hac historia, maxime Josepho, qui et Hebræus et sacerdos et peritissimus rerum Hebraicarum erat. Verisimile etiam est, Nehemiam Hebræum idcirco pincernam tanti Regis esse potuisse, quia et Regina Esther Hebræa, et Præfectus palatii Mardochæus Hebræus erat.

At, inquiunt, si Mardochæus cum Rege Joachim translatus fuit ex Hierusalem in Babylonem; quomodo fieri potest ut usque ad tempus Artaxerxis Longimani supervixerit? Respondeo, non esse id omnino incredibile : sunt enim ab initio captivitatis Ba-

bylonicæ usque ad Longimanum anni circiter 165 : non est autem incredibile, eo tempore Mardochæum superasse annum 165, quando diu postea S. Paulus Eremita annum attigit 115., S. Hieronymo teste, et nos ipsi viderimus senem annorum 105, ita robustum et vegetum, ut multos adhuc annos supervicturus esse videretur.

Deinde, quod Scriptura dicit, Mardochæum translatum fuisse in Babylonem cum Rege Joachim; recte intelligi potest, etiam si nondum natus fuisset Mardochæus. Siquidem transferri potuit, non in se, sed in parentibus, aut majoribus suis, quemadmodum Zorobabel et Josue dicuntur rediisse in Hierusalem ex captivitate, quam transtulerat Nabuchodonosor, II. Esd. VII., et tamen Zorobabel natus est in ipsa captivitate, Math. I., et idem verisimile est de Josue filio Josedech. Et Genes. XLVI., ac Deuteron. X. legimus, intrasse in Ægyptum cum Jacob septuaginta animas, in quo numero comprehenduntur duo filii Joseph, qui nati erant in Ægypto : nec alia ratione dici possunt in Ægyptum esse ingressi, nisi quia Joseph, in cujus lumbis ipsi erant, in Ægyptum intraverat.

CAPUT VIII.

De libro Baruch.

De libro Baruch controversia fuit, et est; tum quia non invenitur in Hebræis codicibus, tum etiam quia nec Concilia antiqua, neque Pontifices, neque Patres, quos supra citavimus, qui catalogum librorum sacrorum texunt, hujus Prophetæ disertis verbis meminerunt. Itaque propterea ex Catholicis, Joannes Driedo hunc librum negat esse canonicum, lib. I. De Scripturis et dogmatibus Ecclesiasticis, cap. ult. ad argumentum ultimum; ex hæreticis Joannes Calvinus lib. III. Institut. cap. 20. §. 8., et Kemnitius in exam. IV sessionis Concilii Tridentini.

Cæterum nobis contrarium persuadet Ecclesiæ Catholicæ auctoritas, quæ in Concil. Trident. sess. IV, Prophetam Baruch inter sacros libros numerat : et in profesto Pentecostes palam lectionem ex libro Baruch cum lectionibus aliorum sacrorum librorum legi jubet.

Nec desunt etiam veterum Patrum testimonia, quæ adversariis opponamus. Cyprian. lib. II. Contra Judæos, c. 5. « Item apud Baruch, inquit, hic est Deus noster, etc. » et Ser. de orat. Dominica citat epistolam Hieremiæ, quæ est ultimum cap. Baruch : « Per Hieremiam, inquit, Spiritus sanctus suggerit, et docet dicens, in sensu autem tibi debet adorari Deus. » S. Hilarius præf. Comm. in Psal. nominatim ponit in canone epistolam Hieremiæ. B. Cyrill. lib. X. in Julianum, nominatim citat Baruch. Clem. Alexand. lib. II. pædagogi, cap. 3. « Pulchre, inquit, dicit alicubi divina Scriptura, » etc. citans cap. III. Baruch. B. Amb. lib. I. de fide, cap. 2. citans illa verba Baruch III. *Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius ad eum*, inquit : « Unum Deum dicit Scriptura, » etc. Et infra : « Quid discutimus eum, de quo tantus Propheta dicit, Spiritus sanctus dicit, quod ad eum non possit alius æstimari? » Theod. totum hunc librum exponit, et in cap. 2. scribens, aperte vocat divinam Scripturam. Euseb. lib. VI. Demon. Evang. cap. 19. citat cap. III. Baruch, et postea, « Nihil oportet, inquit, addere divinis vocibus. »

Denique Veteres passim allegant hunc librum sub nomine Hieremiæ, propterea quod Baruch Notarius et discipulus fuerit Hieremiæ, ut patet ex libro Hieremiæ, cap. 36. quæ causa fuit, cur Concilia antiqua, et Patres non posuerint Baruch nominatim in canone, quia nimirum hunc librum partem esse judicabant Hieremiæ vaticiniorum. Clemens Alexandrinus, libro I. Pædagogi, cap. 10. citat nomine Hieremiæ illud Baruch ; *Audi Israel mandata vitæ* (1), et illud Baruch ; *Beati sumus Israel, quia quæ Deo placent, manifesta sunt nobis* (2). Beatus Ambrosius lib. I. de Pœnitentia, capite 8. recitat nomine Hieremiæ quædam ex capite III., et quædam ex cap. V. hujus libri ; et lib. III. Hexam. cap. 14. ponit alia ex cap. IV. S. Basilius lib. 4. in Eunomium non procul a fine, et S. Joannes Chrysostomus in oratione, quod Christus sit Deus, contra gentes adducunt locum illum Baruch : *Hic est Deus noster* (3),

(1) Baruch. III. 9. — (2) Ibid. IV. 4. — (3) Baruch. III. 36.

nomine Hieremiæ. S. Augustinus lib. XVIII. de Civitate Dei, cap. 33. eumdem locum dicit ab aliquibus citari nomine Baruch, sed a pluribus nomine Hieremiæ. Denique eumdem locum nomine Hieremiæ citant Sixtus Papa I. in epist. ad omnes Fideles, Felix IV. in epist. ad Petrum Antiochenum, et Pelagius I. in epist. ad Vigilium.

Quæ cum ita sint, non poterit certe Baruch repudiari, nisi Hieremias etiam repudietur. Ut enim nulla fuit unquam apud Veteres controversia de libro Hieremiæ, ita quoque censendum est de libro Baruch nullum apud eos controversiam extitisse.

CAPUT IX.

De quibusdam capitibus Danielis.

Judæi, teste B. Hieronymo præfatione in Danielem, nihili faciunt Hymnum trium puerorum, qui habetur cap. III. Danielis, nec non Susannæ historiam, quæ habetur cap. XIII., et historiam draconis quem Daniel interfecit, quæ habetur cap. XIV. Pari ratione Porphyrius lib. XII., ex iis quindecim quos scripsit adversus Christianos, eodem Hieronymo teste præfatione Comment. in Danielem; nec non hæretici hujus temporis, ut Kemnitius in examine IV. sess. Concil. Trid., et præcipue Anabaptistæ in eodem versantur errore.

Nec solum Hæretici, Pagani et Judæi, sed etiam ex Christianis Catholicis, olim Julius Africanus historiam Susannæ tanquam adulterinam et neotericam repudiavit, teste Eusebio lib. VI. hist. cap. 23. Ex recentioribus, Joannes Driedo lib. I. de Scripturis et dogmatibus Ecclesiasticis cap. ult. Ex semichristianis, Erasmus in scholiis super præfationem B. Hieronymi in Danielem, idem senserunt.

At nihilominus certum est, has omnes partes Danielis vere esse canonicas, quod probatur primo ex Concilio Tridentino, et usu Ecclesiæ; quod argumentum apud Driedonem cæterosque Catholicos magnam vim habere debet. Concilium sess. IV, jubet, recipi libros sacros cum omnibus suis partibus prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt : Hymnus autem trium puerorum legitur, cum in Missa in Sabbato quatuor temporum, tum omnibus diebus festis in precibus Officii matutini : Historia Susannæ legitur tota in Missa in Sabbato ante Dominicam quartam Quadragesimæ : denique historia draconis interfecti legitur in Missa feriæ tertiæ post Dominicam quintam Quadragesimæ. Neque solum hoc tempore, sed etiam ante annos 1200, legebantur in Ecclesia istæ omnes partes Danielis, ut Ruffinus testatur lib. II. adversus Hieronymum.

Probatur secundo testimoniis Veterum. Beatus Ignatius in epist. ad Magnesianos citat historiam Susannæ ex cap. XIII Danielis : eamdem citat Tertullianus libro de Corona militis. S. Cyprianus in serm. de oratione Dominica producit hymnum trium puerorum, ac dicit, Scripturam esse divinam, in qua ille hymnus continetur. Idem in serm. de lapsis : « Loquitur, inquit, Scriptura divina, etc. » citat verba eorumdem puerorum in igne. Lib. I. epist. 8. adducit historiam Susannæ, lib. IV. epist. 6. historiam draconis, et eamdem lib. III. epist. 1. l. I. epist. 4. item serm. de orat. Dominica, et ser. de eleemosyna citat historiam prandii Habacuc allati ad Danielem. B. Basilius lib. De Spiritu sancto cap. 30. Epiphanius in Ancorato, et B. Joannes Chrysostomus hom. 4. ad populum, citant hymnum, vel historiam trium puerorum : et serm. de tribus pueris, ac serm. de Susanna, qui habentur in fine primi tomi, easdem historias explicat, et divinas vocat. Theodoretus in Comment. Danielis, etiam hymnum trium puerorum cum cæteris partibus Prophetæ ejusdem exponit. B. Ambrosius, libr. III. De Spiritu sancto, cap. 7. tractans historiam Susannæ, aperte docet, eam Scripturam esse divinam, ut sunt aliæ partes ejusdem Prophetæ.

B. Augustinus libro De natura boni cap. 16. probat contra Manichæos, res corporeas esse bonas ex hymno trium puerorum, ubi lux et tenebræ, etc. laudant Deum. Et epist. 122. ad Victorianum citat orationem Azariæ, quam fudit in fornace ignis ardentis. Et tract. XXXVI. in Joan. adducit historiam Susannæ. Origenes studiose defendit has partes Danielis, et præcipue Susannæ historiam, canonicam Scripturam esse contendit; tum homil. I. in Levit. tum in epistola ad Julium Africanum. B. Athanasius in Synopsi ubi ad Danielem pervenit, et argumentum

totius libri breviter explicat, disertis verbis meminit Susannæ, hymni trium puerorum, et draconis interfecti : et aperte indicat, hæc omnia ad corpus divinæ Scripturæ pertinere.

Denique credibile est, Concilia vetera, ut Laodicenum, et Carthaginiense III., et priscos Patres qui Græca editione utebantur, cum Danielem in numerum sanctarum Scripturarum retulerunt, de eo libro Danielis esse locutos, qui in Græcis vulgatis codicibus habebatur. In Græcis autem vulgatis codicibus istæ omnes partes sine dubio habebantur, ut ex Synopsi Athanasii, et Commentario Theodoreti aperte colligitur, necnon ex præfatione Hieronymi in Danielem, ubi testatur, Ecclesiam Christi Danielem legere ex editione Theodotionis, in qua editione hæc omnia habebantur.

Sed objiciunt adversarii, primo B. Hieronymi sententiam, qui cum in præfatione Danielis a se in Latinum conversi, tum in præfat. Commen. in Danielem satis indicat ista capita non esse alicujus auctoritatis. Respondet ipse Hieronymus in Apologia II. contra Ruffinum circa finem, se non quid sentiret explicuisse in prologis illis, sed quid Judæi dicerent indicasse.

At Hieronymus etiam ibi vocat fabulas historiam Susannæ et draconis. Respondeo; eum cum dicit fabulas, velle dicere historias, quas Judæi fabulas vocant : addo etiam, interdum Veteres nomine fabularum, non res fictas, sed veras narrationes appellare. Quomodo Luc. ult. *Et factum est, dum fabularentur, et secum quærerent*, etc. (1), et Minutius Felix initio dialogi, quem Octavium inscripsit, fabulam vocat veram quamdam narrationem nescio cujus navigationis. Clemens quoque Alexandrinus apud Eusebium libro III. histor. cap. 23. narraturus verissimam historiam S. Joannis : « Audi, inquit, fabulam non fabulam, » etc. quasi dicat, audi fabulam, non tamen fictam et falsam, sed certam et veram.

Secundo objiciunt, quod in historia Susannæ Daniel introducitur tanquam puer : *Suscitavit*, inquit, *Dominus Spiritum sanctum pueri junioris* (2). At hoc non potest esse verum, nam supra c. VI. dicitur Daniel fuisse unus ex primis Satrapis regni Darii Medi, quo tempore certe non erat puer; quomodo ergo postea cap. XIII. dicitur esse puer?

Si dicas, Scripturam non ordine narrare omnia, sed prius quæ postea facta sunt, et propterea in codicibus Græcorum, ubi ordo servatur, ab historia Susannæ totum librum incipere. Contra : nam in isto cap. XIII. satis aperte indicatur, historiam Susannæ contigisse initio regni Cyri Persarum Regis ; sic enim concluditur caput : *Et Rex Astyages appositus est ad Patres suos, et suscepit Cyrus Perses regnum ejus* (3). Itaque ex isto capite habemus, Danielem fuisse puerum tempore Cyri : hoc autem est falsum. Nam Daniel puer translatus est cum Rege Jechonia a Nabuchodonosor ex Hierusalem in Babylonem, ut dicitur Dan. I. Porro ab eo tempore usque ad Cyrum fluxerunt anni septuaginta, ut patet lib. I. Esdr. cap. 1. Initio igitur regni Cyri Daniel agebat circiter annum 80 vel 90., qualis ergo puer erat nonaginta annorum?

Adde, quod etiam tempore Nabuchodonosor non videtur Daniel fuisse puer, sed jam olim defunctus ; cum Ezechiel, qui prophetavit tempore Nabuchodonosor, anno quinto transmigrationis, ut dicitur Ezech. I., meminerit Danielis tanquam olim defuncti ; sic enim ait capit. XIV. *Si Noe, Daniel et Job fuerint in medio ejus, vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium et filiam non liberabunt* (4). Daniel igitur eo tempore jam habuerat filios, et mortuus erat sicut Noe et Job.

Respondeo, historiam Susannæ contigisse longe ante tempora Cyri, cum Daniel revera esset puer, et idcirco merito apud Græcos poni in principio libri : nec tamen male apud Latinos rejectum esse ad extremum librum, ut intelligeremus eam non haberi apud Hebræos. Quod autem dicitur in fine cap. XIII, post historiam Susannæ : *Et Astyages appositas est ad Patres suos, et suscepit Cyrus Perses regnum ejus;* non refertur ad historiam Susannæ proxime narratam, sed est initium alterius historiæ quæ contigit sub Cyro. Itaque in codicibus Græcis, historia Suzannæ est I. cap. totius libri : illa autem verba : *Et Rex Astyages appositus est ad Patres suos*, ponuntur in principio ultimi capitis, ubi narratur historia Belis destructi, et draconis interfecti.

Ad illud autem de Ezechiele respondet B. Hieronymus lib. I. in Jovinianum; ab Ezechiele mentionem fieri Danielis, non olim

(1) Luc. XXIV. 15. — (2) Dan. XIII. 45. — (3) Dan. XIII. 65. — (4) Ezech. XIV. 14.

et Job, quia notus erat populo ob liberationem Susannæ, et interpretationes somniorum : vel, ut idem Hieronymus dicit in cap. XIV Ezech., quia sicut Noe vidit felicitatem Mundi ante diluvium, postea calamitatem tempore diluvii, et rursum felicitatem post diluvium : et Job vidit felicitatem suam ante tentationem, postea suam miseriam in tentatione, et rursum felicitatem post tentationem : ita Daniel vidit se felicem in regia Judæorum ante captivitatem, postea captivum et miserum, tandem rursum felicem, cum a Dario inter summos Principes est constitutus. Neque necesse est, tunc Danielem habuisse filios et filias, quia per hypothesim loquitur Ezechiel, ac si diceret : etiamsi isti tres hic essent, et haberent filios et filias, non possent eos ab imminenti malo liberare.

Objiciunt tertio, quæ dicuntur cap. XIV de Daniele misso in lacum leonum pugnare cum iis, quæ dicuntur cap. VI. Nam c. VI. dicitur, fuisse tantum una nocte in lacu leonum, cap. XIV sex diebus.

Respondeo, bis Danielem missum esse in lacum leonum, semel a Dario Medo, quoniam precatus erat Deum contra præceptum Regis, et tunc fuisse tantum una nocte; et hoc narrari cap. IV. Iterum autem missum esse a Cyro propter interfectum draconem, et tunc fuisse sex diebus, ut dicitur c. XIV. Adde, quod non est improbabile, non eumdem esse Danielem istum, qui Susannam liberavit, Bel destruxit, ac draconem interfecit, et in lacu leonum sex diebus fuit, cum eo de quo agitur in superioribus capitibus, ita enim multos olim sensisse testatur Hieronymus præfat. in Comment. Daniel., et aperte Græca editio LXX habet, hunc posteriorem fuisse de tribu Levi, ut ibidem Hieronymus notat, cum certum sit, priorem fuisse de tribu Juda. Quæ si ita se habeant, duo argumenta jam facta nullam habent difficultatem.

Objiciunt quarto, historiam Susannæ videri omnino confictam ab aliquo Græco. Nam ubi nos habemus : *Dic, sub qua arbore videris eos colloquentes sibi ; qui ait, sub Schino. Dixit autem Daniel, recte mentitus es in caput tuum ; ecce enim Angelus Dei scindet te medium* (1) : in Græco allusio quædam est elegantissima ab arbore Schino ad actionem scindendi ; nam σχῖνος est arbor, σχίζειν est scindere ; et cum alter dixerit se vidisse eos sub prino, allusit Daniel ab arbore prino ad actionem secandi ; nam πρῖνος est arbor, πρίζειν est secare : quomodo si quis diceret, ubi vidisti eos ? sub ilice ; illico ergo interficieris. At in Hebræis nulla talis allusio fieri potuit ; nam quod Græci dicunt πρίνον, nos ilicem, Hebræi dicerent הרוה. At secare, scindere, dividere dicunt פרק כלה בקע שׁסּ שׁסע מורדק.

Respondet Origenes in epistol. ad Julium Africanum, Danielem non dixisse ilicem, neque lentiscum, sed aliquid aliud nobis ignotum, cui tamen secundum proprietatem linguæ Hebraicæ vel Chaldaicæ, qua ipse utebatur, aliquod verbum secandi responderet. Plurimas enim voces Hebræi habent, quæ significant scindere, vel secare : porro interpretem Græcum non vertisse ad verbum, sed ad sensum, et ut servaret allusionem accepisse alias arbores similes, quibus in Græco responderet allusio ad verbum scindendi.

CAPUT X.

De libris Tobiæ, Judith, Sapientiæ, Ecclesiastici, et Machabæorum.

Hi libri simul omnes rejiciuntur ab Hebræis, ut B. Hieronymus testatur in prologo Galeato. Deinde Hebræorum sententiam sequuntur hæretici hujus temporis fere omnes. Magdeburgenses lib. II. cent. 1. c. IV. col. 51. solos eos libros recipiunt, quos Judæi recipiebant. Idem facit Martinus Kemnitius in examine sess. IV. Concilii Tridentini. Item Joannes Brentius in Confessione Würtembergensi, cap. de Scriptura sacra, eos tantum libros de quibus nunquam est dubitatum recipi vult, qui sunt ii soli, qui a Judæis recipiuntur. Calvinus lib. I. Instit. cap. 11. §. 8. arguit mendacii librum Sapientiæ, tantum abest, ut eum recipiat. Lib. II. cap. 5. §. 18. librum Ecclesiastici non vult esse solidæ auctoritatis. Lib. III. cap. 5. §. 8. idem judicat de libris Machabæorum. In antidoto autem Concilii Trident. sess. IV, Tobiam quoque et Judith repudiare videtur. Calvinum sequuntur ministri illi, qui apud

(1) Dan. XIII. 54.

Pissiacum confessionem Fidei ediderunt. Denique Lutherus et Zwinglius in præfationibus Bibliorum a se conversorum, quinque istos libros a sacro canone avellunt, et præcipue libros Machabæorum non esse alicujus auctoritatis contendit Lutherus in Assert. art. 37, qui est de Purgatorio.

Ecclesia vero Catholica libros istos ut cæteros pro sacris et canonicis habet. Sed antequam id probetur, notandum est, hæreticos, et præsertim Kemnitium, non negare hos libros esse bonos, et sanctos, et dignos qui legantur; sed tamen non esse tales, ut ex iis firma argumenta duci possint : hoc modo eludere conantur ea testimonia Veterum, in quibus hi libri vocantur Sacri, vel Ecclesiastici. Quocirca probandum nobis est, hos libros ita esse sacros, ut sint infallibilis veritatis; id quod probatur, primum de omnibus generatim, deinde seorsim de singulis.

Primum igitur hos libros una cum cæteris in canone ponunt Concilia Carthag. III. can. 47. Trid. sess. IV. Pontifices, Innocentius I. in epist. ad Exuperium. Gelasius I. in decreto de libris sacris et Ecclesiasticis, cum LXX. Episcopis. Denique Patres, Augustinus lib. II. Doctr. Christ. cap. 8. Isidorus lib. VI. Etymol. cap. 1. Cassiodorus lib. I. Divinarum lectionum, et Raban, lib. II. De Institut. Clericorum. Poni autem in his locis ut libros infallibilis veritatis, inde colligitur, quod numerantur et ponuntur in eodem ordine cum aliis, qui sunt infallibilis veritatis.

Præterea quod Concilium Carthaginiense, ex quo cætera Concilia istum canonem desumpserunt, vocat hos libros non solum canonicos, sed etiam divinos : librum autem esse divinum quid aliud est, quam divinam auctoritatem habere? Item quod in locis prædictis dicantur libri canonici et ad canonem pertinere : porro librum esse canonicum, est esse infallibilis veritatis.

Et certe vanissima est distinctio Kemnitii, qui libros quosdam canonicos dicit esse infallibilis veritatis, et quosdam non esse : nam, ut ipsemet recte deducit ex B. Augustino lib. XI. Contra Faustum cap. 5. et lib. II. Contra Cresconium c. 32., dicuntur libri canonici, quia sunt quasi norma et regula, qua imperitiæ nostræ regatur infirmitas, et ex qua de omnibus aliis libris judicetur. Quomodo ergo erunt norma et regula libri illi, qui non sunt infallibilis veritatis?

At contra primo objicit hoc modo Kemnitius : B. Augustinus lib. II. Doct. Christ. c. 8. dicit, in libris canonicis illud observandum, ut qui recipiuntur ab omnibus Ecclesiis præponantur illis, qui non recipiuntur ab omnibus et majoris auctoritatis haberetur. At si essent omnes infallibilis veritatis, non deberet unus alteri præponi, sed essent omnes ejusdem auctoritatis. Adde quod B. Hieronymus in prologo Galeato dicit, libros canonicos dividi in Legem, Prophetas et Hagiographa, et ipse idem præfatione in Judith dicit, hos libros inter Hagiographa etiam a Judæis numerari, et tamen non esse idoneos ad Fidei dogmata confirmanda.

Respondeo, B. Augustinum fuisse certissimum, omnes libros canonicos esse infallibilis veritatis : sed non fuisse æque certum de omnibus libris, quos enumeraverat an essent canonici. Nam etsi ipse ita sentiebat, tamen sciebat, rem non fuisse adhuc a generali Concilio definitam, et propterea potuisse sine labe hæresos quosdam libros ab aliis non recipi. Id igitur est, quod dicit observandum esse in libris, qui dicuntur canonici, ut ii qui ab omnibus recipiuntur præponantur iis, qui non ab omnibus recipiuntur. Quia videlicet de prioribus major tunc erat certitudo, quam de posterioribus, quod essent canonici : nunc autem quia generalia Concilia rem totam definierunt, æque certi sumus de auctoritate omnium librorum, nec unum alteri præponere debemus.

Quod autem B. Augustinus revera senserit, omnes eos libros, quos ibi vocat canonicos, esse infallibilis veritatis, patet, tum ex Concilio Carthaginensi III. cui ipse subscripsit : tum etiam quia non potest proferri unus locus ex Augustino ubi librum aliquem vocet canonicum, et tamen de ejus veritate dubitari posse dicat : contra vero possunt infinita loca proferri ubi dicit, omnes libros qui canonici vocantur esse infallibilis veritatis. Epist. XIX. ad Hier. « Ego solis eis Scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam. » Eodem modo loquitur ep. 8, 9, 48, 112. lib. II. De Bapt. c. 3. in Psalm. LXVII. Lib. II. Contra Cresconium cap. 31. et 32. Lib. XI. Contra Faustum c. 5. et alibi passim.

Ad locum Hieronymi dico; duo genera Hagiographorum Judæos habuisse, quædam intra Arcam, et quædam extra Arcam, ut

docet Epiphanius libro de mensuris et ponderibus. Quæ erant intra Arcam Hagiographa dicebantur ad distinctionem historicorum et propheticorum voluminum, et hæc canonica habebantur, et de his loquitur Hieronymus in prologo Galeato : quæ autem erant extra Arcam, dicebantur Hagiographa ad distinctionem canonicorum et sacrorum, et de his loquitur Hieronymus in præfatione Tobiæ et Judith, ex quo patet, nunquam canonicos dici a Hieronymo eos libros, de quibus dubitari possit.

Secundo objiciunt idem Kemnitius, et cæteri adversarii hanc rationem. Ecclesia, quæ fuit eo tempore quo libri isti editi sunt, dubia fuit de eorum auctoritate; necessario igitur etiam Ecclesia posterior de eisdem libris dubia esse debet. Nam duplex est via cognoscendi an aliquis liber sit vere divinus; una ex testimonio alicujus quem constat Prophetam, vel Apostolum esse, cui Deus mysteria revelare soleat : altera, ut August. docet lib. XXXIII, Contra Faustum cap. 6., per testimonia certa eorum qui vivebant dum liber ederetur, qui testentur, libros illos a Prophetis, vel Apostolis editos, et quorum testimonia per successionem hominum iis libris utentium ad nos usque devenerint, sic enim non solum de sacris, sed etiam de profanis libris judicamus.

Non habet locum hoc tempore prima via; non enim nunc Prophetæ vel Apostoli in terris vivunt; ergo secunda via progrediendum est, et ex testimoniis primæ Ecclesiæ debemus nos de libris canonicis statuere : ergo si prima Ecclesia dubia fuit, multo magis nos dubitandi causam habemus. Dubitasse autem de his libris Synagogam Judæorum, patet ex Joseph lib. I. contra Appionem. In simili dubitatione versatam primam Ecclesiam Christianorum, patet ex Origine, Athanasio, Nazianzeno, Epiphanio, Hieronymo, et cæteris Patribus supra citatis, qui hos libros in canone non ponunt, et aperte dicunt, semper de his libris quæstionem inter doctos homines fuisse.

Respondeo, Ecclesiam veterem dubitasse de his libris, duobus modis intelligi posse : uno modo, quod ita fuerit dubia, ut nulli homines ejus temporis essent, qui testari possent eos libros a Prophetis vel Apostolis editos, et hoc modo argumentum suas habet vires, ideo enim librum Henoch non recepit Ecclesia, quia nulla habuit testimonia ejus temporis, quo liber scriptus erat, nec etiam temporum proximorum, ut Beatus Augustinus docet lib. XVIII. De Civit. Dei cap. 38. Sed negamus hoc modo dubiam fuisse priscam Ecclesiam; constat enim, semper fuisse aliquos fide dignos, qui hos libros canonicos putarent.

Altero modo potest intelligi, Ecclesiam dubitasse, quia aliqui dubitabant, nec tamen ipsa Ecclesia tunc rem istam definire voluit; et hoc verissimum est, ut recte probant testimonia adducta : sed non potest inde colligi, posteriorem Ecclesiam dubiam esse debere, idque hoc modo probamus. De libro Judith fuit initio dubitatum, et tamen Nicæna Synodus eum librum in canonem recepit, teste Hieronymo præfatione in Judith, quam Synodum una cum tribus aliis hæretici recipiunt, et magni faciunt, non igitur cogimur semper dubitare, etiamsi aliquando dubitatum est.

Præterea si libri isti Testamenti veteris non possunt nunc certo pro canonicis recipi, quia de his dubitavit prima Ecclesia : eadem ratione non potuerunt certo pro canonicis accipi epistola Jacobi, Judæ, Apocalypsis, secunda Petri, secunda et tertia Joannis, et epistola ad Hebræos, quia de his etiam dubitatum est in prima Ecclesia. At Calvinistæ recipiunt pro vere canonicis hos omnes libros, ut patet ex Calvini libris, in quibus passim hi libri citantur, et ex confessione ministrorum Calvinistarum art. III. quam Pissiaci obtulerunt anno 1561. Lutherani autem etiamsi varie sentiant de his libris, tamen Magdeburgenses recipiunt Apocalypsim ut vere canonicam, cent. I. lib. II. c. 4. col. 56.

Ad illud autem quod objiciebant de duabus viis indagandi librorum auctoritatem; admitto illas duas esse vias, et nunc non esse Prophetas, vel Apostolos, et oportet progredi secunda via etc. : sed affirmo, ad hoc ut sequens Ecclesia possit decernere librum aliquem esse canonicum, satis esse, si habeat aliqua testimonia hominum fide dignorum illius temporis, vel certe proximi.

Itaque non dicimus, ut Kemnitius impudentissime calumniatur, Ecclesiam, id est, Papam posse pro suo arbitratu sine ullis Veterum testimoniis facere librum canonicum de non canonico, et de canonico non canonicum; et quod si Papa vellet, Scriptura divina non plus haberet auctoritatis, quam fabulæ Æsopi; ista enim non sunt nostra asserta, sed ipsorum mendacia. Fatemur

enim, Ecclesiam nullo modo posse facere librum canonicum de non canonico, nec contra : sed tantum declarare quis sit habendus canonicus, et hoc non temere, nec pro arbitratu, sed ex Veterum testimonis et similitudine librorum de quibus ambigitur, cum illis de quibus non ambigitur, ac demum ex communi sensu, et quasi gustu populi Christiani, quomodo B. Hieronymus lib. de vir. illustr. in Jacobo dicit, epistolam Jacobi paulatim tempore procedente meruisse auctoritatem.

Jam hæc tria in his libris declarandis canonicis Ecclesia observavit. Primum enim habuit de singulis Veterum testimonia : etsi enim non habeantur testimonia a Synagoga Judæorum, tamen habentur ab Ecclesia Apostolica, et hoc sufficit. Apostoli enim poterant sine aliis testimoniis declarare libros illos esse canonicos, quod et fecerunt; alioqui nunquam Cyprianus et Clemens, et alii, quos citabimus, tam constanter dixissent eos esse divinos. Deinde viderunt esse conformes aliis. Denique observarunt, istos libros paulatim ab omnibus Christianis pro canonicis receptos, quod argumentum habere non poterant, qui in prima Ecclesia fuerunt.

Postrema objectio hujusmodi est : Ecclesia eos libros recipit, quos B. Hieronym. recipit; eos reprobat, quos ille reprobat, ut patet dist. XV. can. Sancta Romana : B. autem Hieronymus in prologo Galeato, et in prologo Proverbiorum asserit, hos quinque libros non esse canonicos. Ita Cajet. Catholicus alioqui, et pius doctor argumentatur ad finem Commentariorum Esther.

Respondent aliqui : B. Hieronymum solum dicere, non esse canonicos apud Judæos, ac certe in prologo Galeato simul cum istis libris veteris Testamenti numerat etiam librum Pastoris, qui est novi Testamenti, et omnes simul dicit non esse in canone, non igitur de canone Judæorum tantum loquitur: Præterea in prologo Proverbiorum : « Sicut ergo, inquit, Judith, et Tobiæ, et Machabæorum libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter canonicas Scripturas non recipit; sic et hæc duo volumina Sapientiam, et Ecclesiasticum legat ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. »

Admitto igitur, Hieronymum in ea fuisse opinione, quia nondum generale Concilium de his libris aliquid statuerat, excepto libro Judith, quem etiam Hieronymus postea recepit. Quod autem Gelasius dicit in illa dist. 15. can. Sancta Romana, intelligitur de libris Doctorum, ut Origenis, Ruffini, et similium, non de libris sacris, ut ex ipso canone manifeste deducitur.

CAPUT XI.

De libro Tobiæ.

Nunc de singulis libris seorsim agemus, eosque et propriis argumentis communiemus, et peculiares objectiones, quæ adversus eos fiunt, breviter diluemus. Jam igitur liber Tobiæ præter communia testimonia Conciliorum et Patrum paulo ante adducta, testimonium insigne habet a S. Cypriano, qui in sermone de eleemosyna : « Loquitur, inquit, in Scripturis Spiritus sanctus, et dicit, eleemosynis et Fide delicta purgantur. » Callixtus Papa I. in epist. 2. Tobiam allegans : « Bene, inquit, sacra ait Scriptura; » et S. Ambrosius in libro De Tobia cap. 1. librum hunc propheticam Scripturam esse dicit. Item S. Basilius in Oratione de avaritia sententiam ex Tobia descriptam divinum præceptum appellat. Sanctus quoque Augustinus in Speculo præfatur, ex canonicis libris se sententias collecturum, nec tamen omittit Tobiam.

Contra vero objici solet, quod hic liber secum ipse alicubi pugnare videatur. Nam in cap. III. dicitur Sara, quam in uxorem habiturus erat Tobias junior, habitasse in Rages civitate Medorum : ubi etiam fuisse Gabelum habemus, Tob. IV. Postea tamen c. IX. cum Tobias pervenisset ad locum ubi erat Sara inde misit Angelum ad Gabelum in Rages; falsum est igitur domum Saræ fuisse in Rages.

Michael Medina lib. VI. De recta in Deum Fide cap. XIV, vitio Scriptorum cap. III. legi arbitratur. in Rages cum in Græco sit ἐν ἐκβατάνοις. Sed vix credibile est talem errorem contingere potuisse, cum nulla sit inter Rages et Ecbatane similitudo. Alii, ut Lyranus, dicunt, vel duas fuisse Rages in Media, vel certe in c. III. vocari Rages, non ipsam civitatem, sed locum aliquem vicinum : dicitur enim habitare Romæ, qui Tusculi, vel alibi in agro Romano habitat. Hæc sententia communior est, et verior.

CAPUT XII.

De libro Judith.

Librum Judith egregium testimonium habere a Synodo Nicæna I. omnium Synodorum generalium prima et celeberrima, testatur S. Hieronymus Præfatione in Judith. Ac ne forte Kemnitius dicat, librum Judith sanctum esse, sed non plenæ auctoritatis ad Fidei dogmata confirmanda, notanda sunt verba S. Hieronymi : asserit enim sanctissimus Doctor, apud Hebræos librum Judith numerari in sanctis libris, qui tamen non sint idonei ad dogmata Fidei comprobanda : deinde huic Hebræorum sententiæ opponit Nicænæ Synodi auctoritatem ; igitur teste Hieronymo Nicæna Synodus librum Judith ita retulit in numerum sacrorum librorum, ut eum idoneum esse censuerit ad Fidei dogmata confirmanda. Ad hæc Julius Africanus lib. I. De part. div. Leg., et Isidorus l. VI. Etymolog. cap. 1, Ecclesiam Christi hunc librum inter divinos libros honorare et prædicare testantur.

Est autem adversus hunc librum difficillima quædam objectio. Nam videtur historia ista omnino conficta, cum cap. V. dicatur, contigisse post reversionem populi a Babylonica captivitate, et tamen dicatur c. 1. eo tempore Nabuchodonosor Rex Assyriorum pugnasse contra Arphaxat Regem Medorum, qui ædificaverat Ecbatana, quæ nullo modo cohærent : nam quo tempore populus rediit a captivitate, eversa erat Monarchia Assyriorum, et non Nabuchodonosor, sed Cyrus, vel Darius, Assyriis, et Persis, ac Medis imperabat.

Hæc summa difficultas miro modo exercuit ingenia hominum eruditorum. Duæ sunt autem sententiæ principales. Una eorum, qui volunt historiam Judith contigisse post captivitatem Babylonicam, quorum aliqui referunt eam ad tempora Cambysis, quem esse volunt Nabuchodonosor, ut Eusebius in Chron. August. lib. XVIII. Civit. Dei c. 26. Beda in lib. de sex ætatibus. Lyranus in I. cap. lib. Judith. Joannes Driedo De Ecclesiast. Script. et dogmatib. lib. I. cap. 2. part. 2. et lib. III. cap. 5. part. 3. Aliqui referunt ad tempora Darii Hystaspis, ut Gerardus Mercator in sua Chronologia, et alii nonnulli. Severus Sulpitius lib. II. sacræ historiæ ad regnum Artaxerxis Ochi eam pertinere existimavit.

Altera sententia est aliorum, qui docent historiam Judith contigisse ante captivitatem Babylonicam. Sed horum aliqui eam referunt ad tempora Regis Sedeciæ, ut Gilbertus Genebrardus in II. lib. Chronologiæ : aliqui ad tempora Regis Josiæ, ut Joannes Benedictus in Annotat. marginal. ad IV. c. libri Judith.

Sed nulla harum sententiarum videtur esse satis probabilis, et quidem tres priores manifestis argumentis refelluntur. Primo, Arphaxat, cum quo pugnavit Nabuchodonosor, ædificavit, Ecbatana, Judith. I. at qui ædificavit Ecbatana, teste Herodoto lib. I. et Eusebio in Chronico, fuit Diocles V, Rex Medorum, qui longissimo intervallo temporis distat a Cambyse, et Dario Hystaspis, et Ocho. Neque movere debet, quod Plinius lib. VI. cap. 14. scribit, Ecbatana a Seleuco ædificata diu post tempora Dioclis, vel quod scribit Diodorus lib. II. c. 7. tempore Arbacis, a quo quintus fuit Diocles, jam Ecbatana extitisse. Nam potest facile fieri, ut civitas illa antiquissima aliquoties eversa atque iterum condita, nunc a Diocle, nunc a Seleuco, nunc etiam fortasse ab aliquo alio fuerit restaurata.

Secundo, nusquam legimus Reges Persarum appellatos Nabuchodonosor, nec in sacra, nec in profana historia, sed solum Reges Babylonios; non igitur Cambyses, aut Darius est ille Nabuchodonosor, de quo agitur in historia Judith.

Tertio, Nabuchodonosor, de quo in libro Judith, regnabat in Ninive, Judith. I; at tempore Cambysis et Darii et Ochi, Ninive non exstabat, everterat enim eam Nabuchodonosor Rex Chaldæorum primo anno regni sui, ut Genebrardus annotavit in Chronico suo, vel certe Ciaxares Rex Medorum, ut volunt Herodotus lib. I. et Eusebius in Chronico. Certe Nahum, qui tempore Ezechiæ vaticinatus est, aperte prædicit eversionem Ninive brevi futuram fuisse. Vide Commentarium S. Hieronymi. Accedit, quod Reges Persarum non in Ninive regnabant, sed in Susis, aut Babylone, ut ex libro Danielis, et libro Esther, necnon ex profanis omnibus historicis cognosci potest.

Quarto, Nabuchodonosor, de quo in lib.

Judith, occupare conatus est Ciliciam, Damascum, et Palæstinam, Judith I; at Cambyses, et Darius non erat cur id conarentur, cum eas regiones pacifice possiderent, ut perspicuum est ex lib. I. Esdræ cap. IV. et V.

Quinto, filii Israel paraverunt se ad pugnam contra Nabuchodonosor, Judith IV; at tempore Cambysis et Darii, nec poterant, nec valebant filii Israel resistere ullis Regibus, et maxime Regibus Persarum, quibus subjecti erant adeo, ut ad nutum eorum, vel inciperent, vel desisterent Templum ædificare, ut videre est in lib. I et II. Esdræ.

Sexto, temporibus Judith summus Sacerdos erat Eliachim, qui et Joachim dicebatur, Judith IV et XII; at tempore Cambysis et Darii Hystaspis erat Jesus Josedech, ut patet ex lib. II. Esdræ c. II. et ex Zach. III. Tempore autem Ochi summus Sacerdos erat Jaddus, qui occurrit Alexandro Magno, aut certe pater ejus Jonathas, ut colligitur ex lib. II Esdræ cap. 12.

Septimo, metuebant filii Israel, ne Nabuchodonosor everteret Hierusalem, et Templum Domini, Judith IV; at tempore Cambysis, nec Hierusalem, nec Templum exstabant, quippe quæ jam eversa, et incensa fuerant a Chaldæis : tempore autem Darii Hystaspis, Templum quidem reædificatum est, sed non Civitas Hierusalem. Præterea cum Dario isto jubente Templum reædificatum sit I. Esdræ VI., quomodo credibile est timuisse Judæos, ne ab eodem iterum everteretur?

Octavo, Holofernes interrogavit, Judith V., quis esset populus qui habitabat in Judæa, quæ potentia ejus, quis Rex, quæ multitudo? At certe Rex Persarum, et Principes ejus nihil horum ignorare poterant, cum paulo ante Judæos a se dimisissent.

Nono, filii Israel cum se pararent ad bellum contra Holofernem, muris circumdederunt vicos suos per omnem Samariam usque Jericho, Judith IV; at tempore Cambysis et Darii, non habitabant Judæi in Samaria, sed Gentiles, ut habetur I. Esdræ IV., nec poterant Judæi muris circumdare ipsam Hierusalem; quanto minus omnes vicos per circuitum.

Decimo, scribitur in fine libri Judith, pacem fuisse in Israel toto tempore quo supervixit Judith, et multis annis postea : vixit autem Judith annis 105., ut ibidem habetur. At post annum 13 Ochi, quo vult Sulpitius gestum esse bellum Holofernis, usque ad Ptolomæum Lagi, qui iterum debellavit Judæos, non sunt nisi triginta anni; debuisset ergo tunc Judith esse annorum 80 vel 90.

Undecimo, Nabuchodonosor anno decimo tertio regni sui bellum gessit contra filios Israel, Judith II; at Cambyses non regnavit nisi octo annos, teste Herodoto lib. III; non igitur ipse est ille Nabuchodonosor.

Duodecimo, accedat probabilis conjectura ex numero Majorum ipsius Judith. Nam in libro Judith cap. VIII, numerantur patres et avi aliique majores Judith usque ad Simonem filium Ruben, vel ut correctius videntur habere Græci codices, filium Israel, et inveniuntur solum quindecim : in libro autem I. Esdræ cap. VII numerantur majores ipsius Esdræ, qui floruit tempore Cambysis, et Darii usque ad Aaron, et inveniuntur septemdecim, quibus si addas alios usque ad Levi fratrem Simeonis, erunt viginti. Cum igitur a Jacob Patriarcha usque ad Judith sint multo pauciores generationes, quam ab eodem Jacob usque ad Esdram, recte conjicimus, Judith multo antiquiorem fuisse, quam Esdram, qui tamen ut diximus, temporibus Cambysis et Darii maxime floruit.

Jam vero posteriores illæ sententiæ, quæ historiam Judith ad tempora Sedeciæ, vel Josiæ referunt, duabus rationibus refelluntur. Prima ratio talis est. In libro Judith c. ult. legimus, nullum fuisse qui vexaret Israel toto spatio vitæ Judith, et multis annis postea. Vixit autem Judith, ut ibidem legimus, usque ad annum centesimum quintum, nec erat vetula, sed puella quando interfecit Holofernem, ut colligitur ex eo quod puella vocatur, Judith XII. Igitur pax fuit in terra Israel annis octoginta vel nonaginta. At ab initio regni Josiæ, usque ad bellum, quod intulit Rex Ægypti Joachaz Regi Juda, non fuerunt nisi anni triginta, IV. Reg. XXIII, ab initio autem regni Sedeciæ usque ad bellum, quod intulit Nabuchodonosor, non sunt nisi anni novem, IV. Reg. XXIV. Itaque nisi fuerit Judith quando Holofernem occidit annorum circiter 80. aut centum, non potest esse verum, quod Scriptura dicit, in omni spatio vitæ ejus, et multis annis postea non fuisse qui perturbaret Israel.

Altera ratio est, quia tempore Judith Sacerdos magnus erat Eliachim, qui et Joachim dicebatur, ut patet Judith IV et XV; at tem-

pore Josiæ Sacerdos magnus erat Helcias, IV. Reg. XXIII, tempore autem Sedeciæ erat Saraja, IV. Reg. XXV.

Nobis igitur dicendum videtur, historiam Judith incidisse in tempora Manassæ Regis Juda. Siquidem eo tempore regnabat apud Medos Diocles, qui Ecbatana ædificavit, teste Eusebio in Chronico, atque hunc Scriptura nostra Arphaxat appellat. Item eo tempore regnabant Assyriorum Reges in Ninive, ut constat ex. IV. Regum XIX et ex Tobia cap. I. Credibile autem est, eum qui in libro Judith dicitur Nabuchodonosor, alio nomine dictum esse Merodach Baladan, qui fuit etiam Rex Babylonis. Nam post Sennacherib regnavit sub finem regni Ezechiæ patris Manasse Assar Addon IV. Reg. XIX. post Assar Addon regnavit Merodach Baladan, cujus fit mentio IV. Reg. XX. et Hierem. L. necnon Isai. XXXIX., qui quidem Rex Babylonis erat, sed transtulit ad se etiam regnum Assyriorum, et propterea nulla deinceps in Scripturis mentio fit Regum Assyriorum, sed solum Babylonis.

Cœpit autem regnare tertio anno Manassæ, ut probabiliter, et ex conjecturis colligimus (nam certum initium regni ejus ex nullo auctore probato haberi potest) quocirca annus ejus decimus tertius, in quo bellum movit contra Judæos duce Holoferne, incidit in annum 16. Manassæ, quem Manassem paulo ante captivum duxerat in Babylonem.

Exstabant etiam tunc Hierosolyma et Templum Domini, quorum fit mentio in historia Judith cap. IV. Vivebat quoque eo tempore Sacerdos magnus Eliachim, ut patet ex Chronologia Nicephori Patriarchæ Constantinopolitani, qui enumerans Pontifices Judæorum, inter Sobnam qui fuit Pontifex tempore Ezechiæ, et Helciam qui fuit tempore Josiæ, ponit Eliachim : constat autem inter Ezechiam et Josiam intercessisse Manassem; convenit etiam id cum lib. IV. Reg. XVIII., ubi Eliachim nominatur inter præcipuos sacerdotes, et magis etiam quadrat cum prophetia Isaiæ cap. XXII. ubi prædicitur depositio Sobnæ impuri Pontificis, et exaltatio Eliachim in locum ejus.

Præterea facile est hac ratione invenire tempus illud longissimæ pacis, quod fuit toto tempore vitæ Judith, et deinceps multis annis. Nam Manasses initio sceleratissimus fuit, ac propterea Deo permittente victus fuit a Rege Babylonis, qui terram Juda devastavit, et ipsum Regem vinctum in Babylonem abduxit : deinde tamen peccatum suum agnovit, et in patriam remissus tranquillissime vixit, ut habetur lib. II. Paral. cap. XXXIII.

Ab hac Manasse captivitate usque ad regnum Joachaz filii Josiæ summa pax fuit in terra Juda : quantum hoc tempus fuerit Scriptura non indicat, sed facile colliguntur anni 72. Nam Manasses regnavit annos 55., e quibus accipio 39. post captivitatem ejus. Constat enim initio regni eam captivitatem accidisse, ut etiam Josephus annotavit l. X. Antiq. cap. 5., et ut diximus paulo ante, annus decimus tertius Regis Assyriorum et Babyloniorum incidit in annum Manassæ decimum sextum. Annis 39. addendi sunt duo anni, quibus post Manassem regnavit Ammon filius ejus, IV. Reg. XXI. ita erunt 41. his adduntur anni 31. quibus post Ammon regnavit Josias, IV. Reg. XXII. et efficientur 72.

Jam hoc idem tempus ostendemus fuisse post mortem Holofernis usque ad finem vitæ Judith. Judith vixit usque ad annum 105.; (sic enim intelligi debet quod habetur de numero annorum Judith in fine libri, ut clarius colligitur ex Græco textu) ex quibus annis detrahendi sunt illi quos vixit ante occasionem Holofernis, quos pono fuisse quadraginta. Nam etsi tempus certum definire non possim, cum nullus auctor hoc tradat, potuit tamen ita esse. Ea enim ætate adhuc potuit esse pulcherrima, et judicari ab Assyriis puella propter incredibilem pulchritudinem, præsertim quia, ut habetur Judith X., Dominus ei contulerat, non sine novo miraculo, quemdam eximium splendorem, ut incomparabili pulchritudine omnium oculis appareret. Quamquam etiam naturaliter aliquæ feminæ ita conservant formam corporis, ut quamvis grandævæ sint, tamen juvenculæ judicentur. Certe Sara annorum 65 vel etiam 90, tam juvenis et formosa videbatur, ut quocunque iret, a Regibus adamaretur et raperetur. Vide Genes. XII et XX. Jam igitur si ex annis 105 detrahentur 40, supererunt 65 anni continuæ pacis usque ad mortem Judith, quibus addo alios septem, ut illud etiam verum sit, quod additur in libro Judith, post mortem ejus multis annis non fuisse qui perturbaret Israel; habemus igitur annos 72, quos quærebamus.

Dices fortasse : Si tempore Regis Manassæ contigit hæc historia; quare in præparatione illa ad bellum, quæ narrantur in hoc

libro, nulla fit mentio Regis? cur negotium hoc totum tribuitur magno Sacerdoti?

Respondeo : fortasse hoc bellum incidisse in ipsam captivitatem Manasse, et idcirco Rege absente, per Pontificem negotia regni procurata fuisse : fortasse etiam regis mentio facta non est, quia non accessit bellum ad ipsam urbem Hierusalem, ubi Rex erat.

Quod autem habetur Judith IV : Sacerdotem Eliachim scripsisse ad omnes Hebræos, et deinde circuivisse omnem Israelem, ut eos ad constatiam hortaretur, non est mirandum. Nam etiam tempore Ezechiæ idem Eliachim, quamvis nondum esset summus Sacerdos, nomine Regis multa faciebat, ut patet ex lib. IV. Reg. cap. XVIII et Isaias prædixerat cap. XXII. fore, ut Eliachim esset quasi pater omnium habitantium Hierusalem. Ac tum præcipue credibile est, summa negotia et periculosa tractata esse per summum Sacerdotem, quando Rex de captivitate reversus, et ad Deum serio conversus erat. Nam etsi non est improbabile, adhuc Rege captivo bellum hoc gestum, probabilius tamen videtur, eo jam reverso gestum esse.

Sed rursum objicies : colligi ex quinto capite libri Judith, bellum hoc Holofernis contra Judæos gestum esse paulo post reditum ex captivitate Babylonica, sic enim legimus : *Nam et ante hos annos cum recessissent a via, quam dederat illis Deus, ut ambularent in ea, exterminati sunt prœliis a multis nationibus*, *et plurimi eorum captivi abducti sunt in terram non suam* : *nuper autem reversi ad Dominum Deum suum, ex dispersione qua dispersi fuerant, adunati sunt, et ascenderunt montana hæc omnia, et iterum possident Hierusalem*, *ubi sunt Sancta eorum* (1).

Respondeo : non esse intelligendum hunc locum de captivitate Babylonica, sed de variis afflictionibus præcedentibus. Nam si sermo esset de Babylonica captivitate, non dicerentur Judæi exterminati a multis nationibus, sed ab una, id est, Chaldæorum : nec dicerentur plurimi abducti captivi, sed omnes ; fuit enim generalis captivitas Babylonica, paucissimi enim remanserunt relicti a Nabuchodonosor, et illi ipsi paulo post fugerunt in Ægyptum, IV. Reg. XXV. Ita dispersio ac desolatio plenissima fuit.

Igitur loquitur Scriptura de variis afflictionibus populi Judæorum, quas variis temporibus a variis nationibus passus est, sed præcipue de illa ultima, quæ acciderat cum caperetur Manasses : tunc enim tota regio devastata fuit, et Rex ipse cum aliis multis captus, et ductus in Babylonem, et multi etiam dispersi, fugatique in varia loca. Quod autem additur : *Nuper autem reversi ex dispersione*, etc. vel intelligitur de reversione Regis Manassæ cum suis ex Babylone, vel (si absente Rege gestum est hoc bellum) intelligi poterit de reversione ex iis locis ad quæ fugiendo pervenerant, cum Rex Assyriæ vastaret regionem ipsorum.

Nec vero movere quemquam debet, quod in textu Græco additur, etiam Templum fuisse solo æquatum, quando dispersi sunt Judæi. Nam illa verba supposititia videntur, quandoquidem sanctus Hieronymus, qui fidelissime transtulit hunc librum ex Chaldæo sermone in Latinum, nihil de eversione Templi in sua editione posuit. Et fortasse ista additio Græci textus in causa fuit, cur tot gravissimi auctores, Eusebius, Augustinus, Sulpitius, Beda in hac historia suo tempore collocanda decepti fuerint.

CAPUT XIII.

De libro Sapientiæ.

Liber Sapientiæ testimonium habet ab antiquis Conciliis et Patribus. Concilium Sardicense in epist. ad omnes Episcopos, cujus meminit Theodoretus lib. II. hist. cap. 8, ex c. VII. hujus libri probat, filium Dei esse rerum omnium effectorem et verum Deum ; Concilium item Toletanum II. cap. 1. librum Sapientiæ Scripturam sacram nominat.

Denique Patres idem docent. Nam Dionysius c. IV. divinorum nom. ut librum sacræ Scripturæ citat. Melito Asianus in epist. ad Onesimum, in Catalogo sanctarum Scripturarum Sapientiam ponit. Cyprianus in lib. De habitu virginum : « Cum dicat, inquit, Scriptura divina : quid nobis profuit superbia, etc. » Similiter Cyrillus lib. II In Julianum, ultra medium, vocat Scripturam divinam. B. Augustinus ex professo docet et

(1) Judith. V. 22.

probat, ex hoc libro posse confirmari dogmata, et librum esse Canonicum, lib. I. de prædest. cap. 14.

Et quoniam Kemnitius incredibili impudentia hunc locum Augustini truncate citat, et asserit aperte, ex hoc loco colligi hunc librum non fuisse Augustino divinum et infallibilis veritatis; totum locum audiamus : « Quod, inquit, a me quoque positum, nimirum testimonium de libro Sapientiæ, fratres istos ita respuisse dixistis, tanquam non de libro Canonico adhibitum. Quasi et excepta hujus libri attestatione, res ipsa non clara sit, quam voluimus hinc doceri. » Hæc citat Kemnitius.

Sed audiamus quæ in eodem capite infra ponuntur : « Non debuit repudiari sententia libri Sapientiæ, qui meruit in Ecclesia Christi de gradu Lectorum Ecclesiæ Christi tam longa annositate recitari, et ab omnibus Christianis, ab Episcopis usque ad extremos laicos, Fideles pœnitentes, Catechumenos cum veneratione divinæ auctoritatis audiri. » Et infra : « Oportet ut librum istum Sapientiæ omnibus Tractatoribus anteponant, quoniam sibi eum anteposuerunt etiam temporibus proximi Apostolorum egregii Tractatores, qui eum testem adhibentes, nihil se adhibere nisi divinum testimonium crediderunt. » Adde, quod omnes Veteres hunc librum Salomonis esse asserunt; ex quo manifeste sequitur esse canonicum. Eusebius lib. IV. hist. c. 22. dicit, Hegesippum et Irenæum et omnem antiquorum chorum hunc librum Salomonis esse existimasse. Pari ratione Tertullianus de præscript. Cyprianus serm. de mortalitate. Hilar. in Ps. CXXVII. Ambrosius serm. 8. in Ps. CXVIII. Basilius lib. V. contra Eunomium. Epiph. hæres. Anomœorum, nomine Salomonis hunc librum citant. Quod vero B. Hieronymus Præfatione in libro Salomonis hunc librum dicit a multis putari Philonis Judæi, et B. Augustinus lib. II. doctr. Christ. cap. 8. dicit esse Jesu filii Sirach, non est contrarium communi sententiæ Doctorum. Nam sententiæ quidem sunt Salomonis, non Philonis, ut Veteres dicunt, et clarissimum est ex c. IX., ubi auctor libri dicit : *Tu elegisti me regem populo tuo, et dixisti me ædificare Templum in monte sancto tuo*, etc. (1), tamen collectæ sunt hæ sententiæ ab aliquo alio, qui a multis putatur Philo, non ille qui fuit post Christum, sed alius antiquior, qui quidem verbis Græcis Salomonis sententias complexus est, Spiritu sancto dictante, sicut Proverbiorum XXV, dicuntur parabolæ illæ Salomonis translatæ in librum a viris Ezechiæ Regis Juda, cum antea forte in schedulis haberentur. B. Augustinus autem sententiam retractavit lib. II. Retract. cap. 4.

Joannes Calvinus lib. I. Instit. cap. 11. §. 8. librum Sapientiæ mendacii coarguit : « De idolorum, inquit, origine publico fere consensu receptum est, quod in libro Sapientiæ habetur : primos scilicet extitisse eorum auctores, qui hunc honorem detulerunt mortuis, ut ipsorum memoriam superstitiose colerent : et sane fateor, perversum hunc morem fuisse vetustissimum, nec facem fuisse nego, qua accensus hominum ad idolatriam furor magis exarsit : non tamen concedo hunc fuisse primum mali fontem. Idola enim jam fuisse prius in usu, quam ista in consecrandis imaginibus mortuorum ambitio invaluisset, cujus apud profanos Scriptores crebra fit mentio, constat ex Mose ; cum Rachelem narrat furatam esse patri suo idola, non secus ac de communi vitio loquitur. » Hæc ille, qui satis aperte falsum esse contendit quod habetur Sap. XIV. de orig. idolorum. At Calvinus assumit falsum, et deinde colligit aliud falsum. Assumit enim ante Rachelis tempora non fuisse idola quæ hominum figuram referrent : et cum constet tunc aliqua idola fuisse, deducit, prima idola non fuisse imagines hominum, ut liber Sapientiæ docet. At falsum assumit : nam in primis ista ipsa idola, quæ furata est Rachel, erant imagines hominum : vel potius imago hominis. Una enim tantum erat imago, sed nomine multitudinis utitur Scriptura, quia illud nomen in Hebræo non habet numerum singularem. Vox Hebræa est הרפים quæ quidem idolum significat, hominis figuram repræsentans, et quod arte diaboli loquebatur et responsa dabat. Quod hominis figura sit הרפים patet ex I. Reg. XIX. ubi Michol cum vellet eruere Davidem de manibus Saul, emisit illum per fenestram, et in lecto, loco ejus posuit simulacrum quod hominem referret, in Hebræo est הרפים pro eo, quod nos habemus *statuam*, vel *simulacrum*. Quod autem ista idola loquerentur, patet ex Ezechiele XXIV. ubi enim nos legimus : *Interrogavit idola*; in Hebræo est הרפים et similiter Za-

(1) Sap. IX, 7.

chariæ X. ubi legimus : *Simulacra locuta sunt inutile.* Deinde certum est Belum primum Regem Assyriorum, qui fuit ante Rachelem, immo et ante Abraham, fuisse pro Deo habitum post mortem, ut Eusebius testatur initio Chronici ; et statuam illi a Nino filio positam, fuisse primum idolum publice propositum ad adorandum, docet Ambrosius in primum cap. ad Rom. sive quicumque fuit eorum Commentariorum auctor, et B. Cyrillus lib. III. in Julianum non procul a fine. Denique initium idolorum fuisse fabricationem imaginum humanarum in memoriam defunctorum, ut liber Sapientiæ docet, testatur Cyprianus initio libri de Idolorum vanitate, Chrysost. hom. 87. in Matth. Hegesippus apud Hieronymum in libro De viris illustribus, et alii passim.

Sed objicies : si statua erecta Belo a Nino filio fuit primum idolum, quomodo verum est quod liber Sapientiæ dicit, primum idolum factum esse a patre in memoriam filii? Respondeo, statuam Beli fuisse primum idolum publice ad adorandum propositum : at primum idolum absolute fuisse imaginem filii mortui a parente factam, et privatim honoratam. Inde enim invalescente prava consuetudine (ut in eodem c. XIV. Sap. dicitur) cœpta sunt tyrannorum imperio publice coli figmenta.

CAPUT XIV.

De Ecclesiastico.

Librum Ecclesiastici, quod ex eo multa dogmata Fidei luculenter probentur, vehementer Calvinus odit : « Unde, inquit in Antidoto, melius fæcem haurirent? » nec tamen habet aliquid, quod ei objiciat. Nos autem contra, multis Veterum testimoniis auctoritatem ejus libri confirmare possumus. Clemens Alexandrinus libr. VII Stromatum prope extremo, citans cap. IV. Ecclesiastici sic ait : « Sequentes autem Scripturas confirmemus quod dictum est.» Sanctus Cyprianus lib. III. epist. 9. citans cap. VII. « Sed et Salomon, inquit, in Spiritu sancto constitutus testatur, et docet. » Epiphanius in hæres. Anomæorum numerat inter sacros ac divinos libros Sapientiam Salomonis, et filii Sirach, id est, Ecclesiasticum. Ex quo intelligimus, eumdem Epiphanium, cum in lib. de mens. ponder. dicit, hos libros non esse receptos, de sententia Judæorum esse locutum. B. Ambrosius lib. IV. de Fide cap. 4. verba Ecclesiastici ex cap. XXIV. divina oracula nominavit. Beatus Augustinus in libr. ad Orosium contra Priscillianistas : « Clamat, inquit, Scriptura divina » : *Altiora te ne quæsieris*, quæ sententia Ecclesiastici nostri est. Denique Clemens, et Cyprianus locis citatis, Sixtus II. in epist. ad Gratum, Damasus in epist. ad Episcopos Italiæ, Basilius libr. IV In Eunomium, Ambrosius in cap. VII. prioris ad Corinth. Hieron. in cap. X. Ecclesiasticæ, et Gregor. lib. X. Moralium cap. 14, hunc librum non solum citant, sed etiam Salomoni attribuunt : nunquam autem dubium fuit, quin Salomonis libri canonici ac divini habendi essent. At Epiphanius in hæresi Anomæorum, et alii nonnulli auctorem librii hujus Jesum Sirach esse volunt. Respondeo, facile potuisse fieri, ut Jesus Sirach sententias Salomonis a se diligenter collectas in unum volumen redegerit, ita uterque auctor dici poterit.

CAPUT XV.

De libris Machabæorum.

Libri Machabæorum, præter communia testimonia, testimonium habent, et honorifice producuntur a S. Cypriano in libr. de exhort. martyr. cap. XI. a S. Greg. Nazian. in oratione de Machabæis, a S. Ambrosio lib. II. de Jacob. c. 10, 11, 12, et ab aliis passim qui eosdem libros Scripturam divinam disertis verbis appellant. S. Cyprianus lib. I. ep. 3. ad Cornelium, et Isidorus lib. VI. Etymologiarum c. 1. S. autem August. (cui multum auctoritatis sæpe Calvinus tribuit) lib. XVIII. de Civit. Dei cap. 36. inquit : « Machabæorum Libri, quos non Judæi, sed Ecclesia pro canonicis habet. » Et lib. II. contra epistolas Gaudentii cap. 23. eorumdem librorum auctoritatem studiose defendit, Scripturam sanctam eos appellans. Sed adversariorum argumenta videamus.

Primum objicit Calvinus lib. III. Instit.

cap. 5. §. 8. quod auctor horum librorum laudat præposterum zelum, et superstitiosum factum Judæ Machabæi, qui pro mortuis sacrificium offerri jussit, II. Machab. 12. Nam præterquam quod superstitiosum est pro quibuscumque mortuis orare, accedit etiam, quod isti, pro quibus Judas orare jussit, decesserant lethali crimine obligati, pro qualibus non esse orandum etiam Catholici docent : sic autem eos decessisse patet; nam ut ibidem dicitur : *Invenerunt autem sub tunicis interfectorum de donariis idolorum, a quibus lex prohibet Judæos* (1), quæ habetur Deut. VII. 25.

Respondeo : orare pro mortuis, quos non est certum esse in cœlo, vel in gehenna, pium et religiosum esse, ut ostendemus suo loco : nunc satis sit opponere Calvino Augustinum, qui ex hoc ipso loco probat, pium esse orare pro mortuis, in epist. LXI. ad Dulcitium, lib. I. de moribus Ecclesiæ c. 23. et lib. de cura pro mortuis cap. 1. Itaque tantum interest inter spiritum Augustini et Calvini, ut Augustinus quia libros Machabæorum credit esse canonicos, inde colligat bonum esse orare pro mortuis; Calvinus quod existimet malum esse orare pro mortuis, inde deducat libros Machabæorum non esse canonicos. Ad illud autem quod objicitur, respondeo : Judam pie existimasse eos in articulo mortis dolorem de peccato suo coram Deo concepisse, et misericordiam apud Dominum invenisse, quod significant illa verba : *Quia considerabat quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam* (2).

Secundo objicit Calvinus in Antidoto Concilii : non posse hujus libri auctorem haberi canonicum, cum lib. II. cap. ult. veniam petat erratorum. Adde quod cap. II. ait : « Et nobis quidem ipsis, qui hoc opus breviandi causa suscepimus, non facilem laborem, imo vero negotium plenum vigiliarum et sudoris assumpsimus. » Quibus verbis indicat se humano more hunc librum composuisse; Auctores enim vere sacri non ingenio et labore suo, sed Spiritu sancto revelante scripserunt, ut patet Hierem. XXXVI, de Hieremia, qui tanta facilitate dictabat Notario suo Baruch ea quæ Deus ei revelabat, ut ex libro aliquo legere videtur.

Respondeo : Deum quidem esse auctorem omnium divinarum Scripturarum, sed aliter tamen adesse solitum Prophetis, aliter aliis, præsertim historicis. Nam Prophetis revelabat futura et simul assistebat, ne aliquid falsi admiscerent in scribendo, et ideo Prophetæ non alium habuerunt laborem, quam scribendi, vel dictandi : aliis autem Scriptoribus Deus non semper revelabat ea quæ scripturi erant, sed excitabat, ut scriberent ea quæ viderant, vel audierant, quorum recordabantur, et simul assistebat ne falsi aliquid scriberent : quæ assistentia non faciebat ne laborarent in cogitando et quærendo quid et quomodo scripturi essent. Quare S. Lucas præfatione in Evangelium a se scriptum testatur, se assecutum omnia diligenter quæ ad Evangelii scriptionem pertinebant, idque ab iis, qui ipsi audierant et viderant, et ministri fuerant sermonis. Quod autem ad veniam attinet, non petit veniam iste auctor erratorum, quippe qui nulla esse sciebat; sed orationis minus politæ : quemadmodum etiam B. Paulus se imperitum sermone confitetur II. Cor. XI.

Objectio tertia aliorum, II. Machab. I. dicitur : *Cum in Persidem ducerentur patres nostri* (3) : at certum est, non in Persidem, sed in Babylonem abductos fuisse Judæos; non igitur veram historiam narrat auctor hujus libri. Nonnulli valde laborant ut ostendant quando in Persidem ducti fuerint Judæi, sed existimo rem esse facillimam. Nam auctor hujus libri Persidem vocat, non solum eam regionem quæ proprie dicitur Persis, sed etiam alias finitimas : id patet ex libro I. Machab. cap. VI., ubi nuntius qui venit in Babylonem ad Antiochum, dicitur venisse ad eum in Persidem. Neque iste loquendi modus ab aliis Scriptoribus alienus est, cum Chrysostomus homil. VI. in Matth. dicat, Judæos ex captivitate Persica liberatos.

Objectio quarta, II. Machab. II. dicitur : Hieremias, cum spoliaretur et incenderetur Hierusalem et Templum a Chaldæis, abscondisse tabernaculum, et arcam fœderis in spelunca quadam montis Nebo; et dixisse, locum illum fore occultum donec Deus iterum congregaret populum suum. At hic duo mendacia continentur. Unum quod Hieremias illud fecerit : nam antequam urbs a Chaldæis caperetur, Hieremias semper fuit in carcere, et erat invisus pene omnibus in Hierusalem, ut habetur Hierem. XXXVII et XXXVIII.,

(1) II. Mach. XII. 40. — (2) Ibid. V. 45. — (3) Ibid. I, 19.

quocirca nec per se, nec per alios potuit id efficere : postquam autem capta est urbs, Chaldæi omnia diripuerunt, ut habetur IV. Reg. ult., proinde non remansit aliquid quod Hieremias posset abscondere. Alterum mendacium est, quod iterum revertentes a captivitate essent Arcam et Tabernaculum habituri; non enim unquam eam postea habuerunt.

Respondeo : potuisse illud optime fieri, et ante spoliationem urbis et Templi (ut Epiphanius sentit in vita Hieremiæ) et etiam postea, ut alii volunt. Ante quidem : non tempore Sedeciæ, sed Joachim, ter enim Nabuchodonosor venit in Judæam, et abduxit inde captivum Regem et populum. Primum, tempore Joachim, ut habetur II. Paralip. ult. Secundo, tempore Joachim, ut habetur IV. Reg. XXIV. Tertio, tempore Sedeciæ, IV. Reg. XXV. Tametsi autem tempore Sedeciæ Hieremias fuerit fere semper in carcere, et omnibus invisus; tamen tempore Joachim liber erat et magnæ auctoritatis, ita ut credibile sit, ad ejus persuasionem Joachim sponte se tradidisse Regi Babylonis. Constat enim Hieremiam hoc suasisse, Hier. XXVII., et simul constat Joachim id fecisse, Hierem. XXIX. Potuit igitur Rege consentiente, Arcam et Tabernaculum asportare : potuit etiam posteaquam civitas capta est; nam Hieremias a Nabuchodonosor maximi fiebat, ut patet Hier. XXXIX. Non fuisse autem a militibus diripientibus urbem Hierosolymam ablatam Arcam aut Tabernaculum, satis patet ex Hier. LII., ubi enumerantur omnia, quæ ex Templo Domini Chaldæi abstulerunt, usque ad phialas et mortariola; et Arcæ ac Tabernaculi nulla mentio fit. Neque vero alterum est mendacium, quod rursum Arca invenienda esset, quando iterum congregaretur populus : nam non loquebatur Hier. de illa congregatione, quæ fuit tempore Cyri; sed vel de tempore novissimo, quod proxime diem judicii præcedet, ut vult Epiphanius in vita Hierem., vel mystice intelligendum est, Arcam apparituram, id est, Christum in carne venturum in nova populi congregatione, ut exponit Rupertus lib. X. De victoria verbi cap. 21.

Objectio quinta. Lib. I. Machab. cap. I. Alexander Magnus primus regnasse dicitur in Græcia, et hoc falsum videtur, cum non fuerit Alexander primus, sed ante illum multi fuerint Reges Lacedæmoniorum, Macedonum, Corinthiorum, Atheniensium, etc. ut ex Chronico Eusebii patet. Præterea ibidem dicitur Antiochus illustris regnasse anno 137 regni Græcorum : cum tamen constet ex eodem Eusebio, Antiochum regnasse anno 156., tot enim sunt anni a primo anno Monarchiæ Græcorum usque ad Antiochum.

Denique lib. I. cap. VIII. dicuntur Romani singulis annis committere uni homini magistratum suum et omnes uni obedire : at hoc est falsum, nam duo Consules eo tempore creabantur.

Respondeo : Scripturam, cum dicit Alexandrum primum regnasse in Græcia, non de regno quocumque, sed de Monarchia Græcorum loqui : et cum dicit, Antiochum illustrem regnasse anno 137. regni Græcorum, non numerare annos ab Alexandro, sed a Seleuco, qui post Alexandrum I. regnavit in Syria, ut monet Eusebius in Chronico : quia enim Judæa pars est Syriæ, a primo Rege Syriæ annos numerabant Judæi : a Seleuco autem ad Antiochum sunt anni 137., quibus si addas annos 19, qui sunt ab Alexandro ad Seleucum, erunt anni 156. Ad illud autem de Romanis respondeo : unius tantum Consulis mentionem fieri, quia in more apud Romanos positum erat, ut alternis diebus Consules imperarent. Cujus rei testis esse potest infelix exitus pugnæ Cannensis, cujus causa temeritas fuit alterius Consulis, penes quem eo die imperium erat. Itaque licet duo Consules essent, uni tamen commissa esse Respublica videbatur. Idque institutum est ab ipso primo exortu Consularis dignitatis, ne videlicet (ut ait Livius l. II.) si duo simul Consules imperarent, Regibus exactis, non remotus sed duplicatus terror videretur.

Objectio sexta. Lib. I. Mach. c. IV. Judas legitur purgasse Templum anno 148., id est, uno anno ante obitum Antiochi, qui obiit anno 149. ut dicitur I. Mach. VI. at id repugnat lib. II. cap. X. ubi habetur, Judam purgasse Templum biennio post mortem Antiochi. Præterea lib. I. c. VI. dicitur Antiochus illustris mortuus in Babylonia in lecto suo præ dolore animi, quia non successerant ei negotia sicut optaverat : at lib. II. cap. I. dicitur membratim cæsus cum multis ex suis in templo Nanneæ; et rursum lib. II. c. IX. dicitur mortuus cum dolore interno viscerum, tum quia de curru in itinere ceciderat. Denique lib. I. c. IX. dicitur Judas mortuus anno 152. at lib. II. cap. I., dicitur scripsisse epistolam anno 188. quod si esse

verum, anno 36. post mortem suam eam scripsisset. Hæc omnia, cum tam male inter se cohæreant, manifesta indicia falsitatis præbent.

Ad primam argumenti hujus partem Sixtus Senensis ut respondeat, scribit in l. VIII. Bibliothecæ sanctæ, bis factam esse Templi repurgationem : sed neque id verum esse videtur, neque ad argumenti solutionem necessarium. Et quidem verum non esse satis indicat Scriptura, cum omnia quæ de hac repurgatione uno in loco refert, referat etiam in alio. Non esse autem necessarium inde probatur; quia posita una tantum repurgatione, in utroque loco adhuc nulla est in hoc libro repugnantia. Tametsi enim repurgatio Templi in lib. I. c.IV. narratur ante mortem Antiochi, et lib. II. c. X. narratur post mortem Antiochi; tamen hoc posteriore loco narratur quidem post mortem Antiochi, sed non asseritur facta post mortem Antiochi. Voluit enim auctor absolvere quæ de Antiocho dicturus erat, et tum demum redire ad Judam et Templi repurgationem : quod autem dicitur facta post biennium; non significatur post biennium a morte Antiochi, sed post biennium a profanatione. Nam profanatum fuit Templum anno 145., ut dicitur lib. I. c. I., et post biennium exactum anno 148. repurgatum fuit,ut habetur lib. I. c. IV. Quare recte Eusebius in Chronico, et Joseph. lib. XII. Antiquitat. cap. X. scribunt, Templum repurgatum tertio anno a profanatione, id est, post biennium jam exactum.

Quod attinet ad alteram partem argumenti; conveniunt fere omnes, eumdem esse Antiochum, Epiphanem videlicet, cujus mors describitur lib.I. c. VI. et lib. II. c. IX. nam potuit in itinere corripi doloribus viscerum, et cadere ex curru, ut dicitur lib. II. c. IX. et postea sic æger pervenire in Babylonem, et ibi addito dolore animi ex nuntio ad se allato rei malæ gestæ in Judæa a suis, tandem mori. At de Antiocho, cujus mors describitur lib. II. cap. I., maxima quæstio est. Aliqui volunt esse Antiochum magnum, ut Lyranus in hunc locum et quidam alii : sed hoc esse non potest. Nam Antiochus magnus obiit antequam Judas, qui hanc epistolam scripsit, Dux Judæorum esset, nec fuit ullum bellum Judæis cum Antiocho magno. Alii volunt esse Antiochum Demetrii filium, qui etiam Triphon, seu Griphus dicitur ab Eusebio. Ita Rupertus lib. X. de victoria verbi, cap. VI. : sed neque hoc potest esse verum. Nam tempore istius Antiochi, non Judas, sed Joannes Hircanus dux Judæorum erat, et tamen Judas epistolam scribit. Præterea epistola scribitur Aristobulo magistro Ptolomæi Philometoris, quem constat ex Eusebio in Chronico fuisse tempore Judæ, id est, diu ante tempora Antiochi Griphi.

Dicendum igitur est, hunc Antiochum esse Antiochum Epiphanem, illum ipsum de quo agitur in lib. I. c. VI. et lib. II. cap. IX. nam tunc vivebat Judas qui epistolam scripsit, et etiam Aristobulus ad quem scripta est. Præterea iste fuit primus et summus ex Regibus Syriæ inimicus Judæorum, ut merito de ejus morte tanta lætitia esset in Judæa.

Denique quod dicitur lib. II. c. IX. de Antiocho illustri, quod templum in Perside spoliare voluit, et turpiter fugatus est, omnino convenit cum eo quod hic dicitur de isto Antiocho, quod in templo Nanneæ ceciderit et percussus fuerit, et quod multi ejus milites membratim cæsi fuerint. Neque vero necesse est affirmare illic eum interiisse, ubi dicitur cecidisse; cecidisse enim dici potest, quoniam exercitus ejus fusus fugatusque est. Quemadmodum Gen. XIV, Regem Sodomorum in prælio cecidisse narrat Scriptura divina, et tamen paulo post eum viventem et Abrahæ occurrentem introducit. Itaque Antiochus in eo sensu dicitur cecidisse, quoniam exercitus ejus cæsus percussusque fuerat, et ipse turpi fuga elapsus, forte etiam vulneratus, in ipso itinere de curru cecidit, et paulo post mortuus est.

Ad tertiam probationem aliqui respondent : non esse Judam Machabæum, sed aliquem alium qui eam epistolam scripsit. Ita Rupertus lib. X. de victoria verbi cap. 15. sed non videtur id esse verum. Nam anno 188., non Judas, sed Joannes Hircanus Dux Judæorum erat; nec ullus fuit ex ducibus Judæorum qui vocaretur Judas præter unum Machabæum : nec est verisimile, cum Senatu et populo in titulo litterarum alium nominari quam Principem. Alii volunt, hunc Judam esse quidem Machabæum, sed annos qui initio litterarum ponuntur supputari, non more Græcorum a Seleuco, sed more Hebræorum ab anno duodecimo Assueri, quo liberati fuerunt omnes Judæi a nece, opera Esther Reginæ. Ita Lyranus et Hugo Cardinalis in hunc locum, quos fere recentiores omnes sequuntur. Sed primum non videtur credibile in his libris semper annos supputari more Græcorum, præterquam in hoc

uno loco : deinde etiam numerando ab anno duodecimo Assueri, non potest incidere annus 188. in tempora Judæ Machabæi. Lyranus enim, quem cæteri sequuntur, ita computat : ab anno 12. Assueri usque ad finem regni ejus sunt anni 29. : his addantur sex anni quibus regnavit Darius filius Assueri, et sunt 35. quibus si rursus addantur 148., qui sunt ob initio regni Græcorum usque ad Judam, erunt 188. anni.

Sed in ista supputatione tres sunt gravissimi errores. Primus, quod ex 29. et 6. et 148. non fiunt 188. sed 183. ut patet. Secundus, quod omittunt hi auctores annos novemdecim, qui sunt a principio Monarchiæ Alexandri usque ad regnum Seleuci : illi enim 148. anni Græcorum, qui numerantur lib. I. Machabæorum, c. IV. usque ad victoriam Judæ, numerantur a Seleuco, non ab Alexandro, ut supra diximus. Si ergo addas annos novemdecim qui sunt ab Alexandro ad Seleucum, erunt omnes anni 202. ab anno duodecimo Assueri, non 188. ut ipsi volunt. Tertius error est, quod in ista supputatione faciunt Assuerum penultimum Regem Persarum, secuti somnia Judæorum adversus sententiam Latinorum et Græcorum omnium. Eusebius in Chronico post Assuerum adhuc tres Reges Persarum ponit : Josephus, quem ego supra secutus sum, septem Reges post Assuerum numerat : ex quo sequitur, ab anno duodecimo Assueri usque ad Judam, non 188. annos, sed longe amplius quam 200. effluxisse.

Igitur cum Melchiore Cano et aliis nonnullis existimo, sic esse quæstionem dissolvendam, ut dicamus : illa verba anno 188. non esse principium epistolæ sequentis quam Judas scripsit, sed finem præcedentis quæ scripta est a toto populo Judæorum Duce Joanne Hircano. Id aperte indicant Græci codices, qui post illa verba, anno 188. distinctionem constituunt, et ratio certe id exigit, ut cum sint illa verba inter initium unius epistolæ et finem alterius, et numerus annorum in fine potius quam in principio poni soleat, ea nos ad epistolam præcedentem, non ad sequentem referamus.

Objectio septima sumitur ex eo, quod liber prior Machabæorum cum Evangelio pugnare videatur. Nam. lib. I. cap. 1. affirmat auctor ejus libri vaticinium Danielis de abominatione desolationis stante in loco sancto impletum esse, quando Antiochus Epiphanes idolum in Templo Domini collocavit. At Christus Matth. XXIV. vaticinium illud asserit implendum in novissimis diebus. Respondeo : in libris Machabæorum nullam fieri mentionem vaticinii Danielis, sed solum idolum Antiochi vocari abominandum idolum desolationis, ut revera erat.

Objectionem postremam quam afferunt nonnulli, ex eo quod in his libris videntur ii commendari qui semet occiderunt, qualis fuit Eleazarus lib. I. cap. VI. et Razias lib. II. cap. XIV. diluit jamdudum S. Augustinus in epistol. 61. ad Dulcitium, et lib. II. contra epist. Gaudentii cap. 23. et summa responsionis est : mortes horum hominum narrari in Scriptura, non laudari, vel certe non ita laudari quasi pie et sancte fecerint quod fecerunt, quamvis audacter et viriliter, et hominum judicio, fortiter eos fecisse negari non possit.

CAPUT XVI.

De quibusdam partibus librorum Marci, Lucæ, Joannis.

Ultimum caput Marci tempore B. Hieronymi non fuisse ab omnibus receptum ut canonicum, patet ex epist. ad Hedibiam qu. 3. Causa dubitationis erat propter quædam verba apocrypha, quæ in isto ult. cap. inserta erant, ut patet ex Hieronymo lib. II. contra Pelagianos ante medium. Hæc enim inserta erant verba, quæ satis aperte Manichæismum redolent : « Et illi satisfaciebant dicentes, sæculum istud iniquitatis, et incredulitatis substantia est, quæ non sinit per immundos spiritus veram Dei apprehendi virtutem, idcirco jam nunc revela justitiam tuam. » Nunc nobis dubitare non licet, nam Concil. Trid. sess. IV. jubet, libros integros recipi cum omnibus suis partibus; ut in Ecclesia Catholica legi consueverunt : legitur autem caput hoc in diebus celeberrimis Resurrectionis et Ascensionis, et idem exponitur a Beda, et a B. Greg. hom. 21. et 29. in Evangelia. Athanasius etiam in Synopsi in summa Evangelii secundum Marcum hoc caput ut vere Marci agnoscit, et similiter Augustinus lib. De de consensu Evan. cap. XXIV. Denique incredibile est Marci Evangelium ita mutilum et truncum esse, ut nihil de resurrectione

contineat. Adde, quod etiam Calvinus cap. XVII. §. 47. Instit. hoc ultimum caput Marci admittit ut partem Evangelii, ut non sit opus in hac re probanda diutius laborare.

Ex cap. XXII. Lucæ quidam in dubium revocant historiam illam de sudore Christi sanguineo, et angelica apparitione et consolatione, ut Hilarius testatur lib. X. de Trin. et Hieronym. lib. II. contra Pelagianos. Causa quæ hos permovit ea fuit, ne Christo infirmitatem et animi dolorem tribuere viderentur : qua etiam de causa quosdam Catholicos præpostero zelo e suis codicibus ex illis verbis Luc. XIX. *videns civitatem flevit super illam* abrasisse verbum, *flevit,* testatur Epiphanius in Ancorato. At certe isti timuerunt ubi non erat timor. Si enim Christus ut homo potuit imminente passione pavere et tædere, ut etiam Matt. cap. XXVI et Marc. XIV testantur : cur non potuit eadem ratione sudare et angelicam consolationem admittere ? et si corpus habuit passibile et animam sentientem ; cur non potuit dolere et flere ? Itaque Athanasius lib. VI. ad Theophilum, qui ista de beatitudine filii Dei, anathema dicit iis qui Christum sanguinem sudasse negant. Epiphanius quoque in Ancorato et Augustinus lib. III. de Consensu Evang. cap. IV, hunc locum Lucæ ut Evangelicum agnoscunt : neque Hilarius et Hieronymus locis citatis contrarium docent, sed tantum monent, non in omnibus codicibus suo tempore fuisse, et propterea non ita certæ fidei habitum.

Initium capitis VIII. Joannis, quæ adulteræ historia continetur, non fuisse olim certæ fidei, Erasmus docet in annotatione hujus loci ex Eusebio lib. III. hist. c. 39. ubi sic dicit de Papia loquens : « Historiam quamdam subjungit de muliere adultera, quæ accusata est a Judæis apud Dominum ; habetur autem in Evangelio quod dicitur secundum Hebræos scripta ista parabola. » Quibus verbis aperte indicat, se non vidisse eam historiam in Evangelio Joannis et sibi non tam historiam quam parabolam videri. Nihilominus tamen dubium esse non debet, quin ea et historia sit et Evangelica, cum legatur in Ecclesia in Sabbato post Dominicam III Quadragesimæ, et eam agnoscant gravissimi Patres Græci et Latini : Ammonius Alexandrinus in suo Monotessaro Evangelico, Athanasius in Synopsi in compendio Evangelii Joannis, Chrysostomus hom. 60. in Joann. Ambrosius in epist. 58. lib. VII. ad Studium, Hieronymus lib. II. contra Pelagianos, et Augustinus tractat. 33. in Joannem. Idem quoque Aug. lib. II. de adulterinis conjugiis cap. 7. eam historiam ab inimicis veræ Fidei erasam fuisse de nonnullis codicibus dicit.

Neque causæ nostræ officit, sed prodest potius quod Eusebius scribit, Papiam Joannis discipulum hujus historiæ meminisse ; id enim signum est rem esse veram. Quod autem eam Eusebius in suo codice Evangelii non habuerit, parum refert, forte enim ab aliquo erasa erat. Adde quod probabile est, Eusebium non loqui de hac historia adulteræ, sed de alia vere apocrypha : nam, in textu Græco, Eusebii non habetur nomen adulteræ, sed περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης.

De verbis illis, quæ habentur epist. I. Jo : *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater Verbum et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt* (1) : dubium aliquando exstitisse, et nunc etiam esse debere, longa oratione contendit Erasmus iu annotatione hujus loci : at certe in Ecclesia publice leguntur hæc verba in Dominica in Albis. Eumdem locum agnoscit Cyprianus lib. de simplicitate Prælatorum, Athanasius lib. I. ad Theophylum, qui est de unita Deitate. Joann. II. Papa in epist. ad Valerium, Hieronymus in Prologo epistolarum canonicarum, Idacius in lib. adversus Varimundum, et Eugenius Carthaginiensis apud Victorem lib. II. de Persecutione Wandalica. Quare verba illa veram esse partem Scripturæ divinæ non dubium est.

CAPUT XVII.

De epistola ad Hebræos.

Duplex dubitatio de hac epistola fuit, una de auctore, altera de auctoritate ejus, quæ tamen ita connexæ sunt, ut pauci sint, qui de uno dubitaverint, et non de altero. Primum igitur ex antiquis hæreticis Marcion, teste Hier. Præf. in epist. ad Titum ; et Arius,

(1) Cap. V. 7.

teste Teodoreto Præfatione in epist ad Hebræos, epistolum ad Hebræos neque Pauli esse, neque sacram docebant. Ex novis hæreticis Lutherus in Prologo epist. ad Hebræos hanc epistolam nec esse Pauli, nec ullius Apostoli contendit quod quædam contineat contra Evangelicam et Apostolicam doctrinam. Luthero subscribit Brentius in Confess. Wittemberg. c. de sacra Scriptura, et Kemnitius in examine IV. sess. Conc. Trident. Magdeburgenses quoque cent. 1. lib. II. cap. 4. col. 55. et alii hujus temporis hæretici, exceptis Calvinistis; Calvinus enim in Instit. impressa anno 1554. cap. VIII. §. 216. contendit, hanc epistolam esse vere Apostolicam, et errare in hac parte Lutheranos : tamen an Pauli sit, an alterius Apostoli, ut Barnabæ, aut Lucæ, dubitat Calvinus, ut patet ex eadem Instit. c. X. §. 83. et cap. XVI. §. 25. quocirca Ministri Calvinistæ in ea Confessione quam obtulerunt Pissiaci art. 3., ponunt hanc epistolam in numerum divinarum Scripturarum, sed tanquam auctoris incerti.

Præter hos manifestos hæreticos, Catholicos etiam quosdam, et præsertim Latinos de auctore hujus epistolæ dubitasse, et propterea eam minoris fecisse, testis est Eusebius lib. III. hist. c. 3. necnon B. Hieronymus in lib. de Viris illustribus in Paulo, ubi dicit : hanc epistolam a quibusdam Latinorum negari esse Pauli, sed vel Barnabæ, vel Lucæ, vel Clementis Romani Pontificis. At Sixtus Senens. lib. VII. Bibliothecæ sanctæ, a quibusdam etiam attribui Tertulliano. Nostris temporibus Erasmus ad finem annotationum in hanc epistolam, et Cajetanus ad initium Commentariorum in eamdem epistolam, quæstionem jam olim sopitam iterum revocarunt in lucem.

Verum hanc epistolam et canonicam esse, et Pauli Apostoli, facile probari potest. Primum, quoniam nomine Apostoli Pauli legitur in Ecclesia in die Natalis Domini et alias frequenter. Secundo, quia producta in testimonium ac recepta est ut Pauli a multis antiquissimis Pontificibus, ut Clemente I. in epist. ad Corinthios apud Eusebium lib. III. c. 38. Innocentio. I. in epist. 3. ad Exuperium, Gelasio. I. in Concilio Episcoporum LXX. Tertio, quia ponitur in canone sacrarum Scripturarum nomine Pauli a Concilio Laodiceno can. 59. Carthag. III. can. 47. et Trident. sess. IV. et agnoscitur etiam ut Pauli a Nicæno. I. teste B. Thoma in hanc epistolam : ab Ephesino I. et Chalcedonensi approbantibus duodecim capitula Cyrilli, quorum decimum tale est : « Pontificem et Apostolum confessionis nostræ factum esse Christum, divina Scriptura commemorat, etc., » etiam ab Arausicano. II. canone ultim., ubi et Apostoli, et divina Scriptura esse dicitur.

Quarto, quoniam recepta fuit semper ab omnibus Græcis Patribus, ut patet, tum quia omnes eam ut Apostoli citant, tum quia B. Hieronymus in epist. ad Dardanum id affirmat, tum etiam quia omnes qui canonem exponunt, hanc epistolam cum ceteris Paulinis numerant, ut Origenes apud Eusebium lib. VI. cap. 18. histor. et ipse Eusebius lib. III. cap. 3. Gregorius Nazianzenus in carmine de canone Scripturæ, Athanasius in Synopsi, Epiphanius hæres. 76. Damascenus lib. IV. cap. 18.

Quinto, recepta fuit etiam ab omnibus Latinis post Lactantium. Soli enim Tertullianus, Cyprianus, Lactantius, Arnobius hanc epistolam non videntur agnoscere; nec enim eam unquam citant, quod sciam : at Hilarius lib. XII. *de Trinit.* Ambrosius lib. II. *de Cain* cap. 2 Hieron. in epist. ad Dardanum de Terra promissionis, August. lib. II. *Doctr. Christ.* cap. 8. et Ruffinus in Symbolum, et alii deinceps omnes eam ut Paulinam agnoscunt, et frequentissime citant. Philastrius vero in Catalogo hæresum, inter hæreticos numerare non dubitavit, qui eam epistolam vel rejiciunt, vel Pauli esse negant. Non autem debet duorum aut trium Latinorum dubitatio anteponi certissimæ confessioni omnium aliorum.

Sexto, videtur B. Petrus hujus epistolæ mentionem facere; Petrus enim priorem epistolam scripsit ad Hebræos inter Gentes dispersos, ut patet ex titulo, utque Œcumenius docet, et ipse etiam Erasmus ad initium Annotationum in hanc epistol. contendit : posteriorem ad eosdem scripsit, ut colligitur ex illis verbis cap. III. *Hanc vobis, carissimi, secundam scribo epistolam.* In eodem autem capite postea subjungit : *Sicut et carissimus frater noster Paulus scripsit vobis* (1). Scripsit igitur Paulus, Petro teste, epistolam aliquam ad Hebræos.

Postremo, epistola hæc Catholicorum om-

(1) Cap. III, 1. et 15.

nium consensu, vel est Pauli, vel Lucæ, vel Barnabæ, vel Clementis Romani, vel certe Tertulliani: sed Tertulliani esse non potest, cum Clemens Alexandrinus, qui aliquanto antiquior Tertulliano fuit, affirmet hanc epistolam esse Pauli, apud Eusebium lib. VI. histor. cap 11. Quid, quod ipse Tertullianus hanc epistolam Barnabæ esse putavit, ut Hieronymus docet lib. de viris illust. in Paulo? Neque etiam esse potest Clementis Romani, cum ipse Clemens eam citaverit tanquam Apostoli Pauli in quadam sua epistola ad Corinthios, ut Eusebius refert lib. III. hist. cap. 38. ac demum cum in fine hujus epistolæ auctor dicat: « Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis. » Ista enim verba nullo modo Clementi convenire possunt, qui cum esset Episcopus Romanus, non in Judæa, sed Romæ habitaturus erat. Ex quibus apparet, quam inepte Erasmus ad finem annotationum in hanc epistolam ejus auctorem Clementem facere conetur. Denique, nec Lucæ, nec Barnabæ epistolam esse, nec alterius omnino quam Pauli, satis probant argumenta supra allata: sed quando etiam aut Lucæ, aut Barnabæ esset, Apostolici viri esset, nec Apostolica auctoritate carere deberet.

At contra hanc epistolam quinque argumenta proferunt Magdeburgenses, quibus argumenta Lutheri et Erasmi simul complectuntur. Primum est, quia prudens Vetustas de hac epistola dubitavit. Respondeo: inepte dici Vetustatem de hac epistola dubitasse, cum unum solum Caium ex Græcis, et duos vel tres ex Latinis proferre possint, et nos contra tot Pontifices, tot Concilia, omnes Græcos, uno excepto, et omnes Latinos, tribus vel quatuor exceptis, pro nobis habeamus. Et si de antiquitate, non de multitudine agatur, antiquior est Clemens Romanus Caio, et Clemens Alexandrinus Tertulliano, et Dionysius Areopagita utroque, qui tamen hanc epistolam Pauli nomine citat in epistolam ad Titum.

Secundum argumentum est, quia non habet adjectum initio nomen Pauli, ut habent omnes aliæ epistolæ; quamquam hoc argumentum fatentur ipsi ibidem non esse usque adeo grave. Respondeo cum Hieronymo Præfat. in epistol. Beati Pauli: si ideo non est Pauli, quia non habet præfixum nomen Pauli; nullius esse, quia nullius habet nomen. Quid, quod epistola prima Joannis non habet ejus nomen præfixum, et tamen Joannis esse minime dubitatur? Et contra, Evangelia quædam Thomæ, Bartholomæi, Jacobi, Nicodemi nomen præferunt, et ab omnibus tamen nec immerito rejiciuntur.

Addo præterea, justis de causis nomen suum huic epistolæ Paulum non addidisse. Vel enim id fecit, ut ibidem Hieronymus docet, quia sciebat, nomen suum invisum Hebræis esse quamvis ad fidem jam conversis, propterea quod ipse præ cæteris Legem veterem esse abrogatam acerrime disputabat, cujus Legis illi adhuc æmulatores erant, Act. XXI. Vel, ut idem Hieronymus docet in cap. I. ad Galatas, quia in hac epist. ad Hebræos cap. III. dicturus erat, Christum esse Apostolum confessionis nostræ, noluit initio se more solito Paulum Apostolum nominare, ne videretur, se cum Christo aliqua ex parte conferre. Vel denique, ut Theodoretus Præfat. Commentar. in hanc epistolam docet, quia Paulus non erat Apostolus Hebræorum sed Gentium, ut ipse fatetur Galat. II., noluit more solito incipere Paulus Apostolus, sed nudam doctrinam exponere, non quasi Apostolus et Magister, sed ut amicus et socius. Quocirca in fine epistolæ ponit: *Rogo autem vos fratres, ut sufferatis verbum solatii, etenim perpaucis scripsi vobis* etc. (1), quasi dicere velit: non ægre feratis, si ego qui proprius Apostolus vester non sum, per litteras vos monere et cohortari volui. Id enim feci ut vos consolarer, non ut imperarem. Has omnes rationes attigit Clemens Alexandrinus apud Euseb. lib. II, hist. cap. 11.

Tertium argumentum sumunt a diversitate styli, siquidem oratio hujus epistolæ longe gravior, copiosior, ornatior est, quam cæterarum. Neque satisfaceret qui responderet: hanc epistolam esse scriptam Hebraice, et Apostolum propria lingua melius loqui potuisse quam aliena, id est, Græca. Nam epistolam hanc non Hebraice scriptam esse, sed Græce patet, tum ex eo quod citantur in hac epistola testimonia secundum versionem LXX, tum etiam quia auctor epistolæ cap. VII. interpretatur nomen Hebraicum Melchisedech, id est, Rex justitiæ; et Rex Salem, id est, Rex pacis, quod non faceret si Hebraice loqueretur.

(1) Heb. XIII, 22.

Respondent aliqui : hanc epistolam non Hebraice sed Græce primum esse scriptam, et quidem sententias Pauli esse, verba autem Lucæ, aut Clementis, qno tanquam interprete et Scriba Paulus usus sit. Et ideo epistolam hanc esse magis ornatam quam cæteræ sint, quia sermo hujus epistolæ, non a Paulo ut cæterarum, sed ab alio magis diserto compositus sit. Ita Origenes apud Eusebium lib. VI. c. 18. Alii existimant, epistolam hanc Hebraice primum esse scriptam, ac deinde translatam in Græcum sermonem a Luca, vel a Clemente. Ita respondet Eusebius lib. III. histor. cap. 30, et Clemens Alexandrinus apud Eusebium, lib. VI. cap. 11. Neque repugnat huic responsioni interpretatio : non enim Apostolus interpretatur Melchisedech nomen Hebraicum Græce, sed Hebraice, ut ex etymologia et vi nominis aliquid probet. Quemadmodum si Latine quis dicat homicidium, est hominis cædes : et Græce Δωρόθεος est δῶρον Θεου. Ita Hebraice טלכי צרק est צרק טוך : quanquam si interpres addidisset interpretationem non esset absurdum ; ut Exod. XII. *Est enim phase, id est, transitus Domini* (1), quæ interpretatio non habetur in Hebræo, et Matth. XXVII. *Eli, eli* etc. *id est, Deus meus, Deus meus*, etc. (2) Neque illud obstat de Scripturis citatis secundum versionem LXX : Apostolus enim si Hebraicum scripsit, ex Hebræo fonte testimonia protulit ; tamen interpres Græcus ea verba a Paulo citata ita vertere voluit, ut antea verterant illa eadem LXX, ne aliquid novi Græcorum auribus inferret. Neque id est novum ; quam multa enim testimonia Hebræo sermone protulit idem Apostolus in concione, quam habuit in Synagoga Antiochena ? et Lucas tamen ea omnia retulit Act. XIII. secundum versionem LXX. Ex his duabus solutionibus, tametsi utraque probabilis est, tamen prior cum simplicior, tum etiam expeditior esse videtur.

Quartum argumentum, quo maxime nituntur Magdeburgenses, ejusmodi est : Auctor hujus epistolæ cap. II. ponit se in numero eorum, qui ab Apostolis ad Fidem conversi sunt, dicit enim : *Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem ? quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt in nos confirmata est, contestante Deo signis et virtutibus, etc.* (3) At Paulus Galat. 1. graviter affirmat, se non ab homine, nec per hominem, sed a Christo per revelationem didicisse Evangelium : non igitur Paulus hujus epistolæ auctor est.

Respondeo primum : B. Paulum hæc dicere, non de se, sed de hominibus sui temporis, quemadmodum Isaias cap. LXIV, in persona populi dicit : *Facti sumus ut immundus omnes nos, et quasi pannus menstruatæ universæ justitiæ nostræ ; non est, qui invocet nomen tuum, qui consurgat, et teneat te, etc.* (4), quo loco non loqui Isaiam de seipso patet, quia ibidem longa oratione Deum invocat. Addo præterea, non esse absurdum si Paulus ponat se in numero eorum, qui ab Apostolis confirmati sunt ; non enim hic agit de confirmatione per doctrinam, sed per miracula : ait enim, salutem, id est, salutis prædicationem confirmatam esse per Apostolos, contestante Deo signis et prodigiis : quis autem negare potest, Paulum quando conversus est, etsi Evangelium plenissime didicerit per revelationem, tamen confirmatum esse in Fide auditis miraculis Petri et aliorum Apostolorum, et præcipue eo miraculo, quo ipse per manus Ananiæ lumen oculorum recepit?

Quintum argumentum : auctor hujus epistolæ pugnat cum doctrina Domini ; Dominus enim dicit, Matth. XI. *Venite ad me omnes* (5): hic autem excludit eos qui semel peccaverunt; sic enim loquitur. c. VI. *Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, rursus renovari ad pœnitentiam* (6). Et cap. X. affirmat, non relinqui hostiam pro peccato iis, qui voluntarie peccant post acceptam notitiam veritatis. Et cap. XII. Esau non invenisse locum pœnitentiæ.

Respondeo : non magis hæc loca pugnare cum illo *Venite ad me omnes*, quam pugnent verba Domini, Matthæi XI, ubi dicit, Blasphemiam in Spiritum Sanctum non remitti, neque in hoc sæculo, neque in futuro. Apostolus enim non de quocumque peccatore loquitur, sed de eo qui peccat in Spiritum sanctum, id est, qui voluntarie oppugnat cognitam et exploratam veritatem.

Porro dicuntur talia peccata irremissibilia tribus de causis. Primo, quia ut plurimum ejusmodi homines non convertuntur, nec ejusmodi peccata remittuntur, etsi absolute contrarium potest accidere, et aliquando re

(1) Exod. XI, 11. — (2) Math. XXVII, 46. — (3) Heb. II, 3. — (4) Isai. LXIV, 6. — (5) Math. XI, 28. — (6) Hebr. VI, 4.

ipsa accidit : sicut in morbis corporalibus, eos vocamus incurabiles qui ut plurimum non curantur, etsi quandoque curentur ; et eos vocamus curabiles qui ut plurimum curantur, etsi quandoque non curentur. Secundo, quoniam qui in Spiritum sanctum peccant, directe resistunt gratiæ, qua sola curari possent, quemadmodum qui non potest sanari nisi sectione venæ, et nullo modo admittit hoc remedium, recte medicus de eo pronuntiat, fieri non posse ut sanetur ; nec tamen propterea negatur, quin possit aliquis sapientissimus medicus ægroto persuadere ut admittat venæ sectionem. Tertio, qui ex malitia peccat nihil habet in se unde remissionem mereatur, et propterea dicitur ejus peccatum irremissibile, quamvis absolute remitti possit. Qui autem peccat ex ignorantia vel infirmitate, aliquid habet unde misericordiam Dei provocet, juxta illud Apostoli I. Timoth. I. *Misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate* (1).

Atque hæc quidem responsio satis esse videtur ad eam tollendam difficultatem, quæ ex prioribus locis oriebatur. Potest etiam alia adhiberi. Nam priorem locum qui habetur Hebr. VI. exponunt multi ac ferme omnes, ut Chrysostomus, Theodoretus, Œcumenius, Theophylactus, Anselmus, Sedulius et alii in hunc locum, necnon Augustinus in fine exposit. inchoatæ in epist. ad Roman., de renovatione ad pœnitentiam quæ sit in Baptismo, non ad eam quæ sit in reconciliatione post Baptismum. Nam quod de Baptismo loquatur hic B. Paulus, satis indicant verba illa : *Non rursum jacientes fundamentum Pœnitentiæ, Fidei, Baptismatum* etc. et illa : *Eos qui semel snnt illuminati* (2). Nam apud Dionysium cap. II. *Ecclesiast. hierarch.* et alios Veteres, Baptismus dicitur illuminatio, quia est Sacramentum Fidei. Et illa: *Rursum renovari* : nam ut Augustinus loco citato docet, per Baptismum proprie renovamur, per reconciliationem curamur. Denique illa : *Iterum crucifigentes Filium Dei* : nam in Baptismo repræsentamus Christi mortem, et sepulturam, ut dicitur Roman. VII, et sicut semel tantum Christus mortuus est, ita et nos semel tantum baptizari possumus. Beatus Paulus igitur adversus Fidei desertores disputat ac docet, neminem sperare debere, se post Baptismum in Ecclesia susceptum alibi posse jacere aliud fundamentum, et invenire aliud Baptisma : nam id impossibile est, cum unum sit tantum verum Baptisma, et illud repeti non possit. Eumdem sensum habet secundus locus. Vere enim *volontarie peccantibus*, id est, recedentibus a jam cognita et suscepta Fidei veritate, *non relinquitur hostia pro peccato ;* non quia non est locus pœnitentiæ, sed quia nulla est vere efficax hostia nisi mors Christi, quam illi apostasia sua contemnunt. Nec enim alius Christus inveniri potest, nec alius Baptismus, in quo mors ejus repræsentetur.

Ad illud, ex capite XII, dico : Esau duobus modis non invenisse locum pœnitentiæ : uno modo apud patrem suum, quia res perdita erat irrecuperabilis : altero modo apud Deum, quia non recte pœnitentiam egit, ut Chrysostomus hunc locum exponit. Apostolus igitur deterrere volens homines a lapsu, proponit incertum exitum pœnitentiæ. Ut enim Esau non potuit recuperare hæreditatem, quia erat irrecuperabilis, ita peccator non potest recuperare innocentiam, virginitatem, et similia : et quemadmodum Esau non recte pœnitentiam egit, quamvis fleverit, et ideo Deum non placavit, ita sæpe peccatores pœnitentiam agere videntur, et tamen Deum non placant, quia non agunt pœnitentiam ut oportet.

Argumentum sextum est Cajetani in commentario hujus epistolæ. Auctor hujus epistolæ probat cap. I. Christum esse Filium Dei ex illis verbis libro II Reg. cap. VII. *Ego ero illi in Patrem* (3) : et hæc verba intelliguntur ad litteram de Salomone, et solum ex litterali sensu sumuntur argumenta firma; igitur vel iste auctor non est Paulus, vel Paulus non solide argumentatur.

Respondeo : similiter argumentari Apostolum Roman. X, et I. Corinth. IX, nec tamen posse dici, aut non esse Pauli eas epistolas, aut Paulum non solide argumentari. Argumentum igitur Apostoli ideo fortissimum est, quoniam illi ad quos scribit admittebant, Salomonem typum Christi gessisse, nec poterant hoc negare, ut B. Augustinus probat libro *De unit. Ecclesiæ* cap. VIII. Nam et II Reg. VII. et Ps. LXXI. dicuntur multa de Salomone, quæ ei non conveniunt nisi ut figura erat Christi. Ut illud : *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum.* Et illud :

(1) I. Tim. I, 13. — (2) Hebr. VI, 1. et 6. — (3) Hebr. I, 5.

Dominabitur a mari usque ad mare : et adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes servient ei, etc. (1).

Argumentum septimum ejusdem Cajetani est. Ad Hebr. IX. dicit auctor, fuisse in Arca urnam habentem manna, et virgam Aaron quæ frondueraț, et tabulas Legis : sed lib. III Reg. cap. VIII. solæ tabulæ referuntur fuisse in Arca ; igitur aut mentitur Paulus, aut hujus epistolæ auctor non est Paulus.

Respondeo : tempore Salomonis non fuisse in Arca aliud quam tabulas Legis, ut dicitur III Reg. VIII., tamen postea a Judæis positas intra Arcam etiam urnam et virgam ; id quod Paulus ex traditione scire potuit. Ita solvit Theophylactus, qui etiam monet, Hebræos sui temporis id sensisse. Adde quod auctor libri Regum cum dicit : *In Arca autem nihil erat aliud nisi duæ tabulæ* (2), videtur innuere, suo tempore fuisse aliquid aliud, quod non erat tempore Salomonis : videtur enim dicere voluisse, etsi nunc alia quædam sint in Arca præter tabulas Legis ; tamen quo tempore Arca in Templum a Salomone adducta est, nihil in ea erat præter duas tabulas. Quid si etiam, ut quidam volunt, urna et virga in parte aliqua exteriore Arcæ, non intra ipsam Arcam fuerint?

Argumentum postremum Erasmi et Cajetani est. Auctor hujus epistolæ cap. IX. loquens de Testamento proprie dicto, quod morte testatoris confirmatur, allegat verba Exod. XXIV : *Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum* (3) ; atqui in Exodo secundum Hebraicam veritatem nulla fit mentio Testamenti, sed pacti ; illa enim verba Exod, XXIV, עמכם על כל הדברים האלה
הנה דם הברית אשר כרת יהוה non habent alium sensum quam istum : *Ecce sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum super omnibus verbis istis* ; igitur aut Paulus non tenebat Hebraicam linguam, aut hujus epistolæ auctor non est Paulus.

Respondeo : vel est quæstio de re, vel de nomine ; si de nomine, injuste Erasmus hunc auctorem accusat ; nam non solum iste auctor, sed etiam LXX. Interpretes vocem בְּרִית perpetuo vertunt διαθήκην, id est, *Testamentum*, ut patet ex Psalmis quos ex versione LXX habemus, et Hieronymo in c. II. Malachiæ, ubi affirmat LXX, semper fere vertisse Testamentum. Et Apostolus Paulus Roman. IX, Galat. III et IV, et alibi loquens de Lege veteri, semper Testamentum vocat id quod Hebræi dicunt בְּרִית ; immo adeo trita est in Ecclesia hæc vox Testamentum pro Hebraica בְּרִית, ut nihil frequentius dicamus, vel audiamus, quam Testamentum vetus et Testamentum novum.

Si autem non de nomine, sed de re quæstio est, quasi auctor hujus epistolæ ad Testamentum proprie dictum detorserit hunc locum Exodi, in quo agitur de fœdere, respondendum est : promissionem vitæ æternæ, de qua per figuras in Testamento veteri, et aperte in novo agitur, esse simul Testamentum et pactum : Testamentum, quia continet dispositionem de hæreditate æterna danda filiis Dei, quæ non fuit rata ante mortem testatoris ; testamentum enim est dispositio de hæreditate, quæ non prius rata est quam testator moriatur : est autem simul pactum illa Dei promissio, quia habet annexam conditionem ; non enim vult testator Deus dare hæreditatem æternam nisi iis qui leges suas observaverint, et hac ratione dicitur fœdus et pactum. Jam ergo de eadem re loquitur Moyses Exod. XXIV. et Paulus Hebr. IX. et Moyses quidem vocat pactum, sed intelligit non quodcunque pactum, sed pactum de danda hæreditate post mortem testatoris, et propterea sanguinem aspersit in populum, qui figura est sanguinis Christi pro nobis effundendi : Paulus autem vocat Testamentum, sed intelligit de testamento non qualicumque, sed conditionato, id est, quod simul sit pactum.

CAPUT XVIII.

De epistola Jacobi, Judæ, secunda Petri, secunda et tertia Joannis.

De his epistolis quosdam olim dubitasse an revera apostolicæ essent, testis est Eusebius lib. III. histor. cap. 25. et B. Hieronymus lib. de viris illustribus, in Jacobo, Juda, Petro et Joanne. Ex recentioribus Lutherus in Prologis harum epistolarum, Brentius, Kemnitius, et Centuriatores locis notatis capite superiore, epistolam Jacobi et Judæ penitus contemnunt ; de reliquis dubii hæ-

(1) II. Reg. VII, 13. ; Ps. LXXI, 8. — (2) III. Reg. VIII, 3. — (3) Exod. XXIV, 8.

rent : quamquam Lutherus in Prologo epistolæ ad Hebræos posteriorem Petri epistolam inter canonicas ponit. Erasmus in annotationibus ad has epistolas, epistolam Jacobi affirmat non redolere apostolicam gravitatem ; de secunda Petri dubitat ; de secunda et tertia Joannis asserit, eas non esse Joannis Apostoli, sed cujusdam alterius ; de epistola Judæ nihil dicit. Cajetanus de auctoribus epistolæ Jacobi, Judæ, et secunda ac tertia Joannis dubitat, et propterea etiam eas minoris auctoritatis vult esse, quam cæteras. Porro Calvinus omnes recipit, et Calvinistæ in illa confessione Pissiacensi art. 3.

Nobis jam non licet aliud sentire, quam esse has epistolas apostolicas et divinas. Probatur primo de omnibus simul ; quoniam ponuntur in catalogo nomine Apostolorum Petri, Jacobi, Joannis, et Judæ a Concilio Laodicensi, Carthaginiensi III, Florentino et Tridentino supra citatis ; item ab Innocentio I, ad Exuperium epist. 3. et Gelasio in Concilio 70. Episcoporum. Præterea ab Origine hom. 7. in Josue, Epiphanio hæres. 76. Athanasio in Synopsi, Hieronymo in epistol. ad Paulinum de studio Scripturarum, Augustino lib. II, de Doctr. Christ. cap. 8. Ruffino in Exposit. Symboli, Isidoro lib. VI, Etymolog. cap. 1. Damasceno lib. IV, cap. 18. Deinde de singulis seorsim. Nam epistolam Jacobi adfert ad probandum dogma Ecclesiasticum Concilium Milevitanum can. 7. eamdem citat Dionysius de divin. nom. cap. 4., Cyprianus in lib. ad Novatianum, Augustinus in epist. 29. ad Hieronym. et alii passim. Legitur quoque frequenter in Ecclesia nomine Jacobi Apostoli.

Epistola secunda Petri citatur nomine Petri ab Higinio epist. 2. a S. Gregorio hom. 18. in Ezechielem, et ab aliis passim. Legitur in Ecclesia in festo Transfigurationis. Præterea vel oportet confiteri, hanc epistolam esse Petri, vel contineri intolerabilem errorem, quod nullus hactenus dicere ausus est. Nam cap. II, auctor dicit : *Hanc vocem nos audivimus, cum essemus cum ipso in monte sancto* (1), etc. at certe in monte sancto cum Dominus transfiguratus est, soli cum Domino fuerunt, Petrus, Jocobus, et Joannes, ut Evangelium loquitur, Matth. XVII. Igitur epistolæ hujus auctor, aut insignis aliquis impostor fuit, aut est unus e tribus Apostolis Christi primariis. Et quamvis parum referat, cujus sit e tribus quantum attinet ad auctoritatem, tamen satis constat non esse Jacobi, aut Joannis ; tum quia nemo hoc unquam dixit ; tum etiam quoniam auctor aperte initio epistolæ vocat se Simonem Petrum Apostolum Jesu Christi. Quo argumento persuasus Beda, in Commentario ad hanc epistolam miratur, qua ratione dubitari potuerit de auctore hujus epistolæ.

Epistola Judæ citatur ut Judæ Apostoli a Dionysio de divin. nom. cap 4. Tertulliano lib. de habitu muliebri, a Cypriano in lib. ad Novatianum, et a posterioribus frequentissime. Eadem quoque testimonium habet ab Origene lib. V. in cap. V ad Rom. ab Epiphanio hæresi 76. et a Hieronymo in cap. 1. ad Titum, et in Catalogo Script.

Epistola secunda Joannis citatur a Cypriano in lib. II, sententiarum Concilii Carthaginiensis circa finem.

Epistola tertia ejusdem citatur a Dionysio Cœlest. hierarch. cap. 3.

At contra non desunt argumenta. Ac Primum quidem Erasmi est contra epistolam Jacobi. Hæc epistola si est ullius Jacobi, illius certe erit, qui fuit primus Episcopus Hierosolymorum, et de quo tam multa dicuntur in Actis Apostolorum, et epistola ad Galat. ubi dicit, graviter errare eos qui dicunt, Jacobum istum esse unum ex duodecim.

Respondeo : argumentum hoc Erasmi manifesto mendacio inniti. Hieronymus enim non dicit errare eos qui sentiunt, hunc Jacobum esse unum ex duodecim, sed eos qui dicunt, hunc Jacobum esse fratrem Joannis, et quem Herodes capite plecti jussit. Esse autem hunc nostrum Jacobum unum ex duodecim idem Hieronymus docet, et probat in libro advers. Helvidium his verbis : « Nulli dubium est, duos fuisse Apostolos Jacobi vocabulo nuncupatos : Jacobum Zebedæi, et Jacobum Alphæi : istum nescio quem minorem Jacobum, quem Mariæ filium, nec tamen matris Domini Scriptura commemorat, Apostolum vis esse, an non ? Si Apostolus est, Alphæi filius erit : si non Apostolus, sed tertius nescio quis Jacobus, quomodo est frater Domini putandus ? et quomodo tertius ad distinctionem majoris appellabitur minor ? cum major et minor non inter tres, sed inter duos soleant præbere distantiam ; et frater Domini Apostolus sit, Paulo dicente, alium

(1) II. Petr. 1, 18.

Apostotorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. » Præterea hoc idem multis rationibus probari posset : sed quia nec est necessarium hoc loco, et ego brevitati studeo, hoc solum dicam : Si non est Jacobus hic noster unus ex numero duodecim Apostolorum, unius Apostoli ex duodecim nullam fieri memoriam in Ecclesia; constat enim ex Evangelio Matth. X. duos fuisse Jacobos inter duodecim : Jacobum Zebedæi et Jacobum Alphæi : in Ecclesia autem non sit memoria nisi Jacobi fratris Joannis die 25 Julii, et hujus Jacobi qui scripsit hanc epistolam, et fuit Fpiscopus primus Hierosolymæ die 1. Maii; si ergo iste non est ille Jacobus Alphæi, sequitur, illius nullam prorsus fieri memoriam, quod certe est absurdissimum.

Argumentum secundum. Auctor hujus epistolæ non utitur solita Apostolorum salutatione, sed profano more tantum dicit : *Jacobus Dei et Domini nostri jesu Christi servus, duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione, salutem* (1); ergo non est verisimile eam esse Jacobi. Respondeo ad hoc argumentum, quod est Cajetani in hunc locum : Si ista profana salutatio censenda est, illam esse habendam magis profanam, quæ habetur Act. XV. *Apostoli et seniores fratres his qui sunt Antiochiæ, Syriæ, et Ciliciæ fratribus ex Gentibus, salutem* (2) atqui nullus Catholicus hanc salutationem ut profanam reprehendere auderet; igitur neque illam Jacobi ullus ut profanam reprehendere debet.

Argumentum tertium contra eamdem epistolam Magdeburgensium, centur. 1. lib. II. cap. 4. col. 54. quemadmodum et cætera quæ sequuntur. Eusebius affirmat lib. II. histor. cap. XXIII, hanc epistolam, et illam Judæ esse adulterinas; igitur non sunt firmæ auctoritatis. Respondeo : mendacium esse hoc, non argumentum ; hæc enim sunt Eusebii verba loco citato ab adversariis : « Sciendum, inquit, est, quod a nonnullis non recipiantur. » Et addit : « Nos tamen scimus, etiam istas cum cæteris ab omnibus pene Ecclesiis recipi. »

Argumentum quartum. Hæc epistola multum aberrat ab analogia doctrinæ apostolicæ. Nam c. II, justificationem non Fidei soli, sed operibus adscribit, cum Paulus Roman. III, dicat, hominem justificari ex Fide sine operibus. Respondeo : hoc argumento confiteri Lutheranos, se esse filios veterum illorum hæreticorum contra quos epistola ista scripta fuit. Audi enim, quid Augustinus scribat libro: de Fide et Operibus cap 14. « Quamobrem, inquit, jam illud videamus, quod excutiendum est a cordibus religiosis, ne mala securitate salutem suam perdant, si ad eam obtinendam sufficere Fidem putaverint, bene autem vivere, et bonis operibus viam Dei tenere neglexerint. Nam etiam temporibus Apostolorum, non intellectis quibusdam subobscuris sententiis Apostoli Pauli, hoc eum quidam arbitrati sunt dicere, etc. » Et infra. « Quoniam ergo hæc opinio tunc fuerat exorta, aliæ apostolicæ epistolæ Petri, Joannis, Jacobi, Judæ contra eam maxime dirigunt intentionem, ut vehementer astruant, Fidem sine operibus non prodesse : sicut etiam ipse Paulus non quamlibet fidem qua in Deum creditur, sed eam salubrem planeque Evangelicam definivit, cujus opera ex dilectione procedunt. »

Ad argumentum autem respondemus cum Augustino Præfat. in Psal. XXXI, Apostolos non pugnare inter se : nam Paulus loquitur de prima justificatione qua homo fit justus ex injusto, et nomine operum intelligit opera quæ fiunt sine Fide et gratia solis viribus liberi arbitrii : Jacobus autem loquitur de secunda justificatione, qua quis ex justo fit justior; juxta illud Apocalypsis ult. : *Qui justus est, justificetur adhuc* (3); et nomine operum intelligit opera, quæ fiunt cum Fide et auxilio gratiæ Dei. Quemadmodum enim non potest homo seipsum procreare, vel a mortuis excitare; tamen posteaquam natus est potest seipsum opere suo alere et augere: ita peccator non potest seipsum justum facere; tamen potest, cum justus est, operibus suis augere justitiam. Sed de hac quæstione suo loco plenius disputabitur.

Argumentum quintum. Hæc epistola muta est de opere Christi, et doctrina Fidei, et solum de operibus concionatur : solent vero Apostoli semper aliquid interserere de Fidei doctrina; non igitur Apostolica hæc epistola est. Respondeo : Apostolum Jacobum de industria totum esse in operibus commendandis, ut ex Augustino supra demonstravimus, propterea quod Fidei doctrinam satis explicuerant Evangelistæ et Paulus; et ii adversus quos ipse scribit, doctrinam Fidei nimis extollebant, et bona opera negligebant. Addo

(1) Jud. 1, 1. — (2) Act. XV, 23. — (3) Apoc. XXII, 11.

præterea, si ideo hæc epistota adulterina judicanda est, quia tota fere consumitur in operibus bonis commendandis; Proverbia quoque, et Ecclesiasten Salomonis adulterinos libros existimari debere, cum nihil in iis, præter conciones de moribus legatur, vel si Proverbia et Ecclesiastes inter sacros libros habendi sunt, adversariis etiam consentientibus, nulla certe causa est, cur Jacobi epistolam libris illis persimilem rejiciamus.

Argumentum sextum. Iste auctor c. I et II, vocat legem libertatis Legem Testamenti veteris: at eam vocat Legem servitutis Apostolus Paulus, Galat. IV, non igitur utraque epistola Apostolica esse potest: constat autem epistolam ad Galatas Apostolicam esse; igitur quæ fertur nomine Jacobi, non Apostolica, sed Apostolicæ contraria est.

Respondeo : Jacobum non loqui de Lege veteri sed de nova, cum eam Legem libertatis appellat. Sed ideo illis visus est Jacobus loqui de Lege veteri, quia mentionem facit Decalogi præceptorum, et ipsi somniant Legem novam non continere ulla præcepta, sed solas promissiones gratiæ Fideique prædicationem. At sine ulla dubitatione falluntur. Siquidem præcepta Decalogi non minus ad Christianos quam ad Hebræos pertinent, ut ex V. cap. Matthæi aliisque locis colligitur: sed hoc interest inter novum et vetus Testamentum, quod vetus leges adferebat, non autem vires ad eas leges implendas suppeditebat : proinde Lex timoris ac servitutis, et dicebatur, et erat. Testamentum vero novum una cum legibus gratiam prœbet, qua homines adjuti, facile, libere, ac libenter implent ipsa præcepta, et propterea dicuntur Christiani non esse sub Lege, et justis dicitur Lex non esse posita, non quod eam servare non debeant, sed quia Lex eos non premit aut gravat, cum eam libentissime liberrimeque servent.

Sed Augustinum hæc ipsa docentem audiamus, libro De nat. et gratia cap. 57. « Si spiritu ducimini, inquit, non adhuc estis sub Lege, utique Lege quæ timorem incutit, non tribuit charitatem, quæ charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, non per Legis litteram, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Hæc est Lex libertatis, non servitutis, quia charitatis, non timoris; de qua et Jacobus Apostolus ait : Qui autem perspexerit in legem perfectæ libertatis etc.» Et cap. VI. ad Galatas : « Eadem, inquit, Scriptura, et idem mandatum cum bonis terrenis inhiantes premit servos, Testamentum vetus, cum in bona æterna flagrantes erigit liberos, Testamentum novum vocatur.» Et libro De continentia c. 3. « Non sumus sub Lege, bonum quidem jubente non tamen dante, sed sumus sub gratia, quæ id quod Lex jubet faciens nos amare, potest liberis imperare. »

Argumentum septimum. Auctor hujus epistolæ testimonia profert ex epistolis Petri et Pauli; non igitur ipse Apostolus, sed aliquis ex Apostolorum discipulis fuit. Respondeo : non citari in hac epistola ulla loca Petri vel Pauli; sed inde adversarios esse deceptos, quod viderint ad marginem libri e regione verborum Jacobi loca quædam Petri et Pauli annotari. At etiam in marginibus epistolarum Pauli notari videmus loca quædam ex epistolis Petri, et aliorum Apostolorum; et ad marginem prioris epistolæ Petri et primæ Joannis annotantur plurima loca Pauli : nec tamen epistolæ istæ Petri, Pauli, Joannis in dubium revocantur. Nec enim ejusmodi annotationes significant unum Apostolum ab alio citari, sed similes sententias in Apostolis inveniri, quod Spiritus sanctus ideo fecit, ut ostenderet, se unum atque eumdem eorum omnium auctorem esse. Quod idem videmus etiam in Prophetis : Isaias enim et Michæas uno atque eodem vixerunt tempore, cum uterque initio sui libri se scripsisse commemoret in diebus Joathan, et Achaz, et Ezechiæ Regum Juda, et tamen invenimus Isaiæ II. et Michææ IV. insignem prophetiam de Christo, non modo sententiis, sed etiam verbis iisdem descriptam.

Argumentum octavum. Epistolæ hujus auctor non se vocat Apostolum Christi, ut Paulus facit; non igitur credibile est, eum Apostolum esse, sed discipulum aliquem inferioris notæ.

Respondeo : si ejusmodi ratiunculis fides habenda esset; non solum epistolam Jacobi, sed etiam aliquot alias Pauli et Joannis rejiciendas fore. Siquidem Paulus in epistola ad Philippenses, in utraque ad Thessalonicenses, et ad Philemonem, non vocat se Christi Apostolum, sed aut servum, ut facit Jacobus, aut nihil addit : Joannes quoque nec in epistolis, nec in Apocalypsi Apostolum se nominat.

Contra epistolam Judæ proferunt iidem Magdeburgenses argumenta quatuor. Primum, quia non se vocat Apostolum, sed hoc jam est solutum.

Secundum, quia Judas asserit, se post

Apostolos vixisse, cum ait : *Memores estote verborum, quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri Jesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores* etc. (1) citans aperte quædam ex secunda epistola Petri. Respondeo : Judam simul cum Apostolis vixisse, sed tamen posterius epistolam scripsisse quam Petrum et Paulum, et ideo merito potuisse eorum epistolas citare : quemadmodum etiam Petrus in secunda epistola mentionem facit epistolarum Pauli, cum tamen et simul vixerint, et eadem die sint coronati.

Argumentum tertium. Judas non in Græcia, sed in Perside prædicavit; igitur si quid scripsisset, non Græce sed Persice scripsisset. Respondeo : Judam, etsi in Perside prædicaverit, tamen non ad Persas, sed ad Judæos per orbem terræ dispersos epistolam suam scripsisse, ad quos etiam Petrus et Jacobus scripserant. Merito proinde scribere voluisse lingua Græca, quæ tunc communissima erat. Præterea quis non videt, quam ineptum argumentum sit : Judas in Perside prædicavit; igitur lingua Persica scribere debuit? Si quid enim valeret ejusmodi argumentum, pari ratione colligeremus, Petrum qui Romæ docuit, et ex eadem urbe duas epistolas scripsit, Latine non Græce scribere debuisse; et Matthæum qui prædicavit in Æthiopia, oportuisse Æthiopica lingua scribere Evangelium : Paulum quoque qui in Italia prædicabat, cum scriberet ad Timotheum, ad Philemonem et ad Hebræos, debuisse Latine scribere, non Græce vel Hebraice.

Argumentum quartum. Judas refert historiam altercationis inter Michaelem Archangelum et Diabolum de Moysis corpore, et vaticinium quoddam Henoch : at nihil horum legitur in probatis Scripturis ; igitur epistola hæc inter apocryphas numeranda est. Respondeo : quamvis Tertullianus lib. de hab. mulieb. contendat, librum Henoch esse canonicum, et Beda in hanc epistolam dicat, tempore Judæ librum Henoch verum et canonicum in manibus hominum fuisse etsi modo non extet; tamen probabilius videri, librum esse apocryphum. Cæterum, ut Hieronymus in cap. I ad Titum, et Augustinus lib. XV de Civitate Dei cap. 23. et lib. XVIII, cap. 38. dicunt; etiam in apocryphis esse aliquid veri, et hoc Judam protulisse, nec tamen propterea totum librum approbasse; sicut etiam Paulus Actor. XVII., I Corinth. XV. et ad Titum I. profert testimonia ex ethnicis Poetis, Aratro, Menandro et Epimenide : nec tamen idcirco Poetas illos consecravit.

At Judas, inquit Cajetanus, librum Henoch non ut apocryphum, sed ut propheticum citat. Respondeo cum Augustino lib. XV. de Civit. Dei cap. 23. sine dubio credendum esse, Henoch aliquid prophetici et divini scripsisse, et ejus vaticinium insertum fuisse in eo libro, quem Judas citat, sed eum librum propterea apocryphum esse, quod multa incerta et fabulosa contineat simul cum hoc vero vaticinio quod Judas citat.

Contra secundam Petri solum objicitur diversitas styli a prima, quam constat certo esse Petri; quæ objectio Erasmi est, a quo non parum dissentiunt Magdeburgenses, quippe qui scribunt, sibi videri valde similem stylum hujus epistolæ, stylo epistolæ prioris. Respondet Beatus Hieronymus quæstio XI, ad Hedibiam, styli diversitatem, si quæ sit, natam ex interpretis diversitate; nec enim Petrum semper uno atque eodem interprete usum esse.

Contra secundam et tertiam Joannis solam objiciunt auctoritatem Papiæ apud Eusebium, libro III histor. cap. 39. et Hieronymum de viris illustribus in Joanne. Tradidit enim Papias, duos fuisse Joannes, unum Apostolum, et alterum qui senior dicebatur; et quoniam auctor harum epistolarum, non Apostolum, sed seniorem se nominat, veri simile esse videtur, duas has brevissimas epistolas a Joanne seniore, non ab Apostolo Joanne scriptas esse. At hæc levior conjectura est, quam ut opponi debeat, ne dicam præponi tot Conciliorum, Pontificum et Patrum auctoritati, qui has epistolas Joanni Apostolo tribuunt; præsertim cum nec Papias dixerit, has epistolas non esse Joannis Apostoli (solum enim ille duos Joannes nominat : uter autem epistolas scripserit, tacet) et Joannes Apostolus merito senior dici potuerit, quod post omnes Apostolos vixerit, et ad extremam usque pervenerit senectutem. Porro Sanctus Hieronymus de his epistolis adeo non dubitavit, ut eas citaturus in epistola 85. ad Evagrium, ita cœperit :

(1) Jud. 17. et 18.

« Clangat tuba Evangelica, filius tonitrui, quem Jesus amavit plurimum, qui e pectore Salvatoris doctrinarum fluenta potavit. »

CAPUT XIX.

De Apocalypsi.

Apocalypsim Joannis, ex antiquis hæreticis, Marcionistæ respuebant, teste Tertulliano libro quarto contra Marcionem, necnon Alogiani et Theodotiani, teste Epiphanio hæresi 51 et 54. Ex novis, Lutherus in Prologo dicit, se aliquid in ea desiderare, cum Apocalypsis asserat fore beatos, qui servant ea quæ in ipsa scripta sunt, cum tamen nemo intelligat quæ illa sint. In præfatione vero antiquiore Testamenti novi ait, se Apocalypsim neque pro Prophetico, neque pro Apostolico libro recipere, sed similem judicare libro Esdræ. Brentius et Kemnitius locis notatis Luthero subscribunt; Magdeburgenses autem cent. I, lib. II, cap. 4. col. 56. a Luthero deficiunt ad Calvinum, et cum eo acriter pugnant pro Apocalypsi adversus alios Lutheranos. Erasmus in fine annotationum in Apocalypsim varias conjecturas anxie quærit, unde probet hunc librum non esse Joannis Apostoli.

Nec defuerunt olim Catholici, qui de hujus libri auctoritate vel auctore dubitarent. Nam Caius quidam vetustus auctor hunc librum Cerinthi hæretici esse affirmat, teste Eusebio lib. III. hist. cap.28. Dionysius vero Alexandrinus apud Eusebium lib. VII, cap. 23. hanc opinionem Caii refellens, librum divinum et canonicum esse asserit; tamen subdubitans sitne Joannis Apostoli, an alterius Joannis. Denique B. Hieronymus in epistola ad Dardanum testatur, ita Græcos de Apocalypsi dubitasse contra communem consensum Latinorum, quemadmodnm Latini de epistola ad Hebræos contra communem Græcorum sententiam dubitabant.

Verumtamen Apocalypsim, tum Joannis Apostoli verum esse fœtum, tum librum admirabilem ac divinissimum esse, facile probare possumus. Primum ex Conciliis : nam in Ancyrano Concilio ante 1200 annos, can. ult., citatur nomine Joannis; in Carthaginiensi III. can. 47. et in Concilio Romano sub Gelasio I, inter sacros et canonicos libros annumeratur : item in Concilio Toletano IV, can. 16. multorum Conciliorum et Pontificum sanctionibus confirmatur, Apocalypsim esse Joannis Apostoli et vere canonicam et divinam.

Deinde ex Patribus Græcis et Latinis idipsum comprobari potest. Nam Dionysius cap. 3. Eccles. hierarch. vocat Apocalypsim arcanam et mysticam visionem dilecti discipuli. Justinus in Dialogo cum Triphone ultra medium, Apocalypsim dicit esse Joannis Apostoli, et eamdem commentariis illustravit, ut B. Hieronymus testatur libro De viris illustribus, in Joanne. Irenæus lib. V. circa finem asserit, Apocalypsim esse Joannis Apostoli, et scriptam pene suo sæculo ad finem imperii Domitiani : in eamdem quoque commentaria edidit, auctore Hieronymo de viris illustrib. in Joanne. Theophilus Antiochenus, Melito Sardensis, et Dionysius Alexandrinus Episcopi Græci antiquissimi et doctissimi, Apocalypsim ut divinitus scriptam receperunt, teste Eusebio lib. IV, cap. 24 et 26, et lib. VII, cap. 23. Clemens Alexandrinus lib. II, Pædagog. cap. 12. Apocalypsim citat. Origenes homil. 7. in Josue, et in Psalmum primum, Apocalypsim Joanni Apostolo tribuit, quod etiam facit Eusebius in Chronico anni Domini 96. Athanasius in Synopsi, Epiphanius hæresi 51 et 76. Chrysostomus homil. 3. in Psal. 91. et Damascenus libro IV, cap. 18. Apocalypsim ut sacram, et Joannis agnoscunt. Quocirca Græcos qui, Hieronymo teste, Apocalypsim non recipiebant, et paucos et obscuros fuisse necesse est.

Probatur ultimo ex communi Latinorum consensu: nam Tertullianus lib. IV. *Contra Marcionem*, Apocalypsim Joannis Apostoli esse affirmat. Cyprianus *de exhortat. martyr.* cap. 3. 8. 10. 11. et 12. Apocalypsim ut reliquas divinas Scripturas passim citat; quod etiam facit Hilarius præfat. in Psalm. Ambrosius in Psal. 40. Apocalypsim Joannis Evangelistæ esse dicit. B Augustinus tract. 36. in Joannem dicit, Apocalypsim ejusdem esse Joannis cujus est Evangelium, et libr. II. *Doctr. Christ.* cap. 8. inter sacros et divinos libros eam refert, quod etiam facit Innocentius I. in epist. 3. ad Exuperium ; Ruffinus in *Exposit. Symb.*; et Isidorus lib. VI. *Etymolog.* cap. 1. Sanctus Hieronymus non solum in epistola ad Paulinum de studio Scripturarum, Apocalypsim

Joannis esse docet, sed eamdem sententiam esse omnium Latinorum affirmat in epist. ad Dardanum de terra promiss. Denique Sulpicius lib. II. sac. hist., ait, Apocalypsim a nonnullis aut stulte, aut impie non recipi.

Ad argumentum autem Lutheri, qui inde probat Apocalypsim non esse paris auctoritatis cum cæteris libris sacris, quia capite primo et ultimo hujus libri dicitur : *Beatus qui servat verba prophetiæ hujus* (1), cum tamen nemo sciat quid sibi velit hæc prophetia. Respondeo : etsi permulta sint obscurissima vaticinia in hoc libro, tamen permulta etiam esse præcepta vitæ clarissima, ut de constantia in persecutionibus, de hæreticis odio habendis, de Pseudoprophetis fugiendis etc. et argumentum et scopus totius libri non aliud est, quam ut nos hortetur ad perseverantiam et patientiam tempore persecutionum. Quæ quidem res clarissima et apertissima est.

Sed videamus, quid etiam adferat Erasmus. Is objicit. Primo quosdam auctores qui hujus libri non meminerunt, ut Dorotheum et Anastasium et quosdam qui dubitarunt, an esset Joannis Apostoli, ut Dionysium et Eusebium. Secundo, quod passim nomen suum inculcat dicens: « Ego Joannes, ego Joannes : perinde, inquit, quasi syngraphum scriberet non librum, cum alioqui Joannes modestiora de se narrans nomen suum nusquam exprimat in Evangelio. » Postremo, quod in Græcis codicibus titulus non sit Joannis Apostoli, sed Joannis Theologi.

Sed hæc levissima sunt. Nam pro duobus qui hujus libri non meminerunt, et duobus qui de auctore subdubitarunt, nos citavimus quatuor Concilia et plurimos Patres, qui constanter hunc librum Joanni Apostolo tribuunt. Quamquam Eusebius, quem Erasmus inter dubitantes numerat, aperte in Chronico declaret se nihil omnino de hujus libri auctore, vel auctoritate dubitasse. In secunda objectione modestiam Erasmi merito desideramus, qui arrogantiæ accusare audeat auctorem hujus libri, quem tota Ecclesia ut sacrosanctum semper venerata est. Nec est verum illud *Ego Joannes* in hoc libro tam sæpe repeti, cum ad summum ter in toto libro inveniatur. Neque vero est novum in Prophetis, ut sæpe nomen suum repetant, certe Daniel ut minimum octies ait *Ego Daniel*. Denique nihil officit nostræ sententiæ, quod auctor Apocalypsis Joannes Theologus appelletur. Nullus enim est alius Joannes, qui cognomen Theologi habuerit, præter Apostolum et Evangelistam Joannem, et merito : nam, ut Augustinus notat tractac. 36. in Joannem, ideo Joannes volanti aquilæ comparatur, alii vero Evangelistæ animalibus in terra gradientibus, quod cæteri de humanitate Christi, ipse de divinitate præcipue scripserit. Quare Dionysius Areopagita in epist. ad Joann. Apostol. eum Theologum et Apostolum salutat ; et Athanasius in Synopsi aliique veteres Theologum illum vocant.

(1) Apoc. I, 3.; XXII, 7.

CAPUT XX.

De libris Apocryphis.

Sacrorum librorum canone explicato, ac pro instituti operis brevitate ab adversariorum argumentis defenso, restat ut de libris istis pauca dicamus qui tametsi nonnullis canonici visi sint, tamen jure ac merito, non canonici, sed apocryphi nominantur.

Igitur vox *Apocryphus* Græca est, et rem occultam ac reconditam significat ; siquidem ἀποκρύπτειν *celare est*, ἀποκρυφὴ *latibulum*. Porro ecclesiastici Scriptores non semper eodem modo hanc vocem usurpant. Interdum enim vocant Scripturas apocryphas eas, quas non est certum an sint canonicæ et divinæ, etiam si satis constet nullas in eis errores inveniri. Sic Hieronymus in prolog. Galeato vult, eos omnes libros qui non sunt in canone, esse inter apocryphos numerandos. Interdum autem vocant apocryphos libros eos, qui errores admixtos habent. Sic utitur hac voce Origenes homil. 1. in Cant. ; Hieronymus in epistol. ad Lætam de institut. fil., et Augustinus libr. XVI. de *Civitate Dei* cap. 23. Quam significationem secutus Gelasius in decreto de libris Ecclesiasticis, eos libros vocat apocryphos, qui sunt editi ab auctoribus hæreticis, vel certe suspectis.

Quod autem Glossa in can. *Sancta Romana*, distinct. 15. dicit, apocryphos vocari eos

libros, quorum auctor ignoratur; non est probabile: nam tunc multi libri sacri essent apocryphi, ut liber Judicum, Ruth, Job, primus Machabæorum, et permulti alii, quorum auctores ignorantur, quod tamen abhorret ab usu loquendi Ecclesiæ. Quis enim unquam audivit, librum canonicum esse apocryphum?

Enumerantur libri apocryphi plurimi a Gelasio, ut habetur distinct. 15. can. *Sancta Romana*, ab Innocentio I. epist. 3. ab Athanasio in Synopsi, et ab Eusebio. lib. III. histor. cap. 25, sed magna ex parte non exstant. Qui exstant hi sunt: Oratio Regis Manasse, quæ solet annecti libris Paralipomenon, quam ideo apocrypham, aut non certo canonicam dicere posse videmur, quia non est pars alicujus libri sacri, nec ponitur nominatim in canone ab aliquo Concilio, vel Pontifice, vel Patre supra citatis; nec habetur in Hebræa aut Græca, sed solum in Latina editione. Apocryphus quoque est Psal. 151. Davidis, cujus meminit Athanasius in Synopsi, et invenitur in Græcis Psalteriis. Quem Psalmum apocryphum dico, quia Concilium Laodicenum canone 59. Concilium Romanum sub Gelasio, et Tridentinum sess. IV. nominatim ponunt in canone CL. Psalmos.

Item apocrypha est appendix libri Job, quæ tantum habetur in Græcis codicibus. Concilium enim Tridentinum sess. IV, eos tantum libros canonicos haberi voluit, qui in Latina vulgata editione habentur Præterea B. Hieronymus in quæst. in Genes. ostendit, falsum esse quod in illa appendice habetur, Job fuisse de stirpe Esau, cum fuerit de stirpe Hus, qui fuit filius Nachor fratris Abrahæ, ut dicitur Genes. XXII. Adde quod illa appendix nititur potissimum auctoritati cap. XXXVI. libri Geneseos, ubi numeratur Jobab inter posteros Esau: at longe aliud nomen est אִיּוֹב quod est proprium ipsius Job, quam יוֹבָב quod habetur in Genes. cap. XXXVI. Apocrypha quoque esse videtur præfatiuncula, quæ præfigitur Threnis Hieremiæ; nam nec est in Hebræis codicibus, nec in omnibus Latinis, et ab expositoribus non attingitur.

Nec minus apocryphus censendus est liber Hermetis, qui inscribitur Pastor. Tametsi enim eum divinitus inspiratum esse putaverit Origenes lib. X. in epistol. ad Roman., et ex eodem testimonia proferant Tertullianus libro de oratione, Irenæus libro IV. cap. 37. Clemens Alexandrinus lib. VI. *Stromat.* Athanasius in libr. *De Decret. Nicænæ Synodi*; Cassianus, *Coll.* XV. cap. 12. Et eumdem librum utilem judicaverit Eusebius lib. III. *Histor.* cap. 3. Ruffinus in Symbolum, et Hieronymus in libr. *De Scriptorib. Ecclesiast.* in Hermete; nihilominus tamen nec ab ulla Synodo relatus est in canonem, et disertis verbis eum a canone rejicit Gelasius in decr. de libr. Ecclesiast., et Athanasius in Synopsi, idem etiam Athanasius in lib. de decret. Nicænæ Synodi, et Theodoretus libr. I. *Histor.* cap. 18. Arianos, qui ex hoc libro testimonia petebant, dicunt ex libro non canonico testimonia petiisse.

Postremo apocryphi sunt liber tertius et quartus Machabæorum, necnon tertius et quartus Esdræ. Et quidem de quarto Machabæorum res perspicua est, cum solum nominetur ab Athanasio in Synopsi, et ab eodem extra canonem ponatur. Quartus autem Esdræ citatur quidem ab Ambrosio lib. de bono mortis, et lib. II. in Lucam, ac in epistol. 21. ad Horatianum; tamen sine dubio non est canonicus, cum a nullo Concilio referatur in canonem, et non inveniatur neque Hebraice, neque Græce, ac demum contineat cap. VI. quædam fabulosa de pisce Henoch et Leviatham, quos maria capere non poterant, quæ Rabbinorum Thalmudistarum somnia sunt. Itaque mirandum est, quid Genebrardo venerit in mentem, ut hunc etiam librum ad canonem pertinere vellet, in Chronologia sua pag. 90.

At de tertio Machabæorum major difficultas est, quoniam Clemens in canon. Apostol. canon. 84. refert in canonem tres libros Machabæorum. Nec minor est difficultas de lib. III. Esdræ: nam in Græcis codicibus ipse est qui dicitur primus Esdræ, et qui apud nos dicuntur primus et secundus, in Græco dicuntur secundus Esdræ. Quocirca verisimile est, antiqua Concilia et Patres, cum ponunt in canone duos libros Esdræ, intelligere nomine duorum librorum omnes tres. Sequebantur enim versionem septuaginta Interpretum, apud quos tres nostri, duo libri Esdræ nominantur. Accedit etiam, quod citatur hic tertius Esdræ ab Athanasio orat. 3. contra Arianos, ab Augustino lib. XVIII. *De Civitate Dei* cap. 35. a Clemente Alexandrino lib. *Stromat.* 1. ab Auctore operis imperfecti homil. 1. in Matth., et a Sancto Cypriano in epist. ad Pompejum.

Quod ad priorem difficultatem attinet, probabile videtur, canonem illum non esse Cle-

mentis. Nam Zephirinus Papa XV, a Petro in epist. 1. tradit, solum septuaginta fuisse canones Apostolorum, vel ut alii Codices habent sexaginta : Humbertus autem in libr. cont. Nicetam non agnoscit nisi quinquaginta: at iste est octuagesimus quartus. Et certe melius noverat Zephirinus quot essent Apostolorum canones quam ulli posteriorum. Quocirca non sine causa Gelasius distinct. 15. can. *Sancta Romana,* posuit inter apocrypha canones Apostolorum, quod propter aliquos, vel corruptos, vel additos ab hæreticis fecisse videtur. Nec obstat, quod in canonibus, qui dicuntur VI. Synodi, canon. secundo approbentur 85. canones Apostolorum : nam illi canones non sunt vere sextæ Synodi, sed cujusdam alterius Concilii postea celebrati, quod summus Pontifex Sergius, qui tunc sedebat, non solum non approbavit, sed etiam reprobavit, ut patet ex Beda in libr. de sex ætat. in Justiniano.

Deinde in isto canone 84. numerantur libri canonici, et omittuntur quidam, qui certissime sunt canonici, ut libri Esdræ, Tobiæ, Judith, Sapientia, Ecclesiasticus, Apocalypsis, quæ res non minimi momenti esse videtur. Nam Ecclesia quæ post Apostolos fuit, non aliunde didicit qui libri sint canonici, et qui non sint, quam ex traditione Apostolorum. Porro Clementem exactissime tenuisse Apostolicas traditiones, quippe qui cum Apostolis Petro et Paulo diu vixerat, testantur Irenæus lib. III, cap. 3., et Eusebius lib. V. histor. cap. 6. ergo qui libri a Clemente non ponuntur in canone, absolute canonici non videntur. Proinde vel libri Esdræ, Tobiæ, Judith, Apocalypsis non sunt canonici, vel decretum illud non est Clementis. Quod autem quidam dicunt, Apocalypsim omissam a Clemente quia nondum scripta erat ejus tempore, probare non possunt. Nam Apocalypsim Joannes scripsit ad finem imperii Domitiani, ut docet Irenæus lib. V. extremo : Clemens autem obiit anno 3. Trajani, ut docet Hieronymus in lib. de vir. illustr. Potuit igitur Clemens Apocalypsim videre.

Deinde, nonne in hoc ipso canone octuagesimo quarto ponitur Joannis Evangelium? At Apocalypsim ante Evangelium scriptam fuisse, plurimi gravissimique auctores testantur. Eusebius lib. III. hist. cap. 24. « Joannem, inquit, tradunt usque ad ultimum pene vitæ suæ tempus, absque ullius Scripturæ indiciis Evangelium prædicasse. » Athanasius in Synopsi : « Evangelium, inquit, secundum Joannem, et prædicatum est a Joanne Apostolo et dilecto, cum exul in Pathmo insula, et postea ab eodem editum Ephesi.» Epiphanius hæres. 51. quæ est Alogorum, disertis verbis scribit, editum esse Evangelium a Joanne post 90. annos vitæ ejus, et post reversionem ipsius e Pathmo.

Theophylactus, Euthymius, Beda, et Rupertus Præfation. Commentar in Joann., communi consensu docet, aut in Pathmo, aut post reditum a Pathmo, Joannis Evangelium scriptum editumque esse. Neque his repugnat quod scribit Dionysius Areopagita in epist. ad Joann. in exilio agentem : vocat enim Dionysius Joannem Evangelii Solem, et cœlestem ejus Theologiam, non ob scriptionem aliquam, quæ tunc exstaret nomine Joannis, sed ob divinam et admirabilem ejus prædicationem.

Præterea in isto eodem canone 84. numerantur inter sacros libros, non solum tertius Machabæorum, sed etiam epistolæ duæ Clementis, et constitutiones Apostolicæ ejusdem Clementis : quos tamen libros Ecclesia nunquam pro sacris agnovit. At si ille canon vere esset Clementis, non posset Ecclesia sine magna temeritate hos libros non recipere, siquidem Clemens summus Pontifex erat, et canones Apostolorum vel ipse condidit, vel quod verius est, ab Apostolis conditos litteris commendavit : non autem licet Ecclesiæ Apostolicas leges, vel etiam Pontificias recusare, nisi tantum eas, quas, quod tempori potius quam veritati dogmatum inservirent, jam abrogatas certo constat, qualis est illa de sanguine et suffocato non comedendo.

Ad alteram difficultatem respondeo : etsi in Græcis codicibus duo libri Esdræ sint nostri tres : tamen non propterea Concilia antiqua et veteres Patres, qui in canone ponunt duos libros Esdræ, intelligere nomine duorum nostros tres. Nam multi Veterum, ut Melito, Epiphanius, Hilarius, Hieronymus, Ruffinus in canone exponendo Testamenti veteris, aperte secuti sunt Hebræos, non Græcos : Hebræi autem tertium Esdræ non habent. Deinde nihil ex hoc tertio libro in Ecclesiastico officio unquam legitur : quod argumentum est, a longo jam tempore non fuisse eum librum habitum in numero sacrorum. Præterea Gelasius in Concilio Romano LXX Episcoporum unum tantum Esdræ librum ponit in canone. Quo uno sine dubio nostros duos intelligit, qui ut Hieronymus testatur præfat. in Esdram, uno volumine continentur. Itaque disertis verbis Gelasius

priorem illum, qui est apud Græcos, rejecit.

Denique Beatus Hieronymus præfat. in Esdram aperte significat, tertium et quartum Esdræ non solum apud Hebræos non haberi, sed ne apud LXX quidem. Quare, licet quidam codices Græci haberent tria volumina Esdræ in duobus libris; correctiores tamen non habebant. Porro veteres Patres utuntur interdum testimoniis ex hoc libro petitis, quem et nos non inutilem esse fatemur, sed et raro id faciunt, et nusquam sacrum et divinum appellant.

CONTROVERSIARUM

DE VERBO DEI

LIBER SECUNDUS

DE VARIIS EDITIONIBUS.

CAPUT I.

Ostenditur, editionem Hebraicam Mosis, et Prophetarum nunquam periisse.

Disseruimus libro superiore de libris ipsis sacris, ut eorum numerum et auctoritatem ab hæreticorum calumniis vindicaremus. Sequitur, ut de librorum eorumdem variis editionibus, id est, Hebraica, Chaldaica, Græca, Latina, Germanica, Gallica, et similibus, quæ vulgares dicuntur, breviter disseramus. Parum enim prodesset, librorum divinorum numerum non ignorare, si cui editioni ex tam variis, quæ nunc exstant, auctoritas tribuenda sit ignoraremus.

Ut igitur ab editione Hebraica ordiamur, duo sunt quæ veniunt in quæstionem. Unum, an Scriptura illa ipsa quæ a Mose et Prophetis condita est, ad nos usque pervenerit. Alterum, an ea Scriptura quæ Hebraicis codicibus continetur, perverso studio Judæorum ita corrupta ac depravata sit, ut auctoritatem nullam in Ecclesia mereatur.

De priore quæstione duplex sententia est. Una eorum qui docent, Scripturam sacram universam periisse tempore captivitatis Babylonicæ, quando civitas eversa, et Templum incensum fuit, ac deinde ab Esdra fuisse rursum reparatam, Spiritu sancto ei suggerente et dictante omnia, sicut antea fuerant. Ita sentire videtur Basilius in epist. ad Chilonem : « Hic campus, inquit, in quo secessu facto, Esdras omnes divinos libros ex mandato Dei eructavit. » Hæc ille. Addunt quidam in eamdem sententiam Irenæum, Tertullianum, et Clementem Alexandrinum, sed illi non aperte hoc docent.

Hæc opinio improbabilis nobis videtur. Non enim alio fundamento nititur, quam testimonio libri apocryphi, id est, lib. IV. Esdræ cap. 14., ubi disertis verbis scribitur, Esdram totis quadraginta diebus divino spiritu afflatum dictasse quinque viris, qui summa celeritate quæ ab eo dicebantur excipiebant, atque eo modo universam Scripturam quæ plane perierat esse reparatam. Sed hic liber non modo apocryphus est, et ab Ecclesia Catholica nunquam receptus, sed etiam multis in locis redolet fabulas Judaicas, et in hoc ipso cap 14. non aliter loquitur de quibusdam libris occultis et perfectioribus, quam omnes Thalmudistæ faciant de sua Cabala. Quare potius testimonium libri hujus detrahit huic sententiæ fidem, quam afferat : ex libris autem canonicis nihil tale colligitur.

Quod autem quidam dicunt, id colligi ex lib. II. Esdræ cap. VIII. tantum abest, ut sit verum, ut potius contrarium inde colligatur. Sic enim habemus : *Dixerunt Esdræ Scribæ, ut adferret librum legis Mosis : attulit ergo Esdras*, etc. (1) non dixerunt, ut iterum componeret librum Legis, sed ut adferret, quia sciebant adhuc inveniri. Præterea etsi Scriptura quæ publice servabatur in Templo

(1) I. Esdr. VIII, 1.

fuerit incensa, et perierit; tamen incredibile est, non fuisse etiam aliqua exempla, vel certe partes eorum apud privatos homines, et præcipue apud Ezechielem, Danielem, Hieremiam, Aggæum, Zachariam, Mardochæum, et ipsum Esdram, qui tunc vivebant, et quibus sine dubio curæ fuit Lex Domini.

Est ergo altera sententia, fuisse quidem Esdram librorum sanctorum instauratorem, non omnia iterum dictando, sed colligendo et ordinando Scripturas in unum corpus, quarum partes variis in locis invenerat, et etiam emendando, si quæ depravata erant negligentia scribarum, cum toto tempore captivitatis negligenter Lex servata sit, cum non haberent Judæi Templum et tabernaculum.

Ita sensisse videntur gravissimi auctores. Nam Chrysostomus homil. 8. in epist. ad Hebr. docet, Esdram ex reliquiis Scripturæ iterum eam composuisse. Hilarius præfat. in Psal. ait, Esdram omnes Psalmos collegisse, et ex eis unum librum confecisse. Theodoretus præfat. in Psalm. ait, Scripturam veterem depravatam tempore captivitatis, ab Esdra fuisse restitutam. Quod idem mihi significasse videntur Iræneus lib. III. cap. 25. Tertullianus lib. *de hab. mulier.*, et Clemens lib. I. *Stromat.* Dicunt enim, Esdram recensuisse et instaurasse libros omnes Testamenti veteris : sed non addunt, *memoriter*, nec meminerunt historiæ illius, quæ habetur in lib. IV. Esdræ.

B. Hieronymus in prolog. Galeat dicit, Esdram invenisse novas litteras Hebraicas, et antiquas quidem reliquisse Samaritanis, novas autem tradidisse Judæis, quibus etiam nunc utimur. Nam ut idem Hieronymus in cap. IX. Ezech. testatur, littera postrema alphabeti Hebraici antiqui similis erat T Græcorum, et figuram crucis referebat, quoniam finis legis Christus crucifixus est: nunc postrema littera alphabeti nullam videtur habere crucis similitudinem. Proinde sine dubio novas litteras habemus. De nova autem librorum sanctorum editione per Esdram facta nihil Hieronymus dicit, cum tamen ibi maxime esset locus dicendi.

Denique, si Esdras libros sanctos iterum dictasset, verisimile est, eum id facturum fuisse non lingua Hebraica, sed Chaldæa, vel mixta ex Hebraica et Chaldæa, quæ tunc erat in usu, et qua videmus scriptos esse libros Esdræ, et Danielis : at certum est, sanctos libros præter istos Esdræ et Danielis lingua Hebraica esse scriptos, et illa ipsa, qua Adam et Eva, et Patriarchæ omnes locuti sunt. Quod manifeste colligitur ex nominum propriorum etymologia, quæ sæpe non invenitur in ulla alia lingua.

Ac ut pauca exempla de multis proferamus. Dixit Adam de uxore sua recens creata : *Hæc vocabitur virago*, Hebraice אשה *quia sumpta est de viro*, qui in Hebræo dicitur איש (1). At in nulla alia lingua vir et mulier habent hanc nominis similitudinem. Nam Chaldaica lingua, quæ Hebraicæ est affinis, vir dicitur בצל, mulier אוהא quæ ne unam quidem litteram communem habent. Pari ratione Græca vocabula ἀνήρ et γυνή, et Latina, vir et mulier, nullam inter se habent similitudinem litterarum. Aut igitur non dixit Adam ea verba, quæ supra posuimus, et Prophetarum eximius mentietur : aut fateamur necesse est, ea lingua divinos libros scriptos esse, qua primi homines utebantur. Similia sunt quæ in Scripturis dicuntur de ratione nominis Evæ, Cain, Abel, Seth, Noe, Phaleg, Abraham, Isaac, Jacob, et omnium ejus filiorum; necnon montium, fluminum, urbium, aliarumque multarum rerum : siquidem in Hebraica lingua semper allusiones illæ similium vocum reperiuntur; in cæteris linguis aut nunquam, aut raro.

Denique linguam Hebraicam, qua sacros libros scriptos esse videmus, antiquissimam, atque adeo primam omnium linguarum esse testatur, tum ipsius brevitas et simplicitas, tum auctoritas doctissimorum hominum. Vide Eusebium lib. X. Præparat. Evangel. c. II. Ambrosium in cap. III. ad Philippen. Hieronymum in epist. ad Damasum de visione Isaiæ; Augustinum lib. XVI. De Civit. Dei cap. 11. Neque his repugnat, quod Augustinus lib. XVI. De Civit. Dei capit. ult. dicit, linguam Hebræam inventam post tempora Noe. Non enim Augustinus indicare voluit, eam linguam antea non fuisse, sed solum tunc primum cœpisse vocari linguam Hebræam. Ut enim recte explicat Eucherius in cap. XI. Genes., ante divisionem linguarum, lingua Hebræa communis erat omnibus hominibus, et ideo non habebat certum nomen : at tempore Heber, cum multæ linguæ esse cœpissent, illa communis ad distinctionem aliarum

(1) Gen. II, 23.

dicta est Hebræa, quia mansit in domo Heber, unde Hebræi dicti sunt.

Cum igitur planum sit, libros Esdræ plenos esse vocibus Chaldaicis : libros autem legis et Prophetarum puro Hebraico idiomate scriptos esse; planum quoque videri debet, Legis et Prophetarum libros non ab Esdra, sed a Mose et antiquis Prophetis conscriptos non habere.

CAPUT II.

Num Hebraica editio sit corrupta.

Sequitur nunc altera quæstio, integrane, an corrupta et vitiata sit Hebraica editio. Ac primum hæretici hujus temporis odio editionis vulgatæ, nimium tribuunt editioni Hebraicæ. Calvinus enim in Antid. Conc. Trid., necnon Kemnitius in exam. ejusdem Conc.; et Georgius Major præfat. in Psal. omnia examinari et emendari volunt ad Hebræum textum, quem purissimum fontem non semel appellant.

Quæ sententia apertissime falsa est. Nam in primis Calvinus Institut. cap. VI §. 11. contendit, esse legendum Isaiæ IX. *et vocabitur admirabilis*, etc. at Hebræus textus modo non habet *vocabitur*, id est יקרא sed *vocabit* ויקרא; neque ignoravit Calvinus, meliorem hoc loco vulgatam editionem esse, quam Hebraicam. Sic enim ait : « Neque est, quod oblatrent Judæi, et sic lectionem invertant : hoc est nomen quod vocabit eum Deus, fortis, pater futuri sæculi, ac demum hoc unum Filio reliquum faciant, ut sit princeps pacis : quorsum enim tot epitheta in Deum hoc loco congesta forent? » Igitur confessione Calvini, turbidus alicubi fluit ille fons, quem ipse idem ubique purum videri volebat. Pari ratione Hierem XXIII. vult ibidem Calvinus esse legendum, *et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justitia nostra*. At fons Hebraicus constanter habet יִקְרְאוֹ *vocabit eum*, non יִקְרְאֻהוּ *vocabunt eum.*

Præterea Psalm. XXI. nemo Christianorum est qui non legat : *Foderunt manus meas et pedes meos* : textus vero Hebraici legunt, *sicut leo* כארי *non foderunt*, quod dicitur כָּרוּ : item Psal. XVIII. Hebraici codices legunt : *In omnem terram exivit* קַוָּם, id est, *linea, sive perpendiculum eorum*; cum tamen LXX. verterint φθόγγος ἀυτῶν : et eorum versionem approbaverit B. Paulus Rom. X. ubi hunc Psal. citat. Quid quod Hieronymus ad litteram reddidit ex Hebræo *exivit sonus eorum*? ut omnino necesse sit, aut Paulum et Hieronymum reprehendere, aut certe fateri, fontem hoc loco non esse purum. Verisimile autem est legi debere קוֹלָם, una enim littera tantum addita, ex קַוָּם fit קוֹלָם. Adde, quod interdum desunt integræ sententiæ in Hebræo, cum non desint nec in versione LXX., nec in Hieronymi translatione. Exemplum habemus Exod. II. ubi deest totum illud. *Alium quoque genuit, et vocavit nomen ejus Eliazer dicens : Deus patris mei auxiliatus est mihi, et liberavit me de manu Pharaonis* (1).

His igitur omissis, qui Hebraico fonti nimiam puritatem falso attribuunt; aliis quoque occurrendum videtur, qui zelo quidem bono, sed nescio an secundum scientiam, omnino contendunt, Judæos in odium Christianæ Fidei studiose depravasse, et corrupisse multa loca Scripturarum. Ita docet Jacobus Episcopus Christopolitanus præfat. in Psalm., et Canus lib. II. cap. 13. de loc. Theolog.

Pugnant autem adversus hanc sententiam gravissima argumenta. Primum est Origenis in VIII. lib. in Isaiam, ut Hieronymus refert in c. 6. Isaiæ, et Hieronymi ibidem qui hunc in modum ratiocinatur : Si Scripturas Hebræi aliquando corruperunt, vel id fecerunt ante Christi adventum, vel postea. Si antea; quare Christus et Apostoli nunquam eos de tam insigni crimine reprehenderunt, præsertim cum leviora non tacuerint? Quare Dominus ait Jo : V. *Scrutamini Scripturas*; et Matth. XXIII. *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi*; *omnia ergo quæcumque dixerint vobis servate, et facite* (2)? Cui credibile erit, Christum ad corruptas Scripturas legendas sine ulla præmonitione homines invitasse : vel ad corruptores audiendos et sequendos amandasse? Sin autem post Christi adventum id factum est; quo pacto testimonia quæ a Christo et Apostolis citantur, omnia fere inveniuntur nunc in Mose et Prophetis ut ab illis citata sunt? Numquid forte sic ea protulerunt, ut per spiritum cognoscebant depravanda postmodum a Judæis fuisse? Igi-

(1) Exod. II, 22. — (2) Joan. V, 39.; Math. XXIII, 2.

tur si nec ante, nec post Salvatoris adventum sacræ Litteræ ab Hebræis vitiatæ sunt, illud certe sequitur, ut nunquam vitiatæ sunt. Atque hoc Hieronymi, et Origenis argumentum est.

Alterum argumentum est S. August. in lib. XV. de Civit. Dei cap. 13. qui inde hoc probat, unde quod non videatur ullo modo credibile, Judæos voluisse suis codicibus eripere veritatem, ut nostris detraherent auctoritatem : et etiam si voluissent, non sit verisimile potuisse. Sed verba ipsius audiamus: « Si quæram, inquit, quid sit credibilius, Judæorum gentem tam longe lateque diffusam, in hoc conscribendum mendacium uno consilio conspirare potuisse : et dum aliis invident auctoritatem, sibi abstulisse veritatem? An 70 homines, qui etiam ipsi Judæi erant, in uno loco positos, ipsam veritatem gentibus alienigenis invidisse, et communicato istud fecisse consilio; quis non videat, quid proclivius, faciliusque credatur ? Sed absit, ut prudens quispiam vel Judæos cujuslibet perversitatis atque malitiæ tantum potuisse credat in codicibus tam multis, et tam longe lateque dispersis, vel LXX. illos memorabiles viros hoc de invidenda Gentibus veritate unum communicasse consilium. » Hæc Augustinus.

Dicet aliquis, generalem istam depravationem Hebraicorum codicum post Augustini et Hieronymi tempora accidisse : proinde eorum testimonia parum ad rem præsentem facere. At Augustini rationes omni tempore locum habent Deinde si post illorum Patrum tempora depravatio illa contigisset; quæ causa reddi posset, cur Psalmorum interpretatio Hieronymianà ita cum textu Hebraico, qui nunc exstat, in omnibus conveniret? et tamen de Psalmorum depravatione præcipua querimonia est. Nam ita Hieronymus vertit, sicut Judæi falsaturi erant? neque his repugnat locus Psal. XXII, ubi Hieronymus vertit, *foderunt*. In Massoreth enim, quem post Hieronymi tempora scripserunt, monent Rabbini in Psal. XXII. scribi debere באריו non באריו ex quo evidenter colligitur, errore Scribarum nunc legi כארי.

Argumentum tertium sumi potest ab incredibili religione Judæorum erga sacros libros. Scribit Philo in libro de egressu filiorum Israel ab Ægypto, et citatur etiam ab Eusebio lib. VIII. c. 2. Præpar. Evangel. usque ad sua tempora per spatium amplius quam duorum millium annorum, ne verbum quidem fuisse unquam in Lege Hebræorum immutatum, et quemlibet Judæum centies potius moriturum, quam ut pateretur Legem in aliquo mutari. De superstitione autem recentiorum Judæorum, qui Legem fere ut numen adorant, et si aliquando in terram ceciderit, jejunium publicum inducunt; vide Joannem Isaac in responsione ad libros Lindani de optimo genere interpretandi Scripturas.

Argumentum quartum : Si Judæi falsare voluissent divinas Scripturas in odium Christianorum, sine dubio præcipua vaticinia sustulissent: id autem minime fecerunt; siquidem ea in quibus discrepant Hebræa a Græcis et Latinis, sæpe nullius momenti sunt, quantum attinet ad Fidem, et religionem, et sæpe codices Hebræi magis Judæos vexant, quam Græci aut Latini. Certe in II. Psalm. Latini et Græci habent : *Apprehendite disciplinam, ne irascatur Dominus* (1), ex quo nihil aperte contra Judæos deduci potest : at in Hebræo est, נשקו בר *Osculamini Filium ne irascatur*, id est, *reverentiam exhibite Filio Dei ne ipse irascatur*, etc. qui locus est invictissimus contra Judæos. An-ne igitur credibile erit Judæos mutasse Scripturam, ut luculentius Dei Filio testimonium perhiberet? Item Isaiæ LIII. ubi nos habemus : *Et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo, et humilitatem*, (2) in Hebræo legi potest, *percussum Deum, et humiliatum*, ומענה מכה אהים quod certe magnum negotium Judæis facessit, qui Christum futurum esse Deum non credunt.

Quintum et ultimum argumentum a providentia ducitur, qua Deus Ecclesiæ suæ semper prospicit. Non enim verisimile est, Deum id passurum fuisse, ut verba tot illustrium Prophetarum generaliter falsarentur, præsertim cum ad hunc finem Judæos disperserit per totum orbem terrarum, et circumferre eos voluerit libros Legis et Prophetarum, ut inimici nostri Christianæ veritati testimonium præberent. Observavit id Sanctus Justinus in oratione exhortatoria, et Santus Augustinus lib. XVIII. De Civit. Dei cap. 45. et ex Psal. LVIII. manifeste deducitur : *Ne occidas eos, nequando obliviscantur populi mei, disperge illos in virtute tua*, etc. (3). Ideo enim dispersi sunt Judæi libros sacros cir-

(1) Psalm. II, 12. — (2) Isai. LIII, 4. — (3) Psalm. LVIII, 12.

cumferentes, ut cum Pagani non credunt ea, quæ dicimus de Christo esse prædicta, sed a nobis ejusmodi vaticinia conficta, mittamus eos ad inimicos nostros Judæos, qui vaticinia secum ferunt.

At contra objiciunt. Primo Patrum testimonia, ut Justini in dial. cum Triph. Eusebii lib. IV. hist. cap. 18. Origenis hom. 12. in Hierem., Chrysost. hom. 5. in Matth. et Hieronym. in epist. 89. ad August., in c. V. Michææ, et in cap. III. ad Galatas, qui suspicantur, Judæos quædam erasisse ex Hebraicis codicibus, quædam in odium Christianorum corrupisse.

Respondeo : Justinum et Eusebium nusquam scripsisse, ab Hebræis textum Hebraicum esse corruptum, sed textum Græcum LXX. interpretum. Verba Justini hæc sunt in dial. cum Triph. : « Ac, inquit, quod illi multos et integros prorsus locos illarum ex translatione eorum, qui cum Ptolomæo fuere Seniorum sustulerint, in quibus clare hunc ipsum crucifixum Deum, et hominem esse, eumque in cruce pendere et mori pronuntiatum esse ostenditur, scire vos volo. » Hæc Justinus. Neque usquam alibi scribit quidquam de corruptione textus Hebraici. Eusebius autem nihil dicit aliud, quam convictum a Justino Triphonem fuisse, majores suos e Scripturis quædam capitula abstulisse. Quod non aliter intelligendum est, quam ut ipse Justinus verbis suis exposuit.

Origenes quoque aperte loquitur de corruptione versionis LXX., dicit enim, sublatam a Judæis in versione Septuaginta vocem *Juda* in illo Hierem, XVII. *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo* : et positum, *Peccatum eorum scriptum est stylo ferreo* (1). Sic enim Origenes loquitur : « Deinde alia sequitur prophetia, quam nescio quare apud LXX. non invenientes, in cæteris editionibus, quæ cum Hebræo sermone consentiunt, reperimus. » Et infra : « Judæi, qui exemplaria nonnulla falsarunt, etiam in hoc loco pro peccato Juda, peccatum eorum posuerunt. » Cujus etiam corruptionis meminit Hieronymus in hunc locum Hieremiæ.

Porro Chrysostomus loquitur de interpretibus Judæis, id est, Aquila, Symmacho, et Theodotione, qui in suis interpretationibus de Hebræo in Græcum multa perperam posuerunt in odium Christianæ Fidei, et in reprehensionem LXX Interpretum. De quibus etiam loquitur B. Hieronymus in epistol. ad August., quæ est XI. inter epistolas Augustini, ubi dicit, se voluisse ex Hebræo vertere divinos libros, ut restitueret quæ Judæi, vel omiserant, vel corruperant. Idem autem Hieronymus in Commentariis citatis dubitat, non asserit. At in Commentariis Isaiæ, quæ posterius scripsit, ut patet ex præfat. Comment. in Isa. et ex lib. de vir. illustr. extremo, aperte ridet eos, qui putant Hebræos codices esse falsatos.

Secundo objiciunt confessionem Judæorum, qui passim affirmant, multa a quibusdam suis sapientibus mutata esse in sacris libris; et eas mutationes vocant correctionem Scribarum רקון סופרים.

Respondeo dupliciter. Primum, forte non esse verum, ullam emendationem Bibliorum factam a Scribis. Origo enim hujus sententiæ est Thalmud, qui liber est fabulosissimus. Quare nec Epiphanius nec Hieronymus, qui sunt antiquiores libro Thalmud, unquam meminerunt hujus Tikun Sophrim.

Addo deinde, si Tikun Sophrim non est fabula, non esse corruptionem, sed veram emendationem, non factam a quibuscumque Scribis, sed ab Esdra, et aliis sanctis Prophetis, qui post reditum a captivitate libros sacros reparaverunt, qui, ut Judæi perhibent, Concilium celebraverunt, quod ipsi vocant magnam synagogam, quia magni viri interfuerunt, et in eo libros sacros, qui tempore captivitatis dispersi et depravati fuerant, suæ integritati restituerunt. Certe in editione nostra vulgata ista loca ita habentur, ut Scribæ dicuntur correxisse; et B. Hieronymus in Comment. in Prophet. eodem modo ista loca se legisse significat.

Aiunt Gen. XVIII. ubi nunc habemus : *Abraham adhuc stabat coram Domino* (2), olim fuisse : *Dominus adhuc stabat coram Abraham* : sed a Scribis locùm fuisse mutatum. At vulgata editio priorem lectionem retinet. Item Num. XI ubi nunc habemus; *Inveniam gratiam in oculis tuis, et non videam* (3) ברעתי hoc est, *malum meum* : dicunt esse correctionem Scribarum, et antea fuisse כרעתך *malum tuum*. Cæterum priore modo legit editio vulgata.

Aiunt præterea Oseæ. IX. olim fuisse מהם בערו, id est, in carne mea ex eis : Scribas autem correxisse בשורי מהם *cum recessero ab eis* (4). At vulgata editio habet *Cum recessero*

(1) Jerem. XVII, 1. — (2) Gen. XVIII, 22. — (3) Num. XI, 15. — (4) Osee IX, 12.

ab eis; et sic etiam legit B. Hieronym. Item aiunt Habacuc I. antea fuisse. *Numquid non tu a principio Domine Deus meus sancte meus,* לא המות *non morieris* (1)? Scribas autem correxisse לא נמות *non moriemur.* At hoc ultimo modo habet editio vulgata, et sic etiam legit B. Hieronymus. Aiunt quoque Malach. I. fuisse : *Et exsufflastis* אותי *me* : Scribas vero correxisse, *Et exsufflastis* אותו *illud* (2). At certe vulgata Latina editio cum Hieronymo et septuaginta Senioribus non habet, *Me*, sed, *Illud*, aut *Illa*. Idem dico de aliis correctionibus Scribarum, quas collegit Prochetus in I. lib. *De victoria* contra Judæos, et Figuerola Valentinus cap. III. partis primæ libri sui contra Judæos.

Ex quo apparet, imprudenter quosdam, dum se Hebræos oppugnare credunt, Ecclesiam ipsam oppugnare. Si enim illæ correctiones Scribarum sunt Hebraici textus corruptiones, sequitur aperte, vulgatam quoque editionem esse corruptissimam : quam tamen nobis Ecclesia pro versione authentica tradidit.

Tertio, objiciunt, in Psalm. XIII. deesse octo versiculos in omnibus impressis Hebræis codicibus, nimirum illos:

Sepulchrum patens est guttur eorum.
Linguis suis dolose agebant.
Venenum aspidum sub labiis eorum.
Quorum os maledictione, et amaritudine plenum est.
Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.
Contritio et infelicitas in viis eorum.
Et viam pacis non cognoverunt.
Non est timor Dei ante oculos eorum (3).

Qui tamen citantur ab Apostolo Rom. III. et habentur apud Septuaginta. Hoc autem non videtur potuisse accidere ex negligentia scriptorum, sed ex pura malitia Judæorum, qui hos versus detraxerunt ex Hebræo, ut ostenderent, Apostolum nostrum non fideliter protulisse testimonium Psalmi.

Respondit B Hieronymus ad hanc objectionem, quæ ipsi etiam olim facta fuerat, in præfat. lib. XVI. in Isaiam, hos versus non pertinere proprie ad Psal. XIII. sed ab Apostolo allegari ex variis Scripturæ locis; deinde ab aliquo alio ex Apostolo in Psalterium esse translatos. Inveniuntur enim primus, et secundus eorum versuum Psal. V. tertius Psal. CXXXIX. quartus Psalm. IX. quintus, sextus et septimus habentur Isaiæ LIX. ultimus Psal. XXXV. Atque ibidem addidit Hieronymus, hos versus non esse in interpretatione LXX, nec ullum Græcum auctorem in suis Commentariis hos versus exponere voluisse. Origenes quoque in Comment. cap. III. epist. ad Rom. dicit, Apostolum hos versus sumpsisse ex variis Scripturæ locis. Quibus verbis manifeste significat, eos versus nec in Hebræo textu, nec in LXX Seniorum interpretatione reperiri.

Sed instant et probant, aliquando hos versus fuisse in Hebræo, quia nunc reperiuntur in quodam codice vestutissimo Anglicano. Respondeo : illos versus codicis Anglicani manifeste esse addititios. Nam nec verba sunt omnia Hebraica, ut illud מזל *sors* : nec etiam phrasis, præsertim in illo versu ; אשר פיהם אלה ומרה מלא *quorum os dolus et amaritudo implevit.* Non enim Hebræi verbum ad finem collocare solent. Vide plura de hac re in libro notationum ad varias lectiones vulgatæ editionis Francisci Lucæ Brugensis.

Dices, si ita est, cur Ecclesia in editione vulgata hos versiculos esse patitur? Nimirum ea de causa, quoniam sunt etiam ipsi sacræ Scripturæ partes quædam ; et quoniam sine turbatione et scandalo populi non possent auferri, cum longo jam tempore ibi fuerint : quomodo etiam patitur nonnullos errores typographorum.

Ultimo objicit Canus, evidens esse ab Hebræis corruptos esse divinos codices, quia Gen. VIII. in Hebræo legitur : *Corvus egrediebatur, et revertebatur*; cum vulgata editio, et LXX, et omnes Patres legant, *non revertebatur* (4). Respondeo : in Hebræo non haberi, *et revertebatur*, sed ויצא יצוא ושוב, hoc est, *et exiit exeundo redeundo, donec siccarentur aquæ*; quod non significat, corvum rediisse intra Arcam, sed volitasse circa Arcam eundo et redeundo ad tectum Arcæ, et inde abeundo, idque sæpius donec siccarenrur aquæ; cum quo bene cohæret, quod egrediebatur, et non revertebatur, nimirum intra Arcam. Adde, quod etiam non desunt Latini codices, qui habeant, *egrediebatur et revertebatur* : ut ex variis lectionibus ad Biblia Lovaniensia annotatis cognosci potest.

His ergo duabus sententiis refutatis, restat tertia, quam ego verissimam puto, quæ est Driedonis lib. II. De Ecclesiast. dogmat. et

(1) Hab. I, 14. — (2) Mach. I, 13. — (3) Psalm. XIII, 3. et seq. — (4) Gen. VIII, 7.

Scriptur. cap. 1., et aliorum qui docent, Scripturas Hebraicas non esse in universum depravatas, opera vel malitia Judæorum; nec tamen esse omnino integras et puras, sed habere suos quosdam errores, qui partim irrepserint negligentia, vel ignorantia Librariorum, præsertim cum in Hebræo facile sit errare ob litteras quasdam simillimas, quales sunt; בּ et כ : דּ et ר : הּ, ח, et תּ : ו et י; partim ignorantia Rabbinorum qui addiderunt puncta. Cum enim possint dictiones Hebraicæ variis modis legi, si punctis careant; non est mirum, si aliquando ipsi quoque in notatione punctorum a vero aberraverint. Potest etiam fieri, ut ex pravo affectu, et odio in Christum ea lectio interdum ipsis magis probata sit, quæ minus Christianis favebat.

Cæterum non tanti momenti sunt ejusmodi errores, ut in iis quæ ad Fidem et bonos mores pertinent, Scripturæ sacræ integritas desideretur. Plerumque enim tota discrepantia variarum lectionum in dictionibus quibusdam posita est, quæ sensum aut parum, aut nihil mutant. Errores autem qui ex additione punctorum acciderunt, nihil omnino veritati officiunt: puncta enim extrinsecus addita sunt, nec textum mutant. Itaque possumus, si volumus, puncta detrahere, et aliter legere.

CAPUT III.

De editione Chaldaica.

Chaldaica lingua editi sunt libri Tobiæ et Judith, et ex parte libri Esdræ et Danielis. Præterea tota Scriptura vetus translata est paraphrastice ex Hebræo in Chaldæum, quam paraphrasim ipsi Targum vocant. Et quidem Pentateuchum transtulisse fertur R. Aquila, qui Chaldaice Onkelus dicitur. Prophetas priores et posteriores, id est, Josue, Judices, et Regum libros. Item Isaiam, Hieremiam, et cæteros Prophetas, R. Jonatham Uzielis filius. Psalmos, Job, Ruth, Esther, et Salomonis opera, R. Joseph cæcus.

Quæ paraphrasticæ translationes apud Hebræos magnæ sunt auctoritatis, et idcirco nobis etiam utiles, ut ex iis convicamus Hebræos. Alioqui ab Ecclesia non usque adeo magni fiunt, neque ex iis argumentum firmum duci potest. Siquidem (ut recte ait Franciscus Ximenius Cardinalis præfat. Compluten. Biblior.) Chaldaicæ paraphrases, illa excepta quæ est in Pentateuchum, Judaicis fabulis et Thalmudistarum nugis conspersæ sunt. Idque verissimum esse experimento suo comprobabit quicumque paraphrasim in Threnos, in Cantica, in Job, in Psalmos, et in Prophetas omnes legere voluerit.

Certe cap. LIII. Isaiæ, ubi de Christi passione apertissime Propheta concionatur, totum paraphrasis detorquet ad calamitates populi Judæorum. In ea vero paraphrasi quæ est in Cantica et Threnos, passim leguntur libri Thalmudi, tertium templum, duo Messiæ, liberatio a captivitate Titi et Vespasiani, minæ adversus Christianos et Mahumetanos, quos per Esau et Ismael more suo significant. Denique fabulæ permultæ de lamentatione Dei, de ascensione Mosis in cœlum, de tabulis Legis ex saphyro throni divini excisis, deque aliis rebus generis ejusdem. Sed neque paraphrasis Aquilæ in Pentateuchum omnino integra et incorrupta censeri debet. Habet enim etiam illa suos errores, tametsi pauciores et leviores, quam ceteræ et Josephi paraphrases habeant.

Ac, ut ex libris singulis aliquid exempli gratia proponamus. In Genesi cap. IV. vers. 23. ubi textus Hebræus habet: כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי, et concordat Græcus: ὅτι ἄνδρα ἀπέκτεινα, et Latinus: *Quoniam occidi virum*: Chaldæa paraphrasis addit negationem לָא גְבַר קְטִילִית *non occidi virum*, et contrarium sensum reddit. Item cap. XII. num. 18. et cap. XXVI. num. 4. et cap. XXVIII. nu. 14. textus Hebræus habet, *Benedicentur* בְזַרְעֲךָ *in semine tuo omnes gentes terræ*: et concordat Græcus ἐν τῷ σπέρματί σου : et Latinus *In semine tuo*. Et Apostolus Paulus ad Galat. III. observari jubet promissiones Abrahæ factas et semini ejus, nec esse dictum, *et seminibus* quasi in multis, sed quasi in uno, *et semini tuo, qui est Christus* (1). Paraphrasis vero Chaldaica in his omnibus locis reddidit numerum multitudinis, benedicentur בְדִיל בְּנָךְ *propter filios tuos omnes populi terræ.*

In Exodo cap. XII. num. 44. ubi legimus in textu Hebræo כָּל בֶּן נֵכָר *Omnis filius alienigena non comedet ex eo*: et concordat Græ-

(1) Galat. III, 16.

cus πᾶς ἀλλογενὴς : et Latinus *Omnis alienigena.* Chaldæa paraphasis in odium Neophytorum posuit; כל בר ישראל דאשתמד *omnis filius Israel destructus.* Sic enim passim Judæi eos appellant, qui ad Fidem Christianam, relicto Judaismo, convertuntur.

In Levitico cap. X. num. 6. et cap. XXI. num. 10. ubi textus Hebræus habet לא תפרעו ראשיכם *Capita vestra non radetis seu nudabitis*, et concordat Græcus et Latinus : Chaldæa paraphrasis contrarium reddidit פרוע לא תרבון *non multiplicabitis comam.*

In Numerorum lib. cap. XXI. num. 19. ponitur fabula de puteo, quem fingunt Hebræi descendisse cum filiis Israel ad torrentes, et de torrentibus ascendisse cum eis ad colles, et de collibus rursum descendisse ad valles : et cap. XXVIII. num. 9. ubi textus Hebræus habet: *Populus solus habitabit*, hoc est, cum aliis gentibus non miscebitur : paraphrasis Chaldæa more Judaico reddidit : *Ecce populus solus possidebit seculum* ; id enim illi exspectant, ut soli dominentur in orbe terrarum.

Denique in Deuter. cap. IV. num. 28. et cap. XXVIII. num. 64. ubi Scriptura Hebraica, Græca et Latina prædicit fore, ut Hebræi serviant Diis alienis, quod etiam impletum novimus non semel fuisse : Chaldaica paraphrasis derivat hoc scelus Idololatriæ ab Hebræis ad Gentes. Vertit enim : *Servietis populis servientibus idolis.* Nunc pauca quædam de Syriaca editione addenda sunt.

CAPUT IV.

De editione Syriaca.

De editione Syriaca dicenda sunt tria. Primum quid intersit inter linguam Syriacam et Chaldaicam. Deinde, qui libri sacri Syriaca lingua scripti habeantur. Postremo, quanta sit hujus editionis auctoritas.

Quod igitur ad primum attinet, Syriaca lingua quasi proles quædam est Hebraicæ et Chaldaicæ linguæ. Hebræi siquidem, qui usque ad captivitatem Babylonicam Hebraice solum, id est, lingua sua loqui consueverant, cum abducti essent in Babylonem, cœperunt oblivisci linguam propriam, et addiscere alienam, id est, Chaldaicam; quia tamen non perfecte eam pronuntiare poterant, et semper aliquid ex Hebraica retinebant, factum est, ut lingua quædam tertia nasceretur mixta ex Hebraica et Chaldaica, atque ea est, quam pro vulgari ac materna deinceps Hebræi habuerunt. Quæ quidem Syriaca dicta est a regione ubi maxime ejus usus viget, sive Hierosolymitana a civitate præcipue Hebræorum : quemadmodum lingua Chaldaica, quæ hoc nomen habet a regione Chaldæa, vocata est etiam Babylonica a civitate Chaldææ nobilissima. Porro distinguuntur hæ duæ linguæ characteribus, verborum conjugationibus, affixis, punctorum notatione, sono vocalium, idiotismis, ac tota fere linguæ structura, et multis etiam propriis dictionibus.

Quod autem pertinet ad secundum : primo certum est, nullum librum veteris Testamenti scriptum esse a primo auctore in hac lingua, nisi fortassis liber primus Machabæorum et Ecclesiasticus, quorum priorem Hebraicum se vidisse scribit Hieronymus in prologo Galeato, de posteriori idem scribit in prologo Proverbiorum. Credibile enim est, lingua vulgari Hebræorum, id est, Syriaca scriptos fuisse hos libros, qui tamen non exstant hoc tempore nisi Græce. De cæteris libris constat, aut Hebraice, aut Chaldaice, aut Græce a primis auctoribus scriptos esse.

De Testamento novo major est dubitatio; et quidem valde probabile est, Evangelium S. Matthæi, et epist. S. Pauli ad Hebræos Syriaca lingua scriptos esse : id enim efficacissimis argumentis probat Albertus Widmestadius Ferdinandi Imperatoris Cancellarius, qui primus in Europa Testamentum novum Syriacum imprimi curavit ; et Guido Fabritius, cujus est Latina interpretatio novi Testamenti Syriaci in regiis Bibliis.

Neque his repugnant veteres Scriptores, Irenæus, Origenes, Eusebius, Athanasius, Epiphanius, Hieronymus, qui hos libros, ac præsertim Evangelium S. Matthæi Hebraice scriptos fuisse dicunt : loquuntur enim de lingua Hebraica quæ Apostolorum tempore vulgaris erat, quemadmodum in ipso Evangelio passim legimus, dictum aliquid esse Hebraice, quod tamen constat vulgari lingua, id est, Syriaca dictum esse, quale est illud Joan. XIX. *Exivit in eum, qui dicitur Calvariæ locum, Hebraice autem Golgotha* (1).

(1) Joan. XIX, 17.

De quibus vocibus vide S. Hieronymum in lib. *De nom. Hebr.*, ubi diligenter notavit omnes voces quæ Syriacæ sunt, cum tamen Hebraicæ esse dicantur ab Evangelistis. Præter hos duos libros, totum novum Testamentum translatum est ex Græco idiomate in Syriacum, auctore (ut ipsi Syri arbitrantur) S. Marco Evangelista.

Quod si verum esset, nulla esset causa, cur de hujus editionis auctoritate, (ut jam ad postremum caput veniamus) dubitaretur. Sed non facile adduci possum ut credam, a S. Marco traditam Ecclesiis Syriæ et Ægypti editionem Syriacam Testamenti novi universi ; et ejus editionis nullam prorsus mentionem exstare apud Clementem Alexandrinum, Origenem, Eusebium, Athanasium, Theophilum, Epiphanium, Hieronymum, Cyrillum, Theodoretum, Joannem Damascenum, aliosque Patres, qui vel in Syria, vel in Ægypto, aut Episcopi, aut Presbyteri fuerunt, et vel de variis Scripturarum editionibus accurate disputarunt, vel certe multa de Scripturis sanctis posteritati scripta reliquerunt.

Quod si editio Syriaca ætate horum Patrum posterior est, ut ego quidem mihi certo persuadeo, non potest ejus auctoritas tanta esse, ut cum editione Græca, aut Latina merito comparari possit, ut interim illud omittam, quod non desunt etiam quædam in ea editione, quæ viris doctis et piis non admodum placeant. Unum tamen est præter alia ejus editionis commodum insigne, quod cum in titulis, ac sectionibus capitum mentio fiat jejuniorum, venerationis crucis, precum pro defunctis, vigiliarum, memoriæ Sanctorum, aliarumque ejusmodi rerum, quas Lutherani tanquam Romani Pontificis traditiones detestantur : apertissimi mendacii hæc ipsa editio Lutheranos convincit. Sed de editione Chaldaica et Syriaca satis multa pro instituti operis brevitate dicta sunt : nunc ad Græcam veniamus.

CAPUT V.

De variis Græcis editionibus.

Editiones Græcæ Testamenti veteris novem omnino numerantur, præter eam cujus meminit Clemens Alexandrinus lib. I *Stromat.*, quæ antequam rerum potiretur Alexander Magnus, incertum quo auctore prodiit, et ex qua Plato cæterique Philosophi non pauca hauserunt : sed quoniam ea, succedente postea translatione illa celeberrima septuaginta Seniorum, primum negligi, deinde etiam amitti cœpit, ita ut longo jam tempore vix memoria ejus conservata sit, e catalogo dimittitur.

Prima omnium a Scriptoribus numerari solet illa, quam Ptolomæi Philadelphi jussu septuaginta Seniores ediderunt, de qua in sequenti capite plura dicemus. Vide Eusebium lib. VI. hist. cap. 13. Athanasium in Synopsi, et Epiphanium in lib. *De mens. et ponder.*, qui translationes ordine recensent.

Secunda translatio Testamenti veteris ex Hebraica lingua in Græcam facta est ab Aquila Pontico, anno duodecimo Adriani Imperatoris, ut Epiphanius loco notato auctor est. Fuit autem Aquila, primum Gentilis, deinde Christianus, tum ab Ecclesia pulsus, quia Astrologiæ judiciariæ studiosus esset, ad Judæos se contulit, et quoniam hoc extremo tempore Scripturas interpretatus est, non satis bona fide in eo opere versatus creditur.

Tertia translatio Commodo imperante a Theodotione facta est ; qui auctor, etsi ex hæretico Marcionista proselytus Judæorum factus sit, majori tamen fide, Epiphanio teste, in interpretatione usus est, quam cæteri ejus similes. Quocirca semper Ecclesia Danielem ex interpretatione Theodotionis legit, ut Hieronymus testatur præfatione in Danielem.

Quarta est Symmachi editio, qui Severi Augusti temporibus sacros libros ex Hebræo in Græcum sermonem transtulit. Nescio autem quo errore factum sit, ut cum Athanasius, et Epiphanius disertis verbis scribant, Symmachum sub Severo, Theodotionem sub Commodo Marci filio Scripturas interpretatos esse, neque dubium ullum esse possit, quin Commodus Severum præcesserit ; tamen iidem auctores Symmachum priorem, posteriorem Theodotionem faciant.

Quod vero ad Symmachum attinet, fuit is primum Ebionita, si Eusebio credimus ; vel Samaritanus, si Athanasium et Epiphanium sequimur ; et cum apud suos principatum obtinere non posset, se Judæis adjunxit, ac secundo circumcisus est. Ubi obiter admonet Epiphanius, non esse mirandum,

quod Symmachus bis potuerit circumcidi ; siquidem arte medica, et certis instrumentis Judæi solebant refectum præputium iterum superinducere, sive attrahere ; et hoc esse quod Apostolus ait I. Corinth. VII. *Qui circumcisus aliquis vocatus est ? non adducat præputium* (1): vel, ut clarius sonant verba Græca μὴ ἐπισπάσθω, hoc est, *non attrahatur*.

Quinta editio Græca sine ullo nomine auctoris reperta est in doliis quibusdam apud urbem Jericho anno VII. Antonini Caracallæ, qui Severo patri in Imperium successerat, ut Epiphanius loco notato auctor est.

Sexta quoque sine nomine auctoris, eodem Epiphanio teste, in doliis inclusa apud Nicepolim inventa est Alexandro Mammææ filio imperante.

Ex quibus omnibus editionibus composuit Origenes, ut Eusebius lib. VI. hist. cap. 13. et Epiphanius hæres. 63. et lib. de mens. et ponder. narrant, illam quæ dicebatur hexapla, sive tetrapla, sive etiam octapla. Nam divisit primum Origenes singulas paginas in sex columnas ; ac in prima quidem descripsit Hebraicum textum litteris Hebraicis ; in secunda eumdem textum Hebraicum Græcis litteris ; in tertia interpretationem Aquilæ ; in quarta interpretationem Symmachi : in quinta interpretationem LXX. Seniorum ; in sexta interpretationem Theodotionis. Atque hæc volumina propter quatuor interpretationes tetrapla, propter sex columnas exapla dicebantur. Addidit deinde quintam et sextam versionem in duabus columnis aliis, et ea volumina octapla nominavit.

Septima Origenis editio est, qui Scripturas quidem ex Hebræo non transtulit, sed interpretationem septuaginta Seniorum ita emendavit, multis ex Theodotione admixtis, et notatis signo stellæ radiantis, multis etiam obelo, id est, veru jugulatis, ut novam editionem fecisse videatur. Ita vero probata est eo tempore hæc editio, ut brevi Bibliothecas omnes repleverit, ut scribit S. Hieronymus in epist. 89. ad Augustin., quæ est XI. inter epistolas Augustini. Eamdem quoque editionem κοινήν, hoc est, *communem*, appellari solitam scribit idem Hieronymus præfat. lib. XVI. in Isaiam.

Octava editio. S. Luciani Presbyteri et Martyris est, qui cum in editionibus jam numeratis multa vitia obrepsisse cognosceret, rursum magno labore novam editionem molitus est. Quam editionem scribit Athanasius sub Constantino Imperatore repertam esse Nicomediæ, ipsius Martyris manibus descriptam, et in pariete quodam asservatam. Passus est autem S. Lucianus in persecutione Diocletiani et Maximiani, Maximino in Oriente tyrannidem exercente, ut idem Athanasius breviter indicat in Synopsi, et fusius narrat Eusebius lib. IX. hist. cap. 6.

Nona ac postrema editio Hesychii est, qui interpretationem LXX Seniorum iterum emendavit, atque Ægypti Ecclesiis tradidit. De quibus editionibus in hunc modum loquitur S. Hieronymus, præfat. in lib. Paralip. : « Alexandria et Egyptus in Septuaginta suis Hesychium laudat auctorem. Constantinopolis usque Antiochiam Luciani Martyris exemplaria probat. Mediæ inter has provinciæ Palæstinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt. »

CAPUT VI.

De interpretatione LXX. Seniorum.

De interpretatione septuaginta Seniorum, quæ inter omnes Græcas editiones merito primum locum semper obtinuit, quæstiones quinque existunt. Prima, quo tempore facta sit. Secunda, quorum librorum sit. Tertia, quomodo facta. Quarta, quantæ sit auctoritatis. Quinta, num hoc tempore germanam interpretationem LXX. Seniorum habeamus.

Prima quæstio facilis est. Nam etsi Irenæus lib. III. cap. 25. et Clemens Alexandrinus lib. I. Stromat. scribant, Ptolomæo Lagi filio regnante id factum esse : Aristæus autem in historia de hac ipsa re ; Josephus lib. XII. *Antiquit.* cap. 2. Philo lib. II. *De vita Mosis* ; Tertullianus in *Apologetico* cap. 18. Athanasius in Synopsi ; Epiphanius *De mens.*, *et ponder.* aliique Scriptores omnes Ptolomæum Philadelphum nominent : tamen intervallum non est usque adeo magnum, cum hic Ptolomæus superiori proxime successerit.

(1) I. Cor. VII, 18.

Est autem hæc sententia posterior multo probabilior priore, tum quod plures, tum quod antiquiores testes habeat. Porro Epiphanius non solum tempus Regis, sed etiam annum regni annotare curavit. Scribit enim anno 17. Ptolomæi Philadelphi eam translationem esse factam, atque ab eo tempore usque ad Christi natalem diem fluxisse annos 291. Tot igitur annis ante Christi adventum ea translatio facta est, nec sine divino consilio. Nam ut Eusebius scribit lib. VIII. *De Præparat. Evang.* cap. 1. si post Christi adventum id fieri debuisset, aut Scripturam Judæi ex invidentia occultassent; aut corruptiorem nobis dedissent, aut certe in suspicionem translatores facile vocarentur.

Secunda quæstio paulo difficilior est. Nam B. Hieronymus in quæst. Hebr., et in cap. V. Ezech. et in II. cap. Michææ, propendere videtur in eam sententiam, ut solum Pentateuchum verterint, quod probat ex Aristæo in libr. *De septuag. duob. Interpret.* et ex Josepho præfat. in lib. antiquit. et lib. XII. antiquit. cap. 2. quibus adde Philonem lib. II. de vita Mosis, qui solius Legis mentionem faciunt. At eos vertisse omnia, scribit Justinus in *Dial. cum Triph.*, Irenæus lib. III. cap. 25. Clemens Alexandrinus libr. 1. *Stromat.*, Epiphanius *de mens et ponder.*, Eusebius lib. VIII. cap. 1. *Præparat.* id quod longe probabilius est. Nam Apostoli usi sunt Græca versione in testimoniis Prophetarum citandis : tempore autem Apostolorum nulla erat alia versio Græca, quam septuaginta Interpretum.

Deinde, non est verisimile Regem illum, qui ex toto orbe terrarum libros adducebat in suam Bibliothecam, noluisse etiam Prophetarum oracula et alios libros antiquissimos Judæorum. Præterea, quomodo mirabile fuisset, spatio septuaginta duorum dierum potuisse absolvi illam editionem, si Pentateuchus tantum vertendus erat, qui breviore tempore sine ullo miraculo verti posset? Neque Hieronymus contrarium docet afferendo, sed dubitando : nam alioqui passim in Commentariis Prophetarum mentionem facit versionis LXX., et eam explicat. Neque Aristæus, nomine Legis solum Pentateuchum intelligebat, ut Judæi sensisse videntur, sed omnes libros sacros. Nam a Lege, quæ erat præcipuus liber, omnes libri denominabantur. Hinc Joannis X et XV Dominus dicit in Lege Judæorum scriptum esse id, quod in Psalmis scriptum est, et B. Paulus I. Corinth. XIV. in Lege scriptum esse dicit, quod habetur in Isaia.

Jam in tertia quæstione illud certum esse videtur, quod omnium consensu celebratur: septuaginta duos viros Hebræos senes, videlicet ex qualibet tribu filiorum Israel, utriusque linguæ peritissimos, spatio dierum septuaginta duorum, mirabili consensione, divinas Litteras apud Pharum Ægypti ex Hebraico sermone in Græcum idioma transtulisse. Utrum autem singuli separatim, an bini et bini, aut potius omnes simul inter se conferentes, interpretationem illam fecerint, in quæstionem vertitur, et adhuc sub judice lis est. Ac Epiphanius quidem in lib. De mens. et ponder. scribit, hos Interpretes binos et binos in cellulis inclusos fuisse, et divino miraculo singula paria ipsorum iisdem verbis totam Scripturam transtulisse, ita ut simul confecerint sex et triginta exempla ejusdem prorsus versionis.

Justinus autem in orat. Exhortat. ad Gentes dicit, singulos in singulis cellulis inclusos, et majori adhuc miraculo a singulis seorsim totam Scripturam iisdem verbis redditam : et se apud Alexandriam vestigia cellularum vidisse. Justinum secuti sunt multi ex posterioribus, ut Irenæus lib. III. c. 25. Cyrillus catech. 4. Clemens Alexandrinus libr. III Stromat. et Augustinus lib. XVIII. De civit. Dei, cap. 42. quamvis Augustinus lib. II. Doctr. Christ. c. 15. non audeat rem affirmare. His addunt recentiores quidam patroni illarum cellularum, Philonem lib. II. De vita Mosis, Tertullianum in Apologet. cap. 19. et Chrysost. homil. 5. in Matth. Sed isti tres cellularum non meminerunt, tantum dicunt, mirabiliter hos Interpretes in eamdem sententiam et in eadem verba convenisse.

At B. Hieronymus præfat. in Pentateuch. aperte ridet hanc historiam : « Nescio, inquit, quis primus auctor septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio suo exstruxerit etc. » Itaque existimat B. Hieronym. septuaginta duos Interpretes in eadem Basilica sedentes, et inter se conferentes, Scripturam transtulisse. Id quod probat primum testimonio Aristæi, qui negotio interfuit, et aperte dicit, eos simul conferendo singulis diebus usque ad horam nonam, hanc versionem tandem septuaginta duobus diebus absolvisse. Idem probat testimonio Josephi, qui cum esset cupidissimus gloriæ suæ gentis,

tamen libr. XII. Antiquit. cap. 2. narrans hanc historiam, cellularum ne meminit quidem.

Addere possumus nos etiam Eusebium, qui lib. XVIII. Præparat. Evangel. cap. 1. similiter rem totam narrat sine ulla mentione cellularum, referens ad verbum quæ habentur in libro Aristæi. Addamus etiam Philonem, Tertullianum, et Chrysostomum supra citatos, qui cum miracula narrent, quæ in hac versione contigerunt, nunquam de cellulis siluissent, quod erat omnium præcipuum, si eas vere fuisse credidissent.

Quod autem ipsi dicunt de summa illa consensione in eamdem sententiam, non necessario convincit, eos loqui de cellulis. Nam revera miraculum fuit, quod tot homines simul conferendo, tam brevi tempore potuerint convenire in singulis sententiis transferendis. Ubi enim est multitudo, diversitas judiciorum evitari non potest, et vel nunquam conveniunt, vel nonnisi post longas disceptationes. Quocirca B. Augustinus lib. II. Doctr. Christ. cap. 15. illud ab omnibus decantatum de istis Interpretibus, quod quasi uno ore Scripturas verterint, rectissime intelligi posse significat, tam secundum eos qui cellulas tuentur, quam secundum eos qui illas oppugnant.

Hæc sententia mihi probabilior videtur. Ac etiam visa est probabilior Titelmanno in prol. Apologet. pro edit. vulg., et Andreæ Masio præfat. suar. ann[illegible] Josue. Nam quod Justino Judæi fabul[illegible]a se confictam persuaserint, et quasdam ruinas ostendentes, cellulas esse dixerunt septuaginta Interpretum, facile fieri potuit; nec minus facile ut Justino viro sancto fidem habuerint aliqui posteriores. At Aristæum qui interfuit, falsum scripsisse credibile non est. Quod enim Ludovicus Vives in cap. 42, lib. XVIII. Civ. Dei, et Leo a Castro præfat. in Commentar. Isaiæ cap. XXXV. dicunt, hunc librum non esse veri Aristæi, sed confictum ab Hebræis, nihil me movet; nam omnia quæ Josephus, Tertullianus, Eusebius, et Hieronymus ex Aristæo proferunt, in hoc nostro, qui nunc extat, ad verbum invenimus.

At, inquiunt, Epiphanius Aristæum legit et citat, et tamen meminit cellularum, quod non faceret, si in ipso vero Aristæi libro excluderentur cellulæ. Nescio quid Leo a Castro velit conficere ex hoc testimonio Epiphanii : vel enim vult concludere, tempore Epiphanii librum Aristæi integrum fuisse, et postea esse corruptum, et tunc manifeste refellitur ex Josepho et Eusebio, qui ante Epiphanium scripserunt, et tamen in Aristæo cellulas non invenerunt; vel vult ante Epiphanii tempora nondum fuisse inventum librum verum Aristæi, sed tunc primum esse repertum, et hoc etiam dici non potest : nam Hieronymus qui simul cum Epiphanio, et etiam post Epiphanium vixit, diserte affirmat, ex Aristæo non probari, sed refutari cellulas.

Præterea Epiphanius contra omnium sententiam ponit solum triginta sex cellulas, cum alii vel septuaginta duas, vel nullas ponant : nec sane æquum est, unum Epiphanium omnibus aliis anteponere. Itaque credibilius est, Epiphanium, vel non legisse Aristæum, sed aliis referentibus credidisse, vel certe cum hæc scripsit, non habuisse eum in manibus, et memoria lapsum esse. Omnino enim verisimile est, historiam de cellulis Epiphanium a Justino et Irenæo accepisse, et tamen videmus, eum ex oblivione aliter rem narrasse, quam illi fecerint.

Sequitur quarta quæstio de auctoritate horum Interpretum, et quamvis B. Hieronymus præfat. in Pentat. asserat, septuaginta Interpretes non Vates, sed Interpretes fuisse, et in quæst. Hebr., in lib. de opt. gen. interpret. in epist. ad Suniam et Fretellam, et in Commentar. Prophet. passim reprehendat versionem Septuaginta; nihilominus tamen certissimum esse debet, septuaginta Interpretes optime transtulisse, et peculiari modo Spiritum sanctum assistentem habuisse, ne qua in re errarent, ut non tam Interpretes, quam Prophetæ fuisse videantur.

Id in primis probatur ex communi sententia. Constanter enim hoc asserunt omnes citati auctores, Aristæus, Philo, Josephus, Justinus, Irenæus, Eusebius, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, Chrysostomus, Cyrillus : et ex Latinis Tertullianus, et Augustinus, item Hilarius præfat. in Psalmos et alii omnes. Neque ab hoc numero debet excludi B. Hieronymus, quippe qui præfat. 1. in Paral. scribit : si versio LXX. integra haberetur ut ab eis edita fuit, frustra se laboraturum in Bibliis transferendis. Et præfat. 2. dicit, septuaginta Interpretes Spiritu sancto plenos quæ vera sunt transtulisse. In Apologia quoque contra Ruffinum lib. II. affirmat se nunquam LXX Interpretibus detrahere voluisse.

Ex quo intelligimus, eum cum reprehendit versionem LXX., non reprehendere ipsam versionem, sed vitia quæ in eam postea irrepserunt, negligentia, vel malitia, aut etiam ignorantia aliorum. Quod autem ait, Interpretes eos, non Vates; non pugnat cum eo, quod alii passim dicunt, Prophetas eos fuisse potius quam Interpretes : nam nec alii volunt dicere, proprie eos fuisse Prophetas, sed tantum Spiritu sancto peculiariter illustratos : neque id Hieronymus negat, ut ex verbis ipsius ostendimus.

Accedit, quod Apostoli hac versione frequenter utuntur, ut ex eorum citationibus patet, et aperte id asserit Irenæus lib. III, c. 25. imo etiam ipse Hieronymus præf. Evangel. ad Damasum. Et postmodum catholica Ecclesia multis sæculis eamdem interpretationem secuta est, ut idem Hieronymus præfat. 1. in Paralip. scribit. Accedit denique, quod non sine miraculo fieri potuit, ut tanta celeritate, tantaque consensione tantum opus conficeretur, quo factum est, ut Philo scribit de vita Mosis, ut singulis annis festus dies in loco ubi facta est hæc interpretatio, in memoriam tantæ rei multis temporibus ageretur.

De postrema quæstione, licet non ignorem nonnullos in ea sententia esse, ut existiment, interpretationem LXX Seniorum penitus interiisse ; multo probabilius censeo, illam adhuc superesse, sed adeo corruptam et vitiatam, ut omnino alia esse videatur. Quod enim adhuc supersit, fidem faciunt plurima testimonia, quæ a Veteribus citantur ex versione LXX., et eadem nunc in nostris Græcis codicibus inveniuntur. Deinde cum hæc fuerit semper celeberrima, et communissima translatio, quis credere poterit, hac abolita, vel neglecta, aliam aliquam esse conservatam? Non esse autem incorruptam, sed valde vitiatam in pluribus locis, ut jam tutum non sit, Hebraicos vel Latinos textus ex Græcis codicibus emendare, probari potest multis argumentis.

Primum testimonio B. Hieronymi, qui præfat. in Paralip., et in Esdram, et alibi frequenter monet, versionem LXX. esse vitiatam multis et variis modis.

Secundo, quoniam LXX Interpretes dicuntur omnia transtulisse ad verbum ita proprie, ut quicumque sciret utramque linguam, statim judicaret, fidelissimam esse translationem. Sic enim scribit Philo lib. II. De vita Mosis : « Reddita, inquit, sunt propriis nominibus, Græcis ad Chaldaica exacte respondentibus. Id experimentis quotidianis creditur, sive Chaldæus Græcam linguam, sive Græcus Chaldæam didicerit, in utraque Scriptura tum Chaldaica, tum ejus interpretatione miratur germanitatem, imo rerum verborumque consonantiam adorat, etc. » Nec vero moveat quemquam, quod linguam Hebraicam vocat Chaldaicam ; id enim idcirco facit, quod linguæ sint affines, et notior tunc esset Chaldæa propter imperium Assyriorum, quam Hebræa. Alioqui Hebraicam et Chaldaicam non esse amdem demonstrat B. Hieronymus in cap. I. Danielis, ex eo quod Daniel Hebræus jussus est a Rege Nabuchodonosor discere linguam Chaldæorum.

Neque solus Philo, sed etiam ante Philonem Aristæus testatus est, admirabilem fuisse rerum et verborum consonantiam inter codices illos Græcos et Hebræos. At ad finem libri sui adjecit, eam interpretationem a plurimis discussam, consideratam, examinatam, antequam in Regis Bibliotheca poneretur, et ab omnibus acclamatum, sancte et fideliter singula esse translata, ut nihil addi, nihil demi posset.

At ista Græca versio quam nunc habemus, in pluribus locis dissentit ab Hebræo, multa non habet quæ sunt in Hebræo, multa habet quæ non sunt in Hebræo, ut omnes noverunt, qui in ea versati sunt. Et qui de hac re ob linguarum imperitiam judicare non possunt, legant Hieronymi præfat. in Pentat. epist. ad Suniam et Fretellam, quæst. Hebr. Comment. in Prophetas, et lib. de opt. gen. interpret.

Neque videtur satis apte hoc argumentum solvi ab iis qui respondent, textum Hebræum esse corruptum ubicumque a Græco discrepat. Nam neque hæretici hoc admittunt, qui anteponunt Hebræum textum Græco, neque Catholici admittere debent, ne fateri cogantur, vulgatam editionem Latinam, qua Ecclesia Catholica tot jam sæculis utitur, et quam Tridentinum Concilium authenticam esse judicavit, totam quoque esse corruptam. Nam excepto Psalterio, Latina editio cum Hebræis codicibus magis convenit, quam cum Græcis.

Scio quidem, Epiphanium lib. De mens. et ponder. Hieronymum in Præfat. in Pentat., et lib. De opt. gen. interpret. et Augustinum lib. XVIII. De Civit. Dei cap. 42. et 44. scriptum reliquisse, septuaginta Senio-

res de industria quædam omisisse, quædam addidisse, et quædam aliter vertisse, quia sic eis dictabat Spiritus sanctus. Sed isti Patres pie quærebant rationes excusandi, et defendendi eam versionem, qua tunc Ecclesia utebatur. Cæterum, si ita esset, quomodo Philo diceret, summam fuisse consonantiam rerum et verborum? Quomodo etiam assereret Aristæus, omnes qui eam initio viderunt acclamasse, singula esse bene et fideliter versa? quomodo non admirati fuissent, tam multa detracta, tam multa addita, tam multa contrario sensu reddita?

Tertio probatur ex multis sententiis, quæ in hac versione inveniuntur, quæ nullo modo cum veritate cohærent. Quale est illud de supputatione annorum Mathusalem, Genes. V. Nam secundum Græcam editionem invenitur, Mathusalem vixisse 14. annos post diluvium, cum tamen in Arca non fuerit, solum enim octo animæ per Arcam salvæ factæ sunt, id est, Noe, Sem, Cham et Japhet, et uxores eorum, ut habemus Gen. VI. et I. Petr. III.

Quem nodum non aliter solvere potuerunt B. Hieronymus in quæst. Hebr. B. Augustinus lib. XV. Civit. Dei cap. 13. Eucherius, et alii in c. V. Gen., nisi admittendo, esse errorem in codicibus Græcis, quem errorem licet non adscribant Patres illis Senioribus septuaginta, sed iis qui primi descripserunt libros ex Bibliotheca Regis Ptolomæi : interim tamen codices quos nunc habemus vitiatos esse, negare non potuerunt. Tale est etiam illud Gen. XXVI. ubi LXX. habent, dixisse servos Isaac de puteo, *Non invenimus aquam*, cum Hebræi et Latini codices habeant *Invenimus aquam*, quæ simul vera esse non possunt. Et certum est, nostram lectionem esse veriorem, cum proxime sequatur, propterea Isaac vocasse nomen loci illius abundantiam. Tale quoque est illud Jonæ III. ubi LXX. habent : *Adhuc tres dies et Ninive subvertetur*, cum Hebraici, et nostri codices habeant *Adhuc quadraginta dies*. Quem locum exponens B. Hieronymus ostendit, non posse ullo modo defendi lectionem LXX, et B. Augustinus lib. XVIII. de Civit. Dei cap. 44. fatetur, Jonam scripsisse dies quadraginta, non dies tres. Multa sunt alia ejusdem generis, sed hæc tria loco exempli adferre placuit.

Probatur ultimo, quia satis constat, editionem LXX Interpretum a Judæis multis in locis fuisse corruptam, ut Justinus affirmat in Dialogo cum Triphone. Constat item, eamdem editionem sœpe sæpius emendatam ab Origene, Luciano, Hesychio, Hieronymo : nihil autem emendatur, nisi quod ante vitiatum est. Neque credibile est, eam editionem, quæ primis trecentis annis tot maculas contraxerat, reliquis annis 1200 inviolatam atque integram servatam.

Denique constat, tempore B. Hieronymi, ut ipse scribit in epist. 89. ad Augustinum, quæ est XI. inter epist. Augustini, omnes fere Græcos codices ex versione Septuaginta habuisse admixta multa ex Theodotione, asteriscis præfixis, deinde paulatim asteriscos excidisse : interiisse etiam editionem Theodotionis; inde autem necessario orta est confusio, ut jam nemo judicare possit, quid in iis libris sit LXX, quid vero Theodotionis. Hæc de Septuaginta.

CAPUT VII.

De editione Græca Testamenti novi.

Duæ quæstiones de Græca editione Testamenti novi disputari solent. Prior est de auctoribus ejus editionis. Posterior de auctoritate et integritate ejusdem editionis.

Ac prior quidem quæstio nec admodum necessaria, nec valde difficilis est. Nam constat Testamentum novum Græce scriptum esse ab iis Apostolis, vel Evangelistis, quorum nomina in titulis singulorum librorum, vel epistolarum præfiguntur, exceptis duntaxat Evangelio Matthæi et Marci, et epist. ad Hebr. : siquidem Matthæum Hebraico sermone scripsisse Evangelium suum, testantur Irenæus lib. III, cap. 1. Athanasius in Synopsi, Hieronymus præfat. Comment. in Matthæum; et in c. XI. Oseæ, et in lib. de Script. Ecclesiast. in Matthæo, et alii omnes.

Porro Athanasius loco citato existimat, ab Apostolo Jacobo Matthæi Evangelium in Græcam linguam esse translatum : alii vero Joanni Apostolo, et alii ipsi Matthæo eam translationem tribuunt. Sed cujuscumque sit, ita recepta est ab Ecclesia illa translatio, ac si ea lingua primum scriptum fuisset Evangelium Matthæi. Quocirca non multum egemus Evangelio Hebraico quod Munsterus edidit; nec illo etiam quod nuper edi cura-

vit Joannes Tilius, in quo multa desunt, multa supervacanea sunt, non pauca etiam immutata cernuntur; et Deus novit, utrum id factum non sit ad detrahendam fidem Græcæ et Latinæ editioni, astutia videlicet Judæorum, ex quorum promptuariis Evangelium illud prodiit.

Marci vero librum Latine ab ipso Marco Romæ scriptum esse, ac deinde ab eodem Aquileiæ in Græcam linguam conversum, docet Adrianus Finus lib. VI. Flagelli Judæorum cap. 80. et lib. VIII. cap. 62. et qui Finum secutus est Petrus Antonius Beuther annotat. 8. et 9. ad sacram Scripturam. In vita quoque B. Petri, quæ in Pontificali Damasi primum locum tenet, satis aperte indicatur, Marci Evangelium initio Latine ab ipso Paulo Græce scriptum esse, vel certe ab Apostolico aliquo viro ex Hebraico sermone in Græcum esse translatum. Itaque Græca editio Testamenti novi universa Apostolos et Evangelistas auctores habet.

Jam vero quod attinet ad auctoritatem, dubium esse non potest, quin editio Apostolica summæ sit auctoritatis, nisi forte constet eam esse corruptam. De qua re ita sentiendum censeo, ut supra de Hebraicis diximus, videlicet, non esse Græcos codices corruptos generaliter : nec tamen esse fontes purissimos, ut necessario quidquid ab eis dissentit corrigendum sit, ut falso existimant Calvinus, Major, Kemnitius, cæterique hujus temporis hæretici.

Et vero non esse Græcos codices in universum atque omnino corruptos, facile demonstrari potest : nam etsi multa depravare conati sint hæretici; tamen nunquam defuerunt Catholici qui eorum corruptelas detexerint, et non permiserint Libros sacros corrumpi. Plurima ex toto novo Testamento abstulit mutavitque Marcion, ut testatur Tertullianus lib. V, Contra Marcionem : sed illa omnia fere notavit Epiphanius hæres. 42. et in nostris codicibus Græcis habentur recte. Ariani quoque abstulerant ex Evangelio Jo. IV. *Spiritus est Deus*, (1) sed indicavit et notavit B. Ambrosius lib. III. de Spiritu sancto cap. 11. et nostri codices Græci omnes hoc testimonium habent.

Quod autem non sint ubique incorrupti, sed aliqui interdum errores irrepserint saltem negligentia Librariorum, et non sit tutum semper Latina ad Græca corrigere; aliquot exemplis planum fiet. Certe I. Cor, XV. legendum est : *Primus homo de terra terrenus secundus homo de cœlo cœlestis* (2) ut non solum nostra Latina versio habet, sed etiam Calvinus probat cap. XII. Instit. §. 12. At Græci constanter legunt, *secundus homo Dominus de cœlo*, ὁ δεύτερος ανθρωπος Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Quam depravationem mansisse vitio scriptorum ex corruptionibus Marcionis, patet ex Tertulliano lib. V. in Marcionem.

Præterea I. Corinth. VII. ubi nos habemus : *Qui cum uxore est, sollicitus est quæ sunt Mundi, quomodo placeat uxori et divisus est : mulier innupta et virgo cogitat quæ Domini sunt* etc. (3) Græci codices longe aliter habent, nam illud *divisus est* conjungunt cum sequentibus sic, μεμέρισθαι ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, *divisa est uxor et virgo*. Quam lectionem B. Hieronymus in lib. I. contra Jovinianum affirmat, non esse Apostolicæ veritatis. Roman. XII. ubi nos legimus : *Domino servientes* (4) : Græci non habent Κυρίῳ sed καιρῷ δουλεύοντες, id est, *tempori servientes*. Et tamen nostram lectionem esse verissimam patet, tum ex Hieronymo in epistola ad Marcellam, quæ incipit : Post priorem epistolam; ubi dicit, in emendatis Græcis codicibus haberi non καιρῷ sed κυρίῳ : tam ex Origene, Chrysostomo, Theophylacto, et aliis Græcis Patribus, qui sic legerunt, et explicaverunt in suis Comment.

Denique constat, in plurimis Græcis codicibus deesse multas veræ Scripturæ partes, ut historiam adulteræ Jo. VIII., ultimum caput Marci, testimonium pulcherrimum Trinitatis I. Joann., et alia de quibus supra disseruimus. Constat etiam, quædam in omnibus Græcis codicibus inveniri, quæ non sunt partes divinæ Scripturæ, ut Matth. VI. orationi Dominicæ addita : *Quia tuum est regnum, et potentia et gloria in sæcula*, quæ verba non esse de textu, sed addita a Græcis ex duobus intelligi potest. Primo ex eo quod Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus orationem Dominicam exponunt, et tamen nullam horum verborum mentionem faciunt, cum omnes isti Græce bene noverint. Secundo ex eo quod Græci in sua liturgia recitant quidem hæc verba, sed non contineant cum oratione Dominica.

(1) Joan. IV, 24. — (2) I. Cor. XV, 47. — (3) I. Cor. VII, 33. — (4) Rom. XII, 11.

CAPUT VIII.

De Latinis editionibus.

De Latinis editionibus tria nobis explicanda sumpsimus. Primum, quot et quæ fuerint olim Latinæ editiones. Secundo, quis sit auctor ejus quæ nunc Vulgata dicitur. Tertio, quantæ sit auctoritatis hæc ipsa vulgata editio.

Ac ut incipiamus a primo, editiones Latinas Testamenti veteris ex Græca versione LXX, et Testamenti novi ex Græco fonte prope innumerabiles fuisse ante tempora Hieronymi, testatur B. Augustinus lib. II. doctrin. Christ. cap. 11. his verbis : « Qui, inquit, Scripturas ex Hebræa lingua in Græcam verterunt numerari possunt : Latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis Fidei temporibus in manus venit codex Græcus, et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari. » Idem docet Sanctus Hieronymus præfat. in Josue : « Cum apud Latinos, inquit, tot sint exemplaria quot codices, et unusquisque pro arbitrio suo vel addiderit, vel subtraxerit quod ei visum est. »

Nihilominus tamen una erat communior, quæ vetus et vulgata editio dicebatur, ut patet ex B. Gregorio præfat. in lib. Moral. c. V. et ex B. Hieronymo in cap. XIV. et XLIX. Isaiæ, et alibi. Et hæc videtur esse illa Itala interpretatio, quam B. Augustinus lib. II. doct. Christ. cap. 15. omnibus aliis Latinis anteponit, cum ait : « In ipsis interpretationibus Itala cæteris præferatur : nam est verborum tenacior cum perspicacitate sententiæ. »

At S. Hieronymus bis Testamentum vetus in Latinum convertit, primum ex Græco, id est, ex versione LXX, ut intelligi potest ex lib. II. contra Ruffinum, et ex epist. 10. Augustini et sequent. 11. quæ est Hieronymi ad Augustinum, necnon ex præfat. in Job. Et rursum ex Hebræo, ut ipse idem testatur in lib. de viris illustr. extremo, et in præfationibus singulorum librorum quos Latinos fecit.

Novum autem Testamentum non convertit de Græco in Latinum, sed solum emendavit a multis erroribus, qui vitio Librariorum irrepserant. De quo suo labore sic ipse loquitur lib. de viris illustr. in fine : « Novum Testamentum, inquit, Græcæ fidei reddidi. » Et præf. Evangeliorum ad Damasum : « Ita, » inquit, « calamo temperavimus, ut iis tantum, quæ sensum mutare videbantur, correctis reliqua manere pateremur ut fuerant. » Quod si quis putet conversum esse ab illo novum Testamentum, quoniam B. Augustinus epist. 10. ad Hieronymum scribit : « Proinde non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quod Evangelium ex Græco interpretatus es, etc. » audiat Hieronymum dubium hoc solventem in epist. 89. ad Augustinum, quæ est 11. inter epist. Augustini : « Si me, » inquit, « in novi Testamenti emendatione suscipis etc. »

Porro B. Hieronymi versio ex Hebræo in Latinum mox cœpit a quibusdam Ecclesiis recipi, et publice legi, ut patet ex epist. 10. Augustini ad Hieronymum, ita tamen ut etiam alia editio antiqua non contemneretur. Quod apertius intelligitur ex B. Gregorio in epist. ante præfat. in lib. Moral. cap. 5. ubi dicit, suo tempore Romanam Ecclesiam utraque editione uti consuevisse; id est, antiqua versa ex Græco, et nova Hieronymi versa ex Hebræo. Post tempora autem B. Gregorii, videntur omnes Latinæ editiones evanuisse præter unam istam, quam nunc veterem, et vulgatam vocamus ; de cujus auctore mox dicemus. Hoc autem nostro sæculo iterum ad illam ætatem rediisse videmur, in qua omnes qui aliquid poterant, continuo sacros libros transferebant. Siquidem recentiorum, ac præsertim hæreticorum Latinæ interpretationes numerari vix possunt. Sed de his hactenus.

CAPUT IX.

De auctore vulgatæ editionis.

Non parva quæstio est de hac nostra vulgata Latina editione : sitne illa antiqua, quæ erat ante Hieronymum, an vero ipsius Hieronymi : arbitrantur, vel certe suspicantur Sanctes Pagninus præfat. suæ interpretationis Bibliorum ad Clementem VII. Pontificem Maximum, Paulus Foro Sempronii Episcopus

lib. II. cap. 1. de die Passionis Domini. Contra, esse B. Hieronymi contendunt Augustinus Eugubinus, et Joannes Picus Mirandulanus in libris de hac re editis, aliique nonnulli. At mixtam esse ex vetere et nova, docent Joannes Driedo lib. II. cap. 1. de Eccles. dogmat. et Scripturis, et Sixtus Senensis lib. VIII. Biblioth. S. extr.

Nos igitur gratia brevitatis et claritatis, sententiam nostram quatuor propositionibus complectemur.

Prima propositio : « Testamentum novum Latinum editionis vulgatæ ex antiqua versione habemus, quam tamen B. Hieronymus emendavit » : id vero eo potissimum argumento probamus, quod multa loca quæ B. Hieronymus reprehendit in antiqua versione, nos in nostra invenimus ita correcta, ut ipse affirmat esse corrigenda. Ac ut aliqua loca conferamus : in Commentar. cap. II. Matth. dicit, illud *In Bethlehem Judææ*, debere esse, *In Bethlehem Judæ* (1). Lib. I. in Jovin. reprehendit illud. I. Corinth. VII. *Divisa est mulier et virgo*, et vult legendum, *Mulier innupta et virgo* etc. (2) In epist. ad Marcellam, ad finem secundi tomi, repredit illud Roman. XII. *Tempori servientes*, et legi vult, *Domino servientes* (3). Ibidem reprehendit illud I. Timoth. I. *Humanus sermo*, et docet legendum, *Fidelis sermo* (4). In Comment. cap. II. Galat. reprehendit illud *Quibus ad horam cessimus*, et restituit, *Quibus neque ad horam cessimus* (5). Et in Comment. cap. reprehendit illud *Persuasio vestra ex Deo est*, et vult legi, *Non est ex eo qui vocat vos* (6). In Comment. c. I. ad Ephes. reprehendit illud : *Qui est pignus hæreditatis in redemptionem adoptionis* (7), et vult legi, *In redemptionem acquisitionis*. Hæc autem omnia, et alia id genus permulta ita nunc habemus in editione vulgata, ut ipse monet legi debuisse.

Præterea constat, Hieronymum emendasse novum Testamentum jussu Pontificis Damasi : constat etiam ejus emendationem fuisse receptam, et valde placuisse hominibus ejus temporis, ut intelligi potest ex epist. 10. Augustini ad Hieronymum, non est igitur verisimile postea fuisse rejectam, sed potius retentam et conservatam.

Neque movere debet, quod quædam loca non sunt emendata, ut Hieronymus monuit emendanda, quale est illud Rom. XII. *Sapere ad sobrietatem* (8), quod Hieronymus lib. I. in Jovinianum vult legi, *Sapere ad pudicitiam*. Et illud I. Corinth. XIII. *Si tradidero corpus meum ita ut ardeam* (9), quod Hieronymus in c. 5. ad Galat. vult legi, *Ita ut glorier*; et quædam alia, quæ ipse corrigit in Comment. epistolarum ad Galatas, ad Ephesios, et ad Titum. Nam ipse idem præfat. Evangel. ad Damasum fatetur, se non omnia correxisse, quæ corrigenda esse putabat, ne nimis multa immutasse videretur.

Præterea potest fieri, ut dum ista Commentaria scriberet, existimaret illa esse mutanda, quæ tamen postea cum Testamentum novum suscepit emendandum, re melius considerata, judicavit non esse mutanda. Nam prius eum scripsisse ista Commentaria, quam Testamentum novum emendaverit, colligitur ex lib. de vir. illustr. extremo, et sane nostra versio in his duobus locis melior est, quam illa, quam B. Hieronymus substitui tunc volebat.

Secunda propositio : « Psalterium vulgatæ editionis Latinæ non est illud quod Beatus Hieronymus transtulit ex Hebræo, neque illud quod transtulit ex versione Græca LXX Interpretum, sed illud quod ipse emendavit, translatum ab antiquo interprete ex editione S. Luciani Martyris; siquidem Beatus Hieronymus circa Psalterium, quater laboraxit. Transtulit enim illud ex Hebræo in Latinum, ut patet ex epistola ejusdem ad Sophronium; item convertit ex Græco in Latinum e pura editione Septuaginta, ut habetur in hexaplis Origenis, ut ipse testatur in epistola ad Suniam et Fretellam : denique bis emendavit antiquam Latinam editionem, quæ translata erat ex Græco communi et vulgata, ut patet ex præfat. Psalt. ad Paulam et Eustochiam. » Sed singula breviter demonstremus.

Dicimus igitur Psalterium nostrum non esse illud quod B. Hieronymus transtulit ex Hebræo, idque certum est : nam illud exstat in operibus B. Hieronymi, et fere ubique dissentit a nostro saltem quoad verba.

Addimus : neque esse illud quod ipse vertit ex Origenis hexaplis, sed illud commune quod bis emendavit, idque probatur ex epistola ad Suniam et Fretellam : nam ibi dicit, quod habetur Psal. V. *Dirige in conspectu tuo viam meam* (10), aliter haberi apud LXX et

(1) Matth. II, 1. — (2) I. Cor. VII, 34. — (3) Rom. XII, 11. — (4) I. Tim. I, 15. — (5) Galat. II, 5. — (6) Ibid. V, 8. — (7) Eph. I, 14. — (8) Rom. XII, 3. — (9) I. Cor. XIII, 3. — (10) Psalm. V, 9.

omnes alias interpretationes, excepta communi et vulgata : at nostra editio ita habet; igitur nostra editio est illa communis et vulgata et a pura interpretatione LXX Seniorum distincta. Præterea ibidem Hieronymus dicit quod habetur Psal. LXXIII. *Quiescere faciamus omnes dies festos Dei a terra* (1), haberi apud LXX in hexaplis, et apud omnes alios interpretes, *Incendamus, vel comburamus omnes dies festos,* et solum in vulgata haberi, *Quiescere faciamus* : at nos habemus, *Quiescere faciamus.* Item quod habemus Psal CIII. *Petra refugium herinaciis* (2) dicit LXX vertisse *Refugium leporibus*; igitur nostra non est illa ipsa versio LXX.

· Denique in tota illa epistola sæpissime ponit verba Latini Psalterii, ut tunc erat in communi usu, et in Ecclesiis cantabatur : at illa omnia in nostro invenimus ; igitur nostrum est Psalterium illud commune et pervulgatum. Porro commune ab Hieronymo vocari illud, quod Origenes, et postea Lucianus emendavit, perspicuum est ex illa ipsa epist. ad Suniam et Fretellam; sic enim initio epist. S. Hieronymus loquitur : « Sciatis aliam esse editionem, quam Origenes, et Cæsariensis Eusebius, omnesque Græci tractatores, κοινην, id est, communem appellant, atque vulgatam, et a plerisque nunc λουκιανὸς dicitur, aliam septuaginta Interprtum quæ et in ἑξαπλοῖς codicibus reperitur. »

Tertia propositio : « Probabile nobis est, librum Sapientiæ, et Ecclesiastici, et Machabæorum, nos non habere ex versione Hieronymi, sed ex antiqua translatione, cujus auctor ignoratur. » Ad hoc movemur. Primo, quia B. Hieronymus nusquam affirmat se transtulisse hos libros, neque ullæ exstant præfationes ejus in hos libros, cum tamen in epist. 89. ad August., quæ est XI. inter epist. August., dicat, se singulis libris præfatiunculas præfixisse. Secundo, quia B. Hieronymus hos libros arbitrabatur apocryphos, ut patet ex prologo Galeato, et ex præfat. Proverb. ; proinde verisimile est, eum neglexisse horum librorum interpretationem. Tertio, quia multa citantur ex his libris a B. Cypriano, præsertim in lib. *De exhortat. mart.*, et aliis Patribus B. Hieronymo antiquioribus, eo modo prorsus, ut nos in nostra vulgata editione habemus.

Quarta propositio. « Reliqua omnia ex Hieronymi versione ex Hebræo habemus in editione vulgata. » Id probatur.

Primo, quoniam constat, B. Hieronymum primum et solum ex antiquis transtulisse ex Hebræo in Latinum Testamentum vetus, et rursum constat, nostram editionem translationem esse ex Hebræo in Latinum, exceptis Psalmis, Sapientia, Ecclesiastico, et Machabæis. Quod Hieronymus transtulerit ex Hebræo, ipse testatur lib. de vir. illustri extremo. Quod ipse primus ex antiquis, patet ex Augustino in epist 8. et 10. et lib. XVIII. de Civit. Dei cap. 43. et ex omnibus Hieronymi præfationibus, in quibus semper deprecatur calumniam, quod ausus sit ex Hebræo transferre. Quod post eum usque ad nostra tempora, nemo idem tentaverit, certo certius est.

Jam vero quod vulgata editio translatio sit ex Hebræo, ipsa quodammodo clamat, dum pene ubique concordat cum Hebræo, et a Græco dissentit. Sunt præterea certa indicia hujus rei fere in omnibus libris. Nam in Pentateucho, præsertim Genes. V. omnes libri antiqui, quia erant ex versione LXX expressi, continebant errorem illum de numero annorum : at nostra editio Hebraicæ veritati consentit. In lib. Esther et Danielis, sæpe in ipsis libris invenimus annotatiunculas B. Hieronymi dicentis, se expressisse fideliter, quæ erant in Hebræo, reliqua autem de editione vulgata, vel ex Theodotione addidisse.

Præfatione in Job dicit, in antiqua editione Latina et Græca libri Job deesse ad 800. versus, quos ipse de Hebræo in sua editione posuerit : at nostra editio integerrima et plenissima est, non minus quam Hebraica. Denique in Comment. Prophet., fere ubique duas versiones ponit et explicat, id est, suam quæ est nostra vulgata, et aliam septuaginta interpretum.

Secundo probatur, quia illa omnia quæ B. Hieronymus præfat. in Pentat., et lib. de opt. gen. interpret. dicit, non haberi in editione LXX, et se addidisse in sua translatione ex Hebræo, in nostra vulgata editione invenimus, ut illud : *Ex Ægypto vocavi filium meum* (3), Oseæ XI. et « *Aspicient in me quem transfixerunt* (4) », Zach. XII. et « *Oculus non vidit, Deus absque te quæ præparasti expectantibus te* (5). Isai LXIV.

(1) Psal. LXXIII, 8. — (2) Psal. CIII, 18. — (3) Osee XI, 1. — (4) Zach. XII, 10. — (5) Isai. LXIV, 4.

Tertio probatur ex iis locis, quæ B. Hieronymus monet se aliter vertisse, quam LXX verterint, qûæ in nostra editione omnia invenimus, ut ipse se vertisse dicit. In epist. 89. ad August , quæ est 11. inter epistolas August., ait Jonæ IV. se vertisse *Hederam*, ubi LXX verterunt *Cucurbitam*. Item in q. Hebr. in Genesim dicit, Gen. II. legendum : *Complevit Deus die septima opus suum*, cum apud LXX legeretur *die sexta*. Ibidem dicit legendum : *Vocata est virago*, cum apud LXX dicatur *Mulier*. Ibidem dicit legendum : *Immisit soporem in Adam* (1). cum apud LXX sit, *Immisit ecstasim*. Similia multa inveniuntur, tum in quæst. Hebr., tum in Comment. Prophet.

S. Gregorius quoque lib. XX. Moral. cap. 32. explicans illud : *Mutatus es mihi in crudelem*, dicit, antiquam translationem longe aliter habuisse, sed hanc novam ex Hebraico factam esse meliorem. At in nostra est, *Mutatus es mihi in crudelem* (2), Job. XXX.

Quarto probatur ex præfationibus. Nam ipse testatur in epist. ad August. jam citata, se editioni suæ ex Hebræo singulis pene libris præfatiunculas præfixisse, quas etiam nunc videmus in Bibliis vulgatæ editionis, nec ullus unquam negavit eas esse Hieronymi : at certe non est credibile totum opus periisse, præter solas præfatiunculas. Qui enim abjecerunt vel neglexerunt editionem B. Hieronymi, cur, quæso, præfatiunculas conservarunt?

At in contrarium tria argumenta potissimum fieri solent. Argumentum primum Pauli Foro-Semproniensis et Sanctis Pagnini sumitur ex multis locis, in quibus nostra versio ab Hebraica veritate dissentit; nec enim credibile est, Hieronymum Hebræicæ linguæ peritissimum in ea re labi potuisse.

Respondeo : duplici de causa accidisse, ut nostra versio ab Hebraico textu aliquando dissentire videatur. Una est, eaque longe lateque patens, incuria Librariorum, de qua re passim ipse in præfationibus suis conqueritur. Altera causa est, quia sæpe B. Hieronymus non tam verba, quam sensum exprimere studuit, ut faciendum esse ipse idem docet in lib. *De opt. genere interpret.* Exemplum sit in illis verbis Eccl. 1. *Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus numerus* (3). Videntur enim hæc verba longe aliud sonare quam Hebraica, quæ ad verbum sic habent : מעות לא יוכל יתקין וחסרון וא יוכר חמוג זהת hoc est, *Perversum non poterit ad dirigere, et stultum non poterit ad numerari*. Sed certe Hieronymus elegantissime sensum expressit. De hoc argumento plura dicemus in sequenti capite.

Argumentum secundum. Hieron. præfat. in Psal. et in Job, et in Paralip. admonet, se distinxisse suam editionem per asteriscos et obeliscos : at in nostra vulgata non videmus ista signa; non igitur est Hieronymi vulgata nostra editio.

Respondeo ex ipso Hieronymo in epist. ad August. sup. cit. : Hieronymum distinxisse per astericos et obeliscos eam editionem quam fecerat ex Græco, non autem eam quam fecerat ex Hebræo. In Psalterio igitur nostro vulgato debuissent esse asterisci et obelisci, quorum meminit Hieronymus in præfat., sed exciderunt negligentia Librariorum, neque hoc est mirum, nam etiam tempore ipsius cœperant excidere, ut patet ex illa ipsa præfat., et ex epist. ad Suniam et Fretellam. In libro autem Job et Paralipomenon nostræ editionis vulgatæ nunquam fuerunt, nec esse debent asterisci vel obelisci. Hinc enim duas præfationes nos habemus tam in Job, quam in Paralipomenon, quarum prior, in qua non fit mentio asterisci et obelisci, pertinet ad nostram versionem, quæ est ex Hebræo, posterior in qua fit mentio eorum signorum pertinet ad aliam versionem, quem fecit ex Græco.

Tertium argumentum. Multa inveniuntur in nostra editione vulgata, quæ B. Hieronymus in quæstionibus Hebraicis, in lib. de opt. gen. interpret., in Comment. Prophet., et in Ecclesiasticum docet, aliter fuisse vertenda : igitur fieri non potest, ut editio nostra vulgata sit illa ipsa translatio, quam Hieronymus fecerat ex Hebræo.

Respondeo : quatuor de causis accidisse, ut quædam in nostro textu sint, quæ B. Hieronymus reprehendit. Prima est error et negligentia Librariorum. Secunda causa est, varia significatio vocabulorum, interdum enim possunt duo significare, et B. Hieronymus modo unam, modo alteram significationem secutus est : exemplum habemus in Ecclesiaste; nam B. Hieronymus bis vertit Ecclesiastem, ut patet ex præfat. Comment. in Ecclesiast., et præfat Proverb. Et quidem in primo translatione vertit cap.

(1) Gen. XI. 2. 21. et 23. — (2) Job. XXX. 21. — (3) Eccl. I, 15.

II. *Cogitavi trahere carnem meam in vinum*; et sic etiam in Commentario exponit : at in secunda translatione maluit vertere : *Cogitavi abstrahere carnem meam a vino* (1), quam lectionem nos habemus, et melior est nostra lectio. Nam verbum Hebræum בּוין potest significare *in vino*, seu *in vinum*, et etiam *de vino* sive *a vino* : nam littera בּ deservit et loco *in* et loco *de* : contextus autem magis requirit *a vino*, quam *in vinum*. Sequitur enim, *ut animum meum transferrem ad sapientiam*.

Quod autem littera בּ accipiatur frequenter pro מִיַּד, id est, *ex*, *de*, *ab*, perspicuum est his locis, Exod. XII, vers. 43. Exod. XXXV, vers. 32. Exod. XXXVIII, vers. 8. et Levit. 8. vers. 32. et II, Paralipom. cap. XVI, vers. 6. Quod vero B. Hieronymus soleat variis modis vertere quando verba id ferant, testatur ipsemet lib. I. apolog. cont. Ruffin., ubi dicit Psalm. secundum se vertisse : *Adorate pure* : et tamen in Comment. exposuisse : *Adorate Filium*, quoniam vox Hebræa ambigua est.

Tertia causa est, quia ipsemet postea mutavit sententiam, et loca sua correxit. Ac ut exemplum aliquod proferamus, lib. de opt. gen. interpret., et præfat. in Pentat., dicit Isai. XI. non debere legi : *Flos de radice ejus ascendet*; sed *Nazaræus de radice ejus ascendet* (2) : et LXX hoc nomen Nazaræi male prætermisisse, et hunc locum citari a Matthæo cap. II. ubi dicit : *Ut impleretur quod dictum est per Prophetas*, *quoniam Nazaræus vocabitur* (3) : at ipse idem postea vertit, sicut verterant Septuaginta, nimirum : *Et flos de radice ejus ascendet*. Et in Comment. cap. XI. Isaiæ, reddit rationem hujus rei, quoniam verbum Hebræum ibi positum נֵצֶר scribitur per Tsade, cum Nazaræus dicatur a verbo נָזִיר per Zain, quocirca Comment. cap. II. Matth. dicit illud *Quoniam Nazaræus vocabitur*, non esse desumptum ex aliquo uno Propheta, sed ex eo, quod omnes Prophetæ Dominum sanctum futurum esse prædixerunt. Pari ratione lib. V. Comment. in Isai. fatetur cap. XIX, male se vertisse *Erit terra Judæ Ægypto in festivitatem* (4), cum potius verti debuerit, *in pavorem*, et hoc posteriore modo nos jam habemus in vulgata editione.

Quarta causa est, quia etsi B. Hieronymus interdum senserit, quædam mutanda in sua versione, et ea notaverit in suis Commentariis ; tamen Ecclesia postea magis judicavit veram primam versionem, et illam retinere maluit in editione vulgata. Nam lib. V. Comment. in Isa. ubi B. Hier. dicit se vertisse *Festivitatem*, pro *Pavore*, ibidem dicit se male vertisse *Refrænantem*, pro *Lascivientem* : et tamen videmus in nostra editione vulgata priorem correctionem, Hieronymi admissam, posteriorem non admissam, quod certe non videtur casu factum, sed judicio posteritatis, vel potius ipsius Ecclesiæ. Et hoc modo ad multa alia responderi potest. Editio enim vulgata, quamvis maxima ex parte Hieronymi sit : tamen non est illa pura, quam ipse ex Hebræo convertit, sed est aliquo modo mixta, additis non paucis ex versione LXX, quæ in Hebræo non inveniuntur, atque id potissimum perspicitur in lib. I. Reg. et in Proverb.

His omnibus addi potest, interdum Hieronymum videri reprehendere versionem nostram, cum tamen eam non reprehendat, sed solum explicet, quæ sit vis Hebrææ vocis, ut cum in quæst. Hebr. dicit cap. I. Genesis, pro eo quod nos habemus, *Spiritus Domini ferebatur super aquas* (5) : in Hebræo esse, *Incubabat seu fovebat more avis*.

CAPUT X.

De auctoritate Latinæ editionis vulgatæ.

Tertia, eaque potissima restat quæstio. Quantæ videlicet auctoritatis sit Latina vulgata editio. Et quidem hæretici nostri temporis, quamquam inter se non parum dissentiant in authentica editione Latina eligenda : tamen adversus Ecclesiam mirifice omnes consentiunt. Siquidem Lutherani volunt, solam Lutheri versionem habendam esse authenticam, ut patet ex decreto quodam Lipsiensi, cui Melanchthon, Pomeranus, Major, aliique permulti subscripserunt. De quo decreto vide Staphilum in tertio topico prædicamento Lutheranæ Theologiæ.

At Zwingliani, quibus Anabaptistæ et Calvinistæ consentiunt, nullam esse volunt authenticam versionem, ut ex præfatione Tigurinæ editionis patet, ubi docent, non

(1) Eccl. II, 3. — (2) Isai. XI, 1. — (3) Matth. II, 23. — (4) Isai. XIX, 17. — (5) Gen. I, 2.

debere Ecclesiam alligari ad unam aliquam versionem. Nihilominus tamen tam Lutherani, quam Zwingliani in eo conveniunt, ut editio Latina vulgata non sit habenda pro authentica, cum innumerabiles errores in ea deprehendantur.

Hinc ex castris Lutheri prodiit in aciem Martinus Kemnitius, ex castris Zwinglianorum Joannes Calvinus, qui adversus Concilium Tridentinum scribentes, quartam sessionem præ cæteris vexant, in qua Concilium definit, vulgatam editionem Latinam habendam esse pro authentica. Scripsit etiam de eadem re Georgius Major præfat. in Psal., et Tilmannus Heshusius in lib. de sexcentis erroribus Pontificiorum tit. II.

At non pauciores pro vulgata editione scripserunt, in quibus sunt Joannes Driedo lib, II. cap. de Ecclesiast. dogmat. et Script. Franciscus Titelmannus in prologo apologetico pro editione vulgata novi Testamenti, Andreas Vega lib. XV, in Conc. Trident. cap. 9. Jodocus Tiletanus in I. part. apolog. pro Conc. Trident. cont. Kemnitium, Lindanus lib. I. de opt. gen. interpret., Melchior Canus lib. II. de locis cap. 13. Sixtus Senensis lib. VIII. Biblioth. sanctæ in refutatione ultimæ hæresis. Quorum diligentiam imitari cupientes, his argumentis rem eamdem comprobamus.

Primum est argumentum ipsius Concilii. Ait enim Synodus Tridentina, eam a se probari sacrorum librorum Latinam editionem, quæ longo tot sæculorum usu in ipsa Ecclesia probata est. Nec enim temere per annos fere mille, hoc est, a tempore B. Gregorii omnis Ecclesia Latina hac una editione usa est, omnes Concionatores hanc explanaverunt et populis proposuerunt, omnia Concilia ex hac editione testimonia protulerunt ad confirmanda dogmata Fidei. Porro Ecclesiam totis octingentis vel nongentis annis germana Scripturæ interpretatione caruisse. atque in iis quæ ad Fidem et religionem pertinent, errores interpretis nescio cujus pro verbo Dei coluisse, mirum est, si cui mirum et absurdum non esse videatur, præsertim si ex Apostolor didicerit, Timoth. III eam esse *columnam et firmamentum veritatis.*

Secundum argumentum sumo ex testimoniis Veterum. Nam vel hæc nostra versio est Hieronymi, vel certe illa antiqua communis quam Augustinus vocat Italam : si est illa antiqua, magnum testimonium habet ab Aug. lib. II. de doct. Christ, c. 15. ubi dicit, eam omnibus esse præferendam : si autem est Hieronymi, ut nos supra probavimus, habet testimonia omnium Veterum, qui eam videre potuerunt. Nam in primis B. Augustinus lib. XVIII. Civit. Dei cap. 43. « Quamvis non defuerit temporibus nostris presbyter Hieronymus homo doctissimus, et omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco, sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas converterit : sed ejus tam litteratum laborem quamvis Judæi fateantur esse veracem etc. » Et epist. 10. ad Hieronymum dicit, ejus versionem, seu potius emendationem Testamenti novi omnibus probari. Item B. Gregorius lib. XX. Moral. c. 32. « Quia, inquit, hæc nova translatio ex Hebræo nobis eloquio cuncta verius transfudisse perhibetur, credendum est, quidquid in ea dicitur, et oportet ut verba illius nostra expositio subtiliter rimetur. »

B. Isidorus lib. VI Etymol. c. 4 « Presbyter, » inquit, « Hieronymus trium linguarum peritus, ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas convertit, eloquenterque transfudit, cujus interpretatio merito cæteris antefertur. » Et lib. 1. De offic. divin. c. 12. « De Hebræo, inquit in Latinum eloquium tantummodo Hieronymus presbyter sacras Scripturas convertit, cujus editione generaliter omnes Ecclesiæ usquequaque utuntur, eo quod veracior est in sententiis, et clarior in verbis. » Hæc ille, cui subscribit Rabanus lib. II. De institut. Cleric. cap. 54.

Porro qui deinceps secuti sunt, B. Anselmus, B. Bernardus, Rupertus, Haymo, Hugo, Richardus, et alii omnes satis ostendunt, se hanc editionem præ cæteris probasse, cum eam solum explanandam susceperunt. Adde etiam, quod non solum Latini versionem hanc probarunt, sed etiam Græci, qui quædam divina volumina ab Hieronymo in Latinum ex Hebræo conversa, ipsi ex Latino in Græcum transfuderunt, ut B. Hieronymus testatur, lib. de vir. illust. in Sophronio, et lib. II. contra Ruffinun.

Tertium argumentum. Habuerunt Hebræi sua lingua authenticam Scripturam : Græci quoque habuerunt Græce authenticam Scripturam, id est, Testamentum vetus ex versione LXX, et Testamenti novi ipsos primos fontes ; igitur æquum fuit, ut Latina Ecclesia, in qua sedes Petri est, et in qua perpetuo Fides christiana mansura erat, haberet sua lingua authenticam Scripturam : non autem

habuit aliam fere a mille annis quam istam; igitur ista authentica censenda est.

Quartum argumentum. In Conciliis generalibus Ecclesiæ, aut paucissimi, aut interdum nulli inveniuntur linguæ Hebraicæ periti; male igitur provisum esset Ecclesiæ, si in rebus gravibus non posset fidere Latinæ editioni, sed deberet recurrere ad Hebraicos codices, et mendicare a Rabbinis hostibus suis veritatem. Idem dicere possumus de Græca lingua: nam etsi nunc utcumque multi inveniuntur qui Græce noverint, tamen non semper ita fuit. Nam si Ruffino credimus lib. hist. X cap. 21. ex sexcentis Episcopis qui ad Concilium Ariminense convenerunt, nemo fuit qui sciret, quid sibi vellet ὁμοούσιος. Et propterea cum callidi quidam hæretici Ariani proponerent Synodo, an vellet Christum colere, an ὁμοούσιον, omnes clamaverunt, se nolle ὁμοούσιον, sed Christum.

Denique idem experimento comprobatur. Videmus enim nostros hæreticos, qui contempta antiqua editione novis interpretationibus student, adeo diversas et inter se dissentientes editiones cudere, ut nihil fere certi ex eorum editionibus habere possit. Quare Martinus Lutherus in lib. cont. Zwinglium: De verit. corp. Christ. in Euchar. «Si diutius,» inquit, «steterit Mundus, iterum erit necessarium, ut propter diversas Scripturæ interpretationes quæ nunc sunt, ad conservandam Fidei unitatem, Conciliorum decreta recipiamus, atque ad ea confugiamus.»

Superest argumenta adversariorum solvere, sed antea libet notare mendacia quædam aperta, quæ Martinus Kemnitius, et Joannes Calvinus suis argumentis admiscuerunt.

Primum Calvini mendacium est, nec judicio, nec recto delectu factum esse, ut ex interpretationibus diversis una obtinuerit inter indoctos. At certe cum omnibus interpretationibus abolitis, hæc nostra supra mille annos in usu totius Latinæ Ecclesiæ fuerit, aut multi fuerunt totis mille annis in Ecclesia docti, aut impudenter mentitur Calvinus. Deinde Sophronium, Augustinum, Gregorium, Isidorum, Bedam, Anselmum, Rupertum, Bernardum, aliosque tam multos insignes viros non existimo inter indoctos numerandos esse: et tamen isti omnes editionem nostram, ut supra demonstravimus, aut inter cæteras, aut etiam præter cæteras laudarunt.

Alterum ejusdem mendacium est, decrevisse Tridentinos Patres, minime esse audiendos eos, qui ex fonte ipso purum liquorem proferunt, et ex certa veritate falsum coarguunt. Hoc ideo mendacium voco, quod nihil ejusmodi in decreto Concilii legatur. Nec enim Patres fontium ullam mentionem fecerunt, sed solum ex tot Latinis versionibus; quæ nunc circumferuntur, unam delegerunt, quam cæteris anteponerent: et (quod Ecclesiæ gravitatem, et constantiam decebat) antiquam novis, probatam longo usu recentibus adhuc, ac, ut sic loquar, crudis, denique unam multis inter se dissidentibus, et pugnantibus prætulerunt.

Tertium mendacium est ejusdem Calvini, adeo nullam esse in vulgata editione integram paginam, ut vix tres sint continui versus non insigni aliquo errore fœdati. At si ita est, cur ibidem Calvinus, cum suscepisset notandos locos in Psalmis perperam versos, nihil omnino in primi Psalmi translatione notavit? non habet fortasse primus Psalmus tres continuos versus? Sed non est opus, opinor, in tam apertis mendaciis refellendis immorari. Ad Kemnitium veniamus.

Primum Kemnitii mendacium est, Concilium Tridentinum decrevisse, ut pro iis quæ Spiritus sanctus in fontibus Hebraicis et Græcis scripsit, ea recipiamus, quæ a Librariis mutata, mutilata, vel addita sunt. Hoc esse mendacium manifestum nemo non intelligit. Quis enim, non dico Catholicus, sed sanæ mentis homo, unquam diceret, Librariorum vitia suscipienda pro Spiritus sancti verbis? Deinde nonne Concilium eodem loco jubet, ut sacra Biblia quam emendatissime fieri poterit imprimantur?

Secundum est ejusdem, in indice librorum prohibitorum a Paulo IV. edito damnari omnes editiones Bibliorum, etiam veteris Interpretis, in quibus vel manifestissima quædam vulgatæ editionis errata correcta sunt. Hoc etiam crassissimum mendacium est: non enim damnantur in eo indice nisi editiones quædam ab hæreticis, vel suspectis impressoribus factæ: et omnes aliæ permittuntur.

Tertium ejusdem Kemnitii mendacium est, Concilium Tridentinum sess XXI. c. 2. ut probet Ecclesiam habere auctoritatem dispensandi in Sacramentorum substantialibus contra institutionem Christi, abuti æquivocatione veteris versionis, ubi I. Corinth. IV. ministri Christi vocantur *dispensatores mys-*

teriorum Christi. Quo loco exclamat Kemnitius: « Bone Deus, quanta est Antichristi impudentia, in tanta luce cognitionis linguarum, de tam gravi materia tam pueriliter ludere! cum Paulus οἰκονόμους vocet ministros Christi. » Hæc ille.

At nobis merito licet exclamare: Bone Deus, quanta est hominis hæretici impudentia, ut crassissima mendacia pro veritate obtrudere non vereatur! Nam Concilium ibidem diserte testatur, Ecclesiam non posse mutare substantialia Sacramentorum, sed tantum statuere modum et ordinem, quo Sacramenta administrari debeant. Deinde Concilium non abutitur voce *dispensatoris*, ut Kemnitius somniat; non enim dicit, Ecclesiam posse dispensare in Sacramentis, quomodo dispensat in votis et legibus, sed posse dispensare Sacramenta, id est, administrare, porrigere, tradere Fidelibus: et instar fidelis ac prudentis œconomi in dispensandis bonis domini sui et familia alenda, modo nihil fiat contra leges et mandata Principis.

Postremum Kemnitii mendacium est, Concilium Tridentinum ideo voluisse vulgatam editionem esse authenticam, quia toto transformata est ad dogmata Pontificia. Quod mendacium non solum est hominis impudentis, sed etiam imprudentis, siquidem contra suum auctorem maxime pugnat. Si enim Pontificia dogmata habentur in editione vulgata, sequitur Pontificia dogmata esse antiquissima, et ipsorum dogmata contraria plane esse recentia: nam editionem vulgatam etiam ipsi fatentur esse vetustissimam.

Præterea, si editio vulgata facta esset post Lutheri tempora, esset aliqua ratio suspicandi, eam esse accomodatam de industria ad Pontificia dogmata: at facta est ante mille annos, et omnia quæ illi reprehendunt in vulgata editione. Sed adversarii quod ipsi faciunt, idem etiam ab aliis fieri credunt: et quia Martinus Lutherus Biblia pessima fide convertit, ut patet ex Joanne Cochlæo in vita et actis Lutheri anni 1522. ubi legimus, in nova translatione Testamenti novi per Lutherum facta, fuisse notata ad mille loca immutata, id est, addita, vel detracta, vel depravata: idcirco putant etiam Catholicos hoc facere, sed certe falluntur; Fides enim Catholica non eget præsidiis mendaciorum, ut illorum figmenta.

CAPUT XI.

Solvuntur objectiones hæreticorum contra vulgatam Latinam editionem.

Argumenta hæreticorum contra vulgatam editionem ad tria revocari possunt. Primum est, quia B. Hieronymus multa aliter vertit, quam nos habeamus, et multa reprehendit in nostra editione vulgata: sed jam est responsum supra cap. 8.

Secundum argumentum. Magis credendum est esse verbum Dei quod habetur in fontibus Hebraicorum et Græcorum codicum, quam quod habetur in rivulis versionum: nam Hebræi et Græci codices, Prophetarum et Apostolorum sunt, qui errare non poterant: Latini autem sunt variorum interpretum, qui errare poterant. Nam aliud esse interpretem, aliud Prophetam, docet Hieronymus præfat. in Pentat. Et idem Hieronymus passim reprehendit veterem interpretem in suis Commentariis, et lib. I. contra Jovinianum: B. Augustinus autem non solum in genere dicit, interpretes posse errare lib. II. de doct. Christ. cap. 12. et epist. 19. et 59. sed etiam epist. 8. ad Hieronymum asserit, Hieronymum in sua interpretatione errare potuisse.

Accedit, quod Patres passim docent, ad fontes Hebræos et Græcos esse recurrendum. Hieronymus in lib. cont. Helvid. et in epist. ad Marcellam quæ, incipit *Post priorem epistolam*, docet, Latinam editionem Evangeliorum ad Græcos fontes revocandam: et idem dicit de Latina editione Testamenti veteris emendanda ex Hebræo, in Comm. cap. 8. Zachariæ. Idem habet Augustinus lib. II. de doct. Christ. cap. 11, 12 et 15. et epist. 59. et alibi. Et quod mirabilius est, in ipso jure Pontificio dist. 9. can. *Ut veterum*, ita dicitur: « Ut veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est, ita novorum veritas Græci sermonis normam desiderat. »

Respondeo: negari non posse, quin sint fontes Scripturarum anteponendi rivulis versionum, quando constat fontes non esse turbatos: nunc autem fontes multis in locis turbidos fluere jam ante ostendimus, et certe vix dubitari potest, quin sicut Latina Ecclesia constantior fuit in Fide retinenda,

quam Græca; ita etiam vigilantior fuerit in suis codicibus a corruptione defendendis. Quod enim olim Hieronymus scripsit ad Damasum in epist. de nomine hypost. nunc maxime habet locum, videlicet, profligato a Græcis patrimonio, apud Latinos tantum incorruptam Patrum hæreditatem servari.

Ad illud autem quod objiciebatur, interpretes interdum labi potuisse, non desunt qui respondeant : veterem interpretem novi Testamenti, et etiam B. Hieronymum interpretem novi Testamenti, veteris peculiari Spiritus sancti lumine illustratos errare non potuisse, sed non est opus eo confugere. Admittimus enim, interpretem non esse Prophetam, et errare potuisse : tamen dicimus, eum non errasse in illa versione, quam Ecclesia approbavit.

Nam vulgata editio non est unius auctoris, sed quædam habet ex Hieronymo, quædam ex Luciano, quædam ex Theodotione, quædam ex alio quodam interprete innominato : stultum autem videtur dicere, Theodotionem hæreticum non potuisse errare, et etiam Hieronymum nusquam errasse, cum ipse in c. XIX. Isaiæ dicat, se errasse, et Ecclesia correctionem ejus receperit. Non igitur auctores illos canonizavit Ecclesia, sed tantum hanc versionem approbavit : nec ita tamen approbavit, ut asseruerit nullos in ea Librariorum errores reperiri : sed certos nos reddere voluit, in iis præsertim, quæ ad Fidem et mores pertinent, nulla esse in hac versione interpretum errata.

Ad aliud de emendatione Latinorum codicum ad Hebræos et Græcos, respondeo : quatuor temporibus licere nobis recurrere ad fontes Hebræos et Græcos, ut illi Patres monent.

Primo, quando in nostris codicibus videtur esse error Librariorum, sic videmus nunc in Missalibus novis emendatum illud Eccl. XLV. *Dedit illi coram præcepta*, cum antea prave legeretur *Cor ad præcepta* (1). Nam in Græco est κατὰ πρόςωπον, ubi nulla est ratio dubitandi : facile autem fuit, ex *coram* facere *cor ad*. Sic Eccles. XXIV. illud : *Ego quasi fluvius Diorix*, deberet corrigi *Ego quasi fluvii Diorix* (2), ut est in Græco; nam Diorix fluvius nusquam est. Quamquam enim Rabanus in Commentario hujus loci dicat, ex sententia quorumdam, flumen Armeniæ esse, qui Dorix appelletur; tamen id nullo auctore probat. Διώρυξ autem est fossa a flumine deducta ad irrigandam terram.

Sic Sapient. XII : *Ipsum qui non debet puniri condemnas, et exterum æstimas a tua virtute* (3); non male correctum vidimus in Bibliis Lovaniensibus hoc modo : *Ipsum qui non debet puniri condemnasse exterum putas a tua virtute*, et clare ex Græco colligitur : et manifeste Librariorum est error, licet S. Gregorius lib. III, Moral. cap. 11, priorem sententiam pie exposuerit,

Sic illud Psal. XLI, *Deum fontem vivum*, tuto mutari posset in *fortem vivum* : nam in Hebræo est aperte ואותים ואל הי *ad Deum, ad fortem vivum* (4), et in Græco est etiam πρὸς τὸν Θεὸν ισχυρὸν, ubi nulla est occasio erroris, in nostro facile potuit mutari *fortem* in *fontem*, præsertim cum præcedat *Sitivit anima mea*. Sic etiam in Missali emendatum videmus illud Jo. XIX, *Accepit eam in sua*, (5) quod ante erat *in suam*, cum Græcus codex aperte habeat εἰς τὰ ἴδια.

Secundo, quando Latini codices variant, ut non possit certo statui, quæ sit vera vulgata lectio, possumus ad fontes recurrere, et inde juvari ad veram lectionem inveniendam, Sic Josue V, quidam Latini codices habent : *Quibus juravit, ut ostenderet eis terram fluentem lacte et melle*(6); quidam habent, *ut non ostenderet* etc. Vera lectio videtur esse posterior : nam id Hebræo constanter additur *Non*. Sicut e contrario Josue XI, quidam codices habent : *Non fuit civitas quæ non se traderet*: quidam habent *Non fuit civitas quæ se traderet* (7); et hoc est verius, quia conforme est Hebræo, et verba sequentia id requirunt. Sic Luc. I quidam codices habent: *Redemptionem plebis suæ* : quidam, *plebi suæ* (8); et hæc videtur verior, cum in Græco sit τῷ λαῷ αὐτοῦ.

Tertio, quando verba aut sententia in Latino est anceps, possumus recurrere ad fontes, si forte ibi non sit ambiguitas. Sic quod legimus Genes. III, *Maledicta terra in opere tuo* (9), potest intelligi de opere futuro, id est, dum coles eam : et de præterito, id est, de peccato Adæ propter quod terra maledicta est. At in Hebræo non est ambiguum, siquidem כעבורד non potest significare nisi propter te, id est, propter peccatum tuum; unde etiam monet B. Hieronymus in quæst. Hebr.,

(1) Eccl. XLV, 6. — (2) Eccl. XXIV, 41. — (3) Sap. XXII, 15. — (4) Psalm. XLI, 3. — (5) Joan. XIX, 27. — (6) Jos. V, 6. — (7) Jos. XI, 19. — (8) Luc. I, 68. — (9) Gen. III, 17.

recte vertisse eos, qui dixerunt : *Maledicta terra in transgressione tua.* Quamquam non inficior potuisse fieri, ut in Hebræo esset בְּעָבוּרֶךָ et Librariorum vitio mutatum sit Daleth in Resch.

Sic etiam quod legimus Luc. II : *In terra pax hominibus bonæ voluntatis* (1) : illud *bonæ voluntatis* ambiguum est, potest enim referri ad homines, et ad pacem : sed ex Græco colligitur, melius conjungi cum pace, ut hic sit sensus, *in terra pax hominibus*, *pax*, inquam, bonæ voluntatis Dei erga homines. Nam εὐδοκία, ut plurimum non est bona voluntas hominis, sed bona voluntas Dei erga homines. Sic Ps. II : *Ne quando irascatur Dominus :* Et *Cum exarserit in brevi ira ejus* : Et *Beati qui confidunt in eo* (2), apud Latinos dubium est, an hæc dicantur de Patre, an de Filio, nam de utroque fit mentio in Psalmo isto : sed ex Hebræo manifeste colligitur, hæc dici de Filio. Denique Psal. CXXXVIII : *Non est occultatum os meum a te* (3), in Latino dubium est, an sit os oris, an os ossis. Sed in Hebræo est clarum, est enim עָצְמִי non פִּי.

Quarto et ultimo, licet recurrere ad fontes, ad energiam et proprietatem vocabulorum intelligendam. Sic illud Exod. I. *Ædificavit illis domos* (4) : intelligimus ex Hebraica phrasi significare fecunditatem et filiorum copiam. Ut etiam illud Psal. CXII : *Qui habitare facit sterilem in domo* (5) : illud quoque Psal. CXXXVIII : *Imperfectum meum viderunt oculi tui* (6), Hebræa vox aperte declarat proprie embrionem significare : et illud ibidem *Mirabilis facta est scientia tua ex me*, ex Hebræo textu facile declaratur; significat enim mirabiliorem esse scientiam Dei, quam ut possit homo capere. Qualem etiam Hebraismum agnoscent, qui hujus linguæ periti sunt, in illis Pauli verbis Ephes. III : *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi* (7). Non enim sensus est, charitatem Christi donum esse scientia eminentius, ut verba sonare videntur, sed charitatem Christi majorem esse, quam ut scientia comprehendi possit.

Argumentum tertium sumunt ex variis locis, in quibus videtur omnino vulgata editio errorem continere. Et quamquam absque ullo ordine ista loca ipsi proponunt, nos tamen ordine referemus; primum loca quæ adferunt ex variis libris Scripturarum Testamenti veteris; deinde quæ adferunt ex Psalmis; postremo quæ adferunt ex Testamento novo.

CAPUT XII.

Defenduntur loca, quæ Kemnitius depravata esse dicit in editione vulgata.

Primus locus est Genes. III, ubi legimus : *Ipsa conteret caput tuum* (8). Quem locum Kemnitius dicit esse corruptum, ut inde probetur intercessio, et patrocinium Mariæ, cum legendum sit, *ipsum conteret tuum* : nam de semine, id est Christo loquitur Scriptura, ut omnes Veteres docent.

Respondeo : editionem vulgatam varie habere; quidam enim codices habent *Ipse*; quidam *Ipsa;* et propterea non esse contra vulgatam editionem, si convincatur debere legi *Ipse*, vel *Ipsum.*

Dico secundo : non esse improbabile debere legi *Ipsa*, neque esse hanc depravationem Papistarum. Nam etiamsi multi codices Hebraici habeant הוּא : tamen legi unum, in quo erat scriptum הִיא, id est *Ipsa*, ac præterea remotis punctis illam vocem Hebraicam הוא posse interpretari *ipsam*, nimis rudis est qui nescit. Passim enim occurrit in sacris Bibliis הוא pro הִיא. Sic Genes. III, vers. 12. Exod. III, vers. 8. Adde quod *ipsa* legerat Claudius Marius Victor lib. I in Genes., Alcimus Avitus lib. III carm. cap. 6., Chrysostomus homil. 18. in Genes., Augustinus lib. II. De Genes. cont. Manich. cap. 18., lib. XI De Genes. ad lit. cap. 36., Ambrosius lib. De fuga seculi cap. 7. Gregorius lib. I Moral. cap. 38. Eucherius, Rupertus, Beda, Rabanus, et Strabus, ac Liranus in hunc locum, et Bernardus ser. 2. super Missus est. Itaque mendacium est quod Kemnitius dicit, omnes Veteres legere *ipsum.*

At dices : verbum *conteret* in Hebræo est masculini generis, igitur refertur ad semen quod etiam est masculini generis, non ad mulierem quæ est feminini. Respondeo : id non esse novum in Scriptura, ut cum nominibus femininis conjungantur pronomina,

(1) Luc. II, 14. — (2) Psal. II, 12. et 13. — (3) Psal. CXXXVIII, 14. — (4) Exod. I, 21. — (5) Ps. CXII, 9. — (6) Psal. CXXXVIII, 16. — (7) Eph. III, 19. — (8) Gen. III, 15.

aut verba generis masculini, Ruth I, vers.8. dicit Ruth ad nurus suas כאשר עשיתם עם המתים ועשה יהוה עמכם חסד et Esther I v. 20. כל בנות et Eccles. XII, vers. 5. הנ שים ותנו וישהו et alia hujusmodi plurima reperiuntur.

Secundus locus est Genes. VI, ubi legimus : *Cuncta cogitatio cordis intenta est ad malum* (1), quem locum Kemnitius vult esse corruptum, ad extenuendum peccatum originale, cum in Hebræo sit היום רק לבו נצר רע בל *figmentum cordis ejus tantum malum omni die*. Respondeo : sensum esse eumdem: nam illud *figmentum cordis* significat cogitationem cordis, quia a corde fingitur et formatur, ut etiam Hebræi in eum locum docent. Idem autem est *Cuncta cogitatio cordis intenta est ad malum*, *et figmentum*, id est, *cogitatio cordis non est nisi malum*. Non autem sequitur hinc, ut Lutherani putant, omnia opera hominum esse mala : nam illa est hyperbole Scripturæ, qua sæpe utitur ad rem aliquam extollendam : sicut in eodem capite dicitur : *Omnis caro corruperat viam suam* : et tamen ibidem dicitur : *Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis*.

Tertius locus est Genes. IX, ubi legimus : *Quicumque effuderit sanguinem humanum, fundetur sanguis illius* (2). Hunc locum dicit Kemnitius mutilatum esse, cum in Hebræo sit : *Qui effuderit sanguinem hominis, per hominem fundetur sanguis illius*. Respondeo : illam omissionem non reddere sensum falsum, neque imperfectum ; proinde non esse magni momenti ; sensus enim est, tam in Hebræo, quam in Latino ; *Qui occiderit hominem, occidetur etiam ipse*.

Quartus locus est Genes. XIV, ubi legimus : *At vero Melchisedech Rex Salem proferens panem et vinum*, *erat enim Sacerdos Dei altissimi* (3). Hunc locum dicit corruptum, ut inde probare possemus sacrificium Missæ; nam in Hebræo non habetur verbum offerendi, nec rationalis conjunctio, ut in vulgata editione.

Respondeo : falso Kemnitium dicere, haberi in vulgata editione verbum offerendi. Nec enim legimus *obtulit*, sed *protulit panem et vinum*. Conjunctionem autem rationalem habet vulgata editio, sed habet etiam Hebræus textus, etsi eam Kemnitius, vel propter imperitiam non viderit, vel propter malitiam videre noluerit. Nam licet in Hebræo sit ו, non כִּי, tamen illud ו sæpissime accipitur pro כִּי, ut Isa· LXIV, *Tu iratus es*, *et peccavimus*, id est, *quia peccavimus*, ubi similiter est ו pro כִּי. Genes. XX, *En morieris propter mulierem quam tulisti, habet enim virum* והוא בעל תבעל Genes. XXX, *Experimento didici*, *quia benedixerit mihi Dominus* יהוה נחשתי ויברכני (4), et ejusmodi loca plurima in Hebræorum codicibus reperiuntur.

Itaque Melchisedech protulit panem et vinum, ut illud Deo in sacrificium offerret, quia erat sacerdos Dei altissimi, et hoc facto gessisse eum figuram sacrificii nostri, quo sub specie panis et vini corpus et sanguinem Christi offerimus Deo, omnes veteres Græci et Latini affirmant, ut Clemens Alexandrinus lib. IV Stromat., Eusebius lib. V Demonstrat. Evangel. cap. 3. Epiphanius hæres. 79. Chrysostomus hom. 35. in Gen., Cyprianus lib. II, epist. 3., Ambrosius lib. IV. De Sacram. cap.3., Hieronymus in Comment. cap. 26. Matth., Augustinus lib. XVII. Civ. Dei cap. 17. et Eucherius lib. II. in Genes. cap. 18. Denique Psal. CIX. dicitur de Christo : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (5), ut exponit Paulus Hebr. V et VII. At cur Christus sacerdos est secundum ordinem Melchisedech, nisi quia ille obtulit panem et vinum, hic seipsum in specie panis et vini?

Quintus locus est Numer. ult. cap., ubi nos habemus : *Omnes viri ducent uxores de Tribu et cognatione sua*, *et cunctæ feminæ de eadem Tribu maritos accipient* (6). quem locum non Kemnitius, sed Osiander in Annot. ad Harmon. Evang. notavit. Nam hoc præceptum videtur adversari plurimis exemplis Scripturarum. Josabeth enim filia Regis Joram de Tribu Juda fuit uxor Joiadæ Pontificis de Tribu Levi, II Paralip. XXII. Ruth Moabitis fuit uxor Booz de Tribu Juda, Ruth IV. Michol de Tribu Benjamin fuit uxor Davidis de Tribu Juda. I Reg. XVIII. Item omnes Hebræi jurarunt Judic. ult., se non daturos uxores de filiabus suis alicui ex tribu Benjamin; igitur si juramentum non intercessisset, licebat dare filias de una tribu viris de altera Tribu. Et B. Virgo Maria de Tribu Juda cognata erat Elizabeth de Tribu Levi, Lucæ I.

Denique videtur etiam contra textum Hebræum ; ubi solum habetur, ut mulieres quæ sunt hæredes bonorum paternorum, non

(1) Gen. VI, 5. — (2) Gen. IX, 6. — (3) Gen. XIV, 18. — (4) Gen. XXX, 27.; Ibid. XX, 3.; Isai. LXIV, 5. — (5) Psal. CIX, 4. — (6) Num. XXXVI, 1. et 8.

possint nubere aliis viris quam de sua Tribu: de viris autem et de mulieribus quæ non sunt hæredes, nulla habetur lex.

Abulensis in hunc locum dicit, legem istam non inclusisse Tribum Levi, nec mulieres alienigenas : et in casu necessitatis, et propter magnos Principes et Reges, potuisse in ea dispensari; sic respondet ad omnia exempla allata : at in lege divina nemo poterat dispensare. Deinde David cum accepit Michol in uxorem, non erat Rex, nec erat ejus conjugium cum Michol tam necessarium, ut propterea debuerit id lege divina dispensari.

Melius respondet Canus lib. II de loc. cap. 14. sed non plene rem explicat. Sensus igitur legis tam vulgatæ editionis, quam textus Hebraici hic est, ut cum aliqua mulier caret fratribus, et proinde est hæres, non possit nubere alicui qui non sit de Tribu sua, et nullus vir possit eam accipere, etiamsi ipsa vellet, nisi sit de ejus Tribu. Itaque datur lex, et viris, et mulieribus, sed tamen propter mulierum bona.

Quod hic sit verus sensus legis, patet ex fine legis. Finis enim est, ut ibi dicitur, ne commisceantur hæreditates, et transeant de una Tribu in aliam. Porro, ad hunc finem obtinendum, non oportuit jubere absolute ne Matrimonia fierent extra propriam Tribum, sed tantum ne fierent extra Tribum, cum mulier nuptura est hæres. Et hoc modo satisfit omnibus exemplis allatis.

Ad id autem quod dicebatur, aliter haberi in Hebræo, respondeo : falsum esse. Nam lex data mulieribus in textu Hebræo clara est, ut etiam in Latino : lex autem data viris, quam isti dicunt non haberi in Hebræo, illis verbis comprehenditur מטהאבותיו ירבקו בני ישראל איש בנחלת, *Filii Israel adhærebunt unusquisque in possessione Tribus patrum suorum.* (1) Adversarii putant illud *adhærebunt* referri ad possessionem, ut sit sensus : *adhærebunt possessioni*, id est, *manebunt in possessione Tribus suæ* : at non ita est, sed refertur ad conjugem, ut sit sensus : *Filii Israel adhærebunt*, nimirum uxori, id est, *conjungent Matrimonia unusquisque in possessione Tribus suæ*, id est, *non transeundo per conjugium ad possessionem alterius Tribus.* Hunc esse sensum, colligitur ex sequentibus, sequitur enim : *Et omnis filia hæreditans possessionem adhærebit viro Tribus suæ* etc. atque ita hunc locum intellexerunt Eusebius lib. I. hist. cap. 6., Epiphanius hæres. 78., Ambros. in cap. III Lucæ, Beda in cap. I Lucæ, Damascenus lib. IV, cap. 15.

Sextus est I Esdræ IX, ubi dicit nos habere *pax illius*, cum esse deberet *paxillus.* Respondeo : hic etiam esse errorem Librariorum : nam Hebræa vox est, יתד *pax illius* seu *clavus*, et multi Latini codices habent *paxillus.*

Septimus est Job. V : *Voca si est qui tibi respondeat, et ad aliquem Sanctorum convertere* (2). Hunc locum vult Kemnitius depravatum, ad invocationem Sanctorum comprobandam. Respondeo : forte fuisse ebrium cum hoc scripsit Kemnitium : nam apertissime in Hebræo est Job V מי מקדושים תפנה קרא נה היש עונך ואל quæ ad verbum sic habent : *Voca nunc, si est respondens tibi, et ad aliquem de Sanctis respice.* Et sane si quæritur verbum expressum, hic expressissimum est.

Octavus locus est Prov. XVI, ubi habemus : *Pondus et statera judicia Domini sunt, et opera ejus omnes lapides seculi* (3), cum deberet esse *lapides sacculi* juxta Hebræum כיס quod marsupium significat; non *seculum*, quod עולם, vel עד. Respondeo : in nostra editione esse varias lectiones, et eam esse veram, quæ habeat *sacculi* : in alia errore scribarum positum esse *seculi.*

Nonus est Ecclesiastæ IX. *Nescit homo, utrum odio vel amore dignus sit* (4). Quem locum vult Kemnitius esse depravatum, ut inde probetur dubitatio Fidei de remissione peccatorum : quod idem antea scripsit Calvinus cap. V, Instit. §. 28.

Respondeo : interpretem nostrum optime vertisse, non quidem numerando verba Hebraica, sed ea expendendo, et sensum eorum exprimendo. Sic habet textus Hebræus : הבל לתנוחם נם אחנה נסשגאה איך וורע האדם, hoc est, *et amorem et odium non est sciens homo, sed omnia ante faciem ipsorum.* Sensum horum verborum hunc esse vult B. Hieronymus in Comment. hujus loci : « Porro, inquit, hic sensus est : Inveni justorum quidem opera in manu Dei esse, et tamen utrum amentur a Deo, an non, nunc eos scire non posse : in futuro igitur scient, et in vultu eorum sunt omnia, id est, antecedit eos, cum de vita hac recesserint, notitia istius rei, quia tunc est judicium, et nunc certamen. » Hæc ille. Quam verissimam loci

(1) Num. XXXVI, 7. — (2) Job. V, 1. — (3) Prov. XVI, 11. — (4) Eccl. IX, 1.

hujus intelligentiam non potuit interpres melius reddere, quam illis verbis : *Nescit homo utrum odio vel amore dignus sit, sed omnia in futurum servantur incerta.*

At ne quis objiciat : scire impios se dignos odio ; animadvertendum est, de solis justis Ecclesiastem loqui, qui cum nullius peccati sibi conscii sint, tamen certo statuere non possunt, dum hic vivunt, justine sint an non ; ex quo sequitur, ut ignorent utrum odio vel amore digni sint.

Decimus est, Eccles. V. *De propitiato peccato noli esse sine metu* (1). Hunc etiam locum vult Kemnitius depravatum, ad probandam incertitudinem remissionis peccatorum. Respondeo : varias hic esse lectiones, ut Cornelius Jansenius in hunc locum ostendit. Quidam enim codices habent, *de propitiato peccato*; et quidam, *de propitiatione*, sive *de propitiatu peccati*, quæ posterior videtur melior, cum sit conformior Græco textui περὶ ἐξιλασμοῦ μὴ ἄφοβος γίνου.

Sed etiam hinc convincitur esse falsa hæreticorum sententia, qua jubent, hominem certo credere se esse justum, vel fore justum, si ita credat : nam vel loquitur Sapiens de propitiatione jam obtenta, ut sit idem, *de propitiatione peccati*, *et de propitiato peccato* ; et tunc falsum est, quod illi dicunt, hominem debere esse securum de obtenta venia : vel loquitur de propitiatione obtinenda ; et tunc falsum est, quod idem dicunt, hominem debere esse securum de venia obtinenda. Sed de his suo loco.

Undecimus est Ecclesiastici XVI : *Misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum* (2). Conqueritur Kemnitius, nos addidisse nomen meriti, quod non est in Græco, et sic depravasse hunc locum ad merita bonorum operum ostendenda, sicut antea conquestus erat Calvinus Institut. cap. X, §. 52. Respondeo : in Græco textu non esse nomen meriti, quia hoc nomen est Latinum, et ille textus est Græcus, tamen esse aliquid quod idem significet, et rectissime per meriti vocabulum exprimatur ; est enim κατὰ ἔργα, nemo autem qui Græcæ linguæ vel tenuissime sit peritus negare potest, quin κατὰ ἔργα significet Latine pro meritis operum.

Duodecimus est Joel II : *Præstabilis super malitia* (3). Quæ verba Kemnitius dicit nihil significare, et in Ecclesia nostra sine ullo intellectu cani. Respondeo : Hieronymum in textu suo hoc verbum posuisse, et in Commentario etiam hac voce usum, cui pati debet Kemnitius ut plus tribuamus, quam sibi. Significat autem *præstabilis super malitia*, *excellens in miserando et in pœna condonanda*, quod proprie Deo convenit : estque idem cum illo *Pœnitens super malitia*, quod ad verbum est in Hebræo ; nam נִחַם est pœnitere, *in niphal*. Posset etiam non male, si verba Latina consideremus, *Præstabilis super malitia* idem esse quod *melior*, *quam ut a malitia vinci queat*. Quod quidem verissimum est, cum nulla immanitate, aut numerositate peccatorum infinita Dei benignitas unquam superetur.

Decimustertius est Michææ V., ubi legimus : *Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel* (4). Hunc locum depravatum vult esse Osiander in annot. ad Harmon. Evangel., et corrigendum pro *Parvulus es*, *parum est ut sis in millibus Juda* etc. Dicit enim, imperitum interpretem non animadvertisse, Hebræos carere neutro genere, et pro eo usurpare masculinum vel femininum : proinde licet צָעִיר sit masculini generis, tamen debere verti in neutro *Parum*, non *Parvulus*. Et probat, quia quod sequitur *Ex te mihi egredietur* etc. non recte cohæret cum superioribus, nisi dicatur *Parum est* etc.

Respondeo : interpretem nostrum recte vertisse : nam ei consentiunt Chaldæus et Græcus codex, et Hieronymus sic legit in Comment. hujus loci, et quod majus est, Matthæus cap. II, sic citavit ; dixit enim *Minima es*, non *Parum est*, et quamquam Hebræi utantur interdum aliis generibus pro neutro, tamen non semper. Ad rationem ejus dico : optime cohærere sequentia cum præcedentibus, si præcedentia legantur cum interrogatione, ut legit Matthæus, qui propterea vertit negative : *Nequaquam minima es*, quia legerat parvula es. Melius respondetur S. Matthæum non citasse verba, sed sensum : nam Bethlehem erat parvula civitas quoad circuitum murorum et frequentiam habitatorum, ut dicit Propheta : at hoc non negat Evangelista ; sed tamen erat maxima civitas privilegio nativitatis Christi, quod innuit Propheta, cum ait : *Ex te mihi egredietur qui regat populum Deum Israel*, et ad hanc magnitudinem respexit Evangelista, qui addidit

(1) Eccl. V. 7. — (2) Eccl. XVI, 15. — (3) Joel II, 13. — (4) Mich. V, 2.

particulam rationalem dicens : *Ex te enim mihi egredietur* etc. nam illa interrogatio : Parvula es? non invenitur in ullo textu, neque Hebraico, neque Græco, neque Latino.

CAPUT XIII.

Defenduntur loca, quæ in Psalmis male reddita fuisse a Latino interprete Calvinus contendit.

Nunc ad ea loca veniemus, quæ Joannes Calvinus in Antid. Concil. Trid. tamquam corrupta et depravata notavit, et quamvis ante nos diligenter hoc idem præstiterit Gulielmus Lindanus in lib. de Opt. gen. interpr., tamen non videtur inutile, si hæreticorum calumniæ a pluribus refellantur.

Igitur primus locus est in illis verbis Psal. II, *Apprehendite disciplinam* (1). Quem locum ostendit Calvinus vitio interpretis depravatum, cum in Hebræo sit נַשְּׁקוּ בַר *Osculamini filium*; nec potuerit hoc ullo modo accidere culpa Librariorum, cum nulla sit litterarum similitudo.

Respondeo : ad verbum in Hebræo esse *Osculamini*, sive *adorate Filium* : tamen sensum ejus loci rectissime versum per *Apprehendite disciplinam.* Nam sic vertit Chaldæus, sic Græcus, sic omnes veteres Græci et Latini hactenus legerunt. Est igitur observandum, cum dicitur *Osculamini filium*, sensum esse *agnoscite Filium Dei esse verum Regem et Messiam vestrum osculando illi manum honoris gratia* : ut et B. Hieronymus exponit lib. I, contra Ruffinum : et propterea etiam verti posse *Adorate Filium.* Porro agnoscere Filium esse Regem et Messiam non aliter possumus, quam Fidem et doctrinam ejus recipiendo. Et quid aliud est *Apprehendite disciplinam, nisi eruditionem et doctrinam Filii Dei recipite*?

Secundus locus Ps. IV : *Filii hominum usquequo gravi corde* (2). Hunc locum reprehendit ibidem Calvinus, quod in Hebræo nihil simile sit : nam pro illis verbis nostris *Gravi corde ut quid*; in Hebræo est כְבוֹדִי לִכְלִמָּה *gloria mea ad ignominiam.*

Respondeo : valde verisimile esse, corruptum esse textum Hebræum vitio Librariorum : nam si mutetur בּ in כ, et puncta mutentur, fiet *graves corde ut quid*, nimirum sic לִכְלִמָּה כִּבְדֵי et sine dubio sic legerunt Septuaginta, quorum versionem omnes Patres Græci et Latini secuti sunt, præter Hieronymum, qui quoniam aliter legit, vertit *inclyti mei* : sensus tamen semper est idem, quod sufficit ad veritatem interpretationis. Deus enim eo loco conqueritur de hominibus, quod neglectis æternis, diligant temporalia : et quidem secundum versionem Græcam et Latinam vocat eos graves corde, quia tales sunt vitio suo : secundum Hebræum textum, ut modo se habet, vocat eos gloriam suam, seu inclytos suos, quia tales sunt beneficio divino, si in eis imaginem cœlestem, non vitium proprium consideremus. Porro illud כְּבֹדִי esse potest vel participium passivum verbi כָּבֵד, vel nomen verbale.

Tertius est Psal. XXXI. *Conversus sum in ærumna mea, dum configitur spina* (3). Hunc etiam locum reprehendit Calvinus, propterea quod in Hebræo sunt alia verba, et alius sensus. Ad verbum enim est in Hebræo : *Succus meus sine humore, et viror meus versus est in siccitates æstivas.* Et quidem sensus nostræ editionis est : *Conversus sum ad pœnitentiam tempore ærumnæ, et afflictionis, dum spina calamitatis in me figi cœpit* : sensus autem Hebraicæ veritatis est : *Omnia mea bona perierunt, quomodo humor et viror in æstate Solis ardore siccatur et perit.*

Respondeo : nostrum interpretem non posse reprehendi in hoc loco, quia non vertit ex Hebræo, sed de Græco transtulit in Latinum : Græcus autem textus nostro textui optime respondet. Videntur autem LXX Interpretes paulo aliter legisse textum Hebræum, quam modo se habeat; proinde esse errorem scribarum in Hebræo : nam minima mutatione unius vel duarum litterarum potest fieri, ut sit in Hebræo sensus nostræ editionis. Illud enim נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי, versus est *Viror meus*, si legatur נֶהְפַּכְתִּי לְשֹׁדִּי, erit *Conversus sum in ærumna mea*, quemadmodum legit etiam B. Hieronymus, qui vertit, *Versatus sum in miseria mea.* Et quod sequitur בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ, *In siccitates æstivas,* si legatur sic בְּהָרְבוֹנִי קוֹץ erit : *Dum configitur mihi spina.*

Et certe si cum videmus in Latino textu facile potuisse aliquid mutari a Librariis

(1) Psal. II, 12. — (2) Psal. IV, 3. — (3) Psal. XXXI, 4.

propter litterarum similitudinem, et non potuisse in Hebræo, dicimus errorem Librariorum esse in Latino : cur hoc loco, ubi facile potuit fieri error in Hebræo, et non in Græco, vel Latino, non etiam dicemus, in Hebræo errore Librariorum textum esse immutatum?

Quartus est in eodem Psalmo, ubi enim legimus : *In chamo, et fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te* (1). Vult Calvinus, debere legi ; *In lupato et fræno eorum ad coercendum nec accedant ad te.* Respondeo : miram esse ejus in hac re impudentiam ; nam et LXX, et B. Hieronymus in suo Psalt. ad Sophron., et omnes Patres sic semper legerunt, ut nunc legimus : et Hebræa verba, etiam ut nunc habentur, sic possunt commodissime exponi.

Quintus est in Psal. XXXVII. *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus* (2). Et quid intelligimus, inquit Calvinus, per lumbos impletos illusionibus? Respondeo : verbum Hebræum נתלה ignominiam et ardorem significare : quocirca Davidem loqui de eo pruritu ac ardore libidinis, qui dum in corpore existit, illusiones in mente gignit. Porro Græcum interpretem quem Latinus, et (quod magis est mirum) Chaldæus secutus est, effectum pro causa posuisse, quod neque novum, neque mirum cuiquam videri debet.

Sextus est in Psal. LXVII. *Qui habitare facit unius moris in domo* (3). Calvinus vult debere legi, *qui habitare facit unicos in domo*, id est, *qui orbos et solitarios ditat familia.* Respondeo : verba Hebræa optime recipere plures sensus, et omnes veros. Unus sensus est : *Qui in domo sua*, quæ est Ecclesia, *habitare facit homines unius moris*, id est, unius Fidei, unius spei, unius voluntatis, juxta illud Actor. IV. *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una.* Qui enim diversæ Fidei, aut voluntatis sunt, ut hæretici et schismatici, in Ecclesia permanere non possunt, sed vel ipsi exeunt, vel ejiciuntur. Hunc sensum expresserunt Septuaginta, et inde Latinus interpres, et omnes fere Græci et Latini Patres. Neque hic sensus ab Hebræa voce discedit, nam יחידים venit a verbo יחד, quod est unire, inde fit יחיד unitus, sive unus e multis compositus. Quia tamen etiam unicum et solitarium significat, inde est alius sensus etiam verus : *Qui facit ut homines derelicti et solitarii, qui non habent a quibus defendantur, tamen securi habitent in domibus suis, divino eos auxilio protegente.* Huc videtur respexisse S. Hieronymus, qui vertit *solitarios.* Tertius sensus est etiam verus, et alios non destruens : *Qui facit homines unicos*, id est, *orbos, vel steriles habitare in domo*, id est, magnam familiam possidere.

Neque absurda est eorum expositio, qui sic interpretantur : *Facit habitare solitarios in domo*, id est, *facit ut quidam præ amore cœlestis contemplationis relicta frequentia ad loca deserta se recipiant, et soli habitent*, ut olim Elias, postea Joannes Baptista, et noster Paulus, Antonius, Hilarion, et alii fecerunt.

Septimus est in eodem Psalmo, ubi pro eo, quod habemus : *Qui habitant in sepulchris* (4). Calvinus contendit esse legendum ; *In siticuloso loco.* Et quidem negari non potest, quin vox Hebræa צחיחה locum arentem et siccum designet : sed neque credibile est, id ignorasse Græcum interpretem, cum vocabulum sit satis notum. Voluit igitur interpres horrorem deserti illius exprimere, unde Deus populum suum eduxit ; quod quidem instar sepulchri esse videbatur. Qua phrasi usum videmus Ezech. c. XXXVII. qui Babylonicam captivitatem sepulchra Judæorum nominavit.

Octavus est in eodem Psalmo, ubi dicitur : *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa, Rex virtutum dilecti, dilecti, et speciei domus dividere spolia. Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in pallore auri* (5). Hunc locum præ cæteris maxime vexat Calvinus dicens, interpretem, ubi sensus optime fluit in verbis Davidis, involvisse ænigmata, unde se nullus Œdipus expediat. Vult autem ipse legi : *Reges exercituum fugerunt, fugerunt, et habitatrices domus diviserunt spolia. Si dormistis inter medias ollas, eritis sicut pennæ columbæ, quæ tecta est argento, et cujus alæ tectæ sunt flavo auro.* Respondeo : non posse accusari Latinum interpretem, qui vertit fidelissime quod in Græco reperit. Et quamquam in Latina editione locus iste valde obscurus est, tamen etiam est obscurus in Græco et Hebræo, et in ipsa Calvini versione, ut patet.

Dico præterea : posse facile Hebræum textum ad nostram lectionem accommodari : nam illud צבאות בלבו significat *Reges virtu-*

(1) Psal. XXXI, 9. — (2) Psal. XXXVII, 8. — (3) Psal. LXVII, 7. — (4) Ibid. 7. — (5) Ibid. 12.

tum, seu *exercituum* : tamen si puncta mutentur, et legamus מלכי צבאות erit, *Rex virtutum*, sicut מלכי־צדק *Rex justitiæ*. Et illud ידודון significat *Fugient;* tamen LXX. videntur legisse ידודןה, una tantum littera mutata, quod significat *Dilectum* ; quæ vox habetur in titulo Ps. XLIV. ubi dicitur canticum dilecti. Illud autem הותכוב significat *habitatricem domus*, non *habitatrices*, ut male vertit Calvinus : significat etiam mulierem speciosam et delicatam, quæ fere semper domi manet ; et inde translato vocabulo, significat speciem et pulchritudinem. Nam B. Hieronymus hoc loco vertit *Pulchritudo*, et alibi ferè semper.

Denique illud שתפים, non significat *ollas*, ut Calvinus putat, nam est dualis numeri, et proinde significat aliquid natura sua duplicatum ; sic enim fere utuntur duali Hebræi. Ollæ autem sunt infinitæ : sed significat duo labia, sive duos terminos, aut ordines : nam שפת est *ordinare*. Unde Hieronymus hic vertit : « Inter terminos » : et LXX « Inter cleros, » id est, « sortes, » sive « hæreditates, » quasi dicerent ; « Inter terminos duarum sortium ; » habemus igitur lectionem nostram non esse alienam a textu Hebræo. Nunc sensum explicemus.

Sensus igitur illorum verborum, ut ex Augustino et aliis Patribus colligitur, talis est : « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa » : id est, « Dominus dabit prædicatoribus Evangelii os et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii eorum. » Nam quæ dicent, signis etiam et prodigiis confirmabunt. « Rex virtutum dilecti, dilecti, » id est, « ille Dominus, » de quo dicebamus, « est Rex virtutum, » id est, « Rex potentissimus, Dominus exercituum multorum millium Angelorum, et simul pater dilecti, dilecti, » id est, « Messiæ Filii sui dilectissimi, qui etiam dabit dividere spolia speciei domus, » id est, « dabit iisdem prædicatoribus, ut dividant spolia Gentium ad Christum conversarum, ad speciem et decorem domus suæ, quæ est Ecclesia. » Illud enim, « speciei, » est dativi casus, et idem valet quod, « ad speciem. Si dormiatis inter medios cleros, » id est, « si vos o Prædicatores et Pastores Ecclesiæ maneatis inter duas sortes, sive hæreditates, cœlestem et terrenam, ita ut dum hic vivitis, non toti sitis in rebus temporalibus occupati, nec toti in spiritualibus, nec toti in actione, nec toti in contemplatione, sed in medio : tunc erit Ecclesia quasi columba formosissima et pulcherrima, habens alas deargentatas, et dorsum deauratum etc.

Nonus est ibidem ubi legimus : « *Ut quid suspicamini montes coagulatos* (1). » Vult enim Calvinus esse legendum, « ut quid invidetis montibus opimis » : sed cum verbum illud : רצד, nonnisi hoc loco inveniatur, et tot sint fere expositiones hujus verbi, quot sunt interpretes ; cur, quæso, magis sequendus erit unus Campensis, quam interpretes Septuaginta ? Certe non poterit Calvinus ex ullo alio loco Campensis sui versionem confirmare. Cum igitur necessario interpretum judicio acquiescendum sit, quis non videt, LX Interpretes omnibus aliis anteponendos esse, præsertim cum eorum versionem Catholica Ecclesia tam longo usu approbaverit ?

Decimus est ibidem, ubi legimus : « *Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum* (2) Sic enim legendum Calvinus censet, « Etiam defectores ut inhabitet Dominus Deus. At profecto nimia est hæc libido contradicendi, cum et sensus sit idem, et verba vulgatæ editionis sint meliora, et ipse etiam S. Hieronymus ex Hebræo vertcrit : « Non credentes inhabitare Dominum Deum. »

Undecimus est ibidem, ubi legimus : « *Convertam in profundum maris* » (3). Nam in Hebræo contrarium haberi Calvinus dicit, hoc est, « Reducam ex profundis maris. At primum, posse recte ex Hebræo verti « In profundum, » testatur R. David, qui asserit, interdum נן pro מ usurpari, ut Deuteronom. XXXIII. vers. II. עמם *In Sinai*. Deinde variæ sunt lectiones tam in Græcis, quam in Latinis codicibus ; cum alii legant *In profundum* ; alii *In profundis*. Quæ lectio posterior, et verior esse videtur, et cum Hebraica voce satis cohæret. Nam quid aliud est « Convertam in profundis maris, extraham, et convertam ? » quemadmodum Augustinus, Beda, Euthymius, et alii non pauci exposuerunt.

Duodecimus locus est in eodem Psalmo : *Ibi Benjamin in mentis excessu* (4). Miratur Calvinus, quid cogitarit interpres, qui sic vertit, cum in Hebræo sit רודם, id est, *dominator eorum*. Respondeo : illud verbum posse

(1) Ib. 17. — (2) Ib. 19. — (3) Ib. 23. — (4) Ib. 28.

significare *dominator eorum* a verbo רֹדֵם, et etiam *alte dormiens* a verbo רָדַם : posteriorem lectionem secuti sunt Græcus et Latinus interpres, sed utraque est vera interpretatio, nec una alteram destruit : nam per Benjamin intelligunt Catholici Scriptores cum Augustino Apostolum Paulum, qui et fuit in mentis excessu tam alte dormiens, ut nesciret an esset in corpore, et simul fuit præcipuus Dominus, sive Princeps spiritualis Ecclesiæ Gentium.

Decimus tertius est in Psal. CXXXI., ubi legimus : *Viduam ejus benedicens benedicam* (1). Quem locum et Calvinus et Kemnitius dicunt esse corruptum, cum in Hebræo sit צֵידָהּ, id est, *victum ejus*. Addit Calvinus, aliquem sacrificulum lusciosum habuisse in suo codice *Victum* ; et putasse c, et t, esse unum, d, et propterea legisse *Vidum* ; et quia hoc nihil significabat, addidisse unum a, et fecisse *Viduam*, et neminem fuisse qui hunc errorem advertere potuerit.

Respondeo : bis mentiri Calvinum in hoc loco. Primo, cum dicit neminem advertisse hanc varietatem : nam notarunt eam Chrysostomus et Hilarius in hunc locum, necnon B. Hieronymus in quæst. in Genes. Item recentiores plurimi, Cajetanus, Titelmanus, et alii in hunc locum. Secundo, cum dicit sacrificulum lusciosum ita corrupisse hunc locum ; nam non ex Latino, sed ex Græco nata est hæc varietas : in Græcis enim codicibus fere omnibus est Χήραν, id est, *viduam*, et sic legerunt Ambrosius, Hilarius, Augustinus, Chrysostomus, Prosper, Cassiodorus, et alii. Asserit quoque S. Hilarius, antequam Christus nasceretur, fuisse in hoc textu, Χήραν id est *viduam*.

Dico præterea : si ullus error hic est, esse in Græco : nam cum Χήραν, et Θήραν tantum una littera differant, facile potuit fieri, ut aliqui pro Θήραν scripserint Χήραν. Nam etiam nunc aliqui Græci habent Θήραν et Hieronymus in suo Psalterio vertit *venationem*, et sic exponunt Chrysostomus et Theodoretus in Comment. hujus loci.

Quia tamen sensus fere est idem, et semper in Ecclesia Græca et Latina lectum et cantatum est *Viduam* : non putarem hunc locum debere mutari : nom Hieronymus in epist. ad Suniam et Fretellam sapienter monet, ea quæ in Psalmis Latinis videntur dissentire ab Hebræo, esse quidem notanda et observanda a doctis, tamen non esse propterea mutandum textum, qui tot seculis in Ecclesiastico usu fuit, et tantam obtinuit auctoritatem. Quod Hieronymi consilium minime servavit Calvinus, qui ita omnia invertit et mutavit, ut aliud plane Psalterium fecerit.

Visum est, ad extremum adscribere verba quædam Conradi Bellicani, hominis Zwingliani, ut vere de nostra editione dicere possimus, quod de Deo vero Moses ait, non est editio nostra ut editiones eorum, et inimici nostri sunt judices. Ille igitur cum bis Psalterium ad Hebraicam veritatem a se conversum edidisset ; hoc testimonium de nostro Psalterio dedit, in præfat. anni 1534. « Tanta dexteritate, eruditione et fide, Hebraico quo ad sensum concordare deprehendimus vulgatam editionem Psalterii, ut eruditissimum, pariterque piissimum, et vere prophetali spiritu præditum fuisse interpretem Græcum et Latinum non dubitem ; quamquam alicubi dissentiant a punctis Hebraicis, quibus nunc Judæi utuntur, quæ olim non fuisse similia ambigere cogor, et quarumdam litterarum mutationem factam suspicio sit conferentibus singula diligenter. » Hæc ille. Atque hactenus de Testamento veteri.

CAPUT XIV.

Defenduntur loca, quæ hæretici aiunt esse corrupta in editione Latina Testamenti novi.

Porro in Testamento novo non pauca etiam loca Kemnitius et Calvinus annotarunt, quæ ab interprete Latino corrupta esse dicunt.

Primus locus est Matthæi IV. *Non veni vocare justos sed peccatores* (2). Mutilata est, inquit Kemnitius, pulcherrima sententia, nam deest in Latino *Ad pœnitentiam*. Respondeo : in quibusdam Latinis inveniri illam particulam: deinde dico verisimilius esse, illam particulam in Græco esse superfluam, et in emendatis codicibus Græcis non fuisse. Nam B. Hieronymus in Comm. eam non legit et tamen Hieronymus diligenter contulit Græcum cum Latino, et ex Græco Latinum correxit. Quod

(1) Psal. CXXXI, 15. — (2) Matth. IX, 13.

autem non sit necessaria, perspicuum est. Nam vocare peccatores, non justos, aperte significat, hortari ad pœnitentiam eos qui egent, non qui non egent, quod Dominus paulo ante exemplo medici illustraverat.

Secundus locus est Joannis XIV. *Spiritus sanctus suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis.* (1) Hunc locum vult Kemnitius esse depravatum, ad probandum, quæcumque in Conciliis definiuntur accipienda esse pro oraculis Spiritus sancti : nam in Græco non est *Dixero*, sed *Dixi*, εἶπον ὑμῖν. Respondeo : Sanctum Augustinum et alios Veteres sic legere ut nos legimus, et sensum esse eumdem cum Græco. Non enim intelligimus Dominum dixisse : *Spiritus sanctus suggeret vobis omnia quæ tunc dixero vobis ;* sed *quæ nunc dixero*, id est, *ea quæ nunc a me auditis, et non intelligitis, tunc Spiritus sanctus in memoriam vobis revocabit*, *et explicabit.* Neque in hoc verbo ponunt Catholici fundamentum auctoritatis Conciliorum, sed alia præsidia habemus, de quibus postea.

Tertius est Roman. I. *Qui prædestinatus est Filius Dei.* (2) Hunc locum reprehendit Calvinus tanquam male redditum : tum quia in Græco est ὁριθέντος, idest *declarati* sive *manifestati :* tum quia illa prædestinatur quæ non sunt, Christus autem semper fuit Filius Dei : quo argumento utitur etiam Origenes hoc loco.

Respondeo : Interpretem nostrum optime reddidisse : nam etsi verbum illud Græcum ὁρίζειν significet *finire*, et apud profanos auctores accipiatur sæpe pro *declarare* ; tamen in Scriptura aliter accipitur. Ut enim docet Dionysius lib. V. divin. nom. cap. 5. hoc verbum est proprium Theologiæ, id est, habet in Scriptura peculiarem significationem : nam ubique significat *statuere*, *decernere*, *definire*, nunquam autem *declarare*, ut patet Act. II, 4. 17. Roman. VIII. Ephes. I. et alibi. Nam cum dicitur Act. II. *Hunc definito consilio, et præscientia* Dei *traditum interemistis*, habetur hæc vox ὡρισμένῃ βουλῇ ; et tamen certum est non significare declarationem, sed divinam ordinationem. Similiter Rom. VIII. *Quos prædestinavit*, *hos vocavit*, in Græco est προώρισε, quam vocem ne ipsi quidem adversarii significare volunt *declaravit.*

Et quoniam ordinatio, et definitio Dei non potest esse temporalis sed æterna ; ideo interpres noster videns Apostolum loqui de æterna destinatione, maluit vertere *prædestinatum*, quam *destinatum.* Et sic legerunt omnes Latini etiam antiquissimi, ut Irenæus lib. III. contra Valent. cap. 32. Hilarius lib. VII. De Trinit. Ambrosius, Sedulius, et alii in hunc locum, Augustinus lib. De prædest. car. 15. et in Jo. tract. 105. Tertullianus, lib. Cont. Praxeam legit *definitus*, quod est idem cum nostro. Adde Concilium Toletanum VI. cap. I. quod et legit, et exponit *prædestinatus.* Neque ratiuncula illa Calvini aliquid efficit : non enim id prædestinatum esse dicimus, ut Verbum Dei sempiternum Filius Dei esse inciperet, sed ut Verbum Dei fieret homo, et proinde ut ille qui factus est Deo ex semine David, ut Paulus loquitur, sit Filius Dei, quod pulchre explicant Augustinus et Concilium Toletanum.

Quartus locus est Roman. I. in fine capitis, ubi habemus : *Qui cum justitiam Dei cognovissent*, *non intellexerunt*, *quoniam qui talia agunt digni sunt morte*, *non solum qui ea faciunt*, *sed etiam qui consentiunt facientibus* (3). Hunc locum non solum Kemnitius, sed etiam Valla, Erasmus, Jacobus Faber, et alii corruptum esse volunt. Primo, quoniam Græcus textus ita habet : οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες ὅτι τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσιν οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι. Itaque in nostro codice Latino sunt addita in primis illa *non intellexerunt*, et deinde illud *qui*, cum dicitur *qui ea faciunt*, *et qui consentiunt.* Secundo, quia Chrysostomus, Œcumenius, Theophylactus exponunt, ut habetur in Græco. Tertio, quia quod habetur in nostro textu videtur falsum, aut certe parum verisimile. Dicitur enim : *Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt*, *quoniam qui talia agunt digni sunt morte etc.* Nam si hoc non intellexerunt, quomodo justitiam Dei cognoverunt? quæ est enim justitia Dei, nisi ut qui male agit puniatur.

Respondeo : nostram lectionem omnino esse meliorem ; nam secundum Græcam sensus est, *pejus esse consentire male agenti*, *quam malum agere* : secundum Latinam sensus est contrarius, *pejus esse male agere*, *quam consentire male agentibus.* At certe absolute pejus est male agere, quam consentire male agenti. Quis enim neget, pejus esse occidere hominum, quam tantum consentire ut occidatur, id est, permittere cum possis impedire? non

(1) Joan. XIV, 26. — (2) Rom. I,4. — (3) Ibid. 32.

enim hic loquitur Apostolus de imperio, vel incitatione ad malum, sed de simplici consensu.

Igitur ad primum dico : nihil nos posse certi colligere in hac parte ex Græco fonte, nam varia est lectio in Græcis. Aliter enim legit Origenes quam Chrysostomus, ut patet ex eorum Comment., et Œcumenius annotat, aliquos legisse ut nos nunc legimus. Titelmanus quoque collat. I. in epist. ad Rom. asserit, se legisse in vetusto codice Græco manuscripto, illa verba οὐ συνῆκαν, id est, *non intellexerunt.*

Ad secundum opponimus auctores auctoribus : nam legunt ut nos habemus et exponunt, Cyprianus lib. I. epist 4. Ambrosius, Sedulius, Haymo, Anselmus, et alii Latini in hunc locum, Hesychius lib. VI. in Levit. exponens cap. 20. et Symmachus Papa in Apologet. contra Anastasium Imperat.

Ad tertium dico : id quod habetur in Græco potius videri falsum : nam quod dicitur in Latino *Cum cognovissent justitiam Dei*, non pugnat cum eo, quod sequitur *non intellexerunt.* Nam cum dicit *cum cognovissent*, loquitur de theoretica cognitione : cum dicit *non intellexerunt*, loquitur de practica. Itaque sensus est, *cum cognovissent veritatem*, *tamen propter affectus pravos excæcati*, *non potuerunt serio sibi persuadere sic esse agendum.* Posset etiam dici, illud *non intellexerunt* non referri ad illud *quia qui talia agant etc.* sed ad illud *sed etiam qui consentiunt facientibus.* Est enim sensus, *isti Philosophi ethnici cum cognovissent unum esse Deum, et proinde malum esse colere Jovem et Martem, et cætera falsa numina*, *non intellexerunt*, *non solum hoc esse malum*, *quod turbæ faciebant, sed etiam esse malum consentire talibus, ac non eos admonere*, *et increpare*, *quod ipsi Philosophi faciebant.*

Quintus locus est Rom. IV. ubi dicitur Abraham non esse justificatum ex operibus (1). Conqueritur enim Kemnitius nos addidisse *Legis*, ut possemus exponere locum illum de operibus legis illius, quæ cæremonias præscribat. Respondeo : meram calumniam esse. Nam codices Latini, vel omnes, vel fere omnes non habent illud *Legis.* Neque nos intelligimus locum illum de operibus Legis veteris, sed de operibus factis viribus propriis. Adde, quod Ambrosius et in textu habet *Legis*, et in Comment, exponit de Lege veteri. Non igitur Papistæ locum istum, ut Kemnitius mentitur, corruperunt. Sed de hoc postea.

Sextus est Roman. XI. ubi legimus : *Si gratia jam non ex operibus*, *alioquin gratia jam non est gratia* (2). Calumniatur Kemnitius nos detraxisse integram sententiam, nimirum : *Si autem ex operibus*, *non amplius est gratia*, *alioqui opus jam non est opus.*

Respondeo : esse quidem in Græcis codicibus illam sententiam, et a Theophylacto explicari, tamen a nullis aliis agnosci : nam nec Origenes, nec Chrysostomus, nec Ambrosius, nec ulli alii explanatores hujus loci ejus meminerunt : sed nec Augustinus qui frequentissime hunc locum tractat, et præcipue lib. II. De bono persever. cap. 18. Imo et Erasmus X in Annotat. ad hunc locum rejicit hanc additionem tanquam superfluam. Quod certe satis esse deberet Kemnitio, qui in eadem pagina remittit nos ad Erasmum, ut ab eo discamus errata vulgatæ editionis.

Septimus locus est. Ephes. V. *Sacramentum hoc magnum est* (3). Kemnitius enim docet male versum esse *Sacramentum*, cum sit Græce, μυστήριον, atque ait, id a nobis factum esse, ut possemus inde probare Matrimonium esse Sacramentum. Respondeo : idem esse *Mysterium* Græcis, et Latinis *Sacramentum* ; Græci enim cum de Sacramentis agunt, semper μυστήρια vocant. Et hunc locum Apostoli explicantes sancti Patres, Ambrosius, Hieronymus, et alii Latini, semper utuntur hac voce.

Octavus locus est Ephes. VI. *Accipite armaturam Dei ut possitis resistere in die malo*, *et omnibus perfecti stare* (4). Kemnitius vult, hunc locum esse depravatum, quia in Greco est *omnibus perfectis* ἅπαντα κατεργασάμενοι, et sic exponunt Ambrosius, Hieronymus, Chrysostomus, et alii. Respondeo : sensum esse eumdem, sed oportere illud *perfecti* conjungere cum voce *omnibus* non cum verbo *stare.* Siquidem sensus Apostoli est, *ut armemur ex omni parte spiritualibus armis*, *ut sic armati possimus in acie contra Diabolum*, *non cadere*, *sed stare.* Dicit igitur, *accipite armaturam Dei*, Græce πανοπλίαν, id est *omnia arma*, galeam, scutum, gladium, loricam etc. *ut in omnibus perfecti*, id est, *ab omni parte muniti et armati*, id est, *præditi et perfecti omnibus virtutibus*, *positis stare contra Diabolum*, sive, et est idem, *ut omnibus perfectis*, id est,

(1) Rom. IV, 1. et seq. — (2) Ib. XI, 6. — (3) Eph. V, 32. — (4) Eph. VI, 11.

cum omnia arma comparaveritis, et indueritis, tunc possitis stare, etc.

Nonus est Heb. IX. *Ad multorum exhaurienda peccata* (1). Conqueritur Kemnitius, male esse reddita Græca verba, nam ἀνανέγκειν non est *exhaurire*, sed *auferre*. Respondeo: et hoc loco eumdem sensum esse. Præterea videtur Interpres propriissime vertisse: nam ἀναφέρω est proprie *sursum ferre, efferre, educere*: sicut ergo cum aqua, vel sordes educuntur ex aliqua sentina, dicuntur sordes exhauriri, ita etiam peccata, quæ Christus extulit, et eduxit ex profundo pectoris nostri, recte dicuntur ab illo esse exhausta.

Decimus est Hebr. XIII. *Talibus hostiis promeretur Deus* (2). Hic vult Kemnitius esse positum nomen meriti, quod in Græco non habetur. Respondeo: verbum Græcum εὐαρεστεῖται ὁ θεὸς, significare proprie, *delectatur Deus*, sive, ut Erasmus vertit, *placet Deo*. Latine autem recte dici bene mereri de aliquo eum qui facit rem illi gratam, nemo est qui nesciat. Sic ergo dixit noster Interpres, *talibus hostiis promeretur Deus*, id est, *his hostiis res grata fit Deo, et bene meretur de Deo, qui illas offert*.. Accepit enim Interpres mereri in passiva significatione.

Undecimus est Jacobi V. *Et alleviabit eum Dominus*. Kemnitius dicit, non bene redditum verbum Græcum ἐγέρει, et studiose locum esse depravatum, ut ex eo confirmaremus effectus Sacramenti Extremæ unctionis, cum nihil tale sonet verbum Græcum.

Respondeo: nescire Kemnitium quid loquatur: nam verbum Græcum melius ostendit effectus Extremæ unctionis, quos Catholici in eo Sacramento agnoscuut, quam verbum latinum. Catholici enim tres effectus attribuunt huic Sacramento. Unum præcipuum quidem, sed communem aliis Sacramentis, ut hominem in illo articulo mortis, mœstitia et doloribus oppressum, torpentem erigat, et exhilaret. Tertium ut interdum etiam corporaliter sanet.

Hos tres effectus, incipiendo a minus præcipuis, diserte ponit Jacobus his verbis: *Infirmatur quis in vobis, inducat Presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio Fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus, etc. si in peccatis sit, remittentur ei.* (3). Effectum igitur hujus Sacramenti secundum, ut hominem in articulo mortis mœstitia, doloribus, tentationibus depressum, ac torpentem exhilaret, erigat, excitet, propriissime exprimit verbum ἐγείρω nimirum *excito, erigo etc.*

Duodecimus est I. Joannis V. *Hæc scribo vobis, ut sciatis, quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine Filii Dei.* (4). Kemnitius dicit, sententiam hanc esse mutilatam, nam in Græco sic habetur: « Hæc scribo vobis qui creditis in nomine Filii Dei, ut sciatis quoniam vitam æternam habetis, et ut credatis in nomine Filii Dei. » Respondeo: non esse latinum codicem mutilum, sed Græcum redundantem, ut etiam suspicatur Erasmus in hunc locum, cujus tamen judicio plurimum tribuere solet Kemnitius. Nam cum dictum sit *Hæc scribo vobis qui creditis in nomine Filii Dei*; quorsum additur *ut credatis in nomine Filii Dei*? quid enim erat opus monere ut facerent, quodjam fecerant? Adde quod etiam S. Beda legit, ut nos habemus.

CAPUT XV.

De editionibus vulgaribus.

Controversia est inter Catholicos et hæreticos, an oporteat, vel certe expediat divinarum Scripturarum usum communem esse in lingua vulgari, et propria uniuscujusque regionis. Et quidem hæretici hujus temporis in eo conveniunt, ut oporteat Scripturas omnibus permittere, imo et tradere in sua lingua, et cum publice leguntur, vel canuntur, et in sacris officiis, id quoque fieri lingua propria et materna. Ita Brentius docet in Confess. Wittemberg, cap. de hor. Canon. Calvinus lib. III. Instit. cap. 20. §. 33. Kemnitius in exam. IV. sess. Concil. Trident. quod idem alii omnes reipsa docent, dum passim vertunt Scripturas in linguam Germanicam, Gallicam, Anglicam, et iisdem linguis publice Scripturas legunt et canunt.

Et Catholica Christi Ecclesia non quidem prohibet omnino vulgares translationes, ut Kemnitius impudenter mentitur, nam in Indice librorum prohibitorum a Pio IV. edito Reg. 4. videmus concedi lectionem ejusmodi librorum iis, qui utiliter, et cum fructu ea uti possunt, id est, iis, qui facultatem ab

(1) Hebr. IX, 28. — (2) Ib. XIII, 16. — (3) Jacob. V, 14. — (4) I. Joan. V, 13.

ordinario obtinuerint : prohibetur tamen ne passim omnibus sine discrimine concedatur ejusmodi lectio, et ne in publico et communi usu Ecclesiæ Scripturæ legantur vel canantur vulgaribus linguis, ut in Concil. Trident. sess. XXII. cap. 8 et can. 9. statuitur : sed contenti simus illis tribus linguis, quas Dominus titulo crucis suæ honoravit Jo. XIX. et quæ omnium consensu, antiquitate, amplitudine, et gravitate omnibus aliis præstant ; ac demum quibus ipsi libri divini ab auctoribus suis initio scripti fuerunt, hoc est, Hebræa, Græca, et Latina. De quibus ita loquitur S. Hilarius præfat. in Psal. : « His maxime tribus linguis Sacramentum voluntatis Dei, et beati regni expectatio prædicatur, ex quo illud Pilati fuit, ut his tribus linguis Regem Judæorum Dominum Jesum Christum esse præscriberet. »

Scripserunt de hoc argumento, quod ego quidem sciam, auctores duo, Hosius Cardinalis Varmiensis in Dialogo de sacro vernacule legendo, et Jacobus Ledesma nostræ Societatis Presbyter, in libro quem scripsit de hoc eodem argumento. Ex quibus nos aliqua decerpemus, et in hanc nostram disputationem, quo ea sit plenior, inferemus.

Principio igitur Ecclesiæ Catholicæ consuetudinem comprobare possumus ex usu Ecclesiæ veteris Testamenti, qui fuit a tempore Esdræ usque ad Christum. Nam a temporibus Esdræ desiit in populo Dei lingua Hebraica esse vulgaris; siquidem in illis LXX. annis, quibus Hebræi fuerunt inter Chaldæos in Babylone, obliti sunt linguam propriam et Chaldaicam didicerunt, et deinceps Chaldaica, seu Syriaca fuit illis materna, quocirca lib. Esdræ II. cap. 8. habemus, quod cum legeretur liber Legis Domini universo populo, Nehemias, et Esdras, et Levitæ interpretabantur, quia alioqui nihil populus intelligebat. Itaque propterea, ut ibidem dicitur, facta est lætitia magna in populo, quia intellexerant verba legis, Esdra interpretante.

Præterea id apertissime colligitur ex verbis Christi et Evangelistarum : nam Marci IV. *Talitha cumi*, id est, *Puella surge* Syrum est. Nam puella Hebraice non dicitur *Talitha*, sed ילדה aut בנערה sic *Abba* Marc. XIV. nam אב dicitur Hebraice et Matth. XXVII. *Hacheldema* Syrum est, Hebraice dicitur שדהדם. Ibibem Colgotha Syrum est, Hebraice dicitur. גלגלת et apud omnes Evangelistas habemus Pascha, quod non est Græcum, nec Hebræum, Hebraice dicitur פסח. Vide plura apud Hieronymum in lib. de nom. Hebr. Itaque dubium esse non potest. quin eo tempore lingua vulgaris non esset Hebraica, et tamen Hebraice solum Scripturas in templo aut synagogis publice legebant, aut canebant. Nam ex lib. II. Esdræ c. 8. satis colligitur, tunc lectam fuisse Scripturam Hebraice non Syriace, nam non intelligebat populus sine interprete. Huc etiam pertinet quod Jo. VII. dicitur : *Turba hæc quæ non novit Legem.* (1).

Denique usque ad hanc diem in synagogis Judæi Scripturas Hebraice legunt, cum tamen nulli nationi hoc tempore lingua Hebraica sit vulgaris. Neque his repugnat, quod exstet paraphrasis Chaldaica Scripturarum; nam illa vel tota, vel majori ex parte facta est post Christi adventum, et præterea eam numquam Hebræi ita receperunt, ut publice eam pro Scriptura legerent : de quo nos agimus.

Probatur secundo ex usu Apostolorum : nam Apostoli per totum orbem terrarum Evangelium prædicarunt, et Ecclesias constituerunt, ut patet ex Paulo ad Roman. X. et ad Coloss. I. et ex Marci Evangelio cap. ult. Item ex Iranæo lib. I. cap. 3, qui cum fuerit vicinissimus Apostolicis temporibus, tamen dicit, suo tempore fuisse Ecclesias jam fundatas in Oriente, in Lybia, in Ægypto, in Hispaniis, in Germania, et in mediis regionibus, id est, Italia et Gallia : et tamen non scripserunt Evangelia aut Epistolas linguis earum gentium quibus prædicabant, sed tantum Hebraice, aut Græce, et ut quidam volunt Latine. Sunt enim qui existiment, Marci Evangelium, ut etiam supra monuimus, Latine scriptum Romæ ab ipso Marco, et postea ab eodem in Græcam linguam translatum ; de quo vide Damasum in vita Beati Petri, Adrianum Finum, lib. IV. Flagel. cont. Jud. cap. 80. et lib. VIII. cap. 62. et Petrum Antonium Beurter, Annot. 9. ad sacr. Script.

Quod autem non scriperint ullis aliis linguis, etsi eas non ignorarent, cum haberent donum linguarum, potest multis modis ostendi. Primo, quia nullum exstat vestigium ullius scripti Apostolici nisi Græce : nec ul-

(1) Joan. VII, 49.

lus Veterum tradit, scripsisse nisi Hebraice, aut Græce, aut Latine. Præterea Paulus Romanis Græce scripsit, cum tamen Romanis non Græca, sed Latina esset vulgaris : item Petrus, et Jacobus scripserunt Græce Judæis per orbem terrarum dispersis, quibus tamen non Græca erat materna, nec Hebræa, sed lingua ejus regionis, in qua habitabant, ut patet ex illo Actor. II. *Nonne isti qui loquuntur Galilæi sunt? et ecce nos audivimus loquentes nostris linguis etc* (1). Ita enim dicuntur a Judæis, qui ex variis regionibus convenerant ad urbem Hierosolymæ : sic enim Lucas ait Actor. II. *Erant autem in Hierusalem Judæi, viri religiosi ex omni natione, quæ sub cœlo est* (2). Item Joannes Græce scripsit primam epistolam Parthis, ut B. Higinus testatur in epist. I. et V. Augustinus lib. II. quæst. Evangel. quæst. 39. et Joannes II. Papa in epist. ad Valerium, cum tamen Parthis Græca non esset materna.

Probatur tertio ex usu universalis Ecclesiæ : nam, ut Augustinus docet epist. 118. contra id, quod universa Ecclesia facit, disputare, insolentissimæ insaniæ est : universa porro Ecclesia semper his tantum linguis, Hebræa, Græca, et Latina usa est in communi et publico usu Scripturarum, cum tamen jamdudum desierint esse vulgares.

Id ita esse, demonstratur. Primum ex eo, quod B. Augustinus, lib. II, doct. Christ. cap. 11 dicit, ad intelligentiam Scripturarum esse necessariam cognitionem tantum trium linguarum, Hebraicæ, Græcæ, et Latinæ, quia in illis linguis Scriptura divina legeretur, nec ullus antiquus auctor meminit alicujus alterius translationis : et tamen tunc sine dubio multæ aliæ erant linguæ vulgares. Igitur saltem primis 400. annis, quibus Ecclesia maxime floruit, non legebantur Scripturæ lingua vulgari. Deinde juxta regulam Augustini lib. IV, cont. Donat. cap. 24. et Leonis serm. 2. de Jejun. Pentec. id quod in universa Ecclesia servatur, si non possit assignari ejus initium, de Apostolica traditione descendere, et sic semper fuisse merito creditur : at nos videmus nunc, in Italia, Germania, Gallia, Hispania, Græcia, ubicumque Catholici sunt, tantum Græcæ et Latinæ linguæ esse usum in publica Scripturarum lectione, nec potest hujus rei assignari principium; quis enim dicat quando cœperit iste usus?

Ad hæc, in toto Oriente, tempore B. Hieronymi, in publico usu erat tantum editio Græca LXX Interpretum per Origenem, Lucianum, aut Hesychium emendata. Nam ut ex ipso Hieronymo discimus præfat, in Paralip. a Constantinopoli usque ad Antiochiam in publico usu erat editio Græca Luciani, ab Antiochia usque ad Ægyptum, id est, per totam Syriam, erat in publico usu editio Origenis; per totam Ægyptum utebantur editione Hesychii; et tamen lingua Græca non erat vulgaris a Constantinopoli usque ad Antiochiam, et multo minus in Syria et Ægypto. Nam Galatia est inter Constantinopolim et Syriam : tamen propria lingua Galatarum tempore B. Hieronymi non erat Græca, sed alia quædam simillima linguæ Trevirensium, ut ipse Hieronymus testatur præfat. lib. II. in epistolam ad Galat.

Præterea, Pontus, Cappadocia, Asia minor, Phrygia, Pamphilia sunt inter Constantinopolim et Antiochiam sitæ, et tamen non habebant eamdem vulgarem linguam sed diversam, ut alii alios non intelligerent, ut patet ex Act. II. et tamen isti omnes una et eadem editione Scripturarum utebantur; nimirum S. Luciani. In Syria autem eodem tempore linguam vulgarem non fuisse Græcam, sed aliam longe diversam, testatur B. Hieronymus in vit. Hilar., ubi dicit, Hilarionem interrogasse quemdam obsessum primo Syriace, deinde Græce, ut intelligerint Græci qui aderant. S. quoque Ephrem multa Syro sermone, id est, sibi vernaculo scripsit, ut S. Hieronymus in Catal. Script. refert.

Quod autem Ægyptus etiam propriam linguam haberet, testis est Athanasius in vita B. Antonii, ubi dicit, eum per interpretem disputasse cum quibusdam Philosophis Græcis. B. Hieronymus quoque l. de vir. illustr. in Antonio dicit, eum scripsisse Ægyptiace epistolas aliquot, quæ postea in Græcam linguam versæ sint.

In Africa certum est, quousque ibi Christiani fuerunt, semper in usu publico Scripturarum fuisse solam Latinam linguam : nam nulla est mentio apud ullum auctorem ullius translationis Punicæ. Et B. Augustinus l. II. doct. Christ. cap. 13. dicit, tempore suo, Psalmos in Ecclesia Latine cantari consue-

(2) Act. II, 7. — (3) Ib. 5.

visse. Item B. Cyprianus serm. de orat. Domin. testatùr suo tempore in Missa dici solitam præfationem illam *Sursum corda*. Augustinus Do bono persever. cap. 13. dicit, in Missa illud *Habemus ad Dominum*, mox subdi a sacerdote *Gratias agamus Domino Deo nostro*, et responderi *Dignum et justum est.* Ex quibus manifeste colligitur, in Africa Missam Latine dici consuevisse, necnon Lectionem vel Epistolam, et Evangelium, quæ ex præcipuis partibus sunt Missæ.

At eo tempore non fuisse Latinam linguam omnibus vulgarem in Africa, idem Augustinus testis est, nam in exposit. inchoat. epist. ad Roman. circa med. dicit, vocem hanc *Salus*, esse etiam Punicam, sed Punice significare tria, et ibidem affirmat, quosdam Latine, et Punice, quosdam Punice tantum scivisse, et tales fuisse pene omnes rusticos. Item serm. 35. de verb. Dom. dicit, Punicam linguam affinem esse Hebraicæ, et quod Romani lucrum vocant, a Pœnis vocari mammon. B. Hieronymus etiam præfat. lib. II. in epist. ad Galat dicit, linguam Afrorum esse linguam Phœniciæ nonnihil immutatam : Phœnicia vero pars est Syriæ.

In Hispania fuisse semper in publico usu Scripturarum solam Latinam linguam, patet ex Isidoro in lib. duob. De div. Offic.: item ex Conc. Toletan. IV. c. II. ante annos 900. celebrato, ubi statutum est, ut in tota Hispania idem ordo servaretur in canendis Psalmis, in Missis, in Lectionibus, et aliis Ecclesiasticis officiis : et deinde cap. XII, XIII, XIV et XV. satis aperte ostenditur, tunc Latine consuevisse illa omnia legi, qui modus usque ad hoc tempus servatus est.

Nec exstat ulla memoria, aut vestigium mutationis, et tamen a multis jam sæculis desiit in Hispania lingua Latina esse vulgaris. Nam ante 1100. annos separata fuit a Romano Imperio, et subjecta partim Gothis, partim Mauris, qui novam linguam sine dubio invexerunt. Gothos enim, quos Gethas alii vocant, propriam linguam habuisse, docet Hieronymus init. epist. ad Suniam et Fretellam. Quin etiam antequam Gothi linguam Hispanorum corrupissent, fuisse in Hispaniis propriam linguam, insinuat B. Hieronymus præfat. lib. II. in epist. ad Galat. ubi dicit, in insulis Balearibus linguam Græcæ affinem fuisse tunc vulgarem.

In Anglia testatur Beda lib. I. hist. gentis suæ c. 1. suo tempore quatuor fuisse linguas vulgares, pro diversitate regionum ejusdem Insulæ : tamen Latinam communem fuisse omnibus propter Scripturas, quia scilicet omnes utebantur editione Latina Scripturarum, etsi aliqui linguas maternas proprias haberent. Idem postea servatum patet ex Thoma Waldensi tom. III. de sacramenta lib. tit. 3. et 4.

In Gallia fuisse etiam usum linguæ Latinæ in publica Scripturarum lectione, quando Gallis non erat vulgaris lingua Latina, colligitur ex Albino Alcuino præceptore Caroli Magni in lib. De divin. Offic, necnon ex Amalario Trevirensi, qui circa annum 840. floruit, et accuratissime scripsit De Officiis Ecclesiasticis, ubi etiam ostendit, non solum in tota Gallia, sed etiam in toto reliquo Occidente eodem modo celebrata fuisse divina officia. Tunc autem in Gallia maternam linguam non fuisse Latinam ex eo colligitur, quod 200. annis ante Amalarii ætatem occupaverant Galliam Franci, qui ex Franconia Germaniæ regione venientes, in Galliis cum ingenti multitudine consederunt. Porro Francos linguam propriam habuisse, scribit Hieronymus in vit. Hilarion., ubi de quodam obsesso a dæmone loquens : « Videres, inquit, de ore barbaro et qui Francam tantum, et Latinam linguam noverat, Syra ad purum verba resonare. » Imo etiam antequam Franci Gallias occuparent, fuisse linguam Gallorum diversam a Latina, indicat B. Hieronymus præfat. lib. II. in epist. ad Galat.

Jam in Germania eodem tempore solius Latinæ linguæ usum fuisse in publica Scripturarum lectione, aperte colligitur ex Rabano Episcopo Moguntino, qui fuit ante annos 700. Is enim l. II. De Instit. Cler. explicans ordinem divinorum officiorum, qui tunc in Germania servabatur, manifeste significat, solum Latine divinas Scripturas publice legi solitas, et non solum in Germania, sed etiam in reliquo Occidente idem servatum fuisse, indicat eodem lib. cap. IX. cum ita dicit ; « Iste est Catholicus ordo divinarum celebrationum, qui ab universa Ecclesia incommutabiliter servatur etc. »

Idem intelligi potest ex Ruperto Tuitiensi, qui ante annos 400. in Germania floruit, et lib. I. De divinis Offic. apertissime ostendit, in Germania, sicut in reliqua Ecclesia, nonnisi Latine divinas Scripturas in Ecclesia legi consuevisse, Germanis autem nunquam fuisse linguam Latinam vulgarem certissi-

mum est, tum ex Hieronymo in epist. ad Suniam et Fretellam, et in vita Hilarionis, tum etiam quia lingua Germanica non habet ullam cum Latina affinitatem, ut dici possit nata paulatim ex Latinæ linguæ corruptione, quomodo natæ sunt Italica, Hispanica, atque Gallica.

In Bohemia, et finitimis regionibus, quibus etiam nunquam fuit lingua Latina vulgaris ante annos 500, Latine divinæ Scripturæ in Ecclesiis legebantur. Nam extat epistola Gregorii VII. lib. VII. epist. ejus manu scriptarum ad Ducem Bohemorum, in quibus dicit, se justis de causis non voluisse eis permittere ut divina officia lingua Slavonica celebrarent, ut ipsi postulaverant.

Denique in Italia sine controversia ulla semper Latine Scripturæ divinæ in Ecclesia lectæ sunt. Nam ordo Romanus divinorum officiorum idem est nunc quoad substantiam, qui fuit ab initio Ecclesiæ. Isidorus enim l. I. De offic. Ecclesiast. cap. XV. affirmat, a B. Petro cœpisse hunc ordinem divinorum officiorum, quo utitur Ecclesia Romana : quem tamen postea auxit, et in meliorem formam redegit Gelasius I. ut patet ex Decreto distinct. 15. can. Sancta Romana. Et postea rursum Gregorius I., ut patet ex libro Sacramentorum ad ipso edito. Deinde etiam Gregorius VII. eum ordinem, temporum negligentia nonnihil depravatum, in pristinam formam restituit, ut patet ex can. In die, de consecrat. distinct. 5. quod idem nostris diebus fecit Pius V. Pontifex.

Itaque ex collatione horum locorum intelligimus, hoc tempore Romanam Ecclesiam non solum eadem lingua, sed etiam eodem ordine, et numero lectionum et Psalmorum divina officia celebrare, quo ante annos mille tempore Gelasii celebrabat.

Desiisse autem jamdudum in Italia linguæ Latinæ usum apud populum, dubium esse non debet, siquidem Radevicus, qui anno 1170. florebat, lib. II. De reb. gestis Friderici cap. LXX. scribit, in electione Victoris Papæ his vocibus populum acclamasse : « Papa Vittore Santo Pietro l' elegge. » Beatus etiam Thomas, qui ante annos 300. floruit in Comment. cap. XIV. 1. ad Cor. testatur, suo tempore aliam fuisse in Italia linguam qua populus utebatur, et aliam qua Scripturæ in Ecclesia legebantur. Habemus igitur in universa Christi Ecclesia id semper esse servatum, ut sacræ Scripturæ Græca tantum, et Latina lingua publice legerentur, tametsi eæ linguæ maternæ, ac vulgares non essent. Quo argumento, certe non video quid efficacius desideremus ad reprimendam audaciam hujus temporis Novatorum.

Sed accedat argumentum quartum ab ipsa ratione petitum. Nam convenit omnino ad Ecclesiæ unitatem conservandam, ut publicus usus Scripturarum sit in aliqua lingua communissima : nisi enim sit Scripturarum publicus usus in lingua communi, tolletur in primis communicatio Ecclesiarum : nemo enim neque doctus, neque indoctus frequentabit Ecclesias nisi in sua patria : et præterea non poterunt fieri ulla generalia Concilia, nec enim Patres omnes, qui ad Concilium veniunt, habent donum linguarum, et hæc est ratio a priori cur Apostoli omnia fere Græce scripserint, quia tunc lingua Græca erat omnium communissima, ut M. Tullius testatur in Orat. pro Archia Poeta : « Græca, inquit, leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus exiguis sane continentur. »

Deinde autem conversæ sunt Scripturæ in linguam Latinam, quia paulo post crescente Imperio Romano, desiit Græca lingua esse communis in Occidente, et cœpit Latina esse communis, saltem apud eruditos in tota Italia, Gallia, Hispania, Africa, aliisque regionibus. Cum igitur etiam nunc nulla sit communis toti Occidenti nisi Latina, certe in ea Scripturæ divinæ legendæ sunt.

Quinto, si ulla ratio esset, cur Scripturæ lingua vulgari in cœtu Fidelium legi deberent, ea certe esset potissima, ut omnes intelligerent : at certe populus non intelligeret Prophetas, et Psalmos, et alia quæ in Ecclesiis leguntur, etiamsi lingua materna legerentur; nos enim qui Latine scimus, non propterea continuo intelligimus Scripturas, nisi expositores legamus vel audiamus : quomodo ergo intelligerent homines imperiti? præsertim cum Scripturæ eo sint obscuriores, quo magis in peregrinas linguas transferuntur.

Quid, quod pôpulus non solum non caperet fructum ex Scripturis, sed etiam caperet detrimentum? acciperet enim facillime occasionem errandi, tum in doctrina Fidei, tum in præceptis vitæ ac morum : nam ex Scriptura non intellecta natæ sunt omnes hæreses, ut ostendit Hilarius in extr. lib. de

Synod. quod etiam Lutherus agnovit, qui Scripturam librum hæreticorum vocavit; et experimento idem comprobatur.

Refert enim Cassianus Collat. X. cap. 2, 3, 4 et 5. Anthropomorphitarum absurdissimos errores ex sola imperitia esse natos, et Æneas Sylvius in lib. De orig. Bohemor. refert errores crassissimos Thaboritarum, Orebitarum, et aliorum, qui Scripturas materna lingua legebant, et non intelligebant. Quod idem accidit Davidi Georgio omnium hæreticorum pestilentissimo, qui nullam linguam noverat, nisi suam maternam, id est, Batavorum; et tamen ex Scripturis collegerat, se esse Dei Filium et Messiam, ut patet ex libro sive epistola, quam de illius erroribus ediderunt Basileenses.

Præterea, si populus rudis audiret lingua sua vulgari legi ex Cant. Cantic. *Osculetur me osculo oris sui.* Et : *Læva ejus sub capite meo*, *et dextera illius amplexabitur me* (1). Et illud Oseæ : *Vade*, *et fac tibi filios fornicationum* (2) : necnon adulterium Davidis, incestum Thamar, mendacia Judith, et quemadmodum Joseph fratres suos inebriavit; Sara, Lia, et Rachel dederunt ancillas viris suis in concubinas, et multa alia eorum, qui in Scripturis magna cum laude commemorantur; vel provocaretur ad hujusmodi imitanda, vel contemneret sanctos Patriarchas, ut olim Manichæi, vel putaret mendacia esse in Scripturis. Et cum tam multas apparentes contradictiones in Scripturis esse videret, et solvere non posset, periculum esset, ne tandem nihil crederet.

Audivi ab homine fide digno, cum in Anglia a Ministro Calvinista in templo legeretur lingua vulgari caput XXV Ecclesiastici, ubi multa dicuntur de malitia mulierum; surrexisse feminam quamdam, atque dixisse : « Istudne est verbum Dei? imo potius verbum Diaboli est. »

Sexto, si oporteret lingua vulgari Scripturas sacras publice legere, oporteret etiam singulis ætatibus mutare translationes. Nam linguæ vulgares singulis seculis magna ex parte mutantur, ut Horatius in art. Poet., et experientia ipsa docet. Tot vero translationum mutationes, non sine gravissimo periculo et incommodo fierent. Nam non semper inveniuntur idonei interpretes; atque ita multi errores committerentur, qui non possent postea facile tolli, cum neque Pontifices, neque Concilia de tot linguis judicare possint.

Septimo, videtur omnino majestas divinorum officiorum requirere linguam magis gravem et venerandam, quam sint illæ quibus vulgo utimur, si id commode fieri possit. Præsertim cum in sacris mysteriis multa sint, quæ secreta esse debent, ut etiam Veteres docent. Dionysius c. I. et ult. Eccles. Hierarch. Origenes hom. 5. in Num. Basilius de Spir. sanct. cap. 27. Chrysostomus hom. 24. in Matth. et Gregorius lib. IV. Dialog. cap. 56. Neque ad rem est responsio Kemnitii, qui conatur ostendere, non esse ullo modo Latinam linguam sanctiorem, et magis venerandam, quam cæteræ sint. Non enim dicimus esse sanctiorem, nec etiam graviorem, si verba spectemus, sed dicimus hoc ipso esse graviorem et magis reverendam, quod non est vulgaris.

His omnibus accedant doctorum gravissimorum Patrum testimonia, Basilii Græci, et Hieronymi Latini, qui quidem non judicabant expedire, ut omnes homines sine delectu Scripturas tractarent, etiamsi id non poset eo tempore facile impediri, cum Græca et Latina lingua quibusdam populis adhuc essent vulgares. Refert Theod. lib. IV, hist. c. 17. cum Præfectus culinæ Imperatoris nescio quid de Scripturis protulisset, eum a magno Basilio reprehensum audivisse : « Tuum est de pulmentis cogitare, non dogmata divina decoquere. » Quid, obsecro, nunc diceret S. Basilius, si pharmacopolas, sutores, cæterosque opifices, etiam e pulpitis sacra eloquia tractare apud Lutheranos, Calvinistas, atque Anabaptistas videret? Hieronymus in epist. ad Paulinum de Stud. Scriptur. « Quod medicorum est, » inquit, « promittunt medici, tractant fabrilia fabri. Sola Scripturarum ars est, quam sibi passim omnes vindicant. Scribimus indocti, doctique pœmata passim, hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi præsumunt, lacerant, docent, antequam discant. »

Quæ Hieronymi querimonia nunc maxime locum habet in tota Germania et Gallia. Omnes enim opifices, non solum viri, sed etiam fœminæ Scripturas habent in manibus, et ex earum lectione ad imperitiam suam adjungunt indocilitatem et arrogantiam. Quia enim possunt verba Apostoli recitare, et allegare libros et capita, putant se omnia sci-

(1) Cantic. I, 1.; II, 6. — (2) Os. I, 2.

re, nec ullo modo doceri se patiuntur. Vide Jo. Cochlæum in lib. De vit. et act. Luth. anni 1522.

CAPUT XVI.

Solvuntur objectiones hæreticorum.

Sed videamus, quid illi contra objiciant. Primo loco, proferunt verba S. Pauli ex priore ad Cor. cap. XIV. ubi Apostolus docet, publicas Ecclesiæ lectiones et preces debere fieri lingua vulgari; sic enim ait : *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita et vos per linguam, nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aera loquentes.* Et infra : *Si orem lingua, spiritus meus orat; mens autem mea sine fructu est. Quid ergo? Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente. Cæterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? quoniam quid dicas nescit : nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur* (1).

Respondeo : in primis certum esse, in magna parte hujus capitis non agi de lectione Scripturarum, nec de officiis divinis, sed de exhortatione spirituali, sive collatione. Ut enim olim Monachi inter se conveniebant, et conferebant de rebus spiritualibus, unde existunt collationes Patrum apud Cassianum, ita etiam in prima Ecclesia, ut indicat B. Justinus in fine Apolog. II. conveniebant Christiani diebus Dominicis, et primum legebantur Scripturæ, deinde fiebat concio ab Antistite, tum celebrabantur mysteria, postremo inter se de rebus divinis sermones miscebant.

Ne igitur turbationem pareret multitudo, Apostolus instituerat, ut duo aut tres tantum in singulis collationibus loquerentur, et cæteri audirent, ac dijudicarent, et si forte dum unus diceret, alteri inspiratum fuisset aliquid melius, ut primus taceret et secundus loqueretur. Et quia apud Corinthios interdum aliqui erant, qui ut ostentarent donum linguarum, peregrina lingua utebantur, Apostolus eos corrigit : nam exhortationes ab omnibus debent intelligi.

Hanc esse veram expositionem majoris partis hujus capitis intelligi potest, tum ex eo quod hunc locum ita interpretati sunt Veteres. Cyprianus in epist. ad Pompeium, et in epist. ad Quirinum de hæret. rebaptiz., cujus expositionem laudat B. Augustinus lib. II. de Baptis. cont. Donat. c. 8. item Basilius in quæst. brevit. explic. quæst. 278. Ambrosius, Sedulius, Haymo, Theodoretus, et Œcumenius in hunc locum : tum etiam ex verbis Apostoli. Nam illud *Prophetæ duo, aut tres dicant, et cæteri dijudicent.* Et illud *Si alii revelatum fuerit, prior taceat.* Et illud *Mulieres in Ecclesia taceant* (2), et similia multa nonnisi ad exhortationem referri possunt : nam lectio Scripturarum et divina officia non debent a Prophetis dijudicari : nec tunc inspirantur cum leguntur, sed jam olim inspirata recitantur : nec unquam mulieres in Ecclesia divina mysteria celebraverunt. De exhortatione igitur intelliguntur illa verba nobis objecta : *Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita et vos per linguam, nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aera loquentes.*

At manet adhuc difficultas de illis verbis : *Si orem lingua, spiritus meus orat; mens autem mea sine fructu est. Quid ergo? Orabo spiritu, orabo et mente : psallam spiritu, psallam et mente : cæterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? quoniam quid dicas nescit.* In his enim verbis non de exhortatione, sed de precibus et Psalmis agi videtur. Ubi obiter notandum est, Ambrosium et Haymonem legisse hunc locum cum duplici interrogatione : *Quis supplet idiotæ? quomodo respondebit Amen?* tamen Græci semper legerunt, ut nostra vulgata lectio habet : *Qui supplet locum idiotæ, quomodo respondebit Amen?* quam et Calvinus, Beza, et alii adversarii nostri probant ut veriorem.

Ad hanc igitur tollendam difficultatem aliqui respondent : etiam in his verbis agi de exhortatione, non de precibus. Ita Basilius, Theodoretus, et Sedulius paulo ante nominati. Sed videtur difficile hoc defendere : nam προσεύξομαι et ψαλῶ et εὐχαριστεῖς, quibus vocibus Apostolus utitur, non significant *concionari*, sed *precari*, et *canere*, et *gratias*

(1) I. Cor. XIV, 8. et seq. — (2) Ibid. 29. et 34.

agere. Quocirca Chrysostomus et Theophylactus, necnon Ambrosius et Haymo hunc locum de precibus intelligunt.

Alii ergo dicunt: Apostolum quidem loqui de divinis officiis, sed non requirere ut totus populus intelligat, sed solum ut intelligat aliquis, qui vice populi respondeat, hoc enim significari illis verbis : *Qui supplet locum idiotæ, quomodo respondebit Amen?* Ita intellexerunt hunc locum Haymo, Primasius, Petrus Lombardus, B. Thomas, et alii quidam ex Latinis. Sed non videtur omnino solida solutio, nam illa verba Apostoli ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον του ἰδιώτου, non significant secundum usum Græcæ linguæ *qui gerit vices idiotæ*, sed *qui adimplet locum idiotæ*, id est, *qui sedet in locis idiotarum*, *qui occupat locum idiotarum*, *qui est ex idiotis et idiota*, ut exponunt Chrysostomus et Theophylactus hoc loco : nam non solum profani auctores, sed etiam sacri non utuntur nomine illo τόπος pro *vice*, sed adverbio ἀντὶ : ut patet lib. I. Machab. cap. IX. *Surrexit loco Judæ*, et cap. XI. *Ut regnaret loco patris sui*, et cap. XIII. *Loco Jonathæ fratris sui*, et cap. XIV. *Summus Sacerdos loco ejus*, semper enim est ἀντὶ.

Alia est aliorum sententia : Apostolum cum dicit *qui adimplet locum idiotæ*, intelligere eum, qui est idiota : tamen idiotam vocare non eum, qui est revera idiota, sed qui officio est idiota, id est, qui respondet pro idiotis; sicut vocamus interdum hominem popularem eum, qui, etsi patritius sit, tamen sequitur factionem populi : ita hæc opinio erit eadem cum superiori, sed paulo aliter explicata. Ita hunc nodum expedire voluit Sixtus lib. VI. Biblioth. sanct. annotat. 263. ubi etiam monet, verba Chrysostomi hom. 35. in prior. ad Cor. non esse fideliter reddita. Verba enim Chrysostomi sunt, ἰδιώτην δὲ λάϊκον λέγει : vertit autem interpres: «Idiotam autem promiscuam plebem vocat,» cum vertere debuerit, « Idiotam autem vocat laicum, » id est, hominem pro laicis in Ecclesia constitutum.

Sed neque hæc explicatio videtur huic loco omnino quadrare, siquidem objici potest: tempore Apostolorum totum populum respondere solitum in divinis officiis, nec fuisse ullum pro laicis constitutum. Nam Justinus sub finem II. Apolog. pro Christian. disertis verbis dicit, totum populum in Ecclesia respondere consuevisse Amen, cum Sacerdos terminabat orationem, vel gratiarum actionem.

Idem etiam postea longo tempore servatum esse tam in Oriente, quam in Occidente, patet ex liturgia Chrysostomi, quæ habetur in fine operum ejus, ubi apertissime distinguuntur quæ Sacerdos, quæ Diaconus, et quæ populus in divinis officiis canebant. Item ex Cypriano serm. de orat. Domin. ubi dicit, plebem respondere : *Habemus ad Dominum*, et ex Hieronymi præfat. lib. II. in epist. ad Galat. qui scribit, in Ecclesiis urbis Romæ quasi cæleste tonitru audiri populum reboantem Amen.

Vera igitur sententia est : Apostolum hoc loco non agere de divinis officiis, nec de publica Scripturarum lectione, sed de canticis spiritualibus, quæ Christiani componebant ad laudandum Deum, et gratias ei agendas et simul ad suam et aliorum consolationem et ædificationem. Non loqui Apostolum de Scripturis vel officiis divinis, ex eo probatur, quod Scripturæ sine dubio legebantur Græce, et divina officia fiebant Græce in Græcia, ut etiam hæretici admittunt : Apostolus autem hic loquitur de oratione et gratiarum actione, quæ fit per donum linguarum, lingua aliqua maxime extranea, quam nemo intelligebat, ut Arabica, vel Persica, ut Chrysostomus, et alii omnes exponunt; imo etiam, quam non intelligebat sæpe is qui loquebatur, ut illa verba indicant : *Si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem sine fructu est*, id est, si orem ex dono linguarum, lingua quam non intelligam, *spiritus meus orat*, id est, *affectus meus orat*, tamen *mens sine fructu est*, id est, *intellectus non eruditur*, quia non intelligo quid dicam. Item illa : *Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo, nemo enim audit*, id est, *nemo attendit, quia nemo intelligit*. Non ergo loquitur de divinis officiis, quæ cum Græce fierent, a multis intelligebantur, sed loquitur de oratione, seu laude Dei, et gratiarum actione, quas interdum lingua peregrina aliqui in collationibus illis canebant.

Porro consuevisse Christianos cantica spiritualia componere et canere in Ecclesia tempore collationum spiritualium, certissimum est. Nam hoc docet Eusebius lib. II. hist. cap. 17. ex Philone; item Dionysius cap. III. de divin. nom. et cap. seq., ubi adducit multa ex canticis Hierothei. Tertullianus quoque in Apologet. cap. 39. describens Agapem Christianorum, id est, publicam cœnam, quæ in Ecclesia fiebat, dicit, consuevisse eos qui poterant, ex proprio ingenio aliquid canere

Deo. Denique Apostolus ipse Ephes. V. Coloss. III. hortatur, ut in Psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus commoneant seipsos: quem locum Haymo intelligit de canticis quæ ipsi componebant. Quoniam igitur ista cantica fiunt ad populi consolationem, vult Apostolus ut fiant lingua quæ intelligatur, ut idiotæ qui non sciunt similia componere, saltem possint ea confirmare dicendo Amen.

At objicies. Sicut Apostolus volebat ista cantica fieri lingua vulgari, ut populus subjiceret Amen, ita etiam debuit velle, ut divina officia celebrarentur lingua vulgari, ut populus respondere posset Amen. Respondeo : negando consequentiam, quia divina officia fiebant lingua Græca, quam multi de populo intelligebant, etsi non omnes, et hoc satis erat, non enim volebat Apostolus, ut omnes possent respondere. Præterea, tunc quia Christiani erant pauci, omnes simul psallebant in Ecclesia, et respondebant in divinis officiis : at postea crescente populo divisa sunt magis officia, et solis Clericis relictum est, ut communes et preces et laudes in Ecclesia peragant. Denique finis præcipuus illorum canticorum erat instructio et consolatio populi : fiebant enim in collationibus loco exhortationis; et ideo æquum erat ut a plurimis intelligerentur, et nisi lingua nota facta fuissent, vel mox secuta fuisset interpretatio, periisset præcipuus fructus ipsorum. At divinorum officiorum nec est finis præcipuus instructio vel consolatio populi, sed cultus Dei, et quæ populum scire oportet, ex divinis officiis, a pastoribus explicantur.

Secunda objectio. Ex oratione non intellecta nulla utilitas sequitur Isa. XXIX. et Matth. XV. *Populus hic labiis me honorat etc.* (1) Et I. Corinth. XIV. *Si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem sine fructu etc* (2); igitur preces omnes tam publicæ, quam privatæ lingua vulgari fieri debent. Quæ objectio Calvini est, sed facilem habet solutionem : nam in primis falsum est, ex publica oratione Ecclesiæ nullum fructum a populo percipi, nisi ea oratio a populo intelligatur : nam oratio Ecclesiæ non fit populo, sed Deo pro populo. Itaque non est opus ut populus intelligat, ut ei prosit, sed satis est si intelligat Deus. Quemadmodum si quis apud Regem Latine oraret pro aliquo rustico, certe rusticus fructum inde percipere poterit, etiamsi non intelligat orationem advocati sui.

Præterea, Ecclesia orat pro Fidelibus et aliis peccatoribus, qui sæpe non solum non intelligunt, sed nec audiunt, nec volunt pro se orari; et tamen non frustra Ecclesia orat: quanto igitur magis non frustra orat pro Fidelibus præsentibus, et cupientibus orari pro necessitatibus suis? Hinc Levitic. XVI, Deus præcipiebat, ut dum Sacerdos Sanctuarium ingressus pro se et pro populo oraret, populus foris maneret, ita ut non solum non intelligeret, sed nec audiret, nec videret Sacerdotem, quod etiam factum esse tempore Zachariæ legimus Lucæ I. et tamen quis dubitare potest, quin illa oratio populo prodesset? Hinc etiam Origenes hom. 20. in Josue: « Si vides, » inquit, « aliquando legi Scripturam in auribus tuis, quam non intelligis, interim hanc primam scias te suscepisse utilitatem, quod solo auditu velut precantatione quadam noxiarum virtutum, quæ te obsident, virus depellitur. » Et Chrysostomus homil. 3. de Lazaro : « Quid », inquit, « si non intelligamus quæ continentur in sacris libris? maxime quidem, etiamsi non intelligas illic recondita, tamen ex ipsa lectione multa nascitur sanctimonia. »

Neque solum populus ex oratione alterius fructum percipere potest, quamvis eam non intelligat, sed etiam ex ea quam ipsemet pro se ipso ad Deum fundit : nam ut S. Augustinus docet lib. III, doct. Christ. c. 9. Judæi non frustra colebant Deum figuris et cæremoniis variis, quarum verificationes multi eorum minus intelligebant, quam verba Latina nostri rustici.

Præterea idem Augustinus lib. VI. de Bapt. cap. 25. « Multi irruunt, inquit, in preces, non solum ab imperitis loquacibus, sed etiam ab hæreticis compositas, et per ignorantiæ simplicitatem non eas valentes discernere, utuntur eis, arbitrantes quod bonæ sint, nec tamen quod in eis perversum est evacuat illa, quæ ibi recta sunt, sed ab eis potius evacuatur. » Quibus verbis docet S. Augustinus, etiam preces, in quibus aliquid hæretici admixtum est, non carere fructu, quando simpliciter dicuntur ab eo qui nescit quid dicat, et putat se bene dicere. Nam, ut idem Augustinus ibidem ait, plerumque precis vitium superat precantis affectus. Deus enim non tam respicit quod

(1) Isai. XXIX, 13.; Matth. XV, 8. — (2) I. Cor. XIV, 14.

dicamus, quam quid dicere cupiamus; si ergo preces non intellectæ et malæ non sunt infructuosæ, quando dicuntur bona fide, quanto magis preces optimæ ab Ecclesia institutæ, etiamsi non intelligantur, proderunt?

Hinc Origenes hom. 20. in Josue : « Etsi nos, inquit, non intelligimus, quæ de ore proferimus, illæ tamen virtutes quæ nobis adsunt intelligunt, et velut carmine quodam invitatæ adesse nobis, et ferre auxilium delectantur, etc.» Quam rem duabus similitudinibus illustrat : « Si enim creditum est, inquit, a Gentilibus, quod quædam carmina, quas præcantationes appellant, quibus istud artis est, insusurrantes, nominibus quibusdam compellatis, quæ ne illi quidem qui invocant norunt, ex solo vocis sono, vel sopiantur serpentes, vel etiam de cavernis protrahantur abstrusi; quanto magis totius præcantationis, et carminis validiorem et potentiorem ducendam credimus quamcumque Scripturæ sanctæ, vel sermonum, vel nominum appellationem? » Et infra : « Solent medici præbere interdum cibum aliquem, interdum etiam potum dare, nec tamen in edendo ipso cibo, vel in potando sentimus quia utile est, etc. Hoc ergo modo, inquit, credendum est etiam de Scriptura sancta, quia utilis est, et animæ prodest, etiamsi sensus noster ad præsens intelligentiam non capit. » Hæc ille.

Præterea, si necessarium esset intelligere quidquid orantes, vel Deum laudantes dicimus; profecto rari, aut nulli possent Psalmos Davidis canere, et Prophetas, atque Apostolos in divinis officiis legere. Quotus enim quisque est, qui intelligat omnium Psalmorum, Prophetarum, et Apostolorum sententias, quam multa occurrunt dum psallimus, quæ non intelligimus? nec tamen debemus currere ab Ecclesia ad commentaria, et non propterea frustra psallimus, modo cum devotione et reverentia psallamus : scimus enim quidquid illud sit, ad Dei laudem pertinere. Quid, quod S. Antonius dicere solebat, illam esse perfectam orationem, in qua animus ita absorbetur in Deum, ut non intelligat ipse verba sua.

Neque his repugnant Scripturæ illæ: *Populus hic labiis me honorat.* Et : *Si orem lingua spiritus meus orat, mens autem sine fructu est.* Nam in priore non agitur de oratione aut lectione, sed de iis qui ore profitentur pietatem, dicuntque se Deum diligere, et tamen factis contrarium agunt, ut exponit Hieronymus in cap. 29. Isaiæ, et Augustinus lib. XXII Contra Faustum, cap. 55. Si tamen quis velit ea verba ad orationem referre, is dicere debet, reprehendi eos, qui, quamlibet sibi nota lingua orantes, non attendunt quid dicant, sed vagantur animo ad alia negotia.

In posteriore Scriptura non reprehenditur oratio quæ non intelligitur, sed ei anteponitur oratio quæ intelligitur. Non enim Apostolus dicit orationem esse sine fructu, sed mentem. Qui enim orat lingua quam non novit, ut cum rudes homines recitant Latine septem Psalmos, affectu quidem et spiritu proficiunt, tamen mens eorum sine fructu est, quia non eruditur. Ejusmodi vero orationem non reprehendi ut malam et penitus infructuosam, declarat Apostolus illis verbis : *Nam tu quidem bene gratias agis.* Et idem confirmat aperte Chrysostomus hoc loco. Adde, quod, ut supra ostendimus, Apostolus loquitur de lingua, quam nemo in tota Ecclesia intelligere potest. Quocirca frustra hæc Apostolica verba adversus consuetudinem Ecclesiæ Catholicæ adducuntur: etsi enim in communibus Ecclesiæ precibus Latinis mens rusticorum sine fructu maneat: tamen non manet affectus rusticorum sine fructu, nec mens plurimorum aliorum qui Latine sciunt, et fructus mentis qui deest idiotis, compensatur utilitatibus multis quæ inde proveniunt, quod Scripturæ in publico conventu, communissimo idiomate, id est, Latino assidue leguntur.

Objectio tertia Brentii in Decretal. cap. Quoniam in plerisque, tit. de offic. jud. ord. Innocentius III præcipit, ut cum in aliqua urbe permixti sunt homines diversarum linguarum, Episcopus provideat viros idoneos, qui diversis linguis divina officia celebrent, et Sacramenta administrent diversæ linguæ hominibus.

Respondeo : Innocentium tantum loqui in eo decreto de lingua Græca et Latina. Quia enim tempore Innocentii capta est Constantinopolis a Latinis, et Imperatore ac Patriarcha Constantinopolitano Latinis existentibus, permulti erant in Græcia Latini Græcis admixti; postulatum fuit a Pontifice in Concilio generali Lateranensi, ad quod Græci et Latini convenerant, ut permitteret duos Episcopos ordinari in talibus locis. Pontifex autem cum Concilio respondit non convenire, ut sint duo Episcopi in una Ecclesia,

sed tamen debere Episcopum providere, ut sint ministri idonei, qui Græce Græcis, et qui Latine Latinis sacra celebrarent. Estque hoc decretum cap. IX Concilii, et inde sumptum est cap. Quoniam in plerisque.

Quod igitur non loquatur decretum de linguis vulgaribus patet, tum ex historia jam recitata, tum etiam quia decretum fuisset maxime in Italia observatum, ubi Pontifex Maximus residet, et temporale dominium habet. At in Italia nunquam id observatum est : nam S. Thomas qui floruit paulo post decretum factum, officium composuit Latine de festo Corporis Domini, quod etiam hodie retinemus, cum tamen ipse in Comment. I Cor. XIV fateatur, linguam vulgarem Italorum suo tempore non fuisse Latinam.

Objectio quarta ejusdem Brentii. Finis divinorum officiorum publicarumque lectionum est populi instructio, consolatio, et ædificatio : nam Rom. XV dicitur : *Ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus* (1). Et I Corinth. XIV : *Volo quinque verba in sensu meo loqui, ut alios instruam, quam decem millia verborum in lingua.* Et ibidem : *Cum convenitis, unusquisque vestrum Psalmum habet, doctrinam habet, Apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet, omnia ad ædificationem fiant* (2) : at ex lingua ignota et peregrina, quæ instructio, quæ ædificatio, quæ consolatio percipi potest?

Respondeo : et propositionem et assumptionem hujus argumenti falsam esse. Nam finis præcipuus divinorum officiorum non est populi instructio, vel consolatio, sed cultus Deo ab Ecclesia debitus. Clericorum enim officium est, nomine totius populi Christiani perpetuo immolare Deo sacrificium laudis, ut ipse requirit Psal. XL, et more militum excubare, ac vigiliis et orationibus tota castra Ecclesiæ protegere. Isai. LXII : *Super muros tuos, Hierusalem, constitui custodes : tota die et nocte in perpetuum non tacebunt* (3). Deinde, qui non sunt imperitissimi, ii Latine sciunt, et instruuntur, dum audiunt divina officia : cæteri autem non instruerentur, etiamsi vulgari lingua officium celebraretur, non enim in verbis, sed in sensu instructio est. Quare plebis instructioni deserviunt conciones frequentissimæ, quæ in singulis Ecclesiis fieri debent.

Neque tria illæ Scripturæ testimonia sententiæ nostræ ulla ratione officiunt. Fatemur enim, Scripturas sacras magnam adferre Fidelibus consolationem, ut Rom. XV Apostolus monet, sed doctis quidem dum leguntur, indoctis autem dum a Concionatoribus explicantur. Et merito S. Paulus mavult quinque verba in sensu suo ad instructionem loqui, quam decem millia verborum in lingua, quia melior est cohortatio, quæ ab omnibus intelligitur, licet brevissima sit, quam ea quæ non intelligitur, etiamsi sit longissima. Denique per illa quinque vocabula, psalmum, doctrinam, Apocalypsim, linguam et interpretationem, non intelliguntur Scripturæ divinæ, sed quinque dona gratis data : nam paulo ante in hoc eodem capite Apostolus de iisdem donis ita loquitur : *Si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?* (4)

Itaque per linguam intelligit donum linguarum : per doctrinam intelligit donum docendi, quæ ad bonos mores, vel etiam Fidem pertinent : per Apocalypsim donum revelationis; sæpe enim Deus tunc sedentibus in Ecclesia revelabat mysteria : per interpretationem intelligit donum exponendi Scripturas, et de una lingua in aliam transferendi, quod donum etiam prophetiam sæpissime Paulus vocat : per psalmum intelligit donum gratis datum psallendi, ut recte Chrysostomus exponit, donum componendi spiritualia cantica, et ea in Ecclesia modeste canendi. Sensus igitur est, cum in vestris conventibus et collationibus possitis exercere hæc omnia dona linguarum, revelationis etc., videte ut nihil fiat ad ostentationem, sed omnia ad utilitatem et ædificationem.

Objectio quinta Kemnitii. Christus prædicavit lingua vernacula; Apostoli in die Pentecostes loquebantur variis linguis magnalia Dei, et postea dispersi per orbem terrarum prædicaverunt ubique linguis eorum populorum quibus prædicabant; igitur oportet variis linguis, iisque vernaculis Scripturas divinas habere : nam si non inquinatur verbum Dei si proferatur lingua vulgari, cur inquinabitur si scribatur lingua vulgari?

Respondeo : hoc argumento nihil concludi : nam si bona est consequentia a prædicatione ad Scripturam, cur Apostoli solum scripserunt Græce, cum prædicaverint tam multis linguis? Igitur verbum Dei recte prædicatur lingua vulgari, quia prædicatio ex-

(1) I. Cor. XV, 4. — (2) I. Cor. XIV, 19. et 26. — (3) Isai. XLII, 6. — (4) I. Cor. XIV, 6.

plicationem continet, quam omnes facile capiunt : at cum scribitur, nudum scribitur, nec ab omnibus capitur. Itaque quemadmodum non licet sic argumentari : Matres dant infantibus panem dissectum in particulas, vel etiam præmansum ; possent igitur dare etiam integrum et solidum, nam est idem panis. Ita non licet argumentari : ministratur populis verbum Dei explicatum a Concionatore ; igitur ministrari etiam debet sine explicatione et lingua vulgari scriptum.

Sexta objectio ejusdem Kemnitii. B. Hieronymus testatur, se vertisse Scripturas in linguam Slavonicam. Item, Scripturæ versæ sunt olim in linguam Chaldaicam, quæ tunc erat vulgaris, et postea in Græcam linguam, quæ etiam tunc erat vulgaris, et Apostoli illa translatione usi sunt. Postmodum etiam versæ sunt in linguam Latinam, quando illa erat vulgaris, et Christus in cruce Scripturam citavit sermone Syriaco, id est, vulgari; igitur nullum est piaculum eas vertere in linguas vulgares.

Respondeo : in primis nos non negare, posse Scripturas verti in linguas vulgares : sed quod contendimus est, non debere publice legi lingua vulgari, nec passim omnibus permitti legendas Scripturas lingua vulgari (1). Utrum autem Hieronymus verterit in linguam Slavonicam divinas Litteras, non certe scio. Nusquam enim id legi apud Hieronymum, vel apud ullum Veterem : tamen si id fecit, non ideo fecit, ut publice legeretur Scriptura Slavonice, sed ad consolationem eorum hominum, qui ea sine periculo uti poterant, quemadmodum et apud nos hoc tempore certis quibusdam hominibus conceditur. Porro, editio Chaldaica non tam versio, quam paraphrasis est, nec unquam apud Catholicos magnam habuit auctoritatem.

Quod vero de Græca translatione adfertur, pro nobis facit : non enim in linguam Græcam translatæ sunt Scripturæ, quia ea lingua esset quibusdam vulgaris, sed quia communissima erat. Nam certe Ptolomæo Regi Ægypti, qui eas transferri curavit, non erat vulgaris lingua Græca. Idem dico de Latina, translatas videlicet Scripturas in linguam Latinam, eo quod illa esset communis in toto Occidente, tametsi quibusdam paucis adhuc esset vulgaris.

Ad illud de Christo. Etsi Epiphanius hæresi 69. quæ est Arianorum, existimet, Christum in cruce partim Hebraice, partim Syriace protulisse illam sententiam : *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* (2) : tamen probabilius est, totam Hebraice a Christo pronuntiatam, ut est in ipso Psal. XXI, nulla enim erat causa, cur Dominus verba Davidis Hebraice inciperet, ac deinde mutaret in Syriacum idioma. Quare B. Hieronymus in libro De nomin. Hebr. tractans hunc locum, non dicit esse verba Syriaca, quod tamen semper monere solet in iis quæ Syriaca sunt : sed ponit verba Hebraica, אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי: et Latinis litteris ita reddit : *Eli, eli, lamma azabthani*, quæ certum est esse Hebraica.

Erasmus quoque, cui multum Kemnitius tribuit, in annotatione ad hunc locum docet: Christum pure Hebraice illa verba protulisse. Adde, quod Syriace sic dixisset, *Hil, hil, lemana sebactani* : quod autem in Græco et Latino habemus *sebactani*, non *azabthani*, ut esse debuit, factum est, ut facilius pronuntiaretur, quemadmodum dicere solemus, Isaiam, Ezechiam, Hieremiam, Assuerum, et alia hujusmodi pro *Jesajahu*, *Irmejahu*, *Chizkiahu*, *Achascueros*, et aliis Hebraicis durissimis vocibus.

Objectio septima Kemnitii. Chrysostomus sæpissime hortatur laicos ad lectionem Scripturarum; igitur par est, Scripturas vulgari lingua omnibus permitti. Et quamquam Kemnitius nulla Chrysostomi loca adduxit, possumus tamen nos loca ejus annotare. Homil. 9. in epist. ad Coloss. « Audite, inquit, obsecro, seculares omnes, comparate vobis Biblia, animæ pharmaca, si nihil aliud vultis, vel novum Testamentum acquirite, Apostolorum acta, Evangelia etc. » Similia habet hom. 2. in Matth. præfat. in epist. B. Pauli, homil. 3. in II ad Thess. hom. 10. in Jo. et hom. 3. de Lazaro.

Respondeo : verba Chrysostomi quæ in concionibus proferebat, semper accipienda esse juxta mentem ipsius, et occasiones quibus ad ea dicenda adducebatur. Quoniam igitur eo tempore dediti erant homines Thea-

(1) Hac de questione consulantur opera J. B. Malou, episcopi Brugensis : *De la lecture de la Bible en langue vulgaire;* et R. P. Perroe, *Le Protestantisme et la règle de foi;* hoc ultimum opus, italico idiomate scriptum, in gallicam linguam conversum est ab admodum Rev. D. A. C. Peltier. — (2) Psal. XXI, 1.

tris, spectaculis, aliisque nugis, et Scripturas divinas nunquam legebant, ne ii quidem qui capaces erant; propterea Chrysostomus ad eam desidiam excutiendam, perpetuo hortabatur omnes ad lectionem Scripturarum, non quod vellet omnes omnino etiam rudissimos id facere, sed ut ii saltem id facerent, qui cum fructu poterant. Sciebat enim se cum iis agere, qui talibus amplificationibus indigerent. Id autem ita esse ex multis ejus locis demonstrari posset : sed tribus tantum in præsenti contentus ero.

Igitur hom. 4. de Lazaro sic ait : « Non potest fieri, ut quisquam salutem assequatur, ni perpetuo versetur in lectione spiritali. » At si hoc proprie accipiatur, quis non videat esse falsissimum? quid enim? qui litteras non didicerunt salvi esse non poterunt? igitur hyperbolica ea locutio est, non propria. Hom. 15. in Genes. « Neque, inquit, in re justa, neque injusta jurare licet. » Et hom. 17. in Matth. « Quid igitur, inquit, si aliquis juramentum exigat, et necessitatem jurationis imponat? sit tibi timor Dei omni necessitate violentior. » Itaque videtur velle, nullo modo esse jurandum, cum tamen certum sit, esse actum religiosum et bonum jurare in re justa et necessaria : sed Chrysostomus ejusmodi amplificationibus in concionibus utebatur, quoniam populus ipsius miro modo addictus erat juramentis, ut colligitur ex homil. 9. in Act. Apost., et aliis locis ejusdem auctoris.

Objiciunt ultimo. Moravis concessum fuisse ante annos 600. ab Apostolica Sede, ut lingua Slavonica divina officia celebrarent, et præterea nunc Ruthenos, Armenos, Ægyptios, Æthiopes, et nescio quos alios populos suis vulgaribus linguis sacra facere.

Respondeo : exemplis Ruthenorum, Armenorum, et similium, non magis nos moveri, quam moveamur exemplis Lutheranorum, Anabaptistarum, et Calvinistarum, qui Germanice, aut Gallice, aut Anglice, aut etiam Polonice, aliisque linguis vulgaribus Scripturas publice legunt. Sunt enim etiam illi vel hæretici, vel schismatici, et scimus, majores eorum Catholicos aliter fecisse, ut supra est demonstratum. Quod si aliqui sunt inter eos Catholici, ut revera sunt Maronitæ in Syria, et aliqui tum apud Armenos, tum apud Ruthenos, illi non celebrant quidem divina officia hebraice, græce aut latine, quia desierant istæ lingue esse in usu etiam apud eruditos in istis regionibus : tamen celebrant alia lingua quam populari. Maronitæ enim vulgo utuntur lingua Arabica, sed in sacris lingua Chaldaica, et qui utuntur in sacris lingua Syriaca, vel Arabica, utuntur Syriaca, vel Arabica erudita, non populari, quod etiam græci faciunt, qui vulgo utuntur lingua Græca vulgari, in sacra vero lingua Græca erudita.

Ad illud de Moravis respondeo : fuisse justam causam, cur id eo tempore fieri deberet, quia nimirum (ut refert Æneas Sylvius lib. de orig. Bohemorum, cap. 13.) totum regnum simul convertebatur, et non poterant inveniri ministri, qui Latine celebrarent; visum est summo Pontifici melius, permittere ut Slavonice id fieret, quam nullo modo. Tamen postea ubi crevit eruditio, et ministri idonei inveniebantur, qui possent Latine idem præstare, melius fuit omittere usum linguæ Slavonicæ, et communem totius Ecclesiæ consuetudinem sequi, ut hoc tempore Moravi Catholici faciunt. Ac de editionibus Scripturarum hactenus.

CONTROVERSIARUM

DE VERBO DEI

LIBER TERTIUS

DE INTERPRETATIONE SCRIPTURÆ.

CAPUT I.

Scripturam non esse tam apertam per se, ut sine explicatione sufficiat ad controversias Fidei terminandas.

Scripturis in hoc tertio lib. de interpretatione divinarum Litterarum, ab illa quæstione principium faciendum esse duxi : sintne Scripturæ sacræ per se facillimæ, atque apertissimæ ; an vero interpretatione indigeant. Et quidem Martinus Lutherus præfat. assert. artic. a Leone Pontif. damnat., sic ait : « Oportet, Scriptura judice, hanc sententiam ferre, quod fieri non potest, nisi Scripturæ dederimus principem locum in omnibus, quæ tribuuntur Patribus, hoc est, ut sit ipsa per se certissima, facillima, apertissima sui ipsius interpres, omnium omnia probans, judicans, et illuminans etc. » Ibidem contendit, Scripturam esse clariorem omnium Patrum Commentariis. Similia docet in lib. De servo arbitrio, et alibi.

Quia tamen videbat Lutherus mox posse objici : unde sint tot controversiæ, si Scriptura est tam sacra? duo effugia excogitavit. Unum, quod Scriptura, etiamsi alicubi sit obscura, tamen illud idem alibi clare proponat. Alterum, quod Scriptura, licet per se clarissima, tamen superbis et infidelibus sit obscura ob eorum cæcitatem et pravum affectum.

Addit Brentius in Proleg. contra Petrum a Soto tertium effugium, quod etiam interdum sit obscura, propter phrases alienæ linguæ, id est, Hebraicæ et Græcæ, tamen sensus ejus clarissimus sit. Quæ sententia manifeste falsa est : nam Scriptura ipsa de sua difficultate atque obscuritate testimonium perhibet. Psalm. CXVIII. *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam* (1). Ibidem : *Revelabo oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* Ibidem : *Faciem tuam illumina super servum tuum, et doce me justificationes tuas.* Et certe David noverat totam Scripturam, quæ tunc erat, et noverat phrases linguæ Hebraicæ, nec erat superbus aut infidelis. Quocirca merito S. Hieronymus in epist. ad Paulinum, tractans hæc verba, sic ait : « Si tantus Propheta tenebras ignorantiæ confitetur, qua nos putas parvulos, et pene lactentes inscitiæ nocte circumdari? »

Præterea, Lucæ ult. Dominus interpretabatur Scripturas discipulis suis, qui certe noverant phrases Hebraicas cum essent Hebræi, nec erant superbi, vel infideles. Actor. VIII. Eunuchus Reginæ Æthiopum versabatur in Scripturis, easque diligenter legebat, et sanctus, pius, et humilis erat, ut Hieronymus docet, in epist. ad Paulinum de Stud. Script., et tamen interrogatus a Philippo dit : *Putas intelligis, quæ legis? respondit* : *Et quomodo possum, nisi aliquis ostenderit mihi* (2).

Denique II. Petri ult., B. Petrus asserit, in epistolis Pauli esse quædam difficilia intellectu, *quæ indocti et instabiles depravant.* Ubi notandum est Apostolum Petrum non

(1) Psal. CXVIII, 34 et seq. — (2) Act. VIII, 30.

dixisse, esse quædam difficilia indoctis et instabilibus, ut hæretici exponunt, sed difficilia absolute. Nam B. Augustinus, qui certe indoctus et instabilis non erat, lib. De Fide et operib. cap. 15. et 16. fatetur, sibi difficillimum esse intellectu locum illum, I. Cor. III. *Si quis autem superædificat super fundamentum etc.* et dicit, hunc esse unum ex illis locis, quæ B. Petrus monuit esse difficilia intellectu.

Deinde, præter Scripturæ testimonium, idem ostendi potest ex communi consensu veterum Patrum. Irenæus lib. II, cap. 47. posteaquam in rebus creatis et naturalibus plurima nos latere docuit, adjungit : « Si ergo et in rebus creaturæ, quædam quidem eorum adjacent Deo, quædam autem et in nostram venerunt scientiam : quid mali est, si et eorum, quæ in Scripturis requiruntur, universis Scripturis spiritualibus existentibus, quædam quidem absolvamus secundum gratiam Dei, quædam autem commendemus Deo, et non solum in hoc sæculo, sed et in futuro, ut semper quidem Deus doceat, homo autem semper discat quæ sunt a Deo? »

Origenes lib. VII. cont. Celsum : « Alii quoque cordati viri scrutando Scripturam, intellectum ejus invenire potuerunt, licet revera sit multis locis obscura. » Item homil. 5. in Levit. similem sententiam habet, adducens similitudinem hostiarum, quarum pars comedebatur a Sacerdotibus, et pars incendebatur Deo. Item hom. 12. in Exod. « Diebus ac noctibus, inquit, obsecrandum, ut veniat Agnus ex tribu Juda, et ipse librum signatum dignetur aperire. » De Basilio, et Gregorio Nazianzeno ita scribit Ruffinus lib. II, histor. cap. 9. « Ambo nobiles, ambo Athenis eruditi, ambo collegæ, omnibus Græcorum sæcularium libris remotis, solis divinæ Scripturæ voluminibus operam dabant, earumque intelligentiam non ex propria præsumptione, sed ex Majorum scriptis et auctoritate sequebantur, quos et ipsos ex Apostolica successione intelligendi regulam suscepisse constabat. »

Jam Chrysostomus, quem solum hæretici nobis objicere solent homil. 40. in Jo. in illud : *Scrutamini Scripturas.* « Christus, inquit, Judæos ad Scripturarum non simplicem et nudam lectionem, sed ad investigationem perquam diligentem relegavit. Non enim dixit: Legite Scripturas, sed Scrutamini. Divina enim summa indigent diligentia. In umbra enim majoribus illis non abs re locutus est, idcirco effodere profundius jubet, ut quæ alte delitescunt, invenire possimus. Non enim rem in superficie, et in promptu positam effodimus, sed quæ tanquam thesaurus profunde reconditur. Qui enim hujusmodi quærit, nisi summam adhibeat diligentiam et laborem, nunquam quæsita inveniet. Item auctor operis imperfecti hom. 44. in Matth., duas adfert rationes, cur obscuræ sint Scripturæ. Prima, quia Deus voluit alios esse magistros, alios discipulos. Secunda, ne si clara esset, non tam esset utilis, quam contemptibilis.

Ambrosius in epist. 44. ad Constantium : « Mare, inquit, est Scriptura divina, habens in se sensus profundos, altitudinem propheticorum enigmatum etc. » Hieronymus in epist. ad Paulinum de Stud. Script., ex instituto docet, non posse Scripturas disci sine magistro, et percurrens breviter nomina singulorum librorum, ostendit in omnibus magnas et multas esse difficultates. Idem præfat. Comment. in epistol. ad Ephes. « Non quo, inquit, ab adolescentia, aut legere, aut doctos viros, quæ nesciebam interrogare cessaverim, et meipsum tantum habuerim magistrum. Denique nuper ob hanc vel maxime causam Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum, et ab eo in Scripturis omnibus, quæ habebam dubia, sciscitarer. » Et in epist. ad Algasiam quæst. 8 : « Omnis, inquit, epistola ad Romanos nimiis obscuritatibus involuta est. »

Augustinus II. Doctr. Christ. « Sed multis », inquit, « et multiplicibus obscuritatibus, et ambiguitatibus decipiuntur, qui temere legunt, aliud pro alio sentientes : quibusdam autem locis, qui vel falso suspicentur non inveniunt; ita obscure quædam dicta densissimam caliginem obducunt. Quod totum provisum divinitus esse non dubito ad edomandam labore superbiam, et intellectum a fastidio revocandum, cui facile investigata plerumque vilescunt. » (1) Item XII. Confess. « Mira », inquit, « profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis, sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas. Horror est intendere in eam, horror honoris, et tremor amoris. » Et epist. 3. nunc 137. «Tanta est Christianarum profun-

(1) Lib. II, Cap. 6.

ditas litterarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usque ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere. » Et epist. 119. nunc 55. cap. 3. 21. « In ipsis sanctis Scripturis multa nescio plura, quam scio. »

Gregorius hom. 6. in Ezech. lib. I. : « Magnæ », inquit, « utilitatis est ipsa obscuritas eloquiorum Dei, quia exercet sensum, ut fatigatione dilatetur, et exercitatus capiat, quod capere non potest otiosus. Habet quoque adhuc majus aliud, quia Scripturæ sacræ intelligentia, quæ si in cunctis esset aperta, vilesceret, in quibusdam locis obscurioribus tanto majore dulcedine inventa reficit, quanto majore labore fatigat animum quæsita etc. » Certe isti Patres norant phrases, nec erant superbi, infideles, et tamen ingenue confitentur, Scripturas esse difficiles. Ex quo Lutheri et Brentii temeritas ac vanitas satis, opinor, aperte coarguitur.

Neque deest ad hoc idem confirmandum præter auctoritates etiam ratio. Nam in Scripturis duo considerari possunt, res quæ dicuntur, et modus quo dicuntur. Si res consideres ; necessario fatendum est Scripturas esse obscurissimas : siquidem tradunt summa mysteria, de divina Trinitate, de Incarnatione Verbi, de Sacramentis cœlestibus, de natura Angelorum, de operatione Dei in mentibus humanis, de æterna prædestinatione ac reprobatione, deque aliis rebus arcanis et supernaturalibus, quæ non sine magno studio et labore, nec sine gravissimi erroris periculo investigantur. Certe si scientia Metaphysicorum difficilior atque obscurior est omnibus aliis naturalibus disciplinis, quia causas altissimas tractat, quomodo non obscurissima erit sacra Scriptura, quæ de rebus longe altioribus agit? Quid quod magna pars Scripturæ vaticinia continet de rebus futuris, et vaticinia carmine scripta, quibus certe nihil difficilius, nihil obscurius.

Si vero modum dicendi consideremus, inveniemus innumerabiles rationes difficultatis. Primo, sunt in Scripturis plurima, quæ prima fronte videntur contraria, ut illud Exod. XX. *Ego Deus zelotes, visitans peccata patrum in filios, in tertiam et quartam generationem* (1). Et illud Ezech. XVIII. *Filius non portabit iniquitatem patris, sed anima, quæ peccaverit, ipsa morietur* (2). Secundo, sunt verba et orationes ambiguæ, ut Jo. VIII. petentibus Judæis : *Tu quis es? respondit Christus : Principium, qui et loquor vobis?* (3) Mire enim torquent hic se omnes Interpretes, nec adhuc scitur quid illud sit : *Principium qui* : et in Græco adhuc est res obscurior, ubi *Principium* est accusativi casus, τὴν ἀρχήν. Tertio, sunt orationes imperfectæ, ut Rom. V. *Sicut per unum hominem peccatum intravit in Mundum, et per peccatum mors : et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt* (4) et quæ sequuntur: ubi in tota periodo non est verbum principale. Quarto, sunt orationes præposteræ, ut Genes. X. *Isti sunt filii Sem secundum cognationes, et linguas, et regiones in gentibus suis.* Nam continuo sequitur initio cap. XI. *Erat autem terra labii unius, et sermonum eorumdem* (5). Quinto, sunt phrases propriæ Hebræorum, ut Psalm. LXXXVIII. *Thronus ejus sicut dies cœli.* Item Psalm. CXVIII. *Anima mea in manibus meis semper* (6), et aliæ permultæ. Sexto, sunt orationes figuratæ plurimæ, Tropi, Metaphoræ, Allegoriæ, Hyperbata, Ironiæ, et alia id genus sine ullo numero.

Accedat postremo testimonium adversariorum, quod velint nolint, huic veritati coguntur perhibere. Nam si Scriptura esset tam clara, ut ipsi dicunt, cur tot commentaria Lutherus et Lutherani scriberent? cur tam diversas ederent Scripturæ versiones ? cur tam varie Scripturam explicarent? Certe Osiander in confutatione scripti, quod adversus eum Philippus ediderat, testatur, viginti sententias diversissimas de justificatione secundum Scripturas versari inter solos Confessionistas. Et Lutherus ipse in lib. 1. cont. Zwingl. et Œcolampad., nonne scriptum reliquit. « Si diutius steterit Mundus, iterum fore necessarium, propter diversas Scripturæ interpretationes quæ nunc sunt, ut ad conservandam Fidei unitatem, Conciliorum decreta recipiamus, atque ad ea confugiamus. » Et unde, quæso, tot Scripturæ interpretationes, si Scriptura est tam facilis et aperta ? Quid quod in hac sententia ipsi secum mirifice pugnant ?

Lutherus, qui in præfat. assert. artic. suor. asseruit, Scripturam per se apertissimam et clarissimam esse : et lib. de ser. arb. jacta-

(1) Exod. XX, 5. — (2) Ezech. XVIII, 4 et 20. — (3) Joan. VIII, 25. — (4) Rom. V, 12. — (5) Gen. X, 3.; Ib. XI, 1. — (6) Psal. CXVIII, 30.; Ib. CXVIII, 109.

vit, nihil difficultatis esse in sacris Litteris, et nullum sibi locum adferri posse, quem ipsi non facile interpretetur : idem tamen in præfat. in Psal. « Nolim », inquit, « ab ullo id de me præsumi, quod nullus adhuc præstare potuit sanctissimorum et doctissimorum, id est, Psalterium in omnibus suo legitimo sensu intelligere, et docere. Sat est, aliquot, et eosdem ex parte intellexisse. Multa sibi reservavit Spiritus, quo nos semper discipulos habeat; multa solum ostendit ut alliciat, multa tradit ut afficiat. » Et infra : « Scio esse impudentissimæ temeritatis, eum qui audeat profiteri, unum Scripturæ librum a se in omnibus partibus intellectum. » Et in lib. de Concil. pag. 12. « Ante viginti annos », inquit, « coactus sum contemnere Patrum commentaria, cum Scriptura legenda esset in Scholis, et magno sudore veram et germanam sententiam quærere. »

Brentius in prolegom. contra Petrum a Soto : « Nugantur », inquit, « Scripturam esse obscuram, ideoque interpretatione indigere. » Et infra dicit : « Impiis et incredulis tantum Scripturam esse obscuram, non autem piis credentibus. » At ipse in sua Confess. Wirtemberg, cap. de sac. Script. sic ait : « Non est obscurum, inquit, « quod donum interpretandæ Scripturæ non sit humanæ prudentiæ, sed sancti Spiritus: Spiritus sanctus autem est liberrimus, nec est ad certum genus hominum obligatus, sed distribuit dona hominibus pro suo ipsius beneplacito. »

At cur, quæso, Brenti, donum interpretationis necessarium est, si ut tu ipse paulo ante dicebas, Scriptura interpretatione non eget?

Jam vero Martinus Kemnitius in Exam. IV, sess. Conc. Trid. : « Deus », inquit, « voluit in Ecclesia exstare donum interpretationis, quod sicut donum sanationum, miraculorum, et linguarum, non est commune omnibus. » Et infra : « Grati », inquit, « et reverenter utimur Patrum laboribus, qui multa Scripturæ loca commentariis suis utiliter illustrarunt. » Valde gratus nimirum Patrum laboribus fuit parens vester Lutherus, cum in lib. de Concil. pag. 52. Patrum commentarios scripsit esse carbones pro auro. Nec minus Luthero suo repugnant Centuriatores, qui tamen rigidi sunt Lutherani, cent. 1. lib. II, cap. 4. colum. 52. dum ita scribunt : « Senserunt Apostoli, Scripturas non posse intelligi sine Spiritu sancto et interprete. » Sed argumenta Lutheri et Brentii videamus.

CAPUT II.

Solvuntur objectiones adversariorum.

Objectionem primam desumunt ex illis verbis Deuter. XXX. *Mandatum, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, nec in cœlo situm, neque trans mare etc* (1). In quibus verbis summa quædam ostenditur Scripturarum facilitas : « Ut non sit opus », inquit Brentius, « montes superare. et ire Romam pro interpretatione Scripturarum. »

Respondeo : bifariam hunc locum intelligi solere. Plurimi Veterum hunc locum intelligunt, non de facilitate intelligendi Scripturas, sed de facilitate implendi mandata Decalogi, cum adest gratiæ auxilium. Quod est contra omnes Lutheranos, qui docent, impossibilia esse Dei mandata. Ita exponit Tertullianus lib. IV. Contra Marcionem, Origenes, Ambrosius, Chrysostomus, et alii in cap. X. ad Rom., et August. lib. De perfec. justit. resp. penult.

Alii tamen, in quibus est Abulensis in hunc locum, intelligunt hæc verba de facilitate cognitionis, non quidem Scripturarum sanctarum, quæ tunc adhuc nullæ erant fortasse, sed præceptorum tantum Decalogi, quæ cum sint naturalia, facilime intelliguntur ; et Judæi illi præcipue facile poterant ea scire, qui Mosen explicantem audierant, et confessi fuerant se percepisse omnia, et promiserant se ea observaturos ; ideo subditur : *Prope est sermo in ore tuo, et in corde tuo* (2) ; id est, in corde tuo, quia jam intellexisti quid sit agendum ; et in ore tuo, quia jam confessus es te intellexisse. Neque pugnat cum hac explicatione quod David supra citatus fateatur, sibi dificilem fuisse Legem Domini ad intelligendum. David enim nomine Legis non intelligit decem illa præcepta solum, sed omnes divinas Scripturas, Qua significatione utitur etiam Dominus in Evangelio,

(1) Deut. XXX. 11, 12. — (2) Ibid. 14.

cum ait: *Ut adimpleatur quod in lege eorum scriptum est, quia odio habuerunt me gratis*, Joan, XV (1).

Secundum argumentum ex Psal. XVIII. *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos*, et Psal. CXVIII. *Lucerna pedibus meis verbum tuum*. Et: *Declaratio sermonum tuorum*, etc. Et Proverb. VI. *Mandatum lucerna est, et lex lux* (2).

Respondeo primo: non agi hoc loco de universis Scripturis, sed tantum de præceptis Dominicis, quæ dicuntur lucida, lucerna et lux. Non quod facile intelligantur, quamquam et hoc est verum; quid enim facilius, quam Diliges proximum tuum? sed quod intellecta et cognita dirigant hominem in operando. Secundo dici potest, agi quidem de Scripturis omnibus, sed Scripturas dici lucidas, imo lucem, et lucernam, non quod facile intelligantur, sed quod intellectæ cum fuerint, mentem illustrant. Propheta enim in Psal. XVIII, locutus fuerat de cognitione Philosophorum, quam assecuti fuerant ex creaturis, cum ait: *Cœli enarrant gloriam Dei* etc. Postea ut ostenderet, eos non pervenisse ad eam lucem, ad quam perveniunt ii, quos Deus erudire dignatur, et quibus legem scriptam dedit, subjungit: *Lex Domini immaculata, convertens animas* etc. (3). Similiter Ps. CXVIII, demonstrare voluit, majorem esse cognitionem quæ habetur ex verbo Dei revelato, quam ex creaturis; ac propterea comparavit verbum Dei lucernæ, quæ ad noctis tenebras dissipandas multo nobis utilior est, quam omnium stellarum lumen.

Argumentum tertium Matt. V. *Vos estis lux Mundi* (4). at si Apostoli lux mundi sunt quomodo prædicatio et Scripturæ Apostolorum non clarissimæ sunt?

Respondeo: loquitur Dominus de luce exemplorum, probitatis, et morum: voluit enim Apostolorum esse quædam exempla sanctitatis omnibus hominibus ad imitandum proposita. Quocirca subjicit continuo: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona* (5). Ad hæc, si loqueretur Dominus de luce doctrinæ, non esset sensus, Apostolorum Scripturas esse facillimas ad intelligendum, sed intellectas illustrare mentem, et erudire de rebus altissimis, et tenebras errorum omnium effugare. Non tam enim illuminat, qui clare loquitur, vel scribit, quam qui sive clare sive obscure loquatur aut scribat, lumen veritatis in mente accendit, et tenebras errorum depellit.

Argumentum quartum II. Petr. I. *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes tanquam lucernæ lucenti in caliginoso loco*. (6).

Respondeo: hoc etiam loco Prophetarum voces vocari lucernam, non quia facile intelligantur, sed quia intellectæ illuminant, et iter ostendunt ad Christum, qui est verus Sol justitiæ.

Argumentum quintum II. Corint. IV. *Quod si opertum est Evangelium nostrum; in iis qui pereunt est opertum, in quibus Deus hujus seculi excæcavit oculos infidelium, ut non fulgat eis illuminatio gloriæ Christi* (7). Fidelibus igitur omnibus Scriptura est aperta et facilis.

Respondeo: Apostolus non loquitur de intelligentia Scripturarum, sed de cognitione et Fide in Christum, quam Apostoli prædicabant. Dixerat enim capite superiore, hoc esse discrimen inter vetus Testamentum et novum, quod in veteri homines non videbant mysteria Christi, incarnationem, passionem etc. nisi per velamen figurarum et umbrarum. Id quod significabat velamen illud, quo Moses faciem suam tegebat, cum loqueretur ad populum: at in novo Testamento, figuris omnibus jam impletis, revelata facie gloriam Domini speculamur, et non est anus, nec puer Christianus, qui non sciat, Deum incarnatum, passum etc.

Quoniam igitur poterat aliquis petere, si ita est, cur tam multi post Evangelium prædicatum adhuc non credunt, et nihil vident, præsertim Judæi, nisi umbras et figuras? Ideo subjungit Apostolus, quibusdam esse opertum Evangelium, quia oculi interni eorum pravis affectibus excæcati sunt, de qualibus dixit Dominus Jo. V. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis* (8)? Porro Deus hujus seculi, non intelligitur Deus aliquis creator rerum corporalium distinctus a Deo vero, ut Marcionistæ et Manichæi interpretabantnr, ut hic refert Chrysostomus, sed vel illud *Hujus seculi* conjungi debet, non cum *Deus*, sed cum

(1) Joan. XV, 25. — (2) Psal. XVIII, 9.; Ib. CXVIII, 105 et 130.; Prov.VI, 23. — (3) Psal. XVIII, 1 et 8. — (4) Math. V, 14. — (5) Ibid. 16. — (6) II. Petr. I, 19. — (7) II. Cor. IV. 3 et 4. — (8) Joan. V. 4.

Infidelium, ut Ambrosius, Chrysostomus, et alii in hunc locum volunt, et Augustinus lib. XXI, cont. Faustum cap. 2. Vel certe Deus hujus seculi vocatur Diabolus, non quia sit Deus absolute, sed quia est Deus infidelium, sicut Psal. XLV, dicitur : *Dii Gentium dæmonia.* Ita Augustinus lib. XXI, cont. Faustum cap. 9, et Cyrillus apud Œcumenium.

Argumentum sextum : Augustinus. lib. II, doctr. Christ. c. 6. sic ait : « Magnifice et salubriter Spiritus sanctus ita Scripturam sanctam modificavit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret, nihil enim fere de illis obscuritatibus eruit, quod non planissime dictum alibi reperiatur. »

Respondeo : non frustra B. Augustinum addidisse illud *Fere* : nam quædam reperiuntur obscurissima, quæ nunquam in tota Scriptura explicantur, ut magna pars Apocalypsis, principium et finis Ezechielis etc. Deinde hoc ipsum est valde difficile, invenire nimirum id, quod uno loco obscurissime dicitur, ubinam aperte dicatur ; alioqui quomodo diceret idem Augustinus in epist. 119, cap. 21, se plura nescire, quam scire in sacris Litteris ? Quid quod illa etiam loca, quæ nobis videntur apertissima, alicui alteri obscura forte videbuntur ? Non igitur Scriptura sola sufficit dirimere controversias.

Certe illa verba Matth. XXVI : *Hoc est corpus meum* (1) videntur nobis tam clara, ut non potuerit clarius loqui Evangelista : at Zwinglianis videntur obscura, et figurata. Et illa ibidem *Bibite ex hoc omnes* (2) videntur clarissima et nobis, et Lutheranis : et tamen diversissime explicantur. Nos enim cum legamus Marci XIV. *Et biberunt ex illo omnes*, quod de duodecim Discipulis intelligitur, Scripturam per Scripturam interpretantes dicimus, Dominum duodecim Discipulis dixisse : *Bibite ex hoc omnes*. Brentius vero in suis illis prolegomenis dicit clarissime, hic præcipi non solum Apostolis, sed etiam aliis omnibus, ut ex calice Domini bibant. Et cum petimus, an etiam Turcæ, et Judæi, et infantes bibere debeant ? tum vero adjiciunt glossam : *Omnes*, id est, *omnes Fideles adulti.*

Argumentum septimum. Summa totius Scripturæ, quæ in præceptis Decalogi, Symbolo, Oratione Dominica, et Sacramentis consistit, habet in Scripturis apertissima testimonia ; igitur tota Scriptura apertissima est.

Respondeo : negatur consequentia et antecedens. Consequentia quidem, quia etsi omnia aliquo modo ad illa reduci possint : tamen ipsa in se obscurissima sunt, ut patet de vaticiniis Prophetarum, de Canticis Canticorum, de Epistola ad Romanos, de Apocalypsi etc. Antecedens autem esse falsum, certo certius est : si enim tam clara testimonia exstarent de omnibus articulis Symboli, omnibusque Sacramentis, omnes controversiæ essent finitæ ; cum tamen de singulis articulis Symboli, et singulis etiam Sacramentis controversiæ sint gravissimæ, nec solum de his rebus Catholici cum hæreticis, sed etiam hæretici inter se dissideant.

Argumentum octavum. Joannes Chrysostomus hom. 3, de Lazaro, ubi ostendit, Philosophos obscure locutos, ita subjungit : « Apostoli vero et Prophetæ omnia contra fecerunt, manifesta claraque quæ prodiderunt, exposuerunt omnibus veluti communes orbis Doctores, ut per se quisque discere possit ea, quæ dicuntur, e sola lectione. » Item hom. 3, in II ad Thessalonicenses : « Quamobrem », inquit, « opus est concionatore ? omnia clara sunt, et plana ex Scripturis divinis : sed quia delicatuli estis auditores, delectationem audiendo venantes, propterea concionatores quæritis. »

Respondeo : Chrysostomus ad excutiendum torporem multorum, qui possent si vellent magno cum fructu Scripturas legere, illis amplificationibus uti solet. Nam alioqui in iisdem locis affirmat, Scripturas esse difficiles. In hom. 3, de Lazaro, ante verba citata, sic ait : « Quid igitur », inquiunt, « si non intelligamus ea, quæ continentur in libris ? Maxime quidem etiam si non intelligas illic recondita, tamen ex ipsa lectione multa nascitur sanctimonia. » Et infra testatur, se, cum dicit Scripturas esse faciles, loqui solum de historiis, et similibus rebus ; ac ne ista quidem esse omnibus clara et facilia : « Sume », inquit, « librum in manus, lege historiam omnem, et quæ nota sunt memoria teneas, et quæ obscura sunt, parumque manifesta, frequenter percurre. Quod si non poteris assiduitate lectionis invenire quod dicitur, accede ad sapientiorem, vade ad doctorem. » Et in illa homil. 3, in

(1) Matth. XXVI, 27. — (2) Marc. XIV, 23.

II ad Thess. post verba citata subdit : « Quænam ea obscuritas ; dic quæso ? An non sunt historiæ ? Nosti ne quæ clara sunt, ut de his quæ sunt obscura perconteris ? Mille historiæ sunt in Scripturis, dic mihi unam ex illis : sed non dices, prætextus sunt ista, et verba. » Item hom. 10, in Jo. monet auditores, ut antequam ad concionem veniant, prælegant lectionem, et quæ obscura sunt, notent, ut a Concionatore explicationem accipiant. Denique homil. 44, in Jo. clarissime docet, Scripturas esse obscuras, ut supra dictum est.

Argumentum nonum. Hoc est discrimen inter Testamentum vetus et novum, quod in vetere Scriptura erat liber signatus, ut dicitur Isa. XXIX, in novo autem est liber apertus, ut dicitur Apocal. V, aperuit enim Agnus occisus librum. In cujus rei argumentum, in morte Domini velum Templi scissum est Matth. XXVII, et confirmatur ex Hieronymo in cap. XLIV. Ezech. ubi ista loca Scripturæ de ipsius Scripturæ difficultate et facilitate exponit.

Respondeo : discrimen veteris Testamenti et novi in hoc consistere, quod tunc non solum sententiæ Scripturarum, sed etiam mysteria Christi non intelligebantur, quia omnia tecta erant figuris, et propterea Isa XXIX, dicitur liber signatus, tam scienti litteras, quam nescienti. At in novo Testamento, quia Christus implevit figuras et prophetias, etsi multi non intelligant sententias Scripturarum, intelligunt tamen ipsa mysteria redemptionis etiam rustici et mulieres. Quod autem neque Scripturæ, neque Hieronymus loquantur de sententia Scripturæ, patet tum ex Origene in hom. 12. in Exod., ubi dicit, adhuc nunc esse opus, ut Agnus de tribu Juda aperiat nobis libros signatos ; tum ex ipso Hieronymo, qui in epist. ad Paulinum de instit. Monac. dicit, adhuc hodie manere velamen, non solum in facie Mosis, sed etiam in facie Evangelistarum et Apostolorum, si consideremus Scripturarum difficultatem, et propterea orandum cum Propheta : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de Lege tua* (1).

Argumentum decimum proprium Lutheri. Patres probant sententias suas ex Scriptura : sed non debet probari quod notius est ex minus noto ; igitur Scripturæ sunt clariores, quam Commentaria Patrum.

Respondeo : mirum est, cur Lutherus, qui tam sæpe Sophistas reprehendit, nunc Sophistam agere non vereatur. Cum enim Philosophi dicunt, minus notum ex magis noto probandum esse, non loquuntur de notitia verborum, quæ in perspicuitate sententiæ consistit, quemadmodum dicimus, notiorem esse, id est, faciliorem et clariorem sententiam propriam, quam figuratam ; sed de notitia veritatis rei, quæ in eo posita est, ut quis intelligat, id quod dicitur esse verum. Exemplo sint motus et vita. Nam si verba respicias, æque facile intelligitur hæc sententia *Homo vivit*, atque ista *Homo movetur*. Et tamen quod ad notitiam attinet veritatis rei, notius est, hominem moveri, quam vivere. Ita igitur Patres sententias suas Scripturarum testimoniis confirmant, quia notius est, verum esse quod in Scripturis habetur, quam quod habetur in Patribus, et tamen iidem Patres Commentariis suis Scripturas illustrant, quia verba Scripturæ sunt obscuriora, quam verba Patrum.

Argumentum undecimum. Patres primæ Ecclesiæ sine Commentariis legerunt : et idem fecerunt postea omnes alii Veteres ; quorsum igitur nos novam istam semitam Commentariorum ingredimur ?

Respondeo : contrarium est verum, nec ullum exemplum Lutherus attulit, cum nos innumerabilia possimus adferre. Aio igitur, primos Patres, qui continuo post Apostolos fuerunt, non legisse Commentaria, quia nulla erant : sed tamen adiisse Commentaria viva, id est, Apostolos et eorum discipulos, et non ex proprio ingenio Scripturas intelligere voluisse. Ita Papias de se ipso testatur apud Eusebium lib. III, hist. cap. ult., et Clemens Alexandrinus lib. I, Stromat., ubi enumerat præceptores suos Apostolorum discipulos, et in iis præcipue Panthenum. Deinde Justinus, et Irenæus, et alii cœperunt Commentaria in divinas Litteras scribere, ut Hieronymus testatur in lib. de vir. illustr. in Joanne, et similiter cœperunt posteriores antiquiorum scripta evolvere, quod de Basilio et Gregorio scribit Ruffinus lib. II, histor. cap. 9. et Hieronymus de seipso præfat. Comment. ad Ephes. Et idem de aliis omnibus ostendi posset, si opus esset.

(1) Psal. CXVIII, 18.

CAPUT III.

Proponitur quæstio de judice controversiarum, et simul disseritur de sensibus Scripturarum.

Cum Scripturam obscuram esse, et interprete indigere jam constiterit, sequitur alia quæstio : Num Scripturæ interpretatio ab uno aliquo visibili et communi judice petenda sit, an uniuscujusque arbitrio relinquenda ? Quæ sane gravissima quæstio est, et ex ea quasi dependent omnes controversiæ. Scripserunt multi de hac quæstione, sed præcipue Joannes Driedo II, cap. 3, De Eccles. dogmat. Joannes Cochlæus in lib. De Script. et Eccles. auctorit. Cardinalis Warmiensis lib. II et III, contra Prolegomena Brentii, et Petrus de Soto in defensione suæ Confessionis contra eadem Prolegomena Brentii par. 2 et 3, necnon Martinus Peresius in lib. De Tradition. assert. 2, 3, 4 et 5. Michael Medina lib. VII, De recta in Deum fide, et Melchior Canus lib. II, De loc. Theolog. cap. 6, 7 et 8.

Ut igitur in primis intelligatur, quid sit quod quæritur, sunt aliqua prænotanda : ac primum de sensibus Scripturæ. Est enim Scripturæ divinæ proprium, quia Deum habet auctorem , ut sæpenumero contineat duos sensus, litteralem, sive historicum, et spiritualem, sive mysticum. Litteralis est, quem verba immediate præferunt : Spiritualis est, qui alio refertur, quam ad id quod verba immediate significant : quæ partitio ex Apostolo colligitur I. Corinth. X, ubi dicit, omnia accidisse Judæis in figura ad correctionem nostram. Et quæ ad litteram dicuntur de egressu Judæorum ex Ægypto, de transitu maris, de manna quod pluit in deserto, de aqua quæ fluxit de petra, spiritualiter accommodat Christianis. Quos etiam duos sensus significatos esse per librum scriptum intus et foris, de quo agitur Apoc. V, et Ezech. II, docet Hieronymus in c. II Ezech.

Philo in lib. de vita Theot. supplic., et Nazianzenus ad Nemesium, litteralem comparant corpori, spiritualem animæ, et sicut Verbum Dei genitum habet naturam divinam invisibilem, et humanam visibilem : ita verbum Dei scriptum habet sensum externum et internum. Esse autem hoc proprium solius divinæ Scripturæ, docet B. Gregorius lib. XXI. Moral. cap. 1.

Porro litteralis est duplex, alius simplex, qui consistit in proprietate verborum, alius figuratus, quo verba transferuntur a naturali significatione ad alienam. Et hujus tot sunt genera, quot sunt genera figurarum. Cum Dominus Jo. X, dicit : *Alias oves habeo, quæ non sunt ex ovili* etc. (1) sensus litteralis est, sed figuratus, alios homines præter Judæos congregandos in Ecclesiam : quod proprie dictum est Jo. XI, ut filios Dei qui erant dispersi congregaret in unum. Vide de his figuratis locutionibus Augustinum lib. III, de doctr. Christ.

Spiritualis autem sensus a recentioribus Theologis distinguitur triplex, allegoricus, tropologicus, anagogicus. Allegoricum vocant, cum verba Scripturæ, præter litteralem sensum, significant aliquid in novo Testamento, quod ad Christum, vel Ecclesiam pertineat, quomodo Abraham, qui revera ad litteram habuit duas uxores, unam liberam et unam ancillam, et duos filios, Isaac et Ismael, Deum auctorem duorum Testamentorum, et Patrem duorum populorum significavit, ut Apostolus explicat Galat. IV. Tropologicum appellant, cum verba aut facta referuntur ad aliquid significandum, quod pertineat ad mores. Quomodo *Non alligabis os bovi trituranti* (2). Deuter. XXV, quod intelligitur ad litteram de veris bobus, significat spiritualiter non debere prohiberi Concionatores, quin victum accipiant a populo, ut Apostolus explicat I. Corinth. IX. Anagogicum vocant, cum verba aut facta referuntur ad significandam vitam æternam. Quomodo illud Ps. XCIV. *Quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam* (3), quod ad litteram intelligitur de terra promissionis, spiritualiter etiam refertur ad vitam æternam, ut Apostolus explicat Heb. IV.

Hæc distinctio spiritualium sensuum a Veteribus non semper observatur. Etsi enim agnoscunt, quantum ad rem attinet, hos omnes sensus ; tamen interdum omnes vocant allegorias, ut Basilius initio hom. 9, Hexam. et August. lib. De utilit. cred. cap. 3.

(1) Joan. X, 16. — (2) Deut. XXV, 4. — (3) Psal. XCIV, 11.

Porro Hieronymus in epist. ad Hedibiam quæst. 12, nomine Tropologici comprehendit etiam Allegoricum, et e contrario in cap. IV, Amos, nomine Allegorici comprehendit Tropologicum.

Ex his sensibus, litteralis invenitur in omni sententia, tam veteris, quam novi Testamenti. Nec est improbabile, interdum plures litterales in eadem sententia reperiri, ut B. Augustinus docet multis in locis, et præsertim lib. XII, Confess. cap. 26, lib. XI, de Civ. Dei cap. 19 et lib. III. De doct. Christ. c. 27. At spiritualis invenitur quidem omnis in utroque Testamento. Nam de Testamento veteri nemo dubitat, quin habeat sensum allegoricum, tropologicum, et anagogicum : de Testamento novo idem sentiunt permulti, et merito. Nam allegorice exponit Augustinus tractat. 122, in Joan. illam capturam piscium, quando scindebatur rete, Luc. V, anagogice autem illam, quando rete non scindebatur, Joan. XXI. Et similiter tract. 124, in Joan. allegorice exponit, quod dictum est Petro *Sequere me*, et anagogice, quod dictum est de Joanne *Sic eum volo manere*, Joan. XXI. Tropologice autem exponit ipse Dominus Joan. XIII, illam suam humilitatem, qua discipulorum pedes lavit.

Sed quamquam hæc ita se habeant, tamen non invenitur spiritualis sensus in omni sententia Scripturæ, nec in Testamento veteri, nec in novo. Illud enim *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* (1), Deuter. VI, et Matth. XXII et similia præcepta, non habent nisi unum sensum, id est, litteralem, ut recte docet Cassianus collat. VIII, cap. 3. His ita constitutis, convenit inter nos et adversarios, ex solo litterali sensu peti debere argumenta efficacia : nam eum sensum, qui ex verbis immediate colligitur, certum est sensum esse Spiritus sancti. At sensus mystici et spirituales varii sunt, et licet ædificent cum non sunt contra Fidem, aut bonos mores, tamen non semper constat, an sint a Spiritu sancto intenti. Quocirca B. Augustinus in epist. 48. ad Vincentium, merito ridet Donatistas, qui ex illis verbis mystice explicatis : *Indica mihi, ubi pascas, ubi cubes in meridie*, colligebant, Ecclesiam Christi in sola Africa remansisse. Hieronymus quoque in Comment. Matthæi c. 13, docet, Fidei dogmata ex mysticis sensibus non posse efficaciter confirmari.

De ipso autem sensu litterali duabus de causis interdum dubia oriuntur. Prior est verborum ambiguitas, qualis cernitur in illo Matth. XXVI : *Bibite ex hoc omnes* (2). Illud *omnes* est ambiguum, si sola ista verba inspiciantur : nescitur enim, an omnes homines absolute significet, an omnes Fideles tantum, an omnes Apostolos. Posterior et gravior est verborum proprietas. Cum enim litteralis sensus modo sit (ut diximus) simplex, modo figuratus; dubium est in multis locis, an sensus verus sit simplex, an figuratus. Illud enim Matth. XXVI : *Hoc est corpus meum* (3) Catholici volunt accipi simpliciter secundum verborum proprietatem, Zwingliani autem per figuram Metonymiam. Et ex hac causa in gravissimos errores aliquando nonnulli inciderunt. Exemplo sit Origenes, qui propterea erravit, quod quæ accipienda erant simpliciter, accepit figurate, ut Hieronymus docet in epist. ad Pammachium de error. Jo. Hierosol., ubi dicit, Origenem sic Paradisum terrestrem allegorisare, ut historiæ auferat veritatem, dum pro arboribus Angelos, pro fluminibus Virtutes cœlestes intelligit; et tunicas pelliceas Adæ et Evæ corpora humana interpretatur, quasi ante peccatum sine corpore vixerint.

Alii e contrario lapsi sunt, quod simpliciter et proprie acceperint, quæ accipienda erant figurate, ut Papias, et qui eum secuti sunt, Justinus, Irenæus, Tertullianus, Lactantius, aliique nonnulli, qui quæ dicuntur Apocal. XX de nova Hierusalem, et mille annis, quibus regnaturi sunt Sancti cum Christo, hic in terris, implenda existimaverunt, quorum errorem reprehendit Hieronymus præfat. lib. XVIII in Isa., et in cap. XXXVI Ezech. et Augustinus lib. XX De Civ. Dei cap. 7.

Convenit etiam inter nos et adversarios, Scripturas intelligi debere eo spiritu, quo factæ sunt, id est, Spiritu sancto. Quod Apostolus Petrus epist. II, c. 1. docet, cum ait : *Hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit. Non enim humana voluntate allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines* (4). Ubi B. Petrus probat, non debere exponi Scripturas ex proprio ingenio, sed secundum dictamen Spiritus sancti, quia non sunt scriptæ humano ingenio, sed ex inspiratione Spiritus sancti.

(1) Deut. VI, 5.; Matth. XXII, 37. — (2) Matth. XXVI, 27. — (3) Ibid. 26. — (4) II. Petr. I, 20 et 21.

Tota igitur quæstio in eo posita est, ubi sit iste Spiritus. Nos enim existimamus, hunc Spiritum, etsi multis privatis hominibus sæpe conceditur, tamen certo inveniri in Ecclesia, id est, in Concilio Episcoporum confirmato a summo Ecclesiæ totius Pastore, sive in summo Pastore cum Concilio aliorum Pastorum. Non enim disputare volumus hoc loco de summo Pontifice et Conciliis, an solus Pontifex possit rem definire, et an solum Concilium; de hoc enim suo loco agemus. Sed hic in genere dicimus, judicem veri sensus Scripturæ et omnium controversiarum esse Ecclesiam, id est, Pontificem cum Concilio, in quo omnes Catholici conveniunt; et habetur expresse in Concilio Tridentino sess. IV.

At hæretici omnes hujus temporis docent, Spiritum sanctum Scripturæ interpretem non esse alligatum Episcopis, vel ulli hominum generi, et ideo unumquemque judicem esse debere, sive spiritum suum sequendo, si ipse donum interpretationis habeat, sive alicui alteri adhærendo, quem eodem dono præditum viderit. Lutherus præfat. assert. suor. artic., aperte nos remittit ad spiritum, quem quisque habuit, dum Scripturas diligenter legit. Et in art. 115. ex illis quingentis, quos Cochlæus collegit ex libris Lutheri, sic ait : « Capite hoc Evangelium, quia neque Papæ, neque Conciliis, neque ulli hominum commissum est, ut constituat, et concludat, quid sit Fides. Ideo debeo dicere : Papa, tu conclusisti cum Conciliis, nunc habeo ego judicium, an acceptare queam, necne. Quare? quia non stabis pro me, et respondebis pro me, quando debeo mori. Et falsam doctrinam nemo judicare potest, nisi spiritualis homo. Ideo res est insana, quod Concilia concludere et statuere volunt quid credendum sit : cum sæpe nullus vir sit ibi, qui divinum Spiritum vel modicum olfecerit. » Idem confirmat in assertionibus art. 27, 28 et 29.

Philippus in Locis cap. de Eccles., videtur quidem aliquid Ecclesiæ tribuere; sed revera totum judicium unicuique privato homine relinquit : « Quis, inquit, erit judex, quando de Scripturæ sententia dissensio oritur, cum tunc opus sit voce dirimentis controversiam? Respondeo, ipsum verbum Dei est judex, et accedit confessio veræ Ecclesiæ. » Hæc ibi. Tamen infra cum docet, per veram Ecclesiam non intelligi Prælatos Ecclesiæ, nec majorem partem Fidelium, sed paucos illos, qui cum verbo Dei consentiunt; omnia tenebris involvit, et unumquemque judicem facit. Nec enim judicare possum, quæ sit vera Ecclesia, nisi prius judicem quæ sit sententia congruens cum verbo Dei : « Est, inquit, dissimilitudo aliqua judiciorum Ecclesiæ, et judiciorum politicorum. Nam in politicis, aut Monarcha solus auctoritate sua pronuntiat, aut in Senatu valet sententia majoris partis : sed in Ecclesia valet sententia congruens cum verbo Dei, et confessio piorum, sive sint plures, sive pauciores impii. » Vide plura in loco de notis Ecclesiæ.

Similiter Brentius docet in conf. Wirtemberg., cap. de sac. Script. : et copiosius in Prolegomenis contra Petrum a Soto; ubi duo dicit. Primo : « Non licet, inquit, in causa æternæ salutis alienæ sententiæ ita inhærere, ut eam sine nostro ipsorum judicio amplectamur. » Secundo addit : « Ad unumquemque hominem privatum pertinet, de doctrina religionis judicare, et veram a falsa internoscere. Sed hoc interest inter privatum et Principem, quod ut privatus privatam, ita Princeps publicam habet de doctrina religionis potestatem judicandi et decidendi, etc. » Et toto fere libro hæc duo probare nititur, quod Princeps sæcularis teneatur cogere subditos, etiam mortis supplicio, ad eam Fidem, quam ipse judicat esse veram. Et simul quod subditi obligentur sequi proprium judicium, non alienum, cujuscumque sit : nec advertit Brentius, quam sint hæc absurda et pugnantia, ut teneatur Princeps jubere : et subditi teneantur non obedire. Nec illud advertit, si hæc sententia vera sit, recte facturum Cæsarem, et alios Catholicos Germaniæ Principes, si etiam mortis supplicio cogant omnes Lutheranos ad Fidem catholicam.

Joannes Calvinus lib. IV Institut. cap. 9, §. 8, 12 et 13, Conciliorum, etiam maxime generalium, definitiones ad amussim Scripturarum examinari jubet; proinde privatos homines judices facit in causa Fidei, non solum Patrum, sed etiam Conciliorum, nec ullum omnino relinquit Ecclesiæ commune judicium. Denique Martinus Kemnitius in examine IV. sess. Conc. Trid., cæterique omnes hujus temporis hæretici, auctoritatem interpretandæ Scripturæ ab Episcoporum Conciliis ad privatorum hominum spiritum deducunt.

CAPUT IV.

Adferuntur testimonia ex Testamento veteri pro sententia Catholicorum.

Probatur nunc sententia Catholicorum; primo, testimoniis Testamenti veteris. Primum testimonium habetur Exod. XVIII, ibi enim legimus, quod cum cœpisset populus Dei redigi ad quamdam formam Ecclesiasticæ Reipublicæ, sedebat Moses tanquam princeps et caput illius Ecclesiæ, et ad omnia dubia circa legem Domini exorta respondebat, nec homines remittebat ad spiritum aliquem revelantem. Ibidem : cum constituisset juxta consilium soceri sui minores Magistratus, qui populum judicarent, semper tamen sibi reservabat dubia circa religionem : nimirum ut intelligeremus, unum esse debere commune tribunal, a quo omnes petant divinæ legis interpretationem, et cui omnes simpliciter acquiescant.

Hoc argumentum a quibusdam eludi solet, quod dicant : Mosen fuisse Principem politicum, non Pontificem, aut Sacerdotem, cum Aaron esset Pontifex summus. Et propterea ex hoc loco non posse concludi, judicium de rebus Fidei pertinere ad Pontifices, sed potius aliquo modo pertinere ad Reges. Respondeo : Mosen fuisse Pontificem, et quidem summum, et Aarone majorem, non quidem ordinarium cui succederetur, is enim unus tantum esse poterat, et ille erat Aaron, sed extraordinarium a Deo specialiter constitutum. Sicut in novo Testamento Apostoli omnes, non quidem majores, nec omnino pares, sed tamen aliquo modo æquales Petro erant in Ecclesiastica potestate, ut Cyprianus docet in tract. de simplicit. Prælat.: cum hoc tamen discrimine, quod Petrus ordinarius erat Pastor totius Ecclesiæ, cui soli succedi debebat, reliqui extraordinarii, quibus non erat in illa potestate succedendum. Quod autem Moses fuerit Sacerdos, testatur David, cum ait in Psal. XCVIII : *Moses et Aaron in Sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus* (1).

Sed, inquiunt : dicitur Sacerdos Moses, qui erat vir primarius, quomodo lib. II Reg. cap. VIII, legimus filii David Sacerdotes erant. At contra : quia si hoc loco viri primarii dicerentur Sacerdotes, etiam Samuel, qui erat vir primarius, fuisset vocatus Sacerdos. Quod tamen non fecit David, qui sciebat, Samuelem non fuisse Sacerdotem, sed judicem tantum : non enim descendit ex familia Aaron, sed Core consobrini ejus, I Paralip. VI. Vere autem et proprie fuisse Mosen Sacerdotem, patet ex lib. Exod. XXVIII et XXIX, ubi Moses exercet omnia munera sacerdotalia. Siquidem sacrificat, docet, consecrat vestes, et quod majus est, Pontificem et Sacerdotes inungit et initiat. Quocirca Mosen proprie Sacerdotem fuisse, docent omnes fere Veteres ; Philo lib. III de vita Mosis extremo; Dionysius cap. 5. Eccl. hierarc. Gregorius Nazianzenus in oratione habita coram Gregorio Nysseno; Augustinus in Psal. XCVIII, Hieronymus lib. I. in Jovinianum, ubi etiam ostendit, Samuelem non fuisse Sacerdotem.

Secundum testimonium habetur Deuter. XVII, ubi lex generalis fertur. *Si difficile atque ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter causam et causam, lepram et lepram, et judicum intra portas tuas videris verba variari; surge, et ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad Sacerdotem Levitici generis, et ad judicem, qui fuerit illo tempore, quæresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem. Et facies quodcumque dixerint, qui præsunt loco, quem elegerit Dominus, et docuerint te juxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram neque ad sinistram. Qui autem superbierit, nolens obedire Sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto judicis morietur* (2). Hic etiam valde clare non remittuntur dubitantes ad spiritum suum, sed ad judicem vivum, id est, summum Sacerdotem.

Sed objicit Brentius : præceptum esse conditionale, quia additur : *Facies quodcumque dixerint, qui præsunt loco, et docuerint te juxta legem ejus.* Videtur enim ex hoc loco colligi, non esse standum judicio summi Sacerdotis, nisi proferat testimonium Legis divinæ. Respondeo : illud, *Et docuerint te* etc. non esse nisi in editione vulgata, quam Lutherani non recipiunt, nec sonare conditio-

(1) Psal. XCVIII. 6. — (2) Deut. XVII, 8 et seq.

nem, sed assertionem, sive promissionem : non enim voluit dicere *Sta judicio Sacerdotis, si docuerit te secundum legem* : tunc enim fuissent homines magis dubii et perplexi quam antea : nec opus fuisset ire ad Sacerdotem, si ipsi potuissent ex Lege Domini per se judicare causam suam. Imo tunc non Sacerdos fuisset judex, sed ipsi; quippe qui de sententia Sacerdotis judicaturi erant: non igitur illa conditio est, sed promissio, vult enim Dominus securum reddere populum, qui Sacerdotis judicio acquiescit; quod facit, cum affirmat judicaturum eum secundum Legem suam.

Secundo objicit Brentius : hoc loco non solum ad Sacerdotem, sed ad judicem etiam remitti eos, qui dubitant : judicem autem fuisse politicum Principem. Respondeo: nomine judicis posse hic intelligi Principem Sacerdotum; nam in Hebræo est *Ascende ad Sacerdotes et ad judicem*, quasi diceret, ad concilium Sacerdotum, et eorum Principem summum Sacerdotem. Dico secundo : si intelligamus nomine judicis politicum Principem, hic esse distincta officia. Nam Sacerdoti tribuitur sententia definitiva, judici autem executio in contumaces : *Qui superbierit,* inquit, *nolens obedire Sacerdotis imperio, ex decreto judicis moriatur.*

Tertio objiciunt : hic non agi de dubiis religionis, sed de politicis. Respondeo : falsum esse; nam lex generalis est de omnibus dubiis, quæ ex Lege oriebantur. Præterea occasio hujus legis fuit propter eos, qui serviunt diis alienis, ut patet ex initio capitis, servire autem diis alienis contra religionem est.

Tertium testimonium est Eccles. XII : *Verba sapientum sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore uno. His amplius, fili mi ne requiras*(1). Hoc loco Salomon docet, non esse ulterius inquirendum, sed acquiescendum penitus, quando sententia data est a summo Pastore, adjuncto præsertim consilio sapientum. Quod si hæc dicuntur de Sacerdote veteris Testamenti; quanto magis dici possunt de Sacerdote Testamenti novi, qui longe majores promissiones a Deo accepit?

Quartum testimonium est Aggæi II : *Hæc dicit Dominus exercituum, interroga Sacerdotes legem.* Malach. II : *Labia Sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est* (2). Ex quibus verbis intelligimus, non esse privatorum hominum judicare de sententia Legis Domini, sed Sacerdotis, qui cum sit Angelus, id est, nuntius Dei, ad eum pertinet ex officio explicare sententiam Dei.

Accedat ultimo illud ex lib. II Paralip. c. XIX, ubi sic loquitur ad Sacerdotes Rex optimus Josaphat : *Omnem causam, quæ venerit ad vos fratrum vestrorum, qui habitant in urbibus suis, inter cognationem et cognationem, ubicumque quæstio est de lege, de mandato, de cæremoniis, de justificationibus, ostendite eis, ut non peccent in Dominum. Amarias autem Sacerdos et Pontifex vester, in his, quæ ad Deum pertinent, præsidebit : porro Zabadias filius Ismahel, qui est Dux in domo Juda, super ea opera erit, quæ ad Regis officium pertinent* (3). Vides hic, quam clare Rex distinguat officium Pontificis ab officio Regis, et soli Pontifici tribuat judicium de dubiis Legis.

CAPUT V.

Idem probatur ex Testamento novo.

Jam vero ex novo Testamento. Primum testimonium est Matth. XVI. *Tibi dabo claves regni cœlorum etc.* (4). Per istas enim claves non solum intelligitur potestas solvendi a peccatis, sed etiam ab omnibus aliis vinculis et impedimentis, quæ nisi tollantur, non potest intrari in regnum cœlorum : siquidem promissio generalis est, nec dicitur : *Quemcumque solveris*, sed *Quodcumque solveris*, ut intelligamus, nodos omnes, seu legum dispensando, seu peccatorum et pœnarum relaxando, seu dogmatum et controversiarum explicando, a Petro ejusque successoribus solvi posse. Sed de hoc loco in I. lib. de sum. Pontif. plura dicemus.

Alterum testimonium esse potest illud Matth. XVIII. *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi velut Ethnicus et Publicanus* (5). Est autem hoc loco observandum, hic quidem Do-

(1) Eccl. XII, 11. — (2) Aggæ. II, 12.; Malach. II, 7. — (3) II. Paralip. XIX, 18. — (4) Matth. XVI, 19. — (5) Matth. XVIII, 17.

minum loqui de injuriis, quas unus ab aliquo patitur : sed a majori intelligendum etiam esse de injuriis, quæ fiunt in totam Ecclesiam, et in Deum, qualis est hæresis. Qui enim jubet deferri adulterum ad Ecclesiæ judicium, multo magis hæreticum. Non autem potest fieri, ut deferantur ad congregationem omnium Fidelium; igitur nomine Ecclesiæ intelligi debet Prælatus, ut Chrysostomus exponit, vel (ut alii malunt) Prælatorum congregatio. Ut enim homo non loquitur, neque audit, nisi per caput, et tamen totus homo dicitur loqui et audire; ita Ecclesia per suos Prælatos audit, et loquitur. Si ergo qui Ecclesiam, id est, Ecclesiæ Pastores non audit, debet esse ut Ethnicus et Publicanus; sequitur, Pastorum esse ultimum judicium.

Tertium testimonium Matth. XXIII. *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi, quæcumque dixerint vobis, servate, et facite, secundum opera vero eorum nolite facere* (1). Ubi nota tria. Primo, toto illo capite Dominum reprehendere vitia Scribarum et Pharisæorum : et quia poterant infirmi ex eo colligere, non esse credendum Prælatis qui male vivunt; ideo initio capitis aperte docere voluisse, non obstante mala vita Prælatorum, sequendam esse eorum doctrinam. Secundo, nota cum Cypriano lib. IV, epist. 9. nunquam Dominum, neque Apostolos in tota Scriptura reprehendisse Pontifices et Sacerdotes Judæorum, nominando eos Pontifices vel Sacerdotes, sed solum sub nomine Scribarum et Pharisæorum; ne viderentur reprehendere cathedram et sacerdotium, et ut intelligeremus, semper deberi honorem sacerdotio et pontificatui, etiam si forte persona, quæ in cathedra sedet, sit minus bona. Ex quo intelligimus, hæreticos hujus temporis, qui passim in Episcopos et Sacerdotes, et præcipue in ipsum summum Ecclesiæ Pontificem invehuntur, nihil habere commune cum moribus Domini, et Apostolorum.

Tertio nota, quod Dominus de cathedra Mosis dicit, intelligi a fortiori de cathedra Petri. Sic enim Veteres intellexerunt, et præcipue Augustinus in epist. 165. : « In illum, inquit, ordinem Episcoporum, qui dicitur ab ipso Petro usque ad Anastasium, qui nunc eamdem cathedram sedet, etiamsi quisquam traditor per illa tempora subrepsisset, nihil præjudicaret Ecclesiæ, et innocentibus Christianis, quibus Dominus providens ait, de præpositis malis : Quæ dicunt, facite; quæ faciunt, facere nolite. »

Quartum testimonium Joannis ult. *Simon Petre, pasce oves* (2). Hic etiam sunt annotanda tria. Primo, quod dicitur Petro, dici etiam successoribus : nec enim providere voluit Christus Ecclesiæ ad annos 25. tantum sed quousque Mundus duraret. Secundo, illud *pasce* intelligi præcipue de doctrina : sic enim pascuntur oves rationales. Hierem. III. *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina* (3). Tertio, illud *oves* significare omnes Christianos : qui enim non vult pasci a Petro, non est ovis Christi.

Ex his efficitur, Petro et successoribus ejus singulariter commissum esse, ut doceant omnes Christianos. Id autem non potest commodius intelligi, quam hoc modo, ut dicamus, commissum esse Petro et successoribus, ut doceant omnes, quid circa doctrinam Fidei tenendum sit. Nam si id intelligamus tantum de concionibus, nunquam implebitur hoc præceptum; nec enim potest Pontifex omnibus hominibus concionari, nec est opus, cum sint in singulis Ecclesiis qui concionentur.

Si etiam intelligamus solum de concione et commentariis in sanctas Litteras, ut quos Pontifex non potest verbo docere, doceat per scripta commentaria; reprehendimus plurimos sanctissimos Pontifices, qui nihil tale fecerunt; ergo loquitur Dominus de singulari officio docendi totam Ecclesiam, constituendo ac decernendo quid ab omnibus sit credendum. Atque ad hunc modum intellexit hunc locum B. Hieronymus in epist. ad Damas., de nom. Hypost., petens enim a Pontifice controversiæ cujusdam explicationem circa Fidem : « A Pastore, inquit, præsidium ovis flagito. »

Quintum testimonium Lucæ XXII. *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos* (4). Ex hoc loco, Romanum Pontificem ex cathedra docentem non posse errare, deducit B. Bernardus epist. 90. ad Innocent., et ante eum Lucius I, in epist. 1. ad Episc. Hispan. et Galliæ. Felix I, in epist. ad Benignum. Marcus in epist. ad Athanas. Leo I, serm. 3. de assumpt. sua ad pontific. Leo IX. in epist.

(1) Matth. XXIII, 2 et 3. — (2) Joan. XXI, 15 et seq. — (3) Jerem. III, 15. — (4) Luc. XXII, 32.

ad Pet. Antioch. Patriarch. Agatho in epist. ad Constantinum Imperatorem, quæ lecta est in VI Synodo act. IV. et deinde act. VIII. a toto Concilio approbata. Paschalis II. in Concilio Romano, apud Abbatem Ursper-gensem in Chronico; quibus addo, velint nolint hæretici, Innocentium III. cap. Majores de Baptismo et ejus effectu. Si ergo Romanus Pontifex errare non potest ex cathedra docens, certe judicio ejus acquiescendum est, et ipse esse debet summus Judex.

Sextum testimonium est Act. XV. ibi enim legimus, cum orta esset quæstio gravis de Fide, an servanda esset Lex Mosis a Gentibus conversis, non fuisse remissos unumquemque ad spiritum suum, sed ad Concilium Hierosolymæ habitum, cui Petrus præerat, et Petrum omnium primum in Concilio locutum, deinde Jacobum sententiam Petri confirmasse, et sic quæstionem solutam illis verbis : *Visum est Spiritui sancto et nobis etc.* (1). Quibus ostendunt, sententiam Concilii, cui præest Petrus, sententiam esse Spiritus sancti. Et ibidem in fin. cap. legimus, Paulum quocumque ibat præcipere solitum, ut servarent decretum illius Concilii, id est, ut acquiescerent, et non vellent ipsi de sententia Concilii judicare.

Septimum est in epist. ad Galatas cap. II. *Ascendi*, inquit Paulus, *Hierosolymam eum Barnaba, et contuli cum illis Evangelium, quod prædico in Gentibus; seorsum autem iis, qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem* (2). Quinam autem essent illi quibuscum contulerat, inferius explicat dicens, fuisse Petrum, Jacobum et Joannem. Quem locum explicantes Tertullianus lib. IV. in Marcion., B. Hieronymus in epist. 80. ad August., quæ est 11. inter epist. August., et Augustinus lib. XVIII. contra Faustum cap. 4. diserte affirmant, Ecclesiam non esse Paulo credituram, nisi ejus Evangelium a Petro confirmatum fuisset : ergo Petri erat tunc, et proinde successoris ejus nunc de doctrina Fidei judicare.

Octavum testimonium I. Cor. XII. *Alii datur per Spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii interpretatio sermonum, alii prophetia etc.* (3). Hic aperte dicitur, non dari omnibus Fidelibus spiritum interpretandi Scripturas. Et præterea constat ex illo II. Petri I. *Omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit* (4), non posse sine spiritu interpretandi bene Scripturam exponi. Igitur evidenter colligitur, non esse judicem veri sensus Scripturæ ullum hominem privatum. Quid enim faciet, qui spiritum non habet? imo quis erit certus, se habere nunc spiritum, cum sciamus, non dari omnibus, et non sciamus quibus detur? Restat igitur, ut judicem agnoscamus solam Ecclesiam, de qua dubium esse non potest, quin habeat Spiritum Dei, et filios suos sine errore doceat, cum sit columna et firmamentum veritatis. Id quod etiam Lutherus in lib. De potest. Papæ his verbis confitetur : (quidquid alibi scripserit, ut miro modo varius et instabilis fuit) « De nullo privato homine certi sumus habeat necne revelationem Patris : Ecclesia autem ipsa est, de qua dubitare non licet etc. » Porro Ecclesia non aliter loquitur, quam per os Pastorum et Doctorum, ac præcipue in generali Concilio congregatorum. Quod Concilium vel Summum Pontificem habuerit præsentem, et præsidentem, vel confirmationem, atque approbationem ab eo meruerit obtinere.

At, inquiunt, ille est certus se habere, qui petit; scriptum est enim : *Quanto magis Pater vester de Cœlo dabit Spiritum bonum petentibus se.* Luc. XI. et Jacob. I. *Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus abundanter* (5). Respondeo : in his et similibus locis Dominum loqui non de spiritu interpretationis, qui est gratia quædam gratis data, sed de spiritu Fidei, Spei, Charitatis, et Sapientiæ necessariæ ad salutem. Ut enim B. Augustinus docet tract. 73, 81. et 102. in Jo., non impetrat oratio infallibiliter, nisi id quod est necessarium, vel utile ad salutem ei, qui orat. Porro donum interpretandi, sicut donum linguarum et miraculorum, et alia ibidem enumerata, non semper sunt utilia ei, qui illa habet.

Sicut igitur spiritum loquendi linguis, vel faciendi miracula, non possumus semper impetrare, etiam si scriptum sit : *Dabit Spiritum bonum petentibus se*, ita nec spiritum interpretationis. Nam alioqui posset fieri, ut totum corpus Ecclesiæ esset unum membrum, id est, omnes essent oculi, omnes manus etc. contra Apostolum Roman. XII.

(1) Act. XV, 28. — (2) Galat. II, 2. — (3) I. Corinth. XII, 8 et seq. — (4) II. Petr. I, 20. — (5) Luc. XI, 13.; et Jacob. I, 5.

et I. Corinth. XII. Præterea etiamsi Dominus in illis locis loqueretur de dono interpretandi, adhuc non esset certus quicunque petit se illud habere, quia non est certus an bene petat; scriptum est enim : *Petitis*, *et non accipitis*, *eo quod male petatis* (1). Jacob. IV. Alioqui cum spiritum istum petant Lutherani, petant Anabaptistæ, petant Zwingliani; unde est quod diversissimos et inter se pugnantes spiritus accipiunt, si omnibus petentibus datur ille unus et verus Spiritus sanctus?

Nonum testimonium est I. Joan. IV. *Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint : quoniam multi Pseudoprophetæ exierunt in Mundum* (2). Spiritus hominum privatorum probandus est, an ex Deo sit; multi enim jactant Spiritum sanctum, qui agitantur spiritu vertiginis et mendacii, ut dicitur III. Reg. ult. II. Paralip. XVIII. Isaiæ XIX. et XXIX. igitur non potest privatus spiritus esse judex; quomodo enim erit judex, cum de ipso adhuc judicandum sit?

Quare si quis illud *Hoc est corpus meum* exponat per *Hoc significat corpus meum*, quia sic ei spiritus revelat, adhuc non est quæstio definita. Nam Joannes monet, ut illum spiritum probemus, an sit ex Deo, ne potius forte sit spiritus vertiginis. Non autem potest probari ex Scriptura, ut ipsi volunt, quia de Scripturæ ipsius sententia hoc loco dubitamus; ergo debet probari ex conformitate ad spiritum eorum, quos constat verum spiritum habere, tales autem sunt Prælati in Concilio legitime congregati. Legimus enim Act. XV. Concilium dixisse : *Visum est Spiritui sancto et nobis* : talis etiam est Pontifex ex cathedra docens, quem ostendimus semper a Spiritu sancto dirigi, ut errare non possit : tales etiam fuerunt Apostoli et antiqui Fideles, quos certum est, Spiritum sanctum habuisse.

Neque id Calvinus negare potest, quippe qui in hunc modum ratiocinatur in Instit. lib. I, cap. 9, §. 1. contra Swencfeldium, qui solum spiritum volebat judicem, repudiatis Scripturis. Si spiritus iste esset bonus, idem esset cum spiritu Apostolorum, et primorum Fidelium : at spiritus illorum non volebat esse judex, Scripturis contemptis. Sed ita etiam nos contra Calvinum et alios hæreticos argumentamur : Si spiritus ipsorum esset bonus, esset idem cum spiritu Apostolorum et primorum Fidelium : sed spiritus illorum non volebat esse judex, sed recurrebat ad Petrum et ad Concilium, et eorum sententiæ acquiescebat, ut supra ostendimus ex Actor XV. igitur spiritus istorum, qui se judicem constituit, non est spitus bonus.

(1) Jacob. IV, 3. — (2) I. Joan. IV, 1.

CAPUT VI.

Idem probatur ex consuetudine Ecclesiæ.

Probatur tertio ex praxi Ecclesiæ : nam in omnibus sæculis in Ecclesia exorta sunt nova dubia, et semper eodem modo terminata sunt, nimirum judicio Pontificis Romani, et Episcoporum qui tunc erant : non recte autem fieri, quod universa Ecclesia fecit semper et facit, dicere, aut scribere, insolentissimæ insaniæ est, ut Augustinus ait in epist. 118.

Et nota, nos non tantum dicere, fuisse omnes causas judicatas per Pontificem Romanum et Episcopos, sed per Pontificem et Episcopos qui tunc erant. Nunquam enim propter ullam dubitationem judicandam creati sunt novus Papa et novi Episcopi : id quod dicimus propter Confessionistas, qui in confess. August. art. 28. fatentur, ad Episcopos pertinere discernere veram doctrinam a falsa. Sed cum petimus, cur ergo non acquiescant Concilio Tridentino? Respondent : istos, qui nunc sunt, non esse Episcopos, sed hostes Evangelii. At hoc idem dixerunt Ariani et alii omnes hæretici de Episcopis sui temporis : et tamen hoc non obstante, jam per 1500. annos semper dubia religionis explicata sunt ab Episcopis, qui secundum ordinariam successionem erant in Ecclesiis, quando dubia illa exorta sunt : et qui non acquieverunt, hæretici sunt habiti.

Primo igitur Ecclesiæ sæculo, quod extenditur usque ad annum centesimum a Christo nato, orta est quæstio de cæremoniis Legis veteris, an essent servandæ a Gentibus ad Christum conversis. Et sicut illa fuit prima quæstio in Ecclesia exorta, ita tunc celebratum est primum Concilium, præsidente Pe-

tro, et ejus Concilii decreto omnes acquieverunt, Actor. XV.

Secundo seculo, id est, usque ad annum ducentesimum, orta est quæstio de celebratione Paschæ, quibusdam volentibus Pascha celebrare cum Judæis decimoquarto die primi mensis, sive esset dies Dominicus, sive non: alii autem tantum die Dominico. Constat autem propter hoc celebrata esse multa Concilia Episcoporum, et tandem a Victore Romano Pontifice ita terminatum, ut omnes Ecclesiæ Asiæ ab eodem excommunicatæ fuerint, quod adhuc in errore persisterent. Scribit historiam totam Eusebius lib. V, histor. cap. 23. et 24. Postea vero, non solum excommunicati, sed etiam hæretici habiti sunt, qui decreto Pontificis non obedierunt. Hinc enim apud Epiphanium hæres. 50. Augustinum hæres. 29. et Tertullianum de præscript. in fine, inter hæreticos numerantur Quartodecimani.

Tertio seculo, id est, post annum 200. orta est hæresis Novatianorum, qui negabant, Ecclesiam posse absolvere a peccatis eos, qui post Baptismum lapsi erant. Explicata autem fuit veritas per Concilium Romanum, cui Cornelius Papa præerat, ut refert Eusebius ex versione Ruffini lib. VI, hist. c. 33. et deinceps Novatiani semper inter hæreticos habiti sunt. Eodem seculo orta est quæstio de Anabaptismo: et quidem cum varii varia sentirent, Cornelius Romæ Concilio habito decrevit, non esse rebaptizandos, qui ab hæreticis baptizati essent, ut Eusebius refert lib. VII, hist. c. 2. et postea etiam Stephanus Papa scripsit, et præcepit, ut non rebaptizarentur, qui ab hæreticis secundum formam Ecclesiæ baptizati essent. Cujus decreti meminit Cyprianus in epist. ad Pompeium, et B. Augustinus lib. V. De Baptis. cap.23. et Vincentius Lirinensis in suo Commonitorio.

Quarto seculo post annum 300. orta est hæresis Arianorum, quæ quidem per Concilium Nicænum generale sublata est. Porro in eo Concilio 318 Episcopi fuerunt, et ii soli judices fuisse leguntur una cum Legatis Romanæ Sedis Vito et Vincentio Presbyteris, qui cum Hosio Episcopo Cordubensi, Concilio præerant nomine Sylvestri Papæ, et postea adhuc totum Concilium per epistolam a Sylvestro confirmationem petiit: Imperator autem aderat quidem, sed nulla in re judicem egit. Hæc omnia patent, tum ex I. Tom. Conciliorum, tum ex historicis, Eusebio lib. III, De vit. Constant., Ruffino, Socrate, Sozomeno, Theodoreto lib. I, hist. Eccl.

Eodem seculo hæresis Macedonii contra Spiritum sanctum judicata et condemnata est per Concilium Constantinopolitanum, quod a Damaso confirmatum fuisse testatur Photius in libro De septem Synodis, qui liber excudi solet ad initium primi Tomi Conciliorum.

Quinto seculo hæresis Nestorii condemnata est in Concilio Ephesino I, præside Cyrillo nomine Cœlestini Papæ, ut Evagrius testatur lib. I, cap. 4. Et paulo post hæresis Eutychetis in Concilio Chalcedonensi, præsidentibus Legatis Papæ Leonis, ut Evagrius testatur lib. II, cap. 4. et hujus etiam Synodi petita est a Pontifice Romano confirmatio, et nec in ista, nec in illa ullam subscriptionem legimus Imperatoris, aut Laicorum quorumlibet, sed tantum Ecclesiasticorum. Vide tomum 1 et 2. Conciliorum, et Breviarium Liberati.

Eodem seculo damnata est hæresis Pelagianorum, quam Lutherani præ cæteris videntur odisse, sed a Pontificibus Romanis damnata est. Sic enim Augustinus ait: « Pelagiana hæresis cum suis auctoribus ab Episcopis Ecclesiæ Romanæ, prius Innocentio, deinde Zosimo, cooperantibus Conciliorum Africanorum litteris, convicta atque damnata est. (1) » Et in Chronico Prosper anno 420. « Concilio », inquit, « apud Carthaginem habito amplius 217 Episcoporum, ad Papam Zosimum synodalia decreta perlata sunt, quibus probatis, per totum mundum hæresis Pelagiana damnata est. »

Sexto seculo multæ hæreses damnatæ sunt in V Synodo, in qua etiam soli Episcopi fuerunt judices.

Septimo seculo damnati sunt Monothelitæ in VI Synodo generali, cui præfuerunt Legati Romani Pontificis, et Imperator quidem interfuit, et subscripsit, sed post omnes Episcopos, et non judicando, vel definiendo, ut Episcopi subscribebant, sed tantum consentiendo.

Octavo seculo damnati sunt Iconomachi in VII Synodo, qui præfuerunt etiam Legati Romani Pontificis, et nulla in eo legitur subscriptio Laicorum. De his Synodis lege

(1) Retract. Lib. II, Cap. 50.

Tomos Conciliorum, et librum Photii de septem Synodis.

Nono seculo controversiæ quædam Ecclesiasticæ definitæ sunt in VIII Synodo, cui præfuerunt etiam Legati Romani Pontificis. Imperator aderat, et subscripsit quidem post Legatos Pontificis et Patriarchas, sed ibidem diserte affirmavit, ad se non pertinere judicium rerum divinarum, sed tantum subscribere in signum consensus etc., cujus verba paulo post adferemus.

Decimo seculo quod omnium est obscurissimum, nulla exorta est hæresis, et propterea etiam nullum legimus celebratum Concilium : schisma tamen, et error Græcorum, quæ paulo ante cœperant, hoc seculo maxime vigebant, de quorum damnatione mox dicemus.

Undecimo seculo hæresim Berengarii damnavit Leo IX, in Concilio Vercellensi, et Nicolaus II, postea in Concilio Romano, ut Lanfrancus et Guitmundus referunt lib. I, contra Berengar.

Duodecimo seculo damnata est hæresis Petri Abailardi ab Innocentio II, ut est in epistolis B. Bernardi epist. 194. Item damnatus est error Gilberti Porretani ab Eugenio III, in Concilio Remensi, teste B. Bernardo ser. 80. in Cantica.

Decimotertio seculo damnatus est error Joachimi Abbatis ab Innocentio III, in Concilio generali Lateranensi. Et postea error Græcorum a Gregorio X, in Concilio Lugdunensi generali. Unde exstat cap. Fideli, de summa Trinit. et Fide catholica, in sexto.

Decimoquarto seculo damnati sunt errores Begardorum in Concilio Viennensi a Clemente V. Unde exstat cap. *Ad nostrum*, in Clementin. de hæreticis.

Decimoquinto seculo damnati sunt errores Joannis Wicleff, et Joannis Hus in Concilio Constantiensi, præside Martino V. Et rursum errores Græcorum in Concilio Florentino sub Eugenio IV.

Denique hoc nostro seculo decimosexto damnati sunt errores Lutheranorum in Concilio Tridentino confirmato a Pio IV. Inveniant jam ipsi unum exemplum antiquitatis, quo probent, aliquem novum errorem vere habitum pro errore in Ecclesia, et tamen non damnatum a Pontifice, sed ab Imperatore, vel alio Principe seculari : aut dicant si possunt, quinam unquam de sententia Conciliorum a Romano Præsule approbatorum judicare ausi fuerint, et non continuo hæretici ab Ecclesia Catholica habiti sint.

CAPUT VII.

Idem probatur testimoniis Pontificum et Imperatorum.

Accedant quarto loco testimonia veterum Pontificum, et veterum Imperatorum, id est, auctorum utriusque Juris. Damasus in epist. 3. ad Stephanum, Innocentius I, in epist. ad Concil. Carthaginen. et Milevit., quæ sunt apud Augustinum 91. et 93. Leo I, in epist. 84. ad Anastas. et 89. ad Episcopos Viennensis provinciæ, Gelasius in epist. ad Episc. Dardan. Gregorius lib. IV. epist. 52. ad Episc. Galliæ (ut etiam posteriores) docent, causas graviores, et præsertim Fidei, ad judicium Sedis Apostolicæ pertinere : et ad hoc citat Julius in epist. 2, decretum Nicæni Concilii.

Jam Imperatores idem senserunt. Tempore Aureliani Imperatoris, cum esset quæstio inter Catholicos, et Paulum Samosatenum hæreticum de domo Ecclesiæ, Imperator licet gentilis respondit, et jussit illi dari Ecclesiam, cui scriberent Italiæ Sacerdotes, et Episcopus Romanus ; nimirum edoctus a suis, Episcopum Romanum esse judicem supremum Christianarum causarum. Ita scribit Eusebius lib. VII, hist. cap. 26.

Constantinus, teste Eusebio lib.III, De vit. Constant. cap. 12. in Concilio Nicæno non prius assedit, quam Episcopi ut sederet annuissent. Quo signo satis indicavit, se non esse præsidentem Concilii. Deinde finito Concilio scripsit epistolam omnibus Ecclesiis, quam Eusebius ibidem totam ponit, in cujus fine sic ait : « Quæ cum ita se habeant, libentibus animis hoc decretum Concilii, tanquam donum Dei, et mandatum revera cœlitus demissum amplectamini. Nam quidquid in sanctis Episcoporum Conciliis decernitur, id universum divinæ voluntati debet attribui. »

De eodem sic loquitur B. Ambrosius epist. 32. Constantinus, inquit, « nullas leges ante præmisit, sed liberum dedit judicium Sacerdotibus. » De quo etiam Augustinus in epist.

162. c. 7. testatur, quod cum Donatistæ vellent ab ipso judicari causam suam, ipse eos remisit ad suum judicem proprium, id est, Melchiadem Papam, et cum illi appellassent a sententia Pontificis ad ipsum Imperatorem : « Dedit ille », inquit Augustinus, « aliud Arelatense judicium », (aliorum scilicet Episcoporum) « non quia jam necesse erat, sed eorum perversitatibus cedens ». Neque enim ausus est Christianus Imperator sic eorum tumultuosas et fallaces querelas suscipere, ut de judicio Episcoporum qui Romæ sederant, ipse judicaret.

Gratianus Imperator sic loquitur in epist. ad Episcop. Aquileien., quæ lecta est in Concilio Aquileiensi : « Neque controversiæ dubiæ sententiæ rectius poterant experiri » (expediri fortasse) « quam si obortæ altercationis interpretes ipsos constituissemus Antistites, ut videlicet a quibus proficiscuntur institutæ doctrinæ, ab eisdem discordis eruditionis repugnantia solveretur ». Quæ verba Ambrosius in Concilio illo sic interpretatus est : « Ecce : » inquit, « quod Christianus constituit Imperator. Noluit injuriam facere Sacerdotibus, ipsos interpretes constituit Episcopos. »

Theodosius junior in epist. ad Synod. Ephesin., quam etiam citat Nicolaus I. in epist. ad Michaelem : « Deputatus », inquit, « est Candidianus, magnificus comes strenuorum domesticorum, transire usque ad sanctissimam vestram Synodum, ac in nullo quidem quæ facienda sunt de piis dogmatibus quæstiones communicare : illicitum namque est, eum qui non sit ex ordine sanctissimorum Episcoporum, Ecclesiasticis immisceri tractatibus. »

Martianus Imperator, I. Nemo C. de summa Trinitate et Fide catholica : « Injuriam », inquit, « facit judicio Reverendissimæ Synodi, qui semel judicata revolvere et disputare contendat. »

Valentinianus senior, ut scribit Sozomenus libro VI histor. cap. 7. rogatus, ut permitteret Synodum congregari ad quædam Fidei dogmata explicanda, sic respondit : « Mihi », inquit, « qui sum in sorte plebis, fas non est talia curiosius perscrutari. Sacerdotes, quibus ista curæ sunt, inter seipsos quocumque voluerint loco conveniant. »

Basilius Imperator in VIII Synodo act. X, sic loquitur : « De vobis autem », inquit, « laicis, tam qui in dignitatibus quam qui absolute conversamini, quid amplius dicam non habeo, quam quia nullo modo vobis licet de Ecclesiasticis causis sermonem movere : neque penitus resistere integritati Ecclesiæ, et universali Synodo adversari. Hoc enim investigare et quærere, Patriarcharum, Pontificum et Sacerdotum est, qui regiminis officium sortiti sunt, qui sanctificandi, qui solvendi, et ligandi potestatem habent, qui Ecclesiasticas adepti sunt claves; non nostrum qui pasci debemus, qui sanctificari, qui ligari, vel a ligamento solvi egemus ». Ibidem dicit idem Imperator, Imperatores alios prædecessores suos, Constantinum, Theodosium, Martianum, et alios nunquam in Synodis subscripsisse, nisi post omnes Episcopos.

Denique de Theodorico Rege Gothorum, etsi Ariano, in IV Synodo Romana sub Symmacho Papa sic legimus : « Ad hæc Serenissimus Rex taliter, Deo aspirante, respondit : In synodali esse arbitrio in tanto negotio sequenda præscribere, nec aliquid ad se præter reverentiam de Ecclesiasticis negotiis pertinere. »

CAPUT VIII.

Idem probatur testimoniis Patrum.

Probatur quinto testimoniis Patrum Græcorum et Latinorum. Irenæus docet, controversias non posse finiri ex solis Scripturis, quia varie ab hæreticis exponuntur, et deinde docet, finiri debere controversias ex doctrina Romanæ Ecclesiæ : « Ad hanc, » inquit, « Ecclesiam propter potentiorem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos, qui sunt undique fideles, in qua semper ab his qui sunt undique conservata est ea, quæ est ab Apostolis traditio. » (1)

Athanasius in epist. ad solitar. vit. agent., loquens de Imperatore Constantio Ariano, qui aliquod judicium sibi in Conciliis usurpabat : « Quando », inquit, « a condito ævo auditum est? quando judicium Ecclesiæ auctoritatem suam ab Imperatore accepit ?

(1) Adv. hæres. Lib. III, Cap. 3.

aut quando unquam hoc pro judicio agnitum est? Plurimæ antea Synodi fuere: multa judicia Ecclesiæ habita sunt. Sed neque Patres istiusmodi res Principi persuadere conati sunt, nec Princeps se in rebus Ecclesiasticis curiosum præbuit ». Et infra: « Quis », inquit, « videns eum in decernendo Principem se facere Episcoporum, et præsidere judiciis Ecclesiasticis, non merito dicat, istud illam ipsam abominationem desolationis esse, quæ a Daniele prædicta est » ? Basilius in epist. 62. ad Athanas. dicit: videri sibi bonum, ut quando Synodus tunc fieri non poterat, scriberent ad Romanum Pontificem, ut ipse auctoritate sua mitteret aliquos in Orientem, qui acta Concilii Ariminensis dissolverent.

Gregorius Nazianzenus in Oratione, qua se excusat, quod diu ab Ecclesiastica functione abstinuerit : « Vos », inquit, « oves nolite pascere pastores, neque super terminos eorum elevamini : satis enim est vobis, si recte pascimini. Nolite judicare judices, nec legem feratis legislatoribus, etc. » Quomodo autem non judicat judices, et pascit pastores, qui de sententia Concilii, vel summi Pontificis judicare præsumit ? Et ne putes a Gregorio excipi Præsides, idem in Oratione ad suos cives timore perculsos, et Præsidem irascentem: «Num vocem, » inquit, Præsidem alloquens, « suscipitis liberam? et quod lex Christi vos meæ potestati meoque subjecit tribunali? Imperamus enim et ipsi, addo, et imperio majori et perfectiori; suscipe igitur vocem liberiorem, scio te ovem esse gregis mei, etc. » Chrysostomus hom. ult. in Jo. dicit : Petrum toti orbi magistrum a Christo præpositum. Cyrillus in thesauro, ut B. Thomas citat in Opusc. I. cont. error. Græc. : « Ostenditur quod ad dictum Pontificem Romanum pertineat quæ Fidei sunt determinare; dicit enim Cyrillus in lib. Thesaur. Ut membra maneamus in capite nostro apostolico Throno Romanorum Pontificum, a quo nostrum est quærere, quid credere, et quid tenere debemus. » Vide etiam Damascenum in I, et 2. orat. pro imaginibus.

Ex Latinis Tertullianus lib. de præscript. hæret. pulchre deducit id quod volumus. Primo enim docet, non debere eum hæreticis disputari ex Scripturis : quia cum possessio, et intelligentia vera Scripturarum sit Ecclesiæ Catholicæ, prius debet constare, quæ sit vera doctrina Ecclesiæ, et tunc ex illa intelligendæ sunt Scripturæ. Quæ sit autem vera doctrina Ecclesiæ, non potest tutius quæri, quam in Ecclesiis Apostolicis, quarum præcipua est Romana. Nam Deus doctrinam veritatis Christo tradidit, Christus Apostolis, Apostoli successoribus suis. Hæc ille in summa. Cyprianus lib. I, epist. 3. « Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quam inde, quod Sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus Sacerdos, et ad tempus judex vice Christi cogitatur etc. » Nam ante definitionem Pontificum licet de dubiis rebus sine vitio hæresis utramvis partem tenere : at post definitionem qui non obtemperant, fiunt hæretici.

Ambrosius epist. 32. ad Imperatorem Valentinianum juniorem, qui ab Arianis depravatus volebat de rebus Fidei judicare : « At certe, inquit, si vel Scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractemus, quis abnuat, in causa Fidei; in causa, inquam, Fidei Episcopos solere de Imperatoribus Christianis, non Imperatores de Episcopis judicare? Eris, Deo favente, etiam senectutis maturitate provectior, et tunc de hoc censebis, qualis ille Episcopus sit, qui laicis jus Sacerdotale substernit. Pater tuus vir maturioris ævi dicebat : Non est meum judicare inter Episcopos : tua nunc dicit Clementia : Ego debeo judicare. » Et infra : « Si conferendum de Fide, Sacerdotum debet esse ista collatio, sicut factum est sub Constantino augustæ memoriæ Principe, qui nullas leges ante præmisit, sed liberum dedit judicium Sacerdotibus. Factum est etiam sub Constantio augustæ memoriæ Imperatore, paternæ dignitatis hærede. Sed quod bene cœpit, aliter consummatum est. Nam Episcopi sinceram primo scripserant Fidem : sed dum volunt quidam de Fide intra Palatium judicare, id egerunt, ut circumscriptionibus illa Episcoporum judicia mutarentur.» Nota Lector hæc ultima verba : laici enim in domo Principis, dum volunt de sententia Episcoporum judicare, in errorem incidere meruerunt.

Hieronymus in epist. ad Damas. de nom. hypost. « Decernite, inquit, si placet, obsecro, non timebo tres hypostases dicere, si jubetis. » Et infra : « Obtestor beatitudinem tuam per crucifixum, Mundi salutem, per ὁμοούσιον Trinitatem, ut mihi epistolis tuis sive tacendarum, sive dicendarum hypostaseon detur auctoritas. » Idem petit epistola sequenti. Et nota, Hieronymum fuisse longe

doctiorem Damaso, ut patet ex tot quæstionibus Scripturarum, quas Hieronymus Damaso explicavit : et tamen cum agitur de judicio Fidei, ut aliquid definiatur, Hieronymus totum judicium tribuit Damaso Pontifici. Sulpitius lib. II sac. hist. refert, S. Martinum Maximo Imperatori aliquando dixisse: Novum esse et inauditum nefas, quod causam Ecclesiæ judex sæculi judicaret.

Augustinus cont. Crescon. « Quisquis falli metuit hujus obscuritate quæstionis, Ecclesiam de illa consulat, quam sine ulla ambiguitate sancta Scriptura demonstrat (1). » Et epistol. 106 ad Paulin., loquens de epistolis Innocentii, in quibus diserte positum erat, ad sedem Apostolicam pertinere judicium de rebus Fidei, sic ait : « Ad omnia nobis ille rescripsit, eo modo quo fas erat, atque oportebat Apostolicæ sedis Antistitem. » Et lib. cont. epist. fundam. cap. 5. « Ego vero, inquit, Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiæ Catholicæ commoveret auctoritas. »

Respondet Calvinus : loqui Augustinum de quadam persuasione privata Fidelium, qua nonnulli convertuntur ad Fidem; ut sensus sit : « Ego Evangelio non crederem, id est, ego nunc non essem Christianus, nisi me commovissent suis persuasionibus Christiani. » At frigida est ista solutio : nam in primis de præsenti loquitur Augustinus cum dicit : « Nisi me commoveret auctoritas Ecclesiæ. » Deinde paulo infra : « Quibus, inquit, præcipientibus Evangelio credidi, his jubentibus tibi omnino non credam. » Ubi non suasionem, sed imperium tribuit Ecclesiæ. Et infra, loquens de libro Actorum Apostolicorum : « Cui libro, inquit, necesse est, me credere, si credo Evangelio, quoniam utramque Scripturam similiter mihi Catholica commendat auctoritas. » Idem in prooem. lib. de doct. Christ. quasi prævidens spiritum istum privatum, qui dedignatur habere præceptorem. « Caveamus, inquit, tales tentationes superbissimas et periculosissimas, magisque cogitemus centurionem Cornelium : quamvis exauditas orationes ejus, eleemosynasque respectas ei Angelus nuntiaverit, Petro tamen traditum imbuendum. Et certe Spadonem illum, qui Isaiam Prophetam legens non intelligebat, neque ad Angelum Apostolus misit, nec ei per Angelum id quod non intelligebat expositum, aut divinitus in mente sine hominis ministerio revelatum est etc. »

Prosper in lib. cont. Collat. in fine, non aliter probat, Pelagianos vere esse hæreticos, quam quia damnati fuerant a Romanis Episcopis, Innocentio, Zosimo, Bonifacio, Cœlestino. Vincentius Lirinensis in suo Commonit. cap. 2. : « Hinc, inquit, forsitan requirat aliquis, cum sit perfectus Scripturarum canon, quid opus est, ut ei Ecclesiasticæ intelligentiæ jungatur auctoritas? Quia videlicet Scripturam sacram pro ipsa sui altitudine non uno eodemque sensu omnes accipiunt, sed ejusdem eloquia aliter alius atque alius interpretatur, ut pene quot homines sunt, tot illinc sententiæ erui posse videantur. Atque idcirco multum necesse est, propter tantos tam varii erroris anfractus, ut Propheticæ et Apostolicæ interpretationis linea secundum Ecclesiastici et Catholici sensus normam dirigatur etc. » Normam autem sensus Catholici, ibidem aperte ostendit esse Conciliorum decreta, consensionem Patrum, et similia.

Gregorius lib. VI, epist. 25 : « Nobis, inquit, notum est, piissimos dominos disciplinam diligere, ordines servare, canones venerari, et se in causis sacerdotalibus non miscere. » Anselmus in lib. de incarn. Verbi cap. 1. sic Urbanum Romanum Pontificem alloquitur : « Quoniam, inquit, divina providentia vestram elegit sanctitatem, cui vitam et Fidem Christianam custodiendam, et Ecclesiam suam regendam committeret; ad nullum alium rectius refertur, si quid contra Catholicam Fidem oritur in Ecclesia, ut ejus auctoritate corrigatur etc. »

Bernardus epist. 190. ad Innocent. Papam II : « Oportet ad vestrum referri Apostolatum pericula quæque, et scandala emergentia in regno Dei, ac præsertim, quæ de Fide contingunt. Dignum namque arbitror, ibi potissimum resarciri damna Fidei, ubi non possit Fides sentire defectum. » Et infra : « Tempus est, ut vestrum agnoscatis, Pater amantissime, principatum, probetis zelum, ministerium honoretis. In eo plane Petri impletis vicem, cujus tenetis et sedem, si vestra admonitione corda in Fide fluctuantia confirmatis, si vestra auctoritate conteritis Fidei corruptores. » Et epist. 189. « Dicebam, sufficere scripta ejus ad accusandum eum, nec mea referre, sed Episcoporum,

(1) Lib. I, Cap. 33.

quorum esset ministerii de dogmatibus judicare. »

CAPUT IX.

Idem probatur ex ratione.

Probatur ultimo ratione. Non ignorabat Deus, multas in Ecclesia exorituras difficultates circa Fidem; debuit igitur judicem aliquem Ecclesiæ providere : at iste judex non potest esse Scriptura, neque spiritus revelans privatus, neque Princeps sæcularis ; igitur Princeps Ecclesiasticus, vel solus, vel certe cum consilio et consensu Coepiscoporum : nec enim fingitur, neque potest fingi aliquid aliud, ad quod hoc judicium pertinere posse videatur. Ac primum, non esse judicem Scripturam, planum est, quia varios sensus recipit, nec potest ipsa dicere, quis sit verus. Præterea in omni Republica bene instituta et ordinata, lex et judex distinctæ res sunt. Lex enim docet, quid agendum, et judex legem interpretatur, et secundum eam homines dirigit. Denique de Scripturæ interpretatione quæstio est : non autem se ipsa interpretari potest.

At, inquiunt, ex collatione variorum locorum facile potest a quovis linguarum perito erui verus sensus. Sed quid, si multi sint linguarum periti, et eadem loca inter se conferant, et tamen adhuc convenire non possint : quis tum erit judex? certe multi Lutheranorum, multi item Zwinglianorum linguarum periti fuerunt, et Scripturas inter se magno labore contulerunt, et tamen in explicatione illius sententiæ : *Hoc est Corpus meum*, convenire nunquam potuerunt. At Zwingliani, dicet Lutheranus, excæcati sunt, proinde nihil mirum, si clarissima Domini verba non intelligant. Sed quid, si Zwinglianus Lutheranos excæcatos dicat, quis erit judex?

Quod autem Spiritus revelans unicuique privato homini judex esse non possit, facile demonstratur. Siquidem ille, qui est in te, a me neque videtur, neque auditur : judex debet videri et audiri ab utraque parte litigante; nam tales sunt qui contendunt, nimirum homines corporales, si enim spiritus essemus, forte sufficeret judicium spiritus. Præterea in Republica temporali omnes homines habent verum lumen naturale, quo lex condita est, et quod sufficit ad eam exponendam, et tamen nunquam permittitur legis interpretatio privato judicio uniuscujusque : et si permitteretur, diu Respublica durare non posset; quanto ergo minus permittenda est Scripturæ interpretatio judicio uniuscujusque, cum non habeant omnes verum illud supernaturale lumen, quo Scriptura condita est, et quod est necessarium ad eam recte intelligendam.

Præterea, judex debet habere auctoritatem coactivam, alioqui nihil prodesset ejus judicium : at privati homines nullam habent talem auctoritatem. Item plurimi sunt adeo rudes et imperiti, ut ipsimet fateantur, se nullo modo posse judicare de quæstionibus Fidei, et tamen etiam illi salvari possunt; non est igitur necesse, ut omnes judicent.

Denique, si spiritus iste revelans privatus esset judex, præcluderetur via conversioni hæreticorum, nec ullæ controversiæ unquam terminari possent. Nam nemo est hæreticorum, qui spiritum non jactet, et qui spiritum suum non præponat spiritibus aliorum, et sicut II Paral. XVIII cum diceret Michæas Propheta Domini se loqui in nomine Domini, Pseudoprophetas autem agitari spiritu mendacii; respondit ei Sedecias Pseudopropheta : *Per quam viam pertransivit Spiritus Domini a me, ut loqueretur tibi* (1)? Ita si Catholicus diceret : Spiritus ita mihi revelat, responderet hæreticus; et per quam viam? etc.

Quod autem non sit Princeps sæcularis judex, probatur. Nam nihil potest ultra virtutem a causis suis acceptam : causæ autem principatus sæcularis humanæ et naturales sunt; nam efficiens est electio populi, finis est pax, et tranquillitas temporalis Reipublicæ; igitur non habet virtutem, neque auctoritatem Princeps ut talis, nisi humanam, qualem populus dare potuit, et qualis requiritur ad conservandam temporalem pacem. Cujus signum est, quod etiam sine Ecclesia sunt veri Reges, et Principes temporales; et sine illis esse potest vera Ecclesia, ut in orbe Romano primis trecentis annis.

Neque obstat, quod Rom. XIII dicitur : *Non est potestas nisi a Deo, et qui potestati re-*

(1) II. Paralip. XVIII. 23.

sistit, Dei ordinationi resistit (1). Nam non vult Apostolus dicere, regiam potestatem esse immediate a Deo, sed mediate, quia Deus instinctum illum naturalem posuit in hominibus, ut crearent sibi Regem : sicut etiam leges humanæ dici possunt a Deo, quia fiunt lumine naturali, quod Deus in mente humana in creatione impressit. At principatus Ecclesiasticus causas habet divinas et supernaturales : nam efficiens immediate est Deus, neque enim Pontifex ab Ecclesia auctoritatem habet, sed a Christo, qui dixit ei : *Pasce oves meas*, Jo. ult. Et : *Tibi dabo claves regni cœlorum* etc. Matth. XVI(2).Finis autem est æterna beatitudo.

Quocirca extra Ecclesiam non invenitur verus Pontifex, nec veri Sacerdotes, nec sine his esse potest Ecclesia. Et hinc Nazianzenus in oratione ad cives timore perculsos ; Chrysostomus in hom. 4. in verba Isaiæ, et Ambros. lib. de dignit. sacerdot. c. 2. dicunt, Episcopum tanto esse majorem Rege, quanto spiritus carni, cœlum terræ, aurum plumbo præstat. Et propterea etiam pontificatus, et sacerdotium per se ad Ecclesiam pertinent : principatus autem temporalis per accidens. Igitur cum res Fidei definire, et Scripturas divinas interpretari sit actus spiritualis Ecclesiasticus, certe non ad Principem temporalem, sed ad spiritualem et Ecclesiasticum pertinet.

CAPUT X.

Solvuntur objectiones.

At objiciunt primo illud Isai. LIV : *Dabo universos filios tuos doctos a Domino*(3). Respondeo : non loquitur Isaias de spiritu privato revelante, sed vel loquitur de doctrina Evangelii, quam Deus ipse, id est, Christus prædicavit et docuit, ut exponit hoc loco Cyrillus, ut sensus sit : « Populum Christianum non docebo per Prophetas, sed per meipsum, » juxta illud Hebr. I : *Multifariam, multisque modis*, etc. Vel (quæ est subtilior et germanior expositio) loquitur de gratia Spiritus sancti, qua homo interius a Deo movetur, et suaviter impellitur ad credendum et amandum, ut exponit B. Augustinus lib. de grat. Christi, c. 12, 13 et 14. Itaque non est sensus, omnes Christianos intellecturos divina revelatione omnia arcana Scripturarum, sed tales futuros ut non solum audiant magistrum exterius explicantem verbum Dei, sed etiam audiant intus magistrum Deum suadentem, ut faciant quod audiunt. Dum fit concio, omnes audiunt, et intelligunt quod dicitur : sed unus credit, alius non credit : unus convertitur a peccato ad pœnitentiam, alius non convertitur : illi priores dicuntur docti a Deo, illi posteriores non item. In hunc sensum protulit ex hoc loco testimonium Dominus Jo. VI : *Est,* inquit, *scriptum in Prophetis* : *Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me*(4). Et Apostolus I Thess. IV : *De charitate fraternitatis non necesse habemus scribere vobis, ipsi enim a Deo didicistis, ut diligatis invicem* (5).

Secundum argumentum Hierem. XXXI : *Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et non docebit ultra vir proximum suum, dicens : Cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent me a minimo eorum, usque ad maximum* (6).

Respondeo cum Augustino lib. de spirit. et lit. c. 24. illis verbis *Dabo legem meam* etc. significari gratiam Testamenti novi, id est, Fidem per charitatem operantem, quam Deus diffundit in cordibus nostris, ut non solum sciamus, sed etiam impleamus divina mandata : illis autem *Et non docebit ultra* etc. significari præmium Fidei, id est, beatitudinem, in qua omnes electi videbunt Deum facie ad faciem.

Si tamen quis contendat, etiam ista ultima verba de hoc tempore intelligenda esse; responderi potest : hic non loqui Prophetam de mysteriis absconditis Scripturarum, sed de cognitione unius Dei. Cum enim tempore Testamenti veteris non solum Gentiles adorarent Deos falsos, sed etiam frequentissime populus Dei ad idola et Deos alienos converteretur ; prædixit Hieremias futurum , ut tempore novi Testamenti omnes homines cognoscant unum Deum, quod certe nunc impletum cernimus. Nam Gentiles conversi sunt ad Fidem, et ipsi etiam Judæi et Turcæ, licet impii sint, tamen unum Deum colunt.

(1) Rom. XIII, 2. — (2) Joan. XXI, 15 et seq. ; Matth. XVI, 19. — (3) Isai. LIV, 13. — (4) Joan. VI, 45. — (5) I. Thess. IV, 9. — (6) Jerem. XXXI, 33.

Tertium argumentum Matth. XXIII : *Vos autem nolite vocari Rabbi, unus est enim magister vester* (1). Igitur solo interno Doctore debemus esse contenti. Respondeo : non prohibet Dominus nomen et officium magistri, sed ambitionem et affectationem illius honoris. Nam II Timoth. I, Apostolus vocat se doctorem et magistrum Gentium. Præterea in illo c. XXIII, Dominus reprehenderat Scribas et Pharisæos, quod amarent primas cathedras, et salutari ab hominibus, Rabbi. Et ibidem dicit : *Et nolite vocare patrem super terram*, cum tamen certo certius sit, non prohiberi nomen, aut officium patris, sed nimium affectum erga parentes.

Quartum argumentum Jo. V. *Ego testimonium ab homine non accipio* (2) ; nec verbum igitur Dei accipit testimonium a verbo hominis : sed Pontifex et Concilium homines sunt; igitur eorum testimonio Scripturæ non egent, sed per se sufficiunt ad omnes controversias dirimendas.

Respondeo : Christus non eguit testimonio hominum pro se, quia majora testimonia habebat, sed tamen testimoniis hominum utebatur propter alios. Jo. I : *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.* Et Jo. XV : *Vos testimonium perhibetis quia ab initio mecum estis* (3). Actor I : *Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judæa* (4). Denique Martyres cur dicuntur Martyres, nisi quia testes Christi fuerunt. Cum ergo Dominus ait : *Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati* : *ego autem*, Jo. V, *non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico, ut salvi sitis* ; sensus est : *Ego profero vobis Joannis testimonium, quod vos ipsi quæsivistis, non quod ego indigeam pro me, sed quia utile est vobis, ut facilius credatis.* Ad eumdem modum, Scriptura pro se non eget hominum testimonio, sive enim intelligatur, sive non, in se verissima est, tamen propter nos eget testimonio Ecclesiæ, qui alioqui non sumus certi qui sint libri vere sacri ac divini, nec quæ sit eorum vera ac germana intelligentia.

Quintum argumentum Jo. VII : *S quis voluerit voluntatem ejus facere* qui misit me, *agnoscet de doctrina mea, utrum ex Deo sit* (5). Non ergo præter spiritum dilectionis Dei requiritur aliud magisterium ad Scripturas intelligendas.

Respondeo : non hoc dicit Dominus, ut ostendat, omnes viros bonos per se intelligere posse omnia loca Scripturarum, sed ut doceat, viros probos carere impedimentis quibusdam, propter quæ alii quidam, nec per se, nec per alios Fidei veritatem intelligere possint : nam cupiditas gloriæ, et pecuniarum, et similium rerum excæcat oculos. Unde Jo. V. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis?* Et Luc. XVI : *Audiebant hæc omnia Pharisæi, qui erant avari, et deridebant eum* (6).

Sextum argumentum Jo. X : *Oves meæ vocem mea maudiunt, et sequuntur me* (7); igitur non egemus alio præceptore. Respondeo : loquitur Dominus de prædestinatis, ut hic exponit Augustinus, qui ante mortem omnino audiunt vocationem Dei, et eam sequuntur perseverantes usque ad mortem; neque est hic sermo de difficultatibus Scripturarum. Quod si etiam ageretur de Scripturarum intelligentia, diceremus, Christum loqui suis ovibus multis modis, per Scripturam, per internam inspirationem, et apertissime per os Vicariorum suorum, de quibus dixit Lucæ X : *Qui vos audit, me audit* (8). Nec enim cum Dominus ait, *oves meæ vocem meam audiunt* exclusit vicarios, sed hostes suos. Sic enim ibidem ait : *Alienum autem non sequuntur.* Et, *Non audiunt vocem alienorum* (9).

Septimum argumentum Actor. XVII, Beroenses scrutabantur Scripturas, an ita se haberent, quæ Paulus prædicabat : si ergo licuit hominibus illis, haud dubie laicis, examinare verba Pauli, cur non liceat nobis examinare verba Papæ, et Conciliorum? Respondeo : etsi Paulus erat Apostolus, et non poterat falsam doctrinam prædicare, tamen non constabat hoc initio Beroensibus, nec tenebantur mox credere, nisi prius viderent miracula, aut alias probabiles rationes credendi. Itaque cum Paulus probaret illis Christum ex oraculis Prophetarum, merito illi scrutabantur Scripturas, an hæc ita se haberent. At Christiani, quibus constat Ecclesiam non posse errare in explicanda doctrina Fidei, tenentur eam recipere, et non dubitare, an hæc ita se habeat.

Addo etiam, quod etsi hæreticus peccat dubitando de auctoritate Ecclesiæ, in quam

(1) Matth. XXIII, 8. — (2) Joan. V, 3, 4. — (3) Joan. I, 7.; XV, 27. — (4) Act. I, 8. — (5) Joan. VII, 17. — (6) Joan. V, 44.; Luc. XVI, 14. — (7) Joan. X, 27. — (8) Luc. X, 16. — (9) Joan. X, 5.

per Baptismum regeneratus est, neque est eadem conditio hæretici, qui semel Fidem professus est, et Judæi aut Ethnici qui nunquam fuit Christianus : tamen posito hoc dubio, et hoc peccato, non male facit scrutando, et examinando, an loca Scripturæ et Patrum a Concilio Tridentino prolata ita se habeant, modo id faciat intentione inveniendi veritatem, non calumniandi. Deberet quidem ille sine examine recipere doctrinam Ecclesiæ : tamen melius est, ut examinando præparetur ad veritatem, quam negligendo remaneat in suis tenebris.

Octavum argumentum Rom. XII : *Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes : sive prophetiam secundum rationem Fidei, sive ministerium in ministrando*, etc. (1) Hic Apostolus docet, donum prophetiæ, id est, interpretationis Scripturarum, haberi secundum rationem, Græce ἀναλογίαν Fidei, id est, secundum mensuram, et proportionem Fidei; igitur non debet peti Scripturæ interpretatio a Papa vel Concilio, sed ab eo, qui magis Fide abundat, quicumque ille sit.

Respondeo : posset primo negari consequentia : nam Papa, et Concilium magis abundat Fide, quam ullus homo privatus, cum nec Papa ut docet ex cathedra, nec Concilium in Fide errare possit : omnis autem homo privatus possit. Secundo posset dici, prophetiam hoc loco non accipi pro interpretatione Scripturæ, sed proprie pro dono prædicendi futura, ut exponunt Ambrosius, Theodoretus, Theophylactus, Thomas, et alii hoc loco, et Chrysostomus in I Corinth. XII. Sed tertio dico, quomodocumque sumatur prophetia, sive pro dono prædicendi futura, sive pro dono interpretandi, ex hoc loco nihil colligi contra nos : nam illud *secundum rationem Fidei* non conjungitur cum verbo *habentes*, sed cum verbo subintellecto *administremus*. Exponit enim Apostolus usum gratiarum gratis datarum, et docet, prophetiam debere administrari secundum rationem Fidei, ita ut nemo vaticinetur aliquid contra Fidem, ut faciebant Pseudoprophetæ, neque interpretetur Scripturas in aliquem sensum Catholicæ Fidei contrarium, ut hæretici plerumque faciunt.

Nonum argumentum I Corinth. II : *Spiritualis autem judicat omnia, et ipse a nemine judicatur* (2); igitur ad spirituales homines pertinet interpretatio Scripturarum, non ad Papam, aut ad Concilia. Respondeo : non negamus, fuisse in Ecclesia et esse homines spirituales et perfectos, qui recte interpretentur Scripturas, imo etiam futura prospiciant, et cordium secreto scrutentur. Negamus tamen, ad eos pertinere judicium definitivum controversiarum Fidei, duplici de causa. Primo, quia non sumus certi certitudine Fidei, quinam sint isti spirituales, sicut certi sumus, Papam et Concilium esse spirituales, regi videlicet a Spiritu sancto. Secundo, quia scimus etiam maxime spirituales non semper illustrari, et quædam interdum ignorare, ut patet de Elisæo, qui habebat duplicem spiritum Eliæ, et tamen dicit IV Reg. IV : *Dominus celavit hoc a me, et non indicavit mihi* (3).

Dices : quid ergo significat illud *Judicat omnia?* Dico : significare omnia tam spiritualia, quam temporalia; tam cœlestia, quam terrena : dixerat enim, homines animales non percipere quæ Dei sunt, sed tantum judicare posse de rebus terrenis : nunc dicit, spirituales judicare omnia, id est, et terrena, et divina; non tamen sequitur, quod possit omnia divina. Nam quis neget multos veterum Patrum habuisse excellenter donum interpretandi, et fuisse spirituales, et tamen constat quosdam ex præcipuis eorum non leviter in quibusdam lapsos?

Decimum argumentum I Corinth. XII, loquens Apostolus de dono interpretandi, et similibus gratiis : *Hæc omnia*, inquit, *operatur unus, atque idem spiritus dividens singulis prout vult* (4). Non est igitur alligatum hoc donum Concilio, vel Papæ, sed datur libere a Deo cui ipse voluerit. Et confirmant, quia sæpe, præteritis Sacerdotibus et Pontificibus, Deus excitavit Prophetas ex populo : nam Amos erat pastor ovium, et tamen factus est Propheta, et Debora mulier prophetavit.

Respondeo : Apostolum loqui de particularibus hominibus, ac dicere velle, non dari omnibus hominibus passim donum interpretandi. Neque hinc sequitur, non esse in Concilio, vel Pontifice docente ex Cathedra donum interpretationis : alia enim ratio est Concilii et Pontificis, alia privatorum hominum.

Ad illas confirmationes dico : privilegia paucorum non facere legem generalem.

(1) Rom. XII, 6. — (2) I. Cor. II, 15. — (3) IV. Reg. IV, 27. — (4) I. Cor. XII, 11.

Quod si contendant dari omnibus, quia datum est Amos, et Deboræ, etiam concludent dari donum loquendi omnibus jumentis, quia datum est asinæ Balaam. Præterea, aliud est loqui de novis revelationibus, aliud de explicatione doctrinæ jam acceptæ : nam novæ revelationes non sunt alligatæ Pontificibus, nec nunc, nec in Testamento veteri. Nam in Testamento veteri prophetabant Isaias, Hieremias, et similes, non autem Aaron, et ejus successores : et in testamento novo prophetavit Agabus, et filiæ Philippi, et tamen Pontifices Linus, et Clemens, et cæteri non prophetabant. At explicatio doctrinæ acceptæ, et judicium de dogmatibus semper spectavit ad Pontifices, ut supra ostendimus.

Undecimum argumentum I Thessal. V : *Omnia probate, quod bonum est tenete*, et I Joan. IV : *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint* (1). Igitur etiam Concilii, et Papæ sententia probanda, et examinanda est : nihil enim Paulus et Joannes excipiunt. Colligunt etiam ex his locis, injuste prohiberi libros hæreticorum, cum Paulus dicat, omnia probate, etc.

Respondeo, et dico duo. Primo, Paulum et Joannem cum aiunt, *omnia probate*, vel *probate spiritus*, non velle dicere, ut omnes de Ecclesia id faciant, sed ut id faciant ii, ad quos pertinet. Sicut si scribatur ad aliquam Academiam, ut examinent aliquem librum, non significatur ut detur examinandus liber omnibus hominibus illius Academiæ, sed tantum doctoribus ejus facultatis, de qua liber ille tractat. Dico secundo : in utroque loco agi de doctrina dubia, nam illa sola probatione indiget. Non est autem doctrina dubia librorum prohibitorum, aperte enim est mala, cum sit examinata, et damnata : neque est doctrina dubia Conciliorum, sed aperte bona. Et ideo Paulus Apostolus Act. XV. cum deferret ad Ecclesias decretum Concilii Hierosolymitani, non dicebat *probate*, sed præcipiebat custodire decretum illud.

Duodecimum argumentum I. Joann. II *Non necesse habetis ut aliquis doceat vos, sed unctio docet vos de omnibus* (2). Respondeo : non loquitur Joannes absolute de cognitione rerum divinarum, quasi non egeant magistro ulla in re, qui Spiritum sanctum acceperunt. Nam si ita esset; cur Joannes hanc epistolam scriberet, et moneret ac instrueret eos, quos unctio docebat de omnibus? et quorsum Deus in Ecclesia posuisset pastores, et doctores? loquitur igitur de iis tantum dogmatibus quæ jam acceperant ab Apostolis, et cooperante unctione Spiritus sancti didicerant, et crediderant : atque eos monet, ut in Fide permaneant, et non præbeant aures Pseudo-apostolis contraria docentibus. Quomodo si Catholicus aliquis scriberet Catholicis, qui ab hæreticis obsiderentur, et perturbarentur : non necesse habetis, ut aliquis Lutheranus, vel Calvinista doceat vos doctrinam Christi, omnino enim quæ vos scire oportet jam didicistis, et tenetis ex prædicatione Ecclesiæ adjuvante unctione Spiritus sancti. Hunc esse sensum, docent verba præcedentia, et sequentia; in præcedentibus sic ait : *Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam, et vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat : hæc scripsi vobis de his qui seducunt vos*, etc. In sequentibus autem ait : *Sicut docuit vos, manete in eo, ut cum apparuerit, habeamus fiduciam, et non confundamur in adventu ejus* (3),

Decimumtertium argumentum. Apostolus Ephes. cap. II scribit : *Estis cives Sanctorum et domestici Dei, superædificati supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum* (4). At si Scripturæ intelligentia penderet a Papa vel a Conciliis, fundamentum nostrum esset super Papa, et Conciliis magis, quam super Apostolorum et Prophetarum scriptis.

Respondeo ad hoc argumentum, quod sæpe repetit, et inculcat Calvinus : nos non negare, imo defendere contra negantes, verbum Dei ministratum per Apostolos et Prophetas esse primum fundamentum nostræ Fidei; ideo enim credimus quidquid credimus, quia Deus id per Apostolos, et Prophetas revelavit : sed addimus, præter hoc fundamentum primum, requiri aliud fundamentum secundarium, id est, Ecclesiæ testificationem. Neque enim scimus certo quid Deus revelaverit, nisi ex testimonio Ecclesiæ : et propterea sicut legimus, Christum esse lapidem fundamentalem, et fundamentum primum Ecclesiæ, ita legimus Matth. XVI de Petro *super*

(1) I. Thessal. V, 21.; I. Joan. IV, 1. — (2) I. Joan. II, 27. — (3) Ibid. 21 et 28. — (4) Eph. II, 19 et 20.

hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam (1). Itaque Fides nostra adhæret Christo primæ veritati revelanti mysteria, ut fundamento primario : adhæret etiam Petro, id est, Pontifici proponenti et explicanti hæc mysteria, ut fundamento secundario.

Decimumquartum argumentum. Si Pontifex judicat de Scripturis ; sequitur, Pontificem seu Concilium esse supra Scripturam : et si Scripturæ sensus sine Pontifice vel Concilio non est authenticus ; sequitur, verbum Dei accipere robur et firmitatem a verbo hominum etc.

Respondeo : hoc argumentum, quod ab hæreticis plurimi fit, totum in æquivocatione versari. Nam duobus modis potest intelligi Ecclesiam judicare de Scripturis : uno modo, quod judicet, verum ne sit an falsum quod Scripturæ docent : altero modo, quod posito ut fundamento certissimo, Scripturæ verba esse verissima, judicet quæ sit vera eorum interpretatio. Et quidem si primo modo Ecclesia judicaret, vere esset supra Scripturam, sed hoc non dicimus, quamvis hæretici calumnientur id nos dicere, qui passim vociferantur, nos subjicere Scripturam pedibus Papæ. At secundo modo judicare Ecclesiam, vel Pontificem de Scripturis, quod nos asserimus, non est Ecclesiam esse supra Scripturam, sed supra judicia privatorum hominum. Non enim judicat Ecclesia de veritate Scripturæ, sed de intelligentia tua, et mea, et aliorum : neque hinc sumit verbum Dei aliquod robur, sed intelligentia nostra ; non enim Scriptura est verior, aut certior, quia sic ab Ecclesia exponitur, sed mea sententia est verior, quando ab Ecclesia confirmatur.

Decimumquintum argumentum. Si a judicio Ecclesiæ pendet Fides nostra, igitur a verbo hominum ; ergo debilissimo nititur fundamento. Præterea Scriptura facta est spiritu Dei ; ergo spiritu Dei, non Ecclesiæ intelligenda est.

Respondeo : verbum Ecclesiæ, id est, Concilii, vel Pontificis docentis ex cathedra, non esse omnino verbum hominis, id est, verbum errori obnoxium, sed aliquo modo verbum Dei, id est, prolatum assistente et gubernante Spiritu sancto ; imo dico, hæreticos esse qui revera nitantur baculo arundineo. Sciendum est enim, propositionem Fidei concludi tali syllogismo. Quidquid Deus revelavit in Scripturis est verum : hoc Deus revelavit in Scripturis ; ergo hoc est verum. Ex propositionibus hujus syllogismi prima certa est apud omnes, secunda apud Catholicos est etiam firmissima ; nititur enim testimonio Ecclesiæ, Concilii, vel Pontificis, de quibus habemus in Scripturis apertas promissiones quod errare non possint. Actor. XV. *Visum est Spiritui sancto et nobis.* Et Luc. XXII, *Rogavi pro te, ut non deficiat Fides tua* (2). At apud hæreticos nititur solis conjecturis, vel judicio proprii spiritus qui plerumque videtur bonus, et est malus : et cum conclusio sequatur debiliorem partem ; sit necessario, ut tota Fides hæreticorum sit conjecturalis, et incerta.

Decimumsextum argumentum. Augustinus et alii Patres cum Scripturas exponunt, non usurpant prætoriam judicandi potestatem, sed permittunt explanationes suas ab aliis judicari.

Respondeo : aliud est interpretari legem more doctoris, aliud more judicis : ad explanationem more doctoris requiritur eruditio, ad explanationem more judicis requiritur auctoritas. Doctor enim non proponit sententiam suam ut necessario sequendam, sed solum quatenus ratio suadet : at judex proponit ut sequendam necessario. Aliter accipimus glossas Bartholi et Baldi, aliter declarationem Principis. Augustinus igitur, et cæteri Patres in Commentariis fungebantur officio Doctorum : at Concilia, et Pontifices funguntur officio judicis a Deo sibi commisso.

Decimumseptimum argumentum. « Augustinus contendit, Ecclesiam non debere se Christo præponere, quod ille semper veraciter judicet : Ecclesiastici autem judices, sicut homines, plerumque falluntur. » Hæc sunt Calvini verba in præfat. Instit., ex quibus deducit, non esse Prælatos judices controversiarum.

Respondeo : in primis falso citari locum a Calvino, is enim in margine ponit cap. 2, contra Cresconium : at contra Cresconium sunt quatuor libri, et in nullo eorum librorum cap. 2, illa verba inveniuntur, sed habentur lib. II, cap. 21, ubi loquitur Augustinus de quæstionibus facti non juris, in quibus judices Ecclesiastici falli possunt. Docet

(1) Matth. XVI, 18. — (2) Act. XV, 28. ; Luc. XXII, 32.

enim, in eo sæpe Ecclesiasticos judices falli, quod eos baptizent, qui ficto animo accedunt ad Sacramentum, et tamen sincera voluntate accedere videntur. Et quoniam Calvinus videbat nihil pro se facere locum illum, ideo forte non notavit distincte locum. Solet enim alias satis diligenter notare libros, et capita, præterquam quando loca solutionem secum ferunt apertissimam.

Alia multa argumenta, quæ huc pertinere posse videbantur, tunc solvemus, cum tractabimus : an Ecclesia, vel Concilium, vel Papa errare possunt, et cujus sit in Conciliis præsidere.

CONTROVERSIARUM

DE VERBO DEI

LIBER QUARTUS

UBI DE TRADITIONE.

CAPUT I.

Qui potissimum defenderint vel oppugnaverint non scriptas Traditiones.

De verbo Dei scripto hactenus disseruimus; nunc de Verbo Dei non scripto breviter disputare aggrediemur, si prius tamen in gratiam studiosorum annotaverimus, qui potissimum hoc sæculo de Traditionibus scripserint, vel certe quos ipsi legerimus. Nec enim omnes videre nobis licuit.

Igitur scripsit de hoc argumento præclare Cardinalis Hosius in IV lib. advers. Prolegom. Brentii; item Petrus a Soto in sua defens. advers. eumdem Brent. par. II, a cap. 50. usque ad 66; Melchior Canus lib. III, De loc. Theolog., Martinus Peresius initio operis sui De Tradit., Jodocus Tiletanus in Apolog. conf. Kemnit. pro Conc. Trident., Alphonsus a Castro lib. I, cap. 5, sui operis contra hæres., et Episcopus Roffensis initio etiam sui operis cont. assert. articul. Lutheri; Doctores Colonienses in Exam. Catech. Monhem., in reprehens. VI, Dialogi; Petrus Canisius in suo Catechis. de præcep. Eccles., et Gulielmus Lindanus lib. V, suæ Panop., Joannes a Lovanio in lib. De invocat. Sanct. c. 23, 24 et 25; Felicianus Ninguarda in assert. Fid. Cathol.; Caspar Cardileus Villalpandæus in lib. De Tradit.

Ex hæreticis præcipue contra Traditiones scripserunt Joannes Calvinus lib. IV, Institut. cap. 8, §. 6, 7, 8 et cap. 10, §. 18, 19, 20 et in Antidoto ad sess. IV, Concil. Trid.; Joannes Brentius in suis Prolegomenis contra Petrum a Soto; Martinus Kemnitius in libro quem inscripsit: Theologiæ Jesuitarum præcipua capita; et prolixissime in exam. Concil. Trid. examinans decretum de Traditionibus, quod habetur sess. IV; et quidam Hermannus Hamelmannus, qui nuper edidit ingens volumen contra Traditiones, quod divisit in tres libros Prolegomenorum, et deinde in tres partes operis præcipui, quarum quælibet multos libros habet.

CAPUT II.

Quid sit, et quotuplex Traditio.

Nomen Traditionis generale est, et significat omnem doctrinam sive scriptam, sive non scriptam, quæ ab uno communicatur alteri. Exod. XVII, *Scribe hoc ob monumentum in libro, et trade in auribus Josue.* Actor. VI. lex Mosis scripta vocatur Traditio: *Audivimus eum dicentem, quoniam* Jesus *destruet locum istum, et mutabit Traditiones, quas tradidit nobis Moyses* (1). At I. Corinth. XI. *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis;*

(1) Exod. XVII, 14.; Act. VI, 14.

Traditio, vocatur doctrina viva voce exposita : et II. Thess. II. *Tenete Traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam* (1).

Tametsi vero Traditionis nomen generale sit ; tamen hoc ipsum nomen accommodatum est a Theologis ad significandam tantum doctrinam non scriptam. Sic Irenæus : «Evenit», inquit, «neque Scripturis, neque Traditioni consentire eos(2).» Tertullianus lib. De corona militis : «Si legem, inquit, expostules Scripturam nullam invenies, Traditio tibi prætendetur auctrix etc. (3). Cyprianus lib. II, ep. 3. «Admonitos autem nos scias, ut in calice offerendo Dominica Traditio servetur, ut calix, qui in commemorationem ejus offertur, mixtus vino offeratur.» Quem locum falso Kemnitius exponit de Traditione scripta : nusquam enim in toto Evangelio aut epistolis Apostolorum scriptum est, ut calix mixtus vino, id est, vinum, et aqua offerantur. Ad eumdem modum fere omnes Veteres nomen Traditionis pro non scripta doctrina usurpant ; et hoc modo deinceps utemur hoc nomine.

Vocatur autem doctrina non scripta, non ea quæ nusquam scripta est, sed quæ non est scripta a primo auctore : exemplo sit baptismus parvulorum. Parvulos baptizandos, vocatur Traditio apostolica non scripta, quia non invenitur hoc scriptum in ullo apostolico libro, tametsi scriptum est in libris fere omnium veterum Patrum.

Est autem duplex partitio Traditionum : prior sumitur penes auctores Traditionum : posterior penes materiam. Prior est, in Traditiones Divinas, Apostolicas, Ecclesiasticas. Divinæ dicuntur, quæ acceptæ sunt ab ipso Christo Apostolos docente, et nusquam in divinis Litteris inveniuntur : talia sunt ea quæ ad materiam et formam Sacramentorum pertinent, pauca enim de his habemus in divinis Litteris, et tamen certum est, Sacramentorum essentiam non potuisse nisi a Christo institui. Propterea enim Apostolus I. Corinth. XI, loquens de Sacramento Eucharistiæ dicebat : *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis.*

Apostolicæ Traditiones proprie dicuntur illæ, quæ ab Apostolis institutæ sunt, non tamen sine assistentia Spiritus sancti, et nihilominus non exstant scriptæ in eorum epistolis : quale est jejunium Quadragesimæ, et quatuor temporum, et alia multa, de quibus postea. Solent tamen interdum etiam divinæ Traditiones dici apostolicæ, et apostolicæ dicuntur divinæ. Divinæ Traditiones dicuntur apostolicæ, non quod ab illis sint, cum ipsi seorsim eas a Christo accepissent : et apostolicæ dicuntur divinæ, non quod eas Deus immediate instituerit, sed quod non sine spiritu Dei eas Apostoli instituerint. Quo modo omnes epistolæ Apostolorum dicuntur divina et apostolica scripta, etiamsi quædam in eis sint præcepta divina, et quædam proprie apostolica, ut patet ex illo I. Corinth. VII : *Præcipio non ego, sed Dominus*, et postea : *Dico ego, non Dominus* (4).

Ecclesiasticæ Traditiones proprie dicuntur consuetudines quædam antiquæ, vel a Prælatis, vel a populis inchoatæ, quæ paulatim tacito consensu populorum vim legis obtinuerunt. Et quidem traditiones divinæ eamdem vim habent, quam divina præcepta, sive divina doctrina scripta in Evangeliis, et similiter apostolicæ Traditiones non scriptæ eamdem vim habent, quam apostolicæ Traditiones scriptæ, ut in Concilio Trident. sess. IV, asseritur, et ratio est manifesta : nam verbum Dei non est tale, nec habet ullam auctoritatem, quia scriptum est in membranis, sed quia a Deo profectum est, vel immediate, ut sunt sermones Domini, vel mediantibus Apostolis, ut est decretum Apostolorum, Actor. XV. Neque hoc negant, aut negare possunt hæretici : nam, ut postea dicemus, non est quæstio, quanta sit vis divinæ aut apostolicæ Traditionis, sed an sit aliqua Traditio vere divina, aut apostolica.

Ecclesiasticæ autem Traditiones eamdem vim habent, quam decreta, et constitutiones Ecclesiæ scriptæ : nam etiam in Republica civili eadem vis est consuetudinum adprobatarum, et legum scriptarum, ut patet distin. I. canon. Consuetudo, et l. Diuturna, ff. de legibus.

Altera partitio Traditionum est penes materiam, in Traditiones de Fide, et Traditiones de moribus, quæ rursum aut sunt perpetuæ, aut temporales, et vel universales, vel particulares, vel necessariæ, vel liberæ. Traditio de Fide est, quod B. Maria semper fuerit virgo, quod quatuor sint tantum Evangelia, etc. Traditio ad mores pertinens est, quod signum Crucis in fronte pingendum sit,

(1) I. Cor. XI, 23. ; II. Thessal. II, 14. — (2) Lib. III, Cap. 11. — (3) Cap. IV. — (4) I. Cor. VII, 10, 12.

quod certis diebus jejunia, aut festa celebranda, etc.

Traditio perpetua est, quæ instituitur, ut semper servetur usque ad Mundi consummationem, ut in exemplis positis. Temporalis est, quæ instituitur ad certum tempus, ut observatio legalium quarumdam cæremoniarum quæ servandæ erant usque ad plenam Evangelii promulgationem, ut facilius Ecclesia ex Judæis et Gentibus coalesceret.

Traditio universalis est, quæ toti Ecclesiæ servanda traditur, qualis est Paschatis, Pentecostes, et similium magnorum festorum observatio, ut B. Augustinus docet epist. 118. Particularis est, quæ traditur uni tantum, aut pluribus Ecclesiis, qualis erat tempore Augustini jejunium Sabbati, quod Petrus Romanæ Ecclesiæ tradiderat, et ab ea sola, et quibusdam aliis servabatur, ut Augustinus docet epist. 86. ad Casulanum.

Traditio necessaria est, quæ traditur in forma præcepti, ut celebratio Paschæ die Dominico post decimamquartam Lunam Martii. Libera est, quæ traditur in forma consilii, ut aspersio aquæ lustralis, et similia.

CAPUT III.

Explicatur status quæstionis, et mendacia quædam adversariorum deteguntur.

Controversia igitur inter nos, et hæreticos in duobus consistit. Primum est, quod nos asserimus, in Scripturis non contineri expresse totam doctrinam necessariam, sive de Fide, sive de moribus : et proinde præter verbum Dei scriptum, requiri etiam verbum Dei non scriptum, id est, divinas et apostolicas Traditiones.

At ipsi docent, in Scripturis omnia contineri ad Fidem et mores necessaria, et proinde non esse opus ullo verbo non scripto. Lutherus in Comment. c. I. ad Galat. : « Neque alia, » inquit, « doctrina in Ecclesia tradi, et audiri debet, quam purum verbum Dei, hoc est, sancta Scriptura. Doctores, vel auditores alii cum sua doctrina, anathema sunto. » Joannes Brentius in Prolegom. cap. de tradit : « Perspicue, » inquit, « significat Apostolus, quod nulla Traditio contra, et præter testimonia Scripturæ agnoscenda sit pro dogmate necessario ad salutem. » Joannes Calvinus lib. IV Institut. c. 8, §. 8. « Esto igitur, » inquit, « hoc firmum axioma, non aliud habendum esse Dei verbum, cui detur in Ecclesia locus, quam quod Lege primum, et Prophetis, deinde scriptis Apostolicis continetur. » Martinus Kemnitius in Exam. Concil. Trident. sess. IV. sæpissime repetit, hunc esse statum quæstionis, an Scripturæ contineant omnia dogmata ad salutem necessaria, et se affirmare, nos negare.

Secundo dissidemus, quod illi existimant, Apostolos quidem quædam instituisse præter Scripturam, quæ ad ritus et ordinem Ecclesiæ pertinent, quæ tamen non sint necessaria, nec præcepta, sed libera. Nihil autem tradidisse præter Scripturam, ad Fidem aut mores necessario pertinens ; id clare docet Kemnitius, cum agit de septimo genere Traditionum, et Calvinus lib. IV Instit. cap. 10. §. 20. Nos autem agnoscimus Traditiones apostolicas omnium generum, ut supra exposuimus.

Tertio dissidemus, quod illi putant Traditiones apostolicas, si quæ fuerunt, nunc non exstare, id est, non posse certo demontrari aliquam apostolicam Traditionem. Ita Kemnitius ibidem : « Nullis, inquit, certis et firmis documentis probari potest, qui sint ritus certo ab Apostolis traditi, qui ex Scriptura ostendi non possunt. » Nos e contrario asserimus, non deesse certas vias, et rationes, quibus Apostolicæ Traditiones ostendantur.

Nunc antequam ad probationem veniam, pauca dicam more solito de contradictionibus et de mendaciis ipsorum. Brentius et Kemnitius locis notatis aperte dicunt, nihil posse æquari sacris Scripturis. Brentius sic ait : « Non contenti Scriptura divinitus commendata et confirmata, jactant Apostolos multa tradidisse posteris sermone, quæ non minorem habent auctoritatem, quam quæ scripto mandata sunt. » Kemnitius autem ait : « Insignis audacia est, majestati, et auctoritati Scripturæ canonicæ aliquid æquare. »

At iidem fatentur Apostolos aliquid tradidisse præter Scripturas. Brentius ibidem sic ait : « Negari non debet, nec potest, quin tam Christus multa dixerit et fecerit, quam Apostoli multa tradiderint, et instituerint, quæ non sunt ab ipsis litteris comprehensa. »

Kemnitius autem sic ait : « Apostolos igitur ritus quosdam ordinasse et tradidisse Ecclesiis, ex scriptis ipsorum certo constat, et verisimile est, quosdam etiam alios externos, qui in Scriptura annotati non sunt, ab Apostolis traditos esse, etc. » Jam vero si nonminor est auctoritas Apostoli ore præcipientis, quam litteris mandantis, certe non est audacia, æquare aliquid non scriptum verbo scripto. Possumus enim ut minimum æquare ordinationem ritus externi ab Apostolis traditam cum simili ordinatione litteris mandata. Ipsi enim utroque modo fatentur Apostolos aliquid ordinasse. Cur ergo clamant insignem audaciam esse aliquid æquare verbo scripto ?

Nunc ad mendacia veniamus. Commune est Calvino, Brentio et Kemnitio sæpius repetere, nos velle omnem ritum Ecclesiæ esse apostolicam Traditionem sine ullo delectu. Calvinus lib. IV. Instit. cap. 10, §. 19. « Romanenses magistri extorquere volunt, » inquit, « ut nulla sit apud eos cæremoniola, quæ non pro apostolica censeatur. » At non hoc dicimus, sed eas tantum recipimus pro apostolicis, quas firmis testimoniis antiquorum probare possumus esse apostolicas. Deinde commune est iisdem sic agere, quasi ipsi Scripturas tantum, nos Traditiones tantum defendamus, neque curemus an Traditiones sint secundum Scripturam, an contra Scripturam : at non ita est ; nam Scripturam nos pluris facimus quam illi, nec ullam Traditionem admittimus contra Scripturam.

Sed Kemnitii mendacia singillatim enumeranda sunt. In examine igitur edito anno salutis 1566. ad IV. sess. pag. 68. et 69. dicit nos asserere : Deum constituisse ut doctrina Christi et Apostolorum non scriberetur in libris, sed tantum viva voce traderetur, et ipse postea pag. 185. asserit, Apostolos habuisse mandatum ut scriberent. Sed utrumque est mendacium, et veritas est in medio. Nullus enim Catholicorum docuit unquam, Deum constituisse ut novum Testamentum non scriberetur ; vel proferat Kemnitius auctorem, qui hoc dixerit. Sic enim Evangelistæ et Apostoli, nostra sententia, peccassent gravissime, scribendo : sed tantum dicimus, novum Testamentum præcipue in corde scribi debere, nec necessario exigere ut scribatur in libris.

Falsum quoque est, Deum mandasse Apostolis ut scriberent. Legimus enim Matth. ult. mandatum ut prædicarent Evangelium ; ut autem scriberent, nusquam legimus. Itaque Deus nec mandavit expresse ut scriberent, nec ut non scriberent. Nec tamen negamus, quin, Deo volente, et inspirante, Apostoli scripserint quæ scripserunt : aliud enim est aliquid facere Deo suggerente et inspirante, aliud eo aperte præcipiente. Et hoc modo intelligendus est Sanctus Augustinus lib. I. De consen. Evangel. c. ult., ubi sic loquitur : « Quidquid ille de suis factis et dictis nos legere voluit, hoc scribendum illis tanquam suis manibus imperavit. » Loquitur enim de imperio interno, quo Christus invisibiliter ut Caput membra sua movet ad varias actiones, quod imperium suggestio quædam et inspiratio potius, quam præceptum proprie dictum existimari debet.

Neque obstat, quod in Apocalypsi aliquoties legimus : *Scribe quæ vides* : jubetur enim Joannes scribere quasdam arcanas visiones, non doctrinam Evangelii, et præcepta morum de quibus nos agimus.

Deinde in fine disputationis de Tradition. pag. 420. sic ait : « Postremo multa monebit Lectorem et hæc observatio, quod Pontificii non verentur multa ad Apostolorum Traditiones referre, quæ ab aliis auctoribus multo posterioribus instituta, et profecta esse, ex ipsis Pontificiorum Scriptoribus ostendi potest etc. » Hoc autem probat undecim exemplis, quorum nullum caret mendacio.

Primum est ubi dicit : scripsisse Innocentium III. cap. cum Marthæ, extra de celebrat. Missar., plura quidem esse verba in consecratione calicis, quam Dominus in Evangelio dixerit : sed tamen illa haberi ex apostolica Traditione. « At, » inquit Kemnitius, « Scriptores Pontificii annotarunt, a quibus Romanis Pontificibus illa verba adjecta sint. » Mendacium est. Nam Scriptores catholici annotarunt quidem in reliquo canone, quis Pontifex quid addiderit ; at in verbis consecrationis nemo invenitur aliquid addidisse : nec est, qui in hac re contradixerit Innocentio.

Secundum mendacium : « Totum canonem Missæ, » inquit, « esse ex apostolica Traditione, si quis vel dubitare se ostenderit, anathemate percellitur. » Mendacium est. Nam cum in canone fiat commemoratio multorum Sanctorum, quorum aliqui 200. annis post Apostolos fuerunt ; quis dubitare potest non totum canonem esse ex apostolica

Traditione? vel dicat aperte Kemnitius, ubi legerit quod tam audacter affirmat. Non igitur totum canonem, sed summam, et præcipuam partem asserimus esse ex apostolica Traditione, cui postea summi Pontifices aliquid addiderint.

Tertium mendacium : « Alexander, » inquit, « aquam vino esse admiscendam in celebratione Eucharistiæ statuit. Idem aquam, et salem benedictum instituit; igitur falso isti ritus ad Apostolorum Traditionem revocantur. » Mendacium. Audi enim Alexandri verba in epist. I. « Repulsis, » inquit, « opinionibus superstitionum, panis tantum, et vinum aqua permixtum in sacrificio offerantur. Non debet enim (ut a Patribus accepimus, et ipsa ratio docet) in calice Domini aut vinum solum, aut aqua sola offerri. » Itaque verum est quod dicit Cyprianus lib. II, ep. 3. hanc esse divinam Traditionem. Alexander enim satis aperte significat, non a se incepisse hunc usum, cum se a Patribus accepisse dicat. De aqua etiam benedicta non dicit, si primum eam jussisse benedici, sed indicat, se facere quod est antiquæ consuetudinis. Sic enim ait : « Aquam, » inquit, « sale conspersam populis benedicimus, etc. » Itaque merito dicitur esse apostolica Traditio a Clemente lib. VIII. Apostolic. Constit. c. 35. et a B. Basilio lib. De Spiritu sancto, cap. 27.

Quartum est : « Telesphorus jejunium quadragesimale instituit. » Mendacium. Telesphorus enim in epistola sua non dicit, se instituisse Quadragesimam, sed tantum ut clerici ad solitum jejunium omnium Christianorum adderent tres dies, id est, inciperent a carnibus abstinere in Dominica quinquagesimæ : « Cognoscite, » inquit, a nobis et a cunctis Episcopis in hac sancta et apostolica Sede congregatis statutum esse, ut septem hebdomadas plenas ante sanctum Pascha omnes Clerici a carne jejunent. » Quibus verbis optime cohæret quod dicit Hieronymus in epistola ad Marcellam, de erroribus Montani, Quadragesimam ab Apostolis institutam Traditione non scripta.

Quintum mendacium : « Hyginus, » inquit, « Chrisma instituit. » Mendacium sine ullo fundamento. Nihil enim de Chrismate in epistolis Hygini invenitur : nec exstat apud alios tale aliquod decretum, nisi quod Gratianus de consecrat. dist. 4. can. In catechismo, affert decretum quoddam Hygini, quo statuit, unum et eumdem esse posse eum, qui suscipit baptizatum, et qui confirmatum, id est, patrinum, etsi melius sit, ut sint diversi. Itaque recte a Fabiano Papa in ep. 2. dicitur, Chrisma singulis annis renovandum, quod sic Apostoli instituerint.

Sextum est : « Calixtus jejunia quatuor temporum instituit; ergo falsum est, quod sint ex apostolica Traditione. » Mendacium est, quod Calixtus omnia instituerit quatuor temporum jejunia : ipse enim in epist. I. dicit, se tantum addidisse unum jejunium ad tria, quæ antea erant. Quocirca quod sanctus Leo serm. 2. de jejun. Pentec., et serm. 8. de jejun. septimi Mensis dicit, illa jejunia esse ex apostolica Traditione, non pugnat cum decreto Calixti.

Septimum est : « Sylvester confirmationem puerorum invenit. » Mendacium impudentissimum. Nihil enim tale de Sylvestro usquam legitur, et inveniuntur decreta Pontificum longe Sylvestro antiquiorum, de consecrat. d. 4. can. In catechismo, et can. Non plures, et d. 5. can. 1. 2. et sequentib. : ubi non ipsum Sacramentum, sed aliqui ritus circa ejus administrationem instituuntur.

Octavum est : « Felix altarium consecrationem instituit. » Et hoc mendacium est. Constat enim Sylvestrum auctorem hujus ritus fuisse quod attinet ad altare lapideum et solemnem consecrationem : nam ante Sylvestrum Dionysius Areopagita scribit in lib. De Ecclesiastica hierarchia cap. V, p. 1. altaria debere inungi oleo et consecrari ab Episcopo. Videtur Kemnitius deceptum fuisse epist. 1. Felicis IV., ubi multa disputantur de consecratione altarium : sed nihil ibi instituitur novi, sed solum antiqui ritus explicantur.

Nonum est : « Felix IV instituit, ut infirmi ante obitum inungantur. » Mendacium solemne. Nam Marci VI, Apostoli ungebant ægrotos oleo. Et Jacobi V. præcipitur, ut Presbyteri ungant ægrotos oleo. Et Innocentius I. Felice IV. centum annis antiquior, in epistola prima, quæ est ad Decentium c. 8, Unctionem infirmorum Sacramentum Ecclesiæ esse dicit.

Decimum est : « Siricius memoriam, et invocationem Sanctorum Missæ addidit. » Et hoc mendacium est. Nam Cyrillus Hierosolymitanus Siricio antiquior, in Catech. 5. mystag. : « Cum hoc sacrificium », inquit, « offerimus, facimus mentionem eorum, qui ante nos obdormierunt, primum Patriar-

charum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, ut Deus orationibus illorum suscipiat preces nostras etc. » Et similiter in liturgia Basilii, qui antiquior fuit Siricio, videmus fieri memoriam, et invocationem Sanctorum.

Undecimum est: « Pelagius memorias mortuorum anniversarias Missæ adjecit. » Et hoc mendacium est. Nam Tertullianus longe antiquior Pelagio Papa, lib. De Monogamia, meminit anniversariæ oblationis pro defunctis ex apostolica Traditione descendere.

His addamus mendacium duodecimum, ex libro, quem inscribit : *Theologiæ jesuitarum præcipua capita*: « Notabis », inquit Kemnitius, « hoc loco Lector, quam faciant Jesuitæ differentiam inter Traditiones Apostolorum scriptas, et inter eas, quas ipsi sub nomine Apostolorum configunt. Scriptas dicunt esse arbitrarias, confictas dicunt obligare sub periculo salutis ». Hoc mendacium tam insigne, inde collegit Kemnitius, quod Colonienses in libro contra Catechismum Monhemii scripserant illud : *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis* etc (1). Non significare *præcepi vobis*, sed *docui vos*; atque inde deduxerunt, ex eo loco non colligi, obligari laicos ad usum calicis in Sacramento altaris. Sed si illud *Tradidi vobis* non significat *docui*, sed *præcepi;* quis, quæso, sensus est? Quid sibi vult, *Ego tradidi vobis*, *quod Dominus* Jesus *in qua nocte tradebatur accepit panem* etc. nonne hic historia narratur, et non lex constituitur ? Itaque non dicunt Jesuitæ : Traditiones scriptas non obligare, sed dicunt obligare diverso modo. Quando Traditio est de doctrina Fidei vel re gesta, obligat ad credendum, non ad operandum, sicut Traditio de morte Christi. At quando est de morum præceptis, obligat ad operandum, quod idem et de non scriptis intelligendum est.

CAPUT IV.

Ostenditur necessitas Traditionum.

Nunc ut ad probationem veniamus, tria demonstrare conabimur. Primum, Scripturas sine Traditionibus nec fuisse simpliciter necessarias, nec sufficientes. Secundo Traditiones apostolicas, non solum de moribus, sed etiam de Fide reperiri. Postremo, qua via certi esse possimus de veris Traditionibus.

Primum probo ex variis ætatibus Ecclesiæ. Nam ab Adam usque ad Mosen fuit Ecclesia Dei aliqua in Mundo, et colebant homines Deum Fide, Spe, et Charitate, et externis ritibus, ut patet ex Genesi, ubi introducuntur Adam, Abel, Seth, Enoch, Noe, Abraham, Melchisedech, et alii homines justi, et ex Augustino lib. XI. Civit. Dei, et sequentibus, ubi deducit Civitatem Dei ab initio Mundi usque ad finem: at nulla fuit Scriptura divina ante Mosem, ut patet; tum quia omnium consensu Moses est primus scriptor sacer; tum quia in Genesi non fit mentio doctrinæ scriptæ, sed solum traditæ, Gen. XVIII, *Scio*, inquit Deus, *quod* Abraham *præcepturus sit filiis suis*, *et domui suæ post se*, *ut custodiant viam Domini* (2). Igitur annis bis mille conservata est religio sola Traditione ; non igitur Scriptura simpliciter necessaria. Quomodo enim conservari potuit antiqua illa religio sine Scriptura ad duo millia annorum, ita potuit doctrina Christi conservari sine scriptura ad mille quingentos. Deinde a Mose usque ad Christum per alia duo annorum millia, exstiterunt quidem Scripturæ, tamen eæ solæ erant Judæorum, reliquæ autem gentes, in quibus etiam erat apud aliquos vere religio, et Fides, sola Traditione non scripta utebantur.

Nam quod, præter Judæos, multi alii ad Ecclesiam pertinerent, patet ex Job, et amicis ejus. Item ex Augustino, qui hoc constanter asserit lib. II. De pecc. orig. cap. 24. et lib. I. De prædest. Sanctor. cap. 9. et lib. XVIII. Civit. Dei, c. 47. et in ipso populo Dei, etsi Scripturæ exstarent, tamen

(1) I. Cor. XI, 23. — (2) Gen. XVIII, 19.

magis utebantur Judæi Traditione quam Scriptura, ut patet ex illo Exod. XIII. *Narrabis filio tuo in illo die dicens, hoc est, quod fecit Dominus etc.* Deuter. XXXII. *Interroga patrem tum, et annuntiabit tibi, majores tuos, et dicent tibi.* Job. VIII. *Interroga generationem pristinam, et diligenter investiga patrum memoriam.* Judicum VI. *Ubi sunt mirabilia, quæ narraverunt patres nostri?* Psalm. XLIII, *Deus, auribus nostris audivimus, patres nostri annuntiaverunt nobis opus quod operatus* etc. Psalm. LXXVII. *Quanta mandavit patribus nostris nota facere ea filiis suis, ut cognoscat generatio altera: filii qui nascentur, et exurgent, et narrabunt filiis suis.* Eccles. VIII. *Non te prætereat narratio seniorum, ipsi enim didicerunt a patribus suis* (1). Et tamen fuit Ecclesiasticus ex ultimis Scriptoribus Testamenti veteris.

Causa autem cur uterentur Hebræi magis Traditione quam Scriptura, videtur fuisse, quia usque ad tempora Esdræ, Scripturæ non erant redactæ ad formam librorum, ut facile et commode haberi possent, sed erant dispersæ in variis annalibus et chartis, et interdum ex negligentia sacerdotum longo tempore non inveniebantur, ut patet ex IV. Reg. XXII, ubi narratur tanquam novum quid, quod in diebus Josiæ fuerit inventum unum volumen Legis Domini in Templo. Esdras autem post captivitatem omnia collegit, et simul in unum corpus redegit, addens in Deuteronomio ultimum caput de vita Mosis, et quædam alia hinc inde ad historiæ continuationem. De quo vide Theodoretum præfat. in Psalm. Bedam in c. 9. lib. I Esdræ, et Petrum Antonium Beuter annotat. 9. de sac. Script.

Porro a Christi adventu per annos multos fuit Ecclesia sine Scripturis, ita ut adhuc suo tempore scribat Irenæus lib. III, cap. 4. fuisse Gentes aliquas Christianas, quæ solis Traditionibus sine Scriptura optime viverent. Igitur ex hac deductione satis apparet, Scripturas non esse simpliciter necessarias. Quod autem Chrysostomus dicit hom. I, in Matth., Scripturas non fuisse necessarias Patriarchis et Apostolis: tamen nobis propter hominum corruptionem esse necessarias; intelligitur de necessitate non simpliciter, sed ad bene esse, id est, de utilitate: nam alioqui etiam tempore Patriarcharum et Apostolorum multi improbi fuerunt.

Quod autem Scripturæ non omnia ita contineant, ut sufficiant ipsæ sine alia Traditione, probo primo: quia vel totus canon Scripturarum simul sumptus est sufficiens, vel singuli libri per se sunt sufficientes. Non potest Kemnitius dicere, quod singuli libri per se sint sufficientes; nam tunc falsum esset quod dicit, Traditionis usum fuisse in Ecclesia usque ad complementum totius canonis Scripturarum. Præterea videmus, Evangelistas non singulos omnia continere. Nam Joannes nihil scripsit de Annuntiatione, Nativitate, Circumcisione, Epiphania Domini, et aliis multis rebus: idem de aliis dici potest. Item, si unus liber continet sufficienter omnia, quid opus fuit tot libris? Denique ipsi aperte dicunt, totum canonem esse necessarium ad hoc, ut sufficiens doctrina habeatur. At neque id vere affirmari potest. Nam multi libri vere sacri et canonici perierunt; igitur non habemus, nec habuimus a 1500 annis, sufficientem doctrinam, si tota sita est in Scripturis. Nam ex Testamento veteri multos libros periisse docet Chrysostomus hom. 9. in Matth. in illud, Nazaræus vocabitur: « Multa, » inquit, « ex Propheticis periere monumentis, quod de historia Paralipomenon probare possibile est. Desides enim cum essent Judæi: nec desides modo, sed etiam impii, alia quidem perdiderunt negligenter, alia vero tum incenderunt, tum conciderunt. » Idem docet hom. 7. in priorem ad Cor. neque responderi potest, illa omnia quæ perierant fuisse reparata per Esdram: nam Chrysostomus vult probare, nunc non omnia exstare vaticinia Prophetarum, et probat, quia Judæi multa amiserunt.

Præterea Esdras non reparavit libros perditos, sed emendavit et collegit eos qui exstabant I, Paralip. ult: *Gesta autem David,* inquit, *priora, et novissima scripta sunt in libro Samuelis Videntis et in libro Nathan Prophetæ, atque in volumine Gad Videntis.* Et II Paralip. IX. *Reliqua antem opera Salomonis scripta sunt in verbis Nathan Prophetæ, et in libris Aie Silonitis, in visione quoque Addo Videntis.* Et lib. III Reg. IV. *Locutus est Salomon tria millia parabolas, et fuerunt carmina ejus quinque millia* (2). Ubinam sunt hæc omnia? Ex Testamento novo probabile

(1) Exod. XIII, 8; Deut. XXXII, 7; Job. VIII, 8.; Judic. VI, 13; Psal. XLIII, 1; Psalm. LXXVII, 3 et 5; Eccl. VIII, 11. — (2) I. Paralip. XXIX, 29; II. Paralip. IX, 29; III. Reg. IV, 32.

est periisse epistolam Pauli ad Laodicenses cujus ipse meminit aliquorum opinione, Colos. ult. et sine dubio aliam ad Corinth. cujus mentio fieri videtur I. Cor. V, in illis verbis *Scripsi vobis in epistola* (1) : et facile potest fieri, adhuc aliqua alia periisse. Viderint ergo hæretici, unde resarcient tam insignem defectum.

Secundo, probatur hoc idem ex discrimine, quod est inter prædicationem, et Scripturam Apostolorum. Nam si Christo et Apostolis fuisset propositum verbum Dei coarctandi et restringendi ad Scripturam : in primis rem tanti momenti Christus aperte præcepisset, et Apostoli alicubi testarentur, se ex Domini mandato scribere, quemadmodum ex Domini mandato in toto orbe docuerunt : at id nusquam legimus. Deinde, ad prædicandum viva voce non expectarunt Apostoli oblatam occasionem, vel necessitatem ; sed sponte sua, et ex proprio instituto perrexerunt : at ad scribendum nonnisi necessitate quadam coacti animum applicuerunt.

Matthæum, scribit Euseb. lib. III, hist. cap. 24. vel c. 18. in alia editione, ea occasione scripsisse, quia cum prædicasset Hebræis, et ad Gentes ire pararet, ut ille judicavit, si iis, quos corpore deserebat, aliquod memoriale doctrinæ suæ et prædicationis relinqueret. Marcum, refert idem Euseb. lib. II, hist. cap. 15. nec sponte sua, nec a Petro (cujus discipulus erat) jussum, sed compulsum precibus Romanorum scripsisse Evangelium. Lucam, idem Euseb. tradit lib. III, histor. cap. 24. ideo solum scripsisse, quia viderat multos alios temere præsumpsisse ea litteris mandare, quæ non perfecte noverant, ut nimirum nos abstraheret ab incertis aliorum narrationibus.

Joannem, scribit idem Euseb. ibidem, usque ad extremam senectutem sine ulla Scriptura Evangelium prædicasse, et addit Hieronymus in lib. de Script. Eccles., tandem eum compulsum fuisse ab Asiæ Episcopis Evangelium scribere propter Ebionitarum hæresim tunc exorientem. Itaque nisi Ebionis hæresis exstitisset, Joannis Evangelium fortasse non haberemus, quemadmodum nec alia tria, nisi prædictæ occasiones oblatæ fuissent. Recte enim, scribit Eusebius loco notato, solum duos ex Apostolis duodecim Evangelium scripsisse, et eos necessitate quadam ad hoc provocatos.

Ex quo manifeste colligitur, Apostolos non de scribendo, sed de prædicando Evangelio primaria intentione cogitasse. Præterea, si doctrinam suam litteris consignare ex professo voluissent, certe Catechismum, aut similem librum confecissent. At ipsi vel historiam scripserunt, ut Evangelistæ, vel epistolas ex occasione aliqua, ut Petrus, Paulus, Jacobus, Judas, Joannes, et in iis nonnisi obiter disputationes de dogmatibus tractaverunt. Denique, vel singuli Apostoli edidissent scriptam doctrinam Evangelicam, dum singuli haberent curam alicujus provinciæ, vel certe omnes simul congregati, antequam discederent, in suas provincias communem aliquem librum edidissent, sicut constat eos communiter Symbolum Fidei composuisse, quod tamen non scripserunt, sed viva tantum voce tradiderunt, ut docent B. Irenæus lib III, cap. 4. B. Hieronymus in epist. ad Pammach. cont. error. Jo. Hierosolym. Et B. Augustinus lib. De Fide et oper. cap. 9. B. Ambrosius epist. 81. ad Siricium, B. Leo epist. 13. ad Pulcheriam, Ruffinus et B. Maximus in exposit. Symb.

Probatur tertio ex multis, quæ ignorari non possunt, et tamen in Scripturis non continentur. At primum, tempore Testamenti veteris sine dubio non minus fœminæ, quam viri remedium aliquod habebant, quo a peccato originali purgarentur ; et tamen pro masculis instituta erat circumcisio secundum multorum opinionem, quid autem esset pro fœminis, nusquam habet Scriptura.

Deinde, eodem tempore non est ullo modo credibile, non fuisse remedium ullum pro masculis morientibus ante octavum diem, quo solo poterant circumcidi, et tamen nihil exstat de hac re in Scriptura.

Tertio, gentiles multi salvari poterant, et salvabantur tempore Testamenti veteris, et vere ad Ecclesiam pertinebant, ut supra ostendimus ; et tamen nihil prorsus de eorum justificatione a peccato originali , aliisque peccatis in Scriptura habetur.

Quarto, necesse est nosse, exstare libros aliquos vere divinos, quod certe nullo modo ex Scripturis haberi potest. Nam etiamsi Scriptura dicat, libros Prophetarum, et Apostolorum esse divinos, tamen non certo, id credam, nisi prius credidero, Scriptu-

(1) I. Cor. V. 9.

ram, quæ hoc dicit, esse divinam. Nam etiam in Alcorano Mahumeti passim legimus, ipsum Alcoranum de cœlo a Deo missum, et tamen ei non credimus. Itaque hoc dogma tam necessarium, quod scilicet aliqua sit Scriptura divina, non potest sufficienter haberi ex sola Scriptura. Proinde cum Fides nitatur verbo Dei, nisi habeamus verbum Dei non scriptum, nulla nobis erit Fides.

Quinto, non satis est scire, esse Scripturam divinam, sed oportet scire quæ sit illa: id quod nullo modo potest haberi ex Scripturis. Quomodo enim colligemus ex Scriptura, Evangelia Marci et Lucæ esse vera, Evangelia Thomæ et Bartholomæi esse falsa? cum ratio potius dictet, magis credendum libro præferenti titulum Apostoli, quam non Apostoli.

Et unde colligam, epistolam ad Romanos esse vere Pauli, epistolam ad Laodicenses, quæ nunc circumfertur, non esse Pauli? cum utraque præferat titulum Pauli, et cum Paulus in epist. ad Coloss. cap. ult. dicat, se scripsisse ad Laodicenses, nusquam autem dicat, se scripissse ad Romanos.

Sexto, oportet etiam non solum scire, qui sint libri sacri, sed etiam in particulari istos, qui sunt in manibus, esse illos. Non enim satis est, credere, Evangelium Marci esse verum, Evangelium Thomæ non esse verum, sed oportet etiam credere, hoc Evangelium, quod nunc legitur nomine Marci, esse illud verum, et incorruptum quod scripsit Marcus, quod certe ex Scripturis haberi non potest. Quomodo enim ex Scriptura colligam, hoc Evangelium non esse suppositium, ut dicunt Mahumetani, vel certe totum depravatum, ut dicebant olim Manichæi, et nunc Anabaptistæ?

Ad hæc tria respondet Calvinus lib. I. Instit. c. 7. §. 1. et 2. Scripturas sacras discerni a non sacris per se, ut lucem a tenebris, dulce ab amaro. At contra: nam si ita esset, cur Lutherus judicaret epistolam Jacobi stramineam, et Calvinus Apostolicam? Ideo addit Calvinus ibid. §. 4. non omnibus apparere hanc differentiam Scripturarum, sed solum habentibus spiritum: nam etiam lucem a tenebris non discernit cæcus. At contra, nam Calvinus ibidem cap. 9. §. 1. contendit, Apostolos et primæ Ecclesiæ Fideles habuisse verum spiritum: sed illi judicabant librum Sapientiæ esse sacrum, ut Augustinus testatur quem. De prædest. c. 14, tamen librum Calvinus, qui etiam spiritum jactat, vult esse profanum.

Præterea, Veteres uno ore testantur, non aliunde nos habere Scripturam esse divinam, et qui sint libri sacri, quam ex Traditione non scripta. Sic apud Euseb. lib. VI, hist. cap. 10, Serapion rejicit quædam falso inscripta Petro, quia per Traditionem acceperat, nihil tale scripsisse Petrum. Et cap. 11. Clemens Alexandrinus secundum Traditionem sibi a senioribus commendatam, docet quæ sint vera Evangelia. Et cap. 18. Origenes: « Ex Traditione, inquit, didici de quatuor Evangeliis, quod hæc sola etc. » Basilius quoque lib. De Spir. sanct. c. 27. dicit, si Traditiones non scriptæ negligantur, fore ut Evangelium etiam magnum detrimentum patiatur. Denique, Augustinus lib. cont. ep. fundam. c. 5. clare dicit, se Evangelio non crediturum, nisi Ecclesia id præcipiat.

Sed instat Calvinus: fundamentum Ecclesiæ sunt Scripturæ Apostolorum et Prophetarum, Ephes. II. igitur non credimus Scripturas esse divinas ex Traditione Ecclesiæ, quia tunc fundamentum Scripturæ esset Ecclesia. Respondeo: Apostolum non dicere, scripta Apostolorum et Prophetarum esse fundamentum, sed Apostolos et Prophetas. Isti autem non solum scripserunt, sed etiam ore tradiderunt, et docuerunt se scripsisse. Atque ita ex verbo Apostolorum non scripto, et per Ecclesiam nobis tradito cognoscimus, quod sit verbum Apostolorum scriptum. Sed de his diximus libro superiore.

Brentius igitur in Prolegomenis, non inveniens exitum, fatetur, hanc unam et solam Traditionem non scriptam esse recipiendam. Et idem docet Kemnitius, tractans secundum genus Traditionum, in Exam. Concil. Trid. At, si ita est, non igitur sola Scriptura sufficiens est, ut ipsi tam sæpe et tam serio docent: si enim destituatur hac Traditione non scripta, et Ecclesiæ testificatione, parum proderit. Præterea si hæc Traditio ad nos pervenire potuit, cur non per eamdem viam potuerunt etiam aliæ pervenire? Denique, vel hæc Traditio est verbum Dei, vel non: si non; igitur non habemus Fidem, Fides enim verbo Dei nititur: si sic, cur ergo clamant, nullum esse Dei verbum nisi scriptum?

Septimo, necesse est, non solum Scripturam posse legere, sed etiam intelligere: at sæpissime Scriptura ambigua et perplexa

est, ut nisi ab aliquo qui errare non possit, explicetur, non possit intelligi; igitur sola non sufficit. Exempla sunt plurima : nam æqualitas divinarum personarum; processio Spiritus sancti a Patre et Filio ut ab uno principio; peccatum originis; descensus Christi ad inferos, et multa similia deducuntur quidem ex sacris Litteris, sed non adeo facile ut si solis pugnandum sit Scripturæ testimoniis, nunquam lites cum protervis finiri possint. Notandum est enim, duo esse in Scriptura, voces scriptas, et sensum in eis inclusum : voces sunt quasi vagina; sensus est ipse gladius spiritus. Ex his duobus primum habetur ab omnibus : quicumque enim novit litteras, potest legere Scripturas : at secundum non habent omnes, nec possumus in plurimis locis certi esse de secundo, nisi accedat Traditio. Et hoc forte dicere voluit Basilius de Spir. sanct. cap. 27. cum ait, sine Traditionibus non scriptis Evangelium esse purum nomen, id est, esse tantum voces et verba sine sensu.

Octavo credendum est, Beatam Mariam semper fuisse Virginem, contra errorem Helvidii, ut semper tota Ecclesia credidit; et tamen nullum de hac re est in Scripturis testimonium.

Nono credendum est, in novo Testamento Pascha esse celebrandum die Dominico; nam hæretici habiti sunt ab Ecclesia antiqua Quartodecimani : et tamen nihil prorsus de hac re exstat in Scripturis. Idem dici posset de multis aliis.

Decimo credere oportet, et credunt nobiscum Lutherani et Calvinistæ contra Anabaptistas, Baptismum parvulorum esse ratum : id autem ex solis Scripturis, nec Catholici probant, nec Lutherani probare ullo modo possunt. Nam illi existimant, Baptismum sine Fide actuali propria nihil valere, et propterea credunt, infantes dum baptizantur actu credere, id quod non solum Lutherus docet in cap. 3. ad Gal. et Kemnitius in Exam. sess. VII. Conc. Trid. sed et Synodus generalis Lutheranorum Würtembergæ habita definivit : at hoc nullo modo ex Scripturis probari potest. Ubi enim, quæso, Scriptura indicat, infantes uti ratione ante usum rationis dum baptizantur? Hinc videlicet Anabaptistæ Lutheranos redigunt ad miras angustias, et cogunt eos, velint nolint, ad Traditionem et usum Ecclesiæ recurrere.

Undecimo credit Lutherus Purgatorium esse. Sic enim ait in assert. art. 37. « Ego tamen et credo Purgatorium esse, et consulo suadeoque credendum. » Et tamen in art. illo 37. asserit, Purgatorium non posse probari ex sacris Litteris.

Denique credunt omnes hæretici hujus temporis, nullum esse verbum Dei nisi scriptum : at hoc certe in tota Scriptura nusquam invenitur. Quod enim præcipue solent adferre ex Deuter. IV. *Non addetis ad verbum quod vobis loquor nec auferetis ex eo* (1), nihil eos juvat, non enim dicit Moses *ex verbo scripto,* sed, *ex verbo quod loquor.*

CAPUT V.

Esse aliquas veras Traditiones demonstratur ex Scripturis.

Demonstravimus hactenus, Scripturas sine Traditionibus nec omnino necessarias, nec sufficientes fuisse : nunc quod secundo loco proposui ostendemus, esse videlicet aliquas veras Traditiones.

Ac primum colligi potest ex iis quæ diximus. Nam si Scriptura non continet omnia, et necessarium est verbum traditum; sequitur, esse aliquod verbum traditum, alioqui Deus non bene providisset Ecclesiæ. Secundo probatur testimoniis Scripturarum. Primum est Jo. XVI. *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* Et Jo. ult. : *Sunt autem et alia multa quæ fecit* Jesus, *quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror Mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros* (2). Constat igitur, multa Dominum fecisse et dixisse, quæ non sunt scripta. Nam istos libros qui exstant, una manus capere potest : Joannes autem dicit, totum Mundum non capere libros, qui scribendi essent. Et præterea illa, quæ promittebat Dominus se dicturum Jo. XVI. dixit haud dubie post resurrectionem suam, ut Lucas testatur Actor. I. *Per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei* (3). At de gestis et verbis Domini post resurrectionem paucissima scripserunt Evangelistæ. Non autem est ullo modo credibile, Apostolos qui illa viderant

(1) Deut. IV, 2. — (2) Joan. XVI, 12; et Joan. XXI,25. — (3) Act. I, 3.

et audierant, non tradidisse Ecclesiis, nec enim invidi, aut obliviosi erant, ut nollent, aut non possent ea dicere.

Respondet: etiamsi non sint scripta omnia, quæ dixit, aut fecit Jesus, esse tamen scripta omnia necessaria. Sed hoc jam est refutatum: multa enim necessaria non sunt scripta, et præsertim de Sacramentorum institutione, quæ sine dubio Dominus tradidit in illis diebus quadraginta.

Secundum testimonium est, I. Cor. XI. ubi Paulus duas quæstiones tractat, unam de modo orandi in Ecclesia, alteram de modo sumendæ Eucharistiæ. Primam exorditur a Traditione: *Laudo*, inquit, *vos*, *quod per omnia mei memores estis*, *et sicut tradidi vobis*, *præcepta mea tenetis* (1). Ista enim præcepta, de modo orandi, nusquam scripta inveniuntur. Et aperte Chrysostomus et Theophylactus notant hoc loco, Apostolum loqui de præceptis non scriptis; necnon Epiphanius hæres. 61. quæ est Apostolicor., et Basilius lib. de Spir. sanct. c. 29. et Damasc. II. Thessal. cap. 2. §. fin. Deinde, quia adhuc aliquid deerat præceptis traditis, addit, ut etiam hoc servent, ut viri in Ecclesia orent capite aperto, mulieres capite velato. Et ut ostendat multum tribuendum esse Traditioni et consuetudini Ecclesiæ, etiam sine scripto, concludit: *Si quis autem videtur contentiosus esse*, *nos talem consuetudinem non habemus*, *neque Ecclesia Dei* (2). Itaque vult reprimi contensiosos ex Ecclesiæ consuetudine.

Alteram, quæstionem exorditur etiam a Traditione: *Ego enim*, inquit, *accepi a Domino*, *quod et tradidi vobis*. Et concludit: *Cætera cum venere disponam* (3), quid autem disposuerit, nusquam scriptum invenitur. Merito autem censent Catholici, eum non solum disposuisse quæ ad ritus et cæremonias pertinebant, sed etiam tradidisse alia graviora, ut de Ordinatione ministrorum, de sacrificio altaris, de aliorum Sacramentorum forma et materia; nec hæretici possunt ullo modo contrarium ostendere.

Tertium testimonium est II. Thessal. II. *Itaque fratres*, *tenete Traditiones quas didicistis*, *sive per sermonem*, *sive per epistolam nostram* (4). Ad hunc locum respondent duobus modis Kemnitius et Hermannus. Primo dicunt: Apostolum eadem tradidisse prius sermone deinde epistola, et idcirco non loqui de Traditione non scripta. At ridicula est expositio. Primo, quia illa particula disjunctiva *sive* aperte indicat, diversa esse quæ tradiderat, et quæ scripserat. Secundo, quia si ita esset, deberet epistola una ad Thessalonicenses continere omnem doctrinam, quam Apostolus illis prædicaverat. Sine dubio autem totum Evangelium plene illis prædicaverat, ut etiam colligitur ex cap. I. et II. prioris epistolæ; deberet igitur illa epistola complecti totum Evangelium: non autem continet centesimam partem, ut patet.

Secundo respondent: Apostolum hic loqui de sermone, quem ore pronuntiaverat, et quem ipse non scripserat, sed qui tum scriptus erat, vel fuit postea ab Evangelistis. Apostolus enim ut ipsi dicunt, nihil prorsus docuit, quod non sit alicubi scriptum in novo Testamento. Cui solutioni subscribit etiam Brentius in Prolegom. At contra. Nam primo, in hoc ipso capite Apostolus dicit, se illis prædicasse de Antichristo, et præter alia, docuisse quando esset venturus: *Et nunc*, inquit, *quid detineat scitis*. Et, *Num retinetis*, *quod cum essem apud vos*, *hæc dicebam vobis* (5)? Hoc autem nusquam scriptum est, quando scilicet sit Antichristus venturus. Quare B. Augustinus lib. XX. cap. 10. Civit. Dei dicit, illos scivisse quod Apostolus docuerat viva voce: nos autem non posse id scire, qui Apostolum non audivimus; ergo non omnia scripta sunt, quæ Apostolus dixit. Præterea, sive scripta postea fuerint, sive non quæ Apostolus docuerat, non multum refert quantum ad argumentum, quod ex hoc loco colligimus. Nam Apostolus non promittit se, vel alium ea scripturum, quæ ore tradiderat, sed simpliciter præcipit, ut non minus observent, quæ acceperant sine scripto, quam quæ per epistolam. Et hoc modo hunc locum Veteres intellexerunt.

Basilius lib. De Spir. sanct. cap. 29. « Arbitror Apostolicum, » inquit, « esse, etiam non scriptis Traditionibus inhærere. Laudo, inquit, vos, quod omnia mea meministis, et quemadmodum tradidi vobis, Traditiones continetis. » Et, « Tenete Traditiones, quas accepistis, sive per sermonem, sive per epistolam. » Chrysostomus in hunc locum: « Hinc patet, » inquit, « quod non omnia per epistolas tradiderint, sed multa etiam sine litteris. Eadem vero fide digna sunt tam illa,

(1) I. Cor. XI, 2. — (2) Ibid. 16. — (3) Ibid. 23 et 34. — (4) II. Thessal. II, 14. — (5) Ibid. 5 et 6.

quam ista. » Iisdem vero verbis utuntur Œcumenius et Theophylactus hoc loco, quibus accedit Damascenus lib. IV. De Fide c. 17. « Quod plurima, » inquit, « Apostoli tradiderint sine scripto, scribit Paulus : Ergo, fratres, state et tenete Traditiones, quas edocti estis sive per sermonem, sive per epistolam. » Eodem modo exponit VIII Synodus generalis Act. ult. can. 1.

His quinque Patribus, qui diserte exponunt hunc locum pro nobis, objicit Hermannus alios quinque, Hieronymum, Ambrosium, Primasium, Theodoretum, et Anselmum in hunc locum, quos dicit contra nos exposuisse. Sed respondeo : Commentaria illa in epistol. nomine Hieronymi inscripta non esse Hieronymi, sed Pelagii hæretici, ut B. Augustinus docet libr. III. De peccat. merit. et remiss. cap. 1. 5. et 12. et ipsa verba Commentarii in cap. 6. 7. 8. et 9. ad Rom. clamant, auctorem esse Pelagium.

Deinde nec Pelagius in hac re est contra nos, solum enim dicit : « Quando, » inquit, « sua vult teneri, non vult extranea super addi : apostolica autem Traditio est, qua in toto Mundo prædicantur Baptismi Sacramenta. » Quid hic est contra nos? Admittimus enim, non esse addenda extranea, id est, aliena, et supposititia Pseudo-Apostolorum commenta ad vera Apostoli dogmata. Quod autem sequitur, pro nobis est. Nam ideo dixit Pelagius, Baptismi Sacramentum esse Apostolicam Traditionem, non Baptismi Sacramentum quia noverat multa esse mysteria circa Baptismum, quæ servantur in Ecclesia ex Traditione Apostolorum non scripta, ut exorcismum, exsufflationem, unctionem etc.

Primasius quoque est pro nobis, nam ponit in primis quasi ad verbum Pelagii expositionem, de qua jam diximus, et addit, loqui Apostolum non solum de Sacramentis Baptismi, sed etiam de iis Traditionibus, quæ toto Mundo observantur, et quæ propterea Apostolicæ esse dignoscuntur. Hermanus putat, eum loqui de Evangelio scripto, quia toto Mundo servatur : sed advertere debuit, multa etiam non scripta toto Mundo servari, ut festa Natalis, Paschæ, Ascensionis, Pentecostes, ut Augustinus docet in ep. 118. Præterea cum dicit Primasius, loqui Apostolum de illis Traditionibus, quæ dignoscuntur Apostolicæ, quia toto Mundo servantur, sine dubio loquitur de non scriptis. Ipse enim, quippe qui discipulus est Augustini, noverat regulam Augustini esse in eadem epist. 118. quæ toto Mundo servantur, etiamsi scripta non sint, ex Apostolica Traditione servari.

Ambrosius neque est contra nos, neque pro nobis : solum enim dicit, Apostolum hoc loco monere, ut perseveremus in doctrina Evangelii : nihil autem dicit de scripto, vel non scripto. Anselmus est potius pro nobis ; sic enim exponit : « Tenete in corde, et operibus Traditiones, quas didicistis, sive per sermonem nostrum, dum essemus præsentes, sive per epistolam quam vobis misimus absentes. » Quid hic est contra nos : quid non potius pro nobis?

Denique Theodoretum etiam existimo esse pro nobis, sic ille ait : « Habetis », inquit, « doctrinæ regulam, sermones quos vobis tradimus, quos et præsentes vobis prædicavimus, et absentes scripsimus. » Hunc locum pro se facere dicit Hermannus, quia Theodoretus videtur indicare, Apostolum eosdem sermones scripsisse, quos antea prædicaverat : sed falso hoc dicit Hermannus. Verba enim Theodoreti possunt etiam intelligi de diversis sermonibus, hoc modo : « Habetis doctrinæ regulam sermones quos, id est, illos quos prædicavimus, et illos quos in epistola scripsimus. » Hunc autem sensum esse magis ad mentem Theodoreti patet, tum quia est conformior expositioni Chrysostomi, quam ubique sequi solet Theodoretus, tum etiam quia prior sensus est falsus, cum certum sit, non omnia in illa epistola scripta esse, quæ Apostolus ore prædicavit. Manet igitur in suo robore argumentum nostrum ex isto loco Pauli.

Quartum testimonium est I. Timoth. ult. : *O Timothee, depositum custodi.* Et II. Timoth. I. *Formam habe sanorum verborum, quæ a me audisti. Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis,* Et cap. II : *Tu ergo, fili mi, confortare in gratia quæ est in Christo Jesu, et quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda Fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere* (1).

In his locis nomine depositi non potest intelligi Scriptura, sed thesaurus doctrinæ, intelligentia dogmatum divinorum, id est, tam sensus Scripturarum, quam aliorum dogmatum, quam totam doctrinam propagari vo-

(1) I. Timoth. VI, 20; II. Timoth. I, 13, Ibid. II, 1 et 2.

lebat per Traditionem, ut explicant Chrysostomus et Theophylactus in hunc locum; quo alludit etiam Irenæus lib. III, cap. 4, cum ait : « Apostoli quasi in depositorium dives, plenissime in Ecclesiam contulerint omnia, quæ sint veritatis. » Et lib. IV, cap. 43. « Quapropter », inquit, « eis qui in Ecclesia sint Præsbyteris obaudire oportet his, qui successionem habent ab Apostolis, qui cum Episcopatus successione Chrisma veritatis certum, secundum placitum Patris acceperunt. » Et facile ex ipsis verbis colligitur. Nam si loqueretur de verbis scriptis, non tam anxie commendaret depositum, Scripturæ enim facile conservantur in thecis, et a Librariis : Apostolus autem vult servari per Spiritum sanctum in pectore Timothei. Et deinde non adderet : *Hæc commenda Fidelibus, qui idonei erunt et alios docere :* sed diceret, *commenda Librariis, ut multa exempla transcribant.* Nec diceret : *Quæ audisti a me per multos testes, sed quod scripsi tibi.* Itaque non verba solum, sed etiam sensum, ac multo magis hunc, quam illa Timotheo Apostolus commendat, ac ut per manus tradat successoribus suis jubet. Vide de hoc loco Commonitor. Vincentii Lirinen. adversus profanas vocum novitates.

Ultimum testimonium II et III, epist. Joannis *Plura habens scribere vobis, nolui per chartam, et atramentum,* etc. (1). Ex his enim intelligimus, multa ab Apostolo Joanne dicta esse discipulis, et per discipulos Ecclesiæ universæ, quæ tamen scripta non sunt.

CAPUT VI.

Idem ostenditur testimoniis Pontificum et Conciliorum.

Ad loca Scripturarum addemus pauca quædam veterum sanctorum Pontificum et Conciliorum testimonia. Ac primum, S. Fabianus Papa et Martyr. in epist. 2. ad Episc. Orien. ut habetur de consecr. dist. 3, c. Litteris, posteaquam docuerat, singulis annis sacrum Chrisma renovandum esse, ita subjunxit : « Ista a sanctis Apostolis, et successoribus eorum accepimus, et vobis tenenda mandamus. » Hæc ille. Et XI, certe de Chrismate renovando nihil in sacris Litteris legimus.

S. Innocentius I, in epist. I, quæ est ad Decentium : « Si instituta », inquit, « Ecclesiastica, ut sunt a beatis Apostolis tradita, integra vellent servare Domini Sacerdotes, nulla varietas in ipsis Ordinibus et consecrationibus haberetur. » Hæc ille. Ubi de Traditionibus non scriptis agit, ac præsertim cap. 3, cum docet, Confirmationem etiam parvulis conferendam, et a solo Episcopo, et sub certa forma verborum; atque adeo non scriptas ejusmodi Apostolicas Traditiones ésse testatur, ut nec in ea epistola formam illam verborum adscribere voluerit : « Verba », inquit, « dicere non possum, ne magis prodere videar, quam ad consultationem respondere. »

Sanctus Leo I, serm. 6, de Quadrag. : « Apostolica », inquit, « institutio quadraginta dierum jejuniis impleatur. » Et serm. 2, de jejun. Pentec. : « Dubitandum non est dilectissimi, omnem observantiam Christianam eruditionis esse divinæ, et quidquid ab Ecclesia in consuetudinem est devotionis receptum, de Traditione Apostolica et de S. Spiritûs prodire doctrina. » Vide etiam ser. 8 et 9, de jejun. sept. mens.

Jam vero Concilium antiquissimum et celeberrimum Nicænum I, ex doctrina non scripta damnavit hæresim Arii, ut diserte testatur Theodoretus lib. I, hist. cap. 8. Etsi enim quædam Scripturæ poterant adferri contra Arium, tamen quia Arius etiam proferebat Scripturas ; ex doctrina non scripta, sed tradita pér manus Patrum sibi in Ecclesia succedentium eum damnaverunt.

Nicænum II, act. VI, tom. 4. « Præterea », inquit, « cum multis, quæ nobis sine scripto tradita sunt, etiam imaginum factio in Ecclesia ab Apostolorum prædicatione dilatata est. Et act. VII. in fine sic habet : Si quis omnem Traditionem Ecclesiasticam, sive scriptam, sive non scriptam irritam facit, anathema sit. » Idem reperitur in Concilio VIII generali, act. VIII, et post act. ult. can. I, profitentur Patres, se servaturos omnes Traditiones, non solum Apostolicas, sed etiam Ecclesiasticas. Ex quo mirum videri non deberet Lutheranis, si tale aliquid etiam docuit Concil. Trident. sess. IV, nihil enim novi statuit.

(1) II. Joan. 12; et III, 13.

CAPUT VII.

Idem probatur ex Patribus.

Accedant nunc testimonia Patrum Græcorum et Latinorum, qui incredibili consensione hanc veritatem docent. Ac ùt a Græcis incipiamus, B. Ignatius apud Eusebium lib. III, hist. c. 36. hortabatur omnes, Apostolorum Traditionibus tenacius inhærere : « Quas Traditiones, » inquit Eusebius, « cautelæ gratia etiam scriptas se asserit reliquisse. » Hæc ille. Ex quo sequitur, eas ab Apostolis scriptas non fuisse.

Ad hoc testimonium nihil respondet Hermannus, nisi non exstare ista scripta Ignatii. At falsum est non exstare : scribit enim Hieronymus in lib. De vir. illustr. Ignatium scripsisse epistolam ad Ephesios, ad Magnesianos, ad Trallianos, ad Romanos, ad Philadelphienses, ad Smyrnenses, ad Polycarpum, quæ omnes nunc exstant, et in eis invenimus jejunium Quadragesimæ, Ordines minores, diem Dominicum, et alia qùæ non sunt in Scripturis, et tamen ab Apostolis sine dubio Ignatius didicit.

Dionysius Areopagita, cap. I, Eccles. hierarchiæ : « Primi illi, inquit, nostri sacerdotalis muneris duces summa illa, et supersubstantialia partim scriptis, partim non scriptis institutionibus suis nobis tradiderunt. » Ad hæc et similia respondere solent Lutherus, Calvinus, et cæteri, libros qui nomine Dionysii circumferuntur, non esse Dionysii. At citantur opera hæc nomine Dionysii Areopagitæ in VI, VII et VIII Synodo generali ; item a Gregorio I, in homil. de cent. ovib., a Martino I, in Concilio Romano, et ab Agathone in epist. ad Imperatorem Constantinum ex quo coguntur fateri hæretici, hunc auctorem ante annos mille scripsisse , proinde non esse contemnendum.

Hegesippus apud Euseb. lib. IV, hist. cap. 8. Apostolicas Traditiones quinque libris comprehendit, qui etsi modo non exstent, tamen satis indicat hoc testimonium, Apostolos non omnia scripsisse, quæ docuerant. Polycarpus apud Euseb. lib. V, cap. 20, referebat verba, quæ dicta a Domino, ab Apostolis ipse audierat, et de virtutibus ejus ac doctrina. Irenæus autem, ut ibidem habetur, quæ Polycarpus tradebat, describebat, non in charta, sed in corde suo. Hic certum est agi de Traditionibus non scriptis. Si enim de scriptis ageretur, nihil singulare diceretur de Polycarpo, vel Irenæo : nam etiam ego possum referre dicta a Domino, quæ in Apostolis legi, nec est opus, ut ea describam in charta.

At nihilominus respondet Kemnitius : loqui Eusebium de Traditionibus quæ probari possunt ex Scripturis ; ait enim ibidem, illa omnia quæ Polycarpus dicebat, fuisse consona Scripturis : sed errat Kemnitius, nam aliud est, esse consonum Scripturæ, aliud posse probari ex Scriptura : omnis enim vera Traditio, imo omnis veritas est consona Scripturæ, cum verum a vero dissonare non possit ; nec tamen omnis veritas probari potest ex Scriptura.

Justinus in fine II Apologiæ pro Christianis, posteaquam exposuit multa de Christianis, et inter alia quædam non scripta in divinis Litteris, ut quod conveniant singulis Dominicis, et post lectionem Scripturarum et concionum, offeratur et consecretur panis et vinum aqua temperatum, et quod non licet ullo modo participare de Eucharistia, nisi post Baptismum, et alia ; subjungit statim : « Postridie Saturni, qui dies Solis est, cum Apostolis, discipulisque suis apparuisset, hæc illis tradidit, quæ vobis quoque consideranda permittimus etc. » Et quamvis etiam Justinus non diceret, hæc esse tradita a Christo, tamen cum Justinus vicinissimus fuerit temporibus Apostolorum, necessarium esset credere, quæ ipsius tempore in Ecclesia gerebantur ab Apostolis tradita fuisse. Quis enim alius fingi potest auctor ?

Ad hunc locum et similia Cypriani, Ambrosii, Hilarii, Hieronymi, et aliorum, quæ adferemus, nihil fere respondent Hermannus et socii ejus, nisi istos omnes alicubi errasse. Sed hoc nobis non officit. Etsi enim erraverint aliqui Patrum in quibusdam dogmatibus, nunquam tamen omnes simul in eodem errore convenerunt, proinde cum ostendimus, omnes convenire in Traditionibus non scriptis asserendis, satis efficaciter probamus, in eo illos non errasse.

Irenæus lib. III, cap. 2, 3 et 4, multa præclara de Traditionibus dicit, quæ tamen a Brentio et Kemnitio trahuntur in alium sensum, de quo nunquam Irenæus cogitavit. Brentius dicit : loqui Irenæum de Traditione

Scripturæ, id est, de Traditione illa, qua per successionem Patrum intelligimus, quæ sint veræ Scripturæ. At non hoc velle Irenæum, verba ejus nos docebunt, lib. III, cap. 4. « Quid autem, inquit, si neque Apostoli Scripturas quidem reliquissent nobis; nonne oportebat ordinem sequi Traditionis, quam tradiderunt iis, quibus committebant Ecclesias? Cui ordinationi assentiunt multæ gentes barbarorum, quorum qui in Christum credunt, sine charta et atramento scriptam habentes per spiritum in cordibus suis salutem, et veterem Traditionem diligenter custodientes. » Si loquitur Irenæus de Traditione Scripturæ, quomodo isti barbari habebant, et custodiebant diligenter Traditionem, qui Scripturas nullas habebant?

Kemnitius autem dicit : loqui Irenæum de Traditione eorum dogmatum tantum, quæ in Scripturis inveniuntur, et quæ per Scripturas probari possunt. At hoc etiam esse falsum, docebunt ejusdem Irenæi verba, nam cap. 2, 3 et 4, docet, non esse aliam viam perveniendi ad veritatem, quam consulendo Ecclesias, in quibus est successio Episcoporum ab Apostolis, et considerando quid ibi doceatur, et quam dicant illæ Ecclesiæ esse Apostolicam Traditionem. Vult igitur Irenæus, Traditionem latius patere, quam Scripturas et sensum Scripturarum difficilium non ex Scriptura, sed ex Traditione haberi, ita ut Traditio sola sufficiat, Scripturæ autem non sufficiant. At falsum esset hoc totum, si nihil aliud Traditio contineret, quam id, quod evidenter colligitur ex Scripturis, ut Kemnitius somniat.

Postquam igitur c. 2, dixerat, hæreticos non posse convinci ex Scripturis, et cap. 3, enumeraverat Romanos Pontifices a Petro usque ad Eleutherium, qui tunc sedebat, ut ostenderet, esse in Ecclesia continuatam successionem Episcoporum conservantium Traditionem Apostolicam, ita loquitur cap. 4 : « Tantæ igitur ostensionis cum sint hæc, non oportet adhuc quærere apud alios veritatem, quam facile est ab Ecclesia sumere : cum Apostoli quasi in depositorium dives, plenissime in eam contulerint omnia, quæ sunt veritatis, ut omnis, quicumque velit, sumat ex ea potum vitæ. Hæc est enim vitæ introitus ; omnes autem reliqui fures sunt et latrones, propter quod oportet devitare quidem illos, quæ autem sunt Ecclesiæ, cum summa diligentia diligere, et apprehendere veritatis Traditionem. Quid enim, etsi de aliqua modica quæstione disceptatio esset, nonne oporteret in antiquissimas recurrere Ecclesias, in quibus Apostoli conversati sunt, et ab eis de præsenti quæstione sumere quod certum, et re liquidum est? Quid autem, si neque Apostoli Scripturas quidem reliquissent, nonne oportebat ordinem sequi Traditionis? etc. » Quibus verbis addenda sunt, quæ idem habet lib. IV, c. 43. « Qui successionem habent ab Apostolis, qui cum Episcopatus successione charisma veritatis certum secundum placitum Patris acceperunt. » Vides, quomodo Apostoli tradiderunt successoribus non solum Scripturas, sed charisma veritatis certum, id est veram Scripturarum intelligentiam, et universam doctrinam Evangelicam.

Clemens Alexandrinus in lib. De Pasch., ut est apud Euseb. lib. VI, histor. cap. 11, dicit, extorqueri sibi a fratribus, ut ea quæ a Presbyteris Apostolorum successoribus voce sibi sola tradita essent, describeret in libris, ac posteris traderet ; nescio quid clarius pro Traditionibus dici possit. Origenes in cap. 6, epist. ad Rom. : « Ecclesia, inquit, ab Apostolis traditionem suscepit, etiam parvulis Baptismum dare. » Et hom. 5, in lib. Numer. : « In Ecclesiasticis observationibus, inquit, sunt nonnulla, quæ omnibus quidem facere necesse est, nec tamen ratio eorum omnibus patet. » Et enumerat statim multas Traditiones non scriptas.

Eusebius lib. I, De Demonstr. Evang. cap. 8. « Cæterum », inquit, « Moses in tabulis inanimatis, Christus autem in mentibus vita præditis perfecta novi Testamenti documenta descripsit. Ejus vero discipuli, ad magistri sui nutum, auribus multorum doctrinam suam accommodantes, quæcumque quidem veluti ultra habitum progressi a perfecto ipsorum magistro præcepta fuerant, ea iis, qui capere poterant, tradiderunt : quæcumque vero iis convenire arbitrabantur, qui animas adhuc affectibus obnoxias gererent, curationisque indigentes, ea ipsi ad imbecillitatem multorum se demittentes, partim litteris, partim sine litteris, quasi jure quodam non scripto servanda commendarunt. »

Athanasius in lib. De decr. Nicænæ Synodi contra Eusebium : « Ecce, » inquit, « nos quidem ex Patribus ad Patres per manus traditam fuisse hanc sententiam demonstravimus. Vos autem, o novi Judæi et Caiphæ discipuli, quos tandem verborum vestrorum potestis ostendere progenitores? » Basilius

lib. De Spir. sanct., cap. 27. « Dogmata, » inquit, « quæ in Ecclesia servantur ac prædicantur, partim ex conscripta doctrina habemus, partim ex Apostolorum traditione in mysterio ad nos delata recepimus. Quæ utraque eamdem ad pietatem vim habent, et nemo his contradicit, qui vel mediocrem saltem Ecclesiasticorum jurium experientiam habet, etc. » Et enumerat continuo plurimas Traditiones non scriptas, et similia habet cap. 29.

Respondet Kemnitius : hæc quæ Basilius refert, non esse dogmata Fidei, aut morum, sed tantum ritus quosdam liberos, ut signare se signo Crucis, adorare ad Orientem, benedici aquam etc. At meminisse debet Kemnitius se dixisse, non posse ostendi ullum ritum certo ab Apostolis institutum : hic autem Basilius audacter enumerat plurimos ab Apostolis institutos. Deinde etsi non sit necessaria ad salutem observatio aliquorum ex his ritibus, tamen necessarium est ad salutem credere esse bene institutos, et eos non contemnere : quemadmodum multa quæ sunt in Scripturis, non sunt necessaria ad salutem, ut quod vir aperto capite oret, et mulier velato 1. Corint. XI. et tamen necesse est ad salutem ista credere, et non contemnere.

Denique Basilius non solum ritus quosdam, sed etiam quædam refert essentialia, ut confessionem Fidei, id est, Symbolum Apostolicum, quod ex Traditione habemus, et olei unctionem in Sacramento Confirmationis : quædam etiam alia commemorat, quæ etsi ex se non sint necessaria, tamen postquam præcepta sunt, ita sunt necessaria, ut si de industria omittantur, graviter peccetur, ut signum crucis in consecratione aquæ, Eucharistiæ, Chrismatis; necnon abrenuntiatio Satanæ, et pompis ejus in Baptismo etc. Dicit enim Augustinus tractat. 118. in Jo., sine signo Crucis nulla Sacramenta rite peragi; et idem docet Chrysostomus homil. 55. in Matth.

Brentius autem inverecundior respondet : has Basilii sententias esse ex nævis et erroribus Basilii, qui pro honore tanti viri deberent silentio tegi : et nos vocat porcos et imitatores Cham, qui Patrum nostrorum turpitudines denudamus. Non enim existimat esse ferendum quod Basilius dicat, eamdem vim habere ad pietatem Traditiones pædagogicas (ut ipse loquitur) de signo Crucis, et aqua benedicta, cum Scripturæ sanctæ dogmatibus.

Sed omissis conviciis, nec enim nostrum est, reddere mala pro malis, respondeo ad id quod Brentius objicit : rectissime æquari Traditiones Scripturis, nam ut in Scripturis quædam sunt magna præcepta, ut diligere Deum, quædam minora, ut non dicere verbum otiosum, quæ non æque obligant ad observationem, et tamen æque obligant ad Fidem et venerationem. Non enim minus est hæreticus, qui non credit, aut non veneratur Scripturam illam, quæ dicit : *De omni verbo otioso reddent rationem in die judicii*(1); quam qui non credit, aut non veneratur illam : *Diliges Dominum Deum tuum etc.* (2) Ita etiam in Traditionibus quædam sunt majora, et quædam minora quoad obligationem agendi, et tamen omnia æque obligant ad Fidem, et venerationem. Et eodem modo quædam sunt Traditiones majores quoad obligationem, quam quædam Scripturæ, quædam minores, et quædam æquales, cum tamen omnes Traditiones, et omnes Scripturæ sint æquales, quantum ad Fidem et venerationem, quæ illis debetur, cum proficiscantur ab eodem auctore Deo, et veniant ad nos per manus ejusdem Ecclesiæ Catholicæ, quæ est mater nostra et Christi sponsa.

Denique Hermannus non contentus iis, quæ Brentius et Kemnitius dixerant, addit : « Ista omnia non esse Basilii, sed inserta in libro Basilii ab aliquo nebulone. » Quæ sane expeditissima responsio est; sic enim facile est solvere omnia argumenta : neque adfert aliam probationem Hermannus, quam Erasmi testimonium, qui visus est sibi nescio quam diversitatem styli olfecisse in his capitibus superioribus. At B. Joannes Damascenus longe antiquior et doctior, et in Basilii scriptis magis versatus, nihil tale olfacere potuit. Is enim (ut omittam Recentiores plurimos) in Orat. 1. pro Sanct. imagin. sic ait : « Sic ad verbum ait B. Basilius in vigesimoseptimo capite illius libri, quem de Spiritu sancto triginta distinctum capitibus ad Amphilochium scribit. Quæ in Ecclesia servantur, et prædicantur instituta, partim ex scripta constant docrina, partim Apostolorum Traditione etc. »

Gregorius Nazianzenus Orat. 1. in Julianum ultra medium, post quamdixerat, prop-

(1) Matth. XII, 36. — (2) Deut. VI. 5; Matth. XX, 37; Marc. XII, 30; Luc. X, 27.

ter dogmata Testamenti veteris et novi, doctrinam Ecclesiæ visam fuisse Juliano mirabilem; addit continuo : « Cæterum, inquit, majorem atque insigniorem ob formas Ecclesiæ nobis traditas, atque in hunc usque diem conservatas etc. » Explicat autem postea, se figuras Ecclesiæ vocasse disciplinam, politiam, ordinem Ecclesiæ, rationem psallendi, modum pœnitentiæ imponendæ, sacraria in templis, monachatum, virginum cænobia, et alia permulta, quæ ex sola Traditione habentur. Quæ omnia Julianus voluit Ethnicos imitari, ut eo modo Christianos facilius traheret ad paganismum.

Chrysostomus in II. Thessal. II. « Patet, inquit, quod non omnia per epistolam tradiderint Apostoli, sed multa sine litteris. Eadem vero fide digna sunt tam ista, quam illa. » Idem habent Theophylactus et Œcumenius. Hic illud notandum cum Basilius, Chrysostomus, Theophylactus, Œcumenius æquent Traditiones Scripturis, quid sit judicandum de censura Kemnitii, qui ait: « Insignis omnino audacia est, auctoritati, et majestati Scripturæ canonicæ aliquid æquare » : et passim ridet Concilium Tridentinum, quod pari pietatis affectu veneretur Traditiones et Scripturam. Idem Chrysostomus hom. 69. ad populum, et hom. 3. in epist. ad Philippen. « Non frustra, inquit, ab Apostolis sancitum est, ut in celebratione venerandorum mysteriorum memoria fiat eorum, qui hinc discesserunt. Noverunt illis multum hinc emolumenti fieri, multum utilitatis. »

Theophilus lib. I. et III. Paschali, diserte docet, legem jejuniorum Apostolicam esse Traditionem. Cyrillus Hierosolymitanus in catech. mystagog., nihil fere explicat aliud, quam Traditiones non scriptas de Baptismo, et aliis Sacramentis. Epiphanius hæres. 55. quæ est Melchisedecianorum : « Termini, inquit, nobis positi sunt, et fundamenta, et ædificatio Fidei : Apostolorum Traditiones, et Scripturæ sanctæ, et successiones doctrinæ, et undequaque veritas Dei munita est : et nemo decipiatur novis fabulis. » Item hæres. 61. quæ est Apostolicorum : « Oportet, inquit, et Traditione uti; non enim omnia a divina Scriptura accipi possunt. Quapropter aliqua in Scripturis, aliqua in Traditione sancti Apostoli tradiderunt. » Similia vide hæres. 75. Aerii, et in compend. doct.

Ad hæc nihil respondent, nisi blasphemando, Epiphanium delectatum esse nimium Traditionibus et apocryphis fabulis etc. Et inter alia putat Brentius non ferendum, quod Epiphanius dixerit, apostolicam esse Traditionem, quod non liceat nubere post votum emissum virginitatis : cum nimirum id fecerint primi parentes Lutheranorum Lutherus et Catharina, sed hæc alibi suo loco refellentur.

Damascenus lib. IV, cap. 17. « Plurima, inquit, Apostoli sine scripto tradiderunt etc. » Multa etiam habet orat. pro imagin. sanct.

Ex Latinis. Tertullianus lib. De Cor. mil. cap. 3. « Etiam, inquit, in Traditionis obtentu exigenda est, inquis, auctoritas scripta. Ergo quæramus, an et Traditio non scripta non debeat recipi. Plane negabimus recipiendam, si nulla exempla præjudicent aliarum observationum, quas sine ullius Scripturæ instrumento, solius Traditionis titulo, exinde consuetudinis patrocinio vindicamus.» Deinde enumeratis cæremoniis Baptismi, signi Crucis, Sacrificii anniversarii pro defunctis, et aliis quibusdam cap. 5. subdit: « Harum, inquit, et aliarum ejusmodi disciplinarum si legem expostules Scripturarum, nullam invenies : Traditio tibi prætendetur auctrix, consuetudo confirmatrix, et Fides observatrix. » Idem passim Traditione utendum docet, lib. I. Cont. Marcion.; lib. II. Ad uxorem; lib. De veland. virg. et lib. De præscript. hæret. ubi ex instituto docet, hæreticos non ex Scripturis, sed ex Traditione confutandos. Quæ ad hæc loca respondent, jam confutata sunt, cum ageremus de Irenæo, et Basilio.

B. Cyprianus lib. I. epist. 12. « Ungi quoque necesse est, inquit, eum, qui baptizatus sit etc. » At constat, nihil de chrismate in Scripturis haberi, sed tantum in Traditione. Idem lib. II, epistol. 3. «Admonitos nos scias, ut in calice offerendo Dominica Traditio servetur, neque aliud fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit, ut calix, qui in commemorationem ejus offertur, mixtus vino offeratur. » Respondet Kemnitius : loqui Cyprianum de Traditione scripta. At falsum est, non enim aquæ meminerunt Evangelistæ. Hermannus dicit : quia non est scriptum, Dominum posuisse aquam in calice, melius esse non ponere ; sic enim Dominum fecisse. At cum neutrum scriptum sit, mirum est, unde tantum sibi assumat Hermannus, ut velit sibi potius, quam Cypriano credi.

Brentius vertit se ad contumelias, dicit enim : Cyprianum semper esse nimium in suis opinionibus asserendis, et hæc illi incogitanter excidisse. Et ratio Brentii est, quia videtur Cyprianus inepta ratione probare hunc ritum; dicit enim : « Debere misceri aquam vino, quia vinum significat Christum, aqua populos Ecclesiæ : et dum miscetur aqua vino, Ecclesia jungitur Christo : si autem vinum solum consecraretur, jam inciperet Christus esse sine Ecclesia. Quod certe ridiculum videtur. Quis enim credat, si unus sacerdos non miscuerit aquam cum vino in calice, mox Christum amissurum Ecclesiam?» At non animadvertit Brentius, vel animadvertere fortasse noluit, Cyprianum non de reali conjunctione, vel separatione Christi et Ecclesiæ agere, sed tantum de significativa. Rectissime enim in materia Sacramentorum argumentamur ab imperfecta significatione. Præterea, Cyprianus non vult servari hunc ritum propter illam rationem præcipue : sed quia Dominus sic docuit : ratio autem illa addita est, ut ostendatur Traditio rationi conformis esse. Quocirca, etiamsi Cyprianus non attulisset convenientem rationem, non propterea negandum esset, ritum hunc esse servandum, vel a Domino traditum.

S. Hilarius lib. Cont. Constant. Imperat. circa medium, objicienti Ariano Principi : « Nolo, verba quæ non scripta sunt legi. » Respondet : « Hoc tandem, inquit, rogo, quis Episcopis jubeat? quis apostolicæ prædicationis vetet formam? Dic prius, si recte dici putas, nolo adversus nova venena novas medicamentorum comparationes etc. » Quibus verbis duo indicat Hilarius; unum, prædicationem consubstantialitatis Patris et Filii esse Apostolicæ prædicationis, licet expresse non sit scriptum, Filium esse Patri consubstantialem; alterum, nomen ipsum ὁμοούσιος esse quidem novum, sed tamen retinendum, licet non sit scriptum, quia conforme est predicationi apostolicæ.

Hermannus hunc locum sua glossa depravat, sic enim exponit : « Hoc, inquit, rogo, quis Episcopis jubeat, id est, ut aliquid extra Scripturam proferant. » At si ista est bona glossa, Hilarius consentit cum Constantio; igitur male subjicit : « Dic prius, si recte dici putas, nolo adversus nova venena etc. » Quid, quod toto libro fere hoc agit, ut nomen ὁμοούσιος retineatur? at secundum glossam Hermanni aboleri potius voluisset.

S. Ambrosius lib. de iis, qui init. myster. cap. 2 et 6. et lib. I. de Sacram. c. 1 et 2. explicat ritus, qui ab universa Ecclesia servantur in Baptismo, qui nusquam scripti inveniuntur in divinis Litteris, et quos cæteri constanter referunt in Apostolos auctores. Serm. 25, 34 et 36. docet, Quadragesimam a Christo præceptam. Epist. 81, et serm. 38. docet, Symbolum Apostolorum Apostolicam esse Traditionem non scriptam. Contra Ambrosium multa blasphemat Hermannus, sed nihil officiunt nostro proposito.

S. Hieronymus in epist. ad Marcellam de error. Montani : « Non, inquit, unam Quadragesimam secundum Traditionem Apostolorum, tempore nobis congruo jejunamus. » Item in dial. adv. Lucifer. ante medium, cum hæreticus dixisset : « Multa, quæ per Traditionem in Ecclesiis observantur, auctoritatem sibi scriptæ legis usurpaverunt. » Respondit Orthodoxus : « Non quidem abnuo, hanc esse Ecclesiarum consuetudinem: sed qualed est, ut leges Ecclesiæ ad hæresim transferas? »

S. Augustinus epist. 118. « Illa autem quæ non scripta, sed tradita custodimus, quæ quidem toto terrarum orbe servantur, datur intelligi vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis Conciliis, quorum est in Ecclesia saluberrima auctoritas, commendata, atque statuta retineri : sicut quod Domini Passio, et Resurrectio, et Ascensio in cœlum, et Adventus de cœlo Spiritus sancti anniversaria solennitate celebrantur. » Ad hoc respondet Hermannus, multa garriens, et tandem concludens : « Cum, inquit, Augustine, extra Scripturam Traditiones cum aliis Patribus Ecclesiæ obtrudis? » Itaque fatetur Hermannus, Augustinum cum aliis Patribus agnoscere Traditiones non scriptas. Quæ sane confessio sufficere deberet, si quid haberet sanitatis, ad ipsius petulantiam coercendam.

At Brentius dupliciter respondet. Primo dicit : si verum sit, hanc esse apostolicam Traditionem, non esse accipiendam ut legem necessariam, sed ut liberam observationem. At contra : nam Augustinus ibidem subdit : « Alia vero quæ per loca terrarum regionumque variantur, etc. liberas habent observationes. » Ubi Augustinus distinguit inter has apostolicas Traditiones necessarias, et observationes liberas. Secundo dicit Brentius : Augustinum falso docere, ista festa esse ex apostolica Traditione, cum Apostolus arguat Galat. cap. IV quod dies observarent et tempora. Sed respondet Au-

gustinus epistol. 119, cap. 7, Apostolum reprehendere eos, qui secundum Astrologorum regulas observant tempora. Et lib. cont. Adimant. cap. 16. dicit, Apostolum loqui de festis Judæorum non Christianorum. Quo modo exponunt etiam Hieronymus et Chrysostomus : Ambrosius autem utramque simul expositionem amplectitur.

Idem vero Augustinus lib. II de Bap. cont. Donat. cap. 7. « Quam consuetudinem, inquit, credo ex apostolica Traditione venientem, sicut multa quæ non inveniuntur in litteris eorum, neque in Conciliis posterorum, et tamen quia per universam custodiuntur Ecclesiam, nonnisi ab ipsis tradita, et commendata creduntur.» Et lib. IV, cap. 6. « Illa consuetudo, quam etiam tunc homines sursum versus respicientes non videbant a posterioribus institutam, recte ab Apostolis tradita creditur. » Et lib. IV, cap. 24. « Quod universa, inquit, tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, nonnisi auctoritate apostolica traditum rectissime creditur. » Et lib. V, cap. 23. « Apostoli, « inquit, » nihil quidem exinde perceperunt, sed consuetudo illa, quæ opponebatur Cypriano, ab eorum Traditione exordium sumpsisse credenda est, sicut sunt multa, quæ universa tenet Ecclesia, et ob hoc ab Apostolis præcepta bene creduntur, quamquam scripta non reperiantur. » Item lib. de unitat. Eccles. cap. 22. « Hic forte dicis, inquit, lege mihi, quemadmodum Christus suscipi jusserit eos, qui ab hæreticis transire ad Ecclesiam volunt. Hoc aperte atque evidenter, neque ego lego, nec tu, etc. » Et postea subdit : «Cum hoc nusquam legatur, credendum esse testimonio Ecclesiæ, quam veracem esse Christus testatus est. » Similia habet lib. I cont. Crescon. cap. 31, 32 et 33.

Ad hæc Kemnitius respondet duo. Primo Augustini quæstionem in istis locis esse, an posset proferri exemplum ex Scriptura, quo hæreticus aliquis rebaptizatus, vel sine novo Baptismo susceptus fuisse doceretur : non autem, an essent rebaptizandi, vel non rebaptizandi hæretici; et quidem Augustinum putasse, non posse proferri tale exemplum, et hoc docere in locis allegatis. Secundo ait: Augustinum sine dubio credidisse exstare certa et aperta testimonia in Scripturis, quibus probetur, non esse hæreticos rebaptizandos; proinde hanc Traditionem esse scriptam.

Primum probat ex lib. I. cont. Cresc. cap. 33. ubi Augustinus ait : « Proinde quamvis hujus rei certe de Scripturis canonicis non proferatur exemplum, etc. » et similia habet lib. de unit. Eccles. cap. 19. Secundum probat, primo, ex lib. I cont. Donat. cap. 7. « Ne videar humanis argumentis agere, ex Evangelio profero certa documenta. » Secundo, ex lib. II, cap. 14. « Quid sit perniciosius, utrùm omnino non baptizari, an rebaptizari, judicare difficile est : verumtamen recurrens ad illam stateram Dominicam, ubi non ex humano sensu, sed ex auctoritate divina rerum momenta penduntur : invenio de utraque re Domini sententiam. » Tertio, ex lib. IV, cap. 6. « Huc accedit, quod bene perspectis ex utroque latere disputationis rationibus, et Scripturarum testimoniis, potest etiam dici, quod veritas declaravit, hoc sequimur. » Quarto, ex lib. IV, cap. 24. « Veraciter conjicere possumus, quid valeat in parvulis Baptismi Sacramentum, ex circumcisione carnis, etc. » Quinto, ex lib. V, cap. 4. « Quisquis et de præterita Ecclesiæ consuetudine, et posteriori robore plenarii Concilii, et tot tantisque sanctarum Scripturarum testimoniis, et perspicuis rationibus veritatis intelligit, Christi Baptismum verbis Evangelicis consecratum, non fieri cujuslibet hominis perversitate perversum.» Sexto, ex lib. VI, cap. 1. « Poterat jam sufficere, quod toties repetitis rationibus, adjunctis etiam divinarum Scripturarum documentis, ostendimus. » Septimo, ex lib. V, cap. 23. « Contra mandatum Dei esse, quod venientes ab hæreticis, si jam illic Baptismum Christi acceperunt, non baptizantur, Scripturarum qua sanctarum auctoritate ostenditur? sed plane ostenditur. » Octavo, ex lib. V, cap. 26. « Quod nos admonet, ut ad fontem recurramus, id est, ad apostolicam Traditionem, et inde canalem in nostra tempora dirigamus, optimum est, et sine dubitatione faciendum. Traditum est ergo nobis, sicut ipse commemorat, ab Apostolis, quod sit unus Deus, et unum Baptisma. »

Respondeo ad primum : falli Kemnitium; nam etsi Augustinus in illo uno loco lib. I cont. Cresc. cap. 33. de exemplis agit, tamen in aliis locis citatis non agit, de exemplis, sed de præceptis, sive de documentis Scripturæ, præsertim lib. V cont. Donat. c. 23. cum ait : « Quæ universa tenet Ecclesia, ab Apostolis præcepta bene creduntur, quamquam scripta non reperiantur. » Præ-

terea in illo etiam uno loco quæstio præcipua non erat de exemplo, sive de facto, sed de jure. Constat enim, eum tractare quæstionem de Anabaptismo, quæ erat inter Catholicos, et Donatistas : certum autem est, Donatistas non certasse de exemplis, sed de jure.

Quia vero inter disputandum hæretici petiverant, ut ostenderent Catholici aliquod exemplum in Scripturis, alicujus recepti ab Ecclesia sine baptizatione, Augustinus respondit : exempla in Scripturis nulla esse, nec pro una parte, nec pro alia; et inde concludit, cum non sint ulla in Scripturis non solum præcepta, sed nec exempla, standum esse consuetudini Ecclesiæ, quæ rectissime creditur ab Apostolis introducta. Quod autem hæc ita se habeant, patet tum ex ipsis locis, tum ex eo, quod si quæstio præcipua fuisset de exemplis, Donatistæ non fuissent hæretici, nec ullo modo errassent; nam verissimum est, quod illi dicebant, consentiente eis etiam Augustino, nullum exemplum extare in Scripturis de hac re.

Ad secundum dico duo, primo : nos non adferre illa loca Augustini præcipue propter id, quod ipse ait, consuetudinem non rebaptizandi esse ex apostolica Traditione, sed propter id, quod ipse in illis locis subjungit, plurima servari ex Traditione apostolica, quæ scripta non sunt. Hoc enim principium tam certum erat apud Augustinum, ut inde probare vellet, etiam consuetudinem non rebaptizandi esse ab Apostolis traditam. Itaque nos magis nitimur hoc principio Augustini, quam conclusione ejus. Kemnitius vero ita nos oppugnat, quasi sola conclusione niteremur.

Dico secundo : illam ipsam consuetudinem nunquam putasse Augustinum posse sufficienter probari ex Scripturis, et ideo attulisse quidem eum undecumque rationes et Scripturas; tamen præcipuum fundamentum constituisse in Traditione, quam declarabat Ecclesiæ consuetudo, et quam etiam postea declaravit Concilium generale, ut patet tum ex locis citatis, tum ex lib. II cont. Donat. cap. 4. ubi adeo non putabat esse clara testimonia Scripturæ de hac re, ut diceret : « Nec nos ipsi tale aliquid auderemus asserere, nisi universæ Ecclesiæ concordissima auctoritate firmati. » Et magis adhuc patebit respondendo ad singula loca a Kemnitio notata.

Ad primum ex lib. I, cap. 7. cont. Donat., respondeo : mala fide a Kemnitio omissa fuisse verba, quæ erant in medio, et conjuncta prima cum postremis. Nam posteaquam dixerat Augustinus : « Jam ne videar humanis argumentis agere; » subjunxit quod omisit Kemnitius : « quoniam quæstionis hujus obscuritas magnos viros, et magna charitate præditos patres Episcopos ita inter se compulit salva pace disceptare atque fluctuare, ut totius Orbis Concilio, quod saluberrime sentiebatur, etiam remotis dubitationibus firmaretur ; » et tunc demum addit : « Ex Evangelio profero certa documenta. »

Dixit ergo Augustinus, non potuisse ex Scripturis finiri quæstionem illam ante Concilium Ecclesiæ plenarium, sed postquam Concilium explicavit dubitationem, et quæstionem totam, jam adferri posse certa documenta Scripturæ. Scripturæ enim explicatæ a Concilio firmiter et certe probant id, quod antea non firmiter probabant : quod etiam verum esse ostendit locus ex Evangelio, quem adfert B. Augustinus. Adfert enim illud Luc. IX : *Nolite prohibere, qui enim non est contra vos, pro vobis est* (1). Quo loco ostenditur, extra Ecclesiam posse esse aliqua dona Dei, ut erat illud donum ejiciendorum dæmonum : an autem inter illa etiam Baptismus numerandus esset, non potest colligi ex isto loco solo.

Ad secundum respondeo : locum illum non esse ad propositum; ibi enim Augustinus probat ex Scripturis, non licere rebaptizare, quando quis verum Baptismum semel in Ecclesia Catholica suscepit, non autem probat, Baptismum hæreticorum esse verum Baptismum, de quo est nostra quæstio. Docere enim eo loco volebat, posse admitti in Ecclesiam per pœnitentiam eos, qui agnoscebant se male fecisse rebaptizando Catholicos. Neque aliud Scripturæ testimonium profert, nisi illud Joan. XIII : *Qui lotus est, non indiget ut iterum lavet* (2). Ex quo loco nemo colligeret, Baptismum hæreticorum esse ratum, sed solum (quod Augustinus colligit) post verum Baptismum non esse addendum alium Baptismum, quod nec Donatistæ negassent.

Ad III, IV, V et VI dico : Augustinum ibi

(1) Luc. IX, 50. — (2) Joan. XIII, 10.

adferre conjecturas ex Scripturis, quæ post definitionem Concilii, et exploratam Traditionem non scriptam aliquid valent ad veritatem confirmandam; per se autem non sufficiunt. Id patet ex verbis Augustini, ubi semper ponit Scripturas post consuetudinem, et Concilium, et utitur illis verbis : « Accedit huc : Conjicere possumus : Additis etiam Scripturis, etc. »

Ad septimum dico : Kemnitium mala fide citasse. Illa enim verba « Scripturarum auctoritate sanctarum plane ostenditur » non referuntur ad superiora, quæ posuit Kemnitius, sed ad sequentia, quæ ille tacuit. Sic enim ait Augustinus : « Plane ostenditur, multos Pseudochristianos, quamvis non habeant eamdem charitatem cum Sanctis, sine qua nihil prosunt quæcumque sancta habere potuerint, Baptismum tamen communem habere cum Sanctis. » Ubi B. Augustinus dicit certum esse ex Scripturis, multos Christianos baptizatos in Ecclesia perdere charitatem, et tamen non perdere Baptismum, id quod etiam Donatistæ concedebant : non autem dicit, certum esse ex Scripturis, Baptismum datum ab hæreticis esse ratum.

Præterea, etiamsi illa verba referrentur ad superiora, adhuc nihil haberet Kemnitius : nam ibi etiam non dicit Augustinus certum esse, Baptismum hæreticorum esse ratum, sed dicit certum esse, eum qui verum Christi Baptismum accepit, non debere rebaptizari, quod etiam Donatistæ concedebant : sed postea supererat quæstio : an Baptismus hæreticorum esset verus Christi Baptismus, necne.

Ad octavum dico : ibi Augustinum non probare ex Scripturis sententiam suam, sed referre, qua Scriptura conabantur adversarii probare contrariam sententiam.

CAPUT VIII.

Idem probatur quatuor aliis Argumentis.

Præter communem hunc Patrum consensum, idipsum suadet consensus hæreticorum in Traditionibus contemnendis. Ut enim ex communi consensu sanctorum Patrum omnium ætatum, recipientium Traditiones, colligimus, eas esse recipiendas : ita ex communi consensu hæreticorum omnium ætatum rejicientium Traditiones, colligimus, eas non esse rejiciendas. De Valentinianis, Marcionistis, et similibus testantur Irenæus lib. III, cap. 2. et Tertullianus de præscript. quod Traditiones Ecclesiæ non scriptas rejicerent.

Cyprianus quoque cum errorem illum de Anabaptismo defendere vellet, non aliter id facere potuit, quam a Traditione ad Scripturam provocando, ut apparet ex epist. ejusdem Cypriani ad Pompejum, et ex altera ad Jubajanum. Quamquam antea Cyprianus Traditiones agnoverat, ut supra ostendimus, et errorem etiam posteriorem eum correxisse ante mortem, existimat B. Augustinus in ep. 48. ad Vincent.

Donatistæ quoque semper Scripturas urgebant, et B. Augustinus eis Traditiones, et Ecclesiæ consuetudinem objiciebat lib. De unit. Eccles. cap. 19. et alibi.

Arianos nullo modo quidquam præter Scripturas admisisse, testatur Hilarius, qui in lib. Cont. Constant. introducit Arianum dicentem : « Nolo verba, quæ non scripta sunt, legi. » Maximinus Arianus apud Augustinum lib. I. cont. Maximin., sive Collat. cum Maxim. in principio sic ait : « Si quid de divinis Scripturis protuleris, quod commune est cum omnibus, necesse est ut audiamus; eæ vero voces quæ extra Scripturam sunt, nullo casu a nobis suscipiuntur. Præterea cum ipse Dominus moneat nos, et dicat : Sine causa colunt me docentes mandata, et præcepta hominum. » Idem testatur Epiphanius hæres. 69 et 73.

Arianos quoque Traditiones rejecisse, scribit Epiphanius hæres. 75. Idem de Eunomianis patet ex Basilio lib. de Spirit. sanct. cap. 27 et 29. Idem de Nestorio, Eutychete, Dioscoro refert Basilius Ancyranus Episcopus in confess. Cathol., quam recitavit in VII Synodo Act. 1. Idem de Apostolicis sui temporis Bernardus hom. 66. in Cant. Idem de Joanne Wiclefo, Thomas Waldensis, lib. II doctr. Fid. ant. cap. 19. Ab his ergo quasi per manus acceperunt Lutherani dogma suum, de Traditionibus contemnendis : ut nos a sanctis Patribus nostrum didicimus, de iisdem cum omni honore recipiendis.

His adde morem omnium gentium. Nam Judæos habuisse aliquas Traditiones extra Scripturam, docent Origenes hom. 5. in Numer. et in Comment. cap. III ad Rom. et Hilarius in Psal. II, necnon Anatolius antiquis-

simus auctor Christianus apud Euseb. lib. VII histor. cap. 28. Et quamquam non desunt aliqui Catholicorum, qui negant ullam fuisse Traditionem non scriptam apud Judæos; tamen non possum illis assentiri, cum, ut supra docuimus, non omnia sufficienter continuerit lex vetus scripta, et multo tempore populus ille, etiam post Mosen natum, sine lege scripta vixerit.

Deinde omnes profanæ Respublicæ magna ex parte legibus non scriptis reguntur. Pericles apud Thucydidem partitur jus Athenarum in scriptum et non scriptum. Aristoteles l. III. Polit. c. 11. partim optimis legibus, partim arbitrio optimi viri civitatem regendam esse statuit. et l. V. De moribus c. 4. judicem sive arbitrum jus animatum vocat, quod videlicet aliud quoddam præterea exstet jus scriptum veluti mortuum. Porro Lacedæmoniis Lycurgus nullam legem scriptam dare voluit, ut ait Plutarchus, sed solis Traditionibus vivere, quo essent in agendo, quam in legendo diligentiores. Idem placuisse Ciceroni satis apparet ex lib. I. De legibus. Et idem de sapientibus Gallorum scribit Cæsar. lib. VI. De bello Gallico.

Nobilissimi Philosophorum Pythagoras, et Socrates, cum plurima docuerint, nihil tamen scripserunt, ut B. Augustinus docet l. I. De Cons. Evang. cap. 7. nisi quod Socrates fabulas ab Æsopo scriptas versibus prosecutus est. Denique in Jure civili, l. Diuturna, ff. de legibus, et in Jure canonico dist. 1. can. Consuetudo, eadem tribuitur auctoritas legi scriptæ, et consuetudini non scriptæ. Itaque natura ipsa quodammodo clamare videtur, Traditiones non scriptas, vel necessarias, vel certe utilissimas esse.

Accedat Ecclesiæ Catholicæ dignitas. Nam ut olim Judæi excellebant omnibus nationibus, quia credita erant illis eloquia Dei, ut dicitur Rom. III. ita nunc præstat Ecclesia Christi omnibus Sectis, quod ipsa sola, quippe quæ sponsa Christi est, noverit omnia mysteria veræ religionis et conscia sit secretorum sponsi, et propterea appelletur columna et firmamentum veritatis. I. Timo. III. At si omnia essent scripta, et apertissime, ut hæretici dicunt, nullum esset privilegium Ecclesiæ : nam nihil minus scirent hæretici, et pagani, et Judæi de mysteriis Fidei nostræ, quam nos ipsi, atque Antistites nostri sciunt : neque esset verum quod ait Irenæus libr. III. cap. 4. in solam Ecclesiam tamquam in depositorium dives repositam ab Apostolis scientiam rerum divinarum.

Accedat postremo dignitas mysteriorum multorum, quæ silentium requirunt, nec decet, ut in Scripturis, quæ toti Mundo leguntur, explicentur. Si enim ad videnda tremenda mysteria Missæ non licet admittere ullos non baptizatos, quomodo licebit eis eadem scripta tradere? Hinc Dominus seorsim discipulis interpretabatur parabolas, quas populo locutus erat Luc. VIII. et Apostolus ait I. Corinth. II. *Sapientiam loquimur inter perfectos* (1) Et passim Veteres, cum de Sacramento Eucharistiæ loquuntur, dicere solent : « Norunt Fideles, norunt initiati. » Hanc rationem attingunt Dionysius cap. I. Ecclesiast. hierarch. Origenes homil. 5. in Numer. Basilius c. 27. lib. De Spir. sanct., et Innocentius I. in ep. 1.

CAPUT IX.

Explicantur regulæ quinque, quibus in cognitionem verarum Traditionum devenimus.

Sequitur nunc ut ostendamus, quibus viis ac rationibus indagandum sit, quæ sint veræ ac germanæ Apostolorum Traditiones.

Prima igitur regula est : Quando universa Ecclesia aliquid tanquam Fidei dogma amplectitur, quod non invenitur in divinis Litteris, necesse est dicere, ex Apostolorum Traditione id haberi. Ratio hujus est, quia cum Ecclesia universa errare non possit, cum sit columna et firmamentum veritatis I. Tim. III. et cum de ea dictum sit a Domino Matth. XVI. *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (2) : certe quod Ecclesia de Fide esse credit, sine dubio est de Fide : at nihil est de Fide, nisi quod Deus per Apostolos, aut Prophetas revelavit, aut quod evidenter inde deducitur; non enim novis revelationibus nunc regitur Ecclesia, sed in iis permanet quæ tradiderunt illi, qui ministri fuerunt sermonis, et propterea dicitur Ephes. II. *Ædificata supra*

(1) I. Cor. II, 6. — (2) Matth. XVI, 8.

fundamentum Apostolorum et Prophetarum (1): igitur illa omnia quæ Ecclesia Fide tenet, tradita sunt ab Apostolis, aut Prophetis, aut scripto aut verbo. Talis est perpetua virginitas B. Mariæ, numerus librorum Canonicorum, et similia.

Secunda regula est : Quando universa Ecclesia aliquid servat, quod nemo constituere potuit, nisi Deus, quod tamen nusquam invenitur scriptum, necesse est dicere, ab ipso Christo et Apostolis ejus traditum. Ratio est similis superiori : nam Ecclesia universa non solum non potest errare in credendo, sed nec in operando, ac præsertim in ritu et cultu divino : recteque Augustinus ep. 118. docet, insolentissimæ insaniæ esse existimare, non recte fieri quod ab universa Ecclesia fit ; ergo illa quæ Ecclesia non potest recte servare nisi a Deo sint instituta, et tamen servat, necesse est dicere, a Deo instituta, etiamsi nusquam id legatur. Tale est Baptisma parvulorum : erraret enim gravissime Ecclesia, si sine Dei mandato parvulos qui actu non credunt, baptizaret. Quocirca Augustinus lib. X. De Genes. cap. 23. « Consuetudo, inquit, matris Ecclesiæ in baptizandis parvulis nequaquam spernenda est, neque ullo modo superflua deputanda, nec omnino credenda, nisi Apostolica esset Traditio. » Tale est etiam, Baptismum hæreticorum esse ratum, et propterea Augustinus semper mandatum non rebaptizandi ab hæreticis baptizatos, ad Apostolorum Traditionem revocat : nec enim potest Ecclesia dare Baptismo auctoritatem, si eam a Christo non habet.

Tertia regula est : Id quod in Ecclesia universa, et omnibus retro temporibus servatum est, merito ab Apostolis creditur institutum, etiamsi illud tale sit, ut potuerit ab Ecclesia institui. Hæc regula est Augustini lib. IV. Cont. Donat. cap. 24. Exemplo sit jejunium Quadragesimæ : id enim poterat ab Ecclesia institui, si Christus vel Apostoli non instituissent ; tamen dicimus et probamus, a Christo vel Apostolis institutum, quia sursum versus ascendentes, et quærentes originem hujus instituti, non invenimus nisi tempore Apostolorum ; etiamsi Calvinus lib. IV. c. 12. Instit. §. 20. doceat, esse Quadragesimam meram superstitionem, et nec a Christo, nec ab Apostolis Traditam, sed a posterioribus ex κακοζηλία excogitatam.

B. Bernardus sermon. 3. de Quadrag. : « Hactenus, inquit, usque ad nonam jejunavimus soli, nunc (in Quadragesima) usque ad vesperam jejunabunt nobiscum pariter universi, Reges et Principes, Clerus et populus, simul in unum dives et pauper. » Ante Bernardum Gregorius homil. 16. in Evang., Quadragesimæ meminit, rationem reddens cur quadraginta dies jejunemus. Ante Gregorium Leo in serm. 12. de Quadrages. Ante eum Augustinus in epistola 118. et 119. et sermone 44. De Quadrages. Ante eum Hieronymus in cap. IX. Matth. et in III. cap. Jonæ, et alibi. Paulinus in epist. 6. ad Amandum. Chrysost. homil. 1. in Gen. et alibi. Ante hos Ambrosius serm. 8. de Quadragesima. Epiphanius in compend. doctr. Basilius Orat. 2. de jejun. Nazianzenus orat. in sanct. Lavacr. et Cyrillus catech. 1. Ante hos Origenes hom. 10. in Levit. Ante eum Irenæus apud Euseb. lib. V. histor. cap. 24. Ante eum Telesphorus Papa in epist. decret. Ante eum Ignatius in epist. ad Philippen. et Clem. lib. V. cons. cap. 13. et can. 68. Apost.

Pari ratione Calvinus lib. IV. c. 19. Instit. §. 24. dicit, Ordines minores esse inventum novitium, de quo nusquam legitur, nisi apud ineptos Rabulas, Sorbonistas, et Canonistas. At nos ostendimus ex regula posita, esse Apostolicæ Traditionis. Nam ante omnes Sorbonistas et Canonistas fuit Isidorus, qui l. VII. Etymol. c. 12. enumerat singulos Ordines, et rationes nominum exponit. Ante Isidorum fuit Conc. Carthag. IV. in quo a c. 1. usque ad 10. traditur, quo ritu ordinentur Episcopi, Presbyteri, Diaconi, Subdiaconi, Acolythi, Lectores, Exorcistæ, Ostiarii. Et ante hoc Concilium fuit Hieronymus, qui in cap. 2. ad Titum enumerat Ordines omnes, præter Acolythos, quorum meminit in epist. ad Nepot. de vit. cleric.

Ante Hieronymum fuit Concilium Laodicenum in cujus cap. 24. nominantur omnes minores Ordines. Ante quod Concilium Cornelius Papa in epist. ad Fabium Antioch., ut est apud Euseb. lib. VI, histor. cap. 33. asserit, in Ecclesia Romana suo tempore fuisse præter Episcopum, Presbyteros 46 Diacocos septem, Subdiaconos septem, Acolythos 42 Exorcistas cum Lectoribus et Ostiariis 52. Sed et ante Cornelium Ignatius salutat nominatim omnes Ordines in epist. ad Antiochen.

(1) Eph. II, 20.

Quarta regula est : Cum omnes Doctores Ecclesiæ communi consensu docent, aliquid ex apostolica Traditione descendere, sive in Concilio generali congregati, sive scribentes seorsim in libris, illud credendum est apostolicam esse Traditionem. Ratio est hujus regulæ, quia si omnes Doctores Ecclesiæ, cum in aliqua sententia conveniunt, errare possent, tota Ecclesia erraret, quippe quæ Doctores suos sequi tenetur, et sequitur. Exemplum primi est, imaginum veneratio, quam esse ex apostolica Traditione asseruerunt Doctores Ecclesiæ congregati in Concilio Nicæno II. generali Act. ult. Exemplum secundi vix invenitur, si debeant omnes penitus Patres qui scripserunt expresse aliquid dicere : tamen videtur sufficere, si aliquot Patres magni nominis expresse id asserant, et cæteri non contradicant, cum tamen ejus rei meminerint; tunc enim illa esse omnium sententia non temere dici poterit, quando enim in re gravi aliquis Veterum erravit, semper multi inveniuntur qui contradicunt.

Hac regula probamus, apostolicam Traditionem esse ritus, qui servantur in Baptismo; quod nimirum qui baptizatur, baptizetur aqua prius a sacerdote benedicta; quod jubeatur abrenuntiare Satanæ et pompis ejus, quod signetur signo Crucis, quod ungatur oleo benedicto etc. Id enim diserte asserunt Basilius de Spir. sanct. cap. 27. Tertullianus de Cor. mil., et alii quidam : nemo autem unquam contradixit, cum nullus fere sit Veterum, qui non meminerit harum cæremoniarum tamquam in Ecclesia ab omnibus receptarum. Pari ratione Quadragesimam esse divinam, vel apostolicam Traditionem, possemus etiam hac regula firmiter probare, quia diserte id asserunt Irenæus, Epiphanius, Hieronymus, Ambrosius, Leo, et nullus contradicit, cum tamen omnes hujus observationis meminerint.

Quinta regula est : Id sine dubio credendum esse ex apostolica Traditione descendere, quod pro tali habetur in illis Ecclesiis, ubi est integra et continuata successio ab Apostolis. Hanc regulam tradit Irenæus lib. III. c. 3. et Tertullianus lib. De præscript. Ratio regulæ est, quia Apostoli tradiderunt successoribus suis cum officio Episcopatus, etiam doctrinam religionis.

Si ergo in aliqua Ecclesia ascendendo per Episcopos sibi invicem succedentes perveniamus ad Apostolum aliquem, et non possit ostendi, quod ullus eorum Episcoporum introduxerit novam doctrinam; certi sumus, ibi conservari apostolicas Traditiones. Et quidem olim inveniebatur successio non interrupta, non solum Romæ, sed etiam Ephesi, Corinthi, Antiochiæ, Alexandriæ, Hierosolymæ, et alibi : ac propterea Tertullianus remittit homines ad quamlibet ex Apostolicis Ecclesiis, ut ibi inveniant apostolicas Traditiones : et Theodosius l. Cunctos populos, C. de sum. Trinit. et Fide catholica, jubet omnes servare eam Fidem, quam prædicabant eo tempore Damasus Romæ, et Petrus Alexandriæ, duo Pontifices præcipuarum apostolicarum Ecclesiarum : at nunc defecit certa successio in omnibus Ecclesiis Apostolicis, præterquam in Romana, et ideo ex testimonio hujus solius Ecclesiæ sumi potest certum argumentum ad probandas apostolicas Traditiones; ac tum potissimum, cum doctrina, vel ritus earum Ecclesiarum a doctrina, et ritibus Ecclesiæ Romanæ dissentiunt.

CAPUT X.

Solvuntur objectiones adversariorum, quæ ex Scripturis petuntur.

Restat ultima pars quæstionis, in qua argumenta adversariorum exponenda, et solvenda sunt. Tria sunt genera argumentorum, quorum primum a Scripturis, secundum a Patribus, tertium a rationibus sumunt. E Scripturis. Primo proponunt eas quæ jubent, nihil debere addi verbo Dei. Secundo illas quæ expresse docent, Scripturas esse sufficientes, et continere omnia necessaria. Tertio illas, quæ aperte damnant Traditiones.

Primum igitur argumentum ex tribus locis constat : Deuter. IV. et XII. *Non addetis ad verbum, quod ego præcipio vobis, nec auferetis ex eo.* Apocal. ult. *Si quis apposuerit ad hæc*, etc. Galatas I. *Sed licet nos, aut Angelus de cœlo evangelizet vobie præter quam quod evangelizavimus vobis, anathema sit* (1). Ubi

(1) Deut. IV. 2; et XII. 32; Apoc. XXII. 18; Galat. I. 8.

notat Kemnitius, non esse dictum *contra*, sed *præter*. Et ne dicamus loqui Paulum de verbo tam scripto, quam non scripto, adducit Augustinum sic exponentem lib. III. cont. lit. Petil. cap. 6. Si quis « sive de Christo, sive de ejus Ecclesia, sive de quacumque alia re, quæ pertinet ad Fidem vitamque vestram, non dicam, nos, sed omnino quod » Paulus adjecit : « Si Angelus de cœlo vobis annuntiaverit præterquam quod in Scripturis legalibus et Evangelicis accepistis, anathema sit. » Similia habet Basilius in Sum. Moral., sum. 72. c. 1.

Ad primum respondeo : primo ibi non agi de verbo scripto, sed tradito viva voce : nam non ait ad verbum *quod scripsi*, sed *quod ego præcipio*. Secundo dico : veram expositionem ejus loci esse, quod Deus velit integre, et perfecte servari mandata, ut ipse præcepit, et nullo modo ea depravari falsa interpretatione. Itaque non vult dicere, *non servabitis aliud quam id, quod nunc præcipio*, sed *in hoc quod præcipio nihil mutabitis, addendo, vel minuendo, sed integre facietis, ut jubeo, et non aliter*. Quod idem solet Scriptura significare illis verbis : *Non declinabis ad dextram, neque ad sinistram*. Et quod hoc sit verum, patet, quia alioqui peccassent Prophetæ et Apostoli, qui tam multa postea addiderunt.

Respondent Brentius, Kemnitius, Calvinus; Prophetas non addidisse quidquam ad Legem, quantum ad doctrinam attinet, sed tantum vaticinia quædam de futuris scripsisse, et Legis doctrinam explicavisse. Testamentum quoque novum non esse additionem ad vetus, sed explicationem, cum Apostolus ad Rom. I. dicat, Evangelium promissum a Deo per Prophetas in Scripturis sanctis. Et Actor. XV, non sint ausi Apostoli in Concilio aliquid decernere sine testimonio Scripturæ.

At contra : nam hoc modo etiam Traditiones non sunt additiones, sed explicationes. Nam in Lege Mosis non continentur Prophetarum scripta, neque in lege et Prophetis continetur Testamentum novum, nisi in universali, et quodammodo in virtute, sicut tota arbor continetur in semine. Habemus enim in lege Deut. XVIII. *Prophetam suscitabit tibi Deus* etc. *illum audies* (1). Ibi autem continetur in genere quidquid Christus fecit et dixit : at in particulari tamen quod Christus deberet prædicare Trinitatem personarum in Deo, instituere Sacramenta, facere talia miracula etc. ibi non habetur.

Quod vero allegant ex Act. XV, contra ipsos est. Nam etsi Jacobus in eo Concilio probavit ex Scripturis, Ecclesiam ædificandam ex gentibus : tamen decretum Concilii nusquam invenitur in Scripturis Testamenti veteris. Decreverunt enim ut gentes non servent legalia, excepta tamen abstinentia a sanguine et suffocato, cujus decreti secunda pars nusquam in Testamento veteri legitur. Ubi enim, quæso, ullus Propheta prædixit, Messiæ temporibus prohibenda esse suffocata, et sanguinem ?

Sic etiam quia scriptum est, II. Thessal. II. *Tenete Traditiones quas accepistis, sive per sermonem, sive per epistolam*. Et Luc. X. *Qui vos audit, me audit*. Et Matth. XVIII. *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus et Publicanus* (2). Idcirco nos affirmamus, Traditiones esse quodammodo explicationes verbi scripti ; non quod nudam contineant ejus expositionem, sed quia omnes Traditiones, et Ecclesiæ decreta continentur in Scripturis in universali : sed in particulari non continentur, nec debent contineri. Quare Augustinus lib. I, cont. Crescon. cap. 33. sic ait : « Quamvis certe de Scripturis canonicis non proferatur exemplum, tamen earumdem Scripturarum a nobis tenetur veritas, cum jam facimus, quod universæ placuit Ecclesiæ, quam ipsarum Scripturarum commendat auctoritas ».

Ad secundum : certum est, Joannem ibi prohibere corruptionem libri illius, non autem ne alii libri scribantur, aut alia dogmata tradantur, alioqui ipse secum pugnasset, qui juxta Kemnitium in examin. pag. 202. scripsit Evangelium post Apocalypsim.

Ad tertium, quo maxime Brentius et Kemnitius nituntur, duplex solutio est, et utraque solida. Prior, quod Apostolus non loquatur de solo verbo scripto, sed de omni verbo, sive scripto, sive tradito. Non enim dicit, si quis evangelizaverit præter id quod scripsimus, sed præter id quod evangelizavimus. Neque obstant illa verba Augustini, vel Basilii : illi enim non exponunt ex professo hunc locum, sed probant ex hoc loco, non licere quidquam asserere contrarium Scripturis : quod verissimum est. Cum enim

(1) Deut. XVIII, 15. — (2) II. Thessal. II, 14; Luc. X, 16; Matth. XVIII, 17.

Paulus loquatur in genere de prædicatione apostolica, et illa partim sit scripta, partim non scripta ; possumus inde recte probare, non licere aliquid asserere contra scriptam prædicationem Apostolorum. Ex universalis enim negatione recte ducitur argumentum ad negationem particularis: non tamen e contrario. Et similiter possumus ex hoc verbo Pauli argumentari contra eos, qui evangelizant contra Traditiones Ecclesiæ jam receptas, etiamsi ex Scripturis videantur evangelizare, ut pulchre docet Athanasius in lib. De Incarnat. Verbi, et Cyrillus Athanasium citans lib. De recta fide ad Reginas, non procul ab initio.

Altera solutio est, quod per illud *præter* Apostolus intelligat contra : et proinde non prohibeat nova dogmata, et præcepta, modo non sint contraria jam traditis : sed prohibeat dogmata, et præcepta contraria, et aliena. Id patet primo, quia Apostolus ipse multa alia postea docuit : et post hanc epistolam scripsit Joannes Apocalypsim, et Evangelium suum. Secundo, ex proposito Apostoli, ait enim contra eos, qui docebant servanda esse legalia, cum ipse docuisset non esse servanda. Igitur cum dicit *præter*, intelligit contra. Tertio, ex alio loco, ubi Apostolus sic utitur voce *præter*. Nam Rom. ult. : *Observate*, inquit, *eos, qui dissensiones, et offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt* (1). Quo loco adeo clarum est, illud *præter* significare *contra*, ut Erasmus verterit *contra*. In utroque autem loco eadem est vox Græca παρὰ. Quarto, ex Patrum expositione. S. Ambrosius exponit *Si contra*. S. Hieronymus *Si aliter*. Chrysostomus, Œcumenius, et Theophylactus dicunt, Apostolum non dixisse, *si contraria*, sed *si præter quam quod* etc. ut indicaret, non solum eos anathematizari, qui aperte contraria toti doctrinæ docent, sed etiam eos, qui quomodocumque sive aperte, sive oblique quidlibet labefactant ex doctrina tradita.

Sanctus Basilius Sum. mor. 72. cap. 1. (quem locum pro se citaverat Kemnitius) docet ex hoc loco haberi, eos recipiendos, qui consona Scripturis tradunt : eos rejiciendos, qui aliena. Denique S. Augustinus lib. XVII, cont. Faust. cap. 3. exponit *contra* : et Tract. 98. in Jo. sic loquitur : « Non ait, plus quam accepistis, sed præter quod accepistis. Nam si illud diceret, sibi ipsi præjudicaret, qui cupiebat venire ad Thessalonicenses, ut suppleret quæ illorum Fidei defuerunt. Sed qui supplet, quod minus erat, addit, non quod inerat tollit. Qui autem prætergreditur regulam Fidei, non accedit in via, sed recedit de via etc. »

Argumentum secundum sumunt ab iis locis, quæ videntur indicare, Scripturam sufficienter omnia continere, quæ duo sunt. Primus Jo. XX. *Multa quidem, et alia signa fecit Jesus, quæ non sunt scripta in libro hoc ; hæc autem scripta sunt, ut credatis, quod Jesus est Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus* (2). Ubi Joannes indicat, se scripsisse, non quidem omnia, sed ea, quæ sufficiebant. Si enim possumus vitam habere per ea, quæ scripta sunt, quid amplius quærimus ?

Confirmat Kemnitius ex tribus testimoniis Veterum. Augustinus tract. 49. in Jo. « Sanctus Evangelista testatur », inquit, « multa Dominum Christum et dixisse et fecisse, quæ scripta non sunt : electa sunt autem quæ scriberentur, quæ saluti credentium sufficere videbantur ». Idem Augustinus lib. I. De cons. Evang. cap. ult. « Quidquid », inquit, « ille, » id est Christus, « de suis factis et dictis nos legere voluit, hoc scribendum illis », id est Apostolis, « tanquam suis manibus imperavit. » Cyrillus lib. XII. in Jo. cap. ult. « Non omnia », inquit, « quæ Dominus fecit, conscripta sunt, sed quæ scribentes tam ad mores, quam ad dogmata putarunt sufficere, ut recta Fide, et operibus, ac virtute rutilantes ad regnum cœlorum perveniamus ».

Secundus locus est, II. Timoth. III. « *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus* (3). Qui locus est Achilles Brentii, et Kemnitii. Sic autem explicatur a Kemnitio. Illud *omnis Scriptura* non significat quemlibet librum sacrum, sed totum corpus simul librorum canonicorum. Nam quod sequitur, *utilis est ad docendum, arguendum*, etc. non potest convenire uni alicui libro, sed solum toti Scripturæ simul. Illud autem *utilis est*, non significat esse utilem Scripturam eo modo, quo utile distinguitur a necessario et sufficienti, sed significat Scripturam esse factam tamquam medium ad perficiendum homi-

(1) Rom. XVI, 17. — (2) Joan. XXI, 25. — (3) II. Thim. III, 16.

nem Dei: quasi diceret Paulus, *Scriptura hunc habet usum ad hoc facta est, ad hoc dirigitur;* quomodo dicimus, cibum esse utilem ad alendum hominem: sine quo tamen vivere non potest.

Illud vero *ad docendum, arguendum,* etc. explicat sufficientiam Scripturæ. Quatuor enim solum sunt necessaria homini Dei, id est, doctori Christiano. Primo, ut possit docere doctrinam Fidei. Secundo, ut possit refellere errores contra Fidem. Tertio, ut possit docere doctrinam morum. Quarto, ut possit corrigere errantes circa mores; hæc autem omnia præstat Scriptura. Servit enim ad docendum, id est, dogmata Fidei: ad arguendum, id est, ad refutandos errantes de Fide: ad erudiendum in justitia, id est, ad docenda præcepta morum: ad corripiendum, id est, ad corrigendos errantes in moribus: ex quo concludit Paulus, hominem Scripturis instructum esse perfectum, et aptum ad omne opus bonum.

Respondeo ad primum: Joannem in eo loco tantum loqui de miraculis Christi, ac dicere, se scripsisse tantum aliqua miracula, non omnia, quia illa sufficiebant ad persuadendum Mundo, Christum esse Filium Dei; sic enim ait: *Multa quidem et alia signa fecit Jesus, in conspectu discipulorum suorum* etc. Inepte autem Kemnitius, quæ de solis miraculis dicuntur, transfert ad omnia dogmata Fidei, et morum præcepta. Præterea, Joannes non loquitur, nisi de rebus a se scriptis; ergo si illæ sufficiunt, superfluæ erunt omnes aliæ Scripturæ.

Respondet Kemnitius: Joannem loqui de tota Scriptura. At refellit hoc mendacium Joannes, qui ait: *Multa quidem et alia signa fecit Jesus, quæ non sunt scripta in libro hoc.* Quod vero additur, *hæc autem scripta sunt* etc. non significat signa sola sufficere nobis ad salutem, sed illa ad hoc referri, et ordinari, et esse unum ex mediis requisitis ad nostram salutem, etiamsi solum non sufficiat.

Ad illa loca Augustini et Cyrilli dico: eos Patres de solis dictis et factis Christi loqui: ac propterea dicere eos voluisse, scripta esse sufficienter, non omnia absolute, sed omnia dicta et facta Christi. Præter quæ dicta et facta, multa sunt alia necessaria, alioqui omnes historiæ, et documenta Testamenti veteris, et ipsa Acta Apostolorum, et epistolæ Petri, Pauli, Joannis, Jacobi, et Judæ supervacanea essent. Neque hoc pugnat cum eo quod supra diximus, Scripturas non fuisse absolute necessarias: etsi enim necessaria est cognitio multarum rerum quas Christus et Apostoli dixerunt, aut fecerunt, ea tamen cognitio, etiam sine Scripturis, sola Traditione haberi potuisset, quamquam utilissimum fuisse, ut præcipua capita scriberentur, nullo modo negandum sit.

Adde, quod sine dubio Patres illi, ex dictis et factis Christi non intelligunt esse scripta sufficienter omnia necessaria absolute, sed esse scripta sufficienter ea, quæ Apostoli scribenda esse putaverunt. Cum enim quædam scribenda essent, quædam sine scripto tradenda, ac præcipue interpretatio, atque intelligentia Scripturarum; in libris sacris continentur sufficienter omnia, quæ scriptis mandanda erant, sive (ut Augustinus loquitur) quæ Christus legi voluit. Alia enim non legi in divinis Litteris, sed ab Ecclesia accipi voluit, quæ tamen suo etiam modo in Evangelio continentur, non quidem in particulari, sed in universali, quia Evangelium monet, ut de rebus dubiis Ecclesiam consulamus.

Ad alterum locum ex Paulo, potest responderi eodem modo, quod nimirum Scriptura sufficienter instruat, et perficiat hominem Dei, quia multa expresse continet; et quæ non continet, ostendit, unde sint petenda. Deinde dico: Paulum eo loco ne hanc quidem sufficientiam Scripturæ tribuere, quod ex duobus colligitur. Primo ex illo *Omnis Scriptura*: secundo ex illo *Utilis est.* Nam cum dicit *Omnis Scriptura,* non solum toti corpori Scripturarum, sed etiam singulis libris tribuit eam laudem, quod utiles sint ad docendum, arguendum, etc. et tamen fatetur Kemnitius, non sufficere quemlibet librum sacrum.

Quod autem ita sit, patet primo ex ipso modo loquendi. Nam judicio omnium Latine scientium, quod dicitur de omni Scriptura divinitus inspirata, dicitur de singulis libris qui sunt divinitus inspirati. Secundo ex eo, quod cum hæc epistola scriberetur, nondum exstabat Apocalypsis, nec Evangelium Joannis, et forte aliquid aliud deerat ex corpore Scripturarum; non loquitur igitur de toto et solo corpore Scripturarum. Tertio ex Apostoli ratiocinatione: nam ex hoc principio universali volebat concludere in particulari, Scripturam Testamenti veteris, quia divinitus inspirata erat, utilem fuisse ad docendum, arguendum etc. Sic enim ait: *Ab in-*

fantia sacras litteras nosti, (id est, Testamentum vetus ; nam cum esset infans Timotheus, nondum exstabat Testamentum novum, ut patet, et adversarii admittunt) *quæ te possunt instruere ad salutem per Fidem, quæ est in Christo Jesu* (1). Ubi Apostolus paucis verbis tribuit Scripturæ Testamenti veteris id totum, quod paulo post multis verbis tribuit omni Scripturæ. Et ne Timotheus de eo dubitaret, probat Apostolus, subjungens : *Omnis Scriptura divinitus inspirata* etc.

Neque obstat quod Kemnitius objicit, non inveniri in quolibet libro has omnes utilitates : nam falsum est non inveniri. Nulla est enim pars Scripturæ brevior epistola secunda Joannis, et tamen in ea videmus prædicari, Christum esse verum Dei Filium, quod est dogma Fidei. Item videmus prædicari, ut diligamus alterutrum, quæ est doctrina morum. Præterea videmus aperte in ea scribi, esse Antichristos eos, qui dicunt, Christum non venisse in carne, quod pertinet ad hæreticos refellendos. Postremo videmus reprehendi eos, qui dicunt hæreticis *Ave*, quod ad correctionem morum pertinet.

Jam vero illud *utilis est* quantumvis à Kemnitio torqueatur, numquam tamen significabit *sufficiens est*. Ipse enim utcumque probat, non deduci ex ea voce, quod Scriptura non sit sufficiens: sed nec deducitur, quod sit sufficiens, quod ei probandum erat. Sive enim dicas : *Scriptura utilis est ad hoc*, sive *hunc habet usum*, sive *ad hoc refertur et ordinatur*, sive quidlibet aliud simile, numquam tamen significabis eam solam sufficere. Sicut etiam qui dicit, cibus utilis est ad nutriendum hominem, dicit quidem cibum ad hoc esse institutum, ut nutriat, sed non dicit sufficere solum cibum : nam si calor naturalis deficiat, aut aliquod instrumentum corporis ad nutritionem necessarium, cibus non nutriet. Itaque Apostolus non dicit, solam Scripturam sufficere ad docendum, arguendum etc. proinde ad hominem perficiendum et absolvendum: sed tamen ad hæc omnia prodesse et juvare.

Et quamvis ipse idem Apostolus non dicat, *non sufficere*, tamen id colligimus ex aliis ejus locis : ut ex illo I. Cor. XI. *Cœtera cum venero, disponam.* Et II. Thess. II. *Tenete Traditiones, sive per sermonem, sive per Epistolam*, etc. (2). Ex hoc etiam loco, licet non colligatur Paulum dixisse, *Scripturam non sufficere ;* colligitur tamen evidenter eum non dixisse, *Scripturam solum sufficere*, quia ipse tribuit has laudes cuilibet operi canonico, et scimus ex confessione etiam adversariorum, non sufficere quodlibet opus canonicum, quia tunc alia essent superflua.

Argumentum Tertium ex locis, in quibus damnantur Traditiones. Marci VII, *In vanum colunt me docentes præcepta et doctrinas hominum.* Matth. XV. *Irritum fecistis mandatum Dei propter Traditionem vestram.* Galat. I. *Æmulator existens paternarum mearum Traditionum.* Coloss. II. *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam, et inanem fallaciam secundum Traditionem hominum* I. Timoth. I. *Neque intenderent fabulis Judaicis*, etc. I. Petr. I. *Redempti estis de vana vestra conversatione paternæ Traditionis* (3). Hic damnantur Traditiones, quas Judæi jactabant se per manus accepisse a Mose et Prophetis ; ergo similiter damnatæ esse intelliguntur Traditiones, quas nos dicimus a Christo, et Apostolis ad nos devenisse per manus Patrum.

Respondeo : Christum et Apostolos non reprehendere Traditiones, quas acceperant Judæi a Mose et Prophetis, quarum una erat de ipsis libris canonicis, qui essent veri, et qui non essent ; sed Traditiones quas acceperant a quibusdam recentioribus, quarum aliquæ inanes, aliquæ perniciosæ erant, et contra Scripturas. Nam nec Christus aut Apostoli unquam vocant eas Traditiones Mosis et Prophetarum : et aperte dicunt se loqui de illis, quæ cum Scripturis pugnant. Et præterea Patres veteres explicuerunt diserte quis fuerit auctor Traditionum, quas Christus et Apostoli reprehendunt.

Irenæus lib. IV, cap. 25 et 26, disputat contra veteres hæreticos, qui putabant nomine Traditionum a Christo et Apostolis reprehensarum intelligi Legem Mosis, et docet, non Mosis Legem, sed recentiorum seniorum Traditiones Legem corrumpentes a Christo et Apostolis reprehendi. Epiphanius in hær. Prol. docet Traditiones Judæorum fuisse quatuor expositiones librorum sacrorum. Primam Mosis, et eam non reprehendi. Secundam R. Akibam. Tertiam R. Juda. Et quartam filiorum Asamonæi, atque has esse, quæ reprehunduntur a Domino.

(1) II. Timoth. III, 15. — (2) I. Cor. XI, 34 ; II. Thessal. II, 14. — (3) Marc. VII, 7 ; Matth. XV, 3 ; Galat. I, 14 ; Coloss. II, 8 ; I. Timoth. I, 4 ; I. Petr. I, 18.

Hieronymus in cap. VIII Isaiæ, et in cap. III. epist. ad Tit. et in epist. ad Algasiam, quæst. 10, docet Traditiones Judaicas, quas Dominus reprehendit, initium habuisse a Sammai, Killel, Achiba, et quibusdam aliis, qui paulo ante ortum Salvatoris exstiterant, et Legem non tam exposuerant, quam corruperant; quas Traditiones ipsi δευτερώσεις vocant. De quibus exstat in jure civili constitutio quædam Justiniani, quæ est 146. Novel. in hæc verba : « Quæ deuterosis, quasi secundaria Traditio ab ipsis dicitur, in universum interdicimus, ut quæ sacris Libris comprehensa non sit, neque desuper tradita per Prophetas, sed excerpta quædam virorum contineat, qui terrena duntaxat loquuntur, nec quidquam divini in se habeant numinis. » Porro ex his fontibus descenderunt fabulæ, quæ nunc sunt in Thalmud, et in omnibus libris fere Rabbinorum. Sed nihil hæc ad Traditiones nostras, quæ Christum et Apostolos auctores habent, et Scripturis divinis consonæ sunt.

CAPUT XI.

Solvuntur objectiones ex Patribus.

Nunc ad ea testimonia, quæ ex Patribus adferunt, respondendum est. Kemnitius igitur primo producit Irenæum lib. III, cap. 1, ubi sic loquitur : « Non enim per alios, inquit, dispositionem salutis cognovimus, quam per eos, per quos Evangelium pervenit ad nos : quod quidem tunc præconiaverunt, postea vero per Dei voluntatem in Scripturis nobis tradiderunt, fundamentum et columnam Fidei nostræ futurum. » Eadem igitur, inquit Kemnitius, scripserunt omnia Apostoli, quæ prædicarunt viva voce.

Respondeo : Irenæum non dicere nihil aliud Apostolos prædicavisse, quam quod scripserunt : sed solum scripsisse Evangelium, quod antea prædicaverant, quod est verum, et non contra nos. Sed, etsi diceret Irenæus, Apostolos omnia scripsisse quæ prædicaverunt, nihil diceret adversus sententiam nostram. Sunt enim duo diligenter notanda, tum ad hunc locum Irenæi, tum ad alia multa aliorum Veterum intelligenda.

Primum est, quædam in doctrina Christiana tam Fidei, quam morum, esse simpliciter omnibus necessaria ad salutem, qualis est notitia articulorum Symboli Apostolici : item cognitio decem præceptorum, et nonnullorum Sacramentorum. Cætera non ita necessaria sunt, ut sine eorum explicita notitia et Fide et professione homo salvari non possit, modo promptam habeat voluntatem ea suscipiendi, et credendi, quando sibi fuerint legitime per Ecclesiam proposita?

Hæc distinctio ex eo colligitur, quod sine notitia, et Fide mysteriorum primi generis, nemo adultus admittitur ad Baptismum : sine notitia autem, et Fide saltem explicita posteriorum ordinarie admittuntur : Act. II, post unum Petri sermonem, quo docuerat præcipua capita Fidei de Christo, baptizati sunt uno die homines ad tria millia, qui sine dubio nihil aliud noverant, nisi illa necessaria, et ideo subditur, quod post Baptismum erant perseverantes in doctrina Apostolorum, id est, discebant quæ nondum audierant de mysteriis Christianis. Sic Paulus cum Thessalonicenses in numero Sanctorum haberet, et Fidem atque charitatem eorum miris laudibus extolleret, tamen I. Thess. III, dicit : *Orantes, ut videamus faciem vestram, et compleamus quæ desunt Fidei vestræ* (1).

Nota Secundo, ea quæ sunt simpliciter necessaria, Apostolos consuevisse omnibus prædicare : aliorum autem non omnia omnibus, sed quædam omnibus, quæ nimirum omnibus utilia erant, quædam solis Prælatis, Episcopis, et Presbyteris, ut de ratione gubernandæ Ecclesiæ, de Sacramentis administrandis, de refellendis hæreticis etc. sicut etiam modo alia disputantur in scholis inter doctos, alia explicantur in concione populari. Sic Act. XX, Apostolus seorsim instruit Episcopos Asiæ. Sic I. Cor. II, sapientiam loquitur inter perfectos. Sic II. Tim. II. *Hæc*, inquit, *commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere* (2). Sic Irenæus lib. IV, cap. 43, dicit, Apostolos cum Episcopatu tradidisse successoribus charisma scientiæ.

His notatis, dico : illa omnia scripta esse ab Apostolis, quæ sunt omnibus necessaria, et quæ ipsi palam omnibus vulgo prædicaverant : alia autem non omnia scripta esse.

(1) I. Thessal. III, 10. — (2) II. Tim. II, 2.

Cum igitur Irenæus ait, Apostolos scripsisse quæ prædicaverant in Mundo, verum est, et non contra Traditiones, quia non prædicaverunt populis omnia, sed solum ea quæ illis necessaria, vel utilia erant, cætera seorsim perfectioribus tradiderunt.

Secundo profert Origenem in cap. III, ad Rom. in Matth. hom. 25. in Ezechiel. homil. 7. in Hier. hom. 1, ubi dicit, oportere nos de rebus divinis non loqui ex proprio sensu, sed omnia confirmare Scripturæ testimoniis: « Necesse nobis est, inquit, Scripturas sanctas in testimonium vocare. Sensus quippe nostri, et enarrationes sine his testibus non habent fidem. » Respondeo : loquitur Origenes de obscurissimis quæstionibus, quales ut plurimum non sunt illæ, quæ testimonium habent Traditionis in tota Ecclesia receptæ. Alioqui enim diserte asserit Origenes hom. 5. in Num. plurima in Ecclesia servari, et ab omnibus necessario servanda esse, cum nulla exstent de illis testimonia.

Tertio producit in testem Constantinum Imperatorem, qui in Concilio Nicæno, teste Theodoreto lib. I, cap. 7, sic ait : « Evangelici et Apostolici libri, necnon antiquorum Prophetarum oracula plane instruunt nos sensu numinis. Proinde hostili posita discordia, sumamus ex verbis divinitus inspiratis quæstionum explicationes. » Respondeo : non esse hoc testimonium tanti faciendum, quanti Calvinus et Kemnitius illud faciunt. Erat enim Constantinus Magnus Imperator, sed non magnus Ecclesiæ Doctor, præsertim cum secundum opinionem novorum hæreticorum et antiquorum Arianorum, Constantinus eo tempore nondum fuerit baptizatus, et proinde non noverit arcana religionis.

Sed admissa auctoritate Constantini, dico : eorum omnium dogmatum, quæ ad naturam Dei pertinent, exstare in Scripturis testimonia, et posse nos circa ea dogmata ea plene et plane instrui ex Scripturis, si eas recte intelligamus; verumtamen sensum Scripturarum pendere ex Traditione Ecclesiæ non scripta. Quocirca Theodoretus, qui lib. I, c. 7. narraverat hanc orationem Constantini, idem cap. 8. refert, prolatas fuisse utrinque Scripturas, et cum ex iis non convincerentur Ariani, eo quod easdem Scripturas aliter exponerent, quam Catholici, damnatos eos fuisse ex sermonibus non scriptis, pie tamen intellectis ; cui damnationi Constantinum assensum esse, nemo unquam dubitavit.

Profert quarto Athanasium, qui in Orat. cont. Gent. in ipso initio : « Sufficiunt per se, inquit, sacræ ac divinitus inspiratæ Scripturæ ad omnem instructionem veritatis. » Respondeo : illud *Omnem* de suo adjecisse Kemnitium : nam Athanasius non habet, nisi ad *veritatis indicationem*. Loquitur enim ibi, non de omnibus dogmatibus, sed solum de duobus, quæ sunt argumenta duorum librorum, quos ad Macarium scribit; videlicet, quod idola non sint Dei, et quod Christus sit verus Deus et similiter homo, quæ duo habent in Scripturis expressa testimonia. Præterea Athanasius ibidem addit, Scripturas quidem sufficere ad indicationem veritatis horum duorum dogmatum ; tamen non sine explicatione sanctorum Patrum, quorum libri cum non facile ab omnibus haberi possint, dicit se velle scribere de his rebus, quid a majoribus ipse didicerit.

Profert quinto Basilium in Serm. de Fid. confess. ubi sic loquitur : « Infidelitatis argumentum fuerit, et signum superbiæ certissimum, si quis eorum, quæ scripta sunt, aliquid velit rejicere, aut eorum, quæ non scripta, introducere. » Et similia habet in Summ. moral. 72, cap. 1 et Summa 80, c. 22. Respondeo : Loquitur Basilius de iis, qui addunt ad Scripturæ dogmata aliqua alia contraria et aliena, Scripturisque repugnantia. Nam in eodem Sermone de confessione Fidei dicit, se contra hæreticos disputantem sæpe usum esse sermonibus non scriptis ; tamen cum Scripturis consentientibus ; et Apostolum quoque non solum ex Scripturis, sed etiam ex Philosophis testimonia accepisse, quando illa non erant contraria Scripturis. Addo etiam, de iis quoque Basilium loqui, qui non contenti vocibus scriptis, ex proprio capite inveniunt alias. Id enim superbiæ signum est certissimum. Itaque agit de Traditionibus, quæ excogitantur a privatis hominibus, non de iis, quas ab Apostolis Ecclesia per successiones Episcoporum accepit.

Alium locum affert ex epist. 80, ubi Basilius ait : « Non putamus æquum esse, ut quæ apud ipsos obtinuit consuetudo, pro lege et canone habeatur rectæ doctrinæ. Stemus itaque arbitratui a Deo inspiratæ Scripturæ. » Respondeo : omisit Kemnitius verba, quæ erant in medio, et contra illum faciebant. Erat enim tunc quæstio, an dicendum esset, esse in Deo tres hypostases, et unam naturam. Aliqui dicebant, non esse sic dicendum, et proferebant pro argumento

consuetudinem suæ regionis, ubi talibus verbis nemo uteretur. Quibus respondet Basilius, qui contrarium sentiebat, in aliis regionibus esse consuetudinem ut dicerent in Deo tres hypostases, et unam naturam; et ideo si nollent ipsi acquiescere huic consuetudini, non esse etiam æquum, ut ipsi suam aliam consuetudinem vellent esse regulam, sed starent utrique judicio Scripturæ, quam nemo rejicere potest. Hic igitur vides, non agi de Traditione in tota Ecclesia recepta, sed de particularibus consuetudinibus. Deinde Basilium ideo provocasse a consuetudine ad Scripturas, quia ex consuetudinibus contrariis nihil certi statui poterat.

Sexto profert Chrysostomum hom. 1. in Matth. hom. 3. in II ad Thessal. et hom. 13. in Genes. ubi Chrysostomus dicit, Scripturam esse utilem, et claram in rebus necessariis. Sed quorsum hæc? Deinde profert ejusdem testimonium ex hom. 49. in Matth. ubi exponens illud cap. XXIV. *Tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes* (1); dicit, tempore hæresum non esse ullam rationem inveniendæ veritatis, nisi lectionem Scripturarum. Sed hoc testimonium non est Chrysostomi, sed Auctoris operis imperfecti, qui vel fuit Arianus, vel certe opus ejus ab Arianis multis in locis depravatum est. Nam hom. 48, hæreticos vocat homousianos, et hom. 49, contra eosdem fere semper loquitur, et propterea totus hic locus tanquam ab Arianis insertus, e quibusdam codicibus nuper emendatis sublatus est. Aliud profert testimonium Chrysostomi ex hom. in Psal. XCV. circa finem: « Si quid dicitur absque Scriptura, auditorum cogitatio claudicat, nunc annuens, nunc hæsitans: verum ubi ex Scriptura divinæ vocis prodiit testimonium, et loquentis sermonem, et audientis animum confirmat. »

Respondeo: cum in verbis immediate præcedentibus Chrysostomus dixerit: « Neque enim oportet quidquam dicere sine testibus, solaque animi cogitatione » (intelligere debemus, eumdem, cum continuo subjungit): « Si quid dicatur absque Scriptura » subintelligi voluisse, sed sola animi cogitatione. Itaque sensus verborum ejus is est, ut si quid dicatur ex propria inventione, non ita facile persuadeatur, atque fieret, si quod dicitur Scripturæ testimonio confirmari posset.

Aliud profert ejusdem ex homil. 13, in II. epistol. ad Corinth. « Cum habeamus omnium exactissimam trutinam, gnomonem, et regulam, divinarum legum assertionem, oro vos omnes, ut relinquatis, quid huic, vel illi videatur, et de his a Scripturis hæc omnia inquirite. » Respondeo: non loquitur de dogmatibus Fidei, aut morum obscuris, sed de opinione carnalium, qui anteponunt opes paupertati, cum Scripturæ apertissime doceant, paupertatem esse longe utiliorem ad salutem. Itaque Chrysostomus nihil hic aliud dicit, quam magis credendum esse Scripturis in hac parte, quam hominum opinioni.

Ultimo profert ejusdem Chrysostomi testimonium ex Commentar. in cap. XXII Matth. « Quidquid quæritur ad salutem, totum jam impletum est in Scripturis. » Respondeo: loquitur Chrysostomus de remediis vitiorum, ac docet, nullum esse vitium, ad quod sanandum non inveniatur in Scriptura aliquod remedium. Quod etiam docet Basilius Orat. in I. Psalm. Sed quid hæc valent contra traditiones?

Septimo profert Epiphanium, qui hæresi 61. ait: « Nos uniuscujusque quæstionis inventionem non ex propriis ratiocinationibus dicere possumus, sed ex Scripturarum consequentia. » Respondeo: non dicit Epiphanius, ex Scripturarum consequentia solum: alibi autem clarissime dicit, ut supra ostendimus, non omnia a Scriptura accipi posse, et ideo necessariam esse Traditionem.

Octavo profert Cyrillum, qui lib. De recta Fide ad Regin. sic ait: « Necessarium nobis est, divinas sequi litteras, et in nullo ab earum præscripto discedere. » Respondeo: non dicit, non licere aliquid dicere, quod in Scripturis non habeatur; sed non licere contra Scripturas dicere. Hoc enim est non discedere a præscripto Scripturarum, quod quidem et nos libenter amplectimur; nec enim Traditiones cum Scriptura pugnantes unquam defendimus.

Item profert illud ejusdem ex hom. 5. in Levit. « Ego puto, in hoc biduo, duo Testamenta posse intelligi, in quibus liceat omne verbum, quod ad Deum pertinet, requiri, et discuti, atque ex ipsis omnem rerum scientiam capi. Si quid autem superfuerit, quod

(1) Matth. XXIV, 16.

non Scriptura divina decernat, nullam aliam debere tertiam Scripturam ad auctoritatem scientiæ suscipi. » Respondeo primo : homilias illas in Leviticum non esse B. Cyrilli, sed Origenis, vel nescio cujus alterius, qui passim litteram destruit, ut mysticos sensus ex capite suo statuat. Proinde homilias illas non esse magnæ auctoritatis. Adde, quod in eo ipso loco auctor homiliæ non excludit verbum Dei non scriptum, sed solum tertiam Scripturam, id est, humanam Scripturam, quæ se pro divina venditare velit.

Profert nono Theophylum lib. II. Paschali; qui sic ait : « Diabolici spiritus est, aliquid extra Scripturarum sacrarum auctoritatem putare divinum. » Respondeo : loquitur de libris apocryphis, qui pro divinis a quibusdam supponebantur. Ineptum autem est, ne quid gravius dicam, quæ de una re dicuntur, torquere ad aliam.

Profert decimo Appollinarem, qui apud Eusebium lib. V hist. cap. 15. dicit, se longo tempore distulisse scribere contra Montani hæresim, ne videretur quibusdam aliquid addere Evangelico Dei verbo. Respondeo primo : ista verba non in omnibus codicibus inveniri. Secundo, non dicere eum auctorem, Evangelico verbo scripto. Tertio, intelligere additionem novi dogmatis contrarii : nam ibidem accusat Montanum, quod non servaverit doctrinam, quam Ecclesia ex Traditione, et successione Episcoporum ab Apostolis acceperat.

Profert undecimo Tertullianum, qui lib. cont. Hermog. cap. 22. « Adoro, inquit, Scripturæ plenitudinem. Scriptum esse, doceat Hermogenis officina. Si non est Scriptum, timeat væ illud, adjicientibus, vel detrahentibus destinatum. » Respondeo : loquitur Tertullianus de uno dogmate tantum, quod scilicet Deus creaverit omnia ex nihilo, non ex præjacente materia, ut Hermogenes somniabat. Et quoniam hoc dogma apertissime continetur in Scripturis, dicit Tertullianus, se adorare Scripturæ plenitudinem, quantum ad hoc dogma; et addit, Hermogenem, qui addebat ad Scripturam dogma contrarium, et repugnans ipsi Scripturæ, incidere in illam maledictionem, qua prohibemur nihil addere, aut detrahere Scripturæ, ita ut veritas ejus immutetur.

Profert duodecimo Cyprianum, qui sic loquitur in epist. ad Pompejum : « Unde est, inquit, ista traditio ? utrumne de Dominica et Evangelica auctoritate descendens, an de Apostolorum mandatis atque epistolis veniens? Ea enim facienda esse, quæ scripta sunt, testatur Deus, et proponit ad Jesum Nave dicens : Non recedet liber legis hujus ex ore tuo. Si ergo aut in Evangelio præcipitur, aut in Apostolorum epistolis aut actis continetur, observetur hæc sancta Traditio, etc. » Respondeo Cyprianum hæc scripsisse, cum errorem suum tueri vellet, et ideo non mirum, si more errantium tunc ratiocinaretur. Quare S. Augustinus lib. V Cont. Donatist. cap. 23. et seq. hanc epistolam merito refellit. Præterea etsi Cyprianus illam unam Traditionem de Baptismo rejiciebat, quia contra Scripturas esse putabat : tamen non propterea rejici volebat alias, quæ etsi in Scripturis non sint, tamen cum Scriptura non pugnant.

Decimotertio profert illud celebre dictum Hieronymi in cap. I epist. ad Titum : « Sine auctoritate Scripturarum garrulitas non haberet Fidem. » Et illud in cap. XXIII Matth. Quod « de Scripturis auctoritatem non habet, eadem facilitate contemnitur, qua probatur. » Et illud in cap. I Aggæi. « Quæ absque auctoritate et testimoniis Scripturarum, quasi Traditione Apostolica sponte reperiunt, atque confingunt, percutit gladius Dei. » Denique illud ex Commentar. in Psal. LXXXVI in illud : *Dominus narrabit in Scripturis populorum, et principum, horum qui fuerunt in ea* (1). « Videte, inquit, quid dicat, qui fuerunt, non qui sunt, ut exceptis Apostolis, quodcumque postea aliud dicetur, abscindatur, non habeat auctoritatem. »

Respondeo ad primum, depravatum esse locum a Kemnitio. Sic enim Hieronymus habet : « Sine auctoritate Scripturarum garrulitas non habet fidem, nisi viderentur perversam doctrinam, etiam divinis testimoniis roborare. » Non ergo vocat garrulitatem quod profertur extra Scripturam, sed dicit, homines garrulos non invenire fidem apud ullos, nisi suos errores Scripturis confirmare nitantur; quod maxime quadrat in hæreticos. Ad secundum dico : illud etiam non fideliter citatum : nam Hieronymus non dixit universaliter, quod de Scripturis auctoritatem non habet etc. Sed loquens de particulari quadam sententia, qua quidam nitebantur ex libro apocrypho probare, Zacha-

(1) Psalm. LXXXVI, 6.

riam, quem Judæi occiderunt inter templum et altare, fuisse Zachariam patrem Joannis Baptistæ, ait : « Hoc quia de Scripturis auctoritatem non habet, eadem facilitate contemnitur qua probatur. » Et sensus est, quia hæc sententia probatur ex libro apocrypho, non ex canonico, facile contemnitur. Ad tertium patet solutio : solum enim agit contra illos, qui confingunt aliquid, et tamen videri volunt suum figmentum Apostolicam Traditionem esse. Ad ultimum dico : rejicere eo loco Hieronymum ea, quæ sunt aliena a doctrina Apostolica, id est, contraria et repugnantia Scripturis.

Ultimo proferunt Augustini testimonia. Ac primum illud ex lib. II de doctr. Christ. c. 9. « In his, inquit, quæ aperte in Scripturis posita sunt, inveniuntur illa omnia, quæ continent Fidem, moresque vivendi. » Respondeo : loquitur de illis dogmatibus, quæ necessaria sunt omnibus simpliciter, qualia sunt quæ habentur in Symbolo Apostolico, et in Decalogo. Ideo idem Augustinus lib. II. De peccatorum meritis et remiss. cap. ult. « Credo, inquit, quod etiam hinc divinorum eloquiorum clarissima auctoritas esset, si homo sine dispendio promissæ salutis ignorare non posset. » At præter ea multa sunt alia quæ sola Traditione habentur, ut supra ostendimus ex multis locis Augustini.

Item secundo illud ex lib. III cont. litteras Petiliani cap. 6. Si quis « sive de Christo, sive de ejus Ecclesia, sive de quacumque alia re, quæ pertinet ad Fidem, vitamque vestram, non dicam nos, sed quod Paulus, adjecit : *Si Angelus de cœlo vobis annuntiaverit, præterquam quod in Scripturis* legalibus et Evangelicis accepistis, anathema sit. » Respondeo : jam supra ostendimus ex Augustino Tract. 98 in Joan. illud *Præterquam* significare *contra quam*.

Tertio, profert loca quædam ex lib. XIX de Civit. Dei, cap. 18. Tractat. 2. ex epist. 163. ex lib. De pastorib. cap. 14. et lib. IV Confess. cap. 5. sed in his locis nihil est prorsus contra Traditiones : solum enim dicit B. Augustin. ex Scripturis probanda esse dogmata, quando testimonia Scripturæ habentur; et credendum esse Scripturæ; nihil esse dicendum contra Scripturas, et similia quæ sunt verissima, sed frustra adferuntur contra Traditiones, vel pro Scripturæ sufficientia, cum nullo verbo tale aliquid Augustinus in illis locis indicaverit.

Quarto, illud profert ex lib. De bono viduit. cap. 1. « Quid amplius te doceam, quam id, quod apud Apostolum legimus ? Sancta enim Scriptura nostræ doctrinæ regulam figit, ne audeamus sapere plus quam oportet. Non sit ergo mihi aliud te docere, nisi verba tibi doctoris exponere. » Respondeo : loquitur Augustin. non de omni dogmate sed solum de professione viduitatis, quod quale bonum esset, satis exposuerat Apostolus I. Cor. VII, et ideo dicit Augustinus, satis sibi esse, si exponat verba Apostoli. Quod autem generaliter Augustinus ponit : « Scriptura nostræ doctrinæ regulam figit, ne audeamus sapere plus quam oportet » ; contra illos dictum est, qui ex proprio judicio fingunt novas doctrinas, quæ Scripturis consonæ non sunt.

Quinto, illud ex lib. III cont. Maximin. c. 14. « Sed nunc nec ego Nicænum, nec tu debes Ariminense, tanquam præjudicaturus proferre Concilium. Nec ego hujus auctoritate, nec tu illius detineris : Scripturarum auctoritatibus, non quorumque propriis, sed utrisque communibus testibus, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione concertet. » Item in Psal. LVII. super illud *Alienati sunt peccatores etc.* « Auferantur de medio chartæ nostræ, procedat in medium codex Dei, audi Christum dicentem, audi veritatem loquentem. » Similia habentur lib. De unit. Eccles. cap. 3, 6, 10 et 16.

Respondeo : videri quidem in his locis dici aliquid contra Concilia, sed non contra Traditiones : at nec contra Concilia aliquid ab Augustino doceri, facile possumus ostendere. Nam certum est, Augustinum non voluisse removeri Concilia ab his disputationibus, et solas Scripturas recipi, quod non crederet maximam esse legitimorum Conciliorum auctoritatem, sed duplici de causa. Primo, ut expeditius ageret : si enim voluisset ex Concilio argumentum sumere, debuisset prius probare, Concilia esse recipienda, quod nimis longum erat. Et hæc ratio præcipue locum habebat contra Arianos, qui nullo modo admittebant Concilium Nicænum. Altera ratio est, quia in illis quæstionibus, quæ tunc erant, exstabant in Scriptura clarissima testimonia, quæ sine dubio anteponenda sunt omnibus Conciliorum testimoniis. Et hæc ratio præcipue locum habet contra Donatistas in quæstione de Ecclesia. Alioqui idem Augustinus in epist. 118, 162, 165, 166 et

in lib. de Baptismo, sæpe urget Concilia et Traditiones; imo etiam responsa Pontificum, et Imperatorum.

Sexto, proferunt illud ex lib. II De peccator. mer. et remiss. cap. 36. « Ubi de re obscurissima disputatur, non adjuvantibus divinarum Scripturarum certis clarisque documentis, cohibere se debet humana præsumptio, nihil faciens in alteram partem declinando. » Respondeo : loquitur de quæstionibus obscurissimis, qualem esse putabat ipse de orgine animarum, ad quas definiendas non suppetunt ulla firma testimonia, sed solum conjecturæ aliquæ ex divinis Litteris. At nihil hoc ad Traditiones, quæ totius Ecclesiæ et omni Veterum consensu firmantur: quod argumentum gravissimum esse passim docet Augustinus, et præsertim lib. I Cont. Crescon. cap. 33. ubi dicit, Scripturæ veritatem a nobis teneri, quando facimus quod universæ Ecclesiæ placet, etiamsi nihil de ea scriptum legamus.

Septimo, illud ex lib. De catechizandis rudibus, cap. 3, 6. ubi docet Augustinus, proponendam Catechumenis summam brevem doctrinæ ex Scripturis, quam cum illi credere se dicent, et velle observare promittent baptizandi sunt. Hinc enim efficere vult Kemnitius, sufficere Christiano, quæ habentur in Scripturis. Respondeo : id quidem sufficere, ut quis possit baptizari, non autem sufficere Ecclesiæ Dei absolute. Alioqui etiam possemus concludere, sufficere Ecclesiæ Symbolum Apostolorum, et reliqua omnia esse superflua.

Hæc sunt ergo testimonia Veterum ab hæreticis citata, in quibus tria notanda sunt: unum, duplo esse plura ea, quæ nos citavimus in contrarium : alterum, nostra testimonia expresse docere de Traditionibus non scriptis recipiendis, adeo ut hæretici cum id negare non possent, passim verterentur ad blasphemias. Testimonia autem ab eis adducta, non proprie ad Traditiones pertinere, sed per malas consequentias eo tandem ab adversariis detorqueri. Postremum est, adversarios evidentia testimoniornm convictos, aliquando fateri, a quibusdam Patribus Traditiones esse defensas : nos autem adigi non posse, ut admittamus, ab ullo Patrum oppugnatas Traditiones fuisse.

CAPUT XV.

Solvuntur rationes adversariorum.

Superest tertium genus argumentorum, quod ducitur a ratione. Igitur prima ratio est, quia videtur impossibile, potuisse conservari Traditiones non scriptas; cum plurima semper fuerint impedimenta, oblivio, imperitia, negligentia, perversitas, quæ numquam desunt in genere humano. Ex quo etiam factum esse videmus, ut dogmata Lycurgi, Pythagoræ, et similium, qui docebant et non scribebant, penitus interierint.

Respondeo : non solum non esse impossibile Traditiones conservari, sed etiam esse impossibile non conservari : nam cura ista non incumbit præcipue hominibus, sed Deo qui Ecclesiam regit. Sicut ergo Deus conservavit veram Ecclesiam usque ad hanc diem contra tot persecutiones Imperatorum, Philosophorum, Judæorum, hæreticorum : et sicut potuit conservare Traditiones ab Adam usque ad Mosen per duo annorum millia ; et deinde Scripturas a Mose usque ad hoc tempus per tria millia annorum et amplius, ita potuit sine dubio conservare Traditiones a Christo usque ad nos per 1500 annos, præsertim cum præter Dei providentiam, quæ est præcipua causa, sint aliæ quatuor causæ adjuvantes.

Prima est Scriptura. Etsi enim non sint scriptæ Traditiones in divinis Litteris, sunt tamen scriptæ in monumentis Veterum, et in libris Ecclesiasticis.

Secunda est, usus continuus : pleræque enim Traditiones sunt in continua observatione, ut ritus Sacramentorum administrandorum, dies festi, jejuniorum tempora, celebratio Missæ, et officiorum divinorum, et alia generis ejusdem. Ut ergo conservantur linguæ vulgares, etiamsi nullæ quandoque exstent Grammaticæ, propter continuum usum, ut lingua Hebraica, quæ conservata est vulgaris in populo Dei ab Adam usque ad captivitatem Babylonis per tot millia annorum, ita etiam sine ulla Scriptura usu conservari possent ejusmodi Traditiones.

Tertia causa sunt monumenta quædam externa, quæ ad longissimum tempus durant, ut templa antiquissima, et in iis altaria, sacri fontes, memoriæ Sanctorum, cruces, imagines, libri Ecclesiastici, et similia. Baleoli in Flandria anno 1571, narravit mihi, cum forte ad ea loca venissem, Pastor ejus loci, quod cum minister hæreticus persuasisset populo, altarium lapideorum erectionem esse novum inventum, et vix centum annorum; cœperunt cives altaria demoliri : sed cum essent in opere, adverterunt litteras quasdam antiquissimas incisas esse in uno eorum altarium, quibus notabatur annus, quo altare illud dedicatum fuerat : ex illa autem notatione intellexerunt, altare illud fuisse erectum multo ante, et ni fallor, aliquot centuriis annorum ante illud tempus, quo dixerat hæreticus altaria incœpisse. Ita lapideum monumentum hæreticum confudit, et Traditionem Ecclesiasticam conservavit.

Quarta causa est hæresis : Deus enim mirabiliter utitur hostibus Ecclesiæ ad Ecclesiam conservandam; quia enim singulis ætatibus orti sunt novi hæretici, qui diversa dogmata Ecclesiæ oppugnarunt, ideo etiam singulis ætatibus exstiterunt homines docti, qui ut hæreticis resisterent, diligenter investigarunt doctrinam Ecclesiæ, et Traditiones antiquas, et magna diligentia eas posteris commendarunt. Quemadmodum qui diu pacifice possidet bona sua, facile amittit instrumenta et litteras, quibus continetur unde illa bona ad eum pervenerint, et quo jure bona illa possideat : at qui semper litigat, diligentissime illa custodit, nec excidere ulla ratione patitur.

Argumentum secundum. Litteræ divinæ scriptæ sunt, ut habeamus regulam et normam Fidei, et morum, ut Augustinus docet lib. XIX de Civitate Dei, cap. 18. et lib. XI Cont. Faustum, cap. 5. at Dei perfecta sunt opera; igitur Scriptura est regula perfecta, et adæquata Fidei nostræ; igitur quidquid est in Scriptura, est de Fide; et quidquid non est in Scriptura, non est de Fide; igitur sola Scriptura est necessaria et sufficiens ad Fidem conservandam.

Respondeo ad majorem propositionem dupliciter. Primo : Scripturæ finem proprium et præcipuum non fuisse, ut esset regula Fidei, sed ut esset commonitorium quoddam utile, ad conservandam et fovendam doctrinam ex prædicatione acceptam. Quod non sit finis præcipuus Scripturæ ut sit regula Fidei, probatur. Nam tunc continere deberet omnia et sola illa, quæ ex se ad fidem pertinent, sicut videmus factum esse in Symbolo, quod vere dicitur et est compositum, ut sit brevis quædam regula Fidei : at in Scripturis plurima sunt, quæ ex se non pertinent ad fidem, id est, quæ non ideo scripta sunt, quia necessario credenda erant, sed necessario creduntur, quia scripta sunt, ut patet de omnibus historiis Testamenti veteris, de multis etiam historiis Evangelii, et Actuum Apostolorum, de salutationibus Pauli in epistolis, aliisque id genus rebus.

Quod autem multa sint credenda, quæ non sunt in Scripturis, supra copiose ostensum est; igitur finis Scripturæ præcipuus non est, ut sit regula Fidei, sed ut variis documentis, exemplis, adhortationibus, nunc terrendo, nunc instruendo, nunc minando, nunc consolando adjuvet nos in hac peregrinatione. Hinc enim est, quod Scriptura non est unum opus continuum. quale esse deberet regula Fidei, sed continet varia opera, historias, conciones, vaticinia, carmina, epistolas, etc. Quem finem expressit Paulus Rom. XV : *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus*. Et II Petr. I : *Justum arbitror, quamdiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione*. Et cap. III : *Hanc ecce vobis secundam scribo epistolam, in quibus vestram excito in commonitione sinceram mentem*, etc. (1).

Dico secundo : Scripturam, etsi non est facta præcipue ut sit regula Fidei, esse tamen regulam Fidei, non totalem, sed partialem. Totalis enim regula Fidei est verbum Dei, sive revelatio Dei Ecclesiæ facta, quæ dividitur in duas regulas partiales, Scripturam et Traditionem. Et quidem Scriptura quia est regula, inde habet, ut quidquid continet sit necessario verum et credendum, et quidquid ei repugnat sit necessario falsum et repudiandum : quia vero non est regula totalis, sed partialis; inde illi accidit, ut non omnia mensuret, et propterea aliquid sit de Fide, quod in ipsa non continetur. Et hoc modo intelligi debent B. Augustini verba,

(1) Rom. XV. 4 : II. Petr. I. 13 : Ibid. III. 1.

nusquam enim dicit, Scripturam solam esse regulam, sed dicit, Scripturam esse regulam, ad quam examinari debent scripta veterum Patrum, ut ea recipiamus, quæ Scripturæ consona sunt; illa rejiciamus, quæ Scripturæ adversantur.

Argumentum tertium sumunt ex incommodo, quod secum ferunt Traditiones. Si enim aperitur hæc porta, ut dicamus esse accipienda dogmata aliqua, quæ nullo Scripturæ testimonio probari possunt, dabitur occasio multis fingendi et introducendi in Ecclesiam multa falsa sub nomine Traditionis. Nam videmus, olim etiam sanctissimos viros hoc modo fuisse deceptos. Papias enim ex Traditione fertur docuisse, Regnum Christi futurum mille annorum post resurrectionem his in terris, cui fidem habuerunt Irenæus, Tertullianus, Lactantius, aliique permulti. Vide Euseb. lib. III hist. cap. 39. Præterea Irenæus lib. II, cap. 39 et 40. ex Traditione docet, Christum anno ætatis suæ quinquagesimo aut circiter passum esse : e contrario vero Tertullianus lib. Cont. Jud. cap. 5. et Clemens Alexandrinus lib. I Strom. docent, Christum anno 30. ætatis suæ esse passum, quæ omnes Traditiones falsæ sunt.

Respondeo primo : si quid valeret hoc argumentum, non solum Traditiones, sed etiam Scripturæ rejiciendæ essent. Nam multi etiam libri falsi et perniciosi ornati fuerunt olim titulo librorum canonicorum, Petri, Pauli, Bartholomæi, atque aliorum Apostolorum, ut patet ex Gelasio in Conc. 70 Episc. ex Hieronymo in lib. de viris illustr. in Luc. Quocirca etiam II Thess. II, Paulus ait : *Ne terreamini neque per sermonem, neque per epistolam, tanquam per nos missam* (1). Quia nimirum et sermones viva voce, et epistolas scriptas nomine verorum Apostolorum promulgabant falsi Apostoli. Præterea Papias errorem illum suum de mille annis, non tam ex Traditione non scripta, quam ex Scriptura male intellecta Evangeliorum, et Apocalypsis desumpsit, ut Hieron. docet in cap. XLIX Isa. et in cap. XIX Matth. Irenæus quoque ex Traditione et ex Scriptura conatur probare, Dominum ad annum fere quinquagesimum pervenisse. Id enim probat ex illo Joan. VIII : *Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?* (2) Denique Tertullianus et Clemens Alexandrinus ex sola Scriptura male intellecta nituntur probare errorem suum. Frustra igitur et temere ista contra Traditiones Kemnitius attulit.

Dico secundo : istud incommodum, quod est commune Traditionibus et Scripturis, non multum obesse, neque veris Traditionibus, neque veris Scripturis. Est enim in Ecclesia auctoritas, et certa etiam via ac ratio discernendi veras Traditiones et Scripturas a falsis : neque unquam publico judicio Ecclesiæ receptus fuit liber aliquis apocryphus pro canonico, nec falsa Traditio pro vera.

Argumentum quartum. Proprium est hæreticorum abscondere sua dogmata ac dicere, Christum et Apostolos quædam palam omnibus prædicasse, quædam occulte quibusdam tantum tradidisse. Siquidem Irenæus lib. I, cap. 23. scribit de Basilidianis quod asserant, non oportere eorum mysteria effari, sed in abscondito continere per silentium. Et cap. 24. de Carpocratianis : « Jesum, inquit, dicentes in mysterio discipulis suis et Apostolis seorsum locutum, et illos expostulasse, ut dignis et assentientibus seorsum hæc traderent. » Tertullianus quoque lib. de præscript. : « Solent, inquit, dicere, non omnes Apostolos scivisse; vel omnia quidem scivisse, sed non omnia omnibus tradidisse. »

Respondeo : hæreticos esse simios Catholicorum, ut Cyprianus docet in epist. ad Jubajan. et propterea velle etiam ipsos habere mysteria. Interest tamen inter mysteria illorum et nostra, quod eorum mysteria ideo secretum petunt, quia turpissima sunt, ut patet de illis ipsis gnosticis, qui ex semine viri, et menstruis mulierum conficiebant Eucharistiam, ut Epiphanius refert; quod etiam refert Augustinus de Manichæis, lib. De hæresib. cap. 46. et similia constat esse mysteria Anabaptistarum. Et idem, quod ipsi volunt, ea secreta esse hominibus doctis, et solum imperitis manifesta. De hoc enim arguunt Irenæus et Tertullianus veteres hæreticos, quod dicerent, Christum non tradidisse ea mysteria Apostolis, nec Apostolos suis successoribus Episcopis, sed nescio quibus aliis.

At mysteria nostra non traduntur solum quibusdam, quia timeant lucem, sed vel quia non est opus ut illa sciantur ab omnibus, vel quia non sunt omnes capaces. Alioqui talia sunt ut possint publice prædicari : nihil

(1) II. Thessal. II, 2. — (2) Joan. VIII, 57.

enim nisi purum et castum agitur ab Ecclesia. Et hoc puto voluisse Dominum, cum ait Matth. X : *Quod in aure auditis, prædicate super tecta* (1), nimirum si opus fuerit. Et Joan. XVIII : *Ego palam locutus sum Mundo, et in synagoga, quo omnes Judæi conveniunt, et in occulto locutus sum nihil* (2), id est, nihil dixi, quod non possit ubique dici, quod attinet ad veritatem et puritatem dictorum : cum quo tamen non pugnat, ut aliqua seorsim discipulis exposuerit.

(1) Matth. X, 27. — (2) Joan. XVIII, 20.

FINIS PRIMÆ CONTROVERSIÆ GENERALIS

LAUS DEO, VIRGINIQUE MATRI MARIÆ

SECUNDA CONTROVERSIA GENERALIS

DE CHRISTO

QUINQUE LIBRIS EXPLICATA

PRÆFATIO

De duplici genere hostium Divinitatis Christi.

De Ecclesia Universa, quæ in terris, in purgatorio, et in cœlis est, disputaturus, a Christo summo Capite ac Principe Ecclesiæ totius initium faciendum esse duxi. Id enim ordo rerum tractandarum postulare videtur : tametsi non ignorem, a re omnium gravissima et difficillima principium me ducere. Nam, ut omittam rei ipsius, de qua nunc agendum est, præstantiam et magnitudinem, quæ tantum rebus omnibus, quas deinde tractaturi sumus, antecellit, quantum Ecclesiæ Catholicæ splendor et amplitudo ab immensa divini numinis luce et majestate superatur : genus certe hostium tam varium ac multiplex in hac concertatione nobis occurrit, ut cum eo reliqui adversarii nulla ex parte conferri posse videantur. Siquidem in aliis controversiis, quasi præliis utrinque indictis et proclamatis, hostes semper habebimus certos, notos, a fronte pugnantes, proprii Ducis insignia præferentes.

Jam vero in hac summa, quæ de Christo ipso instituitur, disceptatione res nobis futura est cum exercitibus duobus, quorum alter ex iis constat; qui se id quod sunt, hostes atque adversarios esse, et signa conferre, atque aperto Marte pugnare profitentur : alter est longe major; ex proditoribus et insidiatoribus comparatus; qui partim symbolis, ac nominibus ementitis in castris nostris contra nos armantur : partim in insidiis absconditi delitescunt, ut in medio ardore prælii nos circumveniant, atque a tergo et lateribus adoriantur.

Et quoniam non parum ad victoriam refert insidias detegere, latebras aperire, ab amicis inimicos secernere, omnium denique hostium copias in conspectu habere, operæ pretium esse duxi, antequam ad ipsam dimicationem veniamus, castra hostium lustrare, præcipuorum Ducum nomina recognoscere, atque ad eos, si fieri poterit, eos omnes rejicere, qui cas-

tris nobiscum, animo cum adversariis juncti, sic in hostes tela conjicere videntur, ut nos interim feriant, et mira arte, quæ pro nobis sumpserant, eadem in nos arma convertant.

Ordiamur igitur, si placet, ab iis, qui Imperatoris nostri Christi Divinitatem et Majestatem oppugnant, et infelicissimo errore non se putant ad unici Patris gloriam, ut eleganter Augustinus ait, nisi per unici Filii contumeliam pervenire. In his castris duo sunt agmina, et quasi cornua præcipua.

Primi agminis Dux atque Imperator est Michael Servetus Hispanus. Is cum esset juvenis ferox atque audax, et in scholis Lutheranorum, quibus operam dabat, identidem repeti audiret, Verbum Dei non esse Patrum aut Ecclesiæ explicationi, sed spiritûs solius testimonio atque judicio alligatum, cœpit et ipse spiritum jactare, et eo spiritu admonente admirari, cur Lutherani cum Papistis de Ecclesia et Sacramentis tantopere contenderent, de Christo ipso litem nullam haberent, atque ita cum dissentirent de corpore, de capite convenirent. Majora igitur moliri meditans, ac metuens ne ætas sibi ad faciendam fidem non parum obesset, annorum quippe erat solum quinque et viginti, quod ætati videbatur deesse, prophetici nominis auctoritate et majestate compensavit.

Itaque maxima tetri spiritus ubertate perfusus, summum se orbis terræ Prophetam nominavit, cujus appellationis testem habemus Calvinum in lib. IV. Institut. cap. 16. Hinc vero, prophetica libertate assumpta, libros illos eodem spiritu aspirante effudit, quos inscripsit : De erroribus Trinitatis : quorum librorum summa hæc est, nullam esse in Deo distinctionem personalem, et Christum Dei Filium appellari, quod ex ipsa Dei substantia caro ejus in utero Virginis concepta et confirmata sit ; ita paucissimis verbis, et personarum Trinitatem destruxit cum Sabellio, et Christi naturas confudit, atque Incarnationem sustulit cum Eutychete.

Exitum vero si quis requirat, talem Servetus invenit, qualem ejus impietas et scelera postulabant. Nam in media Genevensium urbe igni traditus, non constanter atque alacriter, ut sancti olim Martyres solebant, sed tam iniquo atque impatienti animo supplicium pertulit, ut, Calvino ipso teste, qui historiam mortis ejus conscripsit, magnis clamoribus, sive, ut ipse ait, magno boatu gladium flagitaret. Sed cum in judices plane inexorabiles incidisset, tandem aliquando est longissimo illo acerbissimoque dolore consumptus, anno 1555.

Hunc ducem et principem secuti sunt Georgius Blandrata, Paulus Alciatus, Lelius Sozinus, Franciscus David, et omnis illa Ministrorum

colluvies, quæ nunc in Transylvania erroris sui sedem constituit, et Ecclesiarum consentientium titulum sibi assumit : quæ quidem et publicis disputationibus, et libris etiam editis, omnes veteres Patres, omniaque antiqua Concilia, et ipsum orbem terrarum, qui per annos 1580, tres in Deo personas, duas in Christo naturas credidit, Tritheismi damnare, Sophistices accusare, atque ad Antichristum rejicere impudentissime audet.

Alterius agminis princeps est Valentinus Gentilis Italus. Hic primum studio rerum novarum ex patria sua Consentia Genevam ad Calvinum venit, fama Calvinianæ eruditionis, ut ipse dicebat, in primis permotus, sed non diu inter discipulos, atque auditores se numerari passus est : cum enim et ipse spiritu abundaret, et æque ac Servetus moleste ferret, quod Ecclesiæ reformatæ adhuc in fide Trinitatis cum Papistis convenirent, nec tamen Serveti discipulus dici, aut spiritum suum spiritui ejus subjicere dignaretur, novam excogitavit sententiam, quæ et cum Servetiana non consentiret, et tamen penitus a Catholica discreparet.

Itaque asseruit, veram esse in Deo non modo personarum, sed etiam naturarum Trinitatem, sic ut tres sint divini ac sempiterni Spiritus essentiali numero differentes. Quæ sententia Philoponi quondam fuisse dicitur, si vera sunt, quæ de ejus erroribus Suidas et Nicephorus scripta reliquerunt. Hunc igitur lapidem primum Valentinus offendit, sed cum animadverteret hanc Deorum Trinitatem non posse ex divinis litteris ulla ratione defendi, cum nihil in Scripturis frequentius inculcetur, ac repetatur, quam unum et solum esse Deum, extra quem, præter quem, ante quem, post quem, cum quo nullus omnino sit alius Deus; mutata sententia, paulatim ad Arianismum delapsus est. Nam, ut ex variis confessionibus et prothesibus ejus, quæ in manibus sunt, cognosci potest, Dei patris proprium esse statuit, ut unus et solus appelletur Deus, eumque esse solum illum summum atque altissimum Deum, quem nobis passim sacræ Litteræ prædicant. Atque hunc eumdem solum Patrem esse ipsam veram essentiam, et naturam Divinitatis. Porro Filium et Spiritum sanctum non esse essentiam divinam, sed essentiæ proles, et proles ipsa essentia longe inferiores, atque, ut ipse loquitur, pro modulo generationis, vel propagationis definitas, atque circumscriptas.

Cum igitur ille Genevæ ab insano illo spiritu impulsus, in renovando Arianismo occupatus esset, interim ab alio spiritu Calvinus agitur, ut se Valentino opponat, sic inter se dæmonibus colludentibus. Valentinus fit reus hæreseos apud tribunal hæretici Magistratus, ubi metuens Valentinus Calvini severitatem, et ad memoriam revocans incendium illud formido-

losum, quo in eadem Urbe, eodem auctore Calvino, Servetus paulo ante perierat, ut tempori serviret, errorem se suum agnoscere simulavit. Itaque ex sententia Judicum ad pœnitentiam publicam damnatus, depositis vestibus, solo excepto indusio, nudis pedibus, detecto capite, facem accensam manu gestans, præeunte præcone, totam urbem sic obivit : deinde a Magistratu supplex veniam petiit, librum ipse suum in ignem abjecit, ac jurejurando promisit, non abiturum se Gneeva, nisi prius a Magistratu veniam impetraret.

Sed præclarus iste Apostolus Arianus, postquam tam insigni palinodia et inconstantia renascentem Arianismum decoraverat, voluit etiam eumdem ornare perjurio. Quare Geneva clanculum se proripuit, et cum apud Gallos, Helvetios, Polonos, aliasque gentes Arianismum suum propagare conatus esset, et ad primum perjurium, alterum, ac tertium addidisset, tandem anno undecimo a morte Serveti apud Bernam Helvetiorum, a Zwinglianis comprehensus, et capitis damnatus, meritas suæ temeritatis pœnas dedit, qui tametsi, dum in vinculis et carcere servabatur, se Martyrem primum suæ sectæ esse jactaret ac diceret, Martyres cæteros pro Christi gloria mortuos, se autem primum omnium pro eminentia Dei Patris mortem oppetere ; tamen ubi nuntium mortis accepit, ita expavit, atque expalluit, ut omnes omnino aditus supplicii evadendi quæsierit, paratus etiam doctrinam suam contemnere, si judicum animos inflectere potuisset. Exstant acta publica Genevensium in causa Valentini, necnon integra historia de supplicio ejusdem a Bernensi Pastore conscripta. Ex quibus hæc pauca, quæ sunt commemorata collegimus.

Neque vero feliciorem exitum sortiti sunt Gentilis Symmistæ, atque Collegæ Matthæus Gribaldus, Franciscus Lismaninus, atque alii, de quibus multa Theodorus Beza, præfatione ad librum Calvini adversus Gentilem. Siquidem Gribaldus peste correptus, atque ab omnibus desertus, ut cannis interiit. Lismaninus Apostata Franciscanus in puteum semet præcipitem dedit. Franciscus David in vinculis agens, et in amentiam ac furorem versus ex hac vita migravit. Unus est Jacobus Palæologus, qui singulari Dei benignitate, anno 1585, in urbe Roma, post multas disputationes et colloquia, tandem ad sanitatem rediit, et omnibus erroribus publice revocatis, Ecclesiæ Dei reconciliatus est. Reliqui parentis sui Arii probrosam mortem imitati, infelicissime perierunt.

Porro genus hoc hominum tam aperte, tam libere, tam audacter, tam impudenter Arianismum, vel eo pejorem Paulianismum renovat, ut ipse Gentilis trium personarum ejusdem essentiæ Trinitatem, novum idolum, turrim Babel, Deum fictitium ac Sophisticum appellare non dubitaverit;

Gregorius Paulus unam Dei essentiam, sive unum Deum in tribus personis, Satanæ stratagemata esse dixerit : Michael Servetus (quod certe horret animus cogitare) Cerberum tricipitem, et tricorporeum Gerionem sacrosanctam Trinitatem appellaverit; Georgius Niger Symbolum Athanasii Satanasii Symbolum appellandum censuerit : in publico colloquio Petricoviæ habito, Poloni Ministri Nicænum Concilium improbaverint; Athanasium, Augustinum, aliosque Patres Catholicos repudiaverint; Constantinum, Gratianum, Theodosium pios Imperatores vituperaverint, et contra dolere se dixerint propter casum Arii discipulorum in eodem Concilio damnatorum, ac demum amplissime laudaverit tam ipsum Arium discipulosque ejus, quam Constantium Cæsarem fautorem Arianorum. Denique Franciscus David (ut ex epistola Blandratæ refertur in confutatione judicii Polonicarum Ecclesiarum) eo usque progressus fuerit, ut diceret, sepeliendum esse Evangelium, et revertendum ad Moysem, ad Legem, et ad Circumcisionem : Mosen, et Moysis doctrinam esse lineam rectam : Christum autem Jesum, et ejus doctrinam indirectam. Neque voce solum et scriptis, sed etiam depictis tabellis fidem suam toti orbi terrarum testatam esse voluerunt.

Prodiit enim nuper tabula ex ipsorum officina, in qua Ecclesia Catholica instar magni ædificii depicta cernitur, in cujus tecto Lutherus sedet cum suis, tegulasque et lateres longe projicit. Inde nudato jam tecto, Zwinglius cum cohorte Sacramentariorum parietes magna vi demoliri pergit : sed ad fundamentum eruendum, atque adeo domum totam funditus evertendam ipsi Tritheistæ, novique Ariani armati malleis, et ligonibus, omnique genere ferramentorum diligenter incumbunt, obliti videlicet Evangelicam illam, atque fidelissimam Christi vocem : *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Sed de prioribus hostium copiis satis multa, ni fallor, dicta sunt.

Veniamus ad posteriores. Rem magnam, ac pene incredibilem dicturus sum, sed nolo mihi prius fidem haberi, quam rem totam Solis luce clariorem effecero. Consurgent hoc tempore undique Lutherani, Brentiani, Melanchthonici, Zwingliani, Calvinistæ, adversus Tritheistas : per omnem Germaniam, Galliam, Poloniam libri volitant contra Servetum, contra Gentilem, contra Blandratam, contra Gregorium Paulum, contra Ministros in Polonia atque Hungaria, vel Arianos, vel Samosatenos; novam hanc doctrinam quasi signum quoddam in medio propositum confodiunt telis librorum suorum. Ex Geneva, Calvinus et Beza; Ex Wittemberga, Philippus Melanchthon; Ex Tiguro, Simlerus ac Bullingerus; Ex

Berna, Benedictus Aretius; Ex Lipsia, Alexander Alesius; Ex Marpurgo, Andreas Hyperius; Ex Polonia, Stanislaus Sarnitius; Ex Hungaria, Petrus Melius. Aliis ex locis, Joannes Wigandus, Jacobus Scheckius, Franciscus Stancarus, et quis non? Atque hi omnes cum Papistis de Trinitate sentire, sex prima Concilia venerari, veteres Patres cum honore recipere, Sabellium, Samosatenum, Arium, Nestorium, Eutychetem, omnesque hæreticos detestari se dicunt. Quis igitur non mirabitur, si tam istos, quam eos, quos ipsi pro magistris et quasi Prophetis colunt, Erasmum ac Lutherum, vel Arianos, vel Sabellianos, vel Nestorianos, vel Eutychianos fuisse, demonstrare potuero?

Incipiamus ab Erasmo, quem Hungarici Ministri, in eo libro quem anno 1567, Joanni Regi obtulerunt, præcursorem Prophetæ sui Serveti non sine causa nominaverunt. Erasmus igitur in scholiis Tomi III. Epistolarum S. Hieronymi, Arianos dicit non tam hæresim docuisse, quam schismata fecisse, cum essent illi nostris numero fere pares, eloquentia, doctrinaque superiores. En patronum egregium Arianorum, qui ab hæresi illos vindicat, et doctiores Catholicis facit: quid restabat aliud, nisi ut Arianos Catholicos; et Catholicos hæreticos diceret? Sed pergamus ad alia.

Præfatione in libros Hilarii: « Audemus, inquit Erasmus, Spiritum sanctum appellare Deum, quod Veteres ausi non sunt. » O mendacium incredibile! Nonne Hilarius ipse, in quem præfaris, ad finem librorum de Trinitate Spiritum sanctum rem creatam esse negat? et si res creata non est, quid aliud, quæso, quam Deus est? Nonne Athanasius in disputatione cum Ario; Basilius libro De Spiritu sancto cap. 16; Nazianzenus Oratione in Heronem; Didymus in primo De Spiritu sancto; Ambrosius lib. III. De Spiritu sancto cap. 2. Augustinus lib. I. Contra Maximinum; Nyssenus in libro Quod Spiritus sanctus sit Deus, et cæteri Patres omnes, et clarissime, et frequentissime Spiritum sanctum Deum nominant? Sed cætera videamus.

Annotatione in illud Roman. IX. *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.* Mirum est quid non agat Erasmus, quo se non vertat, quid non moliatur, ut hoc telum de manibus nobis extorqueat. Primum vocem (*Deus*) supposititiam vult videri. Deinde ait hunc locum non esse efficacem ad revincendos Arianos. Denique sic optime exponi posse docet, ut post illa verba: *Ex quibus est Christus secundum carnem* interposito puncto, sequatur actio gratiarum *super omnia Deus*, videlicet Pater, *sit benedictus in sæcula.* An poterat manifestius Arianam causam suscipere defendendam?

Annotatione in illud Ephes. V. *In regno Christi et Dei.* « Verum, inquit, id alias admonuimus, Patrem ex consuetudine sermonis Apostolici significari, quoties Deus absolute nominatur. At hoc cum favet Arianis plurimum, tum est falsum apertissime. Certe enim, ut alia interim loca prætereain Actor. XX. cum Paulus ait : *Regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo,* non Patrem, sed Filium Deum absolute vocat.

Annotatione item ad illud Philipp. II. : *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* : Primum cum Maximino Ariano exponit : « Non usurpavit sibi cum Deo æqualitatem. » Deinde addit : « Scio magnos auctores, Hilarium, Augustinum, ut cæteros taceam, sic interpretari, *Non rapinam arbitratus est,* quod esset æqualis Deo : nam quod erat naturæ, non potuit esse rapinæ, cum esset in forma Dei, hoc est, cum vere esset Deus : atque hanc præcipuam habent clavam, qua conficiantur Ariani, qui solum Patrem vere volunt esse Deum. Atqui si veris agere fas est, quid magni tribuit Paulus Christo, si cum Deus esset natura, intellexit id non esse rapinæ, hoc est, novit seipsum ? Illud autem compertum est, nusquam majorem vim fieri Scripturis sacris, quam ubi cum hæreticis agentes nihil non detorquemus ad victoriam, tametsi non video quid hic locus proprie faciat adversus Arianos. » Quæso te, Erasme, si mercedem ab Arianis accepisses, poterasne diligentius causam illorum agere ? Augustini Catholicam explicationem refellis, Maximini Arianam amplecteris. Hunc locum præcipuam esse clavam nihil valere dicis; quid ergo restat, ut dicas, nisi meliorem esse causam Catholicorum contra Arium non negas, et tamen hanc ipsam clavam nihil valere dicis ; quid ergo restat ut dicas, nisi meliorem esse causam Arianorum, quam Catholicorum ? Quid si tuam illam Annotationem his addamus, quam fecisti ad postremum caput epistolæ primæ sancti Joannis ? nonne eo loco totis viribus contendis verba Domini : *Ego et Pater unum sumus* : et illa discipuli : *Et hi tres unum sunt,* non de unitate naturæ, cum omnibus Patribus, sed de vinculo charitatis, cum Arianis intelligi debere ? et in operibus sancti Augustini ad marginem libri primi contra Maximinum, ubi una atque eadem asseritur Dei natura, quis notationem illam adjecit, *non una numero*, nisi Erasmus ? et quid manifestius dixerunt unquam Tritheistæ ?

Sed mittamus Erasmum, atque ad Lutheram veniamus. Martinus igitur Lutherus contra Jacobum Latomum scribens : « Anima mea, inquit, odit hoc verbum ὁμοούσιος. » Quid, quæso, vel sentiret, vel diceret aliud Arius, si ab inferis nunc existeret ? Nam tota illa tragœdia, quæ Ecclesiam tot annis misere vexavit, ac vastavit, propter hanc unam vocem excitata

est; cum Patres Catholici nihil aliud suis libris et Conciliis conarentur, quam hanc sententiam stabilire, quæ Christum homousion Patri esse docet. Hæretici contra nihil aliud decem conciliabulis suis, igne quoque et ferro, armis et exercitibus molirentur, quam vocem hanc eamdem abolere.

Sed audiamus inauditam calumniam et mendacium ejusdem Lutheri. In eodem contra Latomum libro affirmat, hanc ipsam vocem S. Hieronymo displicuisse, quod nescio quid veneni latere in syllabo arbitraretur. Neque hoc Luthero per incogitantiam, aut lapsum calami excidisse putemus : id enim rursum repetit in libro De Conciliis in hæc verba : « Sanctus Hieronymus vehementer perturbatus lamentabiles litteras scribebat ad Episcopum Romanum Damasum, et cupiebat expungi vocabulum ὁμοούσιος. » Quid faciemus hominibus istis, qui causam non queunt tueri suam, nisi fraudibus et mendaciis ? Nam S. Hieronymus eo loco, quem Lutherus adducit, qui est in epistola priore ad Damasum de hypostasibus, in voce hypostasis, non in voce homousios, venenum latere dicit, quod ea vox ambigua sit, et tam personam, quam substantiam significare possit. Tantumque abest, ut S. Hieronymo vox homousios displicuerit, ut potius solo metu, ne ea vox nobis eriperetur ab Arianis, tres hypostases dicere formidaverit. Itaque epistolam totam in hæc verba concludit : « Obtestor beatitudinem tuam per crucifixum mundi salutem per homousion Trinitatem, ut mihi epistolis tuis sive tacendarum, sive dicendarum hypostaseon detur auctoritas. »

Quid, quod non solum nomen homousios, sed etiam nomen Trinitatis Luthero displicuit, et ex Germanorum precibus illam precandi formulam submovit : *Sancta Trinitas, unus Deus, miserere nobis.*

Quid, quod non solum Ario, sed etiam Nestorio et Eutycheti plurimum Lutherus favit? Nam in magnis Postillis, in Concione de Natali Domini, imperitos quosdam, ait, Christum facere hominem omnipotentem. Quid autem est aliud, non esse Christum hominem omnipotentem, quam non esse Christum hominem Deum, sed duas esse in Christo personas, ut quondam impius hæresiarcha Nestorius prædicavit? In libro vero de Conciliis part. 2. « Mihi, inquit, paulo ante negotium fuit cum Nestorianis, qui pertinacissime contra me disputabant, quod Divinitas Christi non possit pati. » Et infra : « Oportet, inquit, dici hic homo Christus, hæc caro et sanguis condidit cœlum et terram. » Certe nomina divinitatis et carnis nomina sunt naturarum, non personarum; ergo si Luthero divinitas patitur, si caro cœlum et terram condidit; quis non videat a Luthero Christi naturas cum Eutychete confundi?

Ac, ut propensionem animi Lutheri in hos summos duos hæresiarchas planius perspiciamus, in illo eodem de Conciliis libro, Nestorium et Eutychetem ex inscitia solum aliqua, et in modo loquendi lapsos dicit : nam alioqui utrique zelum bonum, animum sincerum, et fidem rectam tribuit. Totam vero causam tumultus, et tragœdiarum illo tempore excitatarum in Episcopos Catholicos, Leonem videlicet et Cyrillum refert, et eo usque tandem progreditur, ut dicat vereri se, ne in extremo judicio aliqui hæretici sedeant judices; et Episcopi, qui eos in Conciliis damnaverunt, in æternum pereant; tantum non aperte dicens, Nestorium et Eutychetem cum Christo judices futuros; sanctos vero Cyrillum et Leonem in æternum perituros. Non vacat mihi hæc portenta exagitare, nec est opus, cum ipsa per se satis aperte clamant. Unum tantum addam : si Nestorius zelum tam bonum, et animum tam sincerum habuit, cur, ut Evagrius refert lib. I, cap. 7. historiæ suæ, viventi Nestorio linguam totam vermes divinitus immissi tam horribiliter corroserunt ?

Transeamus ad Melanchthonem. Philippus Melanchthon in Locis communibus anno 59. in lucem editis fol. 8. « Necesse est, inquit, in Filio aliquid esse divinæ naturæ. » Et rursum fol. 10. « Necesse est in Christo aliquam esse divinam naturam. » Et in locis anni 45. fol. 55. de Spiritu sancto verba faciens : « Testatur, inquit, per Joelem Deus, non mitti creatam agitationem, sed aliquid essentiæ Dei. Necesse est autem personam esse distinctam quæ est aliquid Dei, et tamen non est Pater. » Philippo igitur aut multæ sunt naturæ divinæ, et habent quod volunt novi Tritheistæ, aut certe multæ sunt partes divinæ naturæ, quæ est antiqua illa hæresis aliquanto Ariana absurdior, de qua sic olim Augustinus in libro De hæresibus cap. 74. « Est, inquit, alia hæresis quæ triformem sic asserit Deum, ut quædam pars ejus sit Pater, quædam Filius, quædam Spiritus sanctus. » Porro in locis ejusdem anni 45. idem Philippus : « Non est quidem, inquit, lacerata, aut mortua divina natura, sed fuit obediens Patri, quievit, cessit iræ æterni Patris. » Quid clarius pro Ariana hæresi dici poterat ? Nam si natura divina Filii Patri fuit obediens, certe non est una Patris et Filii natura, nec est Deus Filius Deo Patri æqualis : qua sententia nihil jucundius novi Ariani audire potuerunt.

Sed jam si placet Calvinum inspiciamus. Is igitur in libro adversus Gentilem, in refutatione decimæ protheseos, non veretur Valentino concedere nomen Dei κατὰ ὑπεροχὴν, id est, per excellentiam quamdam soli Patri attribui : at si Pater est per excellentiam Deus, quomodo non major est Filio ? Rursum ibidem affirmat, non esse veritati contrariam sententiam illam Gentilis, Deum habuisse vim generandi Filium, ac propagandi Spi-

ritum sanctum, quia voluit : ad Deum quidem volentem genuisse Filium, non absurde dicitur : sed genuisse quia voluit, et quod absurdius est, vim habuisse gignendi quia voluit; quis quæso sanus diceret? Ac si Filium suum Deus propterea genuit, quia voluit; non igitur necessario genuit; non est igitur Filius Patri æqualis. Nam qua ratione fieri potest, ut qui potuit non esse, æqualis sit ei, qui necessario semper est?

Quid, quod in libro eodem idem Calvinus ait, Filium personæ respectu non nisi improprie creatorem cœli et terræ nominari, Patrem autem proprie? quod quid est aliud, quam Filium redigere in ordinem rerum creatarum? Estne hoc defendere, an prodere causam Fidei? patrocinari, an prævaricari? hæreticum refellere, an cum eo jocari, et ludere? Quid, quod ibidem ait, impropriam ac duram esse locutionem Symboli Nicæni : *Deum de Deo, lumen de lumine?* quod jam olim in Ario apud S. Vigilium his verbis Athanasius reprehendit : « Proprie Filius, inquit, proprie est Deus de Deo, lumen de lumine. » Jam vero in lib. Institutionum II. cap. 14. verba illa Apostoli Pauli : *Tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia* : ad utramque Filii naturam, videlicet, divinam et humanam referenda esse contendit, nec animadvertere potuit, aut voluit, non posse naturam divinam Filii Deo Patri subjectam intelligi, quin a Patris natura distincta, et ea longe inferior, atque adeo res creata esse intelligatur. His accedit, quod per multa Scripturæ loca, ac præsertim illum : *Ego et Pater unum sumus,* ita Calvinus hæretico more exponit, ut novi Samosateni in publica disputatione de sententia hujus loci Calvinum judicem appellaverint. Multa restant dicenda, ego tamen brevitati studere cupio; itaque cæterorum errores indicabo potius, quam explicabo.

Henricum Bullingerum Zwinglii successorem non puduit scriberé in libro De Scripturæ, et Ecclesiæ auctoritate, tres esse in divinitate personas; non statu sed gradu; non subsistentia, sed forma; non potestate, sed specie differentes. Certe personas divinas, gradu, forma, et specie esse differentes, vix Ariani ipsi dicere ausi essent,

Jam vero Petrus Melius, is qui in Transylvania pro Lutheranis adversus Blandratam, et Franciscum Davidem totos decem dies publice disputavit, in actione octava sic ait : « Scriptura distinguit Filium Dei a Filio hominis. » Et rursum : « Distinguitur, inquit, Filius ille æqualis Patri ab eo, qui non est æqualis. »

Quod idem Theodorus Beza confirmasse videtur, tum in libro contra Brentium de omnipotentia carnis Christi, tum in altero contra Andream

Jacobi, de hypostatica unione duarum in Christo naturarum : ubi apertissime docet, duas esse in Christo hypostaticas uniones, unam carnis cum anima, alteram Dei cum homine. Quod quid est aliud quam Nestorium jamdudum sepultum ad inferis revocare?

Stanislaus Sarnicius, quem Calvinus in epistolis ad Polonos mirifice laudat, cum in colloquio publico resideret, palam asseruit, et scribi etiam imperavit, solam divinam Christi naturam Pontificem esse, et sacerdotem : humanam vero victimam, et sacrificium : ac propterea ratione officii, minorem esse Patre Filium, etiam in natura divina. Atqui hæc ipsa verba legi possunt apud sanctum Augustinum in sermon. Arian. proposit. 35. Ita pulchre nimirum Calvinistæ, dum Arianos novos oppugnare se dicunt, Arianorum veterum et verba et sententias imitantur.

Jacobus Scheckius Brentianus in libro contra Tritheistas tam egregie Fidem propugnat, ut tamen dici nolit, tres esse in Deos hypostases, sed unam tantum cum tribus potentiis. At hoc non est vincere Arianos, sed vinci ac debellari a Sabellianis.

Joannes Wigandus in libro contra novos Arianos, Lutheri sententiam approbat, ac defendit, essentiam in divinis generare ac generari : Ex qua tamen sententia, velit nolit Wigandus, efficitur, aliam Patris, aliam Filii esse naturam, cum nihil possit seipsum gignere, nihil a seipso generari possit.

Quid jam de Brentio, Schmidelino, Kemnitio, ac cæteris dicam, qui dum in Christi carnem, omnipotentiam, omnipræsentiam, omniaque divina attributa conferunt, eam sine dubio cum divinitate confundunt? Quid item de Stancaro, ejusque sectatoribus, qui sic ad solum hominem Christum officium Mediatoris referunt, ut duas in Christo personas distinguere, ac ad castra Nestorii transire velle videantur?

Quid denique de Tigurinis, Genevensibusque Ministris, qui tanto ardore in Stancarum invehuntur, ut interim ad scopulum ipsi longe duriorem naviculam suam allidant? Dum enim utrique naturæ Christi Mediatoris officia tribuunt, divinam Christi naturam, et a Patris natura distinguunt, et rem creatam cum Arianis faciunt.

Quæ cum ita sint, vides, credo, Lector, non minus hoc tempore cum Sabellio, Ario, Nestorio, Eutychete sentire Servetum, Gentilem, Blandratam, et cæteros qui palam se eos sectari ac defendere profitentur, quam Erasmum, Lutherum, Philippum, Calvinum, Bullingerum, Martyrem, Brentium, Bezam, Sarnicium, Scheckium, Wigandum, aliosque omnes qui eosdem se odisse ac detestari vociferantur. Sed si vere, et ex animo eos

execrarentur, non possent etiam ipsi se doctrinamque suam non execrari, cum id sane negare non possint, se illis ad progrediendum in castra Arianorum non modo occasionem aliquam dedisse, sed etiam portam latissimam patefecisse.

Quid enim, quæso, Lutherani et Calvinistæ respondeant, si cum eis ita agant Tritheistæ. Cur nos filios vestros tanto furore parentes vexatis? Cur ferro et igne persequimini quos genuistis? Cur tam iniquo animo Evangelii vestri fructus colligitis? Nulli certe ex Papistis Ariani fiunt, sed quotquot Ariani sumus, ex vobis Lutherani et Calvinistæ, omnes prodivimus. A vobis sane, non a Papistis didicimus, nihil omnino credendum esse, quod expresse in sanctis Litteris non habeatur. Quia vero homousion, Trinitatem, essentiam, personam, relationem, proprietatem in Scripturis expresse non legimus, hæc omnia damnare coacti sumus. A vobis didicimus, neque Patrum, neque Conciliorum, neque totius Ecclesiæ, sed solius spiritus acquiescendum esse judicio. Nobis autem hoc spiritus dictat, nec possumus salva conscientia aliud credere, vel dicere. A vobis didicimus, Papam Antichristum, Episcopos, Monachos, Papistas denique omnes ad Antichristi membra pertinere. Quis autem credat Antichristum de Christo recte credere? ab Antichristo verum Christum prædicari? ergo si nobis constare vellemus, alium Christum quærere debuimus. A vobis denique, non a Papistis didicimus, divinitatem Filii Patri obedire, illi sacrificare, et pati, et mori posse, aliaque sexcenta generis ejusdem; ex quibus profecto, nisi stipites essemus, omnia quæ nunc docemus, colligere debuimus. Quid ad hæc respondere debeant Lutherani, ipsis cogitandum relinquemus. Nos vero quæ nostræ partes sunt, Deo bene juvante operam dabimus, ut hæc tam blasphema, et horribilia dogmata, quæ Fidem Christianam funditus evertunt, quæque ad Mahumetismum viam sternunt ac muniunt, quam accuratissime, ac luculentissime fieri potest refellamus (1).

(1) Ut optime dignoscatur disputationum ordo, ad tabulas, ad calcem voluminis positas recurrendum est.

CONTROVERSIARUM

DE CHRISTO

LIBER PRIMUS

UBI AGITUR DE EJUS DIVINITATE.

CAPUT I.

Explicatur sententia novorum Samosatenorum.

Quod ad primum attinet. Auctor novorum Samosatensium fuit Michael Servetus, qui innotescere cæpit anno 1532, teste Surio: Anno vero 1555, Genevæ combustus est. Secuti sunt eum qui nunc in Transylvania præcipue sedem habent; quorum principes erant, Georgius Blandrata, qui adhuc vivit, et Franciscus David, qui anno 1580. cum Christum negaret esse invocandum, aut Ecclesiæ curam habere, a Principe Transylvaniæ ad perpetuos carceres damnatus fuerat, sed paulo post in phrenesim incidit, et post biduum extinctus est

Sententia Servetianorum tria docet, et composita est ex tribus antiquis hæresibus. Primo asserit, nullam esse in Deo distinctionem personalem. Ita Servet. lib. V. Trinit. pag. 189. Et in respons. ad art. I. Et Ministri Transylvani lib. II. cap. 4. Quod idem olim docuerunt Hermogenes, Praxeas, Noetus, Sabellius. Quorum omnium meminit Augustinus lib. I. De hæres. cap. 41. Ac deinde etiam Paulus Samosatenus, et Photinus, teste Hilario, lib. De Synod. Secundo asserit, Christum ante incarnationem nihil fuisse, nisi in mente Dei per ideam. Ita Servetus lib. III. Trinit. pag. 92. Et Ministri Hungarici lib. II. cap. 3. Quod idem olim docuerunt Ebion, et Cerinthus apud Irenæum lib. I. cap. 25. et 26. Et deinde Paulus Samosatenus, ac Photinus apud Augustinum hæres. 44. et 45. Tertio asserit, Christo homini communicatam a Deo divinitatem, non per generationem æternam, sed per unctionem gratiæ et inhabitationem, ac proinde posse Christum dici Deum, sed Deum factum et temporalem, non æternum. Ita Blandrata disput. 6. Albana, et Ministri lib. II. cap. 7. Quod idem olim docuit Nestorius apud Theodoretum lib. IV, hæret. fabul.

Ac in his quidem omnes novi Samosateni conveniunt. Dissident autem inter se de invocatione Jesu Christi, et in tres quasi sectas divisi sunt. Nam Franciscus David et multi ex Hungaricis Ministris docent, Jesum Christum non esse invocandum, sed solum Patrem, qui solus est verus Deus, et solus hoc tempore curam Ecclesiæ gerit. Exstant theses de hac re Francisci Davidis, et responsio ejusdem ad rationes Fausti Socini, qui theses illas confutaverat. Ipse autem Faustus asserit in confutatione jam allegata, Christum in precibus invocari posse, sed tamen addit, majoris esse perfectionis ad Deum Patrem recta accedere.

Denique Georgius Blandrata in thesibus, et Ministri Poloni in judicio quod ediderunt de causa Francisci Davidis, docent, Jesum Christum non modo invocandum esse, sed etiam debere invocari: nec esse imperfectionem ad eum confugere. Accidit autem peropportune hæc eorum dissensio, non solum quia, ut ait S. Hilarius, bellum hæreticorum pax est Ecclesiæ, sed etiam quia utraque pars ad miras angustias redigi cœpit. Nam qui Christum invocandum esse docent, proferunt plusquam quinquaginta testimonia Scripturæ, quibus adversarios repugnare

ostendunt: qui vero non invocandum asserunt, certissima ratione demonstrant, adversarios secum ipsos pugnare, quippe qui nolint invocari Sanctos, quia non sunt Dii veri, et tamen Christum invocari velint, quem iidem palam affirmant non esse Deum verum.

CAPUT II.

Explicatur sententia novorum Arianorum.

Quantum ad secundum. Sententia Valentini Gentilis, et aliorum, qui ejus comites, vel discipuli fuerunt, tria docet.

Primo, tres esse spiritus æternos, Patrem, Filium, Spiritum sanctum, essentiali numero differentes; ita docet ipse Gentilis prothesi 20. et 23. Et refert hoc idem Benedictus Aretius initio historiæ de supplicio Valentini Gentilis: quæ sententia fuit olim Peratarum apud Theodoretum lib. I, cap. 18. hæret. fabul. Isti enim dicebant, Trinitatem esse tres Deos, tres mentes etc. Fuit etiam Joannis Philoponi, ut referunt Suidas verbo Jo. Grammat. et Nicephorus lib. XVIII, hist. cap. 48. qui etiam cap. 46. dicit, Philoponum tempore Phocæ Imperatoris vixisse circa annum Domini 604.

Idem docuit quidam Gallus tempore S. Anselmi circa annum Domini 1090. adversus quem scripsit ipse B. Anselmus lib. De incarn. Verb. Idem etiam circa annum 1190. docuisse videtur Abbas Joachimus: asseruit enim tres personas non esse unam rem, sive unam essentiam numero, sed solum per collectionem, sicut multi Fideles dicuntur una Ecclesia. Id patet ex Concil. Lat. sub Innoc. III, cap. 2. Denique eodem accessit, teste Bernardo Luceburgensi, Raimundus Lullus, circa annum Domini 1260. qui docuit, tres personas, tres essentias esse. Secundo, docuerunt Gentilis et socii ejus, has tres personas non esse æquales, sed Patrem longe esse eminentiorem cæteris, ita ut ipse essentiator, cæteri duo essentiati dici debeant. Ita Gentilis lib. Antidot., antid. 3. fol. 26. ubi ait, proprium esse Patris ut appelletur unus, et solus Deus. Similia vide prothesi 8. 10. 22. 24. 38. et 40. Itaque novi Tritheistæ jam a Philopono ad Arium declinaverunt. Arius enim primus fuit qui Filium minorem Patre esse docuit, teste Epiphanio hæres, 69. Exortus est autem Arius circa annum Domini 324., teste Theodoreto lib. IV. de hæret. fabul. Tertio, docuerunt, Filium Dei non esse ex nihilo, neque in tempore genitum, sed ab æterno, et ex Patris substantia. Id habet Gentilis prothesi II, et 21. quæ sententia fuit recentiorum Arianorum: nam ut S. August. docet lib. VI. Trinit, cap. I, posteriores Ariani Filium æternum esse concesserunt, tametsi contrarium senserat Arius. Unde etiam Maximinus apud August. lib. I. confitetur Filium non ex nihilo, sed ex Patris substantia genitum, juxta sententiam Concilii Ariminensis. Non erit fortasse abs re, si aliquas ex prothesibus Valentini hic subjiciamus, ut Lector novorum Arianorum sententiam ex ipsis eorum verbis certius cognoscat. Prothesis 6. « Pater non est hypostasis, sive persona in uno Deo; sed, teste Apostolo, est unus ille Deus, a quo omnia. 7. Solus Pater est unus Deus, id est, sine ullo principio, aut origine inventus. 8. Solus Pater αυτόθεος, id est, a nullo superiore numine essentiatus, sed a seipso Deus. 9. Qui unum Deum in tres proprietates, seu personas distinguit, vel sibi præstigias facit, vel necessario unius Dei substantiam dividit, atque discerpit. 10. Deus habuit vim generandi, ac propagandi, quia voluit: ideoque et λόγον ante secula genuit, et spiritum propagavit. 11. Æterna λόγου substantia, principium et originem habet a Deo, quatenus genita ac distincta sit, non quatenus sit: non enim est ex nihilo creata, aut de aliqua non exstante materia facta, sed de immensa substantia illius summi Dei genita. 20. Genitus a genitore substantiali numero differt, non potestate, sententia, aut diversitate naturæ. 21. Unus Deus, et λόγος ejus duæ sunt ejusdem naturæ substantiæ intelligentes, id est, duo æterni spiritus consubstantiales, congruo gradu, ordine, et proprietate distincti. 22. Plures spiritus immensæ substantiæ esse non possunt. 24. Solus Pater est spiritus ἀγέννητος, universitatis auctor, immensæque substantiæ: Filius vero spiritus est ex Deo ineffabiliter genitus, paternæ voluntatis executor, ac pro generationis modulo circumscriptibilis genitus. 33. Confusio trium in unum et eumdem numero spiritum, fundamentum et origo omnium errorum fuit. »

CAPUT III.

Deum unum numero esse, ex Scripturis et Patribus demonstratur.

Quantum ad tertium, probanda est unitas numerica Dei contra Peratas, Philoponum, Joachimum, et hujus temporis Tritheistas.

Probatur primo Scripturis, in lege Deut. IV. *Dominus*, inquit Moses, *ipse est Deus, et non est alius præter unum.* Et paulo post: *Scito ergo hodie, et cogitato in corde tuo, quod Dominus ipse est Deus in cœlo sursum, et in terra deorsum, et non sit alius.* Cap. IV. *Audi Israel, Dominus Deus noster Deus unus est.* Et cap. XXXI: *Videte quod ego sim solus, et non sit alius præter me* (1).

Nec possunt hæc referri ad unitatem specificam: nam qui loquitur in Scripturis non est Deus universalis, neque ipsa species Dei, sed est Deus quidam singularis, ut patet, cum sola singularia sint in re et loquantur atque agant: at singularis Deus falso dicit se esse unum et solum Deum, et præter se non esse alium, si inveniuntur alia individua ejusdem speciei. Nec enim vere dicere potuisset Adam postquam filios genuerat: Ego sum solus homo, præter me nullus est homo, etc.

Idem probatur ex libris historialibus: I. Reg. II. *Non est sanctus ut est Dominus, neque enim est alius extra te.* III. Reg. VIII. *Deus Israel, non est similis tui Deus in cœlo desuper, et super terram deorsum.* At quare Deus Israel non habet similem, si sunt duæ aliæ individuæ naturæ sub eadem specie? Idem probatur ex Psalmis. Ps. XVII. *Quis Deus præter Dominum, aut quis Deus præter Deum nostrum?* Psalm. LXXXII. *Tu solus altissimus in omni terra.* Psalm. LXXXV. *Tu es Deus solus.* Idem ex Prophetis. Isa. XLIII. *Ante me non est formatus Deus, et post me non erit. Ego sum, Ego sum Dominus, et non est absque me Salvator.* Et cap. XLV. *Ego Dominus, et non est amplius, extra me non est Deus,* Et infra: *Numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me? Deus justus et salvans non est præter me* (2).

Similia passim docent omnes Prophetæ. Idem ex Sapientialibus. Sap. XII. *Non enim est alius Deus quam tu.* Eccl. I. *Unus est altissimus.* Idem patet ex Evangelio, Matt. IV. *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Marc. XII. *Unus est Deus, et non est alius præter eum.* Jo. XVII. *Ut cognoscant te solum verum Deum.* Est enim sensus, *Tu habes Deitatem, quæ sola est vera Deitas*; non ergo invenitur alia Deitas (3).

Denique ex Apost. I. Cor. VIII. *Scimus quod nullus Deus, nisi unus.* Item ibidem: *Nobis unus Deus.* Gal. III. *Mediator unius non est, Deus autem unus est.* Ephes. IV. *Unus Deus, et Pater omnium.* I. Timot. II. *Unus Deus, unus et Mediator Dei et hominum.* I. Timot. VI. *Qui solus potens, Rex Regum, et Dominum dominantium* (4).

Porro ex his omnibus et singulis locis aperte colligi, unum numero esse verum Deum, non unum specie, ex similibus locutionibus potest intelligi: Non enim de uno aliquo homine, recte diceremus, iste est solus homo; aut iste solus est verus homo; aut præter istum nullus est homo: aut iste homo et nemo alius: cujus rei non potest reddi alia causa, nisi quia natura humana non est in uno solum individuo, sed in multis. Rectissime autem de Sole, cui una tantum natura individua est, dicimus, iste solus est verus Sol, unus est in Mundo Sol, præter eum non est alius Sol etc.

Secundo, probatur ex Patribus. Ac primum omnes Patres passim dicunt, esse unum Deum, ut Justinus lib. De Rect. Fide, August. lib I, Cont. Maximin. et alii. Et de hoc non est dubium: sed quia possent respondere, Patres dum dicunt unum esse Deum, loqui de unitate specifica, non numerica; propterea multis modis ex doctrina Patrum demonstrabimus, unum numero esse Deum. Primo, si multa essent individua divina, ut illi volunt, possent quidem illa dici unus Deus, id est, una species divina, sicut Porphir. dicit cap. 2. plures homines sunt unus homo, id est, una species humana, at

(1) Deut. IV, 35 et 39; IV, 4 et 5; XXXII, 39. — (2) I. Reg. II, 2; III. Reg. VIII, 23; Psal. XVII, 32; Ibid. LXXXII, 19; Psal. LXXXV, 10; Isai. XLIII, 10 et 11; Ibid. XLV, 5 et 21. — (3) Sap. XII, 13; Eccl. I, 8; Matth. IV, 10; Marc. XII, 32; Joan. XVII, 3. — (4) I. Cor. VIII, 4 et 6; Gal. III, 20; Eph. IV, 6; I. Timoth. II, 5; Ibid. VI, 15.

non posset tamen negari, quin etiam recte dicerentur plures Dii, sicut recte dicimus, Adam, Abel, et Cain sunt tres homines : at Patres perpetuo negant, tres personas esse tres Deos, unum igitur numero Deum esse volunt. Quod negent, patet ex Athanas. in Symb. *Deus Pater*, *Deus Filius*, *Deus Spiritus sanctus*; *et tamen non tres Dii*, *sed unus est Deus*. Cyril. lib. IX in Jo. cap. 30 : « Eadem », inquit, « substantia Deitatis est, quare non tres, sed unum Deum prædicamus. »

Basilius scripsit Orat. in eos, qui calumniantur nos, quod tres Deos dicamus. Nissenus librum scripsit ad Ablabium, non oportere dicere tres Deos. Augustinus lib. II. Cont. Maximin. cap. 1. « Tene », inquit, « cum catholica fide, Patrem quidem non esse, qui filius est ; et Filium non esse, qui Pater est : et Deum esse Patrem, Deum esse Filium : verumtamen ambos simul, non duos Deos esse, sed unum. » Et ibidem dicit, Arianos non ausos esse dicere duos Deos, licet hoc sentirent : « Sed , inquit, duos Deos, a vobis coli, quamvis non negaveris, tamen non ausus es confiteri. Sensisti enim, duos Deos esse colendos, Christianas aures ferre non posse etc ».

At cur non possunt id ferre Christianæ autes, si vere sunt duo Dii numero? Ambr. lib. I, De Fide, cap. 3. « Deus in Deo est, sed non duo Dii ». Et ibidem sæpius repetit, idem omnino esse Patris et Filii Divinitatem : et addit, naturam ipsam clamare unum esse Deum, sicut unus est Mundus. Similia in omnibus Patribus invenientur. Secundo, Patres negant, numerum inveniri in Divinitate, et solum in proprietatibus personalibus eum admittunt : at certe non posse Divinitatem numerari falsum esset, si Divinitas non esset una numero. Nazianz. Orat. 3. de Theol. « Tria hæc », inquit, « unum, si Divinitatem spectes : et unam tria, si proprietatum rationem habeas. » Fulgentius. De Fid. ad Pet. cap. I. « Trinitas », inquit, ad personas refertur, Unitas ad naturam.» Certe Trintias ista numerica est, non specifica, etiam secundum adversarios ; ergo opponitur unitati numericæ. Athanasius in Symb.: *Fides autem Catholica hæc est*, *ut Unitatem in Trinitate*, *et Trinitatem in Unitate veneremur* : et statim explicat, Trinitatem esse personarum, Unitatem divinitatis. Basil. epist. 141. ad Cæsarium dicit, ab essentia Dei omnem numerum rejiciendum. Ubi tamen nota, quod cum dicit, Deum non esse unum numero, vult dicere, Deum non esse compositum, ita ut contineat in se numerum verum ex multis unitatibus constantem. Nissenus in lib. De Trinit. ad Eustach. « In multitudinem , inquit , extendere numerum Deitatum, eorum dumtaxat est, qui laborant errore multitudinis Deorum. » Ambrosius lib. I. de Fide, cap. 2. « Unitas potestatis excludit numeri quantitatem, quia unitas numerus non est. » Hormisda in epist. ad Justin. cap. 2. « Etsi , inquit, admittit numerum ratio personarum, unitas tamen non admittit essentiæ separationem ». Concilium Toletanum II. cap. 1. « In relationibus personarum numerus cernitur, in divinitatis vero substantia, quid enumeratum sit non comprehenditur ». Anastasius Antiochen. lib. I, De rect. dogmat. « Trinitatem », inquit, « dicimus non essentiarum, sed personarum : unum enim Deum glorificamus, non numero personarum, sed natura ; quod enim est Dei, hoc prorsus unum numero est. » Et infra : « Itaque sancta Trinitas essentia quidem unus Deus est, numero autem Trinitas. » Vide libros hujus auctoris in Biblioth. sanct. Patr.

Tertio, Patres sæpe vocant Deum singularem, aut naturam ejus individuam. Justinus in lib. de Monarch. Dei, probaturus unum esse Deum : « Ex poetis Gentilium, inquit, ac primus Æschylus de Deo singulari vocem protulit. » Et ex ipso titulo libri de Monarch. Dei, satis ostendit Justinus, se unum Deum singularem agnoscere. Monarchia enim non potest dici regimen multorum ejusdem speciei, sed unius singularis tantum. Item Athenagoras in Apol. pro Christ. « Sed omnis sermo, inquit, noster, Deum unum celebrat, etc. » Nazianz. Orat. ad Evagr. de Divin. « Individua, inquit, summi Numinis natura est. » August. lib. I cont. Maxim. circa med. sive Collat. cum Maxim. « Pater, Filius et Spiritus sanctus unum propter individuam eamdemque naturam. » Ambros. lib. I de Fide, cap. 2. « Cum igitur, inquit, pluit Dominus a Domino, unitatem divinitatis agnosce : operationis enim unitas non facit pluralem Divinitatem. »

Quarto, Patres non semel negant, Deum esse unum specie. Cyrillus lib. XI in Jo. cap. 20. in fine, postquam dixerat, Apostolos inter se consubstantiales esse, et similiter Patrem et Filium inter se, addit : « Licet consubstantialitas non æquali ratione de nobis,

ac de Patre et de Filio dicatur. » At de nobis vere et proprie specifice dicitur consubstantialitas; igitur de divinis personis non specifice, sed numerice dicitur. Augustinus lib. VII Trinit. cap. ult. quærit : an essentia divina sit genus, an species, et utrumque negat; idque propter duas rationes. Primo, quia tametsi genus, ut animal, dividatur in species, hominem, equum, leonem : et species, ut homo, dividatur in individua, Abraham, Isaac, Jacob, et cæteros homines singulares : tamen unum animal et unus homo singularia sunt, nec possunt dividi in inferiora : at essentia Dei dicitur una essentia, et Deus dicitur unus Deus; igitur Deus in plura individua non dividitur. Secundo, quia tres homines plus valent, quam duo, et duo quam unus: at non plus sunt in Deo tres personæ, quam duæ, vel una; non igitur tres personæ sunt tres Dii ejusdem speciei.

Quinto, Patres dicunt, esse mysterium ineffabile, quomodo tres personæ sunt unus Deus : at si essent unus Deus specie, nullum esset mysterium. Nazianz. in Orat. ad Evagr. conatur ostendere multis similitudinibus, quomodo una et simplex natura Dei sit communis tribus : at nulla quæstio esset, si natura divina esset una specie. Idem Orat. in Heron., seu Maximum, secundum alios : « Nunc vero, inquit, satis habe docere Trinitatem in Unitate, et Unitatem in Trinitate, cujus et divisio et conjunctio plane admirabilis sit. » Augustinus lib. 1. in Maximin. ante medium, sive Collat. cum Maxim. « Ipsa, inquit, Trinitatis ineffabilis et excelsa conjunctio unum Deum ostendit, unum Dominum. » Idem lib. VII Trinit. cap. ult. postquam diu disputavit, quomodo tres personæ sint una essentia, et removit omnes similitudines, concludit : « Si intellectu capi non potest, fide teneatur. »

Sexto, Patres, ut Basilius Orat. cont. Sabellium et Arium, Nazianzenus Orat. de Nat. Dom. Ambrosius lib. I de Fid. cap. 1 et 2., dicunt, Sabellium ad Judæos, Arium ad Paganos pertinere; Ecclesiam vero mediam viam tenere, quæ nimirum nec unam personam credat cum Judæis, nec plures naturas cum Gentilibus. At Ecclesia non vere medium tenebit, si naturam divinam multiplicet: sic enim nihil commune habebit cum Judæis, et plane conveniet cum Gentilibus, quorum plerique Deos ejusdem speciei colebant, ut Jovem, Martem, Mercurium, etc. Adde, quod Patres docent, Gentiles etsi vulgo plures Deos colerent : tamen unum Deum naturaliter cognoscere potuisse, sicut reipsa Philosophi unum Deum cognoverunt, et ea ex parte quasi naturaliter Christiani fuerunt: at si Patres de uno Deo, non numero, sed specie loquerentur, nihil dicerent; nam vulgus Deos cœlestes non solum ejusdem speciei, sed etiam consanguineos faciebat. Unde est illud Virgilii tam crebro repetitum, et ex Homero desumptum :

Divum Pater atque hominum Rex.

Patet hoc in primis ex testimoniis plurimis et clarissimis veterum Poetarum, ex quibus Justinus lib. de Monarchia Dei composuit, et in apolog. ad Antonin. dicit : Socratem et Platonem fuisse in hac parte Christianos. Athenagoras idem ostendit, adducens etiam testimonia multa veterum Ethnicorum in apolog. pro Christ. Irenæus lib. II, cap. 5. dicit, ab omnibus posse naturaliter cognosci unum esse Deum. Tertullianus in apolog. cap. 17. dicit, etiam cultores idolorum, cum in angustiis sunt, attollere oculos ad cœlum, et oblitos Deorum, unum Deum naturaliter invocare. Idipsum docet Cyprianus tract. IV de vanitate idol. Arnobius lib. II cont. Gent. « Da, inquit, verum judicium, et hæc omnia circumspiciens, quæ videmus, magis an sint Dii cæteri dubitabit, quam in Deo cunctabitur, quem esse omnes naturaliter scimus, sive cum exclamamus : O Deus ! sive cum illum testem Deum constituimus improborum, et quasi nos cernat, faciem sublevamus ad cœlum. » Et lib. III cont. Gent. dicit, multos Græcos et Latinos Gentilium confutasse Deorum multitudinem, et in iis Cic. in lib. de nat. Deor. tam efficaciter demonstrasse, non posse esse plures Deos, ut non defuerint qui putarent, ex Senatusconsulto eos libros aboleri debere. Lactantius lib. I, cap. 3. neminem esse dicit, qui si rationem consulat, non unum Deum esse intelligat : et probat toto lib. ex Platone aliisque Philosophis. Similia vide apud Clementem in exhortat. ad Gent., Eusebium lib. XI præpar. cap. 9. et Theod. lib. II de curan. Græc. affect.

Denique Paulus Orosius lib. VI hist. cap. 1. dicit, communem sententiam sapientium esse, unum esse solum et verum Deum, cæteros autem, qui dicuntur Dii, nihil esse, nisi unius illius servos et ministros. Quod idem fere scripsit Prudentius in ἀποθεώσει :

Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule et hircosos Cynicos, quos somniat, et quos
Texit Aristoteles torta vertigine nervos :
Hos omnes, quamvis anceps labyrinthus et error
Circumflexus agat, quamvis promittere et ipsi
Gallinam soleant aut gallum, clinicus ut se
Dignetur præstare Deus morientibus æquum,
Cum ventum tamen ad normam rationis et artis,
Turbidulos sensus, et litigiosa fragosis
Argumenta modis concludunt numen in unum.

Tertio probatur rationibus. Prima ratio, Deus est summum ens, ut patet Exod. III : *Ego sum qui sum* (1); igitur Deus est summe unus. Nam unum est passio entis, et proinde quo aliquid est magis ens, est etiam magis unum. Item, quo aliquid perfectius habet esse, eo longius abest a non esse, et proinde a divisione, quæ est via ad non esse; ergo Deus est unus non specie, sed numero : nam hæc est maxima unitas, quæ non est ulterius divisibilis.

Secunda, Deus est suum esse, ut patet, tum ex eodem textu Exodi III : *Ego sum qui sum*; tum etiam, quia Deus omnium consensu caret omni compositione; ergo in Deo idem est esse et essentia; ergo Dei natura non est multiplicabilis, et divisibilis in plura individua : nam esse proprium unius non potest ullo modo dividi, ut conveniat pluribus : sed esse hujus Dei, est ipsa essentia Dei; ergo nec essentia Dei est ullo modo divisibilis in plures.

Dices : argumento hoc tantum probari, non posse essentiam hujus Dei multiplicari : non autem essentiam Dei in communi. Respondeo : probari etiam de essentia Dei in communi. Pro quo nota, *esse*, sive *existentiam*, non esse aliquid abstrahibile ab inferioribus ut est natura, nec esse aliquid contrahibile per differentias, aut contrahens instar differentiæ : sed esse ipsam actualitatem omnium quæ sunt in re. Ex quo fit, ut in creaturis in quibus non est idem omnino esse et essentia, possit multiplicari unum sine altero : potest enim abstrahi a singularibus natura communis, remanente unicuique singulari sua existentia: at in Deo, ubi est omnino idem esse et essentia, sicut est proprium hujus Dei esse hunc Deum, ita est proprium esse Deum, nec potest abstrahi natura communis.

Tertia, Deus est altissimus, ut Scripturæ passim docent, Psal. LXXXII : *Tu solus Altissimus*. Eccles. I : *Unus est Altissimus* (2) ; ergo unus tantum; nam si plures essent, vel essent æque alti, et sic nullus qui supra omnes; vel unus altior cæteris, et sic ille solus esset unus Deus verus.

Quarta, Deus est ultimus finis omnium rerum, Prov. XVI : *Universa propter semetipsum operatus est Dominus*. Et Apoc. I : *Ego sum α et ω, principium et finis* (3), unus igitur tantum est Deus : nam si plures essent Dii, vel referrentur omnes ad unum, et ille tantum esset verus Deus : vel non, et tum nullus esset ultimus finis omnium.

Quinta, Deus est infinitus in essentia, potentia, sapientia, etc. ergo unus numero : nam infinitum omnia comprehendit. Psalm. CXLIV ; *Et magnitudinis ejus non est numerus* (4).

Sexta, Si plures Dii, vel sine principio sunt omnes, vel unus ab alio : primum est impossibile, quia tunc essent multa principia prima disparata, et in varias partes mundum distraherent, saltem quia non necessario convenirent in una eademque voluntate: sed posset unus unum, alius aliud velle; unde etiam Ethnici vocabant Jovem Deorum parentem. Si est unus ab alio, vel creatione, vel generatione. Si primum ; ergo secundus est creatura; ergo non est Deus. Atque hinc videlicet Ariani recentiores, et Tritheistæ non audent dicere, Filium esse creatum, cum Deum esse velint : quamquam secum ipsi pugnant, cum increatum Deum faciunt, et tamen alium Deum a Deo vero esse volunt. Si secundum, vel dedit totam substantiam, vel partem : si partem; ergo partibilis Deus: si totum; ergo habent eamdem Deitatem numero.

Septima, Deus est Rector mundi : *Tua autem, Pater, Providentia gubernat*. Sap. XIV. (5) at simplex Monarchia est optimum regimen, quando inveniri potest Princeps bonus et sapiens, ut patet consensu omnium; id enim docent ex Christianis, Justinus Orat. paræn. ad Gent. Cyprianus tract. IV. ubi etiam probat, Deum esse unum hoc argumento, quia Monarchia est optimum regimen. Athanasius Orat. cont. Idol. Chrysos-

(1) Exod. III, 14. — (2) Psal. LXXXII, 19; Eccl. I, 8. — (3) Prov. XVI, 4; Apoc. I, 8. — (4) Ps. CXLIV, 3. — (5) Sap. XIV, 3.

tomus hom. ult. in epist. ad Hebr. Gregorius lib. IV, epist. 52. Ex Judæis, Philo lib. de confus. lingu. Ex Gentilibus, Plato in polit., Aristoteles lib. VIII de morib. cap. 10. et in 12. Metaph., Plutarchus in Opusc. de form. Reipub. Homerus in II Iliados. Isocrates in Nicocle. Herodotus libro qui dicitur Thalia. Joannes Stobæus serm. 45. ubi et alios permultos adducit. Deus igitur Monarcha est, id est, unus et solus summus Princeps omnium rerum creatarum; ac proinde unus et solus verus Deus.

Atque ex his intelligi debent loca quædam Patrum, quæ alioqui paulo duriora esse videntur. Nam Basilius, Nyssenus, et alii interdum comparant tres divinas personas tribus hominibus, aut tribus Angelis. Sed nihil aliud docere volunt, quam esse tria vera supposita, sive personas ejusdem naturæ. Porro naturæ identitatem longe esse majorem in tribus divinis personis, quam in tribus hominibus, aut in tribus Angelis, etsi Patres illi non ubique dicant, tamen nunquam negant, et alicubi etiam dicunt, ut supra ostendimus. Vide S. Anselmum in lib. de Incarnatione, qui ex professo docet tres personas unum Deum numero.

CAPUT IV.

Divinitas Filii Dei asseritur.

Quantum ad quartum, probandum est, Filium Dei esse verum Deum, et proinde unum numero Deum cum Patre. Nam Patrem esse verum Deum nemo negat, et patet ex illo Jo. XVII : *Ut cognoscant te solum Deum verum.* Est autem hoc diligentissime probandum ; nam id negant hoc tempore tam novi Ariani, quam novi Samosateni, et præterea omnes Judæi, et Mahumetani. Proferemus novem classes argumentorum. Primam, ex Testamento veteri et novo. Secundam, ex veteri. Tertiam, ex novo. Quartam, ex nominibus Dei. Quintam, ex operibus. Sextam, ex attributis. Septimam, ex Patribus. Octavam, ex Sybillis. Nonam, ex miracalis.

Prima Classis ex utroque Testamento.

Primo afferemus testimonia, quæ habentur in Testamento veteri, de unico et vero Deo Israel, et in Testamento novo exponuntur de Christo, ad quod argumentum nulla fingi potest solutio. Numer. XXI : *Locutus*, inquit Moses, populus *contra Dominum et Moysen, ait : Cur eduxisti nos de Ægypto*, etc. *Quamobrem Dominus immisit in populum ignitos serpentes*, etc. (1) Hic omnium consensu agitur de vero et summo Deo quem soli Judæi noverant : Et Servetiani et Gentilistæ habent hoc pro axiomate : Deum Israel esse verum Deum, et eum esse solum Patrem : at I Cor. X Paulus ait, illum ipsum Deum, esse Christum : *Neque tentemus*, inquit, *Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt* (2); igitur oportet Christum esse Deum verum, et unum omnino Deum cum Patre.

Secundus locus est Exod. XX et Judæ epist. Nam Exod. XX dicitur : *Ego sum Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Ægypti*, et Deut. XXXII : *Dominus solus dux ejus fuit, et non erat cum eo Deus alienus*. At Judas ait : *Jesus populum de Ægypto salvans, secundo eos qui non crediderunt, perdidit, Angelos autem*, etc. (3) Notavit hoc argumentum etiam Beda in hunc locum.

Tertius locus Psal. LXVII, dicitur de Deo Israel : *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium : Dominus in eis in Sina in sancto. Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus.* Et hoc idem Paulus tribuit Christo ad Ephes. IV. *Unicuique nostrum*, inquit, *data est gratia secundum mensuram donationis Christi, propter quod dixit : Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus* (4).

Quartus et quintus locus Ps. XCVI. *Adorate Deum omnes Angeli ejus*. Psal. CI. *Tu Domine initio terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt, tu autem permanes* etc. (5). Utrumque locum Paulus applicat Christo, Hebr. I. ubi illum probat majorem esse Angelis, quia juxta Psalm. XCVI, Angeli jubentur adorare Christum, et juxta Psalm. CI, Christus dicitur creator

(1) Num. XXI, 5. — (2) I. Cor. X, 9. — (3) Exod. XX, 2 : Deut. XXII, 12; Jud. 5 et 6. — (4) Ps. LXVII, 18; Eph. IV, 7. — (5) Psal. XCVI, 7; CI, 26.

cœli et terræ; quod Angelis nullo modo convenit.

Sextus locus Isai. VI. *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, et elevatum, et ea, quæ sub ipso erant, replebant templum. Seraphim stabant super illud : sex alæ uni, et sex alæ alteri; duabus velabant faciem et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum : Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus, plena est omnis terra gloria ejus.* Et infra : *Et dixit exercituum vade, et dices populo huic, excæca oculos ipsorum, et cor eorum aggrava etc.* Non potuit clarius describi majestas summi Dei. Et quamvis adversarii soli Patri hoc tribuant, tamen Joannes cap. XII. exponit de Christo. Nam posteaquam posuit verba illa cap. VI. Isaiæ : *Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis etc.* Subjungit : *Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo.* Quare idem Jo. Apoc. IV. dicit, se audivisse clamantes : *Sanctus, Sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat et qui venturus est* (1) : at qui venturus est, nisi Christus?

Ipse est enim, de quo in Symbolo legimus : *Qui venturus est judicare vivos, et mortuos;* et de quo B. Paulus ad Philipp. III. *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum.* Et II. ad Timoth. IV. *Per adventum ipsius, et Regnum ejus;* et infra, *non solum autem mihi, sed iis qui diligunt adventum ejus;* et Act. I. Angeli dicunt : *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cœlum sic veniet etc.* (2). Denique nihil frequentius in Scripturis repetitur, quam adventus Christi ad judicandum. Neque hinc colligi debet, sacrum Trisagium soli Christo convenire, cum ad Trinitatem Divinarum personarum sine dubio referatur. Nam verba illa : *Qui est, et qui erat, et qui venturus est;* tribus modis exponi solent. Aretas Græcus in I. cap. Apocal. refert *Qui est* ad Patrem; *Qui erat* ad Filium; *Qui venit* (sic enim ipse legit) ad Spiritum sanctum : et non dissimili ratione posset, qui vellet, referre *Qui est* ad Patrem; *Qui erat* ad Spiritum sanctum; *Qui venturus est* ad Filium. Beda et Rupertus in I. cap. Apocal. totum hunc locum de Patre exponunt, sed in Patre, propter naturæ unitatem intelligunt etiam Filium, et Spiritum sanctum. Optime autem Primasius, Haymo, et S. Thom. in I. et IV. cap. Apocal. exponunt proprie de Filio, *Qui est* propter immutabilitatem; *Qui erat* propter æternitatem; et *Qui venturus est*, propter æquitatem : ac (ut recte notat Sanctus Thomas) quia Christus propter crucis supplicium a Judæis credebatur extinctus, opportune Sanctus Joannes de illo dicit, *Qui est*, vivus nimirum; et *Qui erat*, etiam antequam nasceretur ex Virgine; et *Qui venturus est*, ad impios, et infideles meritis pœnis afficiendos. Sed tamen in Filio, qui solus visibiliter in judicio apparebit, venient etiam invisibiliter Pater, et Spiritus sanctus. Auctoritas enim judicandi a tota Trinitate erit, quamvis ipsum judicium in forma humana solus Filius exercebit. *Pater*, enim *omne judicium dedit Filio.*

Septimus locus Isaiæ VIII. *Dominus exercituum ipsum sanctificate, ipse pavor vester, et ipse terror vester : et erit vobis in sanctificationem : In lapidem autem offensionis, et petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Hierusalem; et offendent plurimi, et cadent et conterentur* (3). Hic apertissime, etiam Judæis omnibus consentientibus, vocatur summus Deus, et Dominus exercituum, quibusdam sanctificatio, quibusdam lapis offensionis, petra scandali, laqueus, et ruina.

At hoc ipsum tribuunt Christo, Lucas, Petrus, Paulus; nam Luc. II. Simeon de Christo dicit : *Positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum.* Et Rom. IX. *Quid ergo dicemus? quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quæ ex Fide est. Israel vero sectando legem justitiæ, in legem justitiæ pervenit. Quare? quia non ex Fide, sed quasi ex operibus : offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est : Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali.* I. Pet. II. *Vobis honor credentibus non credentibus autem lapis offensionis, et petra scandali* (4).

Octavus locus Isaæ XL. *Vox clamantis in deserto, parate viam Domino, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri* (5). Hæc de Deo Israel dicuntur ab Isaia. Nec enim Judæi alium Dominum et Deum suum absolute vocabant, quam unum verum Deum, ac præsertim Prophetæ, aliique sancti viri : et tamen hanc vocem esse Joannem, qui paravit viam Christo, testantur omnes Evangelistæ,

(1) Isai. VI, 1 et seq.; Joan. XII, 48; Apoc. IV, 8. — (2) Phil. III, 20; II. Tim. IV, 1; Act. I, 11. (3) Isai. VIII, 13 et 14. — (4) Luc. II, 34; Rom. IX, 30 et seq.; I. Petr. II, 7. — (5) Isai. XL, 3.

Matth. III, Marc. I, Luc. I, Joann. I. Est igitur Christus ille Dominus et Deus Israel, quem solum Patrem adversarii faciunt.

Nonus locus Isaiæ XLV. *Ego Deus, et non est alius, in memetipso juravi, quia mihi curvabitur omne genu.* Rom. XIV. *Omnes stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu* (1). Vides quemadmodum Apostolo teste, Christus est ille Deus, præter quem non est alius Deus.

Decimus locus Isaiæ XLI, XLIV, XLVIII. *Ego sum primus, ego novissimus.* Hæc dicuntur passim de Deo Israel. Apoc. I. *Ego sum α et ω.* Et infra : *Ego sum primus et novissimus, et vivus, et fui mortuus etc.*

Undecimus locus Malach. III. *Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam.* Hic etiam loquitur Deus Israel : nam omnes codices, Hebræus, Græcus, Chaldæus, Latinus, habent : *Ante faciem meam*; et tamen Christus ipse Matth. XI. ait, Angelum hunc esse Joannem Baptistam, qui præparavit viam ante faciem Christi. Et Luc. I. Zacharias ait : *Præibis ante faciem Domini parare vias ejus.* (2) Quid clarius? Cui enim Joannes viam paravit, nisi Christo?

Sed operæ pretium erit videre, quid adversarii respondeant. Nam etsi non respondent ad omnia, tamen ad aliqua respondere conati sunt. Igitur Transylvani lib. II, c. 20. generatim respondent, posse de Christo exponi, quæ de Deo dicuntur, quia Deus Christo suam deitatem communicavit. Deinde in particulari. Ad primum respondent; sensum esse : « Non tentemus nos nostrum Christum, sicut illi tentaverunt Deum suum. » Vel, « Ne tentemus reipsa Christum, sicut illi tentaverunt in figura eumdem Christum. » Nam in eodem loco dicitur, omnia contingebant illis in figura. Ad Secundum non vidi responsionem. Ad Tertium respondent Franciscus David, et Blandrata disp. 5. Alb. illa verba *Ascendens in altum* esse prophetiam de Christo futuro, non autem hoc dici de Deo Israelis. Ad Quartum respondet Franciscus David disput. 3. et Blandrata disput. 6. Alb. Christum esse adorandum, quia Deus id jussit, non tamen ut altissimum, sed ut altissimi filium.

Ad Quintum respondent Ministri Transylvani lib. II, c. ult. et Franciscus David disp. Alb. tertiæ diei, verba illa. *Et tu Domine initio terram fundasti* (3) de solo Patre debere intelligi, etiam ad Heb. I. voluisse enim Paulum ostendere, Christum esse Filium veri Dei, et ideo apostrophen fecisse ad Patrem dicendo : *Et tu Domine etc.* Et probant hoc, quia alioqui pugnaret Paulus primo cum Symbolo Apostolorum, ubi Pater solus dicitur creator cœli et terræ. Secundo, pugnaret cum Christo, qui sæpissime Patrem suum vocat creatorem cœli et terræ, Matth. XI. *Confiteor tibi Pater Domine cœli et terræ etc.* (4) Tertio, quia pugnaret secum, quia jam dixit, secula esse facta per Filium ; non ergo Filius condidit cœlum, sed per Filium Pater. Quarto, quia inepte conferret Filium cum Angelis, si Filius esset creator, cum inter creatorem, et creaturam nulla sit comparatio.

Ad sextum ex Isa. VI. et Joan. XII. respondet quidam Basilius in disputat. 2. Alb. fuisse illam visionem in figura : nam Deum, ut est in se, nemo vidit unquam ; et ideo nihil inde probari. Ad nonum, insinuat solutionem Franciscus David disput. Alb. 8. ubi dicit, Christo curvari omne genu, non quia sit ille Deus altissimus, qui loquitur Isaiæ XLV. sed quia Deus Christum hominem exaltavit, *et dedit illi nomen, quod est super omne nomen.* Philip. II. id est, nomen Jehova : *et ut in nomine Jesu omne genu flectatur* (5). Ad Decimum ex illis verbis : *Ego sum primus et novissimus*, respondet Franciscus David disputat. 3. Alban. et 8. illa verba non eodem modo accipi cum dicuntur de Deo Isaiæ XLVIII. et cum dicuntur de Christo Apoc. I. Nam in Apocalypsi intelliguntur de Christo homine, quia sequitur, *et fui mortuus etc.* Dicitur ergo Christus *Primus*, quia est exaltatus super omnia : *Novissimus*, quia est complementum operum Dei.

Sed hæc omnia facile refelluntur. Ac primum, non ideo possunt exponi de Christo quæ dicuntur in Testamento veteri de Deo Israel, quia Deus Israel cum Christo communicavit suam divinitatem. Nam si, ut ipsi dicunt, Christus antequam nasceretur ex Maria, non erat, et proinde Deus in tempore fecit Christum Deum ; ergo quæ dicuntur de Deo, non poterunt Christo ante illud tempus accommodari : at Paulus dicit I. Cor. X. a Judæis in deserto, cum redirent illi ab Ægypto, tentatum esse Christum. Præterea

(1) Isai. XLV, 22 et 24; Rom. XIV, 10 et 11. — (2) Malach. III, 1 ; Luc. I, 76. — (3) Psal. CI, 26; Hebr. I, 10. — (4) Matth. XI, 25. — (5) Philipp. II, 9 et 10.

quæro : quomodo donaverit Deus Christo suam divinitatem?. Nam non donavit gignendo illum ab æterno : id enim ipsi negant : sed donavit, ut ipsi dicunt, per inhabitationem et unctionem : at hoc modo etiam Angelis et hominibus sanctis donat Deus suam divinitatem, et tamen non possunt exponi de illis quæ dicuntur de Deo in Scripturis. Præterea inhabitatio Dei in Christo non potest facere Christum Deum, alioqui etiam palatium esset Rex : unctio autem non tribuit ipsam veram divinitatem, sed quamdam participationem creatam, ut notum est ; non igitur quæ dicuntur de uno et solo vero Deo Israel, tribui possunt ei, qui solum unctione est Deus.

Nec Primi loci solutio aliquid valet, nam Paulus, et illorum tentationem, et nostram refert ad eumdem Christum ; non ergo possumus distinguere ac dicere, illos tentasse Deum, nos Christum. Quod autem addunt de figura, nihil est. Nam figuræ Testamenti veteris sunt historiæ veræ ad litteram, et secundum verborum proprietatem exponendæ, quamvis aliquid aliud præterea significent, ut patet ex toto isto cap. X. epist. 1. ad Cor. Nam dicuntur filii Israel fornicati, et idola coluisse, ac propterea a Deo variis modis puniri, et in his omnibus figuram gessisse populi Christiani, qui similiter punietur, si similia peccata faciet : ac certe proprie et ad litteram illi fornicati sunt, idola coluere, puniti sunt ; ergo etiam proprie, et ad litteram intelligendum est, quod Christum tentaverint. Adde, quod ideo solum Transylvani confugiunt ad figuras, ne cogantur admittere, Christum fuisse antequam nasceretur ex Virgine : at Paulus ibidem clarissime dicit, in deserto cum Mose Christum (ut Deum videlicet, non ut hominem) Judæis adfuisse : *Bibebant*, inquit, *de spirituali consequente eos petra : petra autem erat Christus* (1), id est, Judæi in deserto biberunt aquam de petra, sed non erat ea petra materialis, quæ sua virtute potum præbebat, sed erat alia quædam petra invisibilis et spiritualis, quæ illis perpetuo aderat, eosque comitabatur, et omnia illis procurabat : ea vero petra erat Christus, et sic exponunt omnes, nec facile potest excogitari alius sensus.

Tertii loci solutio nihil valet. Nam etiam David Psal. LXVII. de futura Christi ascensione vaticinatur, et tamen de eodem Christo ibidem dicit, quod descenderit olim ad montem Sina, et pertransierit cum populo per desertum ; et alia, quæ non possunt convenire ei, qui non fuerit ante incarnationem. Unde recte Hieronymus et Theodoretus exponentes hunc locum dicunt, Davidem significare voluisse, unum atque eumdem esse eum, qui descendit in montem Sina coram Judæis olim, et qui postea in cœlum coram Apostolis ascendit.

Quarti loci solutio non est solida, quia nos non argumentamur ex adoratione, sed ex eo quod Paulus dixit scriptum esse de Deo Israel. Hinc enim sequitur, Christum esse Deum Israel. Non enim ita ratiocinamur, Christus jubetur adorari ab Angelis ; igitur est Deus verus : (quamquam et hoc est bonum argumentum, et eo utitur sanctus Paulus) sed hoc est argumentum nostrum. David in Psalm. XCVI. dicit, Deum Israel adorari debere ab Angelis : sed Paulus affirmat ; Christum esse illum, qui ex sententia Davidis adorari debet ab Angelis ; ergo David, Paulo teste, Christum asserit esse Deum Israel.

Quinti loci solutio est mera corruptio Scripturæ : nam Paulus non facit apostrophen ad Patrem, sed citat varia loca de Christo, et inter alia istum locum, ut patet ex illa particula conjunctiva *et*. *Ad Angelos*, inquit, *dicit : Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis : ad Filium autem, thronus tuus Deus in seculum seculi, et tu Domine initio terram fundasti etc.* (2).

Ratiunculæ autem Transylvanorum levissimæ sunt, et mirum est, non fuisse a Petro Melio refutatas. Ad Primam et Secundam dico : Patrem Christi esse creatorem, sed non sine Verbo suo, cum quo sicut est Deus unus, ita et unus creator. Ad Tertiam dico : non pugnare esse creatorem, et esse eum per quem Deus Pater creat. Nam idem Christus dixit Joa. V. *Pater meus operatur, et ego operor*, et tamen etiam dicit Joann. XIV. *Pater in me manens ipse facit opera* (3) ; itaque uterque vere erat, quia uterque habet in se omnipotentiam, et eamdem omnipotentiam : dicitur autem Pater creare per Filium, non Filius per Patrem, quia Deus potentia et sapientia sua Mundum creavit : Filius autem *Virtus et Sapientia Dei* a Paulo nominantur, I. Cor. I. et *Brachium Domini*, ab Isaia cap. LIII.

(1) I. Cor. X. 4. — (2) Hebr. I, 7. — (3) Joan. V, 17 : XIV. 10.

Ad Quartam dico : Paulum conferre Christum cum Angelis, quia dicturus erat, eum paulo minus ab Angelis fuisse minoratum per passionem. Itaque ne putaremus Christum esse omnino Angelis minorem, confert eum cum Angelis, et ostendit, nullam esse inter eos comparationem, cum Christus sit Filius, Angeli autem servi. Vide Athanasium Orat. 2. in Arianos.

Sexti loci solutio nihil valet, quia etsi Isaias non vidit essentiam Dei, tamen species illa, quam vidit, Deum Israelis repræsentabat : et cum Joannes dicat, ea specie demonstratum esse Christum, sequitur Christum esse Deum Israelis.

Noni loci solutio nulla est, quia Paulus Rom. XIV non solum Christo flectenda esse dicit omnia genua, ut dicit Philip. II, sed addit, id scriptum esse, et citat locum Isaiæ, ubi Deus Israel loquitur de se. Ex quo clarissime patet, Christum esse ipsum Deum Israel. Neque obstat quod dicitur Philip. II : *Dedit illi nomen, quod est super omne nomen :* nam juxta Commentarium Ambrosii, Pater dedit filio nomen super omne nomen per æternam generationem : juxta alios omnes, dedit homini Christo post resurrectionem nomen super omne nomen, id est, nomen veri Dei, non quod antea id non haberet, sed quia non cognoscebatur : Deus autem ita clarificavit eum, ut totus Mundus noverit, hominem illum crucifixum esse verum Deum. Et quod hic locus de manifestatione nominis intelligi debeat, patet, quia Christus id petiit, Jo. XVII : *Pater clarifica me claritate quam habui apud te, priusquam Mundus fieret.* Præterea Philip. II id explicatur, cum dicitur : *Et omnis lingua confiteatur,* etc. Denique etiam ante mortem Christus dicebatur Filius Dei vivi, Matth. XVI et Jo. XI, et passim dicebatur Dominus : Jo. XIII : *Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim* (1). Non igitur propter mortem acquisivit nomen Filii Dei, aut nomen Domini, sed manifestationem ejus. Vide Cyrillum lib. IV thesau. cap. 2. egregie hunc locum tractantem.

Decimi loci solutio similis est prioribus. Nam non ideo sumi debent hæc verba *Ego sum primus et novissimus* aliter in Apocalypsi, quam apud Isaiam, quia dicitur in Apocalyp. *Et fui mortuus* : id enim contendimus, eum qui est mortuus secundum formam hominis, esse etiam verum Deum, æternum, primum, et novissimum secundum formam Dei, ut Isaias dixit : nam ad verba Isaiæ Joannes respexit. Præterea absolute vocatur Christus primus et novissimus, ut sunt absolute prima et ultima litteræ, α et ω. At si Christus solum sit primus inter creaturas, et complementum operum Dei, non erit simpliciter primus et ultimus, sed secundum quid tantum. Deus enim solus est simpliciter primum principium, et ultimus finis omnium rerum.

CAPUT V.

Secunda Classis ex veteri Testamento.

Primus locus Psal. II, qui Psalmus de Christo intelligitur, tum quia Rabbi Salomon, et cæteri Rabbini de Messia exponunt, teste Galatino, lib. III, cap. 7. tum etiam quia de Christo intelligitur Act. IV et XIII, et Hebr. I, et certe Paulus ad Hebr. I. non adduceret ex hoc Psalmo argumentum contra Hebræos, nisi scivisset, Hebræos hunc Psalmum de Christo intelligere solitos. In hoc igitur Psalmo dicitur : *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Ac ne putemus, Messiam esse Filium Dei per adoptionem, quo modo etiam Israel dictus est primogenitus Dei; subjungit : *Et nunc Reges intelligite, erudimini qui judicatis terram, apprehendite disciplinam,* etc. (2) Ubi nota, in Hebræo fonte, quem adversarii semper requirunt, esse נַשְּׁקוּ בַר, *Osculamini Filium*, id est, in signum subjectionis osculamini manum Filii aut pedem. Neque obstat, quod LXX verterint : *Apprehendite disciplinam*; illi enim ad sensum, non ad verba respexerunt; tunc enim adoramus vere Christum, cum ejus doctrinam accipimus.

Nota præterea in sequentibus verbis : *Ne quando irascatur Dominus,* in Hebræo non esse Dominum, sed referri ad Filium illa verba *Ne quando irascatur,* nimirum *Filius.* Ex quo intelligimus vocem *Dominum,* a LXX additam, ad Filium esse referendam : de quo etiam intelligitur necessario id quod sequitur : *Cum exarserit in brevi ira ejus, beati om-*

(1) Philip. II, 9 et 10 ; Joan. XVII, 5; Joan. XIII. 13. — (2) Psal. II, 7 et 12.

nes qui confidunt in eo. Hic est jam argumentum, Messias est Filius Dei adorandus ab omnibus Regibus; et quibus ille irascitur, ii omnino peribunt, et qui in illo confidunt, ii beati erunt; ergo Messias est verus Deus. Nam solus verus Deus habet imperium vitæ et mortis, I Reg. II. Item in Scripturis passim in solo vero Deo confidendum esse dicitur, ut Hierem. XVII : *Maledictus homo, qui confidit in homine.* Et infra : *Benedictus vir, qui confidit in Domino* (1).

Secundus locus Isaiæ XLVIII : *Audi me Jacob, et Israel, quem ego voco. Ego ipse, ego primus, et ego novissimus : manus quoque mea fundavit terram, et dextera mea mensa est cœlos.* Et infra : *Accedite ad me, et audite hoc : non a principio in abscondito locutus sum : ex tempore antequam fieret, ibi eram, et nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus* (2). Certum est, hunc missum non esse Patrem, tum quia Pater non habet a quo mitti possit, tum etiam quia Filius testatur se missum esse a Patre, Joan. VIII, et a Spiritu sancto, Lucæ IV, et tamen videmus hunc ipsum missum esse illum Dominum Deum, qui fecit cœlum et terram, et qui est primus et novissimus. Respondit ad hunc locum, quem objecerat quidam Paulus Thurius, Franciscus David, disputat. Alban. V. illa verba. *Et nunc Dominus Deus misit me* dicta esse ab ipso Propheta de se ipso, quam explicationem a Vatablo accepit : Vatablus autem a Rabbinis.

Probat Franciscus David suam sententiam. Primo quia si iste locus intelligeretur de Christo, Christus fuisset ante incarnationem. At I Joan. IV dicitur, spiritus Antichristi esse, qui asserit Christum fuisse extra et ante carnem. Secundo, quia Paulus dicit Heb. I, Deum novissime locutum esse in Filio. Isto igitur loco Isaiæ non est Christus qui loquitur, nam dicit, se a principio locutum esse. Tertio, quia illud *ibi eram* solet exponi a Catholicis *ibi* id est, *in monte Sina.* At Galat. III dicitur Lex data in monte Sina per Angelos, non per Christum. At istæ rationes nihil probant, et mirum est, illum Paulum Thurium non potuisse eas refellere.

Ad Primum; Joannes non ait, Christum non fuisse ante carnem, sed ait, Antichristum esse, qui negat Christi incarnationem, ut negabant eo tempore Ebion et Cerinthus, et nunc ipsi Transylvani. Hæc enim sunt verba Joannis I, cap. IV. *Omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est, et omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus* (3). Quid est autem solvere Jesum, nisi dividere Verbum a carne, ac dicere, Filium Dei non esse factum vere filium hominis, sed solum in eo tanquam in templo inhabitasse? Quid vero est, Jesum in carne venisse, nisi Verbum Dei veram carnem in unitatem hypostasis suæ assumpsisse, atque ita verum hominem factum ad homines venisse?

Ad Secundum; Paulus non negat, Dei Verbum locutum ante incarnationem, sed tantum ait, Deum ultimo tempore locutum esse corporali ore et voce per Filium incarnatum, qui olim loquebatur per ora Prophetarum.

Ad Tertium dico : Legem datam in Sina a Deo Patre, et Filio, et Spiritu sancto, sed ministerio Angelorum. Quod autem Isaias ad litteram loquatur de Christo, patet primo ex Patribus : nos enim habemus consensum Patrum. Nam Origenes lib. I. cont. Celsum ultra medium, Euseb. lib. V demonstrat. cap. 6, Athanasius in serm. de sanctiss. Deip. ultra medium, Chrysostomus de sanct. et ador. Spir. circa finem, Ambrosius lib. II de Fide, cap. 4, Hieronymus et Cyrillus in hunc locum Isaiæ, et Augustinus lib. XX de Civit. Dei, cap. ult. ita exposuerunt. Præterea textus ipse id clamat : *Ex tempore antequam fierent, ibi eram et nunc Dominus Deus misit me* (4), in Hebræo habetur מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה, *a tempore essendi hoc, ibi ego*, et nunc Dominus Deus misit me, hoc est, *cum fierent, ibi eram*, et sic verterunt LXX ἡνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην; vel *ante tempus essendi hoc*, id est ut vertit Hieronymus, *Antequam fieret, ibi eram.* Quid est autem illud *Essendi hoc*? Aliqui exponunt cœlum et terram, ut Hieronymus, et tunc sensus est, *Antequam fieret*, vel *Cum fieret cœlum et terra, ego ibi eram.* Et hoc certe non potest convenire Prophetæ.

Alii intelligunt per illud *Hoc* Legem datam in Sina, et hoc etiam non convenit Prophetæ in persona sua, quippe qui natus est multis sæculis post Legem datam, ne dicam post creationem cœli et terræ. Itaque duæ

(1) Jerem. XVII, 5 et 7. — (2) Isai. XLVIII, 12 et 16. — (3) I. Joan. IV, 2 et 3. — (4) Isai. XLVIII, 16.

explicationes nobis maxime favent. Alii exponunt de hac prophetia, ut sit sensus : *Cum fieret hæc prophetia, ego aderam*. At ridiculum est : quis enim non est, ubi loquitur? Aliqui exponere possent de eversione Babylonis per Cyrum, nam de hac re paulo ante loquebatur Isaias : sed *ibi*, id est, *in Babylonia* non erat Isaias, cum id fieret, imo eversa est Babylon a Cyro ducentis annis post mortem Isaiæ, et tamen hic loquitur de re jam facta cum ait *Cum hoc fieret*, vel *Antequam fieret*. Restat solum ut dicant, Prophetam de improviso mutare personam, et cum dixisset in persona Dei *Antequam fieret, ibi eram :* jam in persona sua dicere *Nunc Dominus Deus misit me*. Sed obstat copulativa *Et*, quæ habetur in textu Græco, Hebræo, et Latino. Cogit enim ea copula, ut de eodem omnia intelligamus. Qui enim dixit *Antequam fieret, ibi eram*, subjungit *Et nunc misit me Dominus*. Alioquin si licet sine causa fingere mutationes personarum, nihil unquam certi ex divinis Litteris colligi poterit.

Tertius locus est Isaiæ XXXV : *Deus ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum*. Hunc locum de Christo intelligi patet. Primo, quia Dominus Matth. XI respondit discipulis Joannis : *Euntes renuntiate Joanni* etc. *Cæci vident, surdi audiunt, claudi ambulant* etc. (1)

Secundo, quia nunquam Deus per ullum Prophetam hæc signa fecit. Qui enim tempore Testamenti veteris miracula fecerunt, sunt Moses, Josue, Elias, Elisæus, et ipse Isaias. At nulli eorum curarunt cæcos, surdos, mutos, claudos, quæ signa Isaias nominavit, et Christus passim fecit. Præterea loquitur Isaias de tempore futuro : *Deus*, inquit, *ipse veniet* etc. at omnes illi Prophetæ, qui signa aliqua fecerunt, ante tempora Isaiæ fuerunt. Unde Dominus Jo. XV : *Si opera non fecissem, quæ nemo alius fecit* etc. (2)

Tertio, qui a Patres sic exponunt : Irenæus lib. III. cap. 22. Cyprianus lib. II cont. Jud. cap. 7. Eusebius lib. VI demonst. cap. 21. Hieronymus et Cyrillus in hunc locum Isaiæ. Item Cyrillus lib. IV in Jo. cap. 28. Augustinus lib. de quinq. hæres. cap. 6. Athanasius lib. De humanit. Verbi, ultra medium. Quod autem Dominus Deus, de quo hic est sermo, sit Deus Israel, patet, quia absolute Propheta dicit, *Deus ipse veniet ;* nam Deos falsos et metaphoricos nunquam absolute appellant Deos Prophetæ, et præsertim illud pronomen *Ipse* indicat verum Deum, non autem ministrum aliquem loco ejus venturum.

Quartus locus est Isa. LII : *Dicit Dominus : jugiter tota die nomen meum blasphematur, propter hoc sciet populus meus nomen meum in illa die, quia ego ipse, qui loquebar, ecce adsum* (3). Quod is, qui initio loquitur, sit Dominus Deus, certum est, nam utitur nomine ineffabili, et conqueritur, quod blasphemetur nomen suum, et nominat se Deum Israel, et vocat Judæos populum suum, ac denique dicit se esse qui per Prophetas loquebatur, quæ omnia soli Deo vero conveniunt.

Quod autem idem ipse sit Christus, probatur. Nam dicit : *Ego qui loquebar, ecce adsum*. Quando enim quæso, qui loquebatur olim per Prophetas adfuit præsens, ut per se loqueretur, nisi cum natus est Christus? Unde recte legitur hæc prophetia in nocte natalis Domini, et omnia sequentia mirabiliter cohærent. Nam statim Propheta, quasi videret Christum jam perambulantem montes Judææ, et evangelizantem, subjungit : *Quam pulchri super montes pedes prædicantis pacem, annuntiantis bonum?* Item : *Oculo ad oculum videbunt*. Et infra, explicans fructus hujus adventus : *Consolatus est Dominus populum suum, redemit Hierusalem. Paravit brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*. Et infra : *Præcedet vos Dominus, et congregabit vos Deus Israel* (4). Denique sic exponunt Patres, Tertullianus lib. IV in Marcion. ante medium. Eusebius lib. VI demonstr. cap. 24. Ambrosius lib. II de Fide, cap. 3. Hieronymus et Cyrillus in hunc locum.

Quintus locus est Isaiæ XLV : *Hæc dicit Dominus : Labor Ægypti et negotiatio Æthiopiæ et Sabaim, viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt : post te ambulabunt, vincti manicis pergent, et te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, et non absque te Deus. Vere tu es Deus absconditus, Deus Is-*

(1) Isai. XXXV, 4, 5 et 6; Matth. XI, 4 et seq. — (2) Joan. XV, 24. — (3) Isai. LII, 5 et 6. — (4) Ibid. 7, 9 et 12.

rael Salvator (1). Hæc tam manifeste dicuntur a Domino Deo de Filio suo incarnando, ut Hieronymus in hunc locum scribat, nullum esse effugium a laqueis hujus Testimonii. Nam etsi in superioribus loquatur de Cyro; tamen quia Cyro non convenit illud *Non est absque te Deus;* oportet vel hæc dici de Cyro, ut Christum referebat, vel simpliciter de Christo, nec de Patre possunt intelligi, eum ipse Pater sit, qui dicit de alia persona : *Te adorabunt, teque deprecabuntur.* Et subjungit verba deprecantium : *Tantum in te est Deus, et non est absque te Deus.* Adde, quod Patri non recte diceretur, *in te est Deus:* Christo autem rectissime omnia conveniunt; nam et in ipso est Deus, cum sit ejus humanitas quasi templum divinitatis, et absque ipso non est Deus, quia ipse solus cum Patre et Spiritu sancto est verus Deus.

Sextus locus est Baruch III : *Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit eam Jacob dilecto suo, post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* (2) Hic de Deo Israel clarissime agitur, qui solus similem non habet, et qui postquam tradidit disciplinam Israel, id est, Legem in monte Sina, tandem homo factus in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. Atque ita exponunt Patres. Cyprianus lib. II. cont. Jud. cap. 5. Eusebius lib. VI demonst. cap. 19. Ambrosius lib. I de Fide, cap. 2. Hilarius lib. V Trin. in fine. Nazianzenus Orat. 4. de Theol. Basilius lib. IV in Eunom. non procul a fine. Chrysostomus in Orat. quod Christus sit Deus. Augustinus lib. XVIII de Civit. Dei cap. 33. Cyrillus lib. X in Julian. Theodoretus in hunc locum. Ad hunc locum nihil respondent, nisi librum esse apocryphum, quia non habetur in Hebræo. At certe longe major est tot Patrum auctoritas, qui hunc librum ut sacrum et canonicum citant, quam paucorum hæreticorum, qui eumdem librum rejiciunt.

Septimus locus est Zachariæ II. *Hæc dicit Dominus exercituum : Post gloriam misit me ad Gentes, quæ spoliaverunt vos, qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei, quia ecce ego levo manum meam super eos, et erunt prædæ his, qui serviebant sibi, et cognoscetis, quia Dominus exercituum misit me. Lauda et lætare filia Sion, quia ego ecce venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus, et applicabuntur Gentes multæ ad Dominum in die illa, et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui, et scies, quia Dominus exercituum misit me ad te* (3). Hic locus efficacissimus est, ut notavit Eusebius lib. V, demonstrat. cap. 25 et 26. Augustinus lib. XX de Civit. Dei, cap. ult. Item Ambrosius lib. II de Fide, cap. 3. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus in Comment. hujus Prophetæ. Nam vere Dominus exercituum dicitur missus a Domino exercituum, idque frequenter repetitur.

Respondet tamen Franciscus David disp. 8. hunc locum non esse ad propositum, quia est vaticinium de futuro, licet Propheta loquatur in præterito : nam loquitur de conversione Gentium, quæ facta est post Christi ascensionem ; ex quo non potest probari, Christum ante incarnationem fuisse. Præterea negat Franciscus David scriptum esse, *Jehova misit me Jehova.*

At contra : nam nos non vim facimus in præterito aut futuro, sed in eo, quod iste, qui se missum dicit a Domino exercituum, vocat etiam seipsum Dominum exercituum : et cum constet, unum tantum esse Dominum exercituum ; sequitur, Christum esse unum et eumdem Deum et Dominum exercituum cum Patre suo, licet distinguantur personaliter. Impudenter autem negat Franciscus David scriptum esse, *Jehova misit me Jehova*, nam etiamsi non sit scriptum his verbis simul positis, scriptum tamen est his verbis, licet quibusdam interpositis, quæ non mutant sensum, ut patet.

Octavus locus Zachariæ cap. III. *Ostendit mihi Dominus Jesum Sacerdotem magnum, stantem coram Angelo Domini, et Satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei, et dixit Dominus ad Satan : Increpet Dominus in te Satan, Dominus qui elegit Hierusalem* (4). Hic apertissime videmus, Dominum יהוה dicere diabolo : *Increpet in te Dominus* יהוה Ex quo sequitur Dominum יהוה non esse unam personam, sed plures. Quod autem altera harum sit Christus, docent Eusebius lib. V demonstrat. cap. 27, Hieronymus, Theodoretus, et Rupertus in hunc locum. Et rationem reddit Theodoretus, cur Filius potius sit, quam Spiritus sanctus, qui ait *Increpet in te Dominus* ; quia nimirum Satan adversabatur Jesu Filio Josedech, qui gerebat figuram Christi : unde cum non posset ille Jesus per se Satanæ resistere, Filius Dei qui etiam

(1) Isai. XLV, 14. — (2) Baruch. III, 36 et seq. — (3) Zach. II, 8 et seq. — (4) Ibid. 1 et seq.

Jesus dicendus erat, increpuit pro illo Satanam, et simul hac increpatione significavit, se, cum carnem acciperet, diabolum increpaturum, quod fecit Matth. IV, cum ait : *Vade Satana.*

Posset aliquis respondere : hoc loco Angelum coram quo stabat Jesus, Dominum vocari, et cum dixisse *Increpet in te Dominus*; ita enim exponit Benedictus Arias Montanus in Commentar. hujus loci ; et potest confirmari ejus explicatio, tum quia in epistola Judæ, Angelo Michaeli tribuitur hæc vox ad Satanam *Increpet in te Dominus*; tum etiam, quia frequenter in Scripturis Angeli appellantur nomine Domini, quia legati ejus erant, et ejus personam gerebant, ut patet Gen. XVIII, Exod. III, Judic. II, et alibi. At contra : nam Judas non loquitur de hac increpatione, sed de alia quæ facta est ab Angelo contendente cum diabolo de Moysi corpore. Porro Angeli numquam appellantur nomine יהוה sed is, qui per Angelos loquebatur, qui erat verus Deus : aut certe Angelus dicitur יהוה non ut Angelus, sed ut Dominum repræsentans. Sed sive hoc loco Dominus ipse loquatur, sive Angelus Domini personam gerens ; semper tamen colligitur esse duas personas, quæ sint unus numero Dominus. Nam si esset tantum una persona Dominus, non diceret Angelus illam personam repræsentans *Increpet in te Dominus*, sed ipse increparet, ut personam Domini referens.

Nonus locus Zachariæ XII. *Effundam super Domum David, et super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ et precum, et aspicient ad me, quem confixerunt* (1). Hic locus intelligitur de Christo confixo in cruce, et tamen loquitur Deus Israel, qui solus potest effundere in homines spiritum gratiæ et precum. Nec est opus afferre testimonia Patrum. Nam Joan. XIX dicitur impletum hoc, quando Christus crucifixus, et lancea perforatus fuit : et præterea res ipsa clamat. Nam quando, quæso, Deus auctor gratiæ confixus fuit, nisi quando Christus verus Deus et Dominus gloriæ (ut Paulus loquitur) crucifixus fuit? Vel, si hoc non placet, ostendant adversarii, ubi et quando Deus Pater confixus fuerit, ut possit vere dicere : *Aspicient ad me, quem confixerunt.*

CAPUT VI.

Tertia classis ex Testamento novo.

Primum testimonium sit illa confessio Petri ex revelatione Dei Patris, Matthæi XVI. *Tu es Christus Filius Dei vivi* (2). Ubi nota, hic Petrum asserere Christum esse Filium verum, et naturalem Dei ; ideo enim addidit *Vivi*, quia proprium est viventium gignere sibi simile in natura. Et confirmatur ex aliis locis, nam Joan. III dicitur Christus *Filius unigenitus.* Rom. VIII dicitur *Filius proprius.* I Joan. V dicitur *Filius verus.* Coloss. I, et Hebr. I dicitur *Naturalis* : nam dicitur imago seu character hypostasis paternæ, quod non convenit adoptivis. Item ibidem dicitur talis Filius, ut respectu ejus Angeli servi dicantur, qui tamen alioqui filii Dei sunt adoptivi, et quidem præcipui.

Denique Christus accusatus fuit, quod se prædicasset Filium Dei, Joan. XIX : *Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit* (3). Et certum est, non fuisse accusatum, quod se fecisset Filium Dei adoptivum, aut metaphoricum : nam etiam Judæi dicebant : *Unum Patrem habemus Deum* (4), Joan. VIII. Et tamen Christus non diluit hanc accusationem, sed tanquam veram admisit, et in ea confessione mori voluit. At si verus, proprius, unigenitus, naturalis Filius est ; ergo ex substantia Patris genitus, non autem partem substantiæ accepit, quia Deus impartibilis est ; ergo accepit totam ; igitur est unus numero Deus cum Patre.

Respondent Ministri Transylvani lib. II, cap. 7, et Blandrata, disput. 6. Albana, Christum esse Filium verum et proprium Dei, quia de Spiritu sancto conceptus fuit, et probant. Nam Lucæ I dicitur : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (5).

At contra : nam etiam Adam, Eva, Angeli omnes, non geniti sunt ex semine viri, sed immediate opera Dei ; quomodo ergo dicitur Filius unigenitus? Secundo, si ideo est Filius

(1) Ibid. X, 12. — (2) Matth. XVI, 16. — (3) Joan. XIX, 7. — (4) Joan. VIII, 41. — (5) Luc. I, 31.

Dei Christus, quia coneeptus est in utero Virginis opera Spiritus saneti ; ergo Filius Spiritus saneti dici poterit : at hoc nusquam habet Seriptura, imo eontra , Spiritum a Filio proeedere dieit Joan. XV, et alibi. Tertio, hoe non est esse naturalem et verum Filium : non enim Deus ex substantia sua genuit Christum in utero Virginis, sed ex sola substantia Virginis. Unde Hebr. VII, dieitur, Christus sine patre et sine matre, id est, sine patre in terris, sine matre in eœlis, ut omnes Græei et Latini exposuerunt.

Ad loeum illum Lueæ I dieo eum Ambros. ser. 5, in Psal. CXVIII. Gregorio lib. XVIII Moral. eap. 12. Beda et Bernardo in hune loeum, virtutem Altissimi esse Verbum Dei, quod in uterum Virginis deseendit, ibique earnem induit ; ae ideo filius Mariæ Filius Altissimi dieitur. Posset etiam diei, eonceptionem de Spiritu saneto signum, non eausam esse, eur Christus dieatur Filius Dei. Deeuit enim, ut si Dei Filius hominis filius fieri vellet, nonnisi ex Virgine naseeretur : et si Virgo paritura esset, nonnisi Deum pareret, ut reete ait B. Bernardus serm. 2. super Missus est.

Porro Jaeobus Paleologus, qui unus eum esset ex præeipuis Doetoribus novorum Samosatenorum, Romæ tandem, ut supra diximus, ad veram Fidem eonversus est ; argumentum nostrum non solum nihili faciebat, sed etiam adversus nos hae ratione retorquebat. Non potest ullus verus Dei Filius esse Deus verus : Christus autem est verus Dei Filius ; non igitur est verus Deus. Atque hune syllogismum (ut ego sæpe ex illo audivi) jaetabat ut verissimam demonstrationem : et eum ei dieerem, majorem propositionem syllogismi illius adeo esse falsam, ut eontraria sit verissima. Ut enim verus filius hominis est verus homo, verus filius leonis est verus leo, et in eæteris omnibus ad eumdem modum ; ita quoque verum Dei Filium, verum Deum esse neeesse est.

Respondebat : seeundum Philosophiam quidem, verum Filium ejusdem esse naturæ eum Patre suo, non autem seeundum Scripturam. Siquidem Seriptura eos veros Dei filios facit, qui a Deo eonstituuntur hæredes, ut de Christo dieitur Hebr. I, non autem potest esse Deus verus, qui a Deo hæres eonstituitur.

Non exspeetas, eredo, prudens Lector, harum ineptiarum refutationem. Quid enim? non erat seeundum Seripturam verus filius Adami Seth, et Abrahami Isaae, et Jaeobi Ruben ? et nonne erant ejusdem naturæ eum patribus suis ? Deinde Seriptura nonne aperte dieit, hominem esse hæredem, quia filium ; non filium, quia hæredem ? Rom. VIII. *Quod si filii et hæredes ; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.* Et de Christo Heb. I, prius dieit : *Locutus est nobis in Filio.* Deinde addit : *Quem constituit hæredem universorum* (1). Nee intelligas eum eonstitutum hæredem temporali donatione, sed æterna generatione.

Secundum testimonium Lueæ I. *Multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum, et ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ* (2). Dominus Deus Israel omnium judieio, et maxime hæretieorum hujus temporis, est solus verus Deus : at Angelus hoe loeo voeat Christum Dominum Deum Israel. Sie enim interpretantur Irenæus lib. III, e. 11. Ambrosius, Beda, Euthymius, et alii in hune loeum. Nee potest aliter intelligi ; nam illud *Et ipse præcedet ante illum* non potest referri nisi ad Dominum Deum Israel immediate antea nominatum. Constat autem, Joannem præeessisse ante Christum, non ante Deum Patrem : *Eduxit*, inquit Paulus Aetor. XIII. Deus *Israel Salvatorem Jesum, prædicante Joanne ante faciem adventus ejus Baptismum pœnitentiæ* (3). Idem eonfirmatur ex illis verbis : *Multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum.* Joannes enim non conabatur convertere homines, nisi ad Christum, illum enim assidue prædieabat. Unde Joan. I. *Cum vidisset Joannes Jesum ait : Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata Mundi* (4). Et eontinuo ad illa verba, Andreas qui Joannis diseipulus erat, eonversus est ad Christum, et seeutus est eum.

Tertium testimonium Joan. V. *Magis quærebant eum Judæi interficere, quia non solum solvebat Sabbatum, sed et Patrem suum, dicebat Deum æqualem se faciens Deo* (5). Si Christus æqualem se Deo Patri prædieabat ; ergo erat verus Deus sempiternus et altissimus etc.

Ad hoe posset aliquis dieere : Christum non se prædieasse æqualem Deo Patri, sed id eredidisse Judæos, ut sensus sit ; quærebant eum Judæi interfieere, quia non solum solvebat Sabbatum opinione ipsorum, sed

(1) Rom. VIII, 17 : Hebr. I. 2. — (2) Luc. I. 16 et 17. — (3) Act. XIII. 23 et 24. — (4) Joan. I, 29. — (5) Joan. V, 18.

etiam Filium Dei se faciebat, æqualem se faciens Deo, ipsorum opinione.

At parum refert, utrum Evangelista referat sententiam Judæorum, an exponat id quod erat. Nam, ut Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, et alii omnes in hunc locum dicunt, vera erat opinio Judæorum, et hoc Evangelista narrat, nimirum illos bene intellexisse, Christum prædicare se æqualem Deo. Nam si falsa fuisset opinio Judæorum, ut recte notavit Chrysostomus, certe Christus aut Evangelista admonuissent, ne in tanta re erraremus; sicut quando dixerat Dominus Joan. II. Templum triduo se reædificaturum, exposuit Evangelista, hoc dixisse de templo corporis sui. Et Joan. ult. cum ex verbis Domini discipuli collegissent, Joannem non moriturum, addit ipse Joannes: *Non dixit Jesus non moritur* etc. (1). Christus autem non solum non correxit opinionem Judæorum, sed etiam confirmavit dicens, se operari eadem quæ Pater operatur, et sicut Pater excitat quos vult, ita et Filius. Vide Cyrillum in totum hoc c. 5, ubi ostendit, Christum multis modis se æqualem Patri ostendisse.

Quartum testimonium Joan. X. *Ego et Pater unum sumus* (2). Hoc testimonio utuntur omnes Patres contra Arianos, ut probent unam esse essentiam Patris et Filii. Respondent Transylvani lib. II, cap. 9 et Franciscus David disp. 2. Albana, hunc locum intelligi de concordia charitatis, qua erant unum Pater et Filius. Et probant primo auctoritate Erasmi et Calvini: poterant etiam addere Arium et Eunomium. Secundo probant ex Joan. XVII, ubi dicitur de Apostolis: *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus* (3).

At quod de unitate essentiæ hic locus intelligatur, probo primo cum Basilio lib. I in Eunom. circa fin. et Chrysostomo in hunc locum ex præcedentibus verbis. Christus enim ut probet non perituras suas oves, facit hoc argumentum: *Nemo potest rapere oves de manibus Patris mei, quia ipse major omnibus est* (4); ergo nec de manibus meis potest ullus oves meas rapere: Ego enim et Pater unum sumus. Quod argumentum nihil concludit nisi illud *Unum sumus* significet unam et eamdam esse manum, id est, potentiam Patris et Filii: quod si eadem potentia, certe etiam eadem essentia: nam in Deo non distinguuntur potentia et essentia.

Secundo probo cum Augustino et Chrysostomo in hunc locum. *Quia audito hoc verbo Judæi sustulerunt lapides, ut jacerent in eum* (5); ergo intellexerunt per illud *Unum sumus* Christum se vere Deum unum cum Patre prædicare, non enim lapidare voluissent, si tantum credidissent Christum se dicere unum esse cum Patre concordia voluntatis. Cum autem Judæi sic intellexerint, nec tamen Christus correxerit eorum sententiam, constat eos recte intellexisse.

Tertio, quia Christus exposuit, quid sit *Ego et Pater unum sumus*; nam cum Judæi propter hoc eum vellent lapidare, dixit: *Vos dicitis blasphemas, quia dixi Filius Dei sum* (6); ergo idem est, *Ego et Pater unum sumus*, et *Filius Dei sum*. Non ergo sunt unum concordia voluntatis, quæ potest esse inter eos, qui non sunt consanguinei, sed unum sunt, quomodo Pater et Filius sunt unum, qui eamdem habent naturam.

At objiciunt hæretici, ac in primis Franciscus David disput. 8. Albana, et Ministri Transylvani lib. II, cap. 7. Nam Christus in sequentibus verbis videtur corrigere sententiam Judæorum, ac declarare, se esse Deum per solam gratiam, sic enim ait: *In lege vestra scriptum est, Ego dixi, Dii estis: Si ergo eos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est: quem Pater sanctificavit, et misit in Mundum, vos dicitis, quia blasphemas; quia dixi, Filius Dei sum* (7)?

Respondeo cum Hilario lib. VII. de Trinit. Christum voluisse dicere, si illi possunt appellari Dii, qui dono Dei participant Deitatem, quia sermo Dei ad eos factus est, et sunt a Deo principes aliorum constituti, auctoritate ab ipso accepta; quanto magis ego possum dici vere Deus, licet homo sim, cum Pater me singulari dono sanctificaverit, id est, sanctum sanctorum fecerit, in ipsa conceptione uniendo naturæ meæ humanæ hypostasim Verbi sui? Quia enim Judæi dixerunt: *De blasphemia lapidamus te, quia tu cum homo sis, facis teipsum Deum* (8). Dominus ostendere voluit, non solum se esse Deum, sed etiam se hominem verum existentem, esse etiam verum Deum: id autem fecit explicando suam eximiam et singularem sanctifi-

(1) Joan. XX, 23. — (2) Joan. X, 30. — (3) Joan. XVII, 22. — (4) Joan. X, 29. — (5) Joan. X, 31. — (6) Joan. X, 36. — (7) Ibid. X, 34. — (8) Ibid. X. 33.

cationem, non per creatam gratiam, sed per gratiam unionis hypostaticæ : quod autem talis fuerit ipsius sanctificatio, per quam esset verus Deus probat ex operibus soli Deo vero propriis; ait enim : *Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere.* Et infra : *Ut cognoscatis*, inquit, *quia ego in Patre, et Pater in me est* (1). Ista enim mutua inhabitatio non potest intelligi sine identitate naturæ. Posset etiam dici, ut innuit Chrysostomus, Christum dupliciter respondisse Judæis. Primo sic, etiamsi essem purus homo, non propterea blasphemavi dicens, me esse Filium Dei, cum multo minores me dicantur in Scripturis Dii. Secundo, repulsa jam calumnia, ostendisse ex operibus se esse verum Deum.

Valentinus Gentilis ex hoc ipso loco argumentabatur pro suo errore, ut testatur Calvinus in lib. suo cont. Gentil. Nam Dominus non ait : *Ego et Pater unus sumus*, sed *Unum sumus*; ergo sunt ejusdem naturæ et Divinitatis, sed non sunt unus numero Deus. Et confirmat ex illo Joann. XVII, ubi dicuntur Apostoli esse 'unum, sicut Pater et Filius unum sunt. Ubi Apostoli dicuntur unum, et tamen differebant numero. Respondeo : non potuisse Christum dicere : *Ego et Pater unus sumus,* quia tunc confudisset personas. Aliud enim est : *Ego et Pater unus sumus*, vel unus Deus, aut unus Spiritus sumus ; aliud autem : *Ego et Pater unum sumus.* Nam ego et Pater unum sumus, significat eos esse unum ens, sive unam naturam, quod non repugnat personarum pluralitati. Similiter, Unus Deus sumus significat eos esse unum in Deitate, et hoc etiam est verum, nec repugnat personarum distinctioni; at *Unus sumus* significat eos esse unam hypostasim, et implicat contradictionem.

Quod autem hic locus non sit pro Gentili, sed contra ipsum, patet. Primo, quia licet absolute et universaliter *Unum sumus* non significet unum numero, sed unum in essentia, sive specie, sive numero illa sint unum : tamen in Deo necessario significat unum numero, quia, ut probatum est supra, una tantum est Divinitas numero. Secundo, idem patet, quia licet Gentilis videatur dicere, Patrem et Filium esse unum in essentia et specie; tamen cogitur fateri, se ponere differentiam essentialem inter Patrem et Filium, quandoquidem dicit prothesi 22. et 24. solum Patrem esse immensum, Filium autem pro modulo generationis circumscriptum etc.

Ad locum Joann. XVII. respondet Augustinus lib. II. cont. Maximin. cap. 12. et lib. III. cap. 22. in Scripturis, nunquam esse dictum de rebus diversarum naturarum *Unum sunt.* Nam non dictum est, ut Apostoli et Deus unum sint, sed ut ipsi unum sint, sicut Pater et Filius unum sunt. Et rursum, ut in Deo sint unum etc. tamen hæc observatio, licet aliquo modo vera sit, non videtur necessaria. Nam licet Apostoli essent ejusdem naturæ inter se, tamen cum dictum est a Christo, *ut ipsi unum sint*, illud *Unum* non significat unitatem naturæ, sed unitatem concordiæ. Præterea, cur non posset orari eodem modo, ut Angeli et homines unum sint? et tamen Angeli differunt specie ab hominibus. Denique sicut dictum est : *Qui adhæret Deo, unus spiritus fit cum illo* (2), I. Corinth. VI, cur non posset dici : *Qui adhæret Deo unum fit cum eo*? Nam unus spiritus est una res : una res et unum idem sunt.

Facilius cum Chrysostomo hom. 1. in Joan. et Cyrillo lib. XI. in Joann. cap. 20. dicere possumus, Christum non velle ut Apostoli sint ita unum omnino, ut sunt unum divinæ personæ, sed velle ut Apostoli per gratiam Dei efficiantur unum ex concordia voluntatis, et eo modo imitentur divinas personas, quæ sunt naturaliter unum voluntate et consensu, et proinde etiam essentia. Non enim possunt naturaliter agentia libera idem velle, nisi habeant eamdem numero naturam. Præterea etiamsi absolute ex eo quod Pater et Filius dicuntur unum, non sequeretur esse unum in essentia : tamen Joan. X. id necessario sequeretur, propter rationem, qua illa verba ibi dicuntur, ut jam ostendimus.

Quintum testimonium Joann. XIV. *Creditis in Deum et in me credite* (3). Hinc deducit Augustin. lib. I de Trinit. cap. 12. et interpretes ejus loci, Christum esse illum verum Deum, quem Judæi colebant. Nam si non est ipse ille verus Deus, non potest sibi arrogare fidem, quæ illi soli debetur. Nec movere debet particula *Et*, quasi Christus distinguat se a Deo, et faciat se quasi alterum Deum : nam addita est particula *Et* propter naturam humanam, qua distinguitur Christus a Deo. Sensus igitur est : *Si in Deum creditis, debetis*

(1) Joan. X, 37 et 88. — (2) I. Cor. VI, 17. — (3) Joan. XIV, 1.

etiam in me, quem hic videtis hominem, credere : nam ego non solum sum homo, sed etiam ille Deus, in quem creditis. Ibidem : *Si cognovissetis me, et Patrem utique cognovissetis.* Item : *Philippe, qui videt me videt et Patrem* (1).

Cyrillus lib. IX, cap. 37. in Joann. convincit ex hoc loco, Christum esse unum Deum cum Patre. Non enim potest esse verum, non posse cognosci Christum, quin cognoscatur Pater, nisi sit una utriusque natura. Accedit, quod Apostoli bene noverant, Jesum esse hominem bonum, sapientem, Prophetam, Christum; et tamen audiunt : *Si cognovissetis me*. Et rursum : *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me*. Restabat ergo, ut cognoscerent illum esse Deum verum, et unum cum Patre : Nam cætera jam cognoverant. Denique Philippus dixerat : *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis*. Sciebant enim Apostoli, nihil homini posse sufficere ad beatitudinem sine cognitione veri Dei, quem verum Deum Patrem esse non dubitabant. Christus ergo respondens Philippo : *Philippe, qui videt me, videt et Patrem*, non satisfecisset quæstioni illius, nisi significare voluisset, se esse verum Deum, et unum cum Patre, atque in cognitione sui beatitudinem consistere, sicut et in cognitione Patris.

Respondet Franciscus David in disput. 2. Albana, Christum hominem fuisse imaginem Dei; et ideo qui Christum videbat, in sua imagine Deum videbat. Contra : nam si admitteret Franciscus, Christum esse imaginem naturalem Patris, et ejusdem essentiæ, recte diceret : at ipse putat Christi formam visibilem et creatam esse imaginem Dei : talis autem imago distat longissime ab exemplari : nihil enim creatum potest esse perfecte et expresse Deo simile, ut dicitur III. Reg. VIII. *Non est similis tui Deus*. Et Isa. XL. *Quam imaginem ponetis ei* (2) ? Qui autem videt talem imaginem, non potest dicere se vidisse ipsum exemplar, imo cum videmus imagines simillimas rebus, non propterea contenti sumus, sed accendimur ad videndam rem ipsam. Christus autem reprehendit Philippum, qui putabat non satis videri Patrem ab eo qui videt Filium. Ex quo patet, Christum ut Deum esse omnino eamdem formam, et pulchritudinem quæ est Pater.

Sextum testimonium Joann. XVI. *Omnia quæ Pater habet mea sunt* (3); ergo essentiam Patris habet Filius. Ac ne quis dicat hoc intelligi de rebus, quæ sunt extra Deum, quomodo dicimus, omnia quæ habet vir sunt uxoris, et tamen sæpe vir habet sapientiam, quam non habet uxor; verba superiora excludunt hunc sensum, præcedit enim : *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet*. Illud ergo est commune Patri et Filio, quod accipit Spiritus sanctus ab utroque. Quid accepit Spiritus a Filio? scientiam sine dubio, nam dicit : *De meo accipiet, et annuntiabit vobis*. Et supra : *Non loquetur a se, sed quæcumque audiet loquetur* (4). Scientia ergo eadem est Patris et Filii : sed scientia in Deo, et essentia sunt idem, ut etiam Aristoteles cognovit; ergo una est essentia utriusque. Et sic exponunt omnes Catholici, Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, et alii in hunc locum.

Septimum testimonium est illud Joan. XX. *Dominus meus, et Deus meus* (5). Quo testimonio, ut efficacissimo utitur Augustin. in ep. 174. ad Pascent. Et quidem certum est, hoc loco *Dominum Deum* significare verum Deum Israel, tum quia in Græco habetur articulus, tum etiam quia Thomas homo Israelita non noverat alium Dominum Deum quam illum, de quo scriptum erat : *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est* (6) Addit Chrysostomus in homil. de Trinit. Thomam, cum hæc dixit, implevisse illud Psalm. LXXVI. *Manibus meis Deum quæsivi, et non sum deceptus* (7). Dubium autem esse non potest, quin in eo Psalmo de vero Deo sit sermo.

Nestoriani (ut cognosci potest ex V. Synodo cap. 12.) dicebant, illa verba *Dominus meus et Deus meus* referri ad Patrem per exclamationem Thomæ admirantis Christi resurrectionem. At hæc mera corruptio Scripturæ est : nam in Græco non est ὦ signum exclamantis, sed articulus ὁ; præterea præcedit in Evangelio : *Respondit Thomas, et dixit ei : Dominus meus, et Deus meus etc.* Quid significat illud *dixit ei* nonne dixit Christo? nam cum Christo loquebatur Thomas, non cum Patre. Ad hæc certum est Thomam

(1) Joan. XIV, 7 et 8. — (2) III. Reg. VII, 23; Isai. XL, 18. — (3) Joan. XVI, 15. — (4) Ibid. 14, 15 et 13. — (5) Joan. XX, 28. — (6) Deut. VI, 4. — (7) Psal. LXXVI, 3.

illis verbis voluisse confiteri, quod antea non satis crediderat : at Patrem esse Deum semper crediderat; de Filii autem divinitate nonnihil dubitaverat. Denique omnes Commentarii hæc ad Christi divinitatem referunt : etiam Erasmi ipsius, quem Transylvani maximi faciunt.

Octavum testimonium ad Roman. IX. *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (1). Hunc locum Ambrosius, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Origenes, Œcumenius, et omnes alii sic intelligunt, ut Christus dicatur verus Deus, quandoquidem super omnia nihil est, nisi summus Deus.

Erasmus tamen conatur in Annotationib. in hunc locum argumentum infringere, sed levissimis conjecturis. Primo dicit voculam *Deus* forte non esse de textu, quia Cyprianus lib. II. cont. Judæos, cap. 6. et Hilarius in Psalm. CXXII. hunc locum citant sine illa voce *Deus*. At Cyprianus, Aldi et Morelii, habent vocem *Deus*, nec potest deesse : nam in eo capite probare vult, Christum vocari Deum, et affert loca Scripturæ, ubi vocatur Deus. Hilarius non citat locum integrum : nam omittit etiam *secundum carnem*, qui tamen lib. IV. et VIII. de Trinit. citat hunc locum cum voce *Deus*. Denique etiam ablato *Deus*, adhuc remanet argumentum, quia si Christus est super omnia, certe est Deus.

Secundo dicit Erasmus, posse illud *Qui est super omnia Deus* referri ad Patrem, si nimirum post voces *ex quibus Christus secundum carnem* ponatur punctum, quomodo dicit se legisse apud Chrysostomum. At in Chrysostomo Græco, ego non inveni punctum, sed virgulam, qualis est in omnibus codicibus Paulinis Græcis et Latinis. Deinde num propter unum punctum in Commentario Chrysostomi inventum, quod potuit relinqui ab insidente musca, aut irrepere vitio Scriptoris, debent corrigi omnes codices Græci et Latini? Denique, si non obstante illo puncto, Chrysostomus ipse refert hæc verba : *Qui est super omnia Deus* ad Filium, et idem faciunt omnes auctores, nullo excepto, quæ temeritas est, velle jam novum sensum invenire? Nam nullum omnino pro se Erasmus citavit, et nos præter omnes Commentarios, habemus etiam Irenæum lib. III. cap. 18. Tertullianum lib. cont. Praxeam. Cyprianum ubi sup. Hilarium l. IV. et VIII. Trinit. Ambrosium lib. I de Spir. S. cap. 3. et lib. I. de Fide, cap. 5. et Augustinum lib. III. cont. Faust. cap. 3. et 6. et lib. VI. Trinit. cap. 13. Cyrillum lib. thes. cap. 5. Gregorium hom. 8. in Ezech. Athanasium Orat. 2. cont. Arian. Victorinum lib. I. cont. Arian. Idacium l. I. cont. Varimadum. Cassianum lib. III. de Incarnat. et alios omnes.

Quod ibidem notat Erasmus, non esse scriptum a Paulo ὅς ὢν, sed ὁ ὢν, nimis frigidum est : quis enim ignorat, articulum præpositivum sæpe poni pro postpositivo, et adjunctum participio vim relativi habere? Certe Matth. cap. VI. (ut alia loca prætercam) sic legimus : Pater noster ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, non autem ὅς ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Nonum testimonium habetur in epist ad Galat. cap. I. *Notum vobis facio Evangelium, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi.* Et init. epist. *Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem etc.* Ubi B. Paulus opponit Christum hominibus, ac proinde docet, Christum non esse purum hominem, ut Transylvani volunt, sed esse etiam Deum, ut est Deus Pater : nec solum opponit hominibus, sed etiam Angelis, ac proinde omnibus creaturis. Addit enim : *Licet nos aut Angelus de cœlo evangelizaverit vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit* (2). Clarissime igitur Paulus hoc loco separat Christum ab omnibus creaturis, et cum Deo Patre quasi ex altera parte conjungit, et Deum creatorem esse docet.

Decimum testimonium : Philipp. II. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (3). Hic videtur clarissime explicari, Christum esse verum Deum, cum habeat formam, id est naturam Dei, et secundum illam non sit rapina, sed natura æqualis Deo Patri.

Sed occurrunt Ariani, Transylvani, et Erasmus : ac ut distincte procedamus, primo explicandum est, quid sit *Cum in forma Dei esset.* Secundo quid sit *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* De primo Erasmus in hunc locum, et Franciscus David disp. 2. Alb. contendunt, formam hoc loco significare opera exteriora, in quibus fulgebat Di-

(1) Rom. IX. 5. — (2) Galat. I, 11, 1 et 8. — (3) Philipp. II, 6 et 7.

vinitas : tamen non eodem modo exponunt: Nam Franciscus David vult, Christum dici in forma Dei, quia erat imago quædam visibilis, in qua Deus invisibilis cernebatur. Et quod forma significet speciem exteriorem probat ex Deuter. IV. *Vocem verborum audistis, formam autem penitus nullam vidistis* (1). Erasmus autem vult, Christum fuisse in forma Dei, quia exterius talia opera faciebat, ut plane se Deum esse ostenderet. Quod autem forma hoc loco significet opera exteriora, probat primo, quia opponitur forma Dei formæ servi, quam dicitur Christus suscepisse : Christus autem non suscepit substantialiter formam servi ; semper enim Filius fuit, non servus, sed suscepit exteriori specie formam servi, quia humiliavit se, et ligari, ac flagellari permisit. Secundo probat ex Commentario Ambrosii.

At expositio communis omnium aliorum Veterum et Recentiorum est, formam Dei significare essentiam Dei. Et prima sententia Francisci Davidis est mera corruptio textus; nam neminem pro se habet, ac ne Erasmum quidem : nam Erasmus ex hoc loco probat Christi Divinitatem. Præterea Paulus non dicit, Christum esse formam Dei, sed esse in forma Dei. Deinde sententia Erasmi est aperte falsa : nam primo vox Græca μορφὴ quæ hic habetur, nusquam in Scriptura accipitur pro forma exteriori, seu pro opere, ut patet percurrenti omnia loca. Imo Chrysostomus in hunc locum dicit, etiam apud alios Scriptores Græcos nunquam ita accipi. Accipitur quidem apud Aristotelem μορφὴ pro forma accidentali aliquando, licet sæpius pro substantiali, semper tamen pro forma inhærente, et intrinseca, numquam pro actione exteriori. Quod allegat ex Deuter. IV. Franciscus, non est ad propositum; nam in Græco non est μορφὴν, sed ὁμοίωμα, id est, *similitudinem* ut in Hebræo תְּמוּנָה et alibi, ubicumque in Latino est forma, in Græco non est μορφὴ, sed εἶδος, τύπος, aut aliquid aliud.

Secundo, si esse in forma Dei, est facere opera divina, nimirum miracula; ergo Apostoli quoque dici possent fuisse in forma Dei, cum miracula fecerint maxima.

Tertio, forma Dei opponitur formæ servi hoc loco : at forma servi est natura humana, non opus aliquod ; nam explicans Paulus quid sit *formam servi accipiens*, subjungit : *In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo ;* ideo igitur formam servi accepit, quia inter homines ut homo apparuit, similis cæteris etiam exteriori figura. Nec enim habitus hoc loco vestem significat, sed figuram ; nam est in Græco σχῆμα, non ἐσθής.

Nec argumentum Erasmi quidquam valet. Nam Christus licet sit filius, non servus, si hypostasim respiciamus, tamen ratione naturæ humanæ recte dicitur servus ; ut enim quia est Deus et homo, dicitur æqualis Patri, et minor Patre ; immortalis et mortalis ; creator et creatura : ita etiam dici potest Dominus et servus : et sic appellatur ab Isaia cap. XLIX. Ex quo loco Hieronymus in I, cap. ad Titum docet, Christum recte dici servum ratione humanæ naturæ. Et illud Isaiæ XLII. *Ecce servus meus, suscipiam eum* (2); Mathæus exponit de Christo Matth. XII, et est in Hebræo עַבְדִּי quod proprie servum significat. Imo Christus Jo. XX, nonne ait : *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum* (3).

Ultimo accedat, quod omnes Interpretes hujus loci, excepto Ambrosio, de cujus Commentariis non parum dubitatur an sint ejus, per formam Dei intelligunt essentiam Dei ; et præter Interpretes, ita etiam intelligunt Athanasius serm. 4. contra Arian. Nazianzenus Orat. 5. de Theol., Nissenus lib. de serm. in monte explicans primam beatitudinem. Hilarius in Psalm. CXXXVIII. et lib. VIII. de Trinit. ultra medium. Cyrillus lib. III. thes. cap. 1. et 2. Hieronymus in I cap. ad Titum. Augustinus lib. II. cont. Maximin. cap. 5. Denique Ambrosius epist. 47. « Quid est, inquit, in forma Dei ? In natura Dei ». Et similiter exponit lib. II, de Fide, cap. 4. Unde magis probabile efficitur, Commentarios in epistolas non esse Ambrosii, quamquam quicumque fuerit auctor, etiamsi minus probabiliter exponit, nihil tamen favet hæreticis, cum clarissime dicat, Christum esse verum Deum, et Patri æqualem.

Quantum ad alteram partem hujus sententiæ *Non rapinam* etc. Franciscus David disput. 2. Alb. dicit, Christum esse æqualem Patri, quia Deus evexit illum ad suam æqualitatem. Sed hoc est contra Scripturam Isaiæ cap. XLII. *Ego dominus, gloriam meam alteri non dabo.* (4). Et deinde est impossibile, creaturam fieri æqualem Creatori, cum ne-

(1) Deut. IV. 12. — (2) Isai. XLII. 1. — (3) Joan. XX. 17. — (4) Isai. XLII, 8.

cessario sit finita, temporalis etc. Unde in disput. 4. idem Franciscus videns non posse consistere quod antea dixerat, docet, Christum non esse æqualem Patri dignitate, cum ipse adoret Patrem, non contra; sed esse æqualem, quia habet omnipotentiam communicatam a Deo.

Sed quæro ab illo: quomodo habeat omnipotentiam, an intrinsece, ita ut ipse homo Christus sit omnipotens, an extrinsece per inhabitationem, quia habet in se habitantem Deum omnipotentem? Si primo modo, redit prior difficultas, quia si ille homo habet intrinsece infinitam potentiam; ergo et infinitam essentiam; ergo est ille unus Deus, qui etiam est Pater. Si secundo modo, nihil Paulus diceret, nam hoc modo omnes justi essent æquales Deo, quia habent in se Deum habitantem.

Quia igitur ista expositio non quadrat, Transylvani Ministri lib. II, cap. 6. dicunt, Paulum non dicere, Christum esse æqualem Deo Patri, sed contrarium potius, hunc enim esse volunt sensum: *non rapinam arbitratus est*, nimirum, faciendam, ut esset æqualis Deo: quomodo exponit Erasmus hoc loco, et ante eum Maximinus Arianus apud August. lib. II, cap. 5. Et probant primo, quia particula adversativa *Sed* id videtur ostendere. Si enim sic legamus: *Christus merito se censuit Patri æqualem, sed semetipsum exinanivit*; quis erit sensus? At si dicas: *Christus non putavit rapiendam æqualitatem*, sed *e contrario semetipsum exinanivit:* optimus erit sensus.

Secundo probant ex Tertulliano, qui lib. de Trin. sic ait: « Quamvis se ex Deo Patre Deum esse meminisset, nunquam se Deo Patri aut comparavit, aut contulit etc. » At contra. Nam primo Patres omnes antea citati dicunt, Christum fuisse æqualem Patri, non ex rapina, quia ex natura. Secundo locus ipse ita sonat, nisi violenter trahatur alio. Tertio, quia si in forma Dei esse, est esse in essentia Dei, ut supra diximus, non poterat Paulus dicere, Filium non esse æqualem, quem jam dixerat esse in forma Dei.

At illud de adversativa respondeo: vocem *Sed* et Græce ἀλλά, habere multiplicem vim: aliquando enim habet vim correctionis, et hoc modo accepit Chrysostomus cum Theodoreto, Theophylacto, et Œcumenio: hi enim qui recte intelligebant Græcam linguam, volunt ἀλλά, esse notam correctionis, et hunc esse sensum: *Cum Christus esset in forma Dei, adeo non putavit rapinam æquare se Deo, ut potius non dubitaverit dissimulare suam divinitatem, et deponere quodammodo insignia hujus æqualitatis, quia certus erat non posse se eam amittere, cum naturalis sibi esset.* Ponunt exemplum de Rege et tyranno. Qui enim scit, se verum et legitimum Regem, nec ullo modo timet sibi, ille facile deponit purpuram, et accipit vestem plebeiam, sive ut oblectet se, sive ut tutior sit in prælis, sive alia de causa: non enim timet, ne propter mutationem habitus pereat sibi regnum. At tyrannus qui rapuit regiam potestatem, non audet vel ad modicum tempus comparere sine purpura et sceptro, ne si conspiciatur in veste plebeia, non agnoscatur pro Rege et paulatim amittat regnum, etc.

Latini accipiunt ut sit adversativa, et æquivaleat particulæ *tamen*, sive, *sed tamen*, Ita Augustin. lib. II cont. Maximim. cap. 5. ubi hunc vult esse sensum: *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed tamen exinanivit se* etc. id est, *licet esset æqualis Deo, non tamen horruit formam servi.* Ita etiam Ambrosii Commentarius: *Etiamsi erat æqualis Deo, non tamen sibi defendit æqualitatem, sed exinanivit se*, id est, *non voluit prætextu æqualitatis cum Deo, quam naturaliter habebat, recusare humilitatem passionis et mortis.*

Ad locum Tertulliani dico duo: primo, librum de Trinitate qui Tertulliano tribuitur, non esse ipsius, sed potius Novatiani, ut Hieronymus asserit lib. II in Ruffin. et de Scriptor. Eccles. in Novatiano. Secundo dico: sententiam hujus auctoris non esse contra nos; ille enim dicit, Filium se non comparasse Patri, solum propter originis auctoritatem, non propter aliquam differentiam naturæ. Nam ibidem clare asserit, Filium fuisse in forma Dei, quia in natura Dei et super omnia, sicut est Pater: et tamen, quia ipse est a Patre, non e contrario, detulisse eum semper aliquid Patri. Neque est hoc solius Tertulliani, sed Hilarii lib. IX de Trinit., Basilii lib. I, in Eunom., Nazianzeni lib. IV Theol., et Cyrilli lib. II thes. cap. 4. qui exponunt de Filio Dei, non solum ut est filius hominis, sed etiam ut est Filius Dei *Pater major me est:* dicunt enim, Patrem esse majorem ratione principii, et tamen Filium non esse minorem propter naturæ identitatem.

Undecimus locus est I. Jo. V. *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt : et tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, et sanguis* (1). Quo loco S. Joannes vult ostendere, Christum esse verum Deum, et verum hominem ; et propterea affert testimonia divina et humana, nec enim cum ait : *Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo*, per illam vocem *in cœlo* intelligit locum cœlestem, sed testimonii qualitatem ; alioqui etiam Angeli sunt in cœlo, et testimonium Christo non semel dederunt, et tamen tres tantum testes in cœlo Joannes ponit, Patrem, Verbum, et Spiritum sanctum. Itaque per testes qui sunt in cœlo, intelliguntur testes divini, ut distinguatur a testibus humanis et creatis ; et propterea etiam paulo post ait : *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est* (2). Sicut igitur spiritus, aqua, et sanguis sunt testimonia terrena, et comprobarunt veram Christi humanitatem, quando videlicet in morte Christi ex ore ipsius spiritus, ex latere aqua et sanguis fluxerunt : ita quoque Pater, Verbum, et Spiritus sanctus sunt personæ divinæ, et testimonium divinum perhibuerunt de vera Christi divinitate, tum alibi sæpe, tum etiam in Baptismo et Transfiguratione.

Sed objicit Georgius Blandrata in disput. II. Alb. Primo, illa verba *tres sunt qui testimonium dant in cœlo* a nullo auctore legi, excepto Hieronymo, qui parum prudens fuit. Secundo, non secus dici de spiritu, aqua, et sanguine unum sunt, quam de Patre, Verbo, et Spiritu sancto : ac proinde sicut Spiritus, aqua et sanguis non sunt unum numero, imo nec specie, ita nec Patrem, Verbum, et Spiritum sanctum esse unum numero, aut specie, sed sola consensione voluntatis.

Respondeo : Blandratam non esse parum prudentem, sed multum impudentem, cum sanctum Hieronymum parum prudentem, Erasmum videlicet imitatus, appellat : nec solum aio multum impudentem esse Blandratam, sed etiam imperitum, aut mendacem, cum ait, solum Hieronymum ita legisse. Nam ita etiam legerunt Hyginus in epist. I. Cyprianus lib. de unit. Eccl. ; Idacius in lib. adver. Varimadum ; Athanasius in lib. I, ad Theoph. de unita Deit. Trinit. Auctor disputationis ejusdem Athanasii cum Ario habitæ in Concilio Nicæno ; Fulgentius in lib. cont. object. Arian. prope extremo ; et Eugenius Carthaginiensis in explicat. Fidei Cath.

Quod autem attinet ad illud *et hi tres unum sunt :* sciendum est, illa verba in multis Latinis codicibus non haberi, ubi sermo est de spiritu, aqua, et sanguine. Nam in Bibliis Lovaniensibus notantur ad marginem 15. codices manuscripti, quia ea verba non habent. Græci autem codices habent quidem, sed differenter : nam de Patre, Verbo, et Spiritu sancto dicunt *καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσιν, et hi tres unum sunt :* de spiritu, aqua, et sanguine, *κὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν, et hi tres in unum sunt* : ubi aperte vides, non esse unum, spiritum, aquam, et sanguinem, sed solum conspirare in unum testimonium.

Duodecimus locus est I. Jo. V. in ult. ver. : *Ut simus in vero Filio ejus, hic est verus Deus et vita æterna* (3). At unus solus est verus Deus. Jo. XVII. *Te solum verum Deum* : unde Transylvani lib. II, cap 5. dicunt, esse nomen proprium Patris *verus Deus* ; ergo Christus est ille idem Deus qui est Pater. Ad hunc locum respondent Transylvani, novi Samosateni, lib. II, cap. 4 et 7. et Servetus lib. I. de Trin. Christum esse verum Deum, sed temporalem, quia accepit a Deo veram divinitatem : sed hoc jam alias refutavimus ; non enim Divinitas potest uniri creaturæ, nisi hypostatice, si ea dici debeat verus Deus : nam accidentaliter non potest uniri, ita ut intrinsece inhæreat, ut notum est, quia tunc a subjecto penderet : nec potest uniri essentialiter, ut anima corpori, et forma quævis substantialis suæ materiæ, quia tunc esset pars : extrinseca autem unio non sufficit ad denominandum Deum.

Sed objicit Servetus illud Apocal. V. *Dignus est Agnus accipere virtutem et Divinitatem* (4). Respondeo : aliqui legunt, non divinitatem sed divitias, ut legit Primasius, nam Græce est, *τὸν πλουτον* : sed vulgata editio habet etiam optimum sensum ; nam per divinitatem possumus intelligere manifestationem divinitatis, non ipsam divinitatem. Erasmus Annot. in hunc locum vult, referri illud *Hic est verus Deus* ad Patrem hoc modo : *Ut simus in vero Filio ejus, hic*, nimirum, *Pater hujus Filii, est verus Deus*. At debuisset saltem unum auctorem proferre, qui ita distincte explicaret. Cur enim illud demon-

(1) I. Joan. V, 7. — (2) Ibid. 9. — (3) I. Joan. V, 20. — (4) Apoc. V. 12.

strativum *Hic*, non demonstrat potius proximam personam, quam remotam? Præsertim cum in Græco textu ante illud *Hic* immediate præcedat nomen Jesu Christi : Καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ιησοῦ Χριστῷ, οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός.

Deinde Patres de Filio exponunt. Hilarius lib. IV. de Trinit. ult. med. postquam citaverat hunc locum, addit post 17. lineas ; *et cum hic verus Dei Filius bis sit et vita æterna*, etc. ubi quod citaverat *hic est verus Deus et vita æterna*, exponit de Filio, cum dicit ipsum esse vitam æternam. Hieronym. in cap. LXV. Isaiæ : *Jurabit in Deo Amen* (1) : dicit, non solum Patrem esse Deum Amen id est, Deum verum, sed etiam Filium, et probat ex hoc loco *hic est Deus verus et vita æterna*. Augustinus lib. I, de Trinit. cap. 6. « Et, inquit, Filius non tantum Deus, sed et verus Deus, quod Joannes apertissime in epistola sua dicit : Scimus quia Filius Dei venit, et dedit nobis intellectum etc. » Hic est verus Deus etc. Cyrillus lib XII thes. cap. 13. posteaquam hunc locum adduxerat, sic ait : « Quid dicent hæretici ad hæc Beati Joannis verba, quibus apertissime Deus verus Filius appellatur. Nam si Deus verus est substantialiter, non participatione hoc ipsum est, sicut creaturæ ; qui autem Deus verus est, natura Deus est. » Similiter exponunt Beda et Œcumenius in commentario hujus loci.

Eunomiani olim convicti evidentia hujus testimonii admittebant, ut refert Gregorius Nazianzenus Orat. 3. de Theol., Patrem esse verum Deum, et similiter Filium esse verum Deum, sed æquivoce, sicut canis cœlestis et terrestres dicuntur æquivoce canes, uterque tamen proprie et vere. At facile est hanc solutionem refutare. Nam vel loquitur Eunomius de æquivocatione perfecta, vel de analogia quadam. Si de perfecta æquivocatione, qualis est inter nomina rerum ejusdem speciei ; tunc non erit Pater magis Deus, nec major Deus, nec prior Deus, quam Filius, sicut Judas Iscariotes non est magis homo, aut major homo, aut prius homo, quam Judas Thaddæus. Præterea tunc plures essent veri Dii, sicut Judas Iscariotes et Judas Thaddæus sunt plures veri homines : at Scriptura unum solum Deum esse docet. Si de analogia quadam, vel Pater, vel Filius non erit vere proprie et simpliciter Deus, sicut homo pictus non est simpliciter et vere ac proprie homo, neque canis cœlestis est proprie ac vere canis, sed ita dicitur, quia terrestrem canem repræsentat. At Christus est verus Deus, et similiter Pater ; ergo non sola analogia Filius est Deus.

Decimustertius locus Jo. I. *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Item : *Omnia per ipsum facta sunt* (2). Ex quo loco tria sumuntur argumenta.

Primum sumitur ex nomine Verbi ; Verbum enim seu λόγος est mentis proles, seu notitia et conceptus. Et quamvis conceptus mentis in nobis non dicatur filius, quia est accidens ; tamen est valde similis generationi ejus productio : nam mens intelligens vices patris gerit : objectum vero matris : species est quasi materia generationis, quam mater suppeditat ; inde ex complexu mentis et objecti mediante specie prodit notitia seu verbum. Est autem notandum, in Deo, ut etiam Aristoteles docet, idem esse intelligentem, intellectum, intellectionem, et speciem intelligibilem, exceptis tamen relationibus mutuis producentis et producti ; ex quo sequitur, Verbum Dei necessario esse idem cum Deo, id est, ejusdem numero substantiæ et naturæ : sed Christus est Verbum Dei, nam *Verbum caro factum est ;* ergo Christus habet eamdem numero naturam cum Patre.

Secundum argumentum sumitur ex eo quod Verbum dicitur Deus. Nam hoc loco Verbum Dei, quod est Christus, expresse nominatur Deus, et sine dubio idem Deus, qui est etiam Pater. Nam Joannes in toto illo fere capite semper repetit initio sequentis sententiæ id, quod posuerat in fine præcedentis : *In principio*, inquit,, *erat Verbum ;* deinde subjungit : *Et Verbum erat apud Deum*. Ubi vides, idem nomen poni in fine primæ sententiæ, et initio secundæ ; sic etiam quia in secunda dixerat : *Et Verbum erat apud Deum ;* in tertia dicit : *Et Deus erat Verbum :* ubi idem Deus esse dicitur, et is apud quem erat Verbum ; et is qui erat ipsum Verbum. Idipsum observare licet in sequentibus : *In ipso vita erat, et vita erat lux hominum ; et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt*, etc.

Tertium argumentum est in illis verbis : *Omnia per ipsum facta sunt*. Hinc enim sequitur, ut colligit Augustinus lib. I de Tri-

(1) Isai. LXV, 16. — (2) Joan. I, 1, 3 et passim.

nit. cap. 6. Verbum non esse factum, et proinde non esse creaturam, et proinde esse unum Deum cum Patre : nihil enim est nisi Deus, et creaturæ ejus.

Sed respondent ad primum Ministri Transylvani lib. II, cap. 3 et 11. Verbum hoc loco significare Christum hominem, dicique Verbum, quia verba Dei nobis annuntiavit; et probant. Nam cum dicitur : *Verbum caro factum est*, in Græco est ἐγένετο, quod significat *erat*; seu *fuit*, ut patet ex similibus locis. Nam in hoc capite dicitur : *Fuit homo missus a Deo*. Græce ἐγένετο : similiter Luc. I. *Fuit in diebus Herodis Sacerdos*. Et Luc. ult. *Qui fuit vir Propheta* etc. (1) semper est ἐγένετο. Itaque non est sensus, Verbum esse factum hominem per incarnationem, sed Verbum illud, de quo tam multa dicuntur præclara, nihil esse aliud, quam carnem, id est, hominem quemdam ; sicut Joannes dictus est vox, non quod esset vox incarnata, sed quod homo clamans in deserto.

Ad secundum respondent Franciscus David disp. 9. Alb. et Ministri Transylvani lib. II, cap. 11. Christum merito vocari Deum, sed non eumdem cum Patre ; nam in hoc ipso loco dicitur *Verbum apud Deum*, nimirum Patrem : cum autem subjungitur, *et Deus erat Verbum*, si vox *Deus* acciperetur eodem modo, significaretur Filium esse Patrem.

Ad illud autem *Omnia per ipsum facta sunt*, respondent : intelligi de reparatione facta per Christum, quæ etiam solet dici nova creatio. II. Corinth. V : *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova*. Ephes. I : *Instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, et quæ in terris sunt*. Et cap. II : *Ipsius enim factura sumus, creati in Christo Jesu in operibus bonis*. Et Psal. L : *Cor mundum crea in me Deus* (2). Sed errant. Ac primum sententia istorum de Verbo similis est errori Eunomii, quem refellit Cyrillus lib. I in Jo. cap. 4 et 7. dicebat enim ille : Verbum, quod est Christus, non esse aliquid æternum in Deo, seu subsistens, sed esse quid creatum : sed dici Verbum, quia esset simile, et quasi imago verbi intimi, et quia verba Dei audiens nobis enuntiavit.

Refellitur utrorumque error. Primo ex sequentibus, quia hoc Verbum, quod factum est caro, erat Deus, et Deus creator omnium rerum ; non ergo creatum. Secundo, quia hoc Verbum erat in principio apud Deum, antequam Mundus fieret, nec unquam in tota Scriptura dicitur factum. Tertio, quia si Christus est imago Verbi illius æterni, et interni, quod est in Deo ; non debuit dicere Jo. X : *Ego et Pater unum sumus* ; sed *Ego et Verbum unum sumus* : nec Jo. XIV : *Qui videt me, videt et Patrem*, sed *videt et Verbum* (3). Vide plura apud Cyrillum loco citato.

Ad argumentum autem ex voce ἐγένετο, respondeo : vocem esse ambiguam, et tam *esse*, quam *fieri* significare. Unde Jo. II : *Nuptiæ factæ sunt*, γάμος ἐγένετο ; et cap. I. *Mundus per ipsum factus est*, ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Et infra : *Aquam vinum factam* (4), ὕδωρ οἶνον γεγενημένον : hoc autem loco significat, *fieri*, non *esse*. Et patet primo ex dictis : nam si Verbum erat ante Mundi creationem, certe ante carnem erat : nam et caro una est ex creaturis ; non igitur Verbum caro erat, sed factum est postea caro, cum carnem assumpsit. Secundo, quia si, *esse*, non *fieri* significare voluisset Joannes, non dixisset ἐγένετο, sed ἐγίνετο, vel γίνεται, id est, non dixisset, *fuit*, sed *est*, vel *erat* ; fuit enim dicitur solum de eo, quod nunc non est : at Christus est etiam nunc caro. Tertio, quia Patres Græci, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, bene norant potestatem Græci vocabuli, et tamen omnes exponunt *factum est*, quomodo etiam habet versio Erasmi, et quæ in Bibliis Vatabli exstat, quibus adversarii plurimum tribuere solent.

Quantum ad secundum argumentum, jam diximus, Joannem in isto capite solere frequentissime idem bis repetere in fine unius sententiæ, et principio alterius. Ita igitur hic nomen *Deus* bis ponitur in eadem significatione, et sensus est, *Verbum erat apud Deum*, id est, *apud Patrem qui est Deus, et Deus erat Verbum*, id est, *et idem Deus erat etiam Verbum* ; sive, ut alii volunt, qui faciunt Deum prædicatum, et Verbum subjectum ; *et Verbum erat ille idem Deus*. Neque obstat quod ibi apud Deum, est articulus τὸν Θεὸν : hic autem, *et Deus erat Verbum*, non est articulus ante vocem Deus ; unde Origenes argumentabatur, Patrem esse majorem Filio. Nam, ut notat Chrysostomus homil. 3 et

(1) Luc. I, 5 ; XXIV, 19. — (2) II. Cor. V, 17 ; Eph. I, 10 ; II, 10 ; Psal. L, 12. — (3) Joan. X, 30 ; XIV, 9. — (4) Joan. II, 1 ; I, 10 ; II, 9.

5. in Jo. sæpe Deus pro Patre sumptus non habet articulum, ut in hoc capite : *Fuit homo missus a Deo*, et infra : *Deum nemo vidit unquam*, et aliquando Deus pro Filio habet articulum, ut I. Jo. V : *Hic est verus Deus.* Et ad Titum II : *Adventum gloriæ magni Dei* (1).

Ad illud autem *Omnia per ipsum facta sunt*, dico primo : explicationem adversariorum esse adeo novam, ut nulli Veterum in mentem venerit, ut patet legenti Origenem, Chrysostomum, Cyrillum, Augustinum, Theophylactum, Bedam, Rupertum, Euthymium in Joannem. Dico secundo : non debere Scripturam exponi metaphorice ad libitum, sed tunc solum, cum ipsa Scriptura præbet occasionem, alioqui poterimus pervertere omnes Scripturas, et eadem ratione possemus dicere, in 1. cap. Genes. non describi creationem, sed revocationem rerum. Neque obstant loca in contrarium allata : nam in illis semper est aperta mentio renovationis, ut patet legenti illa loca. Hic autem simpliciter dicitur : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Dico tertio : etiamsi hic locus pateretur utrumque sensum, tamen adversarios probare non posse, debere eum exponi de renovatione potius, quam de prima creatione; rationes enim quas ipsi afferunt, nihil valent.

Primo probant, non agi de creatione, quia Christus non erat natus tunc, cum Mundus creabatur. At negamus, non fuisse tunc Christum natum ex Patre Deo, licet nondum esset natus ex matre : dum autem adversarii assumunt quod probare deberent, nonne principium petunt? Secundo probant, quia Scripturæ passim tribuunt Patri opus creationis : at non soli Patri tribuunt, tribuunt etiam Filio. Proverb. VIII : *Cum eo eram cuncta componens* (2). Et in hoc I. cap. Joannis : *Et Mundus per ipsum factus est.* Probant tertio, quia Joannes hoc loco postquam dixerat : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil,* mox restringit, dicens, *quod factum est*, quasi diceret, non omnia absolute per Christum facta esse, sed illa dumtaxat omnia, quæ ad ipsius officium pertinebant, et quæ per ipsum facta sunt. At hæc esset ridicula restrinctio ; esset enim ac si diceretur : *Omnia per ipsum facta sunt, quæ per ipsum facta sunt :* non autem hoc ait Joannes, *sed sine ipso factum est nihil, quod factum est*, id est, *nulla est res quæ sit facta, et non sit facta per ipsum ;* quod addit Joannes propter Spiritum sanctum, ne putaretur inclusus inter omnia illa quæ facta sunt per Verbum. Adde, quod lectio illa probabilior est, quam sequitur Augustinus, ut illa verba *quod factum est* non pertineant ad præcedentem periodum, sed ad sequentem, hoc modo : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quod factum est, in ipso vita erat, et vita erat lux hominum.* Ex qua lectione plane ruit adversarii argumentum. An igitur propter tam leves et falsas ratiunculas relinquenda est Patrum communis explicatio?

Dico quarto : hunc locum explicari paulo infra cum dicitur : *In Mundo erat, et Mundus per ipsum factus est, et Mundus eum non cognovit.* Hic enim habemus, eum Mundum factum esse per Christum, qui Christum non cognovit : at si effectio Mundi non esset creatio sed renovatio, falsum esset illud *Mundus eum non cognovit*, cum renovatio fiat per Fidem et cognitionem Christi. Respondent pertinacissime, hunc esse sensum : *In Mundo erat*, id est, *Christus homo inter homines versabatur : et Mundus eum non cognovit*, id est, *et homines illi initio eum non cognoscebant* : *et Mundus per ipsum factus est*, id est, *et tamen ipse homines illustravit, et fecit novas creaturas.*

At contra. Nam adversarii mutant ordinem verborum : volunt enim prius Mundum non cognovisse, et deinde factum fuisse. At Evangelista dicit primo *Mundus per ipsum factus est;* deinde notat ejus ingratitudinem dicens : *Et Mundus eum non cognovit.* Præterea Mundus in Scripturis, aut significat substantiam cœli et terræ, ut Eccles. III : *Mundum tradidit disputationi eorum* (3) : aut homines impios dilectores Mundi, Jo. XII. *Princeps hujus Mundi ejicietur foras.* Jo. XVII : *Pro his rogo, non pro Mundo* (4) ; ergo cum dicitur, *Mundus per ipsum factus est*, vel significatur substantia cœli et terræ, ut exponunt omnes Patres : vel sensus erit, *per Christum factos esse homines impios*, quæ est ingens blasphemia, accipiendo enim Mundum pro impiis, Christus non facit, sed destruit Mundum, ut faciat novam creaturam.

(1) I. Joan. V, 20; Tit. II, 13. — (2) Prov. VIII, 30. — (3) Eccl. III, 11. — (4) Joan. XII. 31 ; XVII, 9.

Decimusquartus locus habétur Coloss. 1 : *In ipso condita sunt universa in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum, et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant* (1). Hic locus est clarior superiore, nam explicantur quæ sint illa omnia, quæ Christus creavit et conservat; et dicuntur esse omnia omnino terrestria et cœlestia usque ad summos Angelos. Ex quo sequitur, Christum non esse creaturam, sed verum Deum.

Respondent tamen Transylvani lib. II, c. 12. et Franciscus David disput. 7. Alb. in toto isto capite vocari creationem reparationem spiritualem, quæ facta est per Christum. Probat primo, quia ita exposuit Procopius in cap. 1. Genes. pag. 39. Secundo, quia non ait Paulus, cœlum et terram creata per Christum, sed ea quæ sunt in cœlo et in terra, id est, Angelos et homines, quos creasse dicitur Christus, quia eos pacificavit, et reconciliavit inter se.

At contra. Primo omnes Interpretes hunc locum intelligunt de prima creatione; unde adversarii, cum omnes bibliothecas lustrassent, non potuerunt invenire, nisi unum auctorem Procopium, meliorem Rhetorem quam Theologum, et qui non interpretatur hanc epistolam, sed obiter cum scriberet in Genesim, allegavit ad suum propositum unam sententiam ex hac epistola, non respiciens quid præcederet, et quid sequeretur. Et ne glorientur tamen se invenisse unum socium sui erroris, notandum est, Procopium eumdem folio præcedenti, dum exponeret illud : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (2), acerrime invehi in eos, qui negant tres esse personas ejusdem essentiæ, qui etiam paulo post sic ait : « Christus humanam carnem induit, ut hominem, quem creaverat, restitueret et sanaret. » Cum igitur paulo post dicit, per Christum omnia creata secundum Apostolum ad Colossenses, et exponit *instaurata*, vult dicere, Christum instaurasse quod antea creaverat.

Secundo probo ex præcedentibus: nam dixerat, Christum esse primogenitum omnis creaturæ, id est, prius a Patre genitum, quam ulla creatura fieret, ut recte exponit Chrysostomus. Deinde hoc probaturus subjunxit: *In ipso enim condita sunt universa*, etc. at si condere significet instaurare, Paulus nihil probat; non enim sequitur, *Instauravit omnes creaturas*; ergo fuit ipse ante omnes creaturas. Quam sæpe enim architecti instaurant ædificia, quæ multis annis antea exstructa fuerant, quam ipsi nascerentur? Ut igitur Paulus recte probet, Christum esse primogenitum ante omnem creaturam, non oportet interpretari, *ipse omnia condidit,* id est, *instauravit,* sed simpliciter *creavit.*

Tertio ex sequentibus : nam postquam Paulus dixerat, per Christum omnia creata, subjungit alia encomia Christi dicens, ipsum etiam esse Caput Ecclesiæ, et primogenitum mortuorum, et per ipsum instaurata omnia, et pacificatos per crucem ejus Angelos cum hominibus. Nisi ergo faciamus Paulum inepte loquacem, qui semper eadem repetat; oportet fateri, in prima parte capitis agi de creatione, in secunda de reparatione.

Quarto probo ex ipso contextu : nam dicit omnia creata per Christum, etiam Thronos, et Dominationes: at Angeli non fuerunt renovati per Christum, quippe qui non facti sunt veteres per peccatum; dicuntur quidem pacificati cum hominibus, sed pacificare non est condere et creare, neque ullum exemplum in Scriptura proferre poterit.

Nec obstat locus ad Ephes. I, ubi dicuntur instaurari omnia per Christum, quæ in cœlis, et quæ in terris sunt: nam vox Græca ἀνακεφαλαιοῦσθαι est *recapitulare*, et in summam redigere, et sensus est : *Deum voluisse Angelos et homines unire sub uno capite Christo.* Quod si etiam accipiamus Latinum verbum *instaurare* in sua propria significatione, tunc sensus erit, *Deum voluisse instaurare in cœlestibus per Christum*, non ipsos Angelos, qui non egebant instauratione, sed numerum Angelorum imminutum per casum Dæmonum, ut exponit Augustinus Enchir. cap. 61. et etiam cap. 62. ubi dicit, Christum non esse mortuum pro Angelis : et cap. 108. dicit, non habituros fuisse homines opus Mediatore et sanguine ejus, si Adam non peccasset. At hic ipsi Angeli dicuntur conditi et creati per Christum, ergo de vera creatione agitur, non de reparatione.

Decimusquintus locus est Hebr. I, ubi dicitur de Filio: *Per quem fecit et secula.* Et infra : *Et tu Domine initio terram fundasti et opera manuum tuarum sunt cœli* (3). Hic ha-

(1) Coloss. I, 16 et 17. — (2) Gen. I, 26. — (3) Hebr. I, 2 et 10.

bemus clarissime quod requirebant adversarii in duobus locis superioribus, nimirum, Christum fecisse cœlum et terram, et proinde ipsum non esse creaturam, sed creatorem unum cum Patre. Respondent Ministri Transylvani lib. II, cap. ult. et Franciscus David disput. 3. Alb. per secula intelligi nova secula, id est, reparationem humani generis. Contra. Nam Paulus explicans cap. XI, quid sit facere secula, ait: *Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent* (1). Quod certe non potest intelligi, nisi de creatione prima cœlorum. Vide supra cap. 4.

CAPUT VII.

Quarta Classis ex nominibus veri Dei.

Primum nomen divinum est, Deus, ex quo non leve argumentum sumi potest: nam Scriptura non solet absolute vocare Deum, nisi Deum verum, ut Irenæus notat lib. III. cap. 6. « Neque Dominus, inquit, neque Spiritus sanctus, neque Apostoli eum, qui non esset Deus, definitive, et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset verus Deus. » Et cap. 8. « Soluta igitur, inquit, et hac illorum calumnia, manifeste ostensum est, quoniam numquam Prophetæ, neque Apostoli alium Deum nominaverunt, vel Dominum appellaverunt, præter verum et solum Deum ».

Atque hinc Erasmus in cap. V. ad Ephes. notat, Patrem intelligi quoties absolute Deus nominatur. Quod Erasmi dictum falsum est, ut modo patebit: sed testimonium ejus annotare placuit, ut constaret, etiam adversarii testimonio, vocem *Deus* absolute positam soli vero Deo convenire. Et sine Irenæi vel Erasmi testimonio res ipsa per se clamat: nam cum Scriptura nihil sæpius repetat, quam unum esse Deum; quomodo non pugnaret secum, si non solum Deum verum, sed etiam aliquid aliud Deum absolute vocaret? Jam hoc nomen tribuitur absolute Christo, Isaiæ IV. *Vocabitur nomen ejus admirabilis, Deus, fortis* etc. Jo. XX, ubi Thomas Christo dicit: *Dominus meus et Deus meus.* Actor. XX. *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.* Rom. IX. *Qui est super omnia Deus.* Apocal. IV. *Domine Deus omnipotens qui erat, qui est, et qui venturus est.* I. Jo. III. *In hoc cognovimus charitatem Dei, quia ille pro nobis animam suam posuit* (2). Quomodo ergo non est Deus verus, qui tam sæpe in Scripturis absolute pronuntiatur Deus? Et quomodo, quæso, cohæret hoc, quod tam absolute Christus dicatur Deus, cum illo Exod. XX: *Non habebis Deos alienos coram me.* Et I. Corinth. VIII: *Nobis unus est Deus* (3), si Christus non est unus Deus cum Patre?

Alterum nomen, et quidem maxime proprium veri Dei est יהוה quod Græci τετραγράμματον vocant; sic legimus Exod. XV: שמו יהוה pro quo noster interpres vertit: *Omnipotens nomen ejus* (4). Sed in Hebræo non est proprie omnipotens, sed nomen illud ineffabile. Transylvani quoque ita persuasi sunt, hoc nomen soli vero Deo convenire, ut lib. II, cap. 7. dicant, hoc nomen esse proprium Dei Patris: alia vero nomina, ut Elohim, Sadai, Adonai, et cætera communicari interdum etiam Christo, Angelis, aliisque rebus creatis. Probemus igitur, hoc nomen soli vero Deo proprium Christo convenire. Hierem. cap. XXIII sic loquitur: *Et suscitabo David germen justum, et regnabit Rex, et sapiens erit.* Et infra: *Et hoc est nomen quod vocabunt eum Dominus justus noster, seu justitia nostra* (5) יהוה צדקנו: hoc de Christo intelligi nemo negat.

Sed Rabbini respondent, non significari hoc loco, nomen Christi fore יהוה, sed tempore Christi, et propter ipsum Christum cognoscituros homines Dominum Deum esse justitiam nostram; sicut Exod, XIII: *Ædificavit Moyses altare, et vocavit nomen ejus Dominus exaltatio mea.* In Hebræo illud *Dominus* est יהוה et Ezech. ult. *Et vocabitur nomen Jerusalem* יהוה שמה *Dominus ibi* (6).

Sed hoc facile refellitur. Nam verum quidem est, Christum non fuisse vocandum quasi proprio nomine *Dominus justitia nos-*

(1) Ibid. XI, 3. — (2) Isai. IV, 6; Joan. XX, 28; Act. XX, 28; Rom. IX, 5; Apoc. IV, 8; I. Joan. III, 16. — (3) Exod. XX, 3; I. Cor. VIII, 6. — (4) Exod. XV, 3. — (5) Jerem. XXIII, 5 et 6. — (6) Exod. XVII, 15; Ezech. XLVIII, 35.

tra : sed tamen ex hoc loco deducitur, ipsum esse vere יהוה, nam de ipso dicitur : *Dominus justitia nostra*, non de Patre; ipse est enim qui pro nobis divinæ justitiæ satisfecit. Unde Isaiæ LIII dicitur : *In scientia sua justificavit ipse justus servus meus multos.* Et I. Cor. I : *Qui factus est nobis sapientia, et justitia, et redemptio* (1). Præterea nec ara, nec Hierusalem dicuntur simpliciter יהוה : Christus nuncupatur יהוה. Isaiæ XL : *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini.* Siquidem illud *Domino* in Hebræo est יהוה et intelligi hæc verba de Joanne Baptista qui paravit viam Christo, testantur omnes Evangelistæ, Matth. III, Marc I, Luc. I, et Jo. I. et similiter appellatur Christus in tot locis Isaiæ, Zachariæ, et Psalmorum explicatis in 1. et 2. classe argumentorum.

Præterea nomen hoc יהוה deductum est ex illo Exod. III. אהיה אשר אהיה *Ero qui ero*, sive ut noster Interpres vertit : *Sum qui sum* (2). Inde enim addita littera nominis proprii formatrice, id est, Jod, factum est nomen יהוה, et significat proprie eum qui est fons essendi, et cum non habeat esse ab alio, dat rebus omnibus ut sint. Quocirca nonnulli recte docent, hoc nomen, si ullo modo efferri debeat, melius efferri per vocem *Ihie*, id est, *erit*; sic enim legi potest יהוה quam per vocem *Jehovah*, quæ nuper excogitata est. Videmus autem de Christo dici id, quod hoc nomen significat; igitur et ipsum nomen ei conveniet. De Christo dicitur, Apoc. I, IV et XI. *Qui est, qui erat, et qui venturus est.* Et Jo. XIII. *Amodo dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum* (3). Denique huic nomini semper in versione LXX respondet κύριος, et in versione Hieronymi *Dominus.* Porro κύριον seu Dominum absolute passim Christum vocant Evangelistæ, et ipse seipsum. Matth. XXI. *dicite : Quia Dominus his opus habet.* Jo. XIII. *Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim* (4).

Altissimus. Nomen est solius veri Dei. Ps. LXXXII. *Tu solus altissimus in omni terra* (5). Et Transylvani lib. II, cap. 5. dicunt, hoc esse nomen quo distinguitur Pater, qui solus est verus Deus, a Filio. Quod idem olim Ariani dicebant; teste Hieronymo in Comm. Ps. LXXXVI. At hoc ipsum nomen tribuitur Christo a Davide in Ps. LXXXVI. *Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* (6). De Filio enim intelligunt Hieronymus, Augustinus, et alii Expositores. Idem nomen tribuit Christo Zacharias Luc. I, teste Beda in Comment. et verba ipse satis aperte hoc significant : *Tu puer Propheta Altissimi vocaberis ; præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus* (7). Ubi Joannes dicitur esse futurus Propheta Altissimi, quia præibit ante illum parare vias ejus : præivit autem ante Christum, non ante aliquem alium, ut notum est.

Præterea : quomodo datum est Christo *nomen super omne nomen,* ut Paulus ait Phil. II, si non potest ipse vocari Altissimus? Denique idem Paulus cum scribit Rom. IX. *Ex quibus est Christus, qui est super omnia Deus* (8), quid aliud significat, quam esse Christum Altissimum Deum? nec enim est super omnia, nisi qui est Altissimus.

Invisibilis. Nomen est fere proprium veri Dei. Nam etsi in Symbolo dicimus, Deum esse factorem visibilium et invisibilium rerum : tamen in Scripturis hoc nomen fere non tribuitur nisi Deo I. Timoth. I. *Invisibili, soli Deo honor et gloria.* Et cap. VI. *Qui lucem habitat inaccessabilem* (9). Unde etiam hoc nomen soli Patri tribuunt Transylvani lib. II, cap. 5. et olim Ariani apud Augustinum lib. III. cont. Maximin. cap. ult. Et vere solus Deus est invisibilis, quia non potest videri, nisi seipsum manifestet : Angeli enim, licet nobis sint invisibiles, tamen aliis Angelis et ipsi Deo se abscondere non possunt. At Filius simpliciter invisibilis est sicut et Pater. Nam Matth. XI dicitur : *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Et Coloss. I dicitur : *Imago Dei invisibilis* (10) : etsi enim illud *invisibilis* est genitivus, ut ex Græco patet; tamen ideo dicitur imago Dei invisibilis, quia etiam ipsa imago est invisibilis : est enim simillima exemplari, et proinde talis qualis ipsum. Apocal. XIX. *Et nomen habet scriptum, quod nemo novit nisi ipse, et nomen ejus est Verbum Dei* (11). Ergo Verbum Dei est quid invisibile, quandoquidem solus ille, qui est Verbum Dei, novit quid hoc sit, nec tamen excluduntur Pater, et Spi-

(1) Isai. LIII, 11 ; I. Cor. I, 30. — (2) Exod. III, 14. — (3) Apoc. I, 4 ; IV, 8 ; XI, 17 ; Joan. XIII, 19. — (4) Matth. XXI, 3; Joan. XIII, 13. — (5) Psal. LXXXII, 19. — (6) Psal. LXXXVI, 5. — (7) Luc. I, 76. — (8) Philipp. II, 9; Rom. IX, 5. — (9) I. Timoth. I, 17 : VI, 16. — (10) Matth. XI, 27 ; Coloss. I, 15. — (11) Apoc. XIX, 12 et 13.

ritus sanctus, qui eamdem cum Verbo essentiam et scientiam habent.

Aliud nomen Deo vero proprium est, Deus Gloriæ, sive etiam Rex Gloriæ : illud enim Act. VII. *Deus Gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ,* omnes intelligunt de Deo Israel, at I. Corinth. II, de Filio dicitur : *Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* At illud Psal. XXXIII : *Attollite portas principes vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit Rex gloriæ* (1). De Messia exponit Justinus in Dialog. cum Triph. Hieronymus in cap. II Zachariæ, et Ambrosius lib. IV de Fide, cap. 1. Item Augustinus, et alii in hunc locum Psalmi.

Rex Regum, et Dominus Dominantium tribuitur soli Deo vero, I. Timoth. VI. *Qui solus est potens, Rex regum et Dominus dominantium.* At de Filio dicitur Apocal. XVII. *Agnus vincet illos, quoniam Rex regum est et Dominus Dominorum.* Et cap. XIX. *In femore scriptum habet : Rex regum et Dominus dominantium* (2). Denique Deo Patri tribuunt Transylvani lib. II. cap. 5. quod dicatur unus, verus, solus, magnus, Pater omnium. Nam Deut. VI, dicitur : *Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* Et Jo. XVII. *Ut cognoscant te solum Deum verum.* Deut. XXXII. *Videte, quod ego sim solus,* videlicet, *Dominus.* Job. XXXVI. *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* Malach. II. *Numquid non unus Pater omnium nostrum?* (3)

At hæc omnia etiam dicuntur de Filio. I. Cor. VIII. *Nobis est unus Dominus Jesus Christus.* I. Jo. V. *Hic est verus Deus.* Epist. Judæ : *Solum Dominatorem et Dominum nostrum Jesum Christum negantes.* Hunc tamen locum Transylvani ita exponunt ac depravant, ut illud *Solum Dominatorem* ad Patrem referant : illud autem *et Dominum nostrum Jesum Christum* ad Filium. At repugnat ratio linguæ Græcæ; unus enim articulus est pro duobus nominibus τὸν μόνον δεσπότην Θεὸν καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν : non possunt autem ad duas personas referri, quæ uno articulo conjunguntur. Tit. II. *Exspectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi* (4).

Transylvani Erasmum secuti, illud *Magni Dei* ad Patrem referunt. At hic quoque repugnat articulus unus utrique nomini adjunctus, τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος. Quare Chrysostomus, Hieronymus, et alii de solo Filio exponunt, quippe qui videbant alium sensum non pati sententiam Græcam. Præterea, non exspectamus Patrem venturum, sed Filium : Paulus autem dicit, nos expectare adventum gloriæ, id est, adventum gloriosum (est enim Hebraica phrasis) magni Dei; igitur Filius est magnus Deus. Denique Isaiæ IX. *Parvulus natus est nobis*, etc. *et vocabitur Admirabilis, Consiliarius*, etc. *Pater futuri sæculi*; est ergo Christus Pater omnium nostrum. Unde Joan. XIV. *Non relinquam vos orphanos* (5). Et Matthæi X, ac Jo. XIII, filiolos Apostolos vocat. Cum igitur omnia nomina veri Dei Christo conveniant, est omnino Christus verus Deus.

CAPUT VIII.

Quinta Classis ex attributis.

Attributa Dei præcipua sunt, primo Æternitas. Genes. XXI. *Invocavit ibi nomen Dei æterni.* Et Roman. XVI. *Secundum præceptum æterni Dei.* Et I. Timoth. VI. *Qui solus habet immortalitatem.* Secundo Immensitas. *Magnus Dominus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis.* Psal. CXLIV. *Cœlum et terram ego impleo*, Hierem. XXIII. Tertio Potentia. *Qui solus est potens etc.* I. Timoth. VI. Quarto Sapientia. *Soli sapienti Deo.* Rom. X. Quinto Bonitas. *Nemo bonus nisi solus Deus*, Luc. XVIII. Denique Sexto Majestas digna summo cultu, Deuter. VI, et Matth. IV. *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (6). Et fere hæc omnia Ministri Transylvani tribuunt soli Patri, lib. II, cap. 5. Si igitur hæc Filio convenire ostenderimus, probatum erit, eum verum Deum, et unum cum Patre esse.

Igitur Æternitas Filio tribuitur Proverb. VIII. *Ab æterno ordinata sum.* Hic enim sa-

(1) Act. VII, 2; I. Cor. II, 8; Psal. XXIII, 7. — (2) I. Timoth. VI, 15; Apoc. XVII, 14; XIX, 16. — (3) Deut. VI, 4; Joan. XVII, 3; Deut. XXXII, 39; Job. XXXVI, 26; Malach. II, 10. — (4) I. Cor. VIII, 6; I. Joan V, 20; Jud. IV; Tit. II, 13. — (5) Isai. IX, 6; Joan. XIV, 18. — (6) Gen. XXI, 33; Rom. XVI, 26; I. Timoth. VI, 16; Psal. CXLIV, 3; Jerem. XXIII, 24; I. Tim. VI, 15; Rom. XVI, 27; Luc. XVIII, 19; Deut. VI, 5; Matth. IV, 10.

pientia loquitur, non autem sapientia essentialis, quæ est omnino idem cum essentia Dei; nam illa non gignitur : hæc autem dicit : *Ante omnes colles ego parturiebar*. Nec est sapientia creata, quæ hic loquitur ; nam nihil creatum est ab æterno. Et præterea, hæc sapientia distinguit se a creaturis dicens : *Dominus possedit me in initio*, *antequam quidquam faceret a principio ;* ergo necessario est sapientia genita, id est, Filius, de qua I. Corinth. I. *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam* (1).

Ad hunc locum respondet Franciscus David disput. Alb. II. et Blandrata disput. 6. et Ministri Hungarici lib. II. cap. 10. librum Proverbiorum non esse canonicum : at hæc est nimis crassa ignorantia. Nam de hoc libro nunquam fuit dubitatum, nec a Judæis, nec a Christianis, ut patet ex Prologo Galeato Hieronymi : sed decepti sunt adversarii ex eo, quod Sapientia et Ecclesiasticus non recipiuntur a Judæis, nec a Lutheranis. Existimarunt enim, eamdem esse rationem hujus libri, et illorum, cum omnes fere idem argumentum tractent, et eidem Salomoni tribui soleant.

Præter hunc locum habemus alium Micheæ V : *Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda*, *ex te mihi egredietur*, *qui sit Dominator in Israel : et egressus ejus ab initio*, *a diebus æternitatis* (2). Quem locum de Christo intellexerunt etiam Scribæ Judæorum, Matth. II.

Respondet Franciscus David disp. 3. dies æternitatis vocari primos illos sex dies Mundi, propter continuam successionem : tunc autem dici egressum Christum, quia tunc facta est promissio de Christo ad Adam. At Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, et omnes alii interpretes hunc locum exponunt de æterna Christi generatione ; ipse etiam Vatablus, cui multum tribuere videntur adversarii. Præterea, sine causa dicunt, dies æternitatis vocari primos illos dies propter successionem : id enim nec auctoritate, nec exemplo, nec ratione ulla ostendere possunt. Item sicut in illis verbis *Ex te egredietur* significatur vera nativitas, non autem promissio aliqua : ita etiam in illis *Et egressus ejus ab initio*, *a diebus æternitatis* debet significari vera nativitas ; idem enim est vocabulum utrobique tam in textu Latino, quam Hebraico.

Alius locus est Joann. I. *In principio erat Verbum*. Quid est enim *In principio erat Verbum* (3), nisi Verbum non cœpit esse, sed fuit semper ?

Respondent Transylvani lib. II. cap. 11. illud *In principio* non significare initium creationis rerum, sed innovationis, quæ facta est per Christum. Itaque sensum hujus loci esse volunt *In principio renovationis Ecclesiæ*, *Verbum*, id est, *Christus homo*, *erat quidem in Mundo*, *quia jam erat natus ex Maria*, *sed erat apud Deum*, *quia erat occultus hominibus*, *et soli Deo notus*, *donec a Joanne manifestatus est*. At repugnant huic explicationi verba sequentia *Omnia per ipsum facta sunt* : et illa *Et Mundus per ipsum factus est*. Sed de hoc loco supra disputatum est.

Alius locus est Joann. VIII, ubi Dominus ait : *Antequam Abraham fieret ego sum*. Qui locus non valet contra Arianos, sed contra Samosatenos, et Transylvanos, qui volunt Christum non fuisse ante Mariam. Unde respondet Franciscus David disp. 4. Christum fuisse ante Abraham, sed in typo et figura, et variis promissionibus Dei de ipso mittendo. At hoc modo Christus non respondet ad rem ; nam Judæi dixerant : *Quinquaginta annos nondum habes*, *et Abraham vidisti ?* Respondit Dominus : *Antequam Abraham fieret*, *ego sum*, id est, *vidi Abraham*, *quia antequam ille nascere tur ego eram* (4). At certe si in figuris latebat, non eum vidit.

Præter hæc loca, sunt alia quædam, ad quæ nihil respondent. Unus est Joan. XVII. *Clarifica me tu Pater apud temetipsum*, *claritate quam habui*, *priusquam Mundus esset apud te*. Solet autem Scriptura describere æternitatem per illud *antequam Mundus fieret*, sive ante Mundi constitutionem, ut patet Ephes. I. *Elegit nos ante Mundi constitutionem*. Et Joan. XVII. *Dilexisti me ante Mundi constitutionem*. Et I. Pet. I. *Præcogniti ante Mundi constitutionem*. Alius est Hebr. VII. *Neque initium dierum*, *neque finem vitæ habens*. Alius est Hebr. XIII. *Jesus Christus heri et hodie et in sæcula*, id est, *semper fuit*, *semper est*, *et semper erit :* quod in Apocalypsi cap. I, IV. et XI. sæpissime reperitur, *qui erat*, *qui est*, *et qui venturus est* (5). Denique in priori epist.

(1) Prov. VIII, 23, 25 et 15; I. Cor. I, 24. — (2) Mich. V, 2. — (3) Joan. I, 1. — (4) Joan. VIII, 57 et 58. — (5) Joan. XVII, 1 ; Eph. I, 4; Joan. XVII, 24; I. Petr. I, 20; Hebr. VII, 3; XIII, 8.

Joann. cap. V. *Hic est verus Deus, et vita æterna* (1). Certe si Christus vita æterna est, non potest non fuisse, atque esse etiam ipse æternus, ac proinde Deus verus.

Immensitas tribuitur Filio Dei. Baruch. III. *Magnus est, et non habens finem, excelsus, et immensus.* Et paulo post : *Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum.* Et paulo post : *In terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Ex hoc loco Augustinus lib. III. contra Maximin. cap. ult. probat, Filium esse immensum. Nec obstat, quod videatur Propheta loqui de loco magno Dei, non de ipso Deo quia præcedit : *O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus.* Et statim sequitur : *Magnus est, et non habet finem.* Nam ut notat Theodoretus in Comment. non loquitur de loco materiali, sed loco spirituali Sanctorum, qui est ipse idem Deus ; nec de finita aliqua possessione, sed de infiniti boni possessione, quæ ipse Deus est : alioqui falsum esset, Dei possessionem immensam esse, et finem nullum habere.

Alius locus est Joan. III. *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.* Si Christus (se enim vocat Filium hominis) in cœlo erat, quando loquebatur in terris ; igitur simul in cœlo, et in terra erat : non autem corpore tunc erat in cœlo, cum se diceret ascensurum in cœlum : igitur alia in Christo natura erat, præter humanam illam, quæ cernebatur oculis mortalium, videlicet divina, quæ immensa est, et cœlum simul, ac terram replet.

Alius locus est Matth. XVIII. *Ubi fuerint duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Quis non hinc colligit immensitatem? nam in cœlo, et in terra, et in omnibus provinciis ac regionibus simul necesse est esse eum, qui præsens adsit, ubicumque sunt aliqui congregati in nomine Christi.

Potentia, seu potius Omnipotentia tribuitur Filio Dei in Apocalypsi sæpissime, c. I. *Ego sum α et ω, principium et finis, dicit Dominus Deus, qui erat, qui est, et qui venturus est, omnipotens.* cap. IV. *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est.* cap. XI. *Gratias tibi agimus Domine Deus omnipotens, qui es, et qui eras, et qui venturus es* (5).

Sed objiciunt Ariani illud Joann. V. *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem* (6). Respondeo cum Nazianzeno orat. 4. de Theol. et Ambrosio lib. IV. De Fide, cap. 3. solum his verbis significari potentiam Filii esse a Patre, et eamdem cum potentia Patris : non enim dictum est, non potest Filius facere quidquam, nisi Pater jubeat, aut juvet, sed nisi viderit Patrem facientem. Idcirco subjungit continuo : « Quæcumque Pater facit, hæc et Filius similiter facit. » Itaque uterque eadem omnia facit, sed Filius Patrem videre facientem, sive a Patre discere dicitur, quia scientia Filii a Patre est, non tamen per doctrinam, sed per generationem. Nam idem est Deo scire, et esse ; et proinde idem est Filio Dei accipere sapientiam, et accipere essentiam.

Transylvani objiciunt illud Matth. ult. *Data est mihi omnis potestas in cœlo, et in terra.* Inde enim sequi videtur, ut non ab æterno, nec ex natura, sed dono gratiæ, et ex tempore Christus omnipotentiam quamdam habeat. Respondeo : ea dici de Christo, qua homo erat, non qua Deus. Cum enim ipse idem et Deus, et homo sit, qua Deus, omnipotentiam ab æterno, et ex natura sua habet : qua homo, summam potentiam a Deo ex tempore, et dono gratiæ accepit. Vel, si mavis de Christo homine, non qua homo, sed absolute loqui ; accepit homo Christus omnipotentiam ex tempore, sed dono gratiæ increatæ, videlicet, hypostaticæ unionis, ut propterea non post resurrectionem primum, sed ab ipsa conceptione sua, ille homo Christus omnipotens, et Deus fuit. Quod enim ait Matt. XXVIII. post resurrectionem *data est mihi omnis potestas.* Dixerat ante passionem Jo. XIII. *Sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus* (8).

Sapientia tribuitur Filio adeo frequenter, ut a Theologis sapientia vocetur appropriatum ejus. I. Corinth. I. *Christum Dei sapientiam.* Coloss. II. *In Christo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei.* Jo. ult. *Domine tu omnia nosti* (9).

Sed occurrunt Ariani cum eo loco Matth.

(1) I. Joan. V, 20. — (2) Baruch. II, 25, I 36 et 24. — (3) Joan. III, 13. — (4) Matth. XVIII, 20. — (5) Apoc. I, 8; IV, 8; XI, 17. — (6) Joan. V, 19. — (7) Matth. XXVIII, 18. — (8) Joan. XIII, 3. — (9) I. Cor. I, 24; Coloss. II, 3; Joan. XXI, 17.

XXIV. *De die illa nemo scit, neque Angeli*, neque Filius, *nisi solus Pater* (1). Respondeo : hæc dici de Christo, qua homo erat, ut docent Patres. Ambrosius in cap. XVII. Luc. Cyrillus lib. IX, thes. cap. 4. et alii. Quare hic locus nihil Arianis favet. Quomodo autem Christus homo dicatur non scivisse diem illum, exponemus in quæstione de scientia animæ Christi.

Dices : hoc loco solus Pater dicitur scire; ergo excluditur Filius etiam ut Deus. Respondeo cum Augustino lib. III. in Maximin. cap. 13. particulam *Solus*, non excludere eas personas quæ sunt ejusdem naturæ cum Patre, sed res creatas; nisi sermo sit de actione quæ conveniat Patri ratione personæ, non ratione essentiæ; quoniam igitur scientia convenit Patri, qua Deus est, non qua Pater est : propterea non excluditur Filius aut Spiritus sanctus, cum solus Pater dicitur aliquid scire.

Instant Transylvani; nam Rom. XVI. cum dicitur : *Soli sapienti Deo per Jesum Christum cui honor et gloria* (2), illud *soli sapienti* de Patre tantum dici videtur : nam distinguitur eo loco Pater apertissime a Filio, cum addatur *per Jesum Christum*. Respondet Augustinus lib. III. cont. Maxim. cap. 13. *Soli sapienti* de tota Trinitate dici, cui per Christum defertur honor : nam Christus Deus et homo cum sit, ut Deus honorem recepit cum Patre et Spiritu sancto, ut homo illum defert. Detulit autem cum prædicavit in Mundo Trinitatem, et jussit baptizari in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti omnes Gentes.

Bonitas tribuitur Filio Sapien. VII. *Omnibus mobilibus mobilior est sapientia : attingit autem ubique propter suam munditiam; vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quædam claritatis omnipotentis sincera, et ideo nihil inquinatum in eam incurrit. Candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis et imago bonitatis illius, et cum sit una, omnia potest etc.* Item Matth. XX. dicit Christus : *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum* (3).

Quomodo ergo (inquiunt Ariani et Transylvani) Dominus Luc. XVIII. ait : *Quid me dicitis bonum? nemo bonus nisi solus Deus* (4). Respondeo cum Basilio lib. IV. in Eunom. Ambrosio lib. II. de Fide, cap. I. Hieronymus et Chrysostomo in cap. XIX. Matth. Christum respondisse ad mentem illius, qui dixerat : *Magister bone, quid faciendo*, etc. Ille enim non putabat Christum esse Deum, sed unum ex Rabbinis.

Majestas adoranda tribuitur Christo, Hebr. I. *Adorent eum omnes Angeli ejus*. Ubi notandum, hæc verba allegari a Paulo ex Psalm. XCVI. ubi agitur de adoratione latriæ soli Deo propria : nam præcessit : *Confundantur omnes qui adorant sculptilia et qui gloriantur in simulacris suis* (5). Et statim : *Adorate eum omnes Angeli ejus*, ubi opponitur idolatria cultui Dei.

Præterea, Christus habet templum, quod est proprium latriæ signum. Malach. III. *Tunc veniet ad templum sanctum suum Dominator, quem vos quæritis, et Angelus Testamenti, quem vos vultis*. Item invocatio absentis apud adversarios est adoratio latriæ. At Christus invocatur; nam Joann. XIV. ait ipse : *Si quid petieritis in nomine meo hoc faciam* (6). In quem locum Augustinus tr. 73. in Joan. « Sic ergo, inquit, perrexit ad Patrem, ut non desereret indigentes, sed exaudiret petentes. » Et Cyrillus lib. IX. in Joa. cap. 42. « Liquido, inquit, hic Deum se verum esse ostendit. Suscepturum enim orationes suorum se dicit, omniaque concessurum eis, quæ petant. » Item Stephanus Act. VII. *Domine Jesu*, inquit, *accipe Spiritum meum*. Et Act. IX dicit Ananias Christo : *Hic habet potestatem allegandi omnes, qui invocant nomen tuum*. Et Paulus II. Cor. XII. *Ter Dominum rogavi, et dixit mihi, sufficit tibi gratia mea*. Quo loco Dominum appellari Christum, patet ex sequentibus : *Libenter igitur*, inquit, *gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi*. Et I. Cor. I. ac in omnibus fere epistolis ita Paulus salutat Christianos : *Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo* (7). Ubi precatur Fidelibus a Deo Patre, et a Deo Filio simul gratiam, et pacem.

Sed qui adversarii eludunt hæc loca propter ambiguitatem textus Græci, ubi illud : *Et Domino Jesu Christo*, posset legi, *et Domini Jesu Christi*, hoc modo : *Gratia vobis, et pax a Deo, qui est Pater noster, et qui etiam est Pater Domini Jesu Christi* : Ideo notandus est locus in epist. II. Jo. ubi habetur clarissi-

(1) Matth. XXIV, 36. — (2) Rom. XIV, 27. — (3) Sap. VII, 24 et seq.; Matth. XX, 15. — (4) Luc. XVIII, 19. — (5) Hebr. I, 6; Psal. XCVI, 7. — (6) Malach. III. 1; Joan. XIV, 13. — (7) Act. VII, 58; Ibid. IX, 14; II. Cor. XII, 8; I. Cor. I, 3

me, εἰρήνη παρὰ θεοῦ, καὶ παρὰ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ, *Pax a Deo*, *et a Domino Jesu Christo* (1), ex quo loco exponenda sunt loca Pauli obscuriora.

Denique omnes fere Prophetæ prædixerunt, post adventum Messiæ exterminandam idololatriam : Ecclesia autem semper in toto orbe terrarum Christum coluit templis, aris, invocationibus, festis diebus : ergo vel Christus est verus Deus dignus latriæ cultu, vel omnes Prophetæ decepti sunt. Nam si Christus non est verus Deus, nunquam fuit tam insigne idolum in Mundo, nec tam floruit idololatria, quam post Christi adventum ; et tamen clamat Spiritus sanctus. Isa. II. *Elevabitur Dominus solus in die illa*, *et idola penitus conterentur*. Zachar. XIII. *In die illa erit fons patens domui David*, *et habitantibus Hierusalem*, *in ablutionem peccatoris*, *et menstruatæ*, *et erit in die illa dicit Dominus exercituum*, *disperdam nomina idolorum de terra*, *et non memorabuntur ultra* (2). Vide etiam Is. XXXI. Ezech. VI. et XXX. Oseæ X. et Mich. I.

Respondent ad hoc de adoratione Transylvani lib. II, cap. 4. et Franciscus David disput. 3. et Blandrata disput. 4 et 6. Christum esse adorandum, tum quia Deus Pater id jussit, tum quia in se habet adorandam divinitatem. At contra : nam si Christus non est verus Deus, non potuit Deus Pater id jubere, quin ipse sibi contradiceret ; nam Deuter. VI jussit scribi : *Dominum Deum tuum adorabis*, *et illi soli servies* ; et Isaiæ XLII. *Gloriam meam alteri non dabo* (3) ; quomodo ergo juberet, ut creaturæ serviremus, et gloriam ejus cum creatura communicaremus? Item, si Christus est Deus, sed non summus, et altissimus; ergo non debetur ei cultus latriæ, qui soli Altissimo convenit. Quod autem in Christo Deus habitet, non sufficit ut ille possit adorari, alioqui totus Mundus posset adorari, et præcipue sancti Angeli, et homines, in quibus singulariter Deus habitat.

Propter hæc argumenta Franciscus David, etsi antea sæpe docuerat Christum esse Deum, et adorandum, non quidem ut Altissimum, sed ut Filium Altissimi ; tamen postea mutavit sententiam, ac docuit, Christum non esse vocandum Deum, nec esse adorandum, nec invocandum ; et respondit ad omnia loca, quæ nos supra citavimus pro invocatione Christi, ut patet ex lib. cont. Faust. Sed non est opus, ut tempus conteramus in ejus refutatione ; nam argumenta ejus, aut sunt meræ nugæ, aut si vim habent, efficiunt aliquid contra Bladratam, qui vult Christum non esse verum Deum, et tamen esse adorandum et invocandum : contra nos autem nihil efficiunt; nam ea sunt præcipua argumenta. Si Christus est adorandus cultu divino, et invocandus ut Deus; ergo cum Papistis dicendum erit, Christum esse unum Deum cum Patre, et oportebit restituere Trinitatem, quam hactenus impugnavimus. Item, si Christus non est verus Deus, et tamen invocari potest; ergo etiam Spiritus sanctus, imo et Maria, et Angeli, et Sancti cæteri invocari poterunt; quorsum igitur hactenus Papistas accusavimus idololatriæ, quia Sanctos invocabant?

Hæc argumenta demonstrationes sunt certissimæ contra Blandratam. et Faustum, et cæteros Antitrinitarios; qui tamen, ut manifeste convincuntur a Francisco Davide, et ejus sectatoribus, quod secum ipsi, et cum ratione clarissima pugnent ; ita contra convincunt ipsi Franciscum Davidem, et ejus socios, quod incredibili temeritate Scripturarum testimonia pervertant.

Liber autem loco exempli proponere responsiones Francisci Davidis ad illud testimonium Actor. VII. *Lapidabant Stephanum invocantem et dicentem : Domine Jesu accipe Spiritum meum.* Primum respondit Franciscus David: illud esse exemplum, seu factum Stephani, non testimonium Scripturæ. At exemplum est hominis, qui, teste Scriptura, *erat plenus Fide*, *et Spiritu sancto*. Act. VI et VII. Secundo respondit, illud *Domine Jesu* esse invocationem Patris; vult enim vocem *Jesu* esse genitivi casus, ut sit sensus : *Tu Pater*, *qui es Dominus Filii tui Jesu*, *accipe Spiritum meum* (4).

At nunquam legimus alibi *Domine Jesu* in eo sensu, ita ut *Jesu* sit genitivi casus : legimus autem Apocal. ult. in casu vocandi καὶ ἔρχου κύριε Ἰησοῦ, *etiam veni*, *Domine Jesu*. Præterea Actor. VII Stephanus viderat Jesum stantem a dextris Dei, quando ait : *Domine Jesu*, *accipe Spiritum meum*, igitur ipsum Jesum invocavit. Respondet Franciscus David: illa verba Stephani : *Ecce video cœlos apertos*

(1) II. Joan. 3. — (2) Isai. II, 17; Zach. XIII, 1 et 2. — (3) Deut. VI, 13; Isai. XLII, 8. — (4) Act. VII, 58.

posse facere hunc sensum : *Ego tam certo credo Jesum resurrexisse, et esse nunc in cœlo, ac si nunc aperto cœlo ipsum Jesum viderem.* At Lucas dicit : *Intendens in cœlum vidit gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei?* igitur vere vidit, et non solum ita credidit ac si vidisset. Respondit tertio : illa verba *Domine Jesu* dirigi ad Patrem, quia etiam Pater vocari potest *Dominus Jesus*, cum sit proprium Patris dominari, et salvare. At quæ est hæc temeritas nomen proprium Filii tribuere Patri? Nonne hoc est confundere Patrem cum Filio more Sabellii?

CAPUT IX.

Sexta Classis ex operibus.

Quinque sunt opera Dei solius, Creatio, Conservatio, Salvatio, Præcognitio occultorum, Patratio miraculorum.

Primum opus Dei, proprium est Creatio. Is. XLIV : *Ego sum Dominus extendens cœlos solus, stabiliens terram, et nullus mecum.* Job IX : *Qui extendit cœlos solus.* Unde per hoc opus Deus vult distingui a non veris Diis, Psalm. XCV : *Dii Gentium dæmonia, Dominus autem cœlos fecit.* Hierem. X : *Dii qui cœlum et terram non fecerunt, pereant de terra, et de sub cœlo.* Si ergo probemus, Christum fecisse cœlum et terram, probatum erit, ipsum esse unum verum Deum cum Patre. Habemus autem loca multa supra explicata, nimirum Jo. I : *Omnia per ipsum facta sunt.* Ibidem : *Et Mundus per ipsum factus est.* Coloss. I : *Omnia per ipsum creata sunt.* Heb. I : *Et tu Domine initio terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli* (1).

His addamus illud Prov. VIII : *Quando appendebat fundamenta terræ, quando certa lege et gyro vallabat abyssos, quando æthera firmabat sursum,* etc. *cum eo eram cuncta componens.* Qui locus non potest intelligi de Sapientia essentiali, ut supra docuimus, quia illa non gignitur; hæc autem dicit : *Ante omnes colles ego parturiebar* : nec de Sapientia creata, quia illa non fuit ante Mundum. Nec potest dici, librum non esse canonicum, ut Transylvani dicunt, quia de hoc libro nec Judæi, nec Christiani unquam dubitaverunt. Item Jo. V : *Quæcumque Pater facit, hæc et Filius similiter facit* (2), sed Pater creat quotidie animas hominum, qui nascuntur, et creavit quondam cœlum et terram; igitur etiam Filius creat nunc animas, et creavit olim universum Mundum.

Ad hoc argumentum diversimode respondent Samosateni et Ariani. Samosateni novi negant Christum esse Creatorem, cum non fuerit ante Virginem Matrem : et quid respondeant ad loca allegata, supra retulimus, et refutavimus. Unum addo contra illos. Si Christus non creavit cœlum et terram, aut non esse Deum, aut debere exterminari de Mundo. Nam Hier. X dicitur : *Dii qui cœlum et terram non fecerunt, pereant de terra, et de his quæ sub cœlo sunt.* At Samosateni non negant Christum esse Deum, nec volunt, eum exterminandum esse; ergo admittere debent, eum esse Creatorem.

Ariani veteres apud Augustinum lib. I cont. Maximin., et in serm. Arian., et Valentinus Gentilis Arianismi renovator prothesi 24. respondent : solum Patrem esse principalem auctorem cœli et terræ, Filium autem ministrum fuisse Patris in creatione. Transylvani quoque lib. II, cap. 6. dicunt : Christum non esse Deum æternum, nec quidquam egisse in Mundi creatione; tamen si deberet ei concedi aliquid, non posse plus concedi, quam ut instrumentum fuerit Patris.

Argumentum præcipuum ipsorum, quo etiam utuntur Transylvani, est, quia in Scriptura semper dicitur, Pater per Filium fecisse, et Patri tribuitur præpositio *Ex*; Filio præpositio *Per*, I. Corinth. VIII : *Unus Deus Pater, ex quo omnia. Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia.* Jo. I : *Omnia per ipsum facta sunt.* Hebr. I : *Per quem fecit et sæcula.* Coloss. I : *Omnia per ipsum creata sunt* (3). Addunt etiam Transylvani loco notato Concilium Sirmiense, quod tanquam Orthodoxum ab Hilario recipitur, et explicatur in lib. de Synod. : nam can. 3. et rursum can. postr. Concilium illud asserit, Filium Dei Patri ministrasse in creatione

(1) Isai. XLIV, 24; Job. IX, 8; Psal. XCV, 5; Jerem. X, 11; Joan. I, 3 et 10; Coloss. I, 16; Hebr. I, 10. — (2) Prov. VIII, 29, 25; Joan. V, 15. — (3) I. Cor. VIII, 6; Joan. I, 3; Hebr. I, 10: Coloss. I, 16.

Mundi. Item addunt testimonia Irenæi lib. III, cap. 8. et lib. IV, cap. 13. Tertulliani lib. de Trinit. Eusebii lib. I histor. cap. 1 et 2. et Lutheri, quem Dei nuntium vocant, in I. cap. Genes. ubi Christum instrumentum Dei vocat.

Demonstrandum igitur nobis est, Filium Deum non ut instrumentum, sed ut principalem causam creasse Mundum. Ac primum id patet ex illo Heb. I : *Et tu Domine initio terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli.* Nam quod hoc non intelligatur ministerialiter, probo ex eo, quod hoc idem dicit David de Deo Israel, quem adversarii volunt esse Patrem, et quem certum est non fuisse instrumentum creationis. Præterea, Paulus in isto capite confert Christum cum Angelis, et dicit hoc interesse, quod Angeli sint ministri, Christus non sit minister; sic enim ait : *Cui dixit aliquando Angelorum : sede a dextris meis? nonne sunt omnes administratorii spiritus in ministerium missi?* (1)

Secundo probo ex Isaia cap. XLVIII, nam is qui dicit : *Et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus*, quem esse Filium ostendimus supra in prima classe argumentorum; iste idem dicit : *Propter me faciam, ut non blasphemer, et gloriam meam alteri non dabo* (2), at qui operatur propter se, certe non est instrumentum.

Tertio, ex Apoc. I, ubi Flius vocatur α et ω, *principium et finis, et Dominus omnipotens* (3). Nam si est principium et finis, ut sunt in alphabeto α et ω; certe est principium primum, et ultimus finis omnium rerum, proinde non est instrumentum; neutrum enim horum instrumento convenit. Item, si est omnipotens, potest ut auctor principalis Mundum creare; non ergo debuit alteri ministrare.

Quarto, ratione demonstrativa per resolutionem : si Pater creat per Filium, vel Pater solum jubet, et Filius solum facit, vel uterque facit, sed Pater ut causa prima, Filius vero ut secunda, vel uterque totum ut causa primaria, sed Pater sua voluntate, Filius a Patre jussus; non enim facile est assignare alium modum, quo potuerit Filius concurrere cum Patre ad creationem, et tamen non æque principaliter ac Pater : sed nullus eorum modorum cum veritate consentit, ut ex iis, quæ mox dicemus, planum fiet; igitur Filius creator est rerum æque principalis ac Pater.

Ariani quidem aiebant : Patrem per se nihil fecisse, sed Filium omnia fecisse jussu Patris, eo quod creaturæ non sint capaces immediatæ actionis divinæ; et quia indignum est, summam illam virtutem ad ista minima descendere, ut Cyrillus refert lib. V thes. cap. 3.

At contra. Nam Proverb. VIII legimus etiam Patrem fecisse: *Quando præparabat cœlos aderam.* Et Jo. V : *Quæcumque* Pater *fecerit, hæc et Filius similiter facit.* Item : *Pater meus operatur et ego operor.* Et de minimis, Matth. X : *Unus* passer *non cadit in terram sine Patre vestro.* Præterea, nusquam legimus, Patrem imperasse Filio; item legimus, Filium imperando fecisse. Baruch. III de illo qui in terris visus est, et cum hominibus conversatus est, dicitur : *Qui emittit lumen, et vadit, vocavit illud, et obedit illi cum tremore : stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis, vocatæ sunt, et dixerunt : Adsumus, et luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas.* Et Lucæ VIII : *Quis putas hic est, quia et ventis, et mari imperat, et obediunt ei?* (4)

Nec ratio Arianorum valet : nam ut bene eam refellunt, Athanasius serm. 3. cont. Arian., et Cyrillus lib. V thes. cap. 2 et 3. aut Filius est Deus, aut creatura. Si Deus; non ergo potuit ipsorum opinione creare immediate : si creatura; ergo non potuit creari a Patre immediate, nisi forte velint, Filium esse quid medium inter Deum et creaturam, quod sane esse non potest. Nam vel est productus ex nihilo, vel ex re creata, vel ex ipsa Dei substantia. Si primum aut secundum; ergo est creatura. Si tertium, ergo est Deus; non ergo datur medium. Habemus igitur, tam Patrem, quam Filium reipsa operatum esse in creatione Mundi : ac per hoc refutavimus primum illum modum, quem in argumento posueramus.

Rursum, non potest illud dici, quod uterque fecerit, sed Pater majorem, Filius minorem partem : nam id pugnat cum Scriptura Proverb. VIII : *Cum eo eram cuncta componens.* Et Jo. I : *Omnia per ipsum facta sunt.* Et Jo. VI : *Quæcumque Pater facit, hæc similiter et Filius facit* (5); ergo uterque facit totum. Rursus, non potest illud dici, quod uterque totum fecerit, sed Pater sit agens principale,

(1) Hebr. I, 10 et 5. — (2) Isai. XLVIII, 16 et 11. — (3) Apoc. I, 8. — (4) Prov. VIII, 29; Joan. V, 19 et 17; Matth. X, 29; Baruch. III, 33; Luc. VIII, 25. — (5) Joan. I, 3; V, 19.

et Filius sit instrumentum. Nam vel habet Filius vim creandi in se, quomodo Sol habet vim illuminandi, licet sit Dei instrumentum, vel non habet, sed est similis umbræ Petri, aut cingulo Pauli, respectu miraculorum quæ per ea fiebant. Si secundum; ergo Filius Dei nihil habet præ aliis creaturis.

Et præterea, quid est quod ait Paulus I. Cor. I : *Christum esse Dei virtutem?* Et Heb. I. *Qui portat omnia verbo virtutis suæ?* (1) Habet ergo in se virtutem faciendi quæ facit : at virtus creandi est virtus infinita, nec potest esse in instrumento, sed solum in summo et infinito artifice. Quare omnes Patres numerant Basilidem, et alios quosdam inter hæreticos, quia dicebant, Mundum creatum per Angelos. Vide Irenæum lib. I, cap. 22. Athanasium in serm. 3. cont. Arian. Augustinum lib. XII Civit Dei, cap. 24 et 25. Cyrillum 2. in Julian., et Damascenum lib. II, cap 3. Est ergo Filius principalis Creator.

Dices : habet virtutem creandi, non tamen est principalis, quia Pater suo arbitratu agit; Filius alieno. Contra : nam Jo. V : *Sicut Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat.* Item Spiritus sanctus libere et sua voluntate agit, I. Cor. XII : *Dividit omnibus prout vult* (2) : at Spiritus sanctus non est major Filio, imo secundum adversarios est minor; igitur et Filius libere agit, et prout vult. Denique si Filius habet virtutem creandi, vel eamdem numero quam Pater habet, vel diversam. Si eamdem; ergo sunt unus Creator, et unum est opus, una voluntas, una essentia utriusque. Si diversam; ergo falsum est illud I. Reg. II : *Non est fortis sicut Deus noster.* Et illud Exo. XV : *Quis similis tui in fortibus Domine?* (3) Nam invenitur alius æque fortis, nimirum Christus.

Ad argumentum de præpositione *Ex* et *Per*, respondeo : præpositionem *Ex* sæpius tribui Patri; *Per* Filio; *In* Spiritu sancto, non quia una persona sit instrumentum alterius, sed ad denotandas eorum proprietates. Nam, ut docet Basilius lib. de Spiritu sancto, cap. 4. Patri tribuitur *Ex* ad denotandum, quod ipse sit principium sine principio. *Ex* enim est nota causæ efficientis. *Per* tribuitur Filio, quia *Per* est signum causæ mediæ, et Filius est principium de principio, habet enim a Patre ut sit principium. Unde dicitur Filius a Patre facere : *Cum venerit*, inquit, *Spiritus quem mittam vobis a Patre* (4). Quamquam posset etiam dici particulam *Per* tribui Filio, quia sapientia est appropriatum Filii, et Deus per sapientiam et artem suam omnia creavit, ut Damascenus lib. I, cap. 9. docet. Denique *In* significat continentiam, et tribuitur Spiritui sancto, qui est nexus Patris et Filii. Tamen ne hæc diversitas præpositionum Fidei obesset, providit Deus dupliciter.

Primo, indicando hæc omnia convenire eidem Deo. Nam dicitur Rom. XI. *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei* etc. *Quoniam ex ipso*, *per ipsum*, *et in ipso sunt omnia* (5) Nam hæc omnia dicuntur de uno atque eodem Deo, ut patet ex eo quod præcedit : *Scientiæ Dei*, *judicia ejus*, *sensus ejus* etc. et ex eo quod sequitur : *Ipse gloria in secula.* Vel ergo dicuntur de solo Patre, et tunc patet, *Per* non significare ministerium, quia tribuitur Patri, quem constat nullius esse ministrum : vel de solo Filio, aut solo Spiritu sancto, et tunc Filius et Spiritus sanctus non sunt ministri, quia tribuitur eis *Ex*, quæ convenit principali auctori, ut ipsi quoque fatentur : vel dicuntur de omnibus simul, et tunc omnes simul sunt unus Deus. Ita monet Ambrosius lib. IV. de Fide, cap. 6. Basilius lib. de Spir. sanct. cap. 5. et Augustinus lib. I. de Trinit. cap. 6.

Secundo, providit miscendo has præpositiones; nam interdum *Per* tribuitur Patri, I, Cor. I. *Fidelis Deus*, *per quem vocati estis in societatem Filii ejus.* Gal. IV. *Quod si Filius*, *et hæres per Deum.* Interdum *Ex* et *De* tribuuntur Filio, ut Jo. I. *De plenitudine ejus omnes accepimus.* Coloss. II. *Ex quo totum corpus per conjunctiones* etc. Jo. XVI. *Ille de meo accipiet* (6). Monent etiam hoc Ambrosius et Basilius locis notatis.

Ad canonem Concilii Sirmiensis respondeo cum Hilario ibidem : Filium dictum esse ministrum, non quod proprie sit inferior, aut subjectus, sed quia est a Patre. Ministravit enim non ut famulus domino, sed ut filius patri, inter quos licet non sit inæqualitas naturæ, aut dignitatis; est tamen in Patre auctoritas principii, quæ non est in Filio respectu Patris : est enim Filius a Patre, non

(1) I. Cor. I, 24; Hebr. I, 3. — (2) Joan. V, 21; I. Cor. XII, 11. — (3) I. Reg. II, 2; Exod. XV, 11. — (4) Joan. XV, 26. — (5) Rom. XI, 33. — (6) I. Cor. I, 9; Galat. IV, 7; Joan. I, 16; Coloss. II, 19; Joan. XVI, 14.

contra. Quod autem hoc non faciat propriam servitutem, patet, quia alioqui omnes filii essent servi. Adde, quod nescio quantam auctoritatem habeat Concilium hoc Sirmiense: videtur enim mihi magis toleratum, quam approbatum. Certe apud Gratianum distinct. 16. et 20. ubi Concilia Catholica enumerantur, nulla fit mentio Sirmiensis.

Ad Irenæum, Tertullianum, Eusebium, et Lutherum idem respondeo; quamquam Tertulliani, et Eusebii in dogmatibus parva sit auctoritas: Lutheri autem nulla; omnes enim manifesti hæretici sunt, sed Tertullianus et Eusebius doctissimi fuerunt: Lutherus plus habet loquacitatis, quam solidæ doctrinæ.

Alterum opus Deo proprium, est conservatio totius Mundi, quæ est quasi quædam creatio, de quo Actor. XVII. *In ipso vivimus, et movemur, et sumus:* at hoc idem convenit Filio, Heb. I. *Qui portat omnia verbo virtutis suæ.* Et Coloss. I. *Omnia in ipso constant* (1), hoc est, (ut exponit recte Chrysostomus) omnium subsistentia pendet a Filio Dei, ita ut si ab ipso conservetur, consistat: sin minus, continuo intereat; igitur verus Deus est Filius.

Tertium opus est salvatio, Isaiæ XLIII. *Ego sum Dominus, et non est absque me Salvator.* Et cap. XLV. *Deus justus et salvans non est præter me.* Oseæ XIII. *Ego Dominus Deus, et Salvator non est præter me:* at quid magis convenit Christo quam salvare? Matth. I. *Vocabis nomen ejus Jesus, ipse enim salvum faciet populum suum.* Nam nomen Jesus, a ישע quod salutem significat, sumptum est. Ac ne dicas, eum salvare ministrando, audi Paulum ad Hebr cap. 1. *Portans omnia verbo virtutis suæ, per semetipsum purgationem peccatorum faciens.* Etsi enim desit apud Latinos illud *Per semetipsum:* est tamen in Græco δὶ ἀυτὸν, et ibidem confert Paulus Christum cum Angelis, et illos servos, Christum Dominum dicit. Item Isaiæ XXXV. *Deus ipse,* id est, per se, non per Legatos *veniet, et salvabit nos.* Item Apostoli se Christi ministros, non comministros dicebant, I. Cor. IV. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi* (2), et in nomine ejus baptizabant, reconciliabant, miracula faciebant etc., ut se ministros Christi demonstrarent.

Quartum opus, prædictio est futurorum, et scrutatio cordium, Isaiæ XLI, *Annuntiate quæ ventura sunt, et sciemus quia Dii estis.* III. Reg. VIII. *Tu nosti solus cor omnium filiorum hominum.* Hierem. XVII. *Pravum est cor hominis et inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes:* at hœc omnia Christo conveniunt, Jo. XIII, *Hoc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ergo sum.* Et I Pet. I. *Scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, prænuntians eas, quæ in Christo sunt passiones, et posteriores glorias.* Jo. cap. II *Ipse sciebat, quid esset in homine.* Et Apocal. II. *Et scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum scrutans renes, et corda* (3).

Dices: etiam Prophetas prædixisse futura, et prævidisse cordium cogitationes, ut de Elisæo patet. At contra: nam Paulus ad Heb. III. confert Christum cum Mose summo Prophetarum, et dicit, Mosen famulum, Christum Dominum esse. Item Christus loquitur eodem modo, quo summus Deus, quomodo nullus Prophetarum loqui auderet; quis enim unquam ait: *Ego sum scrutans renes et corda* (4), nisi Deus verus et summus? Denique si Spiritus Christi illustravit omnes Prophetas, I. Pet. I, quomodo Christus non altiori modo, quam Prophetæ occulta novit?

Quintum opus est, patratio miraculorum, Psalm. LXXI. *Qui facit mirabilia solus.* Et Psalm. LXXXV. *Faciens mirabilia tu es Deus solus.* Et Psal. CXXXV. *Qui facit mirabilia magna solus.* Quod tamen intelligitur propria auctoritate, alioquin etiam sancti Apostoli et Prophetæ miracula fecerunt, sed per invocationem Dei, ut hoc loco notat Hilarius. At Christus miracula propria auctoritate faciebat, ut patet, tum quia imperabat, Marci IV. *Dixit mari, mari, tace, obmutesce.* Et cap. IX. *Surde et mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo* (5). Tum quia sola voluntate etiam absens curabat, ut patet de puero Centurionis, Math. VIII. et de filio Reguli, Jo. IV. Tum denique, quia ut verus Domi-

(1) Act. XVII, 28; Hebr. I, 3; Coloss. I, 17. — (2) Isai. XLIII, 11; XLV, 21; Osee. XIII, 4; Matth. I, 21; Hebr. I, 3; I. Cor. IV, 1. — (3) Isai. XLI, 23; III. Reg. VIII, 39; Jerem. XVII. 7; Joan. XIII, 19; I. Petr. I, 11; Joan. II, 25; Apoc, II, 23. — (4) Apoc. II, 23. — (5) Psal. LXXI, 18; Psal. LXXXV, 10; Psal. CXXXV, 44; Marc. IV, 39; Ibid. IX, 24.

nus totius naturæ concessit etiam aliis potestatem faciendi miracula, Matth. X. et ad ejus invocationem Apostoli miracula faciebant, ut patet ex illo Actor. III. *In nomine Jesu Christi Nazareni surge et ambula* (1).

CAPUT X.

Septima Classis ex Patribus.

Ex Patrum doctrina probanda est veritas Catholica: nam etsi adversarii parum aut nihil tribuant Patribus; tamen Patres, qui ante Concilium Nicænum fuerunt, suos putant, ut Ignatium, Justinum, Irenæum, Tertellianum, Cyprianum. Alios etsi contrarios sibi esse fateantur; tamen testimonia Hilarii, Chrysostomi, Ambrosii, Cyrilli, Hieronymi, et Augustini citant contra nos, ut ostendant, Patres varios fuisse, et sibi ipsos contradixisse, coactos evidentia veritatis: ac breviter conantur enervare nostrum argumentum ex consensu Patrum omnium ætatum. Nos ergo producemus testes consentientes omnium ætatum, et maxime ante Nicænum Concilium.

Primæ ætatis, quæ extenditur usque ad annum centesimum Domini, habemus Clementem, Ignatium, Dionysium, Martialem. Primus prodeat Clemens, qui lib. VIII. Constit. cap. 16. dicit, Patrem sine medio genuisse Filium ante omnia, quod est dicere, Filium non esse factum, sed naturaliter, et necessario prodiisse ex Patre. Nam, ut docet Basilius lib. IV. in Eunom., nihil factum est immediatum opus artificis, quia mediat operatio, et inter Deum et creaturas mediat voluntas creandi: nec enim posito Deo, immediate ponitur creatura; at posito Deo, immediate ponitur Verbum ejus. Item cap, 17. postquam recitaverat illud, Sanctus, Sanctus, Sanctus, subjungit explicans: « Sanctus Deus Pater, Sanctus Filius etc. » Et cap. 18. in fine dicit Deo: « Tibi omnis gloria, et honor, et adoratio, Filio, et Spiritui sancto, et nunc et semper, et in omnia secula seculorum. » Similem locum huic profert ex isto Clemente Basilius lib. de Spir. sanct. cap. 29.

(1) Act. III, 6.

Jam B. Dionysius Areopagita B. Pauli discipulus in lib. de div. nom. cap. I. « Itaque, inquit, in omni ferme Theologica tractatione summam Divinitatem sancte celebrari videmus; ut singularem quidem atque unicam, propter simplicitatem et unitatem illam impartibilem: ut Trinitatem vero propter superessentialis fæcunditatis in suppositis tribus expressionem. » Et infra dicit, hanc summam essentiam in una suarum hypostaseon carnem humanam assumpsisse. Similia habet cap. 3. de myst. Theol.

S. Martialis in epist. I, ad Burdigalen. cap. 10. « Nihil, inquit, discretum in Divinitate Trinitatis sentiatis ». Et infra: « Et hæc », Pater, Filius, et Spiritus sanctus, in personis tria divisa, in Divinitate unus Deus indivisus est ». Hanc epistolam multis de causis suspicor non esse illius Martialis, qui dicitur fuisse discipulus Christi; tamen cujuscumque sit, nihil habet pro adversariis, sed omnia pro nobis.

S. Ignatius, Joannis Apostoli discipulus et martyr, in epist. ad Philippens: « Non in unum trinominem, neque in tres incarnatos, sed in tres ejusdem honoris » credendum esse dicit. Et infra: « Si vero inquit, Deus et homo, cur iniquum vocas Dominum gloriæ, qui natura invariabilis est? » Et infra: « Illud, inquit, Si Filius Dei es, ignorantiæ argumentum est. Si enim id revera agnovisses, scivisses, quod ex æquo potest rerum Conditor universarum, et facere quod non est, et mutare quod est. » In epist. ad Philadelphien. « Si quis dicat, unum esse Deum, et confiteatur Christum Jesum, sed eumdem nudum esse hominem putet; hujusmodi serpens est, fraudem et errorem prædicans in exitium hominum, et est ejusmodi inops sensu cognomento Ebion. » Nota, hunc locum proprie pugnare adversus novos Ebionitas, qui Christum purum hominem faciunt, quia enim lingua Hebraica אביון Ebion inopem significat, eleganter Ignatius Ebionitas inopes sensu appellavit.

Rursum idem in epist. ad Antiochen. « Abjicite, inquit, omnem Gentilem, et Judaicum errorem, ut nec multitudinem introducatis Deorum, nec prætextu unius Dei negetis Christum. Moses enim Dei famulus fidelis dicens: Dominus Deus tuus Dominus unus est, et unum, et solum prædicans Deum, continuo confessus est et Do-

minum nostrum dicens : Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham a Domino ignem et sulphur ». Et infra : « Omnis, » inquit, « qui annuntiat unum solum Deum, et tollit Christi Divinitatem, is est Diabolus, et hostis omnis justitiæ. » In epist. ad Polyc. « Exspecta, inquit, Christum Filium Dei in tempore, qui omni tempore caret, palpabilem, omnemque contactum refugientem, utpote incorporeum ». Hæc omnia sunt expresse contra Transylvanos, qui Christum temporalem et nudum hominem faciunt. Sunt etiam contra novos Tritheistas et Arianos, qui Christum etsi æternum esse fateantur, tamen verum Deum esse negant. Ex quibus etiam facile colligi potest, quemadmodum sint intelligenda loca, quæ citant ex Ignatio Valentinus Gentilis, et Transylvani lib. II. cap. 6.

Primo, proferunt epistolam ad Magnesianos, ubi dicitur : « Unum et solum verum Deum Patrem suum annuntiavit, ergo, inquit hæreticus, solus Pater est verus Deus. Respondeo : illud *Solum* separare Patrem Christi ab iis, qui non sunt ejusdem substantiæ cum ipso : est enim sensus, Patrem Christi esse illum Deum, qui est unus et solus verus Deus, quod idem de Filio dici potest, et de Spiritu sancto. Nam cum una sit tantum vera Divinitas; et Pater est ille Deus, qui est unus et solus Deus ; et Filius est ille Deus, qui est unus et solus Deus; et Spiritus sanctus est ille Deus, qui est unus et solus Deus. Denique nihil aliud Ignatius dixit, quam quod antea Christus ipse Patri suo dixerat : *Ut cognoscant te solum verum Deum* (1).

Secundo, proferunt epistolam ad Tarsenses, ubi Ignatius dicit, Christum esse Filium Creatoris, nec esse illum, qui est super omnia Deus, sed Filium ejus. Respondeo : Christum sic esse Filium Creatoris, ut sit etiam ipse ille idem Creator, ut idem Ignatius dicit epist. ad Philippen. Ratio hujus est, quia Pater gignendo, suam totam essentiam Filio communicavit, ac propterea etiam totam potentiam et sapientiam, qua Mundus creatus est. Porro Pater solus dicitur esse super omnia Deus ab Ignatio, propter principii auctoritatem, non propter naturæ diversitatem : alioqui pugnaret cum Paulo Roman. IX, et etiam ipse secum, qui asseruit in epist. ad Philippen. esse ejusdem honoris Patrem, et Filium.

Tertio, proferunt epistolam ad Philippenses, ubi de Patre exponit illud Deuter. VI. *Dominus tuus Dominus unus est* (2). Et infra, inducit Christum loquentem ad Satanam : « Novi unum, scio solum, non sum Deo adversus, confiteor excellentiam. » Respondeo : Ignatium ex loco Deut. VI, probare velle, unum esse Patrem, et non plures Patres, ut etiam infra docet, unum esse Filium, et non plures. Probat igitur optime hoc modo : *Dominus Deus unus est*, Deut. VI, ergo unus est tantum Deus Pater, nam si essent plures Patres, illi non possent esse unus Dominus Deus. Nunc enim Pater et Filius sunt unus Deus, quia unus est ab alio. Porro excellentiam Patris Filius confitetur ratione principii tantum : unde statim subjungit : « Novi generationis meæ auctorem Patrem ». Posset tamen locus hic intelligi de Christo homine ; alloquitur enim Christus homo Diabolum, et tum omnia aptissime quadrant : est enim Christus ut homo vere minor Patre, et Patrem Deum ac Dominum suum appellare potest, sicut ipse dicit Jo. XX. *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum* (3).

Quarto, proferunt ultima verba epist. ad Antioch. « Valete Deo et Christo ». Respondeo : hic distingui Christum a Deo ratione humanitatis ; nam alioqui in hac epistola Ignatius Diabolum vocat eum, qui prætextu unius Dei negat Christi Divinitatum.

Ultimo, profertur illud ex epist. ad Ephes. « Medicus autem noster est solus verus Deus ingenitus et invisibilis etc. » Respondeo : hunc locum varie legi; nam quædam antiquiora exemplaria sic habent : « Medicus autem noster unus est solus verus Deus unigenitus, et invisibilis omnium, unigeniti Pater et Genitor ». Alia est lectio apud Theodoretum in I. Dialogo, ubi sic citatur : « Medicus noster est genitus ex ingenito etc. » Athanasius in lib. de Synod. Arimin. et Seleuc. celebratis, citat hunc locum hoc modo : « Unus est medicus noster corporalis et spiritualis, genitus et ingenitus, in homine Deus etc ». exponit ingenitum, id est, increatum. Tamen etiam prima lectio non pugnat contra sententiam nostram. Nam posteaquam dixerat Ignatius : « Medicus autem noster est solus verus Deus ingenitus » ; subjunxit : « Habemus autem etiam Medicum

(1) Joan, XVII, 3. — (2) Deut. VI, 4. — (3) Joan. XX, 17.

Jesum Christum ante secula unigenitum Verbum. » Ex quo intelligimus, illam exclusivam *Solus* cum dixit Ignatius, « Medicus est solus verus Deus ingenitus. » non exclusisse Filium Dei, sed res creatas, quæ non sunt ejusdem essentiæ cum vero Dei ingenito.

Secundæ ætatis usque ad annum 200. habemus quatuor alios Patres, Justinum, Anathenagoram, Irænæum, et Clementem Alexandrinum. Justinus in lib. de rect. Fid. explicat. initio : « Unus, inquit, revera est universitatis hujus Deus, qui in Patre, Filio, et Spiritu sancto agnoscitur : cum namque ex substantia sua Pater Filium genuerit, atque ex eadem Spiritum produxerit ; jure optimo, quæ unam habent eamdemque essentiam, una atque eadem dignantur Divinitate. » Et infra probat, non esse creaturam Filium et Spiritum, sed unum Deum Creatorem cum Patre. In Apol. ad Senat. « Porro Filius ejus, inquit, qui solus proprie dicitur Filius, Verbum simul cum illo ante creaturas, et existens, et nascens, quoniam per eum primitus cuncta condidit et ornavit. » In Apol. ad Antonin. initio : « Profitemur, inquit, nos talium, qui habentur Deorum, esse expertes, et Atheos, sed non verissimi illius Dei Patris justitiæ, et castitatis et virtutum aliarum. Verum hunc ipsum, et qui ab eo venit Filium et Spiritum propheticum colimus, et adoramus cum ratione et veritate venerantes etc. » Ubi opponit cultum Trinitatis cultui idolorum, et falsorum Deorum, ac proinde docet, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum esse verum Deum. Ibidem ultra medium vult, illa verba Exod. III. *Ego sum qui sum* (1) a Christo dicta esse. « Ego autem, inquit, quod Mosi e rubo est dictum : Ego sum existens ille Deus Abrahæ, et Deus Isaac, et Deus Jacob, et Deus Patrum tuorum, significatum est, mortuos quoque illos exstare, et ipsius Christi homines esse. »

Idem repetit prolixe in Dial. cum Triph., ubi etiam non procul a fine docet, Patrem et Filium vere esse duos, et tamen unius essentiæ : « Virtutem, inquit, eam a Patre nullo pacto disjungi et secerni posse. » Et infra : « Virtutem istam, quam Deum sermo propheticus vocat, non ita ut Solis lumen nomine tantum numerari, verum numero quoque aliud quiddam esse, supra explicui ; Virtutem hanc dicens de Patre genitam, non per recisionem, veluti ab essentia Patris dispartitam, prout omnia alia divisa et secta non eadem sunt, quæ antea fuerunt, quam scinderentur. »

Ex quibus solvitur objectio Gentilis ex Justino. Objicit enim, quod in Dialogo cum Triphone dicit, Christum esse alium Deum, præter Mundi Conditorem : at Justinus non hoc ait, sed tantum docet, esse alium, id est, aliam personam, quæ sit, et dicatur Deus et Dominus, præter Patrem, cui attribuitur Mundi creatio ; hæc enim sunt verba ejus : ἔστι καὶ λέγεται Θεὸς καὶ κύριος ἕτερος ὑπὲρ τὸν ποιητὸν τῶν ὅλων, ubi illud ἕτερός non conjungitur cum *Deus*, sed cum verbo ἐστὶ ut sensus sit : « Alius præter Mundi conditorem est, et dicitur Deus. « Item, ὅυτος ὁ τῶ Αβραὰμ καὶ τῶ Ιακὸβ καὶ τῶ Μωσεῖ ὦφσθαι, λελεγμένος καὶ γεγραμμένος Θεὸς, ἕτερος ἔστι τοῦ τὰ πάντα ποιήσαντος Θεοῦ, hoc est : « Hic qui apparuit Abrahæ, Isaac, et Jacob, quique dictus et scriptus est Deus, alius est ab eo, qui omnia fecit. » Et mox explicans quemadmodum sit alius, subjungit : ἀριτμῶ λέγω οὐ γνώμη, « numero, inquit, non sententia, » id est, persona, non essentia.

Dices : Si distinguitur Christus a Conditore Mundi ; ergo non est ipse conditor Mundi. Respondeo : per conditorem Mundi describi Patrem, quia Patri attribui solet potentia et creatio : nam alioqui etiam Filium esse Creatorem Mundi, idem Justinus apertissime docuit in Apol. ad Senat.

Athenagoras in Apol. ad Antonin. « Filius, inquit, Dei est Verbum Patris, idea, et efficacia. Ab ipso enim et per ipsum facta sunt omnia, quum Pater et Filius unum sint, ita ut Filius sit in Patre, et Pater in Filio. » Et infra : « Primigenia hic est Patris progenies, quæ non ut facta ; a principio enim Deus, qui est mens æterna, ipse in seipso Verbum, aut Rationem habet. » Et infra : « Quis igitur non miretur, nos qui Deum Patrem prædicamus, et Deum Filium, et Spiritum sanctum, ita ut et unionis eorum vim et ordinis distinctionem exponamus. » Et multo infra : « Ut Deum asserimus, et Filium ipsius Verbum, et Spiritum sanctum : tria quidem secundum potentiam Patrem, Filium, et Spiritum : actu vero et essentia unum. »

S. Irenæus lib. III, cap. 6. « Neque igitur, inquit, Dominus, neque Spiritus sanc-

(1) Exod. III, 14.

tus, neque Apostoli eum, qui non esset Deus, definitive et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset verus Deus : neque Dominum appellassent aliquem ex sua persona, nisi qui dominatur omnium, Deum Patrem et Filium ejus. » Et infra : « Vere igitur cum Pater sit Dominus, et Filius vere sit Dominus, merito Spiritus sanctus Domini appellatione signavit eos. » Lib. III, cap. 8. « Is quidem, qui omnia fecerit cum Verbo suo, juste dicitur Deus et Dominus solus : quæ autem facta sunt, non jam ejusdem vocabuli participabilia esse, neque juste id vocabulum sumere debere, quod est Creatoris. Lib. III. cap. 12. Annuntiaverunt Apostoli, « hunc esse Christum Filium Dei æternum, eorum Regem. » Et cap. 16. « Cum, inquit, declaratum sit manifeste, quoniam neminem alium Deum vocaverunt, vel Dominum nominaverunt, qui veritatis fuerunt prædicatores, et Apostoli libertatis, nisi solum verum Deum Patrem et Verbum ejus, qui in omnibus principatum ejus habet : manifeste erit ostensum, quod Factorem cœli et terræ, et qui locutus sit cum Mose, et Legis dispositionem ei dederit, qui convocaverit Patres, Dominum Deum confiteri eos, et alterum neminem nosse etc. » Et cap. 20. « Exclusa est, inquit, omnis contradictio dicentium, si ergo tunc natus est, non erat ante Christus. Ostendimus enim, quia tunc non cœpit Filius Dei, existens semper apud Patrem. » Lib. IV, cap. 11. « Ipse igitur Christus, inquit, cum Patre vivorum est Deus, qui et locutus est Mosi, et qui Patribus manifestatus est. »

Sed objiciunt Gentilis et Transylvani multa ex Irenæo. Primo illud ex lib. I, cap. 2. « Ecclesia accepit eam Fidem, quæ est in unum Deum Patrem omnipotentem, qui fecit cœlum et terram, mare et omnia, quæ in eis sunt : et in unum Jesum Christum Filium Dei, incarnatum pro nostra salute : et in Spiritum sanctum etc. » Ubi unus Deus omnipotens et creator dicitur Pater, et hujus unius Dei creatoris Filius dicitur Jesus Christus. Ex quo sequi videtur, Christum non esse unum Deum creatorem cum Patre.

Respondeo : hic vocem *Unum* tenere se ex parte Dei, non ex parte Patris : non est enim sensus, quod unus Pater, id est, solus Pater sit Deus creator, sed quod Pater sit ille Deus, qui est unus et solus creator cœli et terræ. Quod autem non dicatur etiam de Filio, quod sit ille unus Deus creator ; id factum est, quia Irenæus ibi recitat Symbolum Fidei, et Symbolum debet esse brevissimum, et ideo non debent repeti, quæ possunt colligi ex dictis. Poterat autem intelligi, Filium esse etiam illum unum Deum creatorem, tum, ut docet Cyrillus in explicat. Symb. Nic., quia in Patre Filius intelligitur ; tum etiam, quia dictum erat unum tantum esse Deum ; et tamen Fides in Deum dicebatur esse Fides in Patrem, in Filium, et in Spiritum sanctum. Unde idem Irenæus in locis citatis a nobis, dicit, Christum esse Deum, et Dominum creatorem, et sempiternum, et tamen semper repetit, unum tantum esse Deum.

Secundo, proferunt multa loca ex lib. II, cap. 3. et lib. III, cap. 6. 9. 11. 12. 16. 18. et lib. IV, cap. 1. 2. et 37. et lib. V, ubi repetit sæpissime Irenæus, Deum Israel creatorem cœli et terræ esse Patrem Christi, et quod Christus seductor fuisset, si alium Deum prædicasset præter Patrem suum etc. Hinc enim deducunt, Christum non esse unum Deum cum Patre, cum Pater et Filius distinguantur, et sint duo, non unus ; et alter eorum dicatur Deus Israel creator.

Respondeo : Irenæum tam sæpe illa repetere propter Valentinum et Marcionem hæresiarchas, qui introducebant alium Creatorem et Deum Israelis, præter Patrem Christi. Cæterum ex eo, quod Pater Christi dicitur Creator et Deus Israelis, non modo non sequitur, Filium non esse illum ipsum Creatorem et Deum Israelis, sed potius sequitur esse. Nam sicut homo hominem generat, et Rex Regem, ita Creator Creatorem, et Deus Deum, cum hoc tamen discrimine, quod quia natura divina est impartibilis, Deus gignit eumdem numero Deum, sed distinctum tamen in persona : homo vero gignit hominem eumdem tantum in specie.

Tertio objiciunt, quod Irenæus exponat de solo Patre, non de Trinitate illa verba Deuter. VI. *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* Sic enim ait lib. IV, cap. 2. « Christus suum Patrem confitetur, quem et Lex annuntiat, dicens : *Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est.* »

Respondeo : non dicere Irenæum, de solo Patre eum locum debere intelligi, nec nos ita de Trinitate eum intelligere, ut non intelligatur etiam de qualibet persona seorsim. Nec enim Trinitas est, ut somniant adversarii, a Patre, Filio, et Spiritu sancto distincta : sed quod de qualibet persona dicitur

seorsim, dicitur etiam de omnibus simul, et contra, exceptis tantum proprietatibus personalibus. Clemens Alexandrinus lib. I. Pædag. cap. 6. « Sed, inquit, cum Filium, cum Deus esset, nihil didicisse fuit consentaneum. Neque enim quisquam Verbo major fuerit, sed neque magister, ac doctor est ejus, qui solus est magister. An non ergo vel inviti fatebuntur, Verbum perfectum ex perfecto Patre natum? » Lib. III, cap. ult. in fin. sic ait : « Laudemus unum Patrem, et Filium una cum sancto Spiritu, qui unus est omnia, in quo omnia, per quem omnia unum, qui est undequaque bonus, undequaque pulcher, undequaque sapiens, undequaque justus, cui gloria nunc, et in secula seculorum, Amen. » Denique testatur Ruffinus in Apol. pro Orig., Clementem hunc in omnibus suis scriptis celebrare unam gloriam et majestatem trium personarum.

Tertiæ ætatis habemus alios sex, ac primum Origenem. Origenes Clementis discipulus, habet quidem in suis scriptis apertissimas blasphemias contra Filium Dei, et Spiritum sanctum, ut patet ex Epiphanio in epist. ad Jo. Hierosolym.; et ex Hieronymo in epist. ad Avitum de errorib. Orig.; tamen valde credibile est, eos insertos ab Arianis postea, ut Ruffinus docet in Apol. pro Orig. Nam inveniuntur etiam in scriptis ejus sententiæ omnino Catholicæ; et Athanasius in epist. de decr. Nicæn. Synod. citat Origenem contra Arianos, et addit, Arianus nullum ex Veteribus pro suo errore afferre potuisse.

Præterea, magister Origenis Clemens, et discipulus Origenis Gregorius Thaumaturgus rectissime de Trinitate sentiunt; quomodo igitur probabile est ipsum tam male sensisse? Origenes igitur lib. VII, in epist. ad Rom. exponens cap. 9. sic ait : « Miror, quomodo quidam legentes, quod Apostolus dicit : *Unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia*; negent, Filium Dei Deum debere profiteri, ne duos Deos dicere videantur. Et quid de hoc loco Apostoli facient, in quo aperte Christus super omnia Deus esse perscribitur? Sed non advertunt, qui hæc ita sentiunt; quod sicut Dominum Jesum Christum non ita unum esse Deum dixit, ut ex hoc Deus Pater, non Dominus dicatur : ita et Deum Patrem non dixit ita esse unum Deum, ut Deus Filius non credatur. Unus autem uterque est Deus. » Item : « Qui autem super omnes est, supra se neminem habet : non enim post Patrem ipse, sed de Patre. » Item infra : « Evidenter ostenditur natura Trinitatis, et substantia una, quæ est super omnia. » Hæc Origenes, quæ certe clarissima sunt.

S. Gregorius Thaumaturgus Neocæsariensis Episcopus in confessione Fidei, quæ exstat apud Eusebium ex versione Ruffini lib. VII, hist. cap. 25. et apud Gregorium Nissenum Orat. in Gregor. Thaumat., et in tom. Concil. ante V. Synod. dicit, Verbum Dei esse verum Filium veri Patris, Deum ex Deo, invisibilem ex invisibili, æternum ex æterno. Et addit : « Trinitas perfecta, majestate, æternitate, et regno minime dividitur. » Item : « Neque serviens quid, neque factum, neque addititium in Trinitate reperitur. »

S. Dionysius Romanus Episcopus volumina edidit præclara, de quibus ita Athanasius in epist. de sent. Dionys. Alexandr. « Porro, inquit, ex Dionysii Episcopi Romani voluminibus contra eos, qui Filium Dei opus, aut creaturam asseverant, scriptis, clare ostenditur, hæresim Christi hostium Arianorum non jam primum, sed olim ab omnibus damnatum fuisse. » Item in epist. de decret. Nicæn. Synod. ult. med. idem Athanasius recitat hæc verba Dionysii Episcopi Romani : « Audio quosdam apud vos divini verbi magistros, hujus sententiæ professores, qui ex diametro, ut sic dicam, pugnant cum placitis Sabellii. Ille enim cum blasphemia dicit, Filium esse Patrem, Patremque Filium : isti autem quodammodo tres Deos constituunt, dum in tres substantias alienigenas sanctam Unitatem dispartiuntur. Uniri enim necesse est omnium Deo Dei Verbum, et in eodem hærere, versarique Spiritum sanctum, et sanctam Trinitatem in unum omnium rerum Deum omnipotentemque, veluti in verticem Principemque consummari, et coalescere. Marcionis enim vaniloqui doctrina sectionem, divisionemque Monarchiæ in tres principatus instituit, sed diabolica institutio est, non autem verorum Christi discipulorum. Illi enim ut Trinitatem prædicari a sacris litteris plane sciunt, ita tres esse Deos, a veteri, aut novo Testamento induci, nequaquam agnoscunt. Cæterum non minus culpaveris eos, qui Filium Dei opus credunt, et factum Dominum opinantur, cum sacra eloquia generationem ei congruentem, non formationem aut creatio-

nem tribuant. » Et infra : « Non igitur dividenda est in tres Deitates admirabilis et divina Unitas, neque sub nomine creationis minuenda est dignitas et immensa majestas. » Et infra : « Ita et divina Trinitas, professioque Monarchiæ conservari poterit. » Hæc ille, qui ante 1300. annos, non solum Arianos nondum natos, sed etiam nostri temporis Tritheistas, et Samosatenos condemnavit.

S. Dionysius Alexandrinus Episcopus, cum accusatus fuisset apud Romanum Episcopum Dionysium, quod Filium Dei creaturam dixisset, scripsit apologiam, ex qua quædam citat Basilius lib. de Spir. sanc. cap. 29. multa vero Athanasius in epist. de sent. Dionys. Alexandr. inter alia hæc ponit : « Jam, inquit, quia splendor est æternæ lucis, omnibus modis ipse quoque æternus est. » Et infra : « Hoc pacto Unitatem, quæ indivisibilis est, in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem, quæ diminui non potest, in Unitatem. Deinde cum illum accusarent, quasi diceret, Filium unum esse ex numero rerum factarum, et nequaquam Patri suo consubstantialem. » Et infra : « Ostendo, inquit, falsum esse crimen, quo mihi objiciunt, quod Christum Deo consubstantialem esse negassem. » Hæc ille.

Tertullianus lib. IV in Marcion. « Omnia sibi tradita dicit a Patre. Credas, si Creatoris est Christus, cujus omnia, quia non minori se tradidit omnia Filio Creator, quæ per eum condidit. » Lib. cont. Prax. cap. 3. « Quoniam, inquit, ipsa regula Fidei a pluribus Diis sæculi ad unicum et verum Deum transfert, non intelligentes unicum quidem, sed cum sua οἰκονομία esse credendum, expavescunt ad οἰκονομίαν. Numerum et dispositionem Trinitatis divisionem præsumunt Unitatis, quando Unitas ex semetipsa derivans Trinitatem, non destruatur ab illa, sed administretur, etc. »

Nota, vocari a Tertulliano œconomiam Dei, ordinem et dispositionem trium personarum. Infra cap. 9. « Ecce, inquit, dico, alium esse Patrem, et alium Filium, et alium Spiritum. Male accepit idiotes quisque aut perversus hoc dictum, quasi diversitatem sonet, et ex diversitate separationem portendat Patris, et Filii, et Spiritus. Necessitate autem hoc dico, cum eumdem Patrem, et Filium, et Spiritum contendunt adversus οἰκονομίαν Monarchiæ adulantes, non tamen diversitate alium Filium a Patre, sed distributione : nec divisione alium, sed distinctione, quia non sit idem Pater, et Filius, vel modulo alius ab alio.» Et infra cap. 12. «Alium autem quomodo accipere debeas, jam professus sum, personæ non substantiæ nomine, ad distinctionem non ad divisionem. Cæterum ubique teneo unam substantiam in tribus cohærentibus. » Et infra cap. 13. « Si una persona et Dei et Domini in Scripturis inveniretur, merito Christus non esset admissus ad nomen Dei ac Domini. Nemo enim alius præterquam unus Deus prædicabatur.» Et paulo infra : « Itaque, inquit, Deos omnino non dicam, nec Dominos, sed Apostolum sequar, ut si pariter nominandi fuerint Pater et Filius, Deum Patrem appellem, et Jesum Christum Dominum nominem. Solum autem Christum potero Deum dicere, sicut idem Apostolus, ex quibus Christus, qui est, inquit, Deus super omnia benedictus in ævum omne. » Et infra cap. 17. « Et nomen Patris, inquit, Deus omnipotens, Altissimus, Dominus virtutum, Rex Israelis, Qui est : hæc dicimus et in Filium competisse, et in his Filium venisse, et in his semper egisse, et sic ea in se hominibus manifestasse : omnia, inquit, Patris mea sunt, cur non et nomina? » Et infra cap. 25. « Qui tres unum sunt, non unus, quomodo dictum est : Ego et Pater unum sumus ; ad substantiæ unitatem, non ad numeri singularitatem. »

Ex his explicari possunt loca in contrarium adducta a Gentili et Transylvanis. Primo objiciunt ex lib. cont. Hermog. non procul ab initio : « Nam, inquit, nec Pater esse potuit ante Filium, nec judex ante delictum. Fuit autem tempus cum et delictum, et Filius non fuit, quod judicem, et qui Patrem Dominum faceret. »

Respondeo : verba ista male sonare, nec usurpanda esse ; non tamen apud Tertullianum significare Filium Dei ut Deum non semper fuisse : nam in lib. cont. Prax. cap. 8. sic ait : « Sermo ergo, et in Patre semper, sicut dicit : *Ego in Patre*; et apud Deum semper, sicut scriptum est : *Et Sermo erat apud Deum*, et nunquam separatus a Patre : *Quia Ego et Pater unum sumus.* » Et cap. 5. dixerat : « Ante omnia Deus solus erat. Solus autem, quia nihil aliud extrinsecus præter illum. Cæterum ne tunc quidem solus, habebat enim secum Rationem suam. » Ille ergo Filius, de quo dicit Tertullianus in lib. cont. Hermog., quod non semper fuit, non est Verbum Dei, sed Filius per adoptionem,

id est, quivis alius sanctus homo, vel Angelus; non enim hic de Christo agitur, sed de creatura rationis participe. quæ extrinsecus accessit, et Deum ex tempore Patrem denominavit. Vel si sit Filius ille Verbum Dei; per tempus quo non erat, non intelligitur verum tempus, sed prioritas quædam originis. Solum enim Tertullianus ibi dicere intendit, Deum non potuisse vocari Patrem, nisi postquam Filium habuit : sed prior explicatio solidior est et facilior.

Secundo, objiciunt ex lib. contr. Prax. « Dum Filium agnosco, secundum a Patre defendo. » Respondeo : secundum vocat Filium, et Spiritum tertium, propter ordinem originis, non propter gradus diversos in essentia. Nam lib. cont. Hermog. longe ante medium sic ait : « Divinitas gradus non habet, utpote unica. » Et in lib. cont. Prax. sæpissime repetit, unam esse substantiam Patris et Filii. Unde in eod. lib. circa princ. cum dixit, Filium distingui a Patre, non statu, sed gradu, per gradum intelligit ordinem personarum.

Tertio, objiciunt illud ex eodem loco : « Pater tota substantia est, Filius vero derivatio totius, et portio. » Respondeo : cum Tertullianus dixerit, Divinitatem non habere gradus, et evidens sit, eam esse omnino impartibilem; necessario hæc verba intelligi debent de sola distinctione personali, quam in toto libro intendit. Vocat autem Filium portionem, et Patrem totam substantiam, quia Pater est fons et principium aliarum personarum, et in ea ratione quamdam majoritatem habet; et hoc modo seipsum explicat cap. 9. « Filius, inquit, derivatio totius et portio, sicut ipse profitetur, quia Pater major me est. Sic et Pater alius a Filio, dum Filio major; dum alius qui generat, alius qui generatur; dum alius qui mittit, alius qui mittitur, etc. » et tamen antea, dum loqueretur de substantia, dixerat, Filium non esse alium a Patre.

Quarto, objiciunt illud ex eod. lib. cap. 15. « Consequens erit, inquit, ut invisibilem Patrem intelligamus pro plenitudine majestatis, visibilem vero Filium agnoscamus pro modulo derivationis. » Unde ibidem docet, in omnibus apparitionibus Dei in Testamento veteri, semper visum fuisse Filium, Patrem autem mansisse invisibilem.

Respondeo : apud Tertullianum Patrem dici invisibilem, et Filium visibilem, non quod natura Filii visibilis sit, Patris autem invisibilis; sed quia Pater, ut Tertullianus et multi alii putant, nunquam apparuit in forma corporea, Filius autem multoties, tam in Testamento veteri assumens ad tempus formas visibiles, quam in novo assumens carnem. Cum autem dicit, Filium visibilem pro modulo derivationis, non loquitur de derivatione Filii a Patre per æternam generationem, sed de derivatione ad nos per assumptionem formæ visibilis : id vero ita esse, patet. Primo, quia paulo post sic ait Tertullianus : « Dicimus et Filium suo nomine eatenus invisibilem, qua Sermo, et Spiritus Dei ex substantiæ conditione jam nunc, et quia Deus, et Sermo, et Spiritus : Visibilem autem fuisse ante carnem eo modo quo dicit ad Aaron et Mariam : Et si fuerit Prophetes in vobis, in visione cognoscar illi. » Secundo, quia paulo infra, de Patre dicit dictum esse illud I. Timoth. I : *Regi sæculorum immortali, invisibili soli Deo* (1) : de Filio autem contraria dici posse, cum constet eum mortuum et visum, ubi manifeste loquitur de Filio secundum formam humanam.

Est autem hic observandum, Tertullianum undecumque arripere occasionem probandi, Patrem non esse Filium, contra hæresim Praxeæ. Et quoniam Scripturæ dicunt, Deum esse visum Abrahæ, Jacob, Mosi, Isaiæ : et Christum Deum visum Apostolis; Tertullianus inde facit argumentum, duas esse in Deo personas, unam invisam, alteram visam. Et ut argumentum melius consistat, omnia loca ubi dicitur Deus apparuisse, exponit de Filio, et omnia ubi dicitur Deus non posse videri, exponit de Patre. Et quamquam hoc argumentum ejus non est adeo solidum : nam potest dici eadem persona divina visibilis et invisibilis; visibilis in specie creata, invisibilis in essentia et personalitate sua : tamen ex hoc ejus argumento colligimus, mentem ejus non fuisse, negare Christi divinitatem, sed asserere ejus propriam personalitatem.

Quinto, objiciunt ex lib. de Trin. unum Deum Judæorum esse Patrem Christi, et Deo Patri nihil comparari posse, et Filium non eripere Patri illud, quod unus est Deus.

Respondeo primo : librum non esse Tertulliani, ut patet, tum quia nominatim refelluntur in hoc libro Sabelliani, qui non-

(1) I. Timoth. I, 17.

dum orti erant tempore Tertulliani, tum etiam quia B. Hieronymus lib. II contra Ruffin. hunc librum tribuit Novatiano. Secundo dico, ea loca non esse contra nos; nam vere unus Deus Judæorum est Pater Christi, neque Christus eripuit Patri ut sit unus Deus, quia Christus non est aliquis secundus Deus, sed idem Deus cum Patre. Nec tamen Patri quidquam comparari potest, si spectes originem, cum ille sit principium aliarum personarum, non contra ; cum quo tamen consistit æqualitas in substantia trium personarum.

S. Cyprianus tract. De idolor. vanit. ult. med. inquit : « Unus omnium Dominus est Deus, neque enim illa sublimitas potest habere consortem, cum sola omnem teneat potestatem. » Et infra : « Hic Deus noster, hic Christus est. » Et lib. II ad Quirin. cap. 6. quod Deus sit Christus, probat ex illis Scripturæ locis, quæ omnium consensu loquuntur de uno vero Deo Israel : ut ex illo Genes. XXXV : *Fac altare Deo, qui apparuit tibi, quando fugiebas Esau.* Item ex illo Isaiæ XLV: *In te est Deus, et non absque te Deus vere, tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator.* Item ex illo Rom. IX : *Ex quibus Christus, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (1). Ex quibus apparet, Christum Cypriano esse verum Deum Israel.

Ex Cypriano allegant pro se Transylvani lib. II, cap 6. locum unum in explicatione Symboli , ubi dicitur Creator Deus Pater Christi, et unum esse Deum Patrem, unum Dominum Jesum Christum, unum Spiritum sanctum.

Respondeo primo : Symboli explicationem non esse Cypriani, sed Ruffini; nam ibi refelluntur nominatim Arius, Eunomius, et Photinus, qui tempore Cypriani nondum nati erant. Ex quo habes, quanta sit eruditio historica Transylvanorum, qui nondum didicerunt, quo tempore exstiterint ipsorum prædecessores et parentes. Secundo dico : paulo infra ea verba, quæ Transylvani citant, haberi expressam ipsorum refutationem; sic enim ait Auctor : « Concilium vanitatis est, quod ait Paulus Samosatenus, et post eum successor ejus Photinus docuit, qui asseruit, Christum non fuisse ante sæcula natum, sed ex homine Deum existimat factum. Concilium vanitatis est, et quod Arius atque Eunomius docuit, qui Filium non ex ipsa Patris substantia natum, sed ex nihilo creatum volunt; et Filium Dei habere initium, et minorem esse Patre, etc. » Sed certe majore ratione dici potest, concilium vanitatis synagoga Transylvanorum, qui non solum idem docent, quod olim Paulus Samosatenus, sed etiam pro se allegant eos libros, quibus ipsi apertissime refelluntur. Dico tertio : Christum esse Filium Creatoris, et ideo ipsum etiam esse Creatorem, et eumdem cum Patre, quia totam Patris essentiam nascendo accepit. Nec officit sententiæ nostræ, quod Pater vocetur unus Deus : nam etiam Filius dicitur unus Dominus; et tamen constat, etiam Patrem esse Dominum.

Quartæ ætatis habemus in primis generalem Synodum Nicænam Patrum 318., quæ Symbolum edidit, quod recitatur a Ruffino lib. X hist. cap. 6. et rursum repetitur in Symb. Constantinop. cap. 1. et explicatur ab Athanasio, et Cyrillo; et cujus omnes fere Patres cum honore meminerunt. In eo Symbolo hæc de Filio dicuntur. Primo, quod sit verus Deus. Secundo, quod sit ὁμοούσιος Patri, id est, ejusdem essentiæ cum illo. Tertio, quod sit æternus. Quarto, quod sit immutabilis, et invertibilis sicut Pater. Quinto, quod sit genitus, non factus. Itaque non potuerunt Patres clarius refellere eos, qui Filium creaturam esse volunt.

De hoc Symbolo Transylvani mirum judicium protulerunt : nam lib. I, cap. 1. dicunt esse Symbolum Antichristi, et illa verba *Genitum non factum* esse Antichristi deliria, cum tam aperte pugnent cum Paulo qui dicit : *Factum esse ex semine David*, Rom. I, et *Factum esse ex muliere* (2) Galat. IV. At lib. II, cap 6. dicunt, in hoc Symbolo suam sententiam contineri, cum dicatur solus Pater unus Deus Creator. Sic enim incipit : *Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, et in unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei.*

At in utroque vere ipsi delirant. Symbolum enim cum ait, Filium genitum, non factum, loquitur de Christo ut Deus est, nam paulo infra dicitur : *Et incarnatus est, et homo factus est.* Itaque idem Symbolum asserit, Filium factum, et non factum : factum qua homo est; non factum qua Deus est. Quemadmodum etiam B. Paulus factum dicit ex muliere, et ex semine David, quod attinet ad naturam humanam, quam assump-

(1) Gen. XXXV, 1 ; Isai. XLV, 14 et 15; Rom. IX, 5. — (2) Rom. I, 3; Galat. IV, 4.

sit in tempore; et alio loco dicit, non factum ex materia creata, sed genitum a Patre ante omnem creaturam.

Porro Pater sic dicitur unus Deus, ut sæpe jam diximus, sicut Filius unus Dominus : ut enim hinc non excluditur Pater a nomine Domini, ita nec Filius a nomine Dei, sed utrobique unus tenet se ex parte prædicati, non subjecti, id est, non est sensus, quod unus Pater sit Deus, sed quod Pater sit ille Deus, qui est Deus unus.

Præter Concilium Nicænum habemus hoc eodem sæculo Synodum Constantinopolitanam 150 Patrum, quæ iterum asseruit, Filium Patri homousion. Præterea habemus in hac ætate multos Patres Græcos et Latinos. Athanasius enim scripsit quinque sermones longissimos contra Arianos, et omnia præterea sua opera eodem direxit. Basilius libros quinque contra Eunomium. Gregorius Nazianzenus orationes quinque de Theologia. Gregorius Nissenus libros etiam quinque, id est, librum unum de Trinitate, et quatuor sequentes fere ejusdem argumenti. Cyrillus Hierosolymitanus quinque Catecheses de hac re scripsit, id est, a septima ad undecimam. Epiphanius accurate scripsit, tum contra Paulum Samosatenum hæres. 65, tum contra Arianos, hæres. 69.

Ex Latinis scripsit Hilarius libros duodecim de Trinitate. Lucifer Calaritanus lib. ad Constantium pro Athanasio, et alterum quod sit moriendum pro Dei Filio. Marius Victorinus libros quatuor contra Arium. Gregorius Beticus librum de Fide contra Arianos. Sæbadius librum adversus Arianos. Ambrosius libros quinque de Fide. Philastrius in lib. de hæresibus, Samosatenum et Arium breviter confutavit.

Ex Patribus quartæ hujus ætatis adversarii solum objiciunt Hilarium et Ambrosium: Nam Hilarius lib. IX de Trinit. dicit, solum Patrem esse unum verum Deum, licet etiam Christus sit Deus. Ambrosius in cap. 1. I. ad Timoth. explicat de solo Patre illa verba : *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo.* Et ibidem de solo Patre dicit, esse dictum a Domino : *Nemo bonus nisi solus Deus.* Et in cap. VI exponit de solo Patre illud : *Qui solus est potens Rex regum, et Dominus dominantium* (1).

Respondeo : Hilarium dicere, solum Patrem esse verum Deum, sic tamen, ut non negetur etiam Filius esse verus Deus, quia in Patre intelligitur Filius, qui ejusdem essentiæ est cum Patre. Verba ipsa quæ Transylvani citant lib. II, cap. 6. ex Hilarii lib. IX, hoc docent : « Sed solus forte, inquit, Pater Deus verus Christo non relinquit ut Deus sit. Non relinquat sane, si unus Deus Pater Christo, ut unus sit Dominus non relinquit; quod si unus Deus Pater Christo non adimit, ut unus sit Dominus : ita solus Deus Pater verus Christo Jesu non auferat, ut Deus verus sit. » Ubi apertissime B. Hilarius confitetur, Christum esse verum Deum, et unum cum Patre, sicut est unus, et verus Dominus cum eodem Patre.

Ad locum Ambrosii, primo objicio istis Commentariis, quæ non certo sunt Ambrosii, lib. II. de Fide cap. 1. et 3. et lib. III. cap. 2. ubi contendit illa nomina : *Rex Regum*, *immortalis*, *invisibilis*, *bonus*, *potens*, etiam Filio convenire, et non soli Patri. Secundo dico : in his Commentariis auctorem eorum tribuere soli Patri illa epitheta, non quia solus habeat, sed quia solus habet a se. Nam in cap. 6. ita se explicat : « Hæc omnia, inquit, habet Pater, similiter et Filius a Patre. » Solam invisibilitatem tribuit simpliciter soli Patri, quia solus Pater non apparuit in forma visibili : Filius autem apparuit, ut dictum est in locis Tertulliani; Tertullianum enim hic auctor secutus est.

Et quia Transylvani lib. II, cap. 6. audent dicere : Ambrosium ubique defendere Patris æterni eminentiam, notemus unum, aut alterum locum ejus lib. V. de Fid. c. ult. « Ad te, inquit, nunc omnipotens Pater cum lacrymis verba converto. Ego te quidem inaccessibilem, incomprehensibilem, inæstimabilem prompte dixerim, sed Filium tuum minorem non ausim dicere. » Et infra : « Si majorem Filio dixero, ut Arius asserit, impie judicavi. » Item in cap. II. ad Philippen. « Jure, inquit, exæquavit se Deo. Item Christus sciens in forma Dei se esse æqualem se ostendit Deo. » Quanta igitur est impudentia dicere, ab Ambrosio ubique prædicari eminentiam Patris, cum ipse disertis verbis, nec Patrem majorem, nec Filium minorem pronuntiare audeat, et contra, æqualem ubique asserat? Sed non est hoc primum, nec erit postremum hæreticorum mendacium.

Quintæ ætatis ab anno 400. usque ad 500. habemus duas Synodos generales, quæ ite-

(1) I. Timoth. I, 17; Marc. X, 18; I. Timoth. VI, 15.

rum approbaverunt Symbolum Nicænum, nimirum Synodum primam Ephesinam in epist. ad Nestor. et Chalcedonensem, act. 2. Præterea multos Patres, qui ex professo scripserunt pro vera Christi divinitate : nimirum ex Græcis Chrysostomus multa eloquentissime ac doctissime scripta reliquit in Orat. quod Christus sit Deus. Et in præcedente in dictum Apostoli : *Tunc et ipse Filius subjicietur ei etc.* (1). Et in Commentar. suis in I. cap. Joan. et I. ad Coloss. et II. ad Philippens. et alibi. Item Theophilus Alexandrinus in I. Pasch. epist. Cyrillus edidit libros septem de Trinitate contra Arianos, et quatuordecim libros Thesauri. Præterea in Comment. in Joan. numquam omittit occasionem refellendi Arianos. Theodoret. lib. IV : De hæret. fabul. lib. II. ad Græc. in epitome divinor. decretor. et in epist. B. Pauli, passim disputat contra eos, qui negant Christum esse Deum verum.

Ex Latinis Gaudentius tract. 7 in Exod. et in epist. ad Paulum de dicto Evangelii, Pater major me est, eleganter Arianos refellit. Hieronymus sæpe Arianos reprehendit, atque etiam convincit, ac præsertim in lib. cont. Luciferian. in epist. ad Marcellam de errorib. Montani; item in alia ad Avit. de errorib. Origen. et in duabus ad Damas. de nomine hypost. Augustinus scripsit libros quindecim de Trinitate; tres contra Maximinum Arianum; item librum contra sermonem Arianorum; epistolas aliquot, ut 174. et sequentes, in quibus acutissime Arianos confutat. Denique in Comment. Evangelii Joannis passim disputat contra Arianos. Ruffinus in explicatione Symboli, breviter quidem, sed apertissime Samosatenum, et Arium reprehendit. Idacius Clarus librum scripsit ad Varimadum contra Arianos. Cassianus in septem libris de Incarnatione multa inserit adversus eamdem hæresim; quod etiam facit Prosper lib. III. De promissionib. et prædictionib. Dei, cap. 2, 3, et 4. S. Leo Pontifex in epist. ad Flavian. celeberrima, et passim in suis epistolis, et Sermonibus, sed præcipue sermon. I. de Pentecoste, Arianorum hæresim destruit. Idem facit denique Cerealis Episcopus in lib. contra Maximin. Arianum.

Ex his Patribus Transylvani lib. II, c. 6. objiciunt primo Chrysostomum, qui in I. cap. I. Timoth. homil. 4. dicit, illa epitheta : *Regi sæculorum, immortali, invisibili etc.* (2). habere Patrem per se, Filium autem a Patre. Ex quo ipsi colligunt, Filium dono gratiæ factum esse Deum, Regem immortalem etc. At Chrysostomus repugnat; sic enim ait : « Ipse *Pater* hanc per naturam habet, nos autem per gratiam; numquid ita et Filius? minime vero. Verum et ipse hanc per naturam habet. » Et infra : « Neque cum audio Patrem Regem sæculorum, a Filio dominatum tollo. Communia enim ista sunt, et Patris, et Filii. »

Secundo, objiciunt Cyrillum qui lib. X. thesauri, cap. 4. exponit de Patre, non de Trinitate illud Isa. XLIV. *Ego primus et ego novissimus* (3). Respondeo : dicit eo loco Cyrillus, illa verba convenire Patri, sed non negat convenire Filio. Imo cap. 6. sic ait, hunc locum explicans : « Non ad dejectionem Filii hæc a Patre dicuntur, nisi forte, ut apud fabulas Gentium fertur, inter Filium et Patrem bellum esse credatis : sed ad dejectionem falsorum deorum, primum postremumque, hoc est, sempiternum se Pater Deum appellat, secumque Filium necessario intelligit. » Et c. 4. cit. « Nam, inquit, cum ipse Filius natura increatus sit, et omnium Dominus, atque creator etc. »

Tertio, objiciunt Hieronymum, quem dicunt diu reluctantem veritati, tamen claritate Scripturæ victum, confessum esse unum Deum esse Patrem : nam in c. IV. ad Ephes. illud : *Unus et Pater omnium* (4), dicit, de Deo Patre esse intelligendum. At Hieronymus ibidem istam calumniam refellit : dicit enim, non excludi Filium, cum dicitur Pater unus Deus, sic ut non excluditur, Pater cum dicitur Filius unus Dominus : « Si, inquit, ut existimant Ariani, Deus Pater solus est Deus, eadem consequentia solus erit Dominus Jesus Christus, et nec Pater erit Dominus, nec Filius Deus Sed absit, ut non sit vel in dominatione Deitas, vel in Deitate dominatio. Unus est Dominus, et unus est Deus, quia Patris et Filii dominatio, una divinitas est. Propterea et Fides una dicitur, quia similiter in Patrem et in Filium, et in Spiritum sanctum credimus. »

Ultimo, objiciunt August. lib. VI. Trinit. cap. 9. ubi sic ait : « Quid agimus de illo testimonio Domini? Patri enim dicebat, et Patrem nominaverat, ad quem loquebatur, cum dixit : Hæc est autem vita æterna, ut

(1) I. Cor. XV, 28. — (2) I. Timoth. 1, 17. — (3) Isai. XLIV, 6. — (4) Eph. IV. 6.

cognoscant te unum verum Deum. Videndum est, an intelligere cogamur, tanquam hoc insinuare voluerit, quia et solus Pater Deus verus est : ne non intelligeremus Deum, nisi ipsa tria simul. » Hic videtur Augustinus dicere, nos cogi ad assentiendum solum Patrem esse Deum verum. Unde Transylvani lib. II, cap. 6. exultantes aiunt, Augustinus contradicendo huic veritati corroborat eam. Item clarissimam lucem non ferens, ipse quoque veritatem vel invitus confessus est.

At miseri Transylvani æquivocatione decepti sunt. Nam ista propositio : « Solus Pater est verus Deus, » potest habere duplicem sensum. Unum ejusmodi : « Solus Pater est verus Deus, » id est, « nulla persona est verus Deus præter Patrem. » Alterum : « Solus Pater est verus Deus, id est, Pater etiam seorsim, et solus consideratus adhuc est verus Deus. » Prior sensus est Arianus, et eum arripuerunt Transylvani ; posterior est Catholicus, et ab Augustino intentus, ut patet ex verbis citatis : dicit enim ideo forte vocari solum Patrem verum Deum, ne putaremus nomen Dei non convenire nisi tribus simul, id est, non posse tribui singulis personis seorsim. Præterea ibidem Augustinus nominatim excludit Arianos, qui Filium verum Deum esse negabant, et concludens disputationem ait : « Nunc æqualitas Trinitatis, et una eademque substantia, quantum breviter potuimus, demonstrata est. »

Sextæ ætatis habemus V Synodum, quæ cap. I. asserit, tres personas unius essentiæ, et cap. 11. anathema dicit Ario, Eunomio etc. Item habemus Fulgentium lib. de Fide ad Pet. cap. 1 in III lib. ad Monim. in lib. alio ad objectiones Arianor. item in lib. ad Trasimundum. Vigilium Tridentinum lib. IV et V contra Eutychen, et in disput. Athanasii, Sabellii, Arii et Photini. Joannem Maxentium in profess. Fidei. Habemus denique Boetium Severinum, qui librum acutissimum de Trinitate scripsit. Hunc Transylvani l. II, cap 5. apertissime delirare, et Sabellianismum docere asserunt, quia dicit repetitionem ejusdem esse, non enumerationem diversam, cum dicitur Pater Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus. At ipsi vere delirant a diabolo fascinati. Boetius enim non ait, esse repetitionem ejusdem personæ, sed ejusdem divinitatis, quod necessario dicere cogimur, nisi multos Deos cum Paganis introducere velimus.

Septimæ ætatis habemus VI Synodum generalem, act. XVII. Item Gregorium Magnum, lib. III. Dial. cap. 29. et sequent. Gregorium Turonicum lib V. cap. 43. et lib. VI. cap. 4. histor. Isidorum lib. de Trinit.

Octavæ ætatis habemus VII Synodum, act. 7. et Bedam, qui præter alia scripsit Comment. in Boet. de Trinit. Item Joannem Damascen. l. I de Fide Orthod. c. 2, 6. et 8. et toto fere libro.

Nonæ ætatis habemus VIII Synodum, act. ult. Item Photium, et Theophylactum, Haymonem, et Rabanum, in cap. IX. ad Rom. et II. ad Philipp. et alibi.

Decimæ ætatis, quæ obscurissima omnium fuit, habemus Ambrosium Ansbertum in Commentar. in Apocalyps. præsertim in initio et in fine. Item Radulphum Flaviacensem in Levit. cap. 2.

Undecimæ ætatis habemus S. Anselmum in lib. de S. Trinit. Item Giselbertum in lib. de altercat. Eccles. et Synagogæ ad Anselmum.

Duodecimæ ætatis habemus Richard. de S. Victore, in lib VI. de Trinit. et S Bernardum in epist. 190. ad Innocent. cont. Petr. Abailardum.

Decimætertiæ ætatis habemus Concil. Lateranen. c. I. ac simul multos insignes Theologos, ut etiam omnibus sequentibus ætatibus, qui vel ad sententias Petri Lombardi Commentaria addiderunt, vel ipsi proprias summas Theologicas diderunt, ut Alexander Alensis, Albertus Magnus, S. Thomas, S. Bonaventura, et alii.

Decimæquartæ ætatis, Concilium Viennense, unde exstat Clementina unica de Sum. Trinit. et Fide Catholica.

Decimæquintæ ætatis, Concilium Florentin. sess. ult. in decr. de process. Spir. sancti.

Decimæsextæ, Concil. Trident. sess. III. Continuata est igitur Fides S. Trinitatis consubstantialis, quæ unus Deus verus est, ab Apostolicis temporibus usque ad nos ; quod est argumentum insigne veritatis ; nec enim hæreses tamdiu duraverunt unquam.

CAPUT XI.

Octava Classis ex Sibyllis.

Sibyllæ multa clarius prædixerunt, quam ulli Prophetarum. Citant vero Sibyllarum testimonia Justinus, Athenagoras, Clemens Alexandrinus, Lactantius, Augustinus, et alii Veteres frequentissime. Quin etiam Clemens l. VI. Stromat. ante med. dicit, Apostolum Paulum hortatum gentiles ad lectionem Sibyllarum. Exstat carmen Sibyllæ Erithreæ celeberrimum, cujus capitales litteræ faciunt hanc sententiam, Jesus Christus Dei Filius, Salvator, crux, et concluditur hoc disticho :

> Unus et æternus Deus, hic servator, et idem
> Christus pro nobis passus, quem carmina signant.

Et supra dixerat de Christo venturo ad judicium :

> Unde Deum cernent incredulus atque Fidelis.

Legi possunt hæc carmina in Oratione Constantini Magni ad Sanctorum cœtum, quæ habetur apud Eusebium post vitam Constantini ; in qua etiam Oratione Constantinus dicit, Ciceronem incidisse in ista carmina, et ea Latina fecisse. Et licet non inveniantur inter opera Ciceronis, tamen lib. II. de divinat. affirmat Cicero, se vidisse carmina Sibyllæ, quæ initialibus litteris certam sententiam redderent, quod genus carminis Græce dicitur ἀκροστιχίς, ubi satis indicat, se hæc ipsa carmina legisse, nec enim alia exstant, quæ capitalibus litteris aliquid significent.

Præterea Lactantius lib. IV. cap. 18. et Augustinus lib. XVIII. Dei cap. 23. referunt hæc carmina Sibyllarum de Christi divinitate :

> Ipsa tuum stulta Deum non agnovisti, sed spinea coronasti corona, horridumque fel miscuisti.

Item illa :

> Et dabunt Deo alapas manibus incœstis.

Præterea lib. VI. Sibyllin. circa fin. hæc legimus :

> Cum domus effundet stirpem Davidica, cujus
> In manibus totus Mundus, tellus, mare, cœlum.

Et infra :

> Namque Dei malesana tui te notio fugit etc.
> O lignum felix in quo Deus ipse pependit etc.

Et lib. VII. :

> Non nosti miseranda tuum, quem proluit olim
> In Jordane Deum etc.

Lib. VIII. ponuntur verba Angeli ad Mariam :

> Accipe Virgo Deum gremio intemerata pudico etc.

CAPUT XII.

Nona classis ex divinis testimoniis visionum et miraculorum.

Prævidens Spiritus sanctus Arianam hæresim sæpius renovandam, et plurimum Ecclesiæ nocituram, testatissimum esse voluit, eam verissimam esse hæresim.

Primo igitur, annis circiter quinquaginta ante exortam Arii hæresim, apparuit S. Gregorio Thaumaturgo Virgo Maria, et cum ea S. Joannes Evangelista, et Virgine imperante, Joannes tradidit Gregorio eam Fidei confessionem, in qua prædicatur Verbum Deus verus, æternus, invisibilis, increatus, et Trinitas consubstantialis. Refert hanc visionem Gregorius Nissenus in Orat. de laudib. ejusdem Thaumaturgi

Secundo, paulo ante Arianam hæresim revelavit Deus S. Antonio, ut Athanasius scribit in ejus vita, horribilia illa mala quæ Arius in Ecclesia invecturus erat. Ex quo factum est, ut Antonius nullum Arianum ad montem suum ascendere pateretur, sed ut pestem quamdam ex toto illo monte fugaret.

Tertio, circa idem tempus S. Petro Martyri Episcopo Alexandrino, cum jam prima semina Arianæ hæresis apparere cœpissent, apparuit in carcere Christus veste scissa a

summo usque deorsum, et cum S. Petrus rogaret, quid hoc sibi vellet? responsum accepit : Arius hoc fecit, quia populum meum a me separavit : scribunt Beda et Ado in Martyrolog. 25. Novemb.

Quarto, Arius ipse Constantinopoli in publicis latrinis subita ventris solutione occupatus, intestina omnia cum vita profudit : scribunt hæc Athanasius in Orat. I, cont. Arian. Ruffinus lib. 10. hist. cap. 13. Gaudentius in epist. ad Paul. Epiphanius hæres. 68. et 69. et alii. Addit Athanasius in epist. ad Serapion. fratr. antequam hoc fieret, Arium Constantino jurejurando affirmasse, se catholicam Fidem colere ; a Constantino autem audivisse : « Si recta est Fides tua, bene jurasti : si autem impia est, et tamen jurasti, Deus pro juramento condemnet ». Deinde, cum vellet Arius vi in Ecclesiam intrare, scribit ibidem Athanasius, S. Alexandrum Episcopum Constantinopolitanum orasse Deum, ut si permitteret Arium ingredi Ecclesiam, tolleret se de hoc Mundo : sin autem Ecclesiæ parceret, tolleret Arium. Ex quo intelligimus, non casu factum fuisse, ut tam fœda morte Arius extingueretur, sed plane Dei providentia singulari, qui ea ratione implere voluit, et pii Principis comminationem, et sancti Pontificis orationem : « Ipse Dominus, inquit Athanasius, judicem se præbens, Arianam hæresim condemnavit. »

Quinto, cum Lucius Episcopus Arianus Catholicos ubique persequeretur, Monachi his verbis miracula faciebant : « In nomine Jesu, quem Lucius persequitur, surge et ambula ». Scribit Ruffinus lib. XI. hist. cap. 4.

Sexto, Sanctus Hilarius ab Arianis in exilium relegatus, insulam quamdam solo imperio, et præsentia sua a serpentibus liberavit ; postmodum etiam mortuum ad vitam revocavit, ut scribit Fortunatus in ejus vita.

Septimo, S. Martinus, ut Sulpitius scribit, adeo vehementer Arianis resistebat, ut publice virgis cæsus, et a patria expulsus fuerit, cum interim innumerabilibus quotidie miraculis coruscaret.

Octavo, S. Basilius, cum quæstio esset de quadam Ecclesia, utrum eam Catholici, an Ariani possidere deberent, conditionem illis obtulit, ut Ecclesia firmissimis repagulis clauderetur, et eorum esset, qui juxta suam Fidem orantes, solo verbo, nulla vi alia externa adhibita, eam aperirent. Accepta conditione, priores Ariani diu orantes juxta Fidem suam nihil efficere potuerunt : deinde Basilio cum Catholicis orante, tanta vi continuo fores Ecclesiæ apertæ sunt, ac si verba illa tonitrua quædam fuissent. Scribit hoc Amphilochius in vita Basilii.

Nono, cum Justina Imperatrix Ariana cum suis Ambrosium et Catholicos persequeretur, revelavit Deus eidem Ambrosio corpora incorrupta S. Gervasii et Protasii, et per ea cæcum illuminavit, multaque alia edidit miracula : fuisse autem hæc ad Arianorum confusionem, docet Augustinus lib. IX. Confess. cap. 7. Et idem etiam patet ex eo, quod Ariani, quantum poterant, ista miracula calumniabantur, ut ipse Ambrosius testis est in serm. de S. Gervasio, et Prothasio.

Decimo, scribit Victor Uticensis lib. I. de persecut. Wandalica, cum Sancti Martyres pro Fide Catholica ab Arianis flagellarentur usque ad ossium denudationem, sæpe accidisse, ut sequenti die divino miraculo incolumes conspicerentur. Lib. II, idem auctor scribit, a S. Eugenio cæcum illuminatum eo ipso tempore, quo Ariani Catholicos maxime vexabant. Lib. III, scribit, aliquot Catholicis hominibus jussu regis Ariani linguas radicitus evulsas fuisse, et eos tamen semper locutos optime quousque vixerunt : cujus miraculi meminit etiam S. Gregorius lib. III. Dial. cap. 32. ac dicit, se locutum cum quodam Episcopo sene, qui unum ex illis viderat sine lingua loquentem.

Undecimo, idem Gregorius eod. lib. III, cap. 29, 30 et 31. tria mirabilia narrat, quæ suo tempore acciderunt. Primum accidit in urbe Spoletana. Cum enim Arianus Episcopus in Ecclesiam sancti Pauli intrare, et suo errori eam Ecclesiam dedicare vellet, Catholici metuentes, Ecclesiam lampadibus omnibus extinctis, diligentissime clauserunt : sed cum accederet Arianus cum suorum grege impetum facturus, continuo omnes portæ simul magno fragore edito per se patuerunt, et effuso cœlitus lumine lampades omnes accensæ sunt, sed simul cæcitate Episcopus percussus est, tantoque terrore omnes affecti, ut intrare ausi non fuerint, sed Episcopum suum cæcum effectum in domum suam confusi retulerint. Secundum Romæ accidit ; nam cum Ecclesiam quamdam, quæ Arianorum fuerat, ipse B. Gregorius introductis Sanctorum reliquiis reconciliasset, Diabolus in specie horrendæ suis exivit. Item nubes

lucidissima super altare descendit, et simul ingens suavitas odoris in eum omnem locum effusa est, lampadesque omnes accensæ divinitus. Tertium in Hispania, ubi cum Hermenegildus Regis filius a patre Ariano propter Fidem necatus esset, visæ sunt noctu circa eum lampades accensæ, et Angelorum cantus a multis est auditus.

Duodecimo, ut scribit Gregorius Turonicus lib. II hist. Francor. cap. 3. cum in Africa Cyrola quidam Patriarcha Arianorum Catholicos persequeretur, et eodem tempore tres sancti Episcopi, Eugenius, Vindemialis, et Longinus, qui præter cæteros ei resistebant, omnes miraculis coruscarent, voluit etiam hæreticus miraculum facere. Itaque cuidam quinquaginta aureos numeravit, ut se cæcum fingeret: sed dum transeunte per viam Cyrola, ille cæcum se simulans, Cyrolæ auxilium postularet; accessit Cyrola, et oculos ejus tetigit, imperans ut videret in signum veritatis, quam prædicabat: repente vero tantus ardor oculos illius miseri occupavit, ut coactus fuerit manibus eos comprimere, ne e fronte exilirent; tum vero detexit dolum, et Fidem catholicam alta voce confessus, a Sancto Eugenio signo Crucis repente curatus est.

His igitur, aliisque divinis testimoniis satis aperte probatur, eorum sententiam Deo inimicam esse, qui Dei Filium Deum verum esse negant Sed jam tempus est, ut ad confirmandam Spiritus sancti divinitatem accedamus; quæ erat quinta pars disputationis institutæ.

CAPUT XIII.

Demonstratur Divinitas Spiritus sancti.

Quod igitur ad quintum attinet, probandum est, Spiritum sanctum esse verum Deum: id quod adversarii tametsi negant, tamen non magnopere de eo laborant; ipsi enim contendunt pro excellentia Patris: sed si ea excellentia tolli debeat propter confessionem alicujus personæ æqualis Patri, parum referre credunt, utrum ea persona sit una vel duæ. Itaque Valentinus Gentilis semper fere dicebat, de Spiritu sancto non esse quæstionem. Transylvani autem lib. II. cap. 5. negant quidem Spiritum sanctum esse adorandum, aut vocandum Deum: tamen non accurate id probant, nec refellunt contraria. Quare contenti erimus id probare ex classibus argumentorum, quibus probavimus Filii divinitatem sed brevissime.

Prima classis ex Testamento veteri, quæ multa loca suppeditare posset, sed quia brevitati studemus, sufficiet unus locus. Sic igitur loquitur Scriptura divina II. Reg. XXIII. *Hæc sunt verba novissima, quæ dixit David. Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam. Dixit Deus Israel, mihi locutus est Fortis Israel, Dominator hominum* (1). Ubi aperte vides, illum ipsum, qui dicitur Spiritus Domini, eumdem dici Deum Israel; ex quo sequitur, ut sit Deus verus.

Secunda classis ex novo Testamento, quod multa quoque loca subministraret, si opus esset: sed ille unus erit satis, ubi Dominus Apostolis dicit Matth. ult. *Euntes baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (2): non enim Dominus copularet cum Patre et Filio Spiritum sanctum, si creatura esset. Deinde, ut Sanctus Gregorius Nazianzenus ratiocinatur Orat. 5. de Theolog. Quomodo posset Spiritus sanctus per Baptismum nos regenerare, et Deos quosdam facere, nisi esset ipse verus Deus? nam *gratiam et gloriam dabit Dominus* (3), ait David in Psal. LXXXIII.

Tertia classis ex utroque simul Testamento clarissimum nobis testimonium præbet ad probandam Spiritus sancti divinitatem. Nam illum ipsum, quem Isaias vocat Dominum exercituum, quemque omnes fatentur esse Deum verum, illum, inquam, ipsum Apostolus dicit esse Spiritum sanctum. Sed ipsa verba Scripturæ audiamus. Isa. VI. *Dixit* Dominus: *Vade, dic populo huic, audite audientes et nolite intelligere* etc. Act. ult. *Bene Spiritus S. locutus est per Isaiam, dicens: Vade ad populum istum, et dic ad eos, aure audictis, et non intelligetis* etc. Præterea, omnes Prophetæ, cum sermones suos ad populum explicarent, nonne identidem repetebant: *Hæc dicit Dominus Deus?* at II. Petr. I, dicitur: *Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines*; igitur ille Dominus Deus erat Spiritus sanctus: quare Zacharias ait

(1) II. Reg. XXIII. 1, 2 et 3. — (2) Matth. XXVIII. 19. — (3) Psal. LXXXIII. 12.

Lucæ I. *Benedictus Dominus Deus Israel* etc. Et mox : *Sicut locutus est per os Sanctorum, qui a sæculo sunt Prophetarum ejus* (1). Quibus verbis non potuit clarius Zacharias exprimere Spiritum sanctum esse ipsum Dominum Deum Israel; quibus vocibus verum Deum significari adversarii passim testantur.

Quarta classis ex nominibus est, et quidem ex hac classe tria sumuntur argumenta. Primum negativum, quia nusquam in Scripturis Spiritus sanctus dicitur creatura, aut factus, cum tamen multis in locis enumerentur omnes præcipuæ creaturæ, ut Dan. III, in Cantic. pueror. Psal. CII et CXLVIII. ubi excitantur omnes creaturæ ad laudem Dei, et nominatim Angeli, cœli, aquæ, homines, bestiæ etc. Spiritus vero sancti nulla mentio fit. Sic etiam Coloss. I, enumerantur nobilissimæ creaturæ, Throni, Dominationes, Principatus, Potestates. Et I Petr. III. Angeli, Potestates, et Virtutes, ut illis omnibus Christus major esse demonstretur. Quibus locis debuisset omnino etiam Spiritus sanctus nominari, si creatura esset, et ipso Filio Dei minor, ut adversarii docent. At nusquam cum creaturis, semper cum Patre, et Filio Spiritum sanctum nominari videmus. Hoc argumentum faciunt multi Patres. Justinus lib. de rect. Fid. confess. init. Basilius lib. de Spiritu S. cap. 18. Epiphanius in Ancor. non procul ab initio ; et Chrysostomus homil. in illud: *Tunc et ipse Filius subjicietur* (2).

Secundum argumentum sumitur ab ipso nomine Dei: nam solus Deus verus in Scriptura dicitur absolute Deus, ut supra ostensum est ex Irenæo lib. III, cap. 6. at Spiritus sanctus vocatur absolute Deus. Actor. V. *Anania, cur tentavit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui sancto? non es mentitus hominibus, sed Deo* (3). Ecce expressum nomen Dei tributum Spiritui sancto contra mendacium Transylvanorum lib. II, cap. 5. ubi dicunt, nusquam expresse vocari Deum Spiritum sanctum.

Tertium ex confessione adversariorum: nam Ariani eraserant ex suis codicibus illa verba : Joan. IV. *Spiritus est Deus* (4), ut testatur Ambrosius lib III. de Spiritus S. cap. 11. ergo putaverunt Spiritum sanctum in Scripturis Deum esse appellatum : si enim putabant sensum esse : *Spiritus est Deus*, id est, *Deus est spiritualis naturæ*, quare deleverunt illa verba? Sed magis eis nocuit litura sua, quam littera Dei : siquidem verba illa Dei non necessario de Spiritus sancti persona intelligenda sunt : at litura illa clamat, hæreticos Arianos in reprobum sensum datos esse, et in Spiritum sanctum peccare, cum malint Scripturas sanctas delere, quam errores suos deponere.

Quinta classis constat ex attributis : solus Deus est immensus et ubique : at de Spiritu sancto legimus Psal. CXXXVIII. *Quo ibo a spiritu tuo?* Et Sapien. I, *Spiritus Domini replevit orbem terrarum.* Item, solus Deus est omnipotens : at de Spiritu sancto legimus Sapien. VII. *Omnem habens virtutem.* Item solus Deus cognoscit seipsum perfecte ; at de Spiritu S. legimus I Cor. II. *Quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.* Et rursum : *Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei.* Item, solus Deus est bonus: at de Spiritu sancto legimus. Psalm. CXLII. *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.* Denique solus Deus habet templum : at de Spiritu sancto legimus I. Cor. VI. *Membra vestra templum sunt Spiritus sancti.* Et ita : *Portate et glorificate Deum in corpore vestro* (5). Quem locum tractans Augustin. lib. I, de Trinit. cap. 6. « Non est, inquit, creatura Spiritus sanctus, quia cui corpus nostrum templum exhibemus, necesse est ut huic eam servitutem debeamus, qua nonnisi Deo serviendum est, quæ Græce appellatur λατρία, » et lib. I. cont. Maximin. cap. ult. « Cum audis, inquit, nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti ? » Et in eodem loco : « Nescitis quia corpora vestra membra sunt Christi ? Cum ergo hæc audis, noli negare Deum esse Spiritum sanctum, ne templum creaturæ facias membra Creatoris. »

Sexta classis ex operibus. Primo solius Dei opus est creatio, et tamen legis Job. XXXIII. *Spiritus Dei fecit me.* Et Psalm. XXXII. *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Et Psal. CIII. *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur* (6).

Secundo, solius Dei est conservare, et tamen legis Sapien. I. *Spiritus Domini reple-*

(1) Isai. VI, 9; Act. XXVIII, 25 et 26 ; II. Petr. I, 21 ; Luc. I, 63 et 70. — (2) I. Cor. XV, 28. — (3) Act. V, 3. — (4) Joan. IV, 24. — (5) Psal. CXXXVIII, 7 ; Sap. I, 7 ; Sap. VII, 23 ; I. Cor. II, 11 : Psal. CXLII, 10 ; I. Cor. VI, 19 et 20. — (6) Job. XXXIII. 4 ; Psal. XXXII, 6 ; Psal. CIII, 30.

vit orbem terrarum, et hoc πνεῦμα, quod continet omnia etc. (1).

Tertio, solius Dei est salvare, et justificare, et tamen legis I Cor. VI. *Justificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri* (2).

Quarto, solius Dei est futura prædicere, et scrutari corda, et tamen legis II. Pet. I. *Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Et Sapient. I. *Renum illius testis est Deus, et cordis illius scrutator est verus, quoniam Spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis*, id est, *ideo Deus scrutatur corda, quia Spiritus ejus est ubique, omnia penetrat, omnia novit genera linguarum, etiam quæ in intimo corde sunt.* (3).

Quinto, solius Dei est miracula facere: at Christus ipse in Spiritu Dei ejiciebat dæmonia. Matth. XII. Et Paulus I. Cor XII, auctorem facit doni linguarum, sanitatum etc. Spiritum. Et Heb. II. omnia miracula quæ per Apostolos fiebant, vocat Spiritus sancti distributiones.

Sexto, solius Dei est Ecclesiam regere absoluta potestate : at Spiritus sanctus gubernat Ecclesiam , quæ est regnum Christi plane ut Dominus absolutus, et non minus quam Pater et Filius. Act. X. *Dixit Spiritus* Petro, *vade cum eis, nihil dubitans, quia ego misi illos.* Act. XIII. ait Spiritus sanctus : *Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus*, *ad quod assumpsi eos.* Ibidem : *Et ipsi missi a Spiritu sancto.* Act. XV. *Visum est Spiritui sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris.* Act. XVI. *Vetati sunt a Spiritu sancto, loqui verbum in Asia.* Act. XX. *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei.* I. Corinth. II. *Omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (4).

Septima classis constabit ex comparatione Spiritus sancti ad Christum : nam si probemus Spiritum sanctum majorem Christo esse, quatenus Christus homo est; probatum erit quoque Spiritum sanctum unum esse Deum cum Patre. Siquidem adversarii nihil omnino esse volunt Christo, quem nudum hominem faciunt, majus præter Deum Patrem.

Esse igitur Spiritum sanctum homine Christo majorem, demonstratur illis omnibus argumentis, quibus adversarii probant, Deum Patrem esse Christo majorem. Major est Pater homine Christo, qui eum misit, Joann. VIII. at eumdem misit Spiritus sanctus; sic enim legimus Isaiæ XLVIII. *Et nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus.* Pater sanctificavit Filium. Jo. X. *Quem Pater sanctificavit, et misit in Mundum.* Sanctificavit etiam Spiritus sanctus. Isaiæ LI. et Luc. IV. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me.* Item Pater Filii Incarnationem operatus est. Rom. VIII. *Misit Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Idem operatus est Spiritus sanctus, Matth. I. *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est.* Item in virtute Patris Filius faciebat miracula. Joann. XIV. *Pater in me manens, ipse facit opera.* Et de Spiritu dicit Matth. XII. *Si ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia.* Item Pater Filium obtulit ad mortem. Rom. VIII. *Proprio Filio non pepercit, etc.* Idem fecit Spiritus sanctus Hebr. IX. *Per Spiritum sanctum obtulit semetipsum.* Denique Pater Filium suscitavit. Act. II. Idem Paulus dicit de Spiritu Rom. VIII. *Si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis* (5). Accedit, quod gravius est, peccare in Spiritum sanctum, quam in Christum hominem Matth. XII. ex quo plane sequitur, majorem esse Spiritum sanctum Christi humanitate, ac proinde esse Deum verum.

Octava classis ex Patribus : Patres citati pro Christi divinitate loquuntur et ibidem fere omnes etiam de Spiritu sancto ; idcirco satis erit hic notare eorum nomina, qui ex professo scribunt de solius Spiritus sancti divinitate. Athanasius in epist. ad Serapion. Basilius l. III et V in Eunom. et lib. ad Amphiloch. de Spir. S. Nazianzenus lib. V de Theol. Nissenus in lib. ad Eustath. quod Spiritus sanctus sit Deus. Epiphanius hæres. 74. Didymus libr. duob. de Spiritu S. Cyrillus Hierosolymitanus catech. 16. et 17. Chrysostomus in homil. aliquot de Spir. S. Cyrillus Alexandrinus lib. VII de Trinit. toto ; et lib. XIII et XIV. thes. et in lib. spec. de Spir. S. Hilarius lib. XII. Trinit. Ambrosius libris tribus de Spiritu S. Augustinus

(1) Sap. I, 7. — (2) I. Cor. VI, 11. — (3) II. Petr. I, 21 ; Sap. I, 6 et 7. — (4) Act. X, 19 et 20; XIII, 2 et 3 ; XV, 28 ; XIV, 6 ; XX, 28 ; I. Cor. XII, 11. — (5) Isai. XLVIII, 16 ; Joan. X, 36 ; Isai. LXI, 1 ; Luc. IV, 18 ; Rom. VIII, 3 ; Matth. I, 20 ; Joan. XIV, 10 ; Matth. XII, 28 ; Rom. VIII, 32 ; Hebr. IX, 14 ; Rom. VIII, 11.

lib. I, de Trinit. cap. 6. lib. I cont. Maxim. in fin. B. Thomas lib. IV. cont. gent. a cap. 16. ad 27.

Nona classis ex miraculis constat: sed quia miracula, quæ facta sunt ad confirmandam Christi divinitatem, eadem confirmant etiam divinitatem Spiritus sancti, solum repetemus ultimum miraculum supra commemoratum. Sic igitur scribit Gregorius Turonicus lib. II. histor. Francor. cap. 3. « Erant tunc temporis cum S. Eugenio viri prudentissimi, atque sanctissimi, Vindemialis et Longinus Episcopi, pares gradu, et virtute non impares. Nam S. Vindemialis eo tempore ferebatur mortuum suscitasse : Longinus autem multis infirmis salutem tribuit : Eugenius quoque non solum visibilium oculorum cæcitatem, sed etiam mentium depellebat. Quod cernens ille nequam Arianorum Episcopus, vocatum ad se quemdam hominem ab illo quo ipse vivebat errore deceptum, ait, non patior, quod hi Episcopi multa in populo signa depromunt, illosque cuncti me neglecto sequuntur. Acquiesce nunc his, quæ præcipio, et acceptis quinquaginta aureis sede in platea, per quam nobis est transitus, et manum super clausos oculos ponens me prætereunte cum reliquis exclama magna virtute dicens, te Beatissime Cyrola nostræ religionis antistes deprecor, ut respiciens manifestes gloriam ac virtutem tuam, ut oculos meos aperiens merear lucem videre, quam perdidi. Qui jussa complens, residensque in platea, transeunte hæretico cum Sanctis Dei, iste qui Deum irridere cogitabat, exclamat in magna virtute, dicens : Audi me Beatissime Cyrola : audi me sancte sacerdos Dei : respice cæcitatem meam : experiar ego medicamenta, quæ sæpe cæci reliqui a te meruerunt, quæ leprosi experti sunt, quæ ipsi etiam mortui præsenserunt : adjuro te per ipsam virtutem, quam habes, ut mihi desideratam restituas lucem, quia gravi sum cæcitate percussus. Veritatem enim nesciens verum dicebat : quia cæcaverat eum cupiditas, et virtutem Dei omnipotentis irridere per pecuniam æstimabat.

» Tunc hæreticorum Episcopus paululum se divertit, et quasi in virtute triumphaturus elatus vanitate, atque superbia, posuit manum suam super oculos ejus, dicens : Secundum fidem nostram, qua recte credimus, aperiantur oculi tui; et mox ut hoc nefas erupit, risus mutatur in planctum, et dolus Episcopi est patefactus in publico : nam tantus dolor oculos illius invasit, ut eos digitis vix comprimeret, ne creparent.

» Denique clamare cœpit miser, ac dicere : Væ mihi misero, quia seductus sum ab inimico legis divinæ. Væ mihi, quia Deum per pecuniam irridere volui, et quinquaginta aureos accepi, ut hoc facinus perpetrarem. Ad Episcopum autem aiebat : Ecce aurum tuum, redde lumen meum, quod dolo tuo perdidi, vosque rogo gloriosissimi Christiani, ne despiciatis miserum, sed velociter succurrite pereunti : vere enim cognovi, quia Deus non irridetur. Tunc Sancti Dei misericordia moti : si, inquiunt, credis, omnia possibilia sunt credenti : at ille clamabat voce magna : Qui non crediderit Christum Filium Dei, et Spiritum sanctum æqualem habere substantiam, atque Deitatem cum Deo Patre, hodie quæ ego perfero, patiatur. Et adjecit: Credo Deum Patrem omnipotentem : Credo Filium Dei Christum Jesum æqualem Patri : Credo Spiritum sanctum Patri, et Filio consubstantialem, atque coæternum.

Hæc illi audientes, et se invicem honore mutuo prævenientes, oritur inter eos sancta contentio, quis oculis ejus signum Beatæ Crucis imponeret. Vindemialis, ac Longinus Eugenium, ille e contra eos exorat, ut manus imponerent cæco. Quod cum fecissent, et manus suas super caput ejus tenerent, Sanctus Eugenius Crucem super oculos cæci faciens ait : In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti veri Dei, quem trinum in una æqualitate, atque omnipotentia confitemur, aperiantur oculi tui. Et statim ablato dolore ad pristinam rediit sanitatem » : hæc ille. Atque hæc de Spiritu sancto sufficient.

Nunc ad postremam disputationis partem veniamus, atque adversariorum argumenta breviter confutemus.

CAPUT XIV.

Solvitur primum argumentum hæreticorum.

Igitur prima objectio Transylvanorum l. I, cap. 1. talis est. Christus et Apostoli prædixerunt statim venturum Antichristum fuisse post Christi obitum, et aboliturum Fidem

veram Christi : sed videmus post Christi mortem toto orbe terrarum adoratum Deum trinum in personis et unum in essentia : igitur aut Fides Trinitatis, est Fides Antichristi, aut certe mentiti sunt Christus et Apostoli.

Propositionem his testimoniis probant. Jo. V. *Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me : si alius venerit in nomine suo, illum recipietis.* Item Joan. IX. *Me oportet operari, donec dies est, venit autem nox, in qua nemo potest operari : quamdiu in Mundo sum, lux sum Mundi.* Luc. XXI. *Videte ne seducamini, multi enim venient in nomine meo dicentes, quia ego sum, et tempus appropinquavit, nolite ergo ire post eos.* Vide, inquiunt, quomodo Christus dicat tempus suæ abolitionis in proximo fuisse. Actor. XX. *Scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.* Coloss. II. *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam*, etc. Quæ major Philosophia, quam disputationes de essentia, hypostasi, relationibus? II. Thessal. II. *Mysterium jam operatur iniquitatis, etc.* I. Joan. IV. *Omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, et nunc jam in Mundo est* (1). Ubi notant non esse dictum in carnem venisse, ne forte putaremus aliquam personam divinam descendisse, et carnem assumpsisse : sed in carne, ut intelligeremus Christum nihil esse aliud, quam carnem, id est, hominem. Denique in epistola Judæ dicuntur jam ipso tempore ejus introgressi impii, qui negarent Deum et Christum.

Respondeo : miram esse Diaboli astutiam, qui argumentum Catholicorum ab antiquitate, et consensu totius orbis terrarum petitum, in nos retorquere conatur. Sed facile erit objectionem hanc primam diluere : constat enim, propositionem, qua totum argumentum nititur, esse falsissimam : nam si statim a morte Christi vera Fides ejus penitus abolenda erat, cur venit Christus? cur laboravit? cur mori voluit? Ut nihil faceret? at hæc stultitia fuisset, quæ in summam sapientiam cadere non poterat. Deinde, si omnino ita futurum erat, quid opus fuit præmonere, ut caveremus a seductoribus, qui nullo modo impediri poterant, ne totum Mundum perverterent? Denique ubi essent illæ promissiones Danielis II. et Lucæ I. *Et regni ejus non erit finis?* Et illa Christi Matth. XVI. *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Et Matth. ult. *Ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Ubi etiam illæ promissiones manerent, quæ omnes gentes in Christum credituras testantur? Genes. XXII. *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.* Psal. II. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam, terminos terræ.* Psalm. LXXI. *Adorabunt eum omnes Reges, omnes gentes servient ei* (2). Hæc enim omnia necesse est falsa esse, si Christi regnum vix dum exortum destruendum erat : nec testimonia ab adversariis allata quidquam probant.

Ad primum locum dico : Ibi non haberi statim venturum Antichristum, nec abolendam esse omnino Fidem Christi : sed venturum suo tempore Antichristum, videlicet, prope finem Mundi, et venturum in nomine suo, non in nomine Patris. At noster Christus, quem totus Mundus colit, Patrem habet, Patrem agnoscit, et in nomine Patris venit. Denique ibi Christus alloquitur solos Judæos, nam cum dixisset : *Propterea quærebant eum Judæi interficere*, subjungit, *dixit ergo eis Jesus etc.* (3). At Judæi Christum nostrum non receperunt, sed totis viribus oppugnant, nec Deum et hominem suum Messiam futurum credunt, sed purum hominem ; ille igitur de quo Christus loquitur, non est noster Christus verus Deus, quem gentes receperunt, sed est Antichristus, quem Judæi pro Messia aliquando recipient et sic exponunt hunc locum omnes Interpretes, ut Chrysostomus, Augustinus, Cyrillus, et cæteri.

Ad secundum locum dic : ibi per noctem non intelligi tempus quod fuit, et est ab ascensione Christi ; quasi dies tantum fuerit tempus illud, quo Christus corporaliter in Mundo vivebat : deinceps autem semper fuerit nox. Nam si ita esset, post ejus ascensionem nemo potuisset operari, et proinde nemo posset converti et credere : *Hoc est opus Dei,* Joann. VI. *ut credatis in eum, quem misit ille* (4). At si nemo potest credere : quare tantum laborant Ministri Transylvani, ut fidem suam nobis persuadeant?

Diem ergo ibi Christus vocavit totum tem-

(1) Joan. V. 43 ; Ibid. IX, 4 ; Luc. XXI, 8 ; Act. XX, 29 ; Coloss. II, 8 ; Thessal. II, 7 ; I. Joan. IV, 3. — (2) Dan. II, 44 ; et Luc. I, 33 ; Matth. XVI, 18 ; Ibid. XXVIII. 20 ; Gen. XXII, 18 ; Psal. II, 8 ; Psal. LXXI, 11. — (3) Joan. V, 18. — (4) Joan. VI, 29.

pus hujus vitæ, et cursum omnium sæculorum usque ad Mundi consummationem, in quo licet salubriter operari; noctem vero, tempus vitæ futuræ : *Quia nec opus, nec ratio erunt apud inferos,* ut Sapiens ait Eccles. IX. Nec obstat illud : *Quamdiu sum in Mundo, lux sum Mundi* : nam Christus etiam modo est in Mundo, quia Matth. ult. ait : *Ecce ego vobiscum sum usque ad Mundi consummationem.* Et vere nunc est in Mundo, quia adest nunc per gratiam omnibus, et lucet justis et impiis : at post judicium non erit amplius in Mundo, quia non lucebit impiis. Unde Isaias cap. LV. *Quærite Dominum dum inveniri potest, invocate eum dum prope est.* Et David in Psalm. XCIV. *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra* (1). Atque hæc quidem explicatio est Augustini, et Chrysostomi in Commentario hujus loci.

Ad tertium posset dici cum Cajetano, illud *Tempus appropinquavit* non asseri a Christo, sed referri ut verbum seductorum, qui dicturi essent jam instare diem judicii. Unde Paulus monet II. Thessal. II. *Neque terreamini, quasi instet dies Domini etc.* (2). Dico præterea : Christum asserere, quidem tempus appropinquasse, non quidem judicii, aut Antichristi, aut abolitionis Fidei suæ, sed multorum seductorum, qui sibi nomen Christi usurparent, talis enim fuit Simon Magus tempore Apostolorum, et post eum Menander : uterque enim se Christum dixit, teste Irenæo lib. I, cap. 20 et 21. Et Josephus lib. XX, antiquitat. cap. 4, 11, 12 et 14 meminit multorum, qui suo tempore Judæos seduxerunt, seque ipsos prædicarunt, ac si essent Salvatores Israel.

Ad quartum dico : Paulum loqui de hæreticis, qui non diu postea ex ipsa Asia prodituri erant; sic enim ait : *Ex vobis ipsis* (alloquebatur autem Asianos) *exurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se* (3). Id vero impletum esse in Montano, et Montani discipulis, aliisque hæreticis Asiaticis non dubium est. Vide Eusebium ex versione Ruffini lib. V. hist cap. 14 et seq.

Ad quintum dico : Paulum alloqui homines illius temporis, quia nondum nati erant Scholastici, qui disputant de Trinitate. Præterea Philosophia non docet unum Deum in tribus personis; nec enim solo lumine naturali tam sublimia mysteria unquam investigari, aut persuaderi potuissent : et nostri Doctores non disputant philosophice, ut ostendant Trinitatem, sed ut solvant sophismata Philosophorum. Paulus ergo loquitur de Philosophia Ethnicorum, qui tunc vigebant, qui negabant resurrectionem, et pollicebantur vitam beatam sine Christo.

Ad reliqua dico : Apostolos prædixisse hæreticos, qui fuerunt paulo post illa tempora, ut Ebionitas, Marcionistas, et cæteros, quos etiam vocant Antichristos, non quod essent eximius ille Antichristus, qui in fine Mundi veniet, sed quia erant præcursores illius, et illi similes in oppugnando Christo : sicut unus est Christus summus et eximius, et tamen omnes Prophetæ, et Reges dicti sunt Christi in Testamento veteri, juxta illud: *Nolite tangere Christos meos* (4) I. Paral. Et hoc est mysterium iniquitatis quod cœpit tempore Pauli, quia tunc cœpit hæresis Simonis Magi, et similium.

CAPUT XV.

Solvitur argumentum Secundum.

Secunda objectio Transylvanorum lib. I, cap. 1, et 3. Et lib. in explicat. I cap. Evang. secundum Joan. Tempore Apostolorum Ebion. et Cerinthus docuerunt, Christum æternum descendisse in hominem Jesum, ut Irenæus docet lib. III, cap. 19, nec est verum, quod vulgo fertur, Ebionitas docuisse Christum nudum hominem esse; igitur illi sunt veri Ebionitæ, qui Christum faciunt compositum ex duabus naturis.

Respondeo : et hanc etiam miram Diaboli artem fuisse, qua hæresis Ebionis, quam Transylvani vere sequuntur, nobis attribuitur. Dico igitur veram hæresim Ebionis fuisse, Filium Mariæ nudum esse hominem, sed anno 30. in eum descendisse, et in eo habitasse aliam personam, quam dicebat Ebion esse Christum, et hoc modo fuisse Jesum unitum cum Christo per conjunctionem, et inhabitationem, quod idem Transylvani docent.

Ac ut mendacium eorum arguatur, profe-

(1) Eccl. IX, 10; Joan. IX, 4; Matth. XXVIII, 20; Isai. LV, 6; Psal. XCIV, 8. — (2) II. Thessal. II, 2. — (3) Act. XX, 30. — (4) I. Paralip. XVI, 22.

ramus testimonia Veterum dicentium, Ebionem asseruisse, Filium Mariæ purum hominem. Ignatius in epist. ad Philadelph. « Si quis, inquit, confiteatur Christum Jesum, sed eumdem nudum esse hominem putet; hujusmodi serpens est, inops sensu, cognomento Ebion. » Irenæus lib. III. cap. II. « Secundum nullam sententiam hæreticorum Verbum caro factum est. » Et lib. I, cap. 25 et 26. dicit, secundum Ebionem et Cerinthum, Jesum nudum hominem natum, deinde autem descendisse in eum Christum in forma columbæ, ut in eo habitaret. Et lib. III, cap. 20. « Ostenso quod in principio Verbum existens apud Deum, quod et semper aderat generi humano hunc unitum suo plasmati passibilem hominem factum, exclusa est omnis contradictio dicentium : Si ergo tunc natus est, non erat ante Christus.» Tertullianus lib. de carn. Christi, cap. 14. « Poterit, inquit, hæc opinio Ebioni convenire, qui nudum hominem constituit Jesum.» Et lib. de præscript. hæret, cap. 45. « Cerinthus, inquit, Christum hominem tantummodo sine divinitate contendens. » Eusebius lib. III. histor. cap. 27. dicit, Ebionitarum quosdam facere Christum Filium Josephi : quosdam solius Virginis; omnes tamen in eo convenire, ut ante Mariam non fuerit. Hieronymus de vir. illustrib. in Joan. dicit, S. Joannem compulsum ab Episcopis Asiæ Evangelium scribere, et æternam Christi generationem edicere propter Ebionitas, qui tunc docebant, Christum purum esse hominem. Augustinus hæres. 10. « Ebionei, inquit, Christum tantummodo esse hominem docent. » Idem habet Joannes Cassianus lib. I. de incarnat. et alii nonnulli.

CAPUT XVI.

Solvitur argumentum Tertium.

Tertia objectio ex lib. II. cap. 6. Nomen Dei non est nomen essentiæ, sed dignitatis et imperii, ut patet, quia in Scripturis Principes et Judices dicuntur Dii: sed Pater Christi habet imperium summum in omnes absolute, etiam in ipsum Christum; Christus habet imperium in omnes, excepto Patre; ergo Pater est summus Deus simpliciter, Christus autem est Deus summus post Patrem. Nam Joan. XIV. Christus ait: *Pater major me est.* Et Joan. VI. *Descendi de cœlo non ut faciam voluntatem meam, sed ejus qui misit me* (1). Et I. Cor. XV. Paulus dicit, Christum subjectum esse Patri, Christo autem omnia, solo Patre excepto, qui subjecit illi omnia.

Respondeo: nomen Dei, si respiciamus etymologiam, non significare imperium, sed providentiam. Dicitur enim θεος a θεᾶσθαι, id est, *videre*, θέειν, id est, *currere*, quia omnibus succurrit, ut dicit Damascenus lib. I. cap. 12. nisi magis placeat ratio Theodoreti lib. III, ad Græcos, qui dicit, hoc nomen inventum ab illis qui putabant sidera esse Deos, et quia sidera perpetuo currunt, Deum quasi currentem nominaverunt. Hebraice autem nomen primarium Dei יהוה ab הוה, id est, *esse*, desumptum est, et illud אלהים quod vertitur *Deus ab* אלה quod est *jurare*, quia per Deum juratur execratorie : sed undecumque sit sumpta etymologia, certum est, hoc nomen non esse impositum ad significandum solum imperium, sed rem summam et præstantissimam, alioqui Deus non esset æternus, cum ab æterno nihil fuerit, cui Deus imperare posset. Præterea falsum est quoque. Filium Dei qua Deus est subjectum esse Patri, aut Principem esse Patre minorem. Siquidem ut Deus nulli subjectus est, sed omnium omnino extra se dominatur sicut Pater, cum sit Patri æqualis, Joan. V, et Philipp. II.

Ad primum ergo locum ex Joan. XIV. multi Veteres responderunt, Patrem dici majorem Filio ratione principii, non ratione naturæ: notatur enim quædam auctoritas in eo, quod Pater est principium Filii, non contra. Ita Basilius lib. I. in Eunom. Nazianzenus Orat. 4. de Theol. Hilarius lib. IX, de Trinit. et lib. de Synod. Quæ solutio non est omnino improbanda : tamen non cogimur eam sequi, cum possimus facilius et probabilius exponere de Filio ratione naturæ humanæ : sic enim Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus in hunc locum Joannis, et Gaudentius in epist. ad Paul. exponunt.

Adde, quod Chrysostomus in hunc locum, et Cyrillus lib. II. thesauri cap. 3. et Augustinus lib. II. Trinit. cap. 7. meminerunt

(1) Joan. XIV, 28; Ibid. VI, 38.

etiam prioris expositionis, et hanc tamen posteriorem prætulerunt, idque duplici de causa. Primum quia si ideo Pater diceretur major Filio, quia auctor ejus est, diceretur etiam tam Pater, quam Filius major Spiritu sancto propter eamdem causam: at hoc nusquam legimus. Item Dominus ait: *Vado ad Patrem, quia Pater major me est* (1), ergo in ea natura est Filius minor, in qua vadit ad Patrem, non autem ibat ut Deus, sed ut homo. Adde testimonium Symboli Athanasii, ubi sic legimus de Filio Dei: *Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem.*

Ad secundum locum idem responderi potest. Venit enim Christus facere voluntatem Patris sui, non voluntatem suam, quatenus videlicet habebat ut homo voluntatem humanam subjectam divinæ voluntati, quam ipse idem habebat ut Deus. Sed dices: Dominus descendit de cœlo, ut faceret voluntatem Patris: at non descendit ut homo de cœlo, nec enim ut homo fuerat unquam in cœlo; igitur descendit ut Deus; ergo, ut Deus est minor Patre.

Respondeo: descensum Filii Dei nihil esse aliud, quam ejus exinanitionem, et assumptionem formæ servi: itaque ille ipse Filius Dei, qui descendit de cœlo, obediebat Patri sed obediebat, non secundum formam Dei, quam habebat in cœlo, sed secundum formam servi, quam descendens assumpsit in terris.

Ad tertium locum: *Tunc et ipse Filius subjectus erit* etc. (2) non defuerunt qui dicerent, Christum subjectum fore Deo post diem judicii, significare naturam humanam Christi tunc convertendam esse in Deum, et absorbendam penitus a divinitate. Ita refert Augustinus lib. I, de Trinit. cap. 8 et 10. sed hoc tam est absurdum, ut non egeat refutatione; nam contrarium sequitur ex Pauli sententia; subjectio enim arguit distinctionem. Gregorius Nissenus, et Chrysostomus in tractatu proprio super hanc Pauli sententiam, et Cyrillus lib. X. thesauri, cap 8. dicunt, Apostolum loqui de Ecclesia, sive de Christo ut est in suis membris; ut sensus sit: tunc demum futurum esse, ut totum Christi corpus, id est, omnis Ecclesia subjecta Deo conspiciatur, nullo membro existente rebelli, aut contumaci.

Ad videtur huic explicationi repugnare quod Paulus dicit, illum subjectum fore Patri, cui Pater subjecit omnia: ille autem est Filius in persona sua. Commentarii Ambrosii, Œcumenii, et Theophylacti accipiunt hanc Pauli sententiam de Filio Dei absolute, sed volunt illam subjectionem non significare servitutem, sed concordiam cum Patre, et processionem Filii a Patre, ita ut Filius dicatur subjectus, quia est de Patre, non contra. Sed non est opus ad has angustias redigi; possumus enim cum Ambrosio lib. V. de Fide, cap. 6. et Augustino lib. I. de Trinit. cap 8. et Theodoreto, Primasio, Sedulio, et aliis in hunc locum, simpliciter exponere de natura humana Christi, quæ vere subjecta erit Deo.

Sed cur dicit: *Tunc et ipse Filius subjucietur?* numquid tunc primum incipiet subjici Christus homo Deo Patri suo? numquid non magis fuit subjectus, quando fuit obediens usque ad mortem?

Respondeo: illud tunc quamdam habere emphasim; est enim sensus: etiam tunc in illa gloria erit subjectus Christus, ut homo Deo. Notant Græci omnes, Paulum scribere ad Corinthios, qui paulo ante recesserant a fabulis gentilium, quæ docent, Deos inter se pugnare solitos, et a Jove Filio Saturnum patrem regno pulsum. Quoniam igitur dixerat Paulus Christum evacuaturum omnem principatum et potestatem, ne putarent Corinthii juxta fabulas a Christo etiam Patrem in ordinem redigendum esse, quomodo Saturnus a Jove filio in ordinem redactus fuit; ideo addit, omnia subjicienda Christo, præter eum, qui subjecit ei omnia; et non solum hoc, sed etiam ipsum Christum etiam tunc in illo triumpho, postquam tanta fecerit, subjectum fore suo patri.

CAPUT XVII.

Solvitur argumentum Quartum.

Quarta objectio ex eodem lib. II, cap. 6. Solus Pater est unus verus Deus, ut ipse Dominus ait Joan. XVII. *Agnoscant te solum verum Deum.* Et Paulus I. Cor. VIII. *Nobis autem unus est Deus, Pater.* Et I. Tim. II. *Unus*

(1) Joan. XIV, 28. — (2) I. Cor. XV, 28.

Deus, unus et mediator Dei, et hominum (1). Si igitur solus Pater est unus solus verus Deus certe sequitur, Filium non esse verum Deum.

Confirmant hoc argumentum his sophismatibus. Christus est Filius unicus veri Dei; ergo qui non habet Christum Filium, non est unus verus Deus ; sed Trinitas non habet Christum Filium ; ergo Trinitas non est unus verus Deus.

Præterea, Christus est mediator unius veri Dei; ergo qui non habet mediatorem, non est ille unus verus Deus : sed Trinitas non habet mediatorem sed solus Pater, alioqui idem esset mediator sui ipsius; ergo Trinitas non est verus Deus, sed solus Pater. Et confirmatur. Quia Christus non docuit invocare Trinitatem, sed Patrem suum : et orationes Ecclesiæ olim omnes dirigebantur ad Patrem, de quo exstat decretum Concilii Carthaginensis III. cap. 23. cujus non est alia causa, nisi quia solus Pater habet mediatorem.

Respondeo ad primum locum dupliciter. Primo cum Chrysostomo, Cyrillo, Augustino in hunc locum, et Ambrosio lib V. de Fide, cap. 2. particulam solum, non restringi ad Patrem, sed extendi etiam ad Filium. Nam dictum est : *Et quem misisti Jesum Christum* (2), ita ut hic sit ordo verborum, ut agnoscant te, et quem misisti Jesum Christum solum verum Deum. Et affert Chrysostomus locum similem ex I. Cor. IX. *Aut ego solus et Barnabas, non habemus potestatem hoc operandi* (3), ubi *solus* non excludit Barnabam, sed includit.

Secundo et facilius dico cum Hilario lib. IX. Trinit. solum Patrem hic dici verum Deum, sed tamen in Patre intelligi etiam Filium et Spiritum sanctum, quæ sunt personæ ejusdem essentiæ cum Patre, ita ut illud *solum* excludat tantum creaturas : Quod autem additur : *Et quem misisti Jesum Christum*, dicatur de Christo ut homo est. Hic igitur erit sensus : *Hæc est vita æterna,* id est, *hæc est in hoc Mundo via, et ratio perveniendi ad vitam æternam, ut cognoscant homines per Fidem te solum verum Deum*, id est, *te Patrem, qui es ille Deus, qui solus habet veram divinitatem ;* et præterea *cognoscant unum mediatorem Dei et hominum, quem misisti Jesum Christum.*

Ad secundum idem dico. Illud enim *unus Deus* excludit falsos Deos, non Filium ; sicut quod sequitur *Unus Dominus Jesus* excludit falsos dominos, non Patrem. Ad tertium dico : Unum Deum eo loco significare totam Trinitatem, a qua distinguitur Christus ut mediator, id est, ut homo ; ideo enim Paulus addidit, homo Christus Jesus.

Ad primum sophisma, negatur prima consequentia ; est enim similis huic : Petrus est filius unius veri hominis ; ergo qui non habet filium Petrum, non est verus homo. Tametsi enim Deitas, non est quid universale ut humanitas, tamen est in pluribus suppositis, et ideo vim habet universalis.

Ad secundum, nego assumptionem illam, Trinitas non habet mediatorem : nam Christus mediator est ut homo, non ut Deus ; et ideo mediator est non solum Patris, et Spiritus sancti, sed etiam sui ipsius, quatenus ipse Deus est. Sed de hac re in ultimo libro erit peculiaris disputatio

Ad tertium, de usu precandi, fateor, ut plurimum orationes Ecclesiæ dirigi ad Patrem, quia hoc modo commodius terminantur *per Jesum Christum Filium tuum* : tamen in Patre invocamus omnes tres personas, ut Tertullianus docet in lib. de Orat. et patet ex conclusione *Qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus.* Falsum autem est, Christum solum patrem invocari voluisse : nam Joan. XIV. dicit Christus : *Si quid petieritis in nomine meo, hoc faciam.* Et Matth ult. baptizari jubens omnes Gentes, *in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti* (4) quid aliud jubet, quam invocari Trinitatem? Et in Liturgiis Basilii, et Chrysostomi Græcis, et in nostra etiam Latina non semel invocatur Trinitas; in Litaniis quoque jam olim recepta est in Ecclesia illa formula precandi (etiamsi nolint cum novis Arianis Lutherus, et Calvinus) *Sancta Trinitas unus Deus, miserere nobis.*

Præterea Dionysus lib. de myst. Theolog. inquit : « Trinitas superessentialis dirige nos. » Et Nazianzenus Orat. 2 de pace, circa finem : « O sancta, et adoranda, et longanimis Trinitas (longanimis enim es, quæ eos a quibus scinderis tamdiu toleras) utinam eos quoque adoratores accipias. » Et in Orat. ad 150 Episcopos : « Vale o Trinitas meditatio mea, et decus meum, his velim

(1) Joan. XVII, 3; I. Cor. VIII, 5 ; I. Tim. II, 6. — (2) Joan. XVII, 3. — (3) I. Cor. IX, 6. — (4) Joan. XIV, 14; Matth. XXVIII, 19.

serveris, et hos serves, etc. » Marius Victorinus in 3. hymno de Trinit. « Da, inquit, peccatis veniam, præsta æternam vitam, dona pacem et gloriam, o Beata Trinitas. Libera nos, salva nos, justifica nos, o Beata Trinitas. » Augustinus in fin. lib. de Trinit. « Domine Deus une, Deus Trinitas, quæcumque dixi in his libris de tuo, cognoscant et tui, si qua de meo, et tu ignosce et tui. Amen. »

CAPUT XVIII.

Solvitur argumentum Quintum.

Quinta objectio : Evangelistæ et Apostoli perpetuo inculcant, verum Christum natum esse ex Virgine, passum, mortuum, nec alium noverunt ante istum; alioqui Matthæus, Marcus, et Lucas non incœpissent Evangelium a nativitate, sed narrassent aliquas res gestas Christi ante carnem, et Joannes non dixisset : *Hoc fecit initio signorum* Jesu Joan. II, si ab æterno Christus fuisset. Præterea Actor. II : *Certissime sciat*, ait Petrus, *omnis domus Israel*, *quia et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc* Jesum, *quem vos crucifixistis* (1). At Christus æternus Deus non potuit fieri Dominus et Christus, quia id semper naturaliter fuisset, igitur verus Christus non fuit ab æterno, ac propterea nec verus Deus esse potest. Hoc argumentum non semel repetunt Transylvani in illo suo opere, quod jam sæpe citavimus.

Possumus addere ad confirmationem hujus erroris (ut ex solutione magis elucescat veritas) quæ proferebant testimonia veteres Ariani. Igitur illi quidem Christum fuisse ante Incarnationem agnoscebant, sed creatum probabant ex illo Prov. VIII juxta LXX : *Dominus creavit me initio viarum suarum.* Et Eccl. XXIV : *Tunc dixit mihi creator omnium, et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo.* Joan. I : *Qui post me venturus est*, *ante me factus est.* Coloss. I : *Primogenitus omnis creaturæ.* At primogenitus est similis fratribus in natura Heb. 1 : *Tanto melior Angelis effectus*, *quanto excellentius præ illis nomen hæreditavit*, etc. Et agitur hic de nativitate ex Patre, ut omnes docent Heb III : *Considerate Pontificem confessionis nostræ Jesum Christum*, *qui fidelis est ei*, *qui fecit illum* (2).

Respondeo ad argumentum Transylvanorum : nos quoque non agnoscere alium Christum, quam eum, qui natus, passus, mortuus est : unus enim est Christus, non plures, tamen illum unum credimus bis natum secundum duas naturas.

Ad illud, quod Evangelistæ non meminerunt ullius Christi ante carnem, dico : Evangelistas propositum sibi habuisse describere adventum Messiæ, et res gestas ejus, id est, Dei incarnati adventum, vitam, doctrinam, mortem, resurrectionem, etc. propterea non fuisse necessarium ut altius inciperent. Et tamen ne putaremus, Verbum ante carnem non fuisse, Joannes Evangelista ita incœpit : *In principio erat Verbum*, etc. Et in I. Epist. incœpit : *Quod fuit ab initio*, *quod vidimus*, etc. Et in I. cap. Apocalyps. *Qui est*, *et qui erat*, *et qui venturus est* (3).

Ad locum Act. II respondeo cum Cyrillo lib. IX thes. cap 3. Christum factum Dominum a Patre ratione humanitatis, quomodo etiam posset dici factus Deus, id enim factum est per incarnationem, ut ille homo Jesus sit Deus, et Dominus, non per participationem et gratiam, sed per unionem Verbi et carnis. Posset etiam dici, ut idem Cyrillus ibidem notat, illud *fecit* positum esse pro *declaravit*, sicut Philip. II : *Dedit illi nomen quod est super omne nomen* (4).

Ad illud Prov. VIII : *Dominus creavit me*, Patres multis modis responderunt. Prima responsio refertur ab Athanasio in lib. De decretis Nicænæ Synodi ex Dionysio Romano, quod verbum Græcum ἔκτισε hoc loco non significet facere, sed præficere, ut sensus sit : *Dominus in initio præfecit me omnibus operibus suis creandis.*

Secunda est Athanasii serm. 3. contra Arianos, et Cyrilli lib. V thes. cap. 6. qui dicunt, Scipturam promiscue usurpare vocabula faciendi, creandi, gignendi. Nam Deuter. XXXII dicitur : *Deum qui te genuit dereliquisti.* Et tamen legimus Gen. I et II : *Fecit Deus hominem* (5), itaque non ex solo verbo creavit, aut genuit, sed ex adjunctis

(1) Joan. II, 11; Act. II, 36. — (2) Prov. VIII, 15; Eccl. XXIV, 12; Joan. I, 15; Coloss. I, 15; Hebr. I, 4; Ibid. III, 1 et 2. — (3) Joan. I, 1; I. Joan. I. 1; Apoc. I. 8. — (4) Philipp. II, 9. — (5) Deut. XXXII, 18; Gen. I, 27; et II. 7.

sensum Scripturæ elicere oportet. Et quia hic dicitur Filius creatus antequam Deus quidquam faceret, apparet, creatum dictum esse pro genitum.

Tertia est ejusdem Athanasii ibidem, et Nazianzeni Orat. 4. de Theol. Cyrilli lib. V thes. cap. 4, 5, 6, 7. et Augustini lib. I Trin. cap. 12. qui monent, in hoc eodem capite scriptum esse : *Ante omnes colles ego parturiebar;* et proinde hic explicari utramque naturam Christi, naturam divinam cum dicitur *parturiebar*, humanam cum dicitur *creavit me*.

Quarta est Basilii lib. II in Eunom. Epiphanii hær. 69. quæ est Arianorum, et Hieronymi in epist. ad Cyprian. qui monent recurrendum ad fontem Hebraicum, siquidem in Hebræo non est *creavit*, quod ipsi dicunt ברה sed *possedit* קנה quo verbo solet explicari vera generatio, ut Gen. IV : *Possedi hominem per Deum* (1), dixit Eva quando genuit Cain קָנִיתִי איש את יהוה et hoc modo hic habetur קָנָנִי hoc est, *possedit per generationem*, et forte ita etiam verterunt LXX, sed depravatus est codex mutatione unius litterulæ, nam ἔκτισε, est *creavit*, ἔκτησε, est *possedit*.

Quinta est pulcherrima, et servit etiam sequenti testimonio Eccl. XXIV, ubi non potest negari quin scriptum sit *creavit*. Est autem hæc explicatio Concilii cujusdam Catholici Orientalis can. 5. apud Hilarium lib. de Synod. paulo post principium, et eamdem sequitur B. Thomas lib. IV contra Gentes, cap. 8.

Dicimus igitur productionem Filii Dei nunc vocari generationem, nunc creationem, quia nullo vocabulo perfecte explicari potest : nam generatio significat productionem in eadem substantia, sed cum mutatione quadam generantis : creatio significat productionem alterius substantiæ, sed sine mutatione creantis. Porro Filius Dei ita producitur, ut recipiat substantiam gignentis, et ea ratione dici potest generari : sed recipit sine mutatione aut alteratione producentis, et ea ratione dici potest creari. Utrumque igitur dicitur, ut ex utroque sumatur, quod est perfectionis, et quod est imperfectionis omittatur.

Ad illud Joan. I : *Ante me factus est* dico, significari illis verbis, non Christum productum ante Joannem, sed Joanni prælatum, et antepositum fuisse, ac si Joannes dixisset, *qui post me venit*, *major me est*. Ita explicat Ambrosius lib. IV. de Fide, cap. 5. et omnes Interpretes, ut Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, et colligitur ex textu, nam sic ait : *Ante me factus est, quia prior me erat,* id est, *præcessit me dignitate*, *quia æternus erat*, *et ego temporalis*.

Ad illud *Primogenitus omnis creaturæ* Cyrillus lib. X. thes. cap. 4. respondet : Christum dici primogenitum ut homo est, sicut dicitur unigenitus ut Deus est. Addit etiam, Christum posse dici primogenitum etiam ut Deus est, quia ipse est causa ut alii efficiantur Filii Dei ; dicitur enim primum, quod est causa aliorum. Verum simplicior et magis ad litteram videtur Ambrosii et Chrysostomi Commentarius, qui docent, primogenitum omnis creaturæ dici Filium, quia est genitus antequam ulla creatura fieret, quod clarius dicitur Ecclesiastici XXIV : *Ego ex ore Altissimi prodivi*, *primogenita ante omnem creaturam*. Si enim ante omnem creaturam prodiit, non est ipse creatura.

Illud Hebr. I : *Tanto melior Angelis effectus,* etc. Chrysostomus et Theophylactus exponunt, id est, *declaratus*, et recte : nam hic agitur de statu adepto post resurrectionem; sic enim ait Paulus : *Purgationem peccatorum faciens*, *sedet ad dexteram majestatis in excelsis*, *tanto melior Angelis effectus*, etc. id est *post passionem exaltatus est*, *et declaratus tanto excellentior omnibus Angelis*, *quantum distat Filii gloria a conditione servi*. Potest etiam cum Cyrillo lib. VIII thes. cap. 2. illud *Effectus melior* significare *magis honoratus*, seu *pluris æstimatus* : quomodo dicimus pluris facio, vel majoris facio probum quam divitem, Angelum quam hominem, etc.

Ad ultimum patet responsio. Non enim dicitur Christus simpliciter factus ad Hebr. III, sed factus Pontifex, quod quidem verissimum est, si intelligatur, ut debet intelligi, de Christo qua homo erat, non qua Deus erat.

(1) Gen. IV, 1.

CAPUT XIX.

Solvitur argumentum Sextum.

Ultima objectio. *Beatius est dare quam accipere* (1). Ut Dominus ait, Apostolo teste Actor. XX, et potest idipsum ratione demonstrari. Nam dare est divitis et perfecti, accipere est indigentis, et imperfecti : sed Pater dat, et Filius recipit; dedit enim Pater Filio potentiam Matth. ult. *Data est mihi omnis potestas*, etc. Dedit vitam Joan. V : *Dedit et Filio vitam habere in semetipso.* Dedit sapientiam, ibidem : *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei.* Et Joan. XV : *Quæcumque audivi a Patre meo nota feci vobis.* Denique quidquid habet Filius habet a Patre, Matth. XI : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* (2); non igitur sunt æquales Pater, et Filius, et multo minus sunt unus Deus.

Neque satisfaciet qui respondeat : Patrem dare quidem Filio omnia, sed naturaliter et necessario, non libere et gratuito ; tunc autem solum beatius esse dare quam accipere, quando quis libere dat. Nam etiam qui naturaliter dat, est perfectior eo qui accipit, ut patet de forma et materia, de cœlo et terra, et similibus. Addebant Ariani : omnia quidem quæ habet Filius, habere a Patre, sed non omnia absolute habere quæ habet Pater. Nam Matth. XX dicit Filius : *Sedere ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.*

Respondeo : tunc solum esse beatius dare quam accipere, quando qui recipit est in potentia ad recipiendum ; et proinde est indigens et imperfectus. Porro Filius Dei sic accepit vitam, ut tamen nunquam fuerit non vivens, sic accepit potentiam et sapientiam, ut nunquam fuerit infirmus et ignorans : nam hæc omnia accepit nascendo ; ab æterno autem natus est, et perfectus natus est. Augustinus lib. III contra Maximin. cap. 24. *Beatius est*, inquit, *dare quam accipere,* « sed in hac vita ubi est inopia, qua utique melior est copia. » Vide Augustinum et Chrysostomum in cap. V Joan. ubi explicant Patrem demonstrare Filio non docendo, sed gignendo, et Filium audire a Patre non discendo, sed nascendo. Dicitur autem Pater demonstrare, et Filius audire, quia Pater communicando essentiam communicat scientiam.

Ad illam confirmationem ex Matth. XX dico cum Hieronymo, Chrysostomo, et Cyrillo lib. X thes. cap. 5. Christum voluisse dicere, non est meum, qui justus sum et sapiens, dare vobis primas sedes, quia amici vel affines mei estis, sed iis qui eas merebuntur; talibus enim Pater ab æterno destinavit, nec sine Verbo, et Spiritu sancto destinavit.

At, inquies, illi merebantur, nam ait Dominus : *Potestis bibere calicem*, respondentibusque : *Possumus;* ait, *Calicem quidem meum bibetis, sedere autem*, etc. (3) Respondeo : per calicis epotationem illos meruisse regnum, sed non propterea primas sedes. Nam quod omnia absolute sint communia Patri et Filio, patet ex illo Joan. XVI : *Omnia quæ habet Pater mea sunt.* Et cap. XVII : *Omnia tua mea sunt* (4).

CAPUT XX.

Solvuntur objectiones contra Divinitatem Spiritus sancti.

Transylvani lib. II, cap. 5. nihil fere aliud adferunt adversus divinitatem Spiritus sancti, quam quod nusquam in Scripturis appelletur Deus, aut Dominus, quod argumentum fuit etiam veterum Arianorum, teste Gregorio Nazianzeno lib. V de Theolog. Sed facile est respondere : nam et falsum est, non vocari Deum, cum Actor. V legamus : *Anania, cur tentavit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui sancto? non es mentitus hominibus, sed Deo.* Et I. Cor. VI : *Membra vestra templum sunt Spiritus sancti.* Et paulo infra : *Glorificate ergo, et portate Deum in corpore vestro* (5). Et præterea, licet nomen *Deus* in Scripturis non haberetur, nonne satis esse debet, si evidenter ostendatur in Scripturis, ex operibus Deo soli propriis, Spiritum sanctum esse Deum? Quid, quod Scriptura nus-

(1) Act. XX, 35. — (2) Matth. XXVIII, 18; Joan. V, 26; Joan. XV, 15; Matth. XI, 27. — (3) Matth. XX, 22 et 23. — (4) Joan. XVI, 15; XVII, 10. — (5) Act. V, 3; I. Cor. VI, 15 et 20.

quam dicit, Spiritum sanctum esse creaturam; et tamen adversarii audacter Spiritum sanctum creaturam appellant?

Veteres Ariani objiciebant quædam loca Scripturæ, quæ tamen facile a sanctis Patribus explicabantur. Primo objiciebant illud Amos IV : *Ego firmans tonitru, et creans spiritum* (1). Sed respondit Basilius lib. III in Eunom. ventum eo loco spiritum esse vocatum, non Spiritum sanctum, quemadmodum et in Psal. CXLVIII dicitur *Spiritus procellarum* (2). Eodem modo exponunt omnes interpretes ejus Prophetæ, ut Hieroymus, Theodoretus et Rupertus.

Secundo objiciebant illud Rom. VIII : *Ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus* (3). Respondit Augustinus lib. I cont. Maximin. nunc Collat. cum Maxim. num. 3. non longe a principio, his verbis : « Intellige, inquit, locutionem, et blasphemiam devitabis : Sic enim dictum est : Gemitibus interpellat, ut intelligeremus, gemitibus interpellare nos facit. Denique alio loco Apostolus, cum dicit Clamantem Abba Pater; alio loco dicit, In quo clamamus Abba Pater, exposuit quid sit, Clamantem Abba Pater, dicendo : In quo clamamus : ac per hoc, quid est Clamantem, nisi clamare facientem? » Hæc ille. Chrysostomus quoque homil. 14. in epist. ad Rom per Spiritum sanctum clamantem intelligendum esse docet donum orationis, quo anima clamat, ac gemit.

Tertio objiciebant illud Joelis II : *Effundam de Spiritu meo* Jo. XV. *Cum venerit Spiritus veritatis, quem ego mittam vobis a Patre* etc. (4) Nam ut refert Augustinus lib. II Trin. c. 5. Ariani docebant, eum qui mittitur, minorem esse eo a quo mittitur, et quoniam legebant, Filium missum esse a Patre, Spiritum vero sanctum a Patre et Filio; inde colligebant, Filium minorem esse Patre, et Spiritum S. utroque.

Sed respondit Augustinus, missionem per modum imperii significare excellentiam mittentis, non autem quamlibet missionem. Porro Filium et Spiritum sanctum non mitti secundum imperium, sed solum dici mitti, quia a Patre Filius procedit, et Spiritus sanctus a Patre et Filio, et tam Filius, quam Spiritus sanctus cœpit ex tempore novo modo, et quidem manifesto, ac visibili esse in creatura Nam Filius apparuit in carne, Spiritus sanctus autem in columbæ specie, et rursum alias in linguis igneis.

Itaque illa manifestatio visibilis personæ invisibilis ab alio procedentis, in Scripturis missio dicta est : nihil autem officere hanc missionem veræ divinitati Filii, aut Spiritus sancti, ex eo colligit Augustinus, quod uterque missus est ad eum locum, ubi antea erat invisibili majestate : nam de Filio dictum est Joan. I : *In Mundo erat, et Mundus eum non cognovit :* et postea : *In propria venit :* et de Spiritu sancto in Psal. CXXXVIII : *Quo ibo a Spiritu tuo?* (5)

Objiciebant postremo, ejusmodi ratiunculam. Sunt modi duo agendi, per naturam et per artem : nam per naturam gignuntur Filii, per artem efficiuntur opificia : at solum verbum productum est a Deo per modum naturæ, siquidem est Filius unigenitus; igitur Spiritus sanctus ex arte processit, proinde opificium est.

Respondemus : modum agendi per naturam duplicem esse in iis rebus, quæ mente atque intelligentia præditæ sunt, unum per intellectum, alterum per voluntatem; nam et intellectus producit naturaliter notionem, et voluntas naturaliter producit amorem : hoc tamen interest inter Deum et creaturas, quod ille intelligendo atque amando substantiam producit, creaturæ vero accidentia; ex quo fit, ut Verbum et Spiritus sanctus veræ sint hypostases; nostræ vero mentis conceptus, nostræque voluntatis amor hypostases dici non possint. Sed de his plura dicemus in libro sequenti, si Dominus adjuvare dignabitur.

(1) Amos. IV, 13. — (2) Psal. CXLVIII, 8. — (3) Rom. VIII, 26. — (4) Joel. II, 28; Joan. XV, 26. — (5) Joan. I, 10 et 11; Psal. CXXXVIII, 7.

CONTROVERSIARUM
DE CHRISTO
LIBER SECUNDUS
DE DISTINCTIONE PERSONALI A PATRE ET SPIRITU SANCTO.

CAPUT I.

De distinctione personarum in eadem essentia.

Hactenus ostendimus, unum verum Deum esse non solum Patrem, sed etiam Filium et Spiritum sanctum Nunc ostendere oportet hæc tria, Patrem, Filium et Spiritum sanctum esse vere tria quædam supposita ac distincta, non autem tria nomina, aut tria entia rationis. Quæ quidem quæstio disputanda est propter eosdem adversarios, novos videlicet Arianos, et novos Samosatenos.

Nam Valentinus Gentilis et ejus sectatores, etsi fatentur cum Ario, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum esse tria distincta re, tamen non agnoscunt in ipso vero Deo intrinsecam distinctionem, ita ut eadem essentia sit in tribus ; et idcirco nolunt Patrem dici personam primam, imo dicunt personam primam esse personam sophisticam, et quod horribilius est, diabolicam, ut patet ex historia Benedicti Aretii de supplicio Valentini Gentilis, et idcirco etiam rident ista nomina, Essentia, Persona, Relatio, Proprietas, etc.

Porro Transylvani agnoscunt etiam Patrem a Christo distinctum, quippe qui Christum purum hominem faciunt; tamen ante incarnationem nullam agnoscunt in Deo distinctionem, ut patet ex lib. II, cap. 4. ubi dicunt, Verbum et Spiritum sanctum, quæ leguntur in Scripturis Testamenti veteris, esse potentias seu virtutes Patris, non distinctas ab ea persona relatione, aut proprietate. Unde etiam ipsi in toto opere rident ista omnia nomina.

Nos ergo primo disseremus de istis nominibus, ac ostendemus deduci ex Scriptura, et antiquissimis Patribus. Secundo probabimus, vere tres esse re distinctos, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, licet unus Deus sint, ut libro superiore ostendimus. Tertio solvemus præcipuas difficultates circa hoc ineffabile mysterium, quo unum numero Deum, tres personas reipsa distinctas esse credimus, et docemus. Quarto disputabimus in particulari de distinctione Filii a Patre propter eos, qui Filium αὐτόθεον esse dicunt. Quinto de distinctione ejusdem Filii a Spiritu sancto, sive quod idem est, de processione Spiritus sancti a Filio.

CAPUT II.

De vocibus, quibus utimur in hoc mysterio explicando.

Quantum ad primum, nomina sunt hæc, Essentia, Homousios, Hypostasis, Substantia, Persona, Proprietas, Relatio, Notio, Circuminsessio, Trinitas : de quibus vocabulis duo dicenda sunt. Primo refellenda quæ in universum reprehendunt Transylvani lib. II, cap 9. Deinde explicandum ordine de singulis. Illi igitur dicunt : hæc nomina quamvis profana sint, tamen a nobis retineri quin-

que de causis. Primo, quia utilia sunt ad oppugnandos hæreticos. Secundo, quia Patres illis usi sunt. Tertio, non ut aliquid dicamus, sed ut non taceamus. Quarto, quia utilia sunt ad explicanda mysteria Scripturæ. Quinto, quia etsi ea in Scripturis non habeantur, tamen habentur eorum semina, et æquivalentia. Deinde has omnes rationes quas ipsi sibi proposuerunt, refellunt.

Ad primam respondent, non esse facienda mala ut eveniant bona; et præterea hæreticos, qui non vincuntur Scripturis, multo minus his vinci posse. Sed non recte exponunt Catholicorum sententiam, nec enim Catholici dicunt, istis nominibus oppugnari hæreticos, sed damnari, et excludi ab Ecclesia : nam propter novas hæreses cogimur nova nomina invenire, ut perspicue distinguamur ab illis, et Catholici sciant quid credere debeant. Vide Augustinum Tractat. 97. in Joan. ubi ostendit fugiendas profanas vocum novitates, sed non ipsa nomina nova, quæ contra novas hæreses instituuntur.

Ad secundam respondent; ergo recipiendi erunt omnes errores Patrum. Sed negamus consequentiam. Patres enim numquam omnes simul errant, etiamsi aliquis eorum interdum erret : nos vero sequimur eos quando simul aliquid docent, non quando proprias ac singulares sententias aliis contradicentibus defendunt. Exemplo sit B. Cyprianus, quem non sequimur docentem, Baptismum esse irritum si ab hæretico tribuatur. Scimus enim, hac in re doctores cæteros Cypriano non consensisse; et tamen sequimur Cyprianum docentem, Christum esse Deum verum, quia id ipsum omnes Patres summa consensione docent.

Ad tertiam respondent : stultum esse loqui, ut nihil dicas. Sed non intellexerunt ista verba August. lib. IV Trin. cap. 9. cum ait : dici tres personas in Deo, non ut dicatur, sed ut non taceatur. Voluit enim Augustinus dicere, nullum nomen satis explicare quid sint illa tria; tamen dici personas, non ut perfecte declaremus vim et naturam divinarum personarum, sed ut non omnino muti videamur, cum interrogamur, quid tria?

Ad quartam respondent : nomina ista exotica et obscurissima esse, proinde inutilia ad explicanda mysteria Fidei. Sed falsum id esse, paulo post demonstrabimus, cum de singulis disseremus. Certe exotica dici non possunt, quæ jam tot sæculis fuerunt in communi usu totius Ecclesiæ Catholicæ.

Ad quintam negant inveniri synonima, et æquivalentia in Scripturis. Sed hoc esse mendacium, mox planum faciemus.

CAPUT III.

De vocibus Essentia et Homousios.

Igitur prima vox est essentia, Græce οὐσία, quæ in Scripturis invenitur Luc. XV, ubi enim adolescentior filius petit a patre portionem substantiæ, in Græco est, μέρος της οὐσίας; ubi οὐσία opes paternas significat. Quæ sunt autem Dei opes, nisi ipsius divinitas, quæ est summum et infinitum bonum? Quia tamen non expresse hoc loco Dei natura vocatur οὐσία, merito Epiphanius dicere potuit hæres. 73 : « Essentiæ nomen nudo modo in veteri ac novo Testamento non habetur, sensus autem et significatio ubique habetur. » Hæc ille. Itaque etsi hæc vox non habetur in Scriptura, tamen habetur ejus synonyma. Nam Rom. I dicitur de Deo : *Sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas.* Græce Θειότης, quid est autem Θειότης, nisi οὐσία τοῦ Θεοῦ? Item Philip. II habetur μορφὴ τοῦ Θεοῦ, *forma Dei.* Certe non minus Philosophicum est forma, quam essentia. Et II. Pet. I habetur *divinæ consortes naturæ*, Græce Θείας φύσεως (1). At idem omnino sunt essentia et natura.

Denique habetur ipsum nomen essentiæ in sua radice : nam essentia dicitur ab esse, et est abstractum ejus nominis, quod in concreto dicitur ens : Porro ens, et esse in Scripturis de Deo dicitur Exod. III. *Ego sum qui sum; qui est, misit me ad vos* (2). Græce ὁ ὤν. Si igitur Deus dicitur ens secundum Scripturas, cur ejus natura non poterit dici essentia?

Ad hunc locum ridicule Transylvani respondent. Dicunt enim Deum posse vocari ens, sed non essentiam, quia si quis hominem aliquem vocaret humanitatem, ab omnibus rideretur. At non advertunt, Deum esse simplicissimum, et proinde dici de illo

(1) Rom. I, 20; Philipp. II, 6; II. Petr. I, 4. — (2) Exod. III, 14.

nomina tam abstracta quam concreta : vocatur enim in Scripturis Deus verus, et veritas ; sapiens et sapientia, justus et justitia ; cur non eodem modo igitur dici potest ens et essentia ? Sed neque id hoc loco contendimus, Deum posse vocari essentiam : sed illud solum, essentiæ nomen, quo Dei natura explicatur, non esse alienum a Scriptura, nec esse ut absurdum repudiandum. Ex hoc nomine sit ὁμοούσιος, id est, *ejusdem essentiæ,* quod nomen Ariani et veteres, et novi maxime oderant ; tum quia extra Scripturas, tum quia novum illis esse videbatur. Et tamen utebantur ipsi nominibus multo magis novis, et quæ in nulla Scriptura reperiuntur, qualia sunt ἑτερούσιος, id est, *alterius essentiæ*, et ὁμοιούσιος, id est, *similis essentiæ.*

Sed primam calumniam duobus modis Patres refutarunt. Primo demonstrarunt, nomen hoc non ideo esse rejiciendum, quod in Scripturis non sit, cum constat, in Scripturis sensum hujus nominis reperiri, dicente Domino Joan. X. *Ego et Pater unum sumus* (1). Ita respondit Aug. tract. 97. in Joann. et in disput cum Pascentio. Secundo, Patres ostendere conati sunt, non esse hoc nomen alienum a Scripturis. Ac primum Ambrosius lib. III de Fide, cap. 7. probat hoc nomen non esse alienum a Scriptura, quia similibus vocibus Scriptura utitur. Dominus enim Luc. VI. τὸν ἄρτον ἡμῶν ἐπιούσιον dixit. Et Moses Deut. VI, XIV, et XXVI, vocat filios Israel λαὸν περιούσιον. Sunt autem plane similia ἐπιούσιος, περιούσιος et ὁμοιούσιος : ut etiam Latina, *supersubstantialis et consubstantialis.* Cyrillus lib. I. de Trin. probat, Homousion non esse omnino extra Scripturam, cum deducatur ab οὐσία, et οὐσία deducatur ab ὄντος, et allegat hunc locum Exod. III. *Ego sum* ὁ ὤν.

Alteram calumniam de novitate hujus nominis multi Patres apertissime confutarunt, atque ostenderunt, non fuisse inventum hoc nomen in Nicæno Concilio ut ipsi Ariani olim jactabant, sed fuisse etiam antea in usu Patrum. Nam. Dionysius Alexand. in apol. ad Dionys. Rom. ut Athanasius refert in ep. de sentent. Dionys. Alexand. dicit, se usum hoc nomine, quia etsi non invenitur in Scripturis, tamen est conforme his quæ in Scripturis de Patre et Filio dicuntur. Et rursum idem Athanasius in lib. de decret. Nicænæ Synod. dicit, Arianos immerito conqueri de hoc nomine ex duobus Dionysiis Roman. et Alexand. Item ex Theognosto, et Origene. Et rursum in l. de Synod. Arimini et Seleuc. dicit, Concilium Nicænum nihil novi statuisse, sed usum esse iis vocibus, quibus majores usi fuerant. Theodoretus etiam in I. lib. hist. cap. 12. et 13. probat hoc vocabulum non esse novum, etiam testimonio Eusebii Cæsariensis, qui licet faveret Arianis, tamen confessus est in quadam epistola, antiquos et illustres Patres hoc nomine usos.

Ambrosius lib. III. de Fide cap. 7. scribit, Patres in Concilio Nicæno occasionem accepisse hujus nominis usurpandi ex verbis Eusebii Nicomediensis hæretici Ariani, qui scripserat in epistola quadam : « Si verum Dei Filium et increatum dicimus, homousion cum Patre incipimus confiteri. » « Hæc, inquit Ambrosius, cum lecta esset epistola in Concilio Nicæno, hoc verbum in tractatu Fidei posuerunt Patres, quod viderunt adversariis esse formidini. » Vide igitur quam impudenter Ariani querebantur, novum esse nomen, quod ipsi antea usurpabant. Ex quo refellitur etiam mendacium Transylvanorum, qui lib. I, cap. 3. dicunt, in Concilio Nicæno introductum secundum Deum, Patri coessentialem, et proinde esse Deum recentem, et Patribus incognitum.

Sunt autem hoc loco duo notanda de hoc nomine. Primum est, non solum Arianis displicuisse hoc nomen, sed etiam quibusdam Catholicis propterea quod Patres Concilii Antiocheni contra Paulum Samosatenum diserte negaverant, Filium esse Patri homousion, idque acciderat ante natam hæresim Arii. Quibus Athanasius in primis objicit auctoritatem Dionysii Romani et Alexandrini qui antiquiores fuerunt Concilio illo Antiocheno, et Filium Patri homousion dixerunt. Deinde conciliat omnes ac dicit, Antiochenos Patres negasse homousion Patri esse Filium ad mentem Samosateni, non simpliciter. Samosatenus enim acceperat corporaliter hoc vocabulum, quasi significaret, Filium esse Patri consubstantialem, quomodo est homo homini consubstantialis : ita ut duæ substantiæ sint, sed ejusdem speciei. De qua re loquitur etiam S. Hilarius in lib. de Synod. extr. « Male homousion Samosatenus confessus est, sed numquid melius Ariani negaverunt? Octoginta Episcopi olim respuerunt, sed trecenti decem et octo nuper receperunt :

(1) Joan. X, 30.

illi contra hæreticum improbaverunt : numquid et isti non adversum hæreticum probaverunt? si et probando et improbando unum utrique statuerunt, quid bene constituta convellimus? »

Notandum est secundo, hoc nomen divinitus inventum videri, siquidem destruit simul contrarias hæreses Arii et Sabellii. Nam, ut docet Athanasius in lib. de Synod. Prim. et Seleuc. et etiam Basilius in quadam epist. ad ancillas Dei, non dicitur homousios de iis, quæ quomodocumque habent similem essentiam, sed de iis tantum, quorum unum est ab altero, et ab illo recipit eamdem essentiam. Sabellius fatebatur Patrem et Filium habere eamdem essentiam, sed negabat unum esse ab alio. Ariani fatebantur Filium esse a Patre, sed negabant accepisse eamdem essentiam Unde Athanasius in lib. de decret. Nicæn. Synod dicit, Arianos omnes alias voces tolerasse præter istam, quia omnes alias poterant trahere ad suum sensum, et ideo Nicænum Concilium in Symbolo, postquam dixerat Filium esse Deum de Deo, *Deum verum de Deo vero, genitum non factum, et ex substantia Patris natum,* animadvertisse, ista omnia eludi posse ab astutia Arianorum, et propterea addidisse, homousion Patri. Epiphanius quoque in Ancorato monet, aliud esse συνούσιον aliud ὁμοούσιον. Illud enim primum posse recipi etiam a Sabellio, hoc secundum non posse. Nam synusion significat unitatem sine distinctione, homousion significat unitatem cum distinctione, et processione unius ab altero. Denique Ambrosius lib. III de Fide cap. 7. « Recte, inquit, homousion Patri Filium dicimus, quia verbo eo et personarum distinctio, et naturæ unitas significatur. » Hæc ille.

Potest hoc illustrari ex anteprædicamentis Aristotelis, ubi vocat συνώνυμα, quæ nos dicimus *univoca*, ὁμώνυμα, quæ nos dicimus *æquivoca*. Ut enim univocum nomen est omnino unum et voce et significatione, ita synusion significat aliquid omnino unum sine distinctione, et quomodo æquivocum est unum voce, sed multiplex significatione; ita homousion est unum in essentia, distinctum in personis,

CAPUT IV.

De vocibus Hypostasis et substantia.

Hypostasis significat primam substantiam, quam universe dicimus suppositum, et in natura intelligente personam. Distinguitur autem ab essentia, quod hæc significatur per modum formæ totalis in alio existentis : hypostasis autem significatur per modum totius, quod non in alio, sed in se et per se existit. Ex quo sequitur, hypostasim non addere ad essentiam aliquem gradum naturæ aut actum, sed solum modum essendi. Illa, inquit S Thomas p. p. q. XXIX, art. 2, et q. IX. de Poten. artic. 1. subsistere dicimus, quæ non in alio, sed in se existunt. Ex quo iterum sequitur, essentiam esse communicabilem, hypostasim incommunicabilem; repugnat enim ut quod est in se sit in alio, nam esse in alio, est non esse in se. Ex quo ultimo sequitur, hypostasim superaddere essentiæ proprietatem aliquam, id est, aliquid seu aliquem modum, ratione cujus fiat incommunicabilis. Quæ omnia deducuntur ex Basilio epist. 43. ex Nysseno in lib. de differ. essent. et hypost. ex Damasceno lib III, cap. 3. ex Cyrillo lib. 1 de Trinit. ex Justino in lib. de recta Fidei confess. et ex Theodoreto in libello contra Sabellium, qui habetur Tomis Conciliorum in additionibus ad Breviarium S. Liberati.

Tametsi enim hi Patres non videantur aliam differentiam ponere inter essentiam et suppositum, quam eam quæ est inter speciem et individuum, ut inter hominem et Petrum :. tamen iidem Patres apertissime profitentur (ut supra ostendimus lib. I, c. 3.) ita esse Deum unum numero non specie, ut tres divinæ hypostases non possint dici tria individua divina ratione naturæ, quasi tres sint individuæ Deitates : sed solum tria ratione hypostaticæ proprietatis.

Hæc igitur vox, licet quibusdam suspecta videretur, ut quæ ad significationem substantiæ, id est, essentiæ trahi posset, ut patet ex Hieronymo in epist. duab. ad Damas. de hypost. ex Gregorio Nazianz. Orat. de laud. Athan. et ex Mario Victor. in lib. de homous. tamen omnino recipienda est, et tuto dici possunt in Deo tres hypostases.

Et probatur primo ex Apost. Heb. I. ubi dicitur de Filio : *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus* (1), Græce χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ubi nomine hypostaseos licet aliqui intellexerint essentiam, ut videtur exponere Epiphanius hæres. 69. tamen rectius alii accipiunt personam paternam, ut Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, et Œcumenius in Comment. hujus loci; necnon Basilius epist. 43. et Gregorius Nyssenus in lib. de differ. essentiæ et suppositi, non enim Filius est imago essentiæ, sed personæ; illius enim est imago, cujus est Filius : imago enim distinguitur ab exemplari, ut res producta a producente.

Sed occurrit Franciscus David. in 2. disp. Alb. ubi volens ostendere, Paulum non posuisse in Deo personam, adfert alia loca ejusdem epistolæ, ubi nomen hypostasis non accipitur pro persona, seu supposito, Heb. III. *Participes Christi effecti sumus, si tamen initium substantiæ ejus usque ad finem retinuerimus*. Græce pro substantia legitur ὑποστάσεως. Et Heb. XI. *Est autem Fides sperandarum substantia rerum* (2). Græce ὑπόστασις.

Respondeo; hæc loca pro nobis facere. His enim locis explicatur nomen hypostasis in genere significare fundamentum seu basim, quæ alia sustentat, et ipsa per se subsistit. Quemadmodum etiam II. Corinth. IX. et XI. idem Apostolus fundamentum gloriæ vocat ὑπόστασιν τῆς καυχήσεως. Hinc autem postea hoc nomen traducitur, et accommodatur ad Fidem, quia Fides est fundamentum justitiæ, et non solum ipsa per se existit, sed etiam dat subsistentiam rebus speratis, quæ enim speramus in se non sunt, sed per Fidem quodammodo jam existere videntur. Hinc etiam accommodatur ad suppositum, seu personam, quæ est fundamentum naturæ, et omnium quæ ad naturam consequuntur : omnia enim in persona existunt, et ipsa per se existit. Quando ergo dicitur, Filius imago hypostasis paternæ, non potest aliud eo loco hypostasis significare, quam personam Patris, quæ quia per se existit, et in ea essentia, et omnia attributa, et ipsæ etiam relationes subsistunt, ideo fundamentum et basis dici potest.

Secundo probatur ex usu Ecclesiæ et Patrum; nam Dionys. lib. de divin. nomin. cap. 1. et alibi, vocat tres personas tres hypostases. Idem facit Justinus in lib. de recta Fidei confess. Idem Athanasius in Symb. idem omnes Græci Patres, et Concilium V. cap. 1. Item Hilar. lib. de Syn. et Aug. l. V. Trin. cap. 8 et 9. lib. VII, cap. 4. Denique Greg. Nazianz. Orat. de laud. Athan. fere extrema refert, Athanasium demonstrasse idem omnino sentire Græcos, cum asserunt in Deo tres esse hypostases, cum eo quod Latini sentiunt, cum dicunt tres esse divinas personas, et sine causa Latinos aliquando offensos fuisse ea Græcorum phrasi, cum de re nulla dissensio esset.

Nec his repugnat Concilium Sardicense apud Theodor. lib. II. hist. cap. 8. ubi legimus, hæreticorum esse, tres hypostases asserere : Catholicorum autem unam tantum. Nam Concilium idem ibidem explicat sententiam suam affirmans, unam tantum esse in Deo hypostasim, si hypostasis accipiatur pro essentia, ut hæretici accipere solent. Sed operæ pretium erit, ipsa verba Græca Concilii adscribere, ne hic ullus scrupulus remaneat. Sic igitur ait : ἡμεῖς ταύτην παρειλήφαμεν, καὶ δεδιδάγμεθα καὶ ταύτην ἔχομεν τὴν καθολικὴν παράδοσιν καὶ πίστιν καὶ ὁμολογίαν, μίαν εἶδε ὑπόστασιν, ἣν αὐτοὶ οἱ αἱρετικοὶ οὐσίαν προσαγορεύουσι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Objiciunt Transylvani lib. I, cap. 8. auctoritatem Nicephori, qui lib. X hist. c. 15. hæc dicit de nomine hypostasis et usiæ. Primo, primum qui mentionem fecit horum nominum in disputationibus de Deo, fuisse Hosium Cordubensem, quem miserat Constantinus Alexandriam ad sedandos tumultus ab Ario excitatos. Secundo, Concilium Nicænum noluisse attingere istam quæstionem de differentia essentiæ et subsistentiæ, tanquam indignam quæ tractaretur. Tertio, Concilium Alexandrinum paulo post Nicænum celebratum statuisse, ut non dicerentur ista nomina de Deo, quandoquidem substantiæ et subsistentiæ nomen non est in Scriptura. Quarto, apud veteres Philosophos nomen hypostasis non reperiri, esseque barbarum. Quinto, ex hujus distinctionis inventione multa nugamenta in Ecclesiam invecta : et breviter, aperte reprehendit usum horum vocabulorum.

Respondeo : Nicephorum ea quæ dicit accepisse a Socrate lib. III, cap. 5. et Sozomeno lib. V, cap. 11. qui auctores non tam ipsa nomina reprehendunt, quam novam quæstionem de distinctione earum vocum.

(1) Hebr. I, 3. — (2) Hebr. III, 14; XI, 1.

Itaque etsi forte Hosius primus fuit, qui de hac distinctione disseruit: non tamen ipse primus hæc nomina excogitavit, siquidem inveniuntur apud Dionysium et, Justinum locis citatis, et apud ipsum Paulum nomen hypostasis, et de nomine homousios, quod ab usia descendit, jam ostendimus antiquissimum esse. Porro Concilium Nicænum, licet quæstionem non explicuerit de differentia essentiæ et subsistentiæ: tamen ab his vocibus non abhorruit, ut patet ex Symbolo, quod est apud Cyrillum lib. I, de Trin. et habetur Græce etiam in Latinis codicibus, in eo enim Symbolo utrumque nomen est οὐσίας et ὑποστάσεως, Jam vero Concilium Alexandrinum non prohibuisse usum harum vocum absolute, sed solum sustulisse contentiones non necessarias, ex eo aperte colligitur, quod iidem auctores referunt, in eodem Concilio statutum fuisse, ut his vocibus Catholici uterentur in disputatione adversus Sabellianos, ne vocabulorum penuria cum Sabellianis sentire viderentur.

Quod autem Socrates et Nicephorus addunt, vocem ὑποστάσεως barbaram esse, et Philosophis pene incognitam, et quod Nicephorus nugamenta appellat disputationes de distinctione horum vocabulorum, non multum refert: nam hanc ipsam vocem non fuisse incognitam Philosophis veteribus, patet ex Comment. Budæi, qui citat Aristotelem et Themistium, nobilissimos videlicet Philosophos, qui voce ὑποστάσεως non raro usi sunt. Et licet nulli Philosophi unquam ea voce usi essent, nonne satis nobis deberet esse, quod ea voce utuntur Paulus, Concilium Nicænum, et omnes Græci Patres? Non esse autem nugamenta disputationes de οὐσία ὑποστάσει, patet ex Basilio epist. 43. qui dicit, ex ignorantia hujus distinctionis natum esse plurimorum errorem circa Dei conditionem: et præterea si hæc nugamenta essent, cur Justinus, Cyrillus, Basilius, Nyssenus, Theodoretus, Damascenus, et alii tam multa de hac re et tam serio disputassent?

Jam vero nomen Substantiæ ambiguum est: nunc enim hypostasim, nunc essentiam significat, quocirca in rigore possent dici in Deo tres substantiæ ut Hilarius concedit in lib. de Synod. ubi explicans Fidem Antiocheni Concilii, dicit, non male dici tres substantias, accipiendo substantiam non pro οὐσία, sed pro ὑποστάσει, præsertim cum hoc vocabulo usus sit vulgatus Interpres epist. ad Heb, I, III et XI, tamen absolute negandæ sunt in Deo tres substantiæ, et una asserenda, quia usus communis Latinorum accipit substantiam pro essentia: nam semper Aristoteles in prædicamento substantiæ οὐσίαν vocat, quam nos dicimus substantiam. Præterea Tertull. lib. cont. Prax. semper in Deo unam substantiam dicit. Item Hier. in epist. ad Damas. et August. lib. V. Trin. cap. 9. et lib. VII, cap. 4. Et Ruffinus lib. X. hist. cap. 29. unam substantiam dicunt, tres negant. Denique etiam Concilium Lateranen. sub Innoc. III. cap. 2. et Toletan. II. cap. I. unam substantiam in Deo esse definiunt.

CAPUT V.

De cæteris vocibus.

De nomine, Personæ, nota est Vallæ sententia lib. VI. Elegant. c. 34. qui personam asserit qualitatem significare. Dicimus enim, agere aliquem personam Regis etc. et addit; si persona pro substantia accipiatur, non esse in Deo personam magis quam in bruto. Ac denique dicit: quas in Deo Theologi personas ponunt, eas esse tres qualitates.

Sed male agit Valla personam Theologi: nam in Deo persona est, in quo tamen nulla est qualitas: vel si placeat in Deo ea nomine qualitatis appellare, quæ per modum qualitatis significantur, non jam tres, sed infinitæ personæ divinæ numerandæ erunt, aut una tantum constituenda. Si quidem ea quæ aliquo modo in Deo qualitates dici possunt, non re, sed ratione solum distinguuntur: quare si personales proprietates in Deo, qualitates sunt, una erit persona divina re ipsa, plures autem ratione. Id si Vallæ placeat, præclare aget idem Valla personam Sabelliani.

Quamvis igitur sciamus, personæ nomen sæpe accipi pro qualitate, et pro larva histrionum: tamen etiam pro substantia prima a Scripturis et Patribus accipi non ignoramus. Nam in Scripturis passim legimus, Deum non esse acceptatorem personarum ut Act. X, Rom. II, et alibi, in quibus locis persona significat ipsam hypostasim humanam. Nam ut explicat Augustinus lib. II ad Bonif. cap. 7. tunc est acceptio personarum

in distributione præmiorum, quando qui distribuit non respicit merita hominum, sed ipsos homines, id est, tribuit plus uni quam alteri, non quia ille plus meretur, sed quia illam personam plus diligit. Præterea Patrem, Filium, et Spiritum sanctum tres personas vocat Tertullian. lib. contra Praxeam. Hilar. lib. de Synod. Hieron. in epist. ad Damas. August. lib. V et VII de Trinit. et ex Græcis Nazianz. in Orat. in Athanas. et alibi sæpe vocat πρόσωπα.

Ac ne glorietur Valla, se saltem personam Grammatici probe egisse, prodeat etiam M. Tullius qui lib. de Invent. in Topicis et Partitionib. sæpe utitur nomine personæ in hac nostra significatione cum dicit, alia esse rerum, alia personarum attributa, et rursum personam in Deo, et in homine considerari. Item Valer. Maxim. lib, II, cap. 21. quoslibet homines personas vocat. Et in Institut. Justin. quæ Latinissima est lib. II, tit. 9. in hac significatione ponitur persona. Quid, quod ipsi etiam Grammatici cum in verborum inflexionibus distinguunt tres personas, Primam, Secundam, et Tertiam; non qualitatem intelligunt nomine personæ, sed res quascumque inter se distinctas?

Proprietas, Relatio, Notio non sunt nomina Scripturarum, tamen ex Scripturis colliguntur, per evidentem consequentiam. Nam si Filius est *unigenitus* Joan. I, ergo proprium est illi esse Filium, et proinde filiatio est proprietas. Et si *unus est Deus Pater* I. Corinth. VIII, ergo proprium est Patri esse Patrem, et paternitas erit proprietas. Et si *solus Spiritus a Patre et Filio procedit* (1). Joan. XIV, talis processio erit proprietas ejus. Utuntur autem nomine proprietatum Hilarius lib. II. Trin. Basilius epist. 43. Nazianzenus Orat. 3. de Theolog. Augustinus lib. V Trin. cap. 11, 13, et sequentibus, Cyrillus lib. I Trinit. et omnes alii.

Pari ratione, si Christus est verus Filius veri Patris I. Joan. V, certe erit relatio vera inter Patrem et Filium; nec enim fingi potest, quemadmodum sit verus Filius, qui nullam habet veram relationem ad Patrem. Utuntur autem hoc nomine iidem Patres, maxime Nazianzenus et Augustinus.

Denique, si Pater a Filio distinguitur secundum Scripturas; cur non potest paternitas dici notio Patris, id est, nomen quo Pater distinctus cognoscitur a cæteris personis? Utuntur autem hoc nomine Basilius epist. 43. et August. lib. V, Trin. cap. 6. et inde acceperunt Scholastici, qui quinque numerant notiones, Innascibilitatem, Paternitatem, Filiationem, Spirationem activam, et Spirationem passivam; ex quibus quatuor tantum dicuntur proprietates, nimirum Innascibilitas, Paternitas, Filiatio, Spiratio passiva. Quatuor item relationes, Paternitas, Filiatio, Spiratio activa, et Spiratio passiva. De quibus fusius disputare non est hujus loci.

Circuminsessio, Græce περιχώρησις, dicitur illa intima et perfecta inhabitatio unius personæ in alia, et e converso, de qua dicitur Joan. XIV. *Ego sum in Patre, et Pater in me est* (2). De quo mysterio singulari disputant Hilarius lib. IV de Trin. Ambrosius in caput 13. II. ad Corinth. et Augustinus lib. IV de Trin. cap. ult. qui tandem ita concludit: « Singula sunt in singulis, et omnia in singulis, et singula in omnibus, et omnia in omnibus, et unum omnia. Qui videt hoc vel ex parte, vel per speculum et in ænigmate, gaudeat cognoscens Deum, et sicut Deum honoret, et gratias agat: qui autem non videt, tendat per pietatem ad videndum, non per cæcitatem, (ut nunc Transylvani faciunt) ad calumniandum. Quoniam unus est Deus, sed tamen Trinitas: nec confuse accipiendum est: Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: nec Diis multis, sed ipsi gloria in secula seculorum. » Utitur autem voce περιχώρησις Damascenus lib. I, cap. 11. Et ex illo Scholastici Circuminsessionem appellare consueverunt.

Trinitas, Græce Τριάς, non habetur etiam expresse in Scripturis: tamen deducitur evidenter ex illo Matth. ultimo: *Baptizate omnes Gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Et I. Joan. V. *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus* (3). Et utuntur hoc nomine omnes Patres, etiam antiquissimi, ut Dionysius I. cap. de divin. nomin. et alibi sæpe. Item Justinus de recta confess. Fidei. Gregorius Thaumaturgus in sua Fidei confessione. Tertullianus lib. contr. Prax. Cyprianus serm. de Orat. Dom. et omnes posteriores.

Est autem observandum, Trinitatem non

(1) Joan. I, 14 et 18; I. Cor. VIII, 6; Joan. XV, 26. — (2) Joan. XIV, 10. — (3) Matth. XXVIII, 19; I. Joan. V, 7.

significare trium unitatem, ut putavit Valentinus Gentilis, sed simpliciter ternarium personarum, ut patet tum ex Græca voce Τριὰς tum ex illa Symboli Athanasii sententia : *Trinitatem in Unitate veneremur*. Quam absurde enim diceremus : *Trium Unitatem in Unitate veneremur*? Deinde, si vox : *Trinitatis*, Unitatem expresse significaret, quomodo non reprehendendi essent Patres, qui opponunt Unitatem Trinitati, ac dicunt in essentia Unitatem, in personis Trinitatem considerari : item in Trinitate numerum cerni, in essentia quid numeratum sit non inveniri ? Fulgentius de Fide ad Petrum cap. I. « Trinitas, inquit, ad personas refertur, Unitas ad naturam. » Concilium Toletanum XI, cap. 1. « In relationibus personarum numerus cernitur ; in Divinitatis vero substantia quid numeratum sit non comprehenditur. » Quod idem fuse explicat Isidorus lib. VII, etymolog. cap. 4, et lib. de different. c. I. Sanctus autem Thomas I. p. q 31. art. 1 etsi dicat, Trinitatem videri dictam quasi trium unitatem, si quis sonum vocis consideret ; tamen ibidem affirmat, non hoc proprie ea voce significari, sed solum numerum trium personarum.

Est etiam observandum, non recte Genebrardum lib. II de Trinitate tribuere Calvino quod dixerit in personis non comprehendi essentiam. Nam ut perspicuum est ex libro de perfidia Valentini Gentilis Genevæ excuso, et ex ipso etiam loco, quem Genebrardus adducit, id est lib. I. Institut. cap. 13. § 23. Valentinus dixerat, Trinitatem esse trium Unitatem, et illa tria esse declaraverat Essentiam, Filium, et Spiritum sanctum, quibus verbis essentiam posuerat loco primæ personæ, et eam numeraverat cum aliis duabus. Hæc enim sunt verba Gentilis : « Tria, inquit, concurrunt in Trinitate, Essentia, quæ dicitur Pater, Filius, et Spiritus sanctus. Atque hæc est vera Trinitas, quæ est trium Unitas, non quatuor : quidquid dicat dominus Calvinus de etymo. » Hoc vero delirium refellens Calvinus, ait, in Trinitate non comprehendi essentiam, quasi una sit ex numero trium, sed includi in omnibus tribus, quod quidem verissimum est : atque utinam semper sic erraret Calvinus. Hæc autem diximus non ut Calvinum defendamus, quem in nostris scriptis oppugnare solemus, sed ut non videatur excusari Gentilis, qui vere et solus erravit, sed Genebrardus, Catholicus et pius non advertit, quia librum Gentilis fortasse non legit.

CAPUT VI.

Ostenditur distinctio personarum.

Quantum ad secundum, probandum est, in Deo uno et simplici vere inveniri tria reipsa distincta, quæ nos personas, seu hypostases dicimus. In qua reali distinctione trium fundantur illa omnia, de quibus jam legimus, id est, personæ, proprietates, relationes etc. Magister l. I. dist. 2. et multi alii afferunt pro argumento, quod Scriptura conjungat nomen Dei plurale cum verbo singulari, ut Gen. I. *In principio creavit Dii*, אלהים ברא Psalm. XXXVI. *Dominus irridebit eum* (1) אדני יצחק Domini ridebit Sed non puto argumentum esse admodum solidum ; siquidem Scripturæ consuetudo id habere videtur, ut nomina illustrium personarum ponantur in numero multitudinis, licet verba retineant numerum singularem. Quam consuetudinem nos Itali ex parte imitamur, dum viris gravibus non dicimus *Tu*, sed *Vos*, licet unum, non multos alloquamur.

Ac ne id quod dico Rabbinismum redolere videatur, a quo ego longe abesse cupio, proferam rationes sententiæ meæ. Moveor igitur his rationibus. Primo, quia video in Scriptura hoc idem fieri, quando est sermo de hominibus, aut falsis Diis, ut Exod. XX. *Non habebis Deos alienos* : in Hebræo, *non erit tibi Dii alii* אחרים לא יהיה לת אלהים Genes. XXIV. *Posuit manum sub femore Abraham domini sui :* in Hebræo, est ארוניו *Dominorum suorum* Exod. XXI. *Sin uxorem dominus dederit illi :* Hebraice *Si dederit domini ejus* (2) יתן אדניו at certe si quid mysterii hic lateret, non ita passim nomina pluralia cum verbis numeri singularis conjungerentur. Secundo, quia si ista vocabula haberent significationem pluralem, liceret dicere, esse plures Deos veros. Quis enim reprehenderet, si in hoc Scripturam sequeremur? Cur enim quæso, liceat Hebraice divinas personas ap-

(1) Gen. I, 1 ; Psal. XXXVI, 13. — (2) Exod. XX, 3 ; Gen. XXIV, 9 ; Exod. XXI, 4.

pellare Deos. et hoc idem non liceat Latine.

Dices : Scriptura non ponit nomen Dei in plurali, nisi conjungendo cum verbo singulari. Respondeo : hoc non esse verum ; nam II. Reg. VII. ubi legimus : *Quæ est autem ut populus Israel gens in terra, propter quam ivit Deus ut redimeret* etc. Hebraice legimus הלכי אלהים *iverunt Dii* (1). Et alibi similia multa reperies. Hoc igitur est, quod quæro, quare liceat Hebraice de divinis personis dicere *iverunt Dii*, et Latine non liceat? Certe nulla alia ratio est, nisi quia Hebræorum consuetudo est, ut nomen plurale rem singularem significet : Latini autem ejusmodi consuetudinem non habet.

Tertio, quia nunquam Septuaginta, nec Hieronymus veitit *Dii*, nec ullus ita vertere auderet Quod est argumentum, pluralem significationem in iis locis ea nomina non habere sed singularem.

Quarto, quia si nomen Dei in textu Hebraico haberet pluralem significationem ubicumque invenitur in numero multitudinis, esset apertissima et frequentissima contradictio in verbis divinæ Scripturæ. Siquidem frequentissime legimus, unum tantum esse Deum, et tamen frequentissime etiam legimus *Deos*. Non est autem credibile, voluisse Deum his apparentibus contradictionibus perturbare populum suum, et occasionem blasphemandi præbere adversariis.

Igitur his omissis, primum Argumentum et quidem demonstrativum est hoc. Qui accipit esse ab alio, necessario ab eo distinguitur re ipsa, nec enim fieri potest, ut aliquis producatur a seipso : sed Filius accipit esse a Patre, et Spiritus sanctus ab utroque ; ergo distinguuntur re ipsa inter se Pater, Filius, et Spiritus sanctus.

Rursum. In Deo nihil potest fingi inhærens seu non subsistens, quia in Deo nullum est accidens, nulla compositio ; ergo hæc tria cum sint re distincta, sunt tria subsistentia, et proinde tres hypostases, seu personæ.

Probanda est assumptio primi argumenti ex Scripturis : nam per se cætera sunt evidentia. Ac Filium quidem habere ipsum suum esse a Patre ; probatur primo ex illo Prov. VIII. *Dominus posssedit me*, id est, *acquisivit per generationem* : id enim significat vox Hebræa קנני. Et ne dicant intelligi hoc de Christo homine in prædestinatione, seu prævisione generato ante colles ; ibidem dicitur : *Cum eo eram cuncta componens* (2).

Nec enim is, qui solum habebat esse in prædestinatione, poterat cum Patre Mundum creare : quod enim habet esse solum in prædestinatione, non est, sed futurum est : quod autem non est, operari non potest ; igitur Filius Dei qui cum Patre cuncta composuit, in principio Mundi jam erat, et tamen per generationem a Patre acceperat esse.

Præterea Eccles. XXIV. dicitur : Sapientia *primogenita ante omnem creaturam*. Item Jo. V. *Dedit Filio vitam habere in semetipso.* Nec dici potest, hoc esse intelligendum de Christo homine ; repugnat enim illud : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso.* Ubi docemur, vitam datam esse Filio a Patre, non quomodo vitam habent creaturæ, sed quomodo ipse Pater habet. Item Col. I, dicitur Filius *imago, primogenitus Dei :* utrumque autem nomen includit necessario distinctionem et processionem. Nec potest intelligi de Christo homine, quia ibidem dicitur de hoc primogenito : In ipso, et per ipsum condita sunt universa. Item Heb. I. vocatur Filius splendor et figura paternæ hypostasis quæ omnia dicunt processionem. Et ne hæc trahantur ad humanitatem, additur ibidem : *Per quem fecit et secula.* (3).

Denique I. Jo. V legimus : *Et simus in vero Filio ejus.* Certe verus Filius a Patre est natus vere : et ne dicant, hoc pertinere ad solum hominem Christum, subditur : *Hic est verus Deus, et vita æterna.* Itaque de Filio res est certissima, habere illum esse a Patre, ac propterea distingui re ipsa a Patre. De Spiritu sancto probabitur postea in quæstione propria. Interim sufficiat illud Jo. XV. *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit* (4), Hic enim expresse dicitur, Spiritus sanctus procedere a Patre, et proinde ab illo distingui. Dicitur etiam mitti a Filio, et proinde etiam ab illo distingui : missio enim in divinis non potest intelligi, nisi secundum processionem, ut supra dictum est, et infra etiam dicetur.

Secundum argumentum sumitur ex voce

(1) II. Reg. VII, 23. — (2) Prov. VIII, 15 et 30. — (3) Eccl. XXIV, 5 ; Joan. V, 26 ; Coloss. I, 15 ; Hebr. I, 2. — (4) I. Joan. V, 20 ; Joan. XV, 26.

Alius. Scriptura siquidem vocat Patrem alium a Filio, et Spiritum sanctum alium ab utroque. Quod quidem apertam distinctionem, et quidem realem indicat. Jo. V. Filius de Patre loquens : *Alius*, inquit, *est, qui testimonium perhibet de me.* Et Jo.XIV. de Spiritu sancto : *Alium*, inquit, *Paracletum dabit vobis.* (1). Non autem diceremus de una persona, alius est Marcus, alius Tullius, alius Cicero : nec de eodem, alius est Orator, alius Consul, alius Imperator. Est tamen observandum cum S. Fulgentio in lib. de object. Arian., Patrem, Filium, et Spiritum dici alium : et alium, et alium : non aliud, et aliud, et aliud : siquidem *aliud* distinctionem in essentia, *alius* distinctionem in persona significat. Quare Joan. X. Christus ait : *Ego et Pater unum sumus*, non, *aliud sumus.* (2).

Tertium argumentum sumitur ex particulis quibusdam denotantibus distinctionem, ut *Apud, Cum, In, Et,* Proverb. VIII. Cum *illo eram cuncta componens.* Joan. I. *Et verbum erat* apud *Deum.* Ibidem : *Unigenitus qui est in sinu Patris.* Jo. XIV. *Ego sum* in *Patre, et Pater* in *me est.* Matth. ult. *Baptizate omnes in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti.* Isa. XLVIII. *Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus.* Et Eph. II. *Per ipsum* (Filium) *habemus accessum* in *uno Spiritu ad Patrem* (3). Nam si Pater, Filius, et Spiritus sanctus essent sola nomina, et non res, essent omnino synonima, quomodo M. T. Cicero. At quis diceret, Marcus erat cum Tullio, vel apud Tullium, vel in Tullio? vel Marcus et Tullius hoc fecerunt? vel per Marcum habemus accessum ad Tullium in Cic.

Dicent : Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum non esse sola nomina, sed Patrem esse verum Deum, Verbum autem et Spiritum sanctum esse virtutes, sive attributa Dei Patris ; ratione tamen, non re distincta ab ipso. At nec de virtutibus, seu attributis ejusmodi sententiæ vere dici possunt. Quis enim diceret : sapientia est apud intellectum? vel sapientia cum intellectu hoc fecit? vel homo et manus ejus hoc fecerunt? Confitendum est igitur, aut Scripturam ineptissime loqui, aut veram esse distinctionem inter Patrem, Filium, et Spiritum sanctum.

Quartum argumentum ex eo sumitur, quod Scriptura inducit Deum loquentem in numero multitudinis, vel loquentem de Deo tanquam de alia persona. Genes. I. *Ait Deus, faciamus hominem ad imaginem nostram.* Genes. III. *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est.* Genes. XII. *Venite descendamus, et confundamus linguam eorum.* Genes. XIX. *Pluit Dominus a Domino.* Oseæ I. *Dixit Dominus, salvabo eos in Domino Deo suo.* Zach. III. *Dixit Dominus ad Satan, increpet Dominus in te Satan* (4). Et licet Rabbini hæc omnia eludant dicentes, esse phrases linguæ etc. et difficile sit eos convincere : tamen apud Catholicos habent suam auctoritatem, quia Patres passim his argumentis utuntur. Et Concilium Sirmiense apud Hilarium lib. de Synod., dicit anathema iis, qui aliter explicant loca citata ex Genesi. Præterea habemus alia loca in Testamento novo, quæ nulla ratione possunt eludi. Joan. X. *Ego et Pater unum sumus.* Et Jo. XIV. *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (5). Nec enim una et eadem persona, quæ plura nomina vel officia habeat, vere dicere potest ratione eorum nominum vel officiorum, *nos faciemus*, aut *nos veniemus.* Siquidem facere et venire personarum est, non nominum, aut officiorum, et quis non rideret, si legeret dixisse Ciceronem : Ego et Tullius veniemus ?

Quintum argumentum sumitur ex eo, quod Scriptura sæpe de Deo loquens, ternario numero utitur. Exod. III. *Ego sum qui sum, qui est misit me ad vos.* Ibidem : *Deus Patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob.* Num VI. *Sic benedicetis filiis Israel : Benedicat tibi Dominus, et custodiat te : ostendat Dominus faciem suam tibi et misereatur tui : convertat Dominus vultum suum ad te, et det tibi pacem.* Deut. VI. *Dominus Deus noster Deus unus est.* Psalm. LXVI. *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, et metuant eum omnes fines terræ.* Psalm. CXXXV. *Confitemini Domino, quoniam bonus : confitemini Deo Deorum : confitemini Domino dominorum.* Isa. VI. *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus* (6).

Ubi notandum est cum Theodoreto lib. II. ad Græc., Deum in Testamento veteri noluisse proponere mysterium Trinitatis ex-

(1) Joan. V, 32; Ibid. XIV, 16. — (2) Joan. X, 30. — (3) Prov. VIII, 30; Joan. I, 2 et 18; Joan. XIV, 10; Matth. XXVIII, 19; Isai. XLVIII, 16; Eph. II, 18. — (4) Gen. I, 26; Ibid. III, 22; Ibid. XI, 7; Ibid. XIX, 24; Ose. I, 7; Zach. III, 2. — (5) Joan. X, 30; Ibid. XIV, 23. — (6) Exod. III, 14 et 16; Num. VI, 22 et seq.; Deut. VI, 4; Psal. LXVI, 7; Ibid. CXXXV, 1 et 2; Isai. VI, 3.

presse, quia Judæi incapaces erant, et quia recens exierant de Ægypto, ubi colebantur multi Dii, et intraturi erant in terram Chanaam, ubi etiam multi habebantur Dii ; ne videlicet putarent, sibi etiam tres Deos proponi colendos : voluisse tamen Deum adumbrare hoc mysterium, idque multis modis, ut cum in Testamento novo prædicaretur, non videretur omnino novum, vel repugnans Testamento veteri.

Sextum argumentum ex numeris binario et ternario in Scriptura expressis. Jo. VIII. *In lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater* : ubi aperte se et Patrem duos testes facit. Et Jo. XV. de Spiritu sancto addit : *Ille testimonium perhibebit de me* : atque ita sunt tres. Et I. Jo. V. *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus* (1).

Ultimo addi possunt congruentiæ naturales, quæ non demonstrant Fidem, sed ea supposita ostendunt, id quod asserimus non esse contra rationem : quas congruentias non prosequar fusius, sed solum indicasse contentus ero, ne videamur in ejusmodi rationibus Fidei nostræ fundamentum collocare.

Igitur prima est. Summi et infiniti boni est se summe et infinite communicare : non autem Deus infinito ac summo modo se communicavit in productione creaturarum. Secunda. Perfecta beatitudo comprehendit omnia bona : et unum, et quidem insigne bonum est consortium æqualium personarum. Tertia. Generare sibi simile est perfectio, quæ non debet abesse a Deo, qui est undequaque perfectus. Quarta. Melius est ab æterno Deum aliquid produxisse, quam otiosum fuisse. Quinta. Quia invenitur una natura in una hypostasi, ut in quolibet Angelo ; plures in pluribus, ut in multis Angelis : plures in una, ut in homine, ubi duæ naturæ, anima et caro, una spiritualis, altera corporalis ; in unam hypostasim humanam conveniunt igitur credibile est, esse quoque unam naturam, id est, divinam in pluribus hypostasibus, hoc est, in Patre, in Filio, et in Spiritu sancto. Sexta. Ratio sumitur ex vestigiis quæ Deus impressit quodammodo in creaturis, de quibus vestigiis disserit Sanctus Augustinus a lib. IX de Trinit. usque ad XV.

Itaque res omnes ita affectant numerum ternarium, ut plane omnia clamare videantur, auctorem suum esse Trinitatem, quæ omnia fecit in pondere, numero, et mensuar. Primum igitur tres solæ sunt passiones omnibus rebus communes, unum, verum, bonum. Deinde tota rerum universitas distribuitur in partes tres ; quidquid enim est, aut spirituale est, aut corporale, aut mixtum ex utroque. Res spirituales in tres hierarchias dividuntur : singulæ hierarchiæ in tres ordines : singuli vero spiritus angelici non tam vestigium, quam imaginem Trinitatis referunt, cum tribus sint præditi facultatibus, memoria, intelligentia, voluntate ; atque in eis ex mente nascatur notitia, ex notitia amor procedat. Porro in rebus corporalibus pene innumerabilia reperiuntur vestigia Trinitatis ; sed ea persequi nimis longum, minimeque necessarium hoc loco esse videtur. Nunc ad argumenta adversariorum diluenda veniamus.

CAPUT VII.

Diluitur argumentum primum contra distinctionem personarum in eadem essentia.

Primum argumentum est Valentini Gentilis. Qui non gignit, nec gignitur, nec procedit, non est verus Deus : sed unus Deus in essentiam gignit, nec gignitur, nec procedit ; ergo unus Deus in essentia non est verus Deus : sed Pater, Filius, et Spiritus sanctus sunt per vos verus Deus ; ergo non sunt unus Deus in essentia. Propositio primi syllogismi ita probatur. Nullus est Deus præter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum : sed Pater gignit, Filius gignitur, Spiritus sanctus procedit ; ergo qui non gignit, nec gignitur, nec procedit, non est verus Deus. Assumptio ejusdem primi syllogismi probatur hoc modo. Deus in essentia nihil est aliud quam ipsa essentia communis tribus : essentiam autem non generare, nec

(1) Joan. VIII. 17 et 18 ; Ibid. XV. 26 ; I. Joan. V, 7.

generari, nec procedere, Sententiarii docent.

Ad hoc argumentum Joannes Wigandus lib. cont. nov. Arian., non potuit respondere, nisi negando essentiam non generare, nec generari, quidquid dixerint Sententiarii: et affert hanc, ut ipse quidem putat, demonstrationem. Filius Dei est genitus secundum Scripturas: et Filius Dei est essentia quædam viva, non figmentum secundum Scripturas; ergo essentia secundum Scripturas gignitur, et proinde etiam gignit. Quo argumento proposito quasi uno ictu omnes Sententiarios prostravisset, subjungit: Mulier, id est, ratio in Ecclesia taceat.

At profecto Wigandus non solvit argumentum, sed incidit in gravissimum errorem: nam si essentia gignit et gignitur; ergo duæ sunt essentiæ, nec enim intelligi potest unum et idem a seipso produci. Et ne dicat, hoc non esse secundum Scripturas, cogitet, nos non aliter probare ex Scripturis Patrem et Filium esse distinctos ipsa re, quam quia unus ab alio producitur.

Recte igitur Concilium Lateranense cap. 2. definit, essentiam non gignere nec gigni. Nec argumentum Wigandi aliquid concludit, sed laborat fallacia accidentis: nam Filius licet includat essentiam, tamen distinguitur ratione ab ea propter relationem, quam dicit præter essentiam; et quatenus ab ea distinguitur, convenit ei generari, quod non convenit essentiæ. Quemadmodum Pater includit eamdem essentiam, sed distinguitur ab ea ratione propter relationem paternitatis, quam habet præter essentiam; idcirco Pater generare dicitur, essentia non dicitur. Similis fallacia esset si diceres: Homo est species: Petrus est homo; igitur Petrus est species. Vel Petrus est individuum: et Petrus est homo; ergo homo est individuum.

Ad argumentum principale potest distingui propositio: nam cum dicitur, qui non gignit, nec gignitur, nec procedit, non est verus Deus; si vox Deus accipiatur pro persona divina in communi, propositio est vera: nam qui non gignit, nec gignitur, nec procedit, non est persona divina: tum vero si in assumptione per unum Deum in essentia intelligatur ipsa essentia, vera est etiam assumptio. Sed inde tantum concluditur, essentiam non esse personam divinam formaliter, non autem concluditur, essentiam non esse verum Deum.

Si tamen unus Deus accipiatur in assumptione, ut verba sonant, hoc est, pro personis in communi, tunc assumptio est falsa. Nam verum est dicere, unus Deus in essentia gignit, gignitur, et procedit. Nam ille unus Deus est Pater qui gignit, est Filius qui gignitur, et est Spiritus sanctus qui procedit. Si vero vox Deus in propositione accipiatur pro Deitate, sicut potest accipi, quia in Deo non distinguitur persona a natura; propositio est falsa, ut patet, nec probatio concludit. Nam essentia non est Deus, præter tres personas: et tamen non gignit, nec gignitur, nec procedit, quia distinguitur ratione a personis, quibus proprie convenit gignere, gigni et procedere.

CAPUT VIII.

Diluitur argumentum secundum.

Secundum argumentum est Transylvanorum lib. 1, cap. 5. Si tres personæ sint unum in essentia, erit in Deo quaternitas, non Trinitas: nam Essentia, Pater, Filius, et Spiritus sanctus sunt quatuor nomina, et non synonyma; ergo quatuor res significant. Item Pater, Filius, Spiritus sanctus sunt tres: sed Essentia nihil est horum, nam essentia non est Pater, quia non genuit, nec Filius, quia non est res genita, nec Spiritus, quia non processit; est igitur quartum aliquid.

Præterea Essentia est fons personarum, ab illa enim emanant relationes, et proinde personæ, quæ relationibus constituuntur: at fons, et rivuli distinguuntur realiter; ergo Essentia distinguitur realiter a tribus personis; ergo cum illis facit numerum quaternarium.

Præterea Papistæ in Symbolo, post illa verba *Credo in unum Deum*, ponunt virgulam, ne cogantur dicere *Credo in unum Deum Patrem*; ergo distinguunt Deum a Patre: sed infra etiam distingunt Patrem a Filio, et Filium a Spiritu sancto; ergo sunt quatuor.

Præterea Papistæ dicunt, tres personas in uno Deo residere, et unum Deum se in tribus personis manifestasse: at quis est ille Deus? Certe non Pater, non Filius, nec Spiritus: nullus enim horum se in tribus personis manifestavit, nec in ullo horum tres per-

sonæ resident : igitur est quartus quidam Deus.

Respondeo : nullam nos quaternitatem in Deo constituere ; quin potius anathema dicere iis, qui quaternitatem pro Trinitate colunt. Nec argumenta proposita nos quidquam movent. Respondemus enim ad primam rationem : illa nomina non esse synonyma, nec tamen significare quatuor res, sed unam tantum, si de re absoluta dicatur : vel tres tantum, si de relativis : id quod indicare videtur Augustinus lib. I, de doctr. Christ. c. 5. cum ait : « Res, quibus fruendum est, Pater, et Filius, et Spiritus est, eademque Trinitas una quædam summa res. » Sed apertius Anselmus lib. de Incarnat. Verb. cap. 3. docet, tres personas esse tres res, et unam rem : tres res relativas, et unam absolutam. Nec est insolitum plura nomina non synonyma significare unum, sed diverso modo.

Dices : si ista nomina significant unam rem absolutam, et tres relativas ; ergo significant quatuor res. Respondeo : nullam esse consequentiam, nam res illa absoluta non distinguitur re, sed ratione tantum ab illis tribus relativis ; proinde in Deo est unitas essentiæ, est Trinitas personarum, nulla vero quaternitas est.

Ad secundam dico : Essentiam esse illa tria, et illa tria esse Essentiam. Quod autem Essentia non generet, et Pater generet, non arguit distinctionem realem, sed rationis tantum. Nam etiam homo et humanitas sunt una res, et tamen homo generat, humanitas non generat.

Ad tertiam, nego Essentiam esse fontem personarum, aut relationum : nam personæ a personis producuntur, relationes autem non producuntur, ut relationes sunt, sed per se consequuntur ad productionem suppositorum. Vide S. Thomam 1. p. q. XL. art. 4 et in 1. sent. dist. 27. quæst. 1. art 3. Imo Augustinus lib. IV, Trinit. cap. 20, contrario modo loquitur cum dicit, Patrem esse principium totius Divinitatis : ubi tamen non vult dicere, Divinitatem produci, sed Patrem esse principium omnium divinarum personarum ; quandoquidem Filium producit per generationem, et Spiritum sanctum per spirationem : ipse autem a nulla persona aut gignitur, aut spiratur.

Ad quartam de Symbolo dico : illud argumentum militare contra Benedictum Aretium Zwinglianum. Ille enim in hist. de supplic. Valent. Gentil. cap. 6 et 11. cum nesciret respondere ad argumentum Gentilis, qui probabat solum Patrem esse unum Deum, quia in Symbolo dicitur *Credo in unum Deum Patrem* ; opem imploravit virgulæ unius, quam inserendam esse dixit inter Deum, et Patrem.

Cæterum Catechismi Catholici non habent istam virgulam, et Patres veteres exponentes Symbolum, semper legerunt unum Deum Patrem, ut Irenæus lib. I, cap. 2. Cyrillus catech. 7. Ruffinus explicat. Symb. et alii. Quamquam etiamsi distingueremus Deum a Patre per interjectam virgulam, non propterea introduceretur quaternitas : nam ibi Deus distingueretur a Patre, ut significaretur nomine Dei non comprehendi solum Patrem, sed etiam Filium et Spiritum sanctum. Quemadmodum autem vocari Patrem in Symbolo unum Deum non repugnat Filii Divinitati, supra non semel est explicatum ; præsertim cum in eodem Symbolo dicatur Filius unicus Dominus noster, nec tamen ullus neget Patrem quoque esse unicum Dominum nostrum. Quamvis enim Catechismi, ut plurimum, legant, et in Jesum Christum Filium ejus, unicum, Dominum nostrum, tamen Ruffinus, in Expositione Symboli scribit, illud, unicum, posse referri tum ad Filium ejus, tum ad Dominum nostrum. Vere enim Christus et est Filius Dei unicus, et unicus Dominus noster.

At quintam respondeo : cum Deum dicimus se manifestasse in tribus personis, velle nos dicere, Deum esse tres personas, et hoc nobis revelatum esse divinitus. Quando petunt, quis est ille Deus ? an Pater ? an Filius ? Respondeo : est Divinitas, sive est Trinitas, sive est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus ; quidquid enim horum respondeatur, rectissime respondebitur. Pari ratione qui dicunt, si qui tamen Catholicorum ita dicunt, tres personas in uno Deo residere, nihil aliud significare volunt, quam tres personas unius esse Deitatis, unius essentiæ, unius naturæ, nec de verbis, cum res constat, controversia facienda est, ut Augustinus bene monuit l. I, retract. cap. 15.

CAPUT IX.

Diluitur argumentum tertium.

Tertium argumentum. Pater est ingenitus, et Filius genitus; ergo non sunt unus Deus, alioqui unus Deus erit genitus, et non genitus, quæ implicant contradictionem. Item. Generabile et ingenerabile differunt plusquam genere, sicut corruptibile et incorruptibile; ergo Pater et Filius differunt plusquam genere.

Item. Vel genitum et ingenitum sunt accidentia vel substantiæ. Si primum; ergo in Deo sunt accidentia : si secundum; ergo Pater et Filius differunt substantialiter.

Respondeo ad primam rationem : si utraque propositio sit affirmativa, utraque est vera, et nulla est contradictio. Nam Deus est genitus, et Deus ingenitus non sunt contradictoriæ, quia in prima propositione Deus accipitur pro Filio, in secunda pro Patre. At si fiat altera negativa hoc modo, Deus est genitus et Deus non est genitus : vel sic, Deus genuit, Deus non genuit, sunt contradictoriæ, sed prima est vera, secunda est falsa. Ratio est, quia nomen Deus absolute accipitur pro personis indistincte : sed quando dicitur, Deus genuit, vel Deus est genitus, ratione prædicati notionalis restringitur subjectum Deus ad unam certam personam. Et sic est verum, Deus genuit, quia restringitur nomen Deus ad Patrem. At quando est negativa, subjectum non restringitur per prædicatum, quia tunc nihil asseritur, sed negatur. Itaque cum dicitur, Deus non generat, vel Deus non est genitus, est sensus, nulla persona divina generat, nulla est genita; quæ sunt falsa.

Ad secundam respondeo : generabile per motum differre genere ab ingenerabili : tale enim generabile natura sua est corruptibile : at generabile sine motu et mutatione, non necessario differt ab ingenerabili. Sed facilius potest responderi : generabile et ingenerabile tum solum differre genere, cum natura ejus quod generatur per generationem producitur : non autem cum solum communicatur uni ab alio. Porro Filium dici genitum, non quod natura ipsa ejus genita sit, seu producta, sed quod eam Filius a Patre per generationem acceperit. Itaque non distinguitur Filius a Patre natura, sed solum quoad modum naturam illam habendi. Sicut Adam ex nullo homine est productus, Eva ex solo Adamo, Cain ex Adamo et Eva; et tamen erant omnes tres ejusdem naturæ specificæ. Quod exemplum affert Justinus de rect. Fid. confess. Nazianzenus lib. V. de Theol. Damascenus lib. I, c. 9. et Augustinus lib. I et II contra Max.

Ad tertiam dico : genitum et ingenitum nec esse substantias, nec accidentia : nam ingenitum est negatio quædam processionis, genitum autem dicit relationem; ut etiam paternitas, ac spiratio tam activa, quam passiva relationes sunt. Relationes autem divinæ sunt quidem rationes substantiales, et realiter ipsa Dei substantia; tamen ut distinguuntur ratione ab essentia, non dicunt substantiam, quia relatio ut relatio non est substantia : nec dicunt accidens, quia in Deo nullum est accidens. Ita respondit Augustinus lib. V, Trin. cap. 3, 4 et 5, ubi eleganter argumentum retorquet in Arianos : nam cum dicitur : *Ego et Pater unum sumus* (1): unumne, inquit, dicuntur Pater et Filius secundum substantiam, aut secundum accidens? Si primum; ergo sunt ejusdem substantiæ Pater et Filius : si secundum; ergo in Deo sunt accidentia. Et concludit tandem his verbis : hæc non secundum substantiam dicuntur, sed secundum relativum, quod tamen relativum non est accidens. Vide etiam S. Thom. in 1. q. XXVIII, art. 2, ubi docet, in Deo esse duo prædicamenta secundum proprii generis rationem, substantiam, et relationem.

Sed dices. Si ad essentiam et substantiam Dei non pertinet esse genitum vel ingenitum, quomodo non accidit hoc illi? Respondeo cum Augustino ibidem : Deo nihil accidere posse, nam omne accidens compositionem dicit, et mutationem. Unde concedendum est, Deo esse proprium, naturale et necessarium simpliciter ut sit Pater, Filius, et Spiritus sanctus, et proinde quod una persona sit ingenita, alia genita, alia procedens : sic tamen hæc sunt naturalia et necessaria Deo, ut non sint proprie et formaliter de essentia ejus. Quomodo in rebus creatis, naturale est animali et necessarium esse rationale vel ir-

(1) I. Joan. X, 30.

rationale, et tamen neutrum est de essentia ejus : cum tamen e contrario animal sit de essentia utriusque, id est, tam hominis, quam bruti. Ita igitur essentia divina essentialiter includitur in relationibus : nihil enim est in Deo, quod non sit essentialiter Deus; alioqui esset essentialiter creatura : at contra ipsa relatio non includitur essentialiter in essentia, nec tamen accidit ei, ut dictum est. Quin potius clarius hoc cernitur in nostro proposito : nam paternitas, filiatio, et spiratio relationes sunt; relatio autem secundum suam formalem rationem abstrahit a substantia et accidente, nam in Deo relatio est substantia, in creaturis est accidens. Vide S. Thomam 1. p. q. XXVIII, art. 1, et de pot. q. VIII, art. 5, et Franc. Ferrarien. in IV. cont. Gent. c. 14. non procul a fine.

CAPUT X.

Diluitur argumentum quartum.

Quartum argumentum. Generare est summa perfectio in vivente : hanc autem perfectionem Pater habet, Filius non habet; non igitur est Filius æqualis Patri, proinde non sunt ejusdem naturæ Pater et Filius, et quod inde sequitur, non sunt plures personæ ejusdem essentiæ in Deo. Et confirmatur. Quia productum dicit intrinsece dependentiam ab alio, et posterius est eo a quo producitur, si non tempore, certe natura : at verus Deus est ens ex se independens, et necessarium, et nulla re posterius; igitur Filius non est verus Deus, cum sit productus, et a Patre in esse dependeat.

Respondeo : generare dicere perfectionem, sed minime eam deesse Filio. Est enim in Filio omnis perfectio activæ generationis, licet ipsa activa generatio in Filio non sit, quia non est opus : nam omnem perfectionem quam habet generatio, ab essentia habet : essentiam autem totam etiam Filius habet. Id quod facilius intelliget, qui observaverit, quod sicut principium quo generationis activæ est essentia divina, et ideo generatio activa est infinitæ perfectionis; ita terminus quo generatiois passivæ est essentia divina, et ideo illa etiam infinitæ perfectionis, imo ejusdem prorsus infinitæ perfectionis est.

Dices : si terminus quo generationis divinæ est essentia ; ergo essentia generatur saltem per accidens. Respondeo : nullam esse consequentiam; nam in creaturis natura quæ est terminus quo, per accidens generatur, quia non communicatur natura Filio eadem numero cum ea quæ in Patre, sed alia quædam nova, quæ quia nisi producatur non est; ideo producitur, ut communicari possit. At essentia divina una numero est in Patre, et communicatur Filio; ideo per generationem minime producitur.

Ad confirmationem respondeo : in creaturis dependere Filium a Patre, quia accipit aliam numero naturam ab illa quam habet Pater : in divinis autem non esse ejusmodi dependentiam, quia eadem natura, quæ ex se est simpliciter independens, communicatur a Patre Filio, idque naturaliter, et necessario ; unde solum est relatio mutua Patris ad Filium, et contra, sed sine ulla dependentia in esse.

Pari ratione negandum est, omne productum necessario esse posterius : solum enim productio per se requirit ordinem inter producentem, et productum, sed non prioritatem, nisi per accidens in creaturis, ubi nova natura ex non esse deducitur ad esse. At inter personas divinas non potest ulla esse prioritas, et posterioritas, cum nihil habeant istæ personæ, nisi essentiam et relationem, et essentia sit una et eadem in omnibus : relationes autem id requirant, ut sint simul natura.

CAPUT XI.

Diluitur argumentum quintum.

Quintum argumentum. Quando Filius genitus est, vel erat, vel non erat. Si erat; quare genitus est? Si non erat; ergo aliquando Filius non fuit; ergo non est verus Deus ; ergo non sunt plures personæ ejusdem essentiæ.

Item. Vel Filius semper gignitur, vel semper est genitus, vel aliquando gignebatur, et aliquando fuit genitus : si semper gignitur; nunquam terminum et perfectionem ultimam

assequetur : si semper fuit genitus; quo pacto ad terminum sine via pervenit? si aliquando gignebatur, et aliquando fuit genitus; non semper eodem modo se habuit, sed mutatus est, quæ omnia absurda sunt in Deo : non igitur in Deo plures personæ asserendæ sunt.

Item. Vel Filius præfuit in Patre actu, vel potentia, vel nullo modo : si actu ; ergo fuit antequam gigneretur ; si potentia ; ergo in Deo est potentia passiva : si nullo modo ; ergo ex nihilo factus est.

Respondeo ad rationem primam cum Basilio lib. II in Eunom., negandum esse, Filium fuisse antequam gigneretur, et concedendum fuisse cum gigneretur : nec sequitur, frustra genitum esse ; id enim frustra fieret, imo nec posset fieri, quod esset antequam fieret : quod autem est dum fit, non frustra fit; certe in rebus creatis momenta temporis et sunt cum fiunt, et fiunt cum sunt. Nec etiam sequitur, Filium non semper fuisse, si negetur fuisse antequam gigneretur : nam semper genitus est, atque ita semper etiam fuit.

Ad secundum Calvinus lib. I, Instit. c. 13, §. ult. respondet : Filium semel genitum fuisse, nec jam generari ; dicit enim, stulte fingi in Deo continuum actum generandi. Sed profecto Calvinus repugnat Augustino in ep. 174. ad Pascent. cap. 4. qui sic ait : « Semper gignit Pater, et semper nascitur Filius. » Et rationem affert optimam, quia si Pater aliquando genuit, et postea destitit; ergo aliquando etiam cœpit gignere, et antea non gignebat ; ergo Filius non est æternus. Idem tamen Augustinus lib. LXXXIII quæstion. quæst. 37. et Greg. lib. XXIX, Moral. c. 1. dicunt : melius dici Filium Dei semper natum, quam semper nasci ; nam etiamsi semper durat actus generandi, et nascendi, tamen semper etiam est perfectus, et consummatus.

Ad argumentum ergo dico in generatione divina esse quidquid perfectionis est in via et in termino generationis, remota imperfectione. In via, quæ exprimitur per vocem *Nascitur* invenitur perfectio ipsius actus nascendi, et imperfectio carentiæ termini ; in termino, qui exprimitur per vocem *Natus est* invenitur perfectio ipsius rei productæ, sed deest perfectio actus nascendi. In Deo ergo semper est nativitas, sed perfecta : semper enim Filius Dei nascitur, sed perfectus. Et hoc est semper natum esse.

Ad tertiam respondeo : rem aliquam dici esse in potentia dupliciter. Uno modo in potentia activa agentis, et hoc proprie convenit suppositis quæ producuntur : altero modo in potentia passiva materiæ, et hoc convenit formæ ; non enim suppositum educitur de potentia materiæ, sed forma. Jam ergo si consideres ipsum suppositum Filii, præfuit in potentia activa Patris, et hoc nullam ponit in Deo imperfectionem : nam potentia passiva imperfectionem dicit, activa perfectionem. Si respicias formam Filii, id est, essentiam ejus, quam Paulus Philipp. II. vocat formam Dei, illa præfuit actu in Patre, non in potentia, quia est communis utrique.

Ad argumentum, cum dicitur : si præfuit actu ; ergo fuit antequam fieret; respondeo: non esse factam ipsam formam, sed communicatam ; nec est absurdum, imo necessarium, ut præexisteret quæ communicanda erat. Intelligenda autem sunt hæc omnia, quæ sonant prioritatem, secundum modum nostrum intelligendi : nam quod ad rem attinet, nulla est prioritas, sed Pater semper actu genuit, ac gignit Filium.

CAPUT XII.

Diluitur argumentum sextum.

Sextum argumentum. Aut persona in Deo est finita, aut infinita : si infinita ; ergo una tantum : si finita; ergo infinitæ personæ deberent esse, ut respondeant infinitati essentiæ.

Præterea : multiplicatio suppositorum vel est necessaria ad conservationem speciei, vel ut unum suppositum perficiatur ex altero : at Deus, cum sit æternus, non eget conservatione, nec perfectione, cum sit perfectissimus.

Denique : vel persona ut persona dicit perfectionem, vel non. Si dicit perfectionem; ergo una perfectio est in una persona, quæ non est in alia ; et cum illa non sit accidens, erit substantialis perfectio in una, et non in alia. Si vero persona ut persona non dicit perfectionem ; ergo perfectior erit persona humana, quam divina : nam humanam certum est dicere perfectionem. Respondeo :

personam divinam ut talem esse infinitam, et proinde dicere summam perfectionem. Ad argumentum autem respondeo : non posse inde colligi ; ergo una tantum est persona : sed hoc solum ; ergo una est perfectio omnium personarum : est enim una et eadem infinita perfectio in omnibus personis, sed non eodem modo ; in Patre enim illa perfectio est paternitas, in Filio filiatio etc.

Ad secundum dico : multiplicari supposita in divinis, non ad conservationem speciei, nec ad perficiendum unum ex alio, sed quia id postulat natura rei intelligentis, quæ duos habet modos producendi aliquid intra seipsam, videlicet, cognitionem, et amorem. Quæ etiam est ratio cur sint tres personæ tantum, et non plures, nec pauciores : una enim esse debet producens, non producta : alia producta per cognitionem : alia producta per amorem.

Ad tertium dico : eamdem perfectionem dicere omnes personas, sed alio modo.

Quæres fortasse : an ille modus, id est, an illa relatio dicat perfectionem. Respondeo : relationem in genere sumptam non dicere perfectionem, cum abstrahat ab ente reali, et rationis ; tamen relationem realem perfectionem dicere, et relationem divinam infinitam perfectionem : non tamen aliam perfectionem dicere hanç divinam relationem, aliam illam, sed omnes eamdem, quæ est divina essentia.

CAPUT XIII.

Diluitur argumentum septimum.

Septimum argumentum. Intellectus divinus et voluntas idem sunt, et similiter intellectio et volitio ; ergo etiam Verbum et Amor, id est, Filius, et Spiritus sanctus : ab uno enim non procedit nisi unum.

Præterea intelligens in Deo, et intellectio idem sunt, et similiter amans et amor ; ergo Pater et Filius non distinguuntur inter se, nec a Spiritu sancto.

Denique aut Filius intelligit, aut non : si intelligit ; ergo producit notitiam seu verbum : si non intelligit ; ergo Verbum non est Deus, nec enim Deus esse potest, qui nihil intelligit. Idem de Spiritu sancto dici potest. Nam si amat, producit amorem ; ergo aut se, aut alium : si non amat, non est Deus ; nec enim Deus actu voluntatis carere potest.

Respondeo ad primam rationem : minorem distinctionem requiri in principiis, quam in terminis, ut planum est ex eo, quod unus Deus tot genera rerum creavit, animus noster tot conceptus parit, unus truncus tot ramos producit ; ex quo fit, ut satis sit distinctio rationis inter intellectum et voluntatem, ad hoc ut habeant terminos re distinctos.

Ad secundam dico : inde solum probari, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum esse unum in essentia. Nam in Deo, intelligens, seu potius dicens, et verbum idem sunt, excepta relatione producentis et producti : et amans et amor idem sunt, excepta relatione producentis amorem, et amoris producti.

Ad tertiam dico : Filium intelligere, et tamen non producere notitiam, et Spiritum sanctum amare, et tamen non producere amorem ; est enim observandum intelligere et producere notitiam, ut etiam amare et producere amorem, esse idem re, sed distingui ratione. Nam intelligere et amare dicunt ordinem ad objectum, id est, ad rem quæ intelligitur et amatur : at producere notitiam et amorem, dicit ordinem ad rem, quæ producitur, hoc est, ad ipsam notitiam, et amorem : sic etiam notitia et verbum sunt idem, sed distinguuntur ratione. Nam notitia dicit ordinem ad objectum, verbum autem ad dicentem. Jam ergo Pater est intelligens cum utroque ordine ; et ideo est etiam producens : Filius est intelligens, sed cum primo ordine et non cum secundo, quia habet oppositum ordinem. Unde ipse non est dicens, seu producens verbum.

Pari ratione, Pater est notitia, sed non verbum ; Filius est notitia et verbum, quia habet ordinem producti, quem non habet Pater. Hinc S. Augustinus lib. XV, Trinit. c. 14. « Sciunt, inquit, invicem Pater et Filius, sed ille gignendo, iste nascendo. » Similiter Spiritus sanctus intelligit, et est ipsa notitia, sed sine relationibus producentis, aut producti. Unde neque est dicens, neque verbum. Idem dico de amore : nam Pater et Filius amant cum relatione producentis amorem : Spiritus sanctus amat, sed cum relatione amoris producti.

CAPUT XIV.

Diluitur argumentum octavum.

Octavum argumentum. In Deo nihil est nisi essentia et relatio : sed neutrum generat, aut generatur ; ergo nihil in Deo generat, et nihil generatur ; non igitur sunt in Deo plures personæ.

Item. Verus Filius debet produci similis gignenti : sed verbum non est simile gignenti sed objecto, ut notum est ; igitur non est Verbum Dei verus Filius Dei, proinde nec ejusdem essentiæ cum Deo.

Item. Spiritus sanctus aut producitur similis Deo Patri in essentia, aut dissimilis : non similis, quia esset Filius, et tunc non esset Verbum unigenitus Filius ; ergo dissimilis ; ergo non est verus Deus ; ergo non sunt tres personæ unus verus Deus.

Respondeo ad primam rationem : non essentiam, nec relationem seorsim sumptam gignere, aut gigni, sed constitutum ex utroque. Itaque constitutum ex essentia et paternitate gignit, et constitutum ex essentia et filiatione gignitur : quemadmodum etiam in creaturis non gignit essentia, nec subsistentia, sed persona ipsa principium est quod gignit, essentia est principium quo gignit, subsistentia est conditio sine qua non gigneret.

Ad primam confirmationem, quæ erat ejusmodi : Verbum non est simile intelligenti, sed rei intellectæ ; ergo non est Filius intelligentis. Respondeo : Deum intelligendo seipsum producere verbum, et proinde rem intellectam cui verbum est simile, esse ipsum Deum qui producit verbum.

At inquies : Verbum non est simile Deo ut intelligenti, sed ut intellecto : at Deus non gignit ut intellectus, sed ut intelligens ; ergo Verbum non est simile gignenti, proinde nec est Filius. Præterea, Filius vel est similis Patri in essentia, vel in proprietate : non in essentia, quia in essentia est idem : non in proprietate, quia in illa est dissimilis ; ergo nullo modo est similis.

Respondeo : Patrem debere producere Filium sibi similem in essentia, non similem in relatione producentis, quia non producit Patrem suum, sed Filium suum ; et ideo Verbum non debet esse simile Patri ut Pater est dicens, sed ut Pater habet talem naturam, quod dicendo exprimitur.

Ad illud autem, quod addebatur : Filius Patri in essentia est idem ; ergo non similis. Respondeo esse eumdem et esse similem : nam quatenus uterque habet illam essentiam, sunt idem in essentia : tamen quatenus ipsi sunt duo distincti, et conveniunt in illa essentia, sunt similes in essentia. Unde cum Ariani vellent Filium dicere ὁμοιούσιον Patri, non ὁμοούσιον, Patres responderunt, posse quidem dici ὁμοιούσιον, sed non debere negari ὁμοούσιον. Vide Hilarium lib. de Synod. prope fin.

Ad postremam rationem quæ erat de Spiritu sancto, respondeo : Spiritum sanctum similem produci in essentia Patri, et Filio : nec tamen esse Filium, cujus rei causa non est usque adeo certa. Scriptura siquidem rem docuit, causam tacuit, non in hac re solum, sed in multis etiam aliis, ut semper nos exerceat et humiles discipulos habeat. Vide Athanasium in epist. ad Serapion. Greg. Nazianz. lib. V. de Theol. ; Basil. lib. III. in Eunom. ; Damasc. lib. I, cap. 10. ; August. lib. V, Trinit. cap. 27. lib. III, cont. Maxim. cap. 14. et Tract. 99. in Jo., qui docent rem esse altiorem, quam ut a nobis perfecte intelligi possit. Quamvis Augustinus duas rationes excogitaverit, quæ utcumque animo quærentis satisfacere possunt. Ait enim l. V de Trinit. cap. 14. ideo Spiritum sanctum non esse Filium, quia non procedit quomodo natus, sed quomodo datus. Addit vero l. XV, cap. 26. propterea quoque non posse vocari Filium, quia procedit ex duobus, qui nec duo Patres dici possunt, nec alter pater, alter mater.

Clarius S. Thomas I. part. quæst. XXVII, art. 4. et in q. de pot. q. X, art. 2. ad arg. 22. rem istam explicuisse videtur. Ait enim, Verbum Dei Filium esse Dei, quia cum procedat per actum intellectus, procedit ut similitudo quædam et imago producentis, idque ex vi ipsius productionis. Nec enim res vere intelligitur, nisi producatur notitia, seu Verbum, quod sit ipsius rei quæ intelligitur similitudo. Ad Spiritum sanctum, idem B. Tho. docet, non esse Filium Dei, quia licet similis sit Patri et Filio, non procedit similis ex vi productionis, cum per actum amoris procedat : amor autem non sit ex natura similitudo rei amatæ, sed impulsus quidam in rem amatam.

CAPUT XV.

Diluitur argumentum nonum.

Nonum argumentum. Vel subsistentia est de intrinseca ratione essentiæ, vel non est. Si est; ergo essentia est incommunicabilis, vel si communicatur, communicabitur etiam subsistentia. Et tunc vel habent personæ præter istam subsistentiam, quam accipiunt cum essentia, aliam propriam, vel non: si habent; ergo quatuor erunt subsistentiæ, et proinde quatuor personæ: si non habent; ergo una tantum erit subsistentia, ac proinde una tantum persona. Si vero subsistentia non est de ratione essentiæ; ergo essentia non est infinita simpliciter, cum non contineat omnem perfectionem: et præterea erunt divinæ personæ compositæ ex essentia, et subsistentia, quod est absurdissimum.

Respondeo: hic tangi quæstionem difficillimam, et in qua Patres discordes videntur. Nam B. Augustinus lib. VII Trinit. c. 4. dicit, aliud esse in Deo esse Patrem, aliud esse Deum: sed ibidem docet, subsistere dici ad se, non ad aliud, proinde esse absolutum, et commune tribus. Denique addit: sic esse in Deo unum subsistere, quomodo est unum sapere, et sicut non sunt in Deo tres sapientiæ, ita nec tres esse subsistentias. Et cap. 6. dicit, personam esse quid absolutum, et non esse aliud personam esse, aliud vero Deum esse; quamvis sit aliud Deum esse, et Patrem esse. Ubi videtur S. Augustinus distinguere subsistentiam a relatione, et subsistentiam unam asserere, relationes autem multas.

Item Anselmus in Monol. cap. 43. dicit, personas divinas per suam sapientiam, essentiam, et vitam subsistere, sapere, et vivere, et Boëtius lib. de duab. nat.: «Subsistit, inquit, quod alio non indiget ut sit: quare quod Græci dicunt οὐσίαν, nos subsistentiam vocamus.» Similia habet Richardus lib. IV Trin. cap. 8, 19. Et ipse etiam B. Thomas quæst. IX. de pot. art. 5. ad 13. ubi dicit, relationes habere ab essentia quod subsistant, non e contrario essentiam a relationibus: quod alibi etiam sæpe repetit: et in I sent. dist. 26, quæst. 1, art. 1. ad 4. clare dicit, subsistentiam esse unam sicut essentiam.

Idem quoque ratione demonstrari potest: subsistere enim est proprium subsistentiæ, non relationis; ergo non habet hoc essentia a relatione, sed a se. Et præterea, si haberet a relatione, non posset explicari, quomodo sit in Deo vera generatio, nam relatio sequitur generationem, cum in ipsa fundetur: suppositum autem subsistens præcedit generationem, cum nihil agere possit nisi sit suppositum; quomodo ergo Pater gignere potuit, si non habuit esse subsistens nisi per relationem, et eam non habuit nisi post generationem?

At ex altera parte Joannes Damascenus lib. I, cap. 6. de Fide Orthod. sic ad verbum ait: ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τῷ μὲν ὑφεστάναι καθ' ἑαυτὸν, διήρυται πρὸς ἐκεῖνον, παρ' οὗ ὑπόστασιν ἔχει, hoc est, «Verbum Dei hoc ipso, quod per se subsistit, distinguitur ab eo a quo habet subsistentiam», ubi satis aperte plures ponit subsistentias. Item VI Synodus generalis 11. legi jussit epistolam Sophronii, et recepit eamdem postea act. 13. in qua epistola bis repetitur, Trinitatem esse numerabilem personalibus subsistentiis.

Præterea in Symbolo Athanasii, et apud omnes Græcos, dicitur alia hypostasis Patris, alia Filii: at certe non possent dici plures hypostases, nisi essent plures subsistentiæ. Sicut ideo non possumus dicere plures Deos, quia non sunt plures Deitates: non enim multiplicantur concreta substantiva, nisi multiplicentur formæ. Item. Si non sunt tres subsistentiæ; quomodo distinguuntur realiter tres personæ? nec enim realis distinctio habere potest locum, ubi non sunt distinctæ existentiæ, aut subsistentiæ: certum autem est, divinas personas non distingui existentiis. Item. Si non sunt plures subsistentiæ, quo pacto constabit, incarnationem esse factam in hypostasi solius Filii? Denique. Si in Deo cum una sola subsistentia sunt plures personæ propter solam multiplicationem relationum oppositarum, cur etiam in Christo non sunt multæ personæ propter multiplicationem naturarum oppositarum, id est, naturæ creantis, et creatæ? Adde, quod B. Thomas p. p. quæst. XL, art. 3. dicit, relationes afferre secum hypostases, non præsupponere, et abstractis relationibus ab essentia, non remanere hypostases.

Ut igitur tanta hæc lis componatur, dicendum nobis esse videtur: subsistentiam divinam partim esse unam, partim multas; partim absolutam, partim relativam; partim

communem tribus, partim propriam singulorum; denique partim de ratione essentiæ, partim non de ratione essentiæ. Quod ut facilius intelligatur, aliqua prænotanda erunt.

Ac primum quidem, ex S. Thoma qu. VIII de pot. art. 3. ad 7. subsistentiam duo habere officia: unum ut constituat suppositum, et faciat illud esse in se, id est, non pendere ab alio: alterum ut distinguat illud ab aliis suppositis, quæ duo officia valde inter se distinguuntur. Nam unum potest esse ante aliud, ut patet in Adamo, qui quando erat solus, habebat esse in se, sed non distinguebatur ab aliis. Item aliquid distinguit quod non constituit, ut patet de spiratione activa in Deo.

Nota secundo, aliud esse loqui de subsistentia respectu essentiæ, aliud respectu personarum: nam si de essentia loquamur, illa non constituitur per relationem, nec accipit ab illa subsistentiam, sed habet in se intrinsece subsistentiam; ita ut si mente separemus ab essentia relationes, illa erit in se existens, et distincta ab omnibus aliis essentiis, quamvis non habebit in se distinctas personas.

Nota tertio, certum esse, personas habere distinctionem a relatione, et proinde subsistentiam quoad secundum officium: personæ enim divinæ distingui debent minima distinctione, ut B. Cyrillus lib. I Trinit. et B. Thomas p. p. quæst. XL, art. 2 ad 3. docent: minima autem dinstictio est per relationem; et hoc ipsum docent passim Patres et Concilia, quæ dicunt, solam relationem, distinctionem, et numerum in Deo efficere.

At vero unde habeant personæ divinæ subsistentiam quoad primum officium, Patres non ita perspicue expresserunt: tamen nos cum S Thoma dicimus, totam subsistentiam habere personas a relatione, sed non eodem modo; nam relatio includit essentiam, et supperaddit respectum, cum sit aliquid ad aliud; et quidem quatenus includit essentiam, constituit et dat personæ esse in se: quatenus dicit respectum, distinguit. Esse autem hanc sententiam S. Thomæ, non negabit qui ejus opera diligenter evolverit, siquidem ipse ubique docet, relationem constituere et distinguere personas: sed constituere ut identificatur cum essentia, distinguere autem, ut relatio est. Vide de pot. q. VIII, art. 3. ad 7. quæst. IX, art. 5. ad 13. et quæst. X, art. 5. ad 12. Contra gent. lib. I, cap. 21 et 22. lib. IV, cap. 10, 14 et 49. et p. p. quæst. III, art. 3. et qu. XXIX, art. 4. et quæst. XL, art. 2 et 4 et 1. dist. 26. quæ. I, art. 1. ad 4. Sed placet adscribere pauca S. Thomæ verba; sic igitur loquitur in quæ. VIII. de pot. art. 3. ad 7. « Relationes etsi constituant hypostases, tamen hoc faciunt in quantum sunt essentia divina. » Et ibidem ad 9. « Relatio distinguit in quantum est relatio: constituit in quantum est essentia, » et quæst. IX. ad 13. « Proprietates personales non sunt principium subsistendi divinæ essentiæ; ipsa enim divina essentia per se subsistit: sed e converso proprietates personales habent quod subsistant ab essentia. »

Dices: si relatio non constituit ut relatio, sed ut essentia; ergo ipsa essentia constituit, non relatio. Respondeo: non ita esse, quia idem debet esse principium constituens, et distinguens, quamvis non eadem ratione utrumque faciat: constat autem distinctivum principium esse relationem; relatio igitur debet etiam constituere, sed tamen hoc facit, ut includit essentiam.

Nota quarto, subsistentiam quo ad primum officium, id est, dum constituit personàm, duo facere. Nam et dat esse per se, et præstat incommunicabilitatem: quamvis autem divina relatio non det simpliciter esse per se, quia divina essentia cum sit infinitæ perfectionis, includit essentialiter non solum existere, sed etiam per se existere: tamen dat incommunicabilitatem, et constituit suppositum; divina enim essentia, quamvis per se subsistat, tamen communicabilis est ob suam infinitatem; et ideo non est suppositum: at per relationem ita terminatur, et quasi modificatur snbsistentia illa essentialis, ut constitutum ex essentia et relatione sit prorsus incommunicabile; quare relatio, etsi non constituit ut relatio, sed ut essentia, quatenus constituere dicit dare simpliciter esse per se, ut paulo ante cum S. Thoma docuimus: tamen constituit ut relatio, quatenus constituere dicit dare esse per se incommunicabiliter. Igitur in Deo sicut est una subsistentia communis et absoluta, et ex Augustino, Anselmo, Richardo, et S. Thoma colligitur: ita sunt etiam tres veræ subsistentiæ propriæ et relativæ, ut colligitur ex Athanasio, Sophronio, Damasceno, et eodem S. Thoma: nec tamen sunt quatuor subsistentiæ, sed una et tres, quia tres illæ relativæ

cum absoluta realiter idem sunt; et per hæc cessant argumenta pro utraque parte.

Ad illud primum; ergo essentia est incommunicabilis. Respondeo : negando consequentiam; nam essentia non sic communicatur, ut quæ erat in se incipiat esse in alio : semper enim illa est in se, et nunquam in alio, cum sit simplicissima, et de ejus ratione sit subsistere; sed ut quæ est in se uno modo, sit in se etiam alio modo. Itaque essentia Patris est in seipsa, sed cum relatione producentis, et essentia Filii est in seipsa, sed cum relatione producti etc.

Ad illud, vel habent personæ propriam subsistentiam, præter istam essentiæ, vel non. Respondeo: personas singulas non habere nisi subsistentias singulas, sed eas partim esse de ratione essentiæ, partim non esse, ut dictum est.

Ad illud pro altera parte; ergo essentia non erit infinita simpliciter. Respondeo : negando consequentiam; essentia enim continet intrinsece quidquid perfectionis habet subsistentia; nam ut supra diximus, relationes non dicunt aliam perfectionem, quam eam quæ est ipsa essentia.

Ad illud; ergo persona erit composita. Respondeo : negando consequentiam; nam subsistentia Patris, quatenus distinguitur ab essentia, est purus respectus ad aliud, et proinde non habet ordinem ad ipsam essentiam, sed solum ad terminum.

Ad illud argumentum, quod solet videri insolubile : Suppositi constitutio præcedit generationem : generatio relationem; ergo suppositum non constituitur per relationem. Respondeo : suppositi constitutionem præcedere generationem, sed suppositi distinctionem sequi post generationem, et propterea dicimus, relationem ut sic, quæ sequitur generationem, distinguere suppositum, non constituere : at relationem ut identificatur cum essentia, et præcedit generationem, secundum modum nostrum intelligendi constituere suppositum.

Dices : relatio etiam ut identificatur cum essentia, si relatio est, fundamentum aliquod requirit alioqui nulla erit ratio, cur sit potius paternitas, quam alia species relationis: fundamentum autem paternitatis nullum potest fingi, præter generationem; igitur nullo modo paternitas præcedere potest generationem, et suppositum constituere. Respondeo : relationes quæ accidentia sunt, semper requirere fundamentum, nimirum ut habeatur ratio, cur talis relatio in tali subjecto inhæreat : at relationes quæ sunt ipsa essentia subjecti, nullum fundamentum requirere : ut enim nemo quærit, cur homo sit animal rationale, quia illa est ejus essentia : ita non debet quæri, cur prima persona divina sit paternitas subsistens, quia hæc est ejus essentia : et tamen fundamentum assignamus, videlicet, generationem, cur hæc prima persona sit formaliter Pater, et distinguatur a Filio.

At, inquies, S. Thomas p. p. q. XL, art. 3. dicit, abstractis relationibus, non remanere in Deo hypostases; ergo subsistentia nullo modo est de ratione essentiæ. Respondeo : B. Thomam velle dicere, non remanere hypostases distinctas, nam subdit statim, hypostasis enim significat aliquid distinctum.

CAPUT XVI.

Diluitur argumentum decimum.

Decimum argumentum. Relatio ut distinguitur ab essentia distinguit personas : sed relatio ut distinguitur ab essentia non est in re, sed solum in mente; relatio enim supra essentiam non addit rem, sed rationem tantum, alias esset in Deo aliquid ab essentia realiter distinctum; ergo personæ non distinguuntur re, sed ratione tantum.

Præterea, vel tota realitas quæ est in Patre est etiam in Filio, vel non est : si est; ergo non distinguuntur re Pater, et Filius : si non est; ergo aliqua res est in Patre, quæ non est in Filio; et cum res, unum, verum, et bonum convertantur, aliqua unitas, veritas, et bonitas erit in Patre, et non in Filio.

Respondeo : respectum quem superaddit ad essentiam relatio, distinguere personas, sed eum respectum non esse solum in mente, sed etiam in re, et ut est in re distinguere, nam personæ distinguuntur realiter, etiam si cesset omnis operatio intellectus. Quare ad propositionem respondeo : non distingui personas relationibus, quatenus distinguuntur ipsæ relationes ab essentia quomodocumque, sed quatenus sunt relationes reales, sive ut sunt idem re cum essentia, et ab ea ratione distinguuntur.

Ad confirmationem dico : totam realitatem absolutam quæ est in Patre, esse etiam in Filio, et in Spiritu sancto, sed non totam realitatem relativam; vere enim sunt tria entia realia, sed relativa, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus.

Ad probationem cum dicitur, ens, verum, et bonum convertuntur etc. Respondeo : ista tria entia, esse etiam tria vera, et tria bona, si accipiantur hæc nomina adjective, hoc est, sunt tria habentia veritatem, et bonitatem : non autem sunt in illis tres veritates, aut bonitates, sed una. Et ratio est, quia relatio non dicit perfectionem quatenus est ad aliud, sed quatenus est aliquid ad aliud. In Deo autem illud aliquid relationis identificatur cum essentia, et proinde relatio in Deo non dicit aliam perfectionem, quam ipsam essentiam, quæ est una.

Et hinc est : quod cum dicimus, in Deo esse tria entia, aut tres res, aut tres subsistentias, aut tres personas, semper addimus, vel subintelligimus, relativas, et nunquam multiplicamus, aut numeramus absoluta, quia sola relatio est ejus naturæ, ut veram afferat distinctionem sine multiplicatione perfectionum, quia ratione sui *Ad* habet oppositionem, et proinde distinctionem : et tamen ratione ipsius *Ad* non dicit perfectionem; quatenus vero perfectionem dicit, cum essentia identificatur. Vide Anselmum lib. de Incarn. cap. 3. ubi dicit Patrem et Filium posse dici duas res, modo per res relationes, non substantiæ intelligantur : et Concilium Toletan. XI. can. I. ubi legimus, in relationibus numerum cerni, in divinitatis vero substantia quid enumeratum sit, non inveniri. Ubi enim verus numerus admittitur, ibi necesssario plura entia admittuntur.

CAPUT XVII.

Diluitur argumentum undecimum.

Undecimum argumentum. Intelligentiæ, et voluntatis actiones, immanentes sunt, ac proinde steriles, ut Philosophus docet l. IX, Metaphysi. text. 16. non igitur aliquid producunt : at si Filius, et Spiritus sanctus non producuntur per intellectum, et voluntatem, nullo modo producuntur; non enim facile explicari potest, quo alio modo producantur, et cur duæ tantum personæ producantur, et cur una Verbum, altera Amor dici soleat.

Respondeo : actiones immanentes, ac proinde intelligentiæ et voluntatis actus, quos intellectionem et dilectionem appellare possumus, nihil producere quod maneat post actionem : aliquid tamen producere intimum ipsi actioni, quid nomine ipso actionis appellari potest. Siquidem duobus modis actionis vocabulum accipitur, uno modo pro nuda et sola actione, quæ pertinet proprie ad prædicamentum actionis, altero modo pro actione conjuncta cum aliqua qualitate, quæ sit quasi terminus ejus. Quomodo calefactionem actionem vocamus, cum ea tamen non sit simplex actio de prædicamento actionis, sed includat calorem aliquem acquisitum.

Ita igitur intellectio, et dilectio non nudæ sunt actiones, sed includunt etiam aliquid per modum qualitatis, quod est quasi terminus actionis; alioqui si intellectio nuda esset actio, quomodo intelligens per intellectionem fieret similis rei intellectæ? nonne similitudo in forma, seu qualitate fundatur? Quare Philosophus non ait, per actiones immanentes nihil omnino produci, sed nihil produci quod maneat post actionem : quemadmodum per actiones transeuntes producitur opus aliquod re distinctum ab actione, et quod perseverat post actionem.

Producitur igitur per intellectionem Verbum, per dilectionem Amor, quæ quidem in nobis accidentia sunt, in Deo substantia, quoniam in Deo intelligere est ipsum esse, non autem in nobis. Quare SS. Patres passim affirmant, Deum Patrem ab æterno genuisse Verbum suum, quoniam ab æterno sapiens fuit; quod non dicerent, nisi crederent, per actum intellectus Verbum Dei produci. Vide Athanasium serm. 1, 2 et 3 cont. Arian. Basilium lib. IV. in Eunom. Nazianzenum l. III. de Theol. Cyrillum lib. I, thes. c. 5. et lib. XII, c. 7. Ambrosium lib. IV. de Fide c. 4. et Augustinum lib. VI, Trin. c. 1. et lib. VII, cap. 1.

Nec raro etiam Patres diserte docent, Deum Verbum per intellectionem produci, ut Basilius hom. in init. Jo : Cyrillus lib. I. in Jo : cap. 5. Theodoretus lib. II. ad Græc., et Damascenus lib. I, cap. 6. Denique Augustinus toto lib. IX. de Trinit. Filium sapientiam, Spiritum sanctum amorem appellat, et Con-

cilium Toletanum XI, c. 1. Spiritum sanctum charitatem vocat.

CAPUT XVIII.

Diluitur argumentum duodecimum.

Duodecimum argumentum. Hoc mysterium destruit tria principia naturaliter nota. Primo illud principium : Omne est, vel non est ; nam paternitas est idem re cum essentia, essentia idem re cum filiatione ; ergo paternitas est idem re cum filiatione, et tamen non est idem re cum filiatione si ab illa distinguitur realiter. Secundo illud principium : Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se ; nam paternitas et filiatio sunt eadem res cum essentia , et tamen non sunt eadem res inter se. Tertio syllogismum expositorium : nam cum dicitur, hæc essentia est Pater, hæc essentia est Filius ; ergo Filius est Pater, bene videtur concludi : et tamen falsum concluditur, si Fides est vera.

Respondeo ad primum : negando primam consequentiam, quia essentia habet se per modum termini communis, quia licet singularis sit, tamen vere est in pluribus suppositis. Quare in prædicationibus fungitur munere vocis universalis , ut S. Thomas annotavit in p. p. q. XXXIX, art. 4, ad 1. Quemadmodum igitur hic syllogismus non valet : Homo est idem re cum animali : animal est idem re cum equo ; ergo homo est idem re cum equo ; ita nec iste valet. Paternitas est idem rem cum essentia : et essentia idem re cum filatione ; ergo paternitas est idem re cum filatione.

Ad secundum dico : eam maximam non esse veram universaliter, nisi quando aliqua sunt eadem uni tertio adæquate, sicut in Mathematicis, ubi si duæ lineæ sunt æquales uni tertiæ, universaliter erunt æquales inter se, quia ibi est summa adæquatio.

At vero si dicas : homo et equus sunt idem re cum animali ; ergo et inter se, non valet, quia homo et animal non sunt idem re adæquate ; ita etiam essentia et paternitas non sunt idem adæquate , quia essentia ad plura se extendit. Nec est verum, istam maximam esse fundamentum totius discursus humani, si nullæ addantur limitationes, alioqui frustra essent tot figuræ, et modi syllogismorum, quibus explicatur, quomodo conjungi debeant duo extrema cum medio, ut possit concludi esse etiam inter se conjuncta. Adde, quod etiamsi illa maxima esset universaliter vera in rebus finitis, non propterea deberet esse vera in Deo infinito : nam si anima rationalis quia spiritualis, naturaliter est in pluribus partibus corporis realiter distinctis, nec valet iste syllogismus : Manus et pedes sunt idem loco cum anima ; sunt ergo idem loco inter se : quanto magis Deus, qui est infinitus Spiritus, poterit esse simul in pluribus suppositis.

Ad tertium : nego esse syllogismum expositorum : nam *hæc essentia* habet se per modum termini communis, ut dictum est. Quare sicut non valet : Aliquis homo est Petrus : aliquis homo est Paulus ; ergo Paulus est Petrus ; ita non valet : Hæc essentia est Pater : hæc essentia est Filius ; ergo Filius est Pater. Atque hactenus quidem de distinctione Trinitatis generatim disseruimus. Nunc speciatim de distinctione Patris a Filio disseremus, quæ erat pars quarta propositæ disputationis.

CAPUT XIX.

An Filius Dei sit autotheos.

Est nova quædam hæresis, quæ nescio an sit in re an solum in verbis. Genebrardus enim lib. I. de Trin. refellit ex professo hæresim quam vocant Autotheanorum, id est, eorum qui dicunt, Christum esse Deum a seipso, non a Patre, et hanc hæresim tribuit Calvino, et Bezæ, et in præfatione eorum librorum suspicatur, Franciscum Stancarum auctorem primum hujus hæresis fuisse. Gulielmus etiam Lindanus in II. Dialogo, quem inscribit : Dubitantius , et Petrus Canisius præfatione libri de S. Joanne Baptista, eumdem errorem Calvino attribuunt ; ex quo errore aperte sequitur, aut Filium non distingui personaliter a Patre, qui est error Sabellii : aut certe distingui etiam natura, et non esse Filium Dei, sed aliud quoddam principium ; qui error accedit proxime ad Manicheismum. Dicam igitur quid de tota hac re sentiam.

Primum in Stancaro nihil tale invenire potui; fateor tamen, me non legisse omnia ipsius opera, sed ea solum, quæ de Trinitate, et Mediatore scripsit. Calvinum existimo quoad modum loquendi sine dubio errasse, et dedisse occasionem, ut de illo scriberentur, quæ scripta sunt a nostris. Nam lib. I, Inst. cap. 13, §. 19. ita ait : « Nunc Scriptores Ecclesiastici Patrem Filii principium esse tradunt, nunc Filium a seipso et divinitatem, et essentiam habere asseverant. » Et infra : « Ergo cum de Filio sine Patris respectu simpliciter loquimur, bene, et proprie Filium a se esse asserimus. » Et §. 23. de Filio loquens : « Quomodo, inquit, Creator, qui omnibus esse dat, non erit a seipso, sed aliunde essentiam mutuabitur? » Et idem Calvinus in epist. ad Polon., et in lib. cont. Gentil., passim asserit Filium esse αὐτόθεον, hoc est, a seipso Deum, et improprie, et dure etiam dictum esse in symbolo, Deum de Deo, lumen de lumine.

Sed quamquam hæc ita se habeant; tamen dum rem ipsam excutio, et Calvini sententias diligenter considero, non facile audeo pronuntiare, illum in hoc errore fuisse. Siquidem docet, Filium esse a se respectu essentiæ, non respectu personæ, et videtur dicere velle, personam esse genitam Patre, essentiam non esse genitam, nec productam, sed esse a seipsa, ita ut si a persona Filii removeas relationem ad Patrem, sola restet essentia, quæ est a seipsa.

Cur autem Calvinum ita sensisse credam, exponam breviter, non tam ut illum defendam, aut excusem, qui se tot suis hæresibus indignum reddidit, non modo defensione, sed etiam communione Catholicorum, quam ut ostendam non esse opus immorari in ista quæstione, cum in re non sit quæstio.

Primo Calvinus fatetur lib. I, Inst. c. 13, §. 13, unam numero naturam esse in tribus distinctis personis, et ibi dicit Filium a Patre genitum. At certe non est intelligibile, quomodo Filius sit a Patre, et habeat eamdem naturam cum Patre, et non habeat illam a Patre : nec enim Filius dici potest sola relatio, sed aliquid subsistens in natura divina.

Præterea ibidem 8. 23. aperte dicit, essentiam a Patre Filio esse communicatam : « Si in essentia, inquit, est discretio, respondeant, an non cum Filio eam communicaverit? hoc vero non potuit esse ex parte, quia dimidium fabricare Deum nefas esset. Adde, quod hoc modo fœde lacerarent Dei essentiam : restat ut tota, et in solidum Patris et Filii sit communis. » Hæc ille, qui rursum §. 25. dicit, Filium esse sapientiam genitam; et Patrem esse fontem Deitatis.

Denique qui asserunt Filium a seipso habere essentiam, ideo errant, quia coguntur, vel facere Filium ingenitum, et eamdem personam cum Patre, vel multiplicare essentias, vel certe distinguere essentiam a persona realiter, et sic introducere quaternitatem. At Calvinus lib. I, Instit. cap. 13, §. 19. Filium asserit genitum a Patre, et unam numero ponit essentiam in tribus personis. Item §. 23. docet, essentiam Patris Filio communicatam esse. Denique §. 25. non distinguit essentiam a personis realiter, sed solum ratione.

Secundo probo ex causa, quæ impulit Calvinum ad hanc sententiam. Causa enim fuit, quia Valentinus Gentilis perpetuo jactabat solum Patrem esse αὐτόθεον et per hoc nomen intelligebat solum Patrem habere essentiam vere divinam, et increatam : Filium autem, et Spiritum sanctum habere aliam essentiam productam a Patre; et ideo quoad essentiam eos non esse autotheos. Calvinus igitur occurrere volens Valentino contrarium asseruit, nempe Filium esse autotheon quoad essentiam, id est, in eo sensu quo id a Valentino negabatur.

Tertio probo ex discipulorum ejus doctrina. Nam Beza in axiomat. de Trin., axiom. 14. dicit, Filium esse a Patre per ineffabilem totius essentiæ communicationem ab æterno : et tamen ipse etiam cum suo magistro facit Christum autotheon. Item Josias Simlerus, Calvini sectator in epist. ad Polon. defendit autusian Filii, et sic explicat suam et Calvini sententiam : « Non negamus, inquit, Filium habere essentiam a Deo Patre, sed essentiam genitam negamus; » quæ Josiæ sententia, non video, cur Catholica dicenda non sit.

Restat, ut modum loquendi Calvini, qui dicit, Filium habere a se essentiam, simpliciter esse repudiandum, et contrario modo loquendum esse demonstremus. Primum igitur is loquendi modus pugnat cum verbo Dei : legimus enim Joa. V. *Pater dedit Filio vitam habere in semetipso.* Et Jo. VI. *Ego vivo propter Patrem* : at si vitam dedit Pater Filio, certe et essentiam; idem enim Deo est esse et vivere. Item Matth. XI. *Omnia mihi*

tradita sunt a Patre meo(1). Cur non et essentia? Jo. VII. *Ego scio eum, quia ab ipso sum.* Et c. VIII. *quæ audivi ab eo hæc loquor in Mundo etc.* (2) at non potest intelligi quomodo Pater tradiderit Filio scientiam, nisi tradendo essentiam, ut supra ex Augustino docuimus.

Pugnat secundo cum Conciliis. Nam omnia fere Concilia post Nicænum receperunt Symbolum Nicænum cum illis verbis *Deum de Deo, lumen de lumine*, ut Sardicense, Constantinopolitanum I, Ephesinum I, et omnia alia. At profecto est intolerabilis Calvini superbia, qui eam formam loquendi reprehendit, quam omnia Concilia primaria approbarunt. Nec dissimilis est in hac parte Calvinus Arianis : nam in Concilio Aquileiensi S. Ambrosius numquam potuit extorquere a duobus hæreticis Arianis ut dicerent, Filium esse Deum verum de Deo vero : semper enim illi respondebant, Filium esse verum unigenitum, veri Dei Filium, et similia : numquam autem verum Deum de Deo vero, etiamsi forte centies interrogati sint. Et a Calvino in Concilio Lausanensi nunquam potuisse extorqueri ut fateretur, Filium esse Deum de Deo, refert Petrus Carolus, qui interfuit, in epist. ad Card. Lotharing.

Pugnat tertio cum doctrina Patrum. Nam Gregorius Thaumaturgus in suo symbolo dicit, Filium esse Deum ex Deo. Et ante eum Justinus init. lib. de rec. Fid. confess. : « Pater, inquit, innascibiliter habet essentiam, Filius nascibiliter. » Epiphanius hær. 69. vocat Filium Deum de Deo. Hilarius init. lib. IV de Trin. : « Nihil, inquit, nisi natum habet Filius, id est, omnia habet propter nativitatem. » Augustinus tract. 31. in Jo. « Quidquid, inquit, est Filius, de illo est, cujus est Filius ; ideo Dominum Jesum dicimus Deum de Deo, lumen de lumine. »

Pugnat quarto cum ratione, et cum ipsa Calvini sententia. Nam si ipse asserit, Patrem communicasse Filio essentiam ; quomodo potest vere dicere, Filium habere a se essentiam? Item, si dicit, Filium esse productum a Patre ; quomodo potest negare, essentiam et vitam in Filio esse a Patre? nec enim Filius dicitur sola proprietas, sed integra hypostasis.

Adde, quod rationes ejus nihil valent. Nam primo Calvinus dicit, se moveri Patrum auctoritate, qui interdum dicunt Filium a seipso esse. Citat autem Augustinum in Ps. CIX et Cyrillum lib. VII Trinit. qui dicunt, Patrem et Filium esse unum principium. Ex quo videtur sequi, tam Patrem, quam Filium carere principio, et proinde esse a se. Item citat Augustinum qui in Psal. LXVIII. init., et tract. 39. in Jo. ait, Filium ad Patrem dici, Deum autem ad seipsum, sicut Pater ad Filium dicitur Pater, ad se dicitur Deus.

Sed ista argumenta nihil concludunt. Nam Patrem et Filium esse dicimus unum principium respectu creaturarum ; cum quo tamen cohæret, ut Pater sit principium sine principio, Filius principium de principio, ut idem Augustinus explicat tract. 39. in Jo. ubi exponens illud : *Tu quis es? principium qui et loquor vobis* (3), dicit, Filium esse principium, sed de principio, sicut est Deus de Deo, lumen de lumine. Nec est idem, Filium esse Deum ad se, et Deum a se. Nam illud primum significat nomen Dei non esse relativum, et tamen convenire Filio : et hoc Augustinus dicit, et verum dicit, quia etiamsi Filius sit relativum, tamen est relativum subsistens, divinum, et proinde essentiam includens, quæ absoluta est. At vero Filium esse Deum a se, significat, Filium Dei non esse Filium Dei, sed ingenitum, quod Augustinus nunquam dixit, sed Calvinus falso illi attribuit.

Secunda ratio Calvini est, quia si Filius non haberet a se essentiam, esset precario Deus, imo Deus titularis, et re ipsa similis creaturis, quæ aliunde suum esse accipiunt.

Respondeo : hoc argumentum bene concludere contra Gentilem, qui ideo dicebat, Filium non habere a seipso essentiam, quia putabat ipsum habere essentiam quamdam creatam a Patre. At contra nos nihil valent illæ consequentiæ : nam etsi dicamus, Filium a Patre habere essentiam, tamen dicimus eam habere per necessariam, et naturalem communicationem ; et ideo non esse precario, sed naturaliter Deum. Item dicimus, eum a Patre accipere eamdem essentiam, quam habet Pater, et ideo non esse titularem, sed verum et realem Deum.

Tertia ratio est, quia Filius dicitur Jehova sicut Pater, et hoc nomen significat ipsum Esse seu fontem essendi, et proinde a seipso est quoad essentiam.

Respondeo : hoc etiam argumentum contra Gentilem bene concludere, quia si Filius

(1) Joan. V, 26 ; Ib. VI, 58 ; Matth. XI, 27. — (2) Joan. VII, 29 ; Ib. VIII, 26. — (3) Joan. VIII, 25.

est fons essentiæ ; non ergo habet essentiam derivatam ab alia essentia, sed habet illam unam essentiam, a qua pendent omnes essentiæ : tamen sicut dicitur Deus de Deo, et principium de principio, sic potest dici fons essendi de fonte essendi, ut B. Augustinus dicit in lib. VII de Trinit. cap. 2. et lib. XV, cap. 14. ubi ait de Filio « Deus de Deo, lumen de lumine, sapientia de sapientia, essentia de essentia » ; et tamen Patrem et Filium unum esse Deum, unum lumen, unam sapientiam, unam essentiam. Ubi tamen observandum est, eum accepisse nomina abstracta pro concretis, cum dixit essentiam de essentia, sapientiam de sapientia.

Addendum est hoc loco, tam Patrem, quam Filium posse dici αυτόθεον, sed alio sensu quam acceperint Valentinus, et Calvinus hoc vocabulum. Nam si αυτόθεος significaret eum, qui est Deus a seipso, ut illi existimant, certe nec Pater, nec Filius posset dici αὐτόθεος : nam Filius non est Deus a se, sed a Patre : Pater etiam non est Deus a se, sed a nullo ; esse enim a se, est productum esse a se, Pater autem est simpliciter ingenitus, et improductus. Nec probanda est forma loquendi Lactantii, qui lib. I, cap. 7. dicit, Deum a seipso esse procreatum : at potest αὐτόθεος significare eum qui est ipse Deus, id est, verissime Deus : quomodo dicimus, hæc est ipsa veritas, et Græci dicunt αυτααλήθεια, item αυτάδελφος *proprius*, seu *germanus frater*, αυτεξούσιος proprii juris : et in hac significatione Epiphanius hæres. 69. vocat Filium Dei αυτοτέλιον, et αυτόθεον, id est, *vere perfectum et vere Deum*.

CAPUT XX.

De processione Spiritus sancti a Filio.

Restat pars postrema disputationis de distinctione personarum, in qua explicanda est distinctio, et processio Spiritus sancti a Filio, quæ controversia necessario tractanda est, tum propter Armenos, Græcos, Ruthenos, Moscos, et alios qui adhuh in errore perseverant ; tum etiam propter novos Arianos. Nam Valentinus Gentilis prothesi 36 et 37. solum Patrem vult esse essentiatorem Filii et Spiritus sancti.

Et quoniam Græci non solum non credunt Spiritum sanctum a Filio procedere, sed etiam conqueruntur, Latinos ad Symbolum addidisse particulam *Filioque* sine consensu ipsorum ; tria tractanda erunt. Primo, de origine hujus hæresis et schismatis, et de tempore illius additionis factæ. Secundo, an Spiritus sanctus a Filio procedat. Tertio, an potuerint et debuerint Latini addere ad Symbolum illam particulam.

Vide de tota re Magistrum cum Doctoribus lib. 1, d. 11. Anselmum in lib. de process. Spiritus sancti. B. Thomam in Opusc. de error. Græc. : et de pot. q. X art. 4, et 5. Richardum Armachanum lib. VI quæst. Armenicarum. Gennadium Scholarium in Opusc. pro Latin. cap. 1. et Hugonem Etherianum de process. Spir. S. Denique Bessarionem in Orat. dogmat. et Concilium Florentinum.

CAPUT XXI.

De Origine hujus hæresis.

Primus auctor hujus hæresis videtur fuisse Theodoretus (qui tamen postea in Concilio Chalcedonensi opera S. Leonis Papæ, Ecclesiæ reconciliatus est, et in suam sedem ex qua pulsus fuerat restitutus) cum aliis qui Nestorio favebant circa annum Domini 430. Nam quod in Prolegomenis V Synodi quidam Justinianus Episcopus Siciliæ in epistola ad Petrum asserit, Macedonium docuisse, Spiritum sanctum a solo Patre spirari, non est ullo modo probabile. Nam Macedonius de Spiritu sancto cum Arianis sentiebat, teste Augustino, de hæres. cap. 52. Ariani autem Spiritum sanctum Filii creaturam dicebant, ut S. Basilius testatur lib. II in Eunom., ubi dicit, Arianos ex eo probare solitos, Filium esse Patre minorem, quod Pater creaverit Deum quemdam parvum, hoc est, Filium : Filius autem non potuerit creare Deum, nec magnum, nec parvum, sed Spiritum sanctum produxerit, qui nullo modo est Deus.

Adde, quod Concilium secundum congregatum est contra Macedonium, et tamen in symbolo posuit ex Patre procedentem. Sed fortasse incorrectum textum habemus illius

epistolæ, et pro *spirat* Macedonius a solo Patre Spiritum sanctum, legendum est *separat.* Separabat enim Spiritum Macedonius a solo Patre, quia solius Filii volebat illum esse facturam.

Exstant enim refutationes anathematismorum S. Cyrilli per Theodoretum editæ, tam in tomis Conciliorum, quam in operibus S. Cyrilli, in quibus refutationibus cap. 9. diserte Theodoretus dicit, Spiritum sanctum nec esse a Filio, nec per Filium, sed a solo Patre. Exstat etiam in tomis Conciliorum et in operibus S. Cyrilli, et in Concilio Ephesino nuper edito, cap. 37. Symbolum Nestorianum, in quo etiam habetur, Spiritum sanctum non habere per Filium suam subsistentiam, sed a solo Patre esse.

Quia tamen hoc obiter Nestoriani dixerant, et alia erat causa quæ tunc serio agebatur, non videtur iste error altius radices tunc egisse : nulli enim inveniuntur, qui de hac re tractent usque ad annum Domini 767. Hoc autem anno, scribit Ado Viennensis in Chronico, celebratum fuisse magnum Concilium Gentiliaci, et disputatum coram Pipino Rege, Caroli Magni patre, inter Romanos et Græcos de Trinitate et imaginibus, cujus disputationis, et Concilii meminerunt etiam Rhegino, Sigebertus, et Abbas Urspergensis in Chronico. Nec videtur ulla potuisse tractari alia quæstio inter Græcos et Latinos de Trinitate, quam de processione Spiritus sancti : non enim alia controversia est, nec fuit inter Græcos et Latinos de Trinitate.

Post annos deinde circiter centum tempore Nicolai I, qui sedit anno 860, Græci apertius cum Latinis de hac re contendere cœperunt. Nam eo tempore Theophylactus floruit, qui in cap. III. Jo. scribens, nominatim arguit Latinos, quod credant Spiritum sanctum ex Filio procedere. Et Joannes Diaconus, qui eodem tempore vixit, lib. IV vitæ S. Gregorii, cap. 75. dicit, Græcos vertisse in Græcam linguam Dialogos S. Gregorii, et abrasisse illam particulam *Filioque procedit.*

Cæterum post alios 200 annos, id est, anno 1054, tempore Leonis IX, perfectum schisma cœpit, adeo ut antea solum semina jacta videantur. Hoc enim anno, imperante Constantino X, qui dicebatur Monomachus, Patriarcha Constantinopolitanus, Michael nomine, cupiens universalis Patriarcha reipsa fieri, cujus dignitatis nomen jamdiu sibi usurpaverant ejus prædecessores, promulgare cœpit, Romanum Pontificem et omnes alios Latinos excommunicatos esse, quod contra decretum Concilii Ephesini ad Symbolum aliquid addidissent : Romano autem Episcopo dejecto de prima Sede, ad se primatum Ecclesiæ jure pertinere, qui post Romanum primus esset. Nec id solum tunc Græci fecerunt, sed etiam omnes Ecclesias Latinorum, quæ in eorum ditione erant, claudi jusserunt. Imperator etiam præmium constituit iis, qui contra Latinos aliquid scriberent.

Hæc ita esse, cognosci potest ex epistolis Leonis IX, ad Imperatorem Constantinum, et Patriarcham Michaelem : item ex Anselmo, qui illo ipso seculo scripsit librum suum de processione Spiritus sancti contra Græcos. Item ex Sigeberto in Chronico anni 1054 et ex S. Antonino in hist. part. III, tom. XXIII, cap. 13, §. 11. Hæc de origine hujus schismatis. Quando autem additum sit ad Symbolum illud *Filioque*, non est plane certum. Antoninus loco citato §. 10. dicit, Nicolao I objectum fuisse a Græcis, quod addidisset ad Symbolum : sed in historiis antiquis hoc non invenitur, et præterea in Concilio Florentino sess. VII. Andreas Episcopus Coloss. qui partes Latinorum tuebatur, asseruit, Græcos Nicolao id non objecisse; cum tamen quærerent omnes occasiones eum lædendi. Denique certum est, additionem hanc multo esse antiquiorem. Idem Andreas ibidem dicit, tempore VI Synodi, id est, post annum domini 600, hanc additionem factam esse a Romano Pontifice in Concilio ingenti Latinorum Patrum, propter dissensiones quasdam exortas in Gallia et in Hispania.

Et quamvis non possimus certo notare annum, aut Pontificem certum, tamen videtur omnino hoc tempore id esse factum. Nam in Concilio Toletano VIII, recitatur Symbolum cum hac additione. Fuit autem celebratum hoc Concilium circa annum Domini 653, et ante hoc tempus non invenitur Symbolum Constantinopolitanum cum tali additione : nam in Concilio Toletano III, celebrato anno 589, legitur Symbolum sine ulla additione. Signum etiam hujus rei est illa quæstio, quam diximus tractatam inter Græcos et Latinos in Concilio Gentiliacensi : quia enim Ecclesia Latina jam cœperat uti Symbolo cum additione, Græci quæstionem moverunt. Signum etiam hujus rei est, quod in VII Synodo generali act. VII idem Symbolum cum additione recitatur. Sciendum

est autem, additionem illam receptam fuisse in Hispania et Gallia, antequam Romæ a Summo Pontifice reciperetur. Extat enim in Vaticana Bibliotheca post epistolas Pontificum a Cresconio collectas, collatio habita inter Leonem III, Pontificem et Legatos Caroli Magni, in quà Legati illi referunt, in Gallis cantari Symbolum cum particula *Filioque*, et a Pontifice petunt, ut ipse id approbet, et Romæ eodem modo cantari jubeat. Congruit vero hoc totum cum Adonis Chronico et annalibus Francorum ab Annonio, ut creditur, scriptis, in quibus habemus anno 809, celebratum Concilium Aquisgrani de processione Spiritus sancti, et inde missam legationem ad Leonem Pontificem.

Quod autem quidam dicunt, additam hanc particulam fuisse in Concilio Romano a Damaso Papa illo ipso temporo, quo celebratum est Concilium I Constantinopolitanum : quæ duo Concilia unum Concilium generale efficiunt : non video quemadmodum recte defendi possit. Exstat quidem inter opera sancti Hieronymi Symbolum quoddam sub nomine Damasi, in quo hæc particula habetur. Sed non quærimus, quis in suo Symbolo posuerit, Spiritum sanctum ex Filio procedere, sed quis id addiderit Symbolo Constantinopolitano : non fuisse autem Damasum, his argumentis probamus. Nam si ita esset ; cur nulla hujus rei mentio inveniretur, vel in primo tomo Conciliorum, vel lib. IX, cap. 16. hist. tripartitæ ? Quomodo Theodoretus, vir plane doctissimus, et qui in historia sua inseruit epistolas Concilii Constantinopolitani ad Damasum, et Damasi ad Concilium, additionem istam ignorasset ? Ignorasse enim eum ejusmodi additionem ex eo colligitur, quod tam audacter scripsit, Spiritum sanctum ex Filio non procedere.

Cur item Leo Papa III, Symbolum Constantinopolitanum, ut refert Petrus Lombardus lib. I Sent. dist. 11. in argentea tabula sine illa additione scribi jussit ? Ignoravit fortasse Leo acta prædecessoris ? an voluit contrarium potius definire ? Cur ab eodem petunt Legati Caroli Magni, ut Symbolum cum ea particula recipiat ? Cur Concilium Toletanum III. sine illa additione Symbolum recitavit, si tanto antea in Symbolo locum suum illa additio obtinuerat ? Cur denique Græci non ante annum 600. quæstionem moverunt ? et quo colore dicere ausi sunt, Latinos peccasse contra canones Concilii III, illius particulæ adjectione, si ea in Concilio II, addita fuerat ? Maneat igitur quod supra diximus, post annum Domini 600. additionem illam esse factam.

CAPUT XXII.

Ex Scripturis ostenditur, Spiritum a Filio procedere.

Jam igitur, quod Spiritus sanctus a Filio procedat, primum ex Scripturis demonstrandum est. Ait Dominus Jo. XVI. *Omnia quæ hàbet Pater mea sunt.* Et Jo. XVII. *Omnia tua mea sunt* (1). Ex quibus verbis ita concludi potest argumentum. Quidquid Pater habet, habet etiam et Filius, excepta solum relatione paternitatis, ut Augustinus exponit : sed Pater habet esse principium Spiritus sancti ; ergo et Filius id ipsum habet. Unde Augustinus lib. V Trin. cap. 14 : « Filius, inquit, est hoc omnino quod Pater, non tamen Pater, quia iste Filius, ille Pater. » Ubi Augustinus secutus verba Domini docet, Filium esse omnino idem cum Patre, excepta relatione paternitatis ; ex quo manifeste sequitur, esse etiam Filium spiratorem Spiritus sancti : nam hoc non est esse Patrem, et tamen habet hoc Pater, ut sit spirator.

Deinde si Pater, et Filius non haberent omnia communia, excepta relatione opposita, distinguerentur plus quam relatione, et proinde distinguerentur substantia : nam Pater ut spirator non est relativum ad Filium ; ergo si ut spirator distinguitur a Filio, distinguitur per spirationem, non ut relatio est, sed ut est forma quædam in Patre subsistens ; proinde Pater et Filius in substantia differunt, quæ est hæresis Ariana.

Secundo probatur ex illis verbis ejusdem capitis : *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis* (2). Quid, quæso, accipiet a Filio Spiritus nisi scientiam ? nam paulo ante dixit, non a seipso loquetur, sed quæcumque audiet loquetur, et de scientia exponunt Chrysost. Cyrill. et August. necnon etiam Theophylactus, et Eutymius. Quomodo autem potest Spiritus accipere a Filio scien-

(1) Joan. XVI, 15; Ibid. XVII, 10. — (2) Joan. XVI, 14.

tiam, nisi accipiendo ab illo essentiam? quidquid enim aliud dicatur, fiet Spiritus sanctus creatura.

Insinuant duas solutiones Theophylactus, et Eutymius. Primum dicunt, Spiritum accipere de scientia Filii, quia nihil docet contrarium iis quæ docuit Filius. Deinde addunt, illud *de meo* significare de meo thesauro, qui est Pater : ac si Filius diceret : *Inde Spiritus accipiet, unde ego accepi.*

At certe prima solutio non quadrat : nam non solum Christus dicit *accipiet de meo*, sed etiam dicit *non loquetur a semetipso* ; ubi aperte indicat, scientiam Spiritus sancti non esse illi a seipso, sed a Patre et Filio. Secunda solutio etiam non quadrat : nam thesaurus scientiæ in Deo non est persona Patris præcise ut persona, sed essentia divina, quæ est communis Patri et Filio : nam et thesaurus, et scientia perfectionem absolutam significant, quæ sine dubio ipsa essentia est. Quocirca B. Paulus de Filio dicit Coloss. II. *Christi Jesu in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* (1) ; Spiritus ergo accipiens de hoc thesauro, accipit necessario de re communi Patri et Filio : et proinde non magis ab uno accipit, quam ab alio ; unde Didymus lib. II. et Cyrillus in hunc locum fatentur, hinc deduci Spiritum a Filio esse.

Sed petes : cur dixit *de meo*, et non potius *meam essentiam*, seu *sapientiam accipiet*? et cur ait in futuro *accipiet*, et non potius in præterito *accepit*? Respondeo : dixit *de meo*, quia procedens de Filio Spiritus sanctus, non totum id quod est in Filio accepit ; non enim filiationem accepit, sed essentiam, ex qua et filiatione constituitur Filius secundum modum nostrum concipiendi. Et hæc indicavit ipse Dominus cum ait : *Omnia quæ habet Pater mea sunt, ideo dixi, quia de meo accipiet*, id est, accipiet id quod est commune mihi et Patri, non autem propria utriusque. Cur autem dixerit in futuro, ratio est, quia acceptio illa æterna est, et continet in se virtute omnia tempora, et ad omnia tempora accommodari potest ; unde Sanctus Augustinus exponens hunc locum sic ait : « Erit, fuit, est. Erit, quia nunquam deerit ; fuit, quia nunquam defuit ; est, quia semper est. » Itaque cum omnia tempora in æternitate contineantur, et omnes propositiones de rebus æternis veræ sint, quocumque tempore exprimantur, Scriptura varia tempora exprimit, prout res de qua agitur postulat : hoc autem loco describitur Spiritus sanctus tamquam Legatus a Patre et Filio mittendus ad Apostolos : Legati autem tunc solent instrui, quando mittuntur ; ideo dicit *quæcumque audiet, et de meo accipiet.*

Tertio probatur ex eodem textu, ubi legimus : *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos, si autem abiero, mittam eum ad vos.* Et cap. XV. *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre* (2). Omnis missio aut est per imperium, quomodo mittuntur servi a dominis, aut per consilium, quomodo mitti dicuntur qui instruuntur a sapientioribus, ut cum mittuntur ægroti a medico ad capiendam medicinam, aut per naturalem productionem, quomodo arbores mittere dicuntur radices, emittere flores etc. Certum autem est, Spiritum sanctum non posse mitti ut servum, vel ignorantem a potentiore vel sapientiore : constat enim inter nos et Græcos, Spiritum sanctum esse Deum ; ergo missio ejus erit intelligenda secundum productionem. Et hoc idem confirmatur ex Augustino lib. IV, Trinit. cap. 19, 20, et seq., qui dicit, Filium mitti, esse Filium nasci, Spiritum sanctum mitti, esse Spiritum sanctum procedere.

Respondent Græci : missionem Spiritus sancti per Filium, vel a Filio non significare processionem, quoad internam subsistentiam, sed missionem externam ad creaturam per donorum largitionem : et quoniam etiam Filius donat hominibus gratiam, Fidem, spem, charitatem, ideo dicitur dare, seu mittere Spiritum sanctum, quia nimirum dat dona, quæ dicuntur Spiritus sancti.

At certe quando dicitur dari seu mitti Spiritus sanctus, non solum dantur dona creata, sed cum donis illis datur etiam vere, et mittitur Spiritus sanctus : et contrarium asserere est manifestus error. Nam Rom. V. dicitur : *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (3). Ubi vides aperte distingui Spiritum sanctum et dona ejus, et utrumque dari. Item I. Corinth. VI. *Membra vestra templum sunt Spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis a Deo.* Et infra : *Portate Deum in corpore vestro* (4). At certe dona Spiritus sancti non sunt Deus, neque illis debetur templum. Et I. Jo. IV. *Qui manet in charitate, in Deo manet, et*

(1) Coloss. II, 3. — (2) Joan. XVI, 7 et 13. — (3) Rom. V, 5. — (4) I. Cor. VI, 19 et 20.

Deus in eo ; ergo non sola charitas in nobis manet, quæ non est Deus, sed manet vere ipse Deus. Denique quæ dicuntur Jo. XVI. *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos, et si abiero, mittam eum ad vos.* Et Joann. XIV. *Alium Paracletum dabit vobis etc.* (1) nonnisi absurdissime exponentur de donis : dona enim nec veniunt, nec mittuntur, nec possunt conferri cum Christo, ut unus Paracletus cum alio.

Accedat auctoritas Patrum, Ambrosii l. I. de Spir. S. cap. 4. et 5. Augustini lib. XV, Trin. cap. 26. Chrysostomi in cap. V. ad Rom. Cyrilli in cap. XVI. Joann. qui omnes ipsum Deum Spiritum sanctum a Filio mitti docent.

Accedat postremo manifestissima ratio : nam si ideo diceretur mitti Spiritus a Filio, quia Filius est auctor donorum, posset etiam dici mitti Pater a Filio, imo et Pater et Filius a Spiritu sancto, quia quælibet persona est auctor omnium donorum. Item si mitti Spiritum a Filio esset mitti dona ejus, etiam cum legimus Filium a Patre missum in Mundum, possent qui id non credunt respondere, non esse missum vere Filium, sed aliquod donum creatum, et sic evacuaretur mysterium Incarnationis.

Fortasse dicent : venire quidem ad nos ipsum Spiritum sanctum, sed dici mitti a Filio, quia ille fuit causa suis meritis, ut ad nos veniret Spiritus sanctus. Sed hoc modo posset etiam dici, mitti Patrem a Filio : nam suis meritis fuit etiam causa, ut ad nos Pater veniret, juxta illud Joan. XIV. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus* (2). Pari ratione si dicant, a Filio mitti Spiritum sanctum, quia Filius consentit ut veniat : eodem modo dicam, Patrem a Filio et Spiritu sancto mitti.

Nec obstat quod Isai. XLVIII et XLI dicitur Filius a Spiritu mitti, a quo tamen non procedit. Nam Filius mittitur a Spiritu, quatenus homo est, secundum quam formam vere Filius a Spiritu sancto est, ut a causa activa. Id patet Luc. IV. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me* (3). Secundum eam formam igitur Spiritus misit Filium, secundum quam est super eum, et illum unxit. Quæ cum ita sint, aut oportet ex Evangelio delere illa verba Christi de Spiritu sancto *ego mittam eum*, aut certe concedendum est, Spiritum sanctum a Filio procedere per internam atque æternam hypostasis ejus productionem.

Cur autem dicat Filius *mittam* in futuro, cum tamen processio sit æterna, facile potest explicari : nam missio duplicem relationem importat, unam ad eum qui mittit, alteram ad eum ad quem mittit. Quantum ad primam relationem, missio est æterna, et de omni tempore verificari potest, at quantum ad secundam, est temporalis. Mittitur enim Spiritus sanctus ad homines, quando incipit in eis esse novo modo, id est, per cognitionem et amorem, id est, quando incipit cognosci, et amari per infusa ab ipso dona. Quoniam ergo ista missio quoad terminum ad quem futura erat, quoad terminum a quo semper fuit, est, et erit ; ideo dictum est *mittam*, sic enim est vera propositio quoad totam rationem missionis.

Quarto probatur ex illo Joa. XX. *Insufflavit et dixit : accipite Spiritum sanctum* (4). Hac enim cæremonia, ut exponunt August. lib. III, in Maxim. cap. 14. et Cyrillus lib. XII. in Jo. cap. 56. significare voluit Christus, a se procedere Spiritum sanctum. Theophylactus quidem scribens in cap. III. Jo. ridet hoc argumentum, sed quam bene, ipse viderit : nam nullam ipse ejus cæremoniæ causam reddere potest. Et præterea, ipso doctiores, sanctiores, et antiquiores sunt Cyrillus, et Augustinus, qui hoc argumento utuntur. Nec dubito, quin ridendus sit ipse, non modo a Latinis, si Augustinum ridere voluerit, sed etiam a Græcis, si Cyrillum.

Quinto probatur ex illo Rom. VIII. *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Et Galat. IV. *Quoniam estis Filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba Pater* (5). Cur enim dicitur Spiritus sanctus Spiritus Filii ? certe non quia est servus ejus, vel quia est frater ejus, sed quia spiratur ab eo, quomodo etiam dicitur Spiritus Patris. Rom. VIII. *Si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum etc.* Et Mat. X. *Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis* (6).

Dicent fortasse : vocari Spiritum sanctum

(1) I. Joan. IV, 16; Joan. XVI, 7; Ibid. XIV, 16. — (2) Joan. XIV, 23. — (3) Luc. IV, 18. — (4) Joan. XX, 22. — (5) Rom. VIII, 9; Galat. IV, 6. — (6) Rom. VIII, 11, Matth. X, 20.

spiritum Filii, quia simul cum illo a Patre procedit, vel quia est similis illi, aut alia de causa, non autem quia spiratur a Filio. At si ita est, cur non posset eadem ratione dici Christus filius, aut verbum Spiritus sancti; quod tamen nusquam legimus. Nec potest responderi, Filium habere relationem ad Patrem, et verbum ad dicentem: nam etiam Spiritus habet relationem ad spirantem. Sicut ergo Spiritus sanctus, licet a Filio non spiretur, potest dici spiritus Filii, quia est illi similis in essentia, et cum eo simul a Patre procedit: ita quoque Filius, licet a Spiritu sancto non generetur, poterit dici Filius Spiritus sancti, quia est illi similis in essentia, et cum eo simul a Patre procedit. Atque hoc argumentum tanti fecit S. Augustinus, ut tract. 99. in Jo. hoc solo argumento contentus fuerit ad probandum, Spiritum sanctum a Filio procedere.

CAPUT XXIII.

Idem probatur testimoniis Conciliorum.

Non possum equidem satis mirari, qua fronte Hieremias, qui se Patriarcham Œcumenicum appellat, nuper in censura sua ad confessionem Lutheranorum scribere ausus sit, a Nicæna Synodo et omnibus aliis consequentibus generalibus Conciliis definitum esse, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere. Sic enim ipse loquitur in ipso I. cap. Censuræ : « Nicæna Synodus, et reliquæ cum ea consentientes, omnes decreverunt; Spiritum sanctum ex ipso solo Patre procedere. » Hæc ille. Quod si mendacium non est, non video quid unquam mendacium appellari poterit.

Ac ne forte suspicemur, reconditum aliquem canonem esse, in quo ejusmodi decretum habeatur, subjungit idem Hieremias : « Quod quidem sacra illa et incorrupta Fidei Christianæ confessio, sacrum, inquam, Symbolum, hoc ita esse disertissimis verbis explicat; Spiritum scilicet sanctum ex solo Patre procedere : quam quidem sententiam a trecentis decem et octo plenis Deo Patribus, in Nicæna primum Synodo, deinde in Constantinopolitana a 150 confirmata : reliquæ item universales quinque Synodi, nihil addentes, nihil detrahentes, verum in idem plane uno Spiritu sancto conspirantes obsignarunt. » Hæc ille.

Consulamus ergo Symbolum Nicænum, ac videamus, an disertissimis verbis doceat, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere. Integrum Symbolum Nicænum recitant ex Græcis Cyrillus lib. I. de Trin. et in lib. de explicat. Symb.; ex Latinis Ruffinus lib. X, hist. cap. 6. nihil autem aliud in eo Symbolo legitur de Spiritu sancto quam hæc sententia, καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα : *et in Spiritum sanctum.* Testatur autem Nazianzenus in ep. 2. ad Celidonium, Nicænam Synodum non tradidisse perfectam doctrinam de Spiritu sancto, propterea quod nondum exorta erat quæstio de Spiritu sancto. Viderit ergo Hieremias, in quo Symbolo Nicæno legerit, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere.

Porro Concilium Constantinopolitanum Symbolo addidit illa verba *Qui ex Patre procedit :* sed non ait disertissimis verbis, ut Hieremias loquitur, qui ex solo Patre procedit : illa enim particula *solo* adjectio est Hieremiæ, non Concilii proprium verbum. Cur autem Concilium non adjecerit *ex Filio*, sed satis esse censuerit dicere, qui ex Patre procedit, ratio est certissima, quia eo tempore dubium non erat, an Spiritus ex Filio procederet; id enim hæretici concedebant, ut constat ex Basilio lib. II in Eunom. sed dubium erat de Patre, a quo alienum omnino Spiritum sanctum, tanquam solius Filii creaturam hæretici esse dicebant. Concilium igitur ut remedium morbo adferret, id posuit in Symbolo, quod necesse erat.

His ergo omissis, proferamus nos Concilia, quæ Spiritum sanctum a Filio procedere testantur. Primum Alexandriæ Concilium celebratum est, ex quo Concilio scribit Cyrillus epistolam ad Nestorium, in qua hæc sunt verba : « Spiritus appellatus est veritatis; et veritas Christus est, unde et ab isto similiter, sicut ex Patre procedit. » Habetur hæc epist. in Concilio Ephesino cap. 14. et est approbata, tam ab ipso Concilio Ephesino, quam a IV Synodo, act. V. et a V Synodo act. ult. et a VI Synodo act. XVII, et a VII Synodo act. VII.

Habemus igitur quinque generalia Concilia apud Græcos celebrata, quæ sententiam illam recipiunt apertissimam et clarissimam, Spiritus sanctus a Filio, sicut a Patre procedit: quid igitur jam quærunt? quid postu-

lant? Quid, quod rursum in Concilio VII. generali act. VII, Symbolum legitur cum hac additione *Filioque;* tamen illud Concilium maxima ex parte Græcorum fuit?

Græci quidem in Concilio Florentino sess. V et VII dicebant, in suis codicibus non ita haberi, tamen Latini protulerunt exemplum antiquissimum, et ubi nullum erat vestigium corruptionis, et præterea citaverunt historicum antiquum testem hujus rei : et certum est, nunquam fuisse morem Latinorum corrumpendi libros, sed Græcorum.

Sed objicies : si in hoc Concilio fuisset receptum Symbolum cum particula *Filioque;* quomodo S. Joannes Damascenus, qui tempore hujus Concilii vixit, tam aperte negasset Spiritum a Filio procedere lib. I, de Fide, cap. 11. Respondeo : probabile esse, Damascenum obiisse ante Concilium VII, nam florebat maxime tempore Leonis III, ut patet ex 2. Orat. de cult. imag. et Synodus celebrata est annis 48 post mortem Leonis. Unde ipse in suis operibus non citat Concilia, nisi usque ad sextum. Deinde etiamsi ad tempus VII Synodi fortasse pervenerit; tamen sine dubio libros illos de Fide antea scripsit, ut aperte colligitur ex act. VI. Concilii Nicæni II.

Jam vero præter Concilia ista Græca, exstant etiam permulta celebrata apud Latinos. Ac primum apud Barum Concilium est celebratum a Græcis simul et Latinis tempore Urbani II, paulo post inchoatum schisma circa annum 1090, in quo Anselmus evidentissimis rationibus Græcos convicit. Meminit hujus Concilii ipse Anselmus lib. de process. Spir. S. cap. 4. et fusius rem totam narrat auctor vitæ Anselmi lib. II, qui in eodem Concilio interfuit.

Secundum est Concilium Lateranense sub Innocent. III, anno 1215, ubi etiam in I. cap. definitum est, Spiritum sanctum a Patre, Filioque procedere, et in Concilio interfuerunt Græci, et consenserunt, ut patet ex cap. 4. ejusdem Concilii.

Tertium Concilium est Lugdunense sub Gregorio X, anno 1273, ubi Græci interfuerunt, et omnibus consentientibus, cantatum est Symbolum cum additione *Filioque* ter Græce, ter Latine. Exstat definitio hujus Concilii in Sexto decret. tit. I. cap. I.

Quartum Concilium est Florentinum anno 1438, ubi rursum idem est definitum post longissimas disputationes, consentientibus Græcis et Latinis.

Adde Concilia Toletana I. cap. 21. III, cap. 1. IV, cap. 1. VIII, cap. 1. et XI, cap. 1. quæ omnia celebrata sunt ante dissidium Græcorum, nimirum ante annum Domini 700. Ex his apparet non solum sententia Ecclesiæ, sed etiam Græcorum pertinacia et levitas, qui toties victi in disputationibus, semper ad vomitum redierunt.

CAPUT XXIV.

Idem probatur ex Patribus Latinis.

Proferemus nunc testimonia Patrum Latinorum, qui floruerunt doctrina, et sanctitate ante schisma et litem Græcorum ; quos nolle recipere, nimis magna temeritas est, tum quia nulla est causa cur debeant recipi Græci, et non Latini, si sint ejusdem antiquitatis, eruditionis, et sanctitatis ; tum etiam, quia videmus Concilium Ephesinum allegasse ad probandum dogma Ecclesiasticum, et Latinos, et Græcos : nimirum, Felicem, Julium, Cyprianum, Ambrosium, Latinos ; Basilium, Nyssenum, Nazianzenum, Athanasium, Græcos ; ut testatur Vincentius Lirinensis prope finem sui Opusculi. Item constat V, VI et VII Synodum pariter adduxisse testimonia Græcorum, et Latinorum, quod etiam facit Basilius lib. de Spir. S. cap. 29. et Augustinus lib. I. et II. in Julian. uterque enim profert testimonia Græcorum pariter et Latinorum.

Qui sunt igitur isti Græci novelli, qui SS. Patres Latinos, etiamsi antiquissimos, et probatissimos nihili faciunt? nonne vident hac ratione se schismatis accusare antiquissimam Ecclesiam? vel potius docere, nunquam Græcos cum Latinis conjunctos fuisse? at certe aliud testantur acta septem generalium Conciliorum, ubi summam videmus Latinorum Græcorumque concordiam. Sed novi isti doctores non solum a doctrina, sed etiam a moribus veteris Ecclesiæ longissime recesserunt.

Primus igitur ex Latinis est Tertullianus, qui lib. cont. Prax. cap. 4. « Spiritum non aliunde puto, inquit, quam a Patre per Fi-

lium. » Ad hunc locum Græci responderent, se non negare Spiritum sanctum procedere per Filium, sed a Filio. Nam, ut docet Bessarion in fin. Orat. dogmat. Græci admittunt illud *per Filium* sed exponunt tribus modis. Primo, quod *per Filium* addatur ad denotandam relationem ad Patrem. Secundo, ad denotandam consubstantialitatem Patris et Filii. Tertio, quia *Per* solet accipi pro *Cum* et citant nescio quem Poetam.

At prima et secunda evasio frigidissimæ sunt: nam eodem modo liceret etiam dicere, Filium procedere a Spiratore per Spiritum sanctum. Sic enim significaremus relationem Patris spiratoris ad Spiritum sanctum, et consubstantialitatem Patris et Spiritus sancti. Deinde quid opus est, ut cum dicitur Spiritus a Patre procedere, simul indicetur relatio Patris ad Filium, aut consubstantialitas Patris et Filii? Tertia non est etiam sufficiens. Primo, quia idem absurdum sequeretur, nimirum posse dici, Filium procedere a Patre per Spiritum. Secundo, quia quidquid sit de illo Poeta, in Scripturis et Patribus, imo etiam in communi modo loquendi *Per* significat causam, et sæpe etiam pro *Ex* accipitur, ut docet Basilius lib. de Spir. S. cap. 5. Legimus enim Genes. IV: *Possedi hominem per Deum*, id est, *a Deo*. Item Jo. I. *Omnia per ipsum facta sunt.* Et Colos. I. *Omnia per ipsum creata sunt.* Et Hebr. I. *Per quem fecit et secula* (1). Si enim in his locis *Per* significaret *Cum*, sensus esset, Filium esse factum seu creatum a Deo una cum ipsis creaturis: quod certe ne Græci quidem admittent, nisi cum Arianis desipere malint, quam cum Ecclesia Catholica recte sapere. Planum est igitur, Spiritum per Filium produci, secundum Scripturas nihil esse aliud, quam a Filio, sive ex Filio procedere, et produci. Sed pergamus ad cæteros.

II. Est B. Cyprianus, qui Serm. de adv. Spir. S. « Spiritus sanctus, inquit, a Patre procedens, a Patre et Filio quaternario superfertur, et opus suum Conditor benignus amplectitur etc. » Loquitur de Spirito sancto, quando initio Mundi ferebatur super aquas, et quatuor elementa formabat.

III. B. Hilarius lib. II de Trin. sic ait: « De Spiritu sancto nec tacere oportet, nec loqui necesse est. Sed sileri a nobis, eorum causa qui nesciunt, non potest: loqui autem de eo, non necesse est, quia de Patre et Filio auctoribus confitendum est, et quidem puto, an sit, non esse tractandum. »

IV. B. Ambrosius, quem certe Græci rejicere non deberent, cum in tertia Synodo generali, ut sanctum Doctorem allegatum videant, lib. II, de Spir. S. cap. 12. « Omnia, inquit, Patris habet Filius, quia ait: Omnia quæ Pater habet mea sunt, et quæ accepit ipse per unitatem naturæ, ex ipso per eamdem unitatem accepit et Spiritus, sicut ipse Dominus Jesus de Spiritu suo declarat dicens: Propterea dixi, quia de meo accipiet. »

V. B. Hieronymus in epist. ad Hedib. q. 9. « Ipse, inquit, Spiritus sanctus cum mittitur, a Patre et Filio mittitur; » in alio atque alio loco: « Spiritus Dei Patris et Christi Spiritus appellatur. » Et in cap. LVII Isaiæ: Spiritus « de Patre egreditur, et propter societatem naturæ a Filio mittitur. »

VI. Ruffinus in explicat. Symb. « Spiritus sanctus, inquit, de utroque procedens, et cuncta sanctificans. »

VII. Augustinus tract. 99. in Jo. « Hic, inquit, aliquis forsitan quærat, utrum et a Filio procedat Spiritus sanctus. » Et infra: « Cur non credamus, quod etiam de Filio procedat Spiritus sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus? » Vide etiam lib. XV, Trin. cap. 17, 26, 27. et lib. III, cont. Maximin. cap. 14.

VIII. B. Prosper lib. I, de vit. contempl. cap. 18. de Spiritu S., inquit, « ex Patre et Filio procedens. »

IX. B. Leo in epist. ad Turbium 91. alias 93. cap. 4. « Alius, inquit, est qui genuit, alius qui genitus est, alius qui de utroque processit. » Atque hic est magnus ille Leo, quem Synod. IV 630 Episcoporum, qui ferme omnes Orientales erant, in singulis actionibus summis laudibus extulerunt, et de quo identidem repetebant, ut credit Leo, sic et nos credimus.

X. B. Fulgentius lib. de Fid. ad Petr. cap. 2. « Proprium, inquit, Spiritus sancti, quia nec natus est, sed solus de Patre Filioque procedit. »

XI. Idacius Clarus lib. cont. Varimad. ult. med. « Si tibi, inquit, dixerint: Ostende Spiritum sanctum unde trahat originem. Responde, certa et manifesta origo Spiritus sancti Pater et Filius. »

(1) Gen. IV, 1; Joan. I. 3; Coloss. I, 16; Hebr. I, 2.

XII. Boetius lib. I de Trin. cap. 12. «Ita cogitare debemus, Filium ex Patre esse, Spiritum sanctum ex utrisque etc. »

XIII. Hormisda Papa in epist. ad Justinum Imperat. cap. 2. « Proprium, inquit, est Spiritus sancti, ut de Patre et Filio procederet, sub una substantia Deitatis. »

XIV. B. Gregorius Papa Symbolum edidit, quod recitatur in ejus vita lib. II, cap. 2. quod ita habet: « Credo in Spiritum sanctum, nec genitum, nec ingenitum, sed coæternum de Patre et Filio procedentem. » Idem Gregorius lib. II, dial. cap, ult. dicit: « Spiritum a Patre Filioque procedere. » Idem Gregorius lib. II. dial. cap. ult. dicit: « Spiritum a Patre Filioque procedere.» Idem habet lib. II. Moral. cap. 8. quem. Gregorium mirum est, cur Græci in suo Calendario esse patiantur, et ut vere sanctum honorent, cum tamen ejus sententiam tanquam hæresim execrentur.

XV. Et postremus ex Latinis sit venerabilis Beda: eos enim solum adferre statui, qui ante schisma exortum floruerunt. Sic igitur loquitur Beda lib. I. de element. Philosoph. : Spiritus, inquit, iste a Patre et Filio procedit. » Idem quoque in collectaneis ex Augustino super epist. Paul., ad locum illum Galat. IV, *Misit Deus Spiritum Filii sui* (1), adducit prolixam disputationem Augustini, qua probatur, Spiritum sanctum a Patre, Filioque procedere. Sed jam ad Græcos veniamus.

CAPUT XXV.

Idem probatur ex Patribus Græcis.

Ex Græcis primus sit S. Gregorius Thaumaturgus, qui in confessione Fidei divinitus accepta, quæ exstat apud Gregorium Nyssenum in vita hujus Gregorii, ita loquitur : « Unus Spiritus sanctus ex Deo ortum et existentiam habens, quique per Filium apparuit, imago Filii perfecti perfecta. » Quo loco non est movenda quæstio de particula *Per* nec de verbo *Apparuit*: nam jam supra ostendimus, particulam *Per* significare causam, sive principium productivum, et ex eo, quod Filius misit Spiritum sanctum ad creaturas, colligi evidenter, Spiritum sanctum a Filio procedere etiam ab æterno.

Est autem notandum illud *Imago Filii*: nam etsi Spiritus sanctus non sit tam proprie imago Filii, quam est Filius imago Patris, quia non procedit ex vi similitudinis; tamen non posset dici ullo modo imago Filii, nisi ab illo procederet, et esset ei similis in essentia. Imago enim dicit relationem producti ad producentem, et sine hac habitudine non sufficit quælibet similitudo. Unde non dicitur, frater imago fratris, etiamsi illi simillimus sit; nec ovum unum alterius ovi est imago, quanquam propter similitudinem unum vix discernatur ab alio. Non enim sufficit similitudo, sed requiritur, ut unum procedat ab alio, quod in ovis et fratribus non reperitur. Cum ergo S. Gregorius Spiritum sanctum imaginem Filii dixerit, sine dubio existimavit, eum a Filio vere procedere.

Dices : non requiritur, ut exemplar sit causa activa imaginis, sed sat est si sit exemplaris, ut patet in statuis. Respondeo, in rebus artificiatis exemplar non esse causam activam, at in naturali productione esse. Siquidem necessario coincidit cum principio activo, ut planum est in omnibus rebus. Omnia enim quæ naturaliter agunt, producunt effectus suos ad similitudinem propriæ formæ; quare cum Spiritus sanctus non libere, sed naturaliter producatur, idem est principium activum, et exemplar respectu ipsus.

Secundus ex Græcis est B. Athanasius, qui in Symbolo ita loquitur : « Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. »

Ad hoc testimonium duo dici possunt. Primo, non esse hoc Symbolum vere Athanasii. Sed hoc facile refellitur, tum ex Gregor. Nazianz. in Orat. de laud. Athanas, ubi dicit, eum composuisse perfectissimam Fidei confessionem, quam totus et Occidens et Oriens veneratur: tum vero ex Augustino qui nominatim Athanasium Episcopum Alexand. citans in Psalm. CXX., integrum versiculum hujus Symboli adducit, et sine nomine Athanasii utitur integris sententiis hujus Symboli, tanquam in Ecclesia notissimi lib. V de Trinit. cap. 8. et epist. 174.

(1) Galat. IV, 6.

ad Pascent. Enchir. cap. 36. et Serm. 295. de tempore.

Secundo dici posset, hæc verba *Et filio* esse addita a Latinis. At neque hoc dici potest, tum quia etiam in Græcis Symbolis hæc particula invenitur, tum etiam in Concilio Toletano IV, cap. 1. recitatur confessio, fere ad verbum desumpta ex hoc Symbolo, et ibi legimus, a Patre et Filio, et fuit celebratum hoc Concilium circa annum 633. et proinde ante schisma Græcorum. Adde, quod Gennadius Scholarius in lib. pro defens. Concil. Florent. cap. 1, sect. 5. dicit, Græcos sui temporis dicere solitos, Athanasium fuisse ebrium, quando hæc scripsit. Ex quo apparet, illos non negasse, Athanasium ita scripsisse.

Secundus locus Athanasii sit ex Serm. 4. cont Arian. longe ante med. fol. 233. « Non enim, inquit, tria principia, aut tres Patres introducimus, sicut Marcionistæ, cum non tres Soles ad comparationem adducamus, sed unicum Solem, ejusque splendorem, unicamque ex ambobus lucem. » Vides hic clarissime tria esse, Solem, splendorem, et ex utroque lucem procedentem. Nec puto dubitari posse, quin per Solem Patrem, per splendorem Filium, per lucem Spiritum sanctum Athanasius intellexerit. Quid, quæso, hic responderi potest?

Tertius locus Athanasii in lib. qui inscribitur Redargutio hypocrisis Meletii, circa finem : « Atqui, inquit, impossibile, in Trinitatis gloria Spiritum sanctum numerari, si non emanasset ex Deo per Filium, sed per modum creaturæ a Deo factus, ut putant. » Nota, non dixisse Athanasium, ex Patre per Filium, ne Græci recentiores dicerent appositum Filium ad denotandam relationem : sed dixisse « ex Deo per Filium ». Nec possunt hæc referre ad missionem ad creaturas, cum hæc emanatio opponatur creationi.

Quartus locus est in epistola illa longissima ad Serapionem, ubi probat contra Macedonianos, non posse ullo modo defendi, Spiritum sanctum esse creaturam, si Filius non est creatura. Et hoc est argumentum totius epistolæ.

Idem autem probat hac ratione, quam in tota fere epistola variis modis proponit. Talis ordo et unio est inter Spiritum sanctum et Filium, qualis inter Filium et Patrem : sed Filius, quia est ex Deo Patre, est Deus sicut Pater ; ergo similiter Spiritus sanctus qui est ex Deo Filio, erit Deus sicut Filius : vel si ipse non est Deus, nec Filius erit Deus, imo nec Pater : « Cum igitur, inquit ult. med. epist., istiusmodi ordinem et naturam habeat Spiritus ad Filium, qualem Filius habet ad Patrem, qui fieri potest, ut qui Spiritum creaturam dicit, non illud idem necessario et de Filio sentiat? Si enim Filii creatura Spiritus est, consequens est, ut dicant etiam Verbum Patris creaturam esse.» Hæc ille. Ubi adeo certum esse credidit Athanasius, Spiritum sanctum a Filio produci, ut inde tanquam ex principio firmissimo, et notissimo concludat id quod erat dubium, videlicet, Spiritum sanctum esse Deum.

Respondere possunt: solum ordinem Spiritus ad Filium, et Filii ad Patrem in hoc consistere, quod sicut Pater mittit Filium ad creaturas, ita Filius mittit Spiritum. Sed hoc non potest dici nisi cum missione ad creaturas intelligamus veram processionem quoad esse : nam alioqui argumentum Athanasii nihil valeret, quomodo non valet hoc argumentum. Deus mittit Angelos ; ergo vel Angeli non sunt creaturæ, vel Deus est creatura : hoc enim ideo nihil valet, quia Angeli sic mittuntur a Deo ad creaturas, ut illa missio non includat æternam processionem Angelorum ab ipsa Dei substantia. Si ergo Spiritus sanctus mittitur a Filio ad creaturas, et ab ipso Filio non procedit substantialiter sicut a Patre, certe non aliter mittitur, quam Angeli mittuntur ; et propterea non potest inde colligi, ipsum esse Deum, aut Filium non esse Deum, quod tamen Athanasius colligit. Deinde si Athanasius loqueretur de missione ad creaturas, non diceret : « Si enim Filii creatura Spiritus sanctus est, etc. » ista enim verba productionem significant, non missionem : ac contendit Athanasius, Spiritum sanctum a Filio produci, sed non creari ex nihilo.

Præterea post unum folium inquit Athanasius : « Quin etiam Filii imago est, et dicitur Spiritus. » Et infra : « Quod si Filius, quia ex Deo et Patre est, proprius ipsius substantiæ est ; necesse est et Spiritum, quia ex Deo esse dicitur, proprium esse Filii secundum substantiam. » Sane Athanasius cum dicit Spiritum ex Deo esse, intelligit ex Deo Filio, alioqui non bene concluderet ; ideo illum esse proprium Filii, sicut Filius ideo est proprius Patris, quia ex Patre est. Exstant etiam duæ epistolæ breviores ad

eumdem Serapionem, ubi eadem dicit aliis verbis.

Tertius Græcus Pater est S. Basilius, quem quidem Græci fere aliis omnibus anteponunt. Is igitur lib. II in Eunom. circ. fin. « Illud vero, inquit, cui ex omnibus obscurum est, quod nulla Filii operatio a Patre dissecta est, neque est aliquid in rerum natura, quod Filio adsit, et a Patre alienum sit. Omnia enim, inquit, mea tua sunt, et tua mea sunt; quomodo igitur Spiritus causam soli unigenito attribuit? » Hæc ille.

Nec verba Græca ab his ullo modo dissentiunt, sic enim ait : Πῶς οὖν τοῦ πνεύματος τὴν αιτίαν τῷ μονογενεῖ μόνῳ προστίθησι ; certe Basilius probans non solum Filium esse causam Spiritus, sed etiam Patrem, quia omnia quæ habet Filius habet Pater, simul docet, imo pro comperto assumit, Spiritus causam, ut Græci loquuntur, esse Filium. Nec potest ista causa referri ad dona Spiritus sancti : nam Basilius scribit contra Eunomium, qui non de donis disputabat, sed de substantia Spiritus sancti, ac volebat solum Filium esse vere causam Spiritus sancti.

Alter est locus Basilii lib. III cont. Eunom. circa principium: « Cur, inquit, necesse est, si dignitate et ordine tertius est Spiritus, natura quoque ipsum tertium esse? Dignitate namque ipsum secundum a Filio cum ab ipso esse habeat, et omnino ab illa causa dependeat, pietatis ratio tradit, natura vero tertium, uti neque ex sanctis Scripturis didicimus, neque ex prædictis colligere possibile est. »

Hunc locum in Concilio Florentino sess. XX dixerunt Græci corruptum esse, et non haberi in Græcis codicibus omnibus, sed solum in quibusdam. Et vere in Græco textu Basileæ edito anno 1551, sic habetur : Αξιώματι μὲν γάρ δευτερεύειν τοῦ υιοῦ, παραδίδωσιν ὁ τῆς ευσεβείας λόγος etc. ac desunt illa verba « Cum ab ipso esse habeat, et omnino ab illa causa dependeat », in quibus vis rationis tota posita est. Tamen Latini responderunt, Græcum codicem potius esse corruptum ab ipsis, et exhibuerunt codicem antiquissimum scriptum ante annos sexcentos, ubi erant omnia quæ recitavimus.

Sed præterea ex consequentibus colligimus evidenter, aut illa verba debere esse in textu, aut certe sensum eorum. Nam sic pergit Basilius : « Nam quemadmodum Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo est : et dignitate, quoniam origo atque causa essendi Pater ipsi est ; natura vera nullo modo secundus, quoniam in utroque una est Deitas : ita et Spiritus sanctus, etsi dignitate et ordine secundus a Filio est, non tamen alienæ ipsum esse naturæ inde consequetur. » Et habentur hæc omnia in Græco ad verbum. Perpende, obsecro, rationem Basilii. Dicit, Spiritum esse secundum a Filio ordine et dignitate, non tamen natura. Et probat, quia sicut Filius est secundus a Patre, quia ab illo habet esse : ita quoque et Spiritus est secundus a Filio, ubi nisi addatur vel subintelligatur id, quod est in nostris codicibus, videlicet, Spiritum habere esse a Filio, sicut Filius habet esse a Patre, ratio Basilii nihil concludet, nec uno modo probari posset, Spiritum sanctum esse secundum a Filio, ut Filius est secundus a Patre.

Tertius locus est in lib. V cont. Eunom. cap. 8. et quod Spiritus sanctus sit vera et naturalis imago Dei et Christi. Iste enim titulus : ὅτι εικὼν αληθὴς, καὶ φυσικὴ Θεοῦ, καὶ Κριστοῦ τὸ πνεῦμα satis indicat, Spiritum sanctum habere esse a Patre et Filio. Nam, ut supra diximus, non est vera et naturalis imago, quæ non producitur ab ipso exemplari.

Quartus locus est in lib. eod. cap. 11. ubi sic legimus in ipso titulo capitis : ὅτι ὡς υιὸς πρὸς πατέρα ἔχει οὕτως πνεῦμα πρὸς υιὸν; hoc est : « Quod ut se habet Filius ad Patrem : sic etiam se habet Spiritus ad Filium. » Et mox pergit : Διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ μεν λόγος ὁ υιὸς, ῥῆμα δὲ υιοῦ τὸ Πνεῦμα : hoc est: « Quapropter Verbum Dei est Filius, Verbum autem Filii est Spiritus sanctus. » Hæc ille. At quomodo Verbum Filii Spiritus dici potest, si ab ipso non procedit? Et quomodo sic se habet Spiritus ad Filium, ut Filius ad Patrem, si Filius quidem a Patre procedit, Spiritus autem sanctus non procedit a Filio ?

Quintus locus est in eod. lib. cap. 12. ubi talis proponitur quæstio : Διὰ τί μὴ καὶ τὸ πνεῦμα υιὸς τοῦ υιοῦ ; « Quare Spiritus non est Filius Filii ? » Respondet autem Basilius : ὅτι ου διὰ τὸ μὴ ειναι ἐκ Θεου δι᾽ υιου, αλλ᾽ ἵνα ἡ τριὰς μὴ νομισθῇ πλῆθος ἄπειρον, et quæ sequuntur : hoc est : « Non ideo non dicit Filium Filii, quia non sit ex Deo per Filium, sed ne suspicemur, Trinitatem multiplicari in infinitum. » Nam si Spiritus diceretur Filius Filii, consequens videretur, ut etiam ipse haberet alium filium, et sic deinceps.

Sunt autem hic aliqua observanda, ac primum ipsum titulum quæstionis esse ar-

gumentum pro nostra veritate : nam si Spiritus esset a solo Patre, certe non quæreretur, cur non dicatur Filius Filii : sicut nemo quærit, cur frater non dicatur filius fratris, cum res tam sit perspicua, ut ne suspicio quidem ulla inde nasci possit. Cum ergo serio quæsitum sit, cur Spiritus non dicatur Filius Filii, signum est, in confesso apud omnes fuisse, Spiritum a Filio procedere.

Nota secundo, istam quæstionem magnum negotium fecisse tam Basilio, quam Athanasio in epistolis citatis ad Serapionem : uterque enim videtur magnas angustias pati, et hoc ipsum est ingens argumentum pro nostra veritate. Nam potuissent uno verbo dicere : non dicitur Filius, quia non est ab illo, et tamen hoc nunquam dixerunt, sed dicunt, hoc esse mysterium inscrutabile, et satis nobis esse debere, in his rebus scire quia est, et non quærere debere, cur et quomodo, etc.

Nota tertio, responsionem Basilii « non quia non sit a Deo per Filium » esse item argumentum pro nobis. Nam si illud *Per* non significaret causam, sed poneretur loco *Cum,* ut Græci volunt, Basilius nihil dixisset. Si enim Spiritus esset a Deo per Filium, id est, cum Filio; nemo potuisset suspicari, illum esse Filium Filii, sed potius suspicari debuisset, esse fratrem Filii.

Nota ultimo, responsionem Basilii hunc sensum habere, est Spiritus a Filio, tamen per alium modum productionis, quam per generationem; ideo non dicitur Filius, etc.

Sextus locus est in lib. de Spir. S. cap. 17. ubi sic loquitur Basilius : ὡς τοίνυν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς πατέρα οὕτω πρὸς υἱὸν τὸ πνευμα : hoc est : « Sicut se habet Filius ad Patrem, sic ad Filium se habet Spiritus.» Hæc ille. Quæ autem est habitudo inter Patrem et Filium, nisi producentis ad productum? Idem enim sunt Pater et Filius, eo excepto, quod Filius est a Patre, non Pater a Filio ; igitur et inter Filium et inter Spiritum sanctum ea sola distinctio est, quod Spiritus sanctus a Filio est, non Filius a Spiritu sancto.

Quartus sit Gregorius Nyssenus, qui tria testimonia nobis præbebit. Unum citat Gennadius in defens. Conc. Florent. cap. 1. ex homil. 4. in Orat. Dominic. : « Spiritus sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio præterea esse ostenditur, etc. » Hunc tamen locum dicit Gennadius ex plerisque codicibus a Græcis esse sublatum, et vere non reperitur in exemplaribus, quæ nunc exstant.

Alterum testimonium adducit Bessarion in sua Orat. cap. 6. ex lib. 1. Greg. in Eunom. qui libri nondum Latini exstant : « Spiritus, inquit, Patri conjunctus est, secundum quod uterque increatus est. Rursum ab eo distinguitur, eo quod ipse non est Pater: Filio vero, et secundum quod uterque increatus est, et secundum quod uterque ex primo principio suam substantiam habet, conjunctus; distinguitur sua proprietate, quæ est, quod nec unigenitus ex Patre productus est, et quod per ipsum Filium sit manifestatus. » Hæc ille. Ubi nota primo, illud *Per* non posse accipi pro *Cum*, quia Spiritus quatenus cum Filio a Patre procedit, non distinguitur a Filio, sed conjungitur cum eo, hic autem de distinctione agitur. Nota secundo, illud *Manifestatus* non posse accipi pro sola effusione donorum temporalium : nam hic agitur de ipsa distinctione personarum : personæ autem distinctæ erant suis proprietatibus ante omnem missionem externam Spiritus sancti.

Tertium testimonium habetur in lib. ad Ablab., quod non oporteat tres Deos dicere, circa fin. lib., ubi cum docuisset Gregorius, unam esse naturam simplicissimam Dei, subjungit, non ideo confundi personas, sed distingui per hoc, quod una est ab alia : « Eam, inquit, quæ circa causam et causatum consideratur differentiam, non negamus, per quod solum discerni alterum ab altero deprehendimus, nimirum, eo quod credimus aliud quidem causam esse, aliud vero ex causa, et ejus quod ex causa est. Rursus aliam differentiam consideramus : nam aliud quidem continenter et sine medio ex primo est; aliud vero per id, quod immediate et ex continenti est. »

Nota primo, ex illis primis verbis *Per quod solum* colligi evidenter, Filium esse causam, seu principium Spiritus sancti. Nam Gregorius dicit, solum discerni tres personas per hoc, quod una est causa alterius. Hinc enim sequitur; si Filius non est causa Spiritus sancti, Filium et Spiritum sanctum non distingui. Nec enim dicturi sunt Græci, Spiritum sanctum esse causam Filii : at neque dicturi sunt Spiritum a Filio non distingui, ne Dualitatem pro Trinitate colant; coguntur igitur fateri, si Gregorio Fidem habent, Filium esse causam Spiritus sancti.

Nota secundo, in illis verbis « Aliud causam, aliud ex causa, et ejus quod ex causa est, » notari tres proprietates trium perso-

narum. Nam Pater causa est, Filius ex causa, Spiritus sanctus ex eo quod est ex causa, id est, ex Filio.

Nota tertio, in illis verbis : « Rursus aliam differentiam, » non proponi aliam differentiam specie diversam a superiore, tunc enim pugnaret secum Gregorius, qui dixerat, hoc solo distingui personas, quod una est causa alterius; sed differentiam aliam vocat illam eamdem alio modo propositam : est autem hæc, quod Filius est immediate a solo Patre, Spiritus autem mediate a Patre, immediate a Filio; quod tamen sano modo intelligendum est. Nam Spiritus est a Patre mediate et immediate; mediate quatenus Pater non solum per Filium, sed etiam per seipsum Spiritum producit. In hoc ergo differentia consistit, quod Filius nullo modo est a Patre mediate, sed solum immediate; at Spiritus aliquo modo a Patre est mediate.

Quintus est Sanctus Gregorius Nazianzenus, qui Orat. 5. de Theol., quæ est de Spiritu sancto, ita loquitur : τί οὖν ἐστὶ φησὶν, ὁ λείπει τῷ πνεύματι πρὸς τὸ ειδε υιὸν εἰ γὰρ μὴ λεῖπον τι ἦν, υιὸς ἂν ἦν ου λείπειν φαμέν ου δὲ γὰρ ἐλλειπὴς Θεός, τὸ δὲ τῆς εκφάνσεως ἵν' οὕτως ἔπω, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον αυτῶν καὶ τὴν κλῆσιν πεποίηκεν. Quibus verbis quærit, quid desit Spiritui sancto, quare non sit Filius. Respondet : « Deesse nihil, dicimus; neque enim Deo quidquam deest : verum manifestationis, ut ita dicam mutuæque eorum relationis differentia, diversa qnoque ipsis nomina procreavit etc. » Quo loco Gregorius reddit istam causam, cur Spiritus non dicatur Filius, quia habent diversas, imo oppositas ac mutuas relationes : at certe non possunt esse mutuæ relationes inter Filium et Spiritum sanctum, nisi quia unus spirat, alter spiratur : nec enim Filius qua Filius est relativum ad Spiritum sanctum, sed Filius qua spirator refertur ad Spiritum sanctum. Nec potest responderi, distingui Filium et Spiritum sanctum per diversas relationes respectu Patris, non respectu ipsorum ad invicem : nam clare dixit Gregorius, Spiritum non esse Filium, hoc est, distinctum esse a Filio, propter habitudinem quam habent inter se, hoc est, propter mutuam relationem.

Præterea paulo infra scribit : eodem modo Filio nihil deesse cur non sit Pater, et tamen non esse Patrem, quia nimirum habent oppositas relationes. Et paulo infra ponit exemplum Adæ, Evæ, et Seth quorum Adam a nullo est homine, Eva a solo viro, Seth ab utroque, ὁ Ἀδὰμ τί ποτε ἦν; πλάσμα Θεοῦ. τὶ δὲ ἡ Εὐᾶ; τμῆμα τοῦ πλάσματος, τί δὲ ὁ Σῆθ; ἀμφοτέρων γέννημα. « Quid, inquit, erat Adam? figmentum Dei. Quid Eva? segmentum figmenti. Quid Seth? germen ex utroque. » Cum ergo his tribus hominibus tres divinas personas Gregorius comparaverit, quis non videt ex sententia Gregorii, Filium esse a Patre, Spiritum vero a Patre et Filio?

Sextus Cyrillus Hierosolymitanus catech. 7. ante med. : « Unus tantum, inquit, est, atque idem Spiritus sanctus veniens et subsistens, qui ubique Patri et Filio adest, non qui ab ore et labiis Patris et Filii loquendo formetur, vel effletur, aut in aerem diffundatur, sed substantialis, loquens ipse, et operans etc. » Ubi non diceret Cyrillus, eum non formari corporali modo ab ore Patris et Filii, nisi crederet eum spirari aliquo modo a Patre et Filio : satis enim erat dicere, non formari ab ore Patris. Vult ergo Cyrillus, Spiritum sanctum esse Spiritum Patris et Filii, et ab utroque procedere, sed modo spirituali et ineffabili.

Septimus Joannes Chrysostomus hom. 1. de Symb. « Iste, inquit, est Spiritus de Patre et Filio procedens, qui dividit propria dona singulis prout vult. » Et homil. 2. « Istum, inquit, Spiritum sanctum dicimus Patri et Filio coæqualem, et procedentem de Patre et Filio. » Et homil. 76. in Jo. « Ecce, inquit, quod non Pater solus, sed etiam Filius Spiritum mittit. » Ac ne dicant Græci, Chrysostomum loqui de temporali missione donorum Spiritus sancti, idem Chrysost. hom. 77. explicans, cur dicatur mitti Spiritus a Filio : « Præterea, inquit, et personarum differentiam ostendit cum duas ponit etc. » Ergo si missio exprimitur ad significandam distinctionem personarum, vere persona ipsa mittitur, non sola dona : et cum distinctio personarum sit æterna, hæc missio æternam emanationem includat necesse est. Denique Gennadius in sua apol. pro Latin. cap. 1, §. 4. adducit alium locum Chrysostomi ex hom. de Incarnat. in hæc verba : « Venit Christus ad nos, dedit nobis descendentem ex ipso Spiritum, et corpus nostrum suscepit. »

Octavus Epiphanius hæres. 69. quæ est Arianorum pag. 219. « Sed neque sanctus Spiritus aliis spiritibus adæquatur, quoniam unus est Spiritus Dei, Spiritus ex Patre procedens, et Filio accipiens, hi vero volunt

hunc creaturam creaturæ esse etc. » Quo loco illud « Ex Filio accipiens » nihil significare potest, nisi ex Filio procedens per æternam emanationem. Nam opponit Epiphanius istud « Accipere ex Filio » creationi : docet enim, Spiritum non esse creatum a Filio, ut hæretici dicebant, sed accepisse subsistentiam suam a Filio alio modo, quam per creationem. Unde paulo infra iterum ait : « Et quandoquidem non alienus est Filius a Patre, sed ex ipso genitus, etiam non alienus est Spiritus sanctus. Verum Filius quidem unigenitus, genitus sine principio, sine tempore, sanctus autem Spiritus neque genitus est, neque creatus, sed ex Patre procedens, et de Filio accipiens. » Et pag. 223. « Omnia a Deo sunt creata, solus vero Filius Dei genitus est, et solus Spiritus sanctus ex Patre processit, et ex Filio accepit : reliqua vero omnia sunt creata, et neque progressa ex Patre processerunt, neque ex Filio acceperunt. » Pag. 229. « Quo ostendat, inquit, fontem ex fonte, ex Patre et Unigenito Spiritum sanctum. »

Item in Anchor. pag. 332. « Spiritus Dei, et Spiritus Patris, et Spiritus Filii non juxta aliquam compositionem, quemadmodum in nobis anima et corpus, sed in medio Patris et Filii ex Patre, et Filius tertius nomenclatura. » Pag. 349. « Si vero Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ab utrisque. » Pag. 350. « Vita, inquit, ex vita est Filius, Spiritus autem sanctus ab utrisque. » Pag. 351. « Filium, inquit, vocat eum qui est ex ipso, Spiritum vero sanctum ab utrisque. » Et infra : « Audi, o bone, quod Pater veri Filii est Pater totus lux, et Filius veri Patris lux de luce, non sicut facturæ aut creaturæ nomine solum : et Spiritus sanctus Spiritus veritatis est, lux tertia a Patre et Filio. » Et infra : « Spiritus sanctus ex Patre et ex Filio solus est lux veritatis. »

Nonus Dydimus Alexandrinus lib. II de Spir. S. ult. med. : « Non loquitur, inquit, a semetipso, hoc est, non sine meo et Patris arbitrio, quia inseparabilis a mea, et Patris est voluntate, quia non ex se est, sed ex Patre et me est. Hoc enim ipsum quod subsistit, et loquitur, a Patre et me illi est. » Et infra : « Spiritus, inquit, sanctus, qui est Spiritus veritatis, Spiritusque sapientiæ, non potest Filio loquente audire quæ nescit, cum hoc ipsum sit quod profertur a Filio, id est, procedens a veritate, consolator manans de consolatore. » Et pag. seq. « Neque, inquit, alia substantia est Spiritus sancti, præter id quod datur ei a Filio. »

Decimus Cyrillus Alexandrinus lib. XI in Jo. c. 1. « Verum, inquit, quoniam consubstantialis Filio est, proceditque per eum, omnem ejus habens virtutem ; ideo ait, quia de meo accipiet. » Et infra : « Nam cum per Filium naturaliter procedat ut proprius ejus cum omnibus quæ absolute habet, accipere dicit quæ ipsius sunt. »

Nota, Spiritum procedere per Filium cum omnibus quæ absolute habet. Quid enim id aliud significat, quam Essentiam divinam, et omnes absolutas perfectiones Spiritui sancto per processionem a Filio communicari ? Et cap. 25. « Ex ipsa, inquit, substantia Dei Patris prodiens, profusus autem ad Sanctos per consubstantiale Verbum, a quo est secundum emissionem ad esse atque subsistere. » Potuitne clarius sanctus Cyrillus dicere, Spiritum sanctum a Filio procedere? Id enim intelligimus nos per processionem a Filio, habere esse et subsistere Spiritum sanctum a Filio, quod disertis verbis Cyrillus affirmat. Item lib. XII in Jo. cap. 56. « Ex Patre, inquit, per Filium procedit. » Item lib. XIII thesaur cap. 2. « Et ideo, inquit, Spiritum sanctum Dominum similiter appellat, sicut ex ipso Filio, et in ipso naturaliter existentem. » Et infra : « Sic Filium Dei ex ipso et in ipso Patre naturaliter esse intelligimus. Ex Filio autem naturaliter ac essentialiter Spiritum sanctum sicut ex Patre provenire credimus. » Item lib. de rect. Fid. ad Theodos. ult. med. Et lib. V, VI et VII de Trin. similia habet. Denique in cap. II. Joelis (ut citat Bessario in sua Orat. cap. 7.) « Proprius, inquit, ipsius, et in ipso, et ex ipso Spiritus est, quemadmodum sane de ipso Deo et Patre intelligitur. »

XI. Simeon Metaphrastes, cujus in Concilio Florentino honorifica mentio fit, in vita S. Dionysii Areopagitæ : « Ascendit, inquit, meus Christus in cœlum, et ad paternam sedem revertitur, et Spiritum, qui ex ipso procedit, mittit discipulis. »

XII. Anastasius, cujus fit mentio cum magno honore in VI Synodo. in I. lib. de rect. dogmat. sic loquitur : « Spiritus sanctus appellatus est Spiritus oris Dei : os enim Patris est Filius. » Hæc ille. Ubi satis aperte indicat, Spiritum sanctum sic a Filio procedere, qui os Dei dicitur, sicut Spiritus oris nostri a nostro ore spiratur. Idem infra : « Ut doceat, inquit, unam esse essentiam tam

ejus qui accipit, quam illius a quo accipit, ipsius etiamnum a quo procedit. » Hæc ille. Ubi per eum qui accipit essentiam intelligit Spiritum, per eum a quo accipit Filium, per eum a quo procedit Patrem. Quod si Spiritus a Filio essentiam accipit, quid aliud requirimus? Nec enim de voce *Procedit* quæstio esse debet, cum de re ipsa constet. Unde ibidem subjungit : « Neque enim ex eo prodiit, quod alienæ sit essentiæ, aut quidvis accepit ex non sibi consubstantialibus. » Et infra : « Rursum, inquit, ipse Spiritus et ab ipso procedit et mittitur, non a Patre solo, sed et a Filio. » Et infra : « Equidem Dominus declarans Spiritum sanctum a se emergere, insufflans in discipulos dicebat : Accipite Spiritum sanctum.

XIII. Tharasius in epist. ad Patriar. Orientis, quæ habetur VII Synodo, act. III. « Credimus, inquit, in Spiritum sanctum, qui ex Patre per Filium procedit. »

XIV. Maximus vir doctissimus et sanctus in cap. IV. Zach. « Spiritus sanctus, inquit, quemadmodum secundum essentiam Dei et Patris est, ita et Filii secundum essentiam est tanquam ex Patre essentialiter, per Filium ineffabiliter natum procedens. » Citat hunc locum Bessario cap. 6.

XV. Est Joannes Damascenus lib. I de Fid. cap. 18. « Imago, inquit, Patris est Filius, et Filii Spiritus sanctus » : at certe imago ab exemplari habet esse. Et infra : « Deus Spiritus sanctus medius ingeniti, et geniti, et per Filium Patri conjunctus. » Habemus igitur quindecim testes Latinos, et quindecim Græcos, qui ante dissidium nostrum exortum apertissime docuerunt, Spiritum sanctum a Patre et Filio produci, ac spirari, ut jam intolerabilis plane Græcorum obstinatio videri debeat.

CAPUT XXVI.

Et ratione idem confirmatur.

Vide rationes multas apud S. Thomam lib. IV cont. Gent. cap. 24. et q. X de pot. art. 4. Ratio præcipua S. Thomæ est hæc. Si Spiritus sanctus non procederet a Filio, non distingueretur ab illo : hoc autem est contra Fidem, quia tunc esset Dualitas, non Trinitas; igitur procedit a Filio Spiritus sanctus.

Propositio argumenti ita probatur. Omnis distinctio in Deo nascitur ex relationibus originis : at si Spiritus non procederet a Filio, non esset inter eos relatio originis; ergo si Spiritus non procederet a Filio, non distingueretur a Filio. Hujus argumenti probatur iterum propositio. Nam in Deo nihil est nisi essentia et relatio, sive absolutum et relativum : sed essentia et omnia absoluta sunt communia; ergo sola relatio distinguit. Unde in Concilio Toletano XI, cap. 1. dicitur, in solis relationibus numerum cerni; proinde omnem distinctionem ex relationibus ortum ducere : ubi enim non est distinctio, nec numerus esse potest. Præterea, si non essent communia tribus personis omnia absoluta, non essent tres personæ una res, ut docet Concilium Lateranense c. 2. Item non possemus defendere Dei simplicitatem, nec possemus ostendere, nullam perfectionem esse in una persona, quæ non sit in alia; quare dubitari non debet, quin sola relatio distinguat Trinitatem.

Rursum. Non quælibet relatio sufficit ad distinctionem faciendam : nam relationes non oppositæ non distinguunt, ut patet, quia in uno Patre sunt duæ relationes, paternitas et spiratio activa, et tamen non distinguunt duas personas; ergo debent esse relationes oppositæ ut distinguant.

Rursum. Non quælibet oppositæ distinguunt, sed reales esse debent : nam relatio identitatis dicit oppositionem, sed non distinguit, quia non dicit oppositionem realem. Rursum relationes oppositæ, et reales, vel fundantur super quantitate ut æqualitas, vel super qualitate ut similitudo, vel super actione ut paternitas, et filiatio : sed in Deo non sunt relationes reales fundatæ in quantitate, aut qualitate; ergo solum remanent relationes fundatæ in actione, quæ dicuntur relationes originis, quæ distinguere possunt personas.

Probatur assumptio. Nam in Deo est quidem æqualitas et similitudo, sed quia fundamentum horum omnium est sola essentia, quæ est una numero; ideo istæ relationes rationis sunt, non reales : non enim possunt esse reales relationes, ubi non sunt fundamenta proxima distincta realiter. Et licet æqualitas et similitudo in Deo essent relationes reales, ut vult Scotus, tamen adhuc non posset inde sumi distinctio personarum. Nam

Scotus putat, ad hoc ut sint relationes reales, non requiri distincta fundamenta, sed sufficere distincta subjecta relationum : et quoniam Pater et Filius sunt extrema realia; ideo putat eorum æqualitatem et similitudinem esse relationes reales.

Itaque secundum hanc sententiam non sunt distinctæ personæ, quia æquales aut similes, sunt reali relatione æqualitatis vel similitudinis : sed e contrario, ideo reali ratione sunt æquales aut similes, quia distinctæ personæ sunt. Solæ ergo relationes originis distinguuntur; et inde sequitur, ut jam probatum est, aut Spiritum sanctum originem ducere a Filio, et ad eum referri relatione originis, quod est ab ipso procedere : aut certe ab eo non distingui, quod ne Græci quidem unquam docuerunt.

Sed contra hanc rationem est objectio molestissima : nam non videtur verum, solas relationes oppositas distingui in Deo realiter. Nam paternitas, et spiratio passiva distinguuntur realiter ; et tamen non opponuntur : similiter filiatio et spiratio passiva.

Respondent aliqui : paternitatem distingui a spiratione passiva, quia identificatur cum spiratione activa, quæ passivæ opponitur. At contra. Nam tunc spiratio activa non posset esse in Filio, quia identificatur cum paternitate, quæ opponitur filiationi, et similiter essentia non posset esse in Filio aut Spiritu sancto, quia identificatur cum paternitate, quæ distinguitur realiter a filiatione et spiratione passiva.

Respondent alii : paternitatem et spirationem passivam distingui, quia sunt in distinctis suppositis. At neque hoc satisfacit : nam etiam spiratio activa est in distinctis suppositis, nimirum in Patre et Filio ; et tamen est una et eadem in utroque. Et ipsa essentia nonne est in tribus suppositis re distinctis ; et tamen est una et eadem in omnibus? Et præterea ipsa supposita, id est, Pater et Spiritus sanctus non sunt opposita proprie ; ergo non omnis distinctio oritur ex oppositione.

Respondent alii : paternitatem et spirationem passivam esse opposita virtualiter, quia paternitas fundatur in productione notitiæ, spiratio passiva in productione amoris, quæ productiones oppositæ sunt, cum includant relationes originis : nam amor ex cognitione nascitur. At contra. Nam amor non oritur ex cognitione effective ; intellectus enim solum proponit objectum voluntati : non autem est distinctio realis necessario ponenda inter objectum et actum, ut patet in Deo, ubi essentia est objectum cognitionis et amoris, et non distinguitur a cognitione et amore.

Respondeo igitur : paternitatem non opponi spirationi passivæ, et tamen distingui ab ea ratione alicujus oppositæ relationis. Est enim observandum, cum duæ relationes opponuntur, non solum ipsas distingui, sed etiam propter ipsas distingui ipsa supposita relativa. Itaque non solum distinguuntur spiratio activa et passiva, sed etiam distinguuntur spirator et spiratus : et quia ista relativa sunt personæ subsistentes : consequenter distinguuntur proprietates constitutivæ harum personarum, alioqui una esset alia.

Quoniam igitur paternitas est constitutiva personæ spirantis, necessario distinguitur a spiratione passiva, quæ est constitutiva personæ spiratæ, alioqui Spiritus sanctus a seipso procederet. Nam a Patre procedit, et ipse esset Pater, si non distingueretur paternitas et spiratio passiva. Idem dico de filiatione, quæ distinguitur a spiratione passiva, quia filiatio constituit personam Filii, et proinde spiratoris, si a Filio procedit Spiritus sanctus : spiratio autem passiva constituit personam spirati; opponuntur autem spirator et spiratus. Itaque aliqua distinguuntur in Deo, quæ non opponuntur relative : sed ratio distinctionis semper est aliqua oppositio relativa, quæ si tollatur, nulla remanet distinctio.

Dices : si Spiritus non procederet a Patre, sed a solo Filio, nulla esset oppositio relativa inter Patrem et Spiritum ; et tamen ab eo distingueretur : nam alioqui Spiritus esset Pater, et sic produceret suum auctorem, id est, Filium. Respondeo : non posse ullo modo tolli a Patre spirationem activam, nisi tollatur etiam a Filio : nam si Filius spirat Spiritum sanctum, eo ipso etiam Pater spirat, saltem mediate, et sic mediate opponitur Spiritui sancto : at si tollatur a Filio spiratio activa, non necessario tolletur a Patre, sed tunc non distingueretur Filius a Spiritu sancto. Quod si fingamus tolli ab utroque, tolletur etiam ipsa processio Spiritus sancti, atque adeo ipse Spiritus sanctus.

Alia est objectio adversus eamdem nostram rationem. Generari et spirari sunt duo modi productionis plane incompossibiles, et

in eis fundantur relationes incompossibiles, etiamsi nullo modo sint oppositæ, ut patet, quia nihil potest bis produci, aut duobus modis produci, et idem testantur exempla : nam nemo potest gignere filium per naturam, et eumdem producere ex arte, et facere ut sit idem filius et statua, etiamsi non opponantur hæc ullo modo. Accedit etiam S. Anselmi auctoritas, qui lib. de process. Spir. S. cap. 1. sic ait : « Quoniam nondum constat quod Spiritus S. de illo sit, et procedat ; ideo non est Spiritus S., nec Spiritus S. est Filius, quia Filius nascendo habet esse de Patre : Spiritus S. vero, non nascendo, sed procedendo. »

Respondeo : quæ sunt in creaturis multa et divisa, in Deo esse unum et simplex, modo non impediat oppositio. Unde si a Filio non procederet active Spiritus sanctus, sine dubio generari et spirari non essent duo modi, sed unus realiter, qui tamen distingui possent ratione. Nam sicut in Deo idem sunt intellectus et voluntas, intelligere et velle, idem etiam esse posset Verbum et Amor, nisi unum ab altero vere procederet : et sicut non repugnat uni personæ ut sit dicens et amans, seu Pater et spirator ; ita non repugnat uni personæ ut sit Verbum et Amor, Filius et Spiritus sanctus.

Adde, quod non deest etiam exemplum in creaturis : nam gignere et docere sunt diversissima formaliter, et similiter relationes Patris et Filii plurimum differunt a relationibus doctoris et discipuli ; et tamen unus et idem potest esse pater et doctor respectu ejusdem, qui erit filius et discipulus ejus. Quando autem id non videmus, ut in illo exemplo de filio et statua, id accidit propter multiplicationem et distinctionem materiæ, non propter incompossibilitatem relationum.

Ratio ergo S. Thomæ solidissima est, et deducta ex fundamentis Fidei, et præterea est communis Patrum doctrina, quod sane Scotus non advertit. Nam Nazianzenus Orat. 5. de Theol., solum agnoscit distinctionem ob relationes originis. Nyssenus in fine libri ad Ablabium solum dicit, distingui in Deo personas per esse causam et causatum, quod est idem cum præcedente sententia. Augustinus lib. I Trin. cap. ult. et lib. XV, cap. 14. solum vult distingui personas per hoc, quod una est ad aliam. Boetius lib. I de Trin. cap. 12. « Sola, inquit, relatio multiplicat Trinitatem, » Anselmus lib. de process. Spir. S. cap. 2. omnia dicit esse unum, ubi non obviat relationum oppositio. Richardus lib. II de Trin. dicit, distinctionem personarum nasci ex numero producentium, quia una persona producit, et non producitur, alia producit, et producitur, tertia producitur, et non producit.

Ex his ad locum ex Anselmo citatum facile est respondere. Anselmus enim in 1. et 2. cap. exponit ea, in quibus nos cum Græcis convenimus, quorum unum est, quod Filius a Spiritu Sancto distinguatur, quia unus nascendo, alter procedendo accipit esse. Deinde autem ostendit, non posse esse hos duos modos distinctos, nisi Spiritus sanctus sit a Filio, quia omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio. Superest jam, ut argumenta Græcorum breviter proponamus, et confutemus.

CAPUT XXVII.

Solvuntur argumenta Græcorum.

Primum argumentum sumunt ex illis verbis Jo. XV. *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit* (1). Cum enim tam diserte Dominus dixerit, Spiritum sanctum a Patre procedere, et non addiderit a Filio ; temeritas videtur asserere, Spiritum a Patre Filioque procedere.

Respondeo cum Augustino lib. III cont. Maxim. cap. 14. nominari solum Patrem, non ad excludendum Filium, sed quia Pater est principalis auctor Spiritus sancti : Filius enim a Patre habet ut spiret. Quod autem Filius non excludatur, etiamsi non nominetur, probatur primo ex aliis similibus locis. Nam Matth. XVI dicitur : *Caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in Cœlis est :* et tamen illa revelatio facta fuit ab omnibus personis. Et de Spiritu sancto Jo. XV. *Ille vos docebit omnia* (2) : et tamen etiam Pater et Filius nos docent omnia.

Secundo, cum dicitur, a Patre procedit, non potest intelligi a Patre ut Pater est for-

(1) Joan. XV, 26. — (2) Matth. XIV, 17 : Joan. XVI, 13.

maliter, quia tunc Spiritus esset Filius ; ergo a Patre ut habet essentiam communem cum Filio : proinde etiam a Filio procedit.

Tertio, ut acute Anselmus lib. de process. Spir. S. ratiocinatur. Si dictum esset : nemo producit Spiritum sanctum, nisi solus Pater; adhuc non excludetur Filius, ut ex simili sententia perspicuum est : nam dicitur Matth. XI. *Nemo novit Filium, nisi Pater* (1); et tamen non excluduntur a cognitione Filii ipse Filius et Spiritus sanctus, qui sunt ejusdem naturæ. Et ibidem addit : *Neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*; nec tamen excluditur Pater et Spiritus a cognitione Patris, etiamsi Filius nihil eis revelet. Eodem igitur modo si dictum esset : nemo producit Spiritum sanctum nisi Pater, non excluderetur Filius ab ea productione. Quanto igitur minus excluditur per eam sententiam, Spiritus sanctus a Patre procedit? Hic enim nulla est exclusio, nulla negatio.

Secundum argumentum sumunt Græci ex eo, quod in Concilio Ephesino lectum est Symbolum Nestorianorum, et liber Theodoreti contra anathematismos Cyrilli, et in utroque habebatur expresse, Spiritum non procedere a Filio, et tamen Patres Concilii tacuerunt ; ergo approbasse videntur.

Respondeo primo, retorquendo argumentum. Nam in eodem Concilio Ephesino, et postea in IV et V Synodo lecta est epistola Cyrilli cum anathematismis ad Nestorium, in qua bis habetur, Spiritum a Filio habere suum esse : et tamen Patres non contradixerunt ; ergo approbaverunt. Secundo, Theodoretus non solum ait, Spiritum non procedere a Filio, sed etiam non procedere per Filium, quod tamen Græci modo asserunt; ergo si Concilium suo silentio approbavit, Spiritum non procedere a Filio, quod videtur contra nos, approbavit etiam non procedere per Filium, quod est contra ipsos. Dico ultimo : Ephesinum Concilium etsi noluerit tunc expresse disputare de ista quæstione, quia propter aliud negotium convenerat; tamen satis aperte significasse sententiam suam, cum summo consensu probavit totam Cyrilli doctrinam, et damnavit contrariam Nestorianorum et Theodoreti, quod idem fecerunt IV. et V. Synodus : imo etiam VI. et VII., ac breviter omnes Synodi consequentes.

(1) Matth. XI, 27.

Tertium argumentum ex Patribus sumunt, ac primo adducunt Dionysium Areopagitam, qui de div. nom. cap. 2. pag. 1. « Polus, inquit, fons supersubstantialis Deitatis est Pater. » Respondeo : id esse verum, quia Pater non habet aliunde Divinitatem. Unde aliqui comparant Patrem fonti, qui dat et non accipit, Filium flumini, qui accipit et dat, Spiritum sanctum lacui, qui accipit et non derivat alio aquam. Sed quamquam hac ratione dicatur solus Pater fons, quia non accipit aliunde : tamen alia ratione etiam Filium fontem Epiphanius vocat, hæres. 69. sed fontem de fonte, sicut Deum de Deo, quia accipit eamdem essentiam, quam habet Pater.

Secundo proferunt Basilium, qui epist. 43. « Nullam, inquit, secundum propriam notionem communionem habet Filius cum Patre »; ergo non convenit cum Patre in spiratione, quæ est quædam notio. Præterea, ibidem dicit, propriam notionem Spiritus sancti esse, quod per Filium, et cum Filio cognoscatur, et ex Patre subsistentiam habeat.

Respondeo ad primam : non loqui Basilium de notione qualibet, sed de notione quæ est proprietas, ut patet ex verbis ejus. Vult ego dicere, Filium ratione filiationis, quæ sola est ejus propria notio, non convenire cum Patre, aut Spiritu sancto.

Ad secundum dico : locum esse pro nobis, si bene intelligatur : nam cum dicit, Spiritum sanctum per Filium et cum Filio cognosci, non vult dicere, Spiritum sanctum cognosci ex prædicatione et doctrina Filii : sed cognosci per Filium, et cum Filio, ut relativum per suum correlativum. Nam paulo ante dixerat, Spiritum sanctum ex Filio pendere, et non posse unum sine alio cogitari, quod est proprium relativorum. Præterea disserit eo loco de distinctione personarum intima et æterna, non autem debet sumi distinctio æterna a temporali nostra cognitione ; alioqui ante nostram cognitionem non fuissent personæ distinctæ. Quod si relativa sunt Filius et Spiritus sanctus, necesse est, ideo esse relativa, aut quia Filius sit Filius Spiritus sancti, et Spiritus sanctus sit Pater, quod nemo dicit : aut quia Spiritus sanctus spiretur a Filio, et sit Filius spirans seu spirator Spiritus sancti, quod Ecclesia Catholica dicit. Neque obstat quod Basilius dicit, Spiritum ex Patre subsistere;

id enim tribuit Patri tamquam principali auctori, sicut ipse Dominus dixit : *Qui ex Patre procedit.*

Tertio proferunt Nazianzenum, qui in Orat. ad Episc. qui venerant ex Ægypto : « Omnia, inquit, quæ habet Pater, habet etiam Filius, excepta causalitate. » Hinc enim sequi videtur, Filium non esse causam Spiritus sancti, sed solum Patrem. Respondeo : loqui S. Gregorium de causalitate repectu ipsius Filii, quæ est proprietas Patris, ac si dixisset : omnia Filius habet quæ habet Pater, præter esse Patrem. Quid, quod ibidem aperte Gregorius insinuat, Spiritum esse a Filio? Nam sicut contulerat Filium cum Patre tanquam productum cum producente ; ita postea confert Spiritum cum Filio : « Omnia, inquit, quæ habet Filius, habet Spiritus sanctus, excepta filiatione, id est, excepta proprietate ejus personæ, a qua ipse producitur. »

Quarto adducunt Damascenum lib. I, cap. 11. de Fide : « Spiritum. inquit, per Filium esse dicimus, ex Filio non dicimus. » S. Thomas quæst. X de pot. art. 4. rejicit Damascenum tamquam qui secutus sit Theodoretum : sed non videtur id verum esse : siquidem Theodoretus diserte negavit, Spiritum sanctum a Filio, vel per Filium esse : Damascenus autem negat esse per Filium.

Respondeo igitur cum Bessarione et Gennadio : Damescenum non negasse Spiritum sanctum procedere ex Filio, quod ad rem attinet, cum dixerit, Spiritum esse imaginem Filii, et per Filium esse : sed existimasse, tutius dici per Filium, quam ex Filio, quantum ad modum loquendi, propter hæresim Macedonii et Eunomii, qui ex Filio tanquam primaria, imo etiam sola causa processisse dicebant Spiritum sanctum. Quemadmodum dicimus post hæresim Nestorii, Mariam non Christiparam, sed Deiparam, non quod non sit Christipara, sed ne putetur solum Christipara, et non Deipara. Cæterum sicut propter hæresim Macedonii recte dicebatur, Spiritus esse a Patre per Filium ; ita propter errorem Græcorum rectius dicitur nunc a Patre et Filio.

Quinto adducunt, ut Magister testatur l. I, d. 11, Leonem III, Pontificem Romanum, qui ad Fidei cautelam jussit scribi in tabula argentea Symbolum Constantinopolitanum sine additione Filioque, et poni in altari post corpus S. Pauli. Vixit autem iste Pontifex circa annum 700. a Christo nato, quo tempore jam additio facta fuerat ; ergo illam abstulit Pontifex.

Respondeo : Pontificem dedita opera hoc fecisse, ut servaretur memoria Symboli Constantinopolitani, quale fuerat, et ut intelligerent omnes, non damnari illud Symbolum, nec esse contrarium nostro. Habet enim Ecclesia plura Symbola, Apostolicum, Nicænum, Athanasii, Constantinopolitanum sine ulla additione, et illud idem cum additione, quæ omnia unum et idem sunt, licet unum sit alio clarius et explicatius. Porro omnia illa Symbola Ecclesia Catholica recipit, et honorat, et sicut condito Nicæno Symbolo, non fuit abrogatum Symbolum Apostolicum, et sicut condito Constantinopolitano, non fuit abrogatum Nicænum ; ita quoque condito nostro Symbolo, non debuit abrogari Constantinopolitanum. Itaque prudentissimo consilio summus Pontifex, ne Græci putarent, reprobari a nobis Symbolum Constantinopolitanum, jussit illud honorifice in Ecclesia conservari.

Sexto adducunt Theophylactum in c. III. Jo. : « Sane, inquit, Latini male hæc exponentes, et minus recte intelligentes dicunt, quod Spiritus etiam ex Filio procedat. » Respondeo : schismatis tempore vixisse Theophylactum, ideoque non recipi ejus auctoritatem : alioqui nos etiam plurimos alios proferre potuissemus, ut Bernardum, Rupertum, Richardum, Thomam, Bonaventuram, et alios Sanctos recentiores.

Ultimo afferunt rationes. Prima ratio est Theophylacti loco citato. Spiritus sanctus unus est ; ergo unum habet principium, non duo, et una spiratione procedit, non duabus. Respondeo : rationem istam, quæ præcipua tamen est Græcorum, nihil valere : nam licet Pater et Filius sint duo spirantes, tamen unica spiratione spirant, et unum principium sunt Spiritus sancti. Nihil enim multiplicatur in Deo, nisi relatio opposita : spiratio autem qua Pater spirat, non opponitur spirationi, qua spirat Filius. Et certe si argumentum concluderet, efficeret etiam Filium non esse creatorem Mundi, nam Mundus est unus ; ergo unum principium habet, et una actione producitur ; ergo si duæ personæ non possunt esse unum principium, nec una actione creare, non creavit Filius Mundum, sed Pater solus. Sicut ergo Pater et Filius, imo etiam Spiritus sanctus unum sunt Mundi principium, et una actione creant, quia unam essentiam habent : ita quoque Pater et Filius

unum sunt principium Spiritus sancti, et una spiratione spirant, quia unam habent potentiam spirativam.

Secunda ratio. Pater est sufficiens principium Spiritus sancti; ergo non requirit auxilium Filii. Respondeo : Patrem etiam esse sufficiens principium creationis; et tamen hoc non obstante omnes personæ creant, quia habent eamdem potentiam et essentiam : non enim Filius cum Patre spirat, quia Pater egeat auxilio, sed quia eamdem vim spirativam habent Pater et Filius. Adde, quod Spiritus sanctus procedit necessario a duobus, quia alioqui non esset tertia persona, sed coincideret cum secunda, ut ostensum est. Itaque Mundus producitur necessario a tribus, necessitate producentis, non necessitate producti : at Spiritus sanctus producitur a duobus necessario, necessitate producentium, et necessitate producti.

Tertia ratio. Si a Filio procedit Spiritus; ergo Patri similior est Filius, quam Spiritus sanctus : nam Filius spirat cum Patre spirante, et Spiritus non generat cum Patre generante. Respondeo : si Spiritus a solo Patre procedit, fore similiorem Filium Spiritui, quam Patri; nam Filius procedet cum Spiritu, et non producet cum Patre : sed neutrum horum argumentorum concludit : nam similitudo attenditur ex parte essentiæ, non ex parte relationum.

CAPUT XXVIII.

Demonstratur recte factam additionem illam, Filioque.

Superest ostendere, Latinos potuisse et debuisse explicare Symbolum addendo illam particulam *Filioque* : ac primum ostendam, debuisse Symbolum explicare; deinde id potuisse facere Latinos sine Græcis.

Quod ergo debuerit explicari Symbolum, probatur. Nam necessarium est ad salutem, non credere Spiritum sanctum a solo Patre procedere; ergo orta hæresi, quæ docebat Spiritum a solo Patre procedere, debuit adhiberi remedium per explicationem, quia debent tolli occasiones errandi.

Probatur antecedens. Nam Athanasius in Symbolo, ubi posuerat Patre et Filio etc. dicit : « Hæc est fides Catholica, quam nisi quisque integram, inviolatamque servaverit, in æternum peribit. » Et in ep. ad Serapion. apud B. Thomam Opuscul. contr. error. Græc. « Juxta quod, inquit, mandat Apostolus, hæreticum hominem post unam aut alteram correptionem devita, etiam si quos videas cum Elia volantes per aera, et cum Petro et Moyse, sicco pede calcantes maria, nisi Spiritum sanctum profiteantur Deum, essentialiter ex Deo Filio existentem, sicut et Filium naturaliter Deum genitum, æternaliter ex Deo Patre existentem, ut nos profitemur, eos non recipias. » Vide similia loca Cyrilli et Epiphanii apud B. Thomam in Opusc. cont. Græc.

Præterea probatur ex decreto Concilii Florentini, ubi sic habetur : « Definimus, ut hæc Fidei veritas ab omnibus Christianis credatur, ac suscipiatur, quia Spiritus sanctus a Patre et Filio æternaliter est. » Denique ratione : Nam credere Spiritum non esse a Filio, est, ut demonstravimus, error contra Scripturas; ergo necessario vitandus. Est tamen hoc loco animadvertendum, non semper necessarium fuisse, non credere non esse a Filio Spiritum sanctum : nam antequam oriretur et definiretur quæstio, satis erat credere, Spiritum a Patre procedere, in quo includebatur etiam, quod procederet a Filio : nec erat opus quærere, an a Filio procederet, necne : non enim tenemur omnia scire, sed tamen tenemur nunquam positive asserere errores. Itaque postquam mota est quæstio, et multi cœperunt errare, necesse fuit remedium adhibere, et hoc ipsum etiam definivit Concilium Florentinum in hæc verba : « Definimus, explicationem verborum illorum Filioque, veritatis declarandæ gratia, et imminente tunc necessitate, licite et rationabiliter Symbolo fuisse appositam. »

Veniamus nunc ad alteram partem, ac demonstremus, hanc explicationem a Latinis sine Græcorum consensu fieri potuisse. Primo, Papa Romanus est Pastor et Doctor totius Ecclesiæ, ut in ipso Conc. Flor. Græci confessi sunt, et patet ex illo Jo. ult. *Pasce oves* (1); ergo potest ipse, etiam sine Concilio, definire res Fidei : nam quia Pastor et Doctor universalis est, non potest errare cum docet ex cathedra; alioqui tota Eccle-

(1) Joan. XXI, 17.

sia erraret, quæ illum sequi tenetur : definire autem res Fidei ad illum pertinet, qui non potest errare.

Secundo, etiamsi Papa non esset Pastor totius Ecclesiæ, nec posset definire controversias Fidei sine Concilio : tamen non propterea requireretur Concilium Græcorum et Latinorum, sed sufficeret Concilium aliquot Episcoporum ab ipso Romano Pontifice convocatum. Est enim ipse (ut minimum) primæ Sedis Episcopus, et sine ipso Concilia non habent robur, et cum ipso habent, ut fuse docet Gelasius in tom. de vinc. anathem. Nam firmitas Conciliorum non oritur ex multitudine et diversitate Episcoporum, sed ex connexione cum Sede Petri, cui dictum est: *Rogavi pro te, ut non deficiat Fides tua* (1). Id quod etiam exempla testantur. Nam Concilium Ariminense habuit 600 Episcopos, partim Græcos, partim Latinos : et tamen quia Romanus Episcopus dissensit, semper est habitum erroneum ab omnibus, tam Græcis, quam Latinis. Contra, Concilium II 150 Episcoporum Græcorum, et in quo nullus fuit Latinorum, quia a Pontifice Damaso confirmatum fuit, a quo Ariminense fuerat reprobatum, semper habitum est in honore. Videmus igitur a Sede Petri Conciliorum firmitatem esse.

Tertio, etiamsi Papa non esset Caput totius Ecclesiæ, nec primæ Sedis Episcopus, sed unus Patriarcha nihilo major cæteris, adhuc Græci non possent conqueri propter istam additionem. Nam vel quæstio est de Fide, vel de ritu, id est, vel nolunt Græci hanc additionem, quia est falsa et contra Fidem, vel quia licet sit vera, tamen non placet illis in Symbolo.

Si est quæstio de ritu : certe sicut multi alii sunt ritus diversi Græcorum et Latinorum, et non propterea fieri debet schisma; ita etiam iste ritus tolerari poterat sine schismate. Præterea potest unus Episcopus in sua Ecclesia aliquem ritum instituere sine consensu aliorum; quanto magis tota natio Latinorum simul?

Si autem quæstio est de Fide : non possunt quidem Concilia provincialia vel nationalia aliquid ita definire, ut statim debeat ab omnibus recipi; tamen possunt definire, et alii non debent conqueri, sed probare, si viderint rem esse bene definitam : sin minus, convocare majus Concilium. Nam ita factum videmus sæpissime in Ecclesia.

Hæresim Pauli Samosateni damnavit Concilium Antiochenum paucorum Episcoporum, nec alii multo plures in toto Mundo conquesti sunt, sed ratum habuerunt, ut patet ex hist. Euseb. lib. VII, cap. ult. Hæresim Macedonii damnavit Concilium Constantinopolitanum, in quo nullus fuit Latinorum, nec Latini conquesti sunt, sed probaverunt. Hæresim Pelagii damnaverunt Concilia provincialia, Milevitanum et Carthaginiense, nec ullus propterea fecit schisma, quia non fuisset vocatus. Hæresim Nestorii damnavit Concilium Ephesinum, antequam adessent Latini, quos Pontifex Cælestinus mittebat: non tamen Latini conquesti sunt, sed voluerunt cognoscere rem gestam, et cognitam approbaverunt. Et hujusmodi sunt infinita exempla. Græci ergo non possunt conqueri, quod sine ipsis quæstio definita est, præsertim cum post illam definitionem sint vocati ad Concilia generalia, non semel, neque bis, sed sæpius, et rursum quæstio proposita et discussa sit ipsis præsentibus.

Si petas : licet non fuerint necessario Græci initio vocandi, tamen cum vocari potuerint, quare initio non sunt vocati? Respondeo primo : non esse certum, non fuisse vocatos, ut dicitur in Concilio Florentino : ut enim ignoramus, in quo Concilio fuerit facta additio: ita ignoramus, an interfuerint Græci, necne. Sed si vocati non sunt, causa fuit. Primo, quia non erat necesse, cum quæstio esset facilis. Nam ut Augustinus respondit Pelagianis petentibus generale Concilium l. IV. ad Bonifac. cap. 12. non omnis hæresis est talis, ut propter eam debeant vexari omnes provinciæ. Et profecto talis est hæc de Spiritu sancto. Et si facta sunt Concilia generalia, facta sunt ut satisfieret Græcis, non quod rei difficultas hæc exigeret. Secundo, quia necessitas urgebat, et requirebat celeritatem propter contentiones in Gallia et Hispania natas : nec poterant tam cito ex remotis regionibus Episcopi advocari. Tertio, quia inutile erat : nam eo tempore nulli fere erant in Græcia homines docti. Has tres causas reddit Bonaventura I, dist. 11, quæst. 1.

(1) Luc. XX, 32.

CAPUT XXIX.

Solvuntur objectiones Græcorum.

Sed necesse est objectiones ipsorum diluere; prima est hujusmodi. Synodus III generalis prohibuit omnem mutationem circa Symbolum; hæc enim habentur ad finem Concilii : « Decrevit sancta Synodus alteram Fidem nemini licere proferre, aut scribere, aut exponere, præter eam, quæ definita fuit a sanctis Patribus apud Nicænam urbem in Spiritu sancto congregatis. Eos autem, qui fuerint ausi aliam Fidem componere, sive porrigere, aut proferre his, qui volunt ad veritatis cognitionem converti ex Gentibus, vel ex Judæis, vel etiam ex qualibet hæresi : istos, si quidem Episcopi fuerint, aut Clerici, alienos, Episcopos quidem ab Episcopatu, Clericos a clericatu : si vero Laici fuerint, anathematizatos. »

Respondent nostri : hoc decreto non prohiberi explicationem Symboli, et mutationem quoad verba, sed prohiberi corruptionem per additionem, aut detractionem contrarium sensum reddentem, id quod probant multis modis. Primo, sic intelliguntur etiam verba Pauli Galat. I, ubi anathematizat eos, qui docent præter id quod ipse docuit : nam ipsemet multa alia docuit postea, et Joannes totum Evangelium postea scripsit, ubi sunt multa quæ non inveniuntur in Paulo; non ergo prohibet Paulus, addi doctrinam, sed addi aliquid contrarium superioribus.

Secundo, si Concilium Ephesinum loqueretur de qualibet mutatione Symboli, jam esset abrogatum Symbolum Constantinopolitanum, ubi habetur : « Ex Patre procedentem : » nam Symbolum Constantinopolitanum addidit ad Nicænam inter alia, etiam hanc particulam : « Ex Patre procedentem ; » et tamen Græci semper usi sunt Symbolo Constantinopolitano, et non Nicæno.

Tertio, in Concilio Chalcedonensi, ubi videntur interfuisse multi ex Episcopis, qui fuerunt in Concilio Ephesino, act. V. cum esset conscribenda Fides, Episcopi clamabant, addatur ad Symbolum, « Sanctam Mariam esse Deiparam, » et in illa ipsa actione scribitur novum Symbolum, in quo multa mutantur, adduntur, detrahuntur ex particulis Symboli Nicæni et Constantinopolitani : et ad finem additur illa prohibitio : « Decrevit sancta Synodus alteram etc. » ut in Ephesino Concilio. Ex quibus evidenter apparet explicatio decreti. Nisi dicamus, Concilium quartum pugnare cum tertio, et esse excommunicatos omnes Episcopos quarti Concilii, quod nemo hactenus dixit.

Adde etiam, quod Græci non ignorarunt olim, Latinos esse hujus sententiæ: nam Hormisda in epist. ad Justin. Imperat. diserte scripsit, ex Patre Filioque Spiritum procedere. Item non ignorarunt additionem factam, et tamen per annos circiter 300. siluerunt, nec schisma fecerunt, ut patet, quia additio facta est circa annum 600. et postea celebrata sunt ex communi consensu Græcorum et Latinorum tria Concilia generaliat VI, VII et VIII, et tandem, postea illis venit in mentem, ut nobis objicerent Ephesinum decretum: cur non objecerunt antea, nisi quia intelligebant nihil facere contra nos? Respondent Græci: Concilium Ephesinum prohibuisse omnem mutationem Symboli, tam quoad rem, quam quoad verba.

Ad id quod objecimus de Symbolo Constantinopolitano, quod addidit ad Nicænum, respondent: Ephesinum Concilium accepisse pro uno et eodem Symbolum Nicænum et Constantinopolitanum, et prohibuisse mutationem circa Symbolum Nicænum, ut erat explicatum a Synodo Constantinopolitana.

Ad id vero quod objecimus ex Concilio Chalcedonensi, respondent: Concilium Chalcedonense edidisse quidem aliam confessionem Fidei, sed non composuisse aliud Symbolum, quod in Ecclesia frequentari deberet, et tradi iis qui catechizandi erant : et de tali Symbolo locutum esse Concilium Ephesinum. Occasio enim hujus decreti fuit, quia multi Symbola scribebant, et ea tradebant rudibus, et interim errores admiscebant.

At contra objiciunt nostri. Si Symbolum Nicænum et Constantinopolitanum pro eodem accipiuntur, quia in re conveniunt; idem poterit dici de aliis, quæ in re conveniunt.

Præterea ex hoc ipso, quod Concilium Chalcedonense non composuit Symbolum, quod in Ecclesia frequentandum esset, et tamen addidit illam clausulam, ut nemo audeat aliam Fidem scribere, et proferre iis

qui catechizantur; nostri colligunt, istam prohibitionem non debere intelligi de Symboli mutatione quoad verba, sed quoad rem. Hæc est communis et solida solutio: sed forte posset aliter obstrui os Græcorum. Nam etiamsi Concilium Ephesinum loqueretur de verbis Symboli, nec vellet ullo modo addi, vel detrahi quidquam: tamen hæc prohibitio non extenderetur nisi ad singulos Episcopos, vel Clericos, aut Laicos, non autem ad Concilia Episcoporum. Nam verba Canonis, harum personarum mentionem faciunt, nimirum, Episcoporum, Clericorum, et Laicorum. Constat autem Concilia non ex Clericis, et Laicis, sed Episcopis tantum constare: et occasio hujus Canonis scribendi idem confirmat. Scriptus enim fuit canon, quoniam plurimi cœperant eo tempore sua Symbola scribere, non solum Episcopi, vel Clerici, sed etiam Laici.

Deinde, quomodo credibile est, Synodum Ephesinam voluisse præscribere regulam summo Pontifici, aut Synodo generali? num ignorabant Episcopi illi, non posse ullum superiori suo, aut æquali legem dare? Cum igitur particulam *Filioque* non aliquis particularis Episcopus, Clericus, aut Laicus Symbolo addiderit, sed summus totius Ecclesiæ Pastor, et Concilia generalia tria id ipsum probaverint, dubium esse non potest, quin id jure factum sit.

Sed rursum quidam objiciunt. Etsi licuerit Latinis per eam additionem explicare Symbolum: tamen non videtur debuisse ipsa explicatio apponi in Symbolo; si enim omnia, quæ definiuntur circa Symbolum, ipsi Symbolo addenda essent, multa alia fuissent addenda: ut Virginem esse Deiparam; Christi corpus vere esse in Eucharistia, licet ascenderit in Cœlum; et alia.

Respondeo: non omnia debere poni in Symbolo: tamen hanc particulam recte fuisse appositam, propter duas causas. Primo, quia post exortam hæresim, ipsum Symbolum sine hac particula dabat occasionem errandi. Secundo, quia facile addi poterat sine additione novi articuli, aut mutatione notabili ipsius Symboli: quæ causæ in aliis additionibus locum non habent. Nec tamen negamus, posse addi aliquam aliam particulam ad majorem explicationem, si id summo Pontifici, aut Concilio orbis terræ expedire videatur.

CAPUT XXX.

Concluditur disputatio divino testimonio.

Jam ad finem totius disputationis placuit annotare divinum sive judicium, sive testimonium. Nam Deus multis modis ostendit post exortum schisma, utri errent, Græci an Latini. Nam usque ad tempus schismatis ita floruit Græcia viris doctis et sanctis, ut omnia Concilia generalia apud Græcos celebrata sint: post schisma autem per annos fere 800. nullum habuerunt Concilium, nullum virum sanctum miraculis clarum, paucissimos homines doctos. Latini vero hoc eodem tempore habuerunt duodecim generalia Concilia, et innumerabilia particularia. Item singulis ætatibus viros miraculis clarissimos, novos Ordines religiosorum, plurimos homines doctos.

Præterea hoc tempore Fides Latinorum propagata est accessione Indorum Orientalium, et novi orbis in Occidente: Fides Græcorum minuitur in dies quotidie: Græci in Conciliis convicti, ad nostram Fidem conversi sunt quater, aut quinquies, et fortassis etiam sæpius; et semper ad vomitum suum redierunt.

Latini semper in disputationibus superiores in eadem Fide et doctrina permanserunt. Denique apud Latinos regna, et imperia potentissima adhuc florent: imperium vero Græcorum per Turcas Christi hostes eversum, ac destructum est penitus, ipsique omnes in miserrima servitute degere, gravissimumque jugum captivitatis perferre coguntur.

Ac ut intelligant causam exitii sui esse pertinaciam in errore de processione Spiritus sancti; in ipsis feriis Spiritus sancti capta fuit Constantinopolis a Turcis, Imperator occisus, et Imperium omnino extinctum. Nam, ut probat Gerardus Mercator in sua Chron. anno 1452. die 28. Maii indixit

Mahumetes exercitui suo ultimam oppugnationem, et sequenti die Constantinopolim cœpit. Illo autem anno fuit Pentecoste die 28. Maii, ut planum est ex aureo numero, et littera dominicali, unde festa mobilia investigantur. Erat enim aureus numerus 9. et littera dominicalis A. Itaque multi comparant Ecelesiam Græcam regno Samariæ, quod separavit se a vero Templo, et tandem in captivitatem perpetuam adductum est.

CONTROVERSIARUM

DE CHRISTO

LIBER TERTIUS

DE CARNE SIVE DE INCARNATIONE DOMINI.

De Christi divinitate, quæ illi communis est cum Patre et Spiritu sancto, necnon de distinctione personali ab utroque disseruimus libris superioribus. Nunc ad humanitatem ejus accedemus, ac de carne quidem, et Incarnatione in hoc Tertio Libro : de anima vero in sequenti disputabimus. Porro præsens controversia quinque partes habebit. In prima referemus errores hujus temporis de Incarnatione. In secunda ostendemus in Christo esse duas naturas. In tertia demonstrabimus in Christo unam esse personam. In quarta exponemus in quo proprie consistat unio hypostatica. In quinta an ex hac unione caro Christi id obtinuerit, ut sit ubique, breviter disseremus.

CAPUT I.

De erroribus hujus temporis circa Incarnationem.

Quod ergo ad primum attinet, duo sunt hoc tempore genera errantium circa Incarnationem : aliqui enim aperte et directe oppugnant hoc mysterium : alii obscure et quasi oblique. Ad primum genus pertinent Anabaptistæ et Swenckfeldiani. Anabaptistæ diserte docent, Chirstum non habuisse veram carnem ex Virgine assumptam. Testatur Joannes Cochlæus in lib. de error. Monasterien. Anabaptist., hunc esse unum ex præcipuis eorum articulis.

Præterea Memnon ex signiferis Anabaptistarum docet, Christi corpus ex Patris substantia cœlitus delatum in uterum Virginis, ut patet ex Colloquio Wismariensi. Michael Servetus, et ipse Anabaptistarum unus l. II. de Trin. docet, Christi carnem esse divinam et cœlestem, ac ex Patris essentia genitam. Gaspar etiam Swenckfeldius in lib. De div. majest. humanit. Chr. docet, Christi humanitatem post Ascensionem non esse creaturalem, sed supercreaturalem, et ipsum Christum etiam ratione humanitatis esse verum Deum. Denique testatur Petrus Canisius præfat. lib. I. de corrupt. verb. Dei, anno 1571. publice factam potestatem Anabaptistis disputandi quæstionem illam : an Christus ex Virgine carnem assumpserit, an aliunde; idque in ditione Palatini prope Heidelbergam.

Ad secundum genus pertinent hoc tempore fere omnes Lutherani, qui duo docent, ex quibus sequitur, eos vel esse Eutychianos, vel Nestorianos, vel monstrum ex utraque hæresi temperatum. Primo dicunt, Christi carnem habere attributa divinitatis, ac præcipue omni-præsentiam. Secundo docent hypostaticam unionem consistere in ista communicatione attributorum divinorum ipsi carni et humanitati. Et si quidem volunt ista attributa conjungi essentialiter humanitati,

jam illa fiet unum cum divinitate, quæ est hæresis Eutychiana. Si vero conjungi volunt accidentaliter, tum distinctæ erunt personæ Dei et hominis, et una erit in alia per inhabitationem et per accidens, quod est aperte Nestorianum. Sed de refutatione postea agemus : nunc sententiam ipsorum tantum explicamus.

Auctor hujus erroris videtur Jacobus Faber Stapulensis : ita enim scribit in cap. XII, epist. prioris ad Cor. : « Corpus Christi, id est, assumpta humanitas cœlum implet et terram : est enim ubicumque Verbum Dei est, quia Verbum caro factum est, quare Verbum nusquam est sine carne. » Et in cap. XIV. Jo. ita scribit : « Cum Filius sit in Patre et in omnibus Sanctis qui sunt in cœlo et in terra, an etiam corporaliter sit? quidni? sed absque modo, nisi dicas divino et incomprehensibili modo, qui non tam modus, quam non modus dici debet. »

Hunc secutus est in primis Lutherus, qui etsi ubique jactet se credere in Christo unam personam, et duas naturas : tamen doctrina ejus aliud habet. Nam in Serm. de Sacram. Cœn. Dom. tom. 2. Oper. ejus fol. 112. « Credimus, inquit, quod Jesus Christus sit juxta humanitatem super omnes creaturas collocatus, et omnia impleat. » Et paulo post : « Et habeat omnia in sua manu, et sit ubivis præsens. » Item in lib. quod verba Christi : *Hoc est corpus meum* adhuc firma constent, prolixe docet, dexteram Dei esse ubique. Deinde assumit corpus Christi esse in dextera Dei, et ut ipse ait : « Non in minimo digito, aut ungue dexteræ, sed in tota; » atque inde concludit, corpus Christi necessario esse ubique. Item in libro qui inscribitur : Confessio Martini Lutheri de Cœna Domini, dicit, se probare evidenter, Christi corpus esse realiter præsens in Cœna, quia est ubique : esse autem ubique dicit se probare, quia est in dextera Dei quæ est ubique : et ibidem ponit tres modos essendi in loco.

Primum localiter, id est, circumscriptive, et hoc modo non vult Christi carnem esse ubique. Secundum spiritualiter seu per penetrationem, et hoc dicit convenire corpori glorioso, sed neque hoc modo ponit Christi carnem ubique. Tertium cœlestem et divinum per unionem hypostaticam, et hoc modo tribuit carni Christi ubiquitatem, et ait : « Necesse habes, Christi carnem quæ est cum Deo una persona, longissime extra creaturas collocare, adeoque tam longe, quam Deus ipse extra creaturas est etc. » Quibus verbis, videtur omnino velle, Christi carnem non esse creaturam, sed Deum, cum velit eam longissime distare a creaturis, et tamen esse ubique. Hinc enim colligitur, eam non distare a creaturis distantia locali, cum sit ubique, sed distantia dignitatis, et excellentiæ, ac proinde esse revera Deum. Et ibidem reprehendit Zwinglianos, quod passionem Christi soli tribuant humanitati, non etiam Deitati. At certe si caro Christi non est creatura, et Deitas passa est; videtur omnino unum quid factum ex utraque natura, et hoc idem repetit in lib. de Conc., nimirum, errasse Zwinglianos cum dicunt, Christi divinitatem pati non potuisse, ubi (ut alias dixi) defendit, Nestorium et Eutychetem non errasse nisi in modo loquendi.

Joannes Brentius adeo locupletavit hanc doctrinam, ut putetur auctor Ubiquitatis, cum tamen vere non sit, sed Lutherum sequatur. Primum igitur in Apol. pro Confess. Wirtembergen. in tract. de Cœn. Dom. ex professo tradit, Christi carnem esse ubique ratione unionis hypostaticæ, et in lib. de duab. nat. Christ. et ascens. et sess. a dext., idem asserit, et probat multipliciter, cujus argumenta postea solvemus. Ibidem asserit, Christi corpus etiam ante passionem fuisse in cœlo invisibiliter, et nunc quoque non esse in aliquo certo loco cœli, sed ubique. Denique in alio lib. de majest. Christ. hom., in hoc ponit unionem hypostaticam, quod Filius Dei in Filium Mariæ effuderit omnia dona, et proprietates suas : ubi simul Nestorianus est, distinguens Filium Dei a Filio Mariæ, et Eutychianus est, tribuens carni omnia divina attributa : « Et Petri, inquit, humanitas in uno tantum loco est : divinitas autem qua impletur et sustentatur, ubique sese diffundit; et cum propter causam Petrus et Deus, seu Filius Dei qui est in Petro, sint duæ distinctæ hypostases, seu personæ : quomodo non etiam propter eamdem causam Filius Mariæ et Filius Dei, qui est in Filio Mariæ, duæ fierent personæ? » Hæc ille; ubi hoc solum discrimen ponit inter unionem Dei cum Christo et cum Petro, quod Deus non habet Petrum, ubique sibi unitum, et ideo ab eo distinguitur personaliter : Christum autem habet ubique unitum, et ideo ab eo non distinguitur personaliter.

Notabis vero hoc loco, et in sequentibus

Brentii verbis Nestorianas illas phrases, Filius Dei est in Filio Mariæ : item, Filius Dei assumpsit Filium hominis. Sic enim pergit in eodem libro : « Cum dicitur Deus, seu Filius Dei assumpsisse, aut univisse hominem sibi, seu Filium hominis personaliter, non id solum significatur, quod Deus substantia seu essentia sua existat in homine, et conferat aliquot dona sua in hominem : (sic enim dici posset, quod Deus sibi univisset personaliter, non tantum semen Abrahæ, aut filium Virginis, verum etiam quemvis hominem, imo quamvis creaturam) sed illud proprie significatur, quod Deus ita se uniat, et conjungat, cum homine, ut in ipsum omnem majestatem suam conferat, nec eum uno tantum, aut altero, aut etiam multis, sed infinitis, adeoque omnibus, omnibus, inquam, suis cœlestibus ac divinis donis ornet. » Et infra : « Cum omnipotentiam suam Filius Dei in Incarnatione contulerit in Filium hominis, adeo ut eam communem habeat cum Filio hominis, omni-præsentia vero ab Omnipotentia pendeat; negari non potest quin etiam contulerit omni-præsentiam. » Et infra declarans quid sit, Verbum caro factum est : « Hoc, inquit, tale est, quod Filius Dei sic impleat Filium Mariæ, ut communicet cum eo omnem suam potentiam, sapientiam, et felicitatem, et præsentiam : nisi enim hæc sit sententia, non habebitur inter Christum et alios homines discrimen. » Et hæc sæpissime repetit, in quibus certe vides, unionem hypostaticam nihil esse aliud, quam effusionem donorum, et attributorum Dei in naturam Christi humanam.

Jam Matthias Illyricus in lib. de Ascens. Dom., et loc. Pet. Act. III. *Quem oportet cœlum suscipere*, contendit, Christum hominem non esse in Cœlo ut in loco, sed potius Cœlum esse in Christo, cum ipse sit ubique. Et ibidem vult, Christum in die Ascensionis ascendisse usque ad nubes, deinde non ulterius perrexisse in illa forma corporis visibili, et circumscripta, sed quodammodo evanuisse, ita ut jam nusquam sit in illa forma aspectabili, sed ubique sit invisibili majestate, quod quid est aliud, quam veram Christi carnem plane destruere?

Martinus Kemnitius in lib. de duab. Christ. nat. vult videri valde cautus, et omnia mirabiliter involvit : nam cap. 30. ubi tractat ex professo, an caro Christi sit ubique, non audet dicere absolute esse ubique, sed dicit esse ubi voluerit, et posse esse ubique si voluerit, tamen vel pugnat secum, vel dicit quod alii dicunt. Nam in primis initio libri proponit præcipua loca Scripturæ pro majestate Christi, et inter alia ponit illum ex Mat. ult. *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra* (1). Et hoc modo explicat, *data est mihi omnis potestas*, id est, omnipotentia : *in cœlo et in terra*, id est, omni-præsentia. Deinde cap. 4. habet hæc verba : « Quæ unio adeo arcta, individua, et insolubilis, et inseparabilis est, ut divina natura τοῦ λόγου nec velit, nec possit, nec debeat extra hanc cum carne unionem, sed in arctissima illa unione cogitari, quæri, aut deprehendi. » Et hoc aliquoties infra repetit. At si natura divina non potest cogitari, vel comprehendi sine carne; necessario sequitur, unum esse de essentia alterius, et proinde una natura erunt.

Ibidem dicit, ex unione hypostatica communicari carni, seu humanitati omnes divinas dotes. Et cap. 21. dicit, præter dona infusa et creata, communicari naturæ assumptæ etiam attributa propria divinitatis, et proinde omnipotentiam, et omni-præsentiam. Denique cap. 30. dicit, Christi humanitatem non solum esse in cœna, sed etiam extra cœnam in Ecclesia præsentem Fidelibus re-ipsa : et addit, etiam extra Ecclesiam omnia subjecta esse Christi humanitati, et Christi humanitatem omnibus rebus dominari, et omnia regere, non per Vicarios quasi a rebus distet, quomodo reges gubernant provincias per alios, sed habere omnia præsentia : at nonne hoc est esse ubique?

Similia docet Joannes Wigandus in lib. de communic. idiom., et Nicolaus Selneccerus in lib. de pædagog. spirit., ubi Symboli articulum de ascensione exponit. Joannes etiam Timanus pastor Bremensis in libro quem vocat farraginem sententiarum, adducit plurima testimonia insignium Lutheranorum, quod Christi corpus sit ubique. Andreas Musculus, teste Staphilo, in lib. de Conc. discipul. Luther. contendit, divinitatem Christi in cruce passam esse, idque probat pluribus Lutheri testimoniis.

Item Jacobus Andreas Smidelinus superintendens Wirtembergensis, insignis Brentianus, in thesibus Tubingæ disputatis omnino non agnoscit aliam unionem hypostati-

(1) Matth. XXVIII, 18.

cam, quam per communicationem donorum, eamque accidentalem ; nam thesi 20. sic ait : « Non est imaginanda aut fingenda alia Dei in Christo, quam in creaturis reliquis omnibus, quoad ὀυσίαν, divinitatis præsentia, quæ ut in creaturis energia discernitur, quod alia in aliis agat et operetur, ita in Christo tota effunditur, ut jam extra ipsum nihil, sed in homine, et per hominem Christum omnia in omnibus operetur. » Et thesi 22. sic ait : « Neque vero hac reali plenitudine, omnis divinitatis communicatione, natura humana cum divinitate miscetur, aut plane aboletur, sed quod divinæ est per essentiam, id humanæ suo modo per accidens communicatur. » Et thesi 24. : « Hæc sola, inquit, idiomatum κοινονία hypostatica unio definienda est. »

Denique Concordia Evangelica anno 1580. edita, hunc præcipue scopum habere videtur, ut stabilitat Ubiquitatem, et destruat mysterium Incarnationis. Nam in epitome articulorum controversorum art. 7, §. 5. habes, dexteram Dei esse ubique, et ad eam esse evectam Christi humanitatem. Art. 8, §. 11. habes, ab ipsa conceptione Christi, illum hominem assumptum fuisse in Deum, et exaltatum ad dexteram Dei, ita ut non solum Christus ut Deus, sed etiam ut homo omnia possit, omnia sciat, omnibus creaturis sit præsens. Cæterum hæc omnia Christum non ostendisse nisi post resurrectionem, quando deposuit formam servi. Deinde in repetitione copiosa eorumdem articulorum ista omnia prolixe probant.

Est autem observandum, Saxonicas Ecclesias ter mutasse sententiam. Nam initio, Luthero docente, defendebant cum ipso Ubiquitatem. Deinde Luthero mortuo, regnante Melanchthone, cœperunt oppugnare Ubiquitatem contra Illyricum et Brentium. Nam Philippus in III. cap. epist. ad Colos. aperte damnat Ubiquitatem, et vult, Christum esse in certo loco cœli quoad carnem ubique autem quoad divinitatem. Et in epist. ad Fridericum Comitem Palatinum, quam scripsit anno 1559 : « Alii, inquit, ubiquitatem excogitarunt. » Et addit : « Hæc sunt portentosa omnia, ignota eruditæ vetustati. »

Unde etiam anno 1571. celebraverunt Synodum Dresdensem, convenientibus et consentientibus omnibus Superintendentibus Ducatus Saxonici, necnon Doctoribus Academiarum Lipsiæ, et Wirtembergæ, atque ibi statuerunt, Ubiquitatem corporis Christi esse horribilem profanationem omnium articulorum Symboli, et renovationem omnium hæreseon : « Quod, inquiunt, præcipuum Fidei nostræ, et Ecclesiæ caput est, videlicet, articulus de duabus naturis in Christo, id commentitia idiomatum reali, et physica in ipsis naturis communicatione depravari horribiliter, atque e contrario hæreses jam olim damnatas Marcionitarum, Valentinianorum, Manichæorum, Samosatensium, Sabellianorum, Arianorum, Nestorianorum, Eutychianorum et Monotelitarum reduci, atque innovari satis evidenter demonstratum est. » Et infra : « Commentitia ista communicatio physica, quæ nostro primum tempore cum Ubiquitate corporis Christi introduci cœpta est, universæ Orthodoxæ Ecclesiæ, et toti orbi Christiano inde usque ab initio incognita fuit, atque etiam nunc a Pontificiis ipsis rejicitur, et taxatur acerrime. » Et infra : « Commentitia illa ubiquitas horrendum in modum corrupit omnes pene articulos Fidei de Christo, ac discrimen divinæ, et humanæ naturæ in Christo in primis delet atque evertit. » Hæc illi tunc. Ubi etiam gloriabantur, in Saxonia semper fuisse eamdem Fidem immobilem, et consensum in doctrina.

At non fluxerunt anni decem, quando prodiit ex eadem Wirtemberga, et Lipsia, et cæteris ejus regionis locis nova Concordia, in qua tantopere damnata illa Ubiquitas recitur pro articulo Fidei : sic enim habet ea Concordia edita in-4, anno 1580. pag. 731. « Revera omnia implet, et ubique non tantum ut Deus, verum etiam ut homo præsens dominatur a mari usque ad mare. » Hæc illi : qui eadem repetunt, et supra pag. 572. et infra pag. 745. ac proinde Dresdense Concilium in Spiritu sancto congregatum, ut ipsi credebant, rejiciunt tanquam impium ; et adhuc non vident, quam aperte deludantur a Satana?

Scripserunt contra hanc Ubiquitatem præter Scholasticos in III, dist. 22. Claudius Sanctius repetitione 4. de Euchar. et ante eum scripsit quidam ex nostris theses quasdam de Majestate Christi hominis, quæ sunt Ingolstadii excusæ anno 1564. Ac postea anno 1582 et 84, scripsit etiam ex Societate nostra Gregorius de Valentia contra eamdem Ubiquitatem quatuor libros. Ex adversariis scripserunt Henricus Bullingerus lib. de duab. nat. Christ. ; Petrus Martyr Dialogum de loco corporis Christi ; et Theodorus Beza

librum de omnipræsentia carnis Christi contra Brentium, et alterum de unione hypostatica duarum in Christo naturarum contra Schmidelinum.

CAPUT II.

Explicatur hæresis Eutychetis.

Jam vero ut ad secundum veniamus, demonstrandum est, duas esse in Christo naturas : sed prius explicanda est sententia Eutychetis, qui signifer habetur ejus hæreseos, quam nunc refellimus. Sciendum igitur est, hæresim fuisse Eutychetis, in Christo post incarnationem unam tantum fuisse et esse naturam : non enim putabat aliter posse defendi contra Nestorium, esse unum Christum et non duos.

Deinde dicebat, unam esse factam naturam ex divinitate et carne, et id per conversionem divinitatis in carnem, quia scriptum est Jo. I : *Verbum caro factum est*(1) ; et quia unum fieri alterum, est verti in illud, sicut cum *aqua facta est vinum*, aqua conversa est in vinum : et nunc cum panis per consecrationem fit caro Christi, panis convertitur in carnem Christi.

Tertio asserebat, divinitatem Verbi natam, passam, mortuam, sepultam fuisse : quod quidem ex priore errore nascitur. Si enim divinitas versa est in carnem, et caro nata, passa, mortua, sepulta dicitur, certe divinitas nata, passa, mortua, sepulta dicenda est ; non enim ita divinitas fingitur versa in carnem, ut desierit esse divinitas; quomodo aqua cum in vinum vertitur desinit esse aqua. Ratio hujus erroris fuit, quia non putabat posse refelli Nestorium, qui Christum Deum natum et passum negabat, nisi divinitas Christi nata, et passa ostenderetur.

Quarto asserebat, Christi carnem non esse ejusdem naturæ cum nostra, neque Verbum in veram carnem esse conversum, sed in carnem quamdam apparentem et phantasticam, ita ut potius Verbum simulaverit se hominem, et natum, et mortuum esse, quam revera fuerit. Ratio ejus est, quia videtur indignum Deo, quod vera caro fuerit, et vere natus, passus, et mortuus sit.

Atque ita hæresis ista in hæresim Valentini, Manichæi, et aliorum, qui veram humanitatem in Christo negabant, tandem recidebat : quam postea ex Lutheranis secuti sunt Gaspar Swenckfeldius, et Andreas Musculus, si Staphilo credimus in lib. de Concord. discipul. Luth. Hanc fuisse hæresim Eutychetis, cognosci potest ex epistola S. Flaviani ad B. Leonem, quæ est 9. inter epistolas B. Leonis, et ex epist. 97. S. Leonis ad Leonem Imperatorem, et ex lib. IV de hæret. fab. Theodoreti in fine.

Notandum autem est, hanc hæresim exortam fuisse ante tempora Eutychetis; ipsumque Eutychetem non tam fuisse primum auctorem, quam præcipuum propagatorem hujus hæresis. Idem enim antea docuerat Apollinaris, ut testatur Epiphanius hæresi 77. Augustinus hæresi 55. et Vincentius Lirinensis in suo Commonit. Eamdem quoque hæresim refellunt sine nomine auctoris Athanasius in epist. ad Epictetum; Ambrosius lib. de Incarnat. Dom. sacram. cap. 6. et Cyrillus lib. de rec. Fide ad Theodos. qui omnes mortui erant cum Eutyches exortus est.

Porro catholica Fides semper agnovit post Incarnationem duas integras et perfectas naturas, divinam et humanam, quæ quidem sine ulla confusione, vel permixtione in unam Verbi convenisse personam : item naturam divinam neque natam, neque passam esse, sed Verbum in natura humana natum et passum; ac demum illam humanam esse, ac fuisse ejusdem speciei cum nostra; quæ omnia probari possunt testimoniis Scripturarum, Conciliorum, et Patrum.

CAPUT III.

Refellitur hæresis Eutychetis.

Primum igitur, duas esse in Christo naturas, contra primum Eutychetis errorem testantur illa verba Domini Jo. III : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius*

(1) Joan. I, 14.

hominis qui est in cœlo (1). Certe iste qui loquebatur et videbatur, et filium hominis se dicebat, secundum eam naturam per quam videbatur et loquebatur, et filius hominis erat; non erat tunc in cœlo, sed tantum in terra, id est, in domo cum Nicodemo. Neque erat Deus, sed homo, quia Deus non potest audiri, videri, tangi corporeis sensibus. Neque descenderat de cœlo, sed natus erat in terra ex muliere : et tamen iste idem asserit se descendisse de cœlo, et etiam tunc cum loquebatur in terra, dicebat se esse in cœlo; ergo alteram naturam Christus habuit præter humanam, secundum quam potuit esse in cœlo, quando secundum humanam erat in terra.

Idem probatur ex verbis Domini Jo. V, X, et XIV, nam Jo. V dicitur : *Non solum solvebat Sabbatum, sed etiam Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.* Jo. X dicebat: *Ego et Pater unum sumus.* Unde Pharisæi recte collegerunt, Christum per ea verba se Deum asserere voluisse. At Jo. XIV : *Pater*, inquit, *major me est* (2). Non autem potest ullo modo fieri, ut secundum eamdem naturam esset Patri æqualis, imo unum cum illo, et tamen minor Patre.

Præterea Jo. VIII, Dominus ait : *Antequam Abraham fieret, ego sum* (3). At ille idem natus erat in diebus Augusti Cæsaris, Luc. II, et habuerat 30. annos, anno 15 Tiberii, Luc. III. Non autem potest fieri ut idem secundum idem fuerit ante Abraham, et post Abraham. Jo. XX, Thomas postquam viderat et forte tetigerat Domini cicatrices, exclamavit : *Dominus meus et Deus meus* (4). At certe quod viderat et tetigerat non erat Deus, sed caro : et tamen eum ipsum Deum et Dominum confitetur, cujus carnem viderat; igitur ille et Deus, et homo erat. Quod etiam aperte docet S. Petrus, cum ait Actor. II : *Dextera igitur Dei exaltatus; effudit hoc donum quod vos videtis et auditis* (5). Nam exaltari non est Dei, sed creaturæ : effundere Spiritum sanctum non est creaturæ, sed Dei.

Item Paulus sic ad Episcopos loquitur, Act. XX : *Spiritus sanctus posuit* Episcopos *regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo* (6). At Deus ut Deus non habet sanguinem, nam spiritus est Deus : et qui habet sanguinem ut sic non est Deus; ergo qui est Deus et sanguinem effudit, necessario habet duas naturas. Rom. IX : *Quorum Patres,* inquit Paulus, *ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (7). Hic Apostolus dicit, Christum esse ex parentibus Judæis secundum carnem : et tamen simul esse Deum super omnia, nimirum secundum divinitatem. Denique idem Paulus Philip. II asserit, Christum cum in forma Dei esset, servi formam accepisse. Quæ verba explicans S. Vigilius lib. II : « Mirum est, inquit, cur timeant quidam dicere duas naturas, cum Paulus dicat duas formas. »

Jam vero quod illæ naturæ non sint permixtæ, nec sit divinitas versa in humanitatem, contra secundum errorem probatur. Nam tota Scriptura clamat, Deum esse immortalem et incorruptibilem, ut Malach. III : *Ego Dominus et non mutor.* Num. XXIII : *Non est Deus ut Filius hominis ut mutetur.* Jacobi I : *Apud quem non est transmutatio.* I. Timot. I : *Regi sæculorum immortali, invisibili,* etc. Et cap. VI : *Qui solus habet immortalitatem,* etc. (8)

Non esse autem divinitatem natam, passam, mortuam, ut error tertius asserebat; tum ex dictis colligitur, nam qui est immutabilis, et immortalis, nec in tempore nasci, nec mori ullo modo potest secundum id unde est immortalis et immutabilis : tum etiam quia Scripturæ cum docent, Christum in tempore natum, passum et mortuum esse, addunt secundum carnem : qua voce clare indicant, Christum non esse natum, nec passum, nec mortuum secundum divinitatem. Rom. I : *Qui factus est ei ex semine David, secundum carnem.* Et cap. IX : *Ex quibus est Christus secundum carnem.* Et I. Pet. III : *Mortificatus quidem carne,* etc. Et cap. IV : *Christo igitur in carne passo,* etc. (9)

Adde postremo ad confusionem eorum Lutheranorum, qui Deitati passionem attribuere non verentur, aliquot clarissima testimonia illustrium Ecclesiæ Doctorum. Epiphanius hæres. 76. Aetii : « Nam, inquit, neque quod passus est unigenitus in carne, passionem Deitati ipsius adsciscit. » Et infra : « Sed et ipse Dominus venit, et passibilitate in seipso suscepta, vere passus est, Deitate ipsius a

(1) Joan. III, 13. — (2) Joan. V, 18; X, 30; XIV, 28. — (3) Joan. VIII, 58. — (4) Joan. XX, 28. — (5) Act. II, 33. — (6) Act. XX, 28. — (7) Rom. IX, 5. — (8) Malach. III, 6; Num. XXIII, 19; Jacob. I, 17; I. Timoth. I, 17; Ibid. VI, 16. — (9) Rom. I, 3; et IX, 5; I. Petr. III, 18; et IV, 1.

passione aliena. » Similia leges in Ancorato.

Athanasius in epist. ad Epictet. : « Quis, inquit, infernus ista eructavit? ut consubstantiale dicant corpus ex Maria genitum cum Verbi divinitate? Aut quis ita impius fuit, ut diceret simul et sentiret ipsam Deitatem circumcisam fuisse? » Et Cyrillus in epist. ad Nestor. nomine Synodi Alexandrinæ : « Dicimus, inquit, illum passum esse et resurrexisse, non quia Deus Verbum in sua natura passus sit, Deus namque extra passionem est, sed quia corpus illud, quod proprium ipsius factum est, hæc sustinuit. »

S. Anastasius lib. IV, qui est de passione, et impassibilitate Christi : « Et Christum, inquit, passibilem fuisse juxta sapientissimi Pauli locutionem, confitemur, non id alioqui secundum divinam naturam, ut neque secundum humanitatem dicimus impassibilem. » Et infra : « Est quidem Deus, qui patitur, divinitate interim nihil in se recipiente externæ passionis. » Joannes Damascenus lib. III, cap. 4. : « Divinitatem dicentes, non de illa nominamus ea, quæ humanitatis sunt propria, non enim dicimus Deitatem passibilem. »

S. Ambrosius lib. X in Luc. n. 107. « Nec mors illa divinitatis fuit, sed quasi hominis. » Concilium Hispalense II, cap 13. : « Stultum, inquit, est crucis passionem divinæ applicare naturæ, sed tantum creabili et humanæ, sola enim caro crucis exitium sensit. » Sanctus Augustinus lib. de hæres. cap. 73. : « Est, inquit, hæresis quæ dicit in Christo divinitatem doluisse, cum figeretur caro ejus in cruce. « S. Leo epist. 10. « Natura, inquit, inviolabilis naturæ est unita passibili, ut quod nostris remediis congruebat, unus atque idem Mediator Dei et hominum Christus Jesus, et mori posset ex uno, et mori non posset ex altero. » B. Vigilius lib. IV : « Ipse, inquit, unus idemque Dei Filius mortuus est secundum formam servi, et non est mortuus secundum formam Dei. »

Quod autem Christi caro sit ejusdem speciei cum nostra, contra quartum errorem, et Christum non simulatorie, sed vere natum, passum, mortuum esse, nullo negotio probari potest : nam Matth. I. et Luc. II. dicitur B. Virgo peperisse *Filium suum primogenitum* (1) : quomodo autem potuit Virgo Christum habere Filium, si Christi caro non fuit vera caro ex carne Virginis concepta? item Paulus ait, Hebr. II. *Quia pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse participavit eisdem* (2). Quid, quæso, est *eisdem* nisi ejusdem naturæ carni, ac sanguini?

Jam vero Evangelia et Apostolorum epistolæ nonne plurimorum mendaciorum argui deberent, cum passim Christum hominem, et hominis filium vocent, et matrem atque cognatos habuisse, necnon esurivisse, comedisse, ambulasse, fatigatum esse, denique passum, mortuum, suscitatum affirment? nec enim aliquid horum de phantasmate vere affirmari potest. Nec solum Scripturæ Christum hominem vocant ante resurrectionem, sed etiam postea. Nam Actor. VII. Stephanus dicit, *video cœlos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei.* Et Paulus Actor. XVII. *Statuit* Deus *diem*, *in quo judicaturus est orbem in viro*, *in quo statuit etc.* (3)

Deinde, si Christus non vere mortuus est, nec vere resurrexit; ergo non vere nos redemit, et adhuc sumus in peccatis nostris, ut Apost. dicit 1. Corinth. XV. Denique Luc. XXIV. cum discipuli suspicarentur phantasma vel spiritum esse quod videbant, non verum hominem, Dominus ait : *Palpate et videte*, *quia spiritus carnem et ossa non habet*, *sicut me videtis habere*(4). Atque hæc ex Scripturis.

Nunc ex Conciliis idem probari potest. Nam contra hanc hæresim celebratum est Concilium Chalcedonense, quod fuit omnium maximum, nempe 630 Episcoporum : et cum in prima actione recitaretur Fides Eutychetis et Dioscori, in qua continebatur, duas fuisse Christi naturas ante unionem, postea vero unam esse factam ex utraque, Concilium exclamavit : « Anathema ei, qui dixit ista, anathema eis, qui ista dixerunt. » Postea act. V. in Symbolo Fidei posuerunt hoc modo : « Unum eumdemque confiteri Filium et Dominum nostrum Jesum Christum docemus : in novissimis autem diebus, unum eumdemque Christum, Filium, Dominum, Unigenitum, in duabus naturis inconfuse, incommutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum, nunquam sublata differentia naturarum propter unitionem. » Idem statutum est etiam postea in Concilio V, can. 2 in Concil. VI, act. IV et XVII. et Concilio Lateranensi contra Monothelitas, a Martino I, celebrato, consultatione ult. can. ult. 4 et

(1) Luc. II, 7. — (2) Hebr. II, 14. — (3) Act. VII, 55; Ibid. XVII, 31. — (4) Luc. XXIV, 39.

6, in Concil. Tolet. VI, cap. 1. Tolet. XI, cap. 5 et 6, Hispalensi II, cap. 13 et aliis multis.

Idem ex Patribus confirmari posset, sed Theodoretus, Leo, Vigilius, et Gelasius, necnon Hispalense Concilium II, nos labore levarunt. Theodoretus enim in dialogo Immutabilis, et in dialogo Inconfusus, et in dialogo Impatibilis, quibus hunc errorem refellit, adducit prolixe testimonia omnium fere veterum Patrum qui ante ipsum fuerunt. Idem fecit S. Leo in epist. 97. ad Leonem Augustum, et B. Vigilius lib. V, cont. Eutychet., et Gelasius in lib. du duab. nat. Christ., et Conc. II Hispalense, cap. ult. quæ testimonia satis esse nobis visa sunt.

CAPUT IV.

Solvuntur argumenta, quæ fiebant olim adversus ea, quæ superiore capite demonstrata sunt.

Superest solvere argumenta adversariorum. Ac primum occurrit auctoritas Patrum et Conciliorum. Nam in ipso Chalcedonensi Concilio act. I, post epistolam Cyrilli ad Joannem Antiochenum, Eustachius Episcopus Beritensis asseruit, S. Cyrillum scripsisse, non oportere intelligere in mysterio Incarnationis duas naturas, sed unam naturam Dei Verbi incarnatam. Et in Concilio Lateranensi sub Martino I, dicitur anathema non confitentibus naturam Verbi incarnatam. Idem ex Athanasio, et Cyrillo admittit Damascenus lib. III, de Fid. cap. 6 et 7. Gregorius etiam Nazianzenus in epist. ad Chelidon. dicit, carnem deificatam, quod idem videtur esse ac si diceret, divinitatem incarnatam.

Respondeo : naturam Verbi esse incarnatam dici posse, si intelligatur sano modo, ut explicat Concilium V, et Damascenus loco notato, nimirum, quod sit incarnata non per conversionem in carnem sed per unionem cum carne in una hypostasi Verbi. Quamquam verba, quæ citantur in Concilio Chalcedonensi ab Eustachio tanquam si essent Cyrilli, verisimile est non esse Cyrilli, sed apposita tunc fuisse in operibus ejus ab hæreticis : Catholici enim in ipso Concilio multum reclamabant verbis illis auditis, dicentes, ea Dioscori hæretici potius, quam Cyrilli videri. Porro, quod Gregorius Nazianzenus epistol. I, ad Chelidon. dicit, carnem deificatam per Incarnationem, sensum illum habet, factam esse carnem Dei per unionem cum Verbo, non factam esse Deum per conversionem in divinitatem.

Argumentum secundum. Si duæ sint naturæ in Christo, duo Christi erunt secundum hæresim Nestorii, et proinde non Trinitas erit Deus, sed Quaternitas : nam si Pater et Filius dicuntur unus Deus propter unam essentiam; cur propter duas essentias non erunt Christi duo?

Respondeo : nomina concreta nunquam multiplicantur nisi multiplicentur supposita, et si substantiva sint, requirunt etiam formæ multiplicationem, alioqui non possunt efferri nisi in singulari : nam qui habet duas artes, non dicitur duo artifices, sed unus artifex, et habens plures vestes, non dicitur plures vestiti, sed unus. Quoniam ergo in Christo unum tantum est suppositum, non possunt dici plures Christi vel Domini, vel Filii, sed unus. E contrario Pater et Filius dicuntur unus Deus propter unitatem formæ : nam cum duo requirantur ad multiplicationem substantivorum, si alterum desit, efficitur unitas, quæ est privatio divisionis : ratio autem horum omnium est, potissima consuetudo loquentium.

Porro Christi nomen non naturam, sed personam significat; et propterea, ut Nazianzenus monet in epist. ad Chelidon., sicut in Trinitate dicimus alium et alium propter numerum personarum, non tamen aliud et aliud propter naturæ unitatem : ita in Christo post Incarnationem dicimus aliud et aliud propter numerum naturarum, non tamen alium et alium propter personæ unitatem. Neque sequitur, in Deo esse Quaternitatem post Incarnationem; quia Trinitas quæ est in Deo, est personarum non naturarum : Incarnatio autem non auxit numerum personarum. Et præterea per Incarnationem nihil accessit Deo, qui perfectissimus est, et nec augeri, nec minui potest, sed accessit multum boni humanæ naturæ, ut recte docet Athanasius in epist. ad Epictet., hoc ipsum argumentum solvens.

Argumentum tertium. Jo. I. non dicitur, Verbum carnem accepit, sed *Verbum caro*

factum est (1), quemadmodum dicitur Jo. II. Aqua vinum facta est in nuptiis : sed aqua facta est vinum per conversionem unius in alterum, ita ut postea non fuerint duæ naturæ, sed una; igitur eodem modo Verbum factum est caro per conversionem Verbi in carnem, et licet ante unionem duæ naturæ essent Verbi, et carnis, tamen post unionem una natura est.

Respondet ad hoc argumentum accurate Theodoretus in Dialogo qui dicitur Immutabilis, ac profert Scripturas, quæ testantur, Verbum non modo factum esse carnem, sed etiam a Verbo assumptam esse carnem. Nam in epist. ad Philip. capit. II. sic legimus : *Cum in forma Dei esset, exinanivit semetipsum, formam servi accipiens.* Et Heb. II. *Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit* Et Joan. I. postquam dixerat Evangelista *Verbum caro factum est*, ne putaremus id factum esse per conversionem, statim subdit : *Et habitavit in nobis*, id est, *Verbum factum est caro, quia nostra carne assumpta, in ea habitare cœpit* (2).

Itaque *Verbum caro factum est* non ita debet intelligi ut illud, *aqua facta est vinum, vel panis factus est caro*, sed sicut dicitur : *Aaron a Deo factus est Pontifex, David factus est Rex.* Non enim intelligimus mutatum esse Aaronem in Pontificem, vel Davidem in Regem, sed cœpisse eos esse quod non erant, non amisso eo quod erant : sicut dicitur Galat. III. *Christus pro nobis factus est maledictum* (3). Quem locum adducunt etiam in explicationem hujus sententiæ Athanasius in epist. ad Epict., Nazianzenus in epist. pri. ad Chelidon. Chrysostomus in hunc locum Jo., et Ambrosius in lib. de Incarn. Dom. Sacram. cap. 6.

Argumentum quartum. Si divinitas passa et mortua non sit; sequetur veram hæresim esse Nestorii, qui solum hominem passum et mortuum dicebat. Respondeo : consentionem non esse bonam; nam actiones et passiones personarum sunt, non naturam. Itaque Christus Deus passus et mortuus est, sed secundum formam servi, non secundum formam Dei : nam Paulus dicit, ipsum Dominum gloriæ crucifixum fuisse, I. Corinth. II, sed secundum quam naturam id passus fuerit, explicat Petrus, cum ait : *Christo igitur passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini* (4).

Argumentum quintum. Indignum divinitate esse videtur, ut in veram carnem conversa esse dicatur; ut in utero fœminæ conclusa manserit; ut in cruce mortua pependerit etc. ergo non vere sed simulatorie Verbum caro factum est etc. Respondeo : verisimum esse antecedens, et inde recte colligi, nec vere, nec simulatorie in carnem conversam esse Divinitatem. At non esse indignum Deo, ut secundum formam humanam assumptam in utero Virginis clausus manserit, et in cruce mortuus penderit; et idcirco nec sequi, ut Verbum non vere, sed simulatorie caro factum dici debeat.

CAPUT V.

Explicatur hæresis Nestorii.

Altera hic tractanda est controversia cum Nestorianis, quæ est tertia pars propositæ disputationis. Sciendum igitur est, Cerinthum olim separasse Jesum a Christo, et Jesum purum hominem esse voluisse ex Maria et Joseph natum : Christum autem esse Filium Dei, qui tandem tempore Baptismi in forma columbæ in Jesum descenderit, ut refert Irenæus lib. I, cap. 25. Hanc hæresim postea iterum excitarunt Pelagiani quidam, qui, ut scribit Cassianus lib. I et VI. de Incarnatione, docuerunt, purum hominem de Maria esse natum, et eumdem suis meritis anno 30, factum esse Christum, et post passionem suis etiam meritis factum esse Deum, et posse eodem modo alios homines suis viribus bene vivere, et ad beatitudinem pervenire sicut Christus pervenit.

Paulo post, eamdem hæresim docere cœpit Nestorius Patriarcha Constantinopolitanus, et cum eo Anastasius ejus Presbyter, necnon Theodorus Mopsuestenus Episcopus. et alii quidam. Docuerunt enim, B. Virginem purum hominem peperisse, et qui non solum naturam, sed etiam personam humanam haberet, et proinde Beatam Mariam non

(1) Joan. I, 14. — (2) Philipp. II, 6; Hebr. II, 16; Joan. I, 14. — (3) Galat. III, 13. — (4) I. Petr. IV, 1.

esse Dei genitricem, sed Christi genitricem: et nativitatem, passionem, resurrectionem, Ascensionem Christi soli homini tribuendam.

Addebant autem, Filium Dei unitum esse postea filio hominis multis modis, non quidem substantialiter communicando hypostasim, sed accidentaliter. Primo, secundum habitationem, quia Verbum habitavit in homine Christo ut in suo templo, juxta illud Jo. II. *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* Et propterea dicebant Isaiæ cap. VII. caute scriptum esse: *Vocabitur nomen ejus Emmanuel*(1), id est, non vocabitur Deus, sed nobiscum Deus, id est, in nobis habitans, juxta illud Jo. I. *Et habitavit in nobis.* Secundo, per unionem voluntatis et dilectionis, quia filius ille hominis conjunctissimus erat semper cum Dei voluntate. Addebat Theodorus similitudinem, quæ refertur in V Synodo can. 12. « Ut enim vir, et mulier duæ personæ sunt, et tamen dicuntur una caro in Scripturis propter copulam conjugalem: ita etiam Filius Dei, et Filius hominis duæ personæ sunt, et tamen dici possunt unus Christus propter conjunctionem spiritualem. » Tertio, secundum operationem, quia Christus homo erat instrumentum, quo utebatur Verbum in operibus illis admirandis, quæ a Christo facta sunt. Quarto, secundum participationem, quia Verbum illi homini impertivit nomen et dignitatem suam, ut nimirum Deus et Dei Filius vocaretur, et ab omnibus creaturis adoraretur, non propter se, sed propter eum a quo assumptus fuerat: eo modo, quo imagines Sanctorum nominibus eorum interdum appellantur, et propter eos etiam honorantur et adorantur.

Hanc fuisse Nestorii hæresim, intelligi potest ex illa expositione Fidei, quam ipse edidit, et habetur nunc in ultimo tomo operum Cyrilli. Item ex historia Evagrii lib. I, cap. 2 et sequentibus, in quorum 7, refert Evagrius, Nestorium misere interiisse, lingua ei a vermibus penitus ante corrosa. Item ex Breviario Liberati cap. 4. Denique ex Theodoreto lib. IV de hæret. fab. prope finem, et in reprehensione 12, anathematismorum S. Cyrilli. Theodoretus enim initio scripsit pro Nestorio contra S. Cyrillum, et propterea anathematizantur scripta ejus in V Synodo cap. 12, tamen postea resipuit, et reconciliatus fuit Ecclesiæ in Concilio Chalcedonensi act. VIII, et ideo posuit Nestorium inter hæreticos lib. IV, de hæret. fabulis.

Huic hæresi non obscure favent, saltem in modo loquendi, Lutherus et Calvinus. Ille enim in Conc. de Nat. Dom.: « Imperiti quidam, inquit, Christum hominem omnipotentem faciunt. » Idem tamen Lutherus sæpe contrarium docuit, ut mihi sane magis Eutychianista, quam Nestorianus fuisse videatur. Quod etiam vidit, et notavit Beza; nam ad finem libri adversus Jacobi Andreæ theses recitat hanc Lutheri sententiam, atque addit: Germaniæ et totius Mundi peccata fecisse, ut in ea confessione Lutherus non perseverarit.

Calvinus autem lib. I. Instit. cap. 13. § 9. de Christo disputans ut est persona quædam divina, sic ait: « Mediatoris personam nondum attingo. » Et § 23: « Respondeo, inquit, Dei esse Filium, quia Sermo est a Patre ante secula genitus: nondum enim de Mediatoris persona nobis sermo est. » Et § 24: « Nam ex quo manifestatus est in carne Christus, Filius Dei vocatur, non tantum quatenus ante secula genitus ex Patre fuit æternus Sermo, sed quia Mediatoris suscepit personam, et munus. » Ubi perpetuo distinguere videtur Calvinus in Christo duas personas, unam Filii Dei, alteram Mediatoris. Nec videtur excusari posse, quasi nomine personæ Mediatoris, non substantiam, sed qualitatem intelligat, quo modo dicere solemus, alienam suscepisse personam judicis, aut advocati. Nam ibidem § 6. « Personam, inquit, voca subsistentiam. » Et in toto illo capite, personæ nomine utitur ad designandam substantiam incommunicabilem. Itaque saltem a vitiosa æquivocatione excusari non potest. Clarissime autem huic hæresi favent Brentius in lib. de Majest. hom. Christ., ubi sæpissime repetit, Filium Dei esse in Filio Mariæ; et Smidelinus in thesibus, ut supra notavimus.

(1) Joan. II, 19; Isai. VII, 14.

CAPUT VI.

Refellitur hæresis Nestorii.

Sed jam hanc ipsam hæresim breviter refellamus, ac demonstremus, unam in Christo esse personam, et non purum hominem, sed ipsum Deum Verbum, secundum carnem de Virgine natum, passum in cruce, ac mortuum esse. Ac primum omnium testimonia quæ protulimus contra novos Samosatenos, et novos Arianos in primo libro, ut probaremus, Christum esse verum Deum, non minorem vim habent adversus Nestorium, quam adversus novos Samosatenos et Arianos.

Præterea novum Testamentum plenum est testimoniis. Math. XVI. *Quem dicunt homines esse Filium hominis? Respondit Petrus; Tu es Christus Filium Dei vivi.* Ubi aperte B. Petrus ipsum Filium hominis Filium Dei vivi esse confitetur. Lucæ I. *Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.* Ille igitur ipse qui natus est ex Virgine, non aliquis alius, vere vocatur, et est Filius Dei. Item. Jo. I. *Et Verbum caro factum est* (1). Ut enim supra diximus contra Eutychianos, verus sensus eorum verborum est *Verbum caro factum est*, id est : *Deus factus est homo*, sicut dicimus, David factus est Rex ; ut ergo David et Rex non sunt duæ personæ, sed una, licet diversæ formæ sint natura humana et dignitas regia: ita quoque una persona est Verbi et carnis, licet duæ ac diversæ sint formæ, sive naturæ, divinitas Verbi, et hominis caro.

Simile est illud Jo. III : *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo* (2). Hunc enim locum non facile est aliter exponere, quam ut Chrysostomus, Augustinus et Cyrillus in hunc locum, et Nazianzenus epist. I. ad Chelidon. exposuerunt: nimirum, Dominus eumdem asserit Filium hominis et Filium Dei; alioqui enim falsum esset, Filium hominis descendisse de cœlo, et tunc cum loquebatur in terra, simul in cœlo fuisse.

Item Joan. X. *Ego et Pater unum sumus* (3). Quæ certe verba humanæ personæ convenire non possunt; ac propterea ille homo Christus qui tunc loquebatur, non Verbi templum tantummodo, sed Verbum ipsum erat. Et cap. IX, dixit Dominus cæco, paulo ante illuminato : *Tu credis in Filium Dei? Respondit ille : Quis est Domine, ut credam in eum? dixit ei Jesus : Et vidisti eum, et qui loquitur tecum ipse est. At ille ait: Credo Domine. Et procidens adoravit eum* (4). Non poterat sane Dominus apertius demonstrare, unam esse personam Filii Dei et Filii hominis. Nam illum ipsum, quem cæcus illuminatus vidit, audivit, adoravit, Filium Dei appellari videmus. Et cap. XX, dixit Thomas Domino quem videbat: *Dominus meus, et Deus meus* (5). Hunc locum mire depravabat Theodorus Mopsuestenus, ut patet ex V, Synodo act. ult. cap. 12. dicebat enim, Thomam non dixisse de Christo : *Dominus meus, et Deus meus*, sed obstupescentem de miraculo resurrectionis glorificasse Deum, oculisque in cœlum sublatis dixisse Deo Patri: Dominus meus, et Deus meus !

Sed præterquam quod Sancti omnes aliter exponunt, etiam ipse Sanctus Joannes ibidem providens hæresim Nestorii, imo scribens contra Cerinthum eadem hæresi laborantem, mox subdit: *Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei* (6), id est, *ut non dividatis Christum in duas personas, in Filium Dei, et Filium hominis*, sed *credatis, Jesum Filium Mariæ eumdem esse Christum Filium Dei.* Præterea non ait Joannes, dixit Thomas: *Dominus meus, et Deus meus*, sed ait: *Respondit et dixit ei*, id est, Christo : *Dominus meus, et Deus meus.* Neque est in textu Græco ὦ nota exclamationis vel admirationis, sed ὁ, articulus designans simplicem confessionem veritatis. Sed de hoc loco plura diximus supra, lib. I. cap. 6.

Jam Apostolus Rom. VIII. *Qui proprio Filio*, inquit, *non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Quid clarius? Et cap. IX. *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula, Amen* (7). Ille igitur Christus homo, qui filius erat Abrahæ secundum carnem, non Dei templum, aut instrumentum erat, sed ipse Deus verus super omnia benedictus in se-

(1) Matth. XVI, 13 et 16; Luc. I, 35; Joan. I, 14. — (2) Joan. III, 13. — (3) Joan. X, 30. — (4) Joan. IX, 35 et seq. — (5) Joan. XX, 28. — (6) Joan. XX, 31. — (7) Rom. VIII, 32; IX. 5.

cula. Phil. II. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exnanivit, formam servi accipiens.* Et infra: *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem.* I. Cor. II: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* (1). Et hæc plane clarissima sunt: hinc enim habemus, illud ipsum Verbum quod est apud Patrem in forma Dei, et Dominus gloriæ verissime nominatur, illud, inquam, ipsum hominis formam accepisse, atque in ea vere crucifixum et mortuum esse.

Rursum idem Apostolus cum ait I. Corinth. VIII. *Unus Dominus Jesu Christus per quem omnia* (2); per illud *per quem omnia* idem significat quod Joannes illis cap. I: *Omnia per ipsum facta sunt* (3), quæ de Verbo Dei omnium consensu intelliguntur. Itaque Apostolus dicere voluit, unum et eumdem esse Jesum Christum de Maria natum, et illum Filium Dei per quem omnia facta sunt, et Heb. I. clarissime: *Multifariam, multisque modis olim loquens Deus Patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et secula* (4). Ubi cum dicit *locutus est nobis in Filio*, de Christo homine loquitur, et tamen de isto eodem dicit: *Per quem fecit et secula.* Et cap. II. *Decebat eum, propter quem omnia, et per quem omnia, per passionem consummare.* Et infra: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium.* Ubi dicit, *eum propter quem omnia, et per quem omnia*, id est, *verum Deum, qui est principium et finis omnium rerum, mori debuisse pro nobis, et ut vere mori posset, quomodo nos morimur, participasse carnem et sanguinem eo modo quo nos participamus*, id est, *vere factum esse hominem, ut nos sumus* (5).

Præterea Joannes in epist I. cap. 1, nihil aliud fere docet, quam unam esse Dei, et hominis in Christo personam: *Quod fuit*, inquit, *ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris etc.* ait, se vidisse oculis corporalibus Verbum quod fuit ab initio, quod non potest esse verum, nisi ratione unitatis personæ; et cap. II: *Quis est mendax, nisi qui negat quoniam Jesus non est Christus?* id est, *qui dividit Salvatorem in duos*, ut Cerinthus et Nestorius faciunt. Et cap. III. *In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit* (6). Quid est, Deus pro nobis animam suam posuit, nisi Deus pro nobis mortuus est? Non igitur alius est Dei Filius immortalis, alius Mariæ Filius, qui mortem pertulit: sed unus et idem, qua Filius Dei semper immortalis, qua Filius Mariæ aliquando mortalis fuit. Et cap. IV: *Omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est et hic est Antichristus.* Et infra: *Quisquis ergo confessus fuerit quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet.* Et cap. V. et ult. *Quis est, qui vincit Mundum, nisi qui credit quoniam Jesus est Filius Dei* (7)?

Ad hæc omnia loca respondent Nestoriani: se non negare, Jesum esse Filium Dei, et Deum, et unum tantum, non duos; sed unitate habitationis, voluntatis, operationis, participationis, ut supra diximus, non unitate personæ. At Cerinthus ista etiam confitebatur de Christo; et tamen Joannes dicit, illum solvere Jesum, et non confiteri Jesum esse Filium Dei.

Præterea illa omnia quæ Nestoriani tribuunt Christo, conveniunt etiam aliis Sanctis hominibus. Nam quod Deus in Sanctis suis ut in templis habitet, habetur I. Corinth. III: *Nescitis quoniam templum Dei estis.* Et I. Cor. 6: *An nescitis quia membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est? Glorificate et portate Deum in corpore vestro* (8). Quod etiam per unionem voluntatis Sancti unum sint cum Deo, non minus quam vir et uxor per carnalem copulam, quod Theodorus Mopsuestenus pro magna dignitate tribuebat Christo, habetur ibidem I. Corinth. VI. *Qui adhæret*, inquit Paulus, *meretrici, unum corpus efficitur: erunt enim*, inquit, *duo in carne una. Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est* (9), quid clarius?

Quod autem per homines sanctos, ut per instrumenta, Deus operetur, habetur Rom. XV: *Non audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus, verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti etc.* I. Cor. XII. *Divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus* (10). Denique, quod sancti homines sint filii et Dii etiam quidam per par-

(1) Philipp. II. 6 et 8; I. Cor. II, 8. — (2) I. Cor. VIII, 6. — (3) Joan. I, 3. — (4) Hebr. I, 1. — (5) Hebr. II, 10 et 14. — (6) I. Joan. I, 1; II, 22; III, 16. — (7) I. Joan. IV, 3 et 15; V, 5. — (8) I. Cor. III, 16; VI, 19. — (9) I. Cor. VI, 16 et 17. — (10) Rom. XV, 18; I. Cor. XII, 6.

ticipationem et gratiam, habetur Psalm. LXXXI. *Ego dixi, Dii estis, et filii excelsi omnes*. Et Gal. IV: *Quoniam estis filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra* etc. (1). Itaque omnia quæ Nestorius tribuit Christo, in Sanctis cæteris inveniuntur. At certum est longe aliter Christum esse Deum, et Dei Filium, quam nos simus, cum Apostolus dicat, magnum esse pietatis mysterium, quod Deus apparuerit in carne, I. Tim. III.

Probatur secundo ex omnibus Symbolis Fidei. Nam in Symbolo Apostolorum legimus: *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum nostrum, qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine* etc. Ubi is qui est Filius Dei unicus, dicitur natus ex Maria Virgine. Idem habetur in Symbolo Nicæno, et Constantinopolitano. In Symbolo autem Athanasii additur explicatius: *Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus: unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ.*

Probatur tertio ex Conciliis. Nam in primis in Concilio III, quod fuit Ephesinum I, nihil aliud definitum est, quam unam esse Christi personam, non duas. Et ibidem recepta est epistola Cyrilli ad Nestorium cum duodecim capitulis seu anathematismis, quæ Cyrillus ediderat in Concilio provinciali Alexandrino, antequam cogeretur Concilium Ephesinum. Unde ista duodecim capitula habita sunt postea tanquam Concilii generalis Ephesini, ut patet ex Concilio Romano sub Martino I.

In primo igitur capite ita legis: « Si quis non confitetur Deum esse veraciter Emmanuel, et propterea Dei genitricem sanctam Virginem, anathema sit.» In secundo autem capite sic: « Si quis non confitetur carni secundum substantiam unitum Dei Patris Verbum, unumque esse Christum cum propria carne, eumdem scilicet Deum et hominem simul, anathema sit. »

Deinde in Concilio Chalcedonensi etiam generali, act. V, probata fuerunt acta in Ephesino Concilio contra Nestorium, et rursum sic definitum: « Salva utriusque naturæ proprietate, et in unam personam ac substantiam concurrente, non in duas personas distributum, vel divisum, sed unum, et ipsum unigenitum Filium Deum Verbum agnoscimus etc. »

Item in V. Synodo generali, can. 4: « Si quis dicit secundum gratiam, vel secundum operationem, vel secundum dignitatem, vel secundum æqualitatem honoris, vel secundum auctoritatem, aut relationem, aut affectum, aut virtutem, unitionem Dei Verbi ad hominem factam esse. » Et infra: « Et non confitetur unitatem Dei Verbi ad carnem secundum compositionem, sive secundum subsistentiam factam esse, anathema sit. » Et can. 5: « Si quis introducere conatur in mysterio Christi duas subsistentias, seu duas personas etc. anathema sit. » Et can. 6. « Si quis abusive et non vere Dei genitricem esse dicit gloriosam semper Virginem Mariam, anathema sit. »

Idem habetur in Concilio Lateranensi sub Martino I, consult. ult., can. 6. « Si quis secundum sanctos Patres non confitetur proprie, et secundum veritatem ex duabus et in duabus naturis substantialiter unitis inconfuse et indivise unum eumdemque esse Dominum et Deum Jesum Christum, sit condemnatus. »

Idem in Concilio VI generali, act. IV, in Concilio Hispalensi II, cap. ult. Toletano VI, cap. 1. et aliis multis,

Probatur quarto ex Patribus. Ac in primis B. Cyrillus et Joannes Cassianus ex professo hanc hæresim refutarunt. Cyrillus in lib. de Incarnat. Dom., et in Apolog. pro duod. capit., et in aliis fere omnibus suis operibus, ubi etiam multa Veterum testimonia pro se adducit. Cassianus lib. VII. de Incarnat. scripsit contra Nestorium jussu S. Leonis I. et in fine lib. VII, plurima recitat Græcorum et Latinorum Patrum testimonia.

Præter ea quæ isti adducunt, possumus alia quædam afferre. Sanctus Ignatius in epist. ad Ephes. inquit: « Filius Dei ante secula genitus, ubi juxta Patris voluntatem et arbitrium omnia condidisset: is in utero gestatus est, ex Maria juxta dispensationem natus est ex semine David conceptus de Spiritu sancto. »

B. Justinus Martyr in lib. de rect. Fide confess. circ. med.: « Unus, inquit, est Filius, et qui mortuus est, et qui id quod mortuum erat excitavit. Cum ergo de uno filio contrarias voces audiet, ea quæ dicuntur naturis tribue: ac si magnum quiddam et divinum, divinæ id naturæ tribuito: si quid parvum et humanum, humanæ adscribito. Sic enim et verborum discrepantiam vitabis,

(1) Psal. LXXXI, 6; Galat. IV, 6.

cum sua utraque natura recipiet, et Filium unum omnia sæcula antecessisse, et unum ex Scripturis fatebere. »

S. Irenæus lib. III, cont. hær. a cap. 18. usque ad 22 probat multis testimoniis Scripturarum, unum et eumdem esse Jesum Filium Mariæ, et Verbum Dei Patris. Athanasius in epist. ad Epict. cir. fin. : « De solo, inquit, Mariæ Filio scriptum est, Verbum caro factum est. Ex quibus ostenditur, ad reliquos Sanctos Verbum factum esse, prophetandi gratia, ex Maria autem ipsum Verbum, carne assumpta, hominem prodiisse. » Et infra : « Non quod Filium a Verbo segregemus, sed quia eumdem hunc esse agnoscimus, per quem omnia facta sunt, et per quem nos liberati sumus. »

Gregorius Nazianzenus epist. I. ad Chelidon. : « Si quis, inquit, Virginem Mariam nequaquam Dei genitricem esse credit, is etiam a Deitate sit separatus. Si quis duos introducit filios, unum quidem ex Deo Patre, secundum autem ex matre, et non unum et eumdem, adoptione filiali, quæ promissa est iis qui recte credunt, exciderit. Si quis non adorat crucifixum, anathema sit, ac Dei annumeretur interfectoribus. »

Basilius lib. IV, in Eunom. exponens illud : « Dominus creavit me : Capiendum igitur, inquit, verbum Genuit de Deo Filio : creavit vero de eo qui formam servi accepit. In omnibus autem istis non duos dicimus, Deum seorsum, et hominem seorsum (Unus enim erat) cogitatione ac mente cujuslibet naturam reputantes.

Damascenus lib. III, de Fid. c. 9. «Ipsius, inquit, Verbi hypostasis utriusque naturæ hypostasis existens, nullam insubsistentem esse permittit etc. »

Jam ex Latinis. S. Cyprianus lib. II. cont. Jud. cap. 8. : « Quod, inquit, cum a principio Filius Dei fuisset, generari haberet denuo secundum carnem etc. » Et cap. 10. quod homo et Deus Christus ex utroque genere concretus, ut Mediator esse inter nos, et Patrem posset etc.

Hilarius lib. II. de Trinit. « Unus unigenitus Deus in corpusculi humani formam sanctæ Virginis utero insertus accrescit, quia omnia continet, et intra quem omnia sunt, humani partus lege profertur etc. »

Ambrosius lib. de Incarn. Dom. Sacram., cap. 5 : Cum Deus, inquit, semper esset æternus, Incarnationis Sacramenta suscepit, non divisus, sed unus, quia utrumque unus, et unus in utroque, hoc est, vel divinitate, vel corpore : non enim alter ex Patre, alter ex Virgine, etc. »

Hieronymus in cap. 14. Matth. : « Quod, inquit, ascendit solus orare, non ad eum referas qui de quinque panibus quinque saturavit hominum millia, sed ad eum qui audita morte Joannis secessit in solitudinem, non quod personam Domini separemus, sed quod opera ejus inter Deum et hominem divisa sint. » Et in epist. de virginit. custod. ad Eustoch. : « Dei Filius, inquit, pro nostra salute, hominis factus est filius ; decem mensibus in utero ut nascatur exspectat. et ille pugillo Mundum includens, præsepis continetur angustiis. »

Augustinus Enchir. cap. 35 : « Proinde, inquit, Christus Jesus Dei Filius est et Deus et homo : Deus quia Dei verbum ; homo autem quia in unitatem personæ accessit Verbo anima rationalis et caro. » Et c. 36 : « Quid enim natura humana in homine Christo meruit, ut in unitatem personæ unici Filii Dei singulariter esset assumpta? Similia habet lib. XIII, Trinit. cap. 17, epist. 3. ad Volus. 102. ad Evod.; et 120. cap. 4. ad Honorat., et alibi.

Denique B. Leo nihil frequentius repetit in omnibus suis Sermonibus et epistolis, sed præcipue epist. 97. ad Leonem Augustum cap. 1. ubi sic ait : « Anathematizetur ergo Nestorius qui B. Virginem Mariam, non Dei, sed hominis tantummodo credidit genitricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis. »

CAPUT VII.

Solvuntur argumenta adversariorum.

Superest argumenta solvere Nestorianorum, quæ ut plurimum sophistica sunt. Argumentum primum, Joan. II, Dominus ait : *Solvite templum hoc*, cum loqueretur de sua humanitate ; ergo Deus Christus, et homo Christus duæ personæ sunt. Nam non dixit, solvite me : et præterea non potest esse idem templum, et qui in templo habitat. Hoc argumentum facit Theodoretus in reprehensione secundi anathematismi Cyrilli, et postea sæpe repetit.

Respondeo : hoc argumento recte probari, duas esse in Christo naturas, non autem duas personas. Nam etiam animus noster dicitur habitare in corpore, ut in suo tabernaculo, quia diversa est natura animi a natura corporis : et tamen una persona est, quæ ex animo et corpore constat. Job. IV, dicuntur homines inhabitare domos luteas : et II. Corinth V, Apostolus dicit : *Si terrestris domus hujus nostræ habitationis etc.* Ibidem : *Qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus gravati* Et II. Petri I.: *Velox est depositio tabernaculi mei* (1). Itaque recte Chrysostomus hom. 10. in Jo. ex illo *Et habitavit in nobis* colligit, duas esse naturas in Christo : non recte autem Theodoretus colligit duas personas.

Argumentum secundum. Apostolus de Christo dicit Philipp. II. *In similitudinem hominum factus*, *et habitu inventus ut homo* (2) ; non igitur Christus Deus homo fuit, sed hominibus similis propter indumentum humanitatis. Quemadmodum Rex indutus rusticis vestibus non esset rusticus, sed rusticorum similis.

Quare Theodoretus, (qui, ut supra diximus, aliquando Nestorii partes secutus est) in Commentario hujus loci scribit, Paulum voluisse dicere, Verbum non esse factum hominem, sed induisse hominem.

Respondeo cum Ambrosio, Chrysostomo Theophylacto, et Œcumenio in hunc locum : Christum non fuisse hominem, sed similem hominibus in ea significatione qua hic accipitur homo; nam cum Paulus dicit, Christum factum esse in similitudinem hominum, et habitu inventum ut hominem; *Hominis* vocem accipit, ut significat ordinarie purum hominem, conceptum ex semine viri, natum in peccato, peccatis obnoxium. Talis enim Christus videbatur, sed non erat: qua significatione utitur idem Paulus cum ait ad Gal. I. se Evangelium non didicisse ab homine, sed a Christo. Ubi sine dubio per hominem purum hominem intelligit : alioqui non diceret, *sed a Christo*, quasi Christus non esset homo, cum idem Paulus dixisset : *Unus est Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* I. Timoth. II. (3).

Porro Chrysostomus indicat etiam aliam explicationem, quam sequuntur Haymo et S. Thom. ut illud *In similitudinem hominum* significet similitudinem in specie humana, et sensus sit *Christum factum esse verum hominem*, *proinde similem cæteris in specie.* Cui explicationi satis convenit id, quod præcedit : *Formam servi accipiens* ; est enim forma servi natura humana, ut supra ostendimus. Vox autem *Habitus* hoc loco non significat vestem, sed externam figuram, ut Chrysostomus, Theophylactus, et Œcumenius exponunt. Non enim Græce est ἔνδυμα, sed σχῆμα itaque sensus est : *Christus figura corporis exteriore videbatur unus de turba hominum cum tamen esset singularis quidam, et divinus homo, vel figura exteriore ostendebat se verum esse hominem.*

Quia tamen Augustinus libr. LXXXIII. quæst. 73. Cyrillus lib. XI. in Jo. cap. 14. Haymo et Thomas in hunc locum, per *habitum* intelligunt indumentum. Responderi potest ad argumentum : humanitatem vocari indumentum Verbi, non quia Verbum non sit vere et substantialiter homo, sed propter similitudinem, quæ est inter vestes et humanitatem. Nam ut per vestes homines cognoscuntur sic per humanitatem Deus agnitus est : et quemadmodum cum vestes induimus, aptantur vestes ad figuram corporis, et proinde vestes mutantur, non homo; sic etiam, cum Verbum caro factum est, humanitas mutata est, Verbo immutabili permanente. Igitur propter has et alias ejusmodi similitudines dici potest humanitas indumentum Verbi, licet alioqui Verbum vere et substantialiter homo factum sit.

Argumentum tertium, Hebr. VII. Filius Dei Christus dicitur *esse sine matre*, *et sine genealogia* ; ergo alius est Filius Mariæ, qui matrem et genealogiam habet, et alius Filius Dei, qui utroque caret.

Respondet recte Cassianus lib. VII de Incarn., posse argumentum in adversarios retorqueri. Nam ibidem ab Apostolo, de quo dictum est sine matre, sine genealogia, de eodem dicitur sine patre; ergo si iste locus intelligitur de Filio Dei, sequitur, Filium Dei non habere Patrem, quod est contra Nestorium, qui distinguit Filium Dei Patris a Filio Virginis Matris. Dicit deinde Cassianus : Apostolum duas Christi nativitates explicare voluisse ; unam sine matre, nimirum divinam ; alteram sine patre, nimirum humanam.

Argumentum quartum. Nomen Deus absolute positum, non significat Deum homini

(1) II. Cor. V, 1 et 4; II. Petr. I, 14. — (2) Philipp. II, 7. — (3) I. Timoth. II, 5.

unitum, sed Deum tantum : at Maria non peperit Deum tantum, sed Deum homini unitum ; ergo non debet dicit Maria genitrix. Hoc argumentum Nestorii fuisse, scribit Theodoretus lib. IV. de hæret. fab., in hæresi Nestorii.

Respondeo : Nomen Dei absolute positum, non significare quidem Deum homini unitum, sed neque excludere id a sua significatione ; proinde malam esse consequentiam argumenti. Quod autem nomen Dei absolute secundum Scripturas tribui possit ei, qui de Virgine natus est, probatur ex eo, quod tribuitur ei qui mortuus est ; cum ejusdem sit nasci et mori. Actor. XX : *Attendite vobis*, inquit Paulus, *et universo gregi*, *in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei*, *quam acquisivit sanguine suo.* Et I. Jo. III. *In hoc cognovimus charitatem Dei*, *quoniam ille pro nobis animam suam posuit* (1).

Argumentum quintum. Filius Mariæ dixit : *Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Matth. XXVII. Et *Pater*, *salvifica me ex hac hora* (2). Jo. XII. Et Angelo eguit consolatore, Luc. XXII : at ista Filio Dei non conveniunt ; non igitur idem erat Filius Dei et Filius Mariæ.

Respondet Cyrillus in defensione quarti anathematismi contra Theodoretum : ista omnia convenire Filio Dei secundum formam humanam, sicut contraria ei conveniunt secundum formam Dei ; est enim verus Deus et verus homo.

Argumentum sextum. Nemo potest anteriorem se gignere : Deus anterior est Maria, non igitur Maria Deum gignere potuit : quare non est appellanda Dei genitrix.

Hoc argumentum copiose refellit Cassianus lib. XII. de Incarnat , sed breviter respondeo : non posse ullum gignere aliquem se antiquiorem secundum id quo est antiquior. Itaque Maria peperit Deum Christum, non secundum Divinitatem qua erat anterior, sed secundum humanitatem qua erat posterior. Nec est mirum, si exempla non habeamus, quia mysterium hoc singulare est.

Argumentum septimum. Filius debet esse homousios parentibus : sed Christus Deus non est homousios Mariæ, cum ipse sit Deus æternus et omnipotens, quæ Mariæ ullo modo conveniunt.

Hoc etiam argumentum fuse refellit Cassianus, sed summa est, Filium debere esse homousion parentibus secundum eam naturam, quam ab eis accepit, sive quatenus eorum filius est. Christus autem Deus non accepit a Maria naturam divinam, sed humanam, nec est ejus filius, nisi quatenus homo ; et propterea satis est, si matri homousios quatenus homo est, quemadmodum Patri est homousios quatenus Deus est.

Argumentum octavum. Christus vocatur homo Deifer a B. Basilio in Ps. LIX. Respondeo : Basilium non dicere, Christum esse hominem Deiferum, ut Theodoretus falso citat in reprehensione quinti anathematismi, sed carnem Christi esse σάρκα θεοφόρον, id est, *carnem Dei gestatricem* : est autem non parvum discrimen inter hominem et carnem ; nam homo personam significat, ut etiam Deus : caro autem non personam, sed naturam, vel potius partem naturæ humanæ significat. Quare homo Deifer non recte dicitur de Christo, in quo sunt duæ personæ, homo et Deus : at caro Deifera dicitur recte, quia duæ sunt naturæ, caro et Deitas, et una est quasi domicilium ac sedes alterius. Adde, quod S. Ignatius in singulis fere epistolis seipse θεοφόρον inscribit. At quis credat, sanctum illum virum Christi vocabulum sibi assumere voluisse.

Quod si alicubi apud Patres (quod tamen ego invenire non potui) Christus dicatur homo Deifer, pie explicandum est, ut videlicet sensus sit, Christum ratione humanitatis templum ac sedem esse Divinitatis. Quemadmodum sanctus Augustinus cum in Enchir. cap. 36. et in lib. de prædest. Sanct. c. 15. et alibi non raro dicit, Dei Filium assumpsisse hominem, intelligit nomine hominis humanitatem.

CAPUT VIII.

Explicatur, in quo proprie consistat unio hypostatica duarum naturarum.

Sequitur nunc quarta pars nostræ disputationis, in qua explicanda est definitio Incarnationis, ut videamus, quid sit proprie uniri hypostatice.

(1) Act. XX. 28; I. Joan. III. 16. — (2) Matth. XXVII, 46; Joan. XII, 27.

Brentius et Smidelinus supra citati volunt, uniri hypostatice divinam et humanam naturam in Christo nihil esse aliud, quam communicari attributa, seu proprietates omnes divinitatis humanitati Christi : communicari autem dicunt non per se, sed per accidens ; explicat enim Concordia nuper edita in repetitione copiosa art. 8. id fieri non per dona creata et infusa, nec ita ut illa divina attributa fiant proprietates naturales humanitatis, sed quia Divinitas inhabitat tanquam in suo proprio corpore in Christi humanitate, et in ea lucet omni sua majestate, potentia, sapientia, justitia etc. et in illa et per illam omnia operatur. Itaque talem volunt esse unionem, qualis est inter agentem principalem et instrumentum. Unde etiam tam Brentius, quam Smidelinus solum per energiam differre volunt Christum ab aliis hominibus, quia Deus per Christum omnia, per alios quædam operatur. Hæc sententia falsissima est, et aperte Nestoriana, vel pejor, quam Nestoriana.

Vera autem sententia est, uniri hypostatice Deum et hominem nihil esse aliud, quam naturam humanam non habere propriam subsistentiam, sed assumptam esse a Verbo æterno ad ipsam Verbi subsistentiam. Quod ut intelligatur facilius, observandum est, tribus modis posse aliqua plura uniri.

Primo essentialiter, cum videlicet ex pluribus sit una essentia : quomodo uniuntur materia et forma, genus et differentia. Et hoc modo non est facta unio Incarnationis, ut patet : tum quia una esset in Christo natura, et illa nec esset divina, nec humana, sed tertia quædam ; tum etiam quia unio essentialis nunquam fit, nisi ex imperfectis naturis, vel si ex perfectis, per corruptionem, aut conversionem aliquam : in Christo autem sunt naturæ perfectæ et integræ.

Secundo modo accidentaliter, ut cum accidentia subjecto adjunguntur, vel cum substantia substantiæ copulatur, sed ex copula non exurgit nisi forma accidentalis, ut cum ex lapidibus vel lignis fit domus ; et hoc etiam modo non est facta unio hypostatica, quia Deus, ut notum est, nec potest esse accidens, nec accidentium subjectum.

Tertio modo substantialiter, ut cum substantia, quæ alioqui per se existeret, trahitur ad esse alterius suppositi, et ab illo pendet tanquam pars ipsius, et hoc modo facta est Incarnatio. Et licet nullum sit exemplum omnino simile ; tamen aliqua dantur a Doctoribus, quæ utcumque rem explicant.

Unum est de anima et corpore, quo utitur Justinus in lib. de rec. Fid. confess., Athanasius in Symb., et Augustinus epist. 3. ad Volus. Nam anima rationalis extra corpus per se subsistit, et corpus etiam antequam animetur per se subsistit, et tamen quando uniuntur, una tantum est utriusque subsistentia. Sed exemplum hoc valde deficit ; tum quia anima et corpus sunt naturæ imperfectæ ; tum etiam quia faciunt unam naturam ; tum etiam quia neutrum trahit alterum ad suam subsistentiam, sed utrumque pendet a tertia subsistentia, quæ est totius compositi. In hoc autem mysterio, Verbum in se perfecte subsistens trahit ad se humanam naturam.

Secundum est de ferro ignito, quo utuntur Basilius in Orat. in S. Nativit. et Damascenus lib. III, cap. 11. et Origenes lib. II de princip. c. 6. quia ferrum candens est quid unum, et tamen habet proprietates ferri et ignis etc. Hæc similitudo maxime placet Brentio, Kemnitio, et aliis adversariis, et tamen maxime omnium deficit. Nam in ferro candenti sustentatur calor a ferro, non contra : et tamen ipsi volunt, calorem referre Deum, et ferrum hominem. Item calor non est substantia, sed accidens. Item non fit communicatio idiomatum : non enim calor dicitur ferrum, nec ferrum calor. Denique, non trahitur calor ad subsistentiam ferri, neque contra.

Tertium est de homine, in quo sint duæ formæ accidentales, ut ars Medicinæ et Jurisprudentiæ. Unum enim suppositum est, et tamen suscipit varias appellationes, et varia opera facit, et communicantur idiomata. Nam ille idem et Medicus et Jurisperitus dicitur, et vere potest dici, Medicus agit causas, et Jurisperitus curat morbos etc.

Utitur hac similitudine Augustinus epist. 99. ubi dicit, istam propositionem : *Deus est mortuus*, esse illi similem : *Philosophus est mortuus* : ut enim Philosophia non est capax mortis ; et tamen Philosophus dicitur mortuus, quando ille homo periit, qui erat Philosophus : sic etiam licet Divinitas non possit mori ; vere tamen Deus mortuus dicitur, quia ille homo mortuus est, qui erat etiam Deus. Eamdem similitudinem præ cæteris probat Joannes Scotus in III, dist. 1. quæst. 1. quæ tamen similitudo deficit, quia istæ

sunt formæ accidentales, et proinde non trahuntur ad subsistentiam hominis, quod est in hac re præcipue considerandum.

Quartum est B. Thomæ, et B. Bonaventuræ in III, dist. 1. quæst. 1. ubi comparant hoc mysterium arbori, cui inseritur ramus alterius speciei. Existat exemplo pirus, cui malus inseratur : illa certe pirus substantia est prima, atque adeo verum suppositum, nec pendet ab illo ramo mali insito, et post insitionem sustentat ramum illum, qui alioqui per se existeret ; et vocatur jam pirus et malus ; et facit pira et mala ; et potest pirus vocari malus, et contra : et si ramus ille forte siccetur, et deinde reviviscat; non propterea arbor piri mutatur, sed omnis mutatio in illo ramo existit.

Ita prorsus Verbum divinum instar magnæ arboris suscepit ramusculum humanæ naturæ suo trunco a cœlesti agricola mirabiliter insertum ; inde fuit Verbum Deus et homo, et opera divina et humana faciebat : nec Verbum ab humanitate, sed humanitas a Verbo pendebat. Et cum paulo post per passionem et mortem humanitas illa quodammodo exaruisset, ac deinde per resurrectionem refloruisset, nulla mutatio in Verbo facta est, sed omnis mutatio humanitatis fuit.

Hæc tamen similitudo deficit in duobus. Nam et ille ramus non est perfecta arbor, sed pars arboris, non enim habet radices, truncum, et alia. Et antequam insereretur per se existebat : natura vero humana, quam ramo inserto comparavimus, et perfecta natura est, et nunquam habuit propriam subsistentiam : quod si divina virtute aliquis ramus simul produceretur et insereretur, non deficeret similitudo nisi in uno.

Quoniam igitur omnes similitudines aliquo modo a veritate deficiunt, ideo S. Bernardus Serm. 3. in vig. Nat., et Damascenus lib. III, cap. 5. comparant mysterium Incarnationis mysterio Trinitatis, ut ex una re singulari illustrent aliam æque singularem. Ut enim singulare est, quod sint in Deo tres perfectæ hypostases cum una sola et simplicissima natura ; ita singulare est, quod sint in Christo tres naturæ, Deitas, Anima, et Caro cum una simplicissima hypostasi. Tres autem naturas in Christo, Deitatem, Animam, et Carnem, ne forte id novum videatur, distinguit, ac numerat etiam Augustinus lib. XIII. Trin. cap. 17.

His igitur ita explicatis, demonstrandum est, rem ita se habere, hoc est, unionem hypostaticam consistere in communicatione subsistentiæ Verbi, non in communicatione attributorum Deitatis. Ac primum ex dictis. Nam ostendimus ex Scripturis, in Christo unam esse personam, duasque naturas : at non potest hoc esse verum, nisi una tantum sit in Christo subsistentia, nam si duæ essent, duæ essent personæ, cum persona sit natura intellectualis per se existens. Quid si in Christo una tantum est subsistentia ; ergo aut Verbum communicavit suam humanitati, aut contra humanitas Verbo. Non autem communicavit Verbo subsistentiam suam humanitas, ut omnes confitentur ; igitur communicavit Verbum subsistentiam suam humanitati, atque ita facta est unio hypostatica.

Secundo, idem probari potest testimoniis gravissimis eorum Conciliorum, quæ etiam ab adversariis recipiuntur. In epist. Conc. Alexand. cum 12. anathemat., quæ recepta et probata est in Synodo Ephesina et Chalcedonensi, sic habetur in 2. anathemat. : « Si quis non confitetur carni secundum subsistentiam unitum Dei Patris Verbum, anathema sit. » Et anath. 3. : « Si quis in uno Christo dividit subsistentias post unionem, anathema sit. » Et anathemat. 4. : « Si quis in personis duabus, vel subsistentiis dividit eas voces, quæ dicuntur de Christo in Evangelicis et Apostolicis scriptis, anathema sit. »

Adde, quod in Apolog. cont. Orient., in defens. 4. anathemat., Cyrillus adducit pro se hæc verba sancti Julii Romani Pontificis : « Incarnatus est ex Virgine Dei Filius, qui et habitavit in hominibus, non in homine energiam operans, hoc enim in Prophetis est et in Apostolis, perfectus Deus in carne etc. » Vides sententiam disertis verbis contrariam Brentianæ. Et in altero apologetico contra Theodoretum, ponit idem Cyrillus hæc verba Theodoreti contra 2. anathemat. : « Secundum subsistentiam, unionem omnibus modis ignoramus » Ubi etiam vides apertam hæretici confessionem.

Item in Concilio Chalcedonensi act. V : « Docemus salva, inquiunt Patres, utriusque naturæ proprietate, et in unam personam atque subsistentiam concurrente, Filium et unigenitum Deum Verbum. » Quo loco notabis, non misceri proprietates naturarum, et proinde non communicari uni naturæ dotes alterius, sed subsistentiam tantum communicari.

Item in V. Synodo act. ult. can 4. sic habes.: « Si quis dicit, secundum gratiam, vel secundum operationem, vel secundum dignitatem, vel secundum honoris æqualitatem, aut relationem, aut affectum, aut virtutem, unitionem factam esse. » Et infra : « Sed non confitentur, unitatem Dei Verbi ad carnem non secundum compositionem, sive secundum subsistentiam, factam esse, anathema sit. » Et infra : « Sancta Dei Ecclesia utriusque impietatem ejiciens, unitionem secundum compositionem confitetur, quod est secundum subsistentiam. » Quid clarius contra Brentium et sectatores ejus, qui introducunt unitionem factam secundum gratiam, et operationem, et dignitatem? Et can. 5. ejusdem Concilii : « Si quis introducere conatur in mysterio Christi duas subsistentias, seu duas personas, et unam personam dicit secundum dignitatem, et honorem, et adorationem, et non confitetur secundum Dei Verbum carni unitum esse et propter hoc unam subsistentiam ejus subsistentiam etc. anathema sit. »

Item in Concilio Lateranensi sub Martino I. consult. ult. can. 6 : « Si quis secundum sanctos Patres non confitetur proprie et secundum veritatem ex duabus et in duabus naturis substantialiter unitis inconfuse, et indivise unum eumdemque esse Dominum et Deum Christum, sit condemnatus. » Et can. 8 : « Si quis non confitetur secundum sanctos Patres proprie et vere secundum compositionem, id est, secundum subsistentiam naturarum unitionem, ex quibus unus existit Christus, inconfuse et indivise in eo cognitam, sit condemnatus. »

Item in VI Synodo, act. 4. in epist. Agathonis, quam totum Concilium recepit, sic legitur : « Non per unitionem, quæ secundum subsistentiam facta cognoscitur, uniunt, sed blasphemantes per affectum voluntatis tanquam duas subsistentias id est duos quosdam jungunt, etc. » Idem habetur act. 17. in ipsa definitione Concilii. Ubi vides, disertis verbis tanquam blasphemos damnari eos, qui aliter quam per subsistentiam explicant hypostaticam unionem.

Tertio, probatur argumento Concilii Toletani VI, cap. 1. Solus Filius Dei est incarnatus ; ergo unio facta est per communicationem ejus quod est proprium Filii, non ejus quod est commune aliis personis : sed sola subsistentia Filii est propria Filio, attributa autem omnia essentialia communia sunt omnibus tribus personis ; ergo unio hypostatica facta est per communicationem solius subsistentiæ. Hæc ratio plane convincit, aut esse verum id, quod nos dicimus, aut totam Trinitatem esse incarnatam, si vera est definitio Brentii et Smidelini ; nam illa attributa, omnipotentia, omnipræsentia, omnijustitia etc., quorum communicatione volunt factam esse Incarnationem, communia sunt toti Trinitati.

Quarto. Pater æternus communicavit Filio omnia sua attributa perfectissime, et multo perfectius, quam Brentiani velint eadem illa communicari a Filio Dei filio hominis : et tamen quia subsistentiam suam propriam Pater non communicat Filio, non sunt uniti hypostatice, sed distincti potius hypostatice Pater et Filius ; ergo unio hypostatica non consistit in communicatione attributorum, sed solius subsistentiæ.

Hæc etiam ratio vel plane convincit, Patrem et Filium esse unam hypostasim, si est vera definitio Brentii et Smidelini : vel fateri debent, velint nolint, hypostaticam unionem non consistere in attributorum communicatione.

Dicent fortasse : cum aliis attributis communicari etiam subsistentiam. At verba ipsorum aliud sonant. Nam Brentius in lib. de Majest. Christ. hom., ubi conatur ostendere, quid proprio sit unio hypostatica, qua distinguitur Christus a puris hominibus, sic ait : « Itaque discrimen Christi et Petri non est simpliciter sumendum ab inhabitatione Filii Dei, sed a communicatione proprietatum ejus : Filius enim Dei et si sua essentia implet Petrum, sicut et hominem Christum ; non tamen communicat Petro omnes suas proprietates, sed tantum nonnullas, vivificat Petrum, conservat in vita, dat Petro potestatem ejiciendi dæmones, imo excitandi mortuos. Inter ea autem non facit eum omnipotentem, omniscientem, omnisapientem, omnijustum, et omnipræsentem : Filium vero hominis ornat non aliquibus tantum, sed universis suis donis. » Et infra : « Ostendi, inquit, eum factum esse omnium Dei proprietatum sine ulla exceptione capacem, et nisi eam habeat capacitatem, non esse discrimen inter Christum et alios homines, nec Verbum fieri potuisse carnem. » Similia habent theses Smidelini, et liber Concordiæ : ubi non video mentionem fieri subsistentiæ, sed solum attributorum essentialium.

Præterea, quidquid sit de subsistentia,

saltem volunt requiri ita necessario ad rationem hypostaticæ unionis communicationem omnium attributorum, ut ubi desit talis communicatio, non sit unio hypostatica, et ubi adsit sit. Nam Brentius asserit, quod si Petrus esset omnipotens, et omnipræsens, esset etiam unitus Deo hypostatice. Hoc autem posito, concludunt necessario rationes factæ, quod nimirum sequeretur, totam Trinitatem esse incarnatam, et Patrem ac Filium unam esse hypostasim.

Præterea sequuntur duo alia absurda, et contra Fidem, quæ esse possunt 6 et 7. argumentum.

Primo, corpus Christi in triduo mortis non fuisse unitum hypostatice Verbo : nam corpus mortuum non est capax omnipotentiæ, omnisapientiæ, omnijustitiæ. Secundo, Christum hominem non semper fuisse Deum : nam Christus meruit sibi aliqua dona, ut gloriam corporis, et exaltationem nominis, imo et ascensionem in cœlum, et sessionem ad dexteram Dei. Dicitur enim Luc. ult. *Oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam.* Et Philip. II : *Factus obediens usque ad mortem, etc., propter quod et Deus exaltavit illum.* Et Hebr. II : *Videmus Jesum propter passionem gloria et honore coronatum* (1).

At si omnium donorum communicatio requiritur ad unionem hypostaticam constituendam ; ergo Christus meruit sibi, aliqua saltem ex parte, unionem hypostaticam ; ergo fuit antequam uniretur, neque enim mereri potest qui non est ; proinde non semper fuit unitus hypostatice, quæ est hæresis Pelagiana.

Septimo. Si unio hypostatica requireret communicationem omnium proprietatum, atque attributorum, esset omnino impossibilis talis unio : nam multa sunt Deo propria, quæ implicant contradictionem communicari creaturæ, quale est esse increatum, et esse actum purum, esse infinitum ens, et similia. Quædam etiam sunt, quæ sive potuerint comunicari, sive non, certum est non esse communicata humanitati Christi, ut carere principio temporis, creare cœlum, et terram, et Angelos, et reliqua quæ fuerunt ante illam humanitatem. Quædam etiam sunt, quæ licet collata sint humanitati Christi, non tamen ante resurrectionem, ut esse impassibilem, esse immortalem, et tamen ante resurrectionem fuit unio hypostatica. Nec valet quidquam responsio eorum, qui dicunt, Christum tempore exinanitionis debuisse occultare suam majestatem. Nam ista dona non occultavit, sed vere non habuit re ipsa, nisi dicant, Christi corpus semper fuisse immortale et impassibile, quæ est alia hæresis apud Evagrium, lib. IV hist. cap. 38. et 39.

Octavo. Fatentur ipsi, hæc dona per accidens convenire humanitati Christi, ut patet ex thesi 22 Smidelini : at unio hypostatica non est accidentalis sed substantialis, ut patet ex allegatis Conciliis, et maxime ex Concilio V, cap. 4 et 5. ubi hoc expresse habetur. Item, quia tunc Christus homo esset Filius Dei per gratiam, non per naturam: quod sane repugnat omnium Patrum sententiæ. Item, non posset homo vere nominari Deus, nec Deus homo : nam ista unio accidentalis non est per inhærentiam donorum, ut ipsi dicunt, et recte dicunt, quia loquuntur de donis increatis, quæ sunt ipsa essentia Dei : sed est per conjunctionem extrinsecam, qualis est inter agens principale et instrumentum, ut inter navem et nautam: docent enim, unionem Dei et hominis in eo consistere, quod Deus omnia per illum hominem operetur. At ejusmodi unio non satis est ad communicanda nomina et proprietates : nec enim nauta dici potest navis, neque navis nauta; non igitur Christus homo dici potest Deus, neque Christus Deus dici potest homo. Atque hoc idem de proprietatibus dicemus : ut enim nauta non potest appellari expers sensus et rationis, quæ sunt proprietates navis ; neque navis dici potest sensu et ratione prædita, quæ sunt proprietates nautæ ; sic etiam Christus Deus dici non poterit crucifixus et mortuus, quæ proprie conveniunt homini : nec Christus homo dici poterit omnipotens, et cœli terræque Creator, quæ proprie conveniunt Deo.

Denique, si unio hypostatica tantum esset ista communicatio accidentaria donorum, etiam nos essemus hypostatice uniti cum Deo, licet minus arcte : nam quod ille plura dona habeat, nos pauciora non mutat speciem.

Adde, quod nullum habent argumentum alicujus momenti : præcipuum est illud, quod Brentius objicit, et sæpissime repetit, quod nisi ita sit, non poterit inveniri distinc-

(1) Luc. XXIV, 26 ; Philipp. II, 8 et 9 ; Hebr. II, 9.

tio inter unionem Dei cum Christi humanitate, et unionem ejusdem Dei cum sancto Petro, et aliis hominibus; cum Deus omnes sustentet, et omnibus sit intimus per essentiam, præsentiam et potentiam : et solum hoc sit discrimen, quod per solum hominem Christum omnia operetur.

At hoc facillime solvitur : nam discrimen in hoc consistit, quod Christi humanitas non habet propriam subsistentiam, sed in Verbo existit, qua similitudine utitur sanctus Athasius in Symbolo cum ait : *Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus* : at cæteri homines habent subsistentiam propriam et distinctam re ipsa ab illa, quæ est in Verbo Dei; unde aliter sustentat Deus Petrum, aliter Christi carnem : nam Petrum dicitur sustentare, quia conservat illum cum sua essentia et subsistentia, ut cum quis baculum manu tenet : at Christi humanitatem Dei Verbum sustentat, eo modo quo totum sustentat partes intime sibi conjunctas et unitas.

CAPUT IX.

Proponitur qnæstio : an ex unione hypostatica sequatur communicatio realis attributorum divinorum, ac præcipue Immensitatis sive Ubiquitatis.

Superest jam tractare, postquam ostendimus, unionem hypostaticam non consistere in illa communicatione omnium attributorum divinorum, an saltem ex illa unione id sequatur, ut attributa omnia, vel aliqua, ac nominatim Omnipræsentia, sit communicata humanitati Christi.

Et quidem Kemnitius, in lib. de duab. nat. cap. 4, 21 et 23, docet, non esse quidem de essentia unionis hypostaticæ istam communicationem, in quo a Brentio et Smidelino dissentit : sed tamen consequi ad unionem hypostaticam talem communicationem, et quidem realem, ita ut natura humana vere sit omnipotens et omnipræsens, etc.

Similia habet Wigandus in lib. de communic. idiom., nisi quod quasdam proprietates dicit non communicari nisi verbaliter, ut esse Creatorem cœli et terræ, quia tunc Filius Dei non erat homo : at reliquas realiter, ac nominatim Ubiquitatem.

Similia etiam docet Nicolaus Selneccerus, tum in Pæd., tum in ep. ad Theol. Wirtemb. scripta anno 1571, ubi damnat hanc propositionem ut blasphemam : *Humana natura in Christo non est omnipotens.* Et ibidem docet, realiter communicata esse Christi humanitati ex unione hypostatica infinita dona. Et addit hæc verba, quibus videtur omnino confundere proprietates naturarum : « Quod, inquit, ad potentiam attinet, cum Paulo loquimur, si cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc non novimus. Cessante enim infirmitate carnis, nihil in eo jam novimus nisi virtutem Divinitatis. » Et infra : « Ac per hoc quidquid vel fuerat prius, vel est, et manet substantiæ duplicis, factum est virtutis unius. »

Denique omnes Lutherani supra citati initio hujus libri hanc realem communicationem defendunt, licet non conveniant in eo, utrum illa sit de essentia unionis hypostaticæ, an eam tantum sequatur.

Catholica vero doctrina duo docet. Primo, ex unione hypostatica consecuta esse in Christi humanitatem multa dona creata et infusa : ut gratiam excellentissimam, sapientiam maximam, potentiam singularem, et alia id genus; quæ tamen non sunt attributa Deitatis, nisi per participationem quamdam, quomodo etiam nos participamus Dei attributa per creatas qualitas, licet minus perfecte, quam Christi humanitas ea participet. Neque in his consistit communicatio idiomatum : nam illa communicatio est mutua; horum autem communicatio donorum non est mutua, nihil enim Deitati accessit.

Secundo, ex unione hypostatica sequitur communicatio idiomatum, quæ quidem communicatio non est realis respectu ipsarum naturarum, quasi ipsa Divinitas facta sit passibilis, et humanitas realiter sit facta omnipotens, ut volunt Lutherani, neque est plane verbalis, ut vult Beza in lib. cont. Brent. et Petrus Martyr in Dial. de duab. nat. sed est realis quidem, sed respectu hypostasis utriusque naturæ : non autem respectu ipsarum naturarum, ut expresse docent Patres. Ambrosius lib. II de Fid. cap. 4. Augustinus lib. I de Trin. cap. 13. Cyril. in defens. 4. anathemat., et Damascenus lib. III, cap. 4. ubi dicit, idiomata communicari nihil esse aliud, quam proprietates utriusque naturæ applicari communi hypo-

stasi, et proinde ipsis naturis in concreto, quia concreta nomina pro supposito accipi possunt, licet formaliter naturas significent.

Itaque recte dicimus, Deus est natus ex Virgine, passus, mortuus, etc., quia Deus accipi potest pro quolibet supposito divino, et proinde pro supposito secundæ personæ, quod est simul divinum et humanum : quod suppositum vere et realiter est Deus, et vere et realiter est homo; et proinde vere et realiter est natum ex Virgine, passum, mortuum, etc. Pari ratione recte dicimus, Christus homo est omnipotens, æternus, ubique, etc. quia *homo* in concreto stat pro supposito humano : in Christo autem suppositum divinum et humanum unum est, et cum sit divinum, consequenter est omnipotens, æternum, et ubique, etc. Quæ omnia facile probari possunt, sed gratia perspicuitatis primo agemus de idiomatibus in genere; secundo in particulari de Ubiquitate.

CAPUT X.

Ex unione hypostatica non fluxisse communicationem idiomatum realem respectu naturarum.

Igitur non communicari realiter attributa, sive idiomata unius naturæ alteri naturæ ex vi hypostaticæ unionis, primo docent sacra Concilia. Nam in Concilio Chalcedonensi act. V, sic legimus : « Salva utriusque naturæ proprietate, et in unam concurrente personam, etc. » Quod idem habetur in Concilio VI, act. 4 et 17, in Concilio Martini Papæ can. 9, et in epist. 10 S. Leonis ad Flavian. Præterea in Concilio VI, act. 17, et in Concilio Martini Papæ can. 10, 11, 12 et sequentibus, definitur contra Monothelitas, in Christo non solum duas esse naturas cum suis proprietatibus, sed etiam duas existere voluntates et operationes inconfusas. Denique epist. Agathonis Papæ. quæ recitatur in Concilio VI, act. 4, et a toto Concilio approbatur, habemus, in Christo omnia esse duplicia, id est, naturas, proprietates, voluntates, operationes, sola excepta subsistentia, quæ est una; et ibidem additur, duas inconfusas naturas colligi ex naturalibus earumdem naturarum proprietatibus. Ex quo sequitur, etiam proprietates manere inconfusas et distinctas.

Ex his colligimus, multis modis erroneam esse adversariorum sententiam. Nam primo, si communicantur vere et realiter propria unius naturæ alteri naturæ, et contra; ergo non manent distinctæ et inconfusæ proprietates : quomodo enim manent distinctæ, si humana natura habet divinas, et divina natura habet humanas proprietates? Item, si communicantur; ergo non sunt amplius proprietates, sed communitates : quomodo enim est proprium, quod est factum commune? Item, proprietates harum naturarum, ut plurimum sunt incompossibiles, ut est, esse creatum et increatum, finitum et infinitum, ubique et non ubique; ergo si divina natura recipit humanas proprietates, cogitur amittere suas : et si humana recipit divinas, cogitur amittere suas; quomodo ergo salvis proprietatibus facta est Incarnatio?

Merito itaque S. Augustinus serm. 191. de temp., qui est 3. de Trin. ita loquitur : « Illorum quoque execramur similiter blasphemiam, qui novo sensu asserere conantur, a tempore acceptæ carnis, omnia quæ erant Divinitatis in hominem demigrasse : et rursum quæ humanitatis erant, in Deum esse transfusa, ut, quod nulla unquam hæresis ausa est dicere, videatur hac confusione utraque exinanita esse substantia, et Deitatis scilicet et humanitatis, et omisso proprio statu in aliud esse mutata. »

Ad hæc respondere conantur adversarii : et primum Brentius lib. de majest. Christ. hom. dicit : Concilium Chalcedonense tantum loqui de proprietatibus essentialibus, quæ non possunt tolli sine abolitione essentiæ; non autem loqui de accidentalibus, quales sunt esse in loco, esse corruptibile, etc.

At hæc solutio aliquid dicit ad tertiam consequentiam : ad primam et secundam nihil. Præterea nec tertiæ satisfacit. Nam esse finitæ potentiæ, et majestatis, et virtutis, sunt proprietates inseparabiles a creatura : contrariæ enim arguunt infinitam essentiam ; ergo tribuere humanitati, quæ creatura est et finita, infinitam potentiam, et infinitam majestatem, ita ut non solum sit in toto Mundo, sed etiam possit actu replere infinitos Mundos, ut potest Deitas, est plane tollere ab humanitate essentiales ejus proprietates. Hoc autem ipsi dicunt : nam Christi

humanitatem volunt esse vere omnipotentem, et ubique, eo modo quo est Deus, qui quidem non solum est in toto Mundo, sed etiam posset actu replere infinitos Mundos.

Præterea ex hoc ulterius sequitur, duo esse in mundo omnipotentia, immensa, et infinita, nimirum, Deitatem et humanitatem Christi : hoc autem est contra Symbolum Athanasii, et contra omnes Scripturas. Nec possunt respondere : unam esse omnipotentiam, infinitatem, et immensitatem duarum illarum naturarum, sicut una est trium divinarum personarum. Nam omnipotentia, et infinitas atque immensitas Dei nihil est aliud, quam ejus essentia; ergo non potest esse eadem immensitas et omnipotentia Deitatis et humanitatis Christi, nisi sit eadem essentia utriusque naturæ, sicut est eadem essentia trium personarum. Atque ita semper eo reditur, ut confundantur naturæ in Christo.

Auctores Concordiæ in repetitione articulorum controversorum art. 8., et Kemnitius lib. de duab. nat cap. 21, 22 et 23, docent, proprietates humanitatis non communicari reipsa Divinitati, et proinde naturam divinam manere illæsam. Deinde addunt, divinas proprietates communicari reipsa humanitati, sed Deo non tolli, nec misceri proprietates, qui divinæ proprietates nunquam fiunt naturales et essentiales proprietates humanitatis, sed illi tantum communicantur per gratiam : sicut ex conjunctione animæ et corporis non fiunt proprietates corporis eæ quæ erant animæ, sed tantum communicantur corpori, quia anima in illa habitans, omnia in illo et per illud operatur.

Addit Kemnitius similitudinem ferri candentis, qua etiam, ut supra diximus, usus est Orig. lib. 2. de princ. cap. 6. et Basil. Orat. de Nat. Dom. Qua similitudine existimat Kemnitius apertissime declarari, quomodo ista communicatio fiat, salvis utriusque naturæ proprietatibus.

At neque hæc solutio sufficiens est. Primo, quia si proprietates humanæ non tribuuntur divinitati : sequitur non esse mutuam communicationem idiomatum, quod est contra omnes Veteres, et præcipue contra Damascenum lib. III. cap. 4. Quid, quod hac ratione coguntur discedere a suo Luthero, qui aperte docuit, Divinitati tribuenda, quæ dicuntur de passione Domini?

Secundo, non est verum, omnia omnino Deum operari per carnem. Nam actiones saltem immanentes, ut intelligere et velle divinum non erant, nec sunt per carnem. Item excitatio carnis Christi a mortuis non fuit per carnem, sed per Spiritum Dei, ad Rom. VIII.

Tertio, non omnia Dei attributa consistunt in operatione externa, ut planum est de Simplicitate, Infinitate, Sapientia, Potentia, Bonitate; ergo etiamsi Deus omnia opera exteriora per carnem operaretur, non propterea communicasset illi sua attributa. Præterea, etiamsi omnia omnino Deitas per humanitatem ageret, et attributa omnia in actione consisterent; adhuc non posset dici humanitas omnipotens, omnisapiens, omnijusta etc. Nec enim epitheta causæ principalis conveniunt instrumento ; alioqui cum quis docte et sapienter scriberet, calamus doctus et sapiens diceretur.

Denique ipsa similitudo animæ et corporis est contra ipsos. Nam anima non communicat corpori suas veras proprietates, neque corpus animæ : non enim corpus intelligit, discurrit, deliberat, quæ sunt propria animæ : neque e contrario anima currit, sedet, esurit, sitit, quæ sunt propria corporis. Et præterea anima tota est in capite, et tamen eadem tota est in pede, ubi non est caput, et contra.

Similitudo quoque ferri candentis nihil Kemnitium juvat; imo imperitum plane ostendit. Ait enim Kemnitius: ignem communicare ferro suam ipsius vim urendi et lucendi, non per informationem, sed per unionem, qua ferrum penetratur ab omni parte ab igne: et addit, ferrum adhuc retinere suas proprietates, id est, naturalem duritiem, nigrorem, frigus, licet non appareant. At profecto qui hæc dicit, caret sensu. Nam remotis miraculis et præstigiis, calor, et frigus, durities, et mollities, candor, et nigror, si non apparent et sentiuntur, non sunt. At quis unquam vidit in ferro candente nigrorem? quis sensit frigus? quis duritiem diceret esse in ea re, quæ flectitur instar ceræ.

At, inquit Kemnitius : si removeatur ignis, apparebunt nigredo, frigus, durities; ergo etiam antea erant. Respondeo : remoto igne a ferro, paulatim recedere calorem et candorem ferri, quæ non solum ab igne in ferro producebantur, sed etiam conservabantur. Itaque cum iterum existit in ferro frigus et nigredo, non apparet quod latebat, sed redit quod abierat.

Præterea, quale paradoxum est, quod ig-

nis penetret totum ferrum non per calorem productum, sed per seipsum, et quod ferrum luceat et urat, non per calorem acceptum ab igne, sed per illum ipsum qui est in igne? Nam hoc modo substantia ignis sine ullo miraculo penetrabit aliam substantiam, quod non faciunt nisi divina virtute corpora gloriosa, ut S. Th. docet IV. sent. d. 44. q. II. art. 2. Et præterea, quantumvis intime penetretur ferrum ab igne, certe nunquam erit verum dicere, ferrum urit, aut lucet, nisi ipsum ferrum sit affectum qualitatibus sibi inhærentibus caloris et lucis : sed dicere oportebit, ignis qui est in ferro urit ac lucet. Adde, quod in ferro candenti non cernitur ea communicatio idiomatum, quæ cernitur in Incarnatione: non enim dicimus, ferrum esse ignem, et ignem esse ferrum, quemadmodum dicimus, Deum esse hominem, et hominem esse Deum.

Neque obstat, quod Patres hac similitudine utantur: illi enim non volunt ostendere hac similitudine communicationem idiomatum, nec totum Incarnationis mysterium, sed unam ejus conditionem, quomodo videlicet per Incarnationem non lædatur Divinitas, et multum perficiatur humanitas : ut enim ignis in ferro non nigrescit, nec frigescit, nec consumitur rubigine, ita etc. Atque hæc de attributis in genere.

CAPUT XI.

Refellitur Ubiquitas humanitatis Christi, quia pugnat cum Scripturis.

Nunc in speciali de Ubiquitate disputandum est, vel potius ipsa Ubiquitas destruenda. Primo ergo ista Ubiquitas repugnat expressis Scripturis, quæ dicunt Christum hominem ratione humanitatis alicubi non fuisse, et proinde non semper fuisse ubique. Jo. XI : *Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi.* Jo. VI. *Cum vidisset turba, quia Jesus non esset ibi.* Matth. ult : *Non est hic, surrexit enim* (1).

Sed ad hæc respondent : significari his testimoniis, Christum non fuisse ubique localiter, non autem non fuisse ubique divino modo. At etiam in Cœna Corpus Christi non est localiter, et tamen quia revera ibi est, nemo Lutheranorum auderet absolute dicere, Corpus Christi non est hic, id est, in Cœna. Item, Deus non est in Mundo localiter : et tamen non toleraretur qui diceret, Deus non est in cœlo, nec in terra. Eodem igitur modo, si Christi humanitas vere est ubique, quocumque modo ibi sit, falsum erit absolute quod Scripturæ dicunt : *Non est hic, Non eram ibi etc.* Scriptura autem falsa esse non potest; igitur falsa est sententia adversariorum. Præterea, anima Christi non erat in inferno localiter, sed spiritualiter; et tamen non semper ibi fuit : nam non est relicta in inferno Act. II; ergo revera non est ubique, non solum localiter, sed nec alio modo.

Secundo, repugnat illis Scripturis, quæ dicunt, Deum esse ubique, ut hoc modo illum discernant ab omnibus creaturis. Hieremiæ XXIII. *Cœlum et terram ego impleo*, et alibi. Et Psalm. CXXXVIII. *Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam* (2)? Unde Patres ex hoc Dei attributo probant, Spiritum sanctum esse verum Deum, non creaturam, qua scriptum est Sap. I. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum* (3).

Vide Ambrosium lib. I de Spir. S. cap. 7. Hieronymum et Cassiodorum in Psalm. CXXXVIII. Cyrillum lib. VII de Trin. Basilium lib. de Spir. S. cap. 22. Dydimum lib. I. de Spir. S. Fulgentium in lib. ad Donat. cap. 8. Vigilium in disput. Athan., Arii, et Sabellii. Augustinum lib. III cont. Maxim. cap. 21.

Respondent : proprium esse Deo, esse ubique per se : tamen hoc idem convenire Christi humanitati per accidens, ratione unionis cum Deo. At hoc non satisfacit : nam esse ubique per accidens, potest dupliciter intelligi. Primo, quod Christi humanitas vere non sit ubique, sed dicatur esse ubique, quia est conjuncta cum Verbo, quod est ubique. Secundo, quod revera sit ubique, tamen hoc habeat non ex natura sua, sed per gratiam Dei, quæ est accidens respectu ipsius essentiæ humanæ.

Si primo modo intelligant, nec proprie loquuntur, nec habent quod intendunt. Non loquuntur proprie, quia non potest absolute

(1) Joan. XI, 14 et 15; Ibid. VI, 24; Matth. XXVIII, 6. — (2) Jer. XXIII, 25; Psal. CXXXVIII. 7. — (3) Sap. I, 7.

dici tale id, quod non est ipsum tale, sed est conjunctum cum alio quod est tale : alioqui corpus posset dici spiritus, quia est conjunctum cum anima, quæ est spiritus, et Oculus esset in calcaneis, quia est conjunctus cum anima, quæ est in calcaneis. Nec habent quod intendunt : nam ex ubiquitate volunt stabilire veram præsentiam corporis Christi in Cœna : at ex ista ubiquitate accidentaria non sequitur, Christi corpus esse in Cœna revera, sed tantum sequitur esse conjunctum cum Deitate, quæ est præsens in Cœna.

Si secundo modo accipiant, ut sine dubio accipiunt; tunc argumentum Patrum pro Spiritu sancto plane concidit. Nam Ariani dicent, Spiritum sanctum esse quidem ubique, sed per accidens; et ideo non esse Deum verum, sed creaturam. Cum ergo Patres recte probarint ex ubiquitate, Spiritum sanctum esse Deum; manifeste sequitur soli Deo convenire vere esse ubique, nec id esse per gratiam communicatum ulli creaturæ.

Dices : nonne corpus Christi, ut est in tot locis simul sacramentaliter, posset etiam esse in toto Mundo? nonne posset Deus totum Mundum convertere in panem, et panem illum in corpus suum? et tamen non propterea corpus Christi posset esse Deus.

Respondeo: potest quidem id fieri, sed hoc non est esse ubique quomodo est Deus, et quomodo Brentiani intelligunt de corpore Christi. Nam Deus ita est in toto Mundo, ut non contineatur Mundo, sed sit tantæ immensitatis, ut possit replere infinitos Mundos : id quod nos corpori Christi, quod est finitum, minime tribuimus. Deinde, quidquid sit de eo quod potest, aut non potest fieri; satis nobis est, reipsa id non esse communicatum, nec communicandum ulli creaturæ, ut sit ubique, et ideo inde evidenter probari, Spiritum sanctum esse Deum.

Tertio, repugnat Ubiquitas testimoniis, quibus Patres probant, in Christo duas esse naturas, præcipuus enim locus ille Joa. III : *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo* (1). Ex quo loco plurimi Patrum deducunt, Christum esse Deum et hominem, quia quando erat corpore solum in terra, dicebat tamen se esse in cœlo, nimirum Deitate. Ita Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Beda in eum locum. Item Nazianzenus ep. 1. ad Chelidon., et Hilarius lib. X de Trin., et alii.

At si vera sit Ubiquistarum sententia, hoc argumentum nihil concludit. Nam dicerent Eutychiani ab Ubiquistis edocti, etiam carne tunc fuisse Christum in cœlo, et in terra, et ubique.

Præterea: probant Patres, Christum Deum esse et hominem ex illis locis, ubi dicitur Christus iter fecisse ac mutasse loca, nunc navi, nunc pedibus, nunc etiam asello; cum tamen ut Deus ubique esset, et moveri non posset. Vide B. Ambrosium lib. II. de Fid. cap. 4. et Athanasium apud Vigilium in disput. cum Ario.

At secundum Ubiquistas ista omnia nihil probant. Nam si Christi caro ubique erat, certe non poterat moveri nisi metaphorice, sicut Deus dicitur aliquando descendere de cœlo in terram, quia apparet hominibus, non ubi non erat, sed ubi non videbatur. Nam moveri proprie de loco ad locum, est deserere unum locum, et acquirere alium: qui autem est ubique, nec potest desere unum, nec acquirere alium. Nec valet quod dicunt: corpus Christi fuisse ubique invisibiliter, sed visibiliter in certo loco, et hoc secundo modo potuisse moveri. Nam non potest esse in eodem loco visibiliter, et invisibiliter simul, quia tunc bis esset in eodem loco, deinde nonne involvit contradictionem, rem eamdem in eodem loco videri, et non videri?

Denique moveri proprie non potest intelligi sine novi loci adeptione; igitur Christus si erat ubique, non poterat vere moveri, sed solum apparenter : et proinde, sicut ex motu Dei metaphorico non probatur, Deum esse creaturam; ita ex motu Christi, qui solum metaphoricus esse potuit, non poterat recte colligi, Christum esse hominem. Et confirmatur ex responsionibus adversariorum, qui cum volunt ostendere, non pugnare cum Ubiquitate motum corporis Christi, probant, quia etiam de Deo dictum est Genes. XI. *Descendamus et confundamus linguam eorum.* Et Genes. XIX : *Descendam et videbo etc.* (2). Ita enim Brentius in lib. de majest. Christ. hom. ratiocinatur. Fatentur igitur ipsi, non aliter posse moveri de loco ad locum Christi humanitatem, quam possit moveri Deus.

(1) Joan. III, 13. — (2) Gen. XI, 7; XXIX, 21.

CAPUT XII.

Refellitur Ubiquitas corporis Christi, quia repugnat Symbolo Apostolico.

Deinde pugnat Ubiquitas cum articulis Symboli, de Christi Conceptione, Nativitate, Morte, Sepultura, Descensu ad inferos, Resurrectione, Ascensione, et Descensu ad judicium.

Ac primum cum Conceptione : nam Fides habet, in solius Mariæ utero fuisse carnem Christi : at secundum Ubiquistas, mox a Conceptione fuit illa caro in uteris omnium mulierum, imo et virorum et proinde illa laus communis est omnibus : *Beatus venter qui te portavit*, Lucæ XI (1). Item Fides docet, Christi corpus post nonum mensem prodiisse ex utero in lucem, et sic vere esse natum : at secundum Ubiquistas, ante nonum mensem, imo primo die Conceptionis fuit extra uterum, et post decimum mensem adhuc erat in utero, imo inde nunquam exiit.

Dicent : exiisse quia localiter erat in utero, et non extra uterum : et postea fuit localiter extra uterum, et non in utero. At contra; quia istud esse localiter nihil videtur esse aliud, quam apparentia quædam, sicut cum Deus qui est ubique, in certo loco apparet. Nam si vera ab ipsa Conceptione Christi caro fuit præsens omni loco, non potuit vere aliquo proficisci, sed tantum extendi, ut supra diximus, ubi antea non videbatur; Nativitas igitur non fuit vera, sed apparens, ut Manichæi dicebant.

Item Fides requirit, ut in morte, Christi corpus et anima separata fuerint, et corpus quidem in sepulchro jacuerit, anima ad infernum descenderit : at secundum Ubiquistas, in sepulchro etiam erat anima cum corpore, et in inferno erat caro cum anima.

Et ne multum laboremus in probando; Auctores Concordiæ in repetitione articuli noni dicunt, se credere, quod post sepulturam Christi tota persona Deus et homo descenderit ad inferos : at certe si homo ad inferos descendit, non sola anima descendit.

Item Fides tradit, Christi corpus post tres dies a morte rediisse ad vitam, et exiisse de monumento clauso, et intrasse ad discipulos januis clausis, quæ notantur ab Evangelistis tanquam miracula : at secundum Ubiquistas, nunquam exiit Christus de sepulchro, nec intravit ad discipulos, sed manifestavit solum se extra sepulchrum, quamvis ibi manserit invisibiliter : nec mirum ullo modo fuit, quod scribit Joannes de ingressu Christi ad discipulos januis clausis, quandoquidem non vere intravit januis clausis, sed tantum fecit se visibilem in loco, ubi erat invisibiliter; et tamen Brentius urget hæc miracula contra Zwinglianos in lib. de Majest. homin. Christ.; et eadem afferuntur in lib. Concord. pag. 718.

Denique Fides habet, Christum ascendisse in cœlum, et inde venturum ad judicium : at secundum Ubiquistas, nec ascendit, nec descendit.

Respondent ad hoc de ascensione, in articulo Symboli de Ascensione in cœlum : nomen cœli accipi figurate, non proprie, et solum significare gloriam, regnum et majestatem Dei, non autem certum aliquem locum. Et probat Illyricus in lib. de Ascens. Christi. Primo, ex verbis Petri Actor. III. *Quem oportet cœlum suscipere* (2) : nam si sermo esset de loco, dictum esset : *Quem oportet cœlo recipi.*

Secundo, probat ex ipso Symbolo : nam quid sit Ascendit in cœlum, explicatur per verba sequentia Sedet ad dexteram Patris : hæc autem sunt metaphorica verba; nec enim Pater habet proprie dexteram, aut sinistram; igitur etiam ascensio in cœlum metaphorice accipi debet.

Tertio, si Christus vere ascendisset in cœlum hoc corporeum, debuisset permittere, imo imperare discipulis, ut viderent, quomodo ipse ascenderet usque ad summum cœlum, et ascendendo perumperet stellas et globos illos cœlestes, ut id testari possent toti Mundo, quod tamen non est factum. Et addit, more suo umbras verberans, et tamen triumphans : « Profecto ista est plane invicta demonstratio contra istorum localitatem Christi in cœlo inclusi. »

Brentius autem in lib. de duab. nat. Christ., et ascens., idem probat. Primo, quia Chris-

(1) Luc. XI, 27. — (2) Act. III, 21.

tus dicitur supra omnes cœlos ascendisse. Ephes. IV. *Ascendit super omnes cœlos*. Hebr. IV. *Penetravit cœlos*; non ergo, inquit Brentius, hæsit in aliquo. Hebr. VII. *Excelsior cœlis factus* (1); non est ergo Christus in cœlo ut in loco.

Secundo, quia si esset in cœlo corporeo, deberet esse in polo antarctico, nam debet esse in loco quieto, alioqui valde male se haberet in illa perpetua agitatione : soli autem poli sunt immobiles; ergo debet esse in altero polorum, et in puncto consistere : polus autem antarcticus esf superior secundum Aristotelem, et arcticus est inferior; igitur in antarctico polo Christus locandus est. Et confirmat : quia si in cœlo corporeo esset, quo se reciperet, quando cœlum destructur? Ita nimirum filios tenebrarum juvat ludere, et jocari de mysteriis Christi.

Tertio, probat in alio lib. de Majest. Christ., quia Christus ascendit in cœlum illud, ex quo descendit. Jo. III. *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo etc.* at non descendit de cœlo corporeo; igitur nec ascendit in cœlum corporeum : sed sicut metaphorice dicitur descendisse, quando *exinanivit semetipsum* : ita metaphorice dicitur ascendisse, quando *Deus exaltavit illum*, *et dedit illi nomen, quod est super omne nomen* (2).

At Catholici credunt, Christum in verum cœlum corporeum ascendisse, sive maneat intra ipsum cœlum, ut videtur sentire S. Augustinus epist. 57. ad Dard. ubi dicit in fine epist., Christum esse ubique ut Deum, et in aliqua parte cœli propter veri corporis modum : sive maneat supra et extra omnes cœlos, ita ut pedibus tangat convexum summi cœli, ut vult B. Thomas in 3. part. quæ. LVII. art. 4. Ista enim non sunt certa, nec necessario cognoscenda; imo etiam monet Augustinus de Fid., et Symb. cap. 6. curiosissimum esse et supervacaneum id quærere.

Illud est certum, Christi corpus nunc esse visibile et palpabile, et tantum spatium occupare, quanta est moles corporis, et esse in cœlo isto corporeo, sive sit intus, ut aliquis dicitur esse in domo, sive supra, ut aliquis dicitur esse in tecto. Et probatur primo, quia Christus ad illud cœlum ascendit, ubi est sedes Dei : illud autem cœlum corporeum est, ut patet ex Psal. CXIII. *Cœlum cœli Domino*, *terram autem dedit filiis hominum* (3). Ubi cum opponatur cœlum terræ, et terra proprie accipiatur ista corporea quam calcamus; certe et cœlum proprie accipi debet Isa. LXVI : *Cœlum mihi sedes*, *terra autem scabellum pedum meorum*. Item Matth. V: *Non jurare per cœlum*, *quia thronus Dei est*, *neque per terram*, *quia scabellum est pedum ejus*. Et cap. VI : *Pater noster qui es in cœlis*. Et infra : *Fiat voluntas tua sicut in cœlo*, *et in terra* (4). Vides ubicumque cœlum dicitur sedes Dei, semper opponi terræ, quam nos habitamus. Quæ antithesis apertissime docet, cœlum istud corporeum quod supra nos cernimus, sedem esse Dei, ac proinde ad hoc cœlum Christum ascendisse.

Secundo, idem probatur ex historia ascensionis, quæ ita describitur in Scripturis ut non possit ullo modo per tropos everti, nisi quis plane impudens esse velit. Act. I. *Videntibus illis*, inquit Lucas, *elevatus est*; *et nubes suscepit eum ab oculis eorum* (5). Huc usque non est locus tropis : nam Apostoli viderunt eum euntem usque ad nubes, quæ autem videntur corporea sunt, nisi forte præstigiatorem faciant Christum. Quod autem terminus ac finis illius veri motus non esset nubes, patet Luc. XXIV: *Et factum est*, inquit, *dum benediceret illis*, *recessit ab eis*, *et ferebatur in cœlum* (6). Christum autem vere eo pervenisse, quo ibat, testatur Marcus cap. XVI : *Et Dominus quidem*, inquit, *Jesus*, *postquam locutus est eis*, *assumptus est in cœlum*, *et sedet a dextris Dei* (7). Itaque narrant Evangelistæ initium, progressum, et finem ascensionis. Initium autem fuit verum ac proprium, non metaphoricum, non phantasticum; igitur et progressus et finis vera ac propria fuerunt; vere igitur ac proprie Christus ascendit in cœlum.

Tertio, id probatur ex descensu de cœlo ad judicium : nam ad judicium de eo cœlo descendet, ad quod ascendit, ut habetur Act I. *Sic veniet*, *quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum*, Matth. XXIV. *Tunc apparebit signum Filii hominibus in cœlo*, I. Thessal. IV. *Ipse Dominus in jussu*, *et in voce Archangeli*, *et in tuba Dei descendet de cœlo*. Et II. Thessal. I. *In revelatione Domini Jesu de cœlo* (8). At certum est, Dominum non descen-

(1) Eph. IV, 10; Hebr. IV, 14; Ib. VII, 26. — (2) Joan. III, 13; Philipp. II, 9. — (3) Psal. CXIII, 16. — (4) Isai. LXVI, 1; Matth. V, 34; Ibid. VI, 9 et seq. — (5) Act. I, 9. — (6) Luc. XXIV, 51. — (7) Marc. XVI, 19. — (8) Act. I, 11; Matth. XXIV, 30; I. Thessal. IV, 15; II. Thessal. I, 7.

surum de cœlo metaphorice, ita ut descendere de cœlo, sit relinquere Gloriam, Regnum, et Majestatem, quin potius tum maxime apparebit in majestate et potestate magna; igitur cœlum unde descendet, non est Regnum et Majestas, sed locus quidam; ergo ad locum etiam quemdam ascendit.

Quarto probatur ex loco Sanctorum. Nam ibi est homo Christus, ubi sunt, et erunt sancti homines. Jo. XIV: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt, si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum, et si abieo, et præparavero vobis locum, iterum venio, et accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis* (1) : at Sancti non erunt ubique, sed in certo loco, et si in certo loco, certe in nobilissimo, id est, in cœlo; ergo et Christus homo in eo loco est, et erit.

Denique hæc est sententia omnium Sanctorum et præcipue Augustini epist. 57. ad Dard. ubi eum monet, ut recolat Symbolum, et simpliciter credat, Christum hominem post resurrectionem veram vere ascendisse in cœlum, atque ibi in certo loco nunc esse. Et lib. de Fid. et Symb. cap. 6. scribit, licet Ethnici mirentur, quomodo corpus Christi in cœlo esse possit; tamen vere ita credendum esse : quod idem docet in lib. de agon. Christ. cap. 25. Nec rationes in contrarium aliquid probant.

Ad primam Illyrici dico : sententiam Petri omnino esse ambiguam tam Græce, quam Latine, sed quocumque modo exponatur, non sequi quod ipse vult. Nam si legamus : *Quem oportet cœlum suscipere* (2), ut sensus sit : *Oportet ut cœlum suscipiat Christum*, ut locus locatum; tunc sententia est pro nobis. Si vero sensus sit : *Oportet ut Christus suscipiat cœlum*; tunc etiam non erit contra nos. Nam ut Christus suscipiat cœlum, non est necesse ut Christus sit diffusus per totum cœlum, sed satis est, ut sit in aliqua parte cœli, sicut dicitur Rex suscipere regnum, vel palatium regale, vel thronum regium, quando incipit esse in regno, vel palatio, vel throno, etiam si non sit præsens re ipsa toti regno, vel throno, vel palatio.

Prima tamen explicatio est magis conveniens textui; nam dicitur : Quem oportet cœlum suscipere usque ad tempora restitutionis omnium: ubi non indicatur acceptio possessionis regni, quæ in momento fit, sed mansio in loco, quæ longo tempore durat, et hoc modo exponit Œcumenius. Est etiam conformior aliis locis, quæ dicunt, Christum assumptum, vel elevatum in cœlum, Marci ult. et Act. I., et profectum in cœlum, I. Petri III.

Ad secundam rationem : nego idem esse, ascendere in cœlum et sedere ad dexteram Dei; nam in Symbolo non debet aliquid repeti, cum sit brevissimum compendium. Quid autem sit sedere ad dexteram Dei, dicemus postea.

Ad tertiam dico : non fuisse opus, ut Apostoli viderent Christum penetrantem omnes cœlos; nam si non habemus eorum testimonium de hac re, habemus testimonium Angelorum, qui Act. I., aperte indicarunt, Jesum assumptum in cœlum, et eadem forma descensurum ad judicium; imo convenientius fuit, ut non viderent finem ascensionis illius; tum ne putarent esse illusionem, quandoquidem naturaliter non potest eo pertingere visus humanus; tum ut Fides etiam in ipsis locum haberet : sicut etiam non viderunt Christum incarnari, nasci, resurgere, imo nec mori, excepto Joanne; et tamen futuri erant prædicatores, et testes primi et præcipui omnium mysteriorum Fidei christianæ.

Ad primam Brentii dico : inde probari sententiam S. Thomæ, videlicet, quod Christi corpus supra sit convexum ultimum cœli, non autem quod nusquam sit persona conspicua Quamquam nec sententia S. Thomæ plane convincitur ex illis locis; responderi enim potest, ascendisse Christum super omnes cœlos, et excelsiorem cœlis factum, et penetrasse omnes cœlos, quia est in parte suprema ultimi cœli, atque ita habet sub pedibus summum cœlum pro maxima parte. Imo locus Hebr. IV, favet sententiæ Augustini; nam Paulus Heb. IV, alludit ad Pontificem Aaronicum, qui penetrabat singulis annis usque ad interiora velaminis, et ipsa Sancta Sanctorum, sed non ultra illa progrediebatur. Ita ergo et Dominus ut cœlestis Pontifex penetravit usque ad intimum recessum summi cœli, sed non ultra progressus est, nec extra ipsum cœlum mansit.

Ad secundam dico : illa esse verba otiosa Brentii, ne dicam blasphema, cum in jocum convertat mysteria divina. Sed ne et ipsi joci noceant, respondemus : Christi corpus non redigi ad angustias poli antarctici, sed esse

(1) Joan. XIV, 2 et seq. — (2) Act. III, 21.

in qua parte voluerit, nec periculum esse agitationis, cum cœlum empyreum quietum ponatur ab omnibus : nec illud sit periturum, licet inferiores cœli sint aliquo modo immutandi. Sed hæc omnia superant modum intelligentiæ hujus vitæ. Sat est cum Augustino lib. ult. Civit. Dei cap. ult., scire, in cœlo habitura corpora gloriosa statum et motum prout voluerint, sed omnino decentem.

Ad tertiam dico : Christum ascendisse in cœlum, ex quo descendit. Porro autem ex vero cœlo descendisse, licet metaphoricus fuerit ipse descensus; nec tamen inde sequi, etiam ascensum debere exponi metaphorice, si descensus fui metaphoricus : nam descensus fuit Verbi increati spiritualis et immensi, ascensus fuit carnis corporeæ creatæ, et finitæ.

CAPUT XIII.

Refellitur Ubiquitas, quia repugnat præsentiæ corporis Domini in Eucharistia.

Tertio pugnat Ubiquitas cum ipso Sacramento Eucharistiæ, pro quo stabiliendo est excogitata. Nam si caro Christi est ubique, certe non egemus Eucharistia, et frustra imus ad templa, frustra recitamus verba Cœnæ, frustra paramur ad illam Cœnam, cum domi habeamus in pane et vino, et aliis omnibus cibis corpus Christi.

Lutherus in lib. quod verba Christi : *Hoc est corpus meum* adhuc firma stent, objicit sibi hoc argumentum his verbis : « Si corpus Christi est in omnibus locis, agedum devorabo, et helluabor ipsum in omnibus hospitiis, et in omnibus scutellis, poculis, cantharis. » Respondet autem sic : « Audi tu porce, canis fanatice, aut quisquis fueris insulse asine, etiamsi corpus Christi sit in omnibus locis, non tamen tu statim ipsum vel devorabis, vel helluaberis. » Et infra : « Ablego te in haram tuam porcorum, vel in tuum sterquilinium. » Summa responsionis est : licet sit ubique, non tamen posse ubique capi. Exponit exemplum de radiis Solis, qui nos undique attingunt; et tamen si quis velit illos includere in cistam, et secum ferre, non poterit.

At hæc solutio nihil valet. Nam si corpus Christi vere est ubique; non potest separari ab ulla re, et proinde est impossibile, ut habeam panem in mensa, vel in manu, vel in ore, vel in stomacho, et non habeam ibidem corpus Christi. Nec similitudo radiorum valet, quia radii non modo non sunt ubique, sed nec penetrare possunt corpora non transparentia.

Joannes Brentius in lib. de duab. nat., et Ascens. Christ. respondet paulo aliter, vel potius explicat sententiam Lutheri. Dicit enim, corpus Christi ubique esse personaliter, sed in Cœna esse etiam definitive, id est, ex definitione et decreto Dei per consecrationem, qui modus essendi addit solum efficaciam : nam in Eucharistia sumitur efficaciter, et nusquam alibi.

Hæc solutio aperte includit Calvinismum : nam Brentius cogitur dicere, nihil sumi in Cœna, quod non habeatur extra cœnam, nisi efficaciam corporis Christi; et proinde in Cœna non sumi revera corpus Christi, sed solum quamdam energiam ejus. Et licet Brentius id non diceret; tamen sequitur evidenter ex Ubiquitate. Nam sicut, quia Deus est ubique, non potest moveri, nec per se, nec per accidens; et ideo nemo comedens panem, dici potest vere comedere Deum, licet in pane sit Deus : nam panem vere comedo, quia panis vere transit de manu ad os, de ore ad stomachum; at Deus non transit, quia simul est in manu, in ore, in stomacho, et ubique : ita etiam, si Christi corpus est ubique, non potest vere cum pane comedi, quia non potest vere transire cum pane de manu ad os, de ore ad stomachum, quia non potest moveri, cum sit ubique; ergo solum in Cœna Christi corpus fit præsens et manducatur per energiam, et non per realem sumptionem.

Vides, quomodo Lutherani et Brentiani, dum Calvinistas oppugnant, illis favent, et tamen Brentius in suo Testamento execratur Sacramentarios, nec patitur ullum locum eis in Ecclesia dari.

CAPUT XIV.

Refellitur Ubiquitas testimoniis Patrum.

Pugnat ultimo Ubiquitas cum omnibus Patribus. S. Ambrosius lib. II de Fid. cap. 4. « Neque enim, inquit, Deus de loco ad locum transit, qui ubique semper est: ut homo, est qui vadit, ipse qui venit, denique et alibi dicit: Surgite eamus. In eo ergo vadit et venit quod est commune nobiscum. » Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 14. in fine : « Non enim, inquit, quia nunc non adest in carne, ex eo putes quod spiritu medio hic non adsit, audiens quæ de illo dicuntur, et videns quæ tu cogitas, et scrutans renes et corda.» S. Chrysostomus in illud Jo. III. *Filius hominis, qui est in cœlo etc.* « Non carnem, inquit, sed a minori substantia totum seipsum denominat. » Ruffinus in Symb. « Ascendit ergo, inquit, ad cœlos, non ubi Verbum Deus ante non fuerat, quippe qui erat semper in cœlis, sed ubi Verbum caro factum, ante non sederat. »

Augustinus tract. 78. in Jo. : « Sed a quibus, inquit, homo abscedebat, Deus non derelinquebat, et idem ipse Christus homo et Deus. Ergo et ibat per id quod homo erat, et manebat per id quod Deus erat. Ibat per id quod uno loco erat, manebat per id quod ubique erat. » Et epist. 57. ad Dard. : « Non est autem consequens, inquit, ut quod in Deo est, ita sit ubique ut Deus : nam et de nobis veracissima Scriptura dicit, quod in illo vivimus, movemur, et sumus; nec tamen sicut ille ubique sumus, sed aliter homo ille in Deo, quoniam aliter et Deus ille in homine, proprio quodam ac singulari modo. Una enim persona Deus et homo est, et utrumque est unus Christus Jesus, ubique per id quod Deus est, in cœlo autem per id quod homo. »

Cyrillus Alexandrinus lib. XI. in Jo. cap. 21. « Putabant, inquit, discipuli absentiam Christi, ut hominis dico (Deus enim ubique adest), multorum eis incommodorum causam futuram, cum non adesset, qui eos posset ab omnibus malis eruere, sed oportebat non solum in carnem Christi, verum etiam in Deitatem respicere, quæ quamvis oculis non cernatur, adest tamen semper summa cum potestate, nec quidquam est quod prohibere possit, qui omnia repleat, et quo velit peragat. Non enim loco aut dimensionibus circumscriptibilis natura divina est. Quare cum Deus et homo Christus vere sit, oportuit eos intellexisse, ineffabili Deitatis potestate una cum eis semper futurum, etiamsi carne abesset. »

Theodoretus Dial. 2. « Igitur, inquit, corpus Dominicum surrexit quidem a corruptione et interitu alienum, et impatibile, et immortale, et divina gloria glorificatum, et a cœlestibus adoratur potestatibus : corpus tamen est, et habet quam prius habuit circumscriptionem. » Et Dial. 3. « Atqui post resurrectionem, inquit, visum est circumscriptum, et habens manus, et pedes, et alias corporis partes, et tangi poterat, et sub aspectum cadebat, vulneraque et cicatrices habebat sicut ante resurrectionem. Duorum ergo alterum dicere necesse est, vel divinæ etiam naturæ has partes esse tributas, siquidem corpus in divinitatis naturam conversum has partes habuit, vel fateri corpus mansisse in suæ naturæ finibus. »

Leo serm. 2. de Ascens. : « Ineffabili, inquit, modo per Ascensionem cœpit esse divinitate præsentior, qui factus est humanitate longinquior. » Gregorius hom. 29. quæ est de Ascens. : « Illo revertebatur, inquit, ubi erat, et inde redibat, ubi remanebat, quia cum per humanitatem ascenderet in cœlum, per Divinitatem suam et terram pariter continebat, et cœlum. » Vigilius lib. I. cont. Eutych. : « Sed et nobiscum est, inquit, et non est nobiscum, quia quos reliquit, et a quibus discessit humanitate sua, non reliquit, neque deseruit divinitate sua. Per formam enim servi, quam abstulit a nobis in cœlum, absens est nobis, per formam Dei, quæ non recedit a nobis in terris, præsens est nobis. Et lib. IV : Deinde, inquit, si Verbi et carnis una natura est, quomodo cum Verbum ubique sit, non ubique inveniatur et caro? namque quando in terra fuit, non erat utique in cœlo, et nunc quia in cœlo est, non est utique in terra.

Fulgentius lib. II. ad Trasimund. cap. 17 : « Unus, inquit, idemque secundum humanam substantiam absens cœlo cum esset in terra, et derelinquens terram cum ascendisset in cœlum, secundum divinam vero immensamque substantiam, nec cœlum di-

mittens cum de cœlo descendit, nec terram deserens cum ad cœlum ascendit.»

Ad hæc testimonia respondet Kemnitius lib. de duab. nat. cap. 30. et multa dicit. Primo, Veteres loqui contra Manichæos et Eutychianos, qui Christi humanitatem volebant conversam esse in immensam, et illocalem divinitatem. Secundo, voluisse Patres dicere, Christi humanitatem non esse ubique secundum naturales suas proprietates. Tertio, Patres velle, Christi humanitatem secundum visibilem formam non esse ubique diffusam, nec localiter, circumscriptive, et sensibiliter nunc esse in terris.

At levia sunt hæc omnia. Nam quod ad primam solutionem attinet : verum quidem est, Patres loqui contra Eutychianos, sed eos hoc argumento refellunt, quia cum Christi caro non sit ubique sicut divinitas; necessario distinctæ naturæ esse debent : qui ergo negant Patrum fundamentum, atque asserunt, Christi carnem esse ubique; aperte Patribus repugnant, et proinde a Patribus refelluntur.

Secunda item solutio nimis est debilis. Nam Patres non disputant de proprietatibus naturalibus carnis, sed simpliciter negant, illam esse ubique. Imo Augustinus in epist. ad Dard. ex professo tractat de eo, quod convenit carni non ex se, sed ex unione cum Verbo, et clarissime affirmat, non esse consequens, ut si Verbum est ubique, etiam caro illi unita ubique sit.

Tertia quoque solutio non est solida : tum quia nemo poterat dubitare, an Christi caro visibiliter ubique esset diffusa, tum quia etiam Patres non opponunt carnem visibilem carni invisibili, sed carnem Deitati, et dicunt, Christum secundum Deitatem ubique esse, secundum carnem non ubique.

CAPUT XV.

Solvitur argumentum hæreticorum.

Sed jam solvenda sunt argumenta adversariorum, quæ partim a Scripturis, partim a testimoniis Patrum, et Scholasticorum depromuntur.

Primum argumentum et præcipuum sumunt ex dextera Dei : nam Christus ut homo exaltatus est ad dexteram Dei Patris Matth. XXVI. Act. II. Ephes. I. Coloss. III. I Pet. III. Heb. I et alibi : at dextera Dei est ubique, non enim est dextera corporalis, quæ certo in loco statui possit; igitur Christus ut homo non est in certo aliquo loco, sed ubique.

Respondeo, et dico tria. Primo, si esse in dextera Dei accipiatur crasso modo, ut accipit Lutherus in lib., quod verba Domini *Hoc est corpus meum* adhuc firma stent, ubi probat Christi carnem esse ubique, quia est in dextera Dei, et non in minimo digito, aut ungue illius dexteræ : dico, consequentiam nullam esse. Nam etiam dicuntur esse *animæ justorum in manu Dei*(1); et sine dubio non sunt in extremo digito, aut ungue illius manus, sed in tota manu. Et pari ratione manus Dei est ubique, et tamen non propterea animæ justorum sunt ubique : cujus ratio est, quia manus Domini non est ubique per extensionem, quasi partem habeat hic, et partem ibi, sed tota est hic, et tota ibi.

Secundo dico : per dexteram Dei a multis intelligi beatitudinem æternam, non autem majestatem, aut potentiam divinam. Ita explicat Hieronymus in cap. I. ad Ephes. et Augustinus lib. de Fid. et Symb. cap. 7. et lib. de agon. Christ. cap. 26. qui non solum Christum vult sedere a dextris Dei, sed etiam omnes electos sessuros a dextris Dei, juxta illud Ephes. II. *Consedere nos fecit in cœlestibus in Christo* (2). Et Matth. XXV. dicuntur oves futuræ a dextris.

Et potest confirmari hæc sententia ex eo, quod apud antiquos sedere a dextris erat minus honorificum, quam sedere a sinistris, ut observat et probat multis testimoniis Antonius Nebrissensis in explicatione quinquaginta locorum Scripturæ. Unde etiam in sigillis plumbeis Pontificum, et in multis antiquis picturis Petrus ponitur a sinistris, cum tamen constet, Petro semper delatum primum locum fuisse.

Si igitur Christus ut minor et inferior a dextris sedet; non ergo illa sessio debet referri ad majestatem divinam, in qua Filius Patri est æqualis, sed ad humanam gloriam et beatitudinem, quæ convenit Christo ut minor est Patre : et secundum hanc expositionem argumentum hæreticorum nihil va-

(1) Sap. III. 1. — (2) Eph. II. 6.

let. Nam esse hoc modo a dextris Dei, non requirit ubiquitatem, sed solam beatitudinem, quam habere potest etiam qui in minimo angulo Mundi tantum hæret.

Tertio dico : probabilius esse, per dexteram Dei, ad quam Christus sedet, intelligi debere gloriam, potentiam, et majestatem divinam, ita ut sensus sit illius articuli, Christus sedet a dextris Patris, id est pari potentia, et honore regnat, judicat, et gubernat omnia cum ipso Patre; ita ut dextera sumatur simpliciter pro latere, id est, pro loco æquali, non superiore, vel inferiore : nam in Psal. CIX. sicut dicitur Filius a dextris Filii: *Dominus a dextris tuis confregit in die iræ suæ Reges*(1). Ex quo patet, dexteram significare æqualitatem.

Præterea ita exponunt fere omnes Patres. Athanasius Serm. 2. cont. Arian. Basilius lib. de Spir. S. cap. 6. Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 14. Cyrillus Alexandrinus lib. XII, thes. cap. 7. Damascenus lib. IV, cap. 2. Leo Serm. 1 et 2. de Ascens. Denique Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Œcumenius in cap. 1. ad Heb. et 1. ad Ephes. Ambrosius lib. II de Fid. cap. 4. et in cap. 1. ad Ephes et alii.

Deinde idem indicant ipse Scripturæ. Nam Matth. XXII. Christus attulit locum Psalm. CIX. *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis* (2) ad probandam divinitatem suam, et cum Patre veram æqualitatem. Et hoc ipsum testimonium Psalmi a Paulo affertur ad probandam Christi divinitatem, cum ait Hebr. I. *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis, tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit : cui enim Angelorum dixit aliquando, sede a dextris meis* (3).

Nec etiam convincit contra hanc sententiam illud quod affert Augustinus ex cap. II ad Ephes. *Consedere nos fecit etc.* Non enim sensus est, omnes nos esse sessuros ad dexteram Dei in propriis personis, sed in Christo, ut Paulus dicit : quia enim ejusdem speciei, et naturæ sumus cum illo homine, qui est in dextera Dei, omnes dicimur per illum sedisse in dextera Dei; alioqui enim tota Scriptura tribuit Christo soli sedere ad dexteram Patris.

Et secundum hanc expositionem argumentum hæreticorum aliquid videtur valere. Nam ista sessio ad dexteram Patris, quæ significat potentiam et majestatem, data est humanitati Christi, ut patet Act. II : *Dextera igitur Dei exaltatus etc.* Ephes. I. : *Constituens ad dexteram suam* (4). Non enim convenit Deitati exaltari, et constitui ad dexteram. Ruffinus etiam explicat. Symb. dicit id datum humanitati, ut eveheretur ad dexteram Dei, et B. Leo Serm. 1 et 2. de Ascens. Chr. dicit, ipsam humanitatem evectam esse ad thronum Patris, et ad consortium gloriæ ipsius. Theodoretus quoque in Psal. CIX et in I cap. ad Hebr dicit, illud *Sede a dextris meis* dictum esse humanitati : nam Verbum non egebat Patris jussione ad sedendum.

Quæ cum ita sint, videtur jam negari non posse, quin ipsa humanitas sit prædita majestate divina, et proinde sit etiam ubique. Respondeo : datam esse humanitati istam sessionem, sed datam non ipsi in se, sed in supposito; non enim factum est, ut humanitas in seipsa sedeat ad dexteram Dei, sed ut sit humanitas illius personæ, quæ sedet ad dexteram Dei : sicut non factum est per Incarnationem, ut humanitas sit Deus, sed ut sit humanitas Dei; et proinde in concreto dici possit, iste homo est Deus, et sedet ad ad dexteram Patris, et apposita est similitudo de purpura Regis. Cum enim Rex induit purpuram, et sedet in solio suo, evehit purpuram ad illud solium, non sic, ut purpura dicatur sedere aut regnare, sed ut dicatur vestis sedentis aut regnantis, et etiam ut dicatur purpuratus Rex sedere aut regnare. Tametsi autem hoc factum sit in ipsa Incarnatione, tamen dicitur Christus sedisse a dextris Dei post ascensionem, quia tunc primum perfecte innotuit gloria, et majestas hujus hominis, ut dicitur Philipp. II.

Quod autem res ita se habeat, facile probari potest. Siquidem per dexteram secundum hanc explicationem intelligitur æqualitas honoris, et potestatis : humanitas autem nec est, nec esse potest æqualis Deo. Nam cum Dominus Jo. XIV. dicit *Pater major me est* (5), sine dubio intelligit ratione humanitatis : et I. Cor. XV. Apostolus scribit, etiam post diem judicii fore Filium subjectum ei, *Qui subjecit ei omnia* (6); quæ etiam subjectio non potest, ut supra docuimus, recte intelligi, nisi ratione humanitatis.

Denique si humanitas est creatura, nonne

(1) Psal. CIX, 6. — (2) Psal. CIX, 1. — (3) Hebr. I, 3 et 4. — (4) Act. II, 33; Eph. I, 20. — (5) Joan. XIV, 28. — (6) I. Cor. XV, 27.

contradictionem involvit, ut sit, vel esse dicatur æqualis Creatori? Sed respondent : humanitatem Christi non esse æqualem omnino Deo, et tamen sedere a dextris ejus : nam habet quidem ipsam potentiam et majestatem Dei, quod est sedere ad dexteram Dei, et tamen quia id non habet a seipsa, sicut habet Deus, sed habet a Deo ; propterea non potest omnibus modis æquari Deo.

At hoc non difficulter refellitur. Nam habere ab alio, non facit inæqualitatem : nam Filius Dei habet a Patre omnia, et tamen est illi vere et proprie æqualis. Respondent : Filium habere naturaliter, humanitatem habere per gratiam. Contra. Nam habere per gratiam, non est habere illam ipsam majestatem, sed quamdam ejus participationem, quæ non sufficit ad constituendam sessionem, de qua loquimur.

Denique, vel est humanitas vere æqualis Deo, vel non est : si est ; ergo falsum est illud *Pater major me est*, et illud *Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia :* si non est ; igitur non sedet Christi humanitas a dextris Dei hoc tertio modo, sed solum secundo modo ; ex quo non colligitur ubiquitas, ut paulo ante demonstravimus.

CAPUT XVI.

Solvuntur aliæ objectiones ex Verbo Dei petitæ.

Secundum argumentum sumunt ex duobus locis. Nam in epist. ad Philip. cap. II. legimus, Christum esse in gloria Dei Patris. Quid sit autem gloria Dei Patris describitur Isai XL. ubi dicitur de Deo : *Quis aquas pugillo mensus est et cœlos palmo ponderavit?* II. Paralip. II : *Cœlum, et cœli cœlorum eum capere nequeunt.* Et Hierem. XXIII : *Cœlum et terram ego impleo* (1). Igitur Jesus Christus terram pugillo continet, et cœlum palmo metitur, et cœlum ac terram implet, id autem est esse ubique.

Respondeo ut supra : datam esse gloriam Dei Patris humanitati Christi, non in ipsa, sed in supposito, id est, per gratiam unionis accepisse Christi humanitatem, ut esset natura Filii Dei ; et proinde illum hominem Christum esse in gloria Patris, et terram pugillo continere, et cœlum ac terram implere.

Tertium argumentum Matth. XI. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Et Matth. ult. : *Data est mihi omnis potestas in cœlo, et in terra* (2). Quo loco *omnis potestas* notat omnipotentiam in cœlo, et in terra omnipræsentiam ; proinde Christus vere præsens omnia gubernat.

Addunt Brentius et Kemnitius illud Psal. VIII : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Et illud Jo. XIII : *Omnia dedit ei Pater in manus* (3) : inde vero acute concludunt ; ergo Christus ut homo, pedibus et manibus omnia contingit. Ac ne forte respondeatur : omnipotentiam et omnipræsentiam ut res infinitas non posse communicari creaturæ finitæ ; addunt secundo, Christo datam esse potestatem in terra dimittendi peccata, Matth. IX, quæ tamen est infinita potestas : nam quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?

Respondeo : priora duo loca posse intelligi dupliciter ; primo, de potentia divina quam accepit Filius Dei a Patre per æternam generationem ; et tunc non sunt hæc loca ad propositum. Secundo, de potentia divina quam accepit natura humana per unionem hypostaticam, et tunc eadem est responsio, quæ ad superiora argumenta. Tertio, potest locus posterior intelligi de potentia collata Christi humanitati in omnes creaturas, quæ tamen nec est absolute omnipotentia, nec requirit omnipræsentiam. Nam solum illis verbis significatur, omnibus creaturis Christi humanitatem præesse, et jus habere in omnes ; ex quo non sequitur, quod possit quidquid Deus potest, vel quod sit ubique : cur enim non possit jus habere in rem absentem? nonne apud homines id ordinarie cernimus, ut Rex in universum suum regnum jus habeat ; et tamen non occupet præsentia sua, nisi exiguum angulum domus, vel cubiculi unius?

Ad primam confirmationem respondeo : miram esse istorum perversitatem, et impudentiam, qui tropos inveniunt, ubi minime oportet, et ubi oportet nolunt admittere : quid enim notius et usitatius, quam per ma-

(1) Isai. XL, 12 ; II. Paralip. II, 6 ; Jerem. XXIII, 24. — (2) Matth. XI, 27 ; Ibid. XXVIII, 18 — (3) Psal. VIII, 8. Joan : XIII, 9.

nus intelligere potestatem ? Quid enim aliud significat illud Psal. XCIV. *In manu ejus sunt omnes fines terræ?* Et illud Jo. X. *Et non rapiet eas quisquam de manu mea* (1)? Quid item notius, et usitatius, quam describere per subjectionem sub pedibus attributionem dominii ? Adde, quod verba Psal. VIII, etiam si intelligantur præcipue de Christo ; tamen possunt intelligi etiam de prima creatione hominis, quæ describitur in Genesi, et tamen constat, non tetigisse Adamum pedibus totum Mundum, licet de ipso dictum sit *Omnia subjecisti sub pedibus ejus* (2) ; nisi forte ad fabulas Judaicas convertamur. Scribit enim R. Salomon in cap. IV Deuter., Adamum tantæ proceritatis fuisse, ut capite cœlum attingeret.

Ad alteram confirmationem respondeo : si ea concluderet aliquid, posse inde colligi, etiam cæteros homines esse ubique. Nam Jo. XX, Christus dedit potestatem discipulis remittendi peccata ; ac proinde, si qui potest remittere peccata quovis modo, is potest esse ubique, certe Apostoli eorumque successores ubique esse potuissent. Dico igitur : remittere peccata propria auctoritate esse infinitæ virtutis ; remittere autem ut instrumentum alterius non requirere infinitam virtutem, ut notum est. Jam ergo Christus ut Deus remittebat peccata propria auctoritate ; idem vero ut homo remittebat ut instrumentum divinitatis.

Quartum argumentum XVIII : *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Et Matth. XXVIII : *Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi* (3). Respondeo : hæc dici de Christo, quatenus adest suis per gratiam et auxilium, ad quod non requiritur præsentia corporalis, ut patet. Nam hoc modo, quo Christus adest congregatis in nomine suo, certe non adest congregatis in nomine alienorum Deorum : quare ex his locis non modo non colligitur; eum esse ubique, sed colligitur, non esse ubique.

Quintum argumentum Jo. V. *Filius quos vult vivificat.* Item : *Neque Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem* (4). Ex his enim habemus, Christo collata esse tria divina idiomata, nimirum, potestatem judicandi, virtutem vivificandi ; et majestatem summo honore dignam. Eadem autem ratio est de omnibus aliis idiomatibus ; ergo omnia alia sunt ei tributa ; ac proinde omnipotentia, et omnipræsentia. Et ne respondeatur : hæc data esse Filio ut Deus est ; additur ibidem : *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est* (5). Et confirmat Brentius ex Cyrillo lib. de Incarn. cap. 7 et 28. ubi dicit, Verbum communicasse carni suæ majestatis operationes : et similia habet Leo epist. 83. ad Monach. Palæst.

Respondeo : tribus modis eum locum posse intelligi. Primo, ut omnia quæ hic dicuntur data Christo a Patre, intelligantur data ipsi Verbo per æternam generationem. Sic enim intelligit Chrysostomus in hunc locum, qui illud *Quia Filius hominis est* dicit debere conjungi cum sequentibus, non cum præcedentibus, ita ut non sic legamus : *Dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est ;* sed sic : *Quia Filius hominis est, nolite mirari hoc*, id est, nolite mirari, si ego cum sim Filius hominis, tamen dixerim me habere potestatem vivificandi, et judicandi, et debere honorari ut Patrem, nam non sum Filius hominis tantum, sed etiam Filius Dei.

Secundo, potest intelligi ea ratione, ut illa omnia significentur data humanitati, non in se, sed in supposito, idque per gratiam unionis, ut supra diximus de sessione a dextris : ita videntur accepisse Augustinus et Cyrillus. Ex quorum explicatione non sequitur, Christi humanitatem habere in se formaliter divina attributa, sed solum esse naturam ejus suppositi quod illa attributa habet.

Tertio, potest intelligi in eo sensu, ut agatur de potestate judicandi, non quomodocumque, sed exterius et sensibiliter : quæ quidem potestas data Christo est, quia Filius hominis est. Nam quia judex hominum in exteriori judicio debet videri a judicandis ; ideo non Deus Pater, qui est invisibilis, judicabit, sed judicium dabit Filio, qui propter carnem assumptam factus est visibilis.

Ad confirmationem dico : Leonem, et Cyrillum in illis locis explicare communicationem idiomatum eo modo, quo nos supra exposuimus, ita ut sit realis respectu suppositi, verbalis autem respectu naturarum.

Nam ibidem docent Leo et Cyrillus, hanc

(1) Psal. XCIV, 4 ; Joan. X, 28.1. — (2) Psal. VIII. 8. — (3) Matth. XVIII. 2; XXVIII. 20. — (4) Joan. V, 21 et seq. — (5) Joan. V. 27.

communicationem esse mutuam, ita ut etiam natura humana communicaverit Verbo suas passiones, et tamen ibidem asserunt, Verbi divini naturam esse omnino impassibilem.

Sextum argumentum Col. II : *In Christo habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter.* Item : *In ipso sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* (1), at si communicata est humanitati Christi omnis plenitudo Divinitatis, certe etiam omnipotentia, et omnipræsentia.

Respondeo : aliud esse communicari humanitati Divinitatis plenitudinem, et thesauros sapientiæ, quod Paulus non dixit : aliud inhabitare divinitatem, et latere thesauros scientiæ in Christi humanitate, quod Paulus dixit. Nam illud primum significaret, Christi humanitatem esse Deum, quod non significat hoc secundum : sicut non quia aliquis in domo habitat, ideo dicitur domus esse homo, aut habere formaliter attributa hominis ; solum ergo Paulus voluit dicere, in Christi humanitate habitare divinitatem corporaliter, id est, non umbratice, ut in Angelis et Prophetis, qui gerebant Dei personam, sed vere, ita ut ille homo vere fuerit Deus, et illa humanitas, Dei fuerit humanitas.

Septimum argumentum cap. IV ad Eph. : *Ascendit supra omnes cœlos ut impleret omnia* (2) : quod exponit Œcumenius hoc modo, quia antea Divinitate omnia repleverat, descendit, et ascendit, ut etiam carne omnia repleret : ubi videtur velle, Christum ad eum modum replevisse omnia corporali præsentia, quemadmodum antea omnia repleverat majestate Divinitatis. Item Theophylactus ibidem dicit, non fuisse impedimento Christo descensum ad ascensum, quia nimirum simul poterat ubique esse.

Respondeo : primo illud *Ut impleret omnia* posse intelligi de adimpletione vaticiniorum. Nam fuerat prædicta a Prophetis tam descensio quam ascensio : et quamvis hanc explicationem irrideant adversarii ; tamen adhuc eam non confutarunt. Secundo dico : posse intelligi de impletione locorum sed per effectus suos ; voluit enim Christus omnia replere gloria sua, et in omnibus operari mirabilia. Tertio, potest intelligi de repletione locorum successiva, accipiendo per loca, genera locorum, sicut dicitur aliquis fuisse in tota Europa, quia fuit in omnibus provinciis Europæ, etsi non fuerit in omnibus oppidis, vel domibus Europæ. Ita enim Christus fuerat in terra, ambulaverat super mare, fuerat in aere, in cruce, fuerat sub terra, in inferno ; debuit ergo ascendere in cœlum, ut omnia loca præsentia sua illustraret et repleret.

Imo hic idem locus manifeste docet, Christum non replevisse omnia præsentia carnis suæ ; nam descendere, et postea ascendere repugnat repletioni : debuisset potius diffundere se, quam descendere et ascendere, si omnia simul replere volebat ; imo nec fuit opus descendere, vel ascendere, vel etiam diffundere se, si ubique semper fuit.

Nec Œcumenius et Theophylactus contrarium docent. Nam Œcumenius solum ait : « Christi carnem replevisse omnia. » Quod intelligitur eo modo quo poterat, id est, non simul, sed successive obeundo omnia loca. Et Theophylactus non dixit, Christi descensum non impedivisse quo minus simul ascenderet, sed non impedivisse quo minus ascenderet, nimirum postea. Hortatur enim Theophylactus ad humilitatem, et ostendit, quod quo magis hic sese aliquis dejiciet, eo magis exaltabitur, sicut in Christo factum est. Itaque perperam hi duo auctores allegantur ab auctoribus Concordiæ.

CAPUT XVII.

Solvitur argumentum ex ipsa Incarnatione ductum.

Octavum argumentum. Per Incarnationem id factum est, ut esset una persona Deus et homo : persona autem est individua substantia ; ergo non potest una pars personæ ab altera ullo modo divelli ; ergo ubicumque est una, ibi est altera. Confirmatur primo ex Concilio Chalcedonensi, act. 5. et Concilio VI, act. 17, et Leone epist. 83. ad Monach. Palæst., ubi habemus, Incarnationem factam esse ex duabus naturis indivisis inseparabiliter, et inconfuse ; ergo ubi una est, etiam altera : alioqui quomodo sunt indivisæ et unitæ inseparabiliter, si una est in cœlo, et

(1) Coloss. II, 9 et 3. — (2) Eph. IV: 10.

altera est in terra? Et confirmatur iterum ex Damasceno lib. III, cap. 3. qui non solum dicit, naturas in Christo unitas esse inseparabiliter, sed etiam ἀδιαστάτως, id est, indistanter; ergo una numquam distat ab altera: at quomodo non distant, si una non est ubi est altera? Confirmatur ultimo, si caro Christi non est ubique cum Verbo; sequitur, Verbum alicubi esse hominem, alicubi non esse hominem, quod sane absurdissimum est.

Respondeo: cum dicitur in definitione personæ individua substantia, non significatur talis indivisio, ut ubi est una pars personæ, ibi sit altera: id enim patet esse falsum; nam nostræ manus et pedes, et cætera membra occupant diversa loca, et tamen unam personam faciunt. Dicitur igitur persona individua substantia, quia est unum subsistens non divisum in se ratione subsistentiæ, et divisum ab omnibus aliis: et talis est Christus Deus et homo.

Ad primam et secundam confirmationem dico: unionem inseparabilem, et indistantem non requirere, ut unum sit ubicumque est aliud, sed tantum ut alicubi simul sint: nam si nusquam simul essent, tunc vere inter se distarent. Exemplo existat globus Solis. Is unitus est inseparabiliter, et indistanter suo orbi, et tamen orbis Solis totum orbem inferiorem ambit, et est simul in Occidente et Oriente, quod Solis globo non convenit.

Instant: Sol non est unitus suo orbi secundum totum, sed secundum partem tantum: at humanitas est unita toti Verbo. Respondeo: humanitas est quidem unita toti Verbo, quia Verbum est indivisibile: tamen non propterea adæquat ejus immensitatem. Itaque sicut stella, quia minor est molis quantitate, quam sit suus orbis, non potest simul esse ubicumque est ipsius orbis: ita humanitas Christi, quia est minor Verbo quantitate virtutis, non potest esse ubicumque est Verbum, licet ab eo non separetur, nec distet.

Ad ultimam confirmationem dico: illam propositionem *Verbum alicubi non est homo* esse falsam, si significet Verbum alicubi deseruisse humanitatem. Licet enim alicubi sit Verbum ubi non est humanitas; tamen etiam ibi Verbum est homo, quia Verbum ibi existens sustentat humanitatem ut suam et propriam, licet alibi existentem. Quemadmodum anima rationalis in pede existens unita est cum capite, et informat caput, licet caput ibi non sit ubi sunt pedes.

CAPUT XVIII.

Solvitur argumentum ex Patrum testimoniis petitum.

Nonum argumentum ex Patribus: ac primo proferunt Chrysostomum hom. 17. in epist. ad Hebr. sic dicentem de Christo: « Quid dicis, inquit, nisi intraverit in cœlum non apparebit Deo qui ubique est et omnia replet? » Respondeo: in verbis sequentibus esse solutionem. Intueris, inquit, quia carnis sunt hæc omnia? quibus verbis Chrysostomus docet, Christum qui ut Deus ubique est; tamen secundum carnem debuisse intrare in cœlum, ut appareat vultui Dei pro nobis, quia secundum carnem non erat in cœlo antequam ascenderet.

Secundo proferunt Cyrillum epist. 1. ad Success.: « Dei, ut dixi, inquit, proprium corpus existens omnia humana transcendit.» Item lib. XII in Jo. cap. 32. explicans de vestibus Christi in quatuor partes divisis, et tunica indivisa manente dicit, hoc significare, Christi carnem impartibiliter communicari hominibus omnibus, qui sunt in quatuor Mundi partibus: « In singulos, inquit, partibiliter transiens unigenitus, et animam atque corpus eorum per carnem suam sanctificans, impartibiliter atque integre in omnibus est, cum unus ubique sit nullo modo divisus. » Quod idem fere iisdem verbis habet Theophylactus in cap. XIX. Jo.

Respondeo: in primo testimonio tantum asserit Cyrillus, corpus Dominicum transcendere dignitate omnia humana, sed non inde sequitur esse ubique. Sed quoniam Brentius litteris majusculis hæc verba Cyrilli imprimi curavit, tanquam si argumentum insolubile illis paucis verbis contineretur, oportet accuratius respondere.

Igitur ex duobus colligitur, quomodo intelligat Cyrillus, Christi corpus omnia humana transcendisse. Primo ex præcedentibus; nam Cyrillus deducit hanc suam sententiam ex verbis illis Pauli II. Corinth. V: *Et si cognovimus secundum carnem Christum,*

sed nunc jam non novimus (1). Ubi Paulus voluit dicere, Christum nunc non habere carnem passibilem, et fami, siti, injuriæ, morti obnoxiam, sicuti dicit I. Corinth. XV : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Et Hebr. V : *Qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesque*, etc. (2) Nam alioqui idem Paulus I. Timoth. II dicit, Christum etiam nunc esse hominem, et I. Corinth. XV prolixe ostendit, Christi corpus vere resurrexisse. Hoc ergo etiam vult Cyrillus, Christi corpus jam transcendisse omnia humana, id est, omnes humanas passiones. Secundo patet ex sequentibus. Nam explicans Cyrillus ipse, quid sit *omnia humana*, dicit, esse factum incorruptibile, et vivificum, et gloria ineffabili illustratum, non autem addit, esse factum immensum, et ubique existens.

Quod autem attinet ad alterum testimonium, Cyrillus et Theophylactus disputant eo loco de Eucharistia, ut patet ex sequentibus, ubi ponunt typum Agni Paschalis : quocirca non voluerunt significare, Christi carnem esse absolute ubique, sed ubique ubi sunt qui communicant ; potest enim fieri ut simul in omnibus Mundi partibus distribuatur communio. Quid autem intersit inter hanc Ubiquitatem, et eam quam ponunt hæretici, supra ostendimus in secundo nostro argumento, nimirum, esse Christum ubique ubicumque sunt hostiæ consecratæ, non est esse absolute ubique, nec infinitis locis simul, nec postulat immensitatem : esse autem ubique ubicumque est Verbum, est esse absolute ubique, et esse, vel esse posse in infinitis locis simul, et plane immensitatem divinam requirit.

Tertio, proferunt Ambrosium lib. VII in Luc. cap. 47. in illud : *Si quid supererogaveris* (3). « Quando, inquit, reverteris Domine nisi in die judicii ? nam licet ubique sis semper, et stans in medio nostrum, non cernaris a nobis, erit tamen tempus quo universa caro aspiciat te revertentem. » Hæc ibi : ubi videtur dicere, Christum secundum eam formam esse ubique invisibiliter, secundum quam videbitur ab omnibus in die judicii ; illa autem forma humana est. Respondeo : eumdem Christum reversurum in forma humana, et qui est ubique in forma Dei, et eumdem videri, et non videri ratione duarum naturarum, sive formarum.

Quarto, proferunt Hieronymum in lib. cont. Vigilant., ubi dicit agnum Dei, id est, Christum esse ubique. Item in epist. 148. ad Marcel., ubi proponenti Marcellæ quæstionem de Christo, an post resurrectionem illis 40 diebus alicubi tantum fuerit, id est, in terra, an vero latenter aliquoties ascenderit in cœlum, et descenderit de cœlo ; respondit : Non fuisse opus Dei Filio sæpius ascendere, ac descendere, cum semper ubique sit. Qua responsione aut Hieronymus docuit, Christi corpus semper esse ubique, aut certe insignis impostor fuit : nam de corpore interrogatus fuerat, non de Divinitate.

Respondeo ad primum locum : ibidem haberi solutionem : proinde miram esse Brentii impudentiam, qui ejusmodi loca propterea solum proponit, ut fallat incautos. Hæc enim sunt verba S. Hieronymi : « Si agnus, inquit, ubique ; ergo et hi qui cum Agno sunt, ubique esse credendi sunt. » Hæc ille. At certum est, Sanctos non esse ubique simul, sed successive, id est, posse migrare ad quæ loca voluerint : cur ergo non eodem modo intelligamus Agnum esse ubique, hoc est, posse continuo adesse ubicumque voluerit ?

Ad secundum dico : Hieronymum cum ait, Filium Dei esse ubique, loqui de sola Deitate, id quod verba ejus testantur : « Stultum, inquit, est illius potentiam unius corpusculi parvitate finiri, quem non capit cœlum : et tamen qui ubique erat, etiam in Filio hominis totus erat. Divina quippe natura, et Dei sermo in partes secari non potest, nec locis dividi : sed, cum ubique sit, totus ubique est. » Ubi vides, Hieronymum asserere, non finiri divinam potentiam parvitate unius corpusculi Christi, et proinde latius patere Deitatem quam carnem Christi. Item vides, Hieronymum dicere, Dei naturam et Sermonem Dei, id est, Filium ut Deum esse ubique, et simul totum in homine Christo, quia indivisibilis est Deitas, licet omnia repleat.

At, inquiunt, Marcella non petierat de Deitate, sed de humanitate, nec ignorare poterat illa, Deitatem esse ubique. Respondeo: Marcellam proposuisse quæstionem de Domino ; et quia Dominus duas habet naturas, Hieronymus recte respondit, Dominum secundum unam naturam semper ubique fuisse. Nec est incredibile, Marcellam, aut eum cujus nomine quæstionem illa propo-

(1) II. Cor. V, 16. — (2) II. Cor. XV, 50 ; Hebr. V, 7. — (3) Luc. X, 35.

nit, suspicatum fuisse, Verbum Dei non fuisse extra suam humanitatem. Nam videmus etiam, Augustino propositam similem quæstionem a Volusiano : An, videlicet, Verbum Dei reliquisset cœlum, et intra unius corpusculi angustias se redegisset. Vide ep. 3. Augustini. Certe Hieronymus tota sua responsione hanc suspicionem tollere conatur, ne credatur, Deus redactus ad angustias unius corpusculi.

Quinto, proferunt Augustinum Serm. 14. de verb. Apost. : « Sedet, inquit, in cœlo, qui ambulat in terra ; in cœlo erat, quia ubique Christus, idemque Christus et Filius Dei, et Filius hominis. » Respondeo : hæc omnia de persona dicuntur, non de natura humana; unde paulo post loquens de Christo in terris degente ante passionem, ait : « Propter unitatem personæ in terra Filius Dei, propter eamdem unitatem in cœlo Filius hominis. » Vides, non dictum esse, in cœlo humanitatem, in terra Deitatem, sed in cœlo Filium hominis, id est, personam, in terra Filium Dei, id est, eamdem personam, quia ubique est illa persona

Sexto, proferunt Gelasium in lib. de duab. nat. : « Quod, inquit, dictu audituque fugiendum est; vel homo Deus esse jam desinat, si sola illic humanitas, non etiam Deitas perseverat; vel Deus homo consequenter desistat, si sola illic divinitas, non etiam humanitas unita permaneat. Respondeo : illud *Illic* non significare locum, sed Christum, seu mysterium Incarnationis ; vult enim dicere : « Si in Christo sit sola divinitas, aut sola humanitas, jam Christus non erit Deus, et homo » Et patet ex verbis sequentibus : « Videbitur, inquit, quod abhorret animus dicere, sed cogit necessitas non tacere, Divinitas in utroque mutabilis, si vel in carnem est ipsa conversa, vel sic est in Deitatem humanitatis transfusa conditio, ut proprietas ejus esse desierit.

CAPUT XIX.

Solvitur argumentum depromptum ex doctrina Scholasticorum.

Decimum argumentum ex Scholasticis. Contendit Brentius, hanc suam Ubiquitatem esse doctrinam, non modo antiquorum Patrum, sed etiam præcipuorum Scholasticorum. Ac primo profert Magistrum in lib. III, dist. 22. ubi dicit : « Christus totus est, ubicumque est, sed non totum. » Quid autem sit, totus ubique, sed non totum, exponi dicit Brentius a Thoma 3. p. quæst. LII, art. 3. ubi Thomas docet, Christum totum esse ubique, sed non totaliter, quia nullo loco circumscribitur.

Addit Bonaventuram in III. dist. 22. quæst. II, qui sic ait : « Cum dicitur : *Iste homo est ubique*, hoc pronomen *Iste* demonstrare potest personam Christi, vel singulare hominis. Si personam Christi, sic absque dubio ista vera est : *Iste homo est ubique* : si vero singulare hominis, adhuc vera est, sed non per propriam naturam, sed per communicationem idiomatum, quia quod convenit Filio Dei per naturam, convenit Isti homini per gratiam. »

Postremo allegat Compendium Theologicæ veritatis lib. I, cap. 17. ubi sic habetur : « Corpus Christi licet non sit ubique, cum sit creatura, nec æquari possit in hujusmodi Creatori; in pluribus tamen locis est totum sub diversis hostiis, et hoc propter unionem carnis ad Verbum. » At ista ratio, inquit Brentius, concludit, illud esse plane ubique, nusquam enim non est personalis unio carnis ad Verbum. Quare aut Compendium pugnat secum, aut cum dicit, Christi corpus non esse ubique, intelligit, non esse ubique per se, sed gratia Dei. Respondeo : Scholasticos omnes ex professo contrarium docuisse, ut etiam hinc impudentia Brentii non mediocriter illustretur. Ac primum Magister cum ait : « Totus Christus est ubique, sed non totum, » seipsum ibidem explicat, sic dicens : « Totum ad naturam refertur, totus ad hypostasim, etc. » Itaque totus Christus est ubique, quia persona divina tota est ubique : at non totum Christi est ubique, quia altera naturarum ejus non est ubique.

Porro S. Thomas loc. cit. cum dicit, Christum totum esse ubique, sed non totaliter, quia non circumscribitur loco, non exponit Magistrum, nec loquitur de corpore Christi, sed de persona divina. Unde in corp. art. dicit, in triduo mortis animam Christi fuisse in inferno, corpus in sepulchro, Deitatem ubique. Et cont. Gent. lib. IV, cap. 49. : « Verbum Dei, inquit, non habet subsistentiam ex natura humana, sed magis naturam humanam ad suam subsistentiam, vel personalitatem trahit; unde nihil prohibet, Ver-

bum Dei esse ubique, licet humana natura a Verbo Dei assumpta ubique non sit. » Et in III. dist. 22. quæst. I. art. 2. « Respondeo, inquit, dicendo, quod humana natura Christi non est ubique. »

Jam vero Bonaventura in III. dist. 22. qu. II. tam clare loquitur, ut non possit clarius: nam proposita quæstione : An Christus ubique sit homo ; respondet his verbis : « Quæstio ista potest esse de re, et de sermone » : si de re, de plano respondendum est, quod humanitas Christi non fuit, nec est, ubicumque est ejus divinitas, quia divina natura est immensa et infinita, unde nullum locum sibi determinat : sed humana natura dum sit creata, locum sibi determinat. Similiter ratione humanitatis quantum est de se, in uno tantum loco est : quod enim sit in pluribus, hoc est sub Sacramento. » Hæc ille.

Cum igitur postea addit, Filium hominis esse ubique per communicationem idiomatum, quia Filio hominis convenit per gratiam id, quod Filio Dei convenit per naturam; non loquitur de re, sed de modo loquendi. Nam quia per gratiam unionis (de ista enim gratia loquitur, non de creata aliqua gratia) factum est ut una sit persona Deus et homo; ideo recte dicitur, Filius hominis est ubique, quia nimirum illa persona, quæ est Filius hominis, est ubique.

Denique Compendium illud Theologiæ, cum dicit, Christi corpus esse in pluribus locis Sacramentaliter propter unionem ad Verbum, non vult dicere, rationem formalem et immediatam cur sit corpus Christi in pluribus locis, esse unionem ad Verbum; tunc enim pugnaret secum nimis aperte, et deberet concedere, etiam extra Sacramentum Christi corpus esse in pluribus locis; imo etiam fuisse ab ipsa conceptione : sed indicare voluit, propter unionem ad Verbum, posse hominem Christum statuere suum corpus in pluribus locis; quia enim ille homo est Deus, ideo potest hoc facere : nos enim, qui tantum homines sumus, possumus quidem a Deo, si ipse voluerit, poni in pluribus locis, sed non possumus nos ipsos ponere in pluribus locis.

Et deinde, quidquid sit de isto Compendio, certum est, Scholasticos Doctores omnes, Albertum, Durandum, Scotum, Gabrielem, et cæteros in III. dist. 22. disertis verbis, et summo consensu hoc ipsum docere : omnes enim dicunt, de re ipsa non esse quæstionem, cum certum sit, carnem Christi non esse ubique : de modo autem loquendi statuunt tres regulas.

Prima est, quando quæritur an Christus homo sit ubique; si homo sit subjectum propositionis; absolute concedendum est esse ubique, quia tunc vox *Homo* supponit pro supposito. Itaque ista est vera simpliciter, Christus homo est ubique.

Secunda est, si *Homo* sit prædicatum, et adverbium *ubique* teneat se ex parte subjecti ; similiter concedenda est propositio. Itaque cum dico, Christus ubique est homo, verum dico, si illud *ubique* tenet se ex parte subjecti; est enim sensus, Christum, qui est ubique, esse hominem.

Tertia est, si *Homo* sit prædicatum, et *ubique* teneat se ex parte prædicati, tunc falsa est propositio. Nam cum dico, Christus ubique est homo, si ubique efficit conjunctionem subjecti cum prædicato, significat, Christum in omni loco habere secum præsentem humanitatem, quod est falsum.

CAPUT XX.

Solvitur postrema objectio ex naturali ratione deducta.

Ultimum argumentum Brentii. Christus homo sine dubio est summe felix, summe pulcher, summe beatus; ergo est ubique præsens : nam loco circumscriptum esse, et de loco in locum ambulare non est divinæ excellentiæ, sed corporeæ imbecillitatis; non cœlestis majestatis, sed terrestris parvitatis; non spiritualis pulchritudinis, sed carnalis deformitatis.

Respondeo : beatum esse eum (ut definit S. Augustinus lib. XIII. de Trin. cap. 5): « Qui habet omnia quæ vult, et nihil vult male » : pulchritudinem autem esse membrorum proportionem, cum suavitate coloris, ut idem Augustinus habet lib. XXII. de Civ. Dei cap. 19. Ex quibus sequitur, Deo, qui est natura immensus, necesse esse ad felicitatem et pulchritudinem ut ubique sit : si enim non ita esset, non haberet quidquid vellet, aut aliquid mali vellet. At vero homini, qui naturæ est finitæ et corporeæ, et habet instrumenta motus, malum et turpe esset, si moveri non posset, et si omnia reple-

ret, ita ut periret forma et figura conspicua membrorum. Argumentum igitur Brentii tam est admirabile, ut plane contrarium efficiat ejus, quod efficere debebat.

Sed hoc loco præterire non possum illa verba Brentii : « Loco circumscriptum esse, et de loco in locum ambulare, non est divinæ excellentiæ, sed corporeæ imbecillitatis; non cœlestis majestatis, sed terrestris parvitatis; non spiritualis pulchritudinis, sed carnalis deformitatis. » Quid enim aliud spirant hæc verba, quam verissimum Eutychianismum? Nam si Christi humanitati tollas esse corporeum, terrenum, et carneum, ut Brentius tollit, et tribuas divinam excellentiam, cœlestem majestatem, et spiritualem pulchritudinem, ut Brentius tribuit; nonne manifeste mutabis humanitatem in Deitatem, et mysterium Incarnationis omnino dissolves? Nimirum huc Satanas ab initio spectabat, cum Lutherum excitavit, et paulatim per Indulgentiarum, Purgatorii, et similium rerum reprehensionem, tandem eo res deveniret, ut Christus ipse, et summa Fidei nostræ mysteria impie abnegarentur. Sed de his satis. Veniendum enim jam est ad postremas de Christo disputationes.

CONTROVERSIARUM

DE CHRISTO

LIBER QUARTUS

DE CHRISTI ANIMA.

CAPUT I.

Proponitur controversia prima de scientia animæ Christi.

Disseruimus hactenus de Christi Divinitate, et Incarnatione ; nunc de anima ejus, non quidem omnia quæ a Theologis disputari solent, sed ea solum, quæ ab hæreticis hujus temporis in dubium revocantur, explicare aggrediamur.

Duæ sunt igitur de Christi anima hujus temporis controversiæ una de perfectione ipsius; altera de descensu ad inferos : ac ut de priore prius dicamus. Fuit hæresis antiqua Agnoitarum, qui, auctore Themistio Diacono, ut referunt B. Liberatus in Breviar. cap. 19. et B. Gregorius lib. VIII, epist. 42. docebant, Christum ignorasse diem judicii : neque vero divinitati Christi, sed animæ eam ignorantiam tribuebant, ut planum est ex eorum argumento ; sic enim colligebant. Verbum accepit corruptibile corpus, ut moriendo pro nobis, nos a morte liberaret ; ergo accepit etiam nostram ignorantiam, id est, mentem humanam ignorantem, ut nos ab ignorantia liberaret.

Hanc hæresim sequuntur omnes fere hujus temporis hæretici, qui asserunt, Christi animam paulatim didicisse, quæ vere ignorabat, et aliquid etiam egisse, quod corrigi debuerit : quod etiam si peccatum fuisse illi non audent dicere ; tamen peccatum revera fuit, si corrigi debuit.

Martinus Lutherus in Conc. de Nat. Dom. tractans locum Marci XIII. *De die illo,* etc. : « Intempestivam, inquit, narrationem quidam hic afferunt dicentes, Filius nescit, id est, noluit scire. Quid opus est istis commentis? Christus verus homo fuit, quare ut alius purus sed sanctus homo, non quolibet tempore cogitavit, dixit, voluit, intellexit omnia. » Et infra : « Sicut enim non quolibet tempore omnia vidit, audivit, atque sensit, ita etiam corde non omnia semper agnovit, sed quantum illud duxit ac docuit Dominus. » Similia habet idem Lutherus in hom. Dom. I. post Epiph. explicans illud *Proficiebat sapientia et gratia* (1).

Zwinglius quoque in Confess. ad Carol. V, art. I. dicit, Christi sapientiam paulatim crevisse.

Bucerus in cap. XXIV Matth. : « Ut ergo, inquit, omnia alia humanæ infirmitatis in se recepit, hominibus per omnia similis factus, excepto peccato, ita etiam humanam scientiam, et ignorantiam, Rationem videlicet mentemque humanam, quæ per intervalla augetur, sive accrescit, sive diminuitur, assumpsit ; secundum quam nimirum aliquid nescire dicitur; ideo alibi habetur : Proficiebat, sapientia, ætate et gratia. »

Calvinus in cap. XXIV Matth. : « Porro ter et quater, inquit, insanus foret, qui se gravatim ignorantiæ subjiceret, quam ne ipse quidem Dei Filius nostra causa subire abnuit etc. » Similia habet in cap. II. Luc. et utitur argumento eodem, quod Agnoitæ.

(1) Luc. II, 52.

Theodorus Beza in lib. cont. Andream Jacobi de duab. nat. Chr. cum ei objiceretur, quod Christi animæ ignorantiam tribuisset; non negavit, sed respondit, se secutum esse Lutherum, et Calvinum.

Rursum Calvinus in cap. XXVI Matth. dicit : « Christi orationem in horto, abruptum fuisse votum. » Et infra : « Metu perculsus, inquit, et anxietate constrictus fuit, ut necesse foret, inter violentos tentationum fluctus alternis votis quasi vacillare. Hæc ratio est, cur mortem deprecatus, mox sibi frenum injiciat, Patrisque imperio subjiciens, votum illud subito elapsum castiget ac revocet. » Nota illa verba : « Subito elapsum ; » item illa : « Castiget, ac revocet. » Et infra : « Videmus, inquit, ut Christus statim ab ipsis carceribus affectum suum cohibeat, seque ipsum mature cogat in ordinem. » Ibidem : « Non fuit, inquit, hæc meditata Christi oratio, sed vis et impetus doloris subitam ei vocem extorsit, cui statim addita fuit correctio ; eadem vehementia præsertim cœlestis decreti memoriam illi abstulit. » Hæc ille; qui non ignorantiam modo, sed etiam oblivionem, et peccatum Christo tribuere non veretur.

Fundamentum suæ sententiæ constituunt in quinque locis Scripturæ. Primus est Heb. II et IV : *Debuit per omnia fratribus similari* absque peccato. Secundus est Luc. II : *Puer autem crescebat, et confortabatur, plenus sapientia, et gratia Dei erat in illo.* Nam in Græco non est, plenus, sed qui implebatur; non enim est πλήρης sed participium præsens πληρούμενον. Tertius est ibidem : *Jesus autem proficiebat sapientia, ætate, et gratia.* Quartus est Marci XIII : *De die illo nemo scit, neque Angeli, neque Filius, nisi Pater.* Quintus est Matth. XXVI : *Si possibile est, transeat calix iste ; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (1). Videtur enim Dominus revocare et corrigere priorem orationem suam. Et præterea, vel sciebat Dominus possibile fuisse ut transferretur calix, vel sciebat id fuisse impossibile, vel ignorabat possibile ne esset, an impossibile. Si ignorabat; ignorans erat : si sciebat esse possibile ; cur dubitabat? si sciebat esse impossibile; cur petebat? Denique, nonne venerat pro genere humano moriturus? cur igitur mortem deprecabatur?

At Catholicorum communis sententia semper fuit, Christi animam ab ipsa sua creatione repletam scientia et gratia, ita ut nihil postea didicerit, quod antea nesciret, nec ullam actionem fecerit, aut facere potuerit, quæ emendatione eguerit. Ita docent cum Magistro omnes Theologi in III. dist. 13. et etiam omnes Patres, ut mox videbimus.

CAPUT II.

Probatur veritas ex Scripturis.

Paucis igitur nobis demonstrandum est, Christi animam ab ipsa sua creatione sapientia et gratia plenissimam fuisse. Id quod Scripturarum testimoniis, Patrum doctrina, et argumentis ab ipsa ratione petitis probare conabimur. Habemus in primis testimonium Isaiæ cap. XI. *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ etc.* (2). Quem locum de Christo omnes omnino intelligunt : et hoc idem significabant illa omnia loca, ubi dicitur Christus unctus a Deo Spiritu S., ut Psalm. XLIV : *Unxit te Deus Deus tuus etc.* Et Isaiæ LXI : *Spiritus Domini super me eo quod unxerit me.* Et Act. IV : *Convenerunt vere adversus sanctum puerum tuum Jesum quem unxisti.* Et Act. X : *Unxit eum Deus Spiritu sancto, et virtute* (3).

Sed circa hæc loca est duplex difficultas. Prima, quia in nullo horum locorum habetur, quod ista unctio sit facta in ipsa conceptione, imo videtur facta anno 30, quando super eum descendit Spiritus S. in specie columbæ, ut indicare videtur S. Hieronymus in Comm. Isaiæ cap. XLI,

Altera difficultas est, quia licet constaret, in ipsa conceptione fuisse Christum unctum Spiritu S., et repletum omnibus donis ; tamen adhuc potuisset postea augeri sapientia et gratia. Nam Luc. I. dicitur de Joanne : *Et Spiritu S. replebitur adhuc ex utero matris suæ* (4) ; et tamen omnes fatentur, illum auctum postea multis donis fuisse.

Respondeo ad primam difficultatem : istam unctionem non potuisse fieri nisi ipsa

(1) Hebr. II, 17; Luc. II, 40; Ibid. II, 52; Marc. XIII, 32; Matth. XXVI, 39. — (2) Isai. XI, 1. — (3) Psal. XLIV, 8: Isai. LXI, 1 : Act. IV, 27; Act. X, 38. — (4) Luc. I, 15.

conceptione. Primo, quia verba Isaiæ hoc significant : *Egredietur*, inquit, *virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ etc.* Conjungit enim Isaias cum ipsa Incarnatione, seu conceptione Christi ex Virgine (quid enim est aliud virga florens, quam Virgo concipiens? fructus siquidem in arboribus, partum, flos conceptum designat) descensum Spiritus sancti super Christum cum omni donorum suorum copia. Itaque super ipsum florem, id est, super Christum hominem nondum natum, sed conceptum, Spiritus sanctus descendit, eumque sapientia, intellectu, consilio, fortitudine, scientia, et pietate replevit.

Secundo, quia si anno demum 30, Dominus Jesus unctus fuisset, non dixisset Angelus ad pastores Luc. II. *Natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus* (1). Quid est Christus, nisi unctus? jam tunc erat unctus, et Christus jure dici poterat, cum ex Virgine nascebatur.

Tertio, quia Jo. I : *Et verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratiæ et veritatis* (2). Ubi illud *plenum gratiæ* cum sit nominativus masculini generis in Græco textu, πλήρης conjungi debet cum illa voce *Verbum* Græcæ λόγος, ut sensus sit *Verbum caro factum est plenum gratiæ et veritatis ;* proinde hic etiam cum Incarnatione conjungitur plenitudo gratiæ.

Quarto, quia si alio tempore, quam in conceptione facta est unctio, maxime in anno trigesimo factam dicamus necesse est, quando descendit super eum Spiritus S. : at tunc non est facta ; nam ut Augustinus dicit lib. XV Trinit. cap. 26. absurdissimum est dicere, Christum anno 30. accepisse Spiritum sanctum, cum ejus Præcursor acceperit in utero matris suæ. Et præterea Luc. II Christus adhuc infans dicitur plenus, seu quod implebatur sapientia, et quod gratia Dei erat in illo ; non ergo exspectavit spiritum sapientiæ et gratiæ per annos 30.

Neque obstat, quod Hieronymus in cap. LXI Isaiæ dicit, unctionem Christi expletam anno ejus 30. Voluit enim Hieronymus dicere, Christum, qui fuerat unctus in conceptione sua invisibiliter, fuisse unctum in Baptismo visibiliter, id est, manifestatam tunc fuisse exteriore signo unctionem, quam intus antea jam acceperat.

Ad secundam difficultatem respondeo : licet Joannes, et alii homines ita fuerint pleni initio, ut tamen adhuc potuerint proficere : tamen Christum non potuisse proficere, quia initio accepit gratiam sine mensura ; alii vero acceperunt cum mensura. Nam de Christo dicit Jo. cap. I : *De plenitudine ejus omnes accepimus* (3); non enim secundum mensuram dat Deus spiritum, nimirum, Filio suo : de aliis dicitur Ephes. IV : *Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Unde dicitur Joan. ult. : *Domine tu omnia nosti.* Et Coloss. II : *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* (4).

CAPUT III.

Idem probatur ex doctrina Patrum.

Accedant nunc testimonia Patrum. Eusebius lib. X. demonst. Evang. cap. ult., exponens Psalm. XXI. ex illis verbis : *De ventre matris meæ Deus meus es tu* (5) deducit, Christi animam in utero Virginis perfectissimam cognitionem, et constantiam habuisse, immo et Deum vidisse, cui cognitioni nihil addi potest : « Cum, inquit, adhuc intra cellam gestantis me in utero laterem, te tamen Deum meum videbam etc. » Et suprà : « Putabar, ut reliqui hominum infantes, imperfectus esse, et absque usu rationis ; non autem eram talis, licet mihi cæteris hominibus simile esset corpus. »

Ambrosius lib. V de Fid. cap. 18. proponit quorumdam sententiam, qui dicebant, Christum ut Deum omnia scivisse, non autem ut hominem, quia scriptum sit : *Proficiebat sapientia etc.* (6). Deinde refellit, dicens : « Hæc tamen alii dicant ; ego autem multo magis arbitror, quia Filius qui cum hominibus conversatus est, et hominem egit, carnem suscepit, nostrum assumpsit affectum, ut nostra ignoratione nescire se diceret, non quia aliquid ipse nesciret etc. » Gregorius Nazianzenus Orat. in Basil., parum a med. : « Proficiebat, inquit, sapien-

(1) Luc. II, 11. — (2) Joan. I. — (3) Joan. I. 16. — (4) Eph. IV, 7 ; Coloss. II, 3. — (5) Psal. XXI, 11. — (6) Luc. II, 52.

tia, non quod hæc in illo incrementum acciperent, (quid enim eo, quod a principio perfectum erat, perfectius esse possit?) sed quod hæc paulatim detegerentur, et elucerent. »

Hieronymus in cap. XI. Isaiæ dicit, in Christum ex Maria conceptum descendisse Spiritum sanctum, non per partes ut in alios Sanctos : « Sed juxta Evangelium quod legunt Nazaræi, inquit, Descendet in eum omnis fons Spiritus sancti. » Et in cap. XXXI. Hier. in illud : *Mulier circumdabit virum* (1). « Absque viri semine, absque ullo coitu, inquit, fœmina circumdabit virum gremio uteri sui, qui juxta incrementa quidem ætatis per vagitus et infantiam proficere videbitur sapientia et ætate : sed perfectus vir in ventre Virginis solitis mensibus continebitur. »

Athanasius Sermon. 4. cont. Arian. ult. med. simpliciter negat, Christum in sapientia profecisse : « Estne, inquit, ille homo, ut vulgus hominum, at Deus humanitate, et carne indutus? Quod si vulgaris est homo, esto, ut pro conditione aliorum hominum profectus capiat. At istiusmodi est Samosatensis sententia, quam vos toto animo et ope fovetis etc. » Verum est quidem, Athanasium præcipue loqui de Christo qua Deus erat, cum negat eum profecisse : tamen cum solum admittit profectum quoad externam demonstrationem sapientiæ, et simpliciter negat, Christum interno profectu ullo modo auctum esse; satis aperte significat, se loqui etiam de Christo qua homo erat.

Augustinus lib. II de Peccat. mer. et rem. cap. 29 : « Quam, inquit, ignorantiam nullo modo crediderim fuisse in infante illo, in quo Verbum caro factum est ut habitaret in nobis : nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo parvulo fuerim suspicatus, quam videmus in parvulis. » Et infra : « Sed quia in eo erat similitudo carnis peccati, mutationes ætatum perpeti voluit ab ipsa exorsus infantia etc. » Ubi Augustinus solum ætate concedit Christum profecisse, et mutationem passum, non autem in dotibus animæ. Et lib. XV. Trin. cap. 26. absurdissimum judicat, Christum accepisse Spiritum sanctum alio tempore, quam in ipsa conceptione.

Cyrillus lib. XX. thes. cap. 7. aperte dicit, nihil additum Christo, etiamsi legamus eum profecisse sapientia et gratia. Et lib. I. in Jo. cap. 17 : « Quia magis eum, inquit, in dies homines admirabantur, illorum potius de Jesu opinio, quam illius perfecta crescebat gratia. » Gregorius lib. VIII, epist. 42. laudat Eulogium qui scripserat contra Agnoitas, et ipse etiam eam hæresim breviter refellit. Sophronius quoque in epist. ad Serg, quæ legitur in VI. Synodo, act. 11. damnat Themistium auctorem Agnoitarum.

Beda in hom. Dom. I. post Epiph. « Juxta hominis, inquit, naturam proficiebat sapientia, non quidem ipse sapientior ex tempore existendo, qui a prima conceptionis hora spiritu sapientiæ plenus permanebat, sed eamdem, qua plenus erat, sapientiam cæteris ex tempore demonstrando etc. » Damascenus lib. III, cap. 22 : « Qui, inquit, proficere ipsum dicunt sapientia et gratia, et horum accessionem additionemque subinde suscipientem, non secundum hypostasim adorant unionem etc. »

Bernardus hom. 2. super Missus est : « Sive latens, inquit, in utero, sive vagiens in præsepio, sive jam grandiusculus in templo, sive jam perfectæ ætatis docens in populo, æque profecto plenus fuit Spiritu sancto. Nec fuit hora in quacumque ætate sua, qua de plenitudine illa, quam in conceptione sui accepit in utero, vel aliquid minueretur, vel aliquid eidem adjiceretur. » Vide quoque Anselmum lib. I. Cur Deus homo, et Theophylactum in II cap. Lucæ.

CAPUT IV.

Idem probatur rationibus.

Addamus postremo argumenta ex ratione petita. Primum. Non est ullo modo credibile, ut Verbum personaliter factus sit homo, et non simul effuderit in ipsa Incarnatione in illam humanitatem omnia dona, quorum capax erat : nam si fecit illam animam animam suam propriam, ita ut vere dicatur et sit anima Dei; quomodo verisimile est, non illam continuo sapientissimam reddidisse? Absurdum est enim, animam Sapientiæ aliquando insipientem fuisse; et hoc est quod urget Damascenus cum ait, eos non credere Incar-

(1) Jerem. XXXI, 22.

nationem, qui credunt, illam animam paulatim profecisse.

Secunda ratio. Sapientia et gratia Christo homini naturalis fuit, ut docet Augustinus in Enchir. cap. 40. non quidem quod non fuerit a Deo animæ infusa, sed quia in Christo ab intrinseco principio, et per modum naturæ fluebat: siquidem ipse Christus seipsum gratia et sapientia replebat, id est, ex una Christi natura in alteram hæc dona redundabant; ergo non accepit Christus illam sapientiam, vel gratiam post Incarnationem, sed in ipsa Incarnatione: nam ideo dicitur naturalis, quia statim et abundantissime manavit.

Tertia ratio. Christus homo in Incarnatione cœpit esse Filius Dei; ergo tunc debuit repleri omnibus donis, nam Filius est hæres omnium bonorum paternorum; nec debuit exspectare Christus successionem ex morte Patris, ut notum est. Et hæc esse videtur ratio Cyrilli lib. I. in Joan. cap. 17. ubi dicit, Deum dedisse Christo omnem sapientiam et gratiam, quia Filius erat: cæteris autem dedisse munera quædam, quia servi sunt, ut etiam legitur fecisse Abraham Genes. XXV. qui filio Isaac dedit omnia sua adhuc vivens; filiis autem concubinarum largitus est munera.

Quarta ratio. Christus homo in ipsa Incarnatione factus est Caput, non solum hominum, sed etiam Angelorum, ut omnes concedunt; ergo debuit tunc repleri sapientia, gratia, et ipsa etiam beatitudine: nec enim conveniebat, ut Caput esset minus ornatum, et minus sapiens, quam sint membra.

Quinta ratio. Adam creatus est sapientissimus, ut ex eo colligitur, quod mox a creatione imposuit nomina omnibus animantibus Genes. II. ergo multo magis secundus Adam debuit in ipsa conceptione sapientissimus fieri.

CAPUT V.

Solvuntur argumenta adversariorum.

Ad rationem Agnoitarum et Calvinistarum, quam proponit B. Gregorius, et non solvit, dicens se alio tempore soluturum; respondeo: Christum accepisse duo quædam ex nostris rebus in Incarnatione. Primo, naturam integram cum omnibus quæ ad ejus perfectionem pertinent: nam, ut ait in Symbolo Athanasius: *Perfectus Deus* est Christus, *et perfectus homo*. Secundo, accepit aliquos defectus consequentes naturam nostram corruptam, ut mortem, famem, sitim etc. non tamen omnes defectus: nam non accepit peccatum, fomitem, ignorantiam cujus rei causa est, quoniam cum defectus non pertineant ad essentiam, vel perfectionem naturæ assumptæ, ex ejusmodi defectibus non debuit accipere nisi illos, qui conducebant ad finem Incarnationis, qui erat salvare homines. Jam vero moriendo et patiendo, poterat mereri apud Deum, quia patientia virtus est: at vero fomes, peccatum, ignorantia, non erant utilia ad salvandos homines, sed potius noxia; non enim peccatum peccato tolli potest, sicut morte mors occisa est.

Cum igitur Scriptura docet: *Christum debuisse assimilari fratribus per omnia absque peccato* (1). Non oportet inde colligere, assimilari etiam debuisse in ignorantia, quæ non est peccatum, et tamen est in nobis. Nam cum excipitur peccatum, per illas voces *absque peccato* intelliguntur excepta non solum peccata, sed etiam omnes illi defectus, qui non erant utiles redemptioni. Et cum dicitur: *Per omnia assimilari*, nomine *omnium* intelliguntur omnia, quæ ad perfectionem naturæ pertinent, vel ad redemptionem conducunt. Alioqui si omnia deberent esse in Christo quæ sunt in nobis, non debuisset concipi de Spiritu S., nec nasci ex Virgine, nec in infantia impleri sapientia, nec carere rebellione partis inferioris, imo etiam oportuisset, eum febri, podagra, cæterisque morbis afflictari.

Adde, quod nusquam habetur illa sententia, ut ab eis citatur: nam Hebr. II. sic legimus: *Debuit per omnia fratribus similari;* sed non habetur hoc loco, *excepto peccato:* et sensus est, *Debuit assimilari per omnia, quæ ad naturam pertinent.* Hebr. IV. legimus: *Tentatus per omnia pro similitudine, absque peccato.* Et sensus est: *Tentatus fuit Christus omnibus modis,* id est, *expertus est omnia mala*, quæ solent homines perpeti in corpore, in anima, in honore, in facultatibus, in ami-

(1) Hebr. II, 17; IV, 15.

cis, et consanguineis : et tamen nulla harum tentationum eum ad peccatum unquam adduxit.

Jam vero ad alterum Scripturæ testimonium, cujus tota vis posita est in illa voce Græca πληρούμενος Respondeo primo : illud πληρούμενος aliquando significare *redundans*, quod est idem quod πλήρης, et hanc significationem secutus est noster Interpres qui vertit *plenus*.

Secundo dico : si legamus passive *implebatur*, sensum hunc esse, quod sapientia tam increata, quam creata, quæ in ipso erat, replebantur in dies magis organa corporea, et movebantur, atque aptabantur ad opera excellentiora facienda. Quem sensum indicat Athanasius Serm 4. cont. Arian., et quadrat hic sensus valde textui. Puer enim crescebat corpore, et roborabatur spiritu, non extrinsecus adveniente, sed qui in ipso erat, ut opera perfectiora faceret, et pariter implebatur sapientia, non aliunde adscita, sed ea quæ in ipso erat diffundente se, et possidente omnia membra et omnes sensus. Unde sequitur : *Et gratia Dei erat in illo* (1); non ait : *Acquisivit gratiam*, sed *gratia erat in illo*, eum fovens et dirigens. Sicut ergo in ipsa conceptione, Spiritus et sapientia replevit illud corpusculum tanquam parvum templum suum; ita postea crescente illo templo, quodammodo se extendebat spiritus, et totum replebat.

Tertio, idem etiam dici posset, quod replebatur sapientia acquisita per experimentum proprium: tametsi enim nihil ignoraret theorice, cum haberet infusam scientiam omnium rerum; tamen practice ignorabat illa omnia, quæ non fuerat expertus. Quomodo Paulus dicit, eum didicisse obedientiam per ea quæ passus est Hebr. V. Et hæc videtur expositio Beati Ambrosii lib. de Incarn. Dom. Sacram. cap. 7. ubi dicit, Christum habuisse naturam humanam initio perfectam, et tamen sensu humano profecisse.

Restat tertium Scripturæ testimonium ex cap. II Lucæ : *Jesus autem proficiebat sapientia, ætate, et gratia.* Sed est certa et communis expositio eorum Patrum, quos supra citavimus, Gregorii Nazianzeni, Cyrilli, Damasceni, Theophylacti, Bedæ, Anselmi, Bernardi, et aliorum, quod Christus profecerit sapientia et gratia, opinione hominum, quibus in dies magis aperiebat sapientiam suam. Quomodo Sol, quo magis ascendit versus medium cœlum, tanto magis dicitur proficere in lumine et calore, non quod in se fiat lucidior et calidior, sed quia magis apparet ejus virtus.

Addit Damascenus loc. not., quod sicut Episcopus dicitur proficere in Ecclesia sua suis concionibus, quando populus proficit : et Doctor in schola dicitur proficere, quando doctos reddit auditores; itam etiam Christus dici potest profecisse, quia fecit alios proficere.

Sed instat Calvinus, nam Lucas dicit, Christum profecisse apud Deum et homines : at non profecit in opinione Dei, nec fecit proficere Deum.

Respondeo : illud *Apud Deum et homines* debere conjungi cum profectu in gratia, non cum profectu in sapientia vel ætate. Non enim solemus dicere, aliquem profecisse sapientia, vel ætate apud Deum et homines; nam sunt absolutæ res, sapientia et ætas, nec ab alio pendent : at rectissime dicimus, aliquem proficere in gratia apud alios, quibus in dies fit gratior.

Christus igitur dicitur, gratia apud Deum et homines profecisse, quia quotidie magis diligebatur ab hominibus, et recipiebat signa benevolentiæ Dei, sive, quod est idem, crescebat quotidie in externis signis benevolentiæ Dei et hominum, sicut de Samuele dicitur I Reg. II : *Puer autem proficiebat, atque crescebat, et placebat tam Deo, quam hominibus* (2).

Præterea, proficiebat apud homines sapientia, quatenus, ut dictum est, multiplicando opera sapientiæ, faciebat alios proficere, et ipse etiam quotidie sapientior apparebat. Præterea secundo, per opera plena sapientiæ et gratiæ quæ edebat, vere proficiebat sapientia et gratia apud Deum et homines, quia faciebat opera dignissima, et maxime meritoria, tam judicio Dei, quam hominum.

Jam de quarto Scripturæ testimonio varie sentiunt Patres. Ambrosius lib. V de Fid. cap. 8. et Hieronymus in cap. XXIV Matth. suspicantur, illud *Neque Filius* additum ab Arianis. eo quod non habeatur in omnibus Græcis codicibus : tamen quia Marci XIII, in omnibus habetur, aliter respondendum est.

Prima sit expositio Gregorii lib. IV, epist.

(1) Luc. I, 15; II, 11. — (2) I. Reg. II, 26.

42. ad Eulog., ubi approbat Eulogii sententiam, quod Christus dicatur nescire diem illum, non in persona sua, sed in persona Ecclesiæ. Multa enim, quæ dicuntur de Christo, intelliguntur de corpore, non de Capite. Contra hoc tamen posset objici : quia tunc non debuisset Dominus dicere : *Neque Angeli, neque Filius*, nam cum Angeli contineantur etiam in corpore Christi quod est Ecclesia ; satis erat dicere : *Filius non novit.* Et fortasse propterea Gregorius alias duas expositiones addidit, quia videlicet hæc prima non omnino satisfacere videbatur.

Secunda expositio ejusdem Gregorii ibidem, necnon Ambrosii in cap. XVII Lucæ, Nazianzeni Orat. 4. de Theol., et Cyrilli lib. IX. thes., cap. 4. est, quod Christus homo dicatur nescire eum diem, quia non sciebat ut homo, id est, humana scientia, sed divina revelatione, seu infusione. Sed non videtur plane id etiam satisfacere : nam Apostoli cupiebant a Christo discere illum diem ; ipse vero respondit, se non scire, ac propterea etiam non posse docere : at si sciebat divina revelatione, certe poterat docere.

Tertia expositio est Epiphanii in Ancor. et Chrysostomi hom. de Trin. et Bernardi lib. de XII grad. humil. quod dicatur nescire, quia non sciebat practice: quomodo Adam dicebatur ante peccatum non scire bonum, et malum : Pater autem dicatur scire, quia practice scit, quandoquidem omne judicium dedit Filio et ipse quodammodo jam judicavit. Sed neque hæc videtur admodum quadrare : nam Apostoli non cupiebant scire practice, sed theorice; ac proinde ad rem non pertinebat, sive sciret Dominus practice eam diem, sive non sciret.

Est igitur postrema expositio ejusdem S. Gregorii loc. not. necnon Ambrosii lib. V de Fid. cap. 8. Hieronymi, Chrysostomi, Theophylacti in cap. XXIV Matth., Basilii lib. IV in Eunom. et Augustini lib. I de Genesi, cont. Manich. cap. 22. et lib. I Trinit. cap. 12. quod Filius dicatur nescire, quia non sciebat ad dicendum aliis, et quia eos nescientes faciebat. Quæ quidem explicatio est ad propositum hujus loci. Vult enim Dominus reddere causam, cur non manifestet eum diem, et dicit causam esse, quia non scit, id est, non didicit hoc a Patre, ut revelaret aliis, sed ut sibi secretum hoc servaret.

Præterea, Scriptura passim ita loquitur, ut Genes. XXII : *Nunc cognovi, quod timeas Dominum*, id est, *nunc ostendi tibi et aliis quantum me colas.* Jo. XV : *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Et tamen non omnia simpliciter eis indicaverat. Nam cap. XVI, ait : *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo* (1). Dixerat ergo illis, quæcumque audierat a Patre ad dicendum illis : ita igitur hoc loco dicit, se non scire, nisi quæ sciebat ut illis diceret.

Sed contra objicit Calvinus : nam cum Christus dicat : *Nemo scit neque Angeli, neque Filius* (2), si illud *Neque Filius* sic intelligatur, quod Filius scit quidem, sed non ad dicendum; ergo etiam de Angelis dici poterit, illos quidem scire, sed non ad dicendum. Præterea posset objici : nam cum dicimus, Filium non scire ad dicendum; vel intelligendum est, non scire ad dicendum ulli ; vel non scire ad dicendum Apostolis. Si primum, falsum est, Filium non scire ad dicendum, nam dixit Spiritui sancto. Si secundum; falsa est illa exceptio, nisi solus Pater, nam nec Pater sciebat ad dicendum Apostolis.

Respondeo ad primam objectionem : ex verbis Domini habetur, nec Angelos, nec Filium scire ad dicendum : utrum autem alio modo sciant, hic non explicatur; sed tamen scimus aliunde Christum scire : tum quia ipse est Judex constitutus; tum etiam *Quia in eo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* (3). De Angelis vero credimus, eos non scire ullo modo : tum quia non est eis necessaria hæc cognitio; tum etiam quia nusquam legimus Angelos omnia nosse.

Ad secundam dico : Filium non scire ad dicendum ulli omnino, sed intelligo de Filio ut homo est, quomodo non fecit scire Spiritum sanctum : solus autem Pater dicitur scire, quia fecit scire Christum hominem, ut Augustinus dicit lib. I de Genes. cont. Manich. cap. 22. quod autem convenit Patri, convenit etiam aliis personis, quæ sunt ejusdem naturæ ; itaque idem est ac si dixisset : *Nemo scit nisi Deus.*

Ad ultimam Scripturam dico : impiam esse blasphemiam, quod Christus sine spiritu oraverit aut correxerit, vel revocaverit orationem suam. Nam de eo scriptum est : *Qui peccatum non fecit*, I Pet. VII. Et *Qui pecca-*

(1) Gen. XXII, 12; Joan. XV, 15; XVI, 12. — (2) Marc. XIII, 32. — (3) Coloss. II, 3.

tum non norit, II Corinth. V (1). Et Patres passim docent, Christum non solum non peccasse, sed nec peccare potuisse. Vide Athanasium Orat. 2. cont. Arian., Cyrillum lib. X in Jo. cap. XI. et Augustinum in Enchir. cap. 36 et 40 et alios.

At Scriptura ait, illum dixisse : *Pater si possibile est* : vel sciebat igitur utrum esset possibile, vel non sciebat. Si non sciebat, ergo aliquid ignorabat. Si sciebat esse possibile; quare dubitando loquitur? Si sciebat esse impossibile; quare petit? Prætcrea, cum dicit *Transfer calicem hunc*, videtur repugnasse rectæ rationi, et voluntati Patris, nam ad hoc venerat ut pateretur. Denique cum addit : *Non mea*, *sed tua voluntas fiat*, videtur aperte emendare quod prius petierat.

Respondeo : illud *Si possibile est* significare *Si placet tibi*: sciebat enim, Deo nihil esse impossibile; sed petit, an sit possibile secundum Dei beneplacitum, et patet hoc ex aliis Evangelistis. Nam quod ait Matth. XXVI : *Si possibile est*, dicit Marci XIV : *Omnia tibi possibilia sunt*. Et Lucæ XXII : *Pater*, *si vis*, *transfer etc* (2). Dicit autem *Si vis*, non quod ignoret, Patrem nolle, sed ut ostendat, affectum naturalem suæ voluntatis ad fugiendam mortem conjunctum cum omni subjectione ad paternam voluntatem. Est enim idem ac si diceret : « Volo ut non fiat quod volo, id est, volo voluntate deliberata, quæ respicit objectum cum omnibus circumstantiis, ut non fiat id quod ego volo voluntate naturali, quæ refertur in objectum secundum se tantum consideratum. » Neque sunt contrariæ hæ voluntates, nam non sunt circa idem eodem modo consideratum. Et præterea, una est potius velleitas, quam voluntas.

Dices : quare Christus orando voluit exprimere illam voluntatem naturalem, quam sciebat non implendam? Respondeo cum Chrysostomo in hunc locum : ut ostenderet se esse verum hominem, et vere doluisse, ac passum, et mortuum esse; si enim, cum tam sæpe expresserit naturales affectus, adhuc plurimi fuerunt hæretici negantes Christi veram carnem et passionem, quid fieret si nullum talem affectum ostendisset?

Præterea, voluit hoc exprimere, ut doceret nos, non ægre ferre, cum non impetramus a Deo id quod petimus : Christus enim in hac oratione partim fuit auditus, partim non auditus. Auditus fuit in eo quod absolute petebat, juxta illud Jo. XI : *Sciebam, quia semper me audis* : non fuit autem auditus in eo quod petiit ex naturali affectu, juxta illud Psal. XXI : *Clamabo per diem*, *et non exaudies* (3).

CAPUT VI.

Proponitur quæstio secunda, quæ est de descensu ad inferos.

Quæritur 2. An et quomodo Christus ad inferos descenderit. Ac primum omnes conveniunt, quod Christus aliquo modo ad inferos descenderit : nam et Scripturæ passim hoc docent, ut Act. II : *Non derelinques animam meam in inferno*. Et Ephes. IV : *Descendit in inferiores partes teeræ*. Et præterea in Symb. Apost. legimus : *Descendit ad inferos* (4).

Est autem observandum, hanc particulam olim non fuisse in Symbolo apud omnes Ecclesias. Nam Irenæus lib. I, cap. 2. Origenes init. lib. περὶ ἀρχῶν, id est, de principiis, et Tertullianus init. lib. cont. Prax., et lib. de de vel. virg., explicant regulam Fidei ab Apostolis traditam, et non meminerunt hujus particulæ, sed a Sepultura transeunt ad Resurrectionem. Item Augustinus lib. de Fid. et Symb., et IV lib. de Symb. ad Catech. non meminit hujus partis, cum totum Symbolum quinquies exponat.

Ruffinus in explicat. legit et explicat hanc particulam, sed monet, non haberi in Symbolo Romanæ Ecclesiæ, nec apud Orientales; tamen implicite contineri in articulo de sepultura, quia sicut corpus descendit ad locum corporum, ita anima ad locum animarum. Porro Cyrillus Catech. 4 et 14. et Chrysostomus hom. 2. de Symb., legunt, et exponunt hanc particulam, et hoc tempore habetur ubique. Et ita etiam legunt Catechismus Lutheri major et minor : item Catechismus Calvini, Brentii, et aliorum. Ita quoque legunt Centuriatores Centur. I, lib. II, et ca.

(1) I. Petr. II, 22; II. Cor. V, 21. — (2) Matth. XXVI, 39; Marc. XIV, 36; Luc. XXII, 42. — (3) Joan. XI, 42; Psal. XXI, 3. — (4) Act. II, 27; Eph. IV, 9.

4. et Petrus Martyr in libel. de Symb. Imo Calvinus lib. III Inst. cap. 16. §. 8. dicit, hunc articulum in præcipuis habendum esse.

Pari ratione in Symbolo Nicæno hæc particula non habetur, in Symbolo Athanasii habetur; et cum hæc Symbola inter se non pugnent, certum est, saltem implicite hanc particulam deesse non posse. Unde Anselmus in lib. de proces. Spir. S., dicit, hunc articulum non esse in Symbolo Nicæno, et tamen recipi summo consensu ab omnibus Ecclesiis Orientis et Occidentis.

At quæstio tota est de explicatione hujus articuli: quatuor autem invenio expositiones adversariorum, de quibus ordine disputandum est.

CAPUT VII.

Quod descendere ad inferos non sit omnino extingui.

Prima sententia est, quod descendere ad inferos sit penitus interire et extingui. Brentius in Catech. anni 1551 dicit, descendere ad inferos, esse penitus interire. Et in Act. introducit Christum sic loquentem : « Descendam in infernum, sentiam dolores inferni, et plane periisse videbor. »

Item Calvinus in Psychopannychia, volens probare animas justorum post discessum a corpore non dormire, id est, non extingui, ut quidam Anabaptistæ aiunt, quos in toto libro refellit; probat ex anima Christi, quæ post separationem a corpore, non est extincta, nec absorpta a morte, sed immortalis mansit : et hoc dicit significari illis verbis Act. II : *Non derelinques animam in inferno* (1). « Hæc nobis, inquit, certissimam fidem faciunt, Christum extingui morte non potuisse, etiam secundum hominem. Vera mors fuit corporis et animæ solutio ; cæterum anima vitam suam numquam perdidit, quæ Patri commendata, non poterat non salva esse. Id volunt verba ex concione Petri, quibus affirmat, impossibile fuisse teneri ipsum a morte, ut Scriptura impleretur, Quoniam non derelinques animam meam in inferno. Nam anima ejus divina virtute suffulta est, ne in perditionem rueret, et corpus ejus in sepulcro servatum ad resurrectionem etc. »

Videtur certe hoc loco Calvinus, per infernum intelligere perfectam extinctionem animæ : probat enim, animam Christi in morte corporis non fuisse extinctam, quia anima ejus non fuit absorpta ab inferno. Quid igitur est Calvino, absorberi ab inferno, nisi animam penitus extingui ? Sed paulo post idipsum clarius declarat; sic enim ait : « Præbet et nobis aliud argumentum immortalitatis animæ suæ, cum Jonam triduo immersum in ventre cœti, mortis suæ typum constituit. Venter ille mors est, animam igitur salvam in morte habuit. » Et infra probat ex sacrificio Isaac : « Quid est, inquit, quod Isaac non moritur, nisi quia quod proprium est homini, immortale Christus præstitit, hoc est, animam? Aries vero animal irrationale, qui in ejus locum ad mortem substituitur, corpus est. »

Hæc sententia non eget refutatione : nam est fundamentum Atheismi. Si enim Christus, quia Divinitate suffultus erat, animam immortalem retinuit in morte corporis ; ergo cæteri homines, qui non sunt suffulti Divinitate, in morte penitus extinguuntur ; non igitur anima humana est immortalis.

Dicent fortasse : pios non extingui morte, quia pro se et pro suis Christus mortem vicit. Ergo saltem omnes impii extinguuntur penitus ; et hoc est descendere in infernum. Negat id in fine libri Calvinus, ubi asserit, etiam impios vivere post mortem, licet in pœnis. At hoc non bene cohæret cum superioribus : aut enim ipse non bene probat, Christi animam mansisse immortalem ex eo, quod divinitati conjuncta non est permissa ruere in infernum : aut certe sequitur, animas impiorum quæ in infernum ruunt plane extingui. Præterea, S. Petrus, Act. II, non dixit, Christi animam non fuisse in inferno, sed non ibi longo tempore relictam. Et in Symbolo nonne legimus *Descendit ad inferos?* ergo si descendere ad inferos est interire, etiam Christi anima interiit, licet postea fuerit excitata : at hoc ipsum est, quod volunt Anabaptistæ ; igitur Calvini sententia, et seipsam destruit, et Atheismo viam aperit.

(1) Act. II, 27.

CAPUT VIII

Christum non pertulisse pœnas damnatorum.

Altera sententia est ejusdem Calvini lib. II Inst. cap. 16. §. 8, 9, 10, 11 et 12, in Catechismo parvo, in Psychopannychia, et in Harmonia Evangelica ad cap. XXVII Matthæi, ubi docet, Christum dici descendisse ad inferos, quia passus est dolores animarum damnatarum.

Ut autem id facilius intelligatur, quædam annotanda sunt. Ac primum observandum est, apud Calvinum nullum esse locum subterraneum pro impiis, nec Purgatorium, nec etiam Limbum Patrum. Nam lib. II Inst. c. 16. §. 9. dicit, esse pueriles fabulas ista omnia, de qua re paulo post tractabimus. In lib. autem III Inst. cap. ult., et in Psychopannychia docet, nihil esse aliud pœnas damnatorum, quam terrorem, et anxietatem conscientiæ cogitantis, Deum sibi esse iratum et infestum.

Nota secundo. Christum secundum Calvinum descendisse ad inferos, quia apprehendit Deum tamquam sibi iratum, et infensum propter nos, et ex metu salutis propriæ amittendæ incredibilem anxietatem animi passus est, qualem pateretur qui sciret, se in æternum esse periturum : unde etiam verba desperationis eum protulisse affirmat lib. II Inst. cap. 16. §. 10 : « Diros in anima cruciatus, inquit, damnati ac perditi hominis pertulit. » Et §. 11. dicit, eum non fuisse securum de salute. « Christus ergo, inquit, cum lacrymis et clamore valido orans, a metu suo exauditur, non ut a morte sit immunis, sed ne absorbeatur ut peccator, quia illic personam nostram gerebat. Et certe nulla fingi potest magis formidabilis abyssus, quam sentire te a Deo derelictum, et alienatum, et cum invocaveris, non exaudiri, perinde ac si in tuam perniciem ipse conspirasset. » Et infra : « Ita cum Diaboli potestate, cum mortis horrore, cum inferorum doloribus manum conserendo, factum est, ut referret de illis victoriam. » Et §. 12 : « Hic, inquit, nebulones quidam, licet indocti, malitia tamen magis, quam inscitia impulsi clamitant, me atrocem facere Christo injuriam, quia minime consentaneum fuerit, eum de animæ salute timere etc. » Item in Harmonia explicans XXVII, cap. Matth. dicit, Christum non quidem desperasse, tamen emisisse vocem desperationis, cum ait : *Deus, Deus meus, ut dereliquisti me* (1).

Nota tertio. Secundum Calvinum Christum cœpisse versari in inferno illa hora, qua in horto cœpit contristari et orare : deinde profundius descendisse, quando in cruce clamavit : *Deus, Deus meus* etc denique profundissime, quando coram Dei tribunali comparuit tanquam reus æternæ mortis, et severissimum judicium irati Dei sustinuit. Ita docet lib. II Inst. cap. 16, §. 12 : « Si nunc, inquit, roget quispiam, an tunc descenderit Christus ad inferos, cum mortem deprecatus est : respondeo, hoc fuisse exordium unde colligi potest, quam diros et horribiles cruciatus perpessus fuerit, cum se ad tribunal Dei reum stare cognosceret nostra causa. » Hæc ille. Et quamvis non aperte dicat, quamdiu fuerit in inferno, tamen innuit, fuisse usque ad resurrectionem.

Nota quarto. Calvinum tribuere huic pœnæ infernali totam fere nostram redemptionem, ita ut sine hoc descensu ad inferos, mors in cruce non fuerit futura ullius pretii. Ita enim loquitur lib. II Inst. cap. 16, §. 10: « Nihil, inquit, actum erat, si corporea tantum morte defunctus fuisset Christus : sed operæ simul pretium erat, ut divinæ ultionis severitatem sentiret. » Et infra : Unde etiam eum oportuit cum inferorum copiis, æternæque mortis horrore, quasi consertis manibus luctari. » Similia repetit, et fusius in c. XXVII Matth.

Hæc est Calvini sententia, quam videntur etiam ex parte sequi Melanchthon et Brentius. Siquidem Melanchthon in loc. cap. de Filio, bis dicit, Christum luctatum gravissime cum tentatione de abjectione. Brentius in c. II. Act dicit, Christum passum esse dolores inferni. Et in lib. de Chr. Majest. in II par., ubi agit de Ascensione, nihil aliud fere docet, quam inferos non esse certum aliquem locum, sed statum damnatorum. Imo addit, ubique esse inferos, ubi sunt impii, qui tentantur de æterna sua damnatione.

Et hinc tandem processit illa incredibilis

(1) Matth. XXVII, 46.

blasphemia cujusdam apostatæ, cujus meminit Joannes Cochlæus in act. Luth., et Laurentius Surius in hist. anni 1527. qui asseruit, Christum desperasse et esse damnatum : et forte in pœnam hujus peccati Calvinus in morte desperavit, et maledixit diei, quo libros scribere cœpit, ut in ejus vita legimus cap. 22 : « Dæmonibus, inquit Auctor, invocatis, jurans, execrans, et blasphemans, misere expiravit : cujus illi testimonium perhibuere, qui decumbenti ad extremum usque halitum ministrarunt. Imo hoc etiam, quod diem atque horam detestatus sit, et execratus, quam unquam studiis, vel descriptionibus impendisset. » Hæc Hieronymus Hermes Bolsec, Mericus Lugdunensis, qui Calvini vitam scripsit.

Refellitur hæc nova et inaudita impietas. Primo, quia Scripturæ totam salutem nostram tribuunt sanguini et morti corporali ipsius Christi, et post mortem corporalem nullam ulterius pœnam agnoscunt. Philip. II : *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque, ad mortem, mortem autem crucis : propter quod Deus exaltavit illum etc.* (1).

Vides, hic nullam mentionem fieri inferorum, sed obedientiæ usque ad mortem omnia tribui, et mox subjungi exaltationem. Item Psal. XXI et Isa LIII, describuntur sigillatim omnes Christi afflictiones : nulla autem mentio inferni. Matth. XX, Marc. X, Luc. XVIII, prædicit Dominus Apostolis passionem suam, et nominat Flagella, sputa, crucem, mortem, et subjungit continuo : *Et tertia die resurget.* Et ubi, quæso, reliquit dolores damnatorum, et cruciatus gehennæ? Rom. V : *Commendat autem charitatem suam in nobis, quia cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Ephes. I : *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus.* Colos. I : *Pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in terris sive quæ in cœlis sunt.* Heb. IX : *Per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa.* I. Pet. I : *Non corruptibilibus, auro, vel argento redempti estis, sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati et incontaminati Christi.* I. Jo. I : *Sanguis ejus emundat ab omni peccato.* Denique Apoc. V. Sancti clamant in cœlo : *Redemisti nos Deo in sanguine tuo, etc.* (2).

Vide ergo quam sit verum quod dicit Calvinus, corporali morte Christum nihil egisse, sed inferni doloribus, cum Scripturæ passim inculcent, nos Christi morte redemptos : dolorum autem inferni ne meminerunt quidem. Nam quæ loca pro se Calvinus adducit, paulo post demonstrabimus, nihil ad rem propositam facere.

Secundo probatur ex circumstantiis passionis Christi. Nam si ab oratione illa in horto, usque ad resurrectionem Christus fuit in inferno, et Deum ut sibi adversum et iratum apprehendebat, et non erat securus de sua salute : quomodo tam audacter dicebat Caiphæ : *Amodo videbitis Filium hominis venientem in nubibus cœli?* Item Pilato : *Regnum meum non est de hoc Mundo* (3)? Item : quomodo orat Patrem pro crucifixoribus suis? quomodo promittit latroni Paradisum? quomodo Patri animam suam commendat? Certe hæc non sunt signa diffidentis de benevolentia Patris, multo minus desperantis, aut metuentis de salute propria.

Tertio probatur. Quia si redempti essemus per infernales pœnas Christi, deberent figuræ præcessisse : deberet etiam aliquod Sacramentum exstare in memoriam tanti beneficii, ut est Eucharistia in memoriam passionis. Item Ecclesia deberet celebrare memoriam hujus beneficii, ut celebrat memoriam natalis Domini, passionis, mortis, resurrectionis. Item deberet depingi Christus in igne gehennæ in medio damnatorum, ut depingi solet in cruce inter duos latrones. At nihil tale vidimus fieri, aut legimus unquam factum ; ergo Ecclesia vel semper fuit ingratissima, vel figmenta sunt quæ docet Calvinus.

Quarto. Omnes Patres, qui descensum Christi ad inferos describunt, describunt ut descensum victoris et triumphatoris, non ut rei, nec ullo modo indicant, Christum aliquid passum in inferno. Cyrillus Catech. 14. « Exterrita est mors, inquit, videns novum quemdam descendentem in infernum, vinculis quæ illic sunt non ligatum. Qua de causa, o portæ inferi, hunc videntes exhorruistis? Quis insuetus vos cœpit timor? »

Ambrosius lib. de Myster. Pasch. cap. 4. : « Expers peccati Christus cum ad tartari ima descenderet, seras inferni, januasque confringens, vinctas peccato animas mortis dominatione destructa, a Diaboli faucibus revocavit ad vitam, atque ita divinus trium-

(1) Philipp. II, 8. — (2) Rom. V, 8; Eph. I, 7; Coloss. I, 20; Hebr. IX, 12; I. Petr. I, 18; I. Joan. I, 7; Apoc. V, 9. — (3) Matth. XVI, 63; Joan. XVIII, 36.

phus æternis characteribus est conscriptus. » Similia habent Hilarius lib. X. Trin. August. epist. 99. ad Evod. Chrysostomus, Eusebius Emissenus, et alii in hom. de Pasch. Procul igitur a doctrina Patrum abest Calvini sententia, quæ Christum non victorem, sed reum ad inferos demittit.

Quinto. Fundamentum Calvini est falsum, quod videlicet, esse in inferno nihil sit aliud, quam timere Deum iratum. Nam ista est hæresis damnata in Origene, teste Hieronymo, in epist. ad Avit. Præterea, inde sequeretur, multos hic viventes jam esse in inferno, et esse damnatos, quod certe repugnat statui hujus vitæ. Quam multi enim in hac vita reperiuntur, qui certo sibi persuadent, Deum se habere iratum? Quam multi qui de salute æterna desperare incipiunt? Num igitur illi omnes jam apud inferos degunt? Quid est hoc aliud, quam inferos omnino negare, et atheismo viam munire? Denique ostendemus paulo post, veros inferos esse loca subterranea.

Sexto. Si Christus emisit verba desperationis, certe videtur gravissime peccasse: quomodo autem per peccatum nos a peccato redimere potuit?

Respondet Calvinus: Christum emisisse verba desperationis, et timuisse de sua salute quantum ad sensum carnis: tamen nunquam fuisse destitutum Fide, et spe in Deum, quæ illum erigebat contra tentationes desperationis. Nam etsi dixit: *Ut quid dereliquisti me*, quæ sunt verba desperationis: tamen etiam dixit: *Deus meus*, *Deus meus*, quæ sunt verba Fidei et spei. Hæc enim sunt ejus verba in cap. XXVII Matth. « Sed absurdum videtur, Christo elapsam esse desperationis vocem. Solutio facilis est: quamquam sensus carnis exitium apprehenderet, fixam tamen stetisse Fidem ejus in corde. » Et infra: « Quod satis clare patet ex duobus quærimoniæ membris. Nam antequam tentationem exprimat, præfatur, se ad Deum confugere, tanquam Deum suum. » Et infra: « Cum desperatione, inquit, luctatus est; non fuit tamen victus. »

At contra primo. Christus vere pertulit statum damnatorum secundum Calvinum: hæc enim sunt verba ejus lib. II, cap. 16, §. 10. « Diros in anima cruciatus damnati ac perditi hominis pertulit. » Et ibidem: « Significat, inquit, Propheta in locum sceleratorum sponsorem ac vadem; adeoque instar rei summissum, qui dependeret ac persolveret omnes, quæ ab illis expetendæ erant, pœnas, uno hoc dumtaxat excepto, quod doloribus mortis non poterat detineri. » Et in Catechismo parvo, in expositione hujus articuli dicit, hoc interfuisse inter damnatos et Christum, quod illi perpetuo, iste ad breve tempus pœnas sustinuit.

At pœna damnatorum includit essentialiter desperationem salutis, sicut felicitas includit certitudinem salutis nunquam amittendæ: spes autem cum desperatione consistere non potest; ergo Christus vel simpliciter desperavit, vel vere non pertulit pœnas damnatorum, et proinde secundum Calvinum, non vere nos liberavit.

Præterea. Quando Christus emisit verba desperationis, ut Calvinus dicit in cap. Mat. XXVII, vel emisit deliberata voluntate, vel non. Si primum; ergo vere desperavit, et peccavit. Si secundum; ergo in Christo fuit inordinatio passionum, quandoquidem potuit metus prævenire rationem, et extorquere vocem desperationis invita voluntate. At hoc est contra ipsum Calvinum, qui lib. II Instit. cap. 16, §. 12, dicit, Christi naturam fuisse perfectam, et nullam in eo fuisse passionum inordinationem.

Præterea. Quomodo potest vel cogitari, ut in eadem sententia, prima pars sit deliberata, secunda indeliberata? At in illa sententia: *Deus meus, quare dereliquisti me*, illa verba *Deus meus* sunt verba Fidei et deliberata secundum Calvinum; quomodo ergo sequentia *Quare me dereliquisti* possunt esse verba desperationis indeliberata? An Christus tam imperfectus et inconstans fuit, ut non posset ex Fide quatuor verba continuare? « At, inquit, vis doloris extorsit. » Et numquid non dolebat, quando dixit, *Deus meus*? cur ergo etiam ista non sunt extorta?

Adde, quod idem Calvinus in Comment. Psal. XXII dicit, ista verba *Deus meus* esse correctionem illarum *Quare me dereliquisti*. At quis unquam audivit, correctionem præponi errori? Nonne correctio sequi debet errorem? Non igitur illa verba exciderunt indeliberate, et proinde deliberate Dominus desperavit, si ullo modo desperavit. Audeat igitur Calvinus, et ad cætera sua perversa dogmata adjungat etiam hoc, et Agno Dei qui tulit peccata Mundi, non solum peccatum, sed etiam maximum peccatum tribuat.

Denique Christus Calvini sententia dubitavit de sua salute, quando ad inferos descendit, ut supra ostendimus ex lib. II Inst. cap. 16, §. 12. at idem Calvinus lib. III Inst.

cap. 2, §. 16, docet, dubitare de sua salute esse peccatum contra virtutem Fidei; ergo Christus contra Fidem peccavit. Respondebit : in Christo non fuisse dubitationem deliberatam, sed immissam a Diabolo per tentationem : sic enim ipse respondit in eodem libro III, cap. 2, §. 17, de Fidelibus, quos dicit cum Fide pati dubitationum tentationes.

At ibidem §. 18. idem Calvinus asserit, has dubitationes, licet non extinguant Fidem, tamen oriri ex imperfectione Fidei, quæ cum non plene replet et occupat nos, non etiam perfecte curat ab omni dissidentiæ morbo; ergo saltem cogetur Christo tribuere Fidem imperfectam, et diffidentiæ morbum, quandoquidem illi tribuit dubitationem de propria salute. En igitur quam bene pugnat Calvinus pro gloria Christi, quando non solum non tribuit illi beatitudinem cum Catholicis, sed ne perfectam quidem Fidem cum Lutheranis. Sed argumenta ejus videamus.

Primum argumentum sumit ex Isaiæ cap. LIII, ubi dicitur Christus a Deo percussus; hinc enim colligit, Deum iratum et infensum sibi Christum sustinuisse.

Respondeo primo : Christum dici percussum a Patre, non quia Pater illum oderit, sed quia permisit occidi pro nobis, ut explicat Apostolus Rom. VIII : *Proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (1). Quomodo, quando Abraham filium suum immolare voluit, ut Deo obediret, nec filium oderat, nec filius putabat se odio haberi : sed intelligebat id fieri ad obedientiam Deo præstandam, sine ulla ira, vel odio erga se. Dico secundo : istam percussionem ab Hieronymo, et omnibus aliis Expositoribus referri ad solam mortem temporalem, non ad pœnas gehennæ, de quibus nullus Veterum somniavit, cum de passione Christi ageret. Dico tertio : figmentum esse Calvini, omnes qui percutiuntur a Deo irato, pati pœnas infernales :. quam sæpe enim Deus in hoc Mundo flagellat impios, qui tamen non dicuntur propterea jam esse in inferno?

Secundum argumentum ex eodem c. LIII Isaiæ : *Disciplina pacis nostræ super eum*; ergo Christus luere debuit omnes pœnas, quas nostra peccata merebantur : sed nostra peccata non merebantur solam mortem corporis, sed etiam pœnam gehennæ ; Christus igitur sustinuit etiam pœnas gehennæ, et sane alioqui solum Redemptor corporum esset.

Respondeo : si hoc argumentum aliquid concluderet, debuisset Dominus æterno tempore manere in inferno, et infinitum prope numerum pœnarum perpeti. Nos enim merebamur æternam damnationem, et sumus prope infiniti qui hoc merebamur ; ut ergo Calvinus cogitur admittere, unam pœnam temporalem Christi satisfacere potuisse pro multis æternis : ita nos dicimus, mortem corporis Christi satisfacere potuisse pro morte animarum omnium : pretium enim redemptionis a Christo persolutum non debet pensari ex multitudine, vel qualitate, vel diuturnitate pœnarum, sed ex dignitate personæ, quæ patiebatur, et ex charitate, qua patiebatur. Nec sequitur, solum corporum esse Redemptorem ; tum quia Christus animo et corpore passus est; tum etiam quia una pœna corporis erat infiniti pretii.

Tertium argumentum sumit ex illa tristitia et metu, quem in horto passus est Dominus, Matth. XXVI. Nam si solum timuisset mortem corporis, fuisset infirmior multis puris hominibus, qui audacter mortem subeunt. Certe multi martyres in passionibus exultabant, nec solum martyres, sed etiam ipsi latrones sæpenumero constantissime moriuntur : qui vero timidiores sunt, trepidant quidem sed nunquam se adeo vinci, ac dejici a perturbatione patiuntur, ut sanguinem sudent : at Christus horrebat, cadebat, sanguinem sudabat, Angelica consolatione indigebat, ac demum in agonia positus prolixius orabat ; aut igitur infirmior omnibus hominibus fuit, aut non solum corporis mortem, sicut cæteri, sed etiam animæ periculum metuebat.

Respondeo : Sanctos Patres varie exposuisse hunc timorem Christi, nullum tamen vel minimo verbulo insinuasse, hunc timorem Christi fuisse de salute animæ. Hilarius can. 31. in Matth. dicit, Christum nihil timuisse pro se, sed pro discipulis, quos prævidebat negaturos ; sed cum ait : *Transfer calicem a me*, voluisse dicere : « Transfer a me ad alios, id est, fac ut sicut ego alacriter bibo, ita etiam mei discipuli bibant. » Hieronymus in cap. XXVI Matth. dicit, Christum tristem fuisse propter populum Judæorum, quem videbat illa nocte gravissime

(1) Rom. VIII, 32. — (2) Isai. LIII, 5

peccaturum, et ideo dixisse : « Transfer calicem istum a me, id est, fac ne illi me occidant, sed aliqui alii etc. » Ambrosius in c. XXII Lucæ, et Chrysostomus in cap. XXVI Matth. dicunt, Christum naturali affectu mortem corporis horruisse.

Ad argumentum autem Calvini respondeo: Si Christus non potuisset non timere, et coactus timuisset; merito infirmior multis videretur : at non ita est. Nam timuit, quia voluit : cæteri si non timent, vel est quia Deus infundit consolationem majorem quam sit ea pœna, vel quia Diabolus obstupefacit sensum aliquorum sibi addictorum, vel quia avertunt animum a cogitatione pœnarum, et alibi eum defigunt, quamvis rarissimi isti sint.

At Christus, ut copiosa esset redemptio, voluit etiam pœnam mœroris et timoris subire ; et ideo nec obstupefecit sensum suum, nec permisit, ut redundaret ex parte superiore gaudium in partem inferiorem, nec avertit cogitationem a morte imminente, sed potius de industria defixit mentem in omnia tormenta impendentia, quod sine dubio summæ fuit fortitudinis et charitatis. Nam, ut ait Evangelista Matth. XXVI : *Assumpto Petro et duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari et mœstus esse*, etc. (1) Quare tunc cœpit, nisi quia tunc voluit? Nam etiam ante sciebat se moriturum, cum hoc prædiceret discipulis, et Sacramentum institueret in memoriam passionis suæ; et tamen non solum non metuebat, sed etiam consolabatur metuentes discipulos, ut patet Jo. XIV et XV. Unde etiam finita oratione, quia non amplius voluit timere, non amplius timuit, sed alacriter occurrit se quærentibus ad mortem, et in toto decursu passionis suæ nullum signum timoris dedit. Hinc est etiam quod Jo. XI legimus, eum a seipso turbatum. In quem locum scribens Augustinus tract. 49. in Jo. « Attendite potestatem, inquit. Turbatus est Christus quia voluit. Ubi summa potestas est, secundum voluntatis nutum tractatur infirmitas : hoc est turbavit seipsum. » Vide totum sermonem, ubi de hac re multa præclare dicit.

Quartum argumentum ex Matth. XXVII, ubi Christus exclamat: *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti* ? (2). Videtur enim, Christus non potuisse in hæc verba prorumpere , nisi apprehendisset Deum ut sibi iratum et infensum.

Respondeo : nullam fieri hic mentionem iræ Dei erga Filium, sed solius derelictionis; dereliquit enim Deitas humanitatem in pœnis et cum posset eam inde eripere, noluit, ut sacrificium perficeretur, quo Mundus redimendus erat. Voluit autem Dominus hoc modo clamare, ut intelligeremus, illum vere gravissimos dolores pertulisse, et non sua culpa pertulisse , id enim significat illud *Quare*, ac si diceret : « Non est in me causa hujus pœnæ. »

Quintum argumentum ex Actor. II : *Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo* (3). Nam si non pertulit Christus dolores inferni, quomodo potuit ab illis solvi? Quis enim solvitur a vinculis, quibus nunquam fuit ligatus?

Respondeo primo : in Græco legi, solutis doloribus mortis, τοῦ θανάτου, et sensum esse secundum Chrysostomum et Œcumenium, quod Deus per Christi resurrectionem ipsam mortem a doloribus liberaverit : mors enim quasi dolorem patiebatur, cum Christum detineret, quem tenere non poterat. Sed forte planior sensus erit, si dicamus, Christum sua resurrectione destruxisse ac dissolvisse mortem cum omnibus doloribus, qui illam comitantur : resurrexit enim immortalis et impassibilis.

Quod autem Calvinus per dolores mortis intelligi vult dolores, quos parit maledictio et ira Dei, quæ origo mortis est, et proinde dolores Damnatorum; nimis longe petitum est. Nam si, quia ira Dei fuit causa mortis, ideo dolores quos patiebatur in morte Christus, erant ab irato Deo, et dolores Damnatorum dici poterant; eadem ratione omnes qui moriuntur, etiam martyres, haberent Deum infestum, et paterentur dolores gehennæ. Est igitur ita Dei causa remota et generalis ipsius mortis : tamen proxima et particularis causa, sæpissime est benevolentia et gratia specialis Dei, ut Augustinus dicit lib. XIII de Civit. Dei, cap. 6. et alibi. Et ipse David qui canit : *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus*. Psal CXV. Et Joannes audivit vocem de cœlo dicentem sibi : *Beati mortui qui in Domino moriuntur*, Apoc. XIV (4). Denique Paulus mortem lucrum sibi esse dicebat, Philip. I.

Dico secundo : in nostra editione Latina haberi *Solutis doloribus inferni,* quæ lectio

(1) Matth. XXVI. 37.—(2) Matth. XXVII, 46. —(3) Act. II, 24.—(4) Psal. CXV, 15; Apoc. XIV, 13.

forte est præferenda Græcæ. Nam Irenæus lib. III, cap. 12. legit *doloribus inferorum*. Et Augustinus epist. 99. ad Evod., et alii similiter legunt ; ac ut docet Augustinus, duplex sensus esse potest : Unus, *Solutis doloribus inferni*, id est *irritis effectis* : solvit enim Christus dolores inferni, non quibus tenebatur, sed ne teneretur. « Quemadmodum, inquit Augustinus, solvi possunt laquei venantium ne teneant, non quia tenuerunt. » Alter est : *Solutis doloribus inferni*, quibus teneri ipse non poterat, sed quibus tenebantur alii, quos ipse noverat liberandos. Ubi Augustinus non solum explicat recte hunc locum, sed etiam pro confesso asserit contrarium ejus, quod Calvinus probare intendit.

Sextum argumentum ex illo Heb. V : *In diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui possit illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia* (1). Vult enim Calvinus illud *Pro sua reverentia* debere sic intelligi *Exauditus est a suo metu*, ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, quasi dicat, Christus non orabat ut non moreretur, sed ut non absorberetur ut peccator, id est, ne damnaretur in æternum, et ab hoc metu perdendæ salutis æternæ per paternam exauditionem liberatus est.

At oportet Calvinum ostendere εὐλάβειαν accipi pro metu pœnæ, significat enim pietatem et reverentiam, et proinde etiam metum reverentialem. Ipse enim Calvinus in II Lucæ, ubi nos legimus de Simeone, quod esset *timoratus*, ipse legit, *pius*, et exponit de vera pietate; et tamen vox Græca est εὐλαβής.

Beza quoque in Annotat. ad eumdem locum Evangelii, ita scribit : « Εὐλάβεια significat, non quemcumque timorem, sed cum reverentia potius quam cum animi trepidatione conjunctum : Latini religionem vocant. » At si ita est, cur Heb. V, eamdem vocem accommodare conantur Calvinus et Beza ad metum mortis æternæ, conjunctum cum summa trepidatione ?

Sed Beza urget, voculam illam ἀπὸ, quam dicit non posse accipi pro particula *Pro*, vel *Propter*, sed pro *Ex*, vel *Ab*, et quia absurdum videtur, Christum voluisse liberari a pietate et religione sua ; ideo vertendum existimat, a metu, videlicet mortis, aut damnationis. At profecto facilius nos ostendemus, voculam ἀπὸ cum genitivo idem significare, quod διὰ cum accusativo, quæ omnium consensu significat *Propter*, quam Beza possit ostendere εὐλάβειαν accipi pro metu pœnæ. Nam Matth. XIII, vers. 44. Lucæ XXIV, vers. 41. et Actor. XII, vers. 14. legimus, ἀπὸ χαρᾶς, *præ gaudio*, sive *ob gaudium*, Lucæ XXII, vers. 45. ἀπὸ τῆς λύπης, *ob tristitiam*. II. Mach. V, vers. 21. ἀπὸ τῆς ὑπερηφανίας, *ob superbiam*, ut ibidem explicatur per alias voces, διὰ τὸν μετεωρισμὸν τῆς καρδίας, *ob elationem cordis*.

Quare Chrysostomus, Theophylactus, Œcumenius in hunc locum, exponunt illam vocem de veneratione quæ Christo debebatur, ut sit sensus : « Exauditus est quia merebatur exaudiri, cum esset dignissimus omni honore, et reverentia, » vel : « Exauditus est ob reverentiam, qua ipse Patrem suum prosequebatur. » Et certe negare non possunt adversarii, quin Chrysostomus, Theophylactus, Œcumenius Græcas phrases intelligerent.

Quid, quod Erasmus quoque in Annotat. ad eumdem locum, per εὐλάβειαν reverentiam et pietatem intelligi debere docet? Etsi autem non certo scimus quæ fuerit hæc oratio, de qua Paulus agit hoc loco : tamen probabile est, eam esse, quam Dominus in horto fudit imminente passione : in eo autem exauditus est, quod absolute petiit, nimirum, ut fieret voluntas Dei in morte sua, vel ut liberaretur a morte per resurrectionem.

Septimum argumentum sumit Calvinus ex Hilario, qui lib. II de Trin. sic ait : « Crux, mors, inferi, nostra vita sunt. » Et lib. III : « Filius Dei, inquit, in infernis est : sed homo refertur ad cœlum. » Et lib. IV. dicit, per descensum Christi ad inferos id nos consecutos, ut mors perempta sit. Et in fin. lib. : « Mortem, inquit, in inferno perimens. »

Respondeo : miram esse Calvini impudentiam in Hilario citando, cum constet, Hilarium vix dolores corporis in Christo agnovisse. Certe Theologi multum laborant, ut ostendant, ab Hilario non esse omnino negatos Christi dolores.

Præterea in lib. X de Trin. refellit ex professo Calvini hæresim, ac docet, Christum non potuisse ullo modo metuere dolores inferni : « Lazaro, inquit, in Abrahæ sinibus

(1) Hebr. V, 7.

lætante, infernum Chaos Christus timeret? Hæc stulta atque ridicula sunt. » Et infra : « Anne tibi, inquit, metuere infernum Chaos, et torrentes flammas, et omnem pœnarum ultricium abyssum credendus est, dicens latroni : Hodie mecum eris in Paradiso? » Et infra : « Dominus communionem ei Paradisi mox pollicetur, tu Christum in inferis sub pœnali terrore concludis? » Hæc Hilarius, qui tantum non nominat Calvinum, cum nescio cujus errorem confutat.

Cum ergo dicit Hilarius, inferos Christi nostram esse vitam, et in inferno mortem occisam, vult dicere, Christum descendisse ad loca inferorum, ut inde Sanctos eriperet, et deinde locum illum obstrueret, ne ad eum amplius ulli descenderent, qui in eum crederent, eumque diligerent.

CAPUT IX.

Proponitur tertius error refellendus de descensu Christi ad inferos.

Sequitur tertia explicatio, quæ est Buceri, in cap. XXVII Matth. et Bezæ in c. II. Act. qui docent, intelligi sepulcrum in Scripturis nomine inferni; proinde nihil esse aliud, Christum descendisse ad inferos, quam sepultum esse.

Calvinus partim hanc sententiam sequitur, partim eam refellit. Nam in Psal. XV, ubi nos habemus : *Non derelinques animam meam inferno* (1), ipse vertit : *Non derelinques animam meam in sepulcro*. Et lib. II. Instit. cap. 16, §. 9, cum Bucero dicit, fabulam esse, quod sint loca animarum subterranea, et quod ad ea Christus descenderit; tamen in hoc dissentit, quod descensum Christi ad inferos, qui ponitur in Symbolo, non vult esse sepulturam, sed, ut jam refutavimus, descensum ad pœnas damnatorum.

Si quis petat a Calvino et Beza, ubi fuerint ante Christi mortem animæ justorum; respondent : fuisse in cœlo, licet nec viderint Deum, nec sint visuræ usque ad diem judicii. Ita Calvinus in Psychopannychia, et Beza in lib. cont. Brent. de Chr. majest., p. 2. ubi de ascensione disputat.

Ad refutationem igitur hujus sententiæ tria probanda sunt. Primo, inferos esse loca subterranea distincta a sepulcris. Secundo, animas ante Christi mortem non fuisse in cœlo, sed in inferno subterraneo; et proinde Christum, qui ad locum animarum descendit, in infernum subterraneum descendisse. Tertio, directe Christi animam descendisse ad inferos, a sepulcro distinctos.

CAPUT X.

Inferos esse loca subterranea distincta a sepulchris.

Quantum ad primum, ex nomine inferorum, quo utuntur Scripturæ Hebraicæ, Græcæ, et Latinæ, cognosci potest ubi sint inferi. Nomen inferni Latinum, non dubium quin sit distinctum a nomine sepulcri, et cum significet aliquid inferius nobis et infra nos, nihil sit nisi centrum terræ; necessario loca inferorum intelliguntur loca profunda subterranea. Sed de Latino nomine parum curant adversarii, quia Scripturæ Græce et Hebraice solum scriptæ sunt.

Nomen Græcum, quod habemus Matt. XI, Lucæ XVI, Act. II, et ubicumque Latine est infernus, est ᾅδης, quod nomen Theodorus Beza in Act. II asserit, ordinarie accipi pro sepulchro, aliquando tamen apud Poetas pro loco damnatorum. Sed hæc est nimis aperta impudentia. Nam, ut omittam, quod Græce sepulchrum dicitur τάφος, non ᾅδης, unde Epitaphia dicuntur etiam a Latinis carmina, quæ ad sepulchra scribi solent; certe Matth. XI, cum dicitur de Capharnaum : *Et tu Capharnaum numquid usque ad cœlum exaltaberis? usque ad infernum descendes* (2), non potest accipi pro sepulcro vox ᾅδης. Esset enim ridicula antithesis, cum cœlum multis millibus stadiorum distet a terræ superficie, ubi erat Capharnaum, et sepulchrum non distet nisi paucis ulnis. Vult autem Dominus dicere, illam urbem tam profunde descensuram, quam alte videbatur exaltata. Lucæ XIV,

(1) Psal. XV, 10. — (2) Matth. XI, 23.

ubi dicitur, dives purpuratus *in inferno* fuisse in tormentis, non potest vox ἅδης exponi de sepulcro, nisi quis velit, animas esse in sepulcris cum corporibus.

Adde, quod Chrysostomus in homiliis de Lazaro semper intelligit per infernum, ubi erat dives, gehennam. Præterea Lucianus in dial de luct. dicit, ἅδην esse locum sub terra profundum. Plato in lib. II de Repub., dicit, ἐν ἅδου δίκην δώσομεν, id est, in inferno rationem reddemus operum nostrorum : certum autem est, non reddi rationem in sepulcro. Denique Henricus Stephanus in suo mag. Thes. in gratiam Bezæ (ut videtur) dicit, posse accipi pro sepulcro vocem ἅδην, sed nullum invenire potuit auctorem, qui ita locutus fuisset, cum tamen multos citaverit pro significatione inferni.

Jam vero nomen Hebræum, quod habetur passim in Testamento veteri, est שאול, quod verbum contendit Beza ubique accipi pro sepulcro, sed falsum est : nam significat voraginem, et ordinarie accipitur pro loco animarum subterraneo, et vel raro, vel nunquam pro sepulcro. Et probo primo ex illo Genesis XXXVII : *Descendam ad filium meum lugens in infernum* (1). Ubi vox est שאול et non potest accipi pro sepulcro, quia dicit, se iturum ad filium suum, quem putabat mortuum, et devoratum a feris, et proinde caruisse sepulcro.

Item Num. XVI : *Descenderunt viventes in infernum operti humo* (2). Quæ verba de loco damnatorum intelligit Epiphanius in Ancor. longe a med. Hieronymus in cap. IV. ad Ephes. et Beda in cap. XVI Num. Et certe Epiphanius et Hieronymus doctissimi erant Hebraice, et eo loco verbum est שאול. Item Psalm. CXXXVIII : *Si ascendero in cœlum, tu illic es, si descendero in infernum, ades* (3). Ubi opponuntur terræ superficiei, ubi tunc erat David, duo loca distantissima, altissimum cœlum, et profundissimus infernus : sepulcrum autem non abest a terræ superficie duobus palmis; sæpe etiam supra terram exstant marmorea sepulcra. Item Isa. XIV. dicitur Regi Babylonis, et in ejus figura dicitur Diabolo : *Dicebas, in cœlum conscendam etc. verumtamen usque ad infernum detraheris, in profundum laci* (4). Ubi quatenus agitur de Diabolo, non potest infernus significare sepulcrum, quia Diabolus non est in sepulcro, ut notum est : quatenus agitur de Rege Babylonis, non potest etiam significare sepulcrum, et quia periret antithesis, et quia ibidem dicitur Rex ille cariturus sepulcro.

Huc accedit consensus fere omnium illorum, qui de hac re judicare poterant. Nam LXX. seniores שאול, ubique verterunt ἅδην, nusquam τάφος. Hieronymus ubique vertit infernum, nusquam sepulcrum. Chaldæus vertit בגיהנם, *gehenna*. Rabbi David in Psal. IX. in illud : *Convertantur peccatores in infernum* (5) : et idem Rabbi David, et Rabbi Abenezra in illud Psalm. CXXXVIII. *Si discendero in infernum, ades* : et Rabbi Levi in cap. XV. Prov. et XXVI. lib. Job, exponunt per שאול locum animarum subterraneum.

Confirmatur item hoc idem ex ipso Calvino præceptore Bezæ; is enim, in Psychopannychia, dicit, שאול interdum accipi pro sepulcro, sed ut plurimum pro statu damnatorum.

Quid, quod Beza se ipse pulcherrime refutat? scripsit enim duos libros, qui in eodem volumine compingi solent; unum contra Sebastianum Castalionem, de sua et illius versione Testamenti novi; alterum contra Brentium, de omnipræsentia carnis Christi : in I. lib. tractans illum locum Act. II : *Non derelinques animam meam in inferno* (6), dicit, in meridie cæcutire qui non intelligunt per infernum sepulcrum. Et cum ei objiceretur locus ille Luc. XVI. de divite et Lazaro, contendit, ibi etiam per infernum significari sepulcrum. Et cum Christus dicit, divitem illum fuisse in tormentis, exponit Beza, Christum figurate esse locutum, quasi constitueret nobis divitis sepulcrum in mediis flammis, in quo non tam cadaver, quam vivus homo contineretur, cum tamen revera nihil in eo sepulcro præter corpus inanime fuerit, et de alio loco, quam de sepulcro Scripturas exponere, dicit, esse orcum et erebum cum Poetarum fabulis fingere.

At in lib. cont. Brent. assumit jam contrariam personam, et dicit, eos in meridie cæcutire, qui ex historia Lazari et divitis Luc. XVI non deducunt verum locum inferorum, ubi damnati torqueantur. Et ibidem defendit Bullingerum, qui ex loco Num. XVI. probaverat, inferos esse vera loca subterranea, cum tamen ibi sit vox שאול. Item

(1) Gen. XXXVII, 35. — (2) Num. XVI, 33. — (3) Psal. CXXXVIII, 8. — (4) Isai. XIV, 13. — (5) Psal. IX, 18. — (6) Act. II, 27.

ibidem profert locum Psalm. CXXXVIII : *Si descendero in infernum, ades*, ad probandum inferos contra Brentium : et tamen ibi etiam est שׁאול. Denique non minus acriter pugnat pro inferis veris corporalibus, localibus, et subterraneis, ut Brentio contradicat, quam alibi pugnat, ut veros et locales inferos destruat, vel in sepulcra convertat, ut nobis resistat.

Secundo probo esse inferos præter sepulcra ex nomine abyssi. Nam Lucæ VIII Dæmones rogabant Christum, ne mitteret eos in abyssum : certum est, abyssum esse profundam voraginem, et proinde infra terræ superficiem. Item, certum est, non esse sepulcrum, nec enim Dæmonibus parantur sepulcra. Denique certum est, abyssum non esse aliquid spirituale, ut vult Brentius, ubique diffusum : non enim dæmones petivissent non mitti in abyssum. Quid ergo restat, nisi ut abyssus sit profundissima vorago subterranea?

Tertio probo ex Apoc. V, ubi legimus, non fuisse inventos, qui solverent librum : *Neque in cœlo, neque in terra, neque subtus terram*. Et infra : Dixerunt laudem Deo omnes creaturæ *in cœlo, et super terram, et sub terra*. Et Philip. II : *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, et infernarum* (1). In quibus locis vox καταχθονιῶν, nihil aliud significat, quam subterraneorum. At certe non sunt cadavera sepulcrorum, quæ non poterant aperire librum, vel quæ Deum laudant, et in nomine Jesu flectunt genua; igitur spiritus sunt, qui dicuntur subterranei, eo quod in locis subterraneis degant.

Quarto probo ex Patribus. Irenæus lib. V, prope fin. dicit, Christum descendisse ad inferiora terræ, ubi erant animæ. Tertullianus in Apolog. cap. 45 vocat infernum arcani ignis subterraneum thesaurum. Cyrillus lib. de rec Fid. ad Theodos., vocat infernum, ubi erant animæ, subterraneam specum. Arnobius lib. II cont. Gent. : « Audetis, inquit, ridere nos, cum gehennas dicimus, et inextinguibiles quosdam ignes etc. » Et infra, de Platone sic ait : « Non est absone suspicatus, jaci eas animas in flumina torrentia flammarum, globis et cœnosis voraginibus tetra. » Ambrosius in cap. IV ad Ephes., dicit, Christum ut mortuis prædicaret in inferno, in cor terræ descendisse. Idem habet Nyssenus Orat. I. de resurr. Dom. Hieronymus in cap. XIV Isa. : « Dicimus, inquit, quod infernus sub terra sit. » Augustinus lib. II Retract. cap. 24 : « De inferis, inquit, magis mihi videor docere debuisse, quod sub terris sint, quam rationem reddere, cur sub terris esse credantur, sive dicantur, quasi non ita sit. » Gregorius lib IV Dialog. cap. 42, Beda lib. III in Job. cap. 7, Primasius in cap. VII Apoc. et Damascenus lib. III, cap. ult. infernum sub terra esse definiunt.

Accedat postremo etiam naturalis ratio. Siquidem consentaneum est rationi, ut locus Dæmonum et hominum impiorum ac reproborum longissime distet ab eo loco, in quo Angelos ac beatos homines perpetuo futuros non dubitamus : locus autem beatorum (etiam adversariorum testimonio) cœlum est; a cœlo vero nihil abest longius, quam terræ centrum.

CAPUT XI.

Animas piorum non fuisse in cœlo ante Christi ascensionem.

Quantum ad secundum, quod animæ piorum non fuerint in cœlo ante Christi ascensionem, probatur primo, quia est ea sententia prorsus inaudita in Ecclesia Dei : id quod sane deberet sufficere ad refutationem. Præterea Genes. XXXVII, Jacob ait : *Descendam ad filium meum in infernum* (2). Pius erat Jacob, pius etiam Joseph; et tamen utrumque non ascendisse ad cœlum, sed ad inferos descendisse Scriptura significat. Item. Luc. XVI, dives in inferno cum esset, vidit a longe animam Lazari in sinu Abrahæ, et audivit, inter loca ipsorum magnum hiatum esse, id enim significat χάσμα : ex quo apparet, nihil solidi fuisse interjectum inter locum Damnatorum et sinum Abrahæ, sed utrasque animas in eadem voragine fuisse, licet multum inter se distantes. Item lib. I Reg. cap. XXVIII, anima Samuelis apparens Sauli de terra ascendere visa est.

Et quamvis non desint qui negent, illam fuisse veram animam Samuelis : tamen opinio contraria et communior et probabilior et

(1) Apoc. V, 3 : Philipp. II, 10. — (2) Gen. XXXVII, 35.

tutior est. Id enim docent Josephus lib. VI Antiq. cap. 15. Justinus in Dial. cum Triph. Basilius epist. 89. ad Eustach. Ambrosius in I. cap. Lucæ; Hieronymus in VII. Isa. Augustinus de cura pro mort. cap 15. Et recentiores, Liranus, Abulensis, Dionysius Carthusianus, et Cajetanus in eum locum. Et deducitur satis aperte ex textu divinæ Scripturæ : *Cum vidisset*, inquit, *mulier Samuelem.* Item : *Dixit Samuel ad Saul.* Item : *Intellexit ergo Saul*, *quod Samuel esset.* Certe non diceret Scriptura *Intellexit*, sed *putavit*, vel *cogitavit,* si non esset verum.

Præterea in Eccles. cap. XLVI. ponitur in laudibus Samuelis, quod mortuus prophetaverit, et annuntiaverit Regi, quæ ventura erant : at quæ laus esset Samuelis, si non ipse, sed Dæmon aliquis in ejus forma apparens futura prædixisset? at incredibile videtur, animam tanti Prophetæ subjectam fuisse incantationibus Pythonissæ. Id quidem est verum, atque idcirco apparitio Samuelis prævenit incantationem et ejus effectum. Id quod intelligi potest ex perturbatione mulieris, quæ turbata est, cum vidit Samuelem apparuisse antequam evocaretur.

Præterea idem patet ex I Pet. III : *Iis qui in carcere erant spiritu veniens prædicavit, qui increduli fuerunt aliquando*, *quando exspectabant Deipatientiam in diebus Noe*, *cum fabricaretur arca* (1). Hic dicuntur animæ in carcere fuisse; non ergo erant in cœlo, nam ridiculum est dicere, animas in cœlo tanquam in carcere inclusas fuisse, cum cœlum sedes Dei sit. Neque obstat quod videtur hic agi de spiritibus impiorum : nam Calvinus admittit agi de spiritibus justorum. Sed de hoc loco paulo post agemus.

Item Zach. IX : *Tu quoque in sanguine Testamenti tui eduxisti vinctos de lacu*, *in quo non est aqua* (2). Quem locum Hieronymus, et Rupertus in Comment. exponunt de descensu Christi ad inferos. Et sane convincitur hinc, animas Sanctorum ante Christi mortem non fuisse in cœlo, ut Calvinus, et Beza volunt : nec enim cœlum per lacum significari potest, aut ex cœlo Dominus Sanctos suos eduxit, aut in cœlo ulli sunt vincti.

Quod autem Calvinus dicit lib. II, Instit. cap. 16. §. 9. a Zacharia vocari lacum sine aqua profunditatem Babylonicæ captivitatis, unde liberati fuerunt Judæi, nullam habet probabilitatem. Nam in verbis præcedentibus ponitur vaticinium de Christo : *Exulta filia Sion*, *ecce Rex tuus venit tibi etc.* (3) Quod Evangelistæ de Christi ingressu in Hierosolymam exposuerunt, Matth. cap. XXI, et Jo. cap. XII, inde fit apostrophe ad ipsum Christum : *Et tu in sanguine Testamenti.* Quomodo ergo ista cohærerent, si de captivitate Babylonica ageretur? Et præterea in quo sanguine Testamenti liberati sunt Judæi de Babylone?

Denique Patres communi consensu hoc docent. Irenæus lib. V. circ. fin. Tertullianus lib. IV in Marcion. Origenes in cap. V ad Rom. Cyrillus catech. 4 Cyrillus alter lib. de rec. Fid. ad Regin., in fine locor. ex Matth. Hilarius lib. X de Trin. Basil. in Ps. XLVIII. Athanasius in epist. ad Epictetum, Epiphanius hæresi 46. Ambrosius lib. III de Fid. cap. 3. Hieronymus in cap. IX Zachar. in III Ecclesiastæ Primasius; in cap. V Apoc. Gregorius lib. XIII Moral cap. 21. Concilium Toletanum IV cap. 1. Denique Augustinus, etsi in epist. 99. ambigere videtur, an sinus Abraham, ubi erant animæ Patrum olim, in inferno esset, an alibi : tamen lib. XX de Civit. Dei, cap 15. affirmat in inferno fuisse, ut cæteri omnes Patres semper docuerunt, quorum verba in sequenti capite referemus.

CAPUT XII.

Christum ad inferos descendisse vere, ostenditur ex Scripturis.

Quantum ad tertium, probo ex Scripturis, Christum vere descendisse ad inferos. Primus locus, qui tamen non convincit, sed probabiliter suadet, habetur in illis verbis Psal. CVI : *Contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit* (4). Hunc enim locum intelligunt de descensu ad inferos, Hilarius in Psal. CXXXVIII. Ambr. lib. de myst. Pasch., et alii, sed in sensu mystico : nam ad litteram certum est tractari de liberatione ab Ægypto.

Secundus locus est Eccl. XXIV. ubi sic loquitur sapientia Dei : *Penetrabo omnes inferiores partes terræ, et inspiciam omnes dormiens*

(1) I. Petr. III, 19 et 20. — (2) Zach. IX, 11. — (3) Zach. IX, 9. — (4) Psal. CVI, 16.

tes, *et illuminabo omnes sperantes in Domino* (1). Hic locus non convincit hæreticos : tum quia ipsi non recipiunt hunc librum; tum etiam quia hæc verba desunt in Græco textu, tamen apud Catholicos suam habet auctoritatem.

Tertius locus adducitur ex illo Matth. XII: *Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus : sic erit Filius hominis in corde terræ*(2). Calvinus in Psychopannychia vult, ventrem certe fuisse figuram mortis, quæ Christum triduo detinuit : at Christus dicit, ventrem ceti similem fuisse cordi terræ, cor terræ non est mors, sed locus aliquis sub terram.

Alii dicunt : sepulcrum appellari cor terræ; sed repugnat similitudo. Nam cor est profundissimo loco animalis : sepulcrum autem est prope superficiem terræ, et Christi sepulcrum videtur fuisse supra terram, erat enim monumentum excisum in lapide supra terram exstans. Item : Sicut Jonas fuit vivus in ventre ceti, ita aliquid vivum debuit esse in corde terræ : at in sepulcro fuit corpus mortuum; non igitur cor terræ est sepulcrum, sed infernus sepulcro multo profundior, ubi Christi anima vivens triduo commorata est. Præterea, Hieronymus in cap. II Jonæ : « Quomodo cor animalis, inquit, in medio est; ita infernus in medio terræ esse perhibetur. » Eodem modo hunc locum explicant Irenæus lib. V, circ. fin. Tertullianus lib. de anima cap. 31. Nyssenus Orat. I de resurrect. Ambrosius in cap. IV ad Ephes.

Quartus locus est Act. II. *Non derelinques animam meam in inferno* (3). Beza vertit : *Non relinques cadaver meum in sepulchro.* Et in defensione hujus versionis contra Sebastianum Castalionem : « Hic, inquit, agi de corpore et sepulcro, nemo dubitare potest, nisi quis velit meridie cæcutire. » Et paulo ante causam reddens cur ita mutaverit animam in cadaver, et infernum in sepulcrum: « Non temere feci, inquit, cum hunc præcipue locum a Papistis torqueri ad suum limbum constituendum videamus, et Veteres etiam inde descensum illum animæ Christi ad inferos excogitaverint. »

Videtur Bezæ placuisse decretum Rabbinorum, quod refertur a Rabbi Salomone in cap. XXI. lib. II Reg., bonum esse mutare aliquid de lege, ut Deus publice sanctificetur. At nos habemus in primis verborum proprietatem : nam in textu Græco Act. II. ψυχὴ non nisi animam proprie significat, et ᾅδης infernum proprie designat, et hoc probatione non eget, consulantur omnia Dictionaria.

Respondet Beza : licet ψυχὴ, animam proprie significet, tamen accipi etiam posse pro corpore tribus modis. Primo, quia anima accipitur pro vita : vita autem, corporis respectu, videtur obruta sepulcro non minus quam corpus. Secundo, quia ex anima potest intelligi totum, et idem est dicere : non derelinques animam meam, et non derelinques me. Rursus ex toto potest intelligi pars, et ita idem erit dicere, non derelinques me, et non derelinques cadaver meum. Tertio, quia ψυχὴ Græcum, et נפש Hebraicum idem significat. Porro נפש invenitur in Scriptura acceptum pro cadavere Levit. XXI, v. 1 et 11. ubi legimus, super anima non contaminetur, prohibet Lex tangi cadavera, et ea animas appellat.

Sed istæ argutiæ nihil valent : nam etiamsi posset pro anima intelligi corpus, non tamen propterea continuo probatum esset, hoc loco ita exponendum esse. Præterea, hic distinguitur anima a carne, cum dicitur paulo infra, nec anima ejus derelicta est in inferno, nec caro ejus vidit corruptionem; sic enim habetur in Græco : ergo non potest hoc loco anima accipi pro carne. Præterea, vox ᾅδης, (ut supra ostendimus) significat semper infernum, nunquam sepulcrum : at corpus Christi non fuit in inferno; ergo anima ibi fuit. Præterea, de anima et inferno exponunt, Ambrosius Serm. 74. de martyrib. Hieronymus in Psal. XV. Augustinus epist. 99. ad Evod. Beda in II cap. Act. et alii.

Ad primam rationem Bezæ respondeo : licet anima possit accipi pro vita, quia dat vitam corpori : tamen nusquam accipi pro cadavere, cum in cadavere sit privatio vitæ. Nec possumus dicere, vitam esse in sepulcro, cum ibi sit corpus sine vita; nec enim contraria simul poni debent.

Ad secundam dico : Grammaticam non admittere illam Dialecticam ratiocinationem, pars accipitur pro toto, et totum pro parte; ergo pars pro parte. Nam vocabula sunt ad placitum, et ab usu loquentium pendent : usus autem admittit synecdochen, qua ponimus partem pro toto, et contra, sed non

(1) Eccl. XXIV, 45. — (2) Matth. XII, 40. — (3) Act. II. 27.

admittit partem pro parte. Quis enim ferret, si diceremus hominem pedibus videre, quia pes potest poni pro homine, et homo pro oculo?

Ad tertiam dico: multum inter נפש et ψυχὴν interresse. Nam נפש est generalissima vox, et significat sine ullo tropo tam animam, quam animal, imo etiam corpus, ut patet ex plurimis Scripturæ locis; unde etiam fere semper adjungitur cum substantivo nephes adjectivum vivens quod est proprium totius compositi. Genes. I: *Producant aquæ reptile animæ viventis.* Ibidem: *Producat terra animam viventem.* cap. II: *Factus est in animam viventem* (1). Quibus in locis frustra adderetur adjectum *vivens*, nisi vox Hebræa נפש, quam Interpres vertit *animam*, significaret aliquid indifferens ad vivum et non vivum. Quare Num. XXIII. dicit Balaam: *Moriatur anima mea morte justorum* (2). Et Num. XXXI. dicuntur omnes animæ sexus fœminei ex præda Madian fuisse trigintaduo millia.

Porro anima humana, nec mori potest, nec sexum habet; proinde in illis locis anima non alteram partem hominis, sed totum hominem, aut certe ipsum corpus significat. Item Genes. XXXVII: *Non interficiatis animam ejus* (3): ubi anima nec pro anima proprie dicta, nec pro homine per tropum, nam repugnat pronomen *ejus*, sed pro ipsa carne proprie accipitur. Num. XIX, cadaver vocatur morticinium animæ hominis: at Græcum ψυχὴ, ut Latinum *anima* non est tam generale, ut sine tropo possit accipi pro toto animali. Itaque in Levitico non ponitur pars pro parte, id est, anima pro corpore, sed vocabulum, quod ipsum corpus significare solet, aut certe ponitur totum pro parte, id est, vivens pro corpore. At Act. II, ponitur ψυχὴ, quæ animam solam significat.

Præterea, etiam *nephes* quando opponitur carni, non potest sumi pro carne, ut Levit. XVII: *Anima carnis in sanguine est.* Hic autem anima opponitur carni, cum dicitur, neque anima relicta est in inferno, neque caro vidit corruptionem; ergo hoc loco nullo modo tolerari potest Bezæ interpretatio, qui pro anima cadaver intelligi voluit.

Quintus locus est Rom. X: *Ne dicas in corde tuo: Quis descendet in abyssum, id est, Christum a mortuis revocare?* (4) Ergo Christus post mortem fuit in abysso. Non potest autem nomine abyssi intelligi status Damnatorum, nam in illo secundum Calvinum fuit Christus adhuc vivens, hic autem agitur de loco ubi erat solum cum esset mortuus. Neque potest intelligi sepulcrum: nam abyssus profundissimam voraginem significat, qualis non est sepulcrum.

Præterea, facile erat in sepulcrum descendere, at hic ponitur tanquam res homini viventi impossibilis, descendere in abyssum. Denique opponitur hoc loco abyssus cœlo, tanquam terræ superficies sit media inter abyssum et cœlum; nam præcedit: *Quis ascendet in cœlum, id est, Christum deducere;* et continuo sequitur per antithesim: *Quis descendet id abyssum, id est, Christum a mortuis revocare.* Fuit igitur Christus post mortem, et ante resurrectionem in abysso, quæ longissime abest a cœlo, id est, in profundissimis terræ partibus.

Sextus locus est ad Ephes. IV: *Quod ascendit, quid est nisi quia et descendit in inferiores partes terræ* (5). Ad hoc respondet Beza in Annotat. in hunc locum, inferiores partes terræ esse sepulcrum. Augustinus Marloratus intelligit descensum in hanc terram, quasi dictum esset, descendit in hanc imam terram.

At nos habemus in primis Hieronymum, Ambrosium, Chrysostomum, et Theophylactum, qui exponunt de inferno, infra quem nihil est. Secundo habemus verborum proprietatem: nam inferior pars terræ non significat totam terram, sed unam partem, eamque aliis inferiorem; non ergo significat terræ superficiem, quæ est pars superior, nec etiam sepulcrum Christi quod etiam supra terram fuit. Tertio pro nobis facit id quod sequitur, *ut adimpleret omnia*: voluit enim Christus descendere usque ad verum infernum, sicut descenderat in terras, ut præsens visitaret omnes partes regni sui, quod tripartitum est, juxta illud Philip. II: *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, et infernorum* (6). Ubi Græce, ut supra monuimus, est καταχθονίων, id est, *subterraneorum*, qua voce non possunt intelligi cadavera, quæ sunt in sepulcris: illa enim etsi subterranea sunt; tamen non possunt in nomine Jesu genua flectere, hoc est, honorem illi præstare. Sunt ergo in locis subterraneis

(1) Gen. I, 20 et 24; II, 7. — (2) Num. XXIII, 10. — (3) Gen. XXXVII, 22. — (4) Rom. X, 7. — (5) Eph. IV, 9. — (6) Philipp. II, 10.

aliqui spiritus, qui Christo reverentiam exhibere debent, et ad eum locum Christus descendit, ut se totius Mundi Regem ac Dominum declararet.

CAPUT XIII.

Explicatur locus obscurissimus ex epistola prima S. Petri, cap. III et IV.

Ad ea Scripturæ testimonia, quibus probatur descensus Christi ad inferos, pertinet etiam locus ille S. Petri : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est*, *justus pro injustis*, *ut nos offerret Deo*, *mortificatos quidem carne*, *vivificatos autem spiritu*, *in quo his qui in carcere erant spiritu veniens prædicavit*, *qui increduli fuerant aliquando*, *quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe* (1). Cui loco videtur jungendus alius ex cap. IV : *Propter hoc et mortuis evangelizatum est*, *ut judicentur quidem secundum homines in carne*, *vivant autem secundum Deum in spiritu* (2). Ut autem hic locus, qui semper obscurissimus habitus est, intelligatur, tres expositiones discutiendæ sunt.

Prima expositio est S. Augustini epist. 99. ad Evod., quem sequitur Beda. Sic Augustinus exponit, ut per spiritus in carcere constitutos intelligat homines, qui erant tempore Noe, quorum animæ erant in corpore mortali tanquam in carcere : est enim corpus tanquam carcer animæ, ac dicit, Christum non secundum humanitatem, quam nondum assumpserat, sed secundum Deitatem prædicasse per internam inspirationem, aut per linguam Noe illis hominibus, qui tamen increduli fuerunt. Itaque non vult Augustinus hunc locum ad inferos pertinere.

Hanc expositionem non refutarem, si ipsi Augustino placeret omnino : sed ipsemet fatetur, se hunc locum non intellexisse, et rogat, ut quæratur ratio, quomodo possit hic locus ad inferos pertinere. Ipso igitur non solum permittente, sed etiam cupiente Augustino, hanc expositionem primam breviter refellemus. Primo, non placet hæc sententia, quia communis Patrum est in contrarium. Nam Clemens Alexandrinus lib. VI Stromat. ant. med. Athanasius epist. ad Epict., et lib. de Incarnat. qui incipit : « Mos pii hominis. » Epiphanius hær. 77. Cyrillus lib. de rect. Fid. ad Theodos., et lib. XII in Jo. cap. 36. Hilarius in Psal. CXXXVIII in illud *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum dicentes : Quando consolaberis me* ? (3) Ambrosius in cap. X ad Rom. Ruffinus in expos. Symb. Œcumenius in hunc locum Petri, exponunt de descensu Christi ad inferos, ubi spiritus defunctorum degere existimabant.

Præterea Justinus in Dial. cum Triph. et Irenæus lib. III, cap. 23. citant verba quædam Isaiæ, quæ modo non inveniuntur, simillima istis verbis S. Petri, ut credibile sit, inde S. Petrum accepisse ; sunt autem hæc verba : *Commemoratus est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum*, *qui dormierant in terra sepultionis, et descendit ad eos evangelizare salutem*, *quæ est ab eo*, *ut salvaret eos.*

Secundo, non probatur ea sententia, quia dicitur Christus profectus spiritu ad prædicandum spiritibus : id enim refert illud *in quo*, nimirum, spiritu veniens etc. at spiritus, qui hic distinguitur contra carnem, non videtur posse significare aliud quam animam ; non ergo sola Divinitate, sed etiam anima Dominus ad prædicandum spiritibus profectus est.

S. Augustinus ex hac ipsa ratione dicit se moveri ad hoc, ut non intelligat per hunc spiritum animam Christi : nam cum dicitur *vivificatus autem spiritu*, si spiritus significaret animam ; sequeretur, aliquando animam Christi mortuam fuisse, nihil enim vivificatur nisi quod mortuum est. Vult igitur ipse sensum esse, Christum mortificatum fuisse carne, quia secundum carnem mortuus est, et vivificatum spiritu, quia virtute Spiritus Dei excitatus est a mortuis.

Sed hæc ratio non concludit : nam in Scriptura passim dicitur vivificari id quod non occiditur. I. Reg XXVII : *Virum, et mulierem non vivificabat David*, id est, *non relinquebat vivum ;* et II. Reg. VIII dicitur, David extendisse *duos funiculos super Moab*, *unum ad occidendum*, *unum ad vivificandum*, id est, definivisse quot ex Moabitis vellet occidi, quot servari (4). Et Act. VII : *Afflixit Patres nostros ut exponerent infantes suos ne vivificaren-*

(1) I. Petr. III, 18. — (2) I. Petr. IV, 6. — (3) Psalm. CXVIII, 82. — (4) I. Reg. XXVII, 9; II. Reg. VIII, 2; Act. VII. 19.

tur, id est, ut non viverent, sed occiderentur ad unum omnes. Vult ergo S. Petrus dicere, Christum carne mortificatum, spiritu vivificatum in passione, quia caro mortua mansit, anima vero non potuit occidi, sed mansit viva, et operans, ac triumphans de inferno.

Tertio, non placet ea sententia, quia illud *Veniens prædicavit* si de anima intelligatur, proprie accipi poterit; vere enim venit ad locum, ubi non erat : at si de Divinitate, non potest accipi nisi improprie. Præterea verbum in Græco est πορευθεὶς, id est, *profectus*, quod idem repetitur paulo infra, cum dicitur, profectus in cœlum etc. at in hoc secundo loco accipitur, proprie ; ergo et in primo.

Quarto, quia per spiritus, qui in carcere erant, non videtur posse intelligi homines viventes, nisi de industria S. Petrus affectaverit improprietatem, et obscuritatem : at certe quando habemus sensum proprium et facilem, non licet fingere tropos. Adde, quod cap. IV, de iisdem loquens Petrus dicit : *Propter hoc et mortuis evangelizatum est* (1). Et licet Augustinus per mortuos intelligi velit mortuos in peccatis, qui tamen vivant in corporibus ; tamen videtur obstare præcedens sententia, nam dicit : « Reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos, propter hoc enim et mortuis evangelizatum est. » At cum dicimus, Christum esse judicem vivorum et mortuorum, intelligimus ad litteram, quod judicabit eos, qui vivunt, et eos qui mortui sunt vere et proprie, ut idem Augustinus docet in Enchir , cap. 55. Igitur veris mortuis Christus prædicavit, id est, ad veros inferos descendit.

Quinto, si hic locus intelligatur de prædicatione facta in diebus Noe, non apparet quorsum hic sit inserta ista narratio. Quomodo enim ista cohærent, Christus in passione sua carne mortuus est, spiritu vivus mansit ; ideo Deus olim prædicavit hominibus per Noe ? At si intelligamus de descensu ad inferos, omnia cohærent : nam volens Petrus ostendere, Christum in passione et morte mansisse vivum quoad animam, probat, quia illo tempore anima ejus profecta est in infernum, et prædicavit spiritibus in carcere conclusis.

Sed objicit Augustinus : quia non videtur ratio, cur prædicaverit solum iis, qui increduli fuerunt tempore Noe, cum tam multi alii essent in inferno. Item, quia videtur absurdum valde, quod Christus prædicaverit in inferno ; videtur enim inde sequi, ut debeat etiam in inferno constitui Ecclesia, ubi convertantur, et reconcilientur animæ. Id autem absurdum sequi ex nostra sententia, probat Augustinus quia sinus Abrahæ, ubi erant omnes justi, non videtur fuisse in inferno, sed ab inferno remotissimus, cum esset Chaos magnum inter divitem inferni colonum et Lazarum habitatorem sinus Abrahæ ; ergo si hic locus de descensu ad inferos intelligitur, Christus solis peccatoribus prædicavit : at non prædicavit frustra, nec sine fructu ; ergo aliquos convertit : at hoc nullo modo est asserendum ; ergo præstat, hunc locum non intelligere de descensu ad inferos. Et hæc est potissima difficultas, quæ Augustinum a communi sententia recedere coegit : timuit enim, ne cogeretur admittere conversionem et reconciliationem spirituum damnatorum.

Respondeo : primam objectionem posse retorqueri ; nam etiam non apparet ratio, cur dicat Petrus, Christum in diebus Noe prædicasse potius, quam in diebus Abraham, et aliorum Patriarcharum, vel etiam aliorum omnium hominum.

Dico præterea : Christum prædicasse in inferno omnibus bonis spiritibus, sed nominatim fuisse expressos illos, qui fuerunt in diebus Noe increduli, quia de illis erat majus dubium, an essent salvi necne, cum puniti fuerint a Deo, et submersi aquis diluvii. Indicat ergo hic Petrus etiam ex illis incredulis fuisse aliquos, qui etiam in fine vitæ pœnitentiam egerint, et licet quantum ad corpus perierint, tamen quantum ad animam salvi fuerint, quod etiam Hieronymus docet in quæst. Hebr. in Genes. tractans illud cap. VI : *Non permanebit spiritus meus in homine etc.* (2). Ubi dicit, Deum punivisse multos eorum temporaliter aquis diluvii, ne deberet eos punire in gehenna in æternum. Et hunc etiam sensum videntur facere illa verba c. IV : *Propter hoc mortuis Evangelizatum, ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in spiritu,* id est, ut secundum homines exterius judicentur carne, id est, damnati existimentur humano judicio, quia corpora eorum aquis necata fuerunt ; tamen vivant spiritu secundum

(1) I. Petr. IV, 6. — (2) Gen. VI, 3.

Deum, id est, animæ eorum salvæ sint apud Deum.

Ad secundam dico : ipsum Augustinum postea cognovisse sinum Abrahæ fuisse in inferno, ut patet ex tractatu in Psal. LXXXV et lib. XX de Civit. Dei, cap. 15, quæ sententia est omnium Patrum, et totius Ecclesiæ. Dico igitur : prædicationem Christi in inferno non fuisse ad convertendos Infideles, sed fuisse solum ad annuntiationem gaudii magni piis animabus, quibus annuntiavit completam esse redemptionem, ut intelligerent, se jam inde liberandas, et tempore suo etiam corpora recepturas. Atque hæc de expositione S. Augustini, quam refutavimus, secuti mentem ejus, non verba.

Secunda expositio est Bezæ in Annotat. ad eum locum, ubi sic exponit : « Christus in spiritu, id est, divinitate, veniens prædicavit spiritibus in carcere, id est, spiritibus, qui nunc sunt in carcere inferni », sed tunc quando eis prædicabatur, non in carcere, sed in corpore erant, quando videlicet fiebat arca Noe. Hanc expositionem ita jactat Beza in defensione suæ versionis contra Castalionem, ut propter illam dicat, sibi coram et per litteras a multis gratias actas.

At hæc non differt ab illa S. Augustini, nisi in tribus. Primo, quod Augustinus suam proponit ut dubiam, et quæ teneatur donec melior non invenitur : Beza suam vult esse certissimam. Secundo, quod Augustinus servat textum, ut invenit a Majoribus scriptum ; Beza pro sua audacia mutat, et ubi nos habemus : *Qui in carcere erant,* ipse vult legi : *Qui in carcere sunt.* Et licet in Græco nullum sit verbum, tamen omnes Latini hactenus legerunt *erant,* et Græci, quos citavimus, exponunt *erant*, non autem *sunt* ; siquidem eos volunt a Christo liberatos de carcere : non potuit autem vere dici tempore Petri de illis spiritibus eos tunc in carcere fuisse. Tertio, quod Augustinus per carcerem intellexit corpus mortale : Beza intelligit infernum ; id quod pro nobis est. Itaque sententia Bezæ, quatenus differt ab illa S. Augustini, non eget refutatione, quia pro nobis est : quatenus cum illa convenit, jam refutata est.

Argumenta quoque ipsius, ex dictis omnia facile solvuntur. Primum objicit, quia dicitur Christus in Spiritu venisse. Respondeo : jam ostendimus, hoc loco spiritum significare animam. Secundo, quia tantum fit mentio incredulorum, quibus nihil profuisset descensus ad inferos. Respondeo : jam diximus, illos quondam incredulos fuisse, sed postea conversos ad Deum et pie mortuos. Tertio objicit, quia nihil hic dicitur de liberatione animarum. Respondeo : prædicationem Christi nihil fuisse aliud, quam nuntium liberationis. Quarto objicit, absurdum esse mortuis prædicare, qui non possunt converti. Respondeo : non esse prædicatum ut converterentur impii, sed ut gauderent animæ piorum.

Tertia expositio est Calvini lib. II Institut. cap. 16. §. 9. et in Psychopannychia, ubi dicit, ex sententia Petri Christum prædicasse spiritibus defunctorum et bonis et malis, non quod ad eos venerit per animæ præsentiam, sed quod effecerit, ut sentirent effectum passionis et mortis suæ, et boni quidem gaudium reciperent, mali mœrorem.

Et quia poterat aliquis dicere : quomodo animæ piorum dicantur esse in carcere, cum per Calvinum semper fuerint in cœlo ? Respondet : illud *in carcere* debuisse verti *in specula :* nam vox Græca φυλακή, significat tam carcerem, quam etiam vigiliam, observationem, excubias. Itaque animæ piorum dicuntur fuisse in specula, quia erant in continua exspectatione passionis Christi. Addit præterea : posse etiam dici eas fuisse in carcere, quia veluti sub nube et umbra eminus lucem prospiciebant, ita ut illa exspectatio carcer dici posset.

Hanc explicationem dicit Calvinus talem esse, ut plane confidat, se bonis omnibus persuasurum. At falsus Propheta fuit, nam ne suo quidem vicino, atque addictissimo sibi, ac successori Bezæ persuasit. Siquidem Calvinus per spiritum intelligit efficaciam, Beza Divinitatem. Calvinus per carcerem speculam cœlestem ; Beza custodiam infernalem. Calvinus per *spiritus in carcere* animas piorum, Beza animas Damnatorum. Calvinus vult, hoc esse factum in morte Christi ; Beza tempore Noe. Vel ergo Beza non est vir bonus, vel Calvinus non persuasit omnibus bonis.

Sed his omissis, expositio Calvini facile refelli potest. Primum enim per *spiritum* non potest intelligi efficacia, sed anima ; tum quia hic distinguatur contra carnem tanquam contra alteram partem ejusdem compositi ; tum etiam quia hic dicitur, Christus spiritu profectus prædicasse, ubi illud *profectus* notat mutationem personæ de loco ad locum.

Secundo falsum est φυλακὴν, significare speculam in eo sensu, quem Calvinus intendit : nam φυλακή, proprie custodiam significat a verbo φυλάττω, quod est *custodio*, *observo* etc. et inde traducitur ad significanda omnia, quæ ad custodiam et tutelam pertinent, qualia sunt carceres, excubiæ, vigiliæ etc. at non potest significare simplicem exspectationem, seu vigiliam, quæ non referatur ad custodiendum ; nec facile inveniet Calvinus aliquod exemplum in bonis auctoribus pro hac specula sua.

Quod autem dicit ; exspectationem in umbra posse dici carcerem, ridiculum est. Nam hoc modo, nocturno tempore dum exspectamus diem, omnes essemus in carcere ; et præterea animæ piorum, etiamsi subobscure prospicerent Christum, tamen multa alia perspicue cernebant, et absolute in lumine erant. Imo vero, quo pacto, Calvini sententia, dici poterant esse in tenebris, vel in carcere, si in cœlo erant ? quis enim capiat, in cœlo esse tenebras et carcerem ?

Tertio, Calvini sententia seipsam destruit, nam ipse duo dicit. Primo, spriritus in carcere esse animas piorum exspectantes Christum, et istis Christum annuntiasse gaudium. Secundo dicit, Christum terruisse sua prædicatione animas impiorum, et hoc significari illis verbis : *Qui increduli fuerunt aliquando cum fabricaretur arca.* At Petrus de iisdem loquitur ; sic enim ait : *His qui in carcere erant spiritu veniens prædicavit, qui increduli fuerunt aliquando etc.* Et in Græco est participium ἀπειθήσασι *inobedientibus* seu *non credentibus.* Oportet igitur in eo carcere fuisse spiritus illos aliquando inobedientes, et si isti sunt spiritus impiorum ; oportet necessario, vel spiritus impiorum fuisse in specula cœlesti, vel illud φυλακή, non *speculam,* sed *carcerem* significare.

Ultimo accedit, quod hæc est sententia singularis et contraria omnibus Veteribus. Maneat igitur sententia Patrum, quæ docet, Christum in carcere inferni sanctis Patribus prædicasse.

CAPUT XIV.

Adfertur traditio Patrum de descensu Christi ad inferos.

Nunc id ipsum, quod ex Scripturis probavimus, ex Patrum traditione breviter confirmabimus. Ac primum habemus Symbolum Apostolorum ab hæreticis receptum, ubi post expressam sepulturam habetur *Descendit ad inferos*; non sunt ergo unum et idem sepeliri, et descendere ad inferos. Nec potest dici, posteriorem sententiam esse repetitionem prioris. Nam Symbolum est compendium Fidei brevissimum, in quo summum vitium esset aliquid repeti. Nec potest esse posterior sententia explicatio prioris, quia explicaretur notum per ignotum.

Præter Symbolum, habemus duo Concilia : nam Toletanum IV, cap. 1. sic ait : « Descendit ad inferos, ut sanctos qui ibidem tenebantur, erueret. » Et Lateranense sub Innoc. III, cap. 1. « Descendit, inquit, ad inferos, resurrexit a mortuis, ascendit in cœlum, sed descendit in anima, resurrexit in carne, ascendit pariter in utroque. »

Præterea omnes Patres hoc docent. Thaddæus discipulus Domini apud Eusebium lib. I hist. cap. ult. prædicans Fidem Christi, inter alia hæc dicit : « Descendit ad inferos, et disrupit maceriem, quam in sæculo nemo disruperat, qui descendit quidem solus, ascendit autem cum grandi multitudine. » Hæc de sepulcro intelligi nequeunt : neque enim corpus in sepulcro disrupit maceriem, nec inde ascendit cum multitudine ; loquitur igitur Thaddæus de descensu ad inferos, unde sanctorum Patrum multitudo cum Christo ascendit.

Ignatius in epist. ad Trallian. : « Vere, inquit, non hominum opinione crucifixus et mortuus est, videntibus cœlestibus, terrenis et iis qui sub terra detinebantur. » Item : « Descendit ad infernum solus, regressus autem est cum multitudine. » Justinus in Dial. cum Triph. conqueritur, a Judæis abrasum testimonium Hieremiæ, ubi dicebatur Dominus descendisse ad inferos, ut liberaret mortuos suos.

Irenæus lib. V, cap. 31. « Dominus, in-

quit, legem mortuorum servavit, ut fieret primogenitus a mortuis, et commoratus usque ad diem tertiam in inferioribus terræ, etc. » Et ne dicant hic agi de sepulcro, subdit : « Cum Dominus in medio umbræ mortis abierit, ubi animæ mortuorum erant, etc. » Clemens lib. VI Strom. « Prædicavit, inquit, iis Dominus, qui erant apud inferos. » At certe corpus in sepulcro non prædicavit.

Origenes hom. 15. in Genes. « Unigenitus, inquit, Filius pro salute Mundi usque ad inferna descendit, et inde Protoplastum revocavit. Quod enim dixit ad latronem, Hodie mecum eris in Paradiso, non hoc illi soli dictum, sed etiam omnibus Sanctis intellige, pro quibus in inferna descenderat. » Vide eumdem lib. II cont. Celsum, et lib. V in epist. ad Rom.

Eusebius lib. IV demonstr. Evang. cap. 12. « Usque ad mortem, inquit, et usque ad ipsos mortuos, leges charitatis ipsum vocabant, ut eorum quoque qui antea mortui erant animas revocaret. » Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 4., postquam dixerat de sepultura, subjungit: « Descendit ad inferos, ut et illinc justos liberaret etc. » Vide etiam Catech. 14.

Athanasius in lib. de Incarnat., qui incipit : « Mos pii hominis,» ult. med.; « Credite, inquit, animam interiorem hominem esse, quoniam id et a prima plasmatione ostenditur, et secunda dissolutione monstratur, cum non solum in nobis, sed etiam in Christi corpore id pateat, corpore non ultra sepulcrum delato, anima ad inferos penetrante, locis ingenii intervallo discriminatis; sepulchro quidem id quod corporeum erat recipiente : inferno vero id quod incorporeum fuit, etc. » Et infra docet, Christum descendisse ad inferos, ut animas liberaret.

Basilius in Psalm XLIV, exponens illud : *Myrrha, et gutta, et casia* (1) : « Itaque, inquit, Christi fragrantia myrrham quidem spirat propter passionem, guttam vero propterea quod non immobilis, neque inefficax mansit tribus diebus, et tribus noctibus sed descendit ad infernos gratia dispensationis circa resurrectionem, ut universa seipso impleret. » Et infra : «Habens igitur myrrham propter sepulturam, stacten propter descensum ad inferos. » Et in Psal. XLVIII, exponens illa verba : *Deus redimet animam meam e manu inferi* (2) : « Manifeste, inquit, vaticinatur Domini ad inferos descensum, qui cum aliis etiam animam redimat, ne illic maneat. »

Gregorius Nyssenus Orat. 1. de resurr. Christ., ant. med. : « Vultis, inquit, aliquid de tridui tempore scire? sufficit tantum didicisse, quod cum Dominus, omnipotens sapientia, in tam exiguo temporis spatio fuisset in corde terræ, quod est mentis illius (Diaboli) domicilium, magnam illam mentem, qui in eo habitat, potuit decipere, atque infatuare. » Et infra, loca subterranea vocat cor terræ, ubi sedes est Diaboli.

Gregorius Nazianzenus Orat. 2. de Pasch. non procul a fine : « Si in infernum descendat, inquit, simul descende, ea quoque mysteria cognosce, quæ Christus illic designavit etc. » Ibidem proponit quæstionem, nec solvit : an Christus omnes ex inferno eduxerit, an tantum aliquos.

Epiphanius in Ancor., ant. med. : « Dicitur, inquit, inter mortuos liber. Liber significat, infernum non obtinuisse in ipsum imperium, verum propria voluntate ad infernum ipsum descendisse cum anima. » Vide etiam hær. 46. quæ est Tatiani, ubi dicit, Christum ad inferos descendisse, ut animam Adami, et aliorum Patrum liberaret. Chrysostomus hom. 2. de Symb., postquam exposuerat sepulturam, subjungit : « Descendit ad inferna, ut et ibi a miraculo non vacaret. »

Cyrillus lib. de rect. Fid. ad Theodos., cir. med. « Anima, inquit, ad Verbum copulam unionem sortita, descendit quidem ad infernum divina virtute, et potestate utens, etiam spiritibus qui illic erant, apparuit, et dicebat compeditis : Egredimini, et iis, qui in tenebris, revelamini. » Item : « Quemadmodum unigenitus cum iis, qui adhuc in carne erant, cum carne conversatus est, ita et animabus in inferno prædicavit, animam habens sibi unitam in qua fuit. » Vide etiam lib. XII in Jo. cap. 36.

Theodoretus in Psal. XV, ex illo Psal. *Non relinques animam meam in inferno* (3), dicit, evidenter refelli Arium, et Apollinarem, qui dicebant, Christum non assumpsisse animam. Damascenus lib. III de Fid. cap. ult. « Descendit, inquit, in infernum anima deificata, ut quemadmodum iis qui in terra justitiæ ortus est Sol, sic et iis qui sub terra

(1) Psal. XLIV, 9. — (2) Psal. XLVIII, 16. — (3) Psal. XV, 10.

in tenebris et umbra mortis sedebant, lux refulgeret. »

Ex Latinis. Tertullianus in lib. de anima, c. 54. « Nobis, inquit, inferi non nuda cavositas, nec subdivalis aliqua Mundi sentina creduntur, sed in fossa terræ, et in alto vastitas, et in ipsis visceribus ejus abstrusa profunditas. Siquidem Christum in corde terræ triduum mortis legimus expunctum, id est, in recessu intimo, et interno, et in ipsa terra operto, et intra ipsam clauso, et inferioribus adhuc abyssis superstructo. » Et ibid. « Si Christus descendit in inferiora terrarum, ut illic Patriarchas et Prophetas compotes sui faceret, habes et regionem inferorum subterraneam credere. »

Hippolytus Martyr in Orat. de Antich. init. « Beatam, inquit, in cruce passionem, sepulturam ejus, descensum ad inferos, ascensum, redemptionemque animarum, etc. » Cyprianus Serm. de unct. Chrism. in fine : « Passus est Rex illudi, inquit, et vita occidi, descendensque ad inferos captivam ab antiquo captivitatem reduxit. » Similia habet Serm. seq.

Hilarius in Psal. CXXXVIII, in illud : *Si descendero in infernum, ades* (1). « Humanæ, inquit, ista lex necessitatis est, ut sepultis corporibus, animæ ad inferos descendant quam descensionem Dominus ad consummationem veri hominis non recusavit. » Et lib. X de Trin. ult. med. : « Numquid descendisse ad inferos corpus, quod in sepulcro jacuit, dicetur? »

Philastrius in lib. de hæres. cap. de descens. ad infer., dicit, errare eos qui putant, descendente Christo ad inferos, liberatas fuisse animas Poetarum, et Philosophorum, et similium Infidelium, et addit: « Nam si Deum esse credidissent, deorum, et dearum turpia nomina non seminassent, et in descensione Christi in infernum veniam impetrassent. »

Gaudentius tract. 6. de Exodo : « Nocte, inquit, qua, corpus exanime relinquens in cruce, Dei filius transiit cum anima ad Ægyptum inferiorem, ut animas in inferno positas visitaret, etc. »

Prudentius in hym. IX Καθημερινῶν.

Quin et ipsum, ne salutis
Inferi expertes forent,
Tartarum benignus intrat,
Fracta cedit janua, etc.

Et hymn. I.

Inde est quod omnes credimus,
Illo quietis tempore,
Quo gallus exultans canit,
Christum rediisse ex inferis.

Ambrosius lib. III de Fid. cap. 3. « Liber, inquit, est, quia mortis vincula nescivit, non captus ab inferis : sine adjutorio est, quia neque per nuntium, neque per legatum, sed ipse per se Dominus salvum fecit populum suum » Vide etiam de mysterio Paschæ, cap. 4. et in cap. X ad Rom. et cap. IV ad Ephes.

Hieronymus in cap. IV ad Ephes. « Inferiora terræ, inquit, infernus accipitur, ad quem Dominus noster Salvatorque descendit, ut Sanctorum animas, quæ ibi tenebantur inclusæ, secum ad cœlos victor abduceret. » Similia clarissime docuit in III cap. Eccl. et in IX Zach.

Ruffinus in explicat. Symb. sic loquitur : « Sed et Joannes dicit : Tu es qui venturus es (in infernum sine dubio) an alium expectamus? » Et infra : « Rediit ergo victor a mortuis, inferni spolia secum trahens, eduxit enim eos qui tenebantur a morte. »

Augustinus epist. 57. ad Dard. quæst. 1. « Neque, inquit, ipso die in cœlo futurus erat homo Christus Jesus, sed in inferno secundum animam, in sepulcro autem secundum carnem. » Epist. 99. « Quis ergo nisi Infidelis negaverit fuisse apud inferos Christum? » Et ne per inferos intelligamus sepulcrum, subjungit infra : « Secundum animam eum fuisse apud inferos, aperte Scriptura declarat. » Tract. 78. in Jo. « Quis non est derelictus in inferno? Christus Jesus, sed in anima sola. Quis resurrecturus triduo jacuit in sepulcro? Christus Jesus, sed in carne sola. » Vide etiam lib. XVII de Civit. Dei, cap. 11. et lib. XX, cap. 15. et in Psal. 85.

Leo Serm. 1. de Resurr. Dom. : « Resurrectio, inquit, Salvatoris nec animam in inferno, nec carnem diu morata est in sepulcro. » Fulgentius in lib. III ad Trasim. cap. 23. « Quam tamen carnem nec in morte divinitas deseruit, sicut nec in inferno ani-

(1) Psalm. CXXXVIII, 8.

mam dereliquit. » Et cap. 35. « Sciebat quod ille susceptor pleni hominis Deus, totus esset cum carne sua in sepultura, totus cum anima sua in inferno. »

Vigilius Martyr lib. II cont. Eutychet. « Caro, inquit, ipso die non fuit in Paradiso, nec in inferno, sed exanimis jacuit in sepulcro, anima per illud triduum in inferno, non in sepulcro. »

Arator Subdiaconus lib. I in Act. Apost. tractans, cap. 2.

> Pavidis, inquit, resplenduit umbris.
> Pallida regna petens, propria quem luce coruscum
> Non potuit fuscare Chaos, fugere dolores,
> Infernus tunc esse timet, etc.

Gregorius lib. XIII Moral. cap. 20. « Dum Conditor ac Redemptor noster in claustra inferni penetrans, electorum exinde animas eduxit, nos illo ire non patitur, unde jam alios descendendo liberavit. » Vide etiam cap. 21. et expositionem Psalmi *De profundis*. Beda lib. III in Job, cap. 7. « Hoc dixisse, inquit, Dominum puto, quod circa finem sæculi pro redemptione hominis esset ad inferos descensurus, ubi pro potestate descendentis deambulasse se dixit, quia impossibile erat, ut quasi reus peccati infernalibus vinculis teneretur. »

Habemus igitur consensum Patrum, qui ante annos ut minime octingentos floruerunt, quos certe, stultissimi sumus, si non paucis recentioribus hæreticis prætulerimus.

CAPUT XV.

Christum proprie, ac reipsa descendisse ad inferos.

Quartus error est Durandi in III. d. 22. q. 3. ubi docet, Christi animam descendisse ad inferos, non secundum substantiam suam, sed per effectus quosdam, quia nimirum beatificavit et illuminavit sanctos Patres, qui erant in Limbo. Tale aliquid de profectione Christi ad animas sanctorum Patrum, per efficaciam, non per essentiam, docuit Calvinus, ut superiore distinctione indicatum est.

Sed multum interest inter Calvini et Durandi sententiam. Primo, Calvinus non vocat hoc *descendere ad inferos*, sed fingit alium descensum per dolores inferni a Christo toleratos : Durandus autem vult, hoc modo Christum descendisse ad inferos. Secundo, Calvinus negat inferos reales, et præcipue Limbum Patrum : Durandus ibidem agnoscit utrumque locum. Tertio, Calvinus locat animas Sanctorum in cœlo, etiam ante Christi adventum : Durandus dicit, eas fuisse in Limbo. Quarto, Calvinus negat, animas Sanctorum a Christo beatificatas : Durandus concedit. Quinto, Calvinus sententiam suam vult esse certissimam : Durandus vero dicit, non esse pertinaciter asserendum, Christi animam non descendisse secundum essentiam ad infernum, imo forte descendisse, sed id non constare, cum tamen constet, eum descendisse secundum effectum.

In hoc ergo solum Durandus errat, quod non existimat credendum esse necessario, Christi animam reipsa secundum essentiam fuisse in inferno. Et quidem hanc sententiam esse erroneam, probatur.

Primo, quia Scripturæ, Concilia, et Patres citati diserte dicunt, Christi animam descendisse ad inferos, et carnem mansisse in sepulcro : certum autem est, carnem vere ac proprie non per tropum, per se non per effectum mansisse in sepulcro.

Secundo, si per effectum fuisset Christus in inferno, non solum anima, sed etiam caro in inferno fuisset, causa enim illius effectus etiam caro fuit. Neque satisfacit Durandus, cum respondet, præcipuam causam fuisse animam. Nam præcipua causa fuit compositum, id est, totus ille homo, qui patiebatur et merebatur. Præterea, esto, fuisset anima præcipua causa, tamen etiam caro et sanguis fuit causa, alioqui non vere diceretur, I. Jo. I : *Sanguis ejus emundat nos* (1); ergo vere dici posset, caro et sanguis Christi descendisse ad inferos, quod est contra Scripturam et Patres.

Tertio, si per effectum tantum descendit ad inferos; ergo eodem tempore anima Christi fuit in multis locis simul, in inferno, in Paradiso terrestri, in terra, in cœlo : nam sine dubio mors Christi habuit aliquem effectum in his omnibus locis, illustrans ani-

(1) I. Joan. I, 7.

mas Patrum in Limbo, lætificans Angelos in cœlo, consolans Enoch et Eliam in Paradiso, et in terra compunctionem in hominibus efficiens. Cur igitur in Symbolo non fit mentio nisi descensus ad inferos? Cur Patres omnes prædicant, Christum in triduo illo fuisse apud inferos, et non dicunt fuisse in cœlo et in terra, imo aliqui id expresse negant?

Quarto, Christi anima triduo fuit in corde terræ : at ille effectus in momento peractus est. Item Christi anima rediit tertio die, nimirum quando resurrexit, tunc enim rediit ab inferis ad superos : at secundum effectum nunquam rediit, quia effectus ille semper manet; aut si rediit peracto negotio suo, certe ipso die rediit, quo mortuus est : nam continuo post mortem dispulit Dominus tenebras inferni, et Patres divina visione illustravit. Itaque unum e duobus concedendum videtur, aut nunquam Dominum ab inferis rediisse, aut ipso primo die rediisse : utrumque autem Symbolo Fidei, et Scripturis ipsis, ac Patrum confessioni repugnat.

Denique ex fundamento Durandi sequitur, Christum nullo modo descendisse ad inferos. Fundamentum enim ejus est, quia animæ non possunt esse in loco, nisi per operationem : et rursum, non possunt operari nisi in proprio corpore, cujus sunt formæ; ex quo sequitur, animas separatas non posse proprie et simpliciter esse in loco.

Et quia poterat quis dicere : ergo animæ impiorum non sunt in inferno, vel animæ Sanctorum non erant in Limbo, nec modo sunt in cœlo : addit Durandus, olim animas fuisse in Limbo per deputationem, quia deputatæ erant ad eum locum, quando recepissent corpora, nisi Christus eas redemisset : animas autem impiorum esse in inferno per deputationem simpliciter, quia deputatæ sunt ut ibi sint quando corpora recipient.

At hinc sequitur, animas Sanctorum non fuisse in inferno, nec nunc esse in cœlo, sed fuisse futuras in inferno, et nunc esse futuras in cœlo : nam esse in loco per deputationem, est non esse, sed esse futurum. Quemadmodum Consules designati in annum sequentem, non dicebantur nec erant Consules, sed solum erant futuri Consules. Hinc vero ulterius sequitur, Christum nullo modo descendisse ad inferos, nam descendit ad locum animarum, sed animæ illæ erant quidem futuræ in inferno, re autem ipsa tunc nusquam erant; igitur Christus nusquam descendit, proinde nec ad inferos.

At objicit primo Durandus. Animæ sunt in loco corporeo solum per operationem quam exercent in illo loco : sed animæ nihil possunt operari nisi in suo corpore, et per suum corpus; igitur cum vacant corpore, nusquam sunt.

Respondeo primum : non esse improbabilem eorum sententiam, qui docent, tam Angelos, quam animas esse in loco per suam essentiam, quæ cum sit res quædam, et finita, necessario est præsens uni certo loco, et non alteri, nisi mutetur de loco ad locum.

Secundo dico : secundum B. Thomam, animas quidem naturaliter non posse applicari certo loco nisi per operationem : quæ sententia expresse est Nysseni lib. de Anima cap. 11. nec operari posse extra suum corpus; tamen supernaturaliter utrumque posse, ut idem B. Thomas fatetur, 1. p. q. CXVII. et B. Aug. lib. de cura pro mort. cap. 16. Itaque Deo jubente potest anima separata movere corpora, et apparere, ac loqui, et operari eo modo quo Angeli operantur, ut patet de anima Samuelis I. Reg. XXVIII et de anima Mosis Matth. XVII et de anima S. Felicis, quæ, teste B. Augustino loc. cit., palam apparuit multis, et de anima Paschasii, quam in thermis Puteolanis vidit S. Germanus ministrantem in coloribus illis, teste S. Gregorio lib. IV Dialog. cap. 40. Et multa similia referri possent, quæ nullo modo negari queunt.

Potest etiam anima Deo jubente nihil operari in corpore, et tamen alligari certo loco, etiamsi nos modum quo id fiat non intelligamus, ut Augustinus docet lib. XXI Civit. Dei, cap. 10. nam nec perfecte intelligimus quomodo anima nostra, quæ spiritus est immortalis, uniatur tam intime corpori mortali, ut una res fiant, et tamen id omnes credimus.

Secunda objectio Durandi est. Quia anima Christi dicitur descendisse in infernum, ut animas Sanctorum beatificaret : at animæ Sanctorum beatificatæ fuerunt in eodem instanti, quo Christus mortuus est, nec potuit anima Christi in eodem instanti esse in inferno, quia fuisset simul in duobus locis; ergo non descendit per motum verum, sed metaphoricum, id est, per effectum.

Respondeo : ineptum esse propter has

argutias revocare in dubium mysteria Fidei. Nam primo unde habet Durandus, animas necessario debuisse beatificari in eodem instanti indivisibili, quo Christus mortuus est? Nam etiamsi tunc fuerit persolutum pretium redemptionis, et debuerint animæ justæ mox beatificari : tamen illud mox, posset esse tempus quoddam brevissimum, quod requirebatur, ut Christi anima fieret præsens animabus Patrum. Licet enim non esset necessaria præsentia animæ Christi, ut Patres divina visione illustrarentur; tamen congruum esse videbatur, ut illa esset præsens, dum id fieret : neque periculum erat, ne sanctæ illæ animæ, quæ patienter exspectaverant multas annorum centurias, jam moleste ferrent dilationem temporis brevissimi, ac plane imperceptibilis. Deinde, non propter solam beatifica ionem animarum Christus ad inferos descendit, id enim facere poterat sine descensu, sed etiam ut maneret in loco animarum illo triduo, quo corpus jacebat in loco corporum, et propter alias etiam causas.

Tertia objectio Durandi est. Quia in illo triduo anima Christi fuit cum latrone in Paradiso, juxta illud Luc. XXIII : *Hodie mecum eris in Paradiso* (1) : at non fuit in Paradiso quoad locum, ut notum est, sed quoad effectum, quia anima Christi beata beatificavit etiam animam latronis ; ergo pari ratione, cum dicitur fuisse eodem tempore in inferno, non debet intelligi de inferno quoad locum, sed quoad effectum : vel si in inferno fuit, et in Paradiso quoad locum ; ergo in duobus locis simul.

Respondeo primo : Paradisum hic accipi metaphorice, infernum autem proprie. Nam Paradisus proprie pomarium significat. Unde Eccles. II, dicit Salomon, feci mihi hortos, et pomaria, et in Hebræo גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים vox autem infernus proprie locum inferiorem designat.

Secundo, cum Patres omnes doceant, Christi animam fuisse in illo triduo in inferno ubi erant cæteræ animæ, imo idipsum Scripturæ, et Concilia, et Symbolum testentur ; id nullo modo negandum est homini Christiano, sive Paradisi vox accipiatur metaphorice, quod valde consentaneum est rationi, sive etiam proprie : nec enim Deo impossibile erat efficere, ut Christi anima simul esset in duobus locis.

His igitur expeditis quasi per modum appendicis, explicabimus aliquot breves quæstiones, quæ de hoc ipso descensu Christi ad inferos inter Catholicos tractari solent.

CAPUT XVI.

Solvuntur quædam dubia.

Primum dubium. Ad quæ loca inferni descenderit. B. Thomas 3. p. q. LII, art. 2. docet, Christum per realem præsentiam solum descendisse ad Limbum Patrum : per effectum autem ad omnia loca inferni ; nam damnatos incredulitatis arguit, eis vero qui purgabantur spem gloriæ dedit.

At probabile est profecto, Christi animam ad omnia loca inferni descendisse Primo propter locum illum Eccles. XXIV. *Penetrabo omnes inferiores partes terræ, inspiciam omnes dormientes* (2).

Secundo quia Augustinus epist. 99. dicit, Christum descendisse ad loca inferni, ubi erant dolores et tormenta. Et Fulgentius lib. III ad Trasimund., cap. 30. dicit, Christum descendisse usque ad infernum, ubi solebant peccatorum animæ torqueri. Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 4. Ambrosius in lib. de Myst. Paschæ, Eusebius Emissenus in Orat. de Pascha, et alii Patres, dum describunt terrorem gehennæ ac Dæmonum in descensu Christi, aperte indicant, Christum præsentiam suam illis manifestasse. Imo Nyssenus Orat. 1. de Resur. clare dicit, cor terræ, quo Christus descendit, esse sedem illius magnæ mentis, quæ dicitur Diabolus.

Porro alter Cyrillus lib. XII in Jo. cap. 36 et alii Patres dicunt, Christum descendisse ad inferiores partes terræ, ut vivorum et mortuorum dominaretur, id est, ut quasi caperet possessionem totius regni sui : at etiam ad regnum ejus pertinent Damnati, ut qui in carceribus et tormentis ipsius jussu continentur.

Secundum dubium. An Christo fuerit aliqua pœna, esse in inferno. B. Thomas 3. p. q. LII, art. 1 et 3. videtur dicere, fuisse aliquam pœnam Christo, esse in inferno secundum animam, et in sepulcro secundum

(1) Luc. XXIII, 43. — (2) Eccl. XXIV, 45.

carnem. Dicit enim, voluisse eum ibi esse, ut nostras pœnas in se susciperet. Cajetanus in Act. cap. II, dicit, dolores mortis durasse in Christo usque ad resurrectionem ratione pœnalitatum quæ relinquuntur ex morte, quæ sunt præcipue tres. Prima, quod anima maneat separata, quæ melius se haberet conjuncta. Secunda, quod anima maneat in loco sibi non convenienti, id est, in inferno. Tertia, quod corpus maneat in sepulcro, et hoc dicit significari illis verbis Petri *Solutis doloribus mortis* (1).

At Bonaventura in III d. 22. q. IV dicit, Christi animam, dum esset in inferno, fuisse in loco pœnæ, sed sine pœna, cujus modus loquendi mihi videtur magis conformis Patribus. Itaque etsi, quod maneat anima separata a corpore, pœna vel pœnalitas, vel potius minor perfectio dici possit : tamen mansionem animæ Christi in inferno, et corporis in sepulcro, non auderem vocare pœnam nec pœnalitatem ; nam illæ animæ pœnam trahunt ex inferno, quæ ibi sunt tanquam in carcere, nec possunt egredi quando volunt : at Christus fuit in inferno liber et liberator aliorum, ut omnes Patres clamant ; non autem vocatur pœna, si rex invisat carceres, ut aliquos liberet, sed vocatur dignatio, et humilitas. Pari ratione, esse in sepulcro non est pœna, nec malum corpori simpliciter, imo bonum est corpori defuncto : at malum est corrumpi in sepulcro, et putrefieri ; caro autem Christi in sepulcro fuit, sed sine corruptione.

Unde Fulgentius lib. III ad Trasimund. cap. 30. dicit, debuisse Christum ad plenum redemptionis effectum descendere cum anima usque ad locum tormentorum, sed non pati ulla tormenta ; et cum corpore usque ad locum corruptionis, sed non pati corruptionem, sicut acceperat humanam naturam similem nostræ peccatrici, sed acceperat sine peccato. Nec ratio Cajetani ex loco Petri Act. II : *Solutis doloribus inferni* aliquid probat. Nam, ut supra ostendimus contra Calvinum, dolores mortis dicuntur qui mortem comitantur et præcedunt, non qui sequuntur.

At objicit Cajetanus. Quia illud *Non derelinques animam meam in inferno* (2) significat beneficium fuisse animæ Christi, quod fuerit liberata ex eo loco ; ergo pœna erat ibi manere.

Respondeo : beneficium fuisse animæ Christi, quod celeriter corpori conjungeretur, sicut malum erat ei separatio ; et hoc modo beneficium illi fuit liberatio ab inferno, non ratione loci, sed ratione separationis a corpore. Et hoc fortasse voluit etiam dicere B. Thomas, quod videlicet pœna fuerit Christo esse in inferno et sepulchro, solum ratione separationis : nam ratio ejus nihil aliud probat, nimirum, quia debuit subire pœnas nostras.

Hæc enim ratio, si adferatur ad probandum, debuisse Christum vere mori, et proinde pati separationem animæ a corpore, recte concludit. Si vero inde quis probare voluit, debuisse Christum esse in inferno, ut in loco misero et pœnali, nihil efficiet, aut efficiet plus quam velimus. Nam secundum istam rationem, debuisset Christi anima esse in inferno ut in carcere, et caro debuisset in sepulchro corrumpi : ista enim est pœna nostra.

Tertium dubium : Quid contulit animabus justorum descensus Christi ad inferos? B. Augustinus in epist. 99. ad Evod. videtur sentire, eas animas etiam antea fuisse beatas, et nihil eis contulisse Christi descensum : « Illis, inquit, justis, qui in sinu Abrahæ erant, cum ille (Christus) in infernum descenderet, nondum quid contulisset inveni, a quibus eum secundum beatificam præsentiam divinitatis suæ nunquam video recessisse. »

Respondeo cum communi Catholicorum sententia : duo magna bona eis contulisse Christum. Primo, beatitudinem essentialem. Secundo, eductionem ex eo carcere, ac deductionem in cœlum ; quorum primum continuo illis præstitit, secundum autem non diu postea.

De primo habemus testimonium illud Eccles. XXIV : *Penetrabo omnes inferiores partes terræ, illuminabo omnes sperantes in Domino* (3). Item illud Luc. XXIII : *Hodie mecum eris in Paradiso* (4). Quod verbum, inquit Origenes hom. 15. in Genes. non solum latroni, sed etiam omnibus justis qui in inferno erant dictum fuit. Item consensum Scholasticorum in III d. 22. Denique ostendemus in lib. I de cult. Sanct., propria disputatione, post Christi passionem animas Sanctorum statim admitti ad visionem Dei. De secundo beneficio habemus consensum Patrum supra citatorum.

(1) Act. II, 24. — (2) Psal. XV, 10. — (3) Eccl. XXIV, 45. — (4) Luc. XXIII, 43.

Ad locum ergo Augustini respondet B. Thomas 3. p. q. LII, art. 5. ad 1. Augustinum non velle dicere, non se invenisse quid contulerit justis Christus descendens ad inferos, absolute, sed quantum ad dolores inferni, quos solvit, ut sensus sit, Christus descendit dolores inferni solvere : at justi non dolebant; ergo quantum ad solutionem dolorum, nihil eis contulit.

Fortasse melius dicemus, Augustinum dum scribebat eam epistolam, nondum cognovisse ubi erat sinus Abrahæ, et propensum etiam fuisse in eam partem, ut non esset in inferno, et propterea, hoc dubio manente, merito eum dixisse, quid contulerit justis Christi descensus ad inferos, nondum se intelligere potuisse. Nam, ut diximus, duo beneficia contulit Christus animabus justorum; visionem beatificam, et eductionem ex carcere inferni : ratione primi non fuit opus descensu, cum divinitas sit quæ proprie beatificat, et illa est ubique. Et hoc est quod ibi dicit cum ait, beatificantem sapientiam sua divinitate nunquam abfuisse ab animabus illorum justorum : non enim vult dicere, illas animas semper fuisse beatas, sed non fuisse opus motu Christi ut bearentur, cum sapientia beatificans ubique sit. Ratione secundi beneficii, non fuit etiam opus Christi descensione ad inferos, si illæ animæ non erant in inferno.

Quartum dubium. An præter animas justorum, quæ erant in sinu Abrahæ, aliquæ aliæ liberatæ sint? Respondeo : non esse liberatas ullas animas Damnatorum ad gehennam. Nam Philastrius in lib. de hæres., cap. de descensu ad inferos, et Augustinus lib. de hæresi, cap. 79. dicunt, esse hæresim, si quis asserat, ullos impios in inferno Christo prædicante conversos et salvatos. Præterea , videtur implicare contradictionem, quod aliqui fuerint damnati ad æternas pœnas, et tamen postea salvati fuerint : nam æterna damnatio includit certitudinem pœnæ nunquam finiendæ; at quomodo certi esse possunt, se sine fine puniendos, qui aliquando liberantur?

Adde locum Eccl. XXIV : *Illuminabo omnes sperantes in Domino* (1). Hinc enim deducitur, nullos eorum fuisse illuminatos, qui damnati erant ad æternas pœnas, quippe qui sine dubio non sperabant in Domino. Adde præterea illud Jo. IX : *Venit nox, in qua nemo potest operari.* Et II. Corinth. V : *Omnes stabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis.* Et Galat. VI : *Quæ seminaverit homo, hæc et metet. Dum tempus habemus, operemur bonum* (2). Hæc enim omnia satis aperte indicant, non esse post hanc vitam locum pœnitentiæ, et reconciliationis. Adde postremo consensum Theologorum in III. dist. 22.

Quare inter fabulas numeranda est illa narratio, quam in historiis Patrum circumferri dicit Nicetas in Comment. ad 2. Orat. Greg. Nazianz. de Pascha. Ait enim, cuidam Christiano maledictis insectanti memoriam Platonis ut impii et damnati, Platonem per quietem apparuisse , atque dixisse : «Ego quidem peccatorem me fuisse non nego, verum cum Christus ad infernum descendit, nemo ante me ad Fidem accessit. » Hæc quidem fabula est : illud autem est credendum, quod idem Nicetas ibidem dicit, Chrysostomum affirmasse, nullos in inferno a Christo descendente ad ea loca liberatos, nisi qui digni erant salute, cum hinc descenderent.

Eadem est ratio de animabus infantium, qui discesserunt cum peccato originali: nam neque ex illis ullam salvatam credibile est. Quocirca quod ait Clemens Alexandrinus lib. VI Strom. prædicante Christo apud inferos, non defuisse qui crediderint, ac pœnitentiam egerint, improbabile est.

De animabus Purgatorii majus dubium esse potest : nam colligi videtur ex illo Eccles. XXIV : *Illuminabo omnes sperantes in Domino* (3), beatificatas tunc fuisse omnes pias animas. Præterea, Augustinus epist.99. ad Evod. et lib. XII de Gen. cap. 33. aperte dicit, a Christo aliquos solutos doloribus inferni, et explicat, se non loqui de animabus sanctis, quæ erant in sinu Abrahæ, nec de animabus impiis, quas absurdissimum existimabat fuisse, Christo ad inferos descendente, conversas; igitur restat, ut loquatur de animabus, quæ adhuc luebant purgatorias pœnas. Item Gregorius lib. XIII Moral. cap. 20. dicit, omnes electos liberatos.

At B. Thomas 3. par. q. LII. art. 8. docet, animas Purgatorii non esse liberatas simpliciter ex descensu Christi ad inferos; nec enim Christus aliquid contulit ulli, nisi quod meruerat passione sua : passio autem Christi non habet effectum temporalem, sed

(1) Eccl. XXIV, 45. — (2) Joan. IX, 4; II. Cor. V, 10; Galat. VI, 8. — (3) Eccl. XXIV, 45.

æternum, semper enim est æque efficax; non ergo tunc liberasset Christus nisi illos, qui habuerunt talem dispositionem, qualem habent qui nunc liberantur. Addit tamen B. Thomas, duobus modis potuisse accidere, ut tunc aliqui liberarentur. Primo, si expleverant tempus purgationis suæ. Secundo, si ex devotione particulari ad Christi passionem id meruerant in hac vita, ut tunc liberarentur, cum Christus in eum locum descenderet. Et hoc modo debet exponi S. Augustinus, qui dicit, eos liberatos quos noverat Dominus liberandos.

Ad locum Ecclesiastici et Gregorii posset dici : Christum liberasse omnes electos, cum descendit ad inferos, sed non simul ; nam quosdam statim liberavit, alios postea, finita nimirum purgatione : sed tamen omnibus id præstitit, ut non manerent in limbo expectantes beatitudinem. Quamquam non esset error, si quis diceret, multos alios, aut etiam omnes tunc liberatos ex Purgatorio, e gratia speciali, quia Dominus non est alligatus Sacramentis, aut meritis nostris.

CONTROVERSIARUM

DE CHRISTO

LIBER QUINTUS

QUI EST DE MEDIATORE, ET EJUS MERITO.

CAPUT I.

Explicantur breviter, secundum quam naturam Christus sit Mediator.

Duæ supersunt de Christo disputationes ; una, secundum quam naturam Christus sit Mediator ; altera, num tantum nobis, an etiam sibi Mediator Christus, aliquid suis operibus et laboribus promeruerit; quibus quæstionibus explicandis postremum hunc librum, seu potius libellum dedicavimus.

Ut igitur a priore incipiamus, explicandum erit initio, quid sit proprie Mediator. Vocamus Mediatorem eum, qui inter aliquos dissidentes, aut certe non conjunctos medium se interponit, ut eos redigat ad concordiam, vel novo fœdere conjungat : contingit autem hoc dupliciter. Primo, per substantialem aliquam mediationem. Secundo, per operationem.

Primo modo Christus dici potest Mediator, quatenus personalitas ejus conjunxit novo et mirabili fœdere divinam et humanam naturam. Et licet de hac mediatione sæpe loquantur Patres, tamen non est ea, de qua nunc disputamus : nam de ista mediatione non est opus quærere, secundum quam naturam fiat; non enim fit secundum aliquam naturam, sed secundum personalitatem, quæ connectit duas naturas. Præterea, ista mediatio non est inter naturas dissidentes; nec enim unquam Christi humanitas fuit contraria divinitati : nos autem loquimur de mediatione qua Christus innocens Patri reconciliavit peccatores.

Omissa igitur substantiali hac mediatione, Mediatio, quæ in opere consistit, quatuor modis potest fieri.

Primo, discernendo et judicando causam, quomodo arbitri dici possunt mediatores. Et hic primus modus tribuitur Christo ab Ambrosio in cap. 2. I. ad Timoth. dicit enim Ambrosius, Christum factum a Deo arbitrum, judicasse sic fieri posse pacem, si Deus primum ignosceret et homo deinceps in Dei Fide permaneret.

Secundo, referendo hinc inde pacta, et conditiones utriusque partis, quo modo omnes internuntii dici possunt mediatores. Et in hac significatione videtur accipiendum nomen Mediatoris, cum Moses dicit Deuter. V : *Ego sequester medius et fui inter Dominum et vos, in illo tempore.* Et Galat. III : *Ordinata est lex per Angelos in manu Mediatoris* (1), id est, Mosis. Et hic etiam modus Christo convenit, qui annuntiavit hominibus Dei voluntatem, et leges, et propterea dicitur Malach. III : *Angelus Testamenti ;* et ad Heb. IX et XII : *Mediator novi Testamenti* (2). Ubi Paulus alludit ad Mosen, qui fuit Mediator Testamenti veteris.

Tertio, orando et supplicando uni parti pro altera. Id quoque convenit Christo, qui Rom. VIII dicitur *Interpellare pro nobis.* Et I. Jo. II dicitur *Advocatus noster* (3).

(1) Deut. V, 5; Galat. III, 19. — (2) Malach. III, 1; Hebr. IX, 15; et XII, 24. — (3) Rom. VIII, 34; I. Joan. II, 1.

Quarto, solvendo et satisfaciendo uni parti pro altera : et hic modus mediationis propriissime convenit Christo, qui in tota Scriptura describitur ut hostia pro peccato. Ideo I. Tim. II, postquam Apostolus dixerat : *Unus Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus*, mox addidit causam, dicens : *Qui dedit semetipsum redemptionem pro multis* (1). Et ideo etiam Rom. VIII et I. Jo. II, ubi dicitur Christus advocatus et interpellator apud Deum pro nobis, non dicitur unus advocatus, aut interpellator, quia etiam alii interpellant pro nobis : nec solus ipse Mediator fuit per modum arbitri seu internuntii, sed etiam Moses ; at solus ipse pro nobis solvit, nosque proprio sanguine Deo reconciliavit.

Itaque tres modi priores mediationis, communes sunt Christo cum aliis, quartus proprie soli Christo convenit. Hoc tamen loco de omnibus modis potest intelligi quæstio nostra, qua investigamus, secundum quam naturam Christo conveniat Mediatoris officium.

Est autem sententia communis Catholicorum, ipsum quidem Mediatorem, sive (ut Theologi loquuntur) principium quod operabatur opera Mediatoris, non fuisse Deum solum, vel hominum solum, sed utrumque simul, hoc est, Verbum incarnatum, sive Deum humanatum : principium tamen, quo illa opera a Mediatore fiebant, fuisse naturam humanam, non divinam. Tametsi enim Deus incarnatus erat, qui orabat, patiebatur, obediebat, satisfaciebat ; tamen hæc omnia faciebat secundum formam servi, non secundum formam Dei. Atque hæc est sententia Magistri in III. d. 19. prope finem, S. Bonaventuræ ibidem, art. 2. q. ult. et cæterorum Theologorum in eadem distinctione, necnon S. Thomæ 3. p. qu. XXVI. art. 2.

Repugnant huic sententiæ hoc tempore duo contrarii inter se errores, quorum unus ad Nestorianismum, alter ad Eutychianismum deflectit. Utrumque paucis, Deo juvante, refellemus.

(1) I. Timoth. II. 5 et 6.

CAPUT II.

Refutatur error Stancari de Mediatore.

Error prior est Francisci Stancari, qui ita soli homini Christo tribuit officium Mediatoris, ut non videatur suppositum divinum requirere ullo modo, nec saltem ut principium quod illius operis. Videtur quidem Franciscus Stancarus in multis locis recte sentire : in lib. enim de Trin., et Mediat. cont Tigurin., et in alio lib. ejusd. argum. cont. Calvin., et in exam. Pinczovianorum, et in lib. alio de off. Mediat., et in alio libello de particula Tantum, sæpius repetit, Christi personam constare ex duabus naturis, divina et humana, et in lib. cont. Tigurin. circa fin., profitetur se sequi doctrinam Magistri Sent., et Scholasticorum, ac de Magistro ita honorifice loquitur, ut eum omnibus sectariis anteponat : « Plus valet, inquit, unus Petrus Lombardus, quam centum Lutheri, ducenti Melanchthones, tercenti Bullingeri, quadringenti Petri Martyres, et quingenti Calvini, qui omnes, si in uno mortario contunderentur, non exprimeretur una uncia veræ Theologiæ. » Tamen verba etiam suspecta, et male sonantia leguntur in libris ejus.

Nam in lib. de Trin. et Mediat. in refut. prior. epist. Tigurin, dicit, dignitatem precum Christi non fuisse a solo Filio, sed à tota Trinitate ita ordinante et acceptante. Ubi videtur satis apertè, non tribuere infinitam dignitatem operibus Christi ex dignitate suppositi, sed ex acceptatione divina : quod certe non faceret, si existimaret, opera Mediatoris certe non esse opera suppositi humani, sed divini. Et in eod. lib. in confut. 2. epist. in abstracto dicit, in Christo humanam naturam esse mediatricem, conciliatricem, pacificatricem. Ubi videtur, totum opus ipsi naturæ tribuere, quasi illa per se existat, et per se agat, præsertim cum in eodem libro antea dixerit, unum opus Mediatoris personæ tribui non posse.

Et in lib, de off. Mediat. et Pontif. sic ait : « Sacerdos et sacrificium est homo Christus,

non Deus Christus, hoc est, Christus secundum hominem, non secundum Deum. » Quæ verba possent trahi in bonum sensum : tamen simpliciter non bene sonant : et præsertim, quia paulo post explicans dicit, in Christo homine tria esse Spiritum, Animan, et Corpus. Et ratione Spiritus Christum esse Sacerdotem, ratione animæ, et corporis esse victimam : ubi nullam facit unquam mentionem snppositi divini operantis. Denique in examine Pinczovianorum : « Vox, inquit, Mediator primo capitur pro humanitate Christi exequente officium Mediatoris : secundo vero capitur pro persona ipsius, qui est Deus et homo. »

His accedit, quod Fredericus Staphylus in lib. de success. et concord. discipul. Luther., et Gulielmus Lindanus in 2. dial. Dubitantii, affirmant, Stancarianos docere, Christum esse justificatorem solum secundum humanitatem, quia videlicet existimant, nos formaliter justificari per Christi justitiam seu obedientiam nobis imputatam : Christi autem obedientiam et justitiam esse opus solius humanitatis.

Denique petrus Canisius præfat. lib. 1. de corrup. verb. Dei scribit, Stancarianos interrogatos : cur in Christo existiment unitas duas naturas : respondere solitos, ut natura humana divina virtute sustentata pati posset omnia quæ patienda erant.

Hæc sententia sive Stancari sit, sive non sit, (nec enim affirmare audeo, de quo non sum omnino certus) apertissime deflectit ad Nestorianismum ; Voce enim fatetur unam personam in Christo, re autem ipsa ponit duas, et evacuat plane mysterium redemptionis. Nam si sola natura humana egit opera illa satisfactoria ; ergo natura hmmana per se existebat, et proinde suppositum erat a divino supposito distinctum: agere enim suppositorum est; duo igitur in Christo supposita erant quæ est ipsissima hæresis Nestorii.

Præterea, repugnat hæc sententia Scripturæ et Patribus. Nam opus Mediatoris præcipuum fuit passio Christi : hæc autem ipsi Deo et Domino tribuitur in Scripturis, atque ideo necesse est illi convenire, saltem ratione suppositi. An non enim, Act XX, dicitur Deus, sanguine suo Ecclesiam acquisivisse. Et I. Corin. II, nonne dicitur Dominus gloriæ crucifixus ? Et ad Philipp. II nonne dicitur ille, qui in forma Dei erat æqualis Patri, humiliatus esse, et obediens factus usque ad mortem, mortem autem crucis?

Præterea, Patres, Ambrosius, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, et alii in 2. cap. 1. ad Timoth. Item Hilarius lib. XII thes. cap 10 et lib 1 de Trin. non procul ab initio. Epiphanius in Ancor., ante med. Cyrillus lib. XII thes. cap. 10. et lib. I. de Trin. ante med. Augustinus lib IX Civit. Dei, cap 17. et Fulgentius lib. de Fid. ad Pet. cap. 2. dicunt, Christum ideo vocari a Paulo unicum Mediatorem, quia ille solus est vere medius inter Deum et hominem, cum utriusque naturam habeat. Ubi Patres volunt ostendere, non potuisse Christum esse efficacem Mediatorem, nisi esset divina persona, quæ officium Mediatoris exerceret ; non autem poterat esse divina persona, nisi haberet divinam naturam ; propterea illi dicunt, unicum et verum Mediatorem Deum et hominem esse debuisse.

Præter hæc loca sunt alia quædam clarissima. Basilius in illud Psal. XLVIII. *Frater non redimit, redimet homo* (1) « Si homo, » inquit, « nos redimere non potest, qui nos redemit, non est homo. Ne igitur propterea quod in similitudine carnis peccati ad nos accessit, hominem solum putes Dominum nostrum etc. Nazianzenus Orat. 2. de Pasch. circa fin. « Indigebamus », inquit, « ut Deus carnem assuneret, et mortem subiret, ut viveremus. »

Cyrillus lib. de rec. Fid,. ad Regin : « Ex confesso, » inquit, « salutaris est mors Christi, sed si non esset Deus quomodo ipse et solus sufficeret ad hoc ut esset pretium. Sed sufficit solus pro omnibus mortuus, quia super omnes est. »

Augustinus hom. de ovibus cap. 12. « Non Mediator homo « inquit,» præter deitatem, non Mediator Deus, præter humanitatem. Ecce Mediator. Divinitas sine humanitate non est mediatrix, sed inter divinitatem solam, et huminitatem solam mediatrix est humana divinitas et divina humanitas Christi. » Ubi Augustinus improprie quidem loquitur, dum utitur nomine abstracto pro concreto : tamem exprimit apertissime quod volumus, nimirum, non esse purum hominen illum, qui officium Mediatoris exercuit. Et in Enchir., cap.108. «Nam neque, » in quit, « per ipsum liberaremur unum Mediatorem Dei et hominum hominem

(1) Psal. XLVIII. 8.

Christum Jesum, nisi esset et Deus. » Leo serm. 1. de Natali Domini : « Nisi esset » inquit, « verus Deus, non afferret remedium nisi esset verus homo, non præberet exemplum. »

Accedit ultimo, quod si humana persona pro nobis satisfecit, non ex rigore justitiæ satisfecit, ac propterea non fuit necessaria incarnatio. Nec rationes Stancari probant aliquid contra nos, sed solum contra Calvinistas. Præcipua ejus ratio est, quia in epistola Agathonis, quæ lecta est in VI Synodo, act. 4, negatur opus personale, et asseritur opus naturale in Christo, id est, tribuuntur opera Christi naturis, non personæ. Sed facilis est solutio. Nam non vult Agatho negare, opera Christi esse opera personæ, et unius atque ejusdem personæ sed vult dicere non esse Christo unum tantum opus, juxta unam personam operantis, sed esse duo opera juxta duas naturas, per quas persona una operatur : opera enim mulliplicantur ad multiplicationem principii formalis. Sicut etiam in Trinitate tres sunt qui operantur; et tamen unum est eorum opus, quia unum est principium formale, videlicet, una natura.

CAPUT III.

Refutantur ex Scripturis errores Calvinistarum et Lutheranorum de Mediatore.

Alius error priori contrarius est eorum, qui contendunt, Christum exercere officium Mediatoris secundum utramque naturam, divinam et humanam. Ita docet aperte Calvinus in epist. duab. ad Polon. Idem etiam Ministri Tigurini, Henricus Bullingerus, Petrus Martyr et alii in epist. item duab. ad Polon. Item ex professo docet Josias Simlerus in lib. cont. Stancar., ubi defendit epistolas Tigurinorum a Stancaro oppugnatas. Idem etiam sentit Martinus Kemnitius : nam in lib. de duab. nat. refert inter absurdas sententias, quod Christus sit Mediator secundum humanam naturam tantum. Idem habet Melanchthon in loc. cap. de Fil., ubi dicit, Deitatem Filii obedivisse Patri. Idem habet liber Concordiæ pag. 556 et 645 et 736.

Ac ne forte isti existimentur velle, Christum esse Mediatorem secundum utramque naturam ratione suppositi, non ratione formalis principii : observandum est, ex duobus aperte colligi posse, quæ sit eorum sententia.

Primo, ex eo quod fatentur, se dissentire in hac re a Magistro et a Scholasticis : Magister autem et Scholastici disertis verbis docent Christum esse Mediatorem secundum naturam humanam, non secundum divinam, licet ipse Mediator sit, et esse debeat, Deus et homo.

Secundo, colligitur ex eo, quod distinguunt opera Mediatoris, et quædam esse volunt humanitatis quoad rem, divinitatis efficaciam, ut pati et mori : quædam solius divinitatis esse volunt, ut illuminare mentes, remittere peccata etc. imo etiam sacrificium offerre, divinæ naturæ tribuunt; victimam vero esse naturæ humanæ. Testatur enim Stancarus in lib de Trin. et Mediat., Stanislaum Sarnicium, quem fidelem Christi servum appellat Calvinus in epist. ad Polon., in publico colloquio ita scribi jussisse : « Est Pontifex et Sacerdos divina natura, sacrificium vero humana.» Qui error aperte introducit partim Arianismum, partim Eutychianismum.

Probandum est igitur, solum secundum naturam humanam Christum fuisse Mediatorem, si sermo sit (ut diximus) de principio formali, non de ipso supposito. Ac primnm ex Scripturis habemus locum illum B. Pauli I. Tim. II. *Unus Deus, unus et Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* (1) Cur, quæso, addidit *Homo*, nisi ad exprimendum naturam secumdum quam Christus est Mediator? Notavit hoc Augustinus lib. IV de pec. orig. cap. 28. et serm. 11 de verbis Apostoli.

Præ terea hic distinguit Apostolus Mediatorem a Deo : *Unus*, inquit, *Deus, unus et Mediator Dei et hominum*; ergo Christus non est Mediator secundum naturam divinam, sed tantum secundum humanam, secundum quam Christus a Deo distinguitur.

Sed respondent adversarii : hic fieri distinctionem ratione personæ : nam per unum Deum intelligitur Pater, a quo distinguitur filius personaliter ; alioqui, inquiunt, sequeretur quaternitas, si a tota Trinitate distinguitur Mediator. Unde Calvinus in 2. epist. ad Polon, ridet has expositiones :

(1) I. Tim. II, 5.

« Unus. Deus, id est, Trinitas ; Et, Credetis in Deum, » id est, « in Trinitatem. « At profecto hoc ipso Calvinus et Calvinistæ vehementer confirmant Arianismun : id enim Ariani cupiunt, ut ubicumque legitur *Unus Deus,* aut simpliciter *Deus*, intelligatur Pater non Trinitas.

Præterea Chrysostomus, Œcumenius, Theophylactus in hunc locum, notant, per illud *Unus*, non excludi Filium, sed Deos gentium; ergo per unum Deum, non Patrem, sed Trinitatem intellexerunt. Item Augustinus Ennarrat. I. in Psalm. XXIX, explicans hæc ipsa verba dicit, Unum Deum significare Trinitatem, et Christum esse Mediatorem inter Trinitatem, et homines peccatores; sic enim loquitur : « Quid est, inquit, Mediatorem esse inter Deum et homines? Non inter Patrem et homines, sed inter Deum et homines. Quid est Deus? Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Qui sunt homines? peccatores, impii, mortales. Inter illam Trinitatem, et hominum infirmitatem et iniquitatem, Mediator factus est homo, non iniquus, sed tamen infirmus. » Idem repetit in Comment. cap. 3. epist. ad Galat. Et idem docent Augustinum secuti, Beda et Anselmus in Comment. II. cap. epist. 1. ad Timoth.

Et ratio etiam ipsa id manifeste testatur. Nam non solus Pater erat nobis ob nostra peccata infensus, et proinde a Mediatore placandus, sed etiam Filius et Spiritus sanctus; tota igitur Trinitas a Mediatore hominibus reconcilianda erat. Quare cum Paulus dicit : *Unus Deus, unus et Mediator Dei et hominum;* per unum Deum Trinitatem totam significet necesse est. Unde Calvinus, dum rejicit istam expositionem, Augustinum, Bedam, Anselmum et Græcos omnes Patres, et ipsam rationem rejicit; nec propterea sequitur Quaternitas, nam idem Christus propter duas naturas, et numeratur inter personas Trinitatis, cui debetur satisfactio, et simul ipse est qui satisfacit. Ipse enim ut homo est, Mediator est ad seipsum ut Deus est.

CAPUT IV.

Refellitur idem error ex Patribus.

Accedant nunc testimonia Patrum. Ac primum Cyrillus in Apol. pro XII cap. cont. Orient., proponit hanc objectionem contra X cap. : « Si Deus Verbum est Sacerdos, cui vel quali Deo suum ministerium offert? » Deinde respondet hoc modo : « Quando factus est homo, vocatus est Pontifex, non quod majori offerret sacrificium, sed sibi ipsi et Patri. » Et infra : « Audiens quod dictus est Sacerdos propter humanitatem, erubescisne? Deinde quomodo non admiratus es, quod non secundum sacerdotum morem alteri fecerit sacrificii modum, sed sibi ipsi potius et Patri, ut dixit? »

Hic Cyrillus non solum aperte dicit, Christum esse Pontificem propter humanitatem, sed etiam cogit nos intelligere negativam, id est, non propter divinitatem, cum dicit, eum sacrificium sibi ipsi obtulisse et Patri. Non enim potest unus et idem, ut idem, sacrificium offerre et accipere : sed sacrificium accepit ut Deus; ergo non offert ut Deus; offert igitur tantum ut homo. Idem lib. XI in Jo. cap. 7 : « In quantum, inquit, Filius et Deus est, una cum Patre nobis bona largitur : in quantum vero Mediator est et Pontifex, nostras preces ad Patrem adducit. »

Chrysostomus in cap. IX. ad Hebr. explicans illud *ideo novi Testamenti Mediator est etc.* « Quid est, inquit, Mediator? Mediator est dominus rei, cujus est Mediator, sed alia quidem res : » at quis dicat, Christum ut Deum non esse Dominum? ergo Chrysostomus solum secundum formam servi vult, Christum esse Mediatorem.

Ridicula est autem glossa Josiæ Simleri; dicit enim, Deitatem Christi nudam esse dominam, tamen ratione exinanitionis non esse dominam. At exinanitio non convenit divinæ naturæ, sed personæ Filii, qui dicitur exinanitus, quia formam servi accepit, non amissa tamen forma Dei. Dicere autem, Deitatem filii non esse dominam, est dicere, non esse veram Deitatem, sed naturam creatam, ut Ariani volunt.

Augustinus lib. X Confess. cap. 43 : « In quantum homo, inquit, in tantum Mediator, in quantum autem Verbum, non medius, quia æqualis Deo, et Deus apud Deum, et simul cum Spiritu sancto unus Deus. » Item ad Paulinum epist. 59 : « Per Mediatorem, inquit, non Deum, quod semper Verbum erat, sed hominem Christum Jesum. » Et lib. I Trin. cap. 7 : « Christus, inquit, in forma Dei æqualis Patri, in forma servi Mediator Dei et hominum. » Lib. I de cons. Evang. cap. 3 : « Secundum hominem, inquit, Christus et Rex et Sacerdos effectus est, ut esset ad interpellandum pro nobis Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus. » Lib. X de Civit Dei cap. 20 : « Unus verus ille Mediator, in quantum formam servi accipiens, Mediator effectus est Dei et hominum : cum in forma Dei sacrificium cum Patre sumat, cum quo et unus Deus est, tamen in forma servi sacrificium maluit esse. » Lib. XVI cont. Faust. cap. 15 : « Dissimilis homini Christus, quia Deus, similis homini, quia homo Mediator Dei et hominum. » Lib. II de pec. orig. cap. 28 : « Non per hoc Mediator est, quod æqualis Patri, per hoc enim quantum Pater, tantum et ipse a nobis distat. Et quomodo erit medietas, ubi eadem distantia est ? Ideo Apostolus non ait, Christus Jesus, sed homo Christus Jesus. Per hoc ergo Mediator, per quod homo : inferior Patre, per quod nobis propinquior : superior nobis, per quod Patri propinquior. Quod apertius dicitur, inferior Patre, quia in forma servi, superior nobis, quia sine labe peccati. » Item in Psal. XXIX : « Inter Trinitatem et hominum infirmitatem et iniquitatem, factus est Mediator homo, non iniquus, sed tamen infirmus. »

Denique (ut ex omnibus tomis Augustini testimonia habeamus) tract. 82. in Jo. : « Mediator, inquit, Dei et hominum, non in quantum Deus, sed in quantum homo est Jesus Christus. » Et Serm. 11. de verb. Apost. : « Unus Deus, unus et Mediator Dei et hominum. Non ait, inquit, Christus Jesus, ne tu putares secundum Verbum dictum. sed addidit, homo Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus. » Fulgentius lib. de Incarnat. et grat. Chr. cap. 13 : « Hic in humana natura Mediator Dei et hominum factus est. »

CAPUT V.

Refellitur idem error rationibus.

Accedant ultimo efficacissimæ rationes. Prima ratio, ex definitione, et conditionibus Mediatoris. Mediator debet esse medius, id est, distans ab utraque parte dissidente aliquo modo : nam si omnino sit idem cum una parte, non potest cogitari , imo nec fingi, quo pacto sit Mediator. Porro hæc definitio convenit Christo ut homo justus est, non autem ut Deus est ; nam ut homo distat a Deo ; ut justus convenit cum Deo : et contra, ut homo convenit cum cæteris hominibus, ut justus distat ab omnibus hominibus. Omnes enim nascuntur natura filii iræ : at Christus ut Deus non distat a Deo ullo modo, id est, nec natura, nec justitia, nec ullo alio modo ; igitur non ut Deus, sed ut homo justus, Mediator est inter Deum et homines peccatores. Et hoc est quod ait Augustinus, inter Trinitatem, et hominum infirmitatem et iniquitatem, Mediator est homo, non iniquus, sed infirmus in Psal. XXIX.

Secunda ratio. Si Christus est Mediator secundum utramque naturam, vel secundum utramque conjunctim sumptas, vel secundum utramque seorsim acceptas : non secundum utramque simul ; Christus enim secundum utramque simul sumptam, distat quidem a cæteris hominibus, et etiam a Deo Patre et Spiritu sancto, at non distat a Deo Filio, nec persona, nec natura ; et tamen etiam ab illo distare debet, cum et ipse sit pars offensa, ad cujus placationem Mediatore opus sit.

Nec valet responsio Josiæ qui dicit : Christum ut Deum esse Mediatorem sui ipsius. Nam est quidem Christus ut homo Mediator sui ipsius ut Deus est : at ipsum unum et eumdem ut Deus est, Mediatorem esse sui ipsius ut Deus est, involvit apertissimam contradictionem ; sequitur enim inde, Christum a seipso distare, et non distare, eadem ratione et modo consideratum ; non igitur Christus secundum utramque naturam simul sumptam esse potest Mediator. Quod autem non sit Christus Mediator secundum utramque naturam seorsim, patet, quia non secun-

dum divinam seorsim acceptam, cum illa sit pars offensa, et secundum illam nihil distet Christus a Deo ; restat ergo, ut solum secundum humanam sit Mediator.

Tertia ratio. Si Christus esset aliquo modo Mediator secundum naturam divinam, omnes tres personæ essent Mediatores : nam cum natura divina sit communis tribus, quidquid secundum illam convenit uni personæ, id convenit omnibus tribus ; unde est illa maxima sanctorum Patrum : « Opera Trinitatis esse indivisa. » Porro absurdum esse, ut omnes tres personæ dicantur esse Mediatores, non videtur egere probatione : nam si tota Trinitas sit Mediator, cujus, quæso, erit Mediator ? Num est aliquis Deus supra Trinitatem, apud quem ipsa Trinitas Mediatoris fungatur officio ?

Respondet Josias : opera Trinitatis sic esse indivisa, ut tamen alia aliis sæpe tribuantur, tamquam propria. Et ponit exempla duo. Unum in internis actibus, nam solus Pater gignit, solus Filius gignitur, licet opera Trinitatis sint indivisa. Alterum in externis, nam in Baptismo Christi Matth. III. Pater solus dixit : *Hic est Filius meus dilectus* (1) : et solus Spiritus in forma columbæ apparuit. Et simile legitur Matth. XVII. de voce et nube in transfiguratione, et confirmat testimoniis Augustini Serm. 11. de verb. Dom. et Leonis Serm. de transfig. Serm. 2 et 3. de Pentec.

At hæc nimis frigida sunt. Nam generare et generari in divinis non sunt actiones essentiales, quæ sunt communes tribus personis, sed dicuntur actus notionales, qui nihil proprii in personis ponunt, præter relationem. Nam generare est intelligere divinum cum relatione producentis notitiam ; et quidem ipsum intelligere commune est tribus, sola relatio est propria gignentis : at actiones Mediatoris sunt actiones ad extra ; et ideo si conveniunt Christo ut Deus est, convenient omnibus aliis personis, quæ sunt idem Deus cum Christo.

Nec etiam secundum exemplum valet. Nam in Baptismo Christi illa vox quæ audita est, a tota Trinitate formata est, sed ad solum Patrem significandum. Quemadmodum et columba a tota Trinitate formata est, sed ad solum Spiritum sanctum repræsentandum. Itaque actio vera et realis qua res illæ factæ sunt, communis erat : sola autem repræsentatio propria unius. Et hoc docent allegati Patres, et clarius idem Augustinus lib. II de Trin. cap. 10 : « Patris, inquit, persona ostenditur, et in ea voce, ubi super baptizatum columba descendit, non quia fieri potuit vox sine opere Filii et Spiritus sancti, Trinitas quippe inseparabiliter operatur : sed quia ea vox facta est, quæ solius personam Patris ostenderet. » Cum ergo non disputemus, quid significent opera Mediatoris, sed a quo fiant ; concedere debet Josias, actiones Mediatoris communes esse toti Trinitati. Itaque licebit dicere, Pater interpellat pro nobis, fudit sanguinem pro nobis, et alia id genus, quæ ad hæresim Patripassianorum manifeste pertinent.

Quarta ratio. Officium Mediatoris proprium est sacrificare, et sacrificando satisfacere, ut constat ex cap. VII, VIII et IX ad Hebr. et ex confessione adversariorum : at sacrificare, non potest Christo convenire secundum Divinitatem, sed solum secundum humanitatem ; siquidem facere Divinitatem Filii sacerdotem est apertissimus Arianismus : nam omnis sacerdos est minor eo, cujus est sacerdos ; officium enim ejus est ministrare. Quare Ambrosius lib. III de Fid. cap. 5 : « Idem, inquit, sacerdos, idem et hostia : et sacerdotium tamen et sacrificium humanæ conditionis officium est. » Et infra : « Nemo igitur ubi ordinem cernit humanæ conditionis, ibi jus divinitatis asserat. »

Hieronymus in Psal. CIX, in illud : *Juravit Dominus etc. Tu es sacerdos in æternum* (2) : « Non ei juravit, inquit, qui ante Luciferum genitus est, sed ei qui post Luciferum natus ex Virgine est. » Fulgentius de Fid. ad Pet. cap. 2 : « Solus, inquit, sacerdos, sacrificium, et templum, et hæc omnia Deus secundum formam servi. » Augustinus lib. I de cons. Evang. cap. 3 : « Secundum hominem, inquit, Christus Rex, et Pontifex effectus est. » Denique in Serm. Arian. prop. 33. apud Augustinum habetur, quod Filius sit minister et Sacerdos Patris sui ; non ergo Christus ut Deus sacrificavit, nisi ex sententia Arianorum.

Idem dici potest de aliis officiis Mediatoris Christi, ut quod interpellat pro nobis, Rom. VIII. quod advocatus noster est, I. Jo. II, quod dedit semetipsum redemptionem pro nobis, I. Tim. II. Hæc enim omnia arguunt naturam inferiorem ; non igitur potest Christus

(1) Matth. III, 17. — (2) Psal. CIX, 4.

ut Deus esse Mediator, nisi ut Deus sit minor Patre, et Patri serviat ut minister.

Quinta ratio est. Si operatio propria Mediatoris convenit Christo ratione utriusque naturæ; sequitur confusio operationum, et consequenter naturarum in Christo, quæ est hæresis Monothelitarum et Eutychianorum damnata in VI. Synodo, act. 17. Nam cum in VI. Syn. rejicitur una operatio in Christo, non rejicitur una operatio respectu Dei tanquam principalis agentis, et hominis ut instrumenti : nam certum est, in Christo multa ejusmodi opera inveniri ; talia enim erant omnia miracula, quæ fiebant a Deo Verbo per carnem, ut instrumentum : sed rejicitur una operatio respectu Dei et hominis, tanquam propriæ et principalis causæ ; illa enim dicitur causa propria et principalis, quæ agit ex virtute sua, quam habet ex propria sua forma et essentia.

Ac, ut exemplis rem illustremus, quando Christus curabat febres, imponendo ægrotis manus ; impositio manuum erat operatio propria et principalis humanitatis, quia ex propria sua forma id habebat : at expulsio febris erat propria et principalis operatio Deitatis, quia non habebat hoc ex sua forma manus Christi, sed tantum ut applicabatur a Deo ad illud opus. Dicere autem, imponere manus fuisse propriam operationem Deitatis, vel expellere febrim fuisse propriam humanitatis ; et proinde unam tantum fuisse operationem, imponere manus, et pellere febrim, est confundere operationes et naturas, et hæc est hæresis in eo Concilio damnata.

Jam ergo sacrificare, quod est officium Mediatoris, proprium est Christi ut homo est ; nam convenit ei secundum humanam formam, ut patet, quia convenit etiam puris hominibus ; ergo si hoc idem convenit Christo ut Deus est, eadem erit operatio utriusque naturæ ut causæ propriæ et principalis : nisi velint, Deitatem esse instrumentum humanitatis, quo nihil absurdius cogitari potest. Quare introducitur hac sententia hæresis Eutychianorum et Monothelitarum, jamdudum magno labore damnata, ac fere extincta.

Respondet Josias : non esse omnino eamdem actionem Deitatis et humanitatis sacrificare, licet sit unum opus ; nam substantia operis est propria humanitatis, sed efficacia et dignitas illius operis est propria Deitatis.

Contra. Si ita esset, non posset Deitas appellari Sacerdos, et Pontifex, ut tamen Sarnicius appellavit : nec posset denominari sacrificans, sicut non dicitur Deus dormire vel ambulare, eo quod det nobis efficaciam ad dormiendum, aut ad ambulandum. Præterea, efficacia et dignitas sacrificii Christi non est aliqua actio physica, aut aliquis influxus aut efficientia realis Deitatis in illud opus : tunc enim illa efficacia, et proinde sacrificium non magis esset Filii, quam Patris et Spiritus sancti, cum omnis operatio sit communis, quæ per essentiam divinam illis convenit.

Unde igitur, inquies, habet sacrificium Christi infinitam efficaciam et dignitatem? Habet ex eo, quod est sacrificium personæ divinæ, licet in natura humana peractum. Quemadmodum etiam idem opus factum a Rege et a privato homine differunt valde quoad pretium, ratione dignitatis operantium : et tamen regia Majestas nihil physici et realis influit in illud opus. Non ergo potest ulla ratione concedi, sacrificare esse actionem utriusque naturæ, nisi quis velit in hæresim Monothelitarum jamdudum damnatam et explosam incidere.

CAPUT VI.

Solvuntur argumenta adversariorum deprompta ex Scripturis.

Sed objiciunt primo verba illa Domini, Jo. VIII : *Ego pono animam meam.* Hoc, inquit Calvinus in epist. ad Polon., Mediator dicit, nec tamen dicit ut homo, sed ut Deus : nemo enim habet arbitrium vitæ et mortis nisi Deus.

Respondeo : ponere animam non esse Dei, sed hominis, quamvis potestas ponendi illam et recipiendi ad libitum sit a Deo data ipsi homini : nam ponere animam quid aliud est, quam mori? et resumere animam quid est, nisi resurgere? mori autem et resurgere certe hominis est, non Dei. Et sic exponunt hæc verba SS. Patres.

(1) Joan. X, 17.

Augustinus tract. 47. accipit animam pro ipsa substantia animæ; et quærit: cujus sit ponere animam, an Verbi, an carnis, an ipsius animæ. Et respondet, non esse Verbi, quia Verbum nunquam dimisit animam; nec esse animæ, quia anima a seipsa separari nequit; sed esse carnis, quæ animam aliquando deseruit aliquando recepit: «Caro, inquit, ponit animam suam, et caro iterum sumit eam, non tamen sua potestate caro, sed potestate inhabitantis carnem.» Et l. III, nunc II cont. Max. c. 14: «Quid, inquit, quod etiam illud commemorandum putasti, quod manifestissime ut homo loquitur, potestatem habeo ponendi animam meam etc.» Chrysostomus etiam aliquoties repetit in hunc locum, hæc dici a Christo secundum humanitatem. Viderit ergo Calvinus quos auctores sequatur, dum ponere animam suam, et iterum sumere eam Divinitati attribuit.

Sed rursum proferunt illud II. Corinth. V: *Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum.* Et infra: *Deus erat in Christo, Mundum reconcilians sibi.* Et infra: *Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* Et illud Coloss. I: *Pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt* (1): at reconciliare, exhortari, pacificare, actiones Mediatoris sunt; igitur Christus ut Deus Mediator fuit.

Respondeo primum: reconciliare, exhortari, et pacificare, non semper esse Mediatoris; Mediatoris enim est reconciliare unum alteri: at si quis per seipsum reconciliet sibi inimicum, is non dicitur Mediator. Itaque omnis Mediator reconciliat, sed non omnis qui reconciliat continuo est Mediator. Addo præterea: aliud esse reconciliare per Mediatorem, aliud vero esse Mediatorem. Potest enim altera ex partibus dissidentibus procurare Mediatorem, et per eum reconciliationem, non tamen ipsa pars erit Mediator. Ita ergo Deus reconciliavit nos sibi, sed per Mediatorem, quem ad nos misit.

Postremo adferunt illud Hebr. IV: *Habentes Pontificem, qui penetravit cœlos.* Item illud Hebr. VII: *Sine patre, sine matre, sine genealogia* (2). Nam penetrare cœlos, non potest homini puro convenire, nec est ullus sacerdos sine patre, et sine matre, nisi Christus Deus et homo: is enim, ut Deus, caret matre, ut homo, caret patre; igitur Christus Sacerdos, ac proinde Mediator est secundum utramque naturam. Quocirca Athanasius in lib. de hum. Verb. et Cyrillus in epist. ad Nestor. cap. 10. Verbum ipsum fatentur Sacerdotem esse.

Respondeo: hæc omnia recte probant, personam Pontificis nostri esse divinam, id quod nos libentissime confitemur: vere enim Jesus Pontifex summus, qui penetravit cœlos, quique sine patre, et sine matre est, et simul patrem habet et matrem. Deus est, sed non qua Deus est penetravit cœlos: nec qua homo est caret matre, aut patrem habet; ac denique non qua Deus est, Pontifex est: nam virtus quidem, qua Christus penetravit cœlos, a Deo erat; tamen ipsum penetrare cœlos, cum sit loco moveri, non potest Christo secundum formam Dei, quæ immutabilis est, sed solum secundum formam hominis convenire.

Pari ratione Christus Deus caret patre, sed ut homo: caret matre, sed ut Deus; idem vero patrem habet, quia est Deus de Deo, et matrem habet, quia filius hominis est. Denique Verbum Deus, ut Athanasius et Cyrillus recte docent, Sacerdos est, sed secundum formam hominis, ut idem Cyrillus in Apologia sua testatur.

CAPUT VII.

Explicantur testimonia Patrum, quæ adversarii proferunt.

Secundo loco proferunt testimonia Patrum. Ac primum objiciunt Dionysium Areopagitam, qui in ep. 4 ad Caium dicit, Christum administrasse θεανδρικὴν ἐνέργειαν, id est, operationem Dei virilem. Et idem habetur in cap. 2. de div. nom.

Respondeo: hanc sententiam Dionysii tribus modis intelligi posse.

Ac primo, si quis intelligat per Dei virilem operationem unam operationem propriam utriusque naturæ, ut videntur velle nostri adversarii, manifeste errat: nam in Synodo VI, act. 8. Macharius hæreticus Monothelita hanc ipsam sententiam ex Dionysio

(1) II. Cor. V, 18, 19 et 20; Coloss. I, 20. — (2) Hebr. IV, 14; et VII, 3.

afferebat in hunc sensum, ad suam hæresim stabiliendam.

Potest tamen secundo vocari Deo virilis operatio aliquod opus Christi, in quo concurrant Deitatis et humanitatis actiones, sed distinctæ, et duæ revera. Quæ sententia est vera, et ab auctore intenta. Et hoc modo exponitur a Sophronio in illa insigni Oratione, quæ legitur in VI Synodo act. 11, ubi distinguit tria genera operum Christi; quædam pure divina, ut creare et conservare omnes creaturas : quædam pure humana, ut comedere, bibere : quædam partim divina partim humana, ut ambulare super aquas. Nam ambulare hominis erat : dare autem aquis soliditatem erat Dei. Et hæc dicuntur θεανδρικά, hoc est, *divine humana opera*, qualia erant omnia miracula, non tamen omnia opera Christi. Porro talia non sunt opera Mediatoris ut Mediator est, nimirum sacrificare, et orare : hæc enim omnia humana sunt.

Potest etiam afferri tertia intelligentia hujus theandricæ operationis ex Damasceno lib. III, cap. 19, qui docet, omnem Christi actionem posse vocari theandricam ratione suppositi operantis : semper enim Deus homo operabatur, non nudus Deus, aut nudus homo. Quomodo etiam videtur exponere Damascenus id, quod ait S. Leo epist. 10, utraque natura operatur cum alterius communione, quod proprium est : id enim vult esse cum communione alterius, ac si dictum esset, manente unione cum altera in eodem supposito ; et secundum hanc intelligentiam auctoritas Dionysii non est ad rem.

Secundo objiciunt Irenæum, qui lib. III, cap. 20 : « Oportuerat, inquit, Mediatorem Dei et hominum per suam ad utrosque domesticitatem et ad amicitiam et concordiam utrosque reducere, et facere, ut Deus assumeret hominem, et homo se redderet Deo. » Item proferunt similia verba ex Epiphanio in Ancor. ante med., Chrysostomo, Ambrosio, Theodoreto, et Theophylacto in cap. 2. prioris ad Timoth. qui dicunt, Mediatorem Dei et hominum debuisse utramque naturam in se habere, ut Deum et homines in amicitiam redigeret.

Respondeo : hi omnes loquuntur de mediatione substantiali, quæ facta est in ipso Christo per Incarnationem, et necessaria fuit ad mediationem per operationem : nisi enim esset Christus Deus homo, non esset suppositum divinum in natura humana operans, et proinde non essent opera Mediatoris infiniti pretii. Itaque formaliter Christus est Mediator, quantum ad mediationem operationis, per solam humanitatem : tamen ut esset Mediator, et posset totum Mundum redimere ex rigore justitiæ, debuit præter formam humanitatis habere divinum suppositum ; non autem poterat habere divinum suppositum in natura humana, nisi in illo esset mediatio substantialis duarum naturarum.

Tertio objiciunt Augustinum Enchir. cap. 108 : « Nam, inquit, neque per ipsum liberaremur unum Mediatorem Dei et hominum, nisi esset et Deus. » Item lib. I. de cons. Evang. cap. 35 : « Ideo Christus Mediator Dei et hominum dictus est inter Deum immortalem et hominem mortalem, Deus et homo reconcilians hominem Deo, manens id quod erat, factus quod non erat. » Item hom. de ovib. cap. 12 : « Non Mediator homo præter Divinitatem. » Item : « Divina humanitas, et humana Divinitas mediatrix est. » Item lib. IX de Civ. Dei c. 15 : « Quærendus est Medius, qui non solum homo, verum etiam Deus sit. »

Respondeo : loquitur Augustinus de persona, quæ operi dare debebat dignitatem; id quod patet, tum ex locis a nobis allegatis, tum ex l. IX de Civit. Dei c. 15. ab adversis citato. Nam postquam dixerat Augustinus, Mediatorem esse debuisse Deum et hominem, subjungit : « Nec tamen ob hoc Mediator est, quia Verbum ; maxime quippe immortale, et maxime beatum Verbum longe est a mortalibus miseris, sed Mediator per quod homo.

CAPUT VIII.

Solvuntur argumenta ex ratione petita.

Ultimo objiciunt rationes. Renovare corda, et dare Spiritum sanctum, sunt opera Mediatoris, docet enim Augustinus in Enchir. cap. 33. per Mediatorem nos recipere Spiritum sanctum : et tamen certum est, dare Spiritum sanctum, et renovare corda, esse solius Dei. Item, docere est opus Mediatoris, et tamen Augustinus in lib. de Magist. affirmat, solum Deum esse verum Ma-

gistrum, qui docet hominem scientiam; Christus ergo ut Deus Mediator est.

Respondeo : dare Spiritum sanctum meritorie est proprium Mediatoris, sed hic modus dandi Spiritum non est Dei formaliter, sed hominis : dare autem Spiritum sanctum, et renovare corda efficienter, et ut auctorem doni, non est Mediatoris, sed ejus, apud quem Mediator intercedit, id est, Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Et patet, quia cum donum Spiritus sancti, et omnis illuminatio detur a tota Trinitate; si ejusmodi donatio esset Mediatoris, tota Trinitas esset Mediator.

Pari ratione : docere principaliter est Dei, id est, Trinitatis; docere per modum instrumenti, est hominis; Christus igitur ut Deus, Doctor ac Magister est verus ac principalis; idem Christus ut homo Mediator Dei et hominum, Doctor fuit ut instrumentum Divinitatis, sed instrumentum conjunctum et singulare, non separatum et commune, qualia instrumenta fuerunt Apostoli et Prophetæ.

Secunda ratio est Calvini, in epistol. ad Polon. Christus fuit caput Angelorum et hominum, etiam ante lapsum Adæ, integro adhuc statu rerum. Coloss. I : *Primogenitus omnis creaturæ* (1); igitur fuit etiam Mediator Christus ante lapsum primi hominis : atqui tunc Christus nondum erat homo; ergo ut Deus erat hominum et Angelorum Caput et Mediator.

Adde etiam, quod Chrysostomus, Augustinus, et Hieronymus in Comment. c. XXXI epist. ad Galat. exponentes illud : *Lex ordinata per Angelos in manu Mediatoris* (2), volunt, per Christum Mediatorem datam esse legem, et de hoc loqui Paulum eo loco. Immo etiam Hieronymus ulterius progreditur, ac dicit, per hunc Mediatorem non solum legem esse datam, sed etiam Mundum esse creatum. Constat autem Christum non fuisse hominem, quando lex data est Hebræis, et multo minus, quando Mundus creatus est; quare necessario sequitur, ut secundum formam Dei Mediator fuerit.

Respondeo : Christum ut Deum fuisse, etiam ante lapsum Angelorum et hominum, Caput eorum, sed non ipsum solum, verum etiam Patrem, et Spiritum sanctum. Mediatorem autem Angelorum fuisse Christum, aut etiam hominum ante peccatum, falsum est; alioqui etiam Patrem, et sanctum Spiritum faceremus Mediatores. Nam in primis Scriptura facit quidem Christum Caput omnium Angelorum et hominum Ephes. I. et Col. I. at Mediatorem Angelorum nusquam facit : Paulus enim I. Tim. II, dum de Mediatore loquitur, disertis verbis affirmat : Christum Mediatorem esse Dei et hominum.

Augustinus autem in Enchir. cap. 108. addit, quod si homo non peccasset, Christo Mediatore non eguisset. Et in cap. III ad Galat. dicit, Christum non esse Dei et Angelorum, sed Dei et hominum tantum, eo quod Angeli qui peccaverunt, nunquam reconciliandi sunt : qui autem non peccaverunt, Mediatore non egeant.

Itaque quod Calvinus dicit de Mediatore Christo ante peccatum Adæ, est expresse contra Augustinum, et videtur esse manifestus Arianismus. Neque enim Calvinus ideo Christum ante Incarnationem facit Mediatorem, quod ob Incarnationem et merita ejus prævisa, existimet datam fuisse Angelis, et primo homini gratiam, quod nonnulli ex Catholicis sensisse videntur, de quorum sententia modo non disputo : sed quod arbitretur, ipsum Verbum æternum qua Deus erat, ante Incarnationem, inter Patrem et Angelos, atque etiam homines in statu innocentiæ constitutos; Mediatoris officio functum, quod sine suspicione Arianismi non dicitur. Nam Mediator qua Mediator est, cum debeat sacrificare, supplicare, intercedere, necessario minor est Deo cui sacrificat, cui supplicat, apud quem intercedit; si ergo Christus, cum adhuc non esset homo, Mediator erat, certe cum adhuc non esset homo, Deo Patre minor erat : atqui tunc nihil erat nisi Deus; igitur ut Deus minor erat Filius Patre.

Neque ab hac hæresi abesse videtur id, quod idem Calvinus ait lib. II Inst. cap. 12, §. 4 : « Fateor, inquit, in primo creationis ordine, et integro naturæ statu præfectum Angelis et hominibus fuisse Caput. Qua ratione dicitur a Paulo primogenitus omnis creaturæ. » Hæc ille. Qua quidem solum Filium, etiam ante Incarnationem, facit Caput, hominum et Angelorum; illum enim facit Caput qui est primogenitus omnis creaturæ, solus autem Filius est primogenitus omnis creaturæ : at si solus Filius erat Caput hominum et Angelorum; igitur aliquid influebat Filius

(1) Coloss. I, 15. — (2) Galat. III, 19.

in Angelos, et homines, quod Pater non influebat; non sunt ergo indivisa opera Trinitatis, proinde nec est una natura atque essentia Trinitatis.

Deinde, quid sibi vult illud : « Filium ut Deum præfectum fuisse Caput Angelis et hominibus? » A quo enim, quæso, præfectus fuit? Nonne a Patre? Igitur Patris minister, et quasi Vicarius fuit Filius, etiam antequam esset homo. Et quid aliud Ariani volebant?

Nec juvat Calvinum locus Apostoli ad Coloss. I. Nam cum dicit, Christum esse primogenitum omnis creaturæ; vel loquitur de Christo secundum formam servi; vel, ut exponit Chrysostomus, loquitur quidem de Christo secundum formam Dei, sed non facit eum fratrem primogenitum creaturarum, sed significat genitum fuisse a Patre, priusquam ulla creatura efficeretur, juxta illud Prov. VIII : *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio* (1). Sed de his multa diximus in primo libro.

Jam quod attinet ad Patres, qui dicunt Christum Mediatorem dedisse legem Hebræis, vel Mundum creasse.

Respondeo : Patres loqui de Mediatore materialiter, non formaliter; non enim dicunt, Christum fuisse Mediatorem, in creando Mundo, aut in Lege danda : sed dicunt, Christum Mediatorem, id est, illam personam quæ postea futura erat Mediatrix, esse verum Deum, et auctorem Mundi, et Legis, et omnium rerum. Unde Chrysostomus expresse dicit, Christum auctorem fuisse Legis, et proinde abrogare illam potuisse; ex quo sequitur, eum non ut Mediatorem, sed ut auctorem primarium id fecisse : nec enim Mediator est auctor, nec legem abrogare potest qui non est auctor. Et ibidem Augustinus dicit, Christum esse quidem Mediatorem, sed mediare inter totam Trinitatem et homines peccatores; ex quo iterum sequitur, eum non fuisse proprie Mediatorem, quando nulli erant homines peccatores.

(1) Prov. VIII, 15.

CAPUT IX.

Ostenditur, Christum sibi etiam aliquid meruisse.

Restat postrema quæstio : an videlicet Christus operibus ac laboribus suis, non solum nobis omnibus gratiam et gloriam acquisierit, sed etiam aliquid acquisierit sibi. Et quidem Theologi Doctores apud Magistrum in III. sent. dist. 18. conveniunt inter se, atque uno consensu docent, Christum præter ea bona, quæ suis laboribus peperit nobis, meruisse etiam sibi corporis gloriam, et nominis exaltationem.

Repugnat Calvinus lib. II Instit. cap. 17. §. 6. « Quærere, inquit, an sibi meruerit, quod faciunt Lombardus, et Scholastici, non minus stulta est curiositas, quam temeraria definitio, ubi hoc idem asserunt. Quid enim opus fuit descendere unicum Dei Filium, ut sibi acquireret quidquam novi? Et consilium suum exponens Deus, omnem dubitationem exemit. Non enim Filii utilitati consuluisse dicitur Pater in ejus meritis, sed eum tradidisse in mortem, neque ei pepercisse, quia Mundum diligeret. Et notandæ sunt locutiones Propheticæ : Puer natus est nobis. Item : Exulta filia Sion, ecce Rex tuus venit tibi : Frigeret etiam alioqui confirmatio illa amoris, quam Paulus commendat, quod Christus pro inimicis mortem subierit. Inde etiam colligimus rationem sui non habuisse; idque clare affirmat, dicens : Pro illis sanctifico meipsum. Se etiam nihil acquirere testatur, qui fructum sanctitatis suæ in alios transfert. Et certe hoc maxime dignum observatu, quod Christus, ut se totum addiceret in salutem nostram, quodammodo sui oblitus est. » Hæc ille. Et paulo infra : « Quibus meritis, inquit, assequi potuit homo, ut judex esset Mundi, Caput Angelorum, atque ut potiretur summo Dei imperio? »

Hæc tamen nihil impedient veritatem. Dicimus ergo, Christum meruisse sibi illa omnia quæ accepit post passionem suam. Et probatur hoc primo expressis Scripturis. Ad

Philip. II : *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen* etc. Ad Hebr. II : *Videmus Jesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum* (1).

Respondet Calvinus : his testimoniis solum significari, Christum post passionem suam habuisse gloriam, non autem unum fuisse causam alterius; sicut cum dicitur Luc. ult. : *Oportuit Christum pati, et sic intrare in gloriam suam* (2).

At in primis etiam iste locus potest significare causam ; est enim, ac si dictum esset : « Oportet vincere, et sic triumphare. » Deinde, non sunt omnino similia ista loca : nam Philip. II et ad Hebr. II, habetur particula *Propter*, quæ particula causam ubique significare solet. Deinde particula *Et* in illis verbis *Propter quod et Deus exaltavit illum*, aperte indicat causam. Est enim sensus : « Christus obedivit Deo, et vicissim Deus honoravit illum » : sicut Matth. XVI, post confessionem Petri, dicit ei Dominus : *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus* etc. Ubi Hieronymus : « Mercedem, inquit, recepit vera confessio. »

Denique sic exposuerunt omnes Patres. Chrysostomus hom. 7. in epist. ad Philip. « Extremam, inquit, Christus præstitit obedientiam, propterea accepit et supremum honorem etc. » Ubi hortatur Chrysostomus ad obedientiam et humilitatem, quæ exhortatio frigidissima esset, si illud *Propterea* non diceret causam.

Ambrosius in cap. II Philip. « Quid, inquit, et quantum humilitas mereatur, ostendi, etc. » Augustinus tract. 104. in Jo. hunc locum tractans : « Humilitas, inquit, claritatis est meritum, claritas humilitatis est præmium, sed hoc factum est in forma servi. » Vide etiam Cyrillum lib. III thes. cap. 2. Basilium lib. IV in Eunom. Augustinum lib. II cont. Maxim. cap. 5. et lib. III, cap. 2. Theophylactum, Œcumenium, Primasium, Bedam, Anselmum, et alios in hæc loca. Omnes enim ex his locis colligunt, Christum meruisse humilitate gloriam, non solum nobis, sed etiam sibi. Et certe longe tutius est, tot veteres Patres, Græcos et Latinos in Scripturarum explicatione sequi, quam novellos istos Doctores, qui non videntur sibi sapere, nisi omnibus contradicant. Præterea est etiam congruentia rationis : nam melius est, cæteris paribus, aliquid ex merito habere, quam sine merito.

Si dicas : quare ergo non etiam gratiam, et scientiam, et gloriam animæ habuit Christus ex merito?

Respondet B. Thomas 3. par. quæs. XIX, art. 3. Christum debuisse habere omnia optimo modo : sunt autem quædam bona tam excellentia, ut melius sit illis nunquam carere, quam ea acquirere ex merito, quia magis detrahit perfectioni alicujus carentia illorum ad tempus, quam dignitas merendi; et tamen non potest quis ea mereri, nisi aliquando illis careat. Et talia sunt gratia, gloria, scientia, et præcipue unio hypostatica, quæ omnia Christus ab initio habuit. At gloria corporis, et nominis exaltatio minora sunt, quam ipsa dignitas merendi, et ideo melius fuit carere illis ad tempus, et ex merito illa acquirere, quam carere dignitate merendi.

CAPUT X.

Solvuntur argumenta Calvini.

Neque argumenta Calvini valde metuenda sunt, nam cum ait : quid opus fuit descendere unicum Filium Dei, ut sibi acquireret aliquid novi?

Respondeo : non eguisse Dei Filium ulla re, nec descendisse ut sibi aliquid acquireret; nam qui descendit, Deus fuit, non homo, imo hoc ipsum descendere fuit hominem fieri, et seipsum exinanire. At postquam descenderat, et formam servi acceperat, aliquid sibi acquisivit in ea forma, quam assumpserat, non in ea, qua descenderat. Porro in forma servi aliquid ei defuisse ante resurrectionem, quis ambigere potest?

Dices : gloria corporis sequitur per se ex gloria animæ; at accessorium non cadit sub meritum.

Respondeo in primis : gloriam corporis non videri absolute accessoriam, nam sequitur ex gloria animæ secundum Dei determinationem, et meritorum congruentiam; Deus enim voluit, ut gloria animæ redundaret in

(1) Philipp. II, 8; Hebr. II, 9. — (2) Luc. XXIV, 26.

corpus, quia gloria animæ acquiritur per actus animæ, qui in corpore exercentur; et ideo tam gloria animæ, quam gloria corporis cadit sub meritum. Deinde quid prohibet, id quod accessorium est cadere sub meritum? Etsi enim jam debitum est ratione ejus cui accedit : tamen potest etiam cadere sub meritum, ut alio quodam titulo debeatur. Quare licet fateamur, debitam fuisse Christo gloriam corporis, etiamsi pro ea non laborasset : tamen quia quod debetur uno modo, potest deberi etiam alio modo; ideo voluit Deus, ut gloria corporis deberetur Christo etiam jure præmii ac mercedis.

Alterum Calvini argumentum sumebatur ex locis ubi dicitur, Christus pro nobis laborasse usque ad mortem, Rom. VIII : *Proprio Filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum.* Isaiæ IX : *Puer natus est nobis.* Zachar. IX : *Ecce Rex tuus venit tibi.* Jo. XVII : *Pro eis ego sanctifico meipsum* (1).

Respondeo primum : in nullo horum locorum legi, propter nos tantum Christum laborasse; proinde hæc omnia nihil aliud efficere, quam nobis Christi labores profuisse, quod minime negamus. Addo deinde : in his locis nullam factam esse mentionem gloriæ ipsius Christi, quasi propter nos tantum laborasset, quia nos fuimus causa sine qua non fuisset passus; si enim Adam stetisset in ea innocentia, in qua conditus fuerat, sine dubitatione ulla Dei Filius passus non fuisset, fortasse etiam nec carnem assumpsisset, ut ipse etiam Calvinus docet lib. II Instit. cap. 12. §. 4.

Jam vero tertium Calvini argumentum illud erat : frigeret confirmatio illa amoris, quam Paulus commendat, Rom. V, quod Christus pro inimicis mortem subierit.

Sed respondeo : nihil impedire meritum proprium quo minus ostendatur ardor charitatis Dei erga homines. Nam in primis Scripturæ ut plurimum extollunt charitatem Dei Patris, qui nihil lucrari poterat, Jo. III : *Sic Deus dilexit Mundum ut Filium suum* etc. Rom. VIII : *Proprio Filio non pepercit*, etc. (2)

Deinde etiam Christi maxima apparet charitas, si respicias divinam ejus personam, cui nihil accessit utilitatis, et hoc Paulus nobis proponit II. Cor. VIII : *Scitis*, inquit, *gratiam Domini nostri Jesu Christi*, *quoniam propter vos egenus factus est*, *cum esset dives.* Et Philip. II : *Cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit* etc. (3)

Denique etiam Christi hominis apparet maxima charitas, qui poterat ipse sine passione et morte per alios actus mereri sibi gloriam corporis, et nominis exaltationem : et tamen mori voluit, et pro inimicis mori, ut copiosa esset redemptio. Quod autem Christus non sui omnino oblitus fuerit, ut Calvinus dicit, patet ex verbis illis Jo. XVII : *Clarifica me Pater claritate quam habui apud te* etc. (4) Ubi postulat a Deo gloriam resurrectionis, et nominis exaltationem, ut exponit eo loco S. Augustinus.

Argumentum postremum illud fuit : quibus meritis assequi potuit homo, ut judex esset Mundi, et Caput Angelorum, atque ut summo Dei imperio potiretur, atque in eo resideret majestas illa, cujus millesimam partem cunctæ hominum et Angelorum virtutes attingere nequeunt?

Sed facilis solutio est. Non enim docemus, Christus suis meritis id assecutum, ut esset Caput Angelorum, et summo Dei imperio potiretur, atque in eo Dei majestas resideret : si enim id meruisset, unionem hypostaticam meruisset, quod Augustinus aperte negat lib. de prædest. Sanct. cap. 15. et nos etiam paulo ante negavimus.

Porro, ut judex esset Mundi, facile Christus mereri potuit : nam Christi merita si non fuissent sufficientia ad hoc, ut ipse fieret judex Mundi, multo minus fuissent sufficientia ad reconciliationem totius Mundi : majus enim et difficilius fuit totius Mundi peccata expiare, quam Mundi judicem constitui : et tamen I. Jo. II dicitur, Christi sanguis esse propitiatio pro peccatis nostris, et non pro nostris tantum, sed etiam pro totius Mundi.

(1) Rom. VIII, 32; Isai. IX, 6; Zach. IX, 9; Joan. XVII, 19. — (2) Joan. III, 16; Rom. VIII, 32, — (3) II. Cor. VIII, 9; Philipp. II, 6. — (4) Joan. XVII, 5.

TERTIA CONTROVERSIA GENERALIS

DE SUMMO PONTIFICE

QUINQUE LIBRIS EXPLICATA

PRÆFATIO

Habita in Gymnasio Romano Anno MDLXXVII.

Antequam ad Disputationem de Pontifice Maximo aggrediamur, pauca quædam præmittenda esse censui : Primum de utilitate et magnitudine institutæ disputationis : deinde de iis qui Romanum primatum scriptis libris oppugnare, vel etiam e contrario propugnare, ab exordio Ecclesiæ usque ad nostra tempora studuerunt : postremo de ratione et ordine, quo præsens Controversia, quæ necessario longissima futura est, a nobis tractanda atque explicanda sit.

Et quidem quæstionis de Pontifice magnitudo, atque utilitas ex duobus potissimum intelligetur : ex magnitudine rei de qua agitur, quæque in dubium revocatur, et ex multitudine et contentione adversariorum. Etenim de qua re agitur, cum de primatu Pontificis agitur? Brevissime dicam, de summa rei Christianæ. Id enim quæritur, debeatne Ecclesia diutius consistere, an vero dissolvi et concidere. Quid enim aliud est quærere, an oporteat ab ædificio fundamentum removere, a grege pastorem, ab exercitu Imperatorem, Solem ab astris, caput a corpore, quam an oporteat ædificium ruere, gregem dissipari, exercitum fundi, sidera obscurari, corpus jacere ?

Porro adversarii, id est, hæretici, cum in aliis fere dogmatibus non minus inter se, quam a nobis dissentiant, in hoc tamen omnes conveniunt, ut totis viribus, summaque animi contentione Romani Pontificis sedem oppugnent, nulli fuerunt unquam hostes Christi atque Ecclesiæ, qui simul cum hac sede bellum non gesserint. Quæ duo mihi Isaias Propheta longe ante providisse ac prædixisse videtur. Rei quidem magnitudinem et utilitatem, cum ait : *Ecce ego ponam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum.* Hæreticorum

vero contentionem et impetum, cum hunc ipsum lapidem : *Lapidem offensionis, et petram scandali esse dicit.* Quæ posteriora verba etsi ab Isaia non eodem loco posita sunt, quo priora (hæc enim cap. VIII. illa cap. XXVIII. continentur) tamen Apostolus Paulus ad Rom. IX. et Apostolus Petrus in epistola priore cap. II. ita hæc omnia Prophetæ verba copularunt, ut nemini dubium esse possit, quin ad eumdem finem idemque propositum referantur : et quanquam hæc verba in Christum præcipue convenire non ignoramus, eadem tamen non inepte in Christi Vicarium quadrare censemus.

Quæ sunt igitur fundamenta Sion ? Explicat hoc Apostolus Joannes in Apocalypsi : describens enim hujus ejusdem sanctæ Civitatis partes omnes, atque ornamenta, inter cætera sic ait : *Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni.* Fundamenta ergo Sion Apostoli sunt : in his numeratur, et excellit singularis quidam lapis : *Ecce,* inquit, *ponam in fundamentis Sion lapidem.* Quis iste lapis sit, nemo ignorat qui Evangelium legit. Cum enim ex Apostolis duodecim unus diceretur Simon ; Dominus ei nomen mutavit, et pro Simone Petrum dici voluit, petram, inquam : siquidem lingua Syrorum, qua Dominus sine dubio utebatur, nihil aliud Cephas, quam petram significat. Ait igitur illi Dominus : *Tu es Simon, tu vocaberis Cephas,* id est, *Petra,* sive ut nos Latini commodius dicimus, *Petrus.* Et rursum alio loco : *Tu es Petrus,* sive, tu es *Petra, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Ecce vobis lapidem in fundamentis Sion. Sed qualem lapidem putatis ? *Lapidem,* inquit, *probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum.* Lapidem *probatum* : siquidem omni genere probationis tentata est hæc petra, omnes portæ inferorum in eam impetum fecerunt.

Ac, ut omittam persecutiones Judæorum atque Ethnicorum, quæ huic Sedi cum reliqua Ecclesia communes fuerunt : certe in primis hæretici permulti non semel neque bis, sed frequentissime renovatis exercitibus cum hac Sede aperto Marte conflixerunt. Deinde Græcorum æmulatio ac superbia, non ante destitit cum hac sede bellum gerere, quam ipsi a Turcarum Imperatore oppressi religionem quoque cum dignitate amiserunt. Tum Imperatores potentissimi et Christiani, et quod majus est sub nomine religionis et pietatis, hanc ipsam sedem, unde ad eos Imperii Romani sceptra pervenerant, dejicere, atque evertere sæpe conati sunt.

Nec enim ignoratis quas tragœdias in Ecclesia Henricus IV, Henricus V, Otho IV, Fridericus II, aliique nonnulli diversis temporibus excitarint. Et quasi hæc parva fuissent, addidit Satan Romanum populum

contra Pontifices commovere. Exstat adhuc B. Bernardi epistola gravissima ad Senatum populumque Romanum, qua seditionem eorum contra Eugenium Papam a Diabolo concitatam sedare conatur. Ejusmodi vero seditiones turbulentissimæ et perniciosissimæ, atque ad Romanum Pontificem perdendum aptissimæ, aliquot, non diebus, neque mensibus, sed annis, imo et seculis duraverunt.

Huc accesserunt schismata gravissima, et plurima ipsorum inter se Romanorum Pontificum, quibus non potuisset ullo modo non cedere, et tandem labefactari ac destrui Petri Sedes, si non petra esset firmissima ac probatissima, et ab illo in fundamentis Sion constituta, qui ait : *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Ac ne forte putaremus, ob vitam incorruptam, et mores integerrimos summorum Pontificum tamdiu stetisse hanc Sedem; permisit ad extremum Deus, ut etiam quidam parum probi Pontifices aliquando hanc sedem tenerent et regerent. Quales sane fuerunt Stephanus VI, qualis Leo V, Christophorus I, Sergius III, Joannes XII, aliique non pauci, si vera sunt, quæ de eorum vita et rebus gestis apud Historicos eorum temporum scripta leguntur.

Itaque nihil est, quod hæretici tantum laborent in quorumdam Pontificum vitiis conquirendis. Nos enim agnoscimus et fatemur, ea fuisse non pauca : sed tantum abest, ut iis gloria hujus Sedis obscuretur, vel minuatur, ut iisdem potius vehementer crescat et amplificetur. Hinc enim intelligimus, non humano consilio, prudentia, viribus, Romanum Pontificatum tamdiu consistere, sed quia hæc petra ita a Domino roborata, divinitus fundata, Angelorum custodiis septa, singulari Dei providentia, et protectione munita est, ut adversus eam portæ inferorum nullo modo prævalere possint, sive illis portis persecutio Tyrannorum, sive rabies hæreticorum, sive schismaticorum furor, sive scelera et flagitia designentur. Lapidem ergo *probatum* posuit Deus in fundamentis Sion : nec solum probatum, sed etiam *angularem,* qui duos parietes connectat; quod mihi videtur ad demonstrandum discrimen inter Pontificem Christianorum et Judæorum esse positum. Ille enim lapis quidem et fundamentum erat, sed non lapis angularis : nec enim parietes duos, sed unum tantum sustentabat. At noster lapis angularis est; nam et Judæi et Gentes, quasi parietes duo simul conjuncti, atque unam Christianam Ecclesiam facientes, ab hoc uno angulari lapide continentur.

Addit Isaias : *et Pretiosum.* Quo uno verbo infinitus bonorum thesaurus significatus est, qui a Petri Sede in omnem Ecclesiam copiosissime atque uberrime derivatur. Unde enim ad Germaniam, Galliam, Angliam, aliasque remotissimas provincias missi sunt, qui Evangelium prædicarent,

nisi ab hac Sede? Ubinam Episcopi de suis sedibus pulsi, totoque orbe profugi, ut Athanasius quondam et Petrus Alexandrini, Paulus et Chrysostomus Constantinopolitani, auxilium et refugium invenerunt, nisi in hac Sede? Unde dogmatum explicationem, ritus Sacramentorum, indulgentiarum communicationem habemus, nisi ab hac Sede?

Unde, ut cætera prætermittam, quæ nimis longum esset enumerare, consensio in doctrina, vinculum pacis, unitas Fidei, quæ est ipsa salus et vita religionis, nisi ab hac Sede? Alioqui enim, cur hæretici nostri temporis, cum satis multas et amplas provincias obtineant, Angliam, Scotiam, Daniam, Norwegiam, Sueciam, et Germaniæ, Poloniæ, Bohemiæ, Hungariæ non exiguam partem, nunquam adhuc unum generale Concilium, in quo vel de uno articulo omnes convenirent, cogere potuerunt? Cur etiam Græci ab anno 800, quo a sede Petri Romanaque Ecclesia discesserunt, per alios totos ferme 800 annos, ne unquam quidem Synodum celebraverunt in argumentum mutuæ per ipsos consensionis et pacis? Cum nos e contrario ab eo tempore circiter decem Concilia Generalia, eaque frequentissima habuerimus, quorum postremum est hoc ipso tempore, quo Lutherani inter se acerrime digladiantur, et de concordia plane desperant, summa Patrum consensione celebratum. Quæ potest esse hujus tantæ differentiæ ratio, nisi quod illi eo duce ac rectore carent, qui solus potest ac debet fratres omnes in Fide confirmare, et Ecclesiam universam in unitate retinere?

Addit postremo idem Propheta : *In fundamento fundatum.* Quid est enim in fundamento fundatum, nisi fundamentum post fundamentum, fundamentum secundarium, non primarium? Siquidem primum ac præcipuum Ecclesiæ fundamentum non ignoramus esse Christum, de quo Apostolus ait : *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.* At post Christum, fundamentum est Petrus, et nisi per Petrum non pervenitur ad Christum. Jactent licet hæretici Christum, ejusque verbum ac doctrinam sequi se glorientur, necesse tamen est, ut inquit Magnus Leo in epist. ad Episc. Viennens. prov. extorrem mysterii illum esse divini, qui ausus fuerit a Petri soliditate recedere.

Est igitur Petri Sedes lapis probatus, angularis, pretiosus, in fundamento fundatus, et id quidem nobis : at vero adversariis nostris hæreticis nihil est aliud, quam lapis offensionis, et petra scandali. Cum enim deberent se super eam ædificare in templum sanctum in Domino, illi contra, ut vere cæci atque furentes in eam impingunt. Displicet enim humanæ sapientiæ, displicet superbiæ eorum, qui in oculis suis prudentes sunt, ut unus mortalis, quo, nec eruditione, nec probitate, nec ulla alia ratione

inferiores se judicant, fundamentum dicatur Ecclesiæ, super quod tantum, tam ingens, tam sublime, tam immensum ædificium collocetur. Propterea vero eis hoc displicet, quia non intelligunt, quam sit Deo non solum facile, sed etiam gloriosum infirma eligere, ut confundat fortia. Nec animadvertunt hanc esse Dei consuetudinem, ut per Fidem, et humilitatem ad sapientiam et gloriam nos deducat.

Sic nimirum constituit, per stultitiam prædicationis Crucifixi salvos facere credentes : sic piscatores elegit, ut converteret Imperatores : sic rebus abjectis, ac vilibus aquæ, oleo, panis, vinique speciebus, Sacramentorum virtutes, et infinitos donorum cœlestium thesauros alligavit : ut dum Fide et humilitate rebus illis abjectis subjicimur, ad sortem filiorum Dei, et ad ipsius divinæ naturæ consortium evehamur. Sed illi ad hæc omnia oculos claudunt, et solum contra salutarem petram, contraque Dei consilium insanire, et debacchari non cessant, ut vere sit illis lapis offensionis et petra scandali. Hanc enim Sedem Donatistæ quondam cathedram pestilentiæ nominabant : hujus sedis Pontificem Berengarius Pompificem atque Pulpificem vocitabat : hanc Waldenses purpuratam meretricem : hanc Joannes Wiclef Satanæ Synagogam : hanc Lutherani, Calvinistæ, Anabaptistæ, Antichristi solium esse contendunt. Et cum a nobis in plurimis aliis rebus dissideant, tamen hinc nobis solum nomen imponere voluerunt. Nec enim aliud, quam Papistas nos vocant, quasi vel solum, vel præcipue in Summo Pontifice tuendo errare nos arbitrentur. Neque putant se majori contumelia aliquem afficere posse, quam si eum nominent Papam. Quin etiam e contrario loca omnia cœnosa ac sordida, et quidquid turpe ac fœdum in rerum natura reperitur, Papæ vocabulo appellare cœperunt.

Denique is est Lutheri atque Calvini, eorumque similium in Pontificem animus, ut cum de aliis rebus omnibus mordaciter ac petulanter scribant, in Pontifice Summo vexando, et probris, calumniis, convitiis onerando, furiis agitari, et malo Dæmone pleni esse, vel potius hominem exuisse, ac Dæmonem induisse videantur. Cæterum quia ipsi, velint, nolint, lutei fragilesque sunt, summus vero Pontificatus petra firmissima est, non ipsi, dum apud hanc Sedem offendunt, eam confringent, sed ab ea potius sine dubio conterentur : *Qui ceciderit,* ait Dominus, *super lapidem hunc, confringetur, super quem vero lapis ceciderit, conteret eum.* Et Magnus Leo loco ante notato : « Quisquis, inquit, huic Sedi Principatum existimat denegandum, illius quidem nullo modo potest minuere dignitatem, sed inflatus spiritu superbiæ suæ, semetipsum in inferna demergit. »

Ut enim ingens aliquis scopulus, qui in medio mari super undas ac

fluctus eminet, non dejicitur unquam; nec movetur, licet identidem ventorum flatus marisque fluctus magno impetu in eum incurrant, sed eos potius omnes solvit ac frangit : sic Petri Sedes toties jam a Judæis, ethnicis, hæreticis, seditiosis, schismaticis, incredibili furore pulsata, illis fere omnibus, vel consumptis, vel subactis, vel postratis, supra mille et quingentos annos stat immota : et semper (ut S. Augustinus ait) frustra circumlatrantibus hæreticis, culmen auctoritatis obtinuit. Quæ cum ita sint, vides, ni fallor, ejus controversiæ magnitudinem, quæ nobis ad explicandum proposita est.

Venio nunc ad id, quod secundo loco posuimus. Primi, qui serio primatum Romani Pontificis oppugnarunt, videntur fuisse Græci. Ipsi enim jam inde ab anno Domini 581, Episcopum Constantinopolitanum, qui antea ne Patriarcha quidem erat, tribus Patriarchis Orientis anteponere, et secundum a Romano Pontifice facere voluerunt. Id intelligi potest ex Concilio II Generali, can. V. Deinde anno 451 eo Græci non contenti, eum Episcopum Constantinopolitanum Romano Pontifici parem efficere conati sunt. Nam in Synodo Chalcedonensi, act. 16 definiunt Græci Patres, non tamen sine fraude, et absentibus Legatis Romanis, Constantinopolitanum Episcopum ita secundum a Romano esse debere, ut tamen habeat æqualia privilegia. Neque hoc etiam contenti, temporibus S. Gregorii, ac prædecessoris ejus Pelagii ejus nominis secundi, circiter annum 600, Episcopum Constantinopolitanum, Oecumenicum, id est, Orbis terræ, sive universalem Episcopum appellare cœperunt. Cujus rei testis est ipse S. Gregorius in epistolis, quas multas brevi tempore de hac causa scripsit ad Joannem Episcopum Constantinopolitanum, ad Imperatorem Mauritium, ad Imperatricem Constantiam, ad Patriarchas cæteros Orientis.

Denique anno 1054, aperte pronuntiarunt, Romanum Episcopum propter additionem particulæ Filioque ad Symbolum Constantinopolitanum, ex sententia Synodi Ephesinæ quæ id prohibuerat, de suo gradu excidisse, et jam summum ac primum Episcoporum omnium esse Pontificem Constantinopolitanum. Refert id Sigebertus in Chronico, et alioqui ex epistolis Leonis IX satis aperte colligitur, Exstat etiam libellus Græce scriptus a Nilo Thessalonicæ Archiepiscopo adversus primatum Romani Pontificis, quem nuper Illyricus ex nescio quibus tenebris productum ad lucem, Latinitate donavit.

Ex Latinis primi sunt Waldenses, qui se ab obedientia Romani Pontificis subtraxerunt. Exorti sunt autem Waldenses anno 1170, ut Reynerius scribit, qui ante annos 500 floruit. Anno deinde 1500, Matthæo Palmerio

teste in Chronico, exstiterunt quidam, qui Fraticelli dicebantur, qui præter alios errores hunc etiam habuerunt, Petri auctoritatem in Romana Ecclesia jamdudum cessasse, atque ad sectam Fraticellorum esse translatam. Vide Joannem de Turrecremata, lib. IV Eccles. p. 2, cap. 37. Non diu post, eodem Joanne de Turrecremata teste, exstitere Marsilius Paduanus, et Joannes de Janduno, qui Romano Pontifici non modo Episcopos omnes, sed omnes etiam Presbyteros pares fecerunt.

Deinde circiter annum Domini 1390 exortus est Joannes Wiclef, et eum secutus est Joannes Huss, quorum sententiæ adversus Apostolicam Sedem legi possunt in Concilio Constantiensi, sess. VIII et XV.

Ad extremum nostro hoc sæculo Martinus Lutherus, et quotquot post eum hæretici apparuerunt, Romanum Pontificatum totis viribus omnique animi contentione labefactare conati sunt. Ac summa quidem doctrinæ ipsorum hæc est, Romanum Episcopum fuisse aliquando Pastorem et Concionatorem Ecclesiæ Romanæ, atque unum de cæteris, non super cæteros : nunc vero nihil esse aliud quam Antichristum. Vide Lutherum in lib. de potest. Papæ, et in assert. art. 25. Philippum Melanchthonem (si tamen ipse est libri auctor) in lib. de potest. et prim. Papæ, seu de regno Antichr. nomine Synodi Smalchaldensis conscripto. Joannem Calvinum lib. IV Instit. cap. 6, et sequent. Joannem Brentium in Confessione Wirtemb. cap. de Sum. Pontif. et in Prolegom. advers. Petrum a Soto. Matthiam Illyricum in Cent. I, lib. II, cap. 7, col. 524 et sequ. et cap. 10, col. 558 et sequ. ac deinceps in singulis centuriis, c. 7. item in lib. de prim. Papæ; et in altero de hist. concert. Papæ, et Concilii VI Carthaginiensis.

Jam vero qui pro Summi Pontificis auctoritate scripserunt, ex omnibus nationibus multi reperiuntur : sed ne aliquis forte queratur se prætermissum, profiteor me non omnes enumeraturum, sed eos tantum, qui ad manus meas pervenire potuerunt. Ex Polonia unum habemus, sed qui instar multorum esse possit, Hosium videlicet Cardinalem, cum in explicatione Symboli, cap. 26. tum in lib. II cont. Brentium, tum in lib. de auctor. Sum. Pontif

Ex Gallia duos habemus : Remundum Ruffum in lib. advers. Carol. Molin. pro Sum. Pontif. et Robertum Arboricensem in I. to. de utriusq. glad. potest.

Ex Germania quinque Joannem Eckium in lib. tribus de prim. S. Petri; Joannem Fabrum in refutat. lib. Luth. de Pontif. potest. Joannem Cochlæum in IV. Philippica; Gasparem Schatzgerum in Controvers. Conradum Clingium lib. III de loc. commun.

Ex inferiori Germania sex : Joannem Driedonem lib. IV, cap. 3, p. 2 de Scriptur. et dogmat. Eccles. Albertum Pighium lib. III, IV et V Eccles. hier. Joannem a Lovanio de perpet. cath. Petri protect. et firmit. Jacobum Latomum lib. de primat. Petri; Gulielmum Lindanum lib. IV Panopliæ; Joannem Bunderium in compend. Concert. tit. 31.

Ex Anglia sex : Thomam Waldensem lib. II. doctrinalis Fid. art. 1 et 3. Joannem Roffensem in refut. art. 25. Reginaldum Polum Cardinalem lib. de Sum. Pontif. et lib. I et II ad Regem Henricum VIII. Alanum Copum Dialogo I. Nicolaum Sanderum in lib. de visib. Monarch. Thomam Stapletonem lib. VI Controvers.

Ex Hispania, septem : Joannem de Turrecremata lib. II de Eccles. Alphonsum de Castro lib. XII contra hær. Melchiorem Canum lib. VI de locis; Petrum de Soto in defens. suæ confession. a cap. 74. usque ad finem; Franciscum Horantium lib. VI de locis Cathol. Franciscum Turrianum in lib. cont. Antonium Sadeelem. Et Gregorium de Valentia qui nuper etiam de eodem argumento scripsit in sua Analysi Fid. Cathol. par. 7 et 8.

Ex Italia octo : D. Thomam in Opusc. contr. Græc. B. Augustinum Triumphum Anconitanum, in Sum. de potest. Papæ; B. Antoninum III. part. tit. 22. sum. Theol. Thomam Cajetanum de Instit. et auctor. Rom. Pontif. Gasparem Contarenum de potest. Rom. Pontif. Thomam Campegium in lib. ejusdem tituli; Joannem Antonium Delphinum lib. I et II de Ecclesia.

Ex Græcia unum : Gennadium Scholarium in defensione cap. 5.

Quod autem attinet ad ordinem et dispositionem; proposita disputatio duas habet partes præcipuas : unam de institutione Summi Pontificatus, sive Ecclesiasticæ Monarchiæ; alteram de Summi Pontificis officio et potestate. Ac parte quidem priore sex quæstiones continentur.

Prima : Sitne Monarchia optimum regimen?

Secunda : Num regimen Ecclesiæ debeat esse Monarchicum?

Tertia : Fueritne S. Petrus primus Ecclesiæ Catholicæ spiritualis Monarcha?

Quarta : Num idem B. Petrus Romam venerit, atque ibidem Pontificalem Sedem perpetuo mansuram constituerit?

Quinta : Succedatne S. Petro Romanus Episcopus, non solum in Episcopatu Romano, sed etiam in universæ Ecclesiæ Principatu? Ad quam quæstionem quædam etiam aliæ revocabuntur, quæ cum ea ita conjunctæ sunt, ut sejungi nullo modo possint : ut, de appellationibus ex toto Orbe terrarum audiendis; de instituendis, confirmandis, transferendis, punien-

dis etiam et ab officio removendis Episcopis; et aliæ nonnullæ generis ejusdem.

Sexta : Num idem Romanus Episcopus ex Vicario Christi in Antichristum aliquando transierit ?

Jam vero posterior Controversiæ pars sex alias quæstiones complectitur.

Prima : Sitne Romani Pontificis statuere de controversiis Fidei, et morum?

Secunda : An in eo judicio errare possit ?

Tertia : Possitne Summus Pontifex leges condere, quæ hominum conscientias vere ligent, et simul animadvertere in prævaricatores ?

Quarta : An sit Ecclesiastica jurisdictio soli Pontifici Summo a Christo ita commissa, ut nonnisi per eum ad cæteros derivetur?

Quinta : An præter spiritualem jurisdictionem habeat idem Pontifex temporalem aliquam potestatem, ea ratione qua Pontifex est?

Sexta : An possit habere, ac reipsa habeat, Principum donatione, imperium aliquod temporale in certas provincias, aut regiones?

CONTROVERSIARUM

DE SUMMO PONTIFICE

LIBER PRIMUS

QUI EST DE ROMANI PONTIFICIS ECCLESIASTICA MONARCHIA.

CAPUT I.

Proponitur quæstio : Quodnam sit optimum regimen?

Nemini dubium esse potest, quin et potuerit et voluerit Salvator noster Jesus Christus Ecclesiam suam ea ratione et modo gubernare, qui sit omnium optimus et utilissimus. Tres autem sunt formæ bonæ gubernationis: Monarchia, id est, unius principatus, cujus contrarium vitium est Tyrannis : Aristocratia, id est regimen Optimatum, cui opponitur Oligarchia, hoc est, factio paucorum : et Democratia, hoc est, populi totius imperium, quod in seditiones non raro degenerat.

Docent hoc principes Philosophorum, Plato in Politic., et Aristoteles lib. III polit. c. 5. et lib. VIII Ethic. cap. 10. nec sine magna ratione id docent. Nam si multitudo gubernanda est, fieri non potest, quin aliquo modo ex tribus gubernetur: aut enim unus præficietur Reipublicæ, aut aliqui de multis, aut omnino omnes. Si unus, Monarchia erit : si aliqui de multis, Aristocratia : si omnes omnino, Democratia.

Quamquam autem tres tantum sint formæ simplicis gubernationis: possunt tamen inter se illæ quasi permisceri, ex qua permixtione quatuor aliæ formæ mixti regiminis producentur. Una, temperata ex omnibus tribus : altera ex Monarchia et Aristocratia : tertia ex Monarchia et Democratia : postrema ex Democratia et Aristocratia. Quibus ita constitutis, prima nascitur quæstio, quæ sit ex septem formis gubernationis optima.

Ac Joannes quidem Calvinus, ut omnes omnino vias obstruat, quibus ad Ecclesiasticam Monarchiam constituendam disputando perveniri solet, Aristocratiam ex formis simplicibus : ex mixtis vero, temperatum regimen ex ipsa et Democratia, omnibus aliis anteponit : deterrimam omnium vult esse Monarchiam, præsertim si in toto Orbe terrarum, aut in Ecclesia universa constituatur. Verba ejus ex lib. IV Instit. cap. 6, §. 9. hæc sunt : « Verum sit sane ut volunt bonum atque utile, Orbem totum Monarchia contineri, quod est tamen absurdissimum, sed ita sit; nunquam tamen concedam id ipsum in Ecclesiæ gubernatione valere. » Et c. 20, §. 8 : « Equidem si in se considerentur tres illæ quas ponunt Philosophi regiminis formæ, minime negaverim, vel Aristocratiam, vel temperatum ex ipsa et politia statum ab aliis omnibus longe excellere. » Subjicit deinde rationes duas; unam ab experientia ductam, alteram ab auctoritate divina : « Id, inquit, cum experimento ipso semper fuit comprobatum, tum sua quoque auctoritate Dominus confirmavit, cum Aristocratiam, politiæ vicinam, apud Israelitas instituit. »

Nos vero B. Thomam, aliosque Theologos Catholicos secuti, ex tribus simplicibus formis gubernationis Monarchiam cæteris anteponimus: quamquam propter naturæ humanæ corruptionem, utiliorem censemus hominibus hoc tempore Monarchiam temperatam ex Aristocratia et Democratia, quam simplicem Monarchiam : modo tamen primæ par-

tes Monarchiæ sint, secundas habeat Aristocratia, postremo loco sit Democratia.

Verum, ut facilius res tota explicari et argumentis confirmari possit, sententiam nostram tribus propositionibus complectemur. Prima propositio : ex formis simplicibus præstantissima est Monarchia. Secunda : regimen temperatum ex omnibus tribus formis, propter humanæ naturæ corruptionem utilius est, quam simplex Monarchia. Tertia : circumstantiis seclusis simplex Monarchia simpliciter et absolute excellit.

CAPUT II.

Probatur prima propositio, quod Monarchia simplex simplici Aristocratiæ et Democratiæ præstet.

Ut igitur a prima incipiamus; Non comparamus hoc loco Monarchiam cum mixti regiminis formis, neque eam mixtis et simplicibus omnibus anteponimus : sed hoc solum asserimus, si simplex aliqua forma regiminis necessario eligenda sit, sine dubio eligendam esse Monarchiam. Id vero his argumentis comprobamus.

Primo : conveniunt in hanc sententiam veteres omnes scriptores Hebræi, Græci, Latini, Theologi, Philosophi, Oratores, Historici, Poetæ. Ex Theologis Hebræis, Philo in lib. de confus. linguar. laudans Homeri sententiam : « Illud, inquit, multos imperitare malum est, Rex unicus esto, non ad civitates et homines magis pertinet, quam ad Mundum et Deum. »

Ex Græcis, B. Justinus in Orat. exhort. ad gent. multorum principatum noxium esse docet, et contra, unius utilem et salutarem : « Unius enim, inquit, principatus, a bellis dissidiisque solutus, ac liber esse solet. » B. quoque Athanasius in Orat. advers. idol. « Ut enim, inquit, multitudinem Deorum diximus nullitatem esse Deorum ; ita quoque necesse est multitudinem Principium id efficere, ut nullus esse Princeps videatur : ubi autem Princeps non est, ibi prorsus disturbatio nascitur. »

Ex Latinis idem docet, B. Cyprianus, qui in tract. de Idol. vanit. ex eo potissimum probat, Deum esse unum, quia Monarchia sit optimum, et naturalissimum regimen : « Ad divinum, inquit, imperium etiam de terris mutuemur exemplum : quomodo unquam regni societas aut cum Fide cœpit, aut sine cruore desiit? » et B. Hieronymus in epist. ad Rusticum Monach. : « Unus, inquit, Imperator; Judex unus provinciæ. Roma, ut condita est, simul habere duos fratres Reges non potuit. » Denique S. Thomas in I p. q. CIII, art. 3. et lib. IV cont. gent. cap. 76.

Jam ex Philosophis, Plato in Polit. ultra med. : « Unius, inquit, dominatio bonis instructa legibus, lex illarum omnium optima est : gubernationem vero eam, in qua non multi imperant, mediam censere debemus : ceterum multorum administrationem omnibus in rebus debilem, atque infirmam. » Platonem secutus Aristoteles lib. VIII Ethic. cap. 10. posteaquam tres illas formas regiminis enumeraverat, ista verba subjecit : « Harum optima regnum, pessima Respublica est. » Seneca lib. II de benef. Marcum Brutum, ait, non satis prudenter egisse, cum Julium Cæsarem spe libertatis occidit ; et rationem reddens, ait : « Cum optimus civitatis status sub Rege justo sit. »

Porro Plutarchus integrum opusculum de Monarchia, cæterisque formis regendæ multitudinis conscripsit, in quo opusculo sententiam suam ita expressit : « Si optio, inquit, eligendi concessa fuerit; non aliud eligat, quam unius potestatem. » Et rursum idem Plutarchus in Solone, cum dixisset, Athenis plurimas seditiones ortas esse, cum Democratia vigeret, addidit continuo : « Una autem superesse ratio videbatur ad salutem et quietem, si res delatæ ad dominatum essent. »

Ex Oratoribus, Isocrates in ea Oratione quæ inscribitur Nicocles, multis rationibus hoc ipsum probare contendit. Joan. vero Stobæus 45. Serm. hoc titulo prænotavit : ὅτι κάλλιστον ἡ μοναρχία : atque in eo Sermone Hesiodi, Euripidis, Serini, Ecphantis, aliorumque multorum ad hoc ipsum confirmandum testimonia producit.

Herodotus ex Historicis lib. III, qui Thalia inscribitur, cum exposuisset cædem Magorum, qui regnum in Perside occupaverant; exponit etiam disputationem, quæ inter Principes versata fuerat de Republica constituenda. Cujus disputationis is exitus fuit, ut diligenter excussis eorum sententiis,

qui pro Aristocratia vel Politia certabant, omnium consensione, uno tantum excepto, Monarchia utilissima et præstantissima judicaretur, et propterea etiam in Perside retineretur.

Denique ex Poetis, Homerus in II lib. Iliados sententiam illam protulit ab omnibus pene Scriptoribus celebratam : Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς. Ad quod Homeri testimonium, quod solum ex tam multis adversus sententiam suam objecit, respondet Calvinus lib. IV Instit. cap. 6, §. 8: « Facilis est, inquit, responsio : non enim hoc sensu vel ab Homerico Ulysse, vel ab aliis laudatur Monarchia, quasi unus debeat totum Orbem imperio regere; sed indicare volunt, regnum duos non capere, et potestatem (ut ait ille) impatientem esse consortis. »

At certe si facile fuit Calvino respondere, facilius nobis erit responsionem ejus refutare. Nam vel nihil dicit, vel quod nos dicimus dicit, vel falsum dicit, et sibi contradicit. Si enim, cum ait, unum regnum non capere duos, vim facit in verbo *Regnum*, et vult dicere, regnum proprie dictum non capere duos, quia si duo sint, non erit, regnum proprie dictum, cum regnum proprie sit unius hominis summa potestas : tum nihil omnino dicit, sed solum ambiguitate verborum offundit tenebras imperitis. Nam eo sensu dicere, regnum non capit duos, idem significat ac si aliquis diceret, regimen unius non est regimen duorum: et unus homo non sunt duo homines; ad quod pronuntiandum nihil opus erat sapientia Ulyssis.

Si vero non vim in verbo facit, sed per regnum intelligit multitudinem, quæ regi debet : tum idipsum dicit, quod nos dicimus. Idcirco enim asserimus Monarchiam præstare Politiæ et Aristocratiæ, quod multitudo non commode regatur a multis, et potestas impatiens sit consortis.

Si denique vult intelligi per Regnum, non quamvis multitudinem, sed unam aliquam provinciam, sive unum exiguum regnum : ut sensus sit, uni provinciæ unum esse Regem attribuendum, non tamen idem esse judicium de toto Orbe terrarum : tum et falsum dicit, et sibi ipsi contradicit. Nam Homericus Ulysses non disputat de constituenda Republica in aliqua una provincia, sed concionatur ad universum exercitum Græcorum, qui tunc pugnabat ad Trojam, in quo exercitu multæ nationes erant, multi Principes, aliquot etiam Reges, atque affirmat, non oportere eam omnem multitudinem a multis regi, sed ab uno. Itaque sensus ejus celeberrimæ sententiæ non alius esse potest, quam in quavis una multitudine unum esse debere Rectorem primarium, quod quidem æque locum habet in exiguo Regno, et in maximis Imperiis; non enim uni Regno exiguo unus debetur Rex, quod illud Regnum sit exiguum, sed quod sit unum.

Quare si regnum aliquod amplissimum, quale fuit Nini, vel Cyri, vel etiam Alexandri, aut Augusti, unum sit; unus ei debebitur Princeps, et quoniam Ecclesia una est, Luc. I : *Regni ejus non erit finis*, et Dan. II : *In diebus regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur* (1), propterea etiam ab uno regi debet.

Porro pugnat etiam secum Calvinus : siquidem non solum in toto Orbe terrarum non existimat utilem esse Monarchiam, sed neque in aliqua una civitate aut Ecclesia, ut aperte colligitur ex lib. IV Inst. cap. 11, §. 6. ubi omnem Ecclesiasticam potestatem cœtui seniorum tribuit : et ex lib. IV, cap. 20, §. 8. ubi laudat eas civitates, quæ excusso jugo Principum, a Senatu et populo gubernantur, ut est Respublica Genevensium. Cum igitur nullum omnino locum Monarchiæ Calvinus relinquat, viderit ipse, quam bene respondeat tot, et tam gravibus auctoribus qui Homeri sententiam laudant.

Altera ratio ducitur ab auctoritate divina, quæ tribus modis ostendit, Monarchiam esse optimum regimen. Ac primum, institutione generis humani : Deus enim ex uno fecit omne genus hominum, ut Apostolus ait Act. XVII. non enim virum et fœminam pariter ex humo produxit, sed virum ex humo, fœminam ex viro. Cujus rei causam exponens S. Joannes Chrysostomus hom. 34. in epistol. I ad Cor. cap. XIII, eam esse dicit, ut esset inter homines non Democratia, sed regnum. Etenim si plures homines simul ex humo producti fuissent omnes illi ex æquo Principes suæ posteritatis esse debuissent; quocirca merito dubitare potuissemus, num placeret Deo regimen unius. Nunc vero cum ex uno fecerit omne genus hominum, et omnes omnino pendere voluerit ab uno : satis aperte significasse videtur, unius principa-

(1) Luc, I, 35; Dan. II, 44.

tum se potius approbare quam multorum gubernationem.

Deinde indicavit Deus sententiam suam, cum non solum hominibus, sed etiam omnibus pene rebus inseruit naturalem propensionem ad Monarchicum regimen : neque dubium esse potest, quin naturalis propensio ad auctorem naturæ Deum referenda sit. Esse autem, præter cæteras regiminis formas, maxime naturalem principatum unius, declarat in primis, quod in qualibet domo naturaliter ad unum patremfamilias pertinet gubernatio conjugis, filiorum, servorum, rerum denique cæterarum : item quod maxima pars Orbis terrarum a Regibus gubernatur. Præterea quod longe vetustiora sunt regna quam Respublicæ. « Principio rerum (inquit Justinus lib. I.) gentium nationumque Imperium penes Reges erat. »

Denique, quod etiam animantia rationis expertia unius principatum expetere videantur. Sic enim loquitur S. Cyprianus in tract. de Idol. vanit. : « Rex unus apibus, Dux unus in gregibus, et in armentis Rector unus. » Addit S. Hieronymus in epist. ad Rustic. « Et grues unum sequuntur ordine litterato. » Ridet Calvinus hanc rationem lib. IV Instit. cap. 6, §. 8. « Hujus rei, inquit, si Deo placet, probationem sumunt a gruibus et apibus, quæ sibi ducem unum semper eligunt, non plures. Recipio sane quæ protulerunt exempla : sed an ex toto Orbe confluunt apes, ut Regem unum eligant? suis alvearibus contenti sunt Reges singuli ; ita quoque in gruibus, unaquæque caterva proprium Regem habet ; quid inde aliud evincent, quam singulis Ecclesiis debere suos Episcopos attribui?

Sed facile est refellere istam Calvini responsionem. Nam Ecclesia sicut *unum est ovile*, Joan. X, non multa ovilia : sic etiam unum alveare et una caterva dici potest : et idcirco quemadmodum Rex unus est apibus, et grues unum sequuntur ordine litterato : ita debet Ecclesia universa unum habere ac sequi ducem, et doctorem primarium. Deinde grues et apes non sunt ejus naturæ, ut possint cum absentibus et longe positis animorum conjunctione copulari ; et propterea mirum non est, si ex toto Orbe non confluant, ut Regem unum eligant : tum hoc ipso quod quælibet earum caterva Regem suum habet, satis aperte ostendunt, quam sit naturale regimen unius.

Denique si his exemplis a gravissimis Patribus allatis evincimus, ut Calvinus dicit, singulis Ecclesiis debere suos Episcopos attribui ; cur Episcopos ipse non patitur, nisi forte solo nomine, re autem ipsa omnem Ecclesiasticam potestatem cœtui seniorum attribuit?

Sed his omissis, quam formam regiminis Deus auctoritate sua confirmare voluerit, colligi potest etiam atque hinc maxime, ex ea Republica quam in populo Hebræorum instituit. Non enim, ut Calvinus ait nec probat, gubernatio Hebræorum Aristocratica fuit, ac politiæ vicina, sed plane Monarchica. Principes apud Hebræos fuerunt primo Patriarchæ, ut Abraham, Jacob, Judas, et cæteri ; deinde Duces, ut Moses, et Josue ; tum Judices, ut Samuel, Samson et alii ; postea Reges, ut Saul, David, Salomon ; postremo iterum Duces, ut Zorobabel et Machabæi.

Ac Patriarchas quidem regia potestate præditos fuisse indicant res gestæ ipsorum. Abraham, Genes. XIV, bellum gessit adversus quatuor Reges : nec legitur ab ullo Senatu Optimatum potestatem accepisse, sed nec ullum quidem Senatum consuluisse. Judas, Genes. XXXVIII, nurum suam, quæ stupri fuerat accusata, igne adjudicavit : nec ipse ullum Senatum consuluit aut rogavit. Moses, Exod. XXXII, ut verus et summus Princeps populi Judaici, multa millia Judæorum propter vitulum aureum, quem erexerant, una die jussit occidi : neque legimus ullum Senatusconsultum, aut plebiscitum præcessisse. Idem omnino de Judicibus dici potest, qui nulla facultate a Senatu vel populo accepta, et bella gerebant, et quos volebant neci dabant. Certe Gedeon, Judic. VIII, post victoriam de Madianitis, occidit septuaginta viros urbis Socoth, et turrim Phanuel subvertit.

Porro Reges, et qui eos secuti sunt, Duces Judæorum, summa atque adeo regia potestate præditos fuisse, illustrius est, quam ut sit necesse probari. Viderit ergo Calvinus ubi legerit, Rempublicam Judæorum ab Optimatibus et populo, non ab uno aliquo Principe gubernari solitam.

Sed objiciet fortasse id quod habemus lib. I Reg. cap. VIII, ubi a Deo reprehenduntur Israelitæ, quod postulassent Regem. Nam si Deo non placuit Regem institui ad eam Rempublicam gubernandam ; quomodo credibile est Duces et Judices a Deo constitutos regiam potestatem habuisse?

Respondemus : duobus modis posse aliquem unum toti Reipublicæ cum summa potestate præfici : uno modo, ut Regem et dominum, qui a nullo dependeat : Altero modo, ut Proregem seu ducem primarium, qui toti quidem populo præsit, sed Regi tamen suo subjiciatur.

Jam igitur Deus hoc posteriore modo Rempublicam Judæorum instituerat tempore Ducum et Judicum, ut nimirum esset ipse quasi proprius et peculiaris Rex illius populi : et tamen quoniam illi homines erant, et rectore indigebant visibili, et quem adire et appellare possent, præfecit eis hominem aliquem tanquam Proregem, qui nullo modo a populo sibi subjecto, sed a solo vero Rege Deo, penderet. Hinc est illud ad Samuel. I. Reg. VIII : *Non te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos.* Ac illud Apost. Hebr. III : *Moses fidelis erat in tota domo ejus tanquam famulus* (1).

Quia vero non contenti Judæi hoc statu Reipublicæ, ad priorem illum modum Regem habere voluerunt, qui non modo unus omnibus imperaret, quod etiam Duces et Judices faciebant, sed etiam universum regnum ut suum et proprium possideret, et ad filios et nepotes tanquam hæreditatem aliquam transmitteret; propterea merito reprehensi et castigati a Domino sunt. Nec tamen ita displicuit Deo illa populi cupiditas habendi proprium Regem, ut jusserit eos ad Politiam potius, vel Aristocratiam animum applicare; quin potius ipse Regem illis optimum designavit, ac postea tamdiu et Regem et regnum eorum servavit et protexit, donec in officio permanserunt.

Sequitur postrema ratio, quæ ducitur ab enumeratione earum proprietarum, quas pro comperto omnes habent optimo regimini convenire. Ac Prima quidem proprietas est ordo. Et siquidem melior gubernatio est, quo magis est ordinata : magis autem ordinatam Monarchiam esse, quam Aristocratiam vel Democratiam, sic demonstrari potest. Omnis ordo in eo positus est, ut alii præsint, alii subjiciantur : nec enim inter pares, sed inter superiores et inferiores, ordo dignoscitur. Ubi autem Monarchia est, ibi omnes omnino ordinem aliquem habent, cum nemo sit qui non subjiciatur alicui, eo solum excepto, qui curam omnium gerit. Hac ratione in Catholica Ecclesia summus est ordo, ubi plebes subjiciuntur Parochis, Parochi Episcopis, Episcopi Metropolitanis, Metropolitani Primatibus, Primates Pontifici maximo, Pontifex maximus Deo. Ubi vero gubernatio penes Optimates est, plebes quidem ordinem suum habent, cum subjiciantur Optimatibus, sed Optimates inter se ordinem nullum habent. Multo etiam magis Democratia ordine caret, cum omnes cives ejusdem conditionis, et auctoritatis in Republica censeantur.

Altera proprietas est assecutio proprii finis. Nec enim dubium esse potest, quin illa sit melior forma regendæ multitudinis, quæ commodius et facilius propositum finem assequitur : finis autem gubernationis est, civium inter se conjunctio, atque pax, quæ conjunctio in eo potissimum sita esse videtur, ut idem sentiant, idem velint, idem sequantur omnes. Id vero multo certius, et facilius obtinebunt, si uni parendum sit, quam si multis : vix enim fieri potest, ut multi, quorum unus ab alio non dependeat, de rebus iisdem eodem modo judicent. Itaque si multi sint, qui multitudinem regunt, et alius aliud imperet, aut alicui non parebitur, aut in varia studia populum scindi necesse erit : quod tunc minime potest accidere, cum ad unius tantum officium pertinet imperare.

Confirmat hoc idem usus, atque experientia rerum magistra. Siquidem apud Romanos sub Regibus raræ admodum inter cives dissensiones leguntur fuisse : exactis autem Regibus, cum per annuos magistratus Respublica gereretur, rarus ille annus fuit, in quo non contenderent Patricii cum plebeis : ac tandem eo usque civiles contentiones progressæ sunt, ut suis quodammodo manibus potentissima illa Respublica interierit. Accedit etiam illud, quod nunquam majori et diuturniori pace Romana civitas usa est, quam sub imperio Augusti, qui primus Romæ stabilem Monarchiam instituit.

Tertia proprietas est, robur ac potentia Reipublicæ. Illa enim gubernatio omnium judicio cæteris antecellit, quæ potentiorem ac fortiorem Rempublicam facit : illa vero fortior Respublica est, in qua major est civium inter se conjunctio et conspiratio, vires enim conjunctæ se ipsis dissipatis fortiores sunt : at major conjunctio est ubi ab uno pendent omnes, quam ubi a multis, ut supra

(1) I. Reg. VIII, 7; Hebr. III, 5.

demonstratum est; igitur Monarchia et fortiorem facit Rempublicam, et ipsa optima gubernatio est.

Accedit experientia : siquidem ex quatuor potentissimis Imperiis, tria sub Regibus creverunt, Imperium videlicet Assyriorum, Persarum, et Græcorum : unum est Romanum, quod sub populari dominatu crevit, sed et illud in maximis rerum perturbationibus sine Dictatore, id est, Rege ad tempus constituto, conservari non poterat; et multo magis postea sub Augusto Monarcha floruit, quam tempore Reipublicæ unquam floruisset.

Quarta proprietas est, stabilitas ac diuturnitas. Neque enim negari potest, quin illa sit melior gubernatio, quæ stabilior ac diuturnior est : at Monarchiam quidem multo quam Aristocratiam, vel Democratiam, diutius duraturam, si de externa vi agatur, jam demonstratum est, cum docuerimus, eam sine dubio esse cæteris fortiorem.

Nunc illud superest demonstrandum, nulla adhibita vi externa, minus esse Monarchiam casibus et mutationi obnoxiam, quam ullam aliam formam gubernationis Id vero ita probatur : *Omne regnum in se divisum desolabitur* (1), ut Christus ait Matth. XII. difficilius autem dividi potest Monarchia, quam ulla alia forma regiminis; id enim minus facile dividitur, quod est magis unum : magis autem unum est ipsum simplex unum, quam multitudo conspirans in unum; illud enim est unum per se, et naturaliter, et nihil aliud est quam unum; hæc autem solum ex arte est unum, per se vero et naturaliter multa; igitur Monarchia, quæ pendet ab uno, minus facile scindi, destruive potest, quam Aristocratia vel Democratia, quæ pendent a multitudine conspirante in unum.

Hinc nimirum Monarchia Assyriorum a Nino ad Sardanapalum sine interruptione duravit annis 1240 ut Eusebius docet in Chronico; vel 1300. ut colligit Justinus lib. I. vel supra 1400. ut vult Diodorus lib. II, cap. 7. Sic autem duravit hoc regnum, ut semper successor in regno fuerit demortui Regis filius, si verum est quod scribit Velleius Paterculus in priore volumine historiarum.

Scytharum autem regnum, quod est habitum omnium vetustissimum, nec ab ullo externo hoste destrui potuit, ut Justinus lib. II scribit, nec est per se ullo unquam tempore dissolutum : quocirca aliquot annorum millibus regnum illud stetisse necesse est : nulla autem Respublica est quæ diuturna et stabilis fuerit.

Certe Respublica potentissima Romanorum vix annos 400. numerare potuit : tot enim sunt ab exactis Regibus usque ad Imperium Julii Cæsaris. At sub Monarchis in Oriente a Julio usque ad Constantinum ultimum sine interruptione duravit annis 1495, in Occidente autem ab eodem Julio usque ad Augustulum supra 500. et a Carolo Magno usque ad præsentem Imperatorum annos fere 800. Sed nec illis 480. annis quibus floruit in Romano Imperio Democratia, semper eodem modo Respublica regebatur : initio enim annui Consules creati sunt; paulo post additi Tribuni; tum Consulibus et Tribunis sublatis creati Decemviri; illis etiam post annum ejectis, iterum Consules et Tribuni revocati; non raro etiam Dictatores, et aliquoties Tribuni militares cum Consulari potestate introducti. Itaque nulla una forma diu duravit, nec omnes simul ad ætatem nobilium Regnorum pervenire potuerunt.

Objicient fortasse Rempublicam Venetorum, quæ annos numerat supra mille et centum. At nec ipsa pervenit ad annos Regni Scytharum, vel Assyriorum; imo ne Francorum quidem : et præterea non est Respublica Venetorum Aristocratia admixta Politiæ, quam formam Calvinus laudat, sed Aristocratia admixta Monarchiæ : nec ullum in ea civitate locum habet Democratia.

Quinta ac postrema proprietas est, facilitas gubernationis. Multum enim refert, facile ne an difficulter obtineri possit, ut civitas bene gubernetur. Facilius autem esse, ut ab uno recte civitas regatur quam a multis, his rationibus probari potest.

Primum, facilius est unum hominem bonum reperire, quam multos. Deinde facilius populi uni, quam multis parebunt. Præterea Magistratus qui per vices, atque ad breve tempus Rempublicam gerunt, prius sæpe deponere coguntur provinciam, quam Reipublicæ negotia plane cognoverunt. Rex autem qui semper eodem officio fungitur, tametsi interdum tardioris ingenii sit, tamen usu atque experientia multis aliis præstat. Item, annui Magistratus negotia Reipublicæ, eo quod non propria, sed communia sint, quasi

(1) Matth. XII, 25.

aliena respiciunt; Rex vero tanquam sua et propria; certum autem est cum facilius, tum etiam diligentius propria, quam aliena curari. Ad hæc, ubi multi sunt qui regunt, vix fieri potest, ut inde absit æmulatio, ambitio, contentio : ex quo non raro accidere solet, ut alii alios impediant, atque id efficiant, ut qui in præsentia res gerunt, male Rempublicam administrent, quo major ad se, cum Magistratu ipsi fungentur, gloria redundet : at vero Monarcha, qui non habet cui invideat, aut cum quo de gubernatione contendat, facilius omnia moderatur.

Postremo, quemadmodum in amplis familiis, ubi multis servis idem ministerium assignatur, negligenter negotia procurantur, quod unus alii provinciam communem relinquat : sic etiam ubi multi sunt Principes Reipublicæ, unus alium respicit, et dum unusquisque in collegas onus rejecit, nemo satis diligentem curam adhibet civitati. Rex autem, qui scit a se uno pendere omnia, cogitur nihil negligere Atque hactenus quidem demonstratum est, Monarchiam simplicem simplici Aristocratiæ longe præstare. Nunc ad secundam propositionem comprobandam accedamus.

CAPUT III.

Quod Monarchia Aristocratiæ et Democratiæ admixta, utilior sit in hac vita, quam simplex Monarchia.

Altera igitur propositio talis erat : Regimen temperatum ex omnibus tribus formis propter naturæ humanæ corruptionem utilius est, quam simplex Monarchia : quæ sane gubernatio id requirit, ut sit quidem in Republica summus aliquis Princeps, qui et omnibus imperet, et nulli subjiciatur : Præsides tamen provinciarum vel civitatum, non sint Regis Vicarii, sive annui judices, sed veri Principes, qui et imperio summi Principis obediant, et interim provinciam vel civitatem suam, non tanquam alienam, sed ut propriam moderentur. Ita locum haberet in Republica, tam regia quædam Monarchia, quam etiam Principum Optimatum Aristocratia.

Quod si his adderetur, ut neque summus ille Rex, neque Principes minores hæreditaria successione dignitates illas acquirerent, sed ex universo populo optimi quique ad eas eveherentur; jam esset etiam suus quidam locus Democratiæ in Republica attributus. Hanc esse optimam et in hac mortali vita maxime expetendam formam regiminis, duobus argumentis comprobamus.

Primum enim haberet ejusmodi gubernatio ea omnia bona, quæ supra demonstravimus inesse in Monarchia : et esset præterea in hac vita gratior et utilior. Ac bona quidem Monarchiæ in hac nostra gubernatione inesse, planum est; cum hæc gubernatio Monarchiam quamdam vere ac proprie comprehendat : futuram autem in omnibus gratiorem, ex eo perspici potest, quod omnes illud genus regiminis magis amant, cujus participes esse possunt: quale sine dubio est hoc nostrum, cum virtuti non generi deferatur.

De utilitate vero nihil est quod dicamus, cum certum sit, non posse unum aliquem hominem per se provincias, et civitates singulas regere, et velit nolit, cogatur earum procurationem, vel administris vicariis suis, vel propriis earum Principibus demandare : et rursum æque sit certum, multo diligentius ac fidelius Principes res suas, quam alienas Vicarios procuraturos.

Accedit alterum argumentum ex auctoritate divina. Deus enim ejusmodi regimen, quale paulo ante descripsimus, in Ecclesia sua tam veteris quam novi Testamenti instituit. Ac de veteri quidem Testamento facile probari potest : habuit enim populus Hebræorum semper unum, sive Ducem, sive Judicem, sive Regem, qui toti multitudini imperaret, quod pertinet ad Monarchiam : habuit præterea multos Principes minores, de quibus ita legimus, Exod. XVIII : *Electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, Tribunos, et Centuriones, et quinquagenarios, et Decanos, qui judicabant plebem omni tempore* (1). Id autem ad Aristocratiam pertinet. Denique ex omni plebe, non ex una aliqua tribu Principes assumebantur, ut ex eodem loco Ex. XVIII et etiam Deuter. I aperte colligitur, quod aliquo modo Democratiæ est.

(1) Exod. XVIII, 25.

De Ecclesia Testamenti novi idem postea probandum erit, esse in ea videlicet summi Pontificis Monarchiam, atque Episcoporum (qui veri Principes et Pastores, non Vicarii Pontificis maximi sunt) Aristocratiam : ac demum suum quemdam in ea locum habere Democratiam, cum nemo sit ex omni Christiana multitudine, qui ad Episcopatum vocari non possit, si tamen dignus eo munere judicatur.

CAPUT IV.

Quod circumstantiis seclusis, Monarchia simplex absolute et simpliciter excellat.

Sequitur tertia propositio, quæ talis erat: Circumstantiis seclusis, Monarchia simplex omnibus aliis gubernandi formis absolute et simpliciter præstat. Nam si ea de causa mixtum regimen inter homines Monarchiæ simplici anteponimus, quod nequeat unus homo omnibus locis adesse, et necessario cogatur aut per administros vicarios suos, aut per Principes negotia Reipublicæ procurare; certe hac circumstantia personæ, et aliis si quæ sunt ejusdem generis exclusis, nulla erit ratio, cur simplex Monarchia aliis formis regiminis non præferatur.

Sed habemus præterea aliud efficacius argumentum. Siquidem Monarchia simplex in imperio Dei et Christi locum habet : debent autem Deo et Christo optima quæque attribui; igitur optimum regimen simplicem Monarchiam esse necesse est. Si quis autem id negare voluerit, non video quemadmodum in Marcionis ac Manichæi, atque etiam Ethnicorum errorem non prolabatur. Nam cum Mundus ab effectore suo, et sine controversia, optime gubernetur ; si Aristocratia præstantissima est forma regiminis, multi erunt Mundi hujus moderatores, et quod inde sequitur, multi effectores, multa principia prima, multi Dii.

Quocirca veteres Patres, S. Cyprian. in tract. de idol. vanit., S. Justinus in Orat. exhortat., S. Athanasius in Orat. adver. idol., quibus etiam Philo Judæus adjungi potest in lib. de confus. lingu. unum esse Deum, qui res omnes creatas regit, et moderatur, eo potissimum argumento probant, quia Monarchia est optimum regimen : qua etiam de causa Justinus et Philo libros inscriptos de Monarchia Dei posteris reliquerunt.

Quæ cum ita sint, excusari non potest Joannis Calvini error, qui excæcatus odio Ecclesiasticæ hierarchiæ, Aristocratiam præfert omnibus aliis gubernandi formis, etiam si per se et præcisis circumstantiis omnibus consideretur. Hæc enim sunt ipsius verba lib. IV Instit. cap. 20, §. 6 : « Et si ipsos status citra circumstantias inter se compares, non facile sit discernere, quis utilitate præponderet, adeo æquis conditionibus contendunt. » Et paulo post : « Equidem si in se considerentur tres illæ, quas ponunt Philosophi, regiminis formæ, minime negaverim, vel Aristocratiam, vel temperatum ex ipsa et Politia statum, aliis omnibus longe excellere. » Hæc ille.

At inquies, lege quod sequitur, et solutionem tuæ objectionis invenies. Sic enim Calvinus subjungit : « Non id quidem per se, sed quia rarissime contingit, Reges ita sibi moderari, ut nunquam a justo et recto discrepet eorum voluntas : deinde tanto acumine et prudentia instructos esse, ut unusquisque videat quantum satis est. Facit ergo hominum vitium vel defectus, ut tutius sit, ac magis tolerabile, plures tenere gubernacula. »

Audio : sed quid fiet de editione anni 1554, ubi verba ista non habentur? Sed, inquies, admonitus postea emendavit errorem. Omitto quod in tanto magistro in Israel ferendum non erat, ut unquam tam graviter laberetur : illud miror, non potuisse Calvinum errorem illum corrigere, nisi secum ipse pugnaret ; nam si, ut ipse dicit, non facile est discernere, quis status præponderet, etiam si citra circumstantias inter se comparentur : et si dum in se considerantur tres illæ, quas ponunt Philosophi, regiminis formæ, Aristocratia indicatur excellere ; quomodo verum est, quod statim addit : « Non id quidem per se etc. » Et : « Facit ergo hominum vitium vel defectus, ut tutius sit ac magis tolerabile, plures tenere gubernacula? » Pugnant enim ista, ni fallor : « Si in se considerentur formæ illæ tres ; Aristocratia excellit. » Et : « Non id quidem per se, sed quia rarissime contingit, Reges a recto non discrepare. »

Nec minus illa pugnant : « Non potest discerni quis status præponderet, si citra

circumstantias considerentur. » Et : « Facit vitium hominum, ut Aristocratia judicetur utilior. » Nam secluso isto vitio hominum, atque omnibus aliis circumstantiis remotis, vel excellet Monarchia, vel non : si excellet; qua ratione verum erit illud, non posse discerni quis status præponderet, etiam si citra circumstantias inter se comparentur? si non excellet; quo pacto Dei Monarchiam adversus Manichæos atque Ethnicos defendemus? Sed jam ad alteram quæstionem veniendum est.

CAPUT V.

Proponitur secunda quæstio : Debeatne Ecclesiasticum regimen esse Monarchicum.

Cum demonstratum sit, Monarchiam esse optimum regimen ; secunda nascitur quæstio : An Ecclesiæ Christi conveniat Monarchica gubernatio. Atque ut certa a dubiis separemus : in tribus nobis cum adversariis convenit. Unum est, in Ecclesia esse aliquod regimen, nam Cant. VI dicitur : *Castrorum acies ordinata.* Act. XX : *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei.* Hebr. XIII : *Obedite præpositis vestris* (1).

Secundum est, regimen Ecclesiasticum spirituale esse et distinctum a politico; quando enim Paulus dicebat : *Qui præest in sollicitudine* Rom. XII. Et : *Qui bene præsunt, duplici honore digni habeantur* (2), I. Tim. V et similia ; nondum erant ulli, aut certe rarissimi in Ecclesia sæculares Principes, quæ duo docet etiam Calvinus Instit. lib. IV, cap. 11, §. 1.

Tertium est, Regem absolutum et liberum totius Ecclesiæ solum Christum esse, de quo dicitur Psal. II : *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.* Et Luc. I : *Et regni ejus non erit finis* (3). Itaque non quæritur in Ecclesia absoluta et libera Monarchia, vel Aristocratia, vel Democratia, sed talis qualis esse potest ministrorum et dispensatorum, cum dicat Paulus, I. Cor. IV : *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei* (4).

Et quidem adversarii existimant, regimen Ecclesiasticum hominibus commissum a Christo, nullo modo esse Monarchicum, sed Aristocraticum, et Democraticum, quamquam nec ipsi inter se omnino conveniunt. Illyricus enim Cent. I, lib. II, cap. 7. docet, nullum esse in Ecclesia qui omnibus præsit, sed totam auctoritatem Ecclesiasticam esse, tum in ministris, tum in populo : tamen in lib. de Episcop. elect. summam potestatem attribuit multitudini totius Ecclesiæ, existimatque, Democratiam in Ecclesia habere primas partes, secundas vero Aristocratiam, id est seniorum congregationem. Calvin. autem e contrario in Instit. lib. IV, cap. 11, §. 6. summam potestatem Ecclesiasticam tribuit cœtui seniorum, quibus vult præesse Episcopum, ut Consulem Senatui. Et ibidem aperte docet, majorem esse auctoritatem cœtus Seniorum, quam Episcopi : plebi autem tribuit quidem Calvinus aliquid, sed minus quam cœtui Seniorum. Porro Joannes Brentius in prolegom. cont. Pet. a Soto, concedit summam potestatem Optimatibus : sed eos non vult esse Episcopos, sed Principes sæculares, quos nobilissima Ecclesiæ membra esse contendit.

Jam vero Doctores Catholici in eo conveniunt omnes, ut regimen Ecclesiasticum hominibus a Deo commissum, sit illud quidem Monarchicum, sed temperatum, ut supra diximus, ex Aristocratia et Democratia. Id quod præcipue tractant B. Th. in IV cont. Gent. cap. 76. Jo. de Turrecrem. lib. II de Eccl. cap. 2. et Nicolaus Sanderus in libris de visibili Monarchia Ecclesiæ. Quorum vestigiis insistentes, quatuor propositiones in medium adferemus, ac pro viribus defendemus. Prima erit, Regimen Ecclesiæ non esse præcipue penes populum. Secunda, Non esse penes Principes sæculares. Tertia, Non esse potissimum penes Principes Ecclesiasticos. Quarta, Esse præcipue penes unum summum totius Ecclesiæ Præsidem ac Sacerdotem.

(1) Cantic. VI, 9; Act. XX, 28; Hebr. XIII, 17. — (2) Rom. XII, 8; I. Timoth. V, 17. — (3) Psal. II, 6; Luc. I, 35. — (4) I. Cor. IV, 1.

CAPUT VI.

Quod Ecclesiæ gubernatio non sit Democratia.

Prima igitur propositio, quæ regimen Ecclesiasticum negat esse populare, his argumentis confirmari potest. Primum ex quatuor rebus, quæ inesse debent in omni populari gubernatione.

Primo. Ubi est populare regimen, Magistratus ab ipsa plebe constituuntur, atque ab eadem auctoritatem sumunt : cum enim plebs per se ad jus dicendum sedere non possit, debet saltem alios constituere, qui nomine suo id faciant. Quocirca M. Tul. init. II, Agr. Consulatum, qui summus erat in Republica Romana Magistratus, populi beneficium vocat ; et ibidem dicit, consuevisse creari Consules ad suffragia populi.

Secundo. Ubi est populare regimen, appellatur a sententia Magistratus in rebus gravioribus ad judicium populi : id consuetum fuisse in Republica Romana testatur Livius lib. II et IV, quod idem de Republica Atheniensium docet Plutarchus in Solone.

Tertio. Leges quibus Respublica gubernanda est, a Magistratu quidem proponuntur, sed a populo jubentur, ut constat ex Livio lib. III. Idem cognosci potest ex Orat. M. Tullii de lege Manil. et de lege Agr. ad pop. Rom.

Quarto. Accusari solent Magistratus apud populum, necnon dignitate privari, et in exilium deportari, vel etiam morte mulctari, si ita populo videatur : exempla sunt plurima. Romani enim ex duobus primis Consulibus quos creaverant, Tarquinium Collatinum, solum propter odiosum nomen Tarquiniorum, ante tempus Magistratu privarunt, ut refert Livius lib. II. Iidem cum Decemviros creavissent, eosdem postea invitos deposuerunt, teste Livio lib. II.

Jam quod nihil horum conveniat Christianæ plebi, facillimum est demonstrare. Ac primum de primo, satis ex eo constat, quod in tota Scriptura non est unum verbum, quo detur auctoritas plebi creandi Episcopos, vel Presbyteros : est autem quo datur Episcopo talis auctoritas ad Tit. I : *Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut constituas per Civitates Presbyteros, sicut et ego disposui tibi* (1). Deinde Apostoli, qui primi fuerunt Ecclesiæ Ministri, a Christo, non ab Ecclesia leguntur electi et constituti, Marc. VI. Primi quoque Episcopi post Apostolos, quo tempore purissima erat Ecclesia, non a populo, sed ab Apostolis facti sunt, ut cognosci potest vel ipsa historia Magdeburgensium. Nam Cent. I, lib. II, cap. 2, col. 15. testantur Centuriatores, Iconii et Antiochiæ a Paulo datos esse pastores et cap. 10, col. 624. docent ex Nauclero aliisque historicis, Apollinarem Ravennæ, Maternum Treveris, et Hermagoram Aquileiæ a B. Petro Episcopos esse constitutos.

Ad hæc B. Irenæus lib. III cap. 3. asserit, Linum ab Apostolis Petro et Paulo Romæ factum Episcorum. Tertullianus de præscript scribit, Clementem Romæ a Petro factum Episcopum, et Polycarpum Smyrnæ, a Joanne. Euseb. lib. III, cap. 4. hist. affirmat, Timotheum Ephesiis, et Titum Cretensihus a Paulo Episcopos datos. Nicephorus lib. II, cap. 41. scribit a Matthæo Apostolo Platonem Episcopum factum in oppido quodam Anthropophagorum, nomine Mirema. S. Marcum a B. Petro creatum Episcoqum, et Alexandriam missum scribit Leo Epist. 81. ad Dioscorum et Beda lib. de sex ætat. in Claudio. Dionysium quoque Areopagitam a Paulo Athenarum constitutum Episcopum, colligitur ex Eusebio lib. III, cap. 4. hist. et clarissime idem asserit Beda in Martyrologio. Idem de multis aliis, si opus esset, facile possemus ostendere. Quæ cum ita sint, satis apparet, in ipsa prima et purissima Ecclesia nullum locum habuisse Democratiam, cum Ecclesiasticum Magistratum non plebs, sed Apostoli constituerint.

Neque secundum illud de appellatione ad populum convenit plebi Christianæ. Nusquam enim est auditum in Ecclesia, ut appellatur ab Episcopis ad populum, meque ut populus absolverit, quos Episcopi ligaverant vel ligaverit quos Episcopi solverant. Neque etiam umquam accedit ut populus judicaverit de controversiis Fidei : et nos quidem proferimus multa judicia Episcoporum, et præcipue summi Pontificis, quæ exstant in tomis Conciliorum. At adversarii non possunt vel unum judicium plebis adferre.

Adde, quod sunt innumera Scripturæ, Conciliorum, et Patrum testimonia, quibus probatur, nullo modo convenire Christianæ

(1) Tit. I, 5.

plebi exercere judicia Ecclesiastica : quæ nos partim attulimus in quæstione de judice Ecclesiastico, et partim adferemus in quæstionibus de Conciliis. At certe si in Ecclesia vigeret status popularis mirum esset in istis 1500 annis, nihil umquam fuisse a populo judicatum.

Porro tertium illud de legibus ferendis minus etiam convenit plebi. Omnes enim leges Ecclesiasticæ, vel a Pontificibus, vel Conciliis inveniuntur latæ, nec umquam exspectatum est suffragium populi, ut ex eo censerentur auctoritatem habere. Hinc Act. XV, B. Paulus transiens Syriam et Ciliciam, præcipiebat populis, ut custodirent præcepta Apostolorum et Seniorum. Nulla autem exstat lex, quæ dici possit plebiscitum in Ecclesia, quales leges permultæ exstabant in Republica Romanorum.

Denique illud extremum de judicando Magistratu minime omnium convenit. Nullus enim poterit ostendi Episcopus, qui a populo fuerit, vel depositus, vel excommunicatus : cum plurimi inveniantur depositi, et excommunicati a summis Pontificibus et Conciliis generalibus. Certe Nestorium ab Episcopatu Constantinopolitano depositum a Concilio Ephesino ex mandato Cœlestini Papæ, testatur Evagrius lib I, Cap. 4. et Dioscorum episcopatu Alexandrino privatum a Concilio Chalcedonensi ex sententia S. Leonis, patet ex ipso Concilio act. III. atque hæc quidem est ratio prima.

Altera ratio sumitur a sapientia Dei. Non enim credibile est Christum Regem sapientissimum instituisse in Ecclesia sua illud regimen quod est omnium deterrimum : deterrimum autem regimen esse Democraticum, docet Plato in Axiocho : « Quis, inquit, beatus esse possit vulgi vivens arbitrio, tametsi faveatur ei, pladauturque etc. » Arist. lib. VIII, Eth. cap. 10. ex tribus formis regendæ multitudinis Monarchiam optimam, Democratiam pessimam esse pronuntiat. Plutarchus in Solone refert, Anacharsidem Scytham miratum, quod in Græcia sapientes dicerent, stulti judicarent : quia nimirum Oratores dicebant, populus judicabat. Idem in Apophtheg. dicit, Lycurgum interrogatum, cur Spartæ non instituisset Democratiam ; respondisse interroganti, ut ipse primus domi suæ eam institueret.

Ex nostris S. Ambrosius lib. V. hexam. cap. 21. de multitudine vulgi dicit : « Non merita virtutis expendit, nec publicæ utilitatis emolumenta rimatur, sed mobilitatis mutat incerto. » Hieronymus in cap. XXI Matth. « Semper, inquit, turba mobilis est, nec in proposita voluntate persistens, atque in morem fluctuum diversorumque ventorum huc illucque traditur. »

S. Chryst. hom. 2. in Jo. definit populum, quiddam tumultus perturbationisque plenum e stultitia majori ex parte constans atque compositum, temere instar fluctuum maris varia et pugnante sententia sæpenumero jactatum ; deinde subdit : « Qui ergo sub ejusmodi servitio premitur, non omnium est sane miserrimus ? » Accedit etiam ratio. Nam non potest non pessimum esse regimen, ubi sapientes reguntur a stultis, periti ab imperitis, boni a malis : tale autem est regimen Democraticum ; nam ubi viget Democratia, plurium suffragiis omnia statuuntur : constat autem semper plures esse stultos, quam sapientes : malos, quam bonos ; imperitos, quam peritos.

Ad hæc, si ut Arist. lib. I, polit. cap. 1 et 3. docet, qui pollent ingenio, ii naturaliter Domini sunt eorum, qui sunt tardiores : et ut S. ait Aug. lib. de utilit. cred. cap. 12. « Melius stulti homines viverent, si servi possent esse sapientium. » Quis non videt quanta perturbatio ordinis sit, gubernacula Reipublicæ inconditæ plebis multitudini permittere.

Postremo, si plebs haberet auctoritatem aliquam in Ecclesia gubernandi, vel eam a se haberet, vel ab alio : non autem a se, quia non est de jure naturæ vel gentium hæc potestas, sed de jure divino et supernaturali. Non enim est similis civili potestati, quæ est in populo, nisi a populo transferatur in Principem. Nec habet plebs ab alio : debet enim a Deo habere si ab alio habet : at a Deo non habet ; siquidem in lib. Dei, id est, in sacris litteris nusquam traditur populo potestas docendi, pascendi, regendi, ligandi, solvendi, sed semper populus vocatur grex, qui pasci debeat. Petro autem dicitur : *Pasce oves meas*, Jo. ult. *Episcopos posuit Spiritus sanctus regere Ecclesiam Dei.* Actor. XX. (1) Habemus igitur non esse popularem Ecclesiæ gubernationem. Sed adversus hanc propositionem tria sunt argunenta. Primum sumitur ex verbis illis. Matth. XVIII. *Dic*

(1) Joan. XXI, 17 ; Act. XX, 28.

Ecclesiæ (1) ubi videtur summum tribunal, Ecclesiæ penes Fidelium universitatem esse constitutum.

Respondemus : illud *Dic Ecclesiæ* significare, *defer ad publicum Ecclesiæ judicium*, id est ad eos, qui publicam personam in Ecclesia gerunt. Ita enim Chrysostomus exponit, *Dic Ecclesiæ* id est, Præsuli : quod idem sane confirmat Ecclesiæ consuetudo ; nec enim unquam vidimus, aut audivimus, aliquem criminosum apud multitudinem populi causam dixisse : sed qui apud Episcopum causam dixerit, sæpe vidimus, sæpius audivimus.

Alterum argumentem ducitur ex cap. I et VI Actorum Apostolicorum. Nam Act. 1 tota Ecclesia elegit Matthiam : et Actor VI eadem Ecclesia elegit septem Diaconos : et Patres passim docent, Episcoporum electionem ad populum pertinere.

Respondemus : de electione ministrorum alio loco a nobis disputandum esse. Interim vero negamus, ex illo jure, quod habuit aliquando populus in electione ministrorum, Democratiam Ecclesiasticam ullo modo probari : siquidem populus non ordinavit unquam, neque creavit ministros, neque tribuit illis ullam potestatem, sed nominavit solum et designavit, sive ut Veteres loquuntur, postulavit eos quos ab Episcopis per manus impositionem ordinari cupiebat. Quare Actor. VI. dicunt Apostoli : *Considerate viros boni testimonii septem, quos constituamus super hoc opus.* (2) Ubi solum tribuunt populo, ut quærat et offerat aliquos idoneos ad illud, munus : sed oblatos Apostoli, non populus Diacanos creaverunt. Quod etiam Cyprianus docet : Apostolos, inquit, Dominus elegit, Diaconos Apostoli sibi constituerunt, lib. III. epist. 9.

Prætera, quando etiam populus vere crearet Episcopos, non continuo esse Ecclesiasticum regimen præcipue Democraticum. Nam ut sit aliquod regimen Democraticum, requiritur quidem ut populus constituat Magistratus, sed multa alia requiruntur ; neque id solum per se sufficit. Primi enim Reges electi sunt a populo, et tamen eorum regimen Monarchicum est, et non Democraticum.

Pari ratione Imperatores Romani eligebantur olim a militibus, et nunc a certis Principibus eliguntur : et nihilominus Imperium ad Monarchiam pertinet, non ad Democratiam; ut enim Democratia esset, oporteret, ut facta electione Principis, adhuc major esset in populo quam in Principe auctoritas, et a sententia Principis ad judicium populi provocaretur. Id quod non fit in Ecclesia, quemadmodum nec in regno aut Imperio Romanorum. Quod intelligens Valentianus senior, ut refert Sozomenus lib. VI, cap. 6. cum ei milites collegam in Imperio dare vellent, respondit : « Me ad Imperium eligere penes vos erat : sed cum jam a vobis electus sim, consortem Imperii quem postulatis, non amplius in vestra, sed in mea tantum potestate eligere situm est. »

Tertium argumentum ab auctoritate Sanctorum Cypriani et Ambrosii petunt. Cyprianus lib. III epist. 14. ad Presbyteros et Diaconos scribens de quibusdam turbulentis fratribus : « Interim, inquit, prohibeantur offerre, acturi et apud nos, et apud plebem universam causam suam etc. « Ambrosius in epist. 32. agens de judicio Fidei : « Jam ipse Populus, inquit, judicavit. Item Auxentius, inquit, vestrum refugit examen. »

Respondeo : S. Cyprianum consuevisse fere omnia negotia majora tractare coram clero et populo, et nihil agere sine eorum consensu. Cæterum, hoc faciebat sponte sua, non coactus ulla lege, ut patet lib. III, epist. 10. ubi sic ait : « Quando a primordio Episcopatus mei statuerim, nihil sine consilio vestro, et sine consensu plebis mea privata sententia gerere ec. » At non propterea Cyprianus clero aut populo subjectus erat : quemadmodum nec Assuerus Rex sapientibus illis viris, quorum faciebat cuncta consilio, ut legimus in lib. Esther., cap. I. et quando etiam Cyprianus sponte se clero et populo subjecisset, quod non est ullo modo credibile, non continuo legem toti Ecclesiæ præscripsisset.

Quod vero ad Ambrosium attinet, loquitur eo loco S. Ambrosius de judicio privato, quo quisque statuit quid sibi sequendum sit, non de publico judicio, quod auctoritatem habeat cæteros obligandi. Id quod ex verbis ejusdem Ambrosii perspici potest ; sic enim ait ibidem : « Veniant plane si qui sunt ad Ecclesiam, audiant cum populo, non ut quisque judex resideat, sed ut unusquisque de suo affectu habeat examen, eligat quem sequatur. » Vide plura, quæ ad hunc locum

(1) Matth. XVIII, 17. — (2) Act. VI, 3.

facere possunt, in lib. I de Conciliis, cap. 19 et 20.

CAPUT VII.

Quod non sit Ecclesiasticum regimen penes Principes saeculares.

Altera propositio, quæ negat, Ecclesiasticum regimen ad sæculares Principes pertinere, adversus duos Brentii erores pugnat. Primus error Brentii est, Optimates Ecclesiæ esse Principes sæculares : Episcopos vero adeo Brentius deprimit, ut velit esse Principum mancipia. Secundus est, ad hos Optimates curam et regimen Ecclesiæ præcipue pertinere. Quos errores habuit etiam Henricus VIII, Angliæ Rex : is enim se caput Ecclesiæ Anglicanæ constituit, et eodem modo censuit, alios Principes capita suprema Ecclesiæ in suis ditionibus esse debere.

Ac primus quidem error facile refutatur : Primo ex illis propheticis verbis, Psal. XLIV: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos Principes super omnem terram.* (1)

Sic enim hunc locum B. Aug. exponit, *pro patribus*, id est Apostolis nati sunt filii, id est Fideles multi, quos Deus constituit Episcopos, et eo modo Principes super omnem terram. Et S. Hieron. in eumdum locum : « Fuerunt inquit, o Ecclesia, Apostoli patres tui, quia ipsi te genuerunt, nunc autem quia illi recesserunt a Mundo, habes pro his Episcopos filios. Et infra : « Principes Ecclesiæ, id est, Episcopi constituti sunt. » Nec multo aliter Græci Patres, Chrysostomus et Theodoretus exponunt, qui per Patres Patriarchas; per filios Principes Apostolos intelligunt. Item Apost. I. Cor. XII. et Eph. IV. *Deus*, inquit, *in Ecclesia posuit primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio et Doctores.* (2)

Si primi sunt Apostoli, qui Episcopi fuerunt, et quibus Episcopi succedunt : certe primi non sunt Reges et Principes sæculares; imo. ut recte annotavit Damascen. in 2. Orat. pro imagin., Apostolus Reges non solum non posuit primo loco, sed nec ullo alio, ut indicaret, non esse Reges Ecclesiæ Magistratus, sed tantum sæculi.

Secundo refutatur ex Patribus. Ignatius in epist. 7. ad Smyrnen., nihil esse dicit honorabilius Episcopo in Ecclesia : et addit, primum honorem deberi Deo, secundum Episcopo, tertium Regi. Nazianzenus in Orat. ad cives timore perculsos. Chrysost. lib III de sacerdot, et hom. 4. in cap. VI Isaiæ et Ambrosius lib. de dignit. sacerd., cap. 2. Episcopum Regi apertissime anteponunt.

Quin etiam Chrysost. hom. 83. in Matth. Reges non Episcopis solum, sed etiam Diaconis subjicit; sic enim Diaconum suum loquitur : « Si dux, inquit, quispiam, si Consul, si is qui diademate ornatur, indigne adeat, cohibe et coerce, majorem tu illo habes potestatem. » Aug. in Psal. XCVIII. probat, Mosem fuisse sacerdotem ea ratione, quia Moses maximus fuit, et nihil est majus sacerdote. Et Gelasius in epist. ad Anastasium: « Nosti, inquit, fili clementissime, quod licet præsideas humano generi dignitate rerum terrenarum, tamen præsulibus divinarum devota colla submittis. Et infra : « Subdi, inquit, te debere cognoscis religionis ordine potius quam præesse. Nosti itaque ex illorum te pendere judicio, non illos ad tuam redigi posse voluntatem. »

Gregorius lib. XIII Moral. cap. 19. asserit, prima membra in corpore Domini esse sacerdotes, Et lib. IV, epist. 31. ad Mauritium docet, sacerdotes esse Deos quosdam inter homines, et propterea ab omnibus etiam Regibus honorandos : quod idem et docet et probat Nicolaus I. in epist. ad Michaelem.

Tertio ex gestis Episcoporum et Regum. Nam Fabianus Papa primum Imperatorem Christianum Philippum exclusit a communione Sacramenti altaris in die Paschalis, propter quædam ejus peccata publica : nec antea eum admisit, quam ille confessione et pœnitentia peccata purgavit. Scribit hoc Eusebius lib. VI, cap. 25. hist. Item Constantinus aperte professus est, de Episcopis se judicare non posse, ut qui Dii quidem sint : sed contra potius eorum se stare subjectum judicio; scribit Ruffinus, lib. I, c. 2. hist.

Theodosium Seniorem B. Ambrosius ab Ecclesiæ liminibus expulit, et pœnitentiam publicam subire coegit : ac deinde cum Imperator in Ecclesia ad loca sacerdotum ascendere atque ibidem sedere vellet, jussit

(1) Psal. XLIV, 17. — (2) I. Cor. XII, 28; Eph. IV, 11.

eum Ambrosius descendere, et cum plebe consistere : id quod ille libenter fecit : scribit Theodoretus lib. V hist. cap. 17.

Denique Maximus Imperator, cum in convivio sederet, assidente quoque B. Martino, et pincerna primum calicem Imperatori ut omnium nobilissimo vellet offerre, ille ad Episcopum misit, qui non recusavit, sed primus bibit, et postea non Imperatori, sed Presbytero suo calicem tradidit : nullum scilicet existimans digniorem qui post se biberet; nec integrum sibi fore, si aut Regem, aut eos qui a Rege erant proximi, Presbytero prætulisset, ut scribit Sulpitius in vita S. Martini.

Postremo refellitur idem error duplici ratione. Primum, Episcopus Regem inungit, docet, ligat, solvit, benedicit : ait autem Apostolus ad Hebr. VII : « *Sine contradictione est minus quod a meliore benedicitur* (1).

Præterea, principatus sæcularis institutus est ab hominibus, estque de jure gentium : at principatus Ecclesiasticus est a solo Deo, et de jure divino; ille regit homines, ut homines sunt, et magis ratione corporum quam animarum; iste vero regit homines, ut Christiani sunt, et magis ratione animarum quam corporum; ille habet pro fine temporalem quietem et salutem populi; iste vitam et felicitatem sempiternam; ille utitur naturalibus legibus et institutis humanis; iste legibus divinis et Sacramentis divinitus institutis; ille gerit bella cum hostibus paucis et visibilibus; iste cum invisibilibus et infinitis.

Sed contra objicit Brentius : Episcopi servi sunt Ecclesiæ, II. Cor. IV : *Non nosmetipsos prœdicamus*, *sed Jesum Christum*, *nos autem servos vestros per Jesum.* Quanto igitur magis Regum servi erunt, præsertim cum de Regibus dicat B. Petrus, I. Pet. II : *Subjecti estote omni humanœ creaturœ propter Deum*, *sive Regi tanquam prœcellenti*, *sive ducibus tanquam ab eo missis* (2).

Respondeo; duplex esse genus servitutis : omnes enim qui laborant in alterius commodum, dicuntur ei servire; sed quidam laborant et serviunt alteri eum regendo, eique præsidendo; quidam laborant et serviunt obediendo et parendo; qualia proprie sunt mancipia : Episcopi autem servi sunt Ecclesiæ, sed ad priorem modum; quemadmodum etiam Magistratus servit Reipublicæ, et Rex populo (si Rex, non tyrannus sit) et pater filiis et magister discipulis.

Quare B. Paulus, I. Corin. IV, quorum se dixerat servum, eorum patrem se esse dicit: *Per Evangelium*, inquit, *ego vos genui*, Et addit : *Quid vultis? in virga veniam ad vos*, *an in charitate*, *et spiritu mansuetudinis?* Et Heb. XIII : *Obedite prœpositis vestris*, *et subjacete eis*. Et Act. XX : *Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei* (3). Hac ratione B. Gregor. servum servorum Dei se vocat. Et B. August. lib. IX confess. capit. ult. « Inspira, Domine, inquit, servis tuis fratribus meis, filiis tuis dominis meis, quibus voce, et corde, et litteris servio. » Et B. Bernardus lib II de consider. ait, Eugenium, cum factus esset Pontifex, elevatum super gentes et regna, sed ad ministrandum, non ad dominandum.

At, inquies, Reges sunt Reges etiam in Ecclesia, et illis Christiani subjecti esse debent, tanquam præcellentibus. Verum est id quidem, sed in iis rebus tantum, quæ ad statum politicum pertinent. Præsunt enim Christiani Reges hominibus Christianis, non ut Christiani, sed ut homines sunt, quemadmodum etiam Judæis et Turcis interdum præsunt : et ipsi Reges, non ut Christiani sunt, præsunt, sed ut homines politici; nam ut Christiani oves sunt pastoribus Episcopis subjecti, ut Nazianzenus docet in Orat. ad cives timore perculsos, et ut S. ait Ambrosius in Orat. de traden. Basil. nihil honorificentius dici potest, quod ut Imperator Ecclesiæ filius esse dicitur : Imperator enim bonus intra Ecclesiam non supra Ecclesiam est.

Posterior Brentii error ex iis quæ dicta sunt facile refutatur. Si enim Principes non Ecclesiæ Optimates; ad eos non pertinet Aristocratia Ecclesiæ. Sed possunt præterea adjungi hæc argumenta.

Primum. Regimen Ecclesiæ supernaturale est; nemini igitur convenit nisi cui Deus commisit : legimus autem in Scripturis commissum Apostolis et Episcopis eorum successoribus. Nam Petro Apostolo dictum est : *Pasce oves*, Jo. ult. et de Episcopis dicitur, Act. XX : *Quos posuit Deus Episcopos regere Ecclesiam Dei* (4). De Regibus nihil ejusmodi usquam legimus.

Deinde ad annos ferme 300 nullus fuit in

(1) Hebr. VII, 7. — (2) II. Cor. IV, 5; I. Petr. II, 13. — (3) I. Cor. IV, 15 et 21; Hebr. XIII, 17 Act. XX, 28. — (4) Joan. XXI, 17; Act. XX, 28.

Ecclesia sæcularis Princeps, excepto solum Philippo Imperatore, qui brevissimo tempore supervixit : et forte aliquis in provinciis non subjectis Imperio Romano ; et tamen eamdem habuit regiminis formam, non igitur Principes sæculi Christi Ecclesiam regunt.

Item qui habent summam potestatem in Republica, ii possunt omnia, quæ inferiores Magistratus possunt. Quis enim prohibere posset Regem, si eas causas per se cognoscere et judicare vellet, quas Proregibus, et Prætoribus, et judicibus minoribus commisit? At non possunt Reges officium Episcopi, Presbyteri, Diaconi sibi usurpare, qualia sunt, verbum Dei prædicare, baptizare, consecrare etc. non igitur sunt Reges supremi Ecclesiæ magistratus.

Non posse autem Reges officia sacerdotum invadere, ita probamus. In primis Reges non solum viri, sed etiam fœminæ esse possunt : at fœminas publice docere Apostolus prohibet, I. Corinth. XIV, et I. Tim. II, et Pepuzitæ ab Epiphanio hær. 49. et August. hær. 27. inter hæreticos numerantur, quod fœminis sacerdotium attribuerint.

Deinde in II. Paral. XIX Josaphat Rex optimus : *Amarias*, inquit, *Sacerdos et Pontifex in his quæ ad Deum pertinent*, *præsidebit*: *porro Zabadias super ea operâ erit*, *quæ ad Regis officium pertinent.* Et II. Paral. XXVI, cum Ozias Rex vellet thus adolere, prohibuit eum Pontifex, dicens : *Non est tui officii*, *Ozia*, *ut adoleas incensum Domino*, *sed sacerdotum* (1). Et cum ille perseveraret, continuo gravissima lepra divinitus percussus est. Quod si in testamento veteri non poterat Rex fungi munere sacerdotum, multo minus in novo, ubi sunt munera sucerdotalia longe augustiora.

Item in Synodo Matisconensi can. 9. in Concilio Milevitano, can. 19. et Toletanó III, can. 13. puniuntur gravissime clerici, qui causam Ecclesiæ ad judicem sæcularem deferunt. Et Ambrosius epist. 33. ad Sororem, dicit, se Valentiniano dixisse : « Noli te gravare Imperator, ut putes te in ea, quæ divina sunt, aliquod imperiale jus habere. Publicorum tibi mœnium jus commissum est, non sacrorum etc. » Item Theodosio Imperatori dixisse eumdem Ambrosium : « Purpura Imperatores facit, non sacerdotes; » refert Theodoretus lib. V, cap. 18. hist. qui etiam lib. IV, cap. 18. scribit, Eulogium quemdam, cum ei Modestus Præfectus Valentis Imperatoris Ariani dixisset : « Conjungere cum Imperatore », facete respondisse : « Numquid una cum Imperio ille etiam Pontificatum est consecutus. »

Athanasius quoque in epist. ad solit. vit. agent., reprehendit Constantium, quod se rebus Ecclesiasticis admisceret, et addit, Hosium Episcopum Cordubæ eidem Constantio dixisse : « Ne præcipe nobis in hoc genere, sed ea potius a nobis disce : tibi enim Deus imperium commisit, nobis ea quæ sunt Ecclesiæ concredidit. » Similia eidem Constantio Leontium Episcopum dixisse, testatur Suidas in voce Leontius. Sulpitius lib. II sac. hist. cir. fin. refert, S. Martinum Maximo Imperatori dixisse, novum esse et inauditum nefas, ut causam Ecclesiæ Judex sæculi judicaret.

B. Augustinus epist. 48, 50 et 165. docet, piorum Regum munus esse, Ecclesiam defendere, severisque legibus ac pœnis blasphemos, sacrilegos, et hæreticos ab Ecclesia damnatos coercere : sed ibidem reprehendit Donatistas, quod causam Episcopalem non ad Coepiscopos, sed ad Regem terrenum judicandam detulissent. S. Greg. lib. V, epist. 125. de Mauritio Imperatore loquens : « Notum est, inquit, piissimos dominos disciplinam diligere, et ordinem servare, Canones venerari, et in causis se sacerdotalibus non miscere. » Idem prolixe docet Joannes Damascenus in 1 et 2. Orat. pro imag. Denique Basilius Imperator, in VIII Synodo diserte asseruit, nec sibi, nec ullis laicis licere negotia sacerdotalia tractare; quod idem professum etiam Valentinianum Seniorem testatur Sozomenus, lib. VI, cap. 7.

Argumenta Brentii sumuntur ab exemplis Testamenti veteris, ubi legimus, Mosem, Josue, Davidem, Salomonem, Josiam, qui Duces aut Reges erant, sæpe se in negotiis religionis miscuisse. Addit etiam Brentius ad argumenti confirmationem, Regibus a Deo commissam esse custodiam legis divinæ, et idcirco ad eos curam Ecclesiæ pertinere. Sic enim Apostolus ait, Rom. XIII : *Non sine causa gladium portat. Minister enim Dei est*, *vindex in iram ei qui male agit* (2).

Respondemus : Mosem non solum Ducem, sed etiam Sacerdotem summum fuisse, ut in quæstione de Judice controversiarum lib.

(1) II. Paralip. XIX, 11; XXVI, 18. — (2) Rom. XIII, 4.

III de verbo Dei demonstratum est : cæteros autem quædam interdum egisse extraordinaria auctoritate, non tam ut Reges, quam ut Prophetas. Sed non propterea delendam fuisse ex Deuteronom. legem illam, qua ordinarie in dubiis de religione, remittebantur homines, non ad Regem, sed ad Sacerdotem Levitici generis, Deuter. XVII ; quocirca, ut supra diximus, Ozias Rex punitus est lepra, quod munus Sacerdotis sibi assumpsisset.

Ad confirmationem autem respondemus : Reges custodes esse debere legum divinarum, sed non interpretes; ipsorum est enim edictis et pœnis impedire blasphemias, hæreses, sacrilegia : quæ sint autem hæreses, et contra, quæ sit Fides Orthodoxa, ab Episcopis discere debent; quod Imperatores pios, Constantinum, Valentinianum, Gratianum, Theodosium, Martianum fecisse, ex ipso Codice cognosci potest l. cunctos populos, tit. de sum. Trinit. et Fid. Cathol. et in toto tit. de hæret. Vide plura in quæstione de Judice controversiarum; et in quæstione de Præside Concilii generalis.

CAPUT VIII.

Quod non sit Ecclesiasticum regimen præcipue penes Episcopos.

Sequitur tertia propositio , quæ Ecclesiæ regimen non esse præcipue penes Episcopos et Presbyteros adversus duos Calvini errores docet. Prior Calvini error est, Episcopos et Presbyteros jure divino pares esse. Posterior autem est, in cœtu Seniorum supremam Ecclesiæ potestatem residere. In quo errore fuit Joannes Hus, ut ex art. 27, 28, et 29. in Concilio Constantiensi sess. XV. damnatis intelligi potest.

Ac prior quidem error in ea disputatione commodius refutabitur, quam de clericis, suo loco instituemus. Satis erit interim, hunc errorem priorem ex posteriore refellere : siquidem hi duo errores inter se pugnant. Si enim Ecclesia regitur ab Optimatibus, ut habet secundus error; certe Presbyteri non sunt Optimates : vel si Presbyteri sunt Optimates ; Ecclesia non regitur ab Optimatibus, id est a cœtu Seniorum , vel inter illos Seniores includuntur soli Episcopi, qui sunt veri Ecclesiæ optimates, vel includuntur etiam Presbyteri : Si soli Episcopi, sequitur Presbyteros non esse pares Episcopis, neque esse optimates, et tunc refellitur prior error Calvini : si Presbyteri includuntur, sequitur Ecclesiam non regi ab Optimatibus , sicut a cœtu Seniorum, qui erat posterior error Calvini. Constat enim, in Conciliis generalibus, in quibus de administratione totius Ecclesiæ agitur, et ubi leges, quibus Ecclesia regitur, feruntur vel abrogantur, nunquam interfuisse Presbyteros cum auctoritate definiendi, nisi essent Legati, et locum tenerent aliquorum Episcoporum : id quod non opus est aliter probare, quam ex ipsis actis Conciliorum, quæ adhuc exstant.

Jam vero error posterior, qui hujus loci proprius est, his rationibus confutatur. Primum nusquam in Scripturis legitur collata summa potestas Concilio sacerdotum : quæcumque enim auctoritas Apostolis cæterisque discipulis concessa a Christo est, non solum omnibus sed etiam singulis concessa est ; neque ad eam exercendam erat opus Concilio : poterant enim sine dubio Apostoli singuli, et possunt etiam nunc singuli Episcopi, docere, baptizare, solvere, ligare, ordinare Ministros etc. solus est locus Matth. XVIII, ubi tribuitur aliquid Concilio, cum dicitur : *Ubi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum* (1).

At neque hic explicatur, quæ sit potestas Concilii, summane, an mediocris, an infima: et Calvinus ipse , adversus quem præcipue disputamus lib. IV Instit. cap. 9, §. 2. hunc Evangelii locum adeo non magni facit, ut dicat, eum nihilominus in quemvis particularem cœtum competere , quam in Concilium universale. Itaque non est cur in præsentia de hoc loco multum laboremus.

Secundo, si penes Optimates esset summum Ecclesiæ regimen; sequeretur, Ecclesiam fere semper carere Rectoribus, et ut plurimum neminem esse, cui curæ sit commune bonum : proinde Rempublicam Ecclesiasticam omnium esse miserrimam ; Optimates enim cum pares inter se sint, non possunt commune bonum, ut par est, administrare, nisi vel congregati sint, vel aliquem elegerint communi consensu Magistratum,

(1) Matth. XVIII, 20.

cui omnes obediant; quemadmodum Romani suos Consules eligebant.

At in Ecclesia rarissime congregantur Optimates ad generale Concilium. Primis enim 300 annis nulla fuit congregatio generalis : postea vero vix centesimo quoque anno : Magistratum autem, cui Ecclesia universa saltem ad tempus pareret, nullum unquam Optimates isti crearunt; nam si creassent aliquem, is maxime fuisset unus ex primariis quinque Patriarchis, qui semper in Ecclesia præ cæteris eminuerunt ; at Patriarcham Romanum nunquam habuisse hanc potestatem adversarii contendunt : de cæteris quatuor res certississima est; nunquam enim Alexandrinus Patriarcha aliquid juris habuit extra Ægyptum, neque alii extra suas regiones.

Quare S. Hieronymus in epist. ad Pammach. advers. Jo. Episc. Hieros. : « Responde, inquit, mihi. Ad Alexandrinum Episcopum Palæstina quid pertinet? » Et Chrysostomus in epist. priore ad Innocent. I graviter queritur de Theophilo Patriarcha Alexandrino, qui se negotiis Ecclesiasticis extra suam provinciam ingerebat : « Neque enim, inquit, æquum est, ut qui in Ægypto sunt, judicent eos qui in Thracia. »

Quam autem hoc sit absurdum, ut Ecclesia Catholica, quæ adeo est una, ut una civitas, una domus, unum corpus in Scripturis dicatur; nullum in terris habeat qui ejus curam gerat, quis non videt? Nam si Ecclesiæ particulares non essent inter se ita colligatæ, ut unum corpus facerent; sufficeret unicuique suus rector: nunc autem non magis possunt uno aliquo rectore carere, quam possit unus grex uno pastore, et unum corpus suo capite.

Tertio, si esset in cœtu Optimatum summa potestas, quo numerosius cogeretur Concilium, eo plus haberetur auctoritatis : neque unquam evenire posset, ut minori Concilio plus tribueretur quam majori.

At Concilium Ariminense Episcoporum 600 nullius unquam auctoritatis in Ecclesia Catholica habitum est : Concilium autem primum Constantinopolitanum 150 Episcoporum summæ semper auctoritatis fuit. Ac nos quidem Catholici hujus rei causam reddimus, quod illud fuerit a Pontifice Summo in quo est summa Ecclesiæ potestas reprobatum : hoc autem confirmatum ; qui autem summam potestatem tribuunt Optimatibus, nullam causam possunt adferre, cur Ariminense Concilium damnent, Constantinopolitanum autem amplectantur. At, inquiunt, Ariminense Concilium erravit, non erravit Constantinopolitanum; propterea hoc amplectimur, illud damnamus. Sed quid est hoc aliud quam se Conciliorum et totius Ecclesiæ Judicem facere ?

Quarto, tametsi Democratia est absolute pessimum regimen : tamen Ecclesiæ perniciosior esse videtur Aristocratia. Siquidem summum Ecclesiæ malum hæresis est : hæreses autem ab Optimatibus potius, quam a plebeis hominibus excitantur. Certe Hæresiarchæ fere omnes, aut Episcopi, aut Presbyteri fuerunt; itaque sunt hæreses quædam quasi Optimatum factiones, sine quibus nullæ essent in Ecclesia populorum seditiones. Factiones autem nunquam facilius, et frequentius oriuntur, quam cum Optimates regunt, ut non solum experimento, et Philosophorum testimonio, sed etiam Calvini ipsius confessione lib. IV Instit. cap. 20, §. 8. comprobari potest.

Sed objiciunt tria Scripturæ testimonia, adjunctis etiam tribus testimoniis Patrum. Primum est. Act. XV, ubi legimus, primam controversiam in Ecclesia exortam, non ab uno aliquo summo judice fuisse definitam, sed a conventu Apostolorum et seniorum : *Convenerunt*, inquit Lucas, *Apostoli et Seniores videre de verbo hoc.* (1)

Respondeo : nullum hinc argumentum sumi posse pro Aristocratia asserenda. Siquidem in eo Concilio prima illa quæstio definita est, ubi Præses et Caput Petrus erat : nec enim Petrus in aliena Diœcesi, et Episcopo præsente Jacobo, loqui primus ausus fuisset, nisi ipsi toti Concilio præfuisset. Neque Monarchiæ repugnat, quod aliquid in publico conventu, communi Principum consilio et consensu statuatur, quemadmodum fieri solet hoc tempore in Comitiis Imperialibus.

Alterum testimonium est Act. XX, ubi B. Paulus Episcopos admonet his verbis : *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei* (2).

Tertium est I. Petr. V, ubi B. Petrus ita

(1) Act. XV, 6. — (2) Act. XX, 28.

loquitur : *Seniores qui in vobis sunt obsecro, consenior et testis Christi passionum, pascite, qui in vobis est, Gregem Dei* (1).

Respondeo : ex neutro horum locorum aliquid probari ; nec enim negamus Episcopis, et Presbyteris convenire, ut Ecclesiam Dei pascant et regant : sed quæstio nostra est de summa totius Ecclesiæ potestate ; sitne ea in cœtu ministrorum, an in aliquo uno homine? Quam quæstionem in his locis neque Paulus, neque Petrus attingit, sed solum Episcopos admonent, ut erga subjectos sibi populos pastorali munere strenue fungantur.

Jam ex Patribus primo loco Cyprianum proferunt, qui lib. III, epist. 19. ad Clerum suum ita scribit : « Quæ res cum omnium nostrum consilium et sententiam spectet, præjudicare ego, et solum mihi rem omnem vindicare non audeo. » Respondeo : Cyprianum propterea id non esse ausum, quod sponte sua se ipse obstrinxerat, cum episcopatum susciperet, nihil sine cleri et populi consilio, et consensu esse facturum, ut ex lib. III, epist. 10. supra docuimus.

Proferunt deinde Ambrosium, qui in Comment. V. cap. prioris epist. ad Tim. ita loquitur : « Et synagoga, et postea Ecclesia Seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur. » Respondeo, non magis ex his verbis probari posse Aristocratiam Ecclesiasticam, quam ex Senatu et consilio Regio probetur, nullam esse in regnis Monarchiam. Certe enim Salomon III. Reg. XII, Seniorum cœtum habebat a consiliis : et Assuerus Esther I sapientium consilio in rebus omnibus utebatur ; nec tamen ideo non erant Reges. Præterea, quod Episcopi veteres sine Presbyterorum consilio nihil agerent utile ac salutare, non tamen necessarium fuisse, vel ex eo intelligi potest, quod Ambrosii tempore non fiebat, nec tamen Ecclesia penitus interierat.

Postremo Hieronymum producunt, qui in cap. I ad Titum sic ait : « Antequam Diaboli instinctu studia in religione fierent, et diceretur in populis : Ego sum Pauli, ego Apollo, ego vero Cephæ, communi Presbyterorum Consilio Ecclesiæ gubernabantur. Postquam vero unusquisque eos, quos baptizaverat, suos putabat esse non Christi, in toto Orbe decretum est, ut unus de Presbyteris electus superponeretur cæteris, ad quem omnis Ecclesiæ cura pertineret, et schismatum semina tollerentur. » Igitur primo tempore Ecclesiæ, quando ea purissima erat, Aristocratia vigebat, et Optimates Presbyteri erant.

Respondeo : videtur B. Hieronymus in ea sententia fuisse, ut existimaret, Episcopos, si de jurisdictione agatur, esse quidem Presbyteris majores, sed jure Ecclesiastico, non divino, quæ sententia falsa est, et suo loco refellenda. Interim tamen nihil Calvini Aristocratiam Presbyterorum juvat, sed contra maxime lædit : non enim Hieron. dicit, in prima Ecclesia viguisse Aristocratiam Presbyterorum, et fuisse illud bonum regimen, et paulatim postea per abusionem aliquam introductam esse a malis hominibus Monarchiam : sed e contrario affirmat, Aristocratiam, quæ initio erat, quia non bene succedebat, et plurimæ inde oriebantur seditiones et schismata, communi Orbis terræ consilio in Monarchiam esse mutatam.

Neque dubium esse potest, quin Hieronymus senserit, mutationem hanc esse factam Apostolorum temporibus, et ipsis Apostolis auctoribus : nam hoc loco dicit, tunc factam esse mutationem, cum cœpit dici : *Ego sum Pauli, ego Apollo* (2); quod accidisse tempore suo testatur Paulus I. Corinth. I. Deinde Hieronymus in lib. de vir. illustr. in Jacobo dicit, Jacobum statim a Passione Domini ab Apostolis creatum Episcopum Hierosolymæ, et in epist. ad Evagr. quæ est 85. asserit, S. Marcum Episcopum fuisse Alexandriæ.

Adde, quod non loquitur Hieronymus de regimine universalis Ecclesiæ, sed solum particularium, cum ait, initio cœpisse gubernari Ecclesias communi Presbyterorum consilio : alioqui enim Petrum fuisse Caput totius Ecclesiæ a Christo constitutum, disertis verbis docet idem Hieronymus in lib. I cont. Jovin. : « Ex duodecim unus eligitur, ut capite constituto, schismatum tolleretur occasio. »

(1) I. Petr. V. 1. — (2) I. Cor. I, 12.

CAPUT IX.

Quod regimen Ecclesiasticum præcipue Monarchicum esse debeat.

Restat postrema propositio, quæ Ecclesiæ regimen præcipue Monarchicum esse debere affirmat. Ac primum quidem ratio, qua id probetur, ex iis quæ dicta sunt deduci potest : nam si tres sunt regiminis formæ, Monarchia, Aristocratia, Democratia, et jam probatum est, Ecclesiæ gubernationem, nec Democraticam, nec Aristocraticam esse debere : quid aliud superest, quam ut sit Monarchica. Deinde, si Monarchia est optimum ac præstantissimum regimen, ut supra docuimus, et certum est, Ecclesiam Dei a sapientissimo Principe Christo institutam optime gubernari : quis inficiari potest, ejus regimen debere esse Monarchicum?

Sed occurrit Calvinus lib IV Instit. cap. 6, §. 9. ac negat, si Monarchia sit optimum regimen, inde sequi, debere Ecclesiam ab uno aliquo homine gubernari, cum constet, ejus Regem ac Monarcham esse Christum.

Sed facile refellitur, nam etsi Christus unus sit ac proprius Ecclesiæ Catholicæ Rex et Monarcha, eamque spiritualiter ac invisibiliter regat, et moderetur; tamen eget Ecclesia, quæ corporalis et visibilis est, uno aliquo visibili summo Judice, a quo lites de religione exortæ componantur, quique omnes inferiores præfectos in officio et unitate contineat. Alioqui non solum summus Pontifex, sed etiam Episcopi, Pastores, Doctores, ac Ministri omnes supervacanei essent : Christus enim pastor est, *Et Episcopus animarum nostrarum*, I. Petr. II. Ipse est unicus magister, quem audire jubet Pater cœlestis, Matth. XVII. Ipse est, *qui baptizat in Spiritu sancto*, Jo. I (1).

Quemadmodum igitur Episcopi, Doctores, cæterique Ministri supervacanei non sunt, tametsi quod ipsi ut ministri faciunt, Christus principaliter faciat : sic etiam non est e medio tollendus is, qui totius Ecclesiæ curam, ut summus Œconomus gerit, quamvis eamdem curam Christus principaliter gerat.

Secunda ratio ab ea similitudine ducitur, quam habet Ecclesia mortalium hominum, cum Ecclesia immortalium Angelorum. Qua ratione utitur etiam S. Greg. lib. IV, epist. 52. Siquidem certum est, istam illius exemplar, et quasi ideam quamdam esse, ut Apost. indicare videtur ad Hebr. VIII et S. Bernardus diserte affirmat in lib. III de consider. ad Eugen., ubi militantem Ecclesiam in Apoc. *Hierusalem novam descendentem de cœlo* (2), appellatam esse dicit, propterea quod ad exemplum cœlestis illius civitatis instituta et conformata sit.

Nec minus certum et exploratum est, inter Angelos, præter summum Regem omnium, Deum, esse unum qui aliis omnibus præsit. At initio quidem hac dignitate præditum fuisse eum, qui nunc Diabolus dicitur; testes sunt Tertull. lib. II cont. Marcion., Gregor. hom. 34. in Evang. et lib. XXXII Moral. cap. 24. Hieronymus, seu potius, Beda in cap. XL Job. Isidor. lib. I de sum. bon. cap. 12. et deduci potest ex Scriptura, Job. XL, ubi Behemot, id est, Diabolus dicitur principium viarum Domini, et Isaiæ XIV, ubi comparatur Lucifero, id est, stellarum maximæ et pulcherrimæ, saltem quoad apparentiam, et vulgi opinionem, ad quam se Scripturæ accommodare solent. Hunc autem Luciferum esse Diabolum, docent Hieronymus et Cyrillus in hunc locum, et Augustinus lib. XI de Civit. Dei, cap. 15. Et Ezech. XXVIII, ubi dicitur : *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum* (3) ; et mox enumerantur novem lapides, quibus significantur, ut Gregor. exponit cap. XXXII Moral. cap. 25. novem Chori Angelorum, qui hunc Angelum tanquam Principem suum circumstabant.

Post casum vero Diaboli S. Michaelem principem esse omnium Angelorum, colligitu ex cap. XII Apocal. ubi dicitur : *Michael et Angeli ejus* (4). Quid enim est, *Michael et Angeli ejus*, nisi Michael et exercitus ejus? ut enim, cum ibidem dicitur, Diabolus et Angeli ejus, intelligimus omnes Angelos malos Diabolo esse subjectos, ut milites Imperatori : ita cum dicitur Michael et Angeli ejus, intelligere debemus omnes Angelos bonos Michaelem Principem suum agnoscere, quocirca recte in Ecclesiastico officio S. Michael Paradisi Præpositus, et Princeps cœlestis militiæ nominatur.

(1) I. Petr. II, 25 ; Joan. I, 33. — (2) Apoc. XXI, 2. — (3) Ezech. XXVIII, 13. — (4) Apoc. XII, 7.

Calvinus nihil respondet aliud lib. IV Instit. cap. 6, §. 10. quam non oportere, nisi valde sobrie loqui de rebus cœlestibus, et non esse quærendum alium typum Ecclesiæ, quam qui expressus est in Evangelio et Epistolis sanctorum Apostolorum. Quasi vero non sobrie loquatur, qui nihil ex capite suo dicit, sed Apostolum et sanctos Patres sequitur.

Tertia ratio sumitur ex Ecclesia Testamenti veteris. Constat enim Testamentum vetus fuisse figuram novi, dicente Apostolo I. Corinth. X : *Hæc omnia in figura contingebant illis* (1): tempore autem Testamenti veteris semper fuit unus, qui omnibus præerat in iis, quæ ad Legem et religionem pertinebant; ac præsertim ab eo tempore, quo cœperunt Hebræi redigi ad formam populi, et gubernari legibus, et Magistratibus, quod fuit post egressionem ab Ægypto : tunc enim Moses ordinavit Rempublicam Judæorum, scripsit eis leges quas a Deo acceperat, Aaronem consecravit Pontificem, eique uni Sacerdotes et Levitas subjecit. Ac deinde usque ad Christi tempora nunquam defuit unus Princeps sacerdotum, qui omnes Synagogas totius Mundi gubernaret : id quod facile probari posset, nisi ab adversariis concederetur. Sic enim loquuntur Magdeburgenses Centur. I, lib. I, cap. 7, col. 257. « In Ecclesia populi Judaici unus tantum erat lege divina Sacerdos summus, quem omnes cogebantur agnoscere, eique parere. » Idem fatetur Calvinus Instit. lib. IV, cap. 6, §. 2.

Igitur cum illius temporis Ecclesia Ecclesiæ hujus temporis figura fuerit, ratio omnino exigit, ut sicut illa præter Deum invisibilem Rectorem, unum habuit Rectorem visibilem : ita quoque et ista habeat; nulla siquidem perfectio in figura reperiri debet, quæ non reperiatur, et quidem exactius, in exemplari.

Joannes Calvinus lib. IV, cap. 6. Institut. duas adhibet solutiones ad hoc argumentum. Prior est, non esse eamdem rationem unius exigui populi Judaici, et universi Orbis Christiani : « Debuit enim, ait, unus populus Judæorum, obsessus circumcirca ab idololatris, habere unum summum Principem, qui omnes in unitate contineret, ne variis religionibus distraheretur. At populo Christiano toto Orbe diffuso velle dare unum Caput, absurdissimum est. » Et addit similitudinem : « Sicut, inquit, non propterea debet totus Mundus committi uni homini, quia unus ager ab uno homine colitur. »

Verum hæc solutio prima non tam solvere, quam magis ac magis ligare nodum argumenti mihi videtur. Nam si ratio cur habuerit unum Caput populus Judæorum fuit, ut Calvinus dicit, ut in unitate contineretur, et non deficeret ad idololatras, qui eum obsidebant; majori ratione habere debet unum Caput Ecclesia Christianorum. Nam ibi magis requiritur unum Caput, ubi difficilius servatur unitas, et ubi majus periculum est, ne distrahatur populus variis religionibus : difficilius autem servatur unitas in majori multitudine, quam in minori, et majus periculum est, ubi plures sunt hostes Fidei, quam ubi sunt pauciores. At multo major est populus Christianorum, quam fuerit unquam Judæorum, et plures hostes habent Christiani, qui non solum obsidentur a Turcis, Tartaris, Mauris, Judæis, aliisque Infidelibus, sed etiam versantur inter innumeras sectas hæreticorum. Igitur apud Christianos difficilius unitas conservatur, et majus periculum imminet ab hostibus religionis, quam apud Judæos olim, vel unitas servaretur, vel periculum immineret.

Proinde qua ratione Calvinus populo Judæorum unum Caput attribuit, eadem vel majori attribuere debet populo Christianorum. Neque similitudo illa de agro aliquid efficit : nec enim volumus ut universum Orbem Christianum unus Præfectus per se regat, quemadmodum agrum unum unus agricola per se colit : sed ita uni summo Pastori totum Orbem Christianum regendum committimus, ut per multos alios minores Pastores regat; quemadmodum unus dives paterfamilias colit multos agros per multos agricolas, et unus Rex multas civitates et provincias per multos Proreges et Præsides administrat.

Subjicit deinde Calvinus aliam solutionem, ac dicit, Aaron figuram gessisse non Pontificis testamenti novi, sed Christi; proinde cum Christus eam figuram in seipso jam expleverit, nihil ex ea sibi Papam vendicare posse.

At nos non tam urgemus figuram Aaronis, quam totius Testamenti veteris : cum enim Testamentum vetus sit figura novi, sicut in veteri fuit regimen Monarchicum, ita dici-

(1) I. Cor. X, 11.

mus esse debere in novo. Addo præterea, ipsum etiam Aaronem, non solum Christi gessisse figuram, sed Petri quoque, ac successorum ejus : sicut enim veteris Legis sacrificia, et sacrificium crucis significabant, et simul typi erant ejus sacrificii, quod nunc offertur in Ecclesia : ita summus Sacerdos Testamenti veteris, et Christum summum Sacerdotem referebat, et simul typus erat ejus sacerdotii, quod nunc esse videmus in Ecclesia ; eadem enim sacrificii et sacerdotii ratio est.

Negabunt fortasse, sacrificia vetera Christi passionem, et simul nostram oblationem designasse, at id docet B. August. lib. XX, cont. Faustum, c. 18 : « Hebræi, inquit, in victimis pecorum, quas offerebant Deo, multis et variis modis, sicut re tanta dignum erat, prophetiam celebrabant futuræ victimæ, quam Christus obtulit. Unde jam Christiani, peracti ejus sacrificii memoriam celebrant, sacrosancta oblatione et participatione corporis et sanguinis Domini. » Et lib. I cont. adversar. Leg. et Prophet. cap. 18 : « Quod totum, inquit, Fideles in Ecclesiæ sacrificio sciunt, cujus umbræ fuerunt omnia priorum genera sacrificiorum. » Lib. III de Baptis. cap. 19 : « Ipse Dominus quos mundavit a lepra ad eadem sacramenta ut offerrent pro se sacrificium sacerdotibus misit, quia nondum eis sacrificium successerat, quod ipse post in Ecclesia voluit celebrari pro illis omnibus, quia illis omnibus ipse prænuntiabatur. »

Nec alia ratio est, cur B. Gregorius in lib. de cur. pastor. pa.. II, cap. 4. omnia quæ dicuntur de vestibus et ornatu Aaronis interpretetur de iis virtutibus, quæ requiruntur in Pontificibus Christianis : et Cyprianus lib. I, ep. 7. exponat de sacerdotibus nostris quæ dicuntur in Testamento veteri de Aaronicis sacerdotibus, quod frequenter omnes alii Patres faciunt ; nisi quia sacerdotium novum veteri sacerdotio, et Pontifices Christiani Judaicis Pontificibus, tanquam suis quibusdam typis et adumbrationibus successerunt.

Quarta ratio ab iis similitudinibus petitur, quibus in Scriptura describitur Ecclesia : omnes enim ostendunt, necessario debere esse in Ecclesia unum Caput. Comparatur Ecclesia *exercitui ordinato*, Cantic. VI. Corpori humano seu *mulieri speciosæ*, Can. VII. *Regno*, Daniel II. *Ovili*, Jo. I. *Domui*, I. Timot. III. *Navi seu Arcæ Noe*, I. Pet. III. Jam nulla sunt castra ordinata, ubi non sit unus Imperator, multi Tribuni, plures Centuriones etc. Hieronymus in epist. ad Rustic. Monach. : « In quamvis grandi exercitu unius signum expectatur. » Quomodo ergo Ecclesia est exercitus ordinatus, si omnes Episcopi, imo omnes Presbyteri sunt pares, pari ratione in quolibet corpore humano unum est caput.

Ac ne forte dicas : habet Ecclesia suum Caput Christum; propterea non comparamus hoc loco Ecclesiam cum Christo ut membra cum capite, sed ut sponsam cum sponso : qua similitudine Scripturæ utuntur Apoc. XXI, II. Cor. XI, Ephes. V, et in Can. frequentissime. Ac profecto si Ecclesia quæ est in terris, Christo secluso, non inepte comparatur sponsæ : secluso etiam Christo, unum Caput habere debet, præsertim cum diserte Cantic. VII inter alia ejus membra etiam Caput numeretur : *Caput tuum*, inquit sponsus ad sponsam, *sicut Carmelus*. Et sponsa de sponso : *Caput ejus aurum optimum* (1). Cant. V. Et sponsus quidem comparat caput sponsæ monti Carmelo, quoniam etsi summus Pontifex ingens est mons : tamen nihil aliud est quam terra, id est, homo. Comparat autem sponsa sponsi caput auro optimo, quia caput Christi Deus est.

Jam vero, quod unquam regnum fuit, quod non regeretur ab uno? et quamquam Rex Ecclesiæ Christus est; tamen ex eo colligimus, Ecclesiam habere debere præter Christum aliquem unum a quo regatur, quod Regna semper administrantur regie, id est, per unum qui omnibus præsit : et siquidem Rex præsens est, per se id facit ; si abest, per alium, qui dicitur Prorex : sæpe etiam Rege præsente, generalis aliquis Vicarius constituitur.

Quod vero ovile unum, pastorem quoque unum requirat, ex Evangelio colligitur : *Fiet unum ovile*, inquit Dominus, Jo. X, *et unus pastor*. Ubi est obiter annotandum, posse illud *et unus pastor* intelligi de pastore secundario, id est, de Petro, ejusque successoribus, ut Cyprianus exponit. Nam cum Dominus *alias oves habere se dicit*, *quæ non sunt ex hoc ovili* (2), de populo Gentili et populo Judæorum loquitur : at docet habere se inter gentes multos electos, qui vel jam Fideles

(1) Cantic. VII, 5; V, 11. — (2) Joan. X, 16.

sint, vel certe futuri sint, et tamen ad populum illum Judaicum non pertineant.

Quamvis autem, si de Pastore Deo agatur, semper fuerint populus Judæorum et populus Gentilium unum ovile, et Deus unus eorum pastor : non tamen semper fuerunt unum ovile, et unus pastor respectu gubernationis humanæ; nec enim Gentiles, vel qui inter eos ad Ecclesiam pertinebant, a Judæorum Pontifice regebantur. At voluit post adventum suum Christus ex utroque populo unum ovile fieri, omnesque homines ab uno pastore homine gubernari. Hinc Cyprianus lib. I, epist. 6. ad Magnum, loquens de Novatiano, qui voluit fieri Episcopus Romæ, cum jam creatus esset, et sederet Cornelius : « Idcirco, inquit, Dominus insinuans nobis unitatem de divina auctoritate venientem, ponit et dicit : Ego et Pater unum sumus : ad quam unitatem redigens Ecclesiam suam denuo dicit : Et erit unus grex et unus pastor. Si autem grex unus, quomodo potest gregi annumerari, qui in numero gregis non est? aut pastor haberi quomodo potest, qui manente vero pastore, et in Ecclesia Dei ordinatione succedanea præsidente, nemini succedens, et a se ipso incipiens, alienus fit et profanus? »

Restat domus ac navis : et quidem omnis domus unum habet Dominum et unum Œconomum, juxta illud Lucæ XII : *Quis putas est fidelis dispensator, et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam?* Quæ verba dicuntur Petro, et de ipso Petro; nam paulo ante cum Dominus dixisset : *Beati servi illi, quos cum venerit Dominus invenerit vigilantes;* quæsivit Petrus : *Domine ad nos dicis hanc parabolam, an et ad omnes?* Respondit Dominus Petro : *Quis putas est fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam* (1)? Quasi diceret : tibi, o Petre, in primis dico ; tibi enim incumbit cogitare, quid requiratur in Œconomo fideli et prudenti, quem constituet Dominus super familiam suam.

Et paulo post, ut ostendat se loqui de uno, qui præsit omnibus conservis, et qui soli Domino subjiciatur, subjungit : *Quod si dixerit servus ille in corde suo moram facit Dominus meus venire, et cœperit percutere servos et ancillas, et edere, et bibere, et inebriari : veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua nescit, et dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet* (2). Quibus verbis Dominus aperte indicat, se unum servum toti domui suæ præpositurum, qui a se solo judicari possit. Certe hunc locum diserte explicat Chrysostomus de Petro, et successoribus ejus, lib. II de sacerd., cir. princ., cui Ambrosius assentiens, vel quicumque est auctor illius Comment. in cap. III ad Tim. : « Domus Dei, inquit, est Ecclesia, cujus hodie rector est Damasus. »

Denique de navi Hieronymus in epist. ad Rustic. « In navi, inquit, unus gubernator » : et Cyprianus lib. I, epist. 6. posteaquam docuit, arcam Noe typum fuisse Ecclesiæ, inde probat Novatianum non potuisse fieri hujus arcæ gubernatorem, quia jam Cornelius factus erat, et navis una unum rectorem postulabat, non plures.

Quinta ratio ducitur a primordiis gubernationis Ecclesiæ. Constat enim, Ecclesiam a Christo congregatam cœpisse initio regimen visibile et externum habere Monarchicum, non Aristocraticum, aut Democraticum. Christus enim, cum in terris degeret, eam visibiliter administrabat, ut summus ejus Pastor, et Rector, ut etiam fatentur Magdeburgenses, Cent. I, lib. I, cap. 7, col. 268. et sequentibus ; igitur etiam nunc habere debet Ecclesia externum et visibile regimen Monarchicum, alioqui non esset Ecclesia quæ nunc est, eadem civitas Dei cum illa. Ut enim Philosophus docet, lib. III pol. cap. 2. Civitas dicitur eadem specie, donec remanet eadem forma Reipublicæ, id est, idem communis gubernationis modus, quo mutato, mutatur etiam civitas.

Sexta ratio ducitur a simili. Recte in locis singulis singuli constituuntur Episcopi, qui cæteris omnibus ejus loci ministris et pastoribus præsint : quod Calvinus in lib. IV Instit. c. 6, §. 7. his verbis confitetur : « Quid aliud evincent, quam singulis Ecclesiis debere suos Episcopos attribui ? »

Rursum in provinciis singulis recte constituuntur singuli Metropolitani, qui suæ provinciæ Episcopis præsideant; et in majoribus urbibus Primates seu Patriarchæ, qui, ut loquitur S. Leo in epist. ad Anastas. Thessal. Archiep., curam suscipiant ampliorem; (neque id Calvinus negare ausus est; sic enim loquitur, c. 4, §. 4, l. IV Inst. « Quid autem, inquit, singulæ provinciæ unum habebant inter Episcopos Archiepiscopum, quod

(1) Luc. XII, 37 et seq. — (2) Luc. XII, 45.

item in Nicæna Synodo constituti sunt Patriarchæ, qui essent ordine et dignitate Archiepiscopis superiores; id ad disciplinæ conservationem pertinebat » : igitur æquum est, ut sit etiam unus aliquis, qui toti Ecclesiæ præsit, et cui Primates quoque et Patriarchæ subjiciantur. Nam si Monarchicus principatus convenit uni civitati, uni provinciæ, uni nationi; cur non etiam Ecclesiæ universæ? quæ ratio postulat, ut partes Monarchice, totum autem Aristocratice gubernetur?

Deinde quibus rationibus probatur, debere unum Episcopum præesse Parochis, Archiepiscopum Episcopis, Patriarcham Archiepiscopis; iisdem probari potest, unum Pontificem summum præesse debere Patriarchis. Cur necessarius est in singulis Ecclesiis unus Episcopus, nisi quia una civitas non potest bene regi, nisi ab uno? at etiam una est Ecclesia universa. Item cur unus requiritur Archiepiscopus, nisi ut contineantur Episcopi in unitate, ut dissolvantur eorum lites, ut ad Synodum convocentur, ut cogantur fungi suo munere? at propter easdem causas requiritur unus qui Archiepiscopis et Primatibus omnibus præsit.

Respondebit Calvinus : Episcopos Presbyteris, cæteris Episcopis Archiepiscopos, atque istis Primatem majorem esse honore et dignitate, non auctoritate et potestate. Sic enim ipse docet lib. IV Instit. cap. 4, §. 2.

Sed certe fallitur aut fallit : nam (ut omittam alia) I. Timoth. V, cum Apostolus ait : *Adversus Presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus* (1), Episcopum Judicem Presbyterorum facit, Judex autem sine potestate nullus est. Præterea, in Concilio Antiocheno, can. 16. statuitur, ut si quis Presbyter aut Diaconus a proprio Episcopo damnatus, et honore privatus ad alium Episcopum accesserit, nullo modo recipiatur. Potest igitur Episcopus Presbyterum damnare, et honore privare, quod certe potestatis et jurisdictionis est.

Item, in Concilio III Carthaginiensi, cap. 45. asserunt Patres, licere Primati ex quavis diœcesi Episcoporum assumere Clericos et ordinare Episcopos, ubi fuerit opus, etiam invito Episcopo, cui clericus ille subjectus erat. An non aperte hic videmus, Primatem potestate majorem esse cæteris Episcopis? Denique Leo in epist. ad Anastas. Thessal., quæ est 84. et Gregorius lib. IV, epist. 52. aperte docent, non esse omnes Episcopos pares potestate, sed esse alios aliis vere subjectos; et inde S. Leo recte deducit, ad unam Petri Sedem universalis Ecclesiæ regimen pertinere.

Septima ratio ex propagatione Ecclesiæ sumi potest. Nam Ecclesia semper crevit et crescere debet, donec in toto Mundo prædicatum sit Evangelium, ut patet Matth. XXIV : *Prædicabitur hoc Evangelium regni in universo Mundo, et tunc veniet consummatio* (2). Non autem potest id fieri, nisi sit unus summus Ecclesiæ Præsul, cui sollicitudo incumbat totius hujus corporis conservandi, et propagandi : nam nemo debet prædicare, nisi mittatur. Rom. X : *Quomodo prædicabunt nisi mittantur* (3)? Mittere autem in alienas provincias non est Episcoporum particularium : illi enim habent suos certos fines Episcopatus sui, extra quos nullum jus habent, nec ad eos pertinet cura, nisi tuendi gregis sibi assignati.

Quocirca in historiis Magdeburgensium vix invenimus Ecclesiam propagatam post Apostolorum tempora per alios, quam per eos quos in opus Dei miserant Romani Pontifices. Germanos convertit S. Bonifacius a Papa Gregorio II missus. Francones S. Kilianus missus a Papa Conone. Anglos Augustinus a Papa Gregorio I. destinatus. Innocent. vero I. in epist. 1. constanter affirmat, per omnem Hispaniam, Galliam, Africam, Ecclesias esse fundatas per eos, quos Petrus aut ejus successores in hoc opus miserant.

Octava ratio ducitur ex unitate Fidei. Necesse est enim, ut omnes Fideles idem omnino sentiant in rebus Fidei : *Est enim unus Deus, una Fides, unum Baptisma* (4), Ephes. IV, at una Fides in Ecclesia esse non potest, si non sit unus summus Judex, cui omnes acquiescere teneantur. Quod certe satis aperte docet, quando nulla esset alia ratio, dissensio ipsa Lutheranorum, quos videmus, quia non habent unum, cui omnes judicium suum subjicere teneantur, in mille sectas esse divisos, cum tamen omnes ab uno Luthero descenderint : neque adhuc potuisse unum Concilium cogere, in quo omnes convenirent. Sed et apertissima ratio id suadet. Cum enim multi sunt pares, vix fieri potest, ut in rebus obscuris et difficilibus ullus velit alterius judicium suo judicio anteponi.

(1) I. Timoth. V, 19. — (2) Matth. XXIV, 14. — (3) Rom. X, 15. — (4) Eph. IV, 5.

Respondent Magdeburgenses Centur. I, lib. II, cap. 7. col. 522. et sequent., posse conservari unitatem Fidei per consociationem multarum Ecclesiarum, quæ se invicem juvent, et per litteras inter se agant de quæstionibus Fidei. Verum id certe non sufficit: nam ad unitatem Fidei conservandam, non sat est consilium; imperium requiritur : quid enim fiet, si Episcopus errans nolit scribere ad alios, vel si postquam scripserit, nolit consilium aliorum sequi? Nonne ipse Illyricus a collegis admonitus, ut Manichæum errorem de peccato originis, a se iterum excitatum ab inferis, retractaret, nunquam adduci potuit, ut vel patienter eos audiret? Et si ista consociatio tam efficax est; cur pacem et concordiam non efficit tandem aliquando inter molles et rigidos Lutheranos?

Dices : terminabuntur quæstiones a Concilio generali : omnes enim majori parti Episcoporum acquiescent. At etiam in Concilio generali major pars potest errare, si auctoritas desit summi Pastoris, ut experimento comprobatum est Ariminensis et Ephesini II Concilii. Adde, quod non semper cogi possunt Concilia generalia : primis enim 300 annis, nullum fieri potuit generale Concilium, et tamen plurimæ tunc hæreses exstiterunt.

Superest ut objectiones eorum diluamus. Ac primum objicit Calvinus in Instit. lib. IV, cap. 20. §. 7. locum Evangelii Luc. XXII, ubi sic legimus : *Facta est contentio inter eos, quis eorum videretur esse major? Dixit autem eis : Reges gentium dominantur eorum; vos autem non sic* (1). Ubi Calvinus : « Hanc variam eorum ambitionem, inquit, ut compesceret Dominus, eorum ministerium non esse regnis simile docuit, in quibus inter cæteros unus eminet. »

Respondeo : tum hoc loco, tum Matth. XX, Dominum non removisse Monarchiam ab Ecclesia, sed potius eam instituisse, atque admonuisse diversam esse a Monarchia civili gentium. Primum enim non ait Dominus : *Vos non præsidebitis ullo modo*, sed *non sic ut Reges gentium.* Qui autem dicit : *Tu non sic præeris ut ille*, id significat, *præeris quidem*, *sed aliter quam ille.* Deinde, nonne clare hoc loco subjungitur : *Qui major est in vobis*, *fiat sicut junior*, *et præcessor*, Græce ἡγούμενος, id est, Dux et Princeps : *sicut ministrator*? unus igitur erat a Domino dux designatus.

Denique, exemplo suo rem declaravit : *Sicut ego,* inquit, *non veni ministrari*, *sed ministrare.* Et : *Ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.* Et tamen de se dicit, Jo. XIII : *Vocatis me magister et Domine*, *et bene dicitis*, *sum etenim* (2). Sicut ergo Christus non dominabatur, nec præerat sicut Reges gentium, sed ministrabat et laborabat, et tamen vere præerat, imo et Dominus erat : ita quoque vult, unum ex suis vere præesse, sed absque libidine dominandi, qualis est in Regibus gentium, qui tyranni sunt plerumque, imperantque subjectis ut servis, et omnia referunt ad suum commodum et gloriam. Vult enim suum Vicarium præesse Ecclesiæ ut pastorem et patrem, qui non lucrum et honorem quærat, sed commodum subjectorum; et ideo præter cæteros laboret et serviat omnium utilitati.

Præterea Reges gentium, etiam illi qui tyranni non sunt, ita regna sua administrant, ut propriam hæreditatem quam filiis derelinquant : at Prælati Ecclesiæ non sic ; non enim Reges, sed Vicarii sunt, non patresfamilias, sed œconomi. Hinc Bernardus lib. III de consider. : « Quid, inquit, præesse non negas, et dominari vetas? plane sic, quasi non bene præsit qui præest in sollicitudine : præsis ut provideas, ut consulas, ut procures, ut serves : præsis ut prosis, præsis ut fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam. »

Secunda objectio Calvini in Instit. lib. IV, cap. 6. §. 1. talis est. Ad Ephes. IV delineavit nobis Apostolus totam Ecclesiasticam hierarchiam, quam Christus post ascensionem suam in terris reliquit : ibi autem nusquam est mentio unius Capitis, sed multis in commune traditur Ecclesiæ regimen. Sic enim ait : *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos*, *quosdam autem Prophetas*, *alios vero Evangelistas*, *alios autem Pastores*, *et Doctores* (3). Et non dixit : « primum quidem unum summum Pontificem, deinde Episcopos, Parochos etc »

Item : *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*, *unum corpus*, *et unus spiritus*, *sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ*, *unus Dominus*, *una Fides*, et non dixit : « Unus Pontifex Maximus, qui Ecclesiam in unitate contineat. » Et ibidem : *Unicuique nostrum*

(1) Luc. XXII, 24 et seq. — (2) Joan. XIII, 13. — (3) Eph. IV, 11 et 3.

data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Et non dixit : « Uni data est plenitudo potestatis, et ut vices Christi gerat, sed data est, inquit, singulis sua portio. »

Respondeo : Pontificatum summum diserte positum ab Apostolo in illis verbis : *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos :* et clarius I. Corint. XII, ubi ait : *Et ipse posuit in Ecclesia primum Apostolos, secundo Prophetas* (1). Siquidem summa potestas Ecclesiastica non solum data est Petro, sed etiam aliis Apostolis : omnes enim poterant dicere illud Pauli : *Instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum*, II. Cor. XI (2), sed Petro data est ut ordinario Pastori, cui perpetuo succederetur, aliis vero tanquam Delegatis, quibus non succederetur. Fuit enim in illis Ecclesiæ primordiis necessarium ad Fidem toto Orbe terrarum celeriter disseminandam, ut primis prædicatoribus, et Ecclesiarum fundatoribus summa potestas et libertas concederetur : mortuis autem Apostolis, Apostolica auctoritas in solo Petri successore permansit ; nullus enim Episcopus præter Romanum sollicitudinem habuit unquam omnium Ecclesiarum, et solus ipse vocatus est ab omnibus Apostolicus Pontifex, et Sedes ejus Apostolica simpliciter, et per autonomasiam, et munus ejus Apostolatus. Cujus rei pauca quædam testimonia subjiciemus.

Hieronymus in epist. 2. ad Damas. de nom. hypost. : « Qui Apostolos, inquit, honore sequeris, sequaris et merito. » Et lib. II cont. Ruffin. « Miror, inquit, quomodo Episcopi receperint, quod Sedes Apostolica condemnavit. » Et in epist. plur. Episcopor. Gallor. ad Leonem, quæ est inter epistolas Leonis 52 : « Det, inquiunt, Apostolatus vester nostræ veniam tarditati. » Et in fine epistolæ : « Ora pro me Domine beatissime, merito et Apostolico honore venerande Papa. » Item : « Apostolatum vestrum in Domino veneror et saluto. » Augustinus epist. 162. « In Romana Ecclesia semper Apostolicæ Cathedræ viguit principatus. »

Denique (ut omittam infinita similia) Concilium Chalcedonense in epist. ad Leonem, quæ habetur post III act. : « Et post hæc omnia, inquiunt, insuper et contra ipsum cui vineæ custodia a Salvatore commissa est, extendit insaniam, id est, contra tuam quoque Apostolicam sanctitatem. » Hinc B. Bernardus lib. III de Consider. cir. init. loquens de Apostolis omnibus, de quibus dicitur, Psalm. XLIV : *Constitues eos principes super omnem terram* (3), ait Eugenio Papæ : « Eis tu successisti in hæreditatem : ita tu hæres, et Orbis hæreditas. » Et infra, hunc ipsum locum : *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos*, intelligit de Pontificia auctoritate.

Potest etiam responderi : Apostolum hoc loco non delineasse hierarchiam Ecclesiæ, sed tantum enumerasse varia dona, quæ sunt in Ecclesia. Primum enim posuit *Apostolos*, id est, eos qui primi a Deo missi sunt. Secundo *Prophetas*, id est, qui futura prædicunt, ut exponunt Chrysostomus, Œcumenius, Theophylactus. Tertio, *Evangelistas*, id est, eos qui Evangelia scripserunt, ut exponunt Œcumenius, et Theophylactus. Ultimo, *Pastores et Doctores*, quo uno verbo significavit confuse totam hierarchiam ministrorum Ecclesiæ. Et I. Corinth. XII addidit genera linguarum, curationes, et alia, quæ non Ecclesiastica ministeria, sed Spiritus sancti charismata sunt.

Ad illud autem, de uno corpore, uno spiritu, una Fide, uno Deo, in quibus non est annumeratus unus Papa ; respondeo : unum Papam in illis verbis esse comprehensum : *Unum corpus, et unus spiritus :* ut enim in corpore naturali ideo servatur unitas membrorum, quia omnia parent capiti ; ita quoque tunc in Ecclesia servatur unitas, cum omnes obediunt uni.

Et quamquam Caput Ecclesiæ totius est Christus : tamen quia ipse a militante Ecclesia abest secundum visibilem præsentiam, exigitur necessario unus aliquis Christi loco, qui visibilem hanc Ecclesiam in unitate contineat. Quare Optatus lib. II Petrum Caput appellat, et unitatem Ecclesiæ in eo ponit, ut omnes cohæreant cum isto Capite. Joannes quoque Chrysostomus hom. 55. in Mat. ita loquitur de Ecclesia : « Cujus pastor et Caput piscator homo atque ignobilis etc. »

Ad illud de plenitudine potestatis, respondeo : summum Pontificem, si conferatur cum Christo, non habere plenitudinem potestatis, sed tantum suam quamdam portionem, secundum mensuram donationis Christi ; Christus enim regit omnem Ecclesiam, quæ est in cœlo, in purgatorio, in terris, et quæ fuit ab initio Mundi, et erit usque ad

(1) I. Cor. XII, 28. — (2) II. Cor. XI, 28. — (3) Psal. XLIV, 17.

finem : ac præterea pro arbitrio potest leges condere, Sacramenta instituere, gratiam tribuere, etiam sine Sacramentis.

At Papa solum regit eam Ecclesiæ partem quæ est in terris, dum ipse vivit, nec potest leges Christi mutare, aut Sacramenta instituere, aut peccata sine Sacramento remittere. Si tamen summus Pontifex cum Episcopis cæteris comparetur, merito habere dicitur plenitudinem potestatis, quia cæteri definitas habent regiones quibus præsint, definitam etiam potestatem : ipse vero toti orbi Christiano præpositus est, et totam ac plenam habet eam potestatem, quam Christus ad Ecclesiæ utilitatem in terris reliquit.

Tertia objectio est Calvini lib. IV Instit. cap. 6. §. 9. ubi hoc argumento utitur : *Christus est Caput Ecclesiæ* (1), Ephes. IV, igitur injuriam facit Christo qui aliud Caput nominat.

Respondeo : nullam fieri injuriam Christo ex eo quod Papa sit Caput Ecclesiæ, imo potius gloriam ejus augeri. Non enim asserimus, Papam Caput Ecclesiæ esse cum Christo, sed sub Christo, ut ejus ministrum et Vicarium : non autem fit injuria Regi, si dicatur Prorex esse caput regni sub Rege, quin potius augetur ejus gloria ; omnes enim qui audiunt Proregem esse caput sub Rege, mox cogitant, Regem esse caput nobiliori modo.

Adde, quod in Scriptura Christus ipse, qui de se ait : *Ego sum lux mundi*, Jo. VIII, idem dixit Matth. V Apostolis : *Vos estis lux Mundi*, nec tamen sibi ipse injuriam fecit. Et Apostolus qui dixit : *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus*, I. Cor. idem dixit : *Superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum.* Ephes. II et cum Christus sit *Pastor et Episcopus animarum nostrarum*, I. Pet. II : *et Apostolus confessionis nostræ.* Heb. III : *et vir Propheta*, Luc. ult. : *et doctor justitiæ.* Joel. II (2), tamen non fecit illi injuriam Paulus cum Ephes. IV scripsit, in Ecclesia esse Apostolos, Prophetas, Pastores et Doctores. Denique est nomen augustius quam Dei? et tamen non semel in Scripturis homines dicuntur Dii sine ulla injuria veri Dei. Psalm. LXXXI : *Ego dixi, Dii estis* (3). Cur ergo injuria erit Christo Capiti Ecclesiæ, si alius quidam sub ipso dicatur etiam Caput?

At, inquiunt, nusquam Ecclesia dicitur corpus Petri, aut Papæ, sed Christi. Respondeo : ejus rei causam esse, quod solus Christus sit Caput principale et perpetuum totius Ecclesiæ ; ut enim regnum non dicitur esse Proregis, sed Regis, et domus non est Œconomi, sed domini : sic Ecclesia non est corpus Petri aut Papæ, qui solum ad tempus, et alterius loco eam gubernat, sed Christi, qui propria auctoritate, et perpetuo illam regit.

Præterea cum dicitur Ecclesia corpus Christi, vox illa Christi potest commode referri, non tam ad Christum ut Caput, quam ad eumdem Christum ut hypostasim ejus corporis, quemadmodum cum dicimus, illic jacet corpus Petri, illic Pauli, non significamus Petrum aut Paulum esse corpora, sed personas quarum illa sunt corpora. Christus enim non modo Caput est Ecclesiæ, sed est ipse quasi magnum quoddam corpus ex multis et variis membris constans. Annotavit id S. Augustinus lib. I de peccat. mer. et remiss. cap. 31. ex eo quod Apostolus, I. Corinth. XII, cum ait : *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa, omnia autem membra cum sint multa, unum corpus sunt ;* non addit, *ita et Christi corpus*, sed, *ita et Christus* (4). Jam igitur Ecclesia corpus est Christi, non Petri, quia Christus tanquam corporis hujus hypostasis omnia membra sustentat, et omnia in omnibus operatur ; per oculum videt, per aures audit, ipse est enim qui per doctorem docet, per ministrum baptizat, per omnes denique omnia facit ; quod certe nec in Petrum, nec in ullum alium hominem convenit.

Objectio quarta est Theodori Bezæ, qui in confess., cap. 5, art. 5. Deum solum oneri totius Ecclesiæ regendæ parem esse posse dicit ; proinde rem impossibilem a nobis affirmari, cum summo Pontifici totius Ecclesiæ regimen committimus. Quod idem ante Lutherus in lib. de potest. Papæ scriptum reliquit, eique assensus est libellus de primatu Papæ, in Synodo Smalchaldica conscriptus.

Respondeo : fieri non posse sine miraculo, ut unus homo solus totam Ecclesiam per se regat, neque id ullus Catholicorum docet :

(1) Eph. IV, 15. — (2) Joan. VIII, 12; Matth. V, 14; I. Cor. III, 11; Eph. II, 20; I. Petr. II, 25; Hebr. III, 1; Luc. XXIV, 19; Joel II, 23. — (3) Psal. LXXXI, 6. — (4) I. Cor. XII, 12.

ut autem unus per multos sibi subjectos ministros et pastores id faciat, non modo possibile, sed etiam utile et commodum esse censemus. Nam in primis, nonne II. Cor. XI Apostolus dicit se habuisse *sollicitudinem omnium Ecclesiarum* (1)? neque loquitur solum de omnibus Ecclesiis quas ipse plantaverat, sed de omnibus simpliciter. Nam Chrysostomus in hunc locum scribit, Paulum totius Orbis terræ curam gessisse : et idem probari posset ex epist. ad Rom. et ad Coloss. et ad Hebr. scribit enim ad eos quibus non prædicaverat, et quos tamen ad curam suam pertinere arbitrabatur.

Et quamquam Apostoli inter se distribuerant quibus peculiari studio verbum Domini prædicarent : non tamen propterea unius provinciæ finibus sollicitudinem suam concludebant, sed unusquisque eorum ita totius Ecclesiæ curam gerebat, ac si ad se solum ea cura pertineret.

Deinde multi Principes sæculares habuerunt a Deo regna amplissima, et certe majora quam nunc sit orbis Christianus universus, quæ nisi administrare potuissent, data eis a Deo nunquam fuissent. Exempla habemus in Nabuchodonosor, de quo Daniel II hoc modo legimus : *Tu Rex Regum es, et Deus cœli regnum et fortitudinem et imperium dedit tibi, et omnia in quibus habitant filii hominum, et sub ditione tua universa constituit* Item de Cyro Isaiæ XLV : *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et dorsa regum vertam* etc. (2)

Quam amplum autem fuerit hoc regnum, patet ex cap. I Esther, ubi dicitur regnasse Rex Persarum Assuerus super 127 provincias ab India usque ad Æthiopiam. De Augusto legimus Lucæ II : *Exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus Orbis* (3). Et certe nunquam felicius administratus est Orbis terrarum, quam temporibus Augusti. Quod autem regnum ejus a Deo præparatum fuerit, ut facilius Evangelium per totum Mundum deferretur; scribunt Eusebius lib. III, cap. 9. de demonstr. Ev. et Leo serm. 1. de sanctis Petro et Paulo.

Cum igitur Deus totum fere Orbem terrarum unius hominis imperio parere voluerit, cur non potuit etiam Ecclesiam universam unius hominis prudentiæ ac sollicitudini commendare? præsertim cum facilior sit gubernatio Ecclesiastica, quam politica et Reges illi non alia præsidia haberent, quam humanam prudentiam et generalem Dei providentiam : Pontifex autem noster habeat supernaturale lumen Fidei, Scripturas sacras, cœlestia Sacramenta, et particularem divini Spiritus assistentiam.

Adde, quod longe difficilior est Democratia, vel Aristocratia in Ecclesia, quam Monarchia. Nam Democratia Ecclesiæ non talis esset qualis erat Romanorum, vel Atheniènsium, ubi solum dominabantur homines unius civitatis, qui non difficulter in unum convenire, et ad plura suffragia statuere poterant quidquid volebant : in Ecclesia enim si popularis gubernatio esset, omnes Christiani totius Mundi suffragii jus haberent; quis autem posset congregare omnes Christianos ad aliquid commune toti Ecclesiæ statuendum?

Pari ratione Aristocratia Ecclesiæ non esset talis, qualis nunc est Venetorum, in qua soli Patricii unius urbis dominantur, qui facile congregari et decernere possunt quod volunt : sed esset talis qualis nunquam fuit; in qua videlicet omnes Magistratus totius Mundi, id est, omnes Episcopi et Presbyteri totius Orbis Christiani æquale jus gubernationis haberent, quos etiam congregare, aut dificillimum, aut impossibile sine divino miraculo esset.

Objectio quinta ejus libelli est, quem de primatu Papæ in Synodo Smalcaldica Lutherani ediderunt. Paulus, inquiunt, I Cor. III ministros omnes exæquat, et Ecclesiam super ministros esse docet, cum ait : omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas.

Respondeo : me non esse tam acutum, ut vim hujus argumenti percipiam. Nam si propterea exæquantur ministri, quia simul numerantur, cum dicitur, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas : pares quoque erunt Duces, Consules, Imperatores, quia Chrysostomus hom 83 in Matth. ait : « Si Dux quispiam, si Consul, si is qui diademate ornatur, indigne adeat, cohibe et coerce etc.» Neque sequitur, Ecclesiam auctoritate et potestate esse supra ministros, quia sunt instituti propter Ecclesiæ utilitatem, quod illis verbis Paulus significavit *Omnia vestra sunt :* alioqui et pueri pædagogos regerent, et populi Regibus auctoritate præstarent, quia

(1) II. Cor. XI, 28. — (2) Dan. II, 37; Isai. XLV. 1. — (3) Luc. II, 1.

sunt pædagogi propter pueros, et Reges propter populos, non contra.

Objectio sexta est in eodem libello : Christus omnes Apostolos pariter misit, cum ait, Jo. XX : *Ego mitto vos* (1), non igitur unum cæteris præposuit.

Respondeo : illis verbis non esse unum aliis præpositum, sed non deesse alia loca, quibus unus aliis præponatur. Certe Jo.XXI uni dicitur : *Pasce oves meas* (2).

Ultimo objiciunt alii : si Mundus debet gubernari ab uno in iis quæ ad religionem pertinent; utile etiam esset, ut regeretur ab uno in iis quæ ad politicum ordinem spectant : at hoc neque factum est unquam, neque expedit ut fiat; ut enim docet Augustinus lib. IV de Civit. Dei, cap. 15. : « Felicioribus sic rebus humanis, omnia regna essent parva, et concordi vicinitate lætantia. »

Respondeo : non esse eamdem rationem politici et Ecclesiastici regiminis. Siquidem Orbis terrarum non necessario debet esse unum regnum; proinde non necessario postulat unum qui omnibus præsit : at Ecclesia tota unum est regnum, una civitas, una domus, et ideo ab uno tota regi debet. Cujus differentiæ illa est ratio, quod ad conservationem politicorum regnorum non necessario requiratur, ut omnes provinciæ servent easdem leges civiles, et eosdem ritus : possunt enim pro locorum et personarum varietate diversis uti legibus et institutis; et idcirco non requiritur unus, qui omnes in unitate contineat. Ad conservationem vero Ecclesiæ necesse est, ut omnes conveniant in eadem Fide, iisdem Sacramentis, iisdemque præceptis divinitus traditis ; quod sane fieri non potest, nisi sint unus populus, et ab uno in unitate contineantur.

Utrum autem expediret, omnes provincias Mundi ab uno summo Rege gubernari in rebus politicis, quamvis id non sit necesse, posset esse quæstio. Mihi tamen omnino expedire videtur, si possit eo perveniri sine injustitia et bellicis cladibus : præsertim si summus Monarcha sub se haberet non Vicarios et Proreges, sed veros Principes, quomodo summus Pontifex sub se habet Episcopos.

Quia tamen non videtur posse fieri talis Monarchia, nisi adhibita magna vi et multis ac magnis bellis; ideo recte B. Augustinus dicit, feliciores fore res humanas, si essent ubique parva regna concordi vicinitate lætantia, quam si unusquisque Regum per fas et nefas imperium suum extendere et propagare contendat. Adde, quod S. Augustinus probat quidem parva regna, sed non negat utile futurum, si parvis istis Regibus unus aliquis summus Imperator præsit; quin potius id affirmare videtur, cum ait, parva illa regna concordi vicinitate lætantia esse debere, quemadmodum multæ domus se habent in civitate : constat enim, unum esse cui omnes domus parent, tametsi quælibet suum proprium habet patremfamilias.

CAPUT X.

Proponitur tertia quæstio, et probatur Petri Monarchia ex loco Evangelii, Matth. XVI.

Explicatum est hactenus, et satis diligenter, ni fallor, probatum, Monarchiam esse optimum regimen, et ejusmodi regimen in Ecclesia Christi esse debere. Restat nunc quæstio tertia : fueritne Apostolus Petrus Ecclesiæ totius Caput et Princeps loco Christi ab ipso Christo constitutus?

Hæretici omnes, quos initio citavimus, diserte hoc negant: Catholici e contrario, quos citavimus, id affirmant Est enim revera non simplex error, sed perniciosa hæresis, negare B. Petri primatum a Christo institutum. Eum nos triplici ratione et via confirmare aggredimur. Primum ex duobus locis Evangelii, in quorum altero promittitur, in altero exhibetur. Deinde ex plurimis B. Petri privilegiis ac prærogativis. Postremo ex apertissimis Græcorum et Latinorum veterum testimoniis.

Ac ut a primo incipiamus, prior locus est, Matth. XVI, ubi sic legimus : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni cœlorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis* (3). Quorum verborum planus et obvius sensus est, ut intelligamus, sub duabus metaphoris promis-

(1) Joan. XX, 21. — (2) Joan. XXI, 17. — (3) Matth. XVI, 18.

sum Petro totius Ecclesiæ principatum. Prior metaphora est fundamenti ac ædificii: quod enim est in ædificio fundamentum, id est in corpore caput, in civitate Rector, Rex in regno, paterfamilias in domo. Posterior est clavium : cui enim traduntur claves civitatis, ille instituitur Rex, vel certe Gubernator civitatis, qui quos vult admittat, quos vult excludat.

Verum hæretici totum hunc locum miris modis depravant : nam nec Petrum per petram intelligi volunt; nec Petro claves esse promissas concedunt; nec per metaphoras fundamenti et clavium summam potestatem Ecclesiasticam significatam esse sibi persuadere possunt.

Quæstiones igitur quatuor nobis explicandæ sunt. Prima : an Petrus sit illa petra, super quam fundatur Ecclesia. Secunda : an esse fundamentum sit esse Gubernatorem totius Ecclesiæ. Tertia : an Petrus sit ille cui dantur claves. Quarta : an per claves intelligatur potestas plena Ecclesiam gubernandi.

De prima quæstione quatuor sententiæ sunt. Prima Catholicorum communis, petram illam esse Petrum, id est, illam personam quæ dicebatur Petrus : non tamen ut persona erat particularis, sed ut Pastor et Caput Ecclesiæ. Secunda est Erasmi in hunc locum, omnem hominem Fidelem esse hanc petram. Tertia Calvini lib. IV Instit. cap. 6, §. 6. petram illam esse Christum. Quarta Lutheri lib. de potest. Papæ, et Centuriatorum lib. I. Centur. I, cap. 4, col. 175. et lib. I Smalchaldici de primatu Papæ, Fidem seu Fidei confessionem esse petram, de qua Dominus hoc loco loquitur.

Prima sententia, quæ verissima est, primum ex ipso textu aperte deducitur. Nam illud pronomen, *Hanc*, cum dicitur *Et super hanc petram*, demonstrat aliquam petram, de qua paulo ante Dominus sit locutus : proxime autem Dominus Petrum vocaverat petram ; Syriace enim loquebatur, et Syriaca lingua Petrus dicitur Cephas, ut habemus Jo. I, Cephas autem petram significat, ut Hieronymus docet in cap. II ad Galat. et res certissima est: nam ubicumque in textu Hebræo est סֶלַע, id est, petra, in Syriaco est Cepha; quin etiam כֵּפָא, Hebraice saxum seu rupem significat : ubi enim Hierem. IV legimus, *ascenderant rupes* (1), in Hebræo est, בַּכֵּפִים עָלוּ.

(1) Jerem. IV, 29.

Dixit ergo Dominus : Tu es Cepha, et super hoc Cepha : vel Latine *Tu es petra et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*; ex quo sequitur, illud *hanc* non posse referri nisi ad Petrum, qui eo loco vocatus est petra.

At cur Latinus Interpres non vertit : *Tu es petra, et super hanc petram?* Quod Græcum codicem sit secutus : non enim vertit ex Syriaco, sed ex Græco, in quo legimus, σὺ εἶς Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω τὴν ἐκκλησίαν μοῦ. Cur vero Græcus non vertit, σὺ εἶς πέτρα, καὶ ἐπὶ ταύτῃ πέτρᾳ, causa est, quoniam cum apud Græcos tam πέτρος quam πέτρα significet lapidem. visum est Interpreti commodius homini nomen masculinum quam femininum tribuere. Deinde vero ad explicandam metaphoram, secundo loco non voluit dicere, ἐπὶ τῷ πέτρῳ, quod fuisset ambiguum, sed ἐπὶ τῇ πέτρᾳ, quod nihil aliud quam saxum significat.

Accedat consensus Ecclesiæ totius , et Græcorum ac Latinorum Patrum : totum Chalcedonense Concilium 630 Patrum act. III, appellat Petrum petram et crepidinem Ecclesiæ Catholicæ. Item in Ecclesia canuntur hodie omnium ore, et cantati sunt a 1200 annis illi versus B. Ambrosii in hymno laudum diei dominici : *Hoc ipsa petra Ecclesiæ canente culpam diluit.* Testatur enim B. Augustinus lib. I retract. cap. 21. jam suo tempore cœptum cani ex versibus Ambrosii, Petrum esse petram, super quam Dominus Ecclesiam ædificavit.

Præterea ex Patribus Græcis Origenes ho. 5. in Exod. « Vide, inquit, magno illi Ecclesiæ fundamento et petræ solidissimæ, super quam Christus fundavit Ecclesiam, quid dicatur a Domino : modicæ fidei, quare dubitasti? »

Athanasius in epist. ad Felicem, quam scripsit nomine suo et Synodi Alexandrinæ: « Tu es, inquit, Petrus, et super fundamentum tuum Ecclesiæ columnæ, id est, Episcopi, sunt confirmatæ etc.» Eleganter Athanasius Petrum facit fundamentum, quo nituntur Episcopi super quos ut columnas totum ædificium collocatur.

Basilius lib. II in Eunom. : « Petrus, inquit, propter Fidei excellentiam Ecclesiæ ædificationem in seipsum suscepit. » Gregorius Nazianzenus in Orat. de moderat. servan. in disputat. : « Petrus , inquit, petra

vocatur, atque Ecclesiæ fundamenta fidei suæ credita habet. » Epiphanius in Ancor. : « Dominus, inquit, constituit Petrum primum Apostolorum petram firmam, super quam Ecclesia Dei ædificata est. »

Chrysostomus hom. 55. in Matth. : « Dominus ait, inquit, tu es Petrus, et ego super te ædificabo Ecclesiam meam. » Et hom. 4. in cap VI Isaiæ : « Quid autem, inquit, Petrus, basis Ecclesiæ ; ille vehemens amator Christi ; ille sermone indoctus et Rhetorum victor ; ille imperitus qui tamen Philosophis obturavit os; ille qui Græcanicam sapientiam non aliter, quam aranearum telam dissolvit; ille qui sagenam misit in mare, et piscatus est Orbem? » Cyrillus lib. II, cap. 12. in Jo. « Nec Simon fore jam nomen illi, sed Petrus, prædicit : vocabulo ipso commode significans, quod in eo tanquam in petra, lapideque firmissimo suam esset ædificaturus Ecclesiam. »

Psellus in cap. V Cant. in illud : *Crura ejus sicut columnæ marmoreæ* (1) : « Per crura, inquit, Petrum intellige Apostolorum Principem, super quem Dominus in Evangelio se Ecclesiam suam ædificaturum promisit. » Habentur Commentaria Pselli in Commentariis Theodoreti in Cantic. Theophylactus in cap. XXII Luc. : « Post me, inquit, Ecclesiæ petra es, et fundamentum. » Euthymius in cap. XVI Matth. : « Te ponam, inquit, fundamentum credentium, ædificabo super te Ecclesiam meam. »

Ex Latinis. Tertullianus lib. de præscrip. cap. 22 : « Latuit, inquit, aliquid Petrum, ædificandæ Ecclesiæ petram dictum? » Cyprianus in epist. ad Quintum : « Petrus quem primum Dominus elegit et super eum ædificavit Ecclesiam suam » : similia passim repetit.

Hilarius in cap. XVI Matth. : « O in nuncupatione novi nominis felix Ecclesiæ fundamentum, dignaque ædificatione illius petra, quæ inferorum leges dissolverit. O beatus cœli janitor etc. » Hic tamen ad marginem annotavit Erasmus : « Fides Ecclesiæ fundamentum ; » quasi Fidei sit nomen mutatum, et non Simoni, et Fides sit beatus cœli janitor. Quid quod Hilarius hoc loco Fidem ne nominavit quidem? Ambrosius serm. 47 : « Denique, inquit, pro soliditate devotionis Ecclesiarum petra dicitur, sicut ait Dominus: Tu es Petrus etc. Petra enim dicitur eo quod primus in actionibus Fidei fundamenta posuerit, et saxum immobile totius operis Christiani compagem molemque contineat. »

Hieronymus in cap. XVI Matth. : « Secundum metaphoram petræ, recte dicitur ei, ædificabo Ecclesiam meam super te. » Et in epist. ad Damas. de nom. hypost., de Sede Petri loquens : « Super illam petram, inquit, ædificatam Ecclesiam scio. »

Augustinus in Psal. contra partem Donati : « Numerate sacerdotes vel ab ipsa Petri Sede : ipsa est petra quam non vincunt superbæ inferorum portæ. » Ubi nota, tam Hieronymum quam Augustinum, non tam Petrum quam ejus Sedem vocare petram, super quam fundatur Ecclesia, et contra quam non prævalent portæ inferorum, quia Petrus est petra, non ut particularis homo, sed ut Pontifex. Idem Augustinus serm. 15. de Sanctis : « Petrum itaque fundamentum Ecclesiæ Dominus nominavit; et ideo digne fundamentum hoc Ecclesia colit, supra quod Ecclesiastici ædificii altitudo consurgit. »

Maximus serm. 1. de SS. Petro et Paulo : « Per Christum Petrus factus est petra, dicente ei Domino : Tu es Petrus, et super hanc petram etc. » Paulinus epist. 4 ad Severum : « Petra est Christus, sed etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, cui ait : Super hanc petram etc. »

Leo serm. 2. de annivers. Assumpt. suæ ad Pontif. die : « Manet ergo dispositio Veritatis, et B. Petrus in accepta fortitudine petræ perseverans, suscepta Ecclesiæ gubernacula non reliquit. Sic enim præ cæteris est ordinatus, ut dum petra dicitur, dum fundamentum pronuntiatur, dum regni cœlorum janitor constituitur ; qualis ipsi cum Christo esset societas, per ipsa appellationum mysteria nosceremus. » Gregorius lib. VI, epist. 37. ad Eulogium : « Quis nesciat, sanctam Ecclesiam in Apostolorum Principis soliditate firmatam etc. ? »

Ex his apparet, quanta sit quorumdam hæreticorum impudentia. Calvinus enim loco notato dicit, se nolle Patres adducere, non quod non possit, sed quod nolit de re tam clara disceptando molestus esse Lectoribus. Erasmus autem in hunc locum Matthæi miratur, aliquos fuisse qui hunc locum ad Romanam Ecclesiam detorserint, nititurque excusare Cyprianum et Hieronymum, quod dixerint, super Petrum fundatam esse Eccle-

(1) Cantic. V. 15.

siam, quasi hoc sit paradoxum inauditum; cum tamen omnes Patres id doceant, et plurimi recentiores tam Theologi, quam Canonistæ, necnon antiquissimi Pontifices, Clemens, Anacletus, Marcellus, Pius, Julius, et alii, quos omisi, tum gratia brevitatis, tum quia ab adversariis non recipiuntur.

Excutiamus nunc secundam opinionem quæ est Erasmi. Probat Erasmus nomine *Petræ*, intelligi omnes Fideles, ex Origene, qui tract. 1. in Matth. hunc locum exponens, sic ait : « Petra est omnis qui imitator est Christi, et super omni ejusmodi petra ædificatur Ecclesia Dei. In singulis enim quibusque perfectis, qui habent in se congregationem verborum et operum, et sensuum omnium, consistit Ecclesia, cui portæ non prævalent inferorum. »

At Origenes allegorice exponit hunc locum, non litteraliter ut Erasmus somniat : ad litteram autem exposuit in loco supra citato. Et sane ad litteram non posse hunc locum intelligi de omnibus Fidelibus, patet ex eo quod Dominus, ut de solo Petro se loqui indicaret, descripsit illum multis modis : vocavit enim eum Simonem, quod erat illi nomen a parentibus impositum, et addidit nomen patris, vocans eum Filium Jonæ seu Joannis, ut distingueret a Simone fratre Thaddæi : *Beatus es*, inquit, *Simon Barjona*: addidit etiam nomen Petri, quod ipse illi indiderat : usus est præterea pronominibus certam personam designantibus, dicens : *Ego dico tibi*, *quia tu es Petrus etc.* Si ergo adhuc licet asserere, nihil hinc Petro peculiare esse collatum, vel promissum, quod non aliis omnibus, certe omnia loca Scripturæ depravari potuerunt.

Deinde, si omnes Fideles sunt ista petra, super quam fundatur Ecclesia; omnes erunt fundamentum : si omnes fundamentum, ubi erunt parietes et tectum hujus ædificii? quemadmodum si totum corpus oculus, ubi auditus? ubi cætera membra? I Corin. XII. Adde, quod ibidem Erasmus absurdum esse censet, super hominem Petrum ædificari Ecclesiam : quomodo igitur super singulos Fideles ædificabitur? nonne cæteri quoque homines sunt?

Jam tertia explicatio Calvini est, qui etsi paulo obscurius loquatur, videtur tamen per petram Christum intelligere. At enim rem esse perspicuam, super quam petram ædificetur Ecclesia, cum Apostolus dicat I. Corin. III : *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus* (1).

Accedit etiam Augustinus, qui tract. ult. in Jo. : « Super hanc, inquit, petram, quam confessus es, ædificabo Ecclesiam meam. » Et serm. 13. de verb. Dom. idem habet, et lib. I Retract. cap. 21. ubi retractat quod dixerat alicubi, super Petrum ædificatam Ecclesiam, et docet super Christum potius ædificatam dici debere, et sic intelligendum hunc locum de quo agimus.

Nemo dubitat, quin Christus sit petra, et primum fundamentum Ecclesiæ, et quod etiam ex hoc loco id aliquo modo colligitur: nam si Petrus est fundamentum Ecclesiæ loco Christi, multo magis Christus est fundamentum. At nihilominus sensus proprius, et ut sic loquar, immediatus et litteralis est, super Petrum ædificandam Ecclesiam : id quod præter rationes supra allatas, probatur propriis argumentis.

Primo pronomen *Hanc* non potest referri ad Christum petram, sed ad Petrum petram; debet enim referri ad aliquid proximum, non ad remotum : proxime autem dictum fuerat non Christo, sed Petro : *Tu es Cephas*, id est, *petra*. Deinde licet Christus dici possit petra, tamen hoc loco non est vocatus petra a Petro confitente, sed Christus filius Dei vivi : debet autem referri illud *Hanc* ad eum qui nominatus est petra, non ad eum qui non est appellatus hoc nomine. Item si referretur ad Christum, quorsum dictum fuisset : *Ego dico tibi quia tu es Petrus*? plane frustra, nisi id quod sequitur ad Petrum referatur. Denique si ad Christum referretur, non diceret Dominus *ædificabo*, sed ædifico Ecclesiam meam : nam in se jam ædificaverat Apostolos et discipulos multos. Dicit autem *ædificabo*, quia nondum constituerat Petrum fundamentum, sed post resurrectionem suam id facturus erat.

Ad argumentum Calvini dico : B. Paulum loqui non de quocumque, sed de primario fundamento : alioqui pugnaret secum, cum ait : *Superædificati super fundamentum Apostolorum, et Prophetarum*, ad Ephes. II. Et Joanni etiam repugnaret, qui Apocal. XXI describit fundamenta duodecim in ædificio Ecclesiæ, et explicat, per ea fundamenta Apostolos designari.

(1) I. Cor. III, 11.

Ad Augustinum dico : in primis eum non reprobare nostram sententiam , sed tantum anteponere aliam. Sic enim loquitur lib. I retract. cap. 21 : « Dixi in quodam loco de Apostolo Petro, quod in eo tanquam in petra fundata sit Ecclesia, qui sensus etiam cantatur ore multorum in versibus beatissimi Ambrosii, ubi de gallo gallinaceo ait : Hoc, ipsa petra Ecclesiæ canente culpam diluit. Sed scio me postea sæpissime sic exposuisse, ut super hunc intelligeretur quem confessus est Petrus; non enim dictum est illi : Tu es petra, sed tu es Petrus : petra autem erat Christus. Harum autem duarum sententiarum , quæ sit probabilior , eligat Lector. » Hæc ille. Non igitur Augustinus putat blasphemum, ut censet Calvinus, asserere, super Petrum ædificatam esse Ecclesiam.

Addo : Augustinum ex sola ignorantia linguæ Hebrææ esse deceptum. Nam argumentum ipsius est (ut hoc loco indicat) quia non est dictum : *Tu es petra*, sed : *Tu es Petrus*. Itaque existimavit petram, super quam ædificatur Ecclesia, non esse Petrum, quia credidit , *Cepham* non significare petram , sed aliquid a petra derivatum , ut si diceremus, petrinum vel petreium : quomodo Christianus non significat Christum , sed aliquid a Christo derivatum. Quia igitur Ecclesia super petram, non super aliquem petrinum vel petreium ædificanda est; ideo existimavit Augustinus , per illam petram intelligi non Petrum, sed Christum. At si advertisset, *Cepham* nihil aliud significare quam petram, et Dominum dixisse : *Tu es petra*, *et super hanc petram*: nihil dubitasset de veritate nostræ sententiæ.

Quarta restat sententia, quæ omnium fere Lutheranorum communis est, et veterum Patrum testimoniis confirmari posse videtur. Siquidem Hilarius lib. VI de Trinit. : « Super hanc, inquit, confessionis petram, Ecclesiæ ædificatio est. » Item : « Hæc Fides Ecclesiæ est fundamentum : per hanc Fidem infirmæ adversus eam sunt portæ inferorum: hæc Fides regni cœlestis habet claves etc. » Ambrosius lib. VI, cap. 9 in Lucam : «Fundamentum , inquit, Ecclesiæ Fides est » Chrysostomus hom. 55. in Matth. : « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, id est, Fidem atque confessionem. » Eodem modo exponit hom. 83. in Matth. Item Cyrillus lib. IV de Trinit. : « Petram, inquit, hunc locum exponens, opinor nihil aliud quam inconcussam, et firmissimam discipuli Fidem vocavit. »

Addit Illyricus : si super Petrum , et non potius super Fidei confessionem fundata esset Ecclesia , continuo corruisset : Petrus enim mox incurrit in articulum de passione Domini, et corruit; in eodem enim cap. XVI Matth. dicitur ei : *Vade post me Satana, scandalum es mihi, quia non sapis quæ Dei sunt* (1). Deinde etiam Christum tertio, nec sine magna execratione abnegavit, Matth. XXVI.

Respondeo : Fidem, sive confessionem duobus modis posse considerari : uno modo absolute secundum se, ac sine relatione ad personam Petri : altero modo cum relatione ad Petrum. Priore modo videntur velle adversarii, Fidem esse fundamentum Ecclesiæ, sed certe falluntur : si enim ita esset, non diceret Dominus : *Super hanc petram ædificabo*, sed *ædifico*, vel *ædificavi Ecclesiam meam*. Jam enim multi crediderant eum esse Filium Dei vivi, ut prisci Prophetæ, B. Virgo , Simeon, Zacharias , Jo. Baptista, Apostoli, et discipuli cæteri.

Deinde Fides absolute sumpta, recte quidem dicitur fundamentum justificationis, et omnium virtutum : ut enim ait Augustinus Serm. 22. de verb. Apost. : « Domus Dei credendo fundatur, sperando erigitur, et diligendo perficitur. » At Ecclesiæ non proprie est fundamentum Fides ; debent enim ejusdem generis esse fundamentum, et reliquum ædificium : est autem Ecclesia hominum congregatio, quasi lapidum vivorum, ut dicitur I. Petri II, debet ergo lapis qui est fundamentum, esse etiam aliquis homo, non aliqua virtus.

Denique illud pronomen *Hanc* clarissime ostendit, per petram non posse intelligi Fidem absolute : nam refertur ad petram proxime nominatam : proxime autem dictum fuerat Simoni : *Tu es petra*, non Fidei ; oportet igitur posteriore modo accipere Fidem, ac dicere, non quamlibet Fidem , sed Petri Fidem , et Petri non ut hominis privati, sed ut Pastoris Ecclesiæ esse fundamentum. Id quod coincidit cum eo, quod hactenus diximus , Petrum esse fuadamentum.

Dicitur enim Petri Fides fundamentum Ecclesiæ duplici ratione. Primum , quia ob meritum ejus Fidei consecutus est Petrus, ut sit fundamentum Ecclesiæ, ut exponunt

(1) Matth. XVI, 23.

Hierony. Hilarius, Chrysostomus, et alii hoc loco. Secundo, quia Petrus in eo potissimum est Ecclesiæ fundamentum, quod cum Fides ejus deficere non possit, ipse omnes alios in Fide confirmare et sustentare debet. Sic enim ad eum Dominus ait, Lucæ XXII : *Rogavi pro te, ut non deficiat Fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* (1).

Itaque cum ratione Fidei suæ indefectibilis Petrus sit petra firmissima, totam Ecclesiam sustentans, idem est dicere, super Petrum et super ejus Fidem Ecclesiam esse fundatam, atque hoc modo locuti sunt Patres citati. Nam S. Hilarius loco notato, postquam dixerat Petri Fidem esse fundamentum Ecclesiæ, et claves regni accepisse, subjungit de ipso Petro : « Supereminentem, inquit, beatæ Fidei suæ confessione locum promeruit. » Et paulo post : « Hinc regni cœlorum habet claves, hinc terrena ejus judicia cœlestia sunt, etc. »

Sicut ergo dixerat, Fidem esse fundamentum et habere claves : ita nunc dicit, Petrum ratione ejus Fidei meruisse locum supereminentem, id est, ut sit caput, seu fundamentum, et habeat claves. Et ipse idem in cap. XVI Matth. clarissime dicit de Petro : « O in nuncupatione novi nominis felix Ecclesiæ fundamentum. »

Pari ratione Ambrosius in Luc. lib. VI, c. 9. ubi dicit, Fidem Petri esse fundamentum Ecclesiæ, ibidem dicit : « Etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, ut et ipse sit Petrus, qui de petra habeat soliditatem constantiæ, Fidei firmitatem. »

Chrysostomus in utroque loco citato, explicans quid sit ædificari Ecclesiam super confessionem Petri, introducit Dominum sic loquentem : « Ego super te ædificabo Ecclesiam meam. »

Denique Cyrillus etiam loco citato, non cujuslibet Fidem, sed illam inconcussam et firmissimam B. Petri dicit esse fundamentum. Et lib. II, cap. 12. in Joan. scribit, Petrum ipsum esse petram, super quam fundatur Ecclesia.

Ad illud Illyrici respondeo in primis cum Hieronymo in commentario hujus capitis : Petrum, quando audivit : *Vade post me Satan*, et quando negavit Christum, nondum fuisse fundamentum. Hoc enim loco Christus ei promisit, quod post resurrectionem suam daturus erat. Addo, Petrum non errasse circa Fidem, sed tantum aliquid ignorasse, cum audivit *Vade Satan,* et a charitate excidisse, non a Fide, quando Christum negavit. Quod in tractatu de Ecclesia suo loco docebimus.

(1) Luc. XXII, 32.

CAPUT XI.

Quid sit super petram ædificari Ecclesiam, Matth. XVI.

Sequitur altera difficultas explicanda, quid videlicet sit super petram ædificari Ecclesiam. Et adversarii quidem parum de hoc laborant : nam cum jam negaverint, Petrum esse Ecclesiæ fundamentum parum referre existimant, quid significet ista ædificatio.

Catholici autem docent, hac metaphora significari, Petro esse commissum regimen totius Ecclesiæ, et præcipue circa Fidem. Petræ enim fundamentali hoc est proprium, totum ædificium regere et sustentare. Atque hoc modo exponunt Patres. Chrysostomus hom. 55. in Matth. hunc locum exponens : « Ecclesiæ, inquit, pastorem illum constituit. » Et infra : « Hieremiam quidem uni genti, Pater : Petrum autem universo terrarum Orbi Christus præposuit. » Ambrosius, serm. 47 : « Petra, inquit, dicitur Petrus, eo quod tanquam saxum immobile totius operis Christiani compagem, molemque contineat. » Gregorius lib. IV, epist. 32 : « Cunctis, inquit, Evangelium scientibus liquet, quod voce Dominica, sancto et omnium Apostolorum Principi Petro totius Ecclesiæ cura commissa est. Ipsi quippe dicitur : Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. »

Sed contra objici solent duo argumenta. Primum est Lutheri in lib. de potest. Papæ, ubi dicit, non valere istam consecutionem : super Petrum ædificatur Ecclesia; igitur Petrus est Rector Ecclesiæ. Quemadmodum recte dicitur, super Fidem ædificari Ecclesiam et tamen non sequitur; igitur est Fides Rector Ecclesiæ.

Respondeo : ideo nos dixisse, non proprie

dici Ecclesiam ædificari super Fidem. Deinde, etiamsi proprie diceretur, nihil concluderet argumentum : nam sunt omnia intelligenda accommodate ad naturas rerum. Itaque si dicatur, Ecclesia ædificari super Fidem : sensus esse debebit, ut intelligatur Ecclesia pendere a Fide ut a principio justificationis, et a dono quodam, sine quo sponsa Christi non esset, si autem dicatur, ædificari super Petrum, sensus erit, Ecclesiam pendere a Petro ut a Rectore : talis enim est dependentia unius hominis ab alio.

Alterum argumentum difficilius est. Quemadmodum hoc loco Petrus dicitur fundamentum Ecclesiæ, sic alibi dicuntur omnes Apostoli fundamenta. Psalm. LXXXVI : *Fundamenta ejus in montibus sanctis*, id est, ut exponit Augustinus, in Apostolis et Prophetis. Et Apocal. XXI : *Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum agni* Et Ephes. II : *Superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum* (1). Quibus verbis alludens B. Hieronymus lib. I. in Jovinian. I : « Sed dicis, inquit, super Petrum fundatur Ecclesia, licet id ipsum in alio loco super omnes Apostolos fiat, et ex æquo super eos Ecclesiæ fortitudo solidetur. » Nihil igitur proprium et singulare Petro datum vel proximum est.

Respondeo : tribus modis Apostolos omnes fuisse Ecclesiæ fundamenta, sine ullo tamen Petri præjudicio. Uno modo, quia ipsi primi Ecclesias ubique fundarunt, nec enim Petrus convertit ad Fidem totum Orbem terrarum, sed alias regiones Petrus, alias Jacobus, alias cæteri ad Christum adduxerunt. Quare B. Paulus Rom. XV : *Sic,* inquit, *prædicavi, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem.* Et I. Cor. III : *Ut sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superædificat* (2). Atque hoc modo ex æquo sunt Apostoli fundamenta : id quod significatum credimus Apocalyp. XXI.

Altero modo dicuntur fundamenta Ecclesiæ Apostoli et Prophetæ, ratione doctrinæ a Deo revelatæ. Si quidem Fides Ecclesiæ nititur revelatione, quam habuerant a Deo Apostoli et Prophetæ : nec enim semper revelantur Ecclesiæ novi articuli, sed in ea doctrina Ecclesia acquiescit, quam Apostoli et Prophetæ a Domino didicerunt, et prædicatione, vel litteris ad posteros mandaverunt. Atque hac ratione superædificamur ut Apostolus ait ad Ephes. II : *Supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum.* Nec in his duobus major est Petrus cæteris, sed ut Hieronymus ait, in omnes ex æquo Ecclesiæ fortitudo solidatur.

Tertio modo dicuntur fundamenta omnes Apostoli, ratione gubernationis. Omnes enim fuerunt Capita, Rectores, et Pastores Ecclesiæ universæ, sed non eodem modo quo Petrus : illi enim habuerunt summam atque amplissimam potestatem ut Apostoli seu Legati, Petrus autem ut Pastor ordinarius : deinde ita habuerunt plenitudinem potestatis, ut tamen Petrus esset Caput eorum, et ab illo penderent, non e contrario.

Atque hoc est quod promittitur Petro, Matth. XVI cum ei soli coram aliis dicitur : *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Id quod præter alios supra citatos docet Hierony. in lib. I. contra Jovin. explicans enim, quid sit super Petrum ædificare Ecclesiam, sic ait : « Licet super omnes Apostolos ex æquo Ecclesiæ fortitudo solidetur; tamen propterea inter duodecim unus eligitur, ut Capite constituto, schismatis tollatur occasio. »

CAPUT XII.

Quis sit ille, cui dicitur : *Tibi dabo claves*, Matth. XVI.

Tertia dubitatio est de persona cui dicitur : *Tibi dabo claves.* Tametsi enim Doctoribus Catholicis sensus horum verborum apertissimus videatur; tamen adversarii ita hæc ipsa verba depravant, ut videantur jam esse obscurissima. Quis, quæso, simpliciter legens : *Beatus es Simon Bar-Jona*, et statim : *Tibi dabo claves*, non diceret, Jonæ filio claves a Christo esse promissas ?

At nihilominus Lutherus in lib. de potest. Papæ, Calvinus lib. IV Instit. cap. 6, §. 4 et sequentibus, Magdeburgenses Cent. I, lib. I et II passim, Liber Smalchaldicus de primatu Papæ, et alii omnes hujus temporis hæretici, nihil peculiare Petro filio Jonæ

(1) Psal. LXXXVI, 1; Apoc. XXI, 14; Eph. II, 20. — (2) Rom. XV, 20; I. Cor. III, 10.

promissum esse volunt : sed quidquid hic dicitur ad totam Ecclesiam pertinere cujus Ecclesiæ Petrus eo tempore personam gerebat.

Est autem animadvertendum, duobus modis potuisse Petrum personam Ecclesiæ gerere, historice et parabolice. Et quidem historice, is gerit personam alterius; qui re aliqua vere a se gesta rem ab alio gerendam significat et eam quodammodo repræsentat : sic Abraham vere duos filios habens, Deum significavit, qui duos populos habiturus erat, ut Apostolus exponit ad Galat. IV, sic Martha sollicita circa frequens ministerium, et Maria sedens secus pedes Domini, duas vitas demonstrarunt, quarum altera in actione, altera in contemplatione versatur.

Parabolice, per unum aliud significatur, quando res vere gesta nulla proponitur, sed aliquid verisimile fingitur ad aliud significandum : quomodo in Evangelio, qui seminat bonum semen, Christum prædicantem significat. Ad quem modum etiam solent interdum Legati Principum urbium claves accipere, cum interim nihil sibi proprie acquirant, sed tantum Principis sui personam repræsentent.

Quibus ita constitutis, existimant adversarii, Petrum posteriore hac ratione significasse Ecclesiam cum a Domino audivit : *Tibi dabo claves*. Ex quo sequitur, claves datas esse primo ipsi Ecclesiæ, et per Ecclesiam Pastoribus communicari, atque hunc esse litteralem sensum hujus loci : « Tribuit igitur, » inquit Synodus Smalchaldica in lib. de Prim. Papæ, « principaliter claves Ecclesiæ et immediate, sicut et ob eam causam Ecclesia habet jus vocationis. »

Nos vero priore modo Petrum Ecclesiæ personam gessisse credimus : ita nimirum, ut ipse vere, et principaliter, ac (ut ipsi loquuntur) immediate claves acceperit, et simul eas accipiendo significaverit, universam Ecclesiam suo quodam modo postea accepturam. Quem modum paulo post explicabimus, nunc vero ita se rem habere breviter ostendamus.

Primum igitur tot modis Christus Petri personam designavit, ut non pluribus circumstantiis (quod recte Cajetanus annotavit) describere soleant aliquem certum hominem Notarii illi qui instrumenta publica conficiunt. Nam in primis expressit substantiam personæ singularis, per pronomen *tibi* : deinde addidit nomen inditum in nativitate, cum ait : *Beatus es Simon* : adjunxit nomen patris, cum ait : *Filius Jonæ* : nec omittere voluit nomen a se recens impositum : *Ego dico tibi*, inquit, *quia tu es Petrus*. Quorsum tam accurata descriptio, si nihil ipsi Petro proprie promittitur? Deinde non erat eo tempore Petrus Ecclesiæ Legatus, aut Vicarius : quis enim ejusmodi provinciam illi imposuerat? non igitur suspicari possumus, nomine illum Ecclesiæ, et non potius suo, claves accepisse.

Præterea illi proprie claves promittuntur a Christo, qui dixerat : *Tu es Christus Filius Dei vivi*; id enim significabant illa verba : *Et ego dico tibi*, et ut S. Hieronymus dicit mercedem recepit vera confessio : at illam præclaram confessionem Petrus edidit, et in persona sua edidit; in persona igitur sua clavium promissionem accepit.

Ad hæc, si propterea negandum est Petro promissas esse claves, quia figuram gerebat Ecclesiæ; eadem certe ratione negabimus, Abrahamum duos filios habuisse, quia duo illi filii duos populos, Apostolo teste, significabant. Neque verum esse fatebimur, Martham sollicitam fuisse circa plurima, dum soror ejus Maria ad pedes Domini sederet, quia nimirum actionem, et contemplationem duæ illæ fœminæ adumbrabant. Quod si grave est tam apertas historias in dubium revocare; grave etiam videri debet dubitare, sitne Petro aliquid singulariter promissum, cum tam perspicue id narretur in Evangelica historia.

Denique illi dictum est a Domino : *Tibi dabo claves regni cœlorum*, qui paulo post ab eodem Domino audivit : *Vade post me Satana, scandalum es mihi*, atque hæc posteriora verba soli Petro, et in persona propria dicta sunt, ut ex Evangelio non obscure colligitur, et ipse quoque Lutherus docet in lib. de potest. Papæ. Quis igitur inficiari potest, Petro claves in persona propria esse promissas.

Sed fortasse non eidem dictum est : *Tibi dabo claves*, et *Vade post me Satana* : imo vero prorsus eidem : nam et in eodem cap Evang. habetur utrumque, et utrobique Petri nomen exprimitur, et in hanc sententiam veteres Patres omnes conveniunt. Certe Hilarius, Hieronymus, Chrysostomus, et Theophylactus in cap. XVI Matth. diserte docent, eidem Petro dici : *Tibi dabo claves*, cui dicitur : *Vade post me*.

Nam etsi Hilarius in hunc locum non sit ausus verbum *Satanas* referre ad Petrum ; tamen ad Petrum refert ea quæ præcedunt, id est, *Vade post me.* Et ipse idem lib. VI et X de Trin. et Psalm. CXXXI etiam verbum *Satanas* refert ad Petrum : « Tanta , inquit, ei religio fuit pro humani generis salute patiendi, ut Petrum primum Filii Dei confessorem, Ecclesiæ fundamentum, cœlestis regni janitorem, et in terreno judicio judicem cœli Satanæ convicio nuncuparet. » Et Augustinus lib. I cont. duas epist. Gaud. cap. 31 : « Numquid melior, inquit, Razias quam Petrus Apostolus, qui ubi dixit : Tu es Christus filius Dei vivi , tam beatus a Domino appellatus est, ut claves regni cœlorum accipere mereretur, nec tamen ideo creditur imitandus, ubi mox eodem momento reprehensus audivit: Vade post me Satana, non sapis quæ Dei sunt etc »

Simile est quod ait Ambrosius l. de Isaac, cap. III, ubi exponens illa verba Domini ad Petrum, Jo. XIII : *Non potes me sequi modo, sequeris autem postea* (1) : « Claves, inquit, commiserat regni cœlorum , et sequendo se imparem indicavit. » Ubi clarissime B. Ambrosius eidem omnino vult esse , commissas claves, cui dictum est, non potes me modo sequi, sequeris autem postea ; constat autem hæc verba dicta esse Petro in persona propria, quemadmodum in persona propria vere crucifixus, et moriendo Christum est secutus.

At contra objicit Lutherus hæc argumenta in lib. de potest. Papæ. Primum. Petro certum est a Domino dictum esse : *Vade post me Satana , non sapis quæ Dei sunt* : at non conveniunt hæc illi , cui Pater revelavit secreta cœlestia, et qui claves regni cœlorum accepit ; igitur non in persona propria, sed in persona Ecclesiæ audivit revelationem cœlestem , et accepit claves regni cœlorum.

Respondemus : eidem personæ illa omnia convenire, ut jam a nobis demonstratum est, sed non eadem ratione. Petrus enim ex Dei munere habet revelationem, et accipit claves : ex propria autem infirmitate offenditur de passione et morte Christi. Neque movere nos debet nomen *Satanæ* : nec enim Diabolum significat sed adversarium ; siquidem שטן apud Hebræos nihil est aliud, quam adversari. Itaque licet Diabolus passim Satanas appelletur, non tamen ubique nomen Satanæ Diabolum designat.

Secunda objectio. Petrus nomine omnium Discipulorum dixit : *Tu es Christus Filius Dei vivi,* igitur nomine omnium audivit, *Tibi dabo claves.* Porro nomine omnium Petrum Christo respondisse, satis constat, tum ex Chrysostomo, qui in hunc locum scribit, Petrum fuisse os apostolorum et ex Hieronymo, qui ait, Petrum pro omnibus esse locutum : et ex Augustino, qui Serm. 13 de verb. Dom., dicit, unum pro omnibus respondisse : tum etiam ex eo quod omnes discipulos Christus interrogavit : *Vos autem quem me esse dicitis?* Nam vel sunt accusandi omnes discipuli, quod non responderint interrogati, vel, quod credibilius est, Petrus nomine omnium respondit.

Respondeo : Petrum respondisse nomine omnium non ut præconem aliquem, sed ut Principem et Caput atque os, ut Chrysostomus loquitur, Apostolorum : ipse enim solus respondit, cum ignorarent cæteri quid potissimum responderet, sed Petri confessionem silentio suo approbarunt et eo modo per os Petri omnes responderunt. Quemadmodum igitur Petrus solus respondit, et ei cæteri assenserunt : ita Christus soli Petro claves promisit, sed tamen post eum etiam cæteris communicandas.

Id vero ita esse, hac ratione comprobamus. Si nomine omnium Petrus respondisset, vel id fecisset, quod cæteri hanc illi provinciam demandassent vel quod sciret quid illi responsuri essent : neutrum autem est verum. Non Primum, quia ex revelatione Patris hoc didicit, non ex consultatione humana, ait enim Dominus : *Caro et sanguis non revelavit tibi etc.* Non secundum, quia soli ipsi facta est revelatio. Item, quia si scisset mentem aliorum, aliquo modo hoc indicasset, quomodo fecit J. VI, cum ait : *Ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.* Et, *Nos credimus et cognovimus, quia tu es Christus Filius Dei.* In quem locum Chrysostomus notat, quod Petrus pro omnibus dixerit, *et nos credimus etc.* ideo Christum monuisse, id non esse verum de omnibus. Nam Judas non credebat : *Nonne ego,* inquit, *vos duodecim elegi, et unus ex vobis Diabolus est?* At cum Petrus dixit : *Tu es Christus Filius Dei vivi,* quia non fecit mentionem aliorum, Petri confessionem Dominus simpliciter approbavit.

(1) I. Joan. XIII, 36.

Accedant testimonia veterum Patrum, qui non obscure docent, Petrum ita primum esse locutum, ut nesciret quidem quid alii de ea re sentirent. Hilarius in hunc locum : « Dignus, inquit, judicatus est, qui quod in Christo Dei esset, primus cognosceret etc. » Si primus, igitur non simul aliis facta revelatio est. » Et lib. VI. de Trin. « In cunctorum, inquit, Apostolorum silentio, Dei Filium revelatione Patris intelligens etc. » Et ibidem : « Locutus est, inquit, quod vox humana nondum protulerat. »

Chrysostomus hom. 55. in Matth. « Quandoquidem de sententia vulgi petebat, omnes responderunt : cum vero de sua eos rogaret, Petrus confestim præsilivit ac præveniens, ait : Tu es Christus Filius Dei vivi. » Cyrillus lib. XII. in Jo. cap. 64. » Ut Princeps, inquit, caput que cæterorum primus exclamat : Tu es Christus filius Dei vivi. » Augustinus serm. 124. de tempore : « Hic est, inquit, Petrus, qui divina revelatione primus omnium veritatem meruit confiteri, dicens : Tu es Christus etc. »

Leo serm. 11. de Pass. Dom., « Merito, inquit, B. Apostolus Petrus in hujus unitatis confessione laudatus est, qui, cum Dominus quid de ipso intelligerent discipuli scrutaretur ; omnium celerrime ora præveniens : Tu es, inquit, Christus filius Dei vivi. » Et ser. 2 de SS. Petro et Paulo, « Tandiu respondentium sermo communis est, quamdiu humanæ intelligentiæ ambiguitas explicatur : at ubi quid habeat discipulorum sensus exigitur; ille primus est in Domini confessione qui primus est in Apostolica dignitate. » Ex his testimoniis manifeste colligitur, non alia ratione Petrum pro omnibus respondisse, quam quod Petri sententiæ cæteri omnes facile assensi sunt.

Objectio tertia. Claves promittuntur Petro, non ut est filius Jonæ, sed ut est cœlestis Patris auditor ; proprie igitur Patris cælestis auditori, non carni et sanguini promittuntur. De nullo autem certo homine nobis constat, sitne is verus Patris auditor : Ecclesiam vero certissimi sumus ab ore Dei Patris assidue pendere ; igitur non alicui certo homini, sed Ecclesiæ promissæ sunt claves.

Respondeo : hoc Lutheri argumentum mirifice pugnare cum ipsis verbis Evangelii : Christus enim dicit : *Beatus es Simon Bar-Jona*. Et paulo post, *et tibi dabo claves* : Lutherus autem dicit, non sunt datæ vel promissæ claves Simoni Bar-Jonæ. Rursus Christus dicit : *Revelavit tibi Pater meus qui in cælis est* : Lutherus autem dicit, de nullo certi sumus an Patrem audiat, proinde nec de Petro. Falsum igitur est, vel incertum, quod Christus ait : *Revelavit tibi Pater*. Quid enim Petro revelavit Pater, si nihil Petrus audivit? Si vero Petrus audivit, et certum est testimonium Christi, certum etiam esse debet, Petro cœlestis Patris auditori claves esse datas.

Deinde esse Patris auditorem, non est formalis ratio cur dentur claves ; alioqui penderet Ecclesiastica potestas a probitate ministrorum, quæ est hæresis Donatistarum, quam etiam in confessione Augustana, cap. de Eccles., rejici vidimus, sed occasio fuit seu causa meritoria illa præclara Petri confessio, cur ipsi potius quam aliis claves promitterentur, ut ex commentar. Hilarii, Hieronymi, Chrysostomi, ac Theophylacti colligitur.

Objectio quarta, B. Paulus in ep. ad Rom. cap. IV. dicit : *Quomodo Abrahæ reputata est Fides ad justitiam*, (1) ideo etiam omnibus qui crediderint reputandam esse Fidem ad justitiam ; igitur eodem modo, si quia Petrus confessus est Christum Filium Dei vivi accepit claves, certe omnes Fideles, qui Christum confitentur, habent claves. Hoc argumentum inquit Lutherus, est similis formæ cum argumento Pauli, nec potest refelli, nisi etiam Pauli argumentum refellatur. Respondeo cum Cajetano : hoc argumentum esse similis formæ, sed dissimilis materiæ, ac propterea nihil concludere. Nam Fides natura sua ducit ad justitiam, et justum ex injusto, vel ex justo justiorem facit, si cætera non desint, quæ simul cum Fide ad justificationem requiruntur. At confessio Fidei non ducit natura sua ad claves accipiendas, sed cum posset sexcentis modis remunerari confessio Petri, placuit Christo dono clavium id facere. Et simile aliquid videmus in exemplo Abrahæ : siquidem Abraham per Fidem non solum justificatus est, sed etiam meruit fieri pater multarum gentium, ut ibidem Apostolus dicit, nec tamen omnis qui credit, fit pater multarum gentium. Nimirum, non est per se et naturaliter connexa Fides cum dono clavium, aut fœcunditatis, quemadmodum est per se, et naturaliter connexa cum justitia.

(1) Rom. IV, 9 et 10.

Objectio quinta : Aut moriente Petro manserunt in Ecclesia claves, aut cum Petro perierunt : si primum : ergo Ecclesiæ datæ fuerant ; si secundum ; ergo non amplius possunt nunc homines solvi aut ligari.

Item alio modo : vel cum eligitur Pontifex adfert secundum claves, vel non : si primum ; ergo erat Pontifex antequam fieret : si secundum ; unde ergo habet claves ? num ab aliquo Angelo deferuntur ei de cœlo ? an potius accipit ab Ecclesia, cui a Christo initio traditæ sunt?

Respondeo : moriente Pontifice claves non perire, nec tamen remanere formaliter in Ecclesia, nisi quatenus communicatæ sunt inferioribus ministris, sed manere in manibus Christi. Cum autem eligitur novus Pontifex, neque adferri ab eo claves, nec illi dari ab Ecclesia, sed a Christo, non nova traditione, sed antiqua institutione : Siquidem Petro eas cum dedit, omnibus ejus successoribus dedit.

Simile esset, si Rex aliquis cum Proregem provinciæ imponit, ediceret simul, placere sibi, ut eo mortuo, alium ipsi eligerent ac nominarent, seque illi jam nunc eamdem potestatem concedere, quam priori concessisset.

Objectio sexta Lutheri et Calvini, in locis antea notatis ejusmodi est : Matth. XVI claves regni cœlorum non dantur, sed promittuntur : dantur autem Matth. XVIII et Jo. XX, in quibus locis, non uni Petro, sed Apostolis omnibus dantur. Nam Matth. XVIII dicitur : *Quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo, et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo.* Et Jo. XX : *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis, peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt.* (1) Igitur et cum promittuntur, non uni, sed omnibus promittuntur.

Respondeo : de posteriore loco nullam esse difficultatem : nam certum est, non dari per illa verba omnem potestatem clavium, sed tantum potestatem Ordinis ad remittenda peccata : siquidem hoc loco determinatur potestas ad peccata, Matth. XVI non determinatur, sed dicitur : *Quodcumque ligaveris etc.* ligantur autem homines non solum peccatis, sed etiam legibus. Deinde minus est retinere peccatum, quam ligare peccatorem : nam retinere est relinquere hominem in suo statu, sive non solvere : ligare autem est novum vinculum ei imponere, quod fit per excommunicationem, interdictum, legem etc. Denique Patres diserte asserunt, dari hic potestatem remittendi peccata per Sacramenta Baptismi et Pœnitentiæ. Vide Chrysostomum et Cyrillum in hunc locum, et Hieronymum in epist. ad Hedibiam, quæst. 9.

De priore loco major est difficultas et quidem Origenes in comment. hujus loci contendit, non tradi hoc loco Ecclesiasticam potestatem , sed correptionem fraternam commendari ; atque eum hoc loco solvere qui admonitione sua causa est, ut peccator resipiscat, et per debitam pœnitentiam solvatur a vinculis peccatorum ; eum autem ligare, qui denuntiatione sua causa est, ut peccator habeatur tanquam Ethnicus et Publicanus. Sed ibidem addit Origenes, non esse idem quod hoc loco habetur, cum eo, quod habetur Matth. XVI, quæ Origenis explicatio non videtur admodum probabilis, tamen ex ea satis aperte colligitur, Origenem Lutheranis nullo modo favere.

Alia est expositio Theophylacti, qui existimat, verba Domini dirigi ad eos, qui injuriam patiuntur, eos autem ligare, dum injuriam retinent ; solvere dum remittunt, quæ sententia non est usque adeo vera. Nam vel qui injuriam accepit, remittit pœnitenti, vel non pœnitenti : si primum ; tunc erit quidem ille solutus in cœlo, sed non propterea quod iste remittat, nam etiamsi nollet remittere, esset ipse solutus in cœlo : si secundum ; tunc non est solutus in cœlo, quem iste solvit in terris : atque idem de alligatione dicit potest ; quamvis autem vera esset sententia, nihil tamen officeret causæ nostræ ; certum est enim Petro aliquid aliud datum, quam ut remittat injurias sibi factas. Est ergo communis expositio Hilarii, Hieronymi, Anselmi, et aliorum in hunc locum, necnon Augustini tract. 22. et 49. in Jo. Dominum loqui de potestate clavium, qua Apostoli, et eorum successores ligant vel absolvunt peccatores.

Et quamvis hic tractari videatur præcipue de potestate jurisdictionis, qua peccatores excommunicantur : tamen Patres jam nominati locum hunc de utraque potestate : Ordinis videlicet et jurisdictionis exponunt : et certe videtur ex ipso textu, id posse deduci, nam ita generaliter hic dicitur : *Quæcumque*

(1) Matth. XVIII, 18 ; Joan. XX, 22 et 23.

solveritis etc. Sicut Matth. XVI : *Quodcumque solveris.* Sed si hæc ita se habent ; quid adversariis respondebimus? nonne id quod soli Petro promissum videbatur, jam omnibus Apostolis datur?

Thomas Cajetanus in tract. de instit. et auct. Rom. Pont. cap. 5. docet, non esse idem claves regni cœlorum, et potestatem solvendi et ligandi : claves enim regni cœlorum includere potestatem, tam Ordinis, quam jurisdictionis, quæ significantur per actiones ligandi et solvendi ; et aliquid præterea amplius, cum latius patere videatur aperire et claudere, quam solvere et ligare.

Verum hæc doctrina subtilior quam verior nobis esse videtur. Inauditum est enim, in Ecclesia esse alias claves, quam Ordinis, et jurisdictionis. Et planus sensus illorum verborum : *Tibi dabo claves, et quodcumque solveris super terram etc.* iste est, ut primo promittantur auctoritas seu potestas designata per claves, deinde et actiones sive officium explicatur per illa vocabula solvere et ligare, ita ut omnino sit idem solvere et aperire, claudere et ligare. Expressit vero Dominus clavium actiones per solvere et ligare, non per claudere et aperire, ut intelligeremus, esse omnes istas metaphoricas locutiones, et tum demum cœlum hominibus aperiri, cum homines solvuntur a peccatis, quæ ingressum in cœlum prohibebant.

His igitur sententiis prætermissis, asserimus illis verbis quæ habentur Matth. XVIII, nihil dari sed tantum promitti vel explicari ac prædici, quantam potestatem essent Apostoli eorumque successores suo tempore habituri. Primum enim planum est, Apostolos non esse factos sacerdotes nisi in ultima cœna, neque Episcopos et Pastores nisi post resurrectionem; proinde quo tempore hæc Dominus loquebatur, privati homines erant, nec ullam habebant Ecclesiasticam potestatem.

Deinde si his verbis *Quæcumque ligaveritis erunt ligata*, datur reipsa potestas ligandi, etiam illis verbis : *Quodcumque ligaveris erit ligatum etc.* erit data, non promissa potestas ; sunt enim verba omnino similia : at fatentur adversarii, per illa verba *Quodcumque ligaveris* nihil esse datum, sed tantum promissum; igitur et per ista *Quæcumque alligaveritis* nihil datur, sed tantum promittitur. Causa vero hujus promissionis fuit, quia dixerat Dominus, habendum esse pro Ethnico et Publicano, qui Ecclesiam non audiret, ne quis ergo putaret, contemnendam Ecclesiæ auctoritatem, subjunxit, tantam fore Prælatorum Ecclesiæ potestatem, ut quæ ipsi ligaverint in terris, sint ligata et in cœlis.

Dices : si non sunt Apostolis datæ claves hoc loco, sed tantum promissæ, quo tandem loco sunt datæ? Respondeo : datas esse, Jo. XX et XXI. Nam Jo. XX, cum Dominus ait Apostolis : *Pax vobis: sicut misit me Pater et ego mitto vos* (1), tum eis potestatem seu clavem jurisdictionis attribuit; fecit enim his verbis eos quasi Legatos, et nomine suo Gubernatores ecclesiæ ; verbis autem sequentibus : *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata etc.* (2) dedit eisdem potestatem Ordinis, ut supra diximus.

Ut autem intelligeremus, hanc summam potestatem collatam Apostolis omnibus ut Legatis, non ut Pastoribus ordinariis, et cum quadam subjectione ad Petrum, soli Petro dicitur, Jo. XXI : *Pasce oves meas*, quemadmodum soli illi dictum erat : *Tibi dabo claves.* Claves enim regni ut principalis et ordinarius Præfectus tunc solum accepit, cum audivit : *Pasce oves meas;* tunc enim etiam Apostolorum fratrum suorum cura ei commissa est.

Et propterea etiam, quemadmodum Matt. XVI in promissione clavium *Simon Bar-Jona* appellatus est; ita quoque in exhibitione Jo. ult. *Simon Joannis*, vel, ut est in Græco, Simon Jona dictus est. Et sicut Matth. XVI non ante sunt ei claves promissæ, quam Fidem suam singularem in Christum testaretur : ita Jo. ult. non ante dictum est illi : *Pasce oves meas*, quam interrogatus esset, num plus cæteris Christum diligeret. Et sane nulla causa erat, cur ita singulariter Petro diceretur : *Tibi dabo claves* : et *Pasce oves meas* ; atque id ob singularem ejus Fidem et dilectionem, si nihil præter cæteros accepturus erat. Recte igitur S. Leo in epist. 89. ad Episcopos Viennensis provinciæ, scribit, Petro præ cæteris solvendi ac ligandi traditam potestatem.

Objectio ultima Lutheri et Calvini ex Patrum testimoniis sumitur. S. enim Cyprianus in lib. de simplic. Prælat., sive de unit. Eccl. docet, non alia de causa datas Petro seorsim claves, quæ postea datæ sunt omnibus, quam ut unitas Ecclesiæ significaretur :

(1) Joan. XX, 21. — (2) Joan. XX, 22.

« Hoc, inquit, erant utique et cæteri Apostoli, quod fuit et Petrus, pari consortio præditi, et honoris, et potestatis : sed exordium ab unitate proficiscitur, et primatus Petro datur, ut Ecclesia una monstretur. » S. etiam Hilarius lib. VI de Trin. ita loquitur : « Vos o sancti et beati viri, ob Fidei vestræ meritum claves regni cœlorum sortiti, et ligandi atque solvendi in cœlo et in terra jus adepti etc. »

S. Hieronymus lib. I. in Jovin. « At dicis, inquit, super Petrum fundatur Ecclesia, licet id ipsum in alio loco super omnes Apostolos fiat, et cuncti accipiant etc. » S. Augustinus tract. 50. in Jo. : « Si in Petro non esset Ecclesiæ Sacramentum , non ei diceret Dominus : Tibi dabo claves regni cœlorum. Si hoc Petro tantum dictum est, non facit hoc Ecclesia : si hoc ergo in Ecclesia fit, Petrus quando claves accepit, Ecclesiam sanctam significavit. » Similia habet tract. ult. in Jo. Item in Psal. CVIII et lib. I. doctr. Christ. cap. 18. et lib. de agone Christ., cap. 30. Denique S. Leo sermon. 3. de annivers. assumpt. suæ ad Pontif., explicans hæc ipsa verba : *Tibi dabo claves etc.* « Transivit, inquit, in alios Apostolos vis potestatis istius, et ad omnes Ecclesiæ Principes decreti hujus constitutio commeavit. »

Respondeo; S. Cyprianum, cum dicit Apostolos fuisse pares honore et potestate, nihil dicere adversus sententiam nostram : fatemur enim, Apostolos fuisse pares in Apostolica potestate, et habuisse in populos Christianos eamdem omnino auctoritatem, sed non fuisse pares inter se : id quod S. Leo in epist. 84. ad Anastas. Episc. Thessal., quasi explicans ista verba Cypriani, docet : « Inter beatissimos, inquit, Apostolos, in similitudine honoris fuit quædam discretio potestatis, et cum omnium par esset electio, uni tamen datum est, ut cæteris præemineret. »

Quod idem S. Cyprianus ibidem et alibi passim docet. Nam cum ait : « Exordium ab unitate proficiscitur, ut Ecclesia una monstretur, » non intelligit prius ordine temporis hanc potestatem datam esse uni Petro, quam cæteris, ut per illum significaretur unitas Ecclesiæ : sed cœpisse Ecclesiam in uno Petro, tanquam in fundamento et Capite, ut ex eo quod Ecclesia unum haberet fundamentum et Caput, una tantum esse monstraretur : sicut una domus dicitur ab uno fundamento, et unum corpus ab uno capite.

Hanc vero sententiam esse Cypriani verborum, primum ex eo probatur, quod falsum est, temporis ordine prius datam esse Petro quam cæteris Ecclesiasticam potestatem; nam omnibus data est, Jo. XX, soli autem Petro postea dictum est : *Pasce oves*, Jo. XXI. ergo exordium profectum ab uno non intelligitur, quia uni prius datæ sint claves, sed quia uni tantum datæ sunt ut ordinario, et primo Pastori et Capiti cæterorum.

Deinde idem probatur ex verbis ipsius Cypriani : nam in hoc ipso lib. de simplic. Prælat., explicans Ecclesiæ unitatem, et qua ratione exordium fieret ab uno Petro ; scribit Ecclesiam esse unam eo modo, quo omnes radii Solis dicuntur unum lumen, quia ab uno Sole manant : et multi rivi una aqua, quia ab uno fonte derivantur : et multi rami una arbor, quia ab una radice omnes pullulant.

Porro hanc radicem et hunc fontem, unde unitas Ecclesiæ sumitur, Petri Sedem esse, multis in locis Cyprianus docet, lib. I, ep. 3. ad Cornel. : « Navigare, inquit, audent ad Petri Cathedram, et Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est. » Quid clarius ? Et lib. IV, epist. 8. ad Cornelium, de Cathedra Petri loquens : « Scimus, inquit, hortatos nos esse ut Ecclesiæ Catholicæ matricem et radicem agnoscerent ac tenerent. » Et in epist. ad Jubajan. : « Nos, inquit, Ecclesiæ unius Caput et radicem tenemus. » Et infra , explicans quæ sit hæc radix, ait : « Nam Petro primum Dominus, super quem ædificabit Ecclesiam, et unde universitatis originem instituit et ostendit, potestatem istam dedit. » Et infra : « Ecclesia quæ una est, super unum qui claves ejus accepit, voce Domini fundata est etc. » Ubi clare vides, Ecclesiam dici unam, quia super unum Petrum fundata est.

Jam ad testimonium Hilarii fatemur, omnes Apostolos accepisse claves , sed non eodem modo quo Petrum. Quare idem Hilarius ibidem scribit, Petrum, quia solus respondit cunctis Apostolis silentibus , supereminentem, Fidei suæ confessione, locum promeruisse ; habuit ergo Petrus inter Apostolos locum supereminentem, si Hilario credimus ; et in cap. XVI Matth. singulariter de Petro dicit : « O beatus cœli janitor, cujus arbitrio claves æterni aditus traduntur. »

Ad Hieronymum dico : solutionem esse in eodem loco : nam Hieronymus dicit, sic ha-

buisse claves omnes Apostolos, ut tamen subjecti essent Petro Capiti.

Ad Leonem dico : transivisse quidem in alios multos eam auctoritatem solvendi et ligandi, sed tamen Petro principaliter datam. Nam idem Leo ibidem ait : « Si quid cum eo commune cæteris Christus voluit esse principibus, nunquam nisi per ipsum Petrum dedit, quidquid aliis non negavit. » Et in epist. 89. ad Episc. Viennen. prov. : « Petro inquit, præ cæteris solvendi et ligandi tradita est potestas. »

Restant Augustini testimonia, quæ ut diligentius explicentur, tria sunt annotanda. Primum est, Augustinum, cum ait Petrum gessisse figuram Ecclesiæ quando claves accepit, historice hoc accepisse, non parabolice, ita ut nullo modo negandum putaverit revera Petrum in sua persona claves accepisse. Id patet ex tract. in Psal. CVIII, quem locum Lutherus objecit : ibi enim Augustinus dicit, ita Petrum fuisse figuram Ecclesiæ quando accepit claves, sicut Judas fuit figura ingratorum Judæorum quando Christum prodidit : at certum est historice revera Judam in persona Christum prodidisse.

Item tract. ult. in Jo. dicit Augustinus sic Petrum gessisse personam Ecclesiæ militantis et vitæ activæ, quando audivit : *Sequere me* : et : *Alius cinget te*, *et ducet quo tu non vis* : et quando accepit claves regni, sicut Joannes gessit figuram Ecclesiæ triumphantis et vitæ contemplativæ, quando recubuit supra pectus Domini, et quando de eo dictum est : *Sic eum volo manere.* At certum est, Joannem historice et vere in propria persona recubuisse supra pectus Domini, et ad litteram impletum in illo : *Sic eum volo manere*, sive sit mortuus, sive non sit mortuus violenta morte, sive quid aliud intelligatur per ea verba : nec minus certum est ad litteram, in persona sua Petrum audivisse : *Alius cinget te etc.* igitur historice quoque debet intelligi, Petrum accepisse claves.

Denique lib. XV de Trin. cap. 26. Augustinus dicit, Christum gessisse figuram Ecclesiæ quando baptizatus est : et tamen sine dubio, vere et ad litteram baptizatus est; non igitur apud Augustinum excluditur historica narratio, cum unum alterius figura esse dicitur.

At, inquies, Augustinus in Psalm. CVIII sentire videtur, non posse intelligi omnia de persona Judæ, quæ dicuntur in illo Psalmo; et idcirco oportere multa exponere de Juda, ut personam gerebat impiorum. Et tract. ult. in Jo. Augustinus figurate exponit quæ dicuntur de Petro et Joanne, quoniam non videntur eorum personis proprie convenire. Nam de Petro scribitur, quod plus dilexerit Christum quam Joannes, et contra scribitur de Joanne, quod plus fuerit a Christo dilectus quam Petrus, quæ ad litteram non possunt esse vera, cum Christus sit justus, et semper diligat eos amplius, a quibus amplius diligitur, igitur Augustinus cum aliquid exponit de Petro ut Ecclesiæ personam gerebat, ideo id facit, quoniam existimat illud Petro non proprie convenire.

Respondeo : Augustinum nusquam dicere, non esse vera ad litteram quæ dicuntur de Juda, vel de Petro et Joanne in Scripturis : neque enim tam imperitus aut impius erat Augustinus ut negare vellet, Joannem historice recubuisse supra pectus Domini : vel de ipso ad litteram dictum : *Hic est discipulus quem diligebat Jesus* : vel Petro ad litteram dictum : *Simon Joannis, amas me plus his*? vel illud : *Sequere me.* Non itaque negat Augustinus, ad litteram posse et debere intelligi quæ dicuntur de Juda, Petro, et Joanne, sed tantum dicit, litteralem sensum sæpe esse obscurum, et non facile inveniri : sensum autem mysticum esse multo illustriorem et clariorem, et propterea se, omisso litterali, figurate ea loca exponere voluisse.

Secundo loco observandum est, S. Augustinum, cum ait Beatum Petrum in persona Ecclesiæ accepisse claves, non velle significare ab eo claves revera et historice esse acceptas, sicut a Vicario quodam seu Legato Ecclesiæ, quemadmodum a Legato Regis, nomine Principis sui, claves accipi solent alicujus civitatis : sed potius ut a Principe et moderatore totius Ecclesiæ, quo pacto dicimus, regno dari, quod Regi ipsi datur, præsertim si id in publicam utilitatem cedat.

Hanc autem S. Augustini mentem, ac sententiam esse, ex eo manifeste colligitur, quod ipse fere ubicumque dicit Petrum fuisse figuram Ecclesiæ, explicat se hoc dicere ratione primatus, tract. ult. in Jo. « Cujus Ecclesiæ, inquit, Petrus Apostolus, propter Apostolatus sui primatum, gerebat figurata generalitate personam. » In Psal. CVIII : « Cujus (Ecclesiæ) ille agnoscitur gessisse personam, propter primatum quem in discipulis habuit. » Serm. 13 de verb. Domini : « Petrus, inquit, a petra cognominatus, Beatus, Eccle-

siæ figuram portans, Apostolatus principatum tenens. »

Observandum postremo est, duobus modis Petrum propter suum primatum gessisse figuram Ecclesiæ apud Augustinum. Primum enim Petrus ut summus Ecclesiæ Præsul accipiens claves, significavit, omnes Præsules easdem habituros esse claves, sed a Petro, nec sine mensura communicatas : non enim Petrus eas accepit, ut solus ipse illis uteretur, sed ut eas cum omnibus Episcopis et presbyteris communicaret, Apostolis videlicet dumtaxat exceptis, qui extraordinaria quadam ratione eas a Christo immediate acceperunt, ut alibi diximus.

Itaque primum figura fuit Petrus totius cœtus Ecclesiasticorum ministrorum, et hoc sibi voluit August. tract. 50. in Jo. cum ait : « Si hoc Petro tantum dictum est, non facit hoc Ecclesia : si autem hoc in Ecclesia fit, Petrus quando claves accepit, Ecclesiam sanctam significavit. » Ex quo loco Calvinus abstulerat illud Tantum, ut nobis persuaderet, Petro nihil esse dictum vel datum, nisi quatenus Ecclesiam significabat.

At Augustinus non ait : si hoc Petro dictum est, non facit hoc Ecclesia, sed ait : « Si hoc Petro tantum dictum est etc. » et sensus eorum verborum est : si ita dictum est soli Petro : *Tibi dabo claves*, ut ipse solus debeat solvere et ligare ; sequitur, Ecclesiam reliquam, id est, reliquos ministros hoc non facere : si autem etiam alii hoc faciunt, ut videmus, certe Petrus cum claves accepit, universam Ecclesiam repræsentavit.

Altero modo idem Petrus accipiens claves, figura fuit totius Ecclesiæ sanctæ, id est, omnium justorum et vivorum membrorum corporis Christi : nam B. Augustinus propter Donatistas excogitavit novum modum loquendi de clavibus et remissione peccatorum; præter enim eum modum loquendi, quo dicimus, a Sacerdotibus remitti peccata in administratione Sacramentorum Baptismi et pœnitentiæ, quo modo loquendi ipse cum cæteris Patribus passim utitur : solet etiam frequenter dicere, peccata remitti a charitate Ecclesiæ, a gemitu columbæ, ab orationibus Sanctorum ; et hoc modo claves regni esse tantum justorum, et hoc significasse Petrum cum accepit claves.

Tract. 121. in Jo. : « Ecclesiæ, inquit, charitas, quæ per Spiritum sanctum diffunditur in cordibus nostris, participum suorum peccato dimittit : eorum autem, qui non sunt ejus participes, tenet. » Item lib. III de Baptis. c. 18 : « Remissam, inquit, peccatorum non dabant, quæ per orationes Sanctorum, id est, per columbæ gemitus datur, quicumque baptizet, si ad ejus pacem illi pertinent, quibus datur. Non enim raptoribus et fœneratoribus diceret Dominus : Si cui dimiseritis peccata, dimittentur illi, si cui tenueritis, tenebuntur. Foris quidem nec ligari aliquid potest nec solvi, ubi non sit qui aut ligare possit aut solvere : sed solvitur, qui cum columba fecerit pacem et ligatur qui cum columba non habet pacem. » Et cap. 17 : « Nam quod in typo unitatis Dominus Petro dedit potestatem, ut id solveretur in terris, quod ille solvisset, manifestum est, quod illa unitas etiam una columba perfecta sit dicta. » Et infra : « Per orationes Sanctorum spiritualium, qui sunt in Ecclesia, tanquam per columbæ creberrimum gemitum magnum geritur Sacramentum, et occulta dispensatio misericordiæ Dei, ut eorum etiam peccata solvantur, qui non per columbam, sed per accipitrem baptizantur, si ad illud Sacramentum cum pace Catholicæ unitatis accedunt. » Similia vide lib. V de Baptis. cap. 21. lib. VI, cap. 3. et lib. VII, cap. 51.

Cæterum per hæc verba non significat S. Augustinus Ecclesiam justorum, ex auctoritate peccata remittere, sed nemini peccata remitti, quantumvis baptizetur vel reconcilietur, nisi ad eum extendatur charitas Ecclesiæ, et fiat membrum vivum columbæ, et proinde particeps orationum aliorum justorum. Orationibus enim Sanctorum tanquam gemitu columbæ impetratur pœnitentia interior, et charitas, per quam formaliter justificatur quicumque justificantur.

Excogitavit autem hunc modum loquendi B. Augustinus propter Donatistas, quibus mirabile videbatur, hæreticos posse per Baptismum homines justificare, et in Ecclesiam introducere, cum sint ipsi cooperti peccatis, et extra Ecclesiam. Ad hanc admirationem tollendam dicit Augustinus, non tam eum qui baptizat remittere peccata, quam gemitum columbæ; quoniam non ideo iste qui baptizatur justificatur, quia ab isto vel illo baptizatur, sed quia per Baptismum a quocumque exhibitum in eum extenditur charitas Ecclesiæ.

CAPUT XIII.

Quid intelligatur per claves, Matth. XVI.

Superest quartum : quid nimirum intelligatur per claves : nam Calvinus Institut. lib. IV, cap. 6, §. 3. et cap. 11, §. 1. contendit; non esse datum Petro principatum Ecclesiæ, etiam si convinci possit, illi soli datas claves regni cœlorum : et probat hac ratione.

Quid sit solvere et ligare, Dominus exposuit, Jo. XX, cum dedit Apostolis auctoritatem remittendi, et retinendi peccata : solvere enim est remittere peccata, ligare est retinere. Quomodo autem remittantur et retineantur peccata, Scriptura passim docet, cum per Evangelii prædicationem testatur illuminari homines, et liberari de pravitate vitiorum. II. Corinth. V : *Posuit in nobis verbum reconciliationis; pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo* (1).

Itaque ille remittere dicitur peccata, qui annuntiando Evangelium homines convertit ad Deum : ille dicitur retinere, qui eos, quos videt obstinatos, declarat sempiternis pœnis esse mancipandos. Ex quo sequitur, accipere claves regni cœlorum, non esse accipere principatum vel potestatem in alios, sed nudum ac solum ministerium verbi. Quam expositionem dicit Calvinus esse, non argutam, non coactam, non detortam, sed germanam, fluentem, obviam.

Magdeburgenses Cent. II, lib. II, c.7, col. 526, idem probant alia ratione : quia nimirum si his verbis fuisset Petro datus, vel promissus primatus; Apostoli non dubitassent postea, quis eorum videretur esse major : at de hoc quæsierunt, Matth. XVIII, Marc. IX, Luc. IX, et Luc. XXII. Et præterea Dominus saltem respondisset : Nolite alterius litigare, nam Petrum constitui principem. Nihil autem ejusmodi Dominus respondit; igitur promissio illa clavium nihil ad primatum facit.

At nos et Catholici omnes per claves datas Petro, intelligimus summam potestatem in omnem Ecclesiam : et id tribus rationibus confirmamus. Primum ipsa metaphora clavium, ut in Scripturis accipi solet : siquidem Isa. XXII. describitur depositio unius summi Pontificis, et institutio alterius his verbis: *Vade, ingredere ad eum, qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam Præpositum Templi, et dices ad eum : Quid tu hic?* Et infra : *Expellam te de statione tua, et de ministerio tuo deponam te. Et erit in die illa : vocabo servum meum Eliacim filium Helciæ, et induam illum tunica tua, et cingulo tuo confortabo eum, et potestatem tuam dabo in manu ejus, et erit quasi Pater habitantibus Hierusalem, et domui Juda. Et dabo clavem domus David super humerum ejus, et aperiet, et non erit qui claudat, et claudet, et non erit qui aperiat* (2).

Hic aperte per claves non intelligitur remissio peccatorum, aut ministerium verbi, sed principatus Ecclesiasticus. Quo etiam pertinet illud Isa. IX : *Factus est principatus ejus super humerum ejus* (3). Idcirco enim dicitur principatus super humerum impositus, quoniam claves, quibus principatus designatur, super humerum poni solebant. Neque per claves Christi principatum significari, negare potest, qui legit illud de Christo, Apoc. III : *Hæc dicit sanctus et verus, qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit* (4).

Accedit etiam communis consuetudo, etiam in rebus profanis : quando enim urbes deduntur alicui principi, offerunt ei claves in signum subjectionis, et ei qui instituitur œconomus in domo claves tradi solent.

Secundo probatur verbis illis : *Quodcumque ligaveris etc.* nam in Scripturis ligare dicitur qui præcipit et qui punit. De præceptis loquitur Dominus, Matth. XXIII : *Alligant*, inquit, *onera gravia et importabilia in humeros hominum etc.* De pœnis, Matth. XVIII : *Quæcumque alligaveritis super terram etc* (5). Hic enim, etiam Calvino teste, loquitur Dominus de censura excommunicationis : ligat enim Ecclesia eos quos punit pœna excommunicationis. Hinc etiam communiter dicimus, homines obligari ad legem servandam, et etiam obligari ad pœnam subeundam, si eam non servent. Solvere autem dicitur, qui remittit peccata, qui liberat a pœna, qui dispensat in lege, in votis, juramentis, et similibus ob-

(1) II. Cor. V, 19 et 20. — (2) Isai. XXII, 15, 19 et seq. — (3) Isai. IX, 6. — (4) Apoc. III, 7. — (5) Matth. XXIII, 4; XVIII, 18.

ligationibus. Cum ergo dicitur Petro generaliter : *Quodcumque solveris etc.* datur ei potestas præcipiendi, puniendi, dispensandi, remittendi; proinde fit judex et Princeps omnium qui sunt in Ecclesia.

Tertio probatur ex Patribus : nam Chrysostomus hom. 55. in Matth. hanc promissionem exponens, dicit, Petro commissum universum Orbem terrarum, et ipsum factum Pastorem et Caput totius Ecclesiæ. Et Gregorius lib. IV, epist. 32. cum dixisset : « Cunctis Evangelium scientibus liquet, quod voce Dominica sancto et omnium Apostolorum principi Petro totius Ecclesiæ cura commissa est. » Continuo rationem reddens, ait : « Ipsi quippe dicitur, Tibi dabo claves regni cœlorum etc. »

Neque Calvini argumentum aliquid concludit. Nam in primis non est verum, claves promissas Petro, Matth. XVI, datas illi Jo. XX, cum amplius sit ligare et solvere, quam remittere et retinere peccata, ut supra docuimus. Et sane frustra singulariter Petro sunt promissæ claves, et hoc in præmium singularis ejus confessionis, si nihil ei postea singulariter est datum.

Deinde falsum quoque est, nihil esse aliud remittere peccata, quam Evangelium prædicare. Et mirum est, tam obviam expositionem nulli Veterum obviasse, sed uni Calvino tandem occurrisse. Certe Chrysostomus et Cyrillus in hunc locum Joannis, et Hieronymus in epist. ad Hedibiam, q. 9. intelligunt per auctoritatem remittendi peccata, potestatem conferendi Sacramenta Baptisimi et Pœnitentiæ, non potestatem concionandi. Non esse autem idem concionari et baptizare, docet Paulus, I. Corinth. I, ubi dicit se missum a Domino, *non baptizare, sed evangelizare* (1).

Ad illud autem I. Corinth. V, de verbo reconciliationis, respondeo : eo loco per verbum *reconciliationis* intelligi quidem concionem, sed non velle B. Paulum dicere, sufficere concionem ad reconciliandum, sed per concionem moveri homines ad hoc, ut velint reconciliari Deo, quod postea fit per Baptismum et Pœnitentiam, ut dicitur Act. II. Nam post concionem Petrus ait : *Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum* (2). Non autem dixit, satis est audivisse concionem.

Ad argumentum Magdeburgensium respondeo : Apostolos non intellexisse aperte promissionem Domini Petro factam, nisi post Christi resurrectionem; et tamen suspicatos esse Petrum forte constituendum omnium Principem, et ideo inter se contendisse. Neque mirum est eos non intellexisse, nam metaphorice Dominus locutus erat : illi autem adeo rudes erant, ut multa etiam proprie dicta non intelligerent. Scribit enim Marcus, cap. IX : *Descendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent narrarent, nisi cum Filius hominis a mortuis resurrexit. Et verbum continuerunt apud se, conquirentes quid esset, Cum a mortuis resurrexerit* (3).

Quod autem ex illa suspicione quam habebant de Petri primatu inter se contenderint, testantur Origenes, Chrysostomus, et Hieronymus in cap. Matth. XVIII. Neque verum est, quod Magdeburgenses dicunt, Dominum non respondisse jam esse designatum Principem : quid enim sibi volunt illa Christi verba Lucæ XXII : *Qui major est in vobis, fiat sicut junior, et qui præcessor est* ἡγούμενος *sicut ministrator*? (4) Nonne, unum Majorem et Ducem luculenter appellavit?

CAPUT XIV.

Soli Petro esse a Christo dictum : Pasce oves meas, Jo. XXI.

Hactenus de verbis illis Domini disseruimus, quibus Apostolo Petro summa potestas Ecclesiastica promittebatur. Nunc de verbis illis disputandum erit, quibus eadem illa potestas eidem Petro data fuit. Sunt autem hæc verba : *Simon Joannis, pasce oves meas* (5): in quorum verborum explicationem tria demonstranda sunt. Primum soli Petro dictum esse : *Pasce oves meas.* Deinde verbo illo *Pasce* traditam esse summam Ecclesiasticam potestatem. Postremo illis vocibus *Oves meas* universam Christi Ecclesiam esse designatam. Siquidem hæc omnia adversarii negant.

Ac primum quidem soli Petro dici : *Pasce oves meas*, probatur. Primo ex illo nomine

(1) I. Cor. I, 17. — (2) Act. II, 38. — (3) Marc. IX, 8 et 9. — (4) Luc. XXII, 26. — (5) Joan. XXI, 17.

Simon Joannis : nam eo nomine solus Petrus vocabatur, nec sine mysterio, ut supra monuimus, eodem modo Christus Petrum appellat, et cum promittit ei claves, Matth. XVI, et cum oves pascendas committit, Jo. ult., ut nimirum intelligeremus, illud ipsum reipsa dari Jo. ult., quod fuerat promissum Mat. XVI, et eidem illi Simoni dari, cui fuerat ante promissum.

Secundo probatur ex verbis illis : *Diligis me plus his*? Illi enim dicitur *Pasce oves meas*, cui dicitur *Diligis me plus his*? Hoc autem soli Petro dici manifestum est, cum disertis verbis excludantur cæteri, illa comparatione *plus his*. Porro qui excluduntur, non quicumque homines, sed præcipui Apostoli sunt : erant enim tunc præsentes cum Petro, Nathanael, quem multi Bartholomæum esse putant, Jacobus, Joannes, Thomas, et duo alii discipuli, quorum alterum credibile est, fuisse Andream; non igitur omnibus Apostolis, sed soli Petro dicitur *Pasce oves meas*.

Tertio probatur ex trina interrogatione. Nam ex Cyrillo et Augustino et aliis in hunc locum discimus, Petrum ter interrogatum an diligeret plus cæteris, quia ter negaverat : at solus ipse ter negavit; igitur solus ipse interrogatur; proinde soli ipsi dicit : *Pasce oves meas*.

Quarto probatur ex illis verbis *Contristatus est Petrus etc.* Propterea enim contristatus est Petrus, si Chrysostomo credimus, quia metuebat, ne forte falleretur, cum diceret : *Tu scis Domine, quia amo te* : quemadmodum falsus fuerat quando dixerat : *Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Sed ista causa tristitiæ soli Petro qui Dominum negaverat convenit; igitur solus Petrus tristabatur, et solum Petrum alloquitur Christus cum ait : *Pasce oves meas.*

Quinto ex illis verbis : *Cum senueris extendes manum tuam etc.* Illi enim dicitur *Pasce*, cui prædicitur crucifixio : soli autem Petro, et in propria persona mors prædicitur.

Sexto ex illis : *Hic autem quid*? et ex responsione Domini : *Quid ad te*? *tu me sequere.* Numquam enim Petrus interrogasset, quid Joannes acturus esset, si intellexisset dictum omnibus : *Pasce oves meas* : neque Dominus dixisset : *Quid ad te? tu me sequere*; sed dixisset, item faciet quod tu.

Septimo ex Patribus. Nam præter Chrysostomum, Cyrillum, Augustinum in hunc locum, qui dicunt ei dictum *Pasce*, qui ter negaverat, qui sine dubio solus erat Petrus : idem habet Ambrosius in cap. ult. Lucæ exponens hæc ipsa verba : « Ideo, inquit, quia solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur. » Item Maximus serm. de S. Petro et Paulo : « Jam necessarium, inquit, reor, ut proprias eorum specialesque virtutes proloquamur. Hic est Petrus, cui Christus ascensurus ad Patrem pascendas oviculas suas, agnosque commendat » : ergo proprium et speciale hoc fuit Petro. Item Leo epist. 89. ad Episc. Viennen. prov. : « Cui cum præ cæteris solvendi et ligandi potestas tradita sit, pascendarum tamen ovium cura specialius mandata est. »

Sed contra in hunc modum ratiocinatur lib. IV, cap. 6, §. 3. Joannes Calvinus. Petrus hortatur Compresbyteros suos, ut pascant gregem Dei, I. Pet. V, igitur vel illa verba *pasce oves* dicta sunt omnibus, vel certe Petrus jus suum in alios transtulit.

Respondeo : Petrum hortari Compresbyteros ut pascant gregem, non universalem, sed particularem; ait enim : *Pascite gregem qui in vobis est.* Quemadmodum et Paulus cum Act. XX, hortatur Asianos Episcopos, ut attendant sibi et universo gregi, statim adjungit : *In quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos*, id est, non universo simpliciter, sed tantum universo illi gregi, qui vobis commendatus est. Itaque ista verba Petri non prohibent, quin soli Petro sit commissa potestas generalis totum gregem Christi pascendi, et quin ipse jus suum plenarium in neminem transtulerit.

Deinde objici possunt Augustinus et Chrysostomus. Nam Augustinus lib. de ag. Christ., cap. 30. ita scripsit : « Cum ei (Petro) dicitur, omnibus dicitur : Amas me, Pasce oves meas. » Chrysostomus lib. II de Sacerdot., persuasurus Basilio ut Episcopatum, ad quem vocabatur, susciperet, hunc locum allegat, atque ait : « Tum ostensurum Basilium eximiam suam dilectionem in Christum, si pascat ejus gregem, cum scriptum sit : Si diligis me, pasce oves meas. « Itaque vult Chrysostomus non ad solum Petrum, sed ad omnes Episcopos verba ista Domini pertinere.

Respondeo : etsi hæc verba proprie et principaliter ad solum Petrum pertineant, omnibus tamen Episcopis suo quodam modo convenire, quia videlicet, omnes qui in partem sollicitudinis a Petro vocantur, Petri formam in pascendo grege imitari debent. Itaque quod summo Pastori dicitur, id etiam suo modo, servata proportione, aliis minori-

bus pastoribus dicitur. Atque idcirco Dominus facturus Petrum Pastorem Ecclesiæ, interrogavit eum, an diligeret plus cæteris, ut admonerentur ii, ad quos pertinet eligere et constituere pastores, ut eos eligerent ad Episcopatus, qui charitate cæteris excellunt. Atque huc pertinet illud Leonis serm. 3. de annivers. suæ assump. : « Ideo Petro hoc singulariter creditur, quia cunctis Ecclesiæ Rectoribus Petri forma præponitur. »

CAPUT XV.

Quid significet Pasce Jo. XXI.

Jam vero cum constet, Petrum esse cui dicitur *Pasce oves meas;* sequitur, ut quid significet hoc ipsum *pascere* videamus. Martinus enim Lutherus in lib. de pot. Papæ contendit, per illam vocem *Pasce* nullam dari novam potestatem, sed tantum injungi officium diligendi, prædicandi, et docendi Petro, qui jam antea constitutus erat Apostolus et Pastor, non quidem Ecclesiæ universæ, sed cujusdam portionis, quemadmodum et cæteri Apostoli et Pastores. Id vero his rationibus probat.

Primum. *Pascere* non est præesse, sed cibum præbere ac ministrare, quod etiam ab inferiore fieri potest; non igitur continuo instituitur Præsul, cui dicitur *Pasce*. Deinde, non imperat Dominus Christianis ut obediant Petro, sed imperat Petro ut præbeat alimenta Christianis; igitur minister, non Princeps per hoc Verbum *Pasce* constituitur. Postremo, si per hæc verba institueretur Pontificatus, sequeretur, non esse Pontifices eos qui non diligunt, aut non pascunt; proinde sæpe nullum Pontificem haberemus : major enim Pontificum pars, neque diligit gregem, neque eum verbo et exemplo pascit; quare non Pontificis institutio, sed simplex præceptum diligendi et docendi hoc verbo Pasce continetur.

At nobis difficile non erit ex hac ipsa voce Pasce demonstrare summam potestatem illi attribui, cui dicitur : *Pasce oves meas.*

Primum enim, non proprie dicitur pascere alium, qui cibum quacumque ratione ministrat, sed qui procurat ac providet alteri cibum, quod certe Præpositi et Gubernatoris est : *Quis putas*, inquit Dominus, *est fidelis dispensator ac prudens*, *quem constituit Dominus super familiam suam*, *ut det illis in tempore tritici mensuram* (1)? Itaque illius est pascere, qui est super familiam constitutus.

Deinde per verbum *Pasce* intelligitur ex communi usu loquentium omnis actus pastoralis : idem enim est pascere, quod agere pastorem, sive esse pastorem. Porro actus pastoralis non est tantum præbere cibum, sed etiam ducere, reducere, tueri, præesse, regere, castigare. Quid? Pastores ovium num solum pabulum illis præbent? nonne etiam regunt, et baculo cogunt ut pareant? Hinc videlicet in Scripturis passim pascere accipitur pro eo quod est regere, ut Psal. II, ubi legimus : *Reges eos in virga ferrea.* In Hebræo תִּרְעֵם, id est, *pasces eos.* Et sane qui pascuntur in virga ferrea, verissimam potestatem in pastore suo esse negare non possunt, et Isa. XLIV, qui dico Cyro רוֹעִי, id est, *pastor meus es tu.* Quo loco tamen non ministerium præbendi cibum, sed amplissimum regnum Cyro prædicit.

Deinde hoc idem efficacius demonstrari potest ex eo verbo, quod Joannes in Evangelio suo posuit. Scripsit enim ποίμαινε, id est, *pasce* regendo et præsidendo. Nam et Homerus lib. II Iliad., frequenter vocat Regem Agamemnonem ποιμένα λαῶν, id est, *pastorem populorum :* et ni Scriptura ubi legimus Matth. II; *Ex te enim exiet Dux*, *qui regat populum meum Israel* (2). In Græco est, ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ.

Et notandum, in Hebræo apud Michæam cap. V, unde Matthæus accepit, non esse verbum, רֹעֶה quod pascere significat, sed verbum משל quod est dominari. בישׂראל מִמדלִי יֵצֵא לִהְיוֹת מוֹשֵׁל. Denique Apocal. XIX, ubi dicitur : *Et ipse reget eos in virga ferrea*, Græce est, καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρῷ. Igitur cum ποιμαίνω non significet pascere quocumque modo, sed regere ac præesse, et Petro dictum sit a Domino, ποίμαινε τὰ πρόβατα; manifeste sequitur, esse Petrum Rectorem ac Præsidem Ecclesiæ constitutum.

Accedant Postremo testimonia veterum Patrum. Chrysostomus lib. II de Sacerd., non semel vocat præfecturam officium Petro

(1) Luc. XII, 42. — (2) Matth. II, 6.

commissum per illam vocem *Pasce* idque explicat per illam aliam Scripturam Matth. XXIV : *Fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam* (3). S. Augustinus in hunc locum : « Oves ipsas, inquit, pascendas, «id est docendas, regendasque committit. Denique Gregorius in lib. de cur. pastor., passim Pastores vocat Rectores, et curam pastoralem regimen, imo et culmen regiminis ; et ipsum pascere, regere, ac præesse interpretatur.

Neque Lutheri ratiunculæ aliquid efficiunt. Ad Primam enim jam responsum est : pascere non esse dapiferi officium, sed Rectoris : nec enim domini pascuntur a servis, quamvis illi cibos ad mensas dominorum adferant, sed contra potius a dominis pasci dicuntur servi, quippe qui sumptibus dominorum vivunt.

Ad Secundam respondeo : præesse ac subesse, regere ac regi, pascere et pasci, relationem quamdam inter se habere, ita ut unum sine altero esse non possit ; proinde quo verbo dicitur Petro, ut præsit, regat, pascat, eodem nos jubemur Petro subesse, atque ab eo nos regi et pasci sinere.

Ad Tertiam respondeo : *Pasce* esse præceptum quidem, sed eo præcepto institui Ecclesiasticum principatum : significatur enim per actum ipsa potestas, unde actus ille procedit. Quemadmodum cum Deus ait : *Germinet terra herbam virentem* : et animalibus : *Crescite et multiplicamini*, fecunditatem attribuit rebus, et naturas aptas ad generandum instituit. Nec solum Deus, sed etiam homines per verbum modi imperandi instituere solent Præfectos. Si enim Rex dicat alicui : Vade, rege talem provinciam, omnes intelligunt, eum Præfectum esse constitutum ejus provinciæ.

At, inquit Lutherus : si per illud præceptum instituitur Pontificatus ; ergo desinit esse Pontifex, qui desinit implere præceptum. Respondeo : per illa præcepti verba sic institui Pontificatum, ut tamen potestas collata non pendeat ab observatione præcepti. Id quod etiam in rebus humanis videmus : nec enim Prorex desinit esse Prorex, donec a Rege non revocatur, etiamsi non recte provinciam regat.

Deinde nec est verum quod assumit Lutherus, Romanos Pontifices a longo jam tempore non pavisse gregem. Nam tametsi plerique eorum non concionantur : tamen alios multos exercent actus pastorales, dum ligant, solvunt, dispensant, controversias judicant, Episcopos creant, et quod per se concionando non faciunt, per alios faciunt, Quemadmodum et Episcopus Hipponensis Valerius, et alii nonnulli, vel senio, vel linguæ vitio impediti, per suos Presbyteros concionandi munus implebant.

(1) Matth. XXIV, 45.

CAPUT XVI.

Quod illis verbis Jo. XXI. *Oves meas, universa Ecclesia significata sit.*

Tertia restat quæstio, num per *Oves meas*, intelligatur Ecclesia universa. Negant id Lutherani omnes, et præcipue Lutherus, lib. de pot. Papæ : Illyricus in lib. cont. primat. Papæ, Magdeburgenses Cent. I, lib. II, cap. 7. col. 525. Liber Smalchaldicus de prim. Papæ, et Calvinus lib. IV Institut. c. 6. §. 7.

Nobis autem exploratum certumque est, omnes omnino Christianos, etiam Apostolos ipsos, Petro tanquam oviculas commendari, cum ei dicitur : *Pasce oves meas*.

Est autem observandum, Christum bis dixisse : *Pasce agnos meos*, et semel : *Pasce oves meas*. Tametsi enim in Græco textu semel est *pasce agnos*, et bis *pasce oves* : tamen corruptus videtur locus vitio Librariorum, qui in secundo loco scripserunt πρόβατα, cum scribere debuissent προβάτια, id est, oviculas seu agnos : facile autem fuit excidere unum Iota.

Ita esse colligo, primum ex Ambrosio et Maximo. Ambrosius enim in cap. ult. Lucæ, dicit, Christum primum commendasse Petro *agnos*, Græce ἀρνία. Secundo *oviculas*, quæ dicuntur Græce προβάτια. Tertio *oves*, Græce πρόβατα. Maximus serm. de S. Petro et Paulo dicit, Petro *oviculas* et oves commendatas : qui certe hoc non diceret, nisi legisset προβάτια et πρόβατα. Deinde idem colligo ex nostra versione ; nam si fuisset in Græco bis πρόβατα, ne indoctissimus quidem puer secundo loco vertisset *Agnos* : quis enim ignorat, *agnos* dici ἀρνία, non πρόβατα ?

Cum ergo omnes Latini codices legant *Agnos*, nec unquam fuerit hæc lectio a Hieronymo, vel ullo alio improbata ; necesse est dicere, Interpretem legisse προβάτια, id est, *oviculas*, et vertisse *Agnos*, quia oviculæ et agni sæpe pro eisdem accipiuntur.

His notatis, ex hac variatione, quæ mysterio non videtur carere, probamus, Petro omnes Christianos esse subjectos. Nam si per oviculas intelligamus agnos, dicemus agnos bis repetitos esse ad significandum duos populos, Judaicum et Gentilem : oves autem semel nominatas significare Episcopos, qui sunt veluti matres agnorum. Itaque commisit Dominus Petro curam *agnorum*, id est, populi Judaici, et *agnorum*, id est, populi gentilis, et *ovium*, id est, eorum qui agnos istos pepererunt in Christo, qui sunt Apostoli et Episcopi.

Si vero per oviculas intelligimus oves parvas majores agnis, minores perfectis ovibus ; dicendum erit cum S. Ambrosio, loco notato, Petro committi *agnos*, *oviculas*, et *oves*, id est, incipientes, proficientes, et perfectos, ita ut nulli sint in Ecclesia, quantumvis spirituales, eruditi, et sancti, qui Petro non subsint. Vel per *agnos* intelligemus populos, qui nullum habent curam pastoralem, quique solum filii sunt, non parentes : per *oviculas* accipiemus sacerdotes minores, id est, Presbyteros, et Parochos, qui sic parentes sunt populorum, ut sunt filii Episcoporum : per *oves* denique interpretabimur sacerdotes majores, id est, Episcopos, qui et agnis et oviculis præsunt ; et tamen etiam ipsi Petro subjiciuntur. Atque huc videtur respexisse S. Leo, cum in 3. serm. de anniv. assumpt. suæ dicit, Petrum esse a Christo præpositum omnibus Gentibus, omnibus Patribus, et omnibus Apostolis : Gentes enim agni sunt, Patres oviculæ, Apostoli oves magnæ atque perfectæ.

Deinde aliam rationem, eamque insignem, nobis suppeditat pronomen illud *Meas*. Nam cum absque ulla restrictione addatur ad nomen *Oves* pronomen *Meas*, manifeste significatur, eas omnes *oves* Petro commendari, ad quas extenditur pronomen *Meas* : certum autem est illud *Meas* extendi ad omnes simpliciter : nec enim ullus est in Ecclesia, qui se Christi ovem esse non glorietur ; igitur omnes omnino Christianos, nullo excepto, Petri Dominus commendavit.

Et similes locutiones vulgo passim usurpari videmus. Nam qui dicit : « Relinquo mea bona filiis meis, » sine dubio nihil ex suis bonis, nec ullum ex suis filiis excludit. Et Dominus cum ait Jo. X : *Cognosco oves meas, et oves meæ vocem meam audiunt, et ego pono animam meam pro ovibus meis* (1) : tametsi non dicat, *omnes oves*, et *omnibus ovibus ;* tamen nemo negare potest, quin de omnibus sit locutus.

Præterea, quid aliud est *Pasce oves meas*, quam *habe curam mei ovilis ?* Est autem unum tantum Christi ovile, Jo. X : *Erit unum ovile et unus pastor ;* igitur universum gregem suum Petro Christus commisit.

Ad hæc, cum Dominus ait *Pasce oves meas*, vel commendavit Petro oves suas omnes, vel nullas, vel aliquas certas ac definitas, vel aliquas indefinitas. At nemo dixerit, nullas aut aliquas certas esse commendatas, id enim est manifeste falsum : nec etiam aliquas indefinitas, quia non est sapientis provisoris relinquere indefinitam curam, cum possit eam definire, præsertim cum certa confusio et perturbatio ex illa indeterminatione oriatur.

Præterea commendare aliquas, et non indicare quas, idem esse videtur, ac si commendarentur nullæ. Quas enim, quæso, pascet, qui gregem suum non cognoscit ? Restat igitur, ut omnes omnino suas oves Petro Christus pascendas assignaverit.

Atque hæc est sententia omnium veterum Patrum. Epiphanius in Ancor. : « Hic est, inquit, qui audivit, Pasce oves meas, cui concreditum est ovile. » Unum autem solum esse Christi ovile, paulo ante ex Evangelio demonstravimus. Joannes Chrysostomus in hunc locum : « Aliis, inquit, omissis, Petrum dumtaxat affatur, fratrum ei curam committit. » Et infra : « Nam, inquit, cum magna Dominus Petro communicasset, Orbis terrarum curam demandasset etc. »

Ambrosius in cap. ult. Lucæ dicit, Dominum per hæc verba *Pasce oves meas* reliquisse nobis Petrum tanquam Vicarium amoris sui : « Quem, inquit, elevandus in cœlum amoris sui Vicarium relinquebat » : ut nimirum haberemus Petrum, qui nos amore paterno et pastorali foveret, quemadmodum Christus ipse fecerat : et ibidem : « Quia, inquit, solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur. »

(1) Joan. X, 14.

Leo serm. 3. de assumpt. sua ad Pont. : « De toto Mundo, inquit, unus Petrus eligitur, qui et universarum gentium vocationi, et omnibus Apostolis, cunctisque Ecclesiæ Patribus præponatur : ut quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint, multique Pastores, omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus. » Gregorius lib. IV, epist. 32. cum dixisset, Petro totius Ecclesiæ curam esse commissam, rationem reddidit, dicens : « Ipsi quippe dicitur : Pasce oves meas. »

Theophylactus in cap. ult. Jo. : « Finito, inquit, prandio, præfecturam ovium totius Mundi Petro commendabat, non autem alii, sed huic tradidit. » Et in cap. XXII. Luc. « Tu, inquit, Petre conversus, bonum exemplum pœnitentiæ omnibus eris, qui cum Apostolus fueris, et negaveris, iterum receperis primatum omnium, et præfecturam Orbis. » Bernardus lib. II de consid. : « Cui, inquit, non dico Episcoporum, sed etiam Apostolorum, sic absolute et indiscrete totæ commissæ sunt oves? Si me amas, Petre, pasce oves meas. Quas? illius, vel illius populos civitatis, aut regionis, aut certe regni? Oves meas, inquit. » Cui non planum non designassse aliquas, sed assignasse omnes? nihil excipitur, ubi distinguitur nihil.

Sed jam adversariorum argumenta refellamus. Prima Lutheri objectio est. Non ait Christus : *Pasce omnes oves meas* : quemadmodum dixerat alio loco : *Docete omnes gentes*; igitur non omnes oves suas Petro pascendas tradidit. Respondeo : pronomen illud *Meas* æquipollere signo universali, ut supra demonstravimus.

Secunda objectio ejusdem Lutheri, atque etiam Illyrici est. Si Petro omnium ovium pascendarum cura commissa est; debuit igitur Petrus omnes pascere : atqui hoc ipse non fecit; paverunt enim et Apostoli cæteri partem suam gregis Domini, et non a Petro, sed a Christo missi sunt. Respondeo : S. Petrum partim per se, partim per alios universum Dominicum gregem, ut sibi imperatum fuerat, pavisse : nam etsi Apostolos omnes Dominus ad prædicandum et ad pascendum gregem suum miserit; tamen hoc ipso, quod eorum curam (ut Chrysostomus ait) Petro commisit, quod illi agebant, Petrus per illos agebat, a quo illi tanquam a Capite et Imperatore suo pendebant.

Tertia objectio communis est Luthero cum cæteris, quorum loca init. cap. annotavimus. Apostolus Paulus cap. II epist. ad Galatas, nullam agnoscit subjectionem ad Petrum, aut Jacobum, aut Joannem : *Quibus*, inquit, *neque ad horam cessimus subjectioni.* Item : *Mea nihil refert, quales fuerint, qui aliquid esse videntur.* Item : *Qui videbantur esse aliquid, nulla mihi mandata dederunt.* Item : *Nihil mihi contulerunt.* Item : *Dexteram dederunt societatis* (1).

Respondeo : propositum Pauli in epist. ad Galatas, non fuisse, ostendere se non esse Petro subjectum, quod attinet ad gubernationem; nullam enim hujus rei mentionem facit : sed Evangelium suum æque verum et divinum esse, et a Christo ipso immediate acceptum, atque Evangelium Petri, et Jacobi, et Joannis. Id enim est, quod Pseudoapostoli jactaverant, nimirum, Petrum, Jacobum et Joannem a Christo doctos, Paulum hominum esse discipulum; proinde verius existimandum illorum, quam Pauli Evangelium.

Itaque adversus hasce Pseudoapostolorum calumnias ita Paulus orditur epistolam suam: *Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem.* Et infra : *Notum facio vobis Evangelium, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi* (2).

Atque huc pertinet illud : *Qui videbantur esse aliquid, nihil mihi contulerunt.* Significat enim his verbis Paulus, nihil se doctrinæ ab Apostolis cæteris accepisse, sed de omnibus a Christo diligenter instructum. Quod autem addit : *Dexteram mihi dederunt societatis* : cogit quidem, ut credamus, Petrum et Paulum socios fuisse in officio prædicandi, sed non prohibet, ut intelligamus Petrum Paulo fuisse majorem in officio gubernandi. Nam etiam lib. I. Regum, cap. XXIII Scriptura dicit : *Ivit Saul et socii ejus* (3) : et tamen eamdem Scriptura Saulem Regem, cæteros autem servos ejus facit.

Illud vero : *Quibus nec ad horam cessimus subjectioni*, non ad Petrum et Jacobum, sed ad Pseudoapostolos ab ipso Paulo refertur. Sic enim legimus : *Sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo*

(1) Galat. II, 5 et seq. — (2) Galat. I, 1 et seq. — (3) I. Reg. XXIII, 25.

Jesu, ut nos in servitutem redigerent. Quibus nec ad horam cessimus subjectioni (1).

Illud autem : *Mea nihil refert quales fuerint qui aliquid esse videntur*, non ad contemptionem Petri et Joannis dicitur, ut liber Smalchaldicus existimari voluit, sed ad laudem et honorem. Causam enim Paulus reddit, cur cum illis Apostolis, qui erant Hierosolymis, conferre voluerit Evangelium suum, tametsi aliquando imperiti homines, vilissimique piscatores fuerint; ac dicit, parum sua interesse, quales illi fuerint aliquando, Deus enim personas non accipit, sed se ad eos profectum, qui jam Dei gratia magni Apostoli, et columnæ quædam Ecclesiæ videbantur.

Illud denique : *Qui videbantur esse aliquid, nulla mihi mandata dederunt*; viderit Smalchaldica Synodus Lutheranorum, ubi legerit, et unde in suum libellum de primatu Papæ, illa verba transtulerit; nam certum est, in Paulo non inveniri. Sed nimirum ista est familiaritas, quam adversarii habent cum Deo, ut ad verbum ejus audacter addant, nec metuant plagas, quas Deus ad verbum suum addentibus comminatur.

Quarta objectio eorumdem. Apostolus in epist. ad Galatas cap. II docet, jure divino et humano, divisam fuisse jurisdictionem inter Petrum et Paulum : ac Petro quidem attributum populum Judæorum, Paulo autem Gentium; non igitur Petro omnes Christi oves commendatæ fuerunt. Apostoli verba hæc sunt : *Cum vidissent*, inquit, *quod creditum est mihi Evangelium præputii, sicut et Petro circumcisionis (qui enim operatus est Petro in Apostolatu circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes) dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis, ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem* (2). Itaque Petri Apostolatus nihil ad nos pertinet, quippe qui Gentes sumus.

Respondeo : divisionem, de qua Paulus loquitur in epist. ad Gal., non esse jurisdictionis, sed provinciarum, ad commodius prædicandum Christi Evangelium. Quamquam enim poterant Apostoli omnes, et etiam singuli in universo Orbe terrarum Evangelium prædicare; tamen ut celerius et facilius id fieret, duplex distributio provinciarum inter Apostolos facta est : una inter Apostolos duodecim, qui, ut ex Origene refert Eusebius lib. III hist. cap. 1. ita inter se provincias diviserunt, ut Andreas Scythiam, Thomas Parthiam, Indiam Bartholomæus, Matthæus Æthiopiam, Joannes Asiam, atque alias alii Christi Evangelio susciperent imbuendas.

Altera distributio inter Petrum et Paulum facta est, nimirum, ut Petrus præcipuam operam in conversione Judæorum poneret, nec tamen a Gentilium conversione prohiberetur : Paulus e contrario Gentilium conversioni potissimum studeret, nec tamen ab Hebræorum conversione penitus vacaret. Quæ omnia ex divinis litteris parvo negotio confirmabimus.

Ac primum, quod Petro licuerit Gentibus prædicare, tametsi Judæorum Apostolus esset, constat ex multis locis. Ipse enim prædicavit Cornelio et toti domui ejus, Actor. X, de qua re sic ipse loquitur Actor. XV : *Vos*, inquit, *scitis, quoniam ab antiquis diebus Deus elegit per os meum Gentes audire verbum Evangelii, et credere* (3). Denique Matth. ult. Dominus omnibus Apostolis dixit : *Euntes ergo, docete omnes Gentes.* Et Marci ult. : *Prædicate Evangelium omni creaturæ* (4). Poterant igitur jure divino prædicare omnes Apostoli omnibus Gentibus : Et certe non excluditur Princeps Apostolorum ab eo jure, quod omnibus Apostolis datur.

Præterea Innocentius I. in epist. 1. ad Decentium, cap. 1. docet, in tota Italia, Gallia, Hispania, Africa, Sicilia, Ecclesias constitutas a Petro, vel ab iis, quos partim ipse, partim successores ejus miserunt : has autem Ecclesias Gentilium præcipue fuisse, negari non potest.

Denique, si Petrus tantum Judæorum, et non Gentium Apostolus erat : cur sedem Episcopatus sui non posuit Hierosolymis, quæ Metropolis erat Judææ, sed primum Antiochiæ in Syria, deinde Romæ, quæ urbes Gentium erant? Et cur Gentiles, qui erant Antiochiæ, quæstionem de legibus non detulerunt ad Paulum, qui erat Gentium Apostolus, sed ad Petrum et Jacobum, qui erant Apostoli Judæorum?

Jam vero potuisse etiam Paulum Judæis evangelizare, licet principale mandatum de salute Gentium accepisset, ex ejus rebus gestis perspicuum esse potest. Nam quocumque ibat, in Synagogis Judæorum evangeli-

(1) Galat. II, 4 et seq. — (2) Galat. II, 7 et seq. — (3) Act. XV, 7. — (4) Matth. XXVIII. 19; Marc. XVI, 15.

zabat. Act. XIII prædicat in Synagoga Judæorum apud Salaminam, et Antiochiam Pisidiæ; item, c. XIV apud Iconium; cap. XVII apud Thessalonicam; cap. XVIII apud Corinthum et Ephesum, et Act. XXVIII Romæ primum omnium Judæis annuntiat Evangelium. Et I. Cor. IX dicit : *Judæis factus sum tanquam Judæus, ut Judæos lucrarer* (1). Denique scribit ad Hebræos, curam illorum agens, et II. Cor. XI fatetur, se sollicitudinem gerere omnium Ecclesiarum, et si omnium, certe Hebraicarum.

Poterant ergo jure divino tam Petrus, quam Paulus omnibus prædicare, tam Judæis, quam Gentilibus : quia tamen Paulus Gentium præcipue Apostolus erat; idcirco Act. IX Dominus ipse de Paulo dicit : *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, et Regibus, et filiis Israël* (2). Ubi filii Israel ponuntur ultimo loco : Gentes autem primo. Petro autem cum aliis Apostolis dicitur Act. I : *Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ* (3). Ubi Judæi ponuntur primo loco, et Gentes ultimo.

Hoc ergo est, quod Paulus dicit Galat. II. Petrum fuisse Apostolum circumcisionis, se autem præputii. Et sic exponit Hieronymus in hunc locum, ubi proposita quæstione : An non licuerit Petro Gentilem trahere ad Fidem, et Paulo Judæum? Respondet, licuisse omnino; imo hoc fuisse utrique propositum, ut ex toto Mundo Ecclesiam congregarent : sed tamen Petrum habuisse principale mandatum de Judæis, Paulum de Gentibus.

Est autem præterea observandum, honorificentius fuisse munus Petri, quam Pauli, cum Dominus ipse per se Judæis prædicare voluerit : Gentibus autem per discipulos, Matth. XV : *Non sum missus*, ait Dominus, *nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel.* Et Apostolus Rom. XV dicit : *Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis* (4). Et idem Paulus Rom. XI comparat Judæos oleæ, Gentes oleastris inserendis in bonam olivam, ut fiant participes pinguedinis illius.

Objectio quinta. Apostolus Paulus in eadem ad Gal. epist. cap. II dicit, se Petro in faciem restitisse; non igitur illi subjectus, sed aut major, aut certe æqualis erat; proinde non omnes Christi oves Petro subjiciuntur.

Respondeo : scio Clementem Alexandrinum apud Eusebium lib I hist. cap. 14. non Petrum Apostolum, sed quemdam alium a Paulo reprehensum dicere. Scio etiam Hieronymum, et alios multos velle, non vere, sed simulatorie Petrum reprehensum : sed quia probabilior est Augustini sententia, quod serio fuerit Petrus reprehensus; dico licere minori reprehendere majorem, modo res id postulet, et debita reverentia conservetur.

Itaque Cyprianus in epistol. ad Quintum, Petri humilitatem laudat, quod a Paulo reprehensus, non dixerit se primatum tenere, et sibi potius obtemperari a novellis, et posteris oportere. Ubi indicat, Petrum a minore reprehensum fuisse. Et Augustinus in epist. 19. ad Hieron. sic ait : « Rarius et sanctius exemplum *Petrus* posteris præbuit, quo non dedignarentur a posterioribus corrigi : quam Paulus, quo confidenter auderent minores majoribus pro defendenda veritate, salva charitate resistere. »

Gregorius quoque ho. 18. in Ezech. « Se, inquit, etiam minori fratri ad consensum dedit, atque in eadem re factus est sequens minoris sui, ut in hoc etiam præiret, quatenus qui primus erat in Apostolatus culmine, esset primus etiam in humilitate. » Et infra : « Ecce a minore suo reprehenditur, et reprehendi non dedignatur. »

Objectio Sexta. Apostoli sine ullo Petri mandato Diaconos constituunt Act. VI. Ac rursum, Petrum ipsum mittunt in Samariam, Act. VIII, non igitur Petrus Caput et Pastor Apostolorum erat, sed ipse potius illorum imperio subjiciebatur. Præterea, ambigit Petrus, Act. X, liceatne sibi gentibus evangelizare, et quia id fecit, a discipulis cæteris reprehenditur, Act. XI. Quis igitur facile credat, ad ejus ovile pertinuisse Gentiles?

Respondeo : in primis nihil præjudicare primatui Petri, quod Apostoli omnes, communicato inter se consilio, Diaconos constituerint. Credendum enim est, id factum esse Petro auctore, vel certe consentiente. Tunc autem derogaret ejus primatui, si probaretur factum eo nolente et invito.

Ad illud autem de missione Petri et Joannis, de qua Act. VIII. Respondeo : nomen *Missionis* non necessario significare subjec-

(1) I. Cor. IX, 20. — (2) Act. IX, 15. — (3) Act. I, 8. — (4) Matth. XV, 24; Rom. XV, 8.

tionem in eo qui mittitur. Dicitur enim mittere quicumque est auctor alicui ut eat, sive id faciat præcepto, quomodo Dominus mittit servos, de quo dicitur Jo. XIII : *Non est servus major Domino*, sive consilio et suasione, quomodo et par parem, et minor majorem aliquando mittit. Nam, Matth. II, Herodès misit Magos in Bethlehem ; in quos tamen nullum habebat imperium : et populus Judæorum, Josue XXII misit Phinees sacerdotem ad filios Ruben et Gad; cum tamen jure divino toti populo præesset summus Sacerdos, ut Magdeburgenses fatentur. Igitur miserunt Apostoli consulendo, et suadendo Petrum ad Samaritanos, quia res maxima erat, novam illam Gentem in Fide confirmare.

Ad ea vero quæ adferuntur cap. X et XI Act. dico : multos decipi in eo quod putant, Petrum non scivisse prædicandum esse Gentibus, nisi quando revelationem illam habuit, Act. XI. Id enim absurdissimum est, nam Marci ult. et Matth. ult. jubentur Apostoli docere omnes Gentes, et ne quis diceret, Apostolos non intellexisse : Lucas ait : *Aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Et mox subjungit explicans quas Scripturas : *Quoniam,* inquit, *oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam in omnes Gentes* (1). Et Petrus Act. I, II et III passim ostendit, se intellexisse Scripturas, citans Psalmos, Joelem, Deuteronomium, et nominatim illud Genes. XXII : *In semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ* (2).

Vidit ergo Petrus illam visionem, partim propter se, partim propter alios : propter se quidem, non ut disceret sibi licere Gentibus prædicare, sed ut intelligeret, tunc esse tempus eis prædicandi. Nam quia Dominus dixerat, Act. I : *Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ;* (3) quibus verbis illum ordinem Apostolis præscripserat, ut primum prædicarent in Hierusalem, deinde in reliqua Judæa, tum in Samaria, ultimo in regionibus Gentium; ideo Petrus subdubitabat, quandonam tempus esset prædicandi Gentibus, et an liceret eis oblata occasione prædicare, antequam per totam Judæam et Samariam prædicatum esset. Hoc dubium sustulit Spiritus sanctus ostensa illi visione.

Quare Cyrillus lib IX in Julian., explicans hanc visionem « Statim, inquit, intellexit Petrus, quod instaret tempus transformandi in veritatem umbras. « Propter alios autem vidit Petrus visionem, quia multi erant ex Pharisæis conversi ad Fidem, qui existimabant, non oportere Gentibus prædicare, et qui etiam reprehensuri erant factum Petri, si Cornelio prædicasset, quemadmodum postea fecerunt Act. XI.

Ut ergo haberet Petrus optimam rationem satis faciendi ejusmodi reprehensionibus Deus ei hanc visionem ostendit, ut recte explicat Chrysostomus hom. 42. in Matth. « Aliorum inquit, gratia hoc dicebat, et ut satisfactionem ad accusantes præpararet. » Et in Comment. hujus cap. X. Act. « Numquid Petrus, inquit, timuerat comedere ? Absit, sed dicit, divina dispensatione totum hoc factum esse propter eos, qui ipsum erant reprehensuri. »

CAPUT XVII.

Explicatur prima prærogativa S. Petri ex mutatione nominis.

Hactenus attulimus quæ ad promissionem et institutionem primatus Petri pertinebant : nunc ad ejusdem primatus confirmationem singulares variasque prærogativas Petri in medium adferemus. Id vero eo libentius facimus, quod Magdeburgenses Cent. I, lib. II, cap. 10, col. 558 et seq. diligentur enumerare studuerint quindecim peccata, atque horrendos lapsus (ut ipsi loquuntur) S. Petri, quæ divino consilio in divinis litteris exstare dicunt, ne nimis multum Petro tribuamus.

Et quamquam, excepta Christi negatione quam gravissimum peccatum fuisse negari non potest, cætera quatuordecim, non B. Petri horrenda peccata, sed Magdeburgensium horrenda mendacia et blasphemiæ sunt, ut postea demonstrabimus; interim tamen pro 14 falsis criminibus adferamus nos 28 veras prærogativas.

Prima igitur prærogativa est mutatio nominis : nam Jo. I ait Dominus Petro : *Tu es Simon filius Jona ; tu vocaberis Cephas* (4) Ubi observandum cum Chrysostomo in hunc locum, Deum nunquam imponere nova nomi-

(1) Luc. XXIV, 45 et seq. — (2) Gen. XXII, 18. — (3) Act. I, 8. — (4) Joan. I, 42.

na, nisi maximis de causis, et ad significanda privilegia concessa eis, quibus nomina mutantur. Ita Abrahamum, cum diceretur, אברם, Abram, id est, pater excelsus, dici voluit אברהם, Abraham, id est, patrem multitudinis Genes. XVII. ut eo nomine significaret hominem illum, qui jam senex erat et uxorem anum, et sterilem habebat; tamen ex dono Dei sic immutandum, ut fieret pater plurimorum filiorum, vel potius gentium, et populorum.

Est autem duplex prærogativa in hac mutatione nominis Simonis in nomen Petri. Una, quod soli Petro ex omnibus Apostolis nomen mutaverit : nam etsi Mar. III imposuit nomen filiis Zebedæi Boanerges, tamen fuit illud potius quoddam cognomen, quam proprium nomen. Itaque nusquam postea ab Evangelistis vocantur Boanerges, sed tantum Jacobus et Joannes ut antea vocabantur. At Petrus deinceps fere semper vocatur Petrus : et Paulus Galat. II. Petrum sæpe nominat, et nunquam aliter quam Petrum aut Cepham, quod est idem : Joannem autem sæpe quidem nominat, sed Joannem perpetuo nunquam Boanerges.

Altera est quod tale nomem ei dederit nam Syriace Cephas significat petram, ut nos supra docuimus et Hieronymus testatur in cap. II. epist. ad Galat. Græce autem significat caput, ut lib. II. cont. Parmen. annotavit Optatus. Ac demum unum est ex celeberrimis Christi nominibus: nihil enim frequentius in Scripturis Christus appellatur, quam petra. Vide Isai. VIII et XXVIII, Dan. II, Psal. CXVII, Matth. XXI, Rom. IX, I. Cor. X. I. Ephes. II, I, Pet. II, et alibi. Christus ergo cum solo Petro suum ipsius nomen communicans, et nomem illud quo ipse significatur, ut fundamentum et Caput Ecclesiæ universæ, qui aliud indicare voluit, quam se facere Petrum fundamentum et Caput Ecclesiæ loco suo.

Itaque recte B. Leo epist. 89. ad Episc. Vienn. prov. « Hunc, inquit, in consortium individuæ unitatis assumptum, id quod ipse erat, voluit nominari, dicendo : Tu es Petrus etc, » Et serm. 3. de anniv. die assump. suæ ad Pontif. ita Christum loquentem ad Petrum introducit : « Sicut meus Pater tibi manifestavit divinitatem meam, ita et ego tibi notam facio excellentiam tuam, quia tu es Petrus, id est, cum ego sim inviolabilis petra, ego lapis angularis, qui facio utraque unum, ego fundamentum, præter quod nemo potest aliud ponere, tamen tu quoque petra es, quia mea virtute solidaris, ut quæ mihi potestate sunt propria, sint tibi mecum participatione communia. »

CAPUT XVIII.

Explicatur secunda prærogativa ex modo quo ab Evangelistis Apostoli numerantur.

Altera Petri prærogativa est, quod cum ab Evangelistis nominantur Apostoli, vel omnes vel aliqui, semper primo loco ponitur Petrus. Matth. X : *Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc : primus Simon, qui dicitur Petrus etc.* (1) Similiter legimus Marc. III, Luc. VI, Act. I. Quod autem hoc non sit factum, quia Petrus fuerit primus a Christo vocatus, certum est : nam Andream Dominus primum vocavit, ut Joannes testatur cap. I.

Sed occurrunt Magdeburgenses qui Cent. I, lib. II, cap. 7, col. 524. dicunt, Petrum vocari primum, vel propter insignia sua dona, vel propter ætatem, quia nimirum erat omnibus senior, non quia esset Caput aliorum : capite autem 10, col 561. scribunt, casu factum esse, ut Petrus primus in Catalogo poneretur; debuit enim aliquis primo loco numerari, casu autem Petrus occurrit.

Sed nulla harum rationum aliquid valet. Non prima, nam vel loquuntur de insignibus donis, quæ Petrus habuit in ordine ad Ecclesiam, ut quod accepit singulariter claves, quod factus est fundamentum Ecclesiæ; quod constitutus est Pastor omnium ovium Christi etc. et tunc pro nobis loquuntur : vel loquuntur de donis personalibus et propriis, id est, de Virtutibus ejus ; et tunc falsum est quod dicunt : nam Evangelista non facile scire potuit, nec judicare ausus fuisset, qui esset inter Apostolos optimus, præsertim cum sciret, Joannem fuisse virginem, Petrum conjugatum, et Joannem eumdem ita diligi videret a Domino, ut vocaretur : *Discipulus quem diligebat Jesus*. Nec ignoraret, Jacobum minorem tanta sanctitate prædi-

(1) Matth. X, 2.

tum, ut justus, et frater Domini ab omnibus diceretur.

Quod vero dé ætate dicunt, pugnat cum Veterum traditione. Nam Epiphanius hæres. 51. quæ est Alogorum : « Occursus, inquit, Andreæ primus contigit, cum esset Petrus minor tempore ætatis. » Hieronymus quidem lib. I in Jovin. dicit Joannem non fuisse electum in Caput aliorum, quia erat pene puer : at Petrum fuisse omnibus seniorem, non dicit. Adde, quod Magdeburgenses Cent. I. lib. II., cap. 10. in vita Andreæ, probabile esse dicunt, Andream seniorem Petro fuisse.

Quod etiam non sit factum casu, quia nimirum debuit unus primus in Catalogo poni, et casu occurit Petrus : sed quod sit positus Petrus primus ratione dignitatis, patet ex duobus. Primum ex modo enumerandi, nam Petrum nominatim Matthæus vocat primum, deinde cæteros non vocat unum secundum, alium tertium etc. sed sine ulla observatione ordinis nominat.

Itaque inter Petrum et cæteros ordinem esse Matthæus docet, quia Petrus superior est, cæteri inferiores : at inter alios nullum statuit ordinem, quia sunt omnes æquales, ut recte annotavit Albertus Magnus in Comment. hujus loci, et ex hoc nomine *primus* deducunt Patres primatum, quam vocem tantopere oderunt hæretici. Nam ut a Principe Principatus, a Consule Consulatus, sic a primo fit primatus. Hinc Ambrosius in II. Corinth. XII. : « Prior secutus est Andreas Salvatorem quam Petrus, et tamen primatum non accepit Andreas, sed Petrus. » Et Augustinus tract. ult. in Jo, « Petrus, inquit, propter Apostolatus sui primatum etc. » Certe autem primatus non dicitur de eo, qui casu scriptus est primus in Catalogo, sed qui jure, et merito scribitur primus, propter gradum et auctoritatem suam.

Secundo idem colligitur ex eo, quod ordo aliorum plerumque mutatur: Petrus autem semper ponitur primo loco. Nam Matth. X, post Petrum ponitur Andreas, Marc. III. post Petrum est Jacobus, Luc. VI. post Petrum numeratur quidem Andreas, sed mutatur ordo cæterorum : nam Matthæus anteposuit sibi Thomam, et Simonem Zelotem anteposuit Thaddæo : Lucas autem anteponit Marthæum Thomæ , et Thaddæum Simoni. Actor. I post Petrum ponitur Joannes, et in cæteris etiam magna mutatio invenitur.

Pari ratione ubi nominantur duo vel plures semper ponitur primus Petrus. Marc V et Luc. VII. *Non permisit intrare secum quemquam nisi Petrum, et Jacobum et Joannem.* Luc XXII. *Misit Petrum et Joannem.* Matth. XVII. *Assumpsit Petrum, Jacobum et Joannem.* Marc. XIII. *Interrogabant eum Petrus, Jacobus, Joannes, et Andreas.* Jo. ult. *Erant simul Simon Petrus, et Thomas, et Nathanael, et filii Zebedæi, et alii ex discipulis ejus duo* (1). Vide ubique Petrum esse primum, quod sine dubio casu factum esse non potest.

Unus tantum est locus ubi Petrus non nominatur primo loco, nimirum, Galat. II, ubi dicitur Jacobus, Cephas, et Joannes. Sed non est certum, an Paulus sic dixerit : nam Ambrosius, Augustinus, et Hieronymus in hunc locum, et in textu, et in Commentario legunt Petrus, Jacobus, et Joannes, et Chrysostomus in Commentario hujus loci : « Petrus, inquit, Jacobus et Joannes, » indicans se ita legisse, et sic credibile est Paulum esse locutum.

Si vero admittamus debere legi, Jacobus, Petrus, et Joannes ; dicendum erit, vel cum B. Anselmo et B. Thoma in hunc locum, hoc factum esse, quia Jacobus erat Episcopus Hierosolymorum, ubi tunc erant Apostoli de quibus Paulus loquitur, vel Paulum hoc loco nullum ordinem servasse.

Nam quod alioqui intelligeret Paulus majorem esse Petrum Jacobo, patet ex illa ipsa epist. ad Gal. cap. I. ubi dicit : *Deinde post annos tres, veni Hierosolymam videre Petrum* (2). Non dicit veni videre Jacobum, etiamsi ipse quoque esset Hierosolymis : et I. Cor. I : *Unusquisque*, inquit, *dicit ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephæ, ego Christi.* (3) Ubi aperte progreditur ascendendo, et Petrum proximum sub Christo constituit.

Neque vero Petrus solum primo loco ponitur, et primus vocatur, sed etiam passim in Scripturis describitur, ut Paterfamilias, ut Dux, et Princeps reliquorum. Nam quemadmodum Apocal. XII dicitur Diabolus et Angeli ejus ; *Michael et Angeli ejus*, id est, dux et milites ejus : ita dicitur Marc. I, *Et prosecutus est eum Simon, et qui cum eo erant.* Luc. VIII. *Dixit Petrus, et qui cum illo erant.* Luc. IX. *Petrus vero, et qui cum illo erant.*

(1) Marc. V, 37; Luc. VIII, 51 ; Matth. XVII, 1 ; Marc. XIII, 3; Joan XXI, 3. — (2) Galat. I, 8. — (3) I. Cor I, 1 2.

Marc. XVI. *Dicite discipulis [ejus, et Petro.* Act. II. *Stans Petrus cum undecim.* Ibidem : *Dixerunt ad Petrum et ad reliquos Apostolos.* Act. V. *Petrus et Apostoli dixerunt.* I. Corinth. IX. *Numquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi sicut cæteri Apostoli, et fratres Domini, et Cephas.* (1) An, quæso, Cephas non erat discipulus ? non erat Apostolus? cur ergo dicitur Petrus et Apostoli? discipulis et Petro ? Apostoli, et Cephas? nisi quia Petrus Princeps, et Caput aliorum erat.

Quocirca B.Ignatius in epist. ad Smyrnens. dicit, Christum post resurrectionem venisse ad eos qui circa Petrum erant. Ad eamdem prærogativam pertinet quod Petrus fere semper loquitur nomine omnium, ut Matth. XIX. *Ecce nos reliquimus omnia etc.* Luc. XII. *Ad nos dicis hanc parabolam, an ad omnes?* Jo. VI. *Domine ad quem ibimus.* (2) In quem locum Cyrillus ita scribit : « Per unum qui præerat, omnes respondent. » Hinc etiam Chrysostomus hom. 55. in Matth. Petrum vocat os Apostolorum.

CAPUT XIX.

Explicantur quatuor aliæ prærogativæ ex Evangelio S. Matthæi.

Tertia prærogativa est Matth. XIV. ubi solus Petrus una cum Domino ambulat super aquas. De qua prærogativa sic loquitur S. Bernardus lib. II. de Consider : « Instar Domini, inquit, gradiens super aquas, unicum se Christi Vicarium designavit, qui non uni populo, sed cunctis præesse deberet : siquidem aquæ multæ, populi multi. » Simile est quod narratur Jo. XXI. ubi cæteris discipulis in navicula venientibus ad Dominum, qui in littore exspectabat, Petrus se misit in mare et natando venit. De quo B. Bernardus ibidem : « Quid istud ? nempe signum singularis Pontificii Petri, per quod non navem unam, ut cæteri quisque suam, sed sæculum ipsum susceperit gubernandum ; mare enim sæculum est, naves Ecclesiæ.

Quarta prærogativa est, illa peculiaris revelatio facta soli Petro Matth. XVI. insigne enim privilegium est, quod Petrus primus ominum Apostolorum a Deo edoctus cognoverit summa mysteria nostræ Fidei, distinctionem videlicet personarum in Deo, et Incarnationem. Nam etsi antea non raro Christus vocatus fuerat Filius Dei,ut Matth. XIV. cum dixerunt discipuli : *Vere filius Dei es* : et Jo. I. cum dixit Nathanael ; *Tu es Filius Dei,* (3) tamen isti vocabant Filium Dei Christum eo modo quo omnes Sancti dicuntur Filii Dei. At Petrus intellexit, Christum esse Filium Dei verum, ac naturalem : quod patet cum ex textu Græco, ubi omnia exprimuntur cum articulis emphasim habentibus σὺ εἶς ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ζῶντος : tum ex magnifica Christi approbatione, cum ait : *Beatus es Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est* : (4) tum etiam ex veterum Patrum testimoniis.

Nam Hilarius in Psal. CXXXI vocat Petrum primum Filii Dei confessorem, et lib. VI de Trin. dicit, eum locutum esse, quod vox humana nondum protulerat. Et in cap. XVI Matthæi. dicit, Petrum dignum factum, qui quod in Christo Dei est, primus cognosceret. Athanasius serm. 4. con. Arian. dicit, Petrum omnium primum cognovisse Christi divinitatem, deinde autem alios omnes discipulos. Similia habent Chrysostomus in cap. XVI Matth. Cyrillus lib. XII in Jo. cap. 64. Augustinus ser. 124. de tempore, et Leo ser.2. de natali Petri et Pauli.

Quinta prærogativa est Matth. XVI, ubi dicitur : *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (5). Quo verbo non solum promittitur perpetua stabilitas Ecclesiæ universæ, sed etiam petræ supra quam fundatur Ecclesia, ut notat Origenes hoc loco. Itaque speciali privilegio promissum est Petro, Sedem ejus nunquam esse ruituram : quam promissionem si habuissent Apostoli cæteri, adhuc staret sedes Jacobi Hierosolymis, Joannis Ephesi ; Matthæi in Æthiopia, Andreæ in Scythia ; cæterum illæ omnes paulatim manus dederunt portis inferorum. Hinc Augustinus in Psal. cont. partem Donati : « Numerate, inquit, sacerdotes vel ab ipsa Sede Petri, ipsa est petra, quam non vincunt superbæ inferorum portæ. »

(1) Marc. I, 36 ; Luc. VIII, 45 ; IX, 32 ; Marc. XVI. 7 ; Act. II, 14 et 37 ; V, 29 ; I. Cor. IX, 5. — (2) Matth. XIX, 27 ; Luc. XII, 41 ; Joan. VI, 69. — (3) Matth. XIV, 33 ; Joan. I, 49. — (4) Matth. XVI, 17. — (5) Matth. XVI, 18.

Sexta est Matth. XVII, ubi Dominus jubet solvi tributum pro se et Petro : *Da*, inquit, *illis pro me et te* (1). Ex quibus verbis collegisse Apostolos, Petrum omnibus aliis esse prælatum, scribunt Origenes, Chrysostomus et Hieronymus in cap. XVI Matth. et præterea Chrysostomus diserte asserit hoc loco, Petrum omnibus aliis antepositum, tantoque honore affectum, ut noluerit ipse hoc de se scribi a discipulo suo Marco. Marcus enim in Evangelio suo diligenter scribit Petri negationem : quæ autem ad Petri gloriam maxime faciebant, aut omisit, aut brevissime perstrinxit ; cujus rei non alia potest reddi causa, nisi quia sic Petrus voluit.

Auctor denique quæstionum veteris et novi Testamenti, quæ habentur in operibus Augustini, quæst. 75. dicit, Christum solvisse duo didrachma, unum pro se, et alterum pro Petro, quia sicut in Christo, ita et in Petro omnes continebantur : « Ipsum enim constituit, inquit, esse Caput eorum, ut Pastor esset gregis Dominici. »

At Hieronymus in cap. XVIII Matth. posteaquam dixerat, Apostolos ex solutione didrachmi collegisse, Petrum Principem omnium futurum, subjungit continuo : Dominus «causam erroris intelligens, vult desiderium gloriæ humilitatis contentione sanare. » Errabant igitur Apostoli, existimantes Petrum fore Caput.

Respondeo : errasse quidem Apostolos, non tamen in eo quod Petrum Principem futurum suspicabantur, sed quia temporalem principatum somniabant : nec enim aliud eo tempore sibi promitti censebant, cum tamen multa de Christi regno audirent. Hunc errorem Dominus sæpe correxit, monens præfectos Ecclesiæ non fore similes Regibus Gentium, et ut se ad persecutiones et mortem in hoc Mundo, non ad honorem et gloriam præpararent.

CAPUT XX.

Explicantur tres aliæ prærogativæ ex Evangelio S. Lucæ.

Septima prærogativa sumitur ex cap. V Luc. et Jo XXI, in quibus locis explicantur duo miracula Christi edita in piscatione Petri. Quorum primum manifeste designat, ut monet S. Augustinus tract. 122. in Jo. Ecclesiam militantem : secundum Ecclesiam triumphantem ; nam idcirco primum factum est ante resurrectionem Christi, secundum post resurrectionem.

Item in primo retia non jaciuntur in dexteram partem tantum, nec in sinistram tantum, ne solos bonos aut solos malos ad Ecclesiam venire credamus, sed indifferenter dicitur : *Laxate retia in capturam* : at in secundo tantum in dexteram partem navigii jaciuntur retia, quia soli boni colligentur ad vitam æternam.

Præterea in primo rumpebatur rete, et navis pene mergebatur, quod significat schismata et hæreses et scandala, quæ Ecclesiam fluctuare cogunt : at in secundo non est ruptum rete, ut ipse Evangelista admonuit, quasi respiciens ad illam piscationem priorem, in qua retia rumpebantur, nec navis fluctuavit, quia in alia vita nulla erunt schismata, nec scandala.

Ad hæc : in primo sine ullo numero comprehenduntur pisces, ut impleretur quod scriptum est Psal. XXXIX : *Annuntiavi, et locutus sum, et multiplicati sunt super numerum* (2) : at in secundo nulli fuerunt super numerum, sed certus numerus 153, nulli enim præter numerum electorum colligentur ad regnum.

Denique, in primo pisces introducuntur in navem adhuc fluctuantem : in secundo trahuntur ad littus, quod propter stabilitatem vitam immortalem, et beatam designat.

Jam ergo insignis prærogativa Petri est, quod in utraque navi et piscatione, quæ apertissime totius Ecclesiæ statum significant, semper Petrus Princeps invenitur. Nam Luc. V, cum vidisset Dominus plures naviculas, *intravit in unam, quæ erat Simonis* (3), et ex ea docebat, ut intelligeremus, in ea tantum Ecclesia esse, et docere Christum, cujus gubernator est Petrus.

Ambrosius serm. 11. : « Hanc, inquit, solam Ecclesiæ navem ascendit Dominus, in qua Petrus magister est constitutus. » Ibidem soli Petro dicitur : « Duc in altum, et laxate retia in capturam » : ubi Petrus jubetur tanquam summus nauclerus, et piscator ducere alios ad piscandum. Ibidem Dominus exponens figuram, soli Petro dicit :

(1) Matth. XVII, 26. — (2) Psal. XXXIX, 6. — (3) Luc. V, 3 et seq.

Noli timere, ex hoc enim homines eris capiens. Sic etiam Jo. XXI Petrus dicit : *Vado piscari, dicuntque ei alii, venimus et nos tecum.* Ibidem : *Ascendit Simon Petrus, et traxit rete in terram* (1). Quid vero significatur aliud his figuris, quam Petrum esse, qui homines de Mundo ad Fidem et Ecclesiam militantem adducit, et qui eos regens atque gubernans ad Ecclesiam triumphantem perducit ?

Octava est Luc. XXII, ubi Dominus ait : *Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum ; ego autem rogavi pro te, ut non deficiat Fides tua. Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* (2). Quibus verbis clarissime Dominus ostendit, Petrum fore Principem, et Caput fratrum suorum : sic enim exponunt Græci, et Latini. Theophylactus in hunc locum : « Quia te habeo, inquit, ut Principem discipulorum, postquam negato me fleveris, confirma cæteros: hoc enim te decet, qui post me Ecclesiæ petra es, et fundamentum. » Leo serm. 3. de annivers. assump. suæ ad Pontif. « Pro Fide Petri, inquit, proprie supplicatur, tanquam aliorum status certior sit futurus, si mens Principis victa non fuerit. »

Nona est, quod Christus resurgens primum omnium ex Apostolis Petro se videndum præbuerit. Colligitur id ex illis verbis Luc. XXIV : *Surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni* (3) : ubi notat Ambrosius, Simoni omnium primo Christum apparuisse ex viris ; nam ante Mariæ Magdalenæ apparuerat, ut scribit Marc. cap. ult. Colligitur hoc idem et quidem apertissime ex verbis S. Pauli, I. Corin. XV : *Tradidi*, inquit, *vobis in primis quod et accepi, quoniam Christus mortuus est, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas, et quia visus est Cephæ, et post hoc undecim; deinde visus est plusquam quingentis fratribus; deinde visus est Jacobo, deinde Apostolis omnibus, novissime autem omnium tanquam abortivo visus est et mihi* (4). In quem locum Chrysostomus : « Itaque, inquit, non omnibus initio visus est, nec pluribus simul, sed uni tantum et ei Principi, et fide maxime digno. » Et infra : « Itaque, inquit, Petro primum apparet : nam qui Christum primus confessus erat, non ab re primus etiam resurgentem videt. » Similia habet Theophylactus in hunc locum.

CAPUT XXI.

Explicantur aliæ duæ ex Evangelio Sancti Joannis.

Decima est, quod Petrus primus fuit, cui Dominus pedes lavit, ut exponit Augustinus in cap. XIII Jo. Et quamquam Chrysostomus, et Theophylactus in eumdem locum putant, primum fuisse Judam, secundum Petrum : tamen etiam ipsi ex hoc loco colligunt primatum Petri. Dicunt enim nullum alium præter Judam passurum fuisse, ut sibi ante Principem Apostolorum pedes lavarentur : Judam autem impudenter ante Petrum se constituisse. At nihilominus probabilior Augustini sententia videtur.

Undecima est Jo. XXI, ubi Petro soli mortem Christus prædixit, et mortem crucis, ut sicut ei nomen suum donaverat, et officium suum imposuerat, ita et in morte socium illum haberet : *Cum senueris*, inquit Dominus, *extendes manus tuas, et alius cinget te et ducet quo non vis. Hoc autem dixit,* addit Evangelista, *significans qua morte clarificaturus esset Deum* (5). Deinde ibidem subjungit Dominus loquens ad Petrum : *Sequere me;* quæ verba quidam accipiunt de officio pastorali, ut Theophylactus, qui exponit : *Sequere me*, qui educo te ad prædicandum, et totum orbem in manus tuas trado. Alii accipiunt de similitudine mortis, ut Euthymius qui exponit : *Sequere me*, id est, crucem patiendo me imitare.

Sed plenus commentarius erit, si utramque sententiam conjungamus. Cum enim Dominus oves Petro commendasset, et mortis genus prædixisset, quasi concludens omnia uno verbo ait : *Sequere me*, id est, esto id quod fui, et vivens et moriens : age Pastorem animarum dum vivis, et postea per crucis mortem transi de hoc Mundo ad Patrem. Et ne suspicaremur hæc dici omnibus, diserte Dominus excludit Joannem, qui tunc corporaliter sequebatur : *Sic eum*, inquit, *volo manere, quid ad te? tu me sequere* (6).

(1) Joan. XXI, 3. — (2) Luc. XXII, 31. — (3) Luc. XXIV, 34. — (4) I. Cor. XV, 3 et seq. — (5) Joan. XXI, 18. — (6) Joan. XXI, 22.

CAPUT XXII.

Explicantur aliæ novem prærogativæ ex Actis Apostolorum et epistola ad Galatas.

Duodecima prærogativa est Act. I, ubi Petrus tanquam paterfamilias colligit in unum cœtum discipulorum, et unum eligendum esse docet in locum Judæ. In quem locum Chrysostomus : «Quam, inquit, agnoscit Petrum commissum sibi gregem? quam in hoc choro Princeps est?» Œcumenius : « Surgit, inquit, Petrus non Jacobus, ut is cui præsidentia discipulorum commissa erat. Neque ullus orationi Petri contradixit, sed mox ad ejus præceptum constituerunt duos, quos dignissimos eo gradu existimabant, ut unum eorum Deus ipse designaret. »

Decimatertia est Act. II, ubi post acceptum Spiritum sanctum, Petrus omnium primus promulgat Evangelium, et prima illa concione tria millia hominum convertit. Ubi Chrysostomus : « Petrus, inquit, omnium erat os, sed astabant illi undecim, testimonio suo comprobantes ea, quæ ab illo dicebantur. »

Decimaquarta est Act. III, ubi primum miraculum in testimonium Fidei a Petro fit. Etsi enim Petrus, et Joannes simul erant, tamen solus Petrus dixit claudo : *Aurum et argentum non est mihi*, *quod autem habeo*, *hoc tibi do*, etc. (1) Notat pulchre Ambrosius serm. 69. merito Petrum primum miraculum edidisse in pedum confirmatione, ut ostenderet, se fundamentum esse totius Ecclesiæ.

Decimaquinta est Act. V, ubi Petrus tanquam summus et divinus Judex agnovit et damnavit hypocrisim, et fraudem Ananiæ et Saphiræ, et eos verbo suo occidit.

Decimasexta est Act. IX, ubi sic legimus: *Factum est*, *cum Petrus transiret per omnes*(2). In quem locum Chrysostomus : « Quemadmodum, inquit, dux in exercitu obambulans considerabat quæ pars sit coadunata, quæ suo adventu egeat, vide ubique illum circumcursare et primum inveniri. »

Decimaseptima est Act X, ubi Petrus omnium primus incipit prædicare Gentilibus, sicut ipse omnium primus prædicavit Judæis. Et soli ipsi visio illa ostensa est, qua monebatur, tempus esse prædicandi Gentilibus, ubi etiam pulchre dicitur ei : *Macta et manduca* (3). Nam capitis est manducare, et per manducationem trajicere cibum in stomachum. et illum sibi incorporare. Significatur enim hac metaphora, Petro convenire, ut ipse tanquam Caput Ecclesiæ Infideles convertat, et efficiat membra Ecclesiæ.

Sed objicies : Nonne Act. VIII, Philippus converterat Ethnicum hominem, Eunuchum videlicet Reginæ Æthiopum? Et nonne Paulus Act. IX loquebatur Gentilibus, et disputabat cum Græcis? quomodo ergo Petrus dicitur primus prædicasse Gentilibus?

Respondeo : Eunuchum illum fuisse Proselytum, id est, jam conversum ad Judaismum, non autem plane Gentilem, ut erat Cornelius. Nam Petrus non mentitur Act. XV, cum indicat, se primum prædicasse Gentibus. Deinde Act. XI scribit Lucas, eos qui dispersi fuerant a tribulatione quæ facta est sub Stephano, perambulasse varias regiones evangelizando, *nemini loquentes verbum*, *nisi solis Judæis* (4), unum autem ex his fuisse Philippum, patet ex Act. VIII. Præterea, si Philippus jam prædicaverat homini Gentili, et nemo eum reprehenderat : cur postea Petrus dubitat, an sit tempus prædicandi Gentilibus? cur cœlesti visione ad hoc animatur? cur hoc audito aliqui ex Judæis obstupuerunt, alii Petrum accusaverunt ut rem insolitam ausum? Adde, quod iste Eunuchus ibat in Hierusalem ad Templum, et Isaiam in curru legebat, quæ sunt aperta signa Judaismi.

Denique Hieronymus in epist. ad Salvinam, de Cornelio loquens: « Primus, inquit, ab Apostolo baptizatus, salutem Gentium dedicavit. » Et Chrysost. hom. 22. in Acta, de Cornelio loquens : « Vides, inquit, unde initium sit Gentium? a viro pio qui operibus dignus est habitus. » Quod si aliquando Patres dicunt, Eunuchum illum, quem baptizavit Philippus, fuisse Gentilem, intelligunt, natione non religione.

De Paulo autem secundum Græcos codices nulla est difficultas. Non enim est in Græco illud *Loquebatur Gentibus*, sed tantum est *loquebatur et disputabat adversus Græcos :* Græcos autem hic vocat Judæos in Græcia

(1) Act. III, 6. — (2) Act. IX, 52. — (3) Act. X, 13. — (4) Act. XI, 19.

natos et Græce loquentes, ut indicant Chrysostomus et Œcumenius. Nec est verisimile, Paulum prædicasse Gentilibus in ipsa Hierusalem, et nullum rumorem excitatum ab Hebræis, qui postea tam vehementer in Petrum insurgebant, quia prædicaverat Cornelio.

Quia tamen Latini codices habent, *loquebatur gentibus, et disputabat cum Græcis ;* dici potest, eum locutum esse ac disputasse cum Gentibus, non eos ad Fidem pertrahendo, sed Fidem ab eorum calumniis defendendo. Itaque ibidem Lucas subjungit, non aliquos esse conversos, sed odium adeo grave in Paulum excitatum, ut quæsierint eum interficere; primus ergo pater tam Judæorum, quam Gentilium, Petrus fuit.

Decimaoctava est Actor. XII, ubi pro Petro in carcere constituto *oratio fiebat sine intermissione ab Ecclesia* (1), unde etiam insigni miraculo liberatus est. Scimus ante illud tempus Stephanus in periculo fuisse, et postea etiam lapidatum : item Jacobum in eodem carcere constitutum, et postea interfectum; nec tamen legimus ita sine intermissione ab Ecclesia pro illis oratum, ut nunc pro Petri periculo fieri videmus. Quæ potest alia ratio assignari, nisi quia multum interest, utrum membrum unum, an caput ipsum periclitetur? Itaque Chrysostomus in hunc locum : « Magni, inquit, amoris indicium, oratio : Patrem omnes quærebant etc. »

Decimanona est Act. XV, ubi Petrus in Concilio primus loquitur, et sententiam ejus Jacobus, omnesque alii sequuntur, ut Hieronymus docet in epist. ad August. quæ est 11. inter epist. August. et Theodoretus in epist. ad Leonem de eadem re, sic loquitur : « Paulus, inquit, præco veritatis, tuba sanctissimi Spiritus, ad magnum Petrum cucurrit, ut iis qui Antiochiæ de legalibus institutis contendebant, ab ipso adferret solutionem. »

Vigesima est ad Galat. I, ubi Paulus dicit: *Post annos tres ascendi Hierosolymam videre Petrum* (2). In quem locum Œcumenius dicit, ascendisse Paulum in Hierusalem ut videret Petrum, tanquam se majorem. Chrysostom. hom. 87. in Jo. : « Os, inquit, erat Apostolorum et Princeps; propterea et Paulus eum præter alios visurus ascendit. » Ambrosius in cap. I ad Galat. : « Dignum fuit, inquit, ut cuperet videre Petrum, quia primus erat inter Apostolos, cui delegaverat Salvator curam Ecclesiarum. » Hieronymus in epist. ad August. 89. sup. cit. : « Tantæ Petrus auctoritatis fuit, ut Paulus in epistola sua scripserit; deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum. »

(1) Act. XII, 5. — (2) Galat. I, 18.

CAPUT XXIII.

Proponuntur aliæ prærogativæ ex variis Auctoribus.

Hactenus eas prærogativas recensuimus quæ ex divinis litteris colliguntur : addemus nunc alias octo, quas ex variis Auctoribus decerpsimus.

Igitur Vigesimaprima prærogativa est, quod Christus suis manibus solum Petrum baptizaverit. Scribit enim Evodius, Petri successor in Episcopatu Antiocheno, in epist. quæ inscribitur τὸ φῶς, a Christo ex mulieribus solam Virginem matrem suam; ex viris baptizatum solum Petrum: a Petro Andream, Jacobum, et Joannem : ab iis cæteros. Id quod referunt Euthymius in cap. III Jo. et Nicephorus lib. II hist. cap. 3.

Vigesimasecunda est, quod solus Petrus a Christo Episcopus ordinatus fuerit : cæteri autem a Petro episcopalem consecrationem acceperint. Id quod probat Joannes de Turrecremata lib. II Sum. de Eccles. cap. 32. multis rationibus, sed præcipuæ sunt duæ. Prima est, quoniam vel Dominus nullum ordinavit Episcopum, vel omnes, vel aliquos, vel unum.

Quod nullum non potest dici. Nam si ita esset, nullum haberemus jam Episcopum : nemo enim potest dare alteri quod ipse non habet; non ergo potest non Episcopus Episcopum ordinare. Si ergo Dominus neminem, ac ne Petrum quidem reliquit ordinatum Episcopum, quis postea ordinavit Petrum et alios?

Quod autem non omnes Apostoli immediate a Domino sint ordinati, patet. Nam saltem Paulum, quem ipse de cœlo vocavit et Apostolum fecit, non Episcopum ordinavit, sed jussit ordinari per manuum impositionem ministrorum Ecclesiæ ut patet Act. XIII, et ex Leone in epist. ad Diosc. quæ est 81. in ope-

ribus ejus, sed in tomis Conciliorum 79. ubi loquens Leo de ordinatione Episcoporum, exemplum hoc Pauli adducit : et ex Chrysostomo, qui in hunc locum Act. dicit, adeo veram fuisse Pauli ordinationem, ut in ipsa nomen mutaverit : statim enim subjungitur, Saulus, qui et Paulus.

Præterea, quod Jacobus minor, unus ex duodecim, fuerit ordinatus Episcopus Hierosolymæ ab Apostolis, et non a Christo immediate, docet Anacletus in epist. 2., ubi scribit, Episcopum debere ordinari a tribus Episcopis, sicut Jacobum minorem ordinaverunt Episcopum, Petrus, Jacobus major, et Joannes.

Item Clemens Alexandrinus apud Eusebium lib. II hist. cap. 1. idem tradit, Jacobum scilicet a Petro, Jacobo et Joanne ordinatum Episcopum.

Idem habet Hieronymus de vir. illustr. in Jacobo : « Jacobus, inquit, statim post passionem Domini ab Apostolis Hierosolymorum Episcopus ordinatur. »

Neque dici potest, hunc Jacobum non fuisse Apostolum ex duodecim : repugnat enim Hieronymus in lib. cont. Helvid. et nos alibi idem ostendimus ea ratione, quia sequeretur, unius Apostoli ex duodecim nullam fieri memoriam in Ecclesia.

Quod autem non aliquos Dominus ordinaverit, alios non ordinaverit, inde satis probatur, quod Apostoli, excepto Petro, essent inter se æquales, et nullus in alium jus haberet, et omnis potestas eis tradita, communiter omnibus sit tradita, quantum ex Evangeliis colligi potest; ergo si neque nullum, neque omnes, neque aliquos plures Dominus ordinavit, sequitur, solum Petrum ab eo ordinatum.

Secunda ratio est, quia passim docent Veteres, Romanam Ecclesiam esse matrem omnium Ecclesiarum : ab ea omnes Episcopos habuisse consecrationem, et dignitatem suam. Quod non videtur esse verum, nisi in eo sensu, quia Petrus, qui Episcopus fuit Romanus, omnes Apostolos omnesque alios Episcopos, vel per se, vel per alios ordinavit : alioqui enim cum omnes Apostoli plurimos Episcopos in variis locis constituerint, si Apostoli ipsi non sunt facti Episcopi a Petro, certe maxima pars Episcoporum non deducet originem suam a Petro.

Quid est ergo quod Anacletus epist. I dicit : « In novo Testamento post Christum a Petro sacerdotalis cœpit Ordo? » Non enim loqui potest de ordine minorum Sacerdotum, id est Presbyterorum : nam constat, Apostolos in ultima cœna simul omnes ordinatos Sacerdotes; loquitur ergo de ordine majorum Sacerdotum, id est, Episcoporum, qui a Petro non recte dicitur incœpisse, si omnes Apostoli immediate a Christo ordinati fuerunt Episcopi.

Quid est etiam quod Cyprianus dicit lib. IV, epist. 8. Romanam Ecclesiam esse matricem et radicem totius Catholicæ Ecclesiæ? Quid est quod ait Innocentius I. in epist. ad Concil. Carthag. quæ est 91. inter epistolas August. « A quo, Petro, ipse Episcopatus, et tota auctoritas nominis hujus emersit? » Item quod in epist. ad Concil. Milevit. scribit, quæ est 93. inter epistolas August. : « Quoties Fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres, et Coepiscopos nostros non nisi ad Petrum, id est, sui nominis, et honoris auctorem deferre debere? » Quid est quod ait Julius I. in epistola 1. ad Orientales : « Quam culpam incurrere non potuissetis, si unde consecrationis honores accipitis, inde legem totius observantiæ sumeretis, et B. Apostoli Petri Sedes, quæ nobis sacerdotalis mater est dignitatis, esset Ecclesiasticæ magistra rationis ? »

Quid denique, quod ait S. Leo serm. 3. de assump. sua ad Pontif. cum dicit : « Si quid cum eo, Petro, commune cæteris voluit esse Principibus, nunquam nisi per ipsum dedit, quidquid aliis non negavit. » Et epist. 89 : « Hujus muneris Sacramentum ita Dominus ad omnium Apostolorum officium pertinere voluit, ut in beatissimo Petro, Apostolorum omnium summo, principaliter collocaret, ut ab ipso quasi quodam capite dona sua velut in corpus omne diffunderet ? »

Sed Objiciunt quidam hoc argumentum. In Apostolatu Episcopatus includitur, alioqui verum non esset, quod Anacletus scribit in epist. 2. Episcopos Apostolis succedere : at Apostolos omnes Christus fecit, non Petrus; igitur et Episcopos Christus eos ordinavit, non Petrus.

Quid quod de Juda proditore intelligitur illud Psal. CVIII : *Episcopatum ejus accipiat alter* (1), ut explicat Petrus Act. 1. at Judam non ordinavit Petrus; igitur non omnes ordinavit Petrus.

(1) Psal. CVIII, 8.

Respondeo : in Apostolatu contineri Episcopatum, et Episcopos succedere Apostolis, non quia eo ipso quod aliquis est Apostolus sit Episcopus : (nam Dominus Luc. VI, elegit duodecim discipulos, et Apostolos nominavit, etiam antequam Sacerdotes eos faceret, nedum Episcopos : ad Apostolatum enim proprie pertinet jus prædicandi, cui annexa fuit amplissima jurisdictio quædam delegata, qualis etiam in non Episcopis esse potest) sed quia omnes Apostoli fuerunt Episcopi, imo etiam primi Episcopi Ecclesiæ, tametsi non sint ordinati a Christo, sed a Petro.

Ad illud de Juda respondeo; in Psal. CVIII, vocari Episcopatum, non id quod nunc proprie vocamus Episcopatum, sed præfecturam quamcumque : est enim in Hebræo פקדה quod visitationem seu præfecturam significat; et credibile est, Petrum Hebraice allegasse hunc Psalmum, et nomen illud præfecturæ ad Apostolatum Judæ accommodasse.

Lucas autem hæc referens Græce, secutus est LXX interpretes, qui verterunt τὴν ἐπισκοπήν, qua voce LXX interpretes non potuerunt intelligere nisi præfecturam in genere, cum non esset ipsorum tempore Episcopatus proprie dictus adhuc institutus. Adde quod etiam Cicero lib. VII epist. ad Atticum hoc nomine utitur, cum dicit, se a Pompeio totius Campaniæ Episcopum constitutum.

Potest etiam responderi : Psalmum istum loqui de Episcopatu proprie dicto, non quem Judas habuit, sed quem erat habiturus, si Dominum non prodidisset.

Vigesimatertia est, quod Petrus primum Hæresiarcham, et principem, ac patrem omnium hæreticorum, qui postea fuerunt, Simonem videlicet Magum, primus detexit, ut patet Act. VIII, et postea damnavit, et plane extinxit.

Decuit enim omnino ut Princeps et Pater Ecclesiæ, principem et patrem omnium hæreticorum superaret : Simonem autem patrem fuisse omnium hæreticorum, scribit Irenæus lib. I, cap. 20. et initio lib. III.

Quia vero Calvinus in Institut. lib. IV, c. 6, §. 15. habet pro absurda fabula contentionem B. Petri cum Simone; adferamus Veterum de hac re testimonia. Id enim tradit Hegesippus lib. III de excid. Hierosol. cap. 2. et Clemens lib. VI Constitut. Apost. cap. 7, 8 et 9, qui totam historiam fuse explicant.

Item Arnobius lib. II contr. Gent. : « Ipsam, inquit, apud dominam Romam, in qua cum homines sint Numæ regis artibus atque antiquis superstitionibus occupati, non distulerunt tamen res patrias linquere, et veritati coalescere Christianæ. Viderant enim cursum Simonis Magi, et quadrigas igneas, Petri ore difflatas, et nominato Christo evanuisse. Viderant, inquam, fidentem Diis falsis, et ab eisdem metuentibus proditum, pondere præcipitatum suo, cruribus jacuisse præfractis. »

Idem narrant Damasus in vita Petri. Cyril. Cateches. VI. Epiphanius hæresi 21. Theodoret. lib. I hæret. fabul. Ambrosius Orat. in Auxent. Hieronymus in lib. de vir. illustr., in Simone Petro. Sulpitius lib. II. sac. hist. Gregorius Turonen. lib. I hist. ca. 25. Eusebius lib. II hist. cap. 13. Maximus in serm. ult. de SS. Petro et Paulo. Augustinus denique, cujus hæc verba sunt lib. de hæres. cap. 1 : « In urbe Roma B. Apostolus Petrus Simonem Magum vera omnipotentis Dei virtute extinxit. »

Ex quibus intelligimus, eumdem Augustinum in epist. 86. ad Casulanum cum ait : « Est quidem et hæc opinio plurimorum, quamvis eam falsam esse perhibent plerique Romani, quod Apostolus Petrus cum Simone Mago die Dominico pugnaturus, propter ipsum magnæ tentationis periculum, pridie cum ejusdem urbis Ecclesia jejunaverit, et consecuto tam prospero gloriosoque successu, eumdem morem tenuerit, eumque imitatæ sint nonnullæ Occidentis Ecclesiæ etc.» non velle dicere, esse opinionem incertam de contentione Petri cum Simone, ut Calvinus putavit, sed de causa jejunii Sabbati. Etsi enim auctores citati concorditer tradunt, Petrum Romæ cum Simone contendisse, eumque superasse : tamen nonnulli tradunt hoc factum esse die Dominico, neque pridie esse jejunatum, neque propterea institutum Sabbati jejunium, de quo in illa epistola disputat Augustinus.

Vigesimaquarta est, quod Romæ potissimum Petrus Sedem suam divino jussu collocaverit. Signum enim apertum principatus Petri esse videtur, quod cum Apostoli ab eo in totum Orbem mitterentur, Petrus ad ipsum Orbis terrarum caput et urbium reginam missus est.

Id quod etiam docet Leo serm. 1. de nat. SS. Petri et Pauli : « Nam, inquit, cum duodecim Apostoli, accepta per Spiritum sanctum omnium locutione linguarum, imbuendum Evangelio Mundum, distributis si-

bi terrarum partibus, suscepissent : Beatissimus Petrus Princeps Apostolici ordinis ad arcem Romani destinatur Imperii, ut lex veritatis quæ in omnium Gentium revelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum Mundi corpus effunderet. »

Et Maximus serm. 1. de nat. SS. Petri et Pauli : « Ubi Mundus, inquit, caput habebat Imperii, ibi regni sui Principes collocavit. » Sed de hoc plura in sequenti quæstione.

Vigesimaquinta est, quod sub finem vitæ Petri, Christus ipse Petro apparere, et roganti : « Domine quo vadis ? » respondere dignatus sit : Venio Romam iterum crucifigi. »

Id Hegesippus lib. III de excid. Hierosol. cap. 2. et Ambrosius in Orat. cont. Auxent. testantur : « Nocte, inquit Ambrosius, muro egredi cœpit, et videns sibi in porta Christum occurrere, urbemque ingredi, ait : Domine quo vadis ? respondit Christus : venio Romam iterum crucifigi. Intellexit Petrus ad suam crucem divinum pertinere responsum. »

Indicat etiam hoc Athanasius, licet obscurius, cum in apologia pro fuga sua, de Petro ait : « Cum audisset oportere se Romæ martyrium subire, non abjecit eam perfectionem, sed cum gaudio Romam venit. »

Denique idem refert S. Gregorius in explicat. IV Psal. Pœnitent. : « Petro, inquit, ait, venio Romam iterum crucifigi ; qui enim in seipso jampridem crucifixus fuerat, in Petro iterum se crucifigendum dicebat. »

Quid autem significare voluit Dominus, cum ait, in Petri crucifixione se iterum crucifigi, nisi Petrum suum esse Vicarium, et quod Petro fit, sibi ipsi fieri ? Sic enim antea Samueli dixerat, I. Reg. VIII : *Non te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos* (1).

(1) I. Reg. VIII, 7.

CAPUT XXIV.

Tres ultimæ prærogativæ in medium adferuntur.

Vigesimasexta prærogativa est, quod solæ illæ Ecclesiæ semper sint habitæ Patriarchales et primæ, quas Petrus fundaverat. Siquidem apud Veteres tres Ecclesias tantum fuisse proprie Patriarchales et primas ; Romanam, Alexandrinam, et Antiochenam, patet ex Concilio Nicæno, can. 6. ex Chalcedonen. act. XVI, ex epist. 3. Anacleti ; ex epist. 53. Leonis ad Anatolium ; ex epist. Gregorii ad Eulogium, quæ est 37. lib. VI, neque id negat Lutherus aut Calvinus.

Porro Hierosolymitana per annos fere quingentos habita quidem est quarta Patriarchalis, sed nomine non re ; seu honore non potestate. Nam Patriarcha Alexandrinus non solum secundo loco sedebat in Conciliis, sed etiam vere præerat omnibus Archiepiscopis et Episcopis Ægypti et Lybiæ : et Antiochenus non solum sedebat tertio loco, sed etiam præerat omnibus Archiepiscopis et Episcopis Orientis : at Hierosolymitanus sedebat quarto loco, sed nulli Archiepiscopo, vel Episcopo præerat, imo subjectus erat Archiepiscopo Cæsariensi, qui erat Metropolitanus Palæstinæ, et præterea Patriarchæ Antiocheno, qui, ut diximus, toti Orienti præsidebat. Id ita esse patet ex Concilio Nicæno can. 7. ubi decernitur, ut Episcopus Hierosolymæ habeat honorem post Romanum, Alexandrinum, et Antiochenum, sed tamen nihil propterea detrahatur de auctoritate Metropolitani, qui erat Cæsariensis.

Quare B. Hieronymus in epist. ad Pammach. cont. Jo. Episc. Hieros. sic alloquitur eumdem Joannem : « Tu, inquit, qui regulas quæris Ecclesiasticas et Nicæni Concilii canonibus uteris, responde mihi ; ad Alexandrinum Episcopum Palæstina quid pertinet? ni fallor hoc ibi decernitur, ut Palæstinæ Metropolis Cæsarea sit, et totius Orientis Antiochia. Aut igitur ad Cæsariensem Archiepiscopum referre debueras, cui, spreta

communione tua, communicare nos noveras, aut si procul expetendum judicium erat, Antiochiam potius litteræ dirigendæ. Sed novi cur Cæsaream, cur Antiochiam nolueris mittere. Maluisti occupatis auribus molestiam facere, quam debitum Metropolitano tuo honorem reddere. »

Hinc etiam Leo in epist. 62. ad Maximum Antioch. : « Juvenalis, inquit, Episcopus ad obtinendum Palæstinæ provinciæ principatum, credidit se posse sufficere, et insolentes ausus per commentitia scripta firmare etc. » Denique neque Anacletus, neque Leo, neque Gregorius supra citati ubi Patriarchales Sedes enumerant, ullam Hierosolymitanæ faciunt mentionem.

His accessit postea Patriarchatus Constantinopolitanus : nam tempore Nicæni Concilii nondum erat Constantinopolis, nedum Patriarchatus Constantinopolitanus. Nam anno 25 Imperii Constantini, id est, quinto anno post Nicænum Concilium Constantinopolis dedicata est, ut scribit B. Hieronymus in Chronico : postea tamen in Concilio I Constantinopolitano, ac deinde in Chalcedonensi conatus est Episcopus Constantinopolitanus non solum Patriarchatum adipisci, sed etiam secundum locum inter Patriarchas obtinere : sed non ante Justiniani tempora id a Romanis Pontificibus impetravit. Tempore autem Justiniani, id est, post annum Domini 500. tum Imperatoris opera, tum Pontificum Romanorum permissione, cœpere Constantinopolitanus et Hierosolymitanus Episcopi in numero Patriarcharum haberi, nullo amplius reclamante.

His ita constitutis, miratur Calvinus Instit. lib. IV, cap. 6, §. 13, nec immerito, cur tam paucæ, et cur isto ordine collocatæ fuerint Sedes Patriarchales. Nam si antiquitatem spectes ; Hierosolymitana Sedes deberet poni primo loco, et tamen ponitur quarto vel potius nullo. Si dignitatem primi Episcopi consideres ; certe post Romanam Sedem deberet esse sedes Ephesina, quam Paulus fundavit, et Joannes usque ad mortem rexit. Hierosolymitana quoque, in qua primus sedit Jacobus Apostolus et frater Domini, et post eum Simeon etiam frater Domini, deberet præcedere Alexandrinam, in qua sedit Marcus Apostolorum discipulus. Præterea cur Alexandrina præcedit Antiochenam, cum Antiochena sit antiquior, quam Alexandrina, et in Antiochena Petrus ipse, in Alexandrina discipulus Petri sederit?

Quod si dicas, ut Calvinus suspicatur Inst. lib. IV, cap. 7, §. 14. in constituendis Patriarcharum Sedibus Concilium Nicænum solum habuisse rationem nobilissimarum et regiarum urbium ; repugnabit B. Leo, qui in epist. 54. ad Martian. August. respondens ad argumentum Græcorum, qui asserebant, Constantinopolitanam Sedem debere esse Patriarchalem post Romanam, quia erat etiam Sedes Imperatoria, sic ait : « Habeat, inquit, Constantinopolitana civitas gloriam suam, ac protegente dextera Dei, diuturno clementiæ vestræ fruatur imperio, alia tamen ratio est rerum sæcularium, alia divinarum. Nec præter illam petram, quam Dominus in fundamento posuit, stabilis erit ulla constructio. » Et Gelasius in epist. ad Episc. Dardan. : « Nam quod dicitur, inquit, de regia civitate, alia potestas est regni sæcularis, alia Ecclesiasticarum distributio dignitatum. Sicut enim quævis parva civitas prærogativam præsentis Regisnon minuit : sic Imperialis præsentia mensuram dispensationis religiosæ non mutat. »

Deinde petemus : cur tantum tres fuerint Sedes Patriarchales constitutæ, cum multo plures sint urbes nobiles et Regiæ ? Deinde nobilissimæ et Regiæ urbes semper sunt habitæ ubi erat Sedes Imperatoris. At circa tempora Nicæni Concilii, Sedes Imperatoria in Oriente erat Nicomediæ, quæ est urbs Bythyniæ longe clarissima. In Occidente erat Treveris et Mediolani, quarum Treveri in Gallia Transalpina, et Mediolanum in Cisalpina celeberrimæ urbes habebantur. Siquidem eodem tempore Diocletianus Nicomediæ sedens, inde totum Orientem regebat : Maximianus ex Mediolano Italiam, Africam et Illyricum gubernabat : Constantius pater Constantini ex Treveris Gallias et Britannias moderabatur.

Hinc Gelasius in epist. ad Episc. Dardan. : « Risimus, inquit, quod prærogativam volunt Acacio comparari, quod Episcopus fuerit regiæ civitatis ; numquid apud Mediolanum, apud Ravennam, apud Sirmium, apud Treveros multis temporibus non constitit Imperator ? numquid harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibimet antiquitus deputatam quidpiam suis dignitatibus usurparunt ? »

Cur ergo non fiebant Patriarchales sedes Nicomediensis, Trevirensis, Mediolanensis ?

Adde, quod Concilium Nicænum non ins-

tituit, ut falso docet Calvinus, Sedes Patriarchales, sed confirmavit tantum. Sic enim habent verba Concilii Nicæni can. 6 : « Mos antiquus perduret in Ægypto, vel Lybia, et Pentapoli, ut Alexandrinus Episcopus horum omnium habeat potestatem. » Et infra : « Similiter autem et apud Antiochiam, cæterasque provincias, honor suus unicuique servetur Ecclesiæ. » Et infra can. 7 : « Quoniam mos antiquus obtinuit, et vetusta traditio, ut Heliæ, id est, Hierosolymorum Episcopo honor deferatur, habeat consequenter honorem. »

Vera igitur et sola causa illius numeri Patriarchalium Sedium est dignitas Petri. Solæ enim illæ Ecclesiæ habitæ sunt Patriarchales proprie, in quibus Petrus tanquam Episcopus sedit : Petrus autem Antiochiæ et Romæ per seipsum sedit; Alexandriæ autem sedit vel per se, ut Nicephorus testatur lib. XIV, cap. 3. vel per discipulum suum Marcum, quem eo misit, ut nomine suo fundaret Ecclesiam, ut docet B. Gregorius lib. VI, epist. 37. ad Eulog. Alexandrinum ; ubi sic ait : « Cum multi sint Apostoli, pro ipso tamen principatu sola Apostolorum principis Sedes in auctoritate convaluit, quæ in tribus locis, unius est. Ipse enim sublimavit Sedem, in qua etiam quiescere et præsentem vitam finire dignatus est : ipse decoravit Sedem, in quam Evangelistam discipulum misit : ipse firmavit Sedem, in qua septem annis quamvis discessurus sedit : cum ergo unius atque una sit Sedes, cui ex auctoritate divina tres nunc Episcopi præsident, quidquid ego de vobis boni audio, hoc mihi imputo. » Ibidem ait : « Ille mihi de Petri cathedra locutus est, qui super Petri cathedram sedet etc. »

Ubi affirmat, Episcopum Alexandrinum super Cathedram Petri sedere, quia nimirum nomine Petri Alexandriæ Marcus primus Episcopus sedit. Idem omnino docet Gelasius Papa in decr. de lib. Can. et Apocr., quod edidit in Conc. 70 Episc.

Eamdem rationem reddit Leo in epist. 53. ad Anatolium : « Nihil, inquit, Alexandrinæ sedi ejus, quam per S. Marcum Evangelistam B. Petri discipulum meruit, pereat dignitatis. Antiochena quoque Ecclesia, in qua primum prædicante Apostolo Petro Christianum nomen exortum est, in paternæ constitutionis ordine perseveret, et in gradu tertio collocata numquam fiat inferior. » Item Anacletus epist. 3 : « Secunda, inquit, sedes apud Alexandriam B. Petri nomine a Marco ejus discipulo consecrata est. Tertia autem sedes apud Antiochiam ejusdem Beati Petri Apostoli nomine habetur honorabilis. »

Hæc ergo est ratio numeri harum Sedium. Ratio autem ordinis est, quia cum omnes tres sint Sedes Petri, tamen Romanam per se usque ad mortem administravit : Alexandrinam per Marcum Evangelistam, Antiochenam per Evodium.

Sicut ergo major est Petrus Apostolus Marco Evangelista, et Marcus Evangelista Evodio, qui neque Apostolus, neque Evangelista fuit; ita quoque Romana Ecclesia Alexandrinam, et Alexandrina Antiochenam auctoritate et dignitate superat. Et quamquam non est negandum, quin Petrus in his sedibus eligendis habuerit etiam rationem magnitudinis, ut B. Leo docet in epist. 84. ad Anastas. cir. fin. : tamen (ut dictum est) propria et immediata causa honoris et potestatis harum Sedium fuit primatus et dignitas Petri.

Vicesimaseptima est festum Cathedræ Petri. Nam quod publice in Ecclesia celebretur dies festus in honorem institutionis Episcopatus Petri, et nihil tale fiat pro Sedibus aliorum Apostolorum, argumentum est, Sedem Petri singulariter præstare omnibus aliis ; imo ipsam esse solam et singularem Cathedram, ex qua totus Mundus doceri debeat, ut Optatus ait lib. II cont. Parmenian. Esse autem vetustissimum festum Cathedræ B. Petri, facile potest, tum ex Martyrologio Bedæ, tum ex eo sermone cognosci, quem habuit S. Augustinus ad populum, qui est serm. 15. de Sanctis.

Vicesimaoctava prærogativa est, quod in litteris formatis, Antiqui post nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nomen Apostolorum Principis adjungebant. Scribit Atticus Episcopus, ut ad finem Concilii Chalcedonensis legitur in hunc modum : « Ne in faciendis epistolis Canonicis, quas mos Latinus formatas appellat, aliqua fraus falsitatis temere præsumeretur, hoc a Patribus trecentis decem et octo congregatis saluberrime inventum est, et constitutum, ut formatæ epistolæ hanc calculationis, seu supputationis habeant rationem, id est, ut assumantur in supputationem prima Græca elementa Patris et Filii, et Spiritus sancti, hoc est, π, υ, α, quæ elementa octogenarium, quadringentesimum et primum significant numerum. Petri quoque Apostoli prima littera,

id est, π, quæ numerum 80 significat. »

« Ejus quoque qui scripsit epistolam prima littera; cui scribitur, secunda littera; accipientis, tertia littera; civitatis quoque, de qua scribitur, quarta : et indictionis, quæcumque est, temporis idem qui fuit numerus assumatur. Atque ita his omnibus Græcis litteris, quæ, ut diximus, numeros exprimunt, in unum ductis, unam quæcumque fuerit collecta summam, epistola teneat. » Hæc ille.

Meminit formatarum epistolarum Optatus Milevitanus lib. II cont. Parmen. his verbis : « Cum quo (Siricio) nobis totius Orbis commercio formatarum in una communionis societate communicat. » Et Concilium Milevitanum, can. 20. vetat Clericis, ne sine formatis litteris ad comitatum eant. Vide Burchardum lib. II, cap. 227. Ivonem lib. VI, cap. 433 et 434 et Sidonium Apollinarem l. VII, epist. 2.

CAPUT XXV.

Testimoniis Patrum Græcorum et Latinorum confirmatur primatus Petri.

Superest, ut adferamus veterum Patrum testimonia pro primatu S. Petri. Est autem antea observandum, quod si Patres dixerint, Petrum fuisse Caput Ecclesiæ, aut primatum in Apostolos, vel Ecclesiam habuisse, id satis esse debebit ad ostendendum ex Patrum sententia id quod volumus. Fatentur enim adversarii, per hæc duo nomina *Caput et Primatus* significari summam in Ecclesia potestatem. Itaque Magdeburgenses Cent. I, lib. II, cap. 7, col. 725. dicunt, propriam esse notam Antichristi, habere primatum in Ecclesiam. Et Calvin. Instit. lib. IV, cap. 7, §. 2 : » Certe, inquit, quamdiu duravit Ecclesiæ vera et pura facies, ista omnia superbiæ nomina, quibus postea insolescere cœpit Romana Sedes, prorsus erant inaudita. » Loquitur autem de nomine Capitis et Primatus : et ibidem indicat, tempore Hieronymi adhuc durasse veram Ecclesiæ faciem.

Primus ergo prodeat ex Græcis Origenes (nam Dionysium, Clementem Romanum, Anacletum, et similes omitto, quia ab adversariis non recipiuntur) qui in cap. VI ad Rom. sic ait : « Petro, inquit, cum summa rerum de pascendis ovibus traderetur, et super ipsum velut super terram fundaretur Ecclesia, nullius confessio virtutis alterius ab eo, nisi charitatis exigitur. » Euseb. in Chronico anni 44. a Christo nato : « Petrus, inquit, Apostolus natione Galilæus, et Christianorum Pontifex primus. »

Ubi est observandum discrimen, quod Eusebius ponit inter Petrum et aliarum civitatum Episcopos. Nam de Petro non dicit, Romanorum Episcopus primus, sicut ibidem dicit de Jacobo : « Ecclesiæ Hierosolymorum primus Episcopus ab Apostolis ordinatur Jacobus frater Domini. » Et de Evodio : « Primus Antiochiæ Episcopus ordinatur Evodius; » non ita de Petro loquitur, sed « Christianorum Pontifex primus, » nimirum ut intelligeremus, Jacobum unius civitatis, Petrum totius Orbis Christiani Pontificem fuisse. Idem lib. II hist. cap. 14. vocat Petrum omnium Apostolorum probatissimum et maximum, primorum Principem et Ducem, ac magistrum militiæ Dei. Quid autem aliud est esse Ducem militiæ Dei, quam esse Caput militantis Ecclesiæ?

S. Basilius serm. de jud. Dei, de Petro loquens; « Ille, inquit, beatus qui cæteris prælatus discipulis fuit, cui claves regni cœlestis commissæ etc. » S. Gregor. Nazianz. Orat. de Moderat. in disp. serv., ostendere volens, in omnibus rebus esse debere ordinem, argumentum sumit ab Apostolis, qui etsi omnes magni essent, tamen unum Præpositum habuerunt : « Vides, inquit, quemadmodum ex Christi discipulis, magnis utique omnibus et excelsis, atque electione dignis, hic petra vocetur, atque Ecclesiæ fundamenta Fidei suæ credita habeat, ac reliqui discipuli posthaberi se tranquillo animo ferant. »

S. Epiphanius hæres. 51 : « Petrum, inquit, elegit ut Dux esset discipulorum. » Et in Ancor. : « Hic est, inquit, qui audivit, Pasce Agnos meos, cui creditum est ovile. »

Cyrillus Hierosolymitanus Cath. II. Petrum Principem Apostolorum excellentissimum vocat. Cyrillus Alexandrinus lib. XII in Jo. cap. 64 : « Ut Princeps, inquit, Caputque cæterorum primus exclamat : Tu es Christus Filius Dei vivi. » Et in Thesau. (si B. Thom. credimus in Opusc. cont. Græc.) : « Sicut Christus, inquit, accepit a Patre sceptrum Ecclesiæ Gentium, Dux ex Israel egrediens, super omnem principatum, et

potestatem, super omne quodcumque est, ut ei cuncta curventur : sic et Petro et ejus successoribus plenissime commisit, et nulli alii, quam Petro Christus quod suum est plenum, sed ipsi soli dedit. »

S. Joannes Chrysostomus hom. 55. in Matth. : « Petrum, inquit, Ecclesiæ futuræ pastorem constituit. » Et infra : « Deus concedere solus potest, ut futura Ecclesia tot tantisque fluctibus impetu irrumpentibus, immobilis maneat, cujus Pastor et Caput (ecce nomen Capitis Calvino inauditum) homo piscator, atque ignobilis. » Et infra : « Hieremiam uni Genti Pater, hunc autem universo terrarum Orbi Christus præposuit. » Et hom. ult. in Jo. aliquoties repetit, Petro fratrum, id est, Apostolorum curam demandatam, et Orbem totum commissum.

Euthymius in cap. ult. Jo. bis repetit, Petrum accepisse præsidentiam super discipulos. Ibid. : « Si dicas, inquit, quomodo Jacobus sedem Hierosolymis accepit? Respondeo, hunc *Petrum* totius Orbis magistrum esse constitutum. » Ubi docet Euthymius, sicut Jacobus fuit Episcopus Hierosolymorum, ita Petrum fuisse Episcopum totius Orbis.

Theophylactus in cap. XXII Luc. in illud *Confirma fratres tuos :* « Planus, inquit, hujus intellectus is est. Quia te habeo ut Principem discipulorum, postquam negato me fleveris, et ad pœnitentiam veneris, confirma cæteros, hoc enim decet te, qui post me Ecclesiæ petra es, et fundamentum. » Et infra : Tu Petre conversus, bonum exemplum pœnitentiæ eris omnibus, qui cum Apostolus fueris, et negaveris, iterum receperis primatum omnium, et præfecturam Orbis. » Hic etiam audis nomen Primatus Calvino inauditum. Œcumenius in cap. I. Act. : « Surgit, inquit, Petrus, non Jacobus, et velut ferventior, et velut is cui discipulorum præsidentia commissa erat. »

Hugo Etherianus sive Herretianus circa annum Domini 1160, tempore Emmanuelis Imperatoris, scripsit libros de processione Spiritus sancti adversus Græcos, in quo opere lib. III, cap. 17 sic ait : « Ex ipsa, inquit, rei evidentia liquido apparet, quod Petrum ejusque successorem Christus Principem et Caput non modo Latinorum et Græcorum, Occidentis et Septentrionis universi, verum etiam Armenorum, Arabum, Judæorum, Madianitarum et totius Orientis, ut meridiani climatis in perpetuum constituit. »

Hunc adjunximus Græcis, non quod fuerit Græcus natione, sed quod Græce ut plurimum, et in aula Græci Imperatoris scripserit.

Ex Latinis S. Cyprianus in epist. ad Quintum dicit, Petrum noluisse dicere, cum a Paulo reprehenderetur se habere primatum, et sibi obediendum esse : quibus verbis indicat, eum habuisse primatum, et potuisse aliis omnibus jubere. Ac ne forte dicant adversarii, Petrum ex sententia Cypriani ideo non dixisse se habere primatum, quia falsum dixisset; audiamus Augustinum exponentem hunc locum Cypriani, lib. II de Bapt. cap. 1 : « Idem Cyprianus, inquit, in epistola ad Quintum ita loquitur : Nam nec Petrus quem primum Dominus elegit, et super quem ædificat Ecclesiam suam, cum secum Paulus de circumcisione disceptaret, postmodum vindicavit sibi aliquid insolenter, aut arroganter assumpsit, ut diceret, se primatum tenere, et obtemperari a novellis et posteris sibi potius debere etc. » Et paulo post : « Ecce, inquit, ubi commemorat Cyprianus, quod etiam nos in Scripturis sanctis didicimus, Apostolum Petrum, in quo primatus Apostolorum tam excellenti gratia præeminet etc. »

Idem S. Cyprianus in lib. de unit. Eccl., sive de simplic. Prælat. (ut supra deduximus) facit Petrum Caput, fontem, radicem totius Ecclesiæ. Et de eodem dicit in epist. ad Jubajanum : « Nos unius Ecclesiæ Caput, et radicem tenemus. » Itaque illa duo nomina Cypriani libenter usurpat, quæ Calvinus inaudita fuisse dixerat in antiqua Ecclesia. S. Maximus in 3. serm. de Apost. : « Quanti ergo, inquit, meriti apud Dominum suum Petrus erat, ut ei post naviculæ parvæ remigium totius Ecclesiæ gubernacula traderentur ? »

Optatus lib. II cont. Parmen. : « Cathedra, inquit, una est, et negare non audes, scire te Petro primum in urbe Roma Cathedram esse collatam, ubi sederit omnium Apostolorum caput Petrus, inde Cephas appellatus, in quo uno Cathedræ unitas ab omnibus servaretur, nec cæteri Apostoli singulas, sibi quisque defenderent, ut jam schismaticus et peccator esset, qui contra singularem Cathedram alteram collocaret. Ergo Cathedra una est, quæ est prima de dotibus. In ea sedit primus Petrus, succedit Linus, Lino Clemens etc. » Vides, nomen Capitis et Petri Cathedram ac successorum, unicam totius

Ecclesiæ Cathedram nominari; quæ Calvino erant prorsus inaudita.

S. Ambrosius in cap. ult. Lucæ vocat Petrum, Vicarium amoris Christi erga nos, et eum dicit omnibus prælatum. Et in cap. XII, epist. II ad Corinth. « Primatum, inquit, non accepit Andreas, sed Petrus. » Ecce iterum nomen Calvino inauditum. Idem in cap. I ad Gal. dicit, Petro curam Ecclesiarum a Domino demandatam. Denique serm. 11 : « Hanc, inquit, solam Ecclesiæ navem ascendit Dominus, in qua Petrus magister est constitutus, dicente Domino : Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Quæ navis in altum seculi istius ita natat, ut pereunte Mundo, omnes quos suscepit servet illæsos : cujus figuram jam in veteri vidimus Testamento. Sicut enim Noe arca, naufragante Mundo, cunctos quos susceperat incolumes reservavit, ita et Petri Ecclesia, conflagrante seculo, omnes quos amplectitur, repræsentabit illæsos ; et sicut tunc, transacto diluvio, ad arcam Noe columba signum pacis detulit, ita et transacto judicio, ad Ecclesiam Petri Christus gaudium pacis referet. »

B. Hieronymus lib. I in Jovin. : « Inter duodecim unus elegitur, ut Capite constituto, schismatis tolleretur occasio. Sed cur non Joannes electus est virgo? ætati delatum est, quia Petrus senior erat, ne adhuc adolescens ac pene puer progressæ ætatis hominibus præferretur. » Hic etiam audis nomen Capitis Calvino inauditum.

B. Augustinus passim dicit, Petrum habuisse primatum, ac præsertim l. II, cap. 1. de Bapt., ut jam ante citavimus, ubi etiam addit : « Puto, inquit, quod sine ulla sui contumelia Cyprianus Episcopus Petro Apostolo comparatur, quantum attinet ad martyrii gloriam. Cæterum magis vereri debeo, ne in Petrum contumeliosus existam. Quis enim nescit, illum Apostolatus principatum cuilibet Episcopatui præferendum? sed etsi distat Cathedrarum gratia, una est tamen martyrum gloria. »

Observandum hoc loco est, multum omnino ex sententia Augustini Petri Cathedram præstare particularium Episcoporum cathedris, cum veritus sit, ne contumeliam Petro videretur facere, si cum eo compararet Cyprianum ; qui tamen non solum Episcopus, sed etiam primus erat totius Africæ.

Notandum quoque, putasse Augustinum posse comparari martyrium Cypriani cum martyrio Petri, licet Petri esset multo nobilius, quia in eodem genere sunt martyrum omnium palmæ : at Cypriani sedem non posse conferri cum Sede Petri, quia non solum Sedes Petri est nobilior sede Cypriani, sed est quodammodo in alio genere, nam differunt ut totum et pars ; non solum enim Petrus erat Episcopus Romæ, ut Cyprianus Carthaginis, sed etiam erat Petrus Pontifex Orbis terræ totius, cum tantum partis unius esset Pontifex Cyprianus.

Idem Augustinus de pœnitentia Petri loquens, serm. 124. de temp. : « Totius, inquit, corporis morbum in ipso capite curat Ecclesiæ, in ipso vertice componit membrorum omnium sanitatem etc. » Auctor quæstionum veteris et novi Testamenti, quæ sunt in operibus August. q. 75 : « Sicut, inquit, in Salvatore erant omnes causæ magisterii, ita et post Salvatorem in Petro omnes continentur. Ipsum enim constituit caput eorum, ut pastor esset gregis Dominici. » Et infra : « Manifestum est, inquit, in Petro omnes contineri ; rogans enim pro Petro, pro omnibus rogasse dignoscitur. Semper enim in Præposito populus aut corripitur, aut laudatur. »

S. Leo passim hæc docet, præsertim ser. 3. de assumpt. sua ad Pontif. : « De toto Mundo, inquit, unus eligitur Petrus, qui et universarum Gentium vocationi, et omnibus Apostolis cunctisque Ecclesiæ Patribus præponatur, ut quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint, multique pastores, omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus. » Et in epist. 84. ad Anastasium in fine : « Magna, inquit, dispositione provisum est, ne omnes sibi omnia vendicarent, sed essent in singulis provinciis singuli, quorum inter fratres haberetur prima sententia : Et rursus quidam in majoribus urbibus constituti sollicitudinem susciperent ampliorem, per quos ad unam Petri Sedem universalis Ecclesiæ cura conflueret, et nihil umquam a suo capite dissideret. » Ecce habes hic quoque nomen Capitis, et curam universalis Ecclesiæ.

S. Prosper lib. de ingrat.

Sedes Roma Petri, quæ pastoralis honoris
Facta caput Mundo, quidquid non possidet armis,
Relligione tenet etc.

Arator in cap. 1, Act. de Petro sic ait :

— cui tradidit Agnus
Quas passus salvavit oves, totumque per Orbem
Hoc auget pastore gregem, quo munere summus
Surgit etc.

S. Gregorius lib. IV, epist. 32. ad Maurit : « Cunctis, inquit, Evangelium scientibus liquet, quod beatissimo, et omnium Apostolorum Principi Petro , Dominica voce totius Ecclesiæ cura commissa est. » Et infra : « Ecce, inquit, claves regni cœlestis accepit, potestas ei ligandi atque solvendi tribuitur, cura ei totius Ecclesiæ et principatus tribuitur. »

Beda hom. in vig. S. Andreæ , in illud : *Intuitus eum* etc. Jo. I : « Vidit, inquit, cordis ejus simplicitatem, vidit animi sublimitatem, cujus merito cunctæ esset præferendus Ecclesiæ. »

Et hom. in festo Petri et Pauli : « Ideo, inquit, Beatus Petrus, qui Christum vera Fide confessus, vero est amore secutus, specialiter claves regni cœlorum , et principatum judiciariæ potestatis accepit, ut omnes per Orbem credentes intelligant, quia quicumque ab unitate Fidei, vel societatis illius quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvi, nec januam possint regni cœlestis ingredi. »

S. Bernardus in epist. 237. ad Eugen. : « Locus, in quo stas, terra sancta est, locus Petri est, Principis Apostolorum , ubi steterunt pedes ejus, locus illius est, quem constituit Dominus dominum domus suæ , et principem omnis possessionis suæ. » Et lib. II de Consider. ait de Petro : « Instar Domini gradiens supra mare, unicum se Christi Vicarium designavit, qui non uni populo, sed cunctis præesse deberet, siquidem aquæ multæ, populi multi. »

His 24 Patrum testimoniis, quasi vocibus 24 Seniorum Apocalypsis, aperte ostenditur consensus veteris Ecclesiæ, tam Græcæ, quam Latinæ, ad quæ nihil omnino responderi potest, nisi quod Lutherus et Calvinus de Leone dicunt, eos humana passos, ac deceptos esse.

Sed si ita est : cur nemo umquam eos reprehendit? Certe Epiphanius, Theodoretus, Augustinus, Damascenus, indicem hæresum;
Augustinus, Damascenus, indicem hæresum
et hæreticorum texuerunt, et in eo etiam Origenem posuerunt. At cur, quæso , in erroribus Origenis illum non annotarunt, quod dixerit, Petro summam rerum de pascendis ovibus a Christo traditam? Cur Cyprianum, Ambrosium, Chrysostomum, Optatum, Leonem , et alios inter hæreticos non numerarunt, cum tam clare docuerint, habuisse Petrum primatum, et fuisse Caput Ecclesiæ, et totum Orbem terrarum illi commissum? Certe tantum errorem , qui Antichristo, ut ipsi dicunt, tam aperte favet , omnium Scriptorum calamis confodi oportebat.

Quare cum uno ore Veteres clament, Apostolo Petro primatum Ecclesiasticum a Christo esse delatum : cum iidem tot insignes Petri prærogativas testentur : cum in sacris divinisque Litteris hunc ipsum primatum tam liberaliter promissum, quam fideliter datum esse videamus : nimis profecto pertinaces erimus, si adversus tam claram veritatis lucem oculos clauserimus.

CAPUT XXVI.

Diluitur argumentum ex comparatione Petri cum Jacobo.

Argumenta, quæ adversus primatum Petri fieri solent, maxima ex parte soluta sunt in explicatione duorum locorum Scripturæ, Matth. XVI, et Jo. ult. ubi de petra, de clavibus et de ovibus disseruimus. Tria tamen supersunt: unum ex comparatione Petri cum Jacobo : alterum ex collatione ejusdem cum Paulo : postremo ex horrendis fœdisque lapsibus Petri, quos divino consilio Spiritus sanctus litteris mandari voluit, ne nimis multum Petro Apostolo tribueremus.

Ac primum quidem argumentum Lutheri est, in lib. de pot. Papæ, ubi Jacobum majorem Petro fuisse, his rationibus probat.

Primum, Christus fuit Episcopus Hierosolymæ, non Romæ , et Apostoli ejus Presbyteri fuerunt; igitur Jacobus, qui post Christi passionem Episcopatum Hierosolymæ sortitus est, Christo succedit, vel certe Vicarius ejus est, non Petrus.

Deinde. Hierusalem est mater omnium Ecclesiarum : nam «*de Sion exibit lex, et ver-*

bum Domini de Hierusalem », Is. II; igitur Jacobus omnium Ecclesiarum pater est, non Petrus. Præterea, Nicænum Concilium can. 7. Episcopo Hierosolymæ primatum tribuit : idque ex antiqua consuetudine, et traditione confirmat.

Possumus addere duo gravissima testimonia. Unum Clementis, qui lib. VI Disposit. apud Eusebium lib. II hist. cap. 1. sic ait : « Petrus, Jacobus, et Joannes post assumptionem Salvatoris, quamvis ab ipso fuerint omnibus pene prælati, tamen non sibi vendicabant primatus gloriam, sed Jacobum, qui dicebatur Justus, Apostolorum Episcopum statuunt. »

Huc respexit Lutherus lib. de pot. Papæ, cum ait : Petrum, Jacobum, et Joannem, primatus suos rejecisse, et in Jacobum minorem eos contulisse.

Alterum est Chrysostomi, qui hom. 3. in Acta : « Vide, inquit, Jacobi modestiam. Is acceperat Hierosolymis Episcopi munus, et tamen hic nihil loquitur. Considera autem et aliorum discipulorum singularem modestiam, quo pacto concedunt ei solium, nec amplius ambigunt disceptantes inter se. »

Respondeo ad primum argumentum : Christum non fuisse Episcopum ullius particularis urbis, sed fuisse, et esse Pontificem, non solius Hierosolymæ, sed totius Ecclesiæ, neque ullum ei succedere, cum semper vivat. Porro Vicarium suum generalem magis decuisse, ut alibi, quam Hierosolymis constituere : quoniam sicut mutabatur per Christi adventum Lex et Sacerdotium; ita etiam decuit, ut locus mutaretur summi Sacerdotis, et fierent vere omnia nova. Atque ideo fortasse Templum et Hierusalem brevi eversa et incensa post ascensionem Domini fuerunt.

Ad alteram rationem dico : Hierosolymorum Ecclesiam esse matrem omnium Ecclesiarum antiquitate, et multis privilegiis insignem, ob Domini et Apostolorum præsentiam, quam longo tempore habuit et præcipue ob mysteria redemptionis nostræ eo loco perfecta et consummata : sed nihil hoc tamen præjudicare Petri primatui. Nam quemadmodum Ecclesiæ Hierosolymorum Jacobus fuit Pastor et Episcopus, ita Petrus fuit Pastor et Episcopus totius Ecclesiæ; ac proinde etiam Hierosolymæ, quæ universalis Ecclesiæ portio quædam est.

Ita solvunt hoc argumentum Chrysostomus et Euthymius in Comment. ult. cap. Jo., quibus accedit Bernardus lib. II de Consider. ubi ait : « Jacobus una Hierosolyma contentus, universitatem Petro cedit. »

Ad tertiam rationem respondeo : Lutherum non bene legisse Nicænum Concilium; nam, ut supra demonstravimus, in Nicæno Concilio datur Episcopo Hierosolymæ quartus locus inter Patriarchas, quantum ad honorariam quamdam sessionem : nullus autem locus quantum ad veram jurisdictionem; subjicitur enim ut simplex Episcopus Episcopo Cæsariensi totius Palæstinæ Metropolitano.

Ad testimonium Eusebii respondeo : locum Eusebii sine dubio esse corruptum; nam etsi in Basileensi codice versionis Ruffini habeantur verba, quæ supra citavimus; tamen in codice Coloniensi, ab homine Catholico verso edito, non habetur Primatus, et pro illis verbis : « Apostolorum Episcopum, » habetur, « Hierosolymorum Episcopum. »

Quæ lectio cohæret in primis cum Nicephoro, ita hunc locum allegante lib. II, cap. 3. necnon cum ejusdem Eusebii sententia, qui in eodem lib. II, cap. 14. hist. dicit, Petrum fuisse Apostolorum maximum, et primorum Principem.

Cohæret deinde cum Græco codice, tam Vaticanæ Bibliothecæ, quam etiam Parisiensi nuper edito. Sic enim habetur in utroque Πέτρον γὰρ φήσι καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μετὰ τὴν ανάληψιν τοῦ σωτήρος ὡς ἀν καὶ ὑπὸ τοῦ κυρίου προτετιμημὲνους μὴ ἐπιδικά ζεσθαι δόξης, ἀλλὰ Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων ἑλέσθαι.

Clemens ergo Alexandrinus apud Eusebium non ait, Petrum, Jacobum, et Joannem detulisse primatum Ecclesiæ universæ Jacobo minori, et eum Episcopum Apostolorum constituisse, quod absurdissimum est : sed tantum ait, eos Apostolos præcipuos non quæsivisse gloriam propriam, et ideo non sibi assumpsisse Episcopatum omnium eo tempore nobilissimum, sed cum Jacobo minori detulisse. Etsi enim Episcopatus unius urbis non derogat Primatui; tamen non parva gloria erat fieri Episcopum Hierosolymæ eo tempore, quo nullus erat ex particularibus Episcopatibus illo nobilior.

Ad locum Chrysostomi dico : loqui Chrysostomum de solio particularis Episcopatus, cum ait : « Apostolos concessisse Jacobo solium. » Nam quod absolute Chrysostomus Petrum Jacobo anteposuerit, ex plurimis ejus locis manifestum est. Nam in Jo. hom. ult. in illud, Sequere me : « Quibus, inquit,

iterum curam, et familiarem in eum affectum ostendit. Quod si quis percunctaretur, quomodo Jacobus sedem Hierosolymis acceperit? Responderem, hunc Petrum totius Orbis Magistrum constituisse. »

Idem Chrysostomus hom. 3. in Acta, post ea verba, quæ nobis objiciuntur, subjungit de Petro : « Merito, inquit, primus omnium auctoritatem usurpat in negotio, ut qui omnes habeat in manu; ad hunc enim dixit Christus : Et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos. »

CAPUT XXVII.

De comparatione Petri cum Paulo.

Alterum argumentum sumitur ab eo, quod Paulus per antonomasiam vocatur Apostolus; inde enim sequi videtur, ut ipse potius, quam Petrus Princeps Apostolorum sit. Accedit quod in antiquis sigillis, quibus diplomata summi Pontificis obsignantur, inveniuntur imagines Petri et Pauli, sed hujus a dextris, illius a sinistris. Quod etiam observavit S. Thomas in epist. ad Gal. lect. 1. et Petrus Damianus in tract. de hac ipsa re.

Respondeo : Paulum vocari Apostolum per antonomasiam, non quia fuerit major Petro potestate vel auctoritate, sed duabus aliis de causis, quæ nihil detrahunt de Primatu Petri. Una fuit, quia plura scripsit, et doctior ac sapientior fuit cæteris : tunc enim fere vocamus eum Apostolum per antonomasiam, quando scripta ejus citamus. Altera fuit, quia ad Apostolum proprie ut Apostolum pertinet, plantare Fidem : Paulus autem pluribus in locis plantavit Fidem, quam ullus alius. Nam cæteri Apostoli missi sunt ad certas provincias, Paulus ad omnes Gentes, sine certæ provinciæ determinatione : et ipse de se ait : *Plus omnibus laboravi* (1).

Testatur quoque Hieronymus in cap. V Amos, in illa verba : *Qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terræ* (2), Paulum non solum plantasse Fidem Christi per totum eum longissimum tractum, qui est ab Hierusalem usque ad Illyricum, ut etiam ipse Paulus ait Rom. XV, sed etiam a mari rubro usque ad Oceanum per totum fere Orbem, ut prius eum terra defecerit, quam studium prædicandi. Itaque in eo, quod est proprium Apostoli, Paulus excelluit, et sicut Petrus dicitur Princeps Apostolorum, quia institutus est Caput et Pastor ovium : ita etiam Paulus dici potest Princeps Apostolorum, quia munus Apostolicum excellentissime adimplevit. Quomodo Virgilius dicitur Princeps Poetarum, et Cicero Princeps Oratorum.

Utramque rationem S. August. paucissimis verbis complexus est lib. III ad Bonif. cap. 3 : « Apostolus, inquit, cum dicitur, si non exprimatur quis Apostolus, non intelligitur nisi Paulus, quia pluribus est epistolis notior, et plus omnibus aliis laboravit. »

Quod autem objicitur de imaginibus Petri et Pauli, quæ ita disponi solent, ut Paulus ad dexteram Petri conspiciatur, multis modis solvi potest. Primum enim, tametsi satis constat, Petrum Paulo auctoritate majorem fuisse, ut supra docuimus testimonio Cypriani in epist. ad Quintum, Augustini epist. 19. ad Hieron.: Hieronymi epist. 89. ad August. Gregorii hom. 18. in Ezech.: Theodoreti in epist. ad Leonem; et Œcumenii in I. cap. ad Gal. : tamen etiamsi constaret, Paulum Petro omnibus nominibus anteponendum esse, nihil id Romanis Pontificibus officeret, aut ipsi etiam Petri summo Pontificatui. Non quidem Pontificibus Romanis, quoniam ipsi tam Petrum, quam Paulum prædecessorem et parentem agnoscunt : siquidem uterque Apostolus Romanam Ecclesiam fundavit, et gubernavit, ut præter alios testatur Irenæus lib. III, cap. 3. et in urbe Roma uterque per martyrium vitam finivit; itaque omnis Pauli gloria ad Romanos Pontifices pertinet. Nihil etiam Petri pontificatui officeret summa dignitas et auctoritas Pauli; quoniam extraordinaria erat, quanta tandem esset.

Quare, quemadmodum in populo Judæorum major erat Moses Aarone, et nihilominus tamen Aaron vere ac proprie summus Pontifex fuit : et non Mosis, sed Aaronis posteri in summa illa dignitate patri successerunt, quoniam potestas Mosis extraordinaria, Aaronis ordinaria erat : ita quoque si admitteremus, extraordinario privilegio Paulum Petro majorem fuisse; non propterea negaremus Petrum ordinarium, ac summum Ecclesiæ Pontificem fuisse.

(1) I. Cor. XV, 10. — (2) Amos. V, 8.

Deinde potest etiam responderi : non esse hoc perpetuum, ut in antiquis imaginibus Paulus dexteram partem occupet. Siquidem in iis, quæ Romæ nunc exstant, ut in quibusdam Paulus cernitur ad dexteram, ita in aliis non paucioribus cernitur ad sinistram : et sicut in diplomatibus Paulus obtinet dexteram, ita in numismatibus obtinet sinistram.

Et fortasse consulto id Veteres observarunt, ut ex duobus summis Apostolis modo unum, modo alterum anteponerent, nimirum, ut eo modo significarent, hos Apostolos vel pares esse inter se, vel certe ignorari, uter alteri præstet : nam etsi Petrus major est potestate, Paulus major est sapientia, ut eleganter monet S. Maximus serm. ult. de SS. Petro et Paulo, ubi Petro clavem potentiæ, Paulo clavem sapientiæ datam esse dicit.

Hinc S. Leo serm. 1. de Nat. Apostol. : « Hos, inquit, gratia Dei in tantum apicem inter omnia Ecclesiæ membra provexit, ut eos in corpore, cui caput est Christus, quasi geminum constitueret lumen oculorum : de quorum meritis atque virtutibus nihil diversum, nihil debemus sentire discretum, quia illos et electio pares, et labor similes, et finis fecit æquales. »

Et S. Maximus loc. not. : « Ergo, inquit, Beatus Petrus et Paulus eminent inter universos, et peculiari quadam prærogativa præcellunt : verum inter ipsos quis cui præponatur, incertum est. Puto enim illos æquales esse meritis, quia æquales sunt passione. »

Et S. Gregorius lib. I Dialog. cap. ult. : « Paulus, inquit, Apostolus Petro Apostolorum primo in principatu Apostolico frater est. »

Tertia quoque responsio adhiberi potest. Nam ut annotavit Antonius Nebrissensis in Annot. ad 50 Scripturæ loca, cum duo simul incedebant, olim id observabatur, ut senior et honoratior ad lævam esset, junior autem latus ei dexterum clauderet, et nonnihil præcederet in signum obsequii : inde enim dicti sunt laterones, et per contractionem latrones, qui dextrum latus nobiliorum hominum defensionis causa tegebant. Id ille probat multis argumentis, sed præcipue testimonio duorum illustrium Poetarum. Nam Ovid. lib. V Fastorum, de sene ait :

Et medius juvenum, non indignantibus illis,
Ibat, et interior si comes unus erat.

Porro interiorem dici eum, qui ad partem lævam est, ex Virgilio discimus, qui lib. V Æneidos ait de Cloantho, qui ad sinistram partem Gyæ navigabat :

Ille inter navemque Gyæ, scopulosque sonantes
Radit iter lævum interior, subitusque priorem
Præterit.

Addere possumus Eusebii testimonium, qui lib. I de vita Constant. scribit, se vidisse in Palæstina Constantinum adolescentem obeuntem provinciam cum seniore Augusto, semperque ad dexteram ejus incedentem : neque dubium esse potest, quin Constantinus adolescens, ac pene privatus in loco minus honorato esset, quam senior Augustus.

Neque his repugnat quod Ambrosius in serm. de Pentec., qui est 61. et Hieronymus in Comment. I. cap. ad Ephes., dicunt, sedere ad partem dexteram esse majoris honoris signum. Nam absolute dextera honoratior est, et præsertim in sedibus recto ordine collocatis : ut si ad parietem ponantur duæ sedes, et una alteram non tegat, dubium esse non potest, quin dextera debeatur præstantiori : tamen alia ratio est de incessu, et quando unus alterius latus corpore suo tegit.

Jam igitur credibile est, initio cœpisse depingi Paulum ad dexteram Petri ut juniorem et minorem : nam idcirco in diplomatibus pontificiis ita Paulus ad Petri dexteram collocatur, ut eum præcedat, et ferme totum tegat, quod est argumentum obsequii in Paulo, et dignitatis in Petro. Quod autem postea cœperit pingi ad dexteram, etiam cum Petrum non tegit, vel cum Christus, aut beata Virgo medium locum tenent, ex imperitia factum videtur, nimirum, viderant alicubi Paulum depictum ad dexteram, nec adverterant, sic eum esse ad dexteram, ut Petrum tegeret; inde existimarunt ob honorem Pauli id fieri, ac propterea, in sedibus quoque, vel cum inter se multum distarent, dexteram partem Paulo tribuerunt.

Cæterum non ob Pauli honorem id a Veteribus factum esse, vel inde probari potest, quod in omnibus aliis rebus semper Petrus Paulo anteponitur. Si nominandi sunt, Petrus præcedit : si in precibus invocandi, præcedit Petrus : si festi dies in eorum honorem celebrandi, prior est Petrus. Cur igitur in imaginibus ordo iste alioqui perpetuus mutaretur?

Denique, si hæc aliquibus non probantur, admitti potest, honoris gratia Paulum a dexteris Petri in signis et imaginibus collocari, cujus honoris causæ tres potentissimum esse videntur.

Prima, quoniam plus ipse videtur Ecclesiæ profuisse, quam Petrus : plures enim ex Gentibus ad Christi Fidem adduxit : plures provincias summo cum labore peragravit : plura scripta eaque utilissima nobis reliquit.

Ecclesia vero in colenda Sanctorum memoria, non tam respicit gradum honoris quem habuerunt in terris, quam utilitatis quam posteris attulerunt : cum enim gratitudinis causa eos honoret, illis majorem cultum defert, quibus plus debet. Certe Stephanus et Laurentius Diaconi tantum erant, quorum ille S. Jacobo Episcopo et Apostolo, iste S. Sixto summo Pontifici ministravit; et tamen Ecclesia magis honorat Stephanum quam Jacobum, et Laurentium quam Sixtum , quia clarissima horum Diaconorum martyria toti Ecclesiæ mirabiliter præluxerunt : magis autem Stephanum et Laurentium ab Ecclesia honorari quam Jacobum et Sixtum, vel ex eo perspicitur, quod illorum dies natales octavas habent, istorum non habent.

Pari ratione S. Hieronymus et S. Thomas Aquinas simplices Presbyteri fuerunt : Antonius, Benedictus, Franciscus, ne Presbyteri quidem; et tamen ab Ecclesia, quod ad cultum attinet, multis sanctis Episcopis, et Martyribus, et summis etiam Pontificibus præponuntur, quoniam illi scriptis libris,isti Ordinum religiosorum institutione plurimum Ecclesiæ profuerunt.

Altera ratio est, quia Paulus Doctor Gentium præcipue fuit, Petrus Judæorum; ut igitur significaret Ecclesia, Gentiles Judæis tandem antepositos esse, ab eo qui dixit : *Major serviet minori*, Paulum anteposuit Petro.

Tertia ratio esse potest, quoniam Petrus a Christo vocatus fuit, adhuc mortali et quodammodo in sinistris constituto : Paulus autem de cœlo vocatus est a Christo immortali, et regnante ac sedente ad dexteram Patris. Atque hanc rationem attingunt etiam Petrus Damiani in epist. ad Desider. quam de hac ipsa quæstione scripsit, Innocentius III. in serm. de Evangel., et S. Thomas lect. 1. in epist. ad Galat.

Addit Petrus Damiani et quartam rationem, quia videlicet Paulus de tribu Benjamin erat, et in ipso Benjamin demonstratus, ac typice expressus in Scripturis : porro Benjamin, etsi postremus erat inter fratres suos, tamen et a patre filius dexteræ est appellatus, et a Joseph omnibus fratribus antepositus. Vide in Genes. cap. XXXV et XLII.

CAPUT XXVIII.

Refellitur objectio ex quindecim peccatis S. Petri a Magdeburgensibus concinnata.

Argumentum postremum sumitur ab horrendis lapsibus S. Petri, quos Magdeburgenses enumerant Centur. I, lib. II, cap. 10, col. 558, 659, 560. atque eos dicunt non sine consilio Spiritus sancti memoriæ traditos, ne Petro nimium tribueretur, id quod posterioribus sæculis futurum esse Deus prævidit.

Primum lapsum esse volunt, quod Matth. XIV Petrus ex curiositate, ut ipsi dicunt, petierit a Domino, ut evocaretur in mare; ideoque postea punitus sit, et in majora inciderit peccata, nempe in dubitationem.

Respondeo : nullum in hac re Petri esse peccatum, sed contra potius singularem Fidem. Nam si peccasset Petrus petendo, ut evocaretur in mare, non obtinuisset quod petiit : non enim miracula Dei cooperantur peccatis nostris. Quare Maximus serm. 1. de Nat. Apostol. « Hic est, inquit, Petrus, quem Christi esse confidentissimum, subjecta vestigiis ejus maria probaverunt. Nam a Domino suo novos sibi dari in fluctibus gressus, ut fidelis poposcit, et ut dilectus emeruit. Qui ob id solum trepidasse visus est, ut fragilitas humana cognosceret, quanta esset inter dominum servumque distantia. » Et infra : « Vere beata Petri, et dum trepidat, mirabilis fides, quem nec perurgentis periculi potuit turbare formido. Clamando enim dum mergitur, Domine libera me, de se diffisus est, non de Domino dubitavit, ne quis ergo timorem hunc gloriosissimi Petri ducat in vitium, etc. »

Secundo ponunt quod Matth. XVI Petrus dixerit Christo : *Absit a te Domine, non erit*

tibi hoc (1). Quibus verbis fœdum, inquiunt Magdeburgenses, et horrendum lapsum commisit. Et infra : « Hisce verbis horrendus lapsus describitur, quo quidem æternam meruisset damnationem, nisi ex ingenti misericordia esset retractus. Nec dubium est, quin serio tantum peccatum fuerit deprecatus. »

Respondeo : longe aliter hoc factum B. Hieronymus æstimavit : nam in cap. XIV Matth. : « In omnibus locis, inquit, ardentissimæ Fidei invenitur Petrus. Interrogatis discipulis, quem homines dicerent Jesum ; Dei Filium confitetur : volentem ad passionem pergere : prohibet ; et licet erret in sensu, tamen non errat in affectu. » Et in cap. XVI : « Mihi, inquit, hic error Apostolicus, et de pietatis affectu veniens, nunquam incentivum Diaboli videbitur. »

Tertio ponunt quod ait Petrus Mat. XVII : *Domine bonum est nos hic esse, si vis faciamus hic tria tabernacula* etc. (2) « Peccabat, inquiunt, Petrus, quod extra verbum Dei memoriam istius rei cultumque cogitaret instituere : imo et voce Patris cœlestis ista superstitio Petri castigatur. »

Respondeo : quod Petrus nullo modo peccaverit, patet ex Marc. cap. IX qui ait : *Nesciebat quid diceret, erant enim timore exterriti* (3). Itaque Petrus raptus erat quodammodo extra se, cum ea dixit, et licet in tali excessu mentis errare potuerit, certe peccare nullo modo potuit. Imo docet Chrysostomus in hunc locum, ex maximo fervore Petri hæc verba procedere : « Vides, inquit, quanto Christi fervore incendebatur, non enim quærere debes, quam prudenter hortabatur, sed quam fervens charitate Christi, quamque inflammatus esset. »

Mirum est præterea, unde novum cultum in memoriam transfigurationis, et superstitionem olfecerint Magdeburgenses, cum Petrus clare dicat : *Bonum est nos hic esse*; et proinde tabernacula non in memoriam rei præteritæ, sed ad præsentem habitationem cum Christo glorioso erigere voluerit. Unde Leo in serm. de Transfig., dicit, bonum fuisse, quod Petrus petebat, sed minus ordinatum, quia nondum tempus erat adipiscendæ gloriæ illius. Nec tamen peccavit in petenda gloria ante tempus, quia nesciebat quid diceret.

Quartum lapsum id eo ponunt, quod Petrus unus fuerit, et forte non postremus ex numero illorum, qui agitabant quæstionem, quis eorum futurus esset maximus ; quam inscitiam et ambitionem Christus gravi oratione retundere cogitur, Matth. XVIII.

At Scriptura nusquam dicit, in eo numero fuisse Petrum : Patres autem in cap. XVIII Matth., Origenes, Chrysostomus, Hieronymus, et alii diserte docent : non Petrum, sed alios discipulos eam quæstionem movisse, quia suspicabantur, Petrum omnibus anteponendum ; et hoc ipsum ex Evangelio colligitur. Nam cum dixisset Matth. cap. XVII extremo, Petrum esse missum ad mare ; subjungit initio cap. XVIII : *In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes : quis putas major est?* (4) Quibus verbis indicat, absente Petro, quæstionem illam fuisse motam : siquidem in illa hora qua Petrus ad mare amandatus fuerat, discipuli cæteri Dominum adierunt.

Quintum lapsum esse volunt, quod Matth. XVIII Petrus restringere voluerit remissionem peccatorum ad numerum septenarium, dicens : *Quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? usque septies?* (5) Nugæ sunt pueriles : nec enim Petrus restringere voluit, sed interrogat præceptorem suum.

Sextum lapsum in eo constituunt, quod Matth. XIX Petrus eruperit in illa verba : *Ecce nos reliquimus omnia, quid ergo erit nobis?* (6) Ubi videtur somniasse carnalia quædam præmia, et arroganter etiam locutus. Sed audi Chrysostomi Commentarium : « Non ambitione, inquit, aut inani gloria ; verum ut pauperum plebem introducat, hæc dicit. » Ipse quoque Dominus non Petrum arguit tanquam peccantem, sed ei maxima præmia pollicetur.

Septimum lapsum numerant, quod Petrus Jo. XIII dixerit : *Non lavabis mihi pedes in æternum* (7). « Petrus, inquiunt, inscitia quadam et prava devotione negat se admissurum, ut Christus sibi pedes lavet. »

Respondeo : longe aliter SS. Patres de actis Petri judicant. Augustinus in hunc locum dicit, Petrum id fecisse recusando, quod quilibet alius Apostolorum fecisset. Chrysostomus in hunc locum : « Non parvi, inquit, amoris et reverentiæ argumentum fuit. » Et infra : « Ob nimiam, inquit, dilectionem ita

(1) Matth. XVI, 22. — (2) Matth. XVII, 4. — (3) Marc. IX, 5. — (4) Matth. XVIII, 1. — (5) Matth. XVIII, 21. — (6) Matth. XIX, 27. — (7) Joan. XIII, 8.

locutus est. » Item : « In recusando vehemens Petrus, in permittendo vehementior, utrumque ex amore. » Basilius in serm. de jud. Dei qui moralibus præponitur, de hac re loquens : « Nullius, inquit, peccati, nullius contemptus significationem dedit, verum potius excellenti erga Dominum honore usus est, et convenientem servo ac discipulo reverentiam ostendit. » Cyrillus lib. IX, cap. 4. in Jo. : « Jure, inquit, tantæ rei pondus fidelis discipulus pertimuit, et solitæ sibi usus reverentiæ fructu, recusavit. »

Octavum lapsum esse volunt, quod Petrus dixerit : *Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo*, Matth. XXVI (1), videtur enim mendacii arguere voluisse Dominum, qui eum negaturum esse prædixerat.

Sed audi Hieronymum in hunc locum : « Non est, inquit, temeritas, neque mendacium, sed fides est Apostoli Petri, et ardens affectus erga Salvatorem. » Audi Chrysostomum : « Unde, inquit, id tibi accedit? Ex multo certe amore, et multa voluntate. » Itaque aut nullus hic lapsus fuit, aut amoris et pietatis excessus fuit.

Nonum in eo ponunt, quod in horto jussus vigilare obdormierit. Sed excusat eum et Apostolos cæteros Evangelista dicens : *Erant enim oculi eorum gravati*. Et sane cum ad multam noctem vigilassent, non video, cur tam grave peccatum fuerit a somno superari.

Decimum lapsum numerant, quod Matth. XXVI Petrus Malcho auriculam absciderit : « Contra Christi interdictum, inquiunt, gladio utitur, temerario et impio conatu auriculam Malcho Pontificis ministro amputans. » Et infra : « Violenta vi Dei consilium in Scriptura prædictum, quantum quidem in ipso est, conatur impedire. »

At in primis mendacium est, quod contra Christi interdictum Petrus gladio sit usus. Nihil enim Dominus prædixerat de gladii usu, præter id quod habetur Luc. XXII : *Qui non habet, vendat tunicam, et emat gladium* (2). Et cum discipuli dicerent : *Ecce duo gladii hic ;* respondet Christus : *Satis est,* id est, sufficiunt gladii duo. Quibus verbis etsi revera non præcipiebat ut gladio uterentur, tamen multo minus prohibebat.

Et quamquam Petri factum Dominus postea improbavit, quia non egebat illa defensione : tamen animum Petri nec Dominus reprehendit, et SS. Patres etiam laudant. Chrysostomus hom. 85. in Matth. « Tu, inquit, discipuli amorem pium et humilitatem considera. Alterum enim, id est, ferire Malchum, ex diligendi fervore : alterum, id est, reponere gladium in vaginam ex obedientia fecerat. » Cyrillus lib. IX, cap. 35. in Jo. : « Intentio, inquit, Petri, qui gladium adversus hostes accepit, a mandato legis non fuit aliena. » Ambrosius in cap. XXII Lucæ : « Petrus, inquit, eruditus in lege, promptus affectu, qui sciret, Phinees reputatum ad justitiam, quod sacrilegos peremisset, percussit Principis servum. »

Blasphemum ergo est, quod dicunt Magdeburgenses, Petrum impio conatu id fecisse, et violenter impedire voluisse Dei consilium. Non enim ex odio contra consilium Dei, sed ex amore in Magistrum suum, defensionem illam parabat.

Undecimo, ponunt negationem Petri, quam magnum peccatum fuisse non negamus, sed tantum abest, ut hoc peccatum obsit Primatui, ut potius eum confirmet ; sic enim ait Greg. hom. 21. in Evang. : « Considerandum, inquit, nobis est, cur omnipotens Deus eum, quem cunctæ Ecclesiæ præferre disposuerat, ancillæ vocem pertimescere, et seipsum negare permisit. Quod nimirum magnæ actum esse pietatis dispensatione cognoscimus, ut is qui futurus erat Pastor Ecclesiæ, in sua culpa disceret, qualiter aliis misereri debuisset. »

Duodecimum lapsum faciunt quod comprehenso Domino a Judæis, præclarus et animosus ille heros Petrus fugam arripuerit.

At primum non id solus Petrus fecit, sed, ut ait Matthæus cap. XXVI : *Discipuli omnes relicto eo fugerunt*. (3) Deinde Petrus etsi initio fugit, tamen mox rediit : *Et sequebatur eum a longe*, ut ibidem legimus. Adde ultimo, quod nullum in hac fuga peccatum inesse videtur. Nam si Dominum sequi debuissent, vel ut eum defenderent, vel ut se morti objicerent sequi debuissent : at jam intellexerant, Dominum nolle defensionem ullam pro se fieri ; nec tenebantur se morti objicere, quin potius mandatum acceperant fugiendi : *Cum vos*, inquit Dominus Matth. X, *persequentur in civite una, fugite in aliam*. (4)

Decimumtertium lapsum esse volunt, quod post resurrectionem Domini, cum Petrus magno ardore ad sepulcrum cucurrisset, non-

(1) Matth. XXVI, 35. — (2) Luc. XXII, 36. — (3) Math. XXVI, 56. — (4) Matth. X, 23.

dum tamen articulum resurrectionis recte percepit, ut Joannes significat, cap. XX. Sed ibidem Joannes se ipse ac Petrum simul defendit ab ista criminatione, cum ait: *Nondum sciebant Scripturas, quia oporteret eum resurgere a mortuis.* (1) Itaque ignoratione quadam laborabat Petrus eo tempore, sed absque culpa sua: nec enim ex illis erat, qui nolunt intelligere, ut bene agant, sed simpliciter ignorabat.

Decimumquartum lapsum in eo ponunt. quod Jo. XXI. curiose de Joanne quæsierit; *Hic autem quid.* (2) Nam a Domino reprehensus audivit: *Quid ad te? tu me sequere.* Cæterum ista si curiositas dicenda est, venia dignissima est: nam, ut in hunc locum scribit Chrysostomus, ex nimia charitate Petri erga Joannem profecta est. Existimabat enim Petrus Joannem cupere, sed non audere de se interrogare; propterea ut illi gratificaretur, Dominum interrogavit.

Postremum lapsum in eo constituunt, quod Antiochiæ non ambulaverit ad veritatem Evangelii; et idcirco merito a Paulo fuerit reprehensus. In quo peccato referendo satis aperte majores suos imitantur, Marcionem videlicet hæresiarcham, et apostatam Julianum, qui gravissimi peccati a Paulo notatum et reprehensum Petrum fuisse dicebant; quorum calumnias jam olim refutarunt Tertullianus lib. IV ad Marcion et Cyrillus lib. IX. in Julian. Res autem ita se habet.

Apostolus Petrus cum Antiochiæ degeret, Christiana libertate cum gentibus cibum capiebat: « supervenerunt interim Judæi quidam a Jacobo Apostolo ad Petrum missi. Tum Petrus cogitare cœpit, vix posse se offensione, aut Gentilium, aut Judæorum evadere: nam si pergeret cum gentibus cibum capere; sine dubio Judæos offenderet, qui adhuc infirmi in Fide cum essent, nondum sibi persuadere potuerant, licere Judæis cibis gentium uti: sin autem segregaret se a gentibus et seorsim cum Judæis cibum sumeret: in offensionem gentilium incurreret, quippe qui aut Petri levitatem arguerent, aut exemplo tanti viri ipsi quoque judaizare inciperent. Itaque in hac fluctuatione animi B. Apostolus id elegit, quod minus malum putavit, ut videlicet quia Judæorum præcipue Apostolus erat, Gentiles potius, quam Judæos offenderet. Paulus autem electionem illam improbavit, et Petrum satis acriter reprehendit.

Jam hoc Petri factum Græci Patres omni peccato vacare volunt, ut patet ex Comment. eorum in cap. II ad Galat. et Græcis subscripsit S. Hieronymus, tum in Comment. ejusd. epist., tum in epist. 89. ad August. plerique autem latinorum peccatum aliquod in hoc Petri facto agnoscunt, ut Tertullianus lib. 3. in Marcion., Cyprianus in epist. ad Quintum, Ambrosius in cap. II. ad Galat. Augustinus in epist. ad Hierony. 8, 9, et 19. Gregorius lib. XXVIII. Moral. cap 12, et alii nonnulli.

Cæterum, sine dubio peccatum illud, aut veniale, ac levissimum fuit, aut etiam solum materialiter peccatum fuit, id est, erratum quoddam, sed absque ulla Petri culpa: siquidem certum est, eum optimo animo fecisse quod fecit.

Quod autem erraverit in eligendo, causa fuit, aut aliqua inconsideratio; et tunc peccatum fuit veniale, aut defectus luminis, et ignoratio quædam involuntaria; et tunc nulla culpa sua id fecit. Credibile autem est divinam providentiam id egisse, ut in eo negotio magis illustraretur Pauli, quam Petri mens, ut exemplum utilissimum haberemus, tam libertatis in Paulo, quam patientiæ et humilitatis in Petro.

(1) Joan. XX, 9. — (2) Joan. XXI, 21.

CONTROVERSIARUM

DE SUMMO PONTIFICE

LIBER SECUNDUS

DE SUCCESSIONE ROMANORUM PONTIFICUM IN PRIMATU.

CAPUT I.

Proponitur quæstio : An B. Petrus Romæ fuerit ibidemque Episcopus existens mortuus sit.

Constitutis iis, quæ ad Petri primatum explicandum, et defendendum pertinebant, ad ea veniendum nobis est, quæ ad primatum successorum ejus pertinent. Quoniam autem jus successionis Pontificum Romanorum in eo fundatur, quod Petrus Romæ Sedem suam jubente Domino collocaverit atque ibidem usque ad mortem sederit; prima nascitur quæstio : « An Petrus Romæ Episcopus fuerit, nec inde unquam Sedem suam alio transtulerit. »

Hæretici hujus temporis plurimi in dubium revocant, id quod jam supra 1500 annos constantissime a toto Orbe terrarum creditum est, nimirum B. Petrum Episcopum Romanum fuisse, ac Romæ per crucis martyrium spiritum Domino reddidisse : sed alii modestius, alii impudentius hoc argumentum tractant.

Primus quod sciam qui docuit, B. Petrum neque Episcopum fuisse Romæ, neque Romam ipsam unquam vidisse, fuit Gulielmus quidam Joannis Wiclefi præceptor, ut Thomas Waldensis refert lib. II. doctr. Fid., art. I cap. 7. Hunc secutus est Udalricus Velenus Lutheranus, qui librum integrum de hac re edidit, in quo 18 persuasionibus (sic ipse eas vocat) demonstrasse se putat, Petrum nunquam fuisse Romæ, et tam Petrum quam Paulum, non Romæ, sed Hierosloymis esse occisos. Pro quo opere ad finem libri affirmat, se sine ullo dubio immarcescibilis coronæ præmia a Deo percepturum. Et sane si mendacia coronantur a Deo splendidissimam coronam sine ulla dubitatione Velenus accipiet.

Illyricus quoque in lib cont. Prim. Papæ: « Demonstratio, inquit, certa est, Petrum Romæ non fuisse. » Joannes Calvinus lib. IV Instit. cap. 6 § 15. postquam rem totam esse dubiam ostendit, ita concludit : « Tamen , inquit, propter scriptorum consensum, non pugno quin illic mortuus fuerit, sed Episcopum fuisse, præsertim longo tempore, persuaderi nequeo. » Similia habent Magdeburgenses, Cent. I. lib. II. cap. 10. col. 561.

Est autem observandum, quatuor esse quæ in dubium revocantur. Primo, an Petrus fuerit Romæ? Secundo, an sit mortuus Romæ? Tertio, an fuerit Episcopus Romæ? Quarto, an Romanum Episcopatum semel susceptum nunquam mutaverit.

Ex his quatuor, solum postremum, et requiritur necessario, et sufficit ad Romani Pontificis primatum constituendum : quæ causa fuit, cur Calvinus solum hoc quartum nullo modo admiserit, cum de cæteris tribus parum sollicitus esset; nam illud primum neque requiri, neque sufficere planum est, cum multi veniant Romam, qui tamen Romani Pontifices nunquam evadunt, et multi Romani Pontifices nunquam fuerint Romæ, ut Clemens V, Joannes XXII, Benedictus XII, Clemens VI, Innocentius VI, qui in Galliis ordinati, ibidem semper manserunt.

Alterum item neque requiri, neque sufficere, testantur multi Romani Pontifices, qui extra Romam mortui sunt : nam Clemens I, obiit in Ponto, Pontianus in Sardinia, Joannes I, Ravennæ, Agapetus Constantinopoli, Innocentius IV Neapoli, Joannes XX Viterbii, et alii in aliis locis. Idem testantur multo plures, qui quotidie moriuntur Romæ, nec tamen Romani Pontifices sunt.

Tertium autem requiri, sed non sufficere, ex eo colligitur, quod Petrus Episcopus Antiochiæ fuit et tamen quoniam sedem alio transtulit, nunquam deinceps locum primum Episcopi Antiocheni habuerint : igitur quartum solum et requiritur, et sufficit. Quia tamen omnia sunt vera, suis ac propriis argumentis singula demonstrabimus.

CAPUT II.

Quod Petrus Romæ fuerit.

Ac ut a primo incipiamus, S. Petrum Romæ aliquando fuisse ostendimus, primum ex testimonio ipsius Petri qui sic ait ad finem prioris epistolæ : *Salutat vos Ecclesia in Babylone collecta, et Marcus filius meus.* (1) Hanc enim epistolam ex Roma scriptam esse quæ dicitur Babylon a Petro, testis est Papias Apostolorum discipulus apud Eusebium lib. II hist. cap. 15. : « Papias, inquit Eusebius, et hoc dicit, quod Petrus in prima epistola sua, quam de urbe Roma scripsit, meminerit Marci, in qua tropice Romam Babylona nominavit, cum dicit : Salutat vos ea quæ in Babylone est electa Ecclesia, et Marcus filius meus. »

Testis est etiam Hieronymus in lib. de vir. illust. in Marco, cujus hæc sunt verba : « Petrus in epistola prima sub nomine Babylonis figuraliter Romam significans : Salutat, inquit, vos Ecclesia, quæ est in Babylone collecta. » Eodem modo exponunt Œcumenius, Beda, et quotquot in hanc epistolam commentaria ediderunt,

Præterea Joannes in Apocal. passim Romam vocat Babylonem, ut Tertullianus annotavit lib. III cont. Marc. et lib. cont. Jud., et aperte colligitur ex cap. XVII Apoc., ubi dicitur Babylon magna sedere supra septem montes, et habere imperium super Reges terræ : nec enim alia civitas est, quæ Joannis tempore imperium habuerit super Reges terræ, quam Roma, et notissimum est, supra septem colles Romam ædificatam esse.

Denique adversarii passim clamant, Romam esse Babylonem de Apocalypsi. Ideo enim Lutherus librum inscripsit de Babylonica captivitate, et Magdeburgenses, non alia de causa recipiunt Apocalypsin in numerum divinorum librorum, quam quod in eo libro multa adversus Romam sub nomine Babylonis dicantur, vide Centur. I, lib. II, cap. 4, col. 56, Quare si Roma in Scripturis est Babylon, ut ipsi volunt, et Petrus ex Babylone scribit ; certe ex Roma scribit.

Respondet Velenus : « Ac vera Babylon, inquit, duplex tantum fuit, una apud Assyrios, altera apud Ægyptum, quæ nunc dicitur Chayrum ; ex quo sequitur, Petrum ex Assyria, vel ex Ægypto, non ex Italia scripsisse, cum ex Babylone scripsit. »

Sed nihil dicit Velenus. Nam Petrus non de Babylone proprie dicta, sed de ea, quæ figurate Babylon dicitur in Apocalypsi, loquitur, ut ex pluribus ostendimus, quibus certe magis credendum est, quam uni Veleno, qui nullum pro sua expositione auctorem proferre potuit. Alioqui respondeat nobis Velenus : si nulla fuit Babylon extra Assyriam, et Ægyptum, quænam est illa Babylon, quæ in Apocalypsi habere dicitur imperium super Reges terræ? Constat enim id neque Assyriæ, neque Ægypto convenire.

Sed instat Velenus : « Si apud Petrum, inquit, nomine Babylonis intelligunt Romam, ut etiam apud Joannem ; igitur recte faciunt omnes qui recedunt a Romana Ecclesia ; nam Apocal. XVIII sic legimus : Cecidit, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio Dæmoniorum, et custodia omnis spiritus immundi etc. » Et rursum : « Exite de illa populus meus, ut ne participes sitis delictorum ejus, et de plagis ejus non accipiatis. »

Respondeo : Babylonem vocari, non Romanam Ecclesiam, sed Romanam urbem, qualis erat Joannis tempore. Nam, ut exponit Tertullianus lib. III, cont. Marc., quemadmodum vera Babylon fuerat caput Imperii, et Regem habet Nabuchodonosor, qui

(1) I. Petr. V, 13.

populum Dei persequebatur, et in captivitatem abducebat : ita quoque et Roma tempore Apostolorum erat caput imperii, et Imperatorem habebat Neronem, qui populum Dei crudelissime persequebatur.

Prædicit autem Joannes Babylonem ruituram, quia Romanum imperium delendum erat : id quod jam fere factum esse cernimus. An non enim Gothi, Wandali, Hunni, Longobardi, Romanæ urbis imperium fere ad nihilum redegerunt?

Eamdem Babylonem vocat habitationem Dæmoniorum, et custodiam omnis spiritus immundi, quia ut ait S. Leo serm. I de Nat. Apost. : « Cum omnibus dominaretur Gentibus, omnium Gentium serviebat erroribus. » De hac dicit : *Exite de ea popule meus*, quod intelligitur corde, non corpore, ut S. Augustinus exponit in Brevic. collat., collat. 3. Jubet enim Joannes, ut Sancti non conjungantur cum Ethnicis, et Idololatris, morum et vitæ similitudine, tametsi in eadem urbe simul cum eis esse possint. Unde etiam constat propter hæc verba Joannis, nunquam Christianos de urbe exivisse.

Quocirca B. Hieronymus in epist. ad Marcel., qui nomine Paulæ et Eustochii eam hortatur, ut ex Roma in Bethlehem migret; posteaquam hæc verba de Apocalypsi contra Romam protulit, subjungit continuo : « Est quidem ibi S. Ecclesia, sunt trophæa Apostolorum et Martyrum, est Christi vera confessio, est ab Apostolo prædicata Fides, et gentilitate calcata, in sublime quotidie se erigens nomen Christianum etc. »

Quibus verbis docet, non contra Ecclesiam Romanam Joannem esse locutum. Et lib. II in Jovin. prope fin. sic alloquitur Romam : « Ad te, inquit, loquar, quæ scriptam in fronte blasphemiam, Christi confessione delesti. »

Secundo probatur hoc idem ex Act. ult. et ex epist. ad Rom. Constat enim ex his locis, Romæ multos fuisse Christianos, imo Ecclesiam amplam et florentem, antequam Paulus eo veniret. Peto igitur : quis hos Christianos fecerit, si Petrus non fuit Romæ? Nam quod Petrus primus omnium prædicaverit Romanis, et Ecclesiam fundaverit antequam Paulus eo veniret, multi Veterum scribunt : quod autem aliquis alius id fecerit, non potest ullo firmo argumento demonstrari.

Certe Irenæus lib. III, cap. 3. dicit, Romanam Ecclesiam a Petro et Paulo fundatam, id est, primum a Petro, deinde a Petro et Paulo simul. Eusebius lib. II hist. cap. 14. de Petro loquens : « Salutaris, inquit, prædicationis verbo PRIMUS in urbe Roma Evangelii sui clavibus januam regni cœlestis aperuit. » Arnobius lib. II cont. Gent. dicit, Romam ideo conversam ad Christum, quia viderat Simonis Magi igneas quadrigas Petri ore difflatas, Christi nomine invocato continuo evanuisse.

Epiphanius hæres. 27. quæ est Carpocratis : « Primi, inquit, in Roma fuerunt Petrus et Paulus. » Chrysostomus in Psal. XLVIII : « Piscator Petrus quoniam civitatem maxime Regiam occupavit, etiam post mortem resplendet Sole clarius. »

Paulus Orosius lib. VII hist. cap. 6 : «Exordio, inquit, regni Claudii, Petrus Apostolus Domini nostri Jesu Christi Romam venit, et salutarem cunctis Fidem fideli verbo docuit, potentissimisque virtutibus approbavit, atque exinde (nota) Christiani Romæ esse cœperunt. » Leo serm. 1. de Nat. Apost. : « Cum Apostoli imbuendum Evangelio Mundum distributis sibi terrarum partibus suscepissent, beatissimus Petrus Princeps Apostolici ordinis, ad arcem Romani destinatur Imperii. » Theodoretus in cap. I ad Rom. : « Primus, inquit, eis (Romanis) magnus Petrus doctrinam Evangelicam præbuit. » Gregorius Turonicus lib. I hist. cap. 25. ubi dixerat Petrum sub Claudio Romam venisse, subjungit : « Ab illis diebus Christiani apud civitatem Romanam esse cœperunt. »

Theodosius Imperator, C. de sum. Trin. et Fid. Cath., l. Cunctos populos : « Cunctos, inquit, populos, quos clementiæ nostræ regit imperium, in tali volumus religione versari, quam B. Petrum Apostolum tradidisse Romanis religio usque adhuc insinuata declarat. »

Adde Sybillæ Erythrææ vaticinium, quæ inter cætera prædixit, Christum non in gladio et bello Æneadem urbem sibi subjecturum, sed in hamo piscantis. Refert hoc vaticinium Nicolaus Sanderus lib. VII de visib. Monar. pag. 250.

Respondet Velenus : statim post passionem Christi, adhuc Tiberii tempore, cœpisse Romæ esse Christianos, ut tradunt, inquit, Orosius lib. VII Hist. Tertullianus in Apolog., Platina in vit. Chr. et Tranquillus in vit. Tiber. Ex quo sequitur, non fuisse a Petro eam Ecclesiam fundatam, quippe qui dicitur tempore Claudii primum Romam venisse.

Addamus in gratiam Veleni testimonium Clementis, lib. I Recognit. ubi legimus, Barnabam tempore Tiberii Romæ prædicasse. Quem secutus Dorotheus Tyrensis, in Synopsi dicit, Barnabam esse primum qui Romæ prædicarit.

Respondeo : falsum esse, quod ulli fuerint Christiani Romæ tempore Tiberii : verissimumque esse quod Patres dicunt, primum Petrum prædicasse Romanis, idque tempore Claudii. Nam ex quatuor Auctoribus a Veleno citatis, duo antiquissimi Tranquillus, et Tertullianus non hoc dicunt, mentiturque aperte Velenus, tametsi in præfatione sancte jurat per conscientiam suam, se nullum mendacium, nullamque fraudem obtrudere velle. Tranquillus enim in vit. Tib. non meminit Christianorum, sed in vita Claudii, ubi dicit, Judæos Christo impulsore tumultuantes a Claudio fuisse Roma expulsos : id quod nostræ sententiæ favet; id enim contendimus, tempore Claudii cœpisse Romæ esse Christianos.

Tertullianus vero in Apolog. potius contrarium indicat. Nam dicit, Pilatum ex Palæstina scripsisse Tiberio de resurrectione Christi, et quod a multis Deus credebatur : Tiberium autem retulisse ad Senatum, an videretur Christus in Deum recipiendus; porro Senatum recusasse, propterea quod antea cœpisset a populis Deus haberi, ut Pilatus scripserat, quam a Senatu consecratus esset. Ex qua narratione non potest colligi, tunc Romæ fuisse Christianos, sed potius non fuisse : si enim fuissent, ex illis prius Tiberius cognovisset famam Christi quam ex litteris Pilati.

Porro Orosius quem secutus est Platina, ad verba Tertulliani addidit, Senatum decrevisse, exterminandos ex urbe esse Christianos, quod non ita intelligendum est, quasi tunc in urbe Christiani essent : idem enim Orosius in eodem lib. VII diserte docet, non fuisse Christianos Romæ, nisi post Petri adventum ; Petrum autem imperante Claudio venisse. Itaque sensus edicti Senatus hic erat, ut non reciperetur ullo modo Christiana religio, et ex urbe exterminarentur si qui unquam Christiani advenirent. Quod tamen edictum nullam vim habuit, nam ut ibidem Orosius refert, Tiberius pœnam statuit accusatoribus Christianorum.

Ad illud de Barnaba respondeo : non esse verisimile, Barnabam prædicasse Romanis tempore Tiberii. Constat enim nullum fuisse ausum prædicare Gentilibus antequam Petrus cœlesti visione admoneretur, Act. X et XI. Ab illo autem tempore semper fuit Barnabas cum Paulo conjunctus usque ad peractum Concilium Hierosolymitanum, ut patet Act. XI, XII, XIII, XIV et XV; et cum Paulus toto illo tempore non iverit Romam; constat nec Barnabam ivisse. Celebratum autem est Concilium Hierosolymitanum anno 18 post passionem Domini, ut colligitur ex Paulo ad Galat. I et II, qui erat annus 13 a morte Tiberii; non igitur Tiberii temporibus Barnabas Romam venit.

Adde huc, libros Recognitionum Apocryphos censeri. Porro Synopsin quæ Dorothæo Tyrensi falso adscribitur, plenam esse narrationibus confictis atque mendacibus. Nam (ut alia prætermittam) qua ratione auctor ille defendi potest, cum inter discipulos 72, numeret Eunuchum Reginæ Æthiopum, quem a Philippo conversum constat, post ascensionem Domini : et Juniam Episcopum faciat, quam tamen certum est feminam quamdam fuisse? et Cæsarem, cujus meminit Paulus ad Philippenses, discipulum Christi et Episcopum fuisse dicat, cum perspicuum sit, de Nerone Cæsare Paulum esse locutum?

Adde ultimo, quod si reciperemus Recognitionum libros, et Dorothæi Synopsim, adhuc parum, aut nihil Velenus lucraretur. Idem enim Clemens, quem Dorothæus secutus est, ibidem refert, Barnabam nihil profecisse Romæ, et statim post primam concionem sine fructu habitam in Judæam rediisse.

Tertio probatur ex historia de Evangelio Marci. Scribunt enim constanter gravissimi auctores, Marcum Romæ scripsisse Evangelium, prout ibidem Petrum prædicantem audierat, id enim scribit Eusebius lib. II hist. cap. 15 ex Papia, et Clemente Alexandrino. Idem asserit Irenæus lib. II, cap. 1. Hieronymus de vir. illustr. in Marco, et Damasus in Pontif. in vita Petri; Idem Isidorus in vita Marci, et Ado in Chronico anni 45. Denique Tertullianus lib. IV cont. Marc. dicit, Marci Evangelium Petro adscribi, eo quod Marcus Petri interpres, et discipulus fuerit, sicut Lucæ Evangelium tribuitur Paulo : « Cœpit enim, inquit, magistrorum videri quæ discipuli promulgarint. »

Respondet Velenus : istos omnes esse deceptos, quod non adverterint duos fuisse Marcos, unum qui dicebatur Joannes Mar-

cus, de quo fit mentio in Act. Apost. cap. XII et XV, alterum, qui dicebatur Marcus Aristarchus, de quo in epist. ad Philem. Ex his enim duobus priorem scripsisse Evangelium, et fuisse Episcopum Alexandrinum, et Petri discipulum ac sectatorem, sed Romam nunquam vidisse : posteriorem Romæ fuisse cum Paulo, sed Evangelium non scripsisse. Porro veteres Patres, quæ duobus Marcis conveniunt uni attribuisse ; proinde in eum errorem lapsos esse ut existimarent, Marcum Romæ scripsisse Evangelium.

At noster Velenus tria peccata committit: unum, quod existimet in Epist. ad Philem. Marcum Aristarchum unum hominem esse, cum apertissime sunt duo : sic enim Paulus loquitur : *Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu, Marcus, Aristarchus, Demas, et Lucas, adjutores mei.* Et clarius Colos. ult. *Salutat vos*, inquit, *Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabæ* (1).

Alterum, quod velit Marcum Evangelistam non fuisse unquam Romæ, quia fuit Episcopus Alexandrinus, quasi non potuerit ex Roma Alexandriam a sancto Petro mitti : vel etiam ex Alexandria venire Romam, et rursum ex Roma reverti Alexandriam.

Tertium, quod asserat a Joanne Marco scriptum Evangelium esse : nam Joannes Marcus Barnabæ consobrinus erat, et Pauli discipulus, ut colligitur ex cap. XII et XV Act., et ex epist. ad Coloss. cap. ult., et supervixit usque ad 14 annum Neronis. Siquidem Paulus in epist. poster. ad Tim., quam scripsit 14 Neronis anno, martyrio suo imminente, jussit Marcum ad se venire. Marcus autem Evangelista et Episcopus Alexandriæ anno 8 Neronis occisus est, ut Eusebius in Chron., Hieronymus in lib. de vir. illustr. in Marco scribunt.

Quarto probari potest hoc idem ex historia de Simone Mago a sancto Petro Romæ gloriosissime superato, quam esse verissimam multis Veterum testimoniis supra demonstravimus. Accedant postremo argumenta omnia, quibus in sequenti capite planum faciemus, S. Petrum pro Christo Romæ martyrium subiisse : nec enim Romæ mori potuit qui Romæ nunquam fuit.

(1) Philem. 23 et 24; Coloss. IV, 10.

CAPUT III.

S. Petrum Romæ mortuum esse.

Jam vero S. Petrum non solum Romam aliquando venisse, sed etiam Romæ una cum Paulo pro Christi gloria vitam posuisse, testantur in primis eorum sepulcra. Nam si Romæ Petrus, et Paulus mortui non sunt : quis eorum corpora Romam detulit? unde, et quando, et quibus testibus detulit? Si forte respondeant : Apostolorum corpora Romæ non esse; ubinam, quæso, sunt? certe nusquam alibi esse dicuntur. Nec est verisimile summorum Apostolorum corpora neglecta fuisse, cum tot Sanctorum aliorum corpora videamus diligentissime conservata.

Hoc argumentum tanti fecit Eusebius, ut superfluum putaverit alia quærere ; sic enim ait, lib. II hist. cap. 25 : « Igitur Nero ut apertum se hostem divinitatis pietatisque professus est, ipsorum prius Apostolorum, quippe qui Duces et signiferi erant in populo Dei, expetit neces : et Paulum quidem capite in ipsa urbe Roma, Petrum vero crucis patibulo condemnat. Horum testimonium quærere extrinsecus superfluum puto, cum rem gestam insignia usque in hodiernum et splendidissima eorum monumenta testentur. »

Deinde testatur hoc idem consensus totius Orbis terrarum, qui præcipue ex peregrinationibus ad limina Apostolorum colligitur. Scribit enim Nicolaus I. in epistol. ad Michael., tot millia hominum ex omni Orbe terrarum religionis causa ad sepulcra Apostolorum quotidie confluere, ut ipsa sola Romana civitas satis ostendat, Ecclesiam Christi esse Catholicam sive universalem, cum ex omni hominum genere semper multi ad sepulcra Petri et Pauli conspiciantur.

Sed neque negant adversarii, persuasum fuisse omnibus Christianis usque ad tempora Joannis Wiclef. id est, usque ad annum fere 1400, B. Petrum Romæ fuisse et mortuum esse : non est autem ullo modo credibile, in tam longo tempore nunquam fuisse aliquem, qui errorem istum, si error esset, detegeret,

præsertim cum id, quod totus Mundus tamdiu credidit, non sit res aliqua gesta in angulo, et in momento, et sine testibus, ut facile fingi et difficulter refelli potuerit. Dicimus enim, S. Petrum in urbe Roma multos annos Pontificatum gessisse, et tandem post devictum publice Simonem Magum jussu Imperatoris potentissimi, et fama crudelitatis notissimi in crucem actum, capite deorsum verso vitam finivisse. Quomodo credibile est rem istam, quam tam celebrem fuisse dicimus, esse falsam, et neminem fuisse per a. 1400, qui eam refelleret?

Postremo testantur hoc idem testimonia veterum Patrum Græcorum et Latinorum. Ignatius, qui tempore Apostolorum vixit, in epist. ad Rom., cujus magnam partem recitat B. Hieronymus in lib. de vir. illustr. in Ignatio, rogans Romanos ne impedirent passionem ejus, ait : « Non sicut Petrus et Paulus præcipio vobis etc. » quibus verbis videtur alludere ad passionem Petri et Pauli, quæ paulo ante Romæ contigerat. Romani enim Christiani conati sunt impedire eorum passiones : nam lacrymis suis Petrum coegerunt ex urbe discedere, cum ad supplicium a Nerone quæreretur. Dicit ergo Ignatius, etsi ego non possim vobis præcipere, ut poterant Petrus et Paulus : tamen rogo, ne me impediatis, sicut illos impedire conati estis.

Dionysius Corinthius, qui centum annis ab obitu Apostolorum floruit : cum Romæ esset, ut Eusebius refert lib. II hist. cap. 25. Inter cætera sic ait : « Ambo, inquit, in hac urbe simul docentes, etiam martyrio pariter, uno eodemque tempore coronati sunt.» Caius, qui circiter 50 annos, fuit Dionysio posterior apud eumdem Eusebium, ibidem sic ait : « Ego, inquit, habeo trophæa Apostolorum, quæ ostendam. Si enim procedas via regali, quæ ad Vaticanum ducit, aut via Ostiensi ; invenies trophæa defixa, quibus ex utraque parte constitutis, Romana communitur Ecclesia. »

Hegesippus et ipse vicinus Apostolorum temporibus lib. III de excid. Hieros. cap. 2. totam historiam prolixe recitat, addens ad ea quæ priores dixerunt, Petrum capite deorsum verso crucifixum, ut ipse postulaverat. Eusebius in Chron. anni 91. a Christo nato : « Primus, inquit, Nero super omnia scelera sua etiam persecutionem in Christianos facit, in qua Petrus et Paulus gloriose Romæ occubuerunt. »

Theodoretus in epist. ad Leonem Papam, de Roma loquens : « Habet, inquit, communium patrum et veritatis doctorum Petri et Pauli sepulcra, quæ Fidelium animas illuminant. » Origenes lib. III in Genes. ut refert Eusebius lib. III hist. cap. 2 : « Et Petrus, inquit, ad ultimum in urbe Roma commoratus, ibi et crucifixus est, deorsum capite demerso, quod ipse ita fieri precatus est, ne exæquari Domino videretur. » Athanasius Apol. pro fuga sua : « Petrus, inquit, et Paulus cum audissent, oportere se Romæ martyrium subire, non abjecerunt eam profectionem, sed cum gaudio abierunt. »

Chrysostomus hom. 32. in epist. ad Rom. « Non ita cœlum splendescit, quando radios suos Sol ex se dimittit, quemadmodum Romanorum urbs duas illas lampadas ubique terrarum effundens. Hinc rapietur Paulus, hinc Petrus. Considerate, et horrete quale spectaculum visura sit Roma, Paulum videlicet repente ex theca illa cum Petro resurgentem, in occursum Domini sursum ferri. »

Ex Latinis Tertullianus de præscript. « Si Italiæ, inquit, adjaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas præsto est. Felix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt, ubi Petrus passioni Dominicæ adæquatur, ubi Paulus Joannis exitu coronatur. » Lactantius lib. IV divin. instit. c. 21 : « Christus, inquit, decedens aperuit discipulis suis futura omnia, quæ Petrus et Paulus Romæ prædicaverunt.» Et infra : « Cum eos Nero interemisset, Judæorum nomen, et gentem Vespasianus extinxit, fecitque omnia quæ illi futura prædixerant. »

Ambrosius in Orat. cont. Auxen., quæ habetur lib. V epist. : « Nocte, Petrus, muro egredi cœpit, et videns sibi in porta Christum occurrere, urbemque ingredi, ait, Domine quo vadis? respondit Christus, venio Romam iterum crucifigi : intellexit Petrus ad suam crucem divinum pertinere responsum etc. » Et infra : « Statimque correptus per crucem suam honorificavit dominum Jesum. »

Hieronymus de vir. illustr. in Petro : « Simon Petrus, inquit, ad expugnandum Simonem Magum Romam pergit, ibique 25 annis Cathedram sacerdotalem tenuit usque ad ultimum, id est, 14 Neronis annum, a quo et affixus cruci, martyrio coronatus est, capite ad terram verso. » Augustinus l. I, cap. 10. de cons. Evang. : « Merita Petri et Pauli

propter eumdem passionis diem celebrius et solemnius Roma commendat. » Maximus serm. 5. de Nat. Apost. : « Petrus, inquit, et Paulus martyrium pertulerunt in urbe Roma, quæ principatum, et caput obtinet nationum, scilicet ubi caput superstitionis erat, illic caput quiesceret sanctitatis. »

Sulpitius lib. II sac. histor. : « Divina apud urbem religio invaluerat, Petro ibi Episcopatum gerente, et Paulo postea Romam adducto. » Et infra : « Paulus ac Petrus capitis damnati, quorum uni cervix gladio desecta, Petrus in crucem sublatus est. » Paulus Orosius lib. VII hist. : « Nam primum Nero Romæ Christianos suppliciis, et mortibus affecit, ipsumque nomen exstirpare conatus, beatissimos Christi Apostolos Petrum cruce, Paulum gladio occidit. » Eutropius lib. VII in vita Neronis : « Denique, inquit, omnibus flagitiis suis etiam hoc addidit, quod sanctos Dei Apostolos Petrum Paulumque trucidavit. » Paulinus Natali 3 : « Ipsaque cœlestium sacris procerum monumentis Roma Petro Pauloque potens. » Isidorus in vita Petri : « Septimo, inquit, et tricesimo anno post passionem Domini a Nerone Cæsare in urbe Roma, deorsum verso capite, ut ipse voluit, crucifixus est. »

Leo serm. I de Nat. Apost. : « Hodierna, inquit, festivitas præter illam reverentiam, quam toto terrarum Orbe promeruit, speciali et propria nostræ urbis exultatione veneranda est, ut ibi præcipuorum Apostolorum glorificatus est exitus, ibi in die martyrii eorum sit lætitiæ principatus. » Gregorius Turonicus lib. I, cap. 25 : « Nero, inquit, Petrum cruce, Paulum gladio jubet interfici. » Gregorius Papa lib. VI, epist 37. de Romana Ecclesia loquens : « Petrus, inquit, sublimavit Sedem, in qua etiam quiescere, et præsentem vitam finire dignatus est. »

Prudentius in hymno de Laurentio sic ait :

Discede adulter Jupiter stupro sororis oblite,
Relinque Romam liberam, Plebemque jam Christi fuge.
Te Paulus hinc exterminat, te sanguis exturbat Petri,
Tibi id, quod ipse armaveras, factum Neronis officit.

Arator in fin. Act. Apost. sic ait :

Dignaque materies Petri, Paulique coronæ,
Cæsareas superare minas, et in arce tyranni
Pandere jura poli, summumque in agone tribunal
Vincere, ne titulos parvus contingeret hostis.

Elpis uxor Boetii in hym. de Apost.

O felix Roma, quæ tantorum Principum
Es purpurata pretioso sanguine,
Non laude tua, sed ipsorum meritis,
Excellis omnem Mundi pulchritudinem.

Omitto innumerabiles alios, ut Bedam, Adonem, Freculphum, Bernardum, et cæteros : siquidem hi sufficere possunt, cum omnes floruerint primis quingentis annis, et cum adversarii ne unum quidem hactenus proferre potuerint, qui contrarium senserit. Adde ultimo, quod Ethnici auctores, etsi non meminerunt nominatim Petri et Pauli, qui apud eos contemptibiles videbantur : tamen conveniunt cum citatis Patribus in eo, quod Romæ primus Nero Christianos occidi mandaverit, ut patet ex Cornelio Tacito lib. XV Annal., et Suetonio in Nerone.

Ad hæc testimonia nihil respondet Velenus, nisi id quod dictum est ab aliquibus ex Patribus, Christum videlicet apparuisse Petro ad portam Romam, et dixisse : « Venio Romam iterum crucifigi ; » esse horrendum mendacium, et blasphemiam contra ipsum Petrum, et Spiritum sanctum. Nam Christum nunquam descensurum de cœlo, nisi in die judicii testatur Spiritus sanctus per os Petri, Act. III : *Quem*, inquit, *oportet cœlum suscipere usque in tempora restitutionis omnium* (1).

At profecto Velenus potius mentitur et blasphemat, qui conatur Christo compedes injicere, ne se commovere possit usque ad diem judicii. Nam ut omittam alias apparitiones Christi, quæ in probatis Auctoribus leguntur, certe Act. IX Christus in aere terræ proximo constitutus Paulo apparuit. Nam, quod tunc Paulus vere corporalibus oculis Christum sibi præsentem, et vicinum viderit ; patet tum ex luce, quæ illum circumfulsit, et ex cæcitate, quam post visum Christum gloriosum incurrit, ut ibidem dicitur : tum præcipue ex verbis Scripturæ. Nam Act. IX dicit Ananias ad Paulum : *Do-*

(1) Act. III, 21.

minus Jesus misit me, qui apparuit tibi in via. Et ibidem : *Barnabas apprehensum Paulum duxit ad Apostolos, et narravit illis, quomodo vidisset Dominum.* Et Paulus ipse I. Cor. IX ait : *Numquid non sum Apostolus? Nonne Jesum Christum Dominum nostrum vidi?* Et I. Corinth. XV : *Novissime autem tanquam abortivo visus est et mihi* (1). Ubi enumerat testes resurrectionis, qui Dominum oculis corporeis viderant, et se inter eos ponit.

Ad illud igitur ex Act. III respondeo : Petrum significare voluisse, Christum non venturum publice et coram omnibus, nisi in die judicii : sed hinc non efficitur, quin possit privatim, et cui voluerit apparere. Posset etiam dici, et fortasse probabilius : Christum sine descensione e cœlo apparere potuisse B. Petro : non enim difficile est Deo id efficere, ut unum corpus in pluribus locis sit.

CAPUT IV.

Petrum Romæ usque ad mortem Episcopum fuisse.

Restant postrema duo capita, quæ simul demonstrari poterunt. Igitur Petrum Episcopum Romanum fuisse, et eum Episcopatum ad mortem usque retinuisse, primum suadere videtur ipsa summa dignitas Romanæ Ecclesiæ ; semper enim omnium consensu habita est prima, et præcipua omnium aliarum, ut etiam Calvinus fatetur : non potest autem ulla ratio reddi hujus excellentiæ, nisi quia Princeps Apostolorum illius Ecclesiæ proprius Pastor, et Episcopus fuit, ut supra ostendimus, cum de 26 prærogativa S. Petri disputaremus.

Deinde, si non fuit Petrus Episcopus Romæ usque ad mortem, exponant adversarii, ubi Petrus sederit ab eo tempore, quo reliquit Antiochiam. Nam non mansisse Petrum perpetuo apud Antiochiam Antiocheni ipsi confitentur, et satis id probat Ecclesiæ consuetudo, quæ nunquam attribuit primum locum Episcopo Antiocheno : et nulla Ecclesia est, aut fuit, quæ assereret Episcopum suum fuisse Petrum, excepta Antiochena et Romana : num ergo dicemus, Petrum non fuisse ullius loci Episcopum?

Sed adversarii hoc dicere non possunt, quippe qui Petrum volunt fuisse, non Episcopum universalis Ecclesiæ, sed alicujus tantum particularis, sicut fuit Joannes Ephesinæ, Jacobus Hierosolymitanæ. Dicant igitur, ubi fuerit Episcopus Petrus, vel si fuit Romæ Episcopus et postea mutavit Sedem, dicant si possunt, quo eam transtulerit?

Accedat testimonium, et consensus omnium Veterum, quibus Calvinus tenetur credere, nisi secum pugnare velit; ipse enim ait, se propter consensum Scriptorum nolle pugnare, quin Petrus Romæ sit mortuus : cum ergo iidem Scriptores summo consensu dicant, Petrum Romæ fuisse Episcopum, et nemo Veterum unquam id negaverit; cur nequit persuaderi, Petrum Romæ Episcopatum gessisse?

S. Irenæus lib. III, c. 3. texit Catalogum Romanorum Episcoporum, et primo loco ponit Petrum et Paulum, secundo Linum, tertio Anacletum, quarto Clementem, et cæteros usque ad Eleutherium, qui tunc sedebat : et nominatim de Clemente, Sixto, et Eleutherio repetit, quod Apostolis succedant, Clementem dicens tertium ab Apostolis, Sixtum sextum, Eleutherium duodecimum : at profecto non potest vere dici, Romanos Episcopos Petro succedere, si Romæ Petrus Episcopus non fuit.

Tertullianus lib. de præscript. « Evolvant, inquit, ordinem Episcoporum suorum, ita per successiones decurrentem, ut primus ille Episcopus aliquis ex Apostolis, vel Apostolicis viris fuerit. » Et infra : « Sicut, inquit, Romanorum Ecclesia Clementem a Petro ordinatum profert. » Quod autem non intelligat, Clementem a Petro quidem ordinatum fuisse, sed Petrum postea alio Sedem transtulisse, patet ex eodem libro, ubi Tertullianus scribit, Petrum Romæ crucifixum; ex quo intelligimus, Clementem a Petro ordinatum, imminente passione ipsius Petri, et proinde Clementem Petro jam mortuo successisse.

S. Cyprianus frequentissime Romanam Sedem Petri Cathedram vocat, quod sane non diceret si crederet, Petrum alibi Sedem suam statuisse, quam Romæ. Lib. I, ep. 3. ad Cornel. : « Navigare audent, inquit, ad Petri Cathedram, atque ad Ecclesiam prin-

(1) Act. IX, 17 et 27; I. Cor. IX, 1; I. Cor. XV, 8.

cipalem, unde unitas sacerdotalis exorta est : a schismaticis et profanis litteras ferre, nec cogitare, eos esse Romanos, ad quos perfidia habere non possit accessum. » Et lib. IV, epist. 2. ad Antonian. : « Factus est, inquit, Cornelius Episcopus, cum Fabiani locus, id est, cum locus Petri et gradus Cathedræ sacerdotalis vacaret. »

Eusebius in Chronico anni 44 : « Petrus natione Galilæus, Christianorum Pontifex primus, cum primum Antiochenam Ecclesiam fundasset, Romam proficiscitur, ubi Evangelium prædicans, 25 annis ejusdem urbis Episcopus perseverat. » Epiphanius hæres. 27. quæ est Carpocratis : « Episcoporum, inquit, in Roma successio hanc consequentiam habuit : Petrus, et Paulus, Linus, Cletus, Clemens, Evaristus, Alexander etc. »

Athanasius in epist. ad solitar. vit. agen. « Primum, inquit, ne Liberio quidem Romano Episcopo pepercerunt, nulla reverentia moti, quod sedes illa Apostolica esset. » Et infra inducit Liberium sic loquentem : « Nunquam talem a Patribus traditionem accepimus, qui a beato et magno Petro acceperunt etc. » Ubi Liberius inter prædecessores suos Petrum numerat.

Dorothæus in Synopsi : « Linus, inquit, post Coryphæum Petrum, Romæ Episcopus fuit. » Sozomenus lib. IV, cap. 14 : « Non sine divina, inquit, providentia factum est, ut mortuo Felice, solus Liberius Romanæ Ecclesiæ præesset, ne Petri Sedes ulla infamiæ macula aspergeretur. » Eulogius Alexandrinus apud Gregorium lib. VI, epist. 37. dicit, Petrum Romæ nunc usque in suis successoribus sedere. Optatus lib. II cont. Parmen. : « Igitur, inquit, negare non potes, scire te, in urbe Roma Petro primum Cathedram Episcopalem esse collatam. » Et infra enumerat Romanos Episcopos a Petro usque ad Siricium, qui suo tempore sedebat.

Ambrosius lib. III de Sacram. cap. 1 : « Utique, inquit, ipse auctor est nobis hujus assertionis Petrus Apostolus, qui sacerdos fuit Ecclesiæ Romanæ. » Hieronymus de vir. illustr. in Petro dicit, eum 25 annis Romæ sacerdotalem Cathedram tenuisse. Idem in 1. epist. ad Damas., de nom. hypost. : « Cum successore, inquit, piscatoris, et discipulo crucis loquor; ego beatitudini tuæ, id est, Cathedræ Petri communione consocior. » Augustinus lib. II, cap. 51. cont. lit. Pet. : « Cathedra tibi quid fecit Ecclesiæ Romanæ, in qua Petrus sedit, et in qua nunc Anastasius sedet? » Idem in epist. 164, alias 165, enumerat Romanos Episcopos a Petro usque ad Anastasium.

Prudentius in hymno de S. Laurentio :

> Romæ jam regnant duo
> Apostolorum Principes :
> Alter vocator Gentium,
> Alter Cathedram possidens
> Primam, recludit creditas
> Æternitatis januas.

Prosper lib. de ingr. :

> Sedes Roma Petri, quæ pastoralis honoris
> Facta caput Mundo etc.

Sulpitius lib. II sac. hist. : « Invaluerat apud urbem divina religio, Petro Episcopatum gerente. » Petrus Episcopus Ravennæ in epist. ad Eutych., quæ habetur inter præambulares ad concilium Chalcedonense : « Hortamur, inquit, te frater honorabilis, ut his, quæ a beatissimo Papa Romanæ civitatis scripta sunt, obedienter attendas. Quoniam B. Petrus, qui in propria Sede, et vivit, et præsidet, præstat quærentibus Fidei veritatem. »

Theodoretus in epist. ad Leonem, postquam dixerat, Petrum et Paulum Romæ esse mortuos, subjungit : « Ii vestram sedem effecere magis illustrem, ea est vestrorum bonorum summa. Illorum autem Deus nunc quoque Sedem claram insignemque reddidit, cum vestram sanctitatem in ea collocaverit, quæ radios Fidei Orthodoxæ emittit. » Isidorus in vita Petri : « Hic, inquit, postquam Antiochenam Ecclesiam fundavit, sub Claudio Cæsare contra Simonem Magum Romam pergit; ibique prædicans Evangelium, viginti quinque annis ejusdem tenuit Pontificatum. » Idem habent Beda de sex ætat. Freculphus tom. II. Chronic. lib. I, cap. 13. Ado Viennensis in Chron., anno Christi 49 et recentiores omnes.

Accedant etiam præter tot Patrum auctoritatem, testimonia veterum Romanorum Pontificum martyrum, vel confessorum. Clemens I. lib. VII Const. Apost. cap. 46. docet, Petrum imminente morte sibi reliquisse Romanum Episcopatum. Anacletus epist. 3. docet, propter Petri Sedem, Romanam Ecclesiam esse omnium aliarum caput. Marcellus I. in epist. ad Antioch. : « Petri Sedes primitus apud vos fuit, quæ jubente Domino

Romam translata est etc. » Damasus in Pontif. in Petro dicit, Petrum 25 annis Romæ fuisse Episcopum, id est, usque ad mortem. Innocentius I. in epist. ad Conc. Milevit., quæ est 93. inter epist. August. Leo ser. 1. de Nat. Apost. Gelasius in epist. ad Episc. Lucan. et Sicil. Joannes III. in epist. ad Episc. Germ., et Galliæ. Gregorius lib. II, epist. 33. Agatho in epist. ad Constant. Imp. Adrianus in epist. ad Tharas. Nicolaus I. in epist. ad Mich., et alii omnes, qui aliquid scripserunt, affirmant, sedem suam Sedem esse Petri : quorum testimonia non recipiuntur quidem ab adversariis, quia dicunt, eos causam propriam agere ; sed certe immerito non recipiuntur, cum et sanctissimi fuerint, et nemo Veterum unquam eos hac in parte reprehenderit.

Accedant testimonia veterum Conciliorum, quæ ab hæreticis nostri temporis recipiuntur. Ac primum in Concilio Sardicen. Episc. 300. can. 3. « S. Petri Apostoli memoriam honoremus, ut scribatur ab his, qui causam examinarunt, Julio Romano Episcopo, et si judicaverit renovandum esse judicium, renovetur, et det judices. » Item in Conc. Ephes. I, cap. 16. vocatur Cœlestinus Romanus Pontifex, « ordinarius successor et Vicarius B. Petri Apostolorum Principis. »

In Conc. Chalced. act. II. cum lecta esset epistola Leonis, omnes clamaverunt : « Petrus per Leonem locutus est. » Act. III, cum sententia fertur in Dioscorum, dicitur Leo Petri Apostoli præditus dignitate Dioscorum deposuisse. Et in epistol. ad Leonem totum Concilium dicit, Leonem vocis Petri interpretem fuisse, id est, Petrum per Leonem locutum. Quæ omnia aperte indicant, fuisse persuasissimum illis 639 Patribus, Leonem Episcopum Romanum Petri esse successorem.

In Conc. V, act. 1. (1), Menas Patriarcha Concilii Præses, sententiam ferens in Anthimum et alios hæreticos : « Contempserunt, inquit, Romanam Ecclesiam, in qua successio est Apostolorum, quæ sententiam contra ipsos protulit. » In Conc. VI, act. 8. subscribunt Episcopi epistolæ Agathonis, variis modis. Inter alios quidam sic loquitur : « Suggestiones, inquit, directas a patre nostro Agathone sanctissimo Archiepiscopo Apostolicæ, et principalis sedis antiquæ Romæ, tanquam a Spiritu sancto dictatas, per os sancti ac beatissimi Principis Apostolorum Petri, et digito ter beatissimi Papæ Agathonis scriptas suscipio, et amplector. » Ex his quinque probatissimis Conciliis habemus plusquam 1200 antiquos Episcopos majori ex parte Græcos, qui testantur, Romanum Pontificem Petro succedere.

CAPUT V.

Solvitur argumentum primum hæreticorum.

Nunc objectiones Veleni, quibus Calvini quoque et Illyrici argumenta continentur, diluamus. Prima persuasio ejus talis est. Auctores qui dicunt Petrum Romam venisse, non consentiunt inter se de tempore quo venerit : nam Orosius dicit venisse in exordio Regni Claudii, Hieronymus dicit anno 2 Claudii, Fasciculus temporum dicit anno 4 ejusdem Claudii, Passionale de vit. Sanct. dicit anno 13 Claudii.

Præterea mira varietas invenitur in Petri successoribus numerandis. Nam quidam post Petrum immediate ponunt Clementem, ut Tertullianus de præscript. et Hieronymus in cap. LII Isaiæ : alii post Petrum ponunt Linum, et postea Clementem tertio loco, ut Optatus lib. II cont. Parmen. et Augustinus in epist. 165. alii post Petrum ponunt Linum et Cletum, sive Anacletum, et tandem Clementem quarto loco, ut Irenæus lib. III, cap. 3. Eusebius in Chron. Epiphanius hæres. 27, et Hieronymus de viris illustr. in Clemente.

Adde quod isti omnes ex Cleto et Anacleto unum faciunt ; igitur nihil certi statui potest : discordia enim Auctorum argumentum est falsitatis.

Respondeo ad primum : discordiam de tempore, si qua esset, quo Petrus Romam venit, non infirmare sententiam nostram, quod Petrus Romam venerit : nam sæpissime accidit, ut constet de re, et non constet de modo, vel alia circumstantia. Nam constat apud Christianos, Christum esse mortuum in cruce pro nobis : tamen maxima

(1) Quod Concilium non est Concilium quintum generale, sed Concilium quoddam particulare, quod quintae Synodo generali præcessit.

discordia est de tempore, quo mortuus est. Tertullianus l. cont. Jud. Clemens Alexandrinus l. I. Stom. et Lactantius l. IV div. Inst. c. 10 docent, Christum mortuum anno 15 Tiberii, ætatis autem suæ anno 30. Ignatius ad Tral. et Eusebius in Chron. et alii dicunt, eum anno ætatis 33 et Tiberii 15 crucifixum. Onuphrius, Mercator, et aliquot alii recentiores, anno ætatis suæ 34, Christum passum esse volunt. Irenæus lib. II, cap. 39. contendit, Christum fere ad annum quinquagesimum pervenisse; proinde non sub Tiberio, sed sub Claudio passum esse.

De die ac mense, quo Christus mortuus est, tanta est discordia Veterum, et Recentiorum, ut adhuc sub Judice lis sit. Vide Clementem lib. I Stom. ubi multas opiniones refert : at numquid propterea negabimus Christum esse passum?

Pari ratione cum constet, impletas esse in Christi passione hebdomadas Danielis : tamen plurimæ sunt opiniones de tempore, quo incipiant, et quo desinant. Item de annis Regum Persarum ; de annis Samuelis, Saulis, aliorumque nonnullorum Principum Judæorum ; de annis Imperatorum, et Pontificum Romanorum ; denique de annis Mundi, qui hactenus fluxerunt, tot sunt fere sententiæ quod Chronologi. Num igitur propterea dicemus, Reges Persarum non fuisse, Samuelem, et Saulem non præfuisse, Imperatores et Pontifices nunquam exstitisse, et Mundum ipsum non incœpisse, vel non durasse usque ad hanc diem?

Discordia ergo Scriptorum argumentum est falsitatis, quantum ad id in quo discordant, quia necessario aliqui ex discordantibus falluntur : sed sicut discordia est signum falsitatis, ita concordia summa quæ est inter omnes Patres, quod Petrus Romæ sederit, mortuusque sit, signum est veritatis.

Deinde respondeo : nullam esse inter bonos Auctores discordiam. Nam Eusebius in Chron. Hieronymus lib. de Script. Eccles. in Petro, et Addo Trevirensis in Martyrol. dicunt, Petrum Romam venisse anno 2 Claudii, a quibus non dissentit Orosius l. VII, qui ait, venisse eum in exordio Regni Claudii. Nam si Regnum Claudii tres in partes dividas, id est, in exordium, medium et finem ; annum secundum ad exordium pertinere videbis. Cum his consentiunt omnes illi Auctores, qui Petrum asserunt Romæ sedisse annis 25 et in anno 14 Neronis obiisse, videlicet, Damasus, Isidorus, Beda, Freculphus, Ado Viennensis, et cæteri quos supra citavimus. Nec enim sunt anni 25 usque ad annum 14 Neronis, nisi a secundo Claudii numerare incipiamus.

Quocirca Fasciculum temporum, et Passionale merito contemnimus, præsertim cum fasciculus ille Marianum Scotum secutus sit, qui secum ipse et cum veritate apertissime pugnat. Ait enim Marianus Scotus in suo Chron. Petrum anno 4 Claudii Romam venisse, postremo anno Neronis obiisse, et tamen sedisse in Romano Episcopatu annis 25 et mensibus duobus, quæ nullo modo inter se cohærent. Nam regnavit Claudius in universum annis 13 mensibus 9 diebus 20. Nero autem regnavit annis 13 mensibus 7 diebus 58, testibus Dione Cassio, Suetonio, Tranquillo, Eusebio, et ipso etiam Mariano Scoto. Nam quod in Chronico Eusebii tribuuntur Neroni anni 14 menses 7 dies 28 planum est, errore Librariorum factum esse, siquidem postea cum anni singuli numerantur, non inveniuntur nisi 13. et aliquid amplius.

Jam vero hæc tempora Claudii et Neronis simul juncta non efficiunt majorem summam, quam annorum 27. mensium 4. dierum 18. ex quibus si tollas annos 3. menses 5. dies 18. quos vult Marianus Scotus effluxisse de Imperio Claudii, antequam Petrus Romam veniret ; soli supererunt anni 23. menses 11. Igitur aut Petrus obiit post Neronem, aut non sedit annis 25.

Qnod vero attinet ad alteram argumenti partem, de successione quatuor primorum Pontificum ; primum illud respondeo : etiamsi plane ignoraremus, quis Petro proxime successerit ; non tamen propterea iu dubium revocari debere, an aliquis successerit. Quemadmodum maxima quæstio inter Scriptores versatur, quis fuerit maritus Esther, cum aliqui Assuerum Medum, alii Cambysem Persam, alii Darium Histaspis, alii Artaxerxem Longimanum, alii denique Mnemonem fuisse scripserint : nec tamen ullus unquam dubitandum censuerit, maritum ne habuerit Esther an non.

Deinde respondeo : posse rem totam ita componi et explicari. Apostolus Petrus, passione sua imminente, B. Clementi Sedem Episcopalem reliquit. Id testantur gravissimi auctores, Tertullianus de præscript. Hieronymus lib. I in Jovin. et in cap. LII Isaiæ, Ruffinus præf. recognit. et invect. in Hieron. Joannes III. Papa in epist. ad Episc.

Germ. et præterea Clemens ipse lib. VII Constit. Apost. cap. 37. Anacletus epist. 1. Alexander epistol. 1. et Damasus in vita Petri.

Cæterum, Petro mortuo, Clemens in Sede Apostolica sedere noluit, donec vixerunt Linus et Cletus, qui ipsius B. Petri adjutores in Episcopali officio fuerant. Quocirca primus a Petro Pontifex non Clemens, sed Linus fuit. Id ita esse colligimus, primum ex Epiphanio, hæres. 27. qui ex sententia Veterum tradit, a Clemente Sedem recusatam, dum viverent Linus et Cletus. Deinde ex hac ipsa ambiguitate : si enim absque ulla contentione successisset Petro Clemens, aut Linus, aut quicumque alius ; nulla certe quæstio de primo successore Petri extitisset : quemadmodum de primo successore Jacobi Hierosolymis, et Marci Alexandriæ, et ipsius Petri Antiochiæ, nulla unquam fuit quæstio.

Quia vero in Romana Ecclesia post Petri obitum sancta contentio ex humilitate nata est, et unus fuit, et alter esse debuit primus successor Petri, inde nonnulla obscuritas in hanc successionem invecta est. Atque ex his conciliari possunt Auctores, qui aut Clementem Lino, aut Linum Clementi anteponunt : siquidem Irenæus, Eusebius, Epiphanius, Optatus, Augustinus, Hieronymus, dum asserunt Petro Linum proxime successisse, verum asserunt, sed non negant id factum esse, quia Clemens Episcopatum illum recusaverat : porro Tertullianus, Hieronymus, Ruffinus, et cæteri, qui Clementem a Petro successorem relictum esse scribunt, rem veram narrant, sed nec ipsi negant, Clementem eo tempore Sedem accipere noluisse.

Neque multum me movet, quod Pontificalis Damasi, Sophronius, et Simeon Metaphrastes in vita Lini dicunt, Linum ante Petrum obiisse. Nam Sophronius, et Simeon recentiores sunt : Pontificalis vero liber, qui Damaso tribuitur, dubiæ in hac re auctoritatis est : Auctores autem, qui Linum Petro successisse scribunt, cum antiquissimi, tum etiam plurimi et probatissimi sunt.

Jam vero post Linum Cletus, sive Anacletus, post quem Clemens quarto loco collocandus est. Auctores sunt Irenæus, Eusebius, Epiphanius, Hieronymus, item Canon Missæ vetustissimus, ubi legimus Lini, Cleti, Clementis : denique Ignatius in epist. ad Mariam Zarben. ubi significat, Clementem Anacleto successisse. Post Clementem Anacletus alius sine dubio subjiciendus est, ut Optatus, Augustinus, Damasus, et alii subjiciunt.

Duos enim fuisse Anacletos, quorum alter etiam Cletus dicebatur; tametsi propter nominis similitudinem multi Veteres unum ex duobus fecerint. Primum nobis persuadet Ecclesiæ Catholicæ auctoritas, quæ duos festos dies in eorum memoriam celebrat; Cleti videlicet mense Aprili, et Anacleti mense Julio : et Cletum Romanum, atque Æmiliani filium; Anacletum Atheniensem, et filium Antiochi esse dicit. Nec enim credibile est, in re tanta Ecclesiam universam falli.

Deinde idem colligimus ex eo, quod aliqui Veterum Anacletum Clementi anteponunt, ut Ignatius, Irenæus, Eusebius : alii subjiciunt, ut Optatus, Damasus, Augustinus; id enim argumento est, duos fuisse, non unum. Priorem porro Anacletum, etiam Cletum appellari solitum, inde constat, quod eumdem omnino Pontificem, quem Ignatius, Irenæus, et Eusebius Anacletum vocant, Epiphanius, Hieronymus, Damasus, Joannes III et ipse sacrosanctus Missæ Canon Cletum nominant.

Neque vero mirum videri debet, propter nominis similitudinem a Veteribus quibusdam ex duobus Anacletis unum esse factum, cum constet, apud Græcos passim confundi Novatum cum Novatiano, cum tamen certissimum sit, Novatum Carthaginiensem, Novatianum Romanum presbyterum fuisse : et Eusebius ac Nicephorus Constantinopolitanus in Chronicis, ex Marcello et Marcellino unum fecerint, cum duos fuisse certum omnino et exploratum sit,

CAPUT VI.

Solvitur secundum argumentum.

Secunda persuasio Veleni, quæ est et Calvini, et Magdeburgensium, Petrus non potuit Romam venire ante 18 annos a passione Domini; nam cum fieret Concilium Hierosolymitanum, Act. XV, adhuc erat Petrus in Judæa : factum est autem illud Concilium anno 18 a passione Domini, ut colligat B. Hieronymus in cap. II ad Gal. Nam Paulus post annos tres a conversione sua venit in Hierusalem videre Petrum, Gal. I. Deinde post

annos 14, rediit in Hierusalem ad Concilium, Gal. II, quibus si addas unum annum qui fluxit a passione Domini, usque ad conversionem Pauli fient anni 18.

Adde, quod Petrus dicitur fuisse quinque annis in Judæa, deinde septem annis Antiochiæ, tum multis annis aliis in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia, et Bythinia : nec enim uno die poterat in tot locis prædicare; itaque ut minimum 18 anni fluxerunt, antequam Romam Petrus venire posset.

Præterea si ante annum 18, Petrus Romam venisset, venisset certe anno secundo Claudii, ut nos supra diximus, et id fieri non potest : tum quia illo anno nondum S. Petrus ex vinculis liberatus fuerat, in quæ illum conjecerat Herodes; contigit enim ea liberatio anno tertio Claudii, ut ex Luca Act. XII, et ex Josepho lib. XIX Antiq. c. 7. colligitur : tum etiam quia mandaverat Christus Apostolis, ut ex Hierusalem ante annos duodecim non recederent, ut ex Thrasea martyre refert Eusebius lib. V hist. cap, 18. incidit autem annus duodecimus a Christi resurrectione in annum tertium Claudii; non igitur anno secundo Claudii Petrus Romam venit, sed post annum nonum, qui erat 18 a passione Domini.

Dicitur autem Petrus sedisse Romæ annis 25, a Damaso, Eusebio, Hieronymo, et aliis; supervixit ergo usque ad annum 43 a passione Domini : sed tunc jam obierat Nero, imo etiam Galba, Otho, et Vitellius, et imperabat Vespasianus; igitur tempore Vespasiani obiit Petrus, sed Vespanianus fuit mitissimus Imperator, nec ullos Christianos Romæ occidit, ut omnes testantur. Vide Tertullianum c. 5. Apolog. et Augustinum lib. III de Civit. Dei c. 31. Eusebium, Sulpitium, Orosium, et cæteros omnes historicos; Petrus igitur alibi obiit, quam Romæ.

Respondeo primum : etiamsi errassent Patres, qui dixerunt, Romæ sedisse 25 annis Apostolum Petrum; non tamen propterea sequeretur, Petrum nunquam sedisse Romæ, ut supra multis allatis similibus demonstravimus. Sed non est opus ad ista confugere : vere enim sedit Romæ annis 25 et septem Antiochiæ, et omnia cohærent. Hæc enim est verissima et brevissima historia vitæ S. Petri.

Mansit B. Petrus quinque fere annis in Judæa; quocirca facile potuit S. Paulus post annos tres a sua conversione Petri Hierosolymis convenire. Et recte Eusebius anno quinto a passione Domini ponit ingressum Petrum in urbem Antiochiam. Neque his repugnat illa Thraseæ martyris traditio : non enim Dominus imperavit, ut omnes Apostoli ad annos duodecim Hierosolymis morarentur; id enim constat esse falsum ex Act. Apost. cap. VIII, IX et X, ubi legimus : Petrum profectum in Samariam, Lydam, Joppem, et Cæsaræam, antequam in vincula conjiceretur, atque adeo ante annum 12, a Christi passione : sed ut non omnes inde recederent, verum aliquis semper, aut etiam aliqui ex Apostolis Hierosolymis manerent ad testimonium Hebræorum. Igitur ex Judæa anno quinto a passione Domini Petrus profectus in Syriam, Antiochiæ fixit Sedem, et mansit annos fere septem Episcopus ejus urbis.

Non tamen hoc ita accipiendum est, quasi nunquam ex Antiochia toto illo tempore egressus sit; imo vero eodem tempore peragravit vicinas provincias, Pontum, Asiam, Galatiam, Cappadociam, et Bythiniam. Inde autem profectus anno septimo Episcopatus Antiochensis, quia erat 11. a passione Domini, rediit in Hierusalem; ibique comprehensus ab Herode in vincula conjectus est in diebus azymorum, Act. XII, sed paulo post ab Angelo liberatus, eodem anno, qui erat secundus Claudii, Romam venit, ibique Sedem fixit, ac tenuit annis 25.

Nec tamen toto eo tempore, quo fuit Episcopus Romanus, mansit Romæ, sed posteaquam septem annis Romæ prædicaverat, rediit in Hierusalem, expulsus a Claudio ex urbe una cum cæteris Judæis. Scribit enim Lucas, Act. XVIII. Claudium expulisse ex urbe omnes Judæos : idem scribit Suetonius in Claudio : idem Josephus, ut Orosius citat, et ipse Paulus Orosius lib. VII hist. qui addunt, hoc factum esse anno nono Claudii, id est, 18 a passione Domini. Itaque cum audissent ii, qui erant Antiochiæ, Petrum venisse in Hierusalem, miserunt ad eum Paulum et Barnabam, et tunc factum est Concilium Hierosolymitanum : mortuo autem Claudio, rediit Petrus Romam, et ibidem vitam finivit.

Neque his repugnat, quod Petrus in vinculis fuerit Hierosolymis paulo ante mortem Herodis, ut colligitur ex Act. Apost. c. XII, cum ex Josepho lib. XIX Antiq. cap. 7. constet, Herodem obiisse anno 3 Claudii. Nam S. Lucas Act. XII, non ait, Petrum in vinculis fuisse paulo ante mortem Herodis, sed

contrarium potius indicat, cum narrat: post Petri liberationem a vinculis Herodem profectum esse Cæsaræam, ibique commoratum: illa enim mora, tempus utcumque longum significat, quod ut minimum unius anni fuit. Refert autem S. Lucas, post necem Jacobi et vincula Petri, continuo fere mortem Herodis, ut indicaret, horribilem illum Herodis interitum pœnam peccati fuisse in Apostolos Domini ab eo commissi.

Adversus eam historiam, quam paulo ante exposuimus, vehementer pugnat nova quædam Onuphrii Panvini opinio : eam opinionem hoc loco breviter confutare aggredior. Igitur Panvinus in Annot. ad Platinam, in ipso principio docet, S. Petrum non sedisse Antiochiæ antequam Romam proficisceretur, sed postquam ex urbe redierat, et Concilio Hierosolymitano interfuerat. Quæ opinio multis, nec levibus argumentis refellitur. Primo pugnat aperte cum sententia Summorum Pontificum, veterum Patrum, et illustrium Historicorum. Pontifices veteres ac sancti, Anacletus in epist. 3. Marcellus in epist. 1. Damasus in Pontificum vitis, Innocentius in epist. 14. Leo serm. 1. de Nat. Apost. Gelasius in dec. de lib. apocr. Pelagius junior in epist. ad Benignum, Greg. lib. VII, epist. 37, disertis verbis tradunt, S. Petrum sedisse Antiochiæ antequam ad Urbem Romam se conferret : quod idem scribunt Eusebius in Chron. Hieronymus in lib. de script. eccles. in Petro, et in Com. II. cap. ad Gal. Isidorus in lib. de vit. Pat. Beda de sex ætatibus, Ado Viennensis in Chron. Simeon Metaphrastes in vita sancti Petri, Haymo lib. II, cap. 21. de mem. rer. Christian. et alii permulti tum veteres, tum recentiores : neque ullus est, quod sciam, ex Veteribus, qui contrarium scripserit, ac ne ex recentioribus quidem, præter Onuphrium. Neque responderi potest : hos auctores intelligendos esse de posteriore adventu Petri in Urbem, Nerone imperante, non de priore, imperante Claudio. Nam plerique horum auctorum notant etiam tempus, ac dicunt, Petrum venisse Romam sub Claudio, cum jam fundasset Antiochenam Ecclesiam, ut Damasus, Eusebius, Hieronymus, Leo, Beda, Isidorus, Haymo, Ado : reliqui a nobis citati tempus quidem non ponunt, tamen aperte significant, S. Petrum fuisse primum Antiochiæ Episcopum, deinde Romæ, cujus contrarium affirmat Onuphrius. Itaque non dubium est, quin sententia Onuphrii nova sit, et idoneis auctoribus careat.

Deinde pugnat hæc opinio cum traditione ecclesiastica de festo die instituto in honorem Cathedræ Antiochenæ. Solemnitas enim Antiochenæ Cathedræ vetustissima est, ut patet ex sermonibus S. Augustini de Cathedra Petri, nec non ex Martyrologiis Bedæ, Usuardi, et Adonis Trevirensis, et toto orbe Christiano celebratur, et quidem honorificentius, quam festus dies Cathedræ Romanæ, qui nuper a Paulo IV institutus est, et nusquam a populo more festorum dierum colitur, cum festus dies Cathedræ Antiochenæ non tantum a Clero, sed etiam a plebe multis in locis religiose servetur. At certe si Cathedra Antiochena posterior fuisset quam Cathedra Romana, ut Panvinus contendit, nulla ratio esset, cur occidentalis Ecclesia festum diem ageret pro institutione Cathedræ Antiochenæ, potius quam Alexandrinæ, vel Hierosolymitanæ : vel saltem cur esset ea solemnitas antiquior et celebrior, quam Cathedræ Romanæ; igitur concedendum est, primam S. Petri Cathedram fuisse Antiochenam, et ideo per totam Ecclesiam in ejus honorem diem festum celebrari.

Tertio pugnat illa opinio cum manifesta ratione. Nam si Petrus non sedit Antiochiæ nisi post Concilium Hierosolymitanum, id est, post annum 18 a passione Domini; quæro : fuit ne ante hoc tempus Episcopus aliquis Antiochenus, vel nullus? Nullum fuisse non est ullo modo credibile, cum Antiochiæ fuerint Christiani multi fere statim a passione Domini, imo etiam Ecclesia florentissima, adeo ut ibi primum appellari cœperint discipuli Christiani, ut patet Act. XI, si fuit Episcopus aliquis Antiochenus; quæro : Petrus ne, an alius? Si Petrus, id est quod contendimus; si alius, multa sequuntur absurda, non enim verum erit quod omnes Historici, et ipse Ignatius tradit in epist. ad Antioch. Antiochiæ primum sedisse Petrum, deinde Evodium, tum Ignatium : item concedendum erit, Petrum Apostolum successisse in Episcopatu Antiocheno alicui ex discipulis, quod est plane intolerandum. Præterea, si Petrus venit Antiochiam, ibique Sedem Episcopalem accepit, cum jam Romæ per aliquot annos Episcopalem Cathedram tenuisset; quæro : dimisit ne Petrus Romanum Episcopatum, an retinuit? Si dimisit, ergo dimisit Sedem, quam Deo jubente susceperat; ergo non sedit Romæ annis vigintiquinque, sed nec integros viginti, quod repugnat omnibus

Scriptoribus : si non dimisit; ergo retinuit simul duos Episcopatus particulares et proprios, et maximo intervallo inter se distantes; ergo reliquit posteris perniciosissimum exemplum, plures simul Episcopatus retinendi. Dices fortasse : S. Petrum venisse Antiochiam ex Roma, sed non sedisse Antiochiæ, ut proprium ejus Urbis Episcopum. At hinc quoque multa sequuntur absurda : nam si B. Petrus non fuisset Antiochenus Episcopus; non esset Sedes Antiochena Patriarchalis; non fuisset a majoribus institutus festus dies Cathedræ Antiochenæ; errarent omnes Historici, qui primum Episcopum Antiochenum faciunt Apostolum Petrum.

Sed videamus, quid tandem Onuphrium impulerit, ut novam sententiam excogitaret. Primum ejus argumentum ducitur ab auctoritate B. Lucæ in Act. Apost. Sancti Pauli in epist. ad Gal. et Eusebii in Chron. dicit enim, colligi ex his auctoribus S. Petrum primis novem annis a passione Domini non recessisse ex Judæa : decimo autem anno venisse Romam ; ex quibus sequitur, ut non potuerit Antiochiæ sedere, nisi post reditum ab Urbe.

Respondeo : nihil horum ex citatis auctoribus colligi. Nam ex Act. Apost. et epist. ad Gal. id solum habemus, S. Petrum fuisse Hierosolymis anno 4, 11 et 18 a passione. De anno 4. constat ex epist. ad Gal. ubi Paulus dicit, se venisse in Hierusalem videre Petrum post annos tres a sua conversione, id est, anno 4. a passione Domini, quo etiam quadriennio contigerunt ea, quæ S. Lucas narrat de Cornelio, Ænea, Tabita, Simone Mago, et aliis. De anno undecimo constat ex cap. XII, Act. nam vincula S. Petri et cædes sancti Jacobi inciderunt in secundum annum Claudii, ut Onuphrius fatetur, et ex Josepho probari posset : annum autem secundum Claudii fuisse undecimum a passione Domini, paulo inferius demonstrabo : de anno 18. perspicuum est ex cap. II ad Gal. Hæc sunt ex Scripturis certa : sed ex his non colligitur, non potuisse S. Petrum ab anno quarto a passione Domini usque ad undecimum habitare Antiochiæ. Porro quod dicit Onuphrius, colligi ex Chronico Eusebii, S. Petrum non potuisse Antiochenam Sedem tenere antequam proficisceretur Romam, mirabile est : nam in eo Chronico Eusebius disertis verbis notat, Tiberio imperante Sanctum Petrum Sedem suam Antiochiæ constituisse, eamque septem annis tenuisse, ac tum demum profectum Romam anno 2 Claudii. Est quidem error in Chronico Eusebii circa tempus vinculorum Sancti Petri, sed hoc nihil ad rem facit.

Alterum argumentum Onuphrii est quædam historica demonstratio, quam ipse breviter indicat. in Annot. ad Platinam, sed fusius explicat in Com. Fastor. Est autem hæc demonstratio. Christus passus est anno 19 Tiberii, ætatis suæ 34. Petrus autem Romam ingressus est anno 2 Claudii : ab anno 19 Tiberii ad 2 Claudii sunt anni decem non integri, ut notum est.

Ex his decem annis, primos quatuor consumpsit Petrus in Judæa, ut paulo ante ex epist. ad Gal. probatum est : remanent igitur sex non integri, proinde non est locus septennio Sedis Antiochenæ. Porro Christum passum esse anno 19 Tiberii, ætatis vero suæ 34, probat Onuphrius primum ex Olympiadibus. Constat enim ex Phlegone anno 4, Olympiadis 202, fuisse insignem illam Eclipsim, quæ Christo patiente facta est : annus autem quartus Olympiadis 202 recte cadit in annum Christi 34. Deinde probat ex Beda, qui in lib. de rat. temp. cap. 45. scribit, Fidem Ecclesiæ habere, Christum vixisse in carne mortali paulo amplius triginta tribus annis.

Respondeo. Hæc demonstratio si quid efficit, tantum efficit, S. Petrum non sedisse Antiochiæ integro septennio, sed sexennio, aut quinquennio : non autem efficit, eum non fuisse Antiochiæ, Episcopum antequam Romam proficisceretur. Deinde ne hoc quidem ratio illa concludit. Potuit enim Sanctus Petrus anno 2 a passione Domini Sedem Antiochenam constituere, et tenere septem integros annos, sic tamen ut sæpius rediret in Hierusalem, et excurreret in alia loca. Sed non est opus ad ista confugere : nam non recte probavit Onuphrius, Christum passum esse anno 19 Tiberii, ætatis vero suæ 34, argumentum enim illud quod duxit ab Olympiadibus, facili negotio refutatur. Siquidem maxima quæstio est, unde incipiendæ sint Olympiades, et quemadmodum Onuphrius juxta suam opinionem sic eas disposuit, ut annus 34 Domini incideret in Olympiadem 204 exactam, sic et alii disponunt Olympiades ad eum modum, ut in eamdem Olympiadem incidat annus Domini 33.

Argumentum vero ex testimonio Bedæ depromptum Onuphrii sententiam plane

convellit. Beda siquidem cum ait, juxta Fidem Ecclesiæ Christum vixisse paulo plus triginta tribus annis, loquitur de annis inchoatis, non completis, ut sensus sit, Christum pervenisse ad annum 33, et supervixisse aliquanto tempore : id quod evidenter probatur. Nam ibidem Beda probat sententiam suam ex indiculis quibusdam Romanæ Ecclesiæ, in quibus annotabatur annus a passione Domini, demptis triginta tribus annis, qui fluxerunt ab Incarnatione ad Passionem ; ex quo intelligimus, juxta Fidem Romanæ Ecclesiæ fluxisse præcise ab Incarnatione ad Passionem triginta tres annos, quia secundum Veterum sententiam die 25 Martii Christus et conceptus, et mortuus est. Quod si ab Incarnatione ad Passionem sunt anni 33 ad liquidum, certe a Nativitate ad Passionem sunt anni triginta tres non completi.

Non igitur probavit Onuphrius sententiam suam. Possumus autem nos contrariam sententiam, quam verissimam putamus, duobus argumentis approbare. Primum argumentum nititur tribus principiis, quorum unum est, Christum ex sententia Eusebii in Chron. Pauli Orosii lib. VII, cap. 2 et aliorum fere omnium, natum esse anno 42 Imperii Cæsaris Augusti. Alterum, Augustum imperasse annis 56 non integris, ut Suetonius et alii tradunt. Tertium, Christum passum esse anno 18 Tiberii, quod expresse tradunt Eusebius in Chron. Epiphanius in lib. de mens. et ponder. Eutropius lib. VII et Beda de sex ætatibus, et colligitur ex Hieronymo de Script. Eccles. in Paulo, ubi dicit, annum 2 Neronis fuisse 25 a passione Domini : nam etiamsi daremus Tiberio post Christi passionem quatuor annos integros, Caio quatuor integros, Claudio 14 integros, et acciperemus secundum Neronis completum ; non haberemus tamen 25 annos, sed solum 24 ; oportet igitur ex sententia Sancti Hieronymi dare Tiberio quinque annos post passionem Domini, ac per hoc, anno Tiberii 18 constituere passionem Dominicam, non anno 19, ut contendit Onuphrius. Ex his tribus principiis manifeste colligitur, Christum passum esse anno ætatis suæ 33, non 34 ; nam ab anno 42 Augusti ad annum 18 Tiberii non plures numerantur ; quod ne ipse quidem Onuphrius negaret, si Christum passum esse fateretur anno Tiberii 18.

Secundum argumentum nostrum nititur duobus aliis, certissimisque principiis. Unum est, Christum baptizatum esse anno ætatis suæ 30 inchoato, non expleto. Alterum, Christum post baptismum supervixisse annis tribus, et eo amplius. Ac primum quidem principium probatur ex testimonio Lucæ cap. III : *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta :* nisi enim vis adhibeatur his verbis, sensus planus et obvius est, Christum cœpisse agere annum trigesimum cum ad baptismum venit : erat enim annorum triginta, non complens videlicet, sed incipiens annum trigesimum. Et hoc modo verba ista intellexerunt omnes veteres Patres, a quorum concordi sententia in explicatione Scripturarum recedere temerarium est. S. Irenæus, lib. II, cap. 39 : « Ad baptismum, inquit, venit nondum qui triginta annos suppleverat, sed qui inciperet esse tanquam triginta annorum ; ita enim qui ejus annos significat, Lucas posuit. » Tertullianus in lib. cont. Judæos, Clemens Alexandr. lib. I Strom. et Julius Africanus apud Hieron. in Comm. cap. IX. Danielis scribunt, Christum prædicasse unum annum, et postea occisum, cum explesset annum trigesimum ; ex quibus sequitur necessario, ut velint eum baptizatum anno 30 inchoato : et quamvis errent cum dicunt, Christum occisum anno 30 completo, quia sine ullo fundamento id scribunt, tamen non errant cum scribunt, eum baptizatum anno 30 inchoato, quia sequuntur Lucam Evangelistam, ut communiter exponi solet. Eusebius lib. I hist. cap. 10. juxta versionem Christophorsoni : « Christus, inquit, cum jam trigesimum suæ ætatis annum agere incipiebat, ad Joannem, ut lavacro baptismi tingeretur, se contulit. » Epiphanius hæresi 51 : « Erat, inquit, triginta annorum, sed non plenus ; quapropter dicit, incipiens esse annorum ferme triginta. » Et infra subjungit : « Christum complevisse trigesimum annum, cum primum signum fecit in Cana Galilææ. » Gregorius Nazianzenus Orat. in S. Bapt. Hieronymus in I. c. Ezech. Chrysostomus homil. 14 in Marc. et Gregorius homil. 2. in Ezech. dicunt, Christum anno 30 baptizatum docere cœpisse : qui modus loquendi indicat, annum trigesimum inchoatum non completum. Clarius Augustinus lib. II de Doctr. Christ. cap. 28. scribit, Christum, cum esset annorum fere 30, venisse ad baptismum. Isidorus lib. VII in Levit. cap. 27. » Propter quod, inquit, eum non plenorum triginta annorum venisse ait

ad baptismum; ait enim : *et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta* (1). Denique extat can. 11. Concilii antiquissimi Neocæsarien. ubi prohibentur presbyteri ordinari ante trigesimum ætatis annum, quia Christus anno 30 baptizatus est, et prædicare cœpit : quem canonem intelligendum esse de trigesimo anno inchoato non de completo, ut intellexit Martinus Braccarensis in Collect. Can. Græc. can. 20. satis aperte docet vir gravissimus S. Hieronym. in epist. ad Theophylum advers. Jo. Hierosol. ubi probat, fratrem suum legitima ætate presbyterum ordinatum, quia ad triginta annorum spatia jam pervenerat. Docet etiam Ecclesiæ consuetudo, quæ cum revocaverit annum trigesimum ad vigesimumquintum, tunc judicat hominem idoneum presbyterio, eum is attigerit annum vigesimumquintum. Neque his repugnat S. Ignatius, qui in epist. ad Trall. scribit, Christum baptizatum cum explesset tres annorum decades : nec S. Jo. Chrysostomus, qui hom. 10 in Matth. scribit, Christum post triginta annos venisse ad baptismum. Nam S. Ignatius dicit tres decades annorum impletas, quia perventum erat ad ultimum annum tertiæ decadis, non quia perventum esset ad finem ultimi anni; sic enim intelligitur illud Luc. II, cum consummati essent dies octo ut circumcideretur puer, id est, cum ventum esset ad diem octavum in quo circumcidi debebat Puer; et Act. II cum complerentur dies Pentecostes, id est, cum ventum esset ad diem quinquagesimum, non autem cum esset completus dies quinquagesimus. Vel utitur figura intellectionis, quæ Scriptoribus etiam sacris familiaris est : sicut enim scribit S. Lucas cap. II consummatos fuisse dies octo, cum circumcisus est Dominus, non quod plane expleti essent dies octo, sed quod parum abessent ab expletione, cum jam octavus dies ageretur; et quemadmodum scribit Marcus cap. VIII post tres dies Christum resurrecturum fuisse, quia tertia die resurrecturus erat, sic etiam scribit S. Ignatius, Christum baptismi tempore complevisse tres decades annorum, quia tam parum aberat a fine trium decadum, ut jam tertiæ decadis ultimus ageretur annus. Facilius adhuc explicabitur locus Chrysostomi : nam initio homiliæ scribit, Joannem venisse ad baptizandum, post annos fere 30, ex quo sequitur, ut Joannes eo tempore non compleverit annum trigesimum : quod si Joannes non compleverat annum trigesimum, quanto minus eum compleverat Christus, qui sex mensibus junior erat Joanne? Ergo Chrysostomus cum ait, Christum post annos triginta venisse ad baptismum, sine dubio significat, post annos triginta inchoatos, et nondum exactos venisse. Maneat igitur ex communi sententia Christum baptizatum anno 30 inchoato. Alterum principium erat, Christum post baptismum prædicasse plus tribus annis, ac per hoc passum esse anno 33 inchoato, quod principium ex Evangelio Joannis aperte colligitur : habemus enim quatuor Paschata notata in Evangelio Joannis, unum Jo. II, alterum Jo. IV, tertium Jo. VI, quartum Jo. XIII, cum igitur Christus post baptismum quatuor Paschata celebraverit, necesse est eum ad initium quarti anni docendo pervenisse. S. Ignatius in epist. ad Trall. disertis verbis tradit, Christum prædicasse tribus annis : quod quidem ad liquidum verum non est, cum constet, ipsum post 40 dies a baptismo prædicare cœpisse, et ad passionem usque prædicasse, quod est tempus trium annorum, et aliquanto amplius, ut ex numero Paschatum ostendimus. Sed Ignatius sicut cum ait, Christum baptizatum cum explesset tres decades annorum, omisit minutias quæ deerant ad tres decades conficiendas; ita cum ait, eum prædicasse tribus annis, omisit minutias temporum quæ supererant. Eusebius in lib. VIII de demonstr. Evang., demonstr. 2. et Beda de rat. temp. cap. 45. dicunt, Christum prædicasse tribus annis cum dimidio; quod quidem præcise non est verum, sed illi quoque non fuerunt solliciti de minutiis temporum, et fortasse numeraverunt annos a baptismo usque ad Ascensionem : nam eo modo sunt fere tres anni cum dimidio. Cæterum nullus est Veterum, qui prædicationi Christi tribuerit integrum quadriennium. Sed de his satis.

(1) Luc. III, 23.

CAPUT VII.

Solvuntur alia quinque argumenta.

Persuasio tertia talis est. Petrus non potuit venire Romam usque ad annum 9 Claudii, ut supra probatum est, sed neque postea venire potuit: nam Claudius, qui jussit Judæos ex urbe pelli, sine dubio jussit etiam in urbem non recipi; igitur nunquam venit.

Sed jam ostendimus, Petrum anno 9 Claudii non venisse Romam, sed discessisse Roma, et postea tempore Neronis rediisse : quod enim tempore Neronis potuerint Romæ esse Judæi, patet ex Act. ult. ubi Paulus Romæ Judæis prædicat.

Persuasio Quarta. Quando Paulus reprehendit Petrum Antiochiæ, Gal. II, erat peractum Concilium Hierosolymitanum ; et tamen adhuc Petrus non iverat Romam. Respondeo : iverat et redierat.

Persuasio quinta. Paulus scribens ad Romanos, multos jubet salutari, cap. ult. Petri autem ne meminit quidem. Atque hæc non solum Veleno persuasio, sed etiam Illyrico demonstratio est, Petrum Romæ nunquam fuisse.

Respondeo in primis : argumentum hoc nihil concludere, nam alioqui sequeretur, Joannem non fuisse Episcopum Ephesi, neque Jacobum Hierosolymis, quia Paulus scribens ad Ephesios et ad Hebræos, non meminit Joannis et Jacobi. Deinde dico : Paulum non jussisse Petrum salutari, quia scripsit epistolam eo tempore, quo Petrus redierat Roma, et versabatur in Syria : nam Paulus scripsit epistolam ex itinere, quo proficiscebatur Hierusalem, ubi et comprehensus fuit : sic enim scribit ipse Rom. XV. *Et nunc*, inquit, *proficiscor in Hierusalem, ministrare Sanctis : probaverunt enim Achaia et Macedonia collationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem.* Et Act. XXIV. idem Paulus, cum causam diceret ad tribunal Felicis Syriæ Præsidis, ait : *Eleemosynas factus in gentem meam veni, et oblationes et vota.* (1)

Porro hæc Pauli captivitas contigit medio tempore inter Concilium Hierosolymitanum et obitum Claudii. Siquidem post Concilium illud, Paulus adiit Macedoniam et Achaiam, ubi antea nunquam fuerat, ut patet ex Act. cap. XVI. pervenit autem in Hierusalem Felice Præside, qui præfuit Syriæ usque ad mortem Claudii, et initium Neronis, ut Josephus testatur lib. XX. Antiq. cap. 9 et 13. Ex quo sequitur, epistolam ad Romanos scriptam esse circiter 11, aut 12 annum Claudii, quo tempore S. Petrus Roma redierat, et Syriæ regiones iterum peragrabat, et visitabat. Quid igitur mirum, si Paulus ad Romanos scribens non salutat Petrum, quem eo tempore constat Romæ non fuisse.

Persuasio Sexta. Ambrosius in cap. XVI. ad Rom. dicit, Narcissum. quem Paulus jubet salutari, fuisse Romanum presbyterum : at presbyter et Episcopus idem sunt apud Paulum ; igitur iste Narcissus erat Episcopus Romanus ; proinde non fuit Petrus Romanorum Episcopus primus.

Respondeo : Narcissum presbyterum fortasse Romanum fuisse, Episcopum sine dubio non fuisse : siquidem Irenæus, Eusebius Opatus Epiphanius Hieronymus, Augustinus, et cæteri, qui Catalogum Romanorum Pontificum scripserunt, nullam hujus Narcissi mentionem fecerunt. Nec his repugnat Ambrosii auctoritas : nam Ambrosius idem in cap. 3. I. ad Tim. Omnis « Episcopus, inquit, Presbyter est, non tamen omnis presbyter Episcopus. » Et Cornelius apud Eusebium lib. VI. hist cap. 33. dicit, Romæ unum fuisse Episcopum, quadraginta autem et sex presbyteros.

Persuasio septima. Paulus cum Petro fœdus percussit, ut ille Judæorum, ipse Gentium esset Apostolus, Gal. II quomodo ergo verisimile est, Petrum tam cito pacti immemorem alienam provinciam invasisse, id est, Romam ivisset quæ mater gentilitatis erat ?

Si dicas : Petrum Romæ prædicavisse Judæis qui ibi erant. Contra : nam illi, veniente Paulo, et prædicare incipiente mirantur doctrinæ novitatem, ut cognosci potest ex illis verbis Judæorum, Act. ult : *Notum*, inquit, *est nobis de secta hac, quia ubique ei contradicitur, rogamus autem audire quæ sentis.* Et infra : *Quidam*, inquit, *credebant his quæ dicebantur, quidem vero non credebant,*

(1) Rom. XV, 25 et 26: Act. XXIV, 17.

cumque invicem non essent consentientes discedebant. (1)

Respondeo : fœdus inter Petrum et Paulum non fuisse, ut Petrus tantum Judæis, aut in Judæa tantum; Paulus autem Gentibus aut extra Judæam tantum prædicaret : sed ut Petrus prædicaret omnibus, et ubicumque vellet, sed principaliter Judæis : Paulus omnibus, et ubicumque vellet, sed principaliter Gentilibus : alioqui Paulus diceretur invasisse alienam provinciam, quando Romam veniens, mox Judæis prædicare cæpit, ut patet Act. ult. et Petrus non solum Romam venire non debuisset, sed nec Antiochiam, aut in Asiam, Galatiam, Pontum, Cappadociam, Bythiniam, ad quæ loca tantum eum ivisse Velenus fatetur.

Falsum autem est quod Velenus dicit, Judæos Romæ miratos doctrinæ novitatem, quando Paulus prædicavit eis Christum, quasi nemo antea tale aliquid prædicasset. Nam si Romæ nullus prædicaverat Judæis antequam Paulus eo veniret : quis eos Judæos Romanos converterat, ad quos ipse epistolam scripsit? Constat enim epistolam illam partim scriptam ad Gentiles, et partim ad Judæos ad Fidem Christi conversos : nam ideo primis quatuor capitibus disputat de justificatione ex Fide sine operibus Legis contra superbiam Judæorum, qui suis meritis tribuebant adventum Messiæ. Et cap XIV. agit de illis, qui adhuc judaizabant abstinentes a quibusdam cibis secundum Legem immundis. Et cap. XVI. salutat multos, quos constat Christianos ex Judæis fuisse.

Dicet aliquis fortasse ; si epistola ad Romanos, vivente Claudio, qui Judæos expulerat ex urbe, scripta est ; qui sunt isti Judæi, quos Romæ Paulus salutari jubet ? Non enim credibile est, Claudio vivente, Judæos ad urbem redire potuisse.

Respondeo : non modo credibile esse, paulo post eam expulsionem Judæos redire potuisse, sed sine ullo dubio rediisse : nam Paulus Act. XVIII. invenit Corinthi Aquilam et Priscillam Judæos, qui nuper ex urbe venerant pulsi a Claudio: deinde cum hæsisset in Achaia annum unum et sex menses, et in Asia annos duos, Act. XVIII et XIX. iter cæpit versus Hierusalem, atque in eo itinere scripsit ad Romanos, et salutari jussit Aquilam et Priscillam, qui jam Romam reversi fuerant.

Ad illa ergo verba Judæorum : *Rogamus a te audire quæ sentis etc.* (2) dico : ea verba non esse omnum Judæorum qui Romæ erant sed tantum eorum qui ad Fidem Christi adhuc conversi non fuerant, præter quos multi alii Romæ vivebant, quos Petrus conververterat. Neque verbis illis significatur, eos nunquam audivisse prædicationem Christi sed non fuisse adhuc persuasos : et ideo voluisse adhuc Paulum audire, et cum ab eo efficacissime convincerentur, partem eorum fuisse persuasos ut crederent, partem in sua obstinatione mansisse.

CAPUT VIII.

Solvuntur alia octo argumenta.

Persuasio 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, sumuntur ex Act. ult. et epistolis quas Paulus e Roma scripsit, nimirum ad Gal. ad Ephes. ad Coloss. ad Philipp. ad Heb. ad Timoth. II et ad Philem. et ex epistolis Pauli ad Senecam, et Senecæ ad Paulum : nam in his omnibus Scripturis occasio fuit loquendi de Petro, si is Romæ fuisset : mirum autem silentium ubique reperitur.

Accedit quod non solum in his locis non dicitur Petrus fuisse Romæ, sed etiam aperte indicatur non fuisse. Nam Philipp. II. dicit de iis qui Romæ erant : *Omnes quærunt quæ sua sunt* . Et Colos. ult : *Salutat*, inquit, *vos Aristarchus concaptivus meus et Marcus consobrinus Barnabæ et Jesus qui dicitur Justus: hi soli sunt adjutores mei in regno Dei.* Et II. Tim. IV. *In prima mea defensione nemo mihi astitit, sed omnes me dereliquerunt* (3). Aut igitur Petrus Romæ non fuit, aut maximam injuriam illi Paulus facit, cum eum numerat inter eos, qui quærunt quæ sua sunt, et qui non erant adjutores sui in Regno Dei, et qui se in angustiis positum deseruerunt : quod argumentum non solum Veleni, sed etiam Calvini est.

Respondeo primo : nihil concludi ex argumentis ab auctoritate negative. Non enim

(1) Act. XXVIII, 22 et 24. — (2) Act. XXVIII, 22. — (3) Philipp. II, 21; Coloss. V, 10; II. Tim. IV, 17.

sequitur, Lucas, Paulus, et Seneca non dicunt, Petrum fuisse Romæ ; igitur non fuit Petrus Romæ : non enim isti tres omnia dicere debuerunt, et plus creditur tribus testibus affirmantibus, quam mille nihil dicentibus, modo isti non negent, quod alii affirmant. Alioqui quia Matthæus non scribit in Evangelio, Christum circumcisum: Marcus non meminit presentationis: Lucas non meminit stellæ novæ ; Joannes non dicit Christum natum de Maria Virgine, ista omnia erunt falsa, quod absurdissimum est.

Ad illa autem tria loca dico : non negari in illis Petrum tunc fuisse Romæ : nam cum Coloss. ult. dicit : *Hi soli sunt adjutores mei in regno Dei* (1), loquitur tantum de suis domesticis, qui ei ministrare soliti erant. Quomodo etiam II. Tim. IV cum dicit: *Lucas est mecum solus* (2), de domesticis et ministrantibus sibi loquitur. Certum enim est ex ult. cap. epist. ad Rom. multos alios, tam Judæos, quam Gentiles conversos ad Fidem fuisse Romæ, qui Regnum Dei promovebant. Et in epist. ad Philip. cap. II, cum dicit : *Omnes quærunt quæ sua sunt*, per figuram intellectionis loquitur tantum de quibusdam, non de omnibus absolute. Nam ibidem dixerat paulo ante, apud se fuisse Timotheum, qui certe non quærebat quæ sua sunt : et cap. I. dixerat, quosdam prædicare Evangelium *ex charitate,* et proinde non quærere quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi.

Denique in II. ad Tim. cap. IV. ubi dicit: *Nemo mihi astitit, sed omnes me dereliquerunt*; quem locum Calvinus præ cæteris urget, non loquitur nisi de iis, qui eum juvare, apud Cæsarem potuissent. Nam ibibem dicit, tunc apud se fuisse Lucam, et tamen generaliter ait: *Nemo mihi astitit, sed omnes me dereliquerunt*: certum autem est, Petrum non potuisse eum juvare, cum ipse non minus Cæsari invisus esset, quam Paulus. Itaque loquitur tantum de quibusdam nobilibus Romanis, qui potuissent pro se adire Cæsarem, sed metu tyranni id non fecerunt.

Secundo responderi posset: eo tempore, quo Paulus Romam pervenit, et quo scripsit eas epistolas, Petrum non fuisse Romæ. Nam etsi Romæ Sedem suam fixerat, tamen sæpissime aberat, cum oporteret eum in variis locis Ecclesias constituere, ut Epiphanius annotavit, hæres. 27. nam propterea Petrus assumpsit sibi coadjutores Linum et Cletum, qui in absentia sua Romæ Episcopalia munera obirent.

(1) Coloss. V, 10. — (2) II. Timoth. IV, 11.

CAPUT IX.

Solvitur argumentum decimumsextum.

Persuasio 16. Ambrosius serm. 67. dicit de Petro et Paulo : « Una die, uno in loco, unius tyranni toleravere sententiam, » at Linus in Passion. Petri et Pauli dicit, eos nec eodem tempore passos, nec eodem loco, nec eodem tyranno jubente.

Præterea Josephus, qui tempore Neronis vixit, scripsit Romæ historiam de bello Judaico, et in ea meminit interfectorum a Nerone: et tamen non meminit Petri, quem certe non omisisset si vere a Nerone occisus fuisset : fuit enim Josephus Christianorum amicus, et libenter data occasione ipsorum meminit. Scribit enim de morte Christi, lib. XVIII. Antiq., et Joannis Baptistæ ibidem, et Jacobi, lib. XX.

Adde, quod Petrus erat senex, quando Paulus erat adolescens : nam post passionem Domini, Paulus vocatur adolescens, Act. VII. quo tempore Petrus jam uxorem habuerat, et tanquam annosissimus omnium Apostolorum primus inter eos habebatur ; et tamen Paulus ad senectutem etiam pervenit, ut ipse scribit in epist. ad Philem. igitur non est verisimile, eos uno tempore obiisse.

Sed hoc argumentum facile refutari potest. Nam in prima parte argumenti bis labitur Velenus. Primum, quod fatetur Lini historiam esse confictam, ut vere est, et tamen ex ea dicit refutari sententiam Ambrosii. Si enim Lini historia conficta est; non est ullius auctoritatis, si nullius est auctoritatis quomodo potest inde refelli Ambrosii probatissimi auctoris sententia? Deinde peccat, quod per eumdem locum apud Ambrosium intelligit eamdem partem urbis, et inde vult Ambrosium dissentire ab aliis, qui in diversis partibus ejusdem urbis dicunt Apostolos interfectos. At Ambrosius per eumdem locum intelligit eamdem urbem, non eamdem partem urbis : sic enim subjungit : « In eodem loco, inquit, ne alteri Roma deesset. »

Ad illud de Josepho dico primum : Josephum ipsum lib. II. de Bel. Jud. cap. 11. respondere ; ibi enim dicit, se silentio prætcrire velle scelera Neronis, ut quod matrem et uxorem occiderit, et similia, quoniam sciret narrationem illam esse molestam; et merito hæc dicit, nam dedicabat libros illos Romanis Imperatoribus, qui non libenter audiunt vituperari prædecessores suos. Deinde potest argumentum retorqueri in auctorem : nam ibibem Velenus dicit, Petrum esse occisum Hierosolymis, jussu Anani Pontificis Judæorum ; peto ergo : quare Josephus, qui lib. XX. Antiq. scribit gesta illius Anani, et quos homines occiderit, non meminit eo loco Petri? Suo igitur gladio se ipse jugulat Velenus.

Ad illud de ætate dico : Petrum non fuisse senem, quando Paulus erat adolescens, sed virum maturæ ætatis. Quod enim habuerit uxorem, et fuerit primus Apostolorum non arguit nisi virilem ætatem. Nec est ullo modo credibile, senes a Christo fuisse electos ad summos obeundos labores, et Orbem terrarum fere totum peragrandum : quemadmodum neque credibile est adolescentulum Paulum ad Apostolicam dignitatem , ad quam sollicitudo omnium Ecclesiarum pertinebat, fuisse assumptum.

Demus ergo : Petrum fuisse annorum circiter quinquaginta, quando erat Paulus circiter 25. hoc est, duplo seniorem : tamen adhuc potuerunt ambo esse senes, et simul mori ; fuisset enim anno ultimo Neronis Petrus annorum 86, et Paulus unius et sexaginta.

CAPUT X.

Solvitur decimum septimum argumentum.

Persuasio 17. Scriptura et Patres aperte docent, Petrum et Paulum Hierosolymis, non Romæ, a Scribis et Pharisæis, non ad Imperatoribus Romanis occisos. Nam Matthæi XXIII, Dominus ait : *Ecce ego mitto ad vos Prophetas, et Sapientes, et Scribas, et ex illis occidetis, et crucifigetis, et eis flagellabitis in Synagogis vestris* (1). In quem locum Chrysostomus : « Intelligit, inquit, Apostolos, et qui cum Apostolis fuerunt. » Et Hieronymus in hunc eumdum locum : « Observa, inquit, juxta Apostolum, varia esse dona discipulorum Christi, alios Prophetas , qui ventura prædicebant, alios Sapientes, qui noverunt, quando debebant proferre sermonem, alios Scribas in lege doctissimos, ex quibus lapidatus est Stephanus, Paulus occisus, crucifixus Petrus, flagellati in Actibus Apostolorum discipuli. » Item Nicolaus Lyranus in hunc locum : « Ex eis, inquit, occidetis, sicut Jacobum fratrem Joannis, Act. XII, et Stephanum, Actor. VII, et multos alios, et crucifigetis, ut Petrum, et Andream fratrem ejus etc. »

Respondeo : ex verbis Domini Matth. XXIII et Chrysostomi expositione, nihil colligi adversus sententiam nostram. Dominus enim et Chrysostomus non dicunt, omnes Apostolos occidendos fuisse a Judæis in Hierusalem, sed tantum aliquos : id enim significat illa sententia : *Ex illis occidetis, et crucifigetis* etc. idque impletum est in Stephano, quem lapidaverunt, Act. VII, et in Jacobo majore, quem Herodes in Judæorum gratiam occidit, Act. XII, et in Jacobo minore, quem Judæi ipsi in Hierusalem necaverunt, teste Josepho lib. XX Antiq. cap. 16., et in Simeone Jacobi successore, qui in Hierusalem crucifixus est, ut docet Eusebius in Chron., Matthiam quoque in Judæa crucifixum, multi probabiliter existimant.

Quod si de omnibus Apostolis Dominum loqui Velenus contendat ; negandæ erunt omnes historiæ, quæ Andream in Achaia, Philippum et Joannem in Asia, Thomam in India, Bartholomæum in Armenia, Matthæum in Æthiopia, Simonem et Judam in Perside obiisse testantur.

S. vero Hieronymus non voluit significare, Petrum et Paulum Hierosolymis occisos, cum diserte doceat lib. de vir. illustr., eos Romæ a Nerone interfectos : sed ex verbis Domini deducit, varia fuisse dona, et mortes diversas discipulorum Christi. Quia enim Dominus dixerat, se missurum Prophetas, Sapientes, et Scribas ; observat Hieronymus varia esse dona discipulorum : quia rursum Dominus ait : Quosdam occidetis, quosdam crucifigetis ; observat idem Hieronymus diverso mortis genere discipulos de hac vita migraturos fuisse, et exempla ponit, Ste-

(1) Matth. XXIII, 34.

phani lapidati, Pauli capite cæsi, Petri crucifixi. Itaque exempla hæc non tendunt ut intelligamus, quosnam ex discipulis Judæi occisuri erant, sed tantum eo ut discamus, varia futura fuisse martyriorum genera.

Porro Nicolaus Lyranus non tantæ auctoritatis est, ut opponi debeat omnibus antiquis Patribus et Historicis, qui Petrum Romæ a Nerone, Andream in Achaia ab Egæa necatos tradunt. Accedit, quod sine dubio Lyranus Hieronymum sequitur, et solum dicere voluit, Petrum et Andream propter Christum crucifixos fuisse, quamquam minus caute locutus est.

CAPUT XI.

Solvitur argumentum ultimum.

Postrema Veleni persuasio ejusmodi est. Cum de rebus nuper gestis sæpe confingantur errores, quid, inquit Velenus, de tam remotis ac perturbatissimis temporibus Romanæ curiæ palpones, citra Petri Romam adventum, passionem et pontificatum confingere non poterant?

At si Irenæus, Tertullianus, Eusebius, aliique 30 vel 40 Patres citati, Romanæ curiæ palpones fuerunt, recte loquitur Velenus. Sin autem pars eorum sunt antiquissimi, ut Irenæus, et Tertullianus, quorum tempore Romana Ecclesia non erat opulenta, ut palpatores habere potuerit : pars sunt Græci, ut Eusebius, Theodoretus, Sozomenus, et alii, quorum natio invidere potius, quam adulari Romanæ Ecclesiæ consuevit : pars autem, vel potius pene omnes sunt viri sancti, ut Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Chrysostomus, et alii, a quorum moribus procul aberat adulationis vitium; certe sequitur, Velenum, qui hos Romanæ curiæ palpones vocat, impudentissime mentiri.

Præterea argumentum ejus nihil valet. Nam tam de rebus nuper gestis, quam de antiquis finguntur errores, quando res sunt clam gestæ, et sine testibus, aut quantum ad numerum annorum, vel similes circumstantias, quæ facile mandantur oblivioni : non autem quantum ad ipsam summam, et substantiam rerum celeberrimarum ; præsertim quando præter testimonia Scriptorum, exstant etiam earum rerum monumenta lapidea, aut ærea permulta, qualis est res de qua agimus. Atque hæc de tota hac disputatione sufficere posse existimavi, de qua librum insignem jam pridem a Joanne Roffensi, beatæ memoriæ viro, editum accepi ; sed librum ipsum videre nunquam potui.

CAPUT XII.

Romanum Pontificem Petro succedere in Ecclesiastica Monarchia, probatur ex divino jure et ratione successionis.

Demonstravimus hactenus , Romanum Pontificem Petro succedere in Episcopatu Romano : nunc id ipsum demonstrare aggredimur de successione in universæ Ecclesiæ primatu. Negant hoc hæretici omnes hujus temporis, sed præcipue pugnant contra primatum Romani Pontificis, Lutherus lib. de pot. Papæ, Illyricus in l. cont. prim. Papæ, Synodus Smalchaldica in lib. ejusd. argum., Jo. Calvinus lib. IV Instit. cap. 6 et 7. Magdeburgenses in singulis centuriis ad finem, cap. 7. Et ante hos omnes Nilus Thessal. Episcopus in lib. advers. Primat. Papæ.

Hic enim auctor non negat, Petrum totius Ecclesiæ Pastorem fuisse, et Romæ Episcopatum gessisse usque ad mortem : sed hoc solum contendit, non succedere Petro Romanum Pontificem in præfectura totius Catholicæ Ecclesiæ, sed solum in Romano Episcopatu. Addit vero, habuisse postea Romanum Pontificem ex Conciliorum decretis primatum quemdam, ut videlicet, primus Episcoporum esset, primus sederet, primus sententiam diceret, non tamen cæteris omnibus imperaret.

Quoniam autem tam nostra, quam adversariorum argumenta ex iisdem fontibus et capitibus sumuntur ; reducemus omnem disputationem ad aliquot capita, sive genera argumentorum, et simul probabimus veritatem, et refellemus aliorum objectiones.

Primum ergo probatur, Romanum Pontificem Petro succedere in Pontificatu Ecclesiæ universæ, ex divino jure, et ratione successionis. Debet Petro jure divino aliquis

succedere : ille non potest esse alius quam Pontifex Romanus; igitur ille succedit.

Negat utramque partem argumenti Joan. Calvinus, sic enim loquitur lib. IV Inst. cap. 6, §. 8 : « Verum, inquit, ut de Petro illis concedam quod petunt, non est tamen causa, cur ex singulari exemplo universalem faciant regulam, et quod semel factum fuit, ad perpetuitatem trahant. » Rursum §. 11 : « Jam, inquit, ut alterum illis largior, quod nunquam apud sanos homines obtinebunt, sic constitutum in Petro primatum, ut perpetua successione semper maneret; unde tamen evincent, Sedem Romæ ita collocatam, ut quicumque sit urbis illius Episcopus, Orbi universo præsideat? »

Nos ergo utrumque seorsim ostendamus. Ac primum, oportere Petro aliquem succedere in Pontificatu Ecclesiæ universæ, colligitur ex fine Pontificatus. Nam certum est, Pontificem esse propter Ecclesiam, non Ecclesiam propter Pontificem : sic enim Augustinus lib. de Pastor. cap. 1. : « Quod Christiani sumus, inquit, propter nos est, quod Præpositi sumus, propter vos est » : atqui Ecclesia non minus eget nunc uno pastore, quam tempore Apostolorum; imo vero etiam magis, cum nunc sint Christiani; et plures, et pejores; non igitur moriente Petro interire debuit Pontificatus, qui non in Petri commodum, sed in Ecclesiæ utilitatem institutus erat, sed manere ac perseverare, donec ipsa Ecclesia manet, aut certe donec in terris peregrinatur, et unius summi Pastoris cura et vigilantia opus habet.

Secundo ex unitate Ecclesiæ. Nam Ecclesia est una et eadem omni tempore ; non debet igitur mutari forma regiminis, quæ est forma etiam Reipublicæ et Civitatis. Quare si Apostolorum tempore unus erat supremus Rector, et Caput Ecclesiæ, hoc etiam tempore esse debet.

Tertio ex verbis Domini Jo. ult. : *Pasce oves meas* (1). Nam officium Pastoris, est officium ordinarium et perpetuum ; siquidem ex natura rei tamdiu durare debet officium Pastoris, quamdiu manet ovile : ovile autem manet, et manebit usque ad Mundi consummationem ; igitur eo usque successores Petri in summo isto pastorali officio manere necesse est.

Quarto ex eodem loco. Nam cum Dominus ait Petro : *Pasce oves meas*, omnes oves suas ei commisit, ut supra ostendimus, neque solum omnes ratione loci, sed etiam ratione temporis, cum non minus nobis quam antiquis Christus prospicere debuerit : sed Petrus non semper victurus erat in carne ; igitur cum ei Dominus ait : *Pasce oves meas*, in illo omnes successores ejus allocutus est. Itaque Chrysostomus lib. II de sacerd. cir. princ. : « Quanam, inquit, de causa ille sanguinem effudit suum ? certe ut pecudes eas acquireret, quarum curam tum Petro, tum Petri successoribus committebat. » Et S. Leo serm. 2. de annivers. assump. suæ ad Pontif. « Manet, inquit, dispositio veritatis, et B. Petrus in accepta fortitudine petræ perseverans, suscepta Ecclesiæ gubernacula non reliquit : perseverat videlicet Petrus, et vivit in successoribus suis. » Et B. Petrus Episcopus Ravennæ, in epist. ad Eutych. : « Beatus, inquit, Petrus, qui in propria sede vivit et præsidet, præstat quærentibus Fidei veritatem. »

Quinto, Ecclesia est unum corpus, et suum quoddam Caput hic in terris habet præter Christum, ut patet ex I. Cor. XII, ubi posteaquam dixit Paulus, Ecclesiam esse unum corpus, subjecit : *Non potest caput dicere pedibus, non estis mihi necessarii* (2), quod certe non convenit Christo ; ipse enim potest dicere nobis omnibus, non estis mihi necessarii : nullum autem aliud Caput assignari potest præter Petrum, nec debet moriente Petro corpus Ecclesiæ manere sine Capite ; oportet igitur aliquem Petro succedere.

Sexto, in veteri testamento successio erat summorum Pontificum. Nam Aaroni successit Eleazarus, Num. XX, et Eleazaro Phinees, Jud. XX, et sic de cæteris : at sacerdotium Testamenti veteris, figura fuit sacerdotii Testamenti novi; igitur et nunc successio in Sede Petri, primi ac summi Christianorum Pontificis, conservari debet.

Denique omnia argumenta, quibus in secunda quæstione probatum est, regimen Ecclesiæ debere esse Monarchicum, etiam hoc probant, quod nunc agimus.

Jamvero quod iste Petri successor sit Romanus Pontifex, facile probari potest. Nullus enim est, nec fuit unquam, qui se Petri successorem ullo modo asseruerit, vel pro tali sit habitus, præter Romanum et Antiochenum Episcopum : atqui Antiochenus non successit Petro in Pontificatu Ecclesiæ to-

(1) Joan. XXI, 17. — (2) I. Cor. XII, 21.

tius, nam non succeditur nisi cedenti locum, vel per mortem naturalem, vel per mortem legitimam, id est, depositionem, vel renuntiationem : Petrus autem adhuc vivens, et Pontificatum gerens, Antiochenam Ecclesiam reliquit, et Romæ Sedem suam fixit, ut quæstione superiore demonstravimus; restat igitur, ut Romanus Episcopus, qui Petro in urbe Roma morienti successit, eidem in tota ipsius dignitate et potestate successerit.

Præterea. Si Antiochenus Episcopus Petro in summo Pontificatu successisset, primus Episcoporum fuisset : At Nicænum Concilium can. 6. Antiochenum Episcopum tertium Patriarcham, non primum, nec secundum esse declaravit, sicut fuerat semper, nec unquam Antiocheni Episcopi altiorem locum quæsierunt.

Ut autem res hæc tota melius intelligatur, observanda sunt quædam. Primo, aliud esse successionem, aliud rationem successionis : nam successio Romani Pontificis in Pontificatum Petri ex instituto Christi est : ratio autem successionis, qua Romanus Pontifex potius quam Antiochenus, vel aliquis alius succedat, ex facto Petri initium habuit. Successio, inquam, ipsa ex Christi instituto et jure divino est, quia Christus ipse instituit in Petro Pontificatum duraturum usque ad finem Mundi ; et proinde quicumque Petro succedit, a Christo accipit Pontificatum.

At vero, quod Episcopus Romanus quia Episcopus Romanus est, sit Petri successor, ex facto Petri ortum habuit, non ex prima Christi institutione. Nam potuisset Petrus nullam Sedem particularem sibi unquam eligere, sicut fecit primis quinque annis; et tunc moriente Petro, non Episcopus Romanus, neque Antiochenus successisset, sed is quem Ecclesia sibi elegisset. Potuisset quoque semper manere Antiochiæ, et tunc Antiochenus sine dubio successisset : quia vero Romæ Sedem fixit, et tenuit usque ad mortem; inde factum est, ut Romanus Pontifex ei succedat.

Et quoniam S. Marcellus Papa in epist. ad Antioch. scribit, Petrum Domino jubente venisse Romam; et S. Ambrosius in Orat. cont. Auxent., et Athanasius in Apol. pro fuga sua, dicunt, Petrum Christi jussu Romæ martyrium pertulisse; non est improbabile, Dominum etiam aperte jussisse, ut Sedem suam Petrus ita figeret Romæ, ut Romanus Episcopus absolute ei succederet. Sed quidquid de hoc sit, saltem ista ratio successionis non est ex prima institutione Pontificatus, quæ in Evangelio legitur.

Observandum est secundo : tametsi forte non sit de jure divino, Romanum Pontificem, quia Romanus Pontifex est, Petro succedere in præfecturam totius Ecclesiæ; tamen si quis absolute petat, an jure divino Romanus Pontifex Pastor sit et Caput totius Ecclesiæ; omnino esse id asserendum. Nam ad hoc nihil aliud requiritur, quam ut ipsa successio sit de jure divino, hoc est, ut ordinarium officium Ecclesiam universam cum summa potestate gubernandi non sit ab hominibus, sed a Deo immediate institutum : id autem ita esse, supra demonstravimus.

Observandum est tertio. Licet forte non sit de jure divino, Romanum Pontificem ut Romanum Pontificem Petro succedere ; tamen id ad Fidem Catholicam pertinere : non enim est idem, aliquid esse de Fide, et esse de jure divino. Nec enim de jure divino fuit, ut Paulus haberet penulam : est tamen hoc ipsum de Fide, Paulum habuisse penulam. Etsi autem Romanum Pontificem succedere Petro, non habeatur expresse in Scripturis : tamen succedere aliquem Petro deducitur evidenter ex Scripturis : illum autem esse Romanum Pontificem, habetur ex traditione Apostolica Petri, quam traditionem Concilia generalia, Pontificum decreta, et Patrum consensus declaravit, ut postea demonstrabitur.

Observandum est postremo : Romanum Episcopatum, et Ecclesiæ universæ præfecturam, non esse duos Episcopatus, neque duas Sedes, nisi in potentia. Nam Petrus Pontifex totius Ecclesiæ a Christo institutus non adjunxit sibi Episcopatum urbis Romæ, quo modo Episcopus alicujus loci adjungit sibi alium Episcopatum, vel Canonicatum, aut Abbatiam : sed Romanæ urbis Episcopatum evexit ad summum Orbis terræ Pontificatum; quemadmodum cum Episcopatus simplex erigitur in Archiepiscopatum, vel Patriarcha est bis aut ter Episcopus, sed semel tantum, et in hujus rei signum, non datur Pontifici summo nisi unum pallium, etiamsi Episcopus, Archiepiscopus, Patriarcha, et summus Pontifex sit : hæc enim omnia sunt unum actu, et tantum in potentia multa.

Ex quo sequitur, ut qui eligitur Romanus Episcopus, eo ipso sit Pontifex summus Ecclesiæ totius, etiamsi forte id non expri-

mant electores. Sed jam Nili et Calvini objectionibus respondeamus.

Prima Nili objectio. Romanus Pontifex primatum habuit a Patribus, eo quod ea civitas toti Orbi terræ imperaret, ut legimus in Conc. Chalced. act. 16. non igitur id habuit ex Petri successione.

Respondeo : decretum illud illegitimum fuisse, quod reclamantibus iis qui Concilio præsidebant factum sit. Sed de hoc plura in cap. 27.

Secunda objectio. Romanus Papa non est Apostolus, sed Episcopus tantum : non enim Apostoli Apostolos ordinarunt, sed Pastores et doctores ; igitur Papa Romanus non succedit Petro in Apostolica potestate, quæ in omnem Ecclesiam erat, sed solum in Romano particulari Episcopatu.

Respondeo : in Apostolatu tria contineri. Primo, ut qui Apostolus est, sit immediatus verbi minister, ita ut ab ipso Deo doctus sit, et sacros libros scribere possit ; et hoc fatemur non convenire in Romanum Pontificem : non enim necesse est, ut quotidie novæ revelationes habeantur, et novi libri sacri scribantur.

Secundo, ut qui Apostolus est, Ecclesias constituat, et Fidem propaget in iis locis, ubi numquam fuit : et hoc ad Romanum Pontificem pertinere, et ratio et experientia ipsa nos docet. Nam ab Apostolicis temporibus, qui Ecclesias fundaverunt in variis partibus Orbis terræ, et adhuc hodie fundant, Romani Pontifices fuerunt.

Tertio, ut qui Apostolus est, summam habeat in omnem Ecclesiam potestatem : atque id quoque ad Romanum Pontificem pertinere contendimus ea ratione, quia Petro succedit, in quo hæc potestas ordinaria est, non delegata ut in Apostolis cæteris.

Neque Nili argumentum concludit, cum ait, Apostoli non Apostolos, sed Pastores constituerunt. Nec enim Romanum Pontificem totius Ecclesiæ Pontificem, sive Apostolicum Pontificem Apostoli creare debuerunt, cum id ipse Christus fecerit. Quare ab omnibus Patribus semper Romani Pontificis Sedes, Apostolica Sedes appellata est, et in ipso Concilio Chalcedonensi, quod Nilus citat, Act. 1, vocatur Apostolatus dignitas Papæ Romani, et Act. 16. vocatur Sedes ejus Apostolica.

Tertia objectio. Petrus Pastor et doctor fuit totius Orbis terrarum : at Papa, et est, et vocatur solum Romanæ urbis Episcopus.

Respondeo : id falsum esse, ut ex ipso Concilio Chalcedonensi, omissis cæteris, cognosci potest. Nam Act. 3. leguntur tres epistolæ Orientalium ad Leonem, et in omnibus vocatur Leo universalis Ecclesiæ Papa, quod idem nomen habetur etiam Act. 16.

Quarta objectio. Petrus Antiochiæ et Alexandriæ Episcopos ordinavit : at id Papæ Romano non permittitur.

Respondeo : etsi hoc tempore Græcorum pertinacia id non permittit, tamen olim id Romano Pontifici licuisse. Nam in Concilio Chalcedonensi, Act. 7. legimus, Maximum Episcopum Antiochenum ideo receptum a Concilio, quia a S. Leone in Episcopatu confirmatus fuerat : et Liberatus in Breviar. cap. 21. ac Joannes Zonaras in Justiniano scribunt, ab Agapito Romano Pontifice Anthimum depositum fuisse ab Episcopatu Constantinopolitano, et in ejus locum ab eodem Pontifice Menam ordinatum. Sed de his plura infra suo loco.

Quinta objectio. Quidquid Petrus dixit aut scripsit oraculum est Spiritus sancti : at id Papæ non convenit ; non igitur Papa habet omnes prærogativas Petri.

Respondeo : neque id nos contendimus.

Sexta objectio. Petro sine conditione dictum est : *Quidquid ligaveris, erit ligatum* etc. (1) at Papæ Romano Petrus præscripsit, ut id solum liget, aut solvat, quod merito ligandum aut solvendum est.

Respondeo : nihil hoc argumento aliud probari, quam Nilum istum vere fuisse Græcum, id est, levem et garrulum. Quis enim unquam audivit, licuisse Petro id ligare quod merito ligandum non esset : et ubi habetur illa præscriptio Petri ad Papam quam Nilus profert?

Objicit primo Calvinus lib. IV, cap. 6. Instit. §. 8. Non sequitur, si Petrus duodecim Apostolis initio præfuit, nunc toti Orbi debere aliquem præesse : nam pauci facile et utiliter ab uno reguntur ; multa vero millia nonnisi a multis gubernari possunt.

Respondeo : in primis Petrum non 12 Apostolis tantum præfuisse, sed etiam multis millibus Christianorum ; nam Jo. ult. non tantum 12 Apostolos, sed omnes oves suas

(1) Matth. XVI, 19.

Christus Petro commisit. Legimus autem Act. II crevisse oves Petri ad tria millia, et Act. IV ad quinque millia in sola Hierosolyma. Deinde, quo sunt homines plures, eo magis indigent uno Rectore, a quo in unitate contineantur. Sed de hoc in prima quæstione dictum est.

Secundo objicit ibid. §. 11. Si ideo Romæ est Sedes summi Pontificatus, quia Petrus Apostolus Romæ Pontificatum gerens defunctus est; ergo Pontificatus Judaici sedes debuit semper esse in deserto, quia ibi Moses et Aaron Pontificatum gerentes mortui sunt : et Sedes Pontificalis Christianorum Hierosolymis esse deberet, quia ibi Christus summus Pontifex obiit.

Respondeo ex dictis : non ideo Romæ esse Sedem Pontificalem, quia Petrus Romæ obiit, sed quia Romanus Episcopus fuit, nec Sedem ex Roma unquam alio transtulit. Moses autem, et Aaron non fixerunt in deserto sedem, sed ibi in itinere cum essent mortui sunt : sicut etiam Christus non fixit Sedem Hierosolymis, nec in ullo particulari loco, ut supra diximus.

Tertio objicit ibidem §. 12. Privilegium hoc de primatu totius Ecclesiæ, vel est locale, vel personale, vel mixtum. Si primum; ergo cum semel fuerit concessum Antiochiæ, non potest ab ea tolli, etiamsi inde Petrus recesserit, et alibi mortuus sit. Si secundum; ergo nihil ad locum; igitur nihil juris habet Roma in Pontificatu magis, quam alia civitas. Si tertium; ergo non sufficit esse Romanum Episcopum ad hoc ut aliquis habeat Primatum : nam si est privilegium partim locale partim personale, non datur loco, nisi pro tempore quo in eo est talis persona, id est, Petrus.

Respondeo : ex prima Christi institutione dignitatem Pontificalem fuisse personalem : tamen ex facto Petri factam esse postea localem seu potius mixtam, neque id sine divino nutu. Dico fuisse initio personalem, quia a Christo non fuit alligata ulli certo loco, sed in personam Petri absolute collata : sic autem personalem fuisse affirmo, ut tamen publica, non privata fuerit.

Privilegia personalia privata dicuntur, quæ dantur alicui personæ pro se tantum : publica vero, quæ dantur pro se et successoribus. Quia tamen postea Petrus Romæ Sedem fixit, factum est hoc privilegium etiam locale, et proinde mixtum : nam est alligatum Romanæ urbi, donec Petri successores Romæ Sedem retinent. Nam si divino jussu Sedes alio transferretur, non essent amplius Romani Episcopi totius Ecclesiæ Episcopi, si transferretur, inquam, ipsa Sedes, ita ut qui nunc sunt Romani Pontifices alicujus alterius loci Episcopi dicerentur : non enim sola absentia Pontificum ab urbe, Sedem transferre dicitur. Atque hæc ex hypothesi dicta sunt : non enim credimus unquam futurum, ut Petri Sedes alio transferatur.

Quarto objicit ibidem §. 13. Si Romanus Pontifex, quia succedit Petro, est primus Episcopus; debet igitur esse Ephesinus, II, Hierosolymitanus, III, et sic de cæteris : at videmus secundum fuisse Alexandrinum, qui nulli Apostolo successit : Ephesinum autem ne extremo quidem angulo hærere potuisse.

Respondeo : ordinem et numerum Patriarchalium Sedium non pendere ex dignitate priorum Episcoporum, alioqui non tres, sed duodecim fuissent pro numero Apostolorum : sed ex sola Petri dignitate et voluntate, ut ex Anacleto, Leone, Gelasio, et Gregorio ostendimus in quæst. 3. in prærogativis Petri.

Quinto objicit eodem lib. IV, cap. 7. §. 28, si quæ dicuntur Petro intelliguntur dicta etiam successoribus; ergo fateri debent Romani Pontifices se omnes esse Satanas : nam hoc est dictum Petro Matth. XVI. in eodem loco, ubi dictum est ei : *Tibi dabo claves regni cœlorum* (1).

Respondeo. Ea quæ dicuntur Petro in triplici esse differentia : quædam enim dicuntur ei pro se tantum, quædam pro se et omnibus Christianis : quædam pro se et successoribus; id quod evidenter colligitur ex ratione diversa, qua ei dicuntur. Nam quæ dicuntur ei, ut uni ex Fidelibus, certe omnibus Fidelibus dicta intelliguntur. Ut Matth. XVIII : *Si peccaverit in te frater tuus etc.* (2). Quæ dicuntur ei ratione aliqua propria personæ ipsius, ei soli dicuntur, ut : *Vade post me Satana*. Et : *Ter me negabis* (3) : ista enim dicuntur ei ratione propriæ imbecillitatis et ignorantiæ. Quædam denique dicuntur ei ratione officii pastoralis, quæ proinde dicta intelliguntur omnibus successoribus, ut : *Pasce oves meas*. Et : *Confirma*

(1) Matth. XVI, 19. — (2) Matth. XVIII, 15. — (3) Matth. XVI, 23; Ibid. XXVI, 34.

fratres tuos. Et : *Quodcumque ligaveris etc.* (1)

Argumenta Lutheri levissima sunt, et ex dictis facillime a quovis solvi possunt : et præterea diligenter solvuntur ab Eckio, Fabro, Roffensi, et Cajetano, quorum libri sunt in omnium manibus, ideo ea prætermitto.

CAPUT XIII.

Idem probatur ex Conciliis.

Secundo loco probandus est Romani Pontificis primatus ex Conciliis. Et quidem Lutherus lib. de pot. Papæ, et Illyricus in lib. cont. Primat., et Calvinus lib. IV Inst. cap. 7, §. 1 dicunt, contra nos aperte pugnare VI Canonem Nicæni Concilii, in quo assignatur Romano Pontifici certa regio gubernanda, eaque perexigua, declaraturque unus ex Patriarchis, non autem Caput aliorum ; pro nobis autem nullius Concilii testimonium invenire potuerunt. At sunt nihilominus illustrissima Conciliorum generalium testimonia pro Romani Pontificis primatu, ex quibus aliqua ita generalia fuerunt, ut in eis Græci et Latini interfuerint. Quod est notandum contra Græcorum levitatem et pertinaciam.

Primum ergo habemus Nicænum Concilium, et illum ipsum VI Canonem, quem adversarii objiciunt : sed explicatione aliqua indiget iste canon, ut argumentum inde sumi possit. Igitur VI Canon Nicæni Concilii sic habet in tom. Conc. quæ hodie exstant : « Mos antiquus perduret in Ægypto, vel Lybia, et Pentapoli, ut Alexandrinus Episcopus horum omnium habeat potestatem, quoniam quidem et Episcopo Romano parilis mos est. »

Sunt autem circa hunc Canonem aliqua notanda.

Primo ex Nicolao I in epist. ad Michael. Concilium Nicænum nihil statuisse circa Romanam Ecclesiam, quoniam potestas ejus, non ab hominibus, sed a Deo est ; sed tantum ex forma Romanæ Ecclesiæ constituisse statum aliarum Ecclesiarum. Non enim dicit Concilium : « Habeat Romanus Episcopus hujus vel illius regionis administrationem », sed ait : « Habeat Episcopus Alexandrinus curam Ægypti, et Lybiæ, quoniam Romanus Episcopus ita consuevit. » Ubi aperte Romana Ecclesia fit regula aliarum, et nihil circa eam proprie statuitur. Itaque errant Calvinus, Illyricus, Nilus, et cæteri, qui dicunt, a Concilio Nicæno certos fines assignatos Romano Episcopo, ut nimirum solum curam gerat suburbanarum Ecclesiarum.

Secundo est observandum, in libris vulgatis deesse initium hujus Canonis, quod tale est : « Ecclesia Romana semper habuit primatum, mos autem perduret etc. » Sic enim iste canon citatur in Concilio Chalcedonensi, act. 16. a Paschasio Episcopo. Sic etiam vertit ex Græco ante annos circiter mille Dionysius quidam Abbas, ut Alanus Copus annotavit in I. Dial. Quocirca in eodem Concilio Chalcedonensi, act. 16. post lectum hunc Canonem VI Nicæni Concilii, judices dixerunt : « Perpendimus omnem primatum et honorem præcipuum, secundum Canones, antiquæ Romæ Deo amantissimo Archiepiscopo conservari. »

Observandum est tertio, illa verba : « Quoniam talis est Episcopo Romano consuetudo », quatuor modis exponi solere.

Primo, exponit Ruffinus lib. X hist. Eccles. cap. 6. decretum esse a Concilio, ut Alexandrinus Episcopus habeat curam Ægypti, sicut habet Episcopus Romanus curam suburbanarum Ecclesiarum.

At falsa expositio est : nam si Episcopus Romanus est primus et præcipuus Patriarcha ; quomodo credibile est illi assignatam angustissimam regionem, aliis autem Patriarchis minoribus latissimam ? Nam Antiochenus habuit totum Orientem ; Alexandrinus tres amplissimas provincias : Ægyptum, Lybiam, et Pentapolim ; Romanus autem habuisset tantum suburbanas Ecclesias, id est, sex Episcopatus Romæ vicinissimos. Deinde, illa particula *quoniam* rationalis particula est : non est autem bona ratio, ut Episcopus Alexandrinus trium provinciarum curam gerat, quia Romanus Episcopus curam gerit suburbanarum Ecclesiarum ; igitur aut ratio Concilii nihil valet, aut non recte Concilii sententiam Ruffinus exposuit. Denique, Concilium Nicænum, nec ut citatur in Concilio VI Carthaginensi, nec ut legitur in Concilio Chalcedonensi, act. 16, nec ut habetur in proprio loco in tom. Conc., nec ut est apud

(1) Joan. XXI, 17; Matth. XVI, 19; Luc. XXII, 32.

Abbatem Dionysium, meminit suburbanarum Ecclesiarum, sed tantum ait : « Habeat Alexandrinus Episcopus potestatem in toto Ægypto, Lybia, et Pentapoli, quoniam et Episcopo Romano talis consuetudo est. » Itaque mera divinatio fuit illa Ruffini, quem sequitur Calvinus, de suburbanis Ecclesiis.

Secunda expositio est Theodori Balsamonis in explic. hor. can., et Nili in suo lib. cont. Prim., Concilium decrevisse, ut Episcopus Alexandrinus habeat curam totius Ægypti, sicut Romanus Episcopus habet curam totius Occidentis.

Hæc quidem sententia liberalior est, sed tamen falsa. Nam Concilium cum ait : « Quoniam talis est Episcopo Romano consuetudo, » reddit causam, ut diximus, cur debeat permanere antiquus mos in Ægypto, et Lybia, et Pentapoli, ut eorum locorum habeat curam Episcopus Alexandrinus : non est autem causa hujus rei, quia Romanus Episcopus habet curam Occidentis ; quomodo enim sequitur, Episcopus Romanus habet curam Occidentis ; igitur Alexandrinus debet curam gerere Ægypti, Lybiæ, et Pentapolis ? Cur non totius Africæ potius ? aut cur non Ægypti tantum ? aut cur Alexandrinus, et non Carthaginiensis, aut aliquis alius istam curam habebit ? Adde quod Concilium non meminit Occidentis, neque Orientis, sed tantum ait : « Quoniam talis Episcopo Romano est consuetudo. »

Tertia expositio est Auctoris Sum. Conc., qui ex quodam vetusto codice putat restituendum : « Quoniam Metropolitano talis consuetudo est » pro eo quod habemus : « Quoniam Episcopo Romano talis consuetudo est »

At neque hæc est solida expositio. Exemplaria enim Nicæni Concilii nusquam exstabant pleniora et emendatiora, quam in scriniis Romanorum antiquorum Pontificum, ut infra ostendemus, cum agemus de appellationibus : nam quæ in Græcia erant, concremata fuerunt ab Arianis, teste Athanasio, in epist. ad omnes Orthod. ; et ideo non mirum, si quæ citantur a Græcis, et a Ruffino mutila et corrupta sunt.

Porro ex Romanæ Ecclesiæ scriniis tulit hunc Canonem Paschasinus B. Leonis legatus ad Conc. Chalced. et in eo legimus : « Quoniam talis Episcopo Romano consuetudo est. » Adde, quod non est bona ratio, cur debeat Alexandrinus Episcopus tantam ditionem habere, quia ita consueverunt Metropolitani. Nam metropolitani non regunt nisi unam provinciam : Alexandrino autem multæ provinciæ et multi Metropolitani subjiciuntur.

Quarta igitur, et vera expositio est, Alexandrinum debere gubernare illas provincias, quia Romanus Episcopus ita consuevit, id est, quia Romanus Episcopus ante omnem Conciliorum definitionem consuevit permittere Episcopo Alexandrino regimen Ægypti, Lybiæ, et Pentapolis : sive consuevit per Alexandrinum Episcopum illas provincias gubernare. Sic intellexit hunc canonem Nicolaus I. in epist. ad Michael., nec apparet ulla alia probabilis expositio.

Secundum Concilium generale in epist. ad Damas. quæ extat apud Theodoretum lib. V hist. cap. 9. dicit, se convenisse apud urbem Constantinopolim ex mandato litterarum Pontificis per Imperatorem ad se missarum. Et ibidem fatentur, Romanam Ecclesiam Caput esse, se autem membra.

Tertium Concilium, ut est apud Evagrium lib. I hist. cap. 4. dicit, se deponere Nestorium ex mandato litterarum Cœlestini Papæ Romani. Et in epist. ad eumd. Cœlest., idem Concilium scribit, se causam Joannis Patriarchæ Antiocheni, quæ magis dubia erat quam causa Nestorii, non fuisse ausum judicare, sed reservasse judicio ipsius Cœlestini : quæ omnia perspicue indicant supremam Romani Pontificis auctoritatem. Concilium Chalcedonense act. 1, 2 et 3. passim vocat Leonem *universalis Ecclesiæ Pontificem.* Et in epistol. ad Leonem : « Et post hæc, inquiunt, omnia insuper, et contra ipsum, cui vineæ custodia a Salvatore commissa est, extendit insaniam, id est, contra tuam quoque Apostolicam sanctitatem. » Hic vides maximum Concilium confiteri, Romano Pontifici a Deo ipso vineæ, id est, Ecclesiæ universæ, custodiam esse commissam.

Synodus Constantinopolitana, quæ ante quintam Synodum in causa Anthimi congregata est, act. 4. per Menam Patriarcham Concilii Præsidem ita loquitur : « Nos, inquit, Apostolicam Sedem sequimur, et obedimus, et ipsius communicatores habemus, et condemnatos ab ipsa, et nos condemnamus. » Jam si totum Concilium Apostolicæ Sedi obedire se profitetur, certe Apostolica Sedes toti Ecclesiæ cum auctoritate præest.

Septima Synodus act. 2. recipit, et probat epist. Adriani ad Tharasium, in qua hæc

habentur : « Cujus, inquit, Sedes per totum terrarum Orbem primatum obtinens lucet, omniumque Ecclesiarum Dei Caput existit. Unde et ipse B. Petrus Apostolus Dei jussu Ecclesiam pascens, nihil omnino prætermisit, sed ubique Principatum obtinuit, et obtinet etc. » Nota, in præsenti dici : « Primatum obtinens lucet. » Et, « Caput existit etc. »

Lateranense Concilium sub Innocentio III, in quo Græci, et Latini interfuerunt cap. 5 : « Romana, inquit, Ecclesia disponente Domino, super omnes alias ordinariæ potestatis obtinet principatum, utpote mater universorum Christi fidelium, et magistra. »

Concilium Lugdunense generale sub Gregorio X. ut habetur in Sexto, titulo de Elect. cap. Ubi periculum, vocat Romanum Episcopum Vicarium Christi, Successorem Petri, Rectorem universalis Ecclesiæ : et in hoc etiam Concilio Græci, et Latini interfuerunt.

Denique Concilium Florentinum, Græcis et Latinis consentientibus, ita statuit : « Definimus sanctam Apostolicam Sedem, et Romanum Pontificem in universum Orbem tenere primatum, et ipsum Pontificem Romanum successorem esse B. Petri Principis Apostolorum, et verum Christi vicarium, totiusque Ecclesiæ Caput, et omnium Christianorum patrem, ac doctorem existere, et ipsi in B. Petro pascendi, regendi, et gubernandi, universalem Ecclesiam a domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse.(1)» Omitto quinque alia Concilia generalia, quia nec a Græcis recipiuntur, cum ipsi non interfuerint, nec a Lutheranis, cum sint post annum 600 celebrata. Nimirum Lugdunense sub Innocentio IV. ut habetur c. 1. de homic. in Sexto. Viennense sub Clemente V. ut habetur Clemen. unica, de sum. Trin. et Fid. Cath. Constantiense sess. 8. et 15. Lateranense sub Leone X. sess. 11. et Tridentinum sess. XIV, cap. 7. et alibi.

CAPUT XIV.

Idem probatur ex testimoniis summorum Pontificum.

Tertium argumentum sumitur a summorum Pontificum sententiis. Est autem observandum epistolas Pontificum in tres quasi classes distribui posse.

Prima classis continet epistolas Pontificum, qui sederunt usque ad annum 300, in quibus Magdeburgenses et Calvinus fatentur, vere asseri Primatum, et eos Pontifices sanctos, et veros Pontifices fuisse : sed eas epistolas dicunt esse confictas, et recentes, ac falso Pontificibus illis adscriptas.

Secunda classis complectitur epistolas eorum Pontificum, qui sederunt ab anno 600 usque ad nostra tempora, in quibus fatentur adversarii, vere asseri Primatum, et esse eorum Auctorum, quibus inscribuntur : sed eos Pontifices non esse dignos Fide, et Pseudopontifices, non Pontifices fuisse.

Tertia classis comprehendit illas epistolas, in quibus et aperte asseritur Primatus, et quas constat esse scriptas a sanctis et veris Pontificibus, qui floruerunt ab anno 300 ad 600 videlicet, Julio, Damaso, Siricio, Innocentio, Zozimo, Leone, Gelasio, Anastasio II. Joanne II. Felice IV. Pelagio II. Gregorio Magno. Ergo in testimoniis primæ et secundæ classis, non erit opus immorari in citandis verbis, sed satis erit notare loca, et respondere ad objectiones hæreticorum : quandoquidem fatentur, in illis epistolis aperte asseri sententiam nostram. Verba autem adferenda tantum erunt in testimoniis tertiæ classis.

Primum igitur diserte asserunt Primatum hi S. Pontifices, Clemens epist. 1. Anacletus epist. 3. Evaristus epist. 1. Alexander epist. 1. Pius epist. 1. et 2. Anicetus epist. 1. Victor epist. 1. Zephyrinus epist. 1. Calixtus epist. 2. Lucius epist. 1. Marcellus in ep. 1. Eusebius epist. 3. Melchiades epist. 1. Marcus epist. 1.

Ad hæc testimonia nihil respondent, nisi esse recentia et supposititia. At quamvis aliquos errores in eas irrepsisse non negave-

(1) Hujus testimonii et capitis sequentis vim infringere conati sunt Doellinger et Gratry, de quibus videbitur infra.

rim, nec indubitatas esse affirmare audeam : certe tamen antiquissimas esse nihil dubito, mentiuntur enim Magdeburgenses Cent. II, cap. 7. ad fin., cum dicunt, nullum fide dignum Auctorem citasse has epistolas ante tempora Caroli Magni. Nam Isidorus, qui 200 annis antiquior est Carolo, in procem. sui collect. sac. Can., dicit, se ex consilio 80 Episcoporum collegisse Canones ex epistolis Clementis, Anacleti, Evaristi, et cæterorum Romanorum Pontificum. Item Concilium Vasense, can. 6. citat epistolas Clementis, ut nunc exstant. Et celebratum est hoc Concilium tempore Leonis I. id est, 350 annis ante Imperium Caroli. Denique Ruffinus, qui annis 400 præcessit Carolum, Præf. in recognit. Clem. a se conversas ex Græco, meminit epistolæ Clementis ad Jacobum, et eam se vertisse dicit ex Græco. Esse autem vere hanc versionem Ruffini, testatur Gennadius lib. de vir. illustr. in Ruffino.

In secunda classe est Adrianus I. in epist. ad Tharasium, Nicolaus I. in epist. ad Michaelem Imp., Leo IX. in epist. ad Michael. Episc. Constantinop., Paschalis in epist. ad Episc. Panorm., quæ habetur cap. Significasti, extra, de Elect., Innocentius III. in epist. ad Imp. Constantinop., quæ habetur cap. Solitæ, extra, de major. et obed. Qui omnes serio, et ex professo docent, Romanum Pontificem toti Ecclesiæ præesse.

Ad hæc adversarii respondent: hos Pontifices omnes Antichristos fuisse; id quod in sequenti quæstione refellemus. Interim hoc solum dicimus : si isti Pontifices Antichristi fuerunt, totam Ecclesiam ab annis fere 1000 periisse; constat enim ex historiis, Ecclesiam universam his Pontificibus adhæsisse, eorumque sententiam esse secutam. Si vero Ecclesia periit, mentitum esse Christum, qui ait Matth. XVI adversus Ecclesiam portas inferi non prævalituras. Sed de hac re multa dicemus in quæstionibus de Ecclesia. Veniamus ad tertiam classem, et duodecim optimos et sanctissimos Pontifices proferamus.

Primus sit S. Julius I. qui in epistol. ad Orient., quæ exstat in Apol. II S. Athanasii, ita loquitur : « An ignari estis, hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, ut hinc quod justum est, definiri possit? quapropter si isthic ejusmodi suspicio in Episcopum concepta fuerat, id huc ad nostram Ecclesiam referri oportuit. » Et infra : « Quæ, inquit, accepimus a B. Petro Apostolo, ea vobis significo, non scripturus alioqui, quæ nota apud vos esse arbitror, nisi facta ipsa nos conturbassent. » His verbis S. Julius affirmat, ad se pertinere officium dijudicandi causas Episcoporum, etiam Orientalium, tametsi Patriarchæ primarii essent : (nam de causa S. Athanasii Alexandrini Patriarchæ agebatur) et hoc jus a B. Petro se accepisse, atque id omnibus notum esse. Quid, quæso, responderi potest? Auctor est sanctus et vetustissimus; epistola certa et a S. Athanasio tota descripta; verba denique ipsius perspicua, et diserta.

Secundus sit S. Damasus, qui in epist. ad omnes Episc. Orient., quam Theodoretus recitat lib. V hist. cap. 10. : « Quoniam, inquit, Apostolicæ Sedi reverentiam debitam charitas vestra distribuit vobis quam plurimum, carissimi filii, præstitistis. » Ubi agnoscit debitam reverentiam, et filios vocat omnes Episcopos. Item in epist. 4. ad Episc. Numid. : « Cuncta quæ possunt aliquam recipere dubitationem, ad nos tanquam ad Caput, ut semper fuit consuetudo, deferre non desinatis. »

Tertius. S. Siricius in epist. ad Himericum Episc. Tarracon., quam etiam Calvinus vere Siricii esse fatetur : « Pro officii, inquit, nostri consideratione, non est nobis dissimulare, non est tacere libertas, quibus major cunctis Christianæ religionis zelus incumbit. Portamus onera omnium qui gravantur. Quinimo hæc portat in nobis B. Apostolus Petrus, qui nos in omnibus, ut confidimus, administrationis suæ protegit, et tuetur hæredes. » Et infra cap. 15. : « Explicavimus, ut arbitror, frater charissime, universa quæ digesta sunt in querelam, et ad singulas causas, de quibus per filium nostrum Bassianum Presbyterum ad Romanam Ecclesiam, ut pote ad Caput tui corporis retulisti etc. » Denique præcipit Episcopo, ut hæc sua decreta dirigat ad alios Episcopos omnes.

Quartus S. Zozinus in epist. ad Hesichium Salonitan. Episc. : « Ad te, inquit, potissimum scripta direximus, quæ in omnium fratrum et Episcoporum nostrorum facies ire notitiam. » Et infra : « Sciet quisquis hoc, postposita Patrum, et Apostolicæ Sedis auctoritate, neglexerit, a nobis districtius vindicandum, ut loci sui minime dubitet sibi non constare rationem, si hoc putat post tot prohibitiones posse tentari. »

Quintus S. Innocentius in epistol. 22. ad Episc. Maced. : « Adverti, inquit, Sedi Apos-

tolicæ, ad quam relatio, quasi ad Caput Ecclesiarum missa currebat, fieri injuriam etc. » Item in epist. ad Conc. Milevit., quæ est inter epist. S. Augustini 93. : « Diligenter, inquit, et congrue Apostolico consulitis honori. Honori, inquam, illius quem præter illa, quæ extrinsecus sunt, sollicitudo manet omnium Ecclesiarum : antiquæ scilicet regulæ formam secuti, quam toto semper ab Orbe mecum nostis esse servatam. Idem in epist. ad Concil. Carthag. quæ est 91. Romanam Sedem dicit esse « Fontem, et Caput omnium Ecclesiarum. »

Ad hoc testimonium Magdeburgenses nihil respondent, nisi Innocentium nimis multum sibi arrogare: quocirca eum per contumeliam Nocentium vocant. At si ita est: cur veteres Patres hunc Innocentii errorem non reprehenderunt? Cur Augustinus in epist. 106 ad Paulin. de his duabus epistolis Innocentii loquens, ait: « Ad omnia ille nobis rescripsit eodem modo, quo fas erat, at que oportebat Apostolicæ sedis Antistitem ? » Cur ibidem Augustinus Innocentium beatæ memoriæ Papam appellat?

Sextus est S. Leo. Sed quoniam Lutherus et Calvinus dicunt, veteres Pontifices nihil auctoritatis habuisse extra Occidentem; adferamus testimonia Leonis, quibus simul Primatus asseratur, et ostendatur, eo tempore Pontifices in Græciam, Asiam, Ægyptum, et Africam jurisdictionem exercuisse. Igitur in epistol. 84. ad Anastas. Episc. Thessal. « Sicut, inquit, præcessores mei præcessoribus tuis, ita etiam ego dilectioni tuæ priorum secutus exemplum, vices mei moderaminis delegavi, ut curam, quam universis Ecclesiis principaliter ex divina institutione debemus, imitator nostræ mansuetudinis effectus, adjuvares, et longinquis ab Apostolica Sede provinciis præsentiam quodammodo nostræ visitationis impenderes. « Et infra : » Vices, inquit, nostras ita tuæ credidimus charitati, ut in partem sis vocatus sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. » Et in fine, ubi dixerat magna providentia constitutos Episcopos, Archiepiscopos, et Primates, subdit: « Per quos ad unam Petri Sedem universalis Ecclesiæ cura conflueret, et nihil unquam a suo Capite dissideret. » Ex his apparet non solum Primatus, sed etiam auctoritas Leonis in Ecclesias Græciæ.

Idem Leo epist. 46. Anathol. Episc. Constantinop. « Residentibus, inquit, vobis, quibus executionem nostræ dispositionis injunximus etc. » Vides, ut præcipiat Patriarchæ Constantinopolitano. Idem epistol. 62. ad Maxim. Antioch., monet eum, ut frequenter ad se scribat, quid agatur circa Ecclesias. Et ibidem : « Juvenalis, inquit, Episcopus ad obtinendum Palestinæ provinciæ principatum credidit se posse sufficere. Quod sanctæ memoriæ Cyrillus merito perhorrescens, scriptis suis mihi rem indicavit, et sollicita prece multum poposcit, ut nulla illicitis conatibus præberetur assensio etc. » Vides quomodo Patriarcha Alexandrinus supplicat Leoni, ne permittat Juvenali subjici Palestinam? Et cum ea provincia ad Antiochenum Patriarchatum spectaret cur non petiit hoc potius Cyrillus ab Antiocheno Patriarcha?

Idem epist. 81. ad Dioscor., Patriarch. Alexandr. « Quod, inquit, a patribus nostris propensiore cura novimus esse servatum, a vobis quoque volumus custodiri etc. » Vide Leonem imperare Patriarchæ totius Ægypti, et Lybiæ. Idem epist. 87. ad Episc. Afr. : « Quod, inquit, utcumque patimur esse veniale, inultum postmodum esse non poterit, si quisquam, quod omnimo interdicimus usurpare præsumpserit.» Et infra : « Causam, inquit, Lupicini Episcopi, illic jubemus audiri etc. » Leo igitur imperabat Episcopis Græciæ, Asiæ, Ægypti, Africæ. Exstant etiam epistolæ ejus ad Episcopos Germaniæ, Galliæ, Hispaniæ, Italiæ, in quibus aperte se eorum judicem, et Caput agnoscit.

Denique serm. I. de Natali Apost. his verbis Romanam urbem alloquitur : « Per sacram beati Petri Sedem Caput Orbis effecta latius presidere religione divina, quam dominatione terrena. Quamvis enim multis aucta victoriis. jus imperii tui terra marique protuleris, minus tamen est, quod tibi bellicus labor subdidit, quam quod pax Christiana subjecit. » Quid clarius?

Ad hæc loca respondet Calvinus dupliciter lib. IV. Inst. cap. 7, §. 11. Primo dicit, Leonem supra modum avidum gloriæ et dominationis fuisse, et ambitioni ejus multos restitisse. In cujus rei probationem citat in margine epist. ejus 85.

At in ea epistola nihil tale exstat nec in aliis epistolis ejus invenimus ullos restitisse S. Leoni, excepto uno Episcopo Gallo, qui Hilarius dicebatur. Is tantum legitur in epist. 89. Leonis, se subtrahere voluisse ab Apostolicæ Sedis obedientia ; qui tamen, ut ibidem legimus, Romam venit ad dicendam causam, et convictus in Concilio, punitus est.

Exstant autem inter epistolas Leonis epistotolæ variorum Conciliorum, Episcoporum, Imperatorum ad ipsum Leonem, et nominatim epistolæ Episcoporum Galliæ, in quibus pietas ejus, et auctoritas mirifice prædicatur. Nec puto ante Lutherum, et Calvinum ullum fuisse, qui B. Leonem superbiæ et ambitionis reprehenderit.

Secundo respondet: Leonem non usurpasse sibi jurisdictionem in alios Episcopos, sed tantum se in dissidiis componendis interposuisse, quantum lex et natura Ecclesiasticæ communionis patiebatur. Et probat, quia idem Leo epist. 84. ubi videtur maxime jubere Episcopis: tamen dicit, se velle servari in omnibus privilegia Metropolitanorum, quasi dicat, se ex pietate monere, auctoritatem autem relinquere iis quorum est.

At si ita est, ergo non gloriæ et dominationis avidior fuit, nec ambitionis accusandus erat. Deinde verba ipsa Leonis supra citata satis aperte docent, eum vere et ex auctoritate Episcopis imperasse.

Quod autem vult servari jura Metropolitanorum, nihil officit nostræ causæ: nam ita vult servari, ut simul illi subjiciantur Sedi Apostolicæ, et ejus Vicario. Sic enim loquitur in epist. 84. : « Igitur, inquit, secundum sanctorum Patrum canones spiritu Dei conditos, et totius mundi reverentia consecratos, Metropolitanos singularum provinciarum Episcopos, quibus ex delegatione nostra fraternitatis tuæ cura prætenditur, jus traditæ sibi antiquitus dignitatis intemeratum habere dceernimus, ita ut a regulis præstitutis nulla aut negligentia, aut præsumptione discedant. » Et infra : « Si forte, inquit, inter ipsos qui præsunt de majoribus, quod absit, peccatis causa nascatur, quæ provinciali nequeat examine definiri, fraternitatem tuam de totius negotii qualitate Metropolitanus curabit instruere, et si coram positis partibus, nec tuo fuerit res sopita judicio, ad nostram cognitionem, quidquid illud est, transferatur. »

Septimus S. Gelasius sic ait in epistol. ad Episc. Dard.: « Cuncta per mundum novit Ecclesia quoniam quorumlibet sententiis ligata Pontificum, sedes beati Petri Apostoli jus habeat resolvendi. Ut pote quæ de omni Ecclesia fas habeat judicandi, neque cuiquam de ejus liceat judicare judicio. » Similia habet in epist. ad Anastas. Imper., et in tom. de vinc. anathem. Neque ad hæc ulla responsio dari potest: constat enim hæc vere esse verba Gelasii, et Gelasium virum sanctum fuisse, et ante mille annos Ecclesiæ præfuisse.

Octavus Joannes II. qui etiam ante mille annos sedit, in epist. ad Justin. sen. Aug., quæ habetur in ipso Cod. Justin. in I. tit: « Inter claras, inquit, sapientiæ ac mansuetudinis vestræ laudes, Christianissime Principum, puriore luce tanquam aliquod sidus irradiat, quod amore fidei, quod charitatis studio edocti, Ecclesiasticis disciplinis Romanæ Sedis reverentiam conservatis, et ei cuncta subjicitis, et ad ejus deducitis unitatem, ad cujus auctorem, hoc est, Apostolorum primum, Domino loquente, præceptum est : Pasce oves meas, quam esse omnium vere Ecclesiarum Caput, et Patrum regulæ, et Principum statuta declarant etc. «

Nonus Anastasius II in epist. ad Anastas. Imper. « Per ministerium, (inquit) humilitatis meæ, sicut semper est sedes beati Petri in universali Ecclesia, assignatum sibi a Domino teneat principatum. »

Decimus sit Felix IV, qui in epist. I. ad varios Episc. inquit : « Sanctitatis vestræ scripta, quæ ad sedem Apostolicam misistis tamquam ad caput, ut inde acciperetis responsa, unde omnis Ecclesia totius religionis sumpsit exordium, gratanter suscepi etc. »

Undecimus sit Pelagius II. qui in epist. I. ad Episc. Orien. « Romana sedes, inquit, instituente domino, caput est omnium Ecclesiarum. »

Duodecimus S. Gregorius Magnus non minus quam Leo, se totius Ecclesiæ Caput agnovit lib. I. epist. 72. ad Gennad.: « Ex Concilio, inquit, Numidiæ si qui desideraverint ad Apostolicam sedem venire, permittite, et si quilibet eorum viæ contradicere voluerit, obviate. » Hinc igitur apparet auctoritas Gregorii in Episcopos Africæ. Item lib. II. epist. 37. ad Natal: « Postquam, inquit, ad beatitudinem vestram, et decessoris mei, et mea in causa Honorati Archidiaconi scripta directa sunt, tunc contempta utriusque sententia præfatus Honoratus proprio gradu privatus est. Quod si quilibet ex quatuor Patriarchis fecisset, sine gravissimo scandalo tanta contumacia transire nullo modo potuisset. » Certe his verbis S. Gregorius omnibus Patriarchis se præpositum fuisse, apertissime demonstrat.

Item lib. IV. epist. 56. ad Episc. prov. Helladis : « Pallium, inquit, Joanni fratri nostro Corinthiorum Episcopo nos transmisse

cognoscite, cui vos magnopere convenit obedire. » Vides Gregorii auctoritatem in Græcos Episcopos, quibus Corinthiorum Episcopum, Archiepiscopum ordinat per pallii transmissionem? Idem lib. VII. epist 63. ad Jo. Episc. Syracus. : « Nam, inquit, de Constantinopolitana Ecclesia, quis eam dubitet Apostolicæ sedi esse subjectam? quod et dominus piissimus Imperator, et frater noster Eusebius ejusdem civitatis Episcopus assidue profitetur. » Et epist. 64. ad eumdum : « Nam, inquit, quod se dicit sedi Apostolicæ subjici, si qua culpa in Episcopis invenitur, nescio quis ei Episcopus subjectus non sit etc. » Quid clarius ? Omitto epistolas ad Episcopos Italiæ, Galliæ, Hispaniæ: nam de subjectione eorum nulla dubitatio est.

Respondet Calvinus lib. IV. cap. 7, §. 12. ac primum ait: Gregorium tribuisse sibi jus corrigendi alios, non autem paruisse ei nisi illos qui volebant. At hoc dici non potest: nam Gregorius sanctissimus, et humillimus fuit : quocirca etiam Græci ejus diem festum colunt ; et Calvinus in hoc lib. IV. cap. 7, §. 22. Gregorium virum sanctum fuisse fatetur; non autem potest cum sanctitate consistere usurpatio juris alieni. Neque est nævus aut macula venialis, subjicere sibi omnes Episcopos, sed intolerabilis superbia, et ipsissima nota Antichristi, ut ipsimet frequenter docent: quomodo ergo Gregorius sanctus erat, si omnes Episcopos sibi injuste subjiciebat.

Secundo respondet: Gregorium ex mandato Imperatoris judicasse Episcopum Constantinopolitanum, ut ex lib. VII. epist. 64. ipsius Gregorii cognosci potest. At in ea epistola Gregorius dicit, Imperatorem voluisse a se judicari Patriarcham illum, quia canones hoc jubent: quod idem est, ac si diceret, Imperatorem noluisse impedire, quin juxta canones Episcopus, licet regiæ urbis, a Gregorio puniretur. Quare in epistola superiore Gregorius dicit, Imperatorem assidue profiteri, Ecclesiam Constantinopolitanam Romanæ esse subjectam.

Tertio respondet : Gregorium sicut alios puniebat, ita paratum fuisse ab aliis emendari, ut ipse dicit lib. II. epist. 37. ad Natal. Salonit. ac proinde non magis præfuisse, quam subjectum fuisse. At Gregorius in illa epistola de correptione fraterna loquitur, non de censura judiciali: « Ecce, inquit, fraternitas tua ægre se tulit de conviviis a me esse reprehensam, cum ego, qui etsi hanc non vita, tamen loco transgredior, ab omnibus corripi, ab omnibus emendari paratus sim, et hunc solum mihi amicum æstimo per cujus linguam ante apparitionem districti judicis meæ maculas mentis tergo. » Adde quod involvit contradictionem, eumdem omnibus Prælatum esse, et tamen aliquibus subjici.

Quarto respondet : hunc statum Pontificium valde Gregorio displicuisse : subinde enim conqueritur, inquit, se sub colore Episcopatus ad seculum rediisse, ut lib. I. epist. 5, et 7. At Gregorius deflebat quidem quod ex quiete monasterii ad onera Episcopalia translatus esset: non autem displicebat ei, quod Apostolica Sedes omnium Ecclesiarum curam gereret. Nam ipse idem acerrime pugnavit pro honore Sedis suæ, contra Joannem Episcopum Constantinopolitanum. Et lib. IV, epist. 36. ad Eulog. : « Humilitatem, inquit, teneamus in mente, et tamen ordinis nostri dignitatem servemus in honore. » Et lib. XI, epist 42. ad Joan. Panorm. Episc. : « Illud, inquit, admonemus, ut Apostolicæ sedis reverentia nullius præsumptione turbetur. Tunc enim status membrorum integer manet, si caput fidei nulla pulset injuria. » Et in explic. IV. Psal. Pœnit. « In tantum, inquit, suæ temeritatem extendit vesaniæ, ut caput omnium Ecclesiarum Romanam Ecclesiam sibi vendicet, et in Domina Gentium terrenæ jus potestatis usurpet. »

CAPUT XV.

Idem probatur ex Patribus Græcis.

Veniamus ad testimonia veterum Patrum, qui summi Pontifices non fuerunt. Calvinus et Illyricus tres tantum nobis objiciunt, Cyprianum, Hieronymum, et Bernardum, de quibus dicemus suo loco. Nam autem pro tribus fere triginta illis objiciemus.

Primus igitur sit : B. Ignatius, qui epist. ad Rom. inscribit : « Ignatius Ecclesiæ sanctificatæ, quæ præsidet in regione Romanorum. » Cur dicitur Ecclesia præsidens, nisi quia Caput est omnium aliarum ?

Secundus. B. Irenæus lib. III. cap 3. « Maximæ. inquit, antiquissimæ et omnibus co-

gnitæ, a gloriosissimis duobus Apostolis Petro et Paulo Romæ fudatæ et constitutæ Ecclesiæ, eam quam habet ab Apostolis traditionem, et annuntiatam omnibus fidem per successiones Episcoporum pervenientem usque ad nos, indicantes, confundimus eos, qui quoquo modo vel per sui placentiam malam, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem, et malam scientiam, præterquam oportet, colligunt. Ad hanc enim Ecclesiam propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est, eos, qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quæ ab Apostolis est, traditio. »

Nota illud *Necesse est*: et illud *Omnem convenire Ecclesiam*. Et illud : *Propter potentiorem principalitatem* : et illud : *In qua semper ab omnibus conservata est Apostolica traditio.*

Nam Irenæus probat, posse non confundere omnes hæreticos ex doctrina Romanæ Ecclesiæ, quia necesse est ad hanc Ecclesiam omnes convenire, et ab ipsa tanquam a Capite et fonte pendere ; et proinde necesse est, ejus doctrinam esse Apostolicam et veram. Quod autem necessarium sit omnibus Christianis pendere a Romana Ecclesia probat.

Primo a priori, quia datus est huic Ecclesiæ principatus.

Secundo a posteriori, quia hactenus semper omnes conservarunt Fidem in hac Ecclesia, id est, in unione et adhæsione ad hanc Ecclesiam, ut ad Caput et matrem.

Tertius. Epiphanius hæres. 68. quæ est Meletian. : « Ursacius, inquit, et Valens pœnitentiam agentes, una cum libellis profecti sunt ad beatum Julium Romanum Episcopum pro ratione reddenda de suo errore ac delicto. » Certe isti Episcopi erant : cur igitur a Romano Pontifice veniam petebant, si non est Romanus Pontifex etiam Episcoporum judex et Caput?

Quartus. Athanasius in II. Apolog. eosdem Episcopos a B. Julio veniam delicti petivisse testatur. Et in epist. ad Felic. Papam: « Ob id vos, prædecessoresque vestros, Apostolicos videlicet Præsules, in summitatis arce constituit, omniumque Ecclesiarum curam habere præcepit, ut nobis succurratis etc. » Denique in lib. de sent. Dionys. Alexand. Episc. : « Quidam, inquit, ex Ecclesia recte quidem sentientes, sed ignari ejus causæ, cur ita ab eo scriptum esset, Romam ascenderunt, ibique eum apud Dionysium Romanum Præsulem accusaverunt. »

Cur, quæso, Dionysius Alexandrinus Patriarcha a bonis viris accusatur apud Romanum Pontificem, nisi quia sciebant, Romanum Pontificem communem esse omnium judicem?

Quintus. Basilius in epist. 52. ad Athanas. : « Visum est, inquit, consentaneum scribere ad Episcopum Romanum, ut videat res nostras, et judicii sui decretum interponat. Ut quia difficile est, aliquos inde de Concilii sententia mitti, ipsi auctoritatem rei tribuat delectis viris, qui laborem quidem itineris perferre possint, lenitate vero ac facilitate morum, tum commoda et prudenti oratione eos, qui a recta via deflexerunt, monere, quique acta Ariminensis Concilii secum ferant, ad ea rescindenda, quæ illic violente acta sunt etc. » Hic Basilius tribuit Romano Episcopo auctoritatem visitandi Ecclesias Orientis, et ex auctoritate decreta faciendi, ac rescindendi Concilia generalia, quale erat Ariminense.

Sextus. S. Gregorius Nazianzenus in carm. de vita sua, dicit, Romanam Ecclesiam semper conservasse veram de Deo sententiam, ut decet Urbem, quæ toti Orbi præsidet. Nec loquitur de Imperio temporali : nam eo tempore Imperii Romani sedes Constantinopoli erat, non Romæ.

Septimus. S. Joannes Chrysostomus in epist. 1. ad Innoc. Papam : « Obsecro, inquit, ut scribas, quod hæc tam inique facta non habeant robur, illi autem, qui inique egerunt, pœnæ Ecclesiasticarum legum subjaceant etc. » Deposuerat Chrysostomum ab Episcopatu Constantinopolitano Theophilus Episcopus Alexandrinus in Concilio multorum Episcoporum : Chrysostomus ad Romanum Pontificem scribit, ut ipse sua auctoritate decernat, irritam esse sententiam Theophili, et Theophilum ipsum puniat. Agnoscit ergo Chrysostomus Innocentium Papam, ut summum judicem etiam Græcorum. Item in epist. 2. ad eumdem : « Perpetuas, inquit, vobis gratias agimus, quod paternam erga nos benevolentiam declarastis etc. »

Agnoscit Chrysostomus Innocentium ut patrem, cum tamen ipse senior Innocentio esset, et Episcopus regiæ urbis. Denique, in ead. epist. petit ab Innocentio, ne inimicos suos excommunicet, tametsi illi hoc mereantur : « Vestram, inquit, oro vigilantiam, ut licet omnia tumultibus impleverint, si tamen curari morbo voluerint, ne affligantur, neque e cœtu ejiciantur. »

Octavus. S. Cyrillus epist. 10. ad Nestor., et epist. 11. ad Cler. et pop. Constantinop. scribit, Nestorium nisi intra terminum a Cœlestino Papa Romano præscriptum hæreses suas revocet, ab omnibus ut excommunicatum et depositum debere vitari. Et in epist. 18. ad Cœlestin., quem in inscriptione sanctissimum Patrem appellat, petit ab eo : num velit cum Nestorio ad tempus adhuc communicari, an vero deinceps ab omnibus vitari. Quæ omnia satis declarant, quo loco Romanum Pontificem S. Cyrillus habuerit, cum in damnatione ac depositione Nestorii, nihil se aliud quam executorem, et administrum Romani Pontificis exhibuerit. Et in lib. Thes. « Petro, inquit, omnes jure divino caput inclinant, et primates mundi tanquam ipsi Domino Jesu obediunt. « Item. » Debemus nos, ut qui membra sumus, capiti nostro Romano Pontifici, et Apostolicæ sedi adhærere etc. »

Quæ verba non habentur in lib. Thesau. qui nunc exstant, sed citantur a B. Thoma in Opusc. cont. Græc., et a Gennadio Scholario Græco auctore in lib. de Prim. Rom. Pontif. Constat autem multos libros Thesauri periisse ; nam citatur in VI Synodo, act. 10. lib. XXXII Thes. Cyrilli, cum non exstent hoc tempore libri, nisi quatuordecim. Præterea Andreas Colossensis Episcopus, in Concilio Florentino sess. 7. affirmavit, in Thesauris Cyrilli mirifice prædicari Romani Pontificis auctoritatem, nec ullus Græcorum contradixit.

Nonus. Theodoretus in epist. ad Leonem Papam : « Ego, inquit, Apostolicæ vestræ sedis expecto sententiam, et supplico et obsecro vestram sanctitatem, ut mihi opem ferat justum vestrum et rectum appellanti judicium, et jubeat ad vos accurrere, et ostendere meam doctrinam vestigia Apostolica sequentem. » Hic Episcopus Asianus erat, et 800 Ecclesiis præerat, ut ipse ibidem dicit, et tamen Romanum Pontificem supremum judicem suum agnoscit. Idem in epist. ad Renat. Presbyt. Rom. : « Spoliarunt, inquit, me sacerdotio, ejeceruntque ex civitatibus, neque ætatem in religione exactam, neque canitiem reveriti. Quamobrem te precor, ut sanctissimo Archiepiscopo Leoni persuadeas, ut Apostolica utatur auctoritate, jubeatque ad vestrum Concilium adire. Tenet enim sancta ista sedes gubernacula regendarum cuncti orbis Ecclesiarum. »

Decimus. Sozomenus lib. III, cap. 7 : « Cum propter sedis propriæ dignitatem cura omnium ad ipsum spectaret, singulis Ecclesiam suam restituit. » Loquitur de Julio I. qui reddidit Episcopatum Athanasio Alexandrino, et Paulo Constantinopolitano.

Undecimus. Acatius in epist. ad Simplic. Papam, quæ habetur tom. II Concilior. : « Sollicitudinem, inquit, omnium Ecclesiarum, secundum Apostolum circumferentes, nos indesinenter hortamini, quamvis sponte vigilantes ac præcurrentes. »

Duodecimus. Episcopus Patarensis, de quo sic scribit Liberatus in Breviar. cap. 22 : « Sylverio, inquit, veniente Pataram venerabilis Episcopus civitatis ipsius venit ad Imperatorem, et judicium Dei contestatus est de tantæ sedis Episcopi expulsione, multos esse dicens in hoc Mundo Reges, et non esse unum, sicut ille Papa est super Ecclesiam mundi totius, a sua sede expulsus. »

Decimustertius. Justinianus senior Augustus in epist. ad Joan. II, quæ habetur in Cod. in 1. tit. : « Nec enim, inquit, patimur quidquam, quod ad Ecclesiarum statum pertinet, quod non etiam vestræ innotescat sanctitati, quæ caput est omnium sanctarum Ecclesiarum. »

CAPUT XVI.

Idem probatur ex Patribus Latinis.

Jam ex Latinis B. Cyprianus sæpe hoc docet. Sed antequam loca propria adferamus, explicandum est breviter argumentum libri ejus de unitate Ecclesiæ; inde enim alia ejus testimonia facilius intelligentur. Igitur libro de unitate Ecclesiæ propositum est ostendere, in quo consistat Ecclesiæ unitas, ac primum demonstrat, unde oriatur divisio et hæresis : « Hoc eo fit, inquit, dum ad veritatis originem non reditur, neque caput quæritur, nec magistri cœlestis doctrina servatur. »

Ubi tria proponit. Primo, originem veritatis de Ecclesia, id est, unde cœperit doctrina de Ecclesia. Secundo, Caput Ecclesiæ, et quidem a Christo diversum : nam paulo ante dixerat, omnes hæreticos Christum quærere; et tamen hic ait, inde nasci omnes hæreses, quod hæretici non quærunt Caput Ecclesiæ. Tertio, doctrinam cœlestis Magistri,

id est, quæ sit doctrina Christi de Ecclesia, et ejus Capite.

His propositis, mox declarat ista tria, dicens : « Loquitur, inquit, Dominus ad Petrum : Ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non vincent eam : et eidem post resurrectionem suam dicit : Pasce oves meas etc. » Ubi Cyprianus docet, originem veritatis de Ecclesia, quam dixerat quærendam esse in his verbis Domini. Hic enim cœpit doctrina de Ecclesia : et similiter caput Ecclesiæ, quod quærendum dixerat esse Petrum : et doctrinam cœlestis Magistri esse hæc eadem verba. Quare paulo post subjungit ac docet, Ecclesiam esse unam in radice et Capite, licet propagatione multiplicetur, et ponit tria exempla, lucis, fontis, et arboris, quæ omnia sunt unum in radice, et propagatione multiplicantur. Habemus ergo ex hoc loco, Petrum esse Caput totius Ecclesiæ.

Quod autem hoc idem Romano Episcopo conveniat; declarat idem Cyprianus lib. I, epist. 3. ad Cornel. ubi loquens de schismate Novatianorum, qui non agnoscebant Cornelium Pontificem, sic ait : « Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quam inde, quod Sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus judex vice Christi cogitatur. Cui si secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas universa, nemo adversus Sacerdotum collegium quidquam moveret etc. »

Adversarii quidem respondent : hic loqui Cyprianum de singulis Episcopis, et particularibus Ecclesiis, et velle dicere, in qualibet Ecclesia unum debere esse ad tempus Judicem et Sacerdotem. At si conferatur hic locus cum superiore, apparebit, manifeste loqui Cyprianum de Ecclesia universa : nam sicut ibi dixerat, inde nasci hæreses, quod non quæritur caput ; et explicuit Caput totius Ecclesiæ esse Petrum ; ita hic dicit inde nasci hæreses, quod non cogitatur unus in Ecclesia judex vice Christi, nimirum Cornelius, nam de eo loquitur. Quocirca paulo infra in eadem epist. vocat Romanam Ecclesiam Petri Sedem, et Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est.

Idem lib. II, epist. 10. ad eumd. Cornel. : « Miseramus, inquit, nuper collegas nostros, ut ad Catholicæ Ecclesiæ unitatem scissi corporis membra componerent, sed diversæ partis obstinata, et inflexibilis pertinacia non tantum radicis, et matricis sinum, atque complexum recusavit, sed etiam adulterum et contrarium caput extra Ecclesiam fecit etc. » Hic aperte de Ecclesia Catholica sermo est, extra quam sunt Novatiani. At dicit Cyprianus, non tantum noluisse Novatianos redire ad Ecclesiam, et agnoscere radicem et matricem, seu Caput hujus Ecclesiæ ; sed etiam adulterum, et contrarium Caput sibi constituisse. Sicut ergo Novatianus fuit caput omnium Novatianorum, ita Cornelius fuit Caput omnium Catholicorum.

Idem lib. I, epist. 8. ad pleb. universam : « Deus unus est, et Christus unus, et una Ecclesia, et Cathedra una super Petrum Domini voce fundata. Aliud altare constitui, aut sacerdotium novum fieri, præter unum altare, et unum sacerdotium non potest. Quisquis alibi collegerit, spargit. »

Hic sane sicut Deus unus est et Christus unus, et Ecclesia una numero non specie : ita et Cathedra una est numero, id est, Cathedra quædam singularis, quæ totam Ecclesiam docet, et illa est Petri, extra quam quicumque colligit, spargit. Denique lib. IV, epist. 8. iterum vocat Romanam Ecclesiam radicem et matricem Catholicæ Ecclesiæ.

At objiciunt adversarii. Primo librum Cypriani de unit. Eccl. ubi sic ait : « Episcopatus unus est, cujus a singulis in solidum pars tenetur. » Ergo non est unus Episcopus totius Ecclesiæ. Secundo objiciunt epist. Cypriani ad Quint. ubi Cyprianus in Concilio residens, ait : « Neque enim quisquam nostrum Episcopum se esse Episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit, quando habeat omnis Episcopus pro licentia libertatis et potestatis suæ arbitrium proprium, tanquam judicari ab alio non possit, cum nec ipse potest alterum judicare. Sed expectemus universi judicium Domini nostri Jesu Christi, qui unus et solus habet potestatem præponendi nos in Ecclesiæ suæ gubernatione et de actu nostro judicandi. »

Respondeo ad primum : Episcopatus unus est eo modo, quo Ecclesia una est : Ecclesia autem est una eo modo, quo multi arboris rami sunt una arbor, multi rivi una aqua, et multi radii una lux, ut ibidem Cyprianus dicit ; sicut ergo in ramis, rivis, et radiis unitas est ratione unius capitis, id est, radicis, fontis, solis, licet rami ipsi, rivi, et radii multiplicentur : ita etiam Ecclesia est

una, et Episcopatus unus in radice et Capite, quamvis multæ sint particulares Ecclesiæ, multique particulares Episcopatus. Unius igitur magni Episcopatus ab Episcopis singulis in solidum pars tenetur, sed non æqualis, neque eodem modo. Nam Petrus et ejus successores tenent eam partem quæ est veluti caput, et radix, et fons : cæteri tenent alias partes quæ sunt veluti rami, et rivi.

Est enim iste unus Episcopatus (ut diximus) similis corpori heterogeneo, non homogeneo ; ex quo sequitur, ut non eodem modo teneant Episcopi singuli partem hujus Episcopatus. Nam sicut radix, licet sit pars, ut etiam est ramus, tamen sustentat, et regit ramos, et omnia quæ sunt in ramis, sunt etiam virtualiter in radice, non e contrario : ita etiam licet Ecclesia Romana et Episcopatus Romanus sit pars Ecclesiæ universæ, et Episcopatus universalis, sicut est Ecclesia Tusculana et ejus Episcopatus : tamen Ecclesia Romana regit Tusculanam, non contra.

Itaque ex sententia Cypriani recte colligitur, non esse Papam Romanum solum Episcopum omnium Ecclesiarum : sunt enim et alii veri Episcopi, qui partem suam regendam susceperunt Ecclesiæ universalis; non tamen recte colligitur, non esse Romanum Pontificem Caput et Pastorem Episcoporum omnium, et proinde etiam Ecclesiæ universæ; quandoquidem pars, quæ ipsi regenda commissa est, eum locum habet in Ecclesia, quem habet radix in arbore, caput in corpore, et fons in aquarum rivulis.

Ad secundum dico : Cyprianum, cum ait: « Neminem se facere Episcopum Episcoporum, » loqui de iis, qui in Concilio illo Carthaginiensi erant, nec includi ea sententia Romanum Pontificem, qui vere est Episcopus Episcoporum, et Pater Patrum, ut infra ostendemus, cum de titulis agemus.

Ad illud quod ait, Episcopum non posse judicari nisi a Deo, sicut a solo Deo constituitur, dico : intelligi debere in rebus dubiis et occultis; sic enim exponit B. Augustinus lib III de Bap. cap. 3. nam his verbis Cypriani recitatis : « Opinor, inquit, in his quæstionibus, quæ nondum eliquatissima perspectione discussæ sunt etc. »

Ubi docet, Cyprianum significare voluisse, singulos Episcopos in Concilio, dum res discutitur, posse libere sententiam suam dicere, nec debere a Præside tyrannice cogi ad suam sententiam, antequam quæstio definita sit. Nam quod alioqui possit Pontifex judicare et deponere Episcopos hæreticos, vel schismaticos manifestos, patet ex lib. III, epist. 13. ad Stephanum Papam, ubi Cyprianus eum hortatur, ut jubeat deponi Episcopum Arelatensem, et alium constitui ejus loco.

Secundus Optatus Cypriani sententiam sequitur, de unica Cathedra totius Ecclesiæ lib. contr. Parmen. III ubi dicit, quinque esse Ecclesiæ Catholicæ dotes, ac primam esse unicam et singularem Petri Cathedram, in qua ab omnibus servari debet unitas : eam vero singularem Cathedram, non solum Petri, sed etiam successorum esse ostendit, enumerans Romanos Pontifices usque ad Siricium. Et tandem concludit : « Igitur de dotibus supradictis Cathedra est prima, quam probavimus per Petrum nostram esse. »

Tertius B. Ambrosius in c. 3. I. ad Tim. : « Cum totus mundus, inquit, Dei sit, tamen domus ejus Ecclesia dicitur, cujus hodie Rector est Damasus. »

Item Orat. in Satyrum : « Percunctatus, inquit, Episcopum est, si cum Episcopis Catholicis, hoc est, si cum Romana Ecclesia conveniret. »

Cur, quæso, Episcopi Catholici non sunt nisi qui cum Romana Ecclesia conveniunt, nisi quia Romana Ecclesia Caput est Catholicæ Ecclesiæ? Idem lib. III de Sacram. cap. 1. : « Non ignoramus, inquit, quod Ecclesia Romana hanc consuetudinem non habeat, cujus typum in omnibus sequimur, et formam. » Et infra : « In omnibus, inquit, sequi cupio Ecclesiam Romanam, sed tamen et nos homines sensum habemus ; ideo quod alibi rectius servatur, et nos recte custodimus. »

Ubi observandum est, cum Ambrosius dicat, in omnibus se velle sequi Romanam Ecclesiam, et tamen eam sequi nolit in consuetudine non lavandi pedes recens baptizatis : illud *in omnibus* intelligendum esse de omnibus necessariis, et ad salutem pertinentibus ; alioqui secum pugnaret.

Quartus B. Hieronymus in ep. ad Agemchiam de Monogamia : « Ante annos, inquit, plurimos, cum in chartis Ecclesiasticis juvarem Damasum, Romanæ urbis Episcopum, et Orientis atque Occidentis synodicis consultationibus responderem etc. » Vides, quomodo ex universa Ecclesia, et toto terrarum Orbe responsa tunc petebantur a Sede Apostolica? Idem in epist. ad Damas. de nom.

hypost. : « Quamquam, inquit, tui me terreat magnitudo, invitat tamen humanitas, a pastore præsidium ovis peto. Cum successore piscatoris et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, beatitudini tuæ, id est, Cathedræ Petri communione consocior. Super illam petram ædificatam Ecclesiam scio. Quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in Arca Noe non fuerit, peribit regnante diluvio. » Et infra : « Non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro Paulinum. Quicumque tecum non colligit, spargit: hoc est, qui Christi non est, Antichristi est. »

Observa primo Hieronymum, qui presbyter Antiochenus erat, tamen ovem se agnoscere Episcopi Romani.

Secundo, confiteri Hieronymum, Damasum esse Petri successorem.

Tertio, cum dicit : « Ego nullum primum, nisi Christum sequens, beatitudini tuæ communione consocior ; » velle dicere, se primum Christo, deinde Christi Vicario adhærere. Idem enim est, ac si dixisset : « Ego neminem tibi, Damase Pontifex, nisi Christum præpono. »

Quarto, ab Hieronymo Romani Pontificis Sedem fieri fundamentum ejus domus et navis, quæ est Ecclesia universalis, ac proinde Romanum Pontificem fieri Caput totius Ecclesiæ.

Postremo, maluisse Hieronymum Romanæ Sedis Pontifici adhærere, quam Episcopo suo proprio Paulino : qui tamen non unus de turba, sed Patriarcha Antiochenus erat. Sic enim ait : « Non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro Paulinum. »

Quare ipse etiam Erasmus, qui alioqui iniquior esse solet Romanæ Ecclesiæ, in Annot. ad hunc locum, dicit, videri sibi Hieronymum his verbis asserere, omnes Ecclesias subjectas esse Apostolicæ Sedi. Quod est notandum adversus novos hæreticos, qui Erasmum habent pro oraculo.

At Calvinus objicit Primo epist. Hieronymi ad Nepotian. ubi unitatis exempla recensens Hieronymus, dicit : « Singuli Ecclesiarum Episcopi, singuli Archipresbyteri, singuli Archidiaconi, et omnis ordo Ecclesiasticus suis Rectoribus nititur. Nec addit, inquit Calvinus, uno Capite tanquam vinculo omnes Ecclesias inter se esse colligatas. »

Secundo objicit, non solum Calvinus, sed etiam Illyricus, Melanchthon, et alii epist. ad Evagr. ubi Hieronymus dicit : « Si auctoritas quæritur, orbis major est urbe. Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? Quid paucitatem, de qua ortum est supercilium, in leges Ecclesiæ vindicas? Ubicumque fuerit Episcopus, sive Romæ, sive Eugubii, sive Constantinopoli, sive Rhegii, sive Alexandriæ, sive Tanis, ejusdem meriti est, et ejusdem sacerdotii ; potentia divitiarum, et paupertatis humilitas sublimiorem vel inferiorem Episcopum non facit. »

Ad primum dico : Hieronymum non omisisse unum Caput, nam cum ait : « Et omnis ordo Ecclesiasticus suis Rectoribus nititur ; » indicat præter unum Episcopum, unum Archipresbyterum, et unum Archidiaconum, esse adhuc alias unitates, nimirum, in singulis provinciis unum Metropolitanum ; in singulis regionibus majoribus unum Primatem ; in tota Ecclesia unum Pontificem : alioqui non erit verum, in omni ordine Ecclesiastico esse unum Rectorem.

Ad secundum dico : Hieronymum eo loco reprehendere malam quamdam consuetudinem, quæ Romæ erat, non in tota Ecclesia Romana, vel in summo Pontifice, sed in Diaconis tantum Romanis. Quoniam enim Diaconi pauci erant, et curam habebant Thesauri Ecclesiastici, paulatim incipiebant se præponere Presbyteris, et inter eos sedere, cum antiqua consuetudo sit, ut Presbyteris cum Episcopo sedentibus, Diaconi stent, non sedeant. De his ergo dicit : « Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? Quid paucitatem, de qua ortum est supercilium? »

Quod autem Romanus Pontifex non probaret eam consuetudinem, ibidem Hieronymus indicat ; dicit enim, solum absente Episcopo ausum fuisse Diaconum inter Presbyteros sedere. Illud autem, quod Hieronymus dicit : Episcopos *esse ejusdem meriti et sacerdotii*, verum est, sed intelligi debet de Episcopatu ratione ordinis, non jurisdictionis. Nec enim negare voluit Hieronymus, majorem esse ditionem Episcopi Alexandrini, quam Tanensis, cum constet, illum tribus magnis provinciis, istum uni tantum civitatulæ præfuisse.

Quintus. B. Augustinus in epist. 162. : « In Romana, inquit, Ecclesia semper Apostolicæ Cathedræ viguit principatus. » Item ep. 92. ad Innoc. : « Quia te Dominus gratiæ suæ præcipuo munere in sede Apostolica collocavit, talemque nostris temporibus præstitit, ut nobis potius ad culpam negligentiæ valeat, si apud tuam venerationem, quæ pro Eccle-

sia suggerenda sunt, tacuerimus, quam ea tu possis vel fastidiose, vel negligenter accipere, magnis periculis infirmorum membrorum Christi, pastoralem diligentiam, quæsumus, adhibere digneris. »

Quibus verbis petit Augustinus cum toto Concilio Milevitano, ut Innocentius pastoralem curam adhibeat Ecclesiæ, coercendo Pelagianos, qui Palæstinam et Africam præcipue inficiebant : quod certe non peteret, nisi Innocentium etiam Palæstinæ et Africæ Pastorem esse crederet. Deinde, cur non scribit Augustinus Patriarchæ Hierosolymitano, vel Metropolitano Palæstinæ, et Primati Africæ Carthaginensi Episcopo potius, quam Romano Pontifici, nisi quia sciebat majorem esse Romani Pontificis in Palæstina et Africa auctoritatem, quam propriorum Episcoporum.

Item in epist. 157. ad Optat. : « Me apud Cæsaræam præsente venerunt, quo nos injuncta nobis a venerabili Papa Zozimo, Apostolicæ sedis Episcopo, Ecclesiastica necessitas traxerat etc. » Jusserat nimirum Zozimus, ut Episcopi Africæ apud Cæsaræam Concilium celebrarent : et S. Augustinus parendum esse, et necessario parendum Zozimo Papæ existimavit. Item lib. I. ad Bonif. c. 1. « Non dedignaris, inquit, qui non alta sapis, quamvis altius præsideas, esse amicus humilium. » Et infra : « Communis, inquit, est omnibus nobis, qui fungimur Episcopatus officio, quamvis ipse in eo præemineas celsiore fastigio, specula pastoralis. » Vides hic ab Augustino omnes Episcopos subjici fastigio celsiori Romani Pontificis.

Sextus S. Prosper lib. de ingrat. « Sedes Roma Petri, quæ pastoralis honoris facta caput mundo, quidquid non possidet armis, Religione tenet etc. « Et lib. II de vocatione Gentium cap. 6 : « Roma, inquit, per sacerdotii principatum amplior facta est arce religionis, quam solio potestatis. »

Septimus B. Victor Uticensis lib. II de persecut. Wand. Ecclesiam Romanam Caput appellat omnium Ecclesiarum.

Octavus Vincentius Lirinensis in suo Commonitorio : « Lectæ, inquit, sunt ibi quædam ad quosdam epistolæ S. Felicis martyris, et S. Julii, urbis Romæ Episcoporum. Et ut non solum Caput orbis, verum etiam latera illi judicio testimonium perhiberent, adhibitus est a meridie beatissimus Cyprianus a septentrione S. Ambrosius etc. » Vides, Romanum Pontificem vocari Caput orbis terrarum.

Nonus Cassiodorus l. XI, epist. 2. ad Jo. Papam : « Vos, inquit, speculatores Christiano populo præsidetis, vos Patris nomine universa diligitis. » Et infra : « Quapropter nos decet custodire aliqua. » (Erat enim Cassiodoro demandata cura Urbis Romæ a Rege Theodorico) « sed vos omnia. » Et infra : « Sedes illa toto orbe mirabilis proprios tegat affectione cultores : quæ licet generalis mundo sit præstita, vobis etiam cognoscitur et localiter attributa. »

Decimus Beda lib. II hist. gent. Angl. cap. 1. : « Cum primum (Greg.), inquit, in toto orbe gereret Pontificatum, et conversis jam dudum ad fidem veritatis esset prælatus Ecclesiis, nostram gentem eatenus idolis mancipatam, Christi fecit Ecclesiam. »

Undecimus B. Anselmus lib. de Incarnat. Verbi cap. 1. dedicat librum Urbano Papæ, his verbis : « Domino et Patri universæ Ecclesiæ in terra peregrinantis, summo Pontifici Urbano frater Anselmus vita peccator, habitu Monachus, sive jubente, sive permittente Deo, Cantuariæ Metropolis vocatus Episcopus, debitam subjectionem cum humili servitio, et devotis orationibus. Quoniam divina providentia vestram elegit sanctitatem, cui vitam, et fidem Christianam custodiendam, et Ecclesiam suam regendam committeret, ad nullum alium rectius refertur, si quid contra Catholicam fidem oritur in Ecclesia, ut ejus auctoritate corrigatur, nec ulli alii tutius, si quid contra errorem respondetur, ostenditur, ut ejus prudentia examinetur. »

Duodecimus Hugo de S. Victore lib. II de Sacram. p. 3, cap. 15 : « Apostolica sedes, inquit, cunctis in orbe terrarum præfertur Ecclesiis. »

Decimustertius B. Bernardus (quem etiam Calvinus pro se affert, et sanctum vocat lib. IV Instit. cap. 7, §. 22.) lib. II de Considerat.

» Age indagemus adhuc diligentius quis sis, quam geras, videlicet pro tempore, personam in Ecclesia Dei. Quis es? Sacerdos Magnus, summus Pontifex, tu Princeps Episcoporum, tu hæres Apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noe, Patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, judicatu Samuel, potestate Petrus, unctione Christus. Tu es, cui claves traditæ, cui oves creditæ sunt, sunt quidem et alii cœli janitores, gregumque pastores, sed tu tanto gloriosus, quanto et

differentius utrumque præ cæteris nomen hæreditasti. »

« Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos, tibi universi crediti, uni unus. Nec modo ovium, sed et pastorum tu unus omnium pastor. » Et infra : « Ergo juxta canones tuos, alii in partem sollicitudinis, tu in plenitudinem potestatis vocatus es. Aliorum potestas certis arctatur limitibus; tua extenditur et in ipsos, qui potestatem super alios acceperunt. Nonne si causa exstiterit, tu Episcopo cœlum claudere, tu ipsum ab Episcopatu deponere, etiam et tradere Satanæ potes? stat ergo inconcussum privilegium tuum tibi, tam in datis clavibus, quam ovibus commendatis. »

Hæc ille, vir sanctus, teste Calvino, et sine Calvino testibus innumerabilibus miraculis : at sanctitas vera sine vera Fide esse non potest ; vera igitur Fide S. Bernardus credebat, Romanum Pontificem esse Pastorem Ecclesiæ universæ.

Sed objicit Calvinus multa, quæ idem Bernardus contra abusus, et vitia Romanæ curiæ scripsit in lib. de consid. quod videlicet ex toto Orbe terrarum Romam accurrant ambitiosi, avari, simoniaci, qui Apostolica auctoritate ad honores Ecclesiasticos velint assumi. Sed hæc solutione non egent : nam, ut idem S. Bernardus serm. 66. in Cant. expresse docet, mali mores Prælatorum non impediunt, quo minus illi Prælati sint, et nos obedire teneamur : cum Dominus dicat Matt. XXIII : *Quæ dicunt facite, secundum opera eorum nolite facere* (1).

Accedat ultimo Imperatoris Latini testimonium, sicut supra retulimus testimonium Imperatoris Græci. Valentinianus in ep. ad Theodos. quæ exstat inter præambulas ad Conc. Chalced. : « Debemus, inquit, dignitatem propriæ venerationis B. Apostolo Petro in nostris temporibus conservare, quatenus beatissimus Romanæ civitatis Episcopus, cui principatum sacerdotii super omnes, antiquitas contulit, locum habeat et facultatem de fide, et sacerdotibus judicandi. »

Similia habentur in epistolis Gallæ Placidiæ, et Liciniæ Eudoxiæ Augustarum ad eumdem Theodosium ibid.

(1) Matth. XXIII, 3.

CAPUT XVII.

Idem probatur ex origine et antiquitate Primatus.

Atque hactenus quidem ex divino jure, ex Generalibus Conciliis, ex Pontificum sanctorum testimonio, ex consensu Patrum Græcorum et Latinorum ostendimus, Romani Pontificis Ecclesiasticum principatum ab ipso Christo, principium accepisse ; quod genus argumenti, quod ad impossibile ducens appellatur, id ipsum demonstrare aggrediemur. Nam si non est, ut dicimus ; igitur alio tempore, et alio auctore cœpit Romani Pontificis Ecclesiasticus principatus : at nullum tempus assignari, nullus auctor notari potest, quin eo antiquiorem hunc primatum fuisse demonstremus, nisi ad Christum auctorem, et Christi tempora veniatur ; eo igitur veniamus necesse est.

Respondent adversarii, se tempus et auctorem assignare posse. Et quidem Joan. de Turrecremata lib. II, cap. 39. Sum. de Eccl. quatuos opiniones hæreticorum ponit.

Primam, eorum qui dicunt, Romani Pontificis auctoritatem esse ab Apostolis.

Secundam, eorum qui asserunt, esse a generali Concilio ; quam sententiam Nilus sequitur.

Tertiam, eorum qui existimant, ab electoribus Cardinalibus tribui ; quam, vel certe similem, docet etiam libellus Smalchaldicus, de Primatu. Inde enim probat, Papam non esse supra Ecclesiam jure divino, quia Ecclesia eligit Papam.

Quartam, eorum qui docent, esse ab Imperatoribus introductam : quam ultimam multi hæretici amplectuntur. Discutiamus ergo breviter singulas.

Prima opinio tria pro se habet testimonia. Unum Anacleti in epist. 2. ubi dicit : « Cæteri Apostoli cum eo (Petro) pari consortio honorem, et potestatem acceperunt, ipsumque principem suum esse voluerunt. »

Alterum est Julii I. in epist. 1. ubi de Apostolis loquens : « Sanctam, inquit, Romanam Ecclesiam primatum omnium Eccle-

siarum habere voluerunt. » Tertium est ex can. *Ego Ludovicus*, dist. 63. ubi Romanus Pontifex Vicarius dicitur B. Petri. Ex quo sequi videtur, ut non Christus, sed Petrus Romano Pontifici auctoritatem tribuerit.

Sed hæc sententia nullo negotio refutatur. Nam idem Anacletus in epist. 3. sic ait : « Sacrosancta Romana Ecclesia non ab Apostolis, sed ab ipso Domino, et Salvatore nostro primatum obtinuit, sicut B. Petro ait : Tu es Petrus etc. »

Quare cum idem auctor scribit, Apostolos Petrum principem suum esse voluisse, non loquitur de voluntate instituente, sed de approbante, et agnoscente quod Dominus instituerat : quemadmodum etiam locutus videtur Julius Papa. Quamquam potest quoque aliter ad testimonium illud Julii responderi: nimirum, Petrum a solo Christo primatum habuisse : tamen Romanam Ecclesiam, de qua ibi Julius loquitur, aliquo modo habuisse ab Apostolis.

Nam (ut supra docuimus) Romanus Pontifex, ut est successor Petri, a Christo primatum habet : tamen ratio successionis ex facto Petri orta est. Quocirca B. Gregor. lib. VI, epist. 37. ad Eulog. « Ipse, inquit, sublimavit sedem, in qua etiam quiescere et præsentem vitam finire dignatus est. »

Quod vero de nomine *Vicarii* additur, non habet difficultatem : nam si uno in loco Romanus Pontifex Petri Vicarius dicitur, in sexcentis locis dicitur successor, ut ex testimoniis supra citatis perspicuum est. Porro Vicarius Petri dicitur summus Pontifex, quoniam S. Petrus adhuc vivit, et gubernacula Ecclesiæ non reliquit, ut ait Leo serm. 2. de annivers. assumpt. suæ : quia tamen S. Petrus non proprie fungitur munere pastorali, sed meritis ac precibus suis Ecclesiam regit et protegit; impropriæ sunt illæ locutiones, et solum ob reverentiam B. Petri aliquando usurpantur. Quare S. Leo loco notato, se etiam hæredem B. Petri esse dicit.

Altera sententia, quæ a Conciliis primatum institutum esse docet, probatur a Nilo duobus argumentis. Primum est in Concilio Chalcedonensi can. 28. (ut ipse citat) vel act. 16. in nostro codice : ibi enim Concilium dicit, Romanam Ecclesiam a Patribus habuisse Primatum, eo quod illa civitas Imperio Orbis terræ eo tempore potiretur.

Secundum est in Constit. Novel. 100 Justin., quæ tamen 131. est apud nos, ubi sic legimus : « Decernimus secundum sacrarum Synodorum decreta sanctissimum veteris Romæ Episcopum, primum esse omnium sacerdotum. » Quæ Nili rationes confirmari possunt ex Concilio IV sub Symmacho, ubi sic legimus : « Apostolicæ sedi primo meritum Beati Petri, deinde Conciliorum venerandorum auctoritas singularem in Ecclesiis tradidit potestatem. » Hanc eamdem sententiam Illyricus in lib. cont. Prim. et in hist. de Prim. quatuor in locis probat testimonio epist. 301. (ut ipse citat, est tamen 288.) Æneæ Sylvii, qui Pius II Papa postea dictus est; siquidem in ea epistola ita Æneas loquitur : « Ante Nicænum Concilium sibi quisque vivebat, et ad Romanam Ecclesiam parvus habebatur respectus. »

Sed hæc argumenta facile solvi possunt. Et Romanum Pontificem non a Conciliis, sed a Christo primatum habere, præter tot argumenta jam adducta, testatur Gelasius in Concil. 70 Episcopor. his verbis : « Sancta Romana Ecclesia nullis synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est, sed Evangelica voce Domini, et Salvatoris nostri, primatum obtinuit. »

Quare ad primum Nili argumentum respondeo : decretum illud magni quidem esse Concilii, sed non legitime factum ; proinde nullius esse roboris, vel auctoritatis. Nam ex ipsa act. 16. ejusdem Concilii constat, decretum illud absentibus Legatis Apostolicæ Sedis, qui Concilio præsidebant, esse factum : constat item, eosdem Legatos postea apertissime reclamasse.

Non esse autem legitimum decretum generalis Concilii, quod sine Romano Pontifice aut ejus Legato fit, testatur VII Synodus (quam Nilus ibidem recipit) act. 6, ut alia testamenta interim omittamus. Nec solum Legati S. Leonis in Synodo restiterunt, quantum ad illud decretum attinebat : sed ipse etiam S. Leo, qui reliqua decreta Concilii confirmavit, illud unum damnavit, ac reprobavit in epist. 51. ad Anatol. et seq. ad Martian. ad Pulcheriam, ad Maximam, ad Juvenalem.

Quid? quod in eo decreto duo sunt manifeste falsa. Alterum est, Romano Pontifici a Patribus Nicænis primatum esse attributum. Nam Concilium Nicænum non attribuit Romano Pontifici primatum, quasi antea non habuerit, sed agnovit eum habere, ac semper habuisse : sic enim incipit 6. can. Nicæni Concilii (ut in eodem Concilio Chalcedonensi, act. 16. recitatur) : « Ecclesia

Romana semper habuit primatum.» Deinde, si ante Nicænum Concilium Papa non habuit primatum : quo jure Alexandrinus Patriarcha Dionysius, annis circiter 60 ante Nicænam Synodum, accusatur apud Romanum Pontificem Dionysium? et nec Romanus Pontifex judicem se esse negavit, nec Alexandrinus judicium illud recusavit, cum tamen uterque sanctus esset? Hæc autem ita esse, scribit Athanasius in lib. de sent. Dionys. Alexandr. Denique nullum est verbum in tota Nicæna Synodo, quo nova aliqua potestas Romano Pontifici tribuatur, ut supra satis ostendimus.

Alterum, quod in eo decreto asseritur, non minus est falsum : causam, videlicet, cur Patres Romanæ urbi primatum concesserint esse, quia ea civitas sedes esset Imperii. Nam id refellunt disertis verbis S. Leo in epist. 52. ad Martian. et S. Gelasius in epist. ad Episc. Dard. et ratio in promptu est. Nam, ut recte Gelasius annotavit, Mediolanum quoque, et Ravenna, et Sirmium, et Treveri, et Nicomedia sedes Imperii multis temporibus fuerunt : nec tamen Patres illis Episcopis primatum ullum dederunt, Maneat igitur, quod Patres omnes communi consensu docent, Romanam Sedem idcirco primam sedium esse, quod Principis Apostolorum Sedes sit. Quod certe nec Imperatoris præsentia conferre, nec absentia potuit auferre.

Ad alterum argumentum respondeo : Canones Conciliorum quodammodo tribuisse Romanæ Ecclesiæ auctoritatem, quia eam declararunt, et asseruerunt : quemadmodum etiam dicitur Nicænum Concilium definivisse, Filium Dei esse Patri consubstantialem. Unde Joannes II in epist. ad Justin. postquam dixerat Romanam Ecclesiam esse Caput Ecclesiarum; subjungit : « Sicut Patrum regulæ et statuta declarant. » Et Nicolaus I in epist. ad Michael. Imper. « Ista, inquit, privilegia huic S. Ecclesiæ a Christo sunt donata, a Synodis non donata, sed celebrata, et honorata, etc. »

Et in IV Synodo sub Symmacho tres causæ numerantur, si quis prudenter advertat, primatus Romanæ Ecclesiæ ; sic enim legimus : « Ejus, id est, Symmachi, sedi primum Petri Apostoli meritum, deinde secuta jussione Domini Conciliorum venerandorum auctoritas, singularem in Ecclesiis tradidit potestatem. »

Ubi primo ponitur Petri meritum, quia ob meritum confessionis obtinuit Petrus primatum, Matth. XVI. Secundo ponitur Domini jussio, qua institutus est Primatus et Petro collatus, cum ei dictum est : *Pasce oves meas,* Jo. ult. Tertio ponitur Conciliorum auctoritas, quæ hanc Domini jussionem declaravit.

Ad Illyricum facile est respondere. Nam Æneas Sylvius in ea epistola nihil aliud demonstrare nititur, quam Romani Pontificis primatum a Christo fuisse institutum; sic enim incipit epistola ad Martinum Mayer : « Sunt nonnulli nationis tuæ homines, parum pensi habentes, quibus Romani Pontificis auctoritas neque necessaria esse videtur, neque a Christo instituta. Contra quos hanc epistolam scribere, et tibi transmittere decrevimus, ut si quando tales homines te adierint, habeas ex nobis, quo gladio eorum temeritatem confodias. »

Cum igitur postea dicit, ante Nicænum Concilium quemque sibi vixisse, et ad Romanam Ecclesiam parvum respectum fuisse: nihil aliud significat, quam propter persecutiones continuas non potuisse Romanos Pontifices libere exercere eam, quam a Christo acceperant auctoritatem ; et propterea coactos fuisse Episcopos cæteros sibi vivere, et non multum respicere ad Romanam Ecclesiam. Quæ sententia Æneæ Sylvii, partim est vera, partim non est vera.

Verum enim est, impeditam fuisse eo tempore non parum Pontificis auctoritatem, ut patet ex persecutionibus, quæ eo tempore exortæ sunt : non tamen est verum, adeo parvum respectum ad Romanam Ecclesiam habitum fuisse, ut exempla quæ nos infra adferemus, declarabunt.

Tertia opinio nullum fere fundamentum habet. Nam constat prius fuisse Pontifices, quam Cardinales : et saltem aliquos veros Pontifices, non a Cardinalibus creatos. Certe Petrum non Cardinales, sed Christus creavit Pontificem, et Clementem non Cardinales, sed Petrus elegit. Præterea, si Cardinales conferrent Pontifici potestatem, iidem possent auferre : hoc autem est falsum omnium consensu ; nam etiam dubium Pontificem non Cardinales, sed Concilium generale deponit.

Sed dices : quidquid de Cardinalibus sit, constat Romanum Pontificem ab hominibus eligi, et creari ; ab illis igitur accipit potestatem.

Vere autem, et proprie summum Pontifi-

cem ab hominibus fieri, testatur dec. de elect. Gregor. VII, quod habetur in vita ejus apud Platinam his verbis : « Nos sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, Clerici, Acolyti, Subdiaconi, Presbyteri, præsentibus Episcopis, Abbatibus, multisque, tum Ecclesiastici, tum Laici ordinis, eligimus hodie, X. Kalend. Maii, in Basilica S. Petri ad Vincula, Anno salutis 1073. in verum Christi Vicarium Hildebrandum Archidiaconum, virum multæ doctrinæ, magnæ pietatis, prudentiæ, justitiæ, constantiæ, religionis, modestum, sobrium, continentem, domum suam gubernantem, pauperibus hospitalem, in gremio sanctæ matris Ecclesiæ libere a teneris annis usque ad hanc ætatem educatum, doctum, quem quidem cum ea potestate Ecclesiæ Dei præesse volumus, qua Petrus Dei mandato quondam præfuit. »

Ex quo duo quædam deduci posse videntur. Unum, non esse Pontificem supra Ecclesiam, sed Ecclesiæ esse subjectum, quandoquidem Ecclesia facit Papam, non Papa facit Ecclesiam : quæ est consequentia Synodi Smalchaldicæ in lib. Cont. Prim. Alterum, Pontificem jure humano, non divino habere eam omnem quam habet potestatem. Ac prima quidem consequentia nulla est : nam etiam electores Imperii creant Imperatorem, et populus creat Regem ; et tamen Imperator est supra electores, et Rex est supra populum. Sed nec secunda aliquid valet.

Observandum est enim, in Pontifice esse tria : « Pontificatum ipsum », qui est quasi forma quædam : « personam », quæ est subjectum Pontificatus : « et conjunctionem » unius cum altero. Ex quibus rebus, prima, hoc est, ipse Pontificatus, a solo Christo est : persona autem est quidem a suis causis naturalibus absolute ; tamen ut est persona, electa et designata ad Pontificatum est ab electoribus : illorum est enim designare personam. Ipsa vera conjunctio est a Christo, mediante actu humano electorum : dum enim eligunt, et designant certam personam, concurrunt ad conjunctionem Pontificatus cum illa persona.

Itaque electores vere dicuntur creare Pontificem, et esse causa ut talis sit Pontifex, et ut habeat eam potestatem : non tamen dant ipsi eam potestatem, neque sunt causa ejus potestatis. Sicut in generatione hominis, quia anima infunditur a solo Deo, et tamen pater generans, disponendo materiam, est causa conjunctionis animæ cum corpore ; dicitur homo generare hominem, et tamen non dicitur producere animam hominis. Porro illa verba electorum : « Quem quidem cum ea potestate præesse volumus etc. » solum declarant, et exprimunt perfectam electionem hominis in successorem Petri.

Quarta sententia est hæreticorum multorum, qui tamen non conveniunt inter se. Nam Marsilius de Padua, et postea Joannes Wiclef, et Joannes Huss, qui dixerunt Pontificem a Cæsare accepisse auctoritatem, videntur intellexisse nomine Cæsaris Constantinum Magnum, propter Canonem, qui incipit Constantinus, dist. 96, ubi Constantinus decrevit, Romanum Pontificem esse habendum eo loco ab omnibus sacerdotibus, quo habetur Rex ab inferioribus judicibus totius regni. Vide de horum opinione Joan. de Turrecremata lib. II, cap. 42 et lib. IV, cap. ult. et penult.

Joannes Calvinus lib. IV, cap. 7, §. 17. dicit primatum Pontifici in Græcos donatum a Phoca Imperatore fuisse : in Gallos autem et Germanos primum a Pipino, deinde a Carolo Regibus Francorum.

Lutherus lib. de potest. Papæ dicit, Constantinum IV fuisse qui Pontifici primatum detulit, et in hujus rei testimonium Platinam citat in vita Benedicti II. Idem tamen Lutherus in lib. de supputat. tempor. a Phoca primatum Papæ introductum fuisse docet ; quod idem habent Centuriatores, Cent. VI, cap. 1. Illyricus in hist. de Prim. liber Smalchaldicus de Primatu Papæ ; Theodorus Bibliander in Chron. tab. 11 et alii permulti.

Hæc omnia facile possunt refutari, ac primum sententia prima nihil nobis obest. Nam Constantinus Magnus donavit quidem palatium suum Lateranense, et multa alia temporalia summo Pontifici ; ditionem tamen spiritualem neque dedit ullam, neque dare potuit. Nam in eodem canone fatetur Constantinus, B. Petrum Vicarium Christi fuisse, et idcirco successores ejus, Principes, et Capita totius Ecclesiæ haberi debere. Itaque solum declaravit jus antiquum, et ornavit Pontificem additis multis temporalibus donis.

Adde, quod Lutherani, et Calvinistæ istum canonem suppositum esse contendunt ; proinde hoc tempore nulla est nobis de edicto Constantini cum hæreticis contentio ; quantum ad spiritualem jurisdictionem : fatentur enim illi non cœpisse a Constantino.

Porro, opinio Lutheri nititur falso fundamento : Platina enim non dicit, Constantinum IV dedisse Pontifici primatum, sed remisisse jus suum quod habebat, vel habere se existimabat in confirmatione Pontificis. Consueverant enim prædecessores Constantini IV, a temporibus Justiniani, qui urbem a Gothis liberaverat, non permittere novi Pontificis electionem, nisi a se confirmatam; et Pontifices hoc tolerabant propter bonum Ecclesiæ, quia videbant se non posse invito Imperatore munus suum exequi : id quod ex uno S. Gregorio intelligi poterit.

Nam in explicatione IV Psalmi pœnitentialis vehementer detestatur temeritatem Imperatorum, qui jus sibi in Romana Ecclesia usurpabant.

Et tamen idem ipse S. Greg. ut scribit Joan. Diac. lib. I, cap. 40. vitæ S. Greg. cum a clero et populo in Pontificem esset electus, clam ad Imperatorem scripsit supplicans, ut nullo modo consentiret : sed Præfectus urbis re cognita misit aliquos, qui nuntium Gregorii in itinere comprehenderent, et litteras ejus lacerarent, quod et fecerunt : direxitque ipse alios nuntios, qui cleri et populi electionem Imperatori indicarent, et confirmationem peterent.

Scribit ergo Platina, Constantinum IV, permotum sanctitate Benedicti II misisse ad eum sanctionem, qua jubebat, ut is quem Clerus et populus elegisset, mox verus Christi Vicarius haberetur, non expectata ulla Imperatoris sententia. Itaque sanctio Constantini IV non fuit circa potestatem Papæ, ut Lutherus putavit, sed circa electionem tantum.

Ad illud de Phoca respondeo : Phocam edidisse quidem sanctionem, qua declaravit Romanam Ecclesiam Caput esse omnium Ecclesiarum, ut Beda in lib. de sex ætat. in Phoca : et Ado in Chronico, ac Paulus Diaconus lib. XVIII de reb. Rom. testantur : sed non propterea a Phoca introductum esse hunc primatum ; nam Phocas id sanxit declarando et asserendo, non instituendo aliquid novi : id quod certissima ratione demonstrari pótest.

Nam Gregorius lib. VII, epist. 63 ad Jo. Syracus. : « De sede, inquit, Constantinopolitana, quis dubitet eam Apostolicæ sedi esse subjectam? quod et Dominus piissimus Imperator, et frater meus Eusebius ejusdem civitatis Episcopus assidue profitentur. » Scripta autem epistola est ante Phocæ Imperium annis circiter quinque, ut ex indictionis numero aperte colligitur.

Deinde Justinianus senior, qui ante Phocam 70 annis fuit, in epist. ad Joan. II affirmat Romanam Ecclesiam esse Caput omnium Ecclesiarum : et Valentinianus qui Phocam 140 annis præcessit, in epist. ad Theodos. asserit, Romanum Pontificem principatum sacerdotii super omnes semper habuisse. Id ipsum ex testimoniis Irenæi, Athanasii, Cyrilli, Theodoreti, Sozomeni, et aliorum Græcorum, quos supra citavimus, comprobatur.

Causa autem cur Phocas rem tam certam iterum lege sua sanciendam putaverit, fuit superbia Episcoporum Constantinopolis, ut Beda, Ado, et Paulus Diaconus loc. cit. annotarunt. Quoniam enim illi se Patriarchas universales, et primos omnium Episcoporum scribebant contra omne jus et fas; et excommunicationes, quas in eos tulerant Pelagius, et Gregorius Romani Pontifices, non potuerant obstinationem eorum frangere; visum est Imperatori bonum, ut ipse, quem Græci magis timebant, se interponeret. Itaque declaravit, Romanam Ecclesiam Caput esse omnium Ecclesiarum : proinde Constantinopolitanum Episcopum non esse Episcopum universalem, sed particularem et subjectum Apostolicæ Sedi.

Ad illud de Pipino respondeo : Calvinum miro artificio veram quamdam historiam duobus mendaciis involutam in patrocinium suæ hæresis advocasse. Nam quod ait, Pontificum suffragio Pipinum ad Regnum Francorum, et Carolum Magnum ad Imperium Romanorum pervenisse ; verum est, et a multis historicis litteris mandatum. Quod autem dicit, injuste ac scelerate a Zacharia Pontifice et Pipino verum Regem Francorum regno spoliatum falsum est, et contumeliosum non solum in Pontificem, sed etiam in Reges Galliæ, et in Imperatores Germaniæ : utrique enim ab isto Pipino descendunt. Quod vero addit, propterea a Pipino et Carolo concessum Pontifici in Gallias et Germaniam primatum, et more latronum eos divisisse prædam, ita ut Pipino et Carolo cederet temporale dominium, Pontificibus autem sacerdotii principatus, non modo falsum est, sed etiam contrarium superiori mendacio : mendacia enim illa secum pugnant, et unum alterum destruit.

Ac primum quod Zacharias juste et legitime deposuerit Childericum Regem, et creari

jusserit Pipinum, affirmant omnes quotquot hanc historiam scribunt (1), tam Græci, quam Latini, exceptis Magdeburgensibus, Centur. VIII, cap. 10. in vita Zachariæ, et Calvino loc. cit. Refert enim Eginhardus in vita Caroli Magni, Aimonius lib. IV, cap. 61 de rebus gestis Francorum, Cedrenus in vita Leonis Isauri, Paulus Diaconus lib. VI, cap. 5 de gest. Longobard. Blondus lib. X. Decadis I. Rhegino lib. II Chronicor. Marianus Scotus lib. III Chronol. Otho Frisingensis l. V histor. Ado Viennensis in Chron. ætat. VI. Abbas Urspergensis in Chron. Sigebertus item in Chron. et Paulus Æmilius lib. I et II de gest. Francor. paulo ante Pipini tempora, ita Reges Francorum degenerasse a suis majoribus, ut omni prorsus regni cura translata in Magistros equitum, seu Præfectos aulæ, tantum semel in anno Kalendis Maii, se populo ostentarent : toto vero reliquo tempore deliciis et voluptati operam darent ; et propterea omnium Procerum consensu a Pontifice Maximo postulatum, ut eis permitteret regium titulum in eos transferre, qui vere ac re ipsa Reges erant, et regni negotia jamdudum feliciter administraverant. Quod sane justissimum postulatum erat : laborabat enim Gallia propter illa monstra apud omnes nationes gravissima infamia, et similiter regnum innumeris dissensionibus replebatur.

Neque solum (ut isti auctores dicunt) nulla regni negotia Reges illi curabant, sed etiam propter eorum inertiam religio in Galliis ita laboravit, ut pene extincta sit, ut patet ex epist. S. Bonifacii Episc. Mogunt. ad Zachar. Rom. Pontif. ubi dicit, per 80. circiter annos, in Francia illis Sardanapalis regnantibus, nullam Synodum fuisse celebratam, Ecclesias Episcopales a laicis et publicanis possessas, clericos quatuor aut quinque simul concubinas habuisse, religionem denique omnem conculcatam et dissipatam.

Cum ergo Zacharias intelligeret jam per multos annos Reges Francorum solo titulo fuisse Reges, et Childericum, qui tunc regnabat, non solum more majorum nihil curare, sed etiam omni prorsus ingenio carere, ac vere stupidum et dici et esse : et simul videret regnum et religionem in Galliis ruere, et omnes Proceres regni Pipinum Regem optare, tandem ut is ad quem spectabat providere omnium suorum saluti, judicavit licere Francis regnum Childerici in Pipinum transferre, atque ipse eos juramento, quo se Childerico obstrinxerant, solvit. Quod sane justum fuisse nemo sanæ mentis negabit : præsertim cum eventus docuerit mutationem illam felicissimam fuisse ; nunquam enim regnum Francorum potentius aut religio in Gallia florentior fuit, quam tempore Pipini et Caroli.

Adde postremo, quod, ut citati auctores fere omnes scribunt, qui jubente Pontifice Pipinum Regem inunxit et coronavit, vir sanctissimus fuit, B. videlicet Bonifacius Episcopus Martyr, qui certe auctor injustitiæ et sceleris publici nunquam fuisset.

Jam vero quod non propterea Pipinus, aut Carolus Pontifici primatum in Gallias et Germaniam detulerint, facillime ostendi potest.

Primum, quia nullus hoc scribit, præter Calvinum, Auctores citati, ac præcipue Paulus Æmilius, dicunt quidem, Reges Francorum suscepisse Sedis Apostolicæ protectionem contra Longobardos, aliosque hostes, et Pontifici donavisse exarchatum Ravennæ, et quædam alia temporalia : at de spirituali ditione nulla usquam mentio.

Deinde, si Proceres regni per Legatos a Pontifice petierunt absolvi a juramento, et ut liceret sibi regnum transferre a Childerico in Pipinum, ut scribunt Paulus Æmilius lib. II et alii ; certe existimabant, Pontificem toti Ecclesiæ, ac nominatim Francis præesse : alioqui enim cur non a suis Episcopis hoc petebant, vel cur sine Papæ licentia non faciebant quod volebant? Imo cur expectarunt, ut Pontifex id juberet, ut Rhegino et alii scribunt? Si ergo Pontifex primatum in Francos exercebat antequam Pipinus Rex crearetur; quomodo primatum istum a Rege Pipino accepit? nonne ista inter se pugnant?

Denique ante Pipini tempora constat, Francos et Germanos Romano Pontifici subjectos in spiritualibus fuisse. Nam S. Bonifacius Episcopus Moguntinus epistolam ad Zachariam Papam scripsit, Principe Carolomano, ut ipse ibidem indicat : proinde antequam Pipinus fieret Rex ; nam constat, Carolomanum deposito principatu Monachum esse factum ante Pipini exaltationem in reg-

(1) Hic agitur tantum de facto translationis Imperii, non de consultatione Zachariæ : quod ultimum factum hodie, ab abbate Mury, in dubium revocatur.

num : in ea vero epistola aperte profitetur, Ecclesias Germaniæ subjectas Pontifici tunc fuisse, atque inter alia a Pontifice petit, ut tres Episcopatus in Germania erigeret, et sibi auctoritatem daret Concilium Episcoporum in Francia congregandi, et alia multa ejusdem generis.

Item Beda, qui annis circiter centum Pipini tempora præcessit, lib. II hist. Anglor. cap. 1 : « Cum, inquit, Gregorius in toto Orbe gereret Pontificatum. » Credo non excipiet Calvinus Galliam et Germaniam ab Orbe terrarum universo.

S. Gregorius, qui fere 200 annis Pipinum præcessit, lib. IV, epist. 52 universis Episcopis Galliarum, committit vices suas Virgilio Episcopo Arelatensi, ac præcipit, ut graviores causas ad Sedis Apostolicæ judicium referat : « Quatenus, inquit, a nobis valeat congrua sine dubio sententia terminari. »

S. Leo, qui 350 annis Pipinum præcessit, in epist. 89. ad Episc. Galliæ : « Nobiscum, inquit, vestra fraternitas recognoscat, Apostolicam Sedem a vestræ etiam provinciæ sacerdotibus innumeris relationibus esse consultam, et pro diversarum appellatione causarum, aut retractata, aut confirmata fuisse judicia. »

S. Cyprianus, qui annis amplius 500 ante Pipinum floruit, epist. 13, lib. III scribit ad Stephanum Papam ut Episcopum Arelatensem deponat, et alium ei substituat. Denique Irenæus, qui 600 annis eadem Pipini tempora antecessit, lib. III, cap. 3. cum ait : « Ad Romanam Ecclesiam, propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est, omnes, qui sunt undique fideles » : non excipit Gallos, cum ipse Gallus Episcopus esset : ut illud omittam, quod cum Dominus Petro, et in Petro successoribus ait : *Pasce oves meas ;* Germanos et Gallos in ovibus suis sine dubio numeravit.

CAPUT XVIII.

Idem probatur ex auctoritate, quam exercuit Romanus Pontifex in alios Episcopos.

Argumentum sextum sumitur ex auctoritate, quam semper exercuerunt veteres Pontifices in Episcopos cæteros. Siquidem legimus, a Pontificibus Romanis Episcopos in toto Orbe institutos, vel depositos, vel restitutos, quorum singula per se sufficerent ad hunc primatum ostendendum.

Ac primum de institutione multa exempla afferri possent. In Concil. Chalced. act. 7 legimus, Maximum Antiochenum a S. Leone confirmatum in Episcopatu. Item de confirmatione Anatolii Episcopi Constantinopolitani ita scribit idem Leo epist. 54. ad Martian. : « Satis sit, inquit, quod vestræ pietatis auxilio, et mei favoris assensu Episcopatum tantæ urbis obtinuit. »

Et epist. 84. ad Anastas. Thessal. Episcopum : « De persona, inquit, consecrandi Episcopi, et de cleri, plebisque consensu Metropolitanus Episcopus ad tuam fraternitatem referat, quodque in provincia bene placuit, scire te faciat, ut ordinationem rite celebrandam tua quoque firmet auctoritas.» Et infra : « Sicut enim justas electiones nullis dilationibus volumus fatigari, ita nihil permittimus, te ignorante, præsumi. » Et in epist. 87. ad Episc. Afr. : « Donatum, inquit, Salicinensem ex Novatiano cum sua, ut comperimus, plebe conversum, ita Dominico volumus gregi præsidere, ut libellum fidei suæ ad nos meminerit dirigendum. »

S. Gregorius lib. IV, epist. 34 ad Constantiam Augustam : « Salonitanæ civitatis Episcopus me, ac responsali meo nesciente, ordinatus est, et facta res est, quæ sub nullis interioribus principibus evenit. » Et passim in epistolis suis indicat, se mittere pallium, quod est Archiepiscopatus insigne, ad varios Archiepiscopos Græciæ, Galliæ, Hispaniæ etc. Notandum tamen est, quod etsi ex confirmatione Episcoporum probatur primatus Romani Pontificis : tamen non est necesse, ut omnes Episcopos semper confirmaverit ; potuit enim id permittere Patriarchis et Primatibus, ut in multis locis factum videtur.

De depositione multa etiam exstant exempla, ac in primis Cyprianus lib. III, epist. 13 ad Stephanum : « Dirigantur, inquit, in provinciam, et ad plebem Arelatæ consistentem a te litteræ, quibus abstento Marciano alius in locum ejus substituatur. » Et infra : « Significabis plane nobis, quis in locum Marciani Arelatæ fuerit constitutus, ut sciamus ad quem fratres nostros dirigere, et cui scribere debeamus. »

Calvinus lib. IV Instit. cap. 7, §. 7. ex hoc

ipso loco argumentum sumit : « Quæso, inquit, si Galliæ tunc præfuisset Stephanus, an non dicturus erat Cyprianus, coerceas istos, quia tui sunt? Sed longe aliter loquitur, Hoc fraterna, inquit, societas, qua inter nos devicti sumus, requirit, ut mutuo moneamus. »

Respondeo : Verba ista, quæ Calvinus citat, nusquam in Cypriano inveniri. Deinde, si Cyprianus putasset, Stephanum non præesse Gallis, sed tantum ex amicitia potuisse monere; cur non ipse per se Gallos monuisset?

Nicolaus I in epist. ad Michael. enumerat octo Patriarchas Constantinopolitanos, quos Romani Pontifices deposuerunt, inter quos unus fuit Anthimus, quem Agapetus Papa deposuit, non obstantibus minis Augusti et Augustæ, et loco ejus ipse suis manibus Constantinopoli Menam ordinavit, ut Liberatus scribit in Breviar. cap. 21. et Zonaras in vita Justin. Item Gelasius in epistol. ad Episc. Dard. : « Dioscorum, inquit, secundæ sedis præsulem sua auctoritate sedes Apostolica damnavit. » Et ibidem : « B. Petri sedes Alexandrinum Petrum, quem se tantummodo damnasse, non etiam solvisse noverat, non recepit. »

Præterea Flavianum Patriarcham Antiochenum deposuit Damasus, ut scribit Theodoretus lib. V hist. cap. 23. Et licet Imperator Theodosius niteretur Flavianum in Episcopatu stabilire : tamen jussit eum Romam pergere ad causam dicendam. Et Theophilus Alexandrinus per Legatos apud Romanum Pontificem pro Flaviano intercessit, ut refert Socrates lib. V hist. cap. 15. et similem operam navasse Chrysostomum testatur Sozomenus lib. VIII, cap. 3. Denique non ante potuit eum Episcopatum Flavianus tenere, quam Romanus Pontifex placatus consensit, et Legatos ejus se admissurum promisit, qui mox multos Episcopos, et præcipuos Antiochenæ Ecclesiæ presbyteros ad Papam misit, ut scribit idem Theodoretus ibidem.

Episcopum etiam Hierosolymitanum Polychronium deposuit Sixtus III, misso ad hoc in Hierusalem S. Leone Archidiacono, qui postea fuit Papa, ut patet ex tom. I Concilior. in act. Sixti III. Si ergo Romanus Pontifex omnes Patriarchas, id est, Constantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, Hierosolymitanum aliquando deposuit; certe summus est judex in Ecclesia.

Denique de restitutione Episcoporum ab aliis depositorum sunt etiam multa exempla. Nam Cyprianus lib. I, epist. 4. : « Nec rescindere, inquit, ordinationem jure perfectam non potest, quod Basilides post crimina sua detecta Romam pergens, Stephanum collegam nostrum longe positum, et gestæ rei, ac veritatis ignarum fefellit, ut exambiret reponi se injuste in Episcopatum, de quo fuerat juste depositus etc. »

Deinde Athanasium Alexandrinum, Paulum Constantinopolitanum, et Marcellum Ancyranum Episcopos, a Synodo Orientali depositos, Julius I restituit, ut scribit Gelasius in epist. ad Episc. Dard. et Sozomenus lib. III, cap. 7. : « Cum, inquit, propter sedis dignitatem cura omnium ad ipsum spectaret, singulis suam Ecclesiam restituit. » Et infra : « Athanasius, et Paulus ad suas sedes revertuntur, litterasque Julii Episcopis Orientis mittunt. » Item de Theodoreto deposito a Synodo II Ephesina ita legimus in Concil. Chalced. act. 1. : « Ingrediatur et Reverendiss. Episcopus Theodoretus, ut sit particeps Synodi, quia restituit ei Episcopatum sanctissimus Archiepiscopus Leo. » Multa similia afferri possent, ad quæ nihil omnino respondere possunt, nec respondent adversarii.

Sed contra Nilus quinque argumenta proponit. Primum argumentum. Romanus Episcopus dicitur primus : quia secundus ab ipso est Constantinopolitanus, tertius Alexandrinus, quartus Antiochenus, quintus Hierosolymitanus : at non dicitur primus et secundus de superiore et inferiore, sed de iis tantum, qui sunt ejusdem ordinis, et dignitatis; non enim Romanus Episcopus dicitur primus ratione Tusculani, aut Tiburtini, qui ei subjecti sunt.

Respondeo : Romanum Pontificem simul Episcopum, Archiepiscopum, Patriarcham, et Papam esse. Et quidem ut Episcopum, primum esse in hac provincia ratione Ostiensis qui est secundus, et Portuensis qui est tertius, et cæterorum, qui suo ordine numerari possunt. At vero, ut Archiepiscopum, non esse primum ratione Ostiensis, qui non est Archiepiscopus, sed simplex Episcopus Archiepiscopo Romano subjectus : esse tamen primum ratione Archiepiscopi Ravennatis, Mediolanensis, et cæterorum Archiepiscoporum Occidentis.

Porro ut Patriarcham proprium Occidentis, non esse primum ratione Ravennatis

et cæterorum, qui Patriarchæ non sunt, sed ratione Constantinopolitani, Alexandrini, Antiocheni, et Hierosolymitani Patriarcharum. Et hoc modo numerari quinque primarias Sedes, quarum quælibet multis et magnis provinciis præsidet.

Postremo, ut Papam et Caput Ecclesiæ universæ, non esse primum ratione Constantinopolitani, aut ullius alterius, sed solum Principem, ac Pastorem omnium esse, nec ullum in ea potestate secundum aut collegam habere. Nam quemadmodum esse debuit inter Episcopos ejusdem provinciæ unus qui cæteris præesset, et Archiepiscopus diceretur : et inter Archiepiscopos multarum provinciarum unus, qui præesset cæteris, et diceretur Patriarcha ; pari ratione inter Patriarchas ejusdem Catholicæ Ecclesiæ esse debuit unus, qui cæteris præsideret, et Papa seu Christi Vicarius nominaretur : atque hunc Romanum Pontificem esse, multis jam argumentis demonstravimus.

Argumentum secundum. Sexta Synodus can. 36. renovat constitutionem II et IV Synodi, quæ Episcopo Constantinopolitano paria privilegia tribuerunt cum iis quæ habet Episcopus Romanus; non igitur Romanus Episcopus major est auctoritate ac dignitate Constantinopolitano; proinde non potest omnibus Episcopis imperare.

Respondeo : In Concilio II generali non fuit Episcopus Constantinopolitanus æquatus Romano, sed solum antepositus Alexandrino, atque Antiocheno, ut patet ex can. 5. ejusdem Concilii, cujus hæc sunt verba : « Constantinopolitanæ civitatis Episcopum, habere oportet primatus honorem post Romanum Episcopum, propterea quod sit nova Roma. »

In Concilio vero Chalcedonensi, act. 16. ad istum canonem addiderunt, oportere eum paria privilegia habere cum Romano Pontifice, sed cum a Legatis Pontificis reclamatum esset; idem Concilium epistolam ad Leonem scripsit, qua petiit confirmari Concilii decreta : verum ausi non sunt Patres in ea epistola mentionem facere parium privilegiorum, sed solum scripserunt, se renovasse canonem II Synodi, quo secundus honor Episcopo Constantinopolitano tribuebatur. Habetur hæc epistola in act. Conc. Chalced. act. 3.

Sanctus quoque Leo in ep. 59. qua Concilio respondet, et in aliis omnibus, quas de hac causa scripsit, nusquam meminit parium privilegiorum, sed solum acriter damnat Episcopi Constantinopolitani ambitiosam cupiditatem, quod se Alexandrino, atque Antiocheno anteponere voluerit.

Scribit quoque Nicephorus lib. XVII, c. 9. cum Joannes I Papa Constantinopolim venisset, a Justino Imperatore invitatum fuisse Pontificem, ut assideret Epiphanio Patriarchæ Constantinopolitano, ut quasi pares viderentur : sed Pontificem non ante sedere voluisse, quam pro prærogativa Apostolicæ Sedis thronus sibi supra Epiphanium collocatus fuisset. Ex quo apparet, canonem illum de paribus privilegiis non fuisse admissum, etiam longo tempore post Concilium Chalcedonense, nec ex ipso Concilio vim ullam habuisse, alioqui Epiphanius ille canonem Concilii protulisset, nec passus fuisset, in sua Ecclesia Romano Pontifici supra se thronum collocari. Itaque solus est can. 36 sextæ Synodi, qui Episcopum Constantinopolitanum Romano æquavit.

Cæterum nullius roboris sunt illi canones : non enim canones sunt VI Synodi veræ, legitimæ atque œcumenicæ, sed alterius cujusdam conventiculi, quod se falso sextam Synodum nominavit. Constat enim sextam Synodum, quæ sub Agathone Papa et Constantino IV Imperatore celebrata est, nullos canones edidisse, sed post annos quinque ab ea Synoda dissoluta, iterum convenisse nescio quot Episcopos Græcos, auctore Justiniano juniore, ac multos canones edidisse sub nomine sextæ Synodi. Id quod manifeste colligitur, tum ex principio horum ipsorum canonum, tum ex confessione Tharasii Episcopi Constantinopolitani in VII Synodo, act. 4. quos eosdem canones erraticam Synodum Beda appellat, et a Sergio Papa, qui tunc sedebat, reprobatos fuisse, scribit in lib. de sex ætat. in Justiniano juniore. Ex quo sequitur, istam falsam Synodum sextam, aut non fuisse generalem, aut non fuisse legitimam : nam generalis legitima esse non potest, ubi deest auctoritas primæ Sedis, ut ipsimet Græci fatentur in VII Synodo, act. 6.

Ac deinde qua ratione generalis legitima dici potest, ad quam ne unus quidem Latinorum est vocatus ? Si autem legitima non fuit, planum est, nullam auctoritatem habere potuisse. Si vero legitima fuit, sed particularis non generalis, non potuit leges ferre nisi in homines sibi subjectos; non potuit igitur Sedem Romanam deprimere, ac privilegiis

spoliare, quod tamen facere conata est, cum ei Sedem Constantinopolitanam, alioqui inferiorem atque subjectam, æquare tentavit. Nam non fuisse unquam Romanam Sedem Græcorum Concilio subjectam; vel ex eo probatur, quod nec ulla lege Imperatoria, neque canone Ecclesiastico, neque ratione, neque consuetudine, id Græci probare possunt : leges enim et canones nulli sunt, qui primam Sedem secundæ subjiciant : id ipsum rationi maxime adversatur : denique nulla potest historia in medium adferri, qua constet aliquid actum ex auctoritate a Græcis Episcopis in Romana Ecclesia, aut cæteris Ecclesiis Occidentis.

Deinde primatum Romanæ Ecclesiæ, aut Christus dedit ut nos credimus, aut certe Nicænum generale Concilium, ut Nilus ipse docet; quo jure igitur Trullanum particulare Concilium potuit auferre, quod Christus ipse, aut generale Concilium dederat? Tolli autem primatum Romanæ Ecclesiæ per illam communicationem privilegiorum, quam Trullanum Concilium decreto suo sancivit, manifestum est : non enim eminet supra omnes, qui aliquem parem habet.

Adde præterea, quod tametsi II et IV Synodus non æquarint Romano Pontifici Constantinopolitanum, sed solum secundum ab eo fecerint : idipsum tamen non fuit ratum, quamdiu Apostolica Sedes contradixit. Nam idcirco in IV Synodo, cum Græci vellent Sedi Constantinopolitanæ secundum locum dare, et ad hoc probandum allegarent decretum secundæ Synodi ante annos prope 80 celebratæ, Legati Romani dixerunt : « Si annis 80 hoc beneficio usi sunt, quid nunc requirunt? si nunquam usi sunt, quare requirunt? » Quibus verbis significabant frustra allegari decretum illud, quod tanquam irritum nunquam in usu fuerat.

Argumentum tertium. Si Romanus Pontifex, quia primus Patriarcharum est, imperium habet in secundum, id est, in Constantinopolitanum; igitur pari ratione Constantinopolitanus quia est secundus, imperium habebit in Alexandrinum qui est tertius : et Alexandrinus quia est tertius, in Antiochenum, qui est quartus : et iste in Hierosolymitanum qui est postremus. At nulla ratio, nulla lex, nulla consuetudo hoc admittit.

Respondeo : Romanum Pontificem, non quia est primus Patriarcha, imperium habere in Constantinopolitanum et cæteros Patriarchas, sed quoniam solus est Papa Ecclesiæ universæ, successor Petri, et Christi Vicarius generalis. Quemadmodum quilibet Archiepiscopus, non ideo præsidet Episcopis cæteris ejusdem provinciæ quod sit primus Episcopus, sed quod solus sit Archiepiscopus ejus provinciæ. At quilibet Patriarcha non propterea eminet potestate super omnes Archiepiscopos sibi subjectos, quod sit ipse primus Archiepiscopus, sed quod sit in tota ea regione summus ac solus Patriarcha.

Argumentum quartum. Romanus Episcopus non ordinat Patriarchas, quemadmodum Patriarchæ suos ordinant Metropolitanos, et Metropolitani suos Episcopos; non igitur ita præest ipse Patriarchis, ut illi Metropolitanis, et Metropolitani Episcopis.

Respondeo : Romanus quidem Pontifex non consueverat ordinare Patriarchas, quia non poterat commode fieri, ut vel ipsi Romam venirent, vel ad eos Pontifex ipse proficisceretur : tamen confirmabat per litteras, ut supra ostendimus exemplo Anatholii Constantinopolitani, et Maximi Antiocheni. Et non fuisse inanem istam confirmationem, manifeste declarat causa Flaviani, qui nunquam obtinere potuit Antiochenam Ecclesiam, quamdiu Episcopus Romanus non consensit. Ad hæc, non minus certe est deponere, vel restituere, quam ordinare Episcopum : Romanus autem Pontifex non semel, sed quoties opus fuit, vel deposuit, vel restituit Patriarchas, ut supra demonstravimus. Denique Menam Patriarcham Constantinopolitanum ab Agapeto Papa Romano ordinatum ignorare Nilus non potest, cum id Zonaras litteris mandaverit in vita Justiniani.

Argumentum quintum : Nicæna Synodus can. 6. determinavit Patriarchis omnibus suas regiones; ac Romano quidem tradidit Occidentem : Alexandrino Ægyptum, Lybiam et Pentapolim : Antiocheno Syriam et Mesopotamiam; non igitur unus Pontifex Romanus omnia regere debet, et Patriarchis cæteris imperare.

Respondeo : Nicænum Concilium nullam regionem Romano Pontifici assignavit. Quod enim de Occidente Nilus dicit, ex Balsamonis interpretatione didicit, non ex ipso canone Concilii : nam in ipso canone nihil est de Romano Pontifice, nisi hæc sententiola, quam ita citat ipsemet Nilus : Ἐπεὶ καὶ τῷ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπισκόπῳ τοῦτο συνηθές ἐστιν, hoc est, quoniam et Romano Episcopo id est consuetum. Quæ verba cum rationem reddant, cur debeat

juxta antiquum morem Episcopo Alexandrino subjecta esse Ægyptus, Lybia, et Pentapolis, non possunt alium sensum facere, quam istum, quoniam Romanus Pontifex consuevit Alexandrino Episcopo tres illas provincias committere gubernandas.

Deinde, si Nicænum Concilium Romano Pontifici ditionem determinare volebat : quare non ab ipso incipiebat? cur cœpit ab Alexandrino, qui secundus erat? et quare non nominavit regionem, quam Romano Pontifici tribuebat? Adde postremo, quod etiamsi Nicænum Concilium disertis verbis dixisset, ad Romanum Pontificem proprie Occidentem pertinere ; adhuc nihil omnino Nilus obtineret; nam id sine dubio esset intelligendum de patriarchali Romani Pontificis ditione, præter quam idem ipse summam habet in omnem Ecclesiam potestatem. Ubi etiam obiter est observandum, quod ait Nilus, Romano Pontifici Occidentem debere esse subjectum, ab Illyrico Interprete fidelissimo prætermissum esse, ne videlicet ipse Illyricus, Nili sui testimonio, Romano Pontifici subjectus esse cogeretur.

CAPUT XIX.

Idem probatur ex legibus, dispensationibus et censuris.

Argumentum septimum duci potest ex auctoritate leges ferendi, dispensandi, et puniendi, quam Romanus Episcopus in Ecclesiæ filios, quamvis maximos et nobilissimos exercuit. De legibus plurima exempla proferri possent : rari enim fuere Pontifices, qui non aliquid decreverint.

Sanctus Leo epist. 1. scribit ad Episcopos Campaniæ, Piceni, Thusciæ, et per universas provincias constitutos, atque in extrema epistola ita loquitur : « Hoc admonitio nostra denuntiat, quod si quis fratrum contra hæc constituta venerit, vel venire tentaverit, et prohibita fuerit ausus admittere, a suo se noverit officio submovendum. » Et infra: « Omnia decretalia constituta tam beatæ recordationis Innocentii, quam omnium prædecessorum nostrorum, quæ de Ecclesiasticis ordinibus, et canonum ordinata sunt disciplinis, ita vestram dilectionem custodire debere mandamus, ut si quis illa contempserit, veniam sibi deinceps noverit denegari. » Item epist. 81. ad Diosc. Episc. Alexandr. duas leges præscribit, et in utraque his utitur verbis : « Id quoque a vobis volumus custodiri. »

Hilarius Papa in Concilio Romano præsidens : « Nulli, inquit, fas sit sine status sui periculo vel divinas constitutiones, vel Apostolicæ sedis decreta temerare. » Anastasius junior Papa in epist. ad Anastas. Aug. : « Præceptis, inquit, Apostolicis non dura superbia resistatur, sed per obedientiam, quæ a S. Romana Ecclesia, et Apostolica auctoritate jussa sunt, salubriter impleantur, si ejusdem sanctæ Dei Ecclesiæ, quæ est Caput vestrum, communionem habere desideratis.» S.Gregorius in privilegio quod dedit Monasterio S. Medardi, et habetur ad fin. epist. : « Si quis, inquit, Regum, antistitum, judicum, vel quarumcumque sæcularium personarum, hujus Apostolicæ auctoritatis, et nostræ præceptionis decreta violaverit, honore suo privetur. »

De dispensationibus exemplum habemus in epist. 1. Gelasii : (nam recentiora infinita de industria prætermittimus) « Necessaria, inquit, rerum dispositione constringimur, et Apostolicæ sedis moderamine convenimur, sic canonum paternorum decreta librare, et retro præsulum decessorumque nostrorum præcepta metiri, ut quæ præsentium necessitas temporum restaurandis Ecclesiis relaxanda deposcit, adhibita consideratione diligenti, quantum potest fieri, temperemus ;» et ibidem in multis dispensat. Item Gregorius lib. XII, epist. 31. Felici Episcopo Siciliæ dicit, se dispensasse cum Anglis circa Matrimonia in gradibus prohibitis, et rursum cum Siculis, ut semel tantum in anno Concilium celebrent; cum alioqui regulæ præcipiant bis in anno Concilia celebrari. Porro regula ista, in qua Gregorius dispensabat, est can. 5. Concil. I generalis.

De censuris plurima essent exempla, et quidem antiquissima. Nam Innocentius I, cum audivisset mortuum esse Chrysostomum, excommunicavit Imperatorem Arcadium et Eudoxiam uxorem ejus, qui non permiserant restitui Chrysostomum in suam Sedem, ut ipse Innocentius jusserat. Exstat de hac re epistola Innocentii apud Nicephorum lib. XIII, cap. 34.

Neque objici potest, quod etiam Ambrosius, qui Summus Pontifex non erat, Impe-

ratorem excommunicaverit : nam Ambrosius id fecit in Ecclesia sua, cum Imperator Mediolani sedem haberet; at excommunicare aliquem extra Mediolanensem diœcesim Ambrosius ausus numquam fuisset : Innocentius autem etiam Imperatores Constantinopolitanos, et Constantinopoli existentes excommunicavit. Deinde Gregorius III Leonem Imperatorem Græcum similiter excommunicavit, teste Zonara in vita Leonis Isauri.

Nicolaus I excommunicationem minatus est Lothario Regi, et re ipsa excommunicavit concubinam ejus Valdradam, necnon Archiepiscopos Coloniensem et Treverensem. Circa quam historiam impudentissime mentiuntur Magdeburgenses Cent. IX, c. 10, ubi dicunt, a Nicolao Papa injuste vexatum Lotharum Regem et Archiepiscopos illos. Nam, ut Rhegino lib. II, Otho Frisingensis lib. VI, cap. 3. et Sigebertus in Chron. anni 862 scribunt, Lotharius ex odio erga Thietbergam uxorem, et amore erga concubinam, subornatis falsis testibus, convinci fecit uxorem incestus, et deinde auctoritate Archiepiscopi Coloniensis et Treverensis eam repudiavit, et concubinam uxorem duxit, quæ omnia Archiepiscopi illi Romæ in Concilio confessi sunt.

Si ergo Magdeburgenses, ut faciunt, Lotharium et Archiepiscopos justos esse volunt; necesse est ut Paulum accusent, qui I. Cor. VII docet, etiam propter causam fornicationis non posse aliam uxorem duci, vivente priori uxore. Quid, quod uxor Lotharii non peccaverat, sed tantum ad falsorum testium verba damnata fuerat : nam etiam falsa testimonia justificabunt Magdeburgenses, ut Papam aliquo modo reprehendant?

Sed habemus exemplum illustrius et antiquius. Nam cum Pius I decrevisset, ut Pascha non celebraretur cum Judæis decimaquarta die primi mensis, sed Dominica sequente, et Asiani nollent acquiescere; eos omnes Victor I Papa excommunicavit circa annum Domini 190, ut scribit Eusebius lib. V hist. cap. 24.

At objicit Calvinus lib. IV Instit. cap. 7, §. 7. objurgatum propterea fuisse Victorem ab Irenæo, et paruisse recte objurganti, non reclamavisse. Respondeo : quod Irenæus, et multi alii Victorem objurgaverint, quod tantas Ecclesias levi de causa, ut ipsis videbatur, a corporis Ecclesiastici unitate præcidisset, testatur Eusebius ibidem : at quod Victor sententiam suam mutaverit, nusquam legimus. Et etiamsi sententiam mutasset Victor, nihil inde haberet Calvinus. Diceremus enim, Victorem qua potestate Asianos ligaverat, eadem illos absolvisse.

Porro objurgatio Irenæi, et aliorum non minuit, sed auget potius vim argumenti nostri. Nam quo plures erant, quibus displicebat sententia Victoris, eo potuissent facilius eam contemnere, ac Victorem potius excommunicare, si putassent, Victorem unum esse de numero Episcoporum, et non potius Caput et judicem omnium : at nulli fuerunt, qui eam sententiam irritam esse docuerint, vel Victorem contemnendum aut excommunicandum censuerint, vel eum monuerint, ne excederet limites suos, et ne judicaret non subjectos sibi, quod in primis monere debuissent, si vere Victor judex omnium non fuisset. Existimarunt ergo illi Victorem fecisse quod potuit, sed non quod debuit : sic enim sonant verba ipsorum : «Exstant, inquit Eusebius, etiam ipsorum litteræ, quibus asperius objurgant Victorem, velut inutiliter Ecclesiæ commodis consulentem. »

Est autem hic observandum, quod licet Irenæus, et alii tunc putaverint imprudenter egisse Victorem : tamen revera prudentissime egit, ut postea tota Ecclesia judicavit. Nam unus ex præcipuis auctoribus illius sententiæ de Paschate cum Judæis celebrando, fuit Blastus, qui eo modo paulatim Judaismum introducere volebat, ut scribit Tertullianus de præscr. in fin. : «Blastus, inquit, latenter Judaismum vult introducere : Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Mosis, decimaquarta die mensis. » Hic autem Blastus Romæ hæresim suam seminare cœpit tempore Victoris Papæ, ut Eusebius testatur, lib. V hist. cap. 15.

Quoniam ergo Victor Papa videbat, illam diversitatem de Paschate non esse diversitatem solius observationis, sed adferre secum hæresim, imo ipsum Judaismum; mature occurrendum putavit. Probaverunt autem sententiam Victoris Patres Nicæni Concilii, ut patet ex Eusebio lib. III de vita Constant. et deinceps hæretici habiti sunt, et Quartodecimani appellati, qui contrarium senserunt, ut patet ex Epiphanio hæresi 50. et Augustino hæresi 29.

CAPUT XX.

Idem probatur ex Vicariis Papæ.

Argumentum octavum ex eo sumitur, quod summus Pontifex Vicarios suos in variis regionibus, aut ordinarie, aut ad tempus habebat, cum reservatione tamen majorum causarum.

Nam quemadmodum ex eo quod Rex mittit Proreges ad provincias, intelligimus, Regi eas provincias subjectas : et similiter eo quod Rex injungit judicia Præsidibus provinciarum cum reservatione certarum causarum, intelligimus Regem esse summum judicem; ita quoque ex eo quod Apostolica Sedes Vicarios habebat in omnibus fere longinquis regionibus, vel vices suas ad tempus alicui committebat, et tamen ad se graviora negotia referri volebat, recte colligimus, ad Apostolicam Sedem summum judicium totius Ecclesiæ pertinere. Exempla sunt plurima.

Leo epist. 84. facit Anastasium Episcopum Thessalonicensem Vicarium suum per Orientem : sicut ejus prædecessores vicarii fuerant prædecessorum S. Leonis, ut ipse ibidem indicat. Quæ causa videtur fuisse, cur in Sardicensi Concilio can. 20. statueretur, ne clerici extranei diu morarentur Thessalonicæ : quoniam enim ibi sedebat Vicarius Papæ, eo confluebant ex tota Græcia clerici, et sæpe diutius hærebant quam oportebat. Idem epist. 87. committit vices suas Potentio Episcopo in regionibus Africæ.

Cœlestinus Papa Cyrillo Alexandrino vices commisit in causa Nestorii Episcopi Constantinopolitani, et Ecclesiam illam Constantinopolitanam regendam, Episcopo deposito. Vide epist. Cœlest. ad Cyrill. in operibus Cyrilli, et ibidem epist. Cyrilli ad Cler. et pop. Constantinop.

Gelasius in epist. ad Episc. Dard. : « Cur, inquit, non ad sedem Apostolicam, a qua sibi curam illarum regionum noverat delegatam, referre curavit Acacius? » Loquitur de Episcopo Constantinopolitano Acacio, cui commiserat Romanus Pontifex curam Ægypti, ac mandaverat, ut deponeret Episcopum Alexandrinum.

Hormisda in epist. ad Salust. Episc. Hispal. facit eum suum Vicarium per Bœticam, et Lusitaniam. Justinianus in auth. collat. IX, tit. 6. sive novel. constit. 131. scribit, Episcopum primæ Justinianæ locis quibusdam præesse debere tamquam Vicarium Romani Pontificis, quoniam ita Vigilius Papa constituisset.

Gregorius lib. IV, epist. 52. Vicarium suum per Gallias constituit Virgilium Episcopum Arelatensem, et similiter reservat sibi causas graviores.

CAPUT XXI.

Idem probatur ex jure Appellationum.

Argumentum nonum ex eo peti potest, quod ex quavis parte orbis Christiani ad Romanum Pontificem legitime provocatur : ab ejus vero sententia nulla conceditur appellatio. Id enim est argumentum certissimum principatus, ut ipse quoque adversarius confitetur. Calvinus enim lib. IV Instit. cap. 7, §. 9 : « Summum, inquit, imperium penes eum esse constat, ad cujus tribunal provocatur. » Sed mox subjungit : « Multi sæpe Romanum Pontificem appellarunt: ipse quoque causarum cognitionem ad se trahere conatus est, sed semper fuit derisus, quoties suos fines excessit. » Itaque vult Calvinus, multos quidem provocasse ad Pontificem, ut effugerent legitima judicia, sed derisas fuisse ejusmodi appellationes : quomodo nunc vere rideretur aliquis, qui damnatus ab Episcopo Florentino, appellaret ad Episcopum Mediolanensem; vel damnatus a Rege Hispaniæ, appellaret ad Regem Galliæ.

Probandum igitur est, jure ad Pontificem appellari potuisse, et appellationes non derisas, sed exceptas cum honore, et efficaces fuisse. Probatur primo ex Concilio Sardicensi, quod generale fuit, et semper in Ecclesia receptum. Nam Sulpitius lib. II sac. hist. ex toto Orbe convocatum scribit, et Socrates lib. II, cap. 16. hist. Eccles. generale Concilium appellat.

Præterea, ut scribunt Athanasius in II. Apol. init. et Hilarius in lib. de Synod. fuerunt in eo Concilio plusquam 300 Episcopi Catholici ex triginta sex provinciis totius

Orbis Christiani, quas omnes Athanasius nominat, ut Italiam, Galliam, Hispaniam, Britanniam, Africam, Ægyptum, Syriam, Thraciam, Pannoniam, et cæteras. Adfuerunt etiam Legati Papæ Julii, ut Athanasius ibidem refert. Item quod omnem Ecclesiam hæc Synodus obliget, patet ex illis verbis, quæ habentur in fine Concilii : « Universa, quæ constituta sunt, Catholica Ecclesia in universo Orbe diffusa custodiat. »

Denique totam hanc Synodum descripserunt etiam Magdeburgenses ut legitimam, Centur. IV, cap. 9. In hac ergo Synodo duo canones de hac re habentur, quartus et septimus. Quartus canon sic habet : « Cum aliquis Episcopus depositus fuerit eorum Episcoporum judicio, qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, alter Episcopus in ejus cathedra, post appellationem ejus, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in judicio Episcopi Romani determinata. »

Canon septimus : « Placuit, ut si Episcopus accusatus fuerit, et judicaverint Episcopi regionis ipsius, et de gradu suo eum dejecerint, si appellaverit, qui dejectus est, et confugerit ad Episcopum Romanæ Ecclesiæ, et voluerit se audiri, si justum putaverit, ut renovetur judicium, scribere his Episcopis dignetur, qui in finitima, et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter omnino requirant, et juxta fidem veritatis definiant. Quod si is, qui rogat causam suam iterum audiri, deprecatione sua moverit Episcopum Romanum, ut e latere suo Presbyterum mittat, erit in potestate Episcopi quid velit, et quid æstimet. Et si decreverit mittendos esse, qui præsentes cum Episcopis judicent, habentes ejus auctoritatem, a quo destinati sunt, erit in suo arbitrio, si vero crediderit Episcopos sufficere, ut negotio terminum imponant, faciet quod sapientissimo consilio suo judicaverit. »

Probatur Secundo ex Gelasio, qui in epist. ad Faust. : « Ipsi, inquit, sunt canones, qui appellationes totius Ecclesiæ ad hujus sedis examen voluere deferri, ab ipsa vero nusquam prorsus appellari debere sanxerunt. » Et in epist. ad Episc. Dard. : « Ad illam, inquit, de qualibet mundi parte canones appellari voluerunt, ab illa autem nemo est appellare permissus. »

Probatur Tertio exemplis eorum, qui appellarunt. Nam etiam ante Concilium Sardicense, erat mos in Ecclesia ad Pontificem appellandi, ut merito Leo epist. 89. ad Episc. Galliæ dicat, hanc esse antiquissimam consuetudinem.

Anno 142 Christi, Pio I Pontifice Marcion excommunicatus ab Episcopo suo in Ponto venit Romam, ut a Romana Ecclesia absolveretur, ut Epiphanius refert hæres. 42.

Anno 252, Pontifice Cornelio, Fortunatus et Felix in Africa a Cypriano depositi Romam navigaverunt, atque ad Cornelium appellaverunt. Testis Cyprianus lib. I, epist. 3. Non diu post, Stephano Pontifice, Basilides in Hispania depositus ad Stephanum appellavit. Cyprianus lib. I, epist. 4.

Anno 350, Julio I Pontifice, Athanasius ab Orientalibus depositus ad Pontificem appellavit, et ab eo restitutus est, ut supra ostendimus ex Sozomeno, lib. III, cap. 7. et factum est hoc judicium ante Concilium Sardicense, ut Athanasius testatur init. II. Apol.

Post annum 400, Innocentio I Pontifice, Chrysostomus a Theophilo depositus ad Pontificem appellavit, ut patet ex epistolis ejus duabus ad Innocentium. Item eodem sæculo ad Leonem appellavit Flavianus Episcopus Constantinopolis, ut scribit Liberatus in Brev. cap. 12, ad eumdem appellavit Theodoretus, ut ex epistola ejus ad Leonem apparet.

Post annum 500, Gregorius lib. II, epist. 6. privat sacra communione Joannem Episcopum Græcum primæ Justinianæ, quod judicasset Episcopum Thebanum, qui ad Apostolicam Sedem appellaverat. Omitto posteriorum temporum testimonia, quod ea ab hæreticis contemnantur. Sed jam argumenta solvenda sunt, Nili, Illyrici, Calvini.

CAPUT XXII.

Solvuntur argumenta Nili de jure Appellationum.

Nilus in lib. de Prim. duobus argumentis contendit, posse ad Episcopum Constantinopolitanum appellari eo modo, quod ad Romanum Pontificem; ac proinde eos esse æquales, et non unum Romanum Pontificem toti Ecclesiæ præsidere.

Argumentum Primum est. Quoniam sexta Synodus concessit Episcopo Constantinopolitano paria privilegia cum iis quæ habet Episcopus Romanus. Sed hoc argumentum supra est confutatum. Alterum argumentum sumit Nilus ex Concilio Chalcedonensi, can. 9 et 17, ubi statuitur : ut si clericus causam habeat adversus alium clericum, ab Episcopo suo judicetur : si adversus Episcopum, ab Archiepiscopo : si adversus Archiepiscopum, a Primate diœceseos, vel ab Episcopo Constantinopolitano. Itaque ultimum judicium defertur urbis regiæ œcumenico Patriarchæ.

Respondeo : quis in canone dicatur Primas diœceseos, non omnino constat, et quidem Archidiaconus et Jo. de Turrecremata super can. si clericus XI, quæst. 1. docent, Primatum diœceseos vocari Episcopum digniorem et majorem Archiepiscopo, minorem Patriarcha. At Nicolaus I Papa in epist. ad Michael. Imp. scribit, per Primatem diœceseos nullum alium significari posse, quam Episcopum Romanum. Quæ sententia verior esse videtur, tum quia auctorem habet graviorem, antiquiorem, doctiorem, tum quia non facile probari poterit, tempore Concilii Chalcedonensis fuisse in Ecclesia, ac præsertim in Oriente, ullos Primates ab Archiepiscopis et Patriarchis distinctos; tum quia vox Græca hujus canonis ἔξαρχος non proprie Primatem, sed Principem significat, quæ vox multo aptius in Summum Pontificem, quam in Primates alios quadrat : ipse enim solus vere Princeps est cujuslibet Christianæ diœceseos.

His notatis, respondeo Primo ; eum canonem recte a Nicolao Pontifice exponi loc. cit. ut Concilium decreverit, ut is qui causam habet cum Metropolitano, adeat Principem diœceseos, id est, Romanum Pontificem ; vel si est vicinus urbi Constantinopolitanæ, et vult esse contentus Episcopi illius judicio, illum adeat : ita ut primum lex generalis constituatur de adeundo Papa Romano, deinde permissio quædam addatur pro iis tantum, qui prope Constantinopolim commorantur.

Secundo responderi potest : hos omnes canones non habere robur apud nos, nisi quatenus sunt renovati a Romanis Pontificibus. X. Nam Leo in epist. 59. ad Conc. Chalced. scribit, se Concilium illud approbasse solum quantum ad explicationem Fidei. Et Liberatus in Brev. cap. 12. testatur, istos omnes canonos constitutos fuisse absentibus Legatis Papæ, qui tamen alioqui Concilio præsidebant. Porro consuetudo, quæ est legum interpres, apertissime docet, nunquam licuisse ad Patriarcham Constantinopolitanum appellare, nisi ex locis subjectis eidem Patriarchæ : nullum enim proferri potest exemplum, quo intelligamus, ex Occidente, aut Meridie, aut etiam Septentrione ad Orientalem Ecclesiam esse appellatum.

Tertio : etiamsi concederemus, ex toto Orbe terrarum posse recurri ad judicium Episcopi Constantinopolitani juxta hos canones; non tamen sequeretur, parem esse eum Episcopum Pontifici Romano. Nam ex vi canonis istius Chalcedonensis, solum judicare potest Episcopus Constantinopolitanus eos, qui læsos se arbitrantur a Metropolitano suo ; at Papa Romanus judicare potest etiam eos, qui læsi sunt a Patriarchis ipsis, vel a Concilio Episcoporum, quamvis maximo et frequentissimo, ut Athanasii, Pauli, Chrysostomi, Flaviani, et Theodoreti exempla declarant.

Adde Ultimo, quod iste canon Chalcedonensis non est de appellatione, sed de primo judicio, quod Nilus non animadvertit. Itaque licet ex toto Orbe terrarum quaslibet causas judicare posset Episcopus Constantinopolitanus; ab illo tamen appellari posset ad Episcopum Romanum juxta canones Sardicenses. Nec enim Chalcedonenses canones Sardicensibus canonibus ullo modo repugnant. Ita semper remanet ultimum judicium penes Episcopum Romanum.

CAPUT XXIII.

Solvitur argumentum primum Lutheranorum.

Veniamus nunc ad argumenta Lutheranorum. Objiciunt adversarii primo Cyprianum, qui lib. I, epist. 3. ait : « Nam cum statutum sit ab omnibus nobis, et æquum sit pariter ac justum, ut uniuscujusque causa illic audiatur, ubi est crimen admissum etc. oportet utique eos, quibus præsumus, non circumcursare etc. » Et infra : « Nisi si paucis desperatis ac perditis, minor videtur esse auctoritas Episcoporum in Africa consti-

tutorum etc. » Ubi reprehendit eos, qui appellaverant ad Romanum Pontificem, et probat, non debere appellari, tum quia id sit statutum in Concilio Episcoporum, tum quia non est minor auctoritas Pontificum Africanorum, quam Romanorum.

Respondeo : Cyprianum ægre tulisse appellationes eorum, qui de manifestissimis criminibus convicti et judicati fuerant; non autem omnino appellationes sustulisse. Id colligitur ex lib. I, epist. 4. ubi loquens de Basilide, qui damnatus in Hispania ad Stephanum Papam appellaverat, ait : « Nec enim tam culpandus est ille (Stephanus) cui negligenter obreptum est, quam hic (Basilides) execrandus, qui fraudulenter obrepsit. » At certe si non licuisset Stephano appellationes ullo modo admittere, valde certe esset culpandus, quod appellationem non rejecisset, etiamsi justam causam Basilides habuisset.

Ad illud ergo quod ait Cyprianus ab omnibus constitutum, ut « illic causa audiatur, ubi est crimen admissum, » dico : hoc decreto constitui, ut causa primum judicetur, ubi est crimen admissum non tamen prohiberi, quo minus etiam secundo alibi judicetur.

Sed dices : At Cyprianus ex hoc decreto probat, non debuisse appellari; igitur prohibitæ sunt appellationes. Respondeo : Cyprianum non ex hoc solo decreto argumentari, sed ex hoc decreto, adjunctis manifestissimis criminibus reorum. Sic enim Cyprianus ratiocinatur : Debet uniuscujusque causa ex decreto Concilii illic audiri, ubi est crimen admissum; horum causa jam audita est, et manifeste crimina eorum detecta sunt; cur igitur Romam appellant, nisi ut forte imponant Pontifici, vel saltem Episcopos vexent, qui de eis judicaverunt?

Adde : quod si hoc decreto prohiberentur appellationes, non solum prohiberentur ad Romanum Pontificem, sed etiam ad quemlibet alium judicem, ut Magdeburgenses fatentur, Cent. III, c. 7, colum. 176. et verba ipsa indicant, quæ generalia sunt : at absurdissima et ridicula lex esset, quæ omnem appellationem prohiberet; in qua enim quamvis ineptissima Republica, ejusmodi lex tolerata fuit, quæ a nullo judice appellari permitteret? Hanc ergo legem cum tribuunt Centuriatores Ecclesiæ Dei, quæ est Respublica sapientissime ordinata, absurdos prorsus et ridiculos se exhibent.

Ad illud vero quod Cyprianus addit, non esse minoris auctoritatis Episcopos Africæ, respondeo : illud *Minoris* non referre comparationem ad Romanos Pontifices, sed ad causam de qua tunc agebatur; est enim sensus, Episcopos Africæ non fuisse minoris auctoritatis, quam sufficeret ad eam causam judicandam.

CAPUT XXIV.

Solvuntur alia tria argumenta.

Secundo, objiciunt Damasum, qui in epist. ad Theoph. et Anysium, quæ est 79. inter epistolas Ambrosii : « Cum, inquit, hujusmodi fuerit Concilii Capuensis judicium, ut finitimi Bonoso, atque ejus accusatoribus judices tribuerentur, advertimus, quod nobis judicandi forma competere non potest. »

Respondeo Primo : epistolam illam non esse Damasi. In operibus Ambrosii tribuitur Ambrosio; sed nec ejus esse potest, cum in illa fiat mentio Ambrosii, tanquam cujusdam alterius. Itaque incertum est cujus sit.

Secundo dico : si Damasi sit, ut multi volunt, Damasum non dicere, se non posse judicare, sed non convenire ut judicet, quod rectissime dictum est. Etsi enim Pontifex est summus Judex : tamen non convenit, ut quando Concilium provinciale aliquid statuit, ipse sine causa aliter judicet.

Tertio, objicit Calvinus lib. IV Instit. cap. 7, §. 9. Concilium Milevitanum, in cujus can. 22. sic statuitur : « Quod si ab eis, id est, Episcopis vicinis, provocandum putaverint, non provocent, nisi ad Africana Concilia, vel ad primates provinciarum suarum. Ad transmarina autem, qui putaverit appellandum, a nullo intra Africam in communionem suscipiatur. »

Respondent aliqui cum Gratiano, qui II. q. 6. can. Placuit, addidit ad hunc canonem exceptionem, nisi forte ad Apostolicam Sedem appelletur. Sed hæc exceptio non videtur quadrare, nam præcipue propter Romanam Ecclesiam Africani statuerunt, ut non liceret appellare ultra mare : non enim appellari unquam consuevit ultra mare ab Africanis, nisi ad Romanam Sedem. Neque

est opus confugere ad has angustias exceptionis, cum solutio vera sit in promptu.

Igitur responsio est : canonem istum non esse ad propositum : nam quæstio de appellationibus ad Romanum Pontificem non est de appellationibus Presbyterorum et minorum Clericorum, sed de appellationibus Episcoporum. Siquidem Concilium Sardicense, quod Episcopos voluit posse appellare ad Pontificem, can. 4. et 7. idem voluit causas Presbyterorum et minorum Clericorum terminari apud vicinos Episcopos, ita ut liceat minoribus Clericis appellare a suo Episcopo ad alios Episcopos ejusdem provinciæ, ut habet can. 17. Quos duos canones renovari voluit Papa Zozimus, et executioni mandari in Africa, ut patet ex Conc. VI Carth. et ex epist. Conc. ejusd. ad Bonif. Papam.

Porro canon iste 22. Milevitani Concilii, de Presbyteris et minoribus Clericis loquitur, non de Episcopis, ut patet tum ex Augustino, qui huic Concilio interfuit, et tamen scribit in epist. 162, licere Episcopis Africanis appellare ultra mare, Clericis minoribus non licere; tum ex verbis ipsius Concilii, sic enim incipit : « Placuit, ut Presbyteri, Diaconi, vel cæteri inferiores Clerici in causis, quas habuerint etc. » Quare totum Concilium Milevitanum probavit Innocentius I in epist. ad ipsum Conc. quæ est 93. inter epist. B. August, quod certe Innocentius non fecisset, si in eo Apostolicæ Sedi derogatum aliquid fuisset. Hinc apparet inscitia et oscitantia Calvini, qui loc. not. dicit, Zozimum conatum esse efficere, ut iste canon Concilii Milevitani, in Concilio VI Carthaginensi corrigeretur : cum e contrario constet, Zozimum jussisse, ut iste canon confirmaretur, et ad praxim redigeretur.

Sed dices : Si ita est, quo jure Romani Pontifices Apiarium presbyterum ex Africa appellantem susceperunt, et in gradum suum restitui fecerunt, ut referunt Africani Patres in epist. ad Bonif. et in alia ad Cœlestin.

Respondeo : licet prohibitum fuerit Clericis inferioris ordinis appellare ab Episcopis suæ provinciæ : non tamen prohibitum fuit, nec prohiberi potuit summo Pontifici, ne si vellet eos admitteret. Præterea, Romani Pontifices non tam admiserunt appellationem Apiarii, quam audierunt ejus querimonias, et mandarunt Africanis, ut ejus causam diligenter cognoscerent, et fideliter judicarent. Apparet enim ex illis duabus epistolis, bis Apiarium venisse Romam, et utraque vice remissum in Africam, et ibi in Concilio judicatum post reditum ejus ab Urbe.

Quarto, objicit Calvinus lib. IV Inst. c. 7, §. 10, epist. 162. August. ubi legimus, causam Cæciliani judicatam a Pontifice et quibusdam aliis jussu Imperatoris : et deinde rursum judicatam secundo ab Episcopo Arelatensi, eodem Imperatore jubente : et tertio judicatam ab Imperatore. At si Pontifex jure divino est summus judex : quomodo non ex se, sed solum jubente Imperatore judicat? Item, si ab eo appellari non potest : quomodo appellatum est in causa Cæciliani, et judicatum post Pontificis sententiam ab Episcopo Arelatensi, et rursum ab Imperatore? Denique, cur sibi socios ab Imperatore adjungi passus est in primo judicio?

Respondeo ad Primum : Pontificem non judicasse, nisi quando Imperator adjunxit, quia Donatistæ causam illam non detulerunt primo ad Pontificem, ut debebant, sed ad Imperatorem. In quo eos male fecisse, docet Augustinus ibidem, ut etiam dicit, Constantinum Imperatorem longe ordinatius egisse, qui causam ad se delatam non ausus fuit judicare, sed eam ad Pontificem misit.

Ad secundum dico : Pontificem permisisse secum sedere alios ab Imperatore assignatos, ut satisfieret Donatistis, quibus Romanus Pontifex suspectus erat.

Ad tertium dico : post Pontificem judicasse Episcopum Arelatensem, et postea Imperatorem, non quia oportebat, ut ibidem ait Augustinus, sed ut omnino obstrueretur os Donatistarum. Itaque Imperator, ut ibidem ait Augustinus, veniam petiturus ab Episcopis, causam illam invitus cognovit.

CAPUT XXV.

Solvitur argumentum ultimum.

Postremo, Calvinus loc. not. et Magdeburgenses Cent. V, cap. 9. et etiam Græci in Conc. Flor. sess. 20. sed præcipue Illyricus in lib. de hist. Conc. VI. Carthag. argumentum, ut ipsi credunt, fortissimum petunt ex hist. Conc. VI. Carthag. cujus hæc est summa.

Zozimus Papa ab Africanis per legatos petiit, ut tres canones Nicæni Concilii executioni mandarent : unum de appellationibus Episcoporum ad Romanum Pontificem : alterum, de appellationibus presbyterorum et minorum Clericorum ad Episcopos vicinos : tertium, de non eundo ad comitatum, id est : ne irent Episcopi Africani ad aulam Imperatoris.

Africani his mandatis acceptis, Concilium nationale 217 Episcoporum coegerunt, et Pontifici Bonifacio, qui Zozimo interim mortuo successerat, responderunt, se non invenire eos canones in Nicæno Concilio, propterea se scripturos ad Patriarchas Orientis, Constantinopolitanum et Alexandrinum ut ad se mittant authentica exemplaria Nicæni Concilii : interim tamen se eos canones servaturos, salva diligentiore inspectione authenticorum exemplarium. Interim venerunt a Cyrillo Alexandrino et Attico Constantinopolitano exemplaria Nicæni Concilii, et in iis non sunt inventi isti tres canones, sed tantum viginti illi, qui habentur in hist. Ruffini lib. X, cap. 6. quam etiam historiam Cyrillus in epist. ad Afric. citat.

Cum igitur Africani non invenissent in exemplaribus ad se missis illos canones, scripserunt Cœlestino Papæ, qui Bonifacio successerat, ut quandoquidem in Nicæno Concilio illi canones non inveniebantur ; deinceps non facile admitteret appellantes ex Africa. Hæc habentur in VI Conc. Carthag. et in illis duabus epistolis. Quid autem Pontifex responderit, ibi non habetur.

Super hanc historiam struunt Illyricus et Magdeburgenses immensam congeriem conviciorum et mendaciorum, et prætcrea duo argumenta. Quod ad convicia attinet, Illyricus in illo suo libro de hac historia, omnium fere Pontificum illius temporis nomina petulanter invertit. S. enim Innocentium, passim Nocentium vocat ; S. Bonifacium, Malefacium; S. Celestinum, Infernalem; S. Leonem, modo infernalem lupum, modo Leonem rugientem appellat.

Ad quam petulantiam retundendam sufficere possunt ipsa acta Concilii Carthaginiensis, et epistolæ ejusdem Concilii ad Bonifacium et Cœlestinum, quæ omnia integre suo libello adjecit Illyricus. Quanto enim petulantius et scurrilius Illyricus loquitur de sanctis illis Pontificibus, tanto de iisdem Africani Patres honorificentius et gravius loquuntur. Vide præterea de laudibus horum Pontificum Augustinum in epist. 157. ad Optat. et lib. I ad Bonif. et Prosperum ad fin. lib. cont. Collat.

Jam vero mendacia tot fere sunt in libro Illyrici, quod sunt sententiæ : pauca de multis proferam. In ipso libri principio ait, in sexta Carthaginiensi Synodo interfuisse cum Augustino Prosperum, Orosium, et alios insignes viros. At Prosper et Orosius nec nominantur in eo Concilio, nec interesse potuerunt, cum nec Episcopi essent, nec Africani, et Concilium ex solis Africæ Episcopis constaret.

Paulo post affirmat Illyricus, cum Bonifacio Papa simul in schismate electum fuisse Eulabium : sed Eulabium a majori parte Cleri, et populi electum tantæ fuisse modestiæ, ut sponte cederet, tametsi alioqui ad eum Pontificatus jure pertinebat. At sine teste hoc dicit Illyricus, et nos contra producere possumus Anastasium Bibliothecarium, qui in vita ejusdem Bonifacii scribit, Concilio Episcoporum 252 ejectum Eulabium, ut injuste ordinatum, Bonifacium vero ab omnibus confirmatum.

Ad hæc Illyricus dicit, et sæpe repetit, Romanos Pontifices ab Africanis Patribus postulasse, jurisdictionem sibi concedi in Africam, et in omnes alias regiones, et cum toto quinquennio de hac re deliberatum esset, tandem a Concilio definitum, ut nullum jus Pontifici concederetur.

Id vero non solum est mendacium, quia nec tale postulatum, nec talis definitio in eo Concilio reperitur ; sed etiam est mendacium impudens, quia sine ulla probabilitate asseritur. Quis enim credat, Romanos Pontifices ab Africanis jurisdictionem postulasse in Asiaticos et Europæos? Quis item credat, Africanos Patres toto quinquennio in ista causa laborasse, cum uno verbo respondere possent, se nullum jus in exteras nationes habere, proinde nec aliis posse concedere? An non rideretur, qui a Rege Gallorum jurisdictionem peteret in Hispanos? et Rex ipse nonne ridiculus esset, si quinquennium in ejus rei deliberatione poneret?

Aliud mendacium, idque potissimum et millies repetitum in libro Illyrici, et Centuriis est, Zozimum Papam falsasse de industria et contra conscientiam suam Nicænum Concilium, ut ea fraude jugum imponeret Africanis. De quo mendacio in solutione argumentorum dicemus. His igitur prætermissis, ad argumenta veniamus.

Primum : Si jure divino Papa est summus Judex Ecclesiæ totius; quare Pontifices non ex jure divino, sed ex Concilio Nicæno jus suum de appellationibus ad Apostolicam Sedem confirmare nituntur? Et cur tot Catholici sanctique Patres Carthaginiensis Concilii jus illud admittere nolunt, nisi in Concilio Nicæno reperiatur?

Ad hoc eorum argumentum breviter respondemus : jure quidem divino ad summum Pontificem appellari semper potuisse: tamen an expediret ea potestate uti, et omnibus in locis, non sine causa dubitatum esse; nam utrinque rationes adferri possunt. Si enim passim omnibus appellatio concedatur, facile fiet, ut multi effugiant legitima judicia; ut immerito vexentur Episcopi qui primo judicarunt; ut causæ, alioqui faciles et perspicuæ, in longum tempus protrahantur. Atque hinc S. Cyprianus lib. I, epist. 3. et 4. non semel conqueritur de iis, qui semel legitime judicati et damnati Romam ad Pontificem provocabant. Et S. Bernardus lib. III de Consider. multa enumerat incommoda, quæ ex nimia frequentia appellationum oriuntur.

Contra vero, si nulli concedatur appellatio, dabitur occasio particularibus Episcopis, ut facile et temere judicent, et tyrannice populos opprimant : necnon, ut existiment, nullum se habere superiorem, nulli rationem esse reddendam: quod nihil esset aliud, quam unum corpus Ecclesiæ in tot partes scindere, quot sunt Episcopatus.

Itaque cum res dubia esset, Concilium Sardicense generale, ipso etiam consentiente Pontifice, declaravit expedire, ut ordinarie Presbyteris, et aliis minoribus Clericis appellatio concedatur ab Episcopis ad Concilium provinciale : Episcopis autem ad Sedem Apostolicam. Esse autem hanc declarationem non novam concessionem, testantur exempla eorum, qui ante Concilii Sardicensis et Nicæni tempora, omnibus ætatibus ad Romanum Pontificem appellarunt.

Cur igitur in Concilio Carthaginiensi Romani Pontifices non jus divinum, sed Nicænum Concilium ad jus appellationum stabiliendum proferrent; causa erat, quoniam demonstrare volebant, non solum posse ad se ab omnibus appellari, sed etiam Ecclesiæ expedire ut ita fieret, quandoquidem generale Concilium idem senserat.

Pari ratione Africani Patres impedire cupiebant ejusmodi appellationes, quoniam existimabant, eas Ecclesiæ suæ non expedire, tametsi neque ignorarent, neque negarent, eos absolute impediri non posse. Quocirca in utraque epistola, quam ad Pontifices Romanos de hac causa miserunt, subjectionem suam ad Apostolicam Sedem testantur, dum ad eam referunt acta Concilii, et ejus mandata accepisse se dicunt, et non jubent, sed rogant, ut non facile aures appellantibus præbeat. Sed hæc omnia clariora erunt in solutione alterius argumenti.

Alterum igitur argumentum Magdeburgensium et Calvini, ejusmodi est. Zozimus, Bonifacius, et Cœlestinus Romani Pontifices jus appellationum ad Apostolicam Sedem ex Nicæno Concilio probare voluerunt : atqui discussa causa, falsatores et corruptores Nicænorum canonum deprehensi sunt; igitur ne humano quidem jure, nedum divino ad eorum judicium provocari potest.

Respondemus primum : Africanos Patres ex ignorantia deceptos; Magdeburgenses et Calvinum ex malitia peccare. Nam Africani in epistola ad Cœlestinum bis repetunt, in nulla Patrum definitione, et in nulla Synodo se invenisse illos canones; ex quo apparet, eos non habuisse canones Sardicensis Concilii, in quibus tres illi canones disertis verbis continentur, et si eos habuissent, sine dubio acquievissent. Non enim minor est Sardicensis, quam Nicæni Concilii auctoritas : neque major est error citare Nicænum Concilium pro Sardicensi, quam Matthæum pro Joanne, vel Hieremiam pro Zacharia, ut citavit S. Matthæus cap. XXVII. Sicut ergo non possumus vocare Matthæum falsarium, quia idem Spiritus sanctus in Hieremia et Zacharia locutus est: ita nec debuissent summi Pontifices appellari falsarii, etiamsi Nicænum Concilium pro Sardicensi citassent, cum eadem sit auctoritas utriusque Concilii. At Magdeburgenses noverunt Sardicense Concilium, et tanquam legitimum in suam quartam centuriam transtulerunt; ergo necesse est fateantur, Africanos deceptos, et causa excidisse; ergo cum illis nihilominus obstinate victoriam tribuunt, secum pugnant, et ex malitia peccant.

Sed dices : in isto Conc. VI Carthagin. cap. 6. citatur nominatim Sardicense Concilium; ergo non ignorabant illud Africani.

Respondeo : illa verba, quibus citatur Sardicense Concilium, non esse Africanorum, sed Legatorum Pontificis : ipsi enim ex com-

monitorio sibi dato a Pontifice Zozimo, illa verba citabant. Et præterea existimo, omnino esse corruptum eum locum, et vel positum a Librariis Sardicensi pro Nicæno; vel quod magis suspicor, ex margine irrepsisse in textum illud *Ex Sardicensi Concilio*. Ponitur enim in margine Sardicense Concilium, quia revera verba, quæ ibi citantur, non inveniuntur nunc nisi in Sardicensi Concilio : at nihilominus non debet esse in textu nomen Sardicensis Concilii. Siquidem verba illa citantur ex commonitorio Papæ Zozimi, quod ex Roma Legati attulerant : Legati autem illi ex Nicæno Concilio se canones citare dicebant; unde mox verbis illis recitatis, Augustinus dixit : « Et hæc nos servaturos profitemur, salva diligentiori inquisitione Nicæni Concilii. » Quibus verbis indicat, se accepisse canonem citatum tanquam ex Nicæno Concilio.

Adde, quod Augustin. lib. III cont. Cresc. cap. 34. non agnoscit aliud Sardicense Concilium, quam quoddam hæreticum Concilium Orientalium Episcoporum contra Athanasium. Duplex enim fuit Sardicense, ut patet ex Sozomeno lib. III hist. cap. 10. et 11. unum Catholicum generale supra 300 Episcoporum, quod Augustinus nunquam vidit; alterum hæreticum 76 Episcoporum, quod Augustinus vidit.

Secundo dico : canones Nicæni Concilii, qui sunt apud Ruffinum lib. X hist. cap. 6. et qui missi sunt ex Oriente ad Africanos, sine dubio non esse omnes canones, quos Nicænum Concilium edidit; et proinde probabile esse, hos tres canones, quos Zozimus citavit ex Nicæno Concilio, revera in eo Concilio fuisse. Quod illi canones non sint omnes, probant nonnulli ex epist. Athan. ad Marcum Papam, in qua petit exemplum Nicæni Concilii ex Romani Pontificis scrinio, asserens, exempla quæ erant Alexandriæ fuisse cremata ab Arianis.

Sed hoc argumentum ridetur a Magdeburgensibus, et vere non est solidum. Nam illa incensio librorum accidit tempore Constantii Imperatoris, quando, Athanasio expulso, Georgius quidam Arianus in locum ejus ordinatus est, ut ipse Athanasius testatur in epist. ad omnes Orthod. constat autem ex Chronico Hieronymi, Marcum Papam eo tempore jam fuisse defunctum. Deinde, si Marcus Papa exemplum misisset ad Alexandrinos ex Romano scrinio, certe convenissent deinceps inter se exemplaria Romanum et Alexandrinum : quomodo ergo in exemplari a S. Cyrillo ex Alexandria ad Africanos misso, deerant isti canones tres, qui inveniebantur in Romano?

Omissa ergo ista Athanasii epistola, probatur canones illos non esse integros. Primo, quia unus ex præcipuis canonibus Nicæni Concilii erat, ut Pascha die Dominico celebraretur, ut patet ex epist. Constant. apud Eusebium lib. III de vita Constant. ex Epiphanio hæres. 69 et ex Athanasio in epist. de Synod. Arim. et Seleu. At iste canon non exstat inter illos 20 Ruffini.

Secundo, Ambrosius in epist. 82. docet, in concilio Nicæno statutum, ne bigamus in Clerum asciscatur : at neque hoc in illis 20 canonibus invenitur.

Tertio, Hieronymus præfat. in Judith, asserit, a Concilio Nicæno librum Judith inter canonicos receptum : at non reperitur hoc inter canones Ruffini.

Quarto, Augustinus epist. 110 de design. success. asserit, in Concilio Nicæno prohibitum, ne duo Episcopi simul sedeant in eadem Ecclesia, contra quem canonem se imprudenter fecisse, dolenter refert : at iste canon nusquam apparet inter illos 20.

Quinto, in Concilio Africano, can. 14. asserunt Patres, ex canone Nicæni Concilii non licere nisi jejunis offerre Eucharistiam : at ubi est iste canon inter illos 20.

Sexto, in fin. Conc. Chalced. Atticus refert, in Concilio Nicæno determinatam fuisse rationem scribendarum formatarum epistolarum, de quibus loquitur Optatus lib. II cont. Parmen. ubi ait : « Cum quo (Siricio Romano Pontifice) nobis totus orbis, commercio formatarum, in communionis societatem communicat » ; et Concilium Milevitanum can. 20. dum prohibet, ne sine formatis litteris Clerici ad comitatum eant. At hoc nusquam apparet in illis 20 canonibus Ruffini.

Denique Septimo, Lutherus, Calvinus, Centuriatores, et cæteri hæretici passim objiciunt ex Socrate, lib. I hist. cap. 8 canonem Nicæni Concilii, in quo dicunt permissas conjuges Sacerdotibus : at iste canon non invenitur in illis 20, ergo si Zozimus corruptor et falsator canonum Nicænorum dicitur, quia citavit nomine Concilii Nicæni unum canonem, qui non invenitur in illis 20 canonibus, eadem ratione corruptores et falsatores dicendi sunt Constantinus, Athanasius, Epiphanius, Ambrosius, Hieronymus,

Augustinus, Atticus, Socrates, Africani Patres, et ipsi Centuriatores, atque etiam Lutherus et Calvinus. Omnes enim isti citant canones Nicæni Concilii, qui in illis 20 non reperiuntur.

Adde Ultimo, quod in Concilio Florentino sess. 20. Joannes quidam vir doctissimus asserit, se multis Sanctorum veterum testimoniis posse ostendere, Concilii VI Carthaginiensis Patres tandem agnovisse, corruptos et falsatos canones Nicæni Concilii ad se ex Alexandria et Constantinopoli missos fuisse.

Dico Tertio : mihi videri probabile admodum, in Concilio Nicæno non fuisse expresse hos tres canones, de quibus agimus, sed a Zozimo, et a Bonifacio vocari hos canones Nicænos, quia Concilium Nicænum et Sardicense pro uno et eodem habebantur, et utriusque Concilii canones simul conjuncti erant in Bibliotheca Romana, tanquam si ejusdem Concilii essent : cujus rei ignoratio Africanos Patres perturbavit.

Rationes quæ me movent, hæ sunt. Prima, quoniam iisdem verbis habentur hi canones in Concilio Sardicensi, quibus eos allegant Legati Zozimi : nec est verisimile, eosdem prorsus canones fuisse in Nicæno Concilio, et tamen non indicare ullo modo Patres Sardicenses, se canones non condere, sed renovare. Itaque existimo, in Nicæno Concilio implicite et obscure decretum, ut ad Pontificem appellaretur, quia nimirum can. 6. jubet Concilium servari antiquas consuetudines, et una est hæc de appellationibus, ut patet ex Leone epist. 89. et ex exemplis supra adductis, et etiam quia jubet idem Concilium, causam semel judicatam, iterum in alio judicari posse, ut patet ex epist. Julii apud Athanas. in II Apol. sed expresse et diserte Concilium Sardicense rem totam explicuit.

Secunda, quoniam in Concilio Nicæno a Dionysio ante mille annos converso ex Græco, quod exstat in monasterio S. Vedasti Atrebati, habentur simul, tanquam ejusdem Concilii, canones omnes Concilii Sardicensis.

Tertia, quoniam alioqui non potest reddi ratio, cur Sardicense Concilium, quod constat universale et probatum fuisse, non numeretur inter Concilia generalia. Deberet enim dici secundum Concilium : sed ideo non addit ad numerum Conciliorum, quia pro uno et eodem habetur cum Nicæno. Cur autem simul cum Nicæno Sardicense Concilium conjunctum fuerit, ratio est, quia iidem Patres magna ex parte in utroque Concilio interfuerunt, et nihil novi quoad Fidem in Sardicensi definitum est, sed solum Nicæna Fides roborata, cum in aliis Conciliis semper novæ hæreses damnatæ fuerint. Itaque Zozimus, non fraude aliqua citavit Nicænum pro Sardicensi, sed quia pro eodem habentur : quod idem dicendum puto de Julio in epist. ad Orient. Innocentio in epist. ad Victric. et Leone in epist. 25. ad Theod. qui hunc canonem citant nomine Nicæni Concilii. Quemadmodum enim Symbolum Constantinopolitanum passim vocatur Nicænum, quia est explicatio Nicæni : ita quoque canones Sardicenses Nicænos appellare solebant Veteres, quod nihil sint aliud, quam explicatio et confirmatio canonum Nicænorum.

Addo Quarto, Carthaginienses Patres nunquam statuisse, ut nullum jus Romano Pontifici in Africam tribueretur : vel ut non liceret ullo modo Episcopis Afris ad Romanam Ecclesiam provocare, neque tantum fuisse dissidium inter Pontifices Romanos et Episcopos Africanos, quantum Illyricus et Calvinus dicunt. Nam in primis ejusmodi decretum nusquam exstat : deinde ipsi Africani Patres in epist. ad Bonif. et in altera ad Cœlestin. concordiam et subjectionem suam ad Apostolicam Sedem apertissime testantur ; sic enim ad Bonifacium scribunt.

« Quoniam Domino placuit, ut de his, quæ nobiscum egerunt sancti fratres nostri, Coepiscopus Faustinus, et Compresbyteri Philippus et Psellus, non beatæ memoriæ Episcopo Zozimo, a quo ad nos mandata et litteras attulerunt, sed tuæ venerationi, qui in ejus locum es divinitus constitutus, humilitas nostra scriberet, ea breviter insinuare debemus, quæ utrorumque concordia terminata sunt, in quibus, salva quidem charitate, sed non sine parvo altercationis labore demorati sumus. » Hæc illi. Ubi cum omnia ad Papam referunt quæ acta sunt, et a Zozimo Pontifice mandata se accepisse testantur, an non aperte indicant, se illum ut Superiorem agnoscere? In epistola vero ad Cœlestinum : « Præfatio, inquiunt, debitæ salutationis officio, impendio deprecamur, ut deinceps ad vestras aures hinc venientes, non facilius admittatis. » Quibus verbis nec absolute recusant legem illam de appellationibus, nec dicunt, non posse Pontificem si

velit appellantes admittere : sed tantum obsecrant, ut non facile deinceps aures appellantibus præbeat.

S. Augustinus in epist. 157. aperte prædicat Romani Pontificis primatum in Africam, cum ait : ex mandato Zozimi, se et alios Episcopos Cæsaream venisse : et in Orbem Christianum universum, cum hæresim Pelagianam scribit ab Innocentio et Zozimo toto Orbe esse damnatam. Idem Augustinus Bonifacio Papæ subjectus et conjunctissimus fuit, ut patet ex init. lib. adv. duas epist. Pelagian. ad eumdem Bonif. Idem quoque in epist. 261. ad Cœlestin. Papam. ad ipsum Pontificem refert causam Episcopi cujusdam Afri, et inter alia sic loquitur : « Collabora nobiscum pietate venerabilis domine beatissime, et debita charitate suscipiende sancte Papa, et jube tibi, quæ directa sunt, omnia recitari. » Et infra : « Existat exemplo ipsa sede Apostolica judicante, vel aliorum judicata firmante, etc. » Et contra, Cœlestinus Papa in epist. ad Gallos, miris laudibus effert Augustinum, atque eum dicit in communione Romanæ Ecclesiæ semper mansisse, et a se et prædecessoribus suis doctorem optimum habitum semper fuisse.

Quæ conjunctio Augustini cum Romana Ecclesia manifesti mendacii convincit Illyricum, qui scribit, ab Augustino ejusque collegis Romanos Pontifices tanquam falsarios et corruptores scelestissimos refutatos, et ab omni Africana ditione exclusos.

Non diu post illud Carthaginiense Concilium, Sanctus Leo in epist. 87. scribit ad Episcopos provinciæ Mauritaniæ in Africa, atque ait, se Lupicino Episcopo communionem reddidisse, quoniam ad se ex Africa appellasset : item se misisse Potentium Episcopum Legatum, qui vice sua res Africanas cognosceret. Aut igitur Concilium Carthaginiense id non prohibuit ; aut certe Patres illi sententiam mutaverunt.

Rursum, post annos circiter 40, S. Eugenius Carthaginiensis Episcopus, cum a Rege Hunerico Ariano ad collationem de Fide compelleretur, respondit, se scripturum ad collegas suos transmarinos : nec enim sine consensu aliorum Episcoporum et præcipue Romanæ Ecclesiæ, quæ Caput est omnium Ecclesiarum, de Fide aliquid statui posse. Refert id Victor Uticensis lib. II de persecut. Wand. Igitur agnoscebat Episcopus Carthaginiensis, etiam post Concilium sextum Carthaginiense, Romanam Ecclesiam Caput esse omnium Ecclesiarum, et si omnium, certe Africanarum quoque : nec a Romano Pontifice dissidebat, cui se scripturum profitetur.

Non diu post, cum Trasimundus Hunerici successor omnes pene Africanos Episcopos, hoc est, 220, in Sardiniam relegasset, Symmachus Papa Romanus omnes illos Episcopos ut sua membra suis sumptibus pavit, ac fovit liberalissime, ut Paulus Diaconus scribit lib. XVII rer. Rom. quod certe non dissidii, sed communionis et conjunctionis est argumentum.

Eodem tempore S. Fulgentius Africanorum Episcoporum facile princeps, cum Romana Ecclesia conjunctissimus fuit, ut ex cap. 12 vitæ ipsius constat : nam cum in Ægyptum proficisci vellet ad solitudines Monachorum, admonitus est ab Episcopo Syracusano, ne id faceret, propterea quod illi omnes Monachi a Sede B. Petri disjuncti essent, cum qua ipse communicaret. Itaque relicto Ægypto Romam venit ad invisenda Sanctorum loca. Idem vero Fulgentius, ut ex cap. 29 vitæ ipsius ab ejus discipulo fideliter scriptæ colligitur, cum Ecclesia Carthaginiensi, et ejus Episcopo conjunctus erat, ex quo efficitur, ut etiam Episcopus Carthaginiensis cum Romano conjunctus esset : nec enim S. Fulgentius duobus inter se non communicantibus jure communicare potuisset.

Post ea tempora, B. Gregorius conjunctionem suam cum Episcopo Carthaginiensi, et jus appellationis, et jurisdictionem in eas omnes provincias manifeste declarat, lib. I, epist. 72 et 75 et lib. VII, epist. 32.

Sed contra objicit Illyricus epistolam Bonifacii II, ad Eulalium Alexandr. Episc. et epistolam Eulalii Episcopi Carthaginiensis ad eumdem Bonifacium. Ex quibus epistolis colligitur, post Concilium Carthaginiense VI per annos centum separatos fuisse Carthaginienses Episcopos a communione Romanæ Ecclesiæ, et tum demum reconciliatos, subjiciente se Eulalio Apostolicæ Sedi, et anathematizante antecessores suos.

Respondeo primum : valde mihi eas epistolas esse suspectas ; nam in primis pugnare videntur cum iis, quæ diximus de conjunctione Augustini, Eugenii, Fulgentii, et aliorum Africanorum cum Romana Ecclesia. Deinde Eulalius Alexandrinus, ad quem Bonifacius scribere videtur, nullus fuit aut certe eo tempore non fuit, ut patet ex Chronol.

Nicephori Constantinop. Præterea Bonifacius significat in Epistola sua, Justino imperante se scribere, at Justinus obierat antequam Bonifacius sedere inciperet, ut ex historiis omnibus constat. Ad hæc, epistola quæ Bonifacio adscribitur, tota fere constat ex duobus fragmentis, quorum alterum sumptum est ex epistola Hormisdæ Pontificis ad Joannem, alterum ex epistola S. Gregorii ad Episcopos Galliæ, quæ est 52, lib. IV. At S. Gregorius eo tempore nondum erat natus, neque credibile est, Gregorium a Bonifacio illa verba sumpsisse, siquidem stylus omnino Gregorianus est.

In epistola etiam, quæ Eulalio Carthaginiensi tribuitur, quædam sententia Gregoriana inseritur ex lib. IV, epist. 36. ad Eulog. et reliquum ejus epistolæ nihil est, nisi fragmentum epistolæ Joannis Episcopi Constantinopolitani ad Papam Hormisdam.

Sed si forte epistolæ istæ veræ sunt (nihil enim affirmo) sine dubio non in eum sensum accipiendæ sunt, quasi omnes Eulalii prædecessores usque ad Aurelium Carthaginiensis Concilii Præsidem a Romanæ Ecclesiæ communione disjuncti fuerint : id enim repugnat certissimis et verissimis historiis ; sed id solum significant, Aurelium primum contra Romanam Ecclesiam superbire cœpisse, deinde ejus exemplo ipsum Eulalium, et forte aliquos alios : cæterum Eulalium, cognita veritate, iterum se Romanæ Ecclesiæ obedientiæ subjecisse, id enim solum ex epistolis illis colligitur.

CAPUT XXVI.

Idem probatur ex eo, quod summus Pontifex a nemine judicatur.

Argumentum Decimum sumitur ex eo, quod Romanus Pontifex a nemine in terris judicari potest. Non enim potest evidentius ostendi principatus ejus, quam si ostendatur ita omnibus prælatus, ut nemini sit subjectus. Sunt autem tria observanda, antequam ad probationem veniamus.

Primo, nos hoc loco non disputare de Pontifice, ut est Princeps temporalis : hoc enim modo, ne adversarii quidem negant, eum non posse judicari in causis temporalibus ; est enim commune omnibus absolutis Principibus, ut nullum agnoscant superiorem in negotiis temporalibus. Loquimur ergo de Pontifice ratione solius Pontificatus, ac dicimus, eum, etiamsi ditionem temporalem nullam haberet, non posse ullo modo judicari in terris ab ullo Principe Christiano, sive sæculari, sive Ecclesiastico, neque ab omnibus simul in Concilio congregatis.

Observandum est secundo, duos fuisse errores de hac re. Unum eorum qui docuerunt, Pontificem posse ab Imperatore judicari, puniri, deponi, si non fungatur recte suo munere. Ita quondam Marsilius de Padua apud Joan. de Turrecremata lib. IV Sum. de Eccl. part. 2, cap. 37. quem errorem prolixe refellit idem Auctor lib. II, cap. 93. et seq. Alter est error Nili, in suo lib. de Prim. qui Pontificem non quidem a Principe seculari, sed tamen a Concilio Episcoporum judicari et puniri posse contendit. Porro Calvinus lib. IV Instit. cap. 7, §. 19. et cæteri hujus temporis hæretici, utrumque errorem simul conjungunt, et tam Principum, quam Episcoporum judicio Pontificem Romanum subjiciunt.

Observandum est tertio, rationem præcipuam, cur Papa judicari non possit, esse, quia Princeps est Ecclesiæ totius ; et proinde superiorem in terris non habet : nam quia summus Princeps est Ecclesiæ, non potest judicari ab ullo Ecclesiastico Antistite : et rursum quia Respublica Ecclesiastica spiritualis est, ac proinde major ac sublimior quavis Republica temporali ; propterea summus Princeps Ecclesiæ dirigere et judicare potest summum Principem Reipublicæ temporalis, non autem ab eo dirigi, aut judicari debet, nisi rectus ordo, et ipsa rerum natura pervertatur : Hæc, inquam, est ratio primaria, et ut Scholæ loquuntur, a priori : tamen quia hæc ratio assumit id quod in tota hac disputatione probare nitimur, videlicet, Romanum Pontificem Principem esse totius Ecclesiæ ; idcirco hac et similibus rationibus prætermissis, ex testimoniis Conciliorum, Pontificum, Imperatorum, ac Doctorum Ecclesiæ demonstrabimus, Romanum Præsulem judicari non posse, ut inde confirmemus primariam nostram thesim, quæ est, Romanum Pontificem Caput et Principem esse Ecclesiæ universæ.

Probatur ergo primo ex Conciliis. In Concil. Sinuessano dicunt Patres : « Prima Se-

des a nemine judicabitur. » Refert hæc verba ex isto Concilio Nicolaus in epist. ad Michael. Item in Concilio Romano sub Sylvestro 280 Episcoporum, can. ult. : « Neque ab Augusto, neque a Regibus, neque ab omni Clero, neque a populo judicabitur prima Sedes. » Hujus decreti meminit idem Nicolaus in epist. ad Michael. Item in Synodo Romana sub Sixto III, cap. 5. legimus dictum : « Non licet in Pontificem sententiam dicere. » Et Sixtum, qui accusabatur, respondisse : « Et si in meo arbitrio sit, judicer an non judicer; tamen non abscondatur veritas. »

Cum Dioscorus Episcopus Alexandrinus in Synodo II Ephesina Leonem I judicare, et damnare ausus esset : ita hoc factum exhorruit Catholica Ecclesia, ut Concilium Chalcedonense, in epist. ad Martian. et Valentin. Imper. et in altera ad ipsum Leonem, quæ habetur act. 3. ejusd. Conc. scripserit, se damnasse Dioscorum multas ob causas, sed præcipue, quod in primam Sedem sententiam ferre præsumpsisset. In Concilio V sub Symmacho, recipitur liber Ennodii Diaconi, in quo inter alia scriptum erat : « Aliorum hominum causas Deus voluit per homines terminari, sed Sedis istius Præsulem, suo sine quæstione reservavit arbitrio. »

Concilium Romanum sub Adriano Papa II, cujus verba referuntur in VIII Synodo, act. 7. sic ait : « Romanum Pontificem de omnium Ecclesiarum Præsulibus judicasse legimus, de eo vero quemquam judicasse, non legimus » : quod sane de legitimo judicio intelligendum est. Et Concilium ipsum VIII, act. 10, can. 21. asserit, non licere ulli terreno Principi judicare Patriarchas, et in primis Romanum. Denique in Concilio Milevitano can. 19. puniuntur gravissime Clerici, qui ab Imperatore judicari volunt. Si ergo Imperator Clericos judicare non poterat, quanto minus Pontificem?

Secundo probatur ex testimoniis Pontificum. Gelasius in epist. ad Anastas. Imper. : « Duo sunt, inquit, Imperator Auguste, quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacra Pontificum, et regalis potestas. In quibus tanto gravius est pondus Sacerdotum, quanto etiam pro ipsis Regibus in divino sunt reddituri examine rationem. Nosti itaque ex illorum te pendere judicio, non illos ad tuam posse redigi voluntatem. » Greg. lib. IX, epist. 39. ad Theotistam : « Si beatus Petrus, inquit, cum a fidelibus culparetur, auctoritatem, quam in sanctam Ecclesiam acceperat, attendisset, respondere poterat, ut pastorem suum oves reprehendere non auderent. » Nicolaus I in epist. ad Michael. : « Satis, inquit, evidenter ostenditur, a sæculari potestate nec ligari prorsus, nec solvi posse Pontificem, id est, nec damnari, nec absolvi. » Innocentius III in epistol. ad Imp. quæ habetur cap. Solitæ, tit. de Majorit. docet hoc idem ex professo. Et in serm. 2. de consecrat. Pontif. Similiter Bonifacius VIII in Extravaganti Unam sanctam. Et Joannes XXII in Extravaganti Licet juxta doctrinam Apostoli.

Tertio probatur ex confessione Imperatorum : nam de Constantino scribit Ruffinus lib. X hist. cap. 2. eum noluisse Episcopos judicare, sed dixisse, se potius ab Episcopis judicari debere. Similis est confessio Basilii Imperatoris in Orat. quam habuit ipse in fine VIII Synodi. Et inter cætera monet omnes laicos, in quorum ordine se anteposuerat, ne velint judicare judices aut pascere suos pastores. Denique, Nicolaus in epist. ad Michael. multis allatis testimoniis, probat, pios Imperatores nunquam Pontificibus imperasse, sed obsecrasse solum ut Patres, si quid ab eis fieri voluissent.

Accedit postremo sanctorum Doctorum pauca testimonia. Ambrosius in Orat. de tradend. Basilic. : « Bonus, inquit, Imperator intra Ecclesiam est, non supra Ecclesiam. » Certe si non est supra Ecclesiam, multo minus supra Ecclesiæ Patrem et Pastorem.

Gregorius Nazianzenus in Orat. qua se excusat, quod tamdiu ab Ecclesiastica functione se abstinuerit : « Vos, inquit, oves, nolite pascere pastores, neque super terminos eorum elevemini. Satis enim est vobis, si recte pascimini, nolite judicare judices, nec leges feratis legislatoribus. » Ac ne putes, a Gregorio excipi Principes; audi quid idem Doctor dicat in Orat. ad cives timore perculsos, et Principem irascentem; sic enim alloquitur Præsidem : « Num vocem suscipitis liberam? et quod lex Christi vos meæ potestati, meoque subjecit tribunali? Imperamus enim et ipsi, addo, et imperio majori et perfectiori. Suscipe igitur vocem liberiorem, scio te ovem esse gregis mei etc. »

S. Bernardus in epist. ad Conradum Imper. : « Legi, inquit, omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Quam sententiam cupio vos custodire in exhibenda reverentia Petri Vicario, sicut ipsam vobis

vultis ab universo servari Imperio. » Bonifacius martyr apud Gratianum, distinct. 40. can. Si Papa, de Romano Pontifice loquens, ait : « Cunctos judicaturus a nemine est judicandus. » Denique Hugo de S. Victore par. 2. de Sacram. : « Spiritualis potestas, inquit, judicat terrenam, ipsa vero a Deo primum instituta est, et cum deviat, a solo Deo judicari potest. »

CAPUT XXVII.

Solvuntur argumenta Nili.

Superest ut argumenta solvamus. Primum Nili, deinde Calvini, postremo, quæ ex veteribus hæreticis, Joan. de Turrecremata, et alii attulerunt.

Sed antequam argumenta Nili proponamus, lectorem monendum censuimus, ne Illyrici interpretationi multum fidat : nam cum alibi, tum in hoc præcipue capite, non semel depravat verba Nili. Sit exemplo initium hujus loci ; Nilus sic habet : Ὀτὶ δέ πάντας ἀνακρίνων ἀυτὸς ὑπ' οὐδένος ἀνακρίνεται, τοῦτο καὶ ψεῦδος, καὶ τοως τῶν ἀποστόλυν ἤθεσιν οὐ συμβαίνει, hoc est : « Quod autem omnes judicans, ipse a nullo judicetur, id et falsum est, et moribus Apostolorum non convenit. » Illyricus autem sic reddidit : « Quod blaterant adversarii, Papam omnes judicare, ipsum vero a nemine judicari debere, nomine ac vanitate et mendacio plenissimum est, et ab Apostolorum æquabilibus modestisque canonibus plurimum dissonat. » At certe *Blaterant* non est in Græco. Et quod Nilus simpliciter falsum dicit, Illyricus pro sua facundia : « Nomine, vanitate et mendacio plenissimum esse, » ait. Denique : « Mores Apostolorum, fidelis interpres, Æquabiles et modestos canones Apostolorum, » reddidit : nec advertit id cum sequentibus verbis pugnare ; nam probaturus Nilus quod dixerat, non canones, sed facta Apostolorum recenset.

Sed his omissis ; Nili rationes videamus. Primo, si Paulus, inquit, confert suam doctrinam cum Apostolis, et Petrus se acriter objurgari a Paulo patienter tulit : quo jure Papa Romanus nulli mortalium de factis vitaque sua rationem reddere vult ?

Respondeo : Pauli exemplum pro nobis facit, ideo siquidem ad Petrum accurrit, et cum eo contulit Evangelium, quia Petrum majorem se agnoscebat, et exemplum posteris dare volebat, ut ad Petri Sedem in ejusmodi rebus accurrerent. Notarunt hoc Hieronymus ex nostris in epist. ad August. quæ est 11. inter epist. August. et Theodoretus ex Græcis in epist. ad Leonem. Porro, Petrus objurgari se a Paulo passus est, quod esset illa non judicialis censura, sed fraterna correptio. Nam, ut Augustinus docet in ep. 19. ad Hieron. et Gregorius hom. 18. in Ezech. non reprehendit Paulus Petrum, quomodo majores de minoribus ex auctoritate judicant, sed quomodo minores interdum majores suos ex charitate corripiunt.

Objectio secunda. Honorius Papa Romanùs a sexta Synodo non solum judicatus, sed et damnatus est.

Respondeo : de Honorio alio loco fusius disseremus, cum ad eam quæstionem pervenerimus, an Papa hæreticus esse possit. Interim respondemus ; Honorium in causa Fidei judicatum atque damnatum esse, (si vera tamen sunt quæ de eo feruntur) neque nos negamus, quin Pontificem hæreticum Ecclesia judicare possit. Quemadmodum autem id cohæreat cum eo quod dicimus, Papam a nullo judicari posse, in postremi argumenti solutione patebit.

Tertia. Multæ sunt leges latæ de Episcopis, cum ab Apostolis, tum a Conciliis, quæ certe omnes Episcopos ligant : atqui Papa nihil est aliud quam Episcopus ; igitur tenetur legibus, proinde superiorem habet a quo judicetur.

Respondeo : Papa tenetur quidem Ecclesiasticis legibus, sed quoad directionem, non quoad coactionem, ut Jurisconsulti de Principe loqui solent. Quamvis autem Concilia tam generalia, quam particularia interdum de Episcopis universe loquantur, cum leges ferunt : tamen de iis Episcopis solum intelligi debent, qui subjecti sunt Legislatori : id quod ex Conciliis particularibus planum fieri potest. Ea siquidem Concilia sæpe dicunt : « Si quis Clericus, si quis Episcopus id fecerit etc. » et tamen constat, legibus illis non ligari, nisi Clericos, aut Episcopos ejus provinciæ.

Quarta. Sexta Synodus generalis nominatim Romanæ Ecclesiæ legem præscribit : nam can. 13. reprehendit Ecclesiam Romanam, quod Presbyteris, et Diaconis, ac Sub-

diaconis usum uxorum non permittat, atque imperat, ut deinceps permittat. Et can. 55. reprehendit eamdem Ecclesiam Romanam, quod in Quadragesima etiam Sabbato jejunet, ac præcipit, ne id amplius fiat.

Respondeo : jam ante monuimus, canones istos falso adscribi sextæ Synodo, cum editi fuerint postea a nona quadam Synodo, quam Romani Pontifices non modo non approbarunt, sed etiam reprobarunt. De qua re vide Franciscum Turrianum in lib. de VI Synod. et Melchiorem Canum lib. V de loc. cap. postr. in solut. argum. 6.

Et sane isti ipsi duo canones satis aperte indicant, qualis fuerit ea Synodus. Nam can. 13. dicunt, Apostolorum et vetustatis doctrinam se proponere, cum uxorum contubernium Clericis permittit; quod certe falsissimum est. Nam Concilium Carthaginiense II, longe antiquius, et celebrius ista falsa Synodo VI, can. 2. sic ait : « Omnibus placuit, ut Episcopi, Presbyteri, et Diaconi, vel qui Sacramenta contrectant, pudicitiæ custodes, etiam ab uxoribus se abstineant, ut quod Apostoli docuerunt, et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus. »

Item Epiphanius Græcus, atque antiquissimus et probatissimus auctor, hæres. 19. quæ est Catharorum : « Sed, inquit, adhuc viventem et liberos gignentem unius uxoris virum, non suscipit (Ecclesia) sed eum, qui se ab una continuit, aut in viduitate vixit, Diaconum, Presbyterum, Episcopum, et Hypodiaconum, maxime ubi sinceri sunt canones Ecclesiastici. At dices mihi, in quibusdam locis adhuc liberos gignere Presbyteros, et Diaconos, et Hypodiaconos, at hoc non est juxta canonem, sed juxta hominum mentem, quæ per tempus elanguit. »

At, inquit Nilus, sexta Synodus citat canonem sextum Apostolorum, qui præcipit, ne Clerici uxores abjiciant, prætextu religionis.

Respondeo : præcipi eo canone, ut Clerici qui uxores habent, eis provideant quæ ad victum necessaria sunt : non autem ut eis cohabitent commercio maritali. Quam explicationem recusare non potest Nilus : tum quod ita eumdem canonem exponat Synodus ipsa Trullana can. 48, tum etiam, quia alioqui iste idem Apostolicus canon pugnabit cum canonibus illis Trullanis, quorum auctoritas nobis objicitur. Nam canon Apostolorum non solum Clericis minoribus, sed etiam Episcopis præcipit, ne uxores abjiciant : et tamen canones Trullani, Clericis minoribus uxoris commercium permittunt, Episcopis non permittunt. Sed de hac re alibi plura.

Quod vero attinet ad canonem de jejunio Sabbati, cum res sit indifferens, et quævis regio morem suum servare possit, ut Hieronymus docet in ep. ad Lucin. Bœtic. et Augustinus in ep. 86. ad Casulan. non debuit, nec potuit Concilium Græcorum legem ponere Latinis de hac re. Adde, quod ad nos facit Innocentius I in ep. qui Sabbato jejunandum esse docet, necnon Epiphanius Græcus, qui in compend. doctr. solum excipit Dominicas a jejunio Quadragesimæ.

At Canon. 65 Apostolorum, vetat Sabbatis jejunare. Respondeo : canonem istum supposititium videri; solum enim quinquaginta canones Apostolorum Ecclesia recipit, ut Humbertus Cardinalis testatur in lib. adv. Nicetam, et habetur apud Gratianum dist. 16. Deinde, si vere Apostoli id jusserunt, jusserunt certe in odium hæreticorum, qui Sabbato jejunabant, ne Creatorem honorare viderentur, qui die septima requievit. Illa igitur hæresi jam extincta, jejunare licet etiam die Sabbati : nec solum licet, sed etiam pium est, ob memoriam Dominicæ sepulturæ, et ut longius recedamus a Judaismo.

Quinto objicit contra solutionem dupliciter. Primo, quia etiamsi canones isti non essent legitimi, tamen ratio ipsa manifeste docet, Papam judicari posse; omnes enim Episcopi ut Episcopi æquales sunt, ut ex Dionysio patet, qui dicit, omnes esse ejusdem ordinis et dignitatis : atqui Papa nihil est amplius quam Episcopus, ut constat tum ex eo quod ab Episcopis ordinatur, tum ex eo quod Dionysius nullam agnoscit in Ecclesiastica Hierarchia dignitatem Episcopali majorem; Papa igitur non minus tenetur legibus Conciliorum, et judicari potest, quam Episcopi cæteri.

Secundo, quoniam canones illos esse legitimos, et universalis Synodi, multis modis demonstratur. Primum, quoniam Synodus quæ hos canones condidit, est ipsa sexta Synodus instaurata : iidem enim Patres, qui ad Fidem explicandam initio convenerant, iidem convenerunt postmodum ad canones condendos. Secundo, quoniam non defuit in hac Synodo legatio Papæ Romani : siquidem Gortynæ in Creta Episcopus locum Romani Pontificis tenuit, ut ex historia Basilii per-

spici potest. Tertio, quoniam Synodus quæ hos canones condidit, universalem Synodum seipsa appellat, nec est credibile, tot Patres mentiri voluisse. Quarto, quoniam septima Synodus can. 1. recipit canones sex universalium Synodorum : at sexta Synodus non habet alios canones quam istos. Quinto, quoniam Adrianus Papa in epist. ad Tharas. cum admiratione Tharasium laudat, quod constanter una cum suis hæc decreta observaret, et nominatim citat can. 82. ex quo sequitur, ab ipso etiam Romano Pontifice hos canones esse confirmatos.

Respondeo : primam illam rationem de Episcoporum æqualitate nihil omnino concludere : nam Episcopi pares sunt ratione ordinis, ut Dionysius dicit, non tamen ratione jurisdictionis; siquidem ipse etiam Nilus in hoc eodem libro affirmat, Episcopum Constantinopolitanum longe majorem esse Cæsariensi, aliisque qui Sedi Constantinopolitanæ subjecti sunt. Porro, summus Pontifex non ideo judicari non potest, quia dignitatem vel ordinationem habeat Episcopali majorem, sed quia Episcopalem jurisdictionem amplissimam habet, ita ut omnibus præsit, nulli subjectus sit. Neque canones Trullanos legitimos esse illa argumenta recte probant.

Ad primum respondeo : non posse dici hanc Synodum sextam instauratam; nam non fuerunt iidem Concilii Præsides, non idem Imperator, non idem numerus Episcoporum. Nam in sexta vere universali adfuit Imperator Constantinus, item Legati Papæ Agathonis, et Episcopi 289, ut habemus in VI Synodo act. 3. at tempore istius pseudosextæ, jam obierant Agatho Papa, et Imperator Constantinus, et Episcopi fuerunt solum 227.

Præterea, initio pseudosextæ ipsimet dicunt, se V et VI Synodum quodammodo instaurare; et ideo Theodorus Balsamon non tam sextum, quam quinisextum Concilium hoc appellat. At quomodo poterit hæc Synodus dici, vel credi quinta instaurata, cum nullus omnino ex quinta Synodo hic interfuerit? Siquidem inter quintam et quinisextam intercesserunt anni plus quam 130. Denique quorsum instaurandæ erant quinta et sexta Synodus, et non potius nova Synodus convocanda? Quoniam, inquiunt, illæ canones non fecerunt. At nec facere voluerunt : non enim ad canones condendos, sed ad Fidem explicandam convocatæ fuerant.

Ad secundum respondeo : quis ille Episcopus Gortynensis fuerit, et quis ei dederit in Synodo locum Papæ Romani, Nilus viderit : quod enim nomen ejus non exprimat, quodque historiam adducat omnino incognitam, nescio cujus Basilii, non caret suspicione falsitatis. Sed quidquid de hoc sit, nobis constat, a Sergio Papa, qui tunc sedebat, hanc Synodum tanquam errantem fuisse reprobatam, ut testantur Beda, de sex ætat. in Justin. jun. Paulus Diaconus lib. VI de gest. Longobard. cap. 4. Otho Frisingensis l. V, c. 13. Ado Viennensis, Marianus Scotus, et Rhegino in Chron. ubi de Justiniano juniore loquuntur.

Esse autem hanc Synodum quam Sergius reprobavit illam ipsam, quæ istos canones condidit, patet ex Tharasio et Epiphanio, qui in VII Synodo act. 4. et 6. dicunt, quinque annis post sextam Synodum iterum Patres convenisse, et hos canones condidisse : porro illo tempore constat, Sergium Romæ sedisse. Nec exstat memoria ullius alterius Synodi eo tempore celebratæ, de qua re fusius agemus in lib. de Conc.

Præterea Anastasius Bibliothecarius præfat. in VI Synod. scribit, hos canones non haberi, nec apud Romanos Pontifices, nec apud ullos Patriarchas, excepto Constantinopolitano. Ex quo ipse recte colligit, nec summi Pontificis, nec aliorum Patriarcharum auctoritate, Synodum istam coactam fuisse. Denique, Humbertus Cardinalis Leonis IX Legatus in lib. cont. Græc. istos eosdem canones, non solum non recipi dicit ab Apostolica Sede, sed etiam aperte deliramenta appellat.

Ad Tertium respondeo : non esse adeo mirandum, si ementitum titulum isti Patres sibi adscribant, cum se universalem Synodum appellant. Sciebant, non se posse ullo colore Romanæ Ecclesiæ leges præscribere, nisi se Synodum universalem facere mentirentur. Deinde, cum in can. 2. recipiant Synodum sub Cypriano habitam, quæ palam erronea ab universa Ecclesia judicata est, et can. 19. tam aperte mentiantur, usum uxorum ex Apostolica consuetudine Sacerdotibus permitti, et alia permulta habeant manifeste falsa, quid mirum, si etiam in titulo mentiantur?

Ad quartum respondeo : cum in VII Synodo recipiuntur canones sex universalium Synodorum, nomine canonum non intelligi solum canones de moribus, sed universe ca-

nones, sive de moribus, sive de Fide conditi fuerint : nam emnes Synodi hac ratione canones condiderunt. De moribus autem, seu de disciplina Ecclesiastica, sola Nicæna Synodus canones proprie condidit : Nam II et IV Canones quidem quosdam ediderunt, sed non fuerunt ab Apostolica Sede approbati, ut constat ex Conc. Chalced. act. 16. proinde non sunt illi proprie canones dicendi generalium Synodorum. Tertia vero Synodus, quinta et sexta, nullos omnino canones de moribus condiderunt.

Ad Quintum respondeo : ab Adriano commendari Tharasium, quod vidisset eum rectam Fidem custodire juxta decreta sex generalium Synodorum : quod vero de his canonibus Synodi quinisextæ in epistola Adriani habetur, ex epistola Tharasii recitatur, et quamquam eo loco id ab Adriano non refellitur, quia non erat opportunum tempus id faciendi, tamen non continuo approbatur. Sed quod Adrianus non fecit, fecit postea Nicolaus in epist. ad Mich. ubi cum quemdam ex his canonibus citare vellet, ait, se ab Apostolo didicisse, etiam Ethnicorum testimoniis uti quando opus est.

Sexto ac postremo Nilus objicit, intolerabile esse, quod Romanus Papa sanctorum Patrum canonibus subjici nolit, cum ipse a Patribus dignitatem suam habuerit, et ipse etiam multos ediderit canones, et tandem indignus sit, qui tanquam Pater honoretur, cum tam multos sanctos Patres contemnat.

Respondeo : istas ipsas rationes probare, non posse Papam subjici canonibus, nam non habuit a Patribus, sed a Christo dignitatem suam, ut supra demonstratum est; proinde Christo non Patribus subjici debet. Deinde cum ipse canones condat; signum est, eum Principem et Legislatorem esse : non potest autem Princeps suis legibus obligari, cum non sit ipse seipso superior, et solum a superiore inferioribus leges ferantur. Denique, si ipse tanquam Pater ab omnibus honoratur, non habet ipse ullos in Ecclesia Patres, sed omnes filios : quid vero mirum est, si non pater filiis, sed filii patri suo subjiciantur? Adde, quod Papa, nec Patres, nec eorum canones contemnit, quamvis iis cogi non possit, sed et ipse utitur iis, quoad directionem, et ab aliis servari jubet.

CAPUT XXVIII.

Solvuntur objectiones Calvini.

Jam vero Calvinus, ubi reprehendit quod dicimus, Pontificem a nemine judicari, nimirum, lib. IV Instit. cap. 7, §. 19, 20 et 21, nullum argumentum proponit, quod sit proprium hujus loci, sed tantum dicit, posse colligi ex Conciliis, ex historiis, et ex Veterum scriptis multa, quibus Romani Pontifices in ordinem cogantur. Interim tamen nihil ei ex tanta copia testimoniorum decerpere placuit.

Quod vero adfert de nomine summi Sacerdotis et Episcopi universalis, ad sequens caput pertinet. Alio tamen loco, videlicet l. IV, cap. 11, §. 12. producit in medium aliquot loca S. Gregorii, qui cum Romanus Episcopus esset, tamen Imperatorem dominum suum agnoscit. Nam lib. III, epist. 61, Serenissimum dominum suum Imperatorem, se vero indignum ejus servum appellat. Et ibidem obedientiam se ei debere ingenue confitetur. Item lib. IV, epist. 31. : « Sacerdotibus, inquit, non ex terrena potestate dominus noster citius indignetur, sed excellenti consideratione propter eum, cujus servi sunt, eis ita dominetur, ut etiam debitam reverentiam impendat. » Quo loco de seipso Gregorius loquitur, et inter eos se numerat, quibus affirmat Imperatorem dominari. Item epist. 34. : « In omnipotente Deo confido, quod longam piis dominis vitam tribuet, et nos sub manu vestra secundum suam misericordiam disponet. »

Respondeo : quod S. Gregorius servum se Imperatoris nominet, mirum videri non debet : nam, ut scribit Joannes Diaconus l. IV vitæ ipsius cap. 58. omnes sacerdotes fratres, omnes clericos filios, omnes laicos dominos suos vocabat; nec tamen inde colligere licet, ab omnibus laicis Gregorium judicari potuisse. Quod vero attinet ad obedientiam et subjectionem, qua humilitate se servum Imperatoris dicebat, ex eadem petitiones ejus tanquam mandata, et imperia accipiebat. Neque id abhorret a communi usu loquendi, ut obedire nos dicamus, cum id

facimus quod alter cupit, etiamsi ille nec jusserit, nec forte jubere potuerit.

Adde, quod non sine causa Gregorius ita humiliter cum Imperatore loquebatur : siquidem eo tempore Imperator dominium temporale in urbem Romanam obtinebat, et Gregorius ejus ope et amicitia vehementer indigebat, ut tam ipse, quam bona temporalia Ecclesiæ suæ, et populus Romanus a Longobardorum gladiis et furore defenderentur. Multum etiam in administranda Republica ipsa temporali Imperator qui procul aberat Gregorii opera utebatur, ut ex epistolis allegatis perspici potest, et certe de iis rebus, quas Imperatoris nomine Gregorius faciebat, eidem Imperatori rationem reddere tenebatur.

Absolute tamen, si personam cum persona comparemus, Imperator ovis erat, Pontifex pastor; proinde Imperatorem Pontifex judicare, non Pontifex ab Imperatore judicari debebat, ut ex eo clarissime colligi potest, quod pios Imperatores pii Pontifices sæpe judicarunt, ut Philippum Fabianus, Theodosium Ambrosius, Arcadium Innocentius : nusquam autem Imperatores pii pios Pontifices judicasse, aut eisdem imperasse leguntur, ut Nicolaus in epistol. ad Mich. multis testimoniis probat. Neque id Gregorius aut ignoravit, aut tacuit : nam in illa ipsa epistola 31. libr. IV, quam Calvinus citat, etsi servum se Imperatoris dicat; tamen addit, debere Imperatorem sacerdotibus reverentiam exhibere : quod certe inferioris est, non superioris. Ibidem profert Constantini exemplum, qui Episcopos, etiam volentes et petentes, judicare ausus non est. Quod exemplum profecto nunquam Gregorius protulisset, si ab Imperatore Pontificem judicari debere credidisset.

Denique ibidem, cum ab Imperatore Gregorius simplex appellatus esset; non tacuit, gravem eo verbo sibi injuriam esse factam, cum idem simplex et fatuus significare videantur. At quanta, quæso, esset injuria, si dominus servum, et judex reum simplicem appellaret? Intelligebat igitur S. Gregorius quam personam in Ecclesia gereret, et quæ sibi ab Imperatore reverentia deberetur, etsi interim partim ex humilitate, partim ex necessitate se illi subjiceret. Vide epist. 47. et 44. libri XI indict. 6. et expositionem ejusdem sancti Gregorii in psalmum CI, qui est unus ex pœnitentialibus, et videbis Mauritium tyrannice imperasse, et obedientiam, quam illi S. Gregorius exhibebat, coactam fuisse et non debitam.

CAPUT XXIX.

Solvuntur alia novem argumenta.

Sequuntur nunc argumenta, quæ ex veteribus hæreticis Jo. de Turrecremata, et alii quidam proponunt. Primum argumentum. Dominus ipse Jesus Christus Imperatoriam potestatem supra se agnovit, cum ait Pilato Joan. X : *Non haberes potestatem adversus me ullam, nisi tibi datum esset desuper* (1). Multo igitur magis Papa Romanus, qui se Christi Vicarium nominat, Imperatoriæ potestati subjici deberet. Confirmatur ex Augustino in hunc locum, ubi aperte docet, potestatem Pilati in Christum fuisse a Deo, juxta illud Apostoli : *Non est potestas nisi a Deo*, Rom. XIII (2). Item, ex Bernardo qui in epist. 42. ad Henric. Episc. Senens. « Dicite, inquit, si audetis, sui præsulis Deum ordinationem nescire, cum Romani præsidis potestatem Christus super se quoque fateatur fuisse cœlitus ordinatam. »

Respondeo : Christum sine dubio non fuisse subjectum de jure ulli homini, cum esset Deus ac Dei Filius, sed tamen sponte se subjecisse propter nos Pilati judicio, non committendo ei super se aliquam auctoritatem, sed tolerando humiliter eam, quam habuit de facto, non de jure. Id quod ostendit Matt. XVII cum rogatus tributum docuit primum se non teneri, et deinde jussit dari propter scandalum tollendum.

Ad locum illum Joan. XIX. dupliciter respondetur. Primum cum Cyrillo et Chrysostomo in hunc locum, loqui Dominum non de potestate jurisdictionis, sed de permissione divina, sine qua ne peccata quidem fieri possunt, ut sit sensus : « Non posses quidquam in me facere, nisi Deus permittere decrevisset, » de qua potestate intelligitur etiam illud Luc. XXII : *Hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum* (3).

Sed dices : Si de permissione Dominus lo-

(1) Joan. XIX, 11. — (2) Rom. XIII, 1. — (3) Luc. XXII, 53.

quitur, quomodo statim subjungit : *Propterea qui me tradidit tibi*, *majus peccatum habet* (1)? Num Pilatum permisit Deus sententiam dicere in Christum, et Judæos non permisit, ut illum Pilato traderent, et tamen invito Deo tradiderunt, et propterea magis peccaverunt? Respondeo : optime sequi posteriorem sententiam ex priore, siquidem Dominus cum ait *Propterea*, non reddidit rationem solum cur Judæi magis peccarent quam Pilatus, sed etiam cur Pilatus ipse peccaret, etsi levius quam Judæi. Itaque hic est sensus eorum verborum. Quia non justitia exigente, sed Deo solum permittente me crucifigis; propterea tu quidem peccas, sed magis tamen ille peccat, qui non solum justitia non exigente, sed etiam odio impellente me tradidit tibi, teque clamoribus suis impulit, ut me crucifigeres.

Altera expositio est Augustini et Bernardi, qui docent, Christum loqui de vera potestate jurisdictionis, juxta quam sententiam optime etiam cohærent cum superioribus illa verba : *Propterea qui me tradidit tibi*, *majus peccatum habet.* Est enim sensus : Tu me crucifigis, quia metuis offendere Cæsarem, a quo habes tuam potestatem : et peccas quidem, quia magis Deo obedire deberes, quam hominibus; tamen magis peccat Judæus, qui me tradidit tibi, quoniam ille non metu superioris potestatis, sed ex odio et invidentia me crucifigit.

Et quamquam prior expositio videtur magis litteralis, tamen etiam hæc posterior nihil habet adversum nos. Nam Pilatus dicitur habuisse in Christum potestatem, et revera habuit, non per se, sed per accidens ; habuit enim ille per se potestatem in omnes Judæos, qui Romano Imperio subjecti erant : porro Dominus oblatus ei fuerat ut unus aliquis de numero privatorum Judæorum; propterea etiam in ipsum ut sic oblatum potestatem habuit. Etsi enim suspicabatur Pilatus, Christum Dei Filium esse, non tamen ut Dei Filium, sed ut privatum Judæum judicavit. Quemadmodum si hoc tempore clericus quispiam mutato habitu Prætori offerretur judicandus, posset Prætor ex auctoritate in eum animadvertere, et a culpa excusaretur, si ignorantia vere esset probabilis.

Argumentum secundum. Paulus Act. XXV Cæsarem appellavit : *Ad tribunal*, inquit, *Cæsaris sto*, *ibi me oportet judicari.* Et infra : *Cæsarem appello* (2). Si Paulus Cæsarem agnovit judicem, certe etiam Petrus : pares enim Petrus et Paulus fuerunt.

Respondeo, Paulum appellasse ad Cæsarem, quia de facto erat judex ipsius, etsi non de jure. Ita enim respondet Joan. de Turrecremata lib. II, cap. 96. Sum. de Eccl.

Addi potest quod appellavit ad Cæsarem non tanquam superiorem Præsidis Judææ, a quo accipiebat injuriam, neque enim aliter poterat liberare se ab injusto illo judicio, nisi recurrendo ad superiorem Præsidi, et hoc ipse indicavit cum ait Act. XXVIII coactus sum appellare Cæsarem.

Argumentum tertium. Paulus Rom. XIII. ait : *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit ;* Et Petrus I. Pet. II : *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum, sive Regi tanquam præcellenti etc.* (3) In quibus locis sermo est de sæcularibus Potestatibus, et nullus excipitur a subjectione, non Clericus, non Episcopus, non Papa, cum dicatur : *Omnis anima subdita sit.* Neque responderi potest, loqui Apostolos solum de Principibus sui temporis, qui Ethnici erant : nam Ecclesia, quæ easdem lectiones semper repetit, satis aperte indicat, Paulum et Petrum loqui de Principibus omnibus, qui erant, et qui futuri erant.

Respondeo : tam Petrum, quam Paulum loqui generaliter, et hortari omnes subditos, ut suis superioribus pareant, tam spiritualibus, quam temporalibus. Ex qua sententia non potest deduci, Papam subjectum esse Regi, sed solum eum qui est subjectus, debere suo superiori obedientiam.

Quod sententiæ illæ generales sint, probatur ; nam Paulus ait : *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Ubi non restringit sermonem ad Potestatem sæcularem, sed de omni potestate loquitur. Neque obstat exemplum de Regibus, qui gladium portabant : nam diligentius et expressius voluit Paulus de Rege loqui, quia eo tempore accusabantur Christiani seditionis et rebellionis, a calumniatoribus. Quocirca in fine generaliter concludit : *Reddite ergo omnibus debita*, *cui tributum, tributum*, *cui honorem*, *honorem*, *cui timorem, timorem etc.* (4) Pari ratione Petrus generaliter loquitur : *Subjecti*, inquit, *estote omni humanæ creaturæ*, id est, omni creaturæ potestatem habenti, quamvis mox exemplum ponat de Rege, et Ducibus, propter

(1) Joan. XIX, 11. — (2) Act. XXV, 10. — (3) Rom. XIII, 1 ; I. Petr. II, 13. — (4) Rom. XIII, 7.

camdem rationem, quam Paulus. Itaque B. Bernardus (ut supra citavimus) in epist. 183. ad Conrad. Imp. : «Legi, inquit, omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, quam sententiam cupio vos custodire in exhibenda reverentia Petri Vicario, sicut ipsam vobis vultis ab universo servari Imperio. »

Argumentum quartum. In veteri Lege Rex judicabat, et deponebat Pontificem, nam Salomon, III. Reg. III, deposuit Abiathar, et constituit in ejus locum Sadoch ; pari igitur ratione in novo Testamento Imperatoris Christiani erit, Christianum Pontificem judicare.

Respondeo : Primum negari potest similitudo, nam cum in veteri Testamento promissiones tantum temporales fuerint, et in novo spirituales et æternæ, ut docent Hieronymus lib. I cont. Pelagian. et in epist. ad Dard. de terra promiss. et Augustinus quæ. 33. in lib. Num. et lib. XIX cont. Faustum cap. 31. non mirum esset, si in testamento veteri summa potestas fuisset temporalis, in novo spiritualis.

Secundo dico : etiam in Testamento veteri fuisse Pontificem Rege majorem, ut docent Philo lib. de victimis, Theodoretus quæst. 1. in Levit. et Procopius in IV cap. Levit. et deducitur hoc tum ex cap. XXVII Num. ubi dicitur, quod ad Verbum Pontificis Eleazari, tam Princeps Josue, quam omnis populus ingredi, et egredi deberet : tum ex Levit. IV, ubi quatuor sacrificia instituuntur, ex quorum ordine et magnitudine colligitur ordo et dignitas personarum, pro quibus fiebant. Primum erat vituli pro Pontifice. Secundum etiam vituli pro toto populo. Tertium hirci, id est, vilius, pro Rege. Quartum capræ pro quolibet privato.

Ad illud de Salomone dico : eum non ut Regem, sed ut Prophetam et executorem divinæ justitiæ deposuisse Abiathar, substituto Sadoch. Nam ibidem III. Reg. II, dicitur Salomon amovisse Abiathar, *ut impleretur sermo Domini etc.* (1)

Argumentum quintum. Christiani Imperatores sæpe judicaverunt, ac deposuerunt Pontifices : nam Constantius in exilium misit Liberium Papam : Justinianus, Sylverium : Theodoricus Rex Joannem I in carcerem conjecit. Otho I Joannem XIII deposuit; et in ejus locum Leonem VIII substituit. Henricus III Gregorium VI deposuit, et Clementem II ordinari jussit; de quibus omnibus plenæ sunt historiæ illorum temporum.

Respondeo : hæc quidem facta sunt, sed quo jure, ipsi viderint. Certe Liberium injuste pulsum in exilium, testatur Athanasius in epist. ad solit. vit. agent. Idem de Sylverio Liberatus in Breviar. cap. 22. De Joanne I B. Gregorius lib. IV Dialog. cap. 30. et certum est Constantium, ac Theodoricum Arianos, Justinianum Eutychianistam fuisse. Itaque non magis mirum est, quod hæretici Principes Christianos Pontifices deposuerint tyrannico jure, quam quod Ethnici Imperatores eosdem passim occiderint.

Ab Othone I satis constat bono zelo, sed non secundum scientiam depositum esse Joannem XII. Fuit enim iste Joannes omnium Pontificum fere deterrimus. Atque ideo non mirum, si pius Imperator, qualis fuit Otho I, sed minus peritus rerum Ecclesiasticarum, judicaverit, eum potuisse deponi ; præsertim cum multi Doctores idem senserint. Quocirca Otho Frisingensis lib. VI, cap. 23. ubi historiam hanc exposuit, modeste taxat Imperatorem : « Utrum, inquit, licite fecerit an non, non est hujus temporis dicere. » Adde quod Otho non deposuit proprie Pontificem, sed a Concilio Episcoporum deponi curavit, quod Concilium non tam concilium quam conciliabulum fuit, et ideo paulo post abrogatum, ut probat ex historicis illius temporis Card. Baronius tom. X. Annalium, de Henrico III, etc.

De Henrico III minor est difficultas, nam ut constat ex eodem Othone Frisingensi lib. VI, cap. 32. Imperator Henricus non deposuit Gregorium, sed persuasit illi ut cederet, quia videbatur simoniace ingressus : illo vero sponte cedente, electus fuit Clemens. Addit præterea Leo Ostiensis, qui ipso tempore floruit lib. II Chron. Cassinen. cap. 80, Concilium Episcoporum fuisse coactum, et ab Imperatore invitatum fuisse Pontificem, ut Synodo præsideret, ut quamvis ipsius Pontificis causa ageretur, ipse tamen summus judex esset : ipsum autem graviter compunctum erratorum veniam postulasse, et se sponte Pontificatu abdicasse.

Argumentum sextum. Pontifices ipsi se Imperatoribus subjectos fatentur. Nam Gregorius apud Gratian. can. Si quis II, quæst.

(1) III. Reg. II, 29.

7 : « Si quis, inquit, nos super his redarguere voluerit, veniat ad sedem Apostolicam, ut ibi ante confessionem B. Petri mecum juste decertet, quatenus ibi unus ex nobis sententiam suscipiat suam. » Item Adrianus Papa I Carolo Magno concessit jus eligendi Romanum Pontificem, et ordinandi Apostolicam Sedem, ut habetur distinct. 63. can. Adrianus; quod idem diu postea iterum concessit Leo VIII, Othoni I, ut habetur eadem dist. 63. can. in Synodo. Item Leo IV petit judices a Ludovico Imperatore, et eorum sententiæ se pariturum promittit, ut habetur can. Nos si incompetenter II. q. 7.

Respondeo : illud Gregorii non invenitur in ejus operibus. Deinde non provocat Gregorius ad judicium hominum, sed Dei. Videtur enim loqui de disceptatione per juramentum et de expectatione divinæ sententiæ, quæ sæpe statim contra perjuros fertur. Adrianus et Leo non concesserunt Imperatori nisi ut confirmaret, vel infirmaret electionem novi Pontificis, et ordinaret Romanam Ecclesiam quoad temporalem principatum; ex quo non sequitur, eum habuisse potestatem super Pontificem. Et duo illa privilegia Imperatori concessa ob frequentia schismata quæ tunc erant, et propter frequentes hostes Longobardos et Græcos, qui Ecclesiam Romanam assidue vexabant, causis illis cessantibus, revocata fuerunt. Adde quod canones illi non videntur legitimi, cum non aliunde eos Gratianus collegerit, quam ex simplici narratione Sigeberti historici, et contrarium probetur ex consuetudine illius temporis ut probat Card. Baronius tom. IV. Annalium. Leo IV. subjecit se judicio discretivo, non coactivo Imperatoris, ut ex illo ipso capite aperte colligitur.

Argumentum septimum. Licet unicuique Pontificem occidere, si ab illo injuste invadatur; multo igitur magis licebit Regibus vel Concilio deponere Pontificem, si is Rempublicam perturbet, vel animas malo suo exemplo nitatur occidere.

Respondeo : negando consequentiam, quoniam ad resistendum invasori et se defendendum, non requiritur ulla auctoritas; neque est opus ut qui invaditur sit judex et superior eo a quo invaditur; at ad judicandum et puniendum, requiritur auctoritas. Itaque sicut licet resistere Pontifici invadenti corpus, ita licet resistere invadenti animas, vel turbanti Rempublicam, et multo magis si Ecclesiam destruere niteretur : licet, inquam, ei resistere, non faciendo quod jubet, et impediendo ne exequatur voluntatem suam; non tamen licet eum judicare, vel punire, vel deponere, quod non est nisi superioris. Vide de hac re Cajetanum tract. de auctor. Papæ et Conc. cap. 27. Et Joan. de Turrecremata lib. II, cap. 106.

Argumentum octavum. Pontifex subjectus est vere in foro conscientiæ suo confessario tanquam Dei ministro; cur ergo non poterit esse subjectus in foro exteriori alicui Principi, qui etiam est Dei minister?

Respondeo : ratio diversitatis est, quia in foro conscientiæ confessarius est merum instrumentum Dei, ita ut potius Deus per hominem judicet, quam ipse homo; id quod apparet, tum ex eo, quod confessarius non potest pœnitentem omnino invitum cogere ad pœnam subeundam; tum ex eo quod in confessione judicatur etiam de occultissimis criminibus, quæ ad solius Dei cognitionem pertinent : at in foro exteriore homo est verus judex, etiam ut homo, licet a Deo sit constitutus : et idcirco solum judicat de manifestis, et potest invitum prorsus cogere ad pœnam.

Argumentum nonum. Pontifex potest dare libellum repudii sponsæ suæ Ecclesiæ per renuntiationem; ut patet in Sexto, de Renuntiat. cap. 1. ergo potest etiam Ecclesia dare libellum sponso suo Pontifici, et alium sibi eligere.

Respondeo primo : negando consequentiam : nam Pontifex est supra Ecclesiam, non e converso. Unde etiam Deuter. XXIV poterat vir dare libellum repudii uxori : at quod uxor posset dare libellum viro, nusquam legitur. Secundo dico : Pontificem non posse renuntiare Pontificatui sine consensu Ecclesiæ; et proinde si Ecclesia posset dare libellum repudii Pontifici, non posset sine illius consensu; quando autem ipse consentiret, sponte abdicaret se, non cogeretur invitus.

CAPUT XXX.

Solvitur argumentum ultimum, et tractatur quæstio : An Papa hæreticus deponi possit.

Argumentum decimum. Pontifex in casu hæresis potest ab Ecclesia judicari et deponi, ut patet dist. 40. can. Si Papa ; igitur subjectus est Pontifex humano judicio, saltem in aliquo casu.

Respondeo : sunt de hac re quinque opiniones. Prima est Alberti Pighii lib. IV, cap. 8. hierarch. Eccles. ubi contendit, Papam non posse esse hæreticum ; proinde nec deponi in ullo casu, quæ sententia probabilis est, et defendi potest facile, ut postea suo loco ostendemus. Quia tamen non est certa, et communis opinio est in contrarium, operæ pretium erit videre, quid sit respondendum, si Papa hæreticus esse possit.

Est ergo secunda opinio, Papam eo ipso quo in hæresim incidit, etiam interiorem tantum, esse extra Ecclesiam et depositum a Deo, quocirca ab Ecclesia posse judicari, id est, declarari depositum jure divino, si adhuc recuset cedere. Hæc est Joan. de Turrecremata lib. IV, par. 2, cap. 20, sed mihi non probatur. Nam jurisdictio datur quidem Pontifici a Deo, sed hominum opera concurrente, ut patet, quia ab hominibus habet iste homo qui antea non erat Papa, ut incipiat esse Papa ; igitur non aufertur a Deo nisi per hominem : at hæreticus occultus non potest ab homine judicari ; nec ipse sponte eam potestatem vult relinquere. Adde, quod fundamentum hujus opinionis est, quod hæretici occulti sint extra Ecclesiam, quod esse falsum nos prolixe ostendimus in lib. I de Eccl.

Tertia opinio est in altero extremo, nimirum, Papam neque per hæresim occultam, neque per manifestam, esse depositum aut deponi posse. Hanc refert et refellit Turrecremata loc. not. et sane est opinio valde improbabilis. Primo, quoniam hæreticum Papam posse judicari, expresse habetur can. Si Papa dist. 40. et apud Innocentium serm. 2 de consecr. Pontif. Et quod majus est in VIII Synodo, act. 7. recitantur acta Concilii Romani sub Adriano, et in iis continebatur, Honorium Papam jure videri anathematizatum, quia de hæresi fuerat convictus, ob quam solam causam licet minoribus judicare majores. Ubi notandum est, quod etsi probabile sit, Honorium non fuisse hæreticum, et Adrianum II Papam deceptum ex corruptis exemplaribus VI Synodi, falso putasse Honorium fuisse hæreticum : tamen non possumus negare, quin Adrianus cum Romano Concilio, imo et tota Synodus VIII generalis senserit, in causa hæresis posse Romanum Pontificem judicari. Adde, quod esset miserrima conditio Ecclesiæ, si lupum manifeste grassantem, pro Pastore agnoscere cogeretur.

Quarta opinio est Cajetani in tract. de auctor. Papæ et Conc. cap. 20 et 21, ubi docet, Papam hæreticum manifestum non esse ipso facto depositum sed posse, ac debere deponi ab Ecclesia : quæ sententia meo judicio defendi non potest. Nam in primis, quod hæreticus manifestus ipso facto sit depositus, probatur auctoritate et ratione. Auctoritas est B. Pauli, qui in epist. ad Titum III jubet, hæreticum post duas correptiones, id est, postquam manifeste apparet pertinax, vitari, et intelligit ante omnem excommunicationem, et sententiam judicis ; ut ibidem scribit Hieronymus, ubi dicit, alios peccatores per sententiam excommunicationis excludi ab Ecclesia ; hæreticos autem per se discedere et præcidi a corpore Christi : at non potest vitari Papa manens Papa ; quomodo enim vitabimus Caput nostrum ? quomodo recedemus a membro nobis conjuncto ?

Ratio vero et quidem certissima hæc est. Non Christianus non potest ullo modo esse Papa, ut Cajetanus fatetur in eod. lib. cap. 26 et ratio est, quia non potest esse Caput id quod non est membrum ; et non est membrum Ecclesiæ is qui non est Christianus : at hæreticus manifestus non est Christianus, ut aperte docet Cyprianus lib. IV, epist. 2. Athanasius ser. 2. cont. Arian. Augustinus lib. de grat. Christ. cap. 20. Hieronymus cont. Lucifer. et alii ; hæreticus igitur manifestus Papa esse non potest.

Respondet Cajetanus in Apol. pro tract. prædicto cap. 25. et in ipso tract. cap. 22. hæreticum non esse Christianum simpliciter, sed esse secundum quid : nam cum duo faciant Christianum, Fides et character, hæreticus amissa Fide, adhuc retinet characterem et ratione illius adhuc adhæret aliquo modo

Ecclesiæ, et capax est jurisdictionis; proinde adhuc est Papa, sed deponendus; quia per hæresim est dispositus, dispositione ultima, ad non esse Papam : qualis est homo, non quidem mortuus, sed in extremis constitutus.

At contra. Nam in primis si ratione characteris hæreticus maneret actu conjunctus cum Ecclesia, nunquam posset præcidi et separari actu ab ea, quia character est indelebilis : at omnes fatentur, quosdam posse præcidi de facto ab Ecclesia; igitur character non facit hominem hæreticum esse actu in Ecclesia, sed solum esse signum quod fuerit in Ecclesia, et quod debeat esse in Ecclesia. Quomodo character ovi impressus, quando illa errat in montibus, non facit eam esse in ovili, sed indicat ex quo ovili fugerit, et quo iterum compelli possit. Et confirmatur ex B. Thoma, qui III par. q. VIII, artic. 3. dicit, eos qui Fide carent non esse unitos Christo actu, sed in potentia tantum : ubi loquitur de unione interna, non externa, quæ fit per confessionem Fidei, et visibilia Sacramenta. Cum ergo character ad interna pertineat non ad externa secundum B. Thomam, solus character non unit actu hominem cum Christo.

Deinde. Vel Fides est dispositio necessaria simpliciter ad hoc ut aliquis sit Papa, vel tantum ad bene esse. Si primum; ergo ista dispositione sublata per contrariam quæ est hæresis, mox Papa desinit esse : neque enim potest forma conservari sine necessariis dispositionibus. Si secundum : ergo non potest deponi Papa propter hæresim : nam alioquin deberet deponi etiam propter ignorantiam et improbitatem et similia, quæ tollunt scientiam et probitatem, et alias dispositiones necessarias ad bene esse Papæ. Et præterea fatetur Cajet. in tract. præd. cap. 26. ex defectu dispositionum non necessariarum simpliciter, sed tantum ad bene esse, Papam non posse deponi.

Respondet Cajetanus, Fidem esse dispositionem necessariam simpliciter, sed partialem, non totalem; et proinde Fide remota, adhuc Papam manere Papam propter aliam partem dispositionis, quæ dicitur character, et adhuc remanet.

At contra. Vel totalis dispositio, quæ est character et Fides, est necessaria simpliciter, vel non, sed sufficit partialis. Si primum; ergo remota Fide, non amplius remanet dispositio necessaria simpliciter, quia totalis erat necessaria simpliciter, et jam non est amplius totalis. Si secundum; ergo Fides non requiritur nisi ad bene esse, et proinde propter ejus defectum Papa deponi non potest. Deinde quæ habent ultimam dispositionem ad interitum, paulo post desinunt esse sine alia vi externa, ut patet; igitur et Papa hæreticus sine alia depositione per se desinit esse Papa.

Denique SS. Patres concorditer docent, non solum hæreticos esse extra Ecclesiam; sed etiam ipso facto carere omni jurisdictione et dignitate Ecclesiastica. Cyprianus lib. II, epist. 6 : « Dicimus, inquit, omnes omnino hæreticos atque schismaticos nihil habere potestatis ac juris » : et lib. II, epist. 1 docet, hæreticos ad Ecclesiam redeuntes suscipiendos ut laicos, etsi antea in Ecclesia presbyteri, vel Episcopi fuerint. Optatus lib. I cont. Parmen. docet, hæreticos et schismaticos claves regni cœlorum habere non posse, nec solvere aut ligare. Ambrosius lib. I de pœnit. cap. 2. et Augustinus in Enchir. cap. 65. Idem docet Hieronymus lib. cont. Lucifer. : « Non quod Episcopi, inquit, esse possint qui hæretici fuerant, sed quod constaret, eos, qui reciperentur, hæreticos non fuisse. »

Cœlestinus Papa I in epist. ad Jo. Antioch. quæ habetur in Concil. Ephes. tom. I, cap. 19 : « Si quis, inquit, ab Episcopo Nestorio aut ab aliis qui eum sequuntur, ex quo talia prædicare cœperunt, vel excommunicatus vel exutus est, seu antistitis seu cleri dignitate, hunc in nostra communione et durasse et durare manifestum est, nec judicamus eum remotum : quia non poterat quemquam ejus removere sententia, qui se jam præbuerat ipse removendum. » Et in epistol. ad Cler. Constantinopol. : « Sedis, inquit, nostræ sanxit auctoritas, nullum sive Episcopum, sive Clericum seu professione aliqua Christianum, qui a Nestorio vel ejus similibus, ex quo talia prædicare cœperunt, vel loco suo, vel communione detecti sunt, vel dejectum, vel excommunicatum videri : quia neminem dejicere vel removere poterat, qui prædicans talia titubavit. » Idem repetit et confirmat Nicolaus I in epist. ad Michael. Denique etiam B. Thomas II, II, q. XXXIX, art. 3 docet, schismaticos mox perdere omnem jurisdictionem, et irrita esse, si quæ ex jurisdictione agere conentur.

Neque valet quod quidam respondent :

istos Patres loqui secundum antiqua Jura; nunc autem ex decreto Concilii Constantiensis non amittere jurisdictionem, nisi nominatim excommunicatos, et percussores clericorum. Hoc, inquam, nihil valet : nam Patres illi cum dicunt hæreticos amittere jurisdictionem, non allegant ulla jura humana, quæ etiam forte tunc nulla exstabant de hac re; sed argumentantur ex natura hæresis. Concilium autem Constantiense non loquitur nisi de excommunicatis, id est, de his qui per sententiam Ecclesiæ amiserunt jurisdictionem : hæretici autem etiam ante excommunicationem sunt extra Ecclesiam, et privati omni jurisdictione, sunt enim proprio judicio condemnati, ut docet Apostolus ad Titum III, hoc est, præcisi a corpore Ecclesiæ sine excommunicatione, ut Hieronymus exponit.

Deinde quod secundo Cajetanus dicit, posse Papam hæreticum ab Ecclesia deponi vere et ex auctoritate, non minus videtur falsum, quam primum. Nam si Ecclesia invitum Papam deponit; certe est supra Papam, cujus oppositum in illo tractatu idem Cajetanus defendit. Sed respondet ipse : Ecclesiam ex eo quod Papam deponit, non habere auctoritatem in Papam, sed solum in illam conjunctionem personæ cum Pontificatu : ut enim Ecclesia potest conjungere Pontificatum cum tali persona, et tamen non dicitur propterea esse supra Pontificem; ita potest separare Pontificatum a tali persona in casu hæresis, et tamen non dicetur esse supra Pontificem.

At contra. Nam primo, ex eo quod Papa deponit Episcopos, deducunt, Papam esse supra Episcopos omnes, et tamen Papa deponens Episcopum non destruit Episcopatum, sed solum separat ab illa persona. Secundo, deponi invitum a Pontificatu sine dubio est pœna; igitur Ecclesia invitum Papam deponens, sine dubio ipsum punit : at punire est superioris et judicis. Tertio, quia secundum Cajetanum et cæteros Thomistas, re idem sunt totum et partes simul sumptæ; igitur qui habet auctoritatem in partes simul sumptas, ita ut eas superare possit, habet etiam in ipsum totum, quod ex partibus illis consurgit.

Neque valet Cajetani exemplum de electoribus, qui habent potestatem applicandi Pontificatum certæ personæ, et tamen non habent potestatem in Papam. Nam dum res fit, actio exercetur circa materiam rei futuræ, non circa compositum quod nondum est : at dum res destruitur, exercetur circa compositum, ut patet in rebus naturalibus. Itaque Cardinales dum Pontificem creant, exercent suam auctoritatem, non supra Pontificem quia nondum est, sed circa materiam, id est, circa personam quam per electionem quodammodo disponunt, ut a Deo Pontificatus formam recipiat; at si Pontificem deponerent, necessario exercerent auctoritatem supra compositum, id est, supra personam Pontificia dignitate præditam, id est, supra Pontificem.

Est ergo quinta opinio vera, Papam hæreticum manifestum per se desinere esse Papam et Caput, sicut per se desinit esse Christianus et membrum corporis Ecclesiæ; quare ab Ecclesia posse eum judicari et puniri. Hæc est sententia omnium veterum Patrum, qui docent, hæreticos manifestos mox amittere omnem jurisdictionem, et nominatim Cypriani lib. IV, epist. 2, ubi sic loquitur de Novatiano, qui fuit Papa in schismate cum Cornelio : « Episcopatum, inquit, tenere non posset, et si Episcopus primus factus, a Coepiscoporum suorum corpore et ab Ecclesiæ unitate discederet. » Ubi dicit Novatianum, etsi verus ac legitimus Papa fuisset, tamen eo ipso casurum fuisse a Pontificatu, si se ab Ecclesia separaret.

Eadem est sententia doctissimorum Recentiorum, ut Jo. Driedonis, qui lib. IV de Script. et dogmat. Eccles. cap. 2, par. 2, sent. 2. docet, eos tantum ab Ecclesia separari, qui vel ejiciuntur, ut excommunicati, vel per se discedunt et oppugnant Ecclesiam, ut hæretici et schismatici. Et sententia septima dicit, in iis, qui ab Ecclesia discesserunt, nullam prorsus remanere spiritualem potestatem super eos, qui sunt de Ecclesia. Idem Melchior Canus, qui lib. IV de loc. cap. 2 docet, hæreticos non esse partes Ecclesiæ, nec membra, et cap. ult. ad argument. 12. dicit, non posse vel cogitatione informari, ut aliquis sit Caput et Papa, qui non est membrum neque pars. Et ibidem disertis verbis docet, hæreticos occultos adhuc esse de Ecclesia, et partes, ac membra, atque adeo Papam hæreticum occultum adhuc esse Papam. Eadem est aliorum etiam, quos citavimus in lib. I de Ecclesia.

Fundamentum hujus sententiæ est, quoniam hæreticus manifestus nullo modo est membrum Ecclesiæ, id est, neque animo ne-

que corpore, sive neque unione interna, neque externa. Nam Catholici etiam mali sunt uniti et sunt membra, animo per Fidem, corpore per confessionem Fidei, et visibilium Sacramentorum participationem : hæretici occulti, sunt uniti et sunt membra, solum externa unione, sicut e contrario, boni Catbecumeni sunt de Ecclesia, interna unione tantum, non autem externa : hæretici manifesti nullò modo, ut jam probatum est.

CAPUT XXXI.

Idem probatur ex nominibus, quæ Romano Pontifici tribui solent.

Argumentum postremum sumitur ex nominibus Episcopi Romani, quæ sunt quindecim, Papa, Pater Patrum, Christianorum Pontifex, summus Sacerdos, Princeps sacerdotum, Vicarius Christi, Caput corporis Ecclesiæ, Fundamentum ædificii Ecclesiæ, Pastor ovilis Domini, Pater et Doctor omnium Fidelium, Rector domus Dei, Custos vineæ Dei, Sponsus Ecclesiæ, Apostolicæ Sedis Præsul, Episcopus universalis. Ex quibus omnibus et singulis aperte colligitur ejus primatus.

Primum ergo et communissimum, atque antiquissimum Episcopi Romani nomen est Papa. Nam B. Ignatius in epist. ad Mariam Zarbensem scribens : « Cum esses, inquit, Romæ apud Papam Linum etc. » Est autem Papa seu Papas apud Græcos vox, qua blandientes vel balbutientes pueruli parentes suos appellare solebant, ut apparet ex Philemone Comico apud Athenæum lib. VIII, ubi legimus : χαῖρε πάππα φίλτατε, et Homer. Odyss. lib. VI, ubi filia dicit patri, πάππα φίλε : apud Latinos veteres similiter patrem vel avum, id est, patrem patris significabat. Juvenalis Satyra VI :

> Mordeat ante aliquis quidquid porrexerit illa
> Quæ peperit, timidus prægustet pocula Pappas,

Item Ausonius ad Nepotem suum :

> Pappos, aviasque trementes.
> Anteferunt patribus seri nova cura nepotes.

Hinc ergo Ecclesiastici patrem spiritualem blando illo vocabulo Papam appellare cœperunt.

Quamvis autem nomen hoc tribuatur a veteribus interdum cuilibet Episcopo ; nam Hieronymus in omnibus epistolis ad Augustinum, eum Papam appellat, sicut etiam nunc quilibet Sacerdos dicitur pater : nihilominus tamen, tribus modis ex hoc nomine colligitur Episcopi Romani primatus. Primo, quia per antonomasiam, cum absolute pronuntiatur Papa, ipse solus intelligitur, ut patet ex Conc. Chalced. act. 16. ubi legimus : « Beatissimus et Apostolicus vir Papa hoc nobis præcipit. » Nec additur Leo, aut Romanus, aut urbis Romæ, aut aliquid aliud. Secundo, quia solus ipse totius Ecclesiæ dicitur Papa, ut patet ex eodem Conc. Chalced. act. 16. ubi Leo vocatur universalis Ecclesiæ Papa : et ex Liberati Breviar. cap. 22. ubi legimus, nullum esse Papam super Ecclesiam Mundi totius, nisi Romanum Pontificem. Tertio, ex eo quod Episcopus Romanus a toto Mundo et a generalibus Conciliis vocatur pater sive Papa : ipse vero neminem vocat Papam vel patrem, sed omnes filios vel fratres, ut patet ex epist. ad Conc. II, apud Theodoretum lib. V, c. 10. et ex epist. Conc. Chalced. ad Leonem.

Secundum nomen est Pater Patrum ; quod tribuitur Damaso Pontifici a Stephano Archiepiscopo Carthaginiensi, in epist. ad ipsum Damasum, quam scripsit nomine trium Conciliorum Africæ : « Beatissimo Domino et Apostolico culmine sublimato, S. Patri Patrum, Damaso Papæ etc. » Nec ulli alteri unquam hoc nomen communicatum legimus.

Tertium est, Pontifex Christianorum, apud Eusebium in Chron. anni 44.

Quartum est, Summus Pontifex, quod in ead. epist. Stephani legimus, sic enim sequitur : « Et summo omnium Præsulum Pontifici. » Quo etiam titulo utitur Gregorius lib. I, cap. 4. Dialog. B. Anselmus in præfat. lib. de Incarn. Verbi ad Urbanum Papam : et B. Bernardus in omnibus epistolis ad Romanos Pontifices. Hieronymus in præfat. Evang. ad Damas. : « Tu, inquit, qui summus Sacerdos es. » Et in VI Synodo act. 18. in serm. acclamat. totum Concilium vocat Agathonem sanctissimum Patrem nostrum et summum Papam.

Quintum est, Princeps Sacerdotum, de hoc legimus in epist. Valentiani ad Theodos.

quæ habetur ante Concilium Chalcedonense in tom. I. Conciliorum : « Beatissimus Rom. urbis Episcopus, cui principatum sacerdotii super omnes antiquitas contulit etc. » Et apud Prosperum lib. II de vocatione Gentium, c. 6. « Roma propter sacerdotii principatum, amplior facta est arce religionis, quam solio potestatis. »

At objicit Calvinus lib. IV Instit cap. 7, §. 3. Concilium Carthaginiense III, can. 26. ubi vetatur, ne quis Princeps sacerdotum, aut summus Sacerdos dicatur, sed solum primæ Sedis Episcopus. Respondeo : Concilium statuisse solum de Episcopis Africæ, inter quos multi erant Primates æquales, ne ullus eorum summus Sacerdos, aut Princeps aliorum diceretur : nec enim Concilium hoc provinciale Romanum Pontificem, aut aliarum provinciarum Episcopos obligare poterat. Itaque Gregorius, Anselmus, Bernardus, et ipsa VI Synodus, non obstante isto Canone, Romanum Episcopum summum Pontificem vocaverunt.

Sextum est, Vicarius Christi, quo titulo utitur S. Bernardus lib. II de Consider. et Concilium Lugdunense sub Gregorio X. ut habetur in Sexto ; tit. de Elect. cap. Ubi periculum.

Septimum est, Caput Ecclesiæ, quo utitur Concilium Chalcedonense in epistol. ad Leonem : « Quibus tu velut membris Caput præeras, » et act. 1. ejusdem Concilii dicitur Ecclesia Romana Caput omnium Ecclesiarum.

At objicit Calvinus lib. IV Instit. cap. 7, §. 21. S. Gregorium, qui lib. IV, c. 28. ad Joan. Episc. Constantinop. : « Petrus, inquit, primum membrorum sanctæ et universalis Ecclesiæ est. Paulus, Andreas, Jacobus, quid aliud quam singularium plebium sunt capita ? omnes tamen sub uno capite membra Ecclesiæ sunt. » Ubi Gregorius reprehendit Joannem, qui se Caput totius Ecclesiæ facere volebat, et utitur hoc argumento. Quia nec Petrus, nec ullus alius Apostolus Caput fuit totius Ecclesiæ, sed solum Capita fuerunt singularium Ecclesiarum, et membra Ecclesiæ universalis.

Respondeo : aliquem esse Caput totius Ecclesiæ, dupliciter intelligi potest. Uno modo, ut ita sit Caput, ut ipse solus sit Caput, et Princeps, et cæteri omnes inferiores non sint Capita, nec Principes, sed solum ejus Vicarii. Altero modo, ut ipse quidem sit Caput, sed generale, ita ut non tollat inferiora particularia et vera Capita : quomodo causæ universales non tollunt particulares : et quomodo in exercitu Imperator non tollit particulares Duces legionum, et cohortium.

Et quidem primo modo, solus Christus est Caput omnium Ecclesiarum : siquidem comparati ad Christum, omnes sunt Vicarii et administri : nec ullus dici potest collega ejus, vel Coepiscopus : et Petrus hoc modo non est Caput, nisi Romanæ Ecclesiæ particularis ; solum enim hujus Ecclesiæ est particularis et solus Episcopus, et Caput : cæterarum autem particularia Capita sunt ipsarum Episcopi, qui sunt veri Principes, et Petri, non Vicarii, sed collegæ et Coepiscopi, et de hac significatione agit hoc loco B. Gregorius. Altero modo Petrus fuit, et nunc est Romanus Pontifex vere Caput omnium Ecclesiarum, ut ipse idem Gregorius his verbis docet lib. XI, epist. 42. : « Apostolicæ sedis reverentia nullius præsumptione turbetur : tunc enim membrorum status integer perseverat, si caput fidei nulla pulset injuria. » Et epist. 54. : « Sedes Apostolica omnium Ecclesiarum caput est. » Idem quoque habet in explicat. IV. Psalmi pœnitentialis.

Octavum est, Fundamentum ; Hieronymus in epist. 1. ad Damas. de nom. hypost. « Super hanc petram ædificatam Ecclesiam scio. » Ubi Damasum petram Ecclesiæ vocat.

Nonum est, Pastor Ovilis Dominici, Ambrosius epist. 81. ad Siricium Papam : « Recognovimus litteris sanctitatis tuæ, boni pastoris excubias, quam fideliter tibi commissam januam serves, et pia sollicitudine Christi ovile custodias. »

Decimum est, Rector Domus Dei : Ambrosius in I. Timoth. III : « Domus Dei est Ecclesia, cujus hodie Rector est Damasus. »

Undecimum est, Custos Vineæ : Concilium Chalced. in ep. ad Leonem : « Insuper contra ipsum, cui vineæ custodia a Salvatore commissa est, id est, contra tuam Apostolicam sanctitatem, extendit insaniam. »

Duodecimum est, Pater et Doctor omnium Christianorum. Ita habemus in Conc. Florent. sess. ult. qua ratione etiam Romana Ecclesia vocatur mater et magistra omnium Ecclesiarum, ut habemus in Conc. Lateran. sub Innocentio III, c. 5.

Decimumtertium est, Sponsus Ecclesiæ.

Sic appellatur Papa in Conc. Lugdun. generali, ut habetur c. Ubi periculum, de Elect. in Sexto.

Sed objiciunt aliqui B. Bernardum, qui in ep. 237. monet Eugenium Papam, ne se Ecclesiæ sponsum existimet, sed sponsi amicum, et quod absurdum videtur, ut Vicarius Regis Reginæ sponsus dicatur.

Respondeo : sicut Papa dicitur Caput, Rector, Pastor Ecclesiæ loco Christi ; ita etiam dicitur Sponsus loco Christi, sive ut Christi Vicarius et Minister. Nam verus et principalis Sponsus Christus est, ut dicitur Joan. III, ipse enim Ecclesiam spiritu suo fœcundat, et ejus solius semine (quod est verbum Dei) nascuntur filii : Pontifices autem dicuntur sponsi, quia cooperantur extrinsecus in generatione filiorum, tanquam Ministri Verbi et Sacramentorum, et filios non sibi, sed Christo generant. Bernardus ergo solum admonere intendit Pontificem, ne se principalem sponsum arbitretur : et quamquam absurdum est in carnali generatione, Regem juvari a Vicario, et unam dici multorum sponsam, tamen in spirituali non est absurdum.

Decimumquartum est, Apostolicæ Sedis Præsul. Est autem observandum, interdum ab Antiquis vocari Sedes Apostolicas, non solum Romanam, sed etiam Antiochenam, Hierosolymitanam, Ephesinam, et alias, quas Apostoli fundaverunt, et in quibus tanquam Episcopi sederunt, ut patet ex Tertulliano lib. de præscript. ex Augustino ep. 162 et aliis.

Sed in tribus excellit Romanus Pontifex quantum ad hoc nomen. Primo, quia cum dicitur absolute Sedes Apostolica, et non additur Antiochena, vel Ephesina, vel Romana etc. semper intelligitur Romana, quæ per antonomasiam dicitur Apostolica ; ut patet ex Augustino epist. 106. : « Missæ sunt, inquit Augustinus, de hac re ex duobus Conciliis Carthaginiensi et Milevitano relationes ad Apostolicam Sedem. » Non addit Romanam, et tamen eam vult intelligi, siquidem relationes illas ad Innocentium Papam missas fuisse, constat ex epist. 90. et 92. ejusdem Augustini : similia exempla passim occurrunt.

Secundo, quia Romanus Pontifex, non solam dicitur Sedem Apostolicam tenere, ut Antiochenus, et Ephesinus, sed etiam principatum Apostolicæ Sedis, ut patet ex Augustino ep. 162.

Tertio, quia Romanus Pontifex, non tantum dicitur Præsul Apostolicæ Sedis, ut Antiochenus et quidam alii, sed etiam munus ejus dicitur Apostolatus, ut patet ex Conc. Chalced. act. 1. ubi legimus, Vicarios Leonis dixisse : « Præcipere dignatus est ejus Apostolatus, ut Dioscorus non sedeat in Concilio. » Item Honorius Imperator, in epist. ad Bonif. : « Primum petimus, inquit, ut quotidianis orationibus Apostolatus tuus studium, ac votum suum circa salutem, atque imperium nostrum dignetur intendere. » Item epist. Episc. Galliæ, quæ est inter ep. Leonis 51. : « Det, inquit, Apostolatus vester nostræ veniam tarditati. » Denique in epist. Bernardi 190. ad Innocent. legimus : « Oportet ad vestrum referri Apostolatum pericula quæque et scandala, emergentia in regno Dei etc. » Quod nomen de nullo alio legimus, quam de Romano Pontifice.

Ex quo deducitur ; Antiochenum et Ephesinum, et similes, fuisse quidem Episcopos Apostolicarum Sedium, id est, earum in quibus Apostoli sederant : sed non successisse Apostolis in Apostolatu ullo modo ; alioquin etiam ipsorum dignitas diceretur Apostolatus. At Romanum Pontificem esse Episcopum Apostolicæ Sedis, et succedere aliquo modo in Apostolatu, id est, in cura totius Orbis terræ, quæ erat pars quædam Apostolatus, et propterea Apostolatum vocari ipsius gradum. Ex quo soluta manet objectio quædam Nili, qui in suo lib. de Prim. Papæ ex eo probare nititur, Romanum Pontificem non habere primatum in alios Episcopos, quod Antiochenus etiam, et Ephesinus, et Hierosolymitanus Episcopi thronos Apostolicos habere legantur.

Decimumquintum est, Episcopus Universalis. In Conc. Chalced. act. 3. leguntur tres epistolæ diversorum Græcorum ad Leonem Papam, quæ omnes ita incipiunt : « Sanctissimo et beatissimo universali Archiepiscopo et Patriarchæ magnæ Romæ Leoni. » Ex quibus verbis tria mendacia hæreticorum refelluntur. Unum est Lutheri lib. de potest. Papæ, ubi cum dixisset, Gregorium recusasse nomen Universalis, subjungit : « Quid, inquit, de nomine Summi et Sanctissimi dixisset ? » Itaque significat Lutherus, tempore Gregorii nondum fuisse auditum nomen Sanctissimi et Summi : in quo incredibilis imperitia, aut malitia Lutheri detegitur ; nam sanctissimum Papam Romanum omnes veteres appellant, et locus jam citatus aperte obstruit os Lutheri.

Quid, quod in act. 2. ejus. Conc. Chalced. Aetius Episcopus Nicopolis S. Leonem Dominum nostrum, et sanctissimum Papam vocat? Quo titulo, nullus alius hæreticis nostri temporis magis displicet; cum tamen is non displicuerit olim universo Concilio, et Senatui, ac Judicibus, quibus audientibus Aetius dixit : « Quoniam nunc Domini nostri, et sanctissimi Papæ lecta est epistola etc. » Nomine *Summi* utitur Gregorius ipse, ut supra notavimus, in lib. I Dialog. c. 4. et universum Concilium Chalcedonense in ep. ad Leonem *summitas tua* Leoni Pontifici dicit.

Alterum est Magdeburgensium, qui Cent. VI, c. 7, colum. 439. dicunt, Romanum Pontificem creatum fuisse Patriarcham a Justino Imperatore anno 520. At si ita est, quomodo in Concilio Chalcedonensi, quod celebratum est anno 454, frequentissime vocatur Leo universalis Patriarcha?

Tertium est Calvini, qui l. IV Instit. c. 7, §. 4. refert verba B. Gregorii, qui lib. IV, ep. 32. et alibi asserit, oblatum prædecessoribus suis in Concilio Chalcedonensi nomen Universalis : et mox subjungit : « Hoc nullam habet veri speciem : nec enim tale quidpiam in actis ejus Concilii legitur. » At sane impudens est hoc mendacium : etsi enim Concilium nihil de hac re decrevit; tamen satis constat, nomen hoc tribui Romano Pontifici non displicuisse Concilio; cum act. 3. sæpissime hoc nomine appelletur Leo Pontifex, et nemo in Concilio talem appellationem reprehenderit.

Sed objicit idem Calvinus contra hoc nomen verba Gregorii, qui lib. IV, epist. 32. et aliis in locis multis sæpissime repetit, nomen Episcopi universalis esse profanum, sacrilegum, Antichristi prænuntium; et ideo neminem ex suis prædecessoribus illo unquam uti voluisse. Objiciunt etiam Illyricus in lib. de hist. Conc. VI Carthagin. et Lutherus lib. de pot. Papæ, Canonem Concilii Africani citatum a Gratiano dist. 99. can. Primæ sedis, ubi legimus : « Universalis autem, nec Romanus Pontifex appelletur. »

Respondeo : duobus modis posse intelligi nomen universalis Episcopi. Uno modo, ut ille qui dicitur Universalis intelligatur esse solus Episcopus omnium urbium Christianarum, ita ut cæteri non sint Episcopi, sed Vicarii tantum illius, qui dicitur Episcopus universalis : et hoc modo nomen hoc, est vere profanum, sacrilegum, et Antichristianum; et hac significatione loquitur Gregorius, ut patet ex ratione, quam reddit : Sic enim ait lib. IV, epist. 34. ad Constant. : « Triste valde est, ut patienter feratur, quatenus despectis omnibus, prædictus frater, et Coepiscopus meus solus conetur appellari Episcopus. » Et lib. IV, epist. 36. ad Eulog. : « Si unus Patriarcha universalis dicitur, Patriarcharum nomen cæteris derogatur. » Et lib. VII, epist. 69. ad Euseb. : « Si unus universalis est restat ut vos Episcopi non sitis. » Altero modo, dici potest Episcopus universalis, qui habet curam totius Ecclesiæ, sed generalem; ita ut non excludat particulares Episcopos. Et hoc modo, nomen hoc posse tribui Romano Pontifici ex mente Gregorii, probatur.

Primo, quia fatetur Gregorius lib. IV, ep. 32. et aliis seq. tributum nomen universalis Episcopi Romano Pontifici a Concilio Chalcedonensi, quod sanctum et Catholicum fuisse idem Gregorius passim docet; existimavit igitur B. Gregorius in aliquo sensu hoc nomen Romano Pontifici convenire. Secundo, quia idem Gregorius lib. IV, epist. 32. asserit, Petro totius Ecclesiæ curam esse commissam a Domino, quod est idem ac si diceret, Petrum Episcopum universalem esse a Christo constitutum.

Tertio, quia etsi Romani Pontifices, ut Gregorius recte dicit, non se vocaverunt unquam universales Episcopos; tamen sæpe se vocaverunt Episcopos Ecclesiæ universalis, ut patet ex epist. 2. Sixti I, ex 1. Victoris I, ex 2. Pontiani, ex 2. Stephani I, ex 54, 62 et 65. Leonis I. Quæ testimonia sine dubio Gregorius legerat, nec ignorabat idem esse quoad sensum, Episcopum Ecclesiæ universalis et Episcopum universalem.

Sed dices. Si hoc nomen bonum sensum habere potest : quare Gregorius absolute pronuntiat, esse superbum, sacrilegum, profanum, et absolute vetat usum illius?

Respondeo : duabus de causis: primo, ad cautelam; sicut etiam nomen, Christotocos, bonum sensum habet; et tamen Patres vetuerunt usum illius nominis, ne videlicet sub illo nomine lateret hæresis Nestorii, qui Mariam, Christi matrem, sed non Dei matrem appellabat. Secundo, quia quæstio tunc erat: an Joanni Constantinopolitano Episcopo hoc nomen concedi posset, non autem an concedi posset Romano Pontifici : quoniam igitur Joanni illi in nullo sensu conveniebat nomen universalis, et tamen illud sibi usur-

pabat; ideo simpliciter et absolute Gregorius pronuntiat, hoc nomen esse profanum, et sacrilegum, nimirum quatenus tribuitur Episcopo Constantinopolitano : et nihilominus etiam ipse illud recusavit, quamvis sibi in aliquo sensu conveniret, ad melius et facilius comprimendam superbiam Episcopi Constantinopolitani. Ex his manet solutum argumentum Calvini.

Ad alterum Lutheri et Illyrici dico : eos non advertisse, verba illa non esse Concilii Africani, sed Gratiani, qui postquam retulerat Canonem Concilii Africani, quo prohibetur Episcopus primæ Sedis dici Princeps sacerdotum, addit de suo : « Universalis autem nec Romanus Pontifex dicitur. » Quæ verba quia Gratiani sunt, non habent auctoritatem : et præterea intelligi possunt eo modo, quo verba B. Gregorii.

Est autem hoc loco observatione dignum, quanta fuerit et sit etiam hoc tempore Græcorum pertinacia et superbia, et quam severe a Deo punita fuerit. Nam cum sedem Episcopi Constantinopolitani, quæ per annos amplius 300 inter sedes primas nullum locum habuerat, non solum ad Patriarchatum evehere, et sedi Alexandrinæ atque Antiochenæ præferre, sed etiam Romanæ æquare, et universalem facere voluerint, nec potuerint ad sanitatem reduci censuris Pelagii II. et aliorum Pontificum, (sæpius enim pro hac causa excommunicati fuerunt, ut scribit Leo IX in epist. ad Mich.) nec etiam humilitate B. Gregorii, qui, ut scribit Joannes Diaconus in ejus vita lib. II, cap. 1. hac de causa se non Archiepiscopum, nec Patriarcham, sed Episcopum ac servum servorum Dei scribere cœpit, nec edicto Phocæ Imperatoris, de quo supra diximus. Tandem, judicante Deo de cœlo, traditi sunt Græci cum suo universali Patriarcha in manus Turcarum, quod eis eventurum prædixerat S. Brigitta lib. VII, cap. 9. Revelat. necnon Nicolaus Papa V, ut refert Gennadius Scholarius in lib. pro Conc. Flor. cap. 7, §. 12.

APPENDIX DE DECRETO FLORENTINO

Ut decreto Florentino vim auferat infallibilitatem probandi, Bavaricus sacerdos Dœllinger contendit post supra citata verba lib. II, cap. XIII : loco particulæ quemadmodum *etiam*, legendum esse : « Quemadmodum *et* in gestis œcumenicorum Conciliorum et in sacris canonibus continetur. » Ita ut sanctæ Sedis primatus a Concilio definitus fuisset eo modo quo pridem a cæteris Conciliis et in canonibus definitus fuerat, quod restrictionem implicat. Sed Teutonico doctori duo sunt respondenda : 1° Cum particula *et*, ut cum particula *etiam*, idem est sensus, eo quod non potest concipi *plena* potestas quæ *restringatur*; 2° Particula *etiam* est verbum authenticum, ut legi potest in bibliotheca Florentii, quæ Laurentina dicitur, ubi servatur verus Concilii Codex, sic et in exemplaribus veris quæ servantur in bibliothecis Romæ, Oxford et alibi. Lectio cum particula *et* est ergo mendosa, falsa est proin Dœllingeri criminatio et ex conatu contra infallibilitatem eruitur in infallibitatis favorem argumentum. — Quod secundum punctum de vera Concilii Florentini lectione, recenter elucidatum est, et peroptime, a Canonico Cecconi, cui laus hic persolvatur.

APPENDIX DE FALSIS DECRETALIBUS

Ut infallibilitatis definitionem impediant, contendunt Neo-Gallicani Papæ primatum falsis Decretalibus fundari et proin contra Theologos, notanter adversus Melchiorem Cano, Bellarminum, et, nescio qua ratione, adversus Jesuitas, debacchantur. Hæc affirmat et agitat specialiter abbas Gratry, in secunda ad V. Dechamps, Archiepisc. Melchliniens. epistola. Argumentum sumit ex eo quod apud Bellarminum citati Pontifices, ex Pseudo-Isidoro depromuntur; consequenter falsa sunt eorum testimonia, et detecta fraude, cadit Bellarmini argumentatio. Verum est quidem *plura* summorum Pontificum testimonia esse falsa *quoad textum*, sed non *omnia*; non desunt enim quinti, sexti et septimi sæculi Papæ, ut S. Innocentius I, S. Leo Magnus, S. Gelasius, S. Gregorius Magnus, quorum textus puri sunt et omnino invicibiles; aliunde Pontifices secundi, tertii et quarti sæculi, non tam infallibilitatem astruunt quam jurisdictionis primatum et licet apocryphi quoad litteram, sunt veri quoad sensum, in eo quod nihil affirmant nisi quod, ex altera parte, solidis probationibus demonstratur. Hic ergo, si quid est caduci, non est tam Melchioris Cano et Bellarmini thesis, quam abbatis Gratry inventio.

Insuper Bellarminus, pro sua prudentia, falsas Decretales non invocat sine cautela.

Ad demonstrationis abundantiam et Jesuitarum defensionem, hunc de falsis Decretalibus Elenchum ex professore juris canonici in Collegio Romano producimus :

LE RECUEIL DES DÉCRÉTALES DU PSEUDO-ISIDORE.

Au neuvième siècle de l'ère vulgaire, fut publié un recueil attribué mal à propos à saint Isidore de Séville, et qui fournit encore aujourd'hui une abondante matière à de grandes discussions : le recueil des Fausses Décrétales du pseudo-Isidore. Tout ce qui se rapporte à cette controverse et à ses différentes phases jusqu'au milieu du dix-huitième siècle, a été développé avec beaucoup de soin par les frères Ballerini, dans cette dissertation tant vantée sur les *Collections des Canons*, que nous citerons plus bas avec celles des autres auteurs plus anciens ou plus modernes qui ont écrit sur ce sujet.

Pour mettre devant les yeux le résultat de tant de recherches, nous résumerons l'état de la question actuelle dans les propositions suivantes :

I. Les *Fausses Décrétales* ne furent faites ni à Rome ni moins encore par les Pontifes romains, ou sous leurs auspices et leur autorité.

II. Quant au temps où fut composé ce recueil, ce fut vers le milieu du neuvième siècle, et même un peu plus tard probablement, sans qu'on puisse déterminer au juste l'année.

III. Pour la question de lieu, deux opinions ont prévalu sur les autres, quoique celles-ci ne soient point à mépriser : l'une prétend que le recueil a été fait en Allemagne, l'autre en France.

IV. Après examen de toutes les opinions proposées par les divers auteurs, on peut légitimement conclure qu'il est impossible de rien dire de certain sur l'auteur.

V. Si l'on considère, dans son ensemble, le fond même de la collection pseudo-Isidorienne, on y trouve beaucoup de pièces authentiques et originales, empruntées au recueil espagnol et à d'autres sources pures, parfois interpolées cependant, et beaucoup de pièces fabriquées par la fraude d'un imposteur inconnu, notamment les Décrétales depuis saint Clément jusqu'à saint Melchiade.

VI. Elles sont fabriquées en ce sens qu'elles ne furent pas écrites dans le temps et par ceux auxquels on les attribue, mais composées avec des fragments tirés des Conciles, des décrétales des Papes, des Saints Pères et des autres monuments ecclésiastiques des quatrième, cinquième et sixième siècles principalement. D'ailleurs, elles ne renferment rien en elles-mêmes, à part quelques exceptions insignifiantes, qui s'écarte ou diffère de la discipline ecclésiastique en vigueur dans ce temps-là.

VII. Il est entièrement faux que l'antique discipline ait été modifiée par elles, et surtout que les droits de primauté du Pontife romain en aient reçu des accroissements ; il n'en est pas besoin d'autre preuve que celle-ci ; c'est que les Fausses Décrétales furent universellement admises, et que ce fut bien plus tard seulement qu'on commença à les mettre en doute.

VIII. Quoique plusieurs doutent, non sans raison, que saint Nicolas ait même connu les Fausses Décrétales, faisons cette concession ; ils n'en sont pas moins nuls et sophistiques les arguments de certains hommes qui ont prétendu que le Souverain Pontife s'était appuyé sur les Fausses Décrétales pour revendiquer les droits du Siège apostoliques dans les controverses qui s'élévaient alors, ou, ce qui est encore plus faux, qu'il s'est appuyé sur elles pour conquérir des prérogatives qui n'auraient pas été d'accord avec la discipline en vigueur dans l'Eglise.

IX. Quoique les érudits n'aient pas le même avis sur le but et l'esprit du collecteur, la plupart conviennent que son dessein n'a pas été uniquement ni principalement pour augmenter l'autorité du Souverain Pontife.

X. Si donc les protestants, les jansénistes, les fébroniens et les régalistes sont absurdes d'objecter aux catholiques et au Saint-Siége les Fausses Décrétales, il n'est pas moins clair qu'ils sont véritablement trop audacieux et téméraires, les catholiques qui se fondent sur les Fausses Décrétales pour accuser l'Eglise d'avoir changé la discipline ecclésiastique en ce qui regarde les jugements des Evêques, car en cette matière il n'est rien dit dans les Fausses Décrétales qui ne soit

pleinement confirmé par toute l'histoire ecclésiastique précédente, par les monuments authentiques et par les célèbres canons de Sardique.

XI. Toutefois, l'on ne peut dire que la controverse critique, même sur les sources de la collection pseudo-Isidorienne, soit entièrement élucidée, et sur ce point, il reste un champ très vaste aux investigations des savants.

XII. Au reste, s'il peut subsister matière à quelque controverse historique et critique, et si, relativement à la discipline ecclésiastique, on peut soulever une sorte de difficulté, comme il a été dit, c'est une absurdité ridicule de s'épuiser à tirer un argument des Fausses Décrétales pour combattre une doctrine universelle de l'Eglise, spécialement en ce qui regarde l'infaillibilité du Pontife romain parlant, comme on dit, *ex cathedra;* car, encore que cette doctrine, très certaine et très proche de la foi, se fonde sur de tout autres arguments, il n'est pas moins vrai que, d'après les principes théologiques et l'argument de prescription, le sentiment unanime de l'Eglise sur ce point de doctrine au neuvième siècle se retourne contre nos maladroits adversaires.

On trouvera tout ce que nous avons dit sur la controverse historico-critique, en cette matière, dans les ouvrages suivants : *Zaccaria* (Antifebr. V. II, p. 339 et suiv., 1770 : Antifebronius vindicatus, V. IV, p. 38 et suiv.). — *Ballerini* (Opp. S. Leonis V. III, p. CCXIV et suivantes De antiquis tum editis tum ineditis canonum collectionibus, p. III, c. VI). — *Denzinger* (Eclog. et Epicrisis eorum quæ a recentioribus criticis de pseudo-isidorianis Decretalibus statuta sunt). — *Philips* (Du Droit ecclésiastique dans ses sources, traduit de l'allemand par Crouzet; Paris 1852). — *Schultz* (Manuel de Droit Canon (allemand), p. 22 (1868), et la Doctrine des sources du Droit Canon, p. 289-303 (1860). — *Aicher* (Compend. juris eccles., 3e édition (1870), et ibi *Walter*. Enfin Paul *Hinschius* (Decretales preudo-isidorianæ et Capitulà Angilramni); Leipzig, 1863).

INDEX

LIBRORUM ET CAPITUM QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR

PRIMA CONTROVERSIA GENERALIS

DE VERBO DEI.

LIBER I.

De libris sacris et apocryphis.

LIBER II.

De editionibus, Hebraica, Chaldaica, Græca, Latina, Vulgaribus.

LIBER III.

De Verbi Dei interpretatione.

LIBER IV.

De Verbo Dei non scripto.

SECUNDA CONTROVERSIA GENERALIS

DE CHRISTO.

LIBER I.

Ubi agitur de ejus Divinitate.

LIBER II.

Ubi agitur de distinctione personali a Patre et Spiritu sancto.

LIBER III.

In quo tractatur pars tertia, quæ est de carne ejusdem, sive de Incarnatione.

LIBER IV.

De veritate et majestate carne Christi.

LIBER V.

Qui est de Mediatore et ejus merito.

TERTIA CONTROVERSIA GENERALIS

DE SUMMO PONTIFICE.

LIBER I.

De Primatu sancti Petri in Ecclesia militante.

LIBER II.

Qui est de successione Romani Pontificis in primatu.

FINIS TOMI PRIMI

LAON. — IMPRIMERIE ET STÉRÉOTYPIE H. DE COQUET ET Cie.